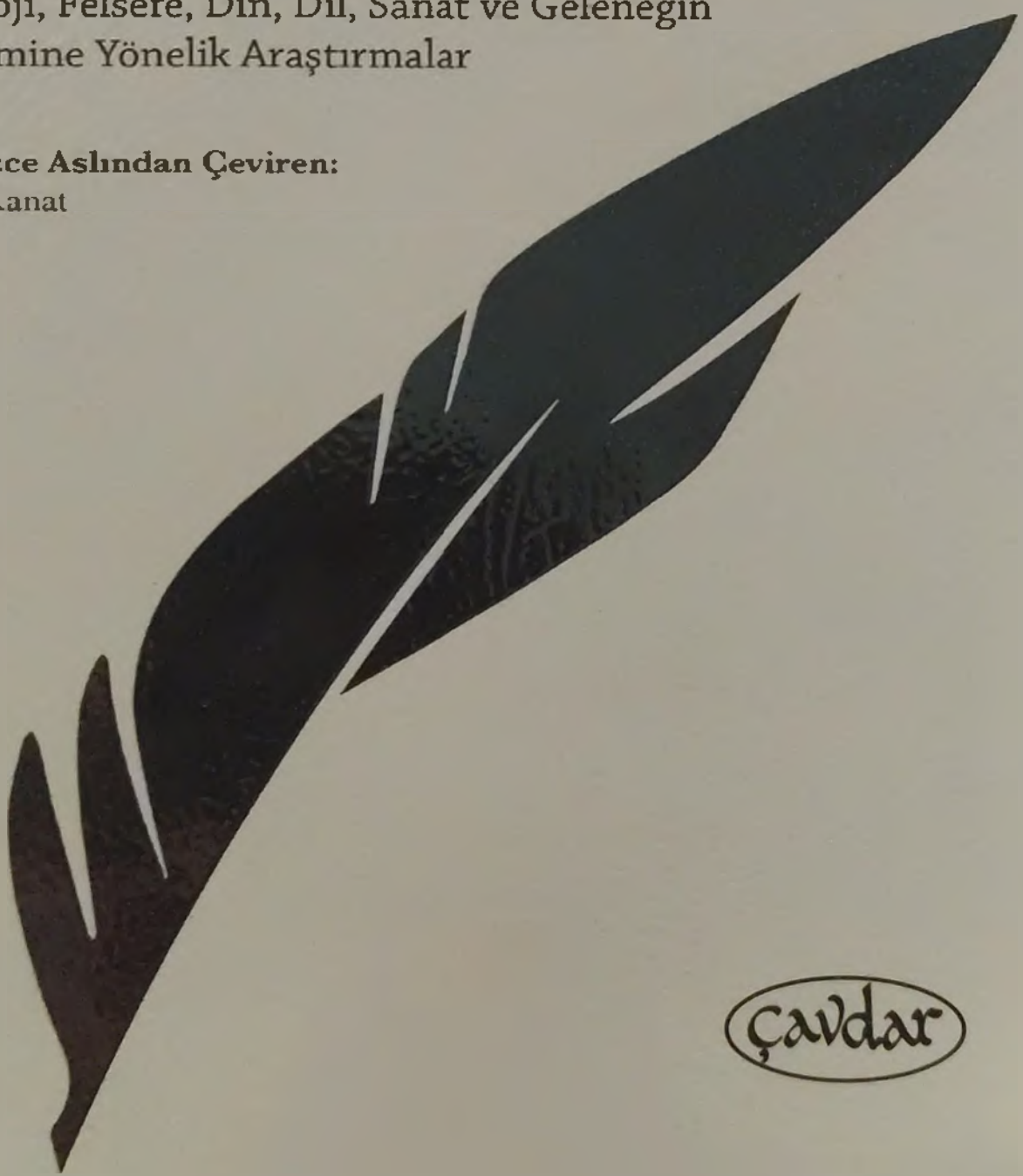
EDWARD BURNETT TYLOR

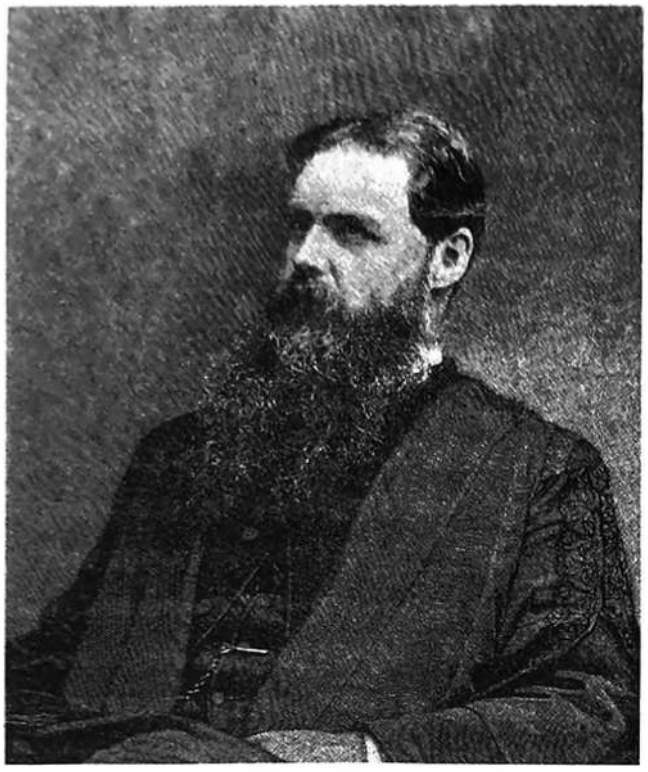
İLKEL KÜLTÜR

Mitoloji, Felsefe, Din, Dil, Sanat ve Geleneğin
Gelişimine Yönelik Araştırmalar

İngilizce Aslından Çeviren:
Eren Kanat

çavdar

YAZAR HAKKINDA BİLGİ

Edward Burnett Tylor (d. 2 Ekim 1832 – ö. 2 Ocak 1917), Britanyalı Antropolog. Antropolojinin kurucusudur.

Antropolojik kültür yaklaşımlarında, Sosyal Antropolojinin kurucusu kabul edilen *Edward Burnett Tylor*'ın etkili olduğu görülmektedir. Onun kültüre bütüncül yaklaşımı ve "bilgiyi, inancı, sanatı, ahlakı, hukuku, adetleri ve bireyin toplumun bir üyesi olarak kazandığı diğer tüm yeti ve alışkanlıklarını içeren karmaşık bütün" şeklindeki tanımı zamanla eleştirilere konu olsa da büyük oranda sonraki yaklaşımları da etkilemiştir. Evrimci kuram içinde yer alan, istatistik kullanımını Antropolojiye kazandıran ve ünlü kültür tanımı ile Antropolojik yaklaşımlara esin kaynağı olan *Tylor* (Testart, 2011: 854), din, inanç, akrabalık, evlilik alanlarında çığır açıcı çalışmalar yapmıştır.

Altın Dal'ın (Golden Bough) yazarı, James George Frazer'in hamisi *Tylor*, Animizm kavramını ortak kullanıma yeniden eklemiştir. Animizmi dinlerin gelişiminin ilk aşaması olarak görüyordu.

Çavdar Yayıncılık
Arkeoloji; Antropoloji; Mitoloji Dizisi: 1

İlkel Kültür
Edward Burnett Tylor

© Çavdar Yayıncılık, 2024

Eserin Orijinal Adı: Primitive Culture
Researches into the development of mythology, philosophy, religion, language, art, and custom

© Oxford University Press, 1920

Genel Yayın Yönetmeni: Savaş Yıkılmaz
Dizi Editörü: Macit Yedisu
Grafik Tasarım ve Uygulama: Meline Pamukçuoğlu
Görsel Yönetmen: Ali İhsan Cihan

1. Baskı: İstanbul, 2024

ISBN: 978-625-98455-1-7

Kütüphane Bilgi Kartı
Cataloging-in-Publication (C-I-P)
İlkel Kültür/Edward Burnett Tylor
Antropoloji/Animizm/Mitoloji/Arkeoloji

Baskı ve Cilt:
Özkaracan Matbaacılık ve Ciltçilik San. ve Tic. Ltd. Şti.
15 Temmuz Mah. Gülbahar Cad. No: 62/B
Güneşli-Bağcılar/İstanbul-Türkiye
Matbaa Sertifika No: 45469
Tel: 0 212 515 49 47
e-posta: ozkaracan@hotmail.com

© Çavdar Yayıncılık ve Kitap
Barbaros Hayrettin Paşa Mah. Şehitler Cad. No: 10 THY Sitesi
Yeşil Bloklar E 1 D: 21 Kat: 10 Esenyurt - İstanbul
Sicil No: 75622
e-posta: mctyds@outlook.com

© Çavdar Yayıncılık. *Bu kitabın tüm yayın hakları Yayınevimiz tarafından saklıdır. Tanıtım amacıyla kaynak gösterilmesi şartıyla, yapılacak kısa alıntılar dışında, gerek metnin, gerek görsel malzemenin, Yayınevimizden izin alınmadan, herhangi bir yolla çoğaltılması, kopyalaması, yayımlanması, dağıtılması, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri mevzuatının hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için yasalar gereği suç unsuru oluşturmaktadır.*

İLKEL KÜLTÜR

Mitoloji, Felsefe, Din, Dil, Sanat ve
Geleneğin Gelişimine Yönelik
Araştırmalar

Edward Burnett Tylor

Oxford Üniversitesi'nde Antropoloji Profesörü

İnsanı incelememiz gereken şey olasılıklar değil, insanın kendisidir: mesele onun ne yapacağını ya da ne yapması gerektiğini hayal etmek değil, ne yaptığını görmektir.
— De Rrosses

çavdar

İLK BASKIYA ÖNSÖZ

'İnsanlığın Erken Tarihine İlişkin Araştırmalar'ın (1865; 2. baskı 1870) önceki cildiyle aynı olan bu ciltler, Kültür araştırmasını düşünce ve inanç, sanat ve geleneklerin diğer dallarına da taşımaktadır. Geçtiğimiz altı yıl boyunca, burada ileri sürülen yeni kanıt ve argümanların bazı temel noktalarını geçici olarak kamuoyuna sunma fırsatı buldum. Kültürde hayatta kalma doktrini, doğrudan ifade edici dilin ve rakamların icadının erken uygarlık sorununa etkisi, insan zihninin ilkel tarihçesinde mitin yeri, Animistik din felsefesinin gelişimi, Ayinlerin ve seremonilerin kökeni, bu çalışmada daha geniş ve daha kapsamlı bir şekilde ele alınmadan önce çeşitli makale ve derslerde tartışılmıştır.[1]

Metinde belirtilen olguların otoriteleri dipnotlarda tam olarak belirtilmiş olup, etnografya ve benzer bilimlerdeki yazarların yanı sıra tarihçilere, gezginlere ve misyonerlere olan yükümlülüklerimin genel bir kabulü olarak da hizmet etmelidir. Özellikle yararlandığım iki eseri burada anmakla yetineceğim: Berlinli Profesör Bastian'ın "Mensch in der Gesehichte "si ve Marburglu merhum Profesör Waitz'in "Anthropologie der Naturvblker "i.

Uygarlığın gelişimi gibi karmaşık sorunları tartışırken, birkaç açıklayıcı örnek eşliğinde teoriler ortaya koymak yeterli değildir. Olguların ifadesi argümanın temelini oluşturmalıdır ve gerekli ayrıntıların sınırına ancak her grup genel yasasını öyle bir sergilediğinde ulaşılır ki yeni vakalar zaten yerleşmiş bir kuralın yeni örnekleri olarak kendi uygun nişlerinde sıralanmaya başlar. Bu sınıra ulaşma çabamın bazen çok fazla ayrıntıya boğulmama yol açtığı düşüncesine kapılan okuyucular olursa ortaya atılan konuların birçoğunun teorik yeniliğinin yanı sıra pratik öneminin de onları tam kanıtlarından mahrum bırakmayı tavsiye edilemez kıldığını belirtmek isterim. Ağırlıklı olarak bu araştırmalarla geçen on yıl boyunca, kayıtlardaki geniş kitleden en öğretici etnolojik olguları seçmek ve gereksiz maddeleri ayıklayarak her bir soruna ilişkin verileri makul bir kanıt için gerekli olana indirgemek benim daimî görevim olmuştur.

E.B.T

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu eserin 1871'de yayınlanmasından bu yana Almanca ve Rusça çevirileri yapılmıştır. Bu baskıda, İngiltere ve Amerika'da aynı anda yeniden basım kolaylığı sağlamak için sayfa biçimi biraz değiştirilmiştir. Bununla birlikte, konu büyük ölçüde aynı kalmıştır. Bazı bölümler daha anlaşılır olması için genişletilmiş ya da değiştirilmiş ve bazı noktalarda ek ya da geliştirilmiş kanıtlar eklenmiştir. Yayınlanmış eleştirileri ya da özel yazışmaları sayesinde çeşitli noktaları düzeltme ya da güçlendirme olanağı bulduğum Antropologlar arasında yalnızca Liege'li Profesör Felix Liebrecht, Bay Clements R. Markham, Profesör Calderwood, Bay Ralston ve Bay Sebastian Evans'ın adlarını anacağım.

Uygarlık üzerine yazılmış bir eserde, gelişim ya da evrim teorisi üzerinde bu kadar ısrarla durulurken, bu tür konularda modern düşüncenin tüm seyri üzerindeki etkileri resmi olarak tanınmadan bırakılmaması gereken Bay Darwin ve Bay Herbert Spencer'dan neredeyse hiç söz edilmemiş olması bazı okuyuculara bir eksiklik olarak görünebilir. Bu özel atıf yokluğu, kendi çizgisinde düzenlenmiş olan mevcut çalışmanın, bu seçkin filozofların önceki çalışmalarıyla neredeyse hiç ayrıntı temasına girmemesiyle açıklanmaktadır.

Bazı eleştirmenler tarafından bu ciltlerdeki kanıt birikimine yapılan bir itiraz, samimi bir minnettarlıkla, bu itirazın aslında sağlam bir avantajla dengelendiğini belirtmeme neden oluyor. Okuyucuların öne sürülen teoriyi yargılayabilecekleri araçları önlerinde bulabilmeleri için geniş ve küçük kanıtlar toplama planı, kitabın, argümanlarının birçoğunun şiddetle karşı çıktığı görüşlere sahip çevrelerde bile kabul görmesiyle haklı çıkmıştır. Çeşitli felsefi ve teolojik ekollerden yazarlar artık etnolojik gerçeklerin gerçek ve hayati olduğunu ve açıklanması gerektiğini kabul etmektedir. Kamuoyunda hissedilir bir hareketliliğin, retorikle kolaylıkla yönlendirilemeyen İngiliz zihninin gerçeklerin baskısı altında özgürce hareket ettiği inancını haklı çıkardığını söylemek çok da fazla değildir.

E.B.T

ÜÇÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Bu baskıda, genel argümanı değiştirmeye gerek görmemiş olsam da son yirmi yılda elde edilen yeni bilgiler, daha fazla kanıt ayrıntısı eklemeyi ve bazı ifadeleri düzeltmeyi gerekli kılmıştır. Referans kolaylığı açısından son baskının sayfaları aynen korunmuştur.

E.B.T

DÖRDÜNCÜ BASKIYA ÖNSÖZ

Olağan amaçlar için bu baskı büyük ölçüde değiştirilmemiş olarak kabul edilebilir. Sadece birkaç yerde gözle görülür değişiklikler yapılmıştır (bkz. Totemizm).

E. B. T.

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ CİLT

BÖLÜM I
KÜLTÜR BİLİMİ

Kültür veya Uygarlık - Belirli Yasalar uyarınca ilişkili olgular - Sınıflandırma yöntemi ve kanıtların tartışılması - Kültürün birbirini izleyen aşamalarının kalıcılık, değişiklik ve hayatta kalma ile bağlantısı - Bu çalışmada incelenen temel konular 19

BÖLÜM II
KÜLTÜRÜN GELİŞİMİ

Kültürün durumu, endüstriyel, entelektüel, politik, ahlaki - Kültürün gelişimi büyük ölçüde vahşilikten barbarlığa ve uygarlığa geçişe tekabül eder - İlerleme teorisi - Dejenerasyon teorisi - Gelişim teorisi her ikisini de içerir, biri birincil, diğeri ikincil - Kültürün düşük aşamalarına ilişkin tarihsel ve geleneksel kanıtlar mevcut değildir - Dejenerasyon ilkelerine ilişkin tarihsel kanıtlar - Kültürdeki yükseliş ve düşüşe ilişkin etnolojik kanıtlar, Aynı ırkın kollarındaki farklı kültür seviyelerinin karşılaştırılması - Uygarlığın tarihsel olarak kaydedilmiş antik geçmişinin kapsamı - Tarih Öncesi Arkeoloji, uygarlığın düşük aşamalarındaki insanın geçmişini genişletir - Megalitik yapılar, göl evleri, kabuk yığınları, mezar yerleri vb. ile desteklenen Taş Devri izleri. , Dünya çapında özgün düşük kültürün kanıtlanması-Sanayi sanatlarında İlerici Gelişim Aşamaları 35

BÖLÜM III
HAYATTA KALMA (BATIL İNANÇLAR) KÜLTÜRÜ

Hayatta Kalma ve Batıl İnançlar-Çocuk oyunları-Şans oyunları-Geleneksel deyişler-Çocuk şiirleri-Atasözleri-Bilmeceler-Geleneklerde önem ve hayatta kalma: hapşırma formülü, kurban töreni, boğulan bir adamı kurtarmaya karşı önyargı 64

BÖLÜM IV
HAYATTA KALMA (BATIL İNANÇLAR) KÜLTÜRÜ

Okült Bilimler - Yüksek ırklar tarafından aşağı ırklara aktarılan büyülü güçler - "Fikir Birliğine dayalı büyülü süreçler - Alametler - Kehanet, Büyücülük - Haruspikasyon, Scapulimancy (Kürek kemiği yöntemi ile kehanet), El Falı, Kartomansi, Daktilomansi, Kozsinomanlık, Astroloji ile Büyünün devamlılığını açıklayan entelektüel koşullar-Batıl inançlar (Hayatta kalanlar), yeniden canlanma - Vahşi kültürde ortaya çıkan büyücülük, barbar uygarlıkta devam eder; Erken Orta Çağ Avrupa'sındaki düşüşü yeniden canlanma izledi - Uygulamaları ve karşı uygulamaları daha önceki kültüre dayanmaktadır - Spiritüalizmin kaynağı kültürün ilk aşamalarında, cadılıkla yakın bağlantı içindedir - Ruh çağırma ve Ruh gönderme - Havaya yükselme - Medyumların performansları - Hayatta Kalma çalışmasının pratik anlamı 91

BÖLÜM V
DUYGUSAL VE TAKLİTSEL DİL

Dilin içindeki doğrudan ifade edici Ses unsuru - Farklı dillerin birbirinden bağımsız karşılıkları ile test edilmesi - Dili oluşturan süreçler - Jest - Özelliğin ifadesi - Duygusal Ton - Müzikal nitelik ve perdeler ile tanımlanan sesler, ünsüzler - Vurgu ve Aksan - Dize -melodi, Resitatif - Ses-sözcükler - Ünlemler - Hayvan Seslenişleri - Duygusal Çığlıklar - Ünlemlerden oluşan anlam sözcükleri - Olumlu ve Olumsuz sıfatlar, vb. 122

BÖLÜM VI
DUYGUSAL VE TAKLİTSEL DİL

Taklit Kelimeler - Sesten isimlendirilen insan eylemleri - Hayvanların çığlıklardan gelen isimleri vb. - Müzik Aletleri - Yeniden üretilen sesler - Sesi duyuya uyarlamak için değiştirilen sözcükler - Yineleme - Uzaklık ve farklılığı ifade etmek için sesli harflerin uzatılması - Çocuk Dili - Ses - Duyu ile ilgili sözcükler - Dil alt Kültürün özgün bir ürünüdür 147

BÖLÜM VII
SAYMA SANATI

Deneyimlerden edinilen sayı fikirleri - Uygarlaşmamış ırklar arasında aritmetiğin durumu - Düşük kabileler arasında sayı sözcüklerinin azlığı - El ve ayak parmaklarıyla sayma - El sayıları, sözel hesaplamanın jestten türediğini gösterir - Sayıların Etimolojisi - El ve ayak parmaklarıyla sayarak türetilen dünyanın Dörtlü, Onlu ve Vigesimal notasyonları - Yabancı sayı sözcüklerinin benimsenmesi - Aritmetiğin düşük bir orijinal Kültür seviyesinden geliştiğinin kanıtı 174

BÖLÜM VIII
MİTOLOJİ

Mitik fantezi, diğer düşünceler gibi deneyime dayanır - Mitoloji, Hayal Gücü yasalarını incelemek için kanıt sağlar - Mitlerin güvenilirliği konusunda halkın görüşündeki değişim - Alegori ve Tarihe bağlanan mitler - Mitin etnolojik önemi ve işlenmesi - Mit, modern vahşiler ve barbarlar arasındaki gerçek varoluş ve büyüme içinde incelenmelidir - Mitin orijinal kaynakları - Doğanın genel canlılığına ilişkin ilk doktrinler - Güneş, Ay ve Yıldızların kişileştirilmesi; Su püskürmesi, Kum yığını, Gökkuşağı, Şelale, Salgın Hastalık - Mit ve Metaforda işlenen Analoji - Yağmur Mitosu, Gök Gürültüsü - Mitin oluşumunda Dilin Etkisi - Materyal, Birincil Kişileştirme, Verba İkincil Kişileştirme - Mit ile ilişkili olarak 'Dilbilgisel olarak cinsiyet, erkek ve kadın, canlı ve cansız Mit ile ilişkili olarak nesnelerin özel isimleri - Mitik hayal gücünü teşvik etmeye uygun zihinsel durum – Kurt adamlar Doktrini - Fantezi ve Hayal Gücü 195

BÖLÜM IX
MİTOLOJİ

Doğa mitleri, kökenleri, yorumlama yöntemleri, orijinal anlamın ve önemli isimlerin korunması - Barbar ve uygar uluslar arasındaki benzer biçimlerle karşılaştırılan üst vahşi ırkların doğa mitleri - Evrensel Ebeveynler olarak Cennet ve Dünya - Güneş ve Ay: Tutulma ve Günbatımı, Canavar tarafından yutulan Kahraman ya da Bakire olarak; Güneşin Denizden Yükselişi ve Yeraltı Dünyasına İnişi; Gece ve Ölümün Çeneleri, Symplegades; Cennetin Gözü, Odin'in Gözü ve Graiæ - Mitik uygarlaştırıcılar olarak Güneş ve Ay - Ay, değişkenliği, periyodik dönüşü ve yeniden canlanması-Yıldızlar, oluşumları-Konstelasyonlar, Mitoloji ve Astronomideki yerleri-Rüzgâr ve Fırtına-Yıldırım-Deprem 223

BÖLÜM X
MİTOLOJİ

Felsefi Mitler: çıkarımlar sözde tarihe dönüşür-Jeolojik Mitler-Mucizeler doktrininin Mitoloji üzerindeki etkisi-Manyetik Dağ-Maymunların gelişim ya da yozlaşma yoluyla insanlarla ilişkisine dair mitler-Maymun adamlar, kuyruklu adamlar, orman adamları mitlerinin etnolojik önemi-Hata, Saptırma ve Abartma Mitleri: Devlerin, Cücelerin ve Canavar İnsan Kabilelerinin Hikâyeleri - Hayali Açıklayıcı Mitler - Efsanevi ya da Tarihi Şahsiyetlere Bağlanan Mitler - Yer ve Kişi İsimleriyle İlgili Etimolojik Mitler - Kabile, Ulus, Ülke vb. İsimleriyle İlgili Eponimik Mitlerin Etnolojik önemleri - Mecazların ve fikirlerin hayata geçirilmesiyle pragmatik mitler - Alegori - Canavar Masalları - Sonuç 255

BÖLÜM XI
ANİMİZM

Dini fikirler genellikle insanoğlunun düşük ırkları arasında görülür-Bu konudaki olumsuz ifadeler sıklıkla yanıltıcı ve yanlıştır: Birçok durum belirsizdir-Dinin asgari tanımı-Ruhsal Varlıklar Doktrini, burada Animizm olarak adlandırılır-Animizm Doğal Dine ait olarak ele alınır-Animizm iki bölüme ayrılır, Ruhlar ve diğer Varlıklar felsefesi-Ruhlar Doktrini, aşağı ırklar arasındaki yaygınlığı ve tanımı-Görünen Ruh ya da Hayalet Ruh tanımı İlkel Felsefenin teorik bir anlayışıdır ve şu anda Biyoloji altında sınıflandırılan fenomenleri, özellikle Yaşam ve Ölüm, Sağlık ve Hastalık, Uyku ve Rüyalar, Trans ve Vizyonları açıklamak için tasarlanmıştır-Ruhun isim ve doğa olarak Gölge, Kan, Nefes ile ilişkisi-Ruhların Bölünmesi veya Çoğulluğu-Ruhun Yaşam nedeni; Yok olduğu varsayıldığında bedene geri dönmesi - Ruhun Trans halinde çıkışı - Rüyalar ve Vizyonlar: Rüyalar ve Vizyonlar: Rüya görenin veya kâhinin kendi ruhunun bedenden çıkışı teorisi; diğer ruhların onları ziyareti teorisi - Hayalet-Ruh Görünümlerinde Görülenler - Hayaletler ve Çift Ruhlar - Ruh Beden formuna sahiptir; onunla birlikte sakatlanmaya maruz kalır - Hayaletin Sesi - Ruh maddeden ibaret olarak ele alınmış ve tanımlanmıştır; orijinal doktrin bu gibi görünmektedir - Eşlerin, hizmetçilerin vs. cenazede kurban edilmesiyle ruhların gelecek yaşamda hizmete aktarılması - Hayvanların Ruhları - Hayvanların kurban edilerek ruhlarının aktarılması - Bitkilerin Ruhları - Nesnelerin Ruhları - Kurban edilerek ruhlarının aktarılması - Nesne-Ruhları Doktrininin Epikürcü İdealar Teorisi ile İlişkisi - İlkel Biyolojinin Eterik Ruhundan Modern Teolojinin Maddi Olmayan Ruhuna Ruhlar Doktrininin Tarihsel Gelişimi 286

NOTLAR 339

İKİNCİ CİLT

BÖLÜM XII
ANİMİZM

Ruhun Ölümden Sonra Varoluşu Doktrini ve Ana Bölümleri, Ruh Göçü ve Gelecek Yaşam - Ruhların Göçü: İnsan ve Hayvan Bedenlerinde Yeniden Doğuş. Bitkilere ve Nesnelere Aktarım - Bedenin Dirilişi: vahşi dinlerde nadiren kabul edilir - Gelecek Yaşam: düşük ırkların evrensel olmasa da genel bir doktrinidir - Ölümsüzlükten ziyade devam eden varoluş; Ruhun ikinci ölümü - Ölünün Hayaleti, özellikle ceset gömülmemişse yeryüzünde kalır; hayaletin bedensel kalıntılara bağlılığı - Ölülerin Bayramları 377

BÖLÜM XIII
ANİMİZM

Ruhun Ölüler Ülkesine Yolculuğu - Yaşayanların Ölen Ruhların Bölgelerine Ziyaretleri - Bu Tür Efsanelerin Gün Batımı Mitleriyle Bağlantısı: Ölüler Ülkesi Batı'da Olduğu Gibi Hayal Edilmiştir - Ruhların Bölgelerine Ziyaret Anlatılarında İster Vahşi İster Uygar Teolojinin Güncel Dini Fikirlerinin Gerçekleşmesi - Gelecek Yaşamın Lokalizasyonu - Uzak Dünyevi Bölge: Yeryüzü Cenneti, Kutsanmış Adalar - Yeraltındaki Hades ya da Sheol - Güneş, Ay, Yıldızlar - Cennet - Bu Tür Bir Lokalizasyona İlişkin İnancın Tarihsel Seyri - Gelecek Yaşamın Doğası - Görünüşte Orijinal Olan Devamlılık Teorisi Özellikle Aşağı Irklara Aittir - Geçiş Teorileri - Görünüşte Türetilmiş Olan İntikam Teorisi Özellikle Yüksek Irklara Aittir - Yüksek Kültürde Geliştirilen Ahlaki İntikam Doktrini - Vahşilikten Uygarlığa Gelecek Devlet Doktrininin İncelenmesi - İnsanoğlunun Duygu ve Davranışları Üzerindeki Pratik Etkisi 403

BÖLÜM XIV
ANİMİZM

Animizm, Ruhlar Doktrininden daha geniş Ruhlar Doktrinine doğru genişleyerek tam bir Doğal Din Felsefesi haline gelir - Ruhların tanımı Ruhlarınkine benzer ve görünüşe göre Ruhlar tarafından modellenmiştir - Geçiş aşaması: Ruhların iyi ve kötü İblislere dönüşme aşamaları - Manilere Tapınma - Ruhların insan, hayvan, bitki ve hareketsiz bedenlerde Bedenlenmesi Doktrini - Hastalık ve Kehanetin Nedenleri Olarak Şeytani Sahiplenme ve Saplantı - İlham - Fetişizm

- Bedenlenmiş Hastalıklı Ruhlar - Ceset Kalıntılarına Bağlanan Hayalet - Bedenlenmiş bir Ruhun Ürettiği Fetiş, Bir Nesneye Bağlı Olmak veya Nesne Aracılığıyla Hareket Etmek - Fetiş Doktrininin Modern Bilimdeki Benzerleri - Stok ve Taş - Tapınma - Putperestlik - Modern Dilde Animistik Deyimlerin Yaşatılması - Animistik Doğa Teorisinin Gerilemesi 445

BÖLÜM XV
ANİMİZM

Dünya Fenomenlerinin Kişisel Nedenleri Olarak Kabul Edilen Ruhlar - İyi ve Kötü Olarak Yayılan Ruhlar İnsanı Etkileyen İblisler - Rüyalarda ve Vizyonlarda Tezahür Eden Ruhlar: Kabuslar; Incubi ve Succubi; Vampirler; Vizyoner İblisler - Ateş Tarafından Kovulan Karanlık İblisler - Başka Şekilde Ortaya Çıkan İblisler: Hayvanlar Tarafından Görülen; Ayak İzleriyle Tespit Edilen - Somut Olarak Algılanan ve Ele Alınan Ruhlar - Koruyucu ve Tanıdık Ruhlar - Doğa Ruhları; Öğretinin Tarihsel Seyri - Volkanların, Girdapların, Kayaların Ruhları - Suya Tapınma: Kuyu, Akarsu, Göl, vb. Ruhları - Ağaca Tapınma: Ağaçlar İçinde Bulunan ya da Ağaçlarda Yaşayan Ruhlar; Koruların ve Ormanların Ruhları - Hayvanlara Tapınma: Doğrudan ya da Tanrıların Vücut Bulmuş Halleri ya da Temsilcileri Olarak Tapınılan Hayvanlar; Totemizm; Yılana Tapınma - Türlere göre Tanrılar; Arketipik Fikirlerle İlişkileri 492

BÖLÜM XVI
ANİMİZM

Çoktanrıcılığın Yüksek Tanrıları - Tanrıya Atfedilen İnsani Özellikler - Spiritüel Hiyerarşinin Lordları - Çoktanrıcılık: Aşağı ve Yüksek Kültürdeki Gelişim Süreci - Araştırmanın İlkeleri; Tanrıların Önem ve İşlevlerine İlişkin Merkezi Kavramlara Göre Sınıflandırılması - Gök Tanrısı - Yağmur Tanrısı - Gök Gürültüsü Tanrısı - Rüzgâr Tanrısı - Toprak Tanrısı - Su Tanrısı - Deniz Tanrısı - Ateş Tanrısı - Güneş Tanrısı - Ay Tanrısı 531

BÖLÜM XVII
ANİMİZM

Çok Tanrıcılık, doğanın gidişatını ve insanın yaşamını yöneten muazzam bir Tanrılar sınıfını kapsar - Doğum Tanrısı - Tarım Tanrısı - Savaş Tanrısı - Ölüler Tanrısı - İlahi Ata olarak İlk İnsan - Düalizm: düşük ırklar arasındaki ilkel ve ahlaki olmayan doğası- İyi ve Kötü Tanrı - İlahi Üstünlük Doktrini, Tek Tanrıcılık doktrininden farklıdır ancak ona doğru eğilim gösterir - En Yüksek veya Yüce Tanrı fikri çeşitli biçimlerde gelişmiştir.- Çok Tanrılı sistemin tamamlayıcısı ve Animistik felsefenin sonucu olarak yeri- Bir Din Felsefesi Olarak Animizmin Genel İncelemesi - Kültürün birbirini izleyen aşamaları boyunca gelişimine ilişkin olarak ileri sürülen teorinin özetlenmesi; ilk aşamaları en iyi aşağı ırklar arasında temsil edilirken, bunların yüksek ırklar arasındaki kalıntıları vahşilikten barbarlığa ve uygarlığa geçişi işaret eder - Din Tarihinde Animizmin Geçişi; Evren Felsefesi Olarak Önceki ve Sonraki Aşamaları; Ahlaki Kurum İlkesi Olarak Sonraki Aşamaları 566

BÖLÜM XVIII
AYİNLER VE TÖRENLER

Dini Törenler: Pratik ya da Sembolik Amaçları - Dua: Kültürün düşük seviyelerinden yüksek seviyelerine kadar sürekliliği - Ahlaki Olmayan Alt Aşamaları - Ahlaki Olan Yüksek Aşamaları - Kurban: Orijinal Hediye Teorisi, Homage Teorisi ve Abnegation Teorisine Dönüşür - Kurbanın Tanrı Tarafından Kabul Edilme Şekli - Elementlere, Fetiş Hayvanlara, Rahiplere Sunum; Sununun Tanrı ya da Put Tarafından Tüketilmesi; Kan Sunusu; Ateşle Aktarım; Tütsü - Özsel Aktarım: Özün, Tadın Tüketilmesi, vb. - Ruhsal Aktarım: Sununun Ruhunun Tüketimi ya da Aktarımı - Kurban Edenin Güdüsü - Armağan Teorisinden Hürmet Teorisine Geçiş: Önemsiz ve Resmi Sunular; Kurban Ziyafetleri - Fedakârlık Teorisi; Çocukların Kurban Edilmesi, vs. - İkame Kurbanı: Bütüne karşılık verilen parça; daha üstün olana karşılık daha aşağı yaşam; kuklalar - Kurbanın folklorda, dinde, modern hayatta kalışı - Kendinden geçerek vizyon üretme aracı olarak oruç; aşağı kültürden yüksek kültüre doğru seyri - Kendinden geçmek için kullanılan uyuşturucular - Dini amaçlar için bayılmalar ve nöbetler - Oryantasyon: Güneş miti ve Güneş'e tapınma ile ilişkisi; ölülerin gömülmesi, tapınmanın konumu ve

tapınağın yapısına ilişkin Doğu ve Batı kuralları - Su ve Ateşle Arınma: maddi arınmadan sembolik arınmaya geçiş; yaşamın özel olaylarıyla bağlantısı; aşağı ırklar arasında ortaya çıkışı - Yeni doğan çocukların; kadınların; kan dökülerek ya da ölüler tarafından kirletilenlerin arınması - Kültürün daha yüksek seviyelerinde devam eden arınma – Sonuç 603

BÖLÜM XIX
SONUÇ

İlkel Kültür Çalışmalarının Pratik Sonuçları - Pozitif Bilime, En Çok da Entelektüel, Ahlaki, Sosyal ve Siyasi Felsefeye Etkisi - Dil - Mitoloji - Ahlâk ve Hukuk - Din - Kültür Biliminin İlerleme ve Engelleri Kaldırma Aracı Olarak Uygarlık Sürecinde Etkili Olması 653

NOTLAR 660

BİRİNCİ CİLT

BÖLÜM 1

KÜLTÜR BİLİMİ

Kültür veya Uygarlık - Belirli Yasalara göre ilişkili olgular - Sınıflandırma yöntemi ve kanıtların tartışılması - Kültürün birbirini izleyen aşamalarının Süreklilik, Değişim ve Hayatta Kalma ile bağlantısı - Bu çalışmada incelenen temel konular.

Kültür veya Uygarlık, geniş etnografik anlamıyla ele alındığında, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve toplumun bir üyesi olarak insan tarafından edinilen diğer yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür. İnsanlığın çeşitli toplumları arasındaki kültürün durumu, genel ilkelere göre araştırılabildiği ölçüde, insan düşünce ve eylem yasalarının incelenmesi için uygun bir konudur. Bir yandan, uygarlığı büyük ölçüde kaplayan tekdüzelik, büyük ölçüde, tekdüze nedenlerin tekdüze eylemine atfedilebilir: diğer yandan, çeşitli dereceleri, her biri önceki tarihin sonucu olan ve geleceğin tarihini şekillendirmede uygun görevini yapmak üzere olan gelişim veya evrim aşamaları olarak görülebilir. Bu ciltler, etnografyanın çeşitli bölümlerinde bu iki büyük ilkenin araştırılmasına, özellikle de yüksek ulusların uygarlığıyla ilişkili olarak aşağı kabilelerin uygarlığının dikkate alınmasına ayrılmıştır.

İnorganik doğa bilimlerindeki modern araştırmacılarımız, hem kendi özel çalışma alanları içinde hem de dışında, doğanın birliğini, yasalarının sabitliğini, her olgunun kendisinden önce gelenlere bağlı olduğu ve kendisinden sonra gelecek olanlara bağlı olduğu kesin neden ve sonuç dizisini tanımak için öncülük etmektedirler. Pisagor'un evrensel Kosmos'taki yaygın düzen doktrinini sıkıca kavramışlardır. Aristoteles'le birlikte, doğanın kötü bir trajedi gibi tutarsız bölümlerle dolu olmadığını onaylarlar. Leibniz'in 'benim aksiyomum, doğa asla sıçramalarla hareket etmez (la nature n'agit jamais par saut)' dediği şeyde ve 'genellikle çok az kullanılan, hiçbir şeyin yeterli sebep olmadan gerçekleşmediği büyük ilkesinde' hemfikirdirler. Bitkilerin ve hayvanların yapılarını ve alışkanlıklarını incelerken ya da insanın alt işlevlerini araştırırken bile bu öncü fikirler kabul görmez ancak insan duygu ve eyleminin, düşünce ve dilin, bilgi ve sanatın daha yüksek süreçlerinden bahsetmeye başladığımızda, yaygın görüş tonunda bir değişiklik ortaya çıkar. Dünyanın geneli, insan yaşamının genel olarak doğa bi-

liminin bir dalı olduğunu kabul etmeye ve şairin 'doğal şeyler için olduğu gibi ahlaki şeyler için de hesap verin' buyruğunu büyük ölçüde yerine getirmeye pek hazır değildir. Birçok eğitimli zihin için, insanlık tarihinin doğa tarihinin bir parçası olduğu, düşüncelerimizin, iradelerimizin ve eylemlerimizin dalgaların hareketini, asitlerin ve bazların birleşimini, bitkilerin ve hayvanların büyümesini yöneten yasalar kadar kesin yasalara uyduğu görüşünde küstahça ve itici bir şey var gibi görünmektedir.

Popüler yargının bu durumunun temel nedenlerini aramak çok da zor değildir. Önlerine ilke ve kanıtların kesinliği ile konulması halinde tarih bilimini isteyerek kabul edecek ancak kendilerine sunulan sistemleri bilimsel bir standardın çok uzağında kaldıkları için mantıksız bir şekilde reddedecek pek çok kişi vardır. Bu gibi direnişler sayesinde gerçek bilgi her zaman er ya da geç yolunu bulur. Yeniliğe karşı çıkma alışkanlığı spekülatif dogmatizmin istilalarına karşı öylesine mükemmel bir hizmet görür ki bazen olduğundan daha güçlü olmasını bile dileyebiliriz. Bununla birlikte, insan doğası yasalarının araştırılmasının önündeki diğer engeller metafizik ve teolojik düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Popüler özgür insan iradesi kavramı, sadece güdülere uygun hareket etme özgürlüğünü değil, aynı zamanda süreklilikten kopma ve nedensiz hareket etme gücünü de içerir. Bu kombinasyon, bazen olağan şekilde hareket eden ancak aynı zamanda ağırlıkları olmadan veya ağırlıklarına karşı kendi kendine dönme yeteneğine sahip bir terazi benzetmesiyle kabaca gösterilebilir. Bilimsel argümanla bağdaşmadığını söylemeye bile gerek olmayan, iradenin anormal eylemine ilişkin bu görüş, insanların zihninde açık ya da gizli bir fikir olarak varlığını sürdürmekte ve sistematik akıl yürütmede kural olarak belirgin bir şekilde öne çıkarılmasa da tarihe ilişkin teorik görüşlerini güçlü bir şekilde etkilemektedir. Gerçekten de insan iradesinin kesinlikle güdüye göre tanımlanması, bu tür sorgulamalarda mümkün olan tek bilimsel temeldir. Ne mutlu ki doğaüstü müdahale ve doğal nedensellik, özgürlük, kader ve hesap verebilirlik üzerine tezler listesine burada bir yenisini daha eklemek gerekmiyor. Daha pratik bir zeminde daha umutlu bir yolculuğa çıkmak için aşkın felsefe ve teoloji bölgelerinden kaçmak için hızlanmalıyız. Her insanın kendi bilincinin tanıklığıyla bildiği gibi, kesin ve doğal nedenlerin insan eylemlerini büyük ölçüde belirlediğini kimse inkâr etmeyecektir. O hâlde, doğa dışı müdahale ve nedensiz kendiliğindenlik düşüncelerini bir kenara bırakarak, doğal neden ve etkinin bu kabul edilmiş varlığını dayanak noktamız olarak kabul edelim ve bizi götürebileceği yere kadar bu temel üzerinde ilerleyelim. Fizik bilimi, doğa yasaları arayışını sürekli artan bir başarıyla bu aynı temel üzerinde sürdürmektedir. Bu kısıtlamanın insan yaşamının bilimsel olarak incelenmesini

engellemesine de gerek yoktur. Bu konudaki asıl güçlükler, kanıtların muazzam karmaşıklığı ve gözlem yöntemlerinin kusurlu olmasından kaynaklanan pratik güçlüklerdir.

İnsan iradesi ve davranışının belirli bir yasaya tabi olduğuna dair bu görüşün, genel bir ilke olarak soyut bir şekilde ifade edildiğinde buna karşı çıkan ve daha sonra bunun insanın özgür iradesini yok ettiğinden, kişisel sorumluluk duygusunu yok ettiğinden ve onu ruhsuz bir makineye indirgediğinden şikâyet eden insanlar tarafından gerçekten kabul edildiği ve uygulandığı görülmektedir. Bunları söyleyecek olan kişi, yine de hayatının büyük bir bölümünü insan eylemine yol açan güdüleri inceleyerek, onlar aracılığıyla arzularına ulaşmaya çalışarak, zihninde kişisel karakter teorileri oluşturarak, yeni kombinasyonların etkilerinin neler olabileceğini hesaplayarak ve hesaplaması yanlış çıktığı ölçüde ya kanıtının yanlış ya da eksik olduğunu ya da ona ilişkin yargısının sağlam olmadığını kabul ederek, muhakemesine gerçek bilimsel araştırmanın şanlı gerçeklerini vererek geçirecektir. Böyle biri, toplumla karmaşık ilişkiler içinde geçirdiği yılların deneyimini, hayatta her şeyin bir nedeni olduğuna ve olayların açıklanamaz göründüğü yerlerde kuralın, sorunun anahtarının bir gün bulunabileceği umuduyla beklemek ve izlemek olduğuna inandığını ilan ederek özetleyecektir. Bu adamın gözlemleri dar olabileceği gibi, önyargıları da kaba ve önyargılı olabilir ancak yine de farkında olmadan kırk yıldan fazla bir süredir tümevarımcı bir filozof olmuştur. İnsan düşüncesinin ve eyleminin belirli yasalarını pratikte kabul etmiş ve yaşamla ilgili kendi çalışmalarında, nedensiz irade ve nedensiz kendiliğindenliğin tüm dokusunu hesap dışı bırakmıştır. Burada, daha geniş çaplı çalışmalarda bunların da aynı şekilde hesap dışı bırakılması gerektiği ve gerçek tarih felsefesinin, yargılarını olgular üzerine kuran ve yeni olgularla bunları kontrol eden sade insanların yöntemlerini genişletmek ve geliştirmek olduğu varsayılmaktadır. Bu doktrin ister tamamen ister kısmen doğru olsun, deneyim yoluyla edindiğimiz derslerde yeni bilgiler aramamızı sağlayan koşulu kabul eder ve tek kelimeyle rasyonel yaşamımızın tüm seyri buna dayanır.

Bir olay her zaman bir diğerinin sonucudur ve bir Bechuana şefinin Afrikalı misyoner Casalis'e söylediği bir sözü asla unutmamalıyız. Böylece tarihçiler, salt tarih yazıcısı olmanın ötesine geçmeyi amaçladıkları her zaman, kayıtlarındaki olaylar arasında sadece ardışıklığı değil, bağlantıyı da göstermek için ellerinden geleni yapmışlardır. Dahası, insan eyleminin genel ilkelerini ortaya çıkarmaya ve bunlarla belirli olayları açıklamaya çalışmışlar, bir tarih felsefesinin varlığını açıkça belirtmişler ya da üstü kapalı olarak kabul etmişlerdir. Herhangi biri bu şekilde tarihsel yasalar oluşturmanın mümkün olduğunu inkâr ederse Boswell'in

böyle bir durumda Johnson'a hiddetlendiği cevap hazırdır: O zaman efendim, tüm tarihi bir almanaktan daha iyi bir şeye indirgemiş olursunuz. Yine de bu kadar çok seçkin düşünürün çabalarının tarihi henüz bilimin eşiğine getirmiş olması, genel tarihçinin önüne çıkan sorunların şaşırtıcı karmaşıklığını düşünenler için şaşırtıcı olmamalıdır. Sonuçlarını çıkarması gereken kanıtlar aynı anda hem o kadar çok hem de o kadar şüphelidir ki belirli bir soruna ilişkin tam ve belirgin bir görüşe ulaşmak güçtür ve bu nedenle, olayların gidişatına ilişkin kaba ve hazır bir teoriyi desteklemek için bu kanıtları çürütmenin cazibesine kapılmak neredeyse imkânsız hâle gelir. Genel olarak tarih felsefesi, genel yasalara atıfta bulunarak insanın dünyadaki yaşamının geçmişini açıklamak ve gelecekteki fenomenlerini tahmin etmek, aslında bilginin mevcut durumunda, geniş araştırmalarla desteklenen dehanın bile zorlukla başa çıkabileceği bir konudur. Yine de yeterince zor olsa da nispeten erişilebilir görünen bölümleri vardır. Eğer araştırma alanı bir bütün olarak Tarih'ten, burada Kültür olarak adlandırılan, kabilelerin ya da ulusların değil ama bunlar arasındaki bilgi, din, sanat, gelenek ve görenek durumunun tarihi olan dalına doğru daraltılırsa araştırma görevinin çok daha ılımlı bir alan içinde yer aldığı görülür. Daha geniş bir argümanı kuşatan aynı tür zorluklardan hâlâ şikâyetçiyiz ancak bunlar çok azalmıştır. Kanıtlar artık bu denli çok çeşitli değildir, daha basit bir şekilde sınıflandırılabilir ve karşılaştırılabilir. Ayrıca, gereksiz konulardan kurtulma ve her konuyu kendi gerçekleri çerçevesinde ele alma gücü, genel tarihe kıyasla yakın bir akıl yürütmeyi daha mümkün kılmaktadır. Sorunun kısa bir ön incelemesinden, Kültür olgularının nasıl sınıflandırılabileceği ve olası bir evrim sırasına göre aşama aşama nasıl düzenlenebileceği ortaya çıkabilir.

Geniş bir bakış açısıyla incelendiğinde, insanlığın karakteri ve alışkanlıkları, İtalyan bir deyiş ustasının 'tüm dünya tek bir ülkedir', 'tutto il mondo è paese' demesine yol açan olguların benzerliğini ve tutarlılığını hemen ortaya koyar. Bir yandan insan doğasındaki genel benzerliğe, diğer yandan da yaşam koşullarındaki genel benzerliğe bağlı olarak, bu benzerlik ve tutarlılık kuşkusuz izlenebilir ve aynı uygarlık düzeyine yakın ırkların karşılaştırılmasında özel bir uygunlukla incelenebilir. Bu tür karşılaştırmalarda tarihteki zamana ya da haritadaki yere çok da dikkat edilmesine gerek yoktur; eski İsviçreli göl sakinleri Orta Çağ Azteklerinin yanına, Kuzey Amerika'daki Ojibwa'lar da Güney Afrika'daki Zulu'ların yanına yerleştirilebilir. Dr. Johnson'ın Hawkesworth'un Voyages kitabında Patagonyalılar ve Güney Denizi Adalıları hakkında okuduklarını küçümseyerek söylediği gibi, 'bir grup vahşi diğerine benzer'. Bunun ne kadar doğru bir genelleme olduğunu herhangi bir Etnoloji Müzesi kanıtlayabilir. Örneğin böyle bir koleksiyondaki keskin ve sivri uçlu aletleri inceleyin; envanterde balta, keser, keski,

bıçak, testere, kazıyıcı, tığ, iğne, mızrak ve ok ucu bulunur ve bunların çoğu ya da hepsi sadece ayrıntı farklılıklarıyla çok çeşitli ırklara aittir. Vahşilerin uğraşları da böyledir; Kamçatka'dan Tierra del Fuego'ya, Dahome'den Hawaii'ye kadar aşağı ırkların yaşamını gösteren müze vitrinlerinde odun kesmek, ağ ve oltayla balık tutmak, av hayvanlarını vurmak ve zıpkınlamak, ateş yakmak, yemek pişirmek, ip bükmek ve sepet örmek harika bir tekdüzelikle kendini tekrar eder. Barbar orduları uygar uluslarla karşılaştırmak söz konusu olduğunda bile, aşağı ırkların yaşamının öğe öğe, tanınamayacak kadar değişmiş ve bazen de hiç değişmemiş biçimlerle, yüksek ırkların benzer işlemlerine ne kadar uzak olduğu düşüncesi zihnimize yerleşir. Baltasını ve çapasını kullanan modern Avrupalı köylüye bakın, odun ateşinde kaynayan ya da kızaran yemeğini görün, mutluluk tablosunda biranın tam olarak nasıl bir yer tuttuğunu gözlemleyin, en yakındaki perili evdeki hayaletle ilgili hikâyesini ve nöbet geçirip ölene kadar evinde düğümlerle büyülenen çiftçinin yeğenini dinleyin. Yüzyıllar boyunca çok az değişmiş olan şeyleri bu şekilde seçersek, bir İngiliz çiftçi ile Orta Afrikalı bir zenci arasında bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar fark olan bir tablo çizebiliriz. Bu sayfalar, insanlar arasındaki bu türden yazışmaların kanıtlarıyla öylesine dolup taşacaktır ki burada ayrıntılar üzerinde durmaya gerek yoktur ancak bu kanıtlar, tartışmayı karmaşıklaştıracak bir sorunu, yani ırk sorununu geçersiz kılmak için hemen kullanılabilir. Bu amaç doğrultusunda, kalıtsal insan türleri ya da ırkları hakkındaki düşünceleri ortadan kaldırmak ve insanlığı, farklı uygarlık derecelerinde yer almalarına rağmen, doğaları itibariyle homojen olarak ele almak hem mümkün hem de arzu edilir görünmektedir. Araştırmanın ayrıntıları, sanırım, aynı aleti kullanan, aynı geleneği izleyen ya da aynı efsaneye inanan kabilelerin bedensel yapıları, derilerinin ve saçlarının rengi açısından ne kadar farklı olabileceklerini hesaba katmadan kültür aşamalarının karşılaştırılabileceğini kanıtlayacaktır.

Uygarlığın incelenmesindeki ilk adım, onu ayrıntılarına ayırmak ve bunları uygun gruplarda sınıflandırmaktır. Böylece, silahlar incelenirken, mızrak, sopa, sapan, ok ve yay ve benzeri başlıklar altında sınıflandırılırlar; tekstil sanatları arasında hasır, ağ ve çeşitli derecelerde iplik yapımı ve dokuması sayılabilir; Mitler, güneşin doğuşu ve batışı mitleri, güneş tutulması mitleri, deprem mitleri, yer adlarını hayali bir masalla açıklayan yerel mitler, bir kabilenin soyunu hayali bir Atanın ismine dönüştürerek açıklayan eponim mitler gibi başlıklar altında toplanır; Ayin ve törenlerde ölülerin hayaletleri ve diğer ruhani varlıklar için çeşitli kurban biçimleri, tapınmada doğuya yönelme, törensel ya da ahlaki kirliliğin su ya da ateşle arındırılması gibi uygulamalar yer alır. Bunlar yüzlerce örnekten birkaçıdır ve etnografın işi, coğrafya ve tarih içindeki dağılımlarını ve aralarındaki

ilişkileri ortaya çıkarmak amacıyla bu tür ayrıntıları sınıflandırmaktır. Bu görevin nasıl bir şey olduğu, kültürün bu ayrıntılarını doğa bilimcinin incelediği bitki ve hayvan türleriyle karşılaştırarak neredeyse mükemmel bir şekilde gösterilebilir. Etnograf için ok ve yay bir türdür, çocukların kafataslarını düzleştirme alışkanlığı bir türdür, sayıları onar onar hesaplama uygulaması bir türdür. Bunların coğrafi dağılımı ve bölgeden bölgeye aktarımı, doğa bilimcinin botanik ve zoolojik türlerinin coğrafyasını incelediği gibi incelenmelidir. Tıpkı bazı bitki ve hayvanların belirli bölgelere özgü olması gibi, Avustralya bumerangı, Polinezya'da ateş yakmak için kullanılan sopa ve oyuk, Panama Kıstağı civarındaki kabileler tarafından neşter ya da alev olarak kullanılan küçük yay ve ok gibi aletler ve aynı şekilde belirli bir alanda izole olarak bulunan birçok zanaat, efsane ya da gelenek de böyledir. Nasıl ki bir bölgenin tüm bitki ve hayvan türlerinin kataloğu o bölgenin florasını ve faunasını temsil ediyorsa bir halkın genel yaşamının tüm öğelerinin listesi de o halkın kültürü dediğimiz bütünü temsil eder. Tıpkı uzak bölgelerin, hiçbir şekilde özdeş olmasa da benzer sebze ve hayvanlar üretmesi gibi, sakinlerinin uygarlıklarının ayrıntıları da böyledir. Bitkilerin ve hayvanların yayılması ile uygarlığın yayılması arasında gerçekten ne kadar iyi bir benzerlik olduğu, aynı nedenlerin her ikisini de aynı anda ne kadar uzakta ürettiğini fark ettiğimizde ortaya çıkar. Her bölgede, uygarlığın kültüre edilmiş bitkilerini ve evcilleştirilmiş hayvanlarını ortaya çıkaran aynı nedenler, bunlara karşılık gelen bir sanat ve bilgiyi de beraberinde getirmiştir. Atları ve buğdayı Amerika'ya taşıyan olayların akışı, beraberinde silah ve demir baltayı da getirirken, karşılığında tüm dünya sadece mısır, patates ve hindi değil, aynı zamanda tütün içme alışkanlığı ve denizcinin hamak alışkanlığını da almıştır.

Dünyanın farklı yerlerinde tekrarlanan benzer kültür olaylarının anlatılarının, aslında kendi gerçekliklerinin tesadüfi kanıtlarını sağlaması dikkate değer bir konudur. Birkaç yıl önce, bu noktayı ortaya çıkaran bir soru büyük bir tarihçi tarafından bana yöneltildi: 'Vahşi bir kabilenin gelenekleri, mitleri, inançları vb. ile ilgili bir ifade, yüzeysel bir gözlemci, yerli dili az ya da çok bilmeyen, yabancı dil bilen bir kişi tarafından nasıl ele alınabilir? Elbette alıntı yaptığı tüm yazarların güvenilirliği konusunda en iyi yargısını kullanmak ve mümkünse her yörede her noktayı doğrulamak için birden fazla anlatım elde etmek zorundadır ancak bu önlemlerin ötesinde ve üstünde, her etnografın yapması gereken bir şey vardır. Farklı ülkelere giden iki bağımsız ziyaretçi, örneğin Tataristan'daki bir Orta Çağ Müslümanı ile Dahome'deki modern bir İngiliz ya da Brezilya'daki bir Cizvit misyoneri ile Fiji Adaları'ndaki bir Wesleyan, ziyaret ettikleri halklar arasında benzer bazı sanatları, Ayinleri ya da efsaneleri tanımlamakta hemfikir

olurlarsa bu uyuşmayı tesadüfe ya da kasıtlı sahtekarlığa bağlamak zor ya da imkânsız olacaktır. Avustralya'daki bir haydutun anlattığı bir hikâyeye belki bir hata ya da uydurma olarak itiraz edilebilir ama Gine'deki bir Metodist papaz aynı hikâyeyi orada anlatarak halkı kandırmak için onunla iş birliği mi yapmış olur? Kasıtlı ya da kasıtsız mistifikasyon olasılığı, benzer bir ifadenin iki uzak ülkede, A'nın B'den bir yüzyıl önce yaşadığı ve B'nin A'yı hiç duymamış gibi göründüğü iki tanık tarafından söylenmesi gibi bir durumla genellikle engellenir. Uygarlığın gerçekleri kataloğunda ülkelerin ne kadar uzak, tarihlerin ne kadar geniş, gözlemcilerin inançlarının ve karakterlerinin ne kadar farklı olduğunu, bu çalışmanın dipnotlarına bile göz atacak herhangi birine daha fazla göstermeye gerek yoktur. İfade ne kadar tuhaf olursa farklı yerlerde farklı kişilerin bunu yanlış yapmış olma ihtimali de o kadar azalır. Durum böyleyken, ifadelerin esas olarak gerçekten verilmiş olduğuna ve yakın ve düzenli tesadüflerinin, benzer gerçeklerin çeşitli kültür bölgelerinde ortaya çıkmasından kaynaklandığına karar vermek mantıklı görünmektedir. Etnografyanın en önemli gerçekleri bu şekilde kanıtlanmaktadır. Deneyim, öğrenciyi bir süre sonra, geniş çapta etkili benzer nedenlerden kaynaklanan kültür olgularının dünyada tekrar tekrar tekrarlanmasını beklemeye ve bulmaya yönlendirir. Hatta başka bir yerde benzerini bilmediği münferit ifadelere bile güvenmez ve bunların gerçekliğinin dünyanın öbür ucundan ya da tarihin öbür ucundan gelen benzer anlatımlarla gösterilmesini bekler. Gerçekten de bu doğrulama aracı o kadar güçlüdür ki kütüphanesindeki etnograf bazen sadece belirli bir kâşifin zeki ve dürüst bir gözlemci olup olmadığına değil, aynı zamanda bildirdiklerinin genel uygarlık kurallarına uygun olup olmadığına da karar vermeye kalkışabilir. ***"Non quis, sed quid. / Kim değil, ama ne?"***

Kültürün farklı ülkelerdeki dağılımından, bu ülkeler içindeki yayılımına dönelim. Uygarlığın sistematik olarak incelenmesini mümkün kılmaya en çok eğilimli olan insanlığın niteliği, tüm halkları aynı dili kullanmakta birleşmeye, aynı dini ve örfi hukuku takip etmeye, aynı genel sanat ve bilgi düzeyine yerleşmeye iten dikkate değer zımni fikir birliği veya anlaşmadır. Bu durum, istisnai olguları görmezden gelmeyi ve ulusları bir tür genel ortalama ile tanımlamayı mümkün kılmaktadır. Bu durum, muazzam ayrıntı yığınlarını birkaç tipik olguyla temsil etmeyi mümkün kılar. Bu olgular bir kez yerleştikten sonra, yeni gözlemciler tarafından kaydedilen yeni olgular, sınıflandırmanın sağlamlığını kanıtlamak için kolayca yerlerini alırlar. İnsan topluluklarının yapısında öylesine bir düzenlilik olduğu görülür ki bireysel farklılıkları göz ardı edebilir ve böylece tüm ulusların sanatları ve fikirleri hakkında genelleme yapabiliriz, tıpkı bir tepeden bir orduya bakarken, her alayı yayılan ya da yoğunlaşan, ilerleyen ya da geri çekilen orga-

nize bir vücut olarak görürken, aslında kitle içinde ayırt edemediğimiz bireysel askeri unuttuğumuz gibi. Toplumsal yasaların incelenmesinin bazı dallarında artık istatistiklerin yardımına başvurmak ve vergi mükelleflerinin çizelgeleri ya da sigorta bürosunun tabloları aracılığıyla büyük karma insan topluluklarının özel eylemlerini birbirinden ayırmak mümkündür. İnsan eyleminin yasalarına ilişkin modern argümanlar arasında, hiçbiri, sadece ortalama ömür, yıllık doğum ve ölüm oranları gibi konularda değil, aynı zamanda cinayet ve intihar sayıları ve suç silahlarının oranı gibi ulusal yaşamın belirsiz ve görünüşte hesaplanamaz ürünlerinin yıldan yıla yinelenmesi konusunda M. Quetelet'inki gibi genellemelerden daha derin bir etki yaratmamıştır. Londra sokaklarında kazara öldürülen kişilerin ve postanelerin posta kutularına atılan gönderilmemiş mektupların düzenli olarak her yıl artması da diğer çarpıcı örneklerdir. Aşağı ırkların kültürünü incelerken, modern istatistiklerin ölçülü aritmetik gerçeklerine sahip olmaktan çok uzakta, kabilelerin durumu hakkında gezginlerin ya da misyonerlerin verdiği kusurlu hesaplara göre karar vermek ve hatta adları ve dilleri hakkında umutsuzca bilgisiz olduğumuz tarih öncesi ırkların kalıntılarına dayanarak akıl yürütmek zorunda kalabiliriz. Bunlar ilk bakışta bilimsel araştırma için ne yazık ki belirsiz ve ümit verici olmayan malzemeler gibi görünebilir. Aslında bunlar ne belirsiz ne de ümit vericidir; aksine, gittiği yere kadar iyi ve kesin kanıtlar sunmaktadır. Bunlar, ait oldukları kabilenin durumunu ayrı ayrı belirttikleri için, istatistikçinin getirileriyle karşılaştırmaya gerçekten dayanacak verilerdir. Gerçek şu ki taştan bir ok ucu, oyulmuş bir sopa, bir put, kölelerin ve malların ölülerin kullanımı için gömüldüğü bir mezar höyüğü, bir büyücünün yağmur yağdırma Ayinlerinin anlatımı, bir sayı tablosu, bir fiilin çekimi, her biri kültürün belirli bir noktasına ilişkin olarak bir halkın durumunu ifade eden şeylerdir; tıpkı zehirden ölenlerin ve ithal edilen çay sandıklarının sayısal tablosunun bütün bir topluluğun genel yaşamının diğer kısmi sonuçlarını farklı bir şekilde ifade etmesi gibi.

Bütün bir ulusun özel bir kıyafeti, özel aletleri ve silahları, özel evlilik ve mülkiyet yasaları, özel ahlaki ve dini doktrinleri olması, hayatımız boyunca bunun ortasında yaşadığımız için çok az fark ettiğimiz dikkate değer bir gerçektir. Etnografyanın özellikle ilgilenmesi gereken konu, örgütlü insan topluluklarının bu tür genel nitelikleridir. Yine de bir kabilenin ya da ulusun kültürü üzerine genelleme yaparken ve onu oluşturan bireylerin özelliklerini ana sonuç için önemsiz olarak bir kenara bırakırken, bu ana sonucu neyin oluşturduğunu unutmamaya dikkat etmeliyiz. Bireylerin ayrı ayrı yaşamlarına o kadar odaklanmış insanlar vardır ki bir bütün olarak bir topluluğun eylemi hakkında bir fikir edinemezler. Topluma geniş bir açıdan bakamayan böyle bir gözlemci, "ağaçlar yüzünden or-

manı göremeyen" deyimiyle uygun bir şekilde tanımlanır. Öte yandan, filozof toplumun genel yasalarına o kadar odaklanabilir ki o toplumun oluşturduğu bireysel aktörleri ihmal edebilir ve onun için ormandaki ağaçları göremediği söylenebilir. Sanatın, geleneklerin ve fikirlerin kendi aramızda birçok bireyin ortak eylemleriyle nasıl şekillendiğini biliyoruz; bu eylemlerin hem nedeni hem de sonucu çoğu zaman oldukça belirgin bir şekilde görüş alanımıza girer. Bir buluşun, bir fikrin, bir törenin tarihi, öneri ve değişikliklerin, teşvik ve muhalefetin, kişisel kazanç ve parti önyargılarının tarihidir ve ilgili bireylerin her biri, karakteri ve koşulları tarafından belirlenen kendi güdülerine göre hareket eder. Bu nedenle bazen kendi amaçları için hareket eden bireyleri izleriz ve bunların toplumun geneli üzerindeki etkilerini çok az düşünürüz; bazen de ulusal yaşam hareketlerini bir bütün olarak incelemek zorunda kalırız ve bu hareketlerde iş birliği yapan bireyler gözlemimizin tamamen dışındadır. Öte yandan, kolektif toplumsal eylemin pek çok bireysel eylemin bir sonucu olduğu düşünüldüğünde, bu iki araştırma yönteminin, eğer doğru bir şekilde izlenirse, kesinlikle tutarlı olması gerektiği açıktır.

Hem özel alışkanlıkların ya da fikirlerin çeşitli bölgelerde yinelenmesini hem de her bölge içindeki yaygınlığını incelerken, insan yaşamının olgularını üreten düzenli nedenselliğin ve bu olguların kültürün belirli aşamalarında toplumun kalıcı standart koşullarına yerleştiği bakım ve yayılma yasalarının sürekli yinelenen kanıtları önümüze çıkar ancak toplumun bu standart koşullarına ilişkin kanıtlara tam önem verirken, dikkatsiz öğrenciyi tuzağa düşürebilecek bir tuzaktan kaçınmaya dikkat edelim. İnsanlık kitlelerinin ortak görüş ve alışkanlıkları elbette büyük ölçüde sağlam muhakeme ve pratik bilgeliğin sonuçlarıdır ancak bu, büyük ölçüde doğru değildir. Çok sayıda insan topluluğunun nazarın etkisine ve gök kubbenin varlığına inanmış olması, ölenlerin hayaletleri için köleler ve hayvanlar kurban etmiş olması, devlerin canavarları öldürdüğüne ve insanların canavara dönüştüğüne dair rivayetler aktarmış olması - tüm bunlar bu tür fikirlerin insanların zihninde gerçekten de etkin nedenler tarafından üretildiğini kabul etmek için bir gerekçedir ancak söz konusu Ayinlerin faydalı, inançların sağlam ve tarihin gerçek olduğunu kabul etmek için bir gerekçe değildir. Bu ilk bakışta bir gerçekçilik gibi görünebilir ancak aslında insanlığın küçük bir eleştirel azınlığı dışında herkesin zihnini derinden etkileyen bir yanılgının inkarıdır. Halk arasında, herkesin söylediği doğru olmalı, herkesin yaptığı doğru olmalı -***'Quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est, hoc est vere proprieque Catholicum / Her yerde, her zaman, herkes tarafından inanılan şeyin gerçek ve tam anlamıyla Katolik olduğu'***- vb. Özellikle tarih, hukuk, felsefe ve teoloji gibi

çeşitli konularda, aralarında yaşadığımız eğitimli insanların bile, insanların bir görüşe sahip olmalarının ya da bir geleneği uygulamalarının nedeninin, mutlaka bunu yapmaları gerektiğine dair bir neden olmadığını görmekte zorlandıkları konular vardır. Şimdi, çok sayıda insanın belirli gelenekler, inançlar ve adetler konusundaki mutabakatını bu kadar belirgin bir şekilde ortaya koyan etnografik kanıt koleksiyonları, bu kurumların kendilerini doğrudan savunmak için bu şekilde uygunsuz bir şekilde kullanılmaya özellikle yatkındır; eski barbar uluslar bile modern fikirler olarak adlandırılan şeylere karşı görüşlerini korumak için ankete tabi tutulmaktadır. Birden fazla kez, gelenek ve inanç koleksiyonlarımın, gerçekte hangi gerekçelerle kabul edildiklerine dair uygun bir inceleme yapılmaksızın, kendi nesnel doğruluklarını kanıtlamak için bu şekilde ortaya konduğunu gördüğüm için, bu vesileyle, aynı argüman çizgisinin, ulusların güçlü ve geniş rızasıyla dünyanın düz olduğunu ve bir şeytanın ziyaretinin kâbusu olduğunu göstermek için eşit derecede iyi hizmet edeceğini belirtmek isterim.

Kültürün ayrıntılarının çok sayıda etnografik sanat, inanç, gelenek ve diğer gruplarda sınıflandırılabildiği gösterildikten sonra, bu gruplarda düzenlenen olguların ne ölçüde birbirlerinden evrimleşerek oluştuğu sorusu gündeme gelmektedir. Söz konusu grupların, her biri ortak bir karakter tarafından bir arada tutulsa da hiçbir şekilde kesin olarak tanımlanmadığını belirtmeye gerek yoktur. Doğa tarihi örneğini tekrar ele alacak olursak, bunların geniş ölçüde çeşitlenme eğiliminde olan türler olduğu söylenebilir. Bu gruplardan bazılarının diğerleriyle ne gibi ilişkileri olduğu sorusuna gelince, insanoğlunun alışkanlıklarını inceleyen bir öğrencinin, bitki ve hayvan türlerini inceleyen bir öğrenciye göre büyük bir avantaja sahip olduğu açıktır. Doğa bilimciler arasında, türden türe gelişim teorisinin gerçekte meydana gelen geçişlerin bir kaydı mı yoksa kökeni gerçekten bağımsız olan türlerin sınıflandırılmasında kullanılabilecek ideal bir şema mı olduğu açık bir sorudur ancak etnograflar arasında, alet türlerinin ya da alışkanlıkların veya inançların bir diğerinden gelişmesi olasılığı konusunda böyle bir soru yoktur çünkü Kültürdeki gelişim en bilindik bilgilerimiz tarafından kabul edilmektedir. Mekanik icatlar, uygarlığı genel olarak etkileyen gelişim türüne uygun örnekler sunmaktadır. Ateşli silahlar tarihinde, çentikli çelik bir tekerleğin bir yay vasıtasıyla bir parça piritin üzerinde kıvılcımla ateşlenene kadar döndüğü beceriksiz çarklı kilit, daha kullanışlı olan çakmaklı kilidin icadına yol açmıştır. Bu kilitten birkaç tanesi hâlâ çiftlik evlerimizin mutfaklarında çocukların Noel'de küçük kuşları vurması için asılı durmaktadır. Çakmaklı kilit zaman içinde değişime uğrayarak darbeli kilide dönüştü ve şu anda eski moda düzenini değiştirerek namludan doldurmadan arkadan doldurmaya uyarlanmaktadır. Orta Çağ

usturlabı, şimdi daha hassas sekstant kullanan denizci tarafından sırası gelince bir kenara atılan kadrana dönüştü ve bu, bir sanat ve enstrümanın tarihi boyunca birbiri ardına böyle devam etti. Bu tür ilerleme örnekleri bizim için doğrudan tarih olarak bilinir ancak bu gelişim kavramı zihnimizde öylesine yer etmiştir ki onun aracılığıyla, gerçekleri doğru sıraya koymada bir rehber olarak insan düşüncesi ve eyleminin ilkeleri hakkındaki genel bilgiye güvenerek, kayıp tarihi hiç tereddüt etmeden yeniden inşa ederiz. Kronikler bu konuda ister konuşsun ister sessiz kalsın, uzun yay ile tatar yayını karşılaştıran hiç kimse tatar yayının daha basit bir aletten doğan bir gelişme olduğundan şüphe duymayacaktır. Sürtünme yoluyla ateş yakmaya yarayan ateş aletleri arasında, bir ip ya da yayla çalışan aletin, eller arasında döndürülen daha hantal ilkel aletten daha sonraki bir gelişme olduğu açıkça görülmektedir. Antikacıların bazen keşfettikleri, taş baltanın ağır tipini model alan bronz çeltekler gibi öğretici örnekler, Taş Devri'nden Bronz Devri'ne geçişin ilk adımları olmaktan başka bir şekilde açıklanamaz. Yeni malzemenin daha kullanışlı ve daha az ziyan edici bir modele uygun olduğunun keşfedildiği bir sonraki ilerleme aşaması bunu takip edecektir. Böylece, tarihimizin diğer dallarında da belirli bir gelişim sırasına göre birbirini izlediği tutarlı bir şekilde düzenlenebilecek, ancak tersine çevrilmeye ve ters sırayı izlemeye zorlanacak bir dizi olgu tekrar tekrar ortaya çıkacaktır. Örneğin, burada Sayma Sanatı üzerine bir bölümde ortaya koyduğum ve en azından kültürün bu noktasına ilişkin olarak, vahşi kabilelerin konumlarına öğrenerek değil öğrenmeyerek, daha yüksek bir durumdan alçalarak değil daha düşük bir durumdan yükselerek ulaştıklarını kanıtlama eğiliminde olan olgular böyledir.

Dünya uygarlığının gerçekte izlediği yolu takip etmemize yardımcı olan kanıtlar arasında, 'kalıntılar' terimini kullanmayı uygun bulduğum büyük olgular sınıfı da yer almaktadır. Bunlar, alışkanlıkların zorlamasıyla, asıl yuvalarından farklı yeni bir toplum durumuna taşınmış olan süreçler, gelenekler, fikirler ve benzerleridir. Bu nedenle, daha yeni bir kültürün evrimleştiği eski bir kültür durumunun kanıtları ve örnekleri olarak kalırlar. Somerset'li yaşlı bir kadınla tanıştım; bu kadın, kullanmayı hiç öğrenmediği modern bir cihaz olan "uçan mekiğin" ortaya çıkışından önceye dayanan bir el tezgahına sahip ancak onun mekiği geleneksel bir şekilde ustalıkla kullandığını gözlemledim. Bu kadın yöntemlerinde çağdışı olmasa da hayatta kalmanın bir örneğidir. Bu tür örnekler bizi genellikle yüzlerce hatta binlerce yıl öncesinin alışkanlıklarına geri götürür. Halen kullanılmakta olan Anahtar ve İncil çilesi bir hayatta kalma örneğidir; Yaz Ortası şenlik ateşi bir hayatta kalma örneğidir; Breton köylülerinin ölülerin ruhları için düzenledikleri Tüm Ruhlar yemeği bir hayatta kalma örneğidir. Eski alışkanlık-

ların basitçe sürdürülmesi, eskiden yeni ve değişen zamanlara geçişin sadece bir parçasıdır. Tarihsel toplumların önemli faaliyetleri ve inançları, sonraki nesillerin boş zamanlarını değerlendirdiği eğlencelere dönüşebilirken, en derin inançlar popüler çocuk masallarında varlığını sürdürebilir. Geçmiş dönemlerin eskimiş gelenekleri de dönüşüm geçirebilir ve tipik olarak hem olumlu hem de olumsuz sonuçlara yol açan yeni tezahürlere bürünebilir. Bazen eski düşünceler ve uygulamalar, onları çoktan ölmüş ya da ölmekte sanan bir dünyayı hayrete düşürecek şekilde yeniden ortaya çıkar; son zamanlarda etnografi açısından öğretici bir konu olan modern spiritüalizmin tarihinde dikkat çekici bir şekilde olduğu gibi, burada hayatta kalma yeniden canlanmaya dönüşür. Hayatta kalma ilkelerinin araştırılması önemli bir pratik değere sahiptir. Birçok batıl inanç hayatta kalma şemsiyesi altına girmekte, bu da onları makul açıklamalara karşı savunmasız hâle getirmekte ve dolayısıyla bu ilkeleri incelemenin önemini vurgulamaktadır. Çok sayıda hayatta kalma olgusu tek başına önemsiz görünse de bunları incelemek tarihsel gelişimin izini etkili bir şekilde sürerek önemlerini anlamamızı sağlar. Bu nedenle, bu olguların doğası hakkında net bir kavrayış kazanmak etnografik araştırmanın hayati bir noktasıdır. Bu önem, işlevselliğini uygun bir şekilde gösteren oyunlara, deyimlere, geleneklere ve benzer kaynaklara dayalı olarak hayatta kalmanın kapsamlı bir analizini garanti eder.

İlerleme, yozlaşma, hayatta kalma, canlanma ve değişim, uygarlığın karmaşık ağını bir arada tutan bağlantının tüm yönleridir. Günlük yaşamlarımızın önemsiz gibi görünen ayrıntılarını incelemek, bizi hem yaratıcı hem de önceki nesillerin etkilerinin sadece aktarıcıları ve canlandırıcıları olarak rollerimiz üzerinde düşünmeye sevk eder. Yaşadığımız mekânları incelerken, sadece kendi çağlarına aşina olanların onun inceliklerini ne ölçüde kavrayabileceklerini düşünebiliriz. Burada, Asur hanımeli ve Anjou çiçekleri, tavan boyunca uzanan Yunan bordürüyle süslü bir kornişle tezat oluşturuyor. Louis XIV tarzı ve onun Rönesans selefi, ortak aynada açıkça görülmektedir. Bu sanat unsurları, dönüştürülmelerine, yer değiştirmelerine ya da tahrif edilmelerine rağmen, üzerlerinde hâlâ açıkça damgalanmış tarihlerini taşımaktadır. Her ne kadar arkalarındaki daha eskiye dayanan tarih daha az fark edilebilir olsa da mevcut bir tarihin olmadığı söylenemez. Bu nedenle erkek giyim modasında bile durum böyledir. Alman postilyon ceketinin saçma derecede küçük kuyrukları, bunların nasıl yavaş yavaş bu kadar saçma derecede ilkel biçimlere indirgendiğini göstermektedir. Bununla birlikte, İngiliz din adamlarının kuşakları, Milton'ın portresinde olduğu gibi figürler tarafından giyilen ve onları tutan 'kuşak kutusu' teriminin ortaya çıkmasına neden olan pratik ve geniş yakalardan evrildikleri ara aşamalara tanıklık edene kadar

açıklanamaz bir şekilde tuhaf görünerek tarihlerini artık gözle görülür bir şekilde göstermemektedir. Gerçekten de farklı giysilerin kademeli olarak ilerleyişini ve dönüşümünü tasvir eden kostüm kitapları, her yıl hayatın önemli yönlerinde meydana gelen değişim, büyüme, canlanma ve yozlaşmanın doğasını uygun bir şekilde göstermektedir. Edebiyatta, her yazarın bağımsız çalışmak yerine tarihte nasıl haklı bir yere sahip olduğunu gözlemliyoruz. Her bir filozofun, matematikçinin, kimyacının, şairin eğitiminin arka planına bakıyoruz; Leibniz'den Descartes'a, Dalton'dan Priestley'e, Milton'dan Homeros'a eğitimini araştırıyoruz. Dilin araştırılması, insan düşüncesi ve davranışına ilişkin anlayışımızdan şans ve keyfi yaratım kavramlarını kaldırıp, bunların yerine bireylerin iş birliği yoluyla, tutarlı bir şekilde rasyonel ve anlaşılabilir süreçler tarafından kolaylaştırılan gelişim kavramını yerleştirmede tartışmasız en etkili yöntem olmuştur. Kültür bilimi ne kadar ilkel olursa olsun, göstergeler, görünüşte kendiliğinden ve nedensiz olan kültürel olguların bile, mekanik yasalarına benzer şekilde, farklı neden ve sonuçlara sahip olduğunun gösterilebileceğini güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır. Birçokları tarafından hayal gücünün belirsiz ve kontrolsüz ürünleri olarak görülen mitler ve masallar da bu kanıtlanabilir nedensellik aralığına girebilir. Bununla birlikte, mitolojinin geniş bir kanıt yelpazesiyle sistematik olarak incelenmesi, bir aşamadan diğerine doğru bir ilerlemeyi ve hayali hikâyelerin yaratıldığını açıkça gösterecektir.

Wilhelm von Humboldt, "İnsan her zaman hemen mevcut olanın üzerine inşa eder" demiştir. Bu ifade, uygarlığın kesintisiz akışı fikrini desteklemektedir. Bu sadece felsefi bir ilke değil, aynı zamanda pratik bir ilkedir. Kendi hayatlarını anlamak isteyenler için, fikirlerini ve alışkanlıklarını oluşturan aşamaları tanımak zorunludur." Auguste Comte, bir kavramın tarihini anlamanın çok önemli olduğunu söylerken haklıydı. Bu sadece gelişim için değil, bir bütün olarak kültür için de geçerlidir. Modern yaşamı, tarihini incelemeden anlamaya çalışmak, yanlışlığı kolayca kanıtlanabilecek kusurlu bir felsefedir. Kuşların ve hayvanların diline dair kadim inancı bilmeden 'küçük bir kuş bana söyledi' gibi basit bir deyişi açıklamak zordur. Dr. Dasent, İskandinav Masalları'nın giriş bölümünde, bu ifadenin kökenini makul bir şekilde bu inanca dayandırmaktadır. Anlamı tarih tarafından aydınlatılmamış şeyleri sadece akılla açıklamaya çalışmak, Blackstone'un Yorumlarından örneklerle karşılaştırılabilir. Blackstone'a göre, ortakçıların hayvanlarının ortak alanda otlamasına izin verme hakkı feodal sistemden kaynaklanır ve bu sistemle açıklanır. Malikane lordları kiracılarına tamamlanmış ya da gelecekteki hizmetler için toprak kiraladıklarında, aynı kiracılar toprağı sürmek ya da gübrelemek için hayvanlara ihtiyaç duyarlardı ancak bu hayvanlar otlak olma-

dan beslenemezdi ve bu da sadece lordun arazilerinde ve kiracıların kendilerine ve diğerlerine ait kapalı olmayan nadas alanlarında mevcuttu. Bu nedenle yasa, toprağın hibesine ortak kullanım hakkını da eklemiştir ve bu da ortak kullanımın başlangıcı olmuştur.[2] Bu açıklama mantıksız olmasa da Norman Fethi'nden önce İngiltere'de hâkim olan ve kalıntıları hiçbir zaman tam olarak ortadan kalkmayan Cermen toprak hukukuyla uyuşmamaktadır. Geçmişteki köy topluluğunda, ülkede hâlâ bulunabilen ortak tarlalarda yer alan tarım arazileri henüz ayrı mülkiyet haline gelmemişti. Nadastaki otlaklar, anızlar ve çöpler ortak olarak ev sahiplerine aitti. O zamandan beri, ortak mülkiyetten kişisel mülkiyete geçiş bu eski sistemi büyük ölçüde dönüştürdü. Bununla birlikte, ortakçılar, feodal kiracılardan bir hibe olarak değil, lordun boşluklar üzerinde mülkiyet ilan etmesinden önce ortakçıların sahip olduğu bir hak olarak, hayvanlarını ortak arazide otlatma haklarını hâlâ korumaktadır. Bir geleneği geçmiş olaylarla olan bağlarından ayırmak ve kolayca açıklanabilecek tek bir olgu olarak ele almak tehlikelidir.

Kültürü rasyonel etnografya yoluyla anlamaya yönelik önemli çalışmaları sürdürürken, kültürel olguları yaratan nedenleri ve onları yöneten yasaları araştırmak hayati önem taşımaktadır. Kültürel evrimin birçok yönüyle sistematik bir şekilde anlaşılması gerekmektedir. Bu bölüm, kültürün gelişimi için mevcut kanıtlarla uyumlu teorik bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır. Tarih öncesi topluluklardan elde edilen arkeolojik kanıtlar kullanılarak tarihte kaydedilen ırklar arasındaki farklı uygarlık aşamaları karşılaştırıldığında, daha önce var olmuş olabilecek herhangi bir atasal durumdan bağımsız olarak, modern bir perspektiften insanlığın ilkel durumu kabaca tahmin edilebilir. Bu ilkel varsayımsal durum, farklılıklarına ve uzaklıklarına rağmen modern uygarlaşmamış kabilelerle benzerliklere sahiptir. Ayrıca, insan gelişiminin erken aşamalarının kalıntıları gibi görünen bazı uygarlık unsurlarını da paylaşmaktadırlar. Bu varsayım doğruysa sürekli yozlaşmaya rağmen, kültürün ana yönü ilkel zamanlardan günümüze kadar uygarlığa doğru olmuştur. Uygar olmayan ve uygar yaşam arasındaki ilişki konusunda, ilerleyen bölümlerde tartışılan neredeyse her ayrıntı doğrudan ilgilidir. İlerleyen uygarlık yolu boyunca sinyallerini yorumlayabilenler için önemli anlamlar taşıyan işaretler yerleştirerek, Kültürün hayatta kalması bugünlerde aramızda ilkel düşünce ve yaşamın bir anıtı olarak durmaktadır. Araştırma, Avrupalıların Grönlandlılar veya Maoriler arasında kendi ilkel Atalarının bazı özelliklerini keşfedebilecekleri fikrini güçlü bir şekilde desteklemektedir. Bir sonraki konu dilin başlangıcıyla ilgilidir. Bu konunun pek çok yönü belirsizliğini korusa da mevcut kanıtların da işaret ettiği gibi, konuşmanın insanlar arasında ilkel bir durumda ortaya çıkmış olması mümkündür. Ayrıca, Sayma Sanatı'nın incelenme-

si daha somut bir sonuç ortaya koymaktadır. Sadece ilkel toplumların bu önemli beceriye sahip olduğu değil, aynı zamanda sayı saymanın ilkel köklerinden günümüzdeki biçimine kadar mantıksal düşünme yoluyla tasarlandığını gösteren yeterli kanıt olduğu da rahatlıkla söylenebilir. Birinci ciltte yer alan Mitoloji incelemesi, çoğunlukla özel bir bakış açısıyla, özel bir amaç için toplanan kanıtlar üzerine, vahşi kabilelerin mitleri ile daha medeni uluslar arasındaki benzerleri arasındaki ilişkinin izini sürmek için yapılmıştır. Böyle bir araştırmanın sonucu, ilk efsane yaratıcısının vahşi ordular arasında ortaya çıkıp geliştiğini ve daha kültürlü ardıllarının, sonuçları batıl inançlarda fosilleşinceye, tarih sanılıncaya, şiirle şekillendirilip örtülünceye ya da yalancı bir budalalık olarak bir kenara atılıncaya kadar sürdürecekleri bir sanatı başlattığını kanıtlamak için çok ileri gitmektedir.

Tarihsel gelişime geniş bir bakış açısı belki de hiçbir yerde din çalışmalarında olduğu kadar gerekli değildir. Dünyayı aşağı teolojilerle tanıştırmak için yazılan onca şeye rağmen, onların tarihteki yeri ve yüksek ulusların inançlarıyla ilişkileri hakkındaki popüler fikirler hâlâ Orta Çağ tarzındadır. Bazı misyoner dergilerini Max Müller'in Denemeleri ile karşılaştırmak ve Brahmanizm, Budizm, Zerdüştlük üzerine yığılan dar görüşlü düşmanca gayretin takdir edilemez nefretini ve alayını, derin ve geniş bilginin insan dini bilincinin bu eski ve asil aşamalarını inceleyebileceği Katolik sempatiyle karşılaştırmak harikadır; vahşi kabilelerin dinleri büyük Asya sistemleriyle karşılaştırıldığında kaba ve ilkel olabileceğinden, ilgi çekmek ve hatta saygı duymak için çok alçaktır. Mesele gerçekten de onları anlamak ve yanlış anlamak arasındadır. Zihinlerini vahşi dinin genel ilkelerine hâkim olmaya adayan çok az kişi bir daha asla bu dinin saçma olduğunu ya da bu dinin bilgisinin insanlığın geri kalanı için gereksiz olduğunu düşünecektir. Çeşitli budalalıklardan oluşan bir çöp yığını olmaktan çok uzak olan inançları ve uygulamaları o kadar tutarlı ve mantıklıdır ki kabaca sınıflandırıldıkları anda bile, oluşum ve gelişim ilkelerini göstermeye başlarlar ve bu ilkelerin, yoğun ve müzmin bir cehaletin zihinsel durumunda işliyor olsalar da esasen rasyonel oldukları görülür. Günümüzün mevcut teolojisiyle çok yakından bağlantılı bir araştırmaya girişmek niyetiyle, kendimi aşağı ırklar arasında Animizmin, yani genel olarak ruhlar ve diğer ruhani varlıklar doktrininin gelişimi üzerine sistematik bir çalışma yapmaya adadım. Bu çalışmanın yarısından fazlası, din felsefesindeki bu büyük unsurun doğasını ve önemini gösteren ve tarihin akışı boyunca kendi modern düşüncemizin ortasına kadar aktarımını, genişlemesini, sınırlandırılmasını, değiştirilmesini izleyen, dünyanın her yerinden bir yığın kanıtla doludur. Belli başlı Ayin ve törenlerin gelişiminin izini sürmeye yönelik benzer bir girişimde ortaya atılacak küçük pratik önemdeki sorular da değildir. Bu gelenekler, dışa vurumla-

ri ve pratik sonuçları oldukları dinin içsel güçlerine ilişkin talimatlarla doludur. Zihinsel evrimimizin ilk aşamalarında fark edilecek süreçler, yıldızların uzayda olduğu kadar zamanda da bizden uzaktır ancak evrenin yasaları duyularımızın doğrudan gözlemiyle sınırlı değildir. Araştırmalarımızda kullanabileceğimiz çok geniş bir malzeme vardır; birçok işçi şu anda bu malzemeyi şekillendirmekle meşguldür ancak belki de yapılacak olanlara oranla henüz çok az şey yapılmıştır ve şimdiden bir ilkel tarih felsefesinin belirsiz ana hatlarının ortaya çıkmaya başladığını söylemek çok fazla değil gibi görünmektedir.

BÖLÜM 11

KÜLTÜRÜN GELİŞİMİ

Kültürün durumu, endüstriyel, entelektüel, politik, ahlaki - Kültürün gelişimi büyük ölçüde vahşilikten barbarlığa ve uygarlığa geçişe tekabül eder - İlerleme teorisi - Dejenerasyon teorisi - Gelişim teorisi her ikisini de içerir, biri birincil, diğeri ikincil - Kültürün düşük aşamalarına ilişkin tarihsel ve geleneksel kanıtlar mevcut değildir - Dejenerasyon ilkelerine ilişkin tarihsel kanıtlar - Kültürdeki yükseliş ve düşüşe ilişkin etnolojik kanıtlar, Aynı ırkın kollarındaki farklı kültür seviyelerinin karşılaştırılması - Uygarlığın tarihsel olarak kaydedilmiş antik geçmişinin kapsamı - Tarih Öncesi Arkeoloji, uygarlığın düşük aşamalarındaki insanın geçmişini genişletir - Megalitik yapılar, göl evleri, kabuk yığınları, mezar yerleri vb. ile desteklenen Taş Devri izleri. , Dünya çapında özgün düşük kültürün kanıtlanması-Sanayi sanatlarında İlerici Gelişim Aşamaları

Etnolojik araştırmanın bir dalı olarak kültürün gelişimi sorununu ele alırken, ilk adım bir ölçüm aracı elde etmektir. Eğer uygarlığın ilerlemesini ve gerilemesini ölçebileceğimiz kesin bir çizgi gibi bir şey arıyorsak, görünüşe göre bunu en iyi geçmişteki ve günümüzdeki gerçek kabilelerin ve ulusların sınıflandırılmasında bulabiliriz. Uygarlık insanlar arasında farklı derecelerde gerçekten mevcuttur ve olumlu örneklerle bunu tahmin etme ve karşılaştırma imkanına sahibiz. Avrupa ve Amerika'nın eğitimli dünyası, kendi uluslarını sosyal skalanın bir ucuna, vahşi kabileleri de diğer ucuna yerleştirerek ve insanlığın geri kalanını da bu sınırlar arasında daha çok vahşi ya da medeni yaşama karşılık gelmelerine göre konumlandırarak pratikte bir standart oluşturmaktadır. Sınıflandırmanın temel kriterleri, endüstriyel sanatların, özellikle de metallerin işlenmesinin, alet ve kap imalatının, tarımın, mimarinin vb. yokluğu ya da varlığı, yüksek ya da düşük gelişmişliği, bilimsel bilginin kapsamı, ahlaki ilkelerin kesinliği, dini inanç ve törenlerin durumu, sosyal ve siyasi örgütlenmenin derecesi vb. Böylece, karşılaştırılan olguların kesin temeli üzerinde, etnograflar en azından kabaca bir uygarlık ölçeği oluşturabilirler. Aşağıdaki ırkların uygarlık sırasına uygun bir şekilde yerleştirildiğine çok az kişi itiraz edecektir: Avustralyalı, Tahitili, Aztek, Çinli, İtalyan. Uygarlığın gelişimini bu basit etnografik temelde ele alarak, bu konunun

tartışılmasına engel olan pek çok güçlükten kaçınılabilir. Bu, uygarlığın teorik ilkeleri ile vahşi ve kültürlü yaşamın uç noktaları arasındaki gerçek geçişler arasındaki ilişki göz önünde bulundurularak görülebilir.

İdeal bir bakış açısından, uygarlık, insanın iyiliğini, gücünü ve mutluluğunu aynı anda teşvik etmek amacıyla, bireyin ve toplumun daha yüksek bir organizasyonu yoluyla insanlığın genel gelişimi olarak görülebilir. Bu teorik uygarlık, vahşilik ile barbarlığın ve barbarlık ile modern eğitimli yaşamın karşılaştırılmasıyla izlenebileceği gibi, gerçek uygarlığa küçük bir ölçüde karşılık gelir. Sadece maddi ve entelektüel kültürü göz önünde bulundurursak bu özellikle doğrudur. Dünyanın fiziksel yasalarıyla tanışıklık ve buna eşlik eden doğayı insanın amaçlarına uyarlama gücü, genel olarak, vahşiler arasında en düşük, barbarlar arasında ortalama ve modern, eğitimli uluslar arasında en yüksektir. Dolayısıyla, vahşilikten bizimkine geçiş, kültürün gelişiminde temel bir unsur olan sanat ve bilgi alanındaki ilerlemenin ta kendisi olacaktır.

Bununla birlikte, vahşilerden bize kadar uzanan ırklar skalasında ölçülen uygarlığın genel seyrinin insanlığın yararına bir ilerleme olduğunu en güçlü şekilde savunan öğrenciler bile, çok sayıda ve çeşitli istisnaları kabul etmek zorundadır. Endüstriyel ve entelektüel kültür hiçbir şekilde tüm dallarında aynı şekilde ilerlemez ve gerçekten de çeşitli ayrıntılarında mükemmelliğe çoğu zaman bir bütün olarak kültürü geciktiren koşullar altında ulaşılır. Bu istisnaların nadiren genel kuralı geçersiz kıldığı doğrudur ve vahşi Avustralyalı gibi ağaçlara tırmanamadığını, Brezilya ormanlarındaki vahşiler gibi av peşinde koşamadığını, kuyumculuk ve fildişi oymacılığındaki incelikte antik Etrüsk ve modern Çinlilerle yarışamadığını, hitabet ve heykeltıraşlıkta klasik Yunan seviyesine ulaşamadığını kabul eden bir İngiliz, yine de bu ırklardan herhangi birinden daha üstün bir genel duruma sahip olduğunu iddia edebilir. Bununla birlikte, bilim ve sanatta kültüre doğrudan karşıt olan gelişmeler de vardır. Zehri gizlice ve etkili bir şekilde uygulamayı öğrenmek, yozlaşmış bir edebiyatı zararlı bir mükemmeliyete getirmek, özgür araştırmayı engellemek ve özgür ifadeyi yasaklamak için başarılı bir plan düzenlemek, amaçlarına doğru ilerlemeleri genel iyiliğe pek yardımcı olmayan bilgi ve beceri eserleridir. Dolayısıyla, farklı halkların entelektüel ve sanatsal kültürlerini karşılaştırırken bile, iyi ve kötü arasında bir denge kurmak kolay değildir.

Sadece bilgi ve sanat değil, ahlaki ve siyasi üstünlük de hesaba katılırsa kültürün bir aşamadan diğerine ilerlemesini veya gerilemesini ideal bir ölçekte ölçmek daha da zorlaşır. Aslında, insanlık durumunun entelektüel ve ahlaki açıdan

bir arada ölçülmesi, henüz hiçbir öğrencinin doğru şekilde kullanmayı öğrenemediği bir araçtır. Entelektüel, ahlaki ve siyasi yaşamın geniş bir ölçekte birlikte ilerlediği kabul edilse bile, bunların aynı oranda ilerlemekten uzak olduğu açıktır. İnsanın dünyadaki görevinin bir kuralı olarak, öğrenebildiği kadar çok şey öğrenmeye ve bildiği kadar çok şey yapmaya çalışması gerektiği kabul edilebilir ancak bu iki büyük ilkenin birbirinden ayrılması, zekânın erdemden ayrılması, insanlığın yanlış davranışlarının çoğunu açıklar ve uygarlığın büyük hareketlerinde tekrar tekrar görülür. Tüm tarihin kanıtlayacağı şeyin göze çarpan bir örneği olarak, Hristiyanlığın ilk çağlarını incelersek, zihinleri yeni görev, kutsallık ve sevgi diniyle aşılanmış ancak aynı zamanda entelektüel yaşamda gerçekten uzaklaşmış, böylece bir anda uygarlığın bir yarısını güçlü bir şekilde ele geçirmiş ve diğer yarısını hor görerek atmış olan insanları görebiliriz. İnsan yaşamının yüksek ya da alçak alanlarında olsun, kültürün ilerlemesinin nadiren karışık olmayan iyilikle sonuçlandığı görülebilir. Cesaret, dürüstlük, cömertlik gibi erdemler, en azından bir süre için, canın ve malın değerine ilişkin bir duygunun gelişmesinden zarar görebilir. Yabancı bir uygarlığı benimseyen bir vahşi, çoğu zaman daha kaba erdemlerini, onların yerine hiçbir şey kazanmadan kaybeder. Beyaz istilacı ya da sömürgeci, genel olarak iyileştirdiği ya da yok ettiği vahşiden daha yüksek bir ahlaki standarda sahip olsa da çoğu zaman standardını çok kötü temsil eder ve en iyi ihtimalle, yerine geçtiği hayattan her açıdan daha güçlü, daha asil ve daha saf bir hayatı ikame ettiğini iddia edemez. Barbarlıktan ilerleme, arkasında, kültürlü modern insanların pişmanlıkla geriye dönüp baktıkları ve hatta tarihin akışını durdurmak ve şimdiki zamanın ortasında geçmişi geri getirmek için boşuna girişimlerde bulunarak kurtarmaya çalışacakları birden fazla barbar karakter niteliği bırakmıştır. Sosyal kurumlarda da durum böyledir. Vahşi ve barbar ırklar tarafından tanınan kölelik, doğası gereği, son dönem Avrupa kolonilerinde yüzyıllardır var olan köleliğe tercih edilir. Birçok vahşi kabile arasındaki cinsiyet ilişkileri, Müslüman dünyasının daha zengin sınıfları arasındakinden daha sağlıklıdır. Hükümetin yüce otoritesi olarak, şeflerin ve yaşlıların vahşi konseyleri, pek çok kültürlü ırkın altında inlediği dizginlenmemiş despotizmle olumlu bir şekilde karşılaştırılır. Creek Kızılderililerine dinleri sorulduğunda, anlaşmazlığın olduğu yerde en iyisinin "herkesin kanosunu kendi yolunda sürmesine izin vermek' olduğunu söylemişlerdir ve uzun çağlar süren teolojik çekişme ve zulümden sonra, modern dünya bu vahşilerin çok da haksız olmadığını düşünmeye başlıyor gibi görünmektedir.

Vahşi yaşamla ilgili anlatılarda hayranlık uyandıran ahlaki ve sosyal mükemmellik ayrıntılarına rastlamak gerçekten de nadir değildir. Önde gelen bir örnek

vermek gerekirse Teğmen Bruijn Kops ve Bay Wallace, Doğu Takımadaları'nın vahşi Papualıları arasında, İran ya da Hindistan'ın genel ahlaki yaşamında, hatta birçok uygar Avrupa bölgesinde bile eşine rastlanması zor olan bir doğruluk, dürüstlük ve dostluk alışkanlığı tanımlamışlardır.[3] Bu kabileler modern dünyanın 'suçsuz Etiyopyalıları' olarak görülebilir ve onlardan öğrenilecek önemli bir ders vardır. Modern vahşilerde bir bütün olarak uzak eski insan ırkının tiplerini arayan etnografiar, bu tür örneklerle ilkel insanın kaba yaşamını, elverişli koşullar altında, kendi ölçüsünde iyi ve mutlu bir yaşam olarak görmek zorundadırlar. Öte yandan, bazı gezginlerin vahşiliği bir tür cennet olarak çizdiği tablo, fazlasıyla olumlu olabilir. Papualılar hakkında, onlarla düşmanca ilişkiye giren Avrupalıların, saldırılarındaki vahşi kurnazlıktan o kadar etkilendikleri söylenir ki uygar insanlarla ortak duygulara sahip olduklarına inanmakta güçlük çekerler. Kutup kaşiflerimiz Esquimaux'ların endüstrisinden, dürüstlüğünden, neşeli ve düşünceli kibarlığından övgüyle söz edebilirler ancak bu kaba insanların yabancılara karşı en iyi şekilde davrandıkları ve karakterlerinin, bekleyecekleri ya da korkacakları hiçbir şeyin olmadığı yerlerde kötü ve acımasız olmaya eğilimli olduğu unutulmamalıdır. Karibler neşeli, mütevazı, nazik bir ırk olarak tanımlanır ve kendi aralarında o kadar dürüsttürler ki bir evde bir şey kaybettiklerinde doğal olarak 'Burada bir Hristiyan varmış' derler ancak bu saygıdeğer insanların esirlerine bıçaklarla, ateşten bantlarla ve kırmızı biberle işkence etmeleri ve sonra da onları ciddi bir sefahat içinde pişirip yemeleri, Carib (yamyam) adının Avrupa dillerinde insan yiyenlerin genel adı olduğunu gösterir.[4] Kuzey Amerika yerlilerinin misafirperverliği, kibarlığı, cesareti ve derin dini duygularıyla ilgili betimlemeleri okuduğumuzda, onların samimi hayranlığımızı hak ettiklerini kabul ederiz ancak kelimenin tam anlamıyla hatalı bir şekilde misafirperver olduklarını, kibarlıklarının bir anda öfkeye dönüştüğünü, cesaretlerinin acımasız ve haince bir kötülükle lekelendiğini, dinlerinin saçma inançlar ve yararsız törenlerle ifade edildiğini unutmamalıyız. XVIII. yüzyılın ideal vahşisi, ahlaksız ve ciddiyetsiz Londra'ya canlı bir sitem olarak gösterilebilir ancak gerçek vahşinin cezasız ve hatta saygıyla sürdürebileceği acımasız hayatı yaşamaya çalışan bir Londralı, sadece hapishane dışındaki kısa aralıklarında vahşi modellerini takip edebilen bir suçlu olacaktır. Vahşilerin ahlaki standartları yeterince gerçektir ancak bizimkilerden çok daha gevşek ve zayıftır. Vahşiler ile çocuklar arasında sık sık tekrarlanan karşılaştırmayı, onların ahlaki olduğu kadar entelektüel durumlarına da uygulayabileceğimizi düşünüyorum. Vahşilerin daha iyi olan sosyal yaşamı, istikrarsız bir denge içindeymiş gibi görünmekte, bir sıkıntı, ayartma ya da şiddetle kolayca bozulmakta ve ardından pek çok kasvetli ve korkunç örnekten bildiğimiz

daha kötü vahşi yaşamına dönüşmektedir. Genel olarak bakıldığında, bazı vahşi kabilelerin bazı barbar ırkları ve hatta daha yüksek ulusların dışlanmışlarını kıskandıracak bir yaşam sürdükleri kabul edilebilir ancak bilinen herhangi bir vahşi kabilenin mantıklı bir uygarlaştırma ile iyileştirilemeyeceği, hiçbir ahlakçının yapmaya cesaret edemeyeceği bir önermedir; kanıtların genel eğilimi, uygar insanın genel olarak vahşiden sadece daha bilge ve yetenekli değil, aynı zamanda daha iyi ve daha mutlu olduğu ve barbarın arada kaldığı görüşünü haklı çıkaracak kadar ileri gitmektedir.

İki halkın ya da aynı halkın farklı çağlardaki uygarlığının tüm ortalamasını, her bir öğeyi bir tür toplam toplamına ekleyerek ve aralarında bir denge kurarak karşılaştırmak, tıpkı bir uzmanın, miktar ve nitelik bakımından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, iki mal stoğunun değerini karşılaştırması gibi, pratik görünebilir ancak burada yapılan birkaç açıklama, bu kaba kültür tahminlerinin ne kadar gevşek olması gerektiğini gösterecektir. Aslında, uygarlığın ilerlemesi ve gerilemesi üzerine yapılan çalışmalarda harcanan emeğin büyük bir kısmı, henüz sadece kısmi bir incelemeye elverişli olan şeyleri bir bütün olarak ele almaya yönelik erken girişimlerle yanlış harcanmıştır. Kültürün gelişimine ilişkin mevcut nispeten dar tartışma, her halükârda, bu en büyük kafa karışıklığını önlemektedir. Esas olarak bilgi, sanat ve geleneği dikkate almakta ve bu alanın sadece çok küçük bir bölümünü ele almakta, fiziksel, politik, sosyal ve ahlaki konuları neredeyse dokunulmadan bırakmaktadır. İlerleme ve gerilemeyi ölçmek için kullandığı standart, ideal iyilik ve kötülük değil, gerçek vahşilik, barbarlık ve uygarlık derecelerinden ölçülü bir çizgi boyunca harekettir. Sınırlar dahilinde savunmaya cüret ettiğim tez basitçe şudur: Vahşi durum, bir ölçüde insanlığın daha önceki bir durumunu temsil eder ve bu durumdan daha yüksek kültür, hâlâ düzenli olarak işleyen süreçler tarafından kademeli olarak geliştirilmiş veya evrimleştirilmiştir. Sonuç olarak, genel olarak ilerleme, gerilemeden çok daha ağır basmıştır.

Bu önermeye göre, insan toplumunun var olduğu uzun süre boyunca temel eğilimi, vahşilik durumundan uygarlık durumuna geçmek olmuştur. Şimdi herkes kabul etmelidir ki bu önermenin büyük bir kısmı sadece doğru değil, aynı zamanda bir gerçektir. Doğrudan tarihe atıfta bulunacak olursak, büyük bir kısmının spekülasyon alanına değil, pozitif bilgi alanına ait olduğunu kanıtlar. Modern uygarlığın Orta Çağ uygarlığının bir gelişimi olduğu ve bunun da Yunanistan, Asur ya da Mısır'da temsil edilen uygarlık düzeninin bir gelişimi olduğu sadece bir tarih meselesidir. Bu nedenle, yüksek kültürün orta kültür olarak adlandırılabilecek kültürden izler taşıdığı açık olduğuna göre, geriye bu orta kültürün aşağı kültürden, yani vahşilikten izler taşıyıp taşımadığı sorusu kalmaktadır. Bunu

onaylamak sadece, bilgi alanımız içinde gerçekleşen aynı türden kültür gelişiminin bilgi alanımız dışında da gerçekleştiğini ve seyrinin bizim muhabirlere sahip olmamızdan ya da olmamamızdan etkilenmediğini onaylamaktır. Eğer herhangi biri ilkel zamanlarda insan düşüncesinin ve eyleminin modern dünyadakilerden esasen farklı yasalara göre işlediğini iddia ediyorsa bu anormal durumu geçerli kanıtlarla kanıtlamak ona düşer, aksi takdirde astronomi ya da jeolojide olduğu gibi kalıcı ilke doktrini geçerli olacaktır. Kültürün eğiliminin insan toplumunun varlığı boyunca benzer olduğu ve bilinen tarihsel seyrinden tarih öncesi seyrinin ne olabileceğine dair adil bir yargıya varabileceğimiz, etnografik araştırmanın temel bir ilkesi olarak açıkça önceliğe sahip bir teoridir.

Gibbon, 'Roma İmparatorluğu' adlı eserinde, kültürün barbarlıktan yükselişe doğru seyrine ilişkin teorisini birkaç güçlü cümleyle ifade eder. Neredeyse bir asır sonrasının bilgisiyle değerlendirildiğinde, sözlerinin tartışılmadan geçmesi pek mümkün değildir. Özellikle, arkaik vahşi geleneklerine yersiz bir güvenle bel bağlamış, vahşi yaşamın alçaklığını abartmış, vahşi sanatların çürümeye yatkınlığını hafife almış ve yüksek uygarlığın düşük uygarlık üzerindeki etkisine ilişkin görüşünün sadece parlak tarafı üzerinde fazla durmuş gibi görünmektedir. Bununla birlikte, genel olarak, büyük tarihçinin yargısı, ilerici okulun önyargısız modern öğrencisinin yargısı gibi görünmektedir. Bu pasajı burada uzun uzadıya alıntılamaktan ve kültürün evrim teorisini temsil eden bir metin olarak kabul etmekten memnuniyet duyuyorum: 'Eski ve modern denizcilerin keşifleri ve en aydınlanmış ulusların yerel tarihi veya geleneği, vahşi insanı zihin ve beden olarak çıplak, yasalardan, sanatlardan, fikirlerden ve neredeyse dilden yoksun göstermektedir. Bu sefil durumdan, belki de insanın ilkel ve evrensel durumundan, yavaş yavaş hayvanlara hükmetmeye, toprağı gübrelemeye, okyanusu geçmeye ve gökleri ölçmeye yükselmiştir. Zihinsel ve bedensel yeteneklerini geliştirme ve kullanmadaki ilerlemesi düzensiz ve çeşitli olmuştur. Başlangıçta son derece yavaş ve giderek iki kat hızla artmıştır. Zahmetli yükseliş çağlarını hızlı bir düşüş anı izlemiş ve dünyanın farklı iklimleri aydınlık ve karanlığın değişimlerini yaşamıştır ancak dört bin yıllık deneyim umutlarımızı artırmalı ve korkularımızı azaltmalıdır: insan türünün mükemmelliğe doğru ilerleyişinde hangi yüksekliğe ulaşabileceğini belirleyemeyiz ancak doğanın çehresi değişmedikçe, hiçbir halkın ilk barbarlığına geri dönmeyeceğini varsaymak güvenlidir. Toplumdaki gelişmeler üç açıdan ele alınabilir. Şair ya da filozof, çağını ve ülkesini tek bir zihnin çabalarıyla resmeder ancak bu üstün akıl ya da hayal gücü nadir ve kendiliğinden ortaya çıkan ürünlerdir. Homeros'un, Cicero'nun ya da Newton'un dehası, bir prensin iradesi ya da bir öğretmenin dersleriyle ortaya çıkmış olsay-

dı, daha az hayranlık uyandırırdı. Hukukun ve siyasetin, ticaretin ve imalatın, sanatın ve bilimin avantajları daha sağlam ve kalıcıdır ve birçok birey, eğitim ve disiplin yoluyla, kendi konumlarında toplumun çıkarlarını desteklemek için nitelikli olabilir ancak bu genel düzen beceri ve emeğin sonucudur. Karmaşık mekanizma zamanla bozulabilir ya da şiddetle zarar görebilir. Neyse ki insanlık için daha yararlı ya da en azından daha gerekli olan sanatlar, üstün yetenekler ya da ulusal bağlılık olmadan; bir kişinin gücü ya da birçok kişinin birliği olmadan uygulanabilir. Her köy, her aile, her birey, ateşin ve metallerin kullanımını; evcil hayvanların yetiştirilmesini ve hizmetini; avlanma ve balık tutma yöntemlerini; denizciliğin temellerini; mısır veya diğer besleyici tahılların kusursuz olmayan ekimini ve mekanik sanatların basit uygulamalarını sürdürmek için her zaman hem yeteneğe hem de eğilime sahip olmalıdır. Özel deha ve kamu endüstrisi yok edilebilir ancak bu dayanıklı bitkiler fırtınadan kurtulur ve en misafirperver olmayan topraklarda sonsuza kadar kök salar. Augustus ve Trajan'ın görkemli günleri bir cehalet bulutuyla karartılmış, barbarlar Roma'nın yasalarının ve saraylarının altını oymuşlardır ama Satürn'ün tırpanı ve icadı, Roma'nın her köşesini sarmıştır. Sanatların ilk keşfinden bu yana, savaş, ticaret ve dinsel coşku bu paha biçilmez armağanları Eski ve Yeni Dünya'nın vahşileri arasında yaydı: art arda yayıldılar; asla kaybolmadılar. Bu nedenle, dünyanın her çağının insan ırkının gerçek zenginliğini, mutluluğunu, bilgisini ve belki de erdemini arttırdığı ve hâlâ arttırmakta olduğu mutlu sonucunu kabul edebiliriz. [5]

Uygarlığın ilerlemesine ilişkin bu teori, rakibi olan yozlaşma teorisiyle Kont Joseph de Maistre'nin XIX. yüzyılın başlarında kaleme aldığı acı hakaretlerinde karşılaştırılabilir. "İnsanın barbarlıktan bilime ve uygarlığa doğru kademeli olarak yükseldiği şeklindeki banal hipotezden her zaman uzak duruyoruz" der. Bu en sevilen hayaldir, bu bir yanılgıdır ve ekolün dediği gibi, çağımızın ilk psişeleridir ama eğer bu kötü çağın filozofları, bu yanılgıya düşmüşlerse bu bir yanılgıdır. '[6] 'Modern fikirlerin' bu etkili karşıtının gerçekten de aşırı bir biçimde sunduğu yozlaşma teorisi, büyük öğrenim ve yetenek sahibi kişilerin onayını almıştır. Bu teori pratikte iki varsayıma dayanmaktadır: Birincisi, kültür tarihinin yarı medeni bir insan ırkının yeryüzünde ortaya çıkmasıyla başladığı, ikincisi ise bu aşamadan itibaren kültürün iki yönde ilerlediği; tersten gidildiğinde vahşilerin, ileriye doğru gidildiğinde ise medeni insanların ortaya çıktığıdır. İnsanın başlangıçtaki durumunun az ya da çok yüksek bir kültüre sahip olduğu fikri, kamuoyu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu için önemsenmelidir ancak kesin kanıtlar söz konusu olduğunda, bu fikrin etnolojik bir temeli yok gibi görünmektedir. Aslında, sıradan yozlaşma teorisine meyilli zeki bir öğrenciyi, kendi tarafının savunucu-

larının argümanlarını eleştirel ve tarafsız bir şekilde incelemeye teşvik etmekten daha güçlü bir karşıt görüş düşünemiyorum. Bununla birlikte, bu teorinin ileri sürüldüğü gerekçelerin genellikle etnolojik olmaktan ziyade teolojik olduğu unutulmamalıdır. Bu şekilde işgal ettiği konumun gücü, on sekizinci yüzyılın iki seçkin Fransız yazarının teorileriyle iyi bir şekilde gösterilebilir; bu yazarlar yozlaşmaya olan inancı ilerleme argümanıyla dikkate değer bir şekilde birleştirmiştir. Tüm entelektüel doğasını ilerleme teorisine adamış olan De Brosses, şu anda gerçekte ne olduğunu inceleyerek, 'insanın tufan ve dağılmanın onu düşürdüğü vahşi durumdan yükselişini izleyebileceğimizi' savunmuştur. '[7] Ve önceden var olan sanatların Tufan'da yok olduğunu savunan Goguet, böylece, en kapsamlı ilerlemeci ilkelere dayanarak, ateşin, yemek pişirmenin, tarımın, hukukun vb. icadına ilişkin teorilerini, bu şekilde düşük bir vahşilik durumuna indirgenmiş kabileler arasında geliştirmekte özgür bırakıldı.[8] Günümüzde uygarlığın kökeninin dogmatik bir teoloji meselesi olarak ele alınması alışılmadık bir durum değildir. İnsanın düşük bir ilkel durumdan yükseldiğini savunan etnologların teorilerinin aldatıcı hayaller olduğu, insanın ilkel bir durumdan kaynaklandığının vahyedilmiş gerçek olduğu konusunda kürsüden ikna edildiğim çok olmuştur. İnsanın düşük bir orijinal durumdan yükseldiğini savunan etnologların teorilerinin aldatıcı hayaller olduğu, insanın başlangıçta yüksek bir durumda olduğunun vahyedilmiş gerçek olduğu konusunda kürsüden ikna edildiğim çok olmuştur. Kutsal Kitap eleştirisi söz konusu olduğunda, modern teologların büyük bir bölümünün böyle bir dogmayı kabul etmekten uzak olduğu unutulmamalıdır ancak erken uygarlık sorununun incelenmesinde, bilimsel görüşü vahiy temeline dayandırma iddiası kendi başına sakıncalıdır. Astronomi ve jeolojide bilimi dine dayandırmaya çalışmanın mutsuz sonuçlarını görmüş olan öğrencilerin etnolojide de benzer bir girişimde bulunmaları bence affedilemez.

İnsan toplumunun seyrine ilişkin uzun deneyimler sayesinde, kültürün gelişimi ilkesi felsefemizde öylesine kök salmıştır ki hangi ekolden olursa olsun etnologlar ister ilerleme ister gerileme yoluyla olsun, vahşilik ve uygarlığın tek bir oluşumun alt ve üst aşamaları olarak birbirleriyle bağlantılı olduğundan neredeyse hiç şüphe duymazlar. O hâlde iki ana teori, aralarındaki ilişkiyi açıklama iddiasındadır. Vahşi yaşamı, zaman içinde daha yüksek durumların geliştiği bir tür erken insan durumu olarak gören ilk hipotezle ilgili olarak, bu ilerleme teorisinin savunucularının, insanlığın hâlâ daha düşük orijinal koşullarına geri dönme eğiliminde oldukları gözlemlenmelidir. Modern doğa bilimcilerin ilerlemeci gelişim doktrininin, insanın yeryüzündeki ilk varoluşunun aşağı hayvanlarınkinden çok da uzak olmayan bir koşulda gerçekleştiğine dair Epikürcü teoriyle özel bir uyum

içinde olan bir düşünce akımını teşvik ettiği gerçekten belirtilmiştir. Böyle bir görüşe göre, vahşi yaşamın kendisi oldukça gelişmiş bir durum olacaktır. Kültürün ilerlemesinin tek bir genel hat boyunca ilerlediği kabul edilirse, o zaman mevcut vahşilik doğrudan hayvani ve medeni yaşam arasında durur; farklı hatlar boyunca ilerliyorsa, o zaman vahşilik ve uygarlık en azından dolaylı olarak ortak kökenleriyle bağlantılı olarak kabul edilebilir ancak burada kullanılan yöntem ve kanıtlar, uygarlık sorununun bu daha uzak kısmını tartışmak için uygun değildir. Bu ya da başka bir teori altında, vahşi devletin yeryüzünde ilk olarak nasıl ortaya çıktığını araştırmak da gerekli değildir. Öyle ya da böyle ortaya çıkmış olması yeterlidir ve bir bütün olarak insan ırkının erken bir durumunu çıkarsamada bir rehber olarak hizmet edebildiği ölçüde, argüman şu ana kadar hayali toplum durumlarından ziyade gerçek toplum durumlarına yönelik bir tartışmanın çok pratik şeklini alır. Yüksek kültürü orijinal ve vahşi durumu bir yozlaşma sürecinin sonucu olarak gören ikinci hipotez, kültürün kökeninin zor düğümünü hemen keser. Başpiskopos Whately'nin insanın orijinal durumu olarak gördüğü barbarlık seviyesinin üzerindeki durum olarak mucizevi bir vahiyden bahsettiği yerde olduğu gibi, doğaüstü müdahaleyi kabul eder.[9] Bununla birlikte, ilahi müdahale ile insana verilen orijinal bir Medeniyet doktrininin hiçbir şekilde bu orijinal Medeniyetin yüksek bir seviyede olduğu görüşünü zorunlu olarak ima etmediği belirtilebilir. Savunucuları, kendilerine en makul görünen kanıtlara göre, kültürün başlangıç noktasını vahşi durumun üstünde, altında ya da üstünde seçmekte özgürdür.

Vahşi yaşam ile kültürlü yaşam arasındaki ilişkiyi bu şekilde açıklayan iki teori, temel karakterlerine göre, ilerleme teorisi ve bozulma teorisi olarak karşılaştırılabilir. Elbette ilerleme teorisi bozulmayı, bozulma teorisi de ilerlemeyi kültürün seyrinde güçlü etkiler olarak kabul eder. Uygun sınırlar içinde her iki teorinin ilkeleri de tarihsel bilgilerle tutarlıdır. Bu bilgiler bize bir yandan yüksek ulusların durumuna daha düşük bir durumdan ilerleme yoluyla ulaşıldığını, diğer yandan da ilerleme yoluyla kazanılan kültürün bozulma yoluyla kaybedilebileceğini göstermektedir. Eğer bu araştırmayı karanlıkta bitirmek zorunda kalırsak, oradan başlamamız gerekmez. Uygarlığın farklı aşamalarını açıklamak için bir rehber olarak ele alınan tarih, gerçek deneyimlere dayanan bir teori sunar. Bu hem ilerlemenin hem de gerilemenin uygun bir yere sahip olduğu bir gelişim teorisidir ancak tarih ölçütümüz olduğu sürece, ilerleme birincil ve gerileme ikincildir; kültür kaybedilmeden önce kazanılmalıdır. Ayrıca, uygarlığın ileri ve geri hareketlerinin etkilerini dengelerken, kültürün yayılmasının ilerlemenin sonuçlarını yozlaşmanın saldırılarından korumak için ne kadar güçlü bir şekilde hareket ettiği akılda tutulmalıdır. Kültürdeki ilerici bir hareket yayılır ve yaratıcılarının

kaderinden bağımsız hâle gelir. Sınırlı bir bölgede üretilen şey giderek daha geniş bir alana yayılır ve burada etkili bir 'yok etme' süreci giderek daha zor hâle gelir. Böylece, uzun zaman önce yok olmuş ırkların alışkanlıkları ve icatları bile hayatta kalan ulusların ortak malı olarak kalabilir ve belirli bölgelerin uygarlıklarını böylesine harap eden yıkıcı eylemler dünyanın uygarlığını yok etmez.

Vahşiliğin barbarlık ve yarı uygarlıkla ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar neredeyse tamamen tarih öncesi ya da tarih dışı bölgelerle sınırlıdır. Bu elbette elverişsiz ve açıkça kabul edilmesi gereken bir durumdur. Tarih bize, yabani kültürün yabancı uygarlıklarla temas kurarak onların baskın etkisi altına girdiği yerler dışında, bu kültürdeki değişiklikler hakkında çok az şey söylemektedir ki bu durum şu anki amacımız için çok az yarar sağlamaktadır. Kendi kaderleriyle baş başa bırakılan aşağı ırkların periyodik olarak incelenmesi, eğer yapılabilseydi, uygarlık öğrencileri için ilginç bir kanıt olurdu ama ne yazık ki yapılamamaktadır. Belgesel anılara hevesli, geleneği korumada gevşek ve efsaneyi onun biçimine büründürmeye her zaman hazır olan aşağı ırkların, geçmiş çağlara ait öykülerine nadiren güvenilebilir. Tarih, anlattığı olaylarla tatmin edici bir şekilde temas ettirilebilen sözlü ya da yazılı bir kayıttır ve belki de kültürün alt aşamalarındaki seyrine dair hiçbir açıklama bu katı kriteri karşılayamaz. İlerleme ya da gerileme teorisini desteklemek için geleneklere başvurulabilir. Bu gelenekler kısmen doğru, kısmen de yanlış olabilir ancak içerdikleri doğruluk ya da yanlışlık ne olursa olsun, insanın ne olduğuna dair anımsamalarını, ne olabileceğine dair spekülasyonlarından ayırmak o kadar zordur ki etnoloji, uygarlığın ilk aşamalarını geleneksel bir temelde yargılama girişimlerinden pek bir şey kazanacak gibi görünmemektedir. Bu sorun, vahşi ve barbar yaşamda bile felsefi zihni meşgul etmiş ve gerçek olarak ileri sürülen spekülasyonlarla ve büyük ölçüde sadece gerçekleşmiş bir teori olan geleneklerle çözülmüştür. Çinliler, tüm ciddiyetleriyle, eski hanedanlarının kayıtlarını gösterebilir ve bize Atalarının eski zamanlarda nasıl mağaralarda yaşadıklarını, yapraklarla giyindiklerini ve çiğ et yediklerini anlatabilirler ta ki falanca ve filanca yöneticiler onlara kulübe inşa etmeyi, giysi için deri hazırlamayı ve ateş yakmayı öğretene kadar.[10] Lucretius, ünlü dizelerinde bize iri kemikli, dayanıklı, kanun tanımaz, ilkel insan ırkını, taşlarla ve ağır sopalarla alt ettikleri vahşi hayvanların gezgin hayatını yaşayan, meyveleri ve meşe palamutlarını yiyen, henüz ateşten, tarımdan ve giysi için deri kullanmaktan habersiz olan insanları anlatabilir.[11] Aynı sınıfa, eski bir vahşet durumundan başlayarak, ilahi uygarlaştırıcılar tarafından yükseltilmesini anlatan efsaneler de dahildir: doğaüstü ilerleme teorisi olarak adlandırılabilecek bu durum, Peru ve İtalya'nın iyi bilinen kültürel geleneklerinde örneklendirilmiştir.

Oysa bugünden geçmişe doğru farklı bir ideal yol izleyen başka zihinler, insan yaşamının ilk aşamalarını çok farklı bir biçimde görmüşlerdir. Gözleri daima eskilerin bilgeliğine çevrilmiş olanlar, ortak bir düşünce karmaşasıyla eski insanların bilgeliğini eski insanlara atfedenler, gözlerinin önünde yeni şemalarla yer değiştiren bir zamanların onurlu yaşam şemasına bağlı kalanlar, şimdiki yozlaşma düşüncelerini ilkel bir görkem dönemine ulaşıncaya kadar uzak çağlara taşımaya eğilimlidirler. Parsiler, insanların ve sığırların ölümsüz olduğu, suların ve ağaçların hiç kurumadığı, yiyeceklerin tükenmediği ne soğuğun ne sıcağın ne kıskançlığın ne de yaşlılığın olduğu Kral Yima'nın mutlu hükümdarlığına özlemle bakarlar.[12] Budistler, yeryüzünün yüzeyinde oluşan lezzetli bir tortunun tadına bakarak kötülüğe düştükleri ve zamanla pirinç yemeye, çocuk doğurmaya, evler inşa etmeye, mülkleri bölüşmeye ve kastlar oluşturmaya tenezzül ettikleri o mutsuz zamana kadar günahı, cinsiyeti ve yiyecek sıkıntısı olmayan görkemli yükselen varlıklar çağına bakarlar. Daha sonraki çağlarda, devam eden yozlaşma sürecinin ayrıntıları kaydedilmiştir. İlk yalanı söyleyen Kral Chetiya'ydı ve bunu duyan vatandaşlar yalanın ne olduğunu bilmedikleri için beyaz mı, siyah mı yoksa mavi mi olduğunu sordular. İnsan ömrü gittikçe kısaldı ve 252.000 yıllık kısa bir hükümdarlıktan sonra Kral Maha Sâgara ilk beyaz saçın hazin keşfini gerçekleştirdi.[13]

Kültürün en alt aşamalarına ilişkin tarihsel kayıtların kusurlu olduğunu kabul edersek, bize her iki yönü de anlattığını unutmamalıyız. Niebuhr, on sekizinci yüzyıl ilerlemecilerine saldırırken, 'gerçek bir vahşi halkın bağımsız olarak uygarlaştığına dair tek bir örnek bile üretilemediği' gerçeğini göz ardı ettiklerini belirtmektedir.[14] Gerçekler inatçı şeylerdir' der ve 'vahşilerin bu durumdan kendi başlarına yükseldiklerine dair doğrulanmış bir örnek bulunamaması bir teori değil, hiçbir zaman çürütülememiş bir gerçeğin ifadesidir. Bunu, insanın vahşi bir durumdan medeni bir duruma bağımsız olarak yükselemeyeceği ve vahşilerin medeni insanların yozlaşmış torunları olduğu yönündeki genel sonucunu destekleyen bir argüman olarak kullanmaktadır.[15] Oysa karşı soruyu sormayı ihmal etmektedir: "Medeni bir halkın bağımsız olarak vahşi bir duruma düştüğüne dair tek bir kayıtlı örnek bulabilir miyiz? " Doğrudan ve iyi belgelenmiş böyle bir kayıt, etnologlar için büyük ilgi çekecektir ancak elbette evrim teorisiyle çelişmeyecektir çünkü kaybın kanıtı önceki kazancı çürütmez ama böyle bir kayıt nerede bulunabilir? Vahşilikten yüksek kültüre geçişin tarihsel kanıtlarındaki kusur, Başpiskopos Whately'nin tek taraflı argümanında sadece yarısı dikkate alınan iki taraflı bir gerçektir. Neyse ki bu kusur hiçbir şekilde ölümcül değildir. Eğer tarih vahşilerin varlığını ve konumunu doğrudan açıklamıyorsa en azından

bu konuya yakından bakan kanıtlar sunmaktadır. Dahası, bir teoriyi desteklemek için tahrif edilemeyecek kanıtlar temelinde kültürün aşağı seyrini incelememize çeşitli şekillerde olanak sağlanmaktadır. Eski gelenek, olayların doğrudan kaydı olarak ne kadar güvenilmez olsa da örf ve adetlerin en sadık tesadüfi tanımlarını içerir; arkeoloji bize eski yapıları ve uzak geçmişin gömülü kalıntılarını gösterir; filoloji, nesilden nesile önemini düşünmeden aktarılan dildeki yazılmamış tarihi ortaya çıkarır; dünya ırklarının etnolojik araştırması çok şey anlatır; durumlarının etnografik karşılaştırması daha fazlasını anlatır.

Uygarlığın duraklaması ve gerilemesi, ulusal yaşamın en sık ve en güçlü eylemlerinden biri olarak kabul edilmelidir. Bilginin, sanatın ve kurumların belirli bölgelerde çürümesi, bir zamanlar ilerici olan halkların geride kalması ve ilerleyen komşuları tarafından geçilmesi, bazen insan topluluklarının bile kabalığa ve sefalete batması, modern tarihin aşina olduğu olgulardır. Uygarlığın daha alt aşamalarının daha üst aşamalarıyla ilişkisini değerlendirirken, bu tür yozlaşmalardan ne ölçüde etkilenmiş olabileceklerine dair bir fikre sahip olmak önemlidir. Doğrudan gözlem ve tarih, insanın uygar bir durumdan vahşiliğe doğru gerilemesine dair ne gibi kanıtlar sunabilir? Büyük şehirlerimizde 'tehlikeli sınıflar' olarak adlandırılan kesimler korkunç bir sefalet ve ahlaksızlık içine batmış durumdadır. Yeni Kaledonya'daki Papualı ile Avrupalı dilenci ve hırsız toplulukları arasında bir denge kurmamız gerekirse, aramızda vahşilikten daha kötü bir şey olduğunu üzülerek kabul etmemiz gerekir ancak bu vahşet değil, çökmüş bir uygarlığın ürünüdür. Bir Whitechapel tımarhanesi ile bir Hottentot çiftliğinin sakinleri, yüksek kültürün bilgi ve erdemlerinden yoksun olma konusunda olumsuz anlamda hemfikirdir. Oysa olumlu anlamda, zihinsel ve ahlaki özellikleri tamamen farklıdır. Örneğin vahşi yaşam esasen doğanın geçimine adanmıştır ki bu tam da proleter yaşamın olmadığı şeydir. Uygar yaşamla ilişkileri - biri bağımsızlık, diğeri bağımlılık - kesinlikle zıttır. Bana göre, 'şehir vahşileri' ve 'sokak Arapları' hakkındaki popüler ifadeler, yıkık bir ev ile bir inşaatçının bahçesini karşılaştırmak gibi görünmektedir. Daha ziyade, savaş ve kötü yönetimin, kıtlık ve salgın hastalıkların ülkeleri defalarca nasıl harap ettiğini, nüfuslarını sefil kalıntılara indirgediğini ve uygarlık seviyelerini düşürdüğünü ve vahşi kırsal bölgelerin izole yaşamının bazen nasıl vahşiliğe meylettiğini not etmek gerekir. Öte yandan, bildiğimiz kadarıyla, bu nedenlerden hiçbiri gerçek anlamda vahşi bir topluluk yaratmamıştır. Ovid'in Karadeniz'deki talihsiz Tomi kolonisinden bahsetmesi, olumsuz koşullar altında yozlaşmanın eski bir anlatımı için, belki de çok harfi harfine alınmaması gereken bir örnektir Şair, yakın zamana kadar Perslerin Türkler tarafından taciz edildiği ve köleleştirildiği gibi, Sarmatyalı atlılar

tarafından taciz edilen ve köleleştirilen karışık Yunan ve barbar nüfusu arasında bahçeciliğin ihmal edilmesini, tekstil sanatlarının çürümesini, derilerin barbarca kullanılmasını anlatır.

'Yine de bu yerler değerli metal açısından zengin değil:
Düşman bunların çiftçi tarafından kazılmasına pek izin vermiyor.
Palladis'in gelini Tomitana sanatını kullanmayı öğrenmiyor.
Kadın Cerealia'nın yün için verdiği hediyeleri kırıyor ve üzerine ağır bir su yükü taşıyor. Hüzün, kırların çirkin pelin ağacını doğurur ve toprak, meyveye ne kadar acı olduğunu öğretir.'[16]

Avrupa'daki olağanüstü düşük uygarlık vakaları belki bazen bu tür bir yozlaşmayla açıklanabilir ancak bunlar daha çok eski değişmemiş barbarlığın kalıntıları gibi görünmektedir. İki ya da üç yüzyıl önce İrlanda'nın vahşi bölgelerinden elde edilen kanıtlar bu açıdan ilginçtir. Sabanları atların kuyruklarına bağlama ve harmanlama zahmetinden kurtulmak için samandaki yulafı yakma gibi müzmin alışkanlıklara karşı Parlamento kararları çıkarılmıştır. XVIII. yüzyılda İrlanda hâlâ hicivlerde şu şekilde tanımlanabiliyordu:

"Batı adası bataklıklarıyla ünlüdür,
Muhafazakârlar ve büyük kurt-köpekler için,
Kuyruklardan tutarak resim yapmak için,
Ve harman savuruyor mısırları ateşli kamçılarla."[17]

Fynes Moryson'un 1600 yılı civarında vahşi ya da 'Meere' İrlandalıları tasviri hayret vericidir. Söylediğine göre, İrlanda'nın lordları çamurdan yapılmış sefil evlerde ya da çalı çırpıyla kaplı kulübelerde yaşıyorlardı. Birçok yerde, kışın hem erkeklerin hem de kadınların bellerinde keten bir bez ve vücutlarında yün bir pelerinden başka bir şey yoktu. Öyle ki sabah kahvaltıdan önce yaşlı bir kadın görmek insanın midesini bulandırırdı. Onların samandan yulaf yakma ve kek yapma alışkanlıkları dikkatini çekti. Masaları yoktu ama etlerini bir ot demetinin üzerine koyuyorlardı. Ölmüş atlarla ziyafet çekiyorlar, sığır ve domuz etlerini, hayvanların yıkanmamış iç organlarıyla birlikte içi boş bir ağaçta kızartıyorlar, çiğ bir inek derisine sararak ateşin üzerine koyuyorlar ve önce ateşe atılan bir taşla ısıtılmış süt içiyorlardı.[18] Barbarca bir yaşam sadeliğiyle dikkat çeken bir başka bölge de Hebridler'dir. Son zamanlarda, vahşi üretimin kayıtsız örnekleri olarak bir müzeye girebilecek, sırsız ve çömlekçi çarkı olmadan elle yapılmış toprak kaplar bulunmuştur. Bu 'cragganlar' hâlâ Barvas'ta yaşlı bir kadın tarafından yapılmakta ve merak uyandıran eşyalar olarak satılmaktadır. Hebridler'deki

çömlekçiliğin bu modern durumu, George Buchanan'ın XVI.. yüzyılda adalıların eti hayvanın kendi karnında ya da derisinde kaynattıkları yönündeki ifadesiyle uyumludur.[19] XVIII. yüzyılın başlarında Martin, mısırın başaktan yakılarak pişirildiği eski bir yöntemden bahsetmekte ve bunun çok hızlı bir işlem olduğunu, bu nedenle 'graddan' (Gaelic, grad=hızlı) olarak adlandırıldığını belirtmektedir.[20] Böylece 'İrlandalıların' kınadığı tahılı yakma alışkanlığının aslında pratik kullanımları olmayan eski bir Kelt sanatının korunması olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla, aşağı kültürün diğer yaygın sanatlarının -Herodot'taki İskitlerinki gibi gizli kaynatma ve Kuzey Amerika'daki Assiniboinlerinki gibi taş kaynatma- modern Kelt bölgelerinde ortaya çıkması, daha yüksek bir uygarlıktan bozulma ile değil, daha düşük bir uygarlıktan hayatta kalma ile tutarlı görünmektedir. İrlandalılar ve Hebridler uzun süre nispeten yüksek bir uygarlığın etkisi altında kalmışlardır ancak bu uygarlık halkın eski ve kaba alışkanlıklarının çoğunu değiştirmeden bırakmış olabilir.

Uygar insanların dünyanın uzak bölgelerinde vahşi bir yaşamı benimsemeleri ve artık uygarlığın araçlarına sahip olmamaları ya da bunları arzulamamaları, yozlaşmanın daha belirgin bir kanıtıdır. Bu durumla bağlantılı olarak, medeni bir durumdan vahşi bir duruma bağımsız bir yozlaşmaya bilinen en yakın yaklaşım gerçekleşir. Bu durum, uygarlık standartları üstün ırktan az ya da çok aşağıda olabilen karışık ırklarda görülür. Bounty gemisinin isyancıları, Polinezyalı eşleriyle birlikte Pitcairn Adası'nda küçük ama vahşi olmayan bir topluluk kurmuşlardır.[21] Doğu Hint Adaları ve Afrika'daki Portekizli ve yerli karışık ırklar Avrupa standartlarının gerisinde yaşarlar ama vahşi değillerdir.[22] At çobanlığı yapan Avrupalı ve Kızılderili karışık bir ırk olan Güney Amerika Pampas'ın Gauchoları, öküz kafatasları üzerinde oturdukları, etraflarına kızgın korlar yığılmış boynuzlarda et suyu yaptıkları, sebzesiz et yiyerek yaşadıkları ve genel olarak iğrenç, vahşi, rahatsız, dejenere ama vahşi olmayan bir yaşam sürdükleri şeklinde tanımlanmaktadır.[23] Bunun bir adım ötesinde, vahşi kabileler tarafından özümsenen ve üzerinde iyileştirilmesi için çok az etki gösterdikleri vahşi yaşamı benimseyen bireysel medeni adamların vakalarına ulaşırız. Bu adamların çocukları pekâlâ vahşi kategorisine girebilir ancak bu melez ırk vakaları, yüksek bir kültürden dejenerasyon yoluyla düşük bir kültürün üretildiğini göstermez. Onların teorisine göre, eğer iki ırkta daha yüksek ve daha düşük bir uygarlık varsa, ikisi arasındaki melez bir ırk daha düşük ya da ara bir konuma geçebilir.

Yozlaşma muhtemelen üstün kültürde olduğundan daha aşağı kültürde daha aktiftir. Barbar uluslar ve vahşi ordular, daha az bilgi ve daha yetersiz donanımlarıyla, aşağılayıcı etkilere özellikle maruz kalmış görünmektedir. Örneğin

Afrika'da son birkaç yüzyılda kültürde bir gerileme olduğu görülmektedir ve bu gerileme muhtemelen önemli ölçüde yabancı etkilerden kaynaklanmaktadır. Bay J. L. Wilson, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Batı Afrika'daki güçlü zenci krallıkları ile Atalarının daha geniş siyasi örgütlenme geleneğine sahip olmayan ya da çok az sahip olan şimdiki küçük toplulukları karşılaştırarak, özellikle köle ticaretini gerilemenin nedeni olarak görmektedir.[24] Güneydoğu Afrika'da da özellikle Monomotapa krallığının eski tasvirleriyle ilişkilendirdiğimiz nispeten yüksek bir barbar kültürü, daha medeni yabancıların altın bölgeye girdiğini gösteren harçsız yontma taş binaların dikkat çekici kalıntılarından bahsetmeye gerek bile yok, yok olup gitmiş gibi görünmektedir![25] Kuzey Amerika'da Peder Charlevoix, geçen yüzyılın Iroquois'ları hakkında, eskiden kulübelerini diğer uluslardan ve şimdi yaptıklarından daha iyi inşa ettiklerini, üzerlerine kabartma olarak kaba figürler oyduklarını ancak birçok keşif gezisinde neredeyse tüm köyleri yakıldığı için, onları eski durumlarına getirme zahmetine katlanmadıklarını söylemektedir.[26] Cheyenne Kızılderililerinin aşağılanması tarihin bir konusudur. Düşmanları Sioux'lar tarafından zulme uğrayan ve sonunda müstahkem köylerinden bile sürülen kabilenin cesareti kırılmıştı. Sayıları azaldı, artık kalıcı bir yerleşim yerine yerleşmeye cesaret edemediler, toprağı işlemeyi terk ettiler ve her yıl mısır, fasulye, kabak ve Avrupa malları karşılığında takas ettikleri tek değerli varlıkları olan atlarıyla gezgin avcılardan oluşan bir kabile haline geldiler ve sonra bozkırların kalbine geri döndüler."[27] Lord Milton ve Dr. Cheadle, Rocky Dağları'nda Cheadle, Shushwap ırkının uzak bir üyesine rastladılar, atları ya da köpekleri yoktu, ağaç kabuğu ya da hasırdan yapılmış derme çatma levhaların altında barınıyorlardı, yıldan yıla daha derin bir sefalete düşüyorlar ve hızla yok oluyorlardı.[28] Bu, kuşkusuz pek çok vahşi halkı alçaltan ya da yok eden yozlaşmanın bir başka örneğidir. Kuzey Amerika'nın sefil Digger Kızılderililerini ve Güney Afrika'nın Bushmenlerini daha mutlu günler görmüş kabilelerin zulüm görmüş kalıntıları olarak görmek için nedenler vardır.[29] Aşağı ırkların Atalarının daha iyi yaşamlarına dair gelenekleri bazen çok uzak olmayan bir geçmişin gerçek anıları olabilir. Algonquin Kızılderilileri, yaşamın şimdikinden daha iyi olduğu, daha iyi yasalara ve liderlere ve daha az kaba davranışlara sahip oldukları eski günlere altın bir çağ olarak bakarlar.[30] Gerçekten de tarihleri hakkında bildiklerimizi bilerek, sefalet içinde geçmiş mutluluğu hatırlamak için nedenleri olduğunu kabul edebiliriz. Kaba Kamchadal da dünyanın gittikçe daha da kötüleştiğini, insanların azaldığını, kötüleştiğini ve yiyeceklerin azaldığını çünkü avcının, ayının ve ren geyiğinin buradan aşağıdaki bölgelerdeki daha mutlu yaşama doğru hızla uzaklaştığını söyleyebilir.[31] Burada bahsedilen vakalar, kültürdeki yozlaşmanın

hiçbir şekilde dünyada barbarlık ve vahşetin varlığının birincil nedeni olmadığını ancak uygarlığın genel gelişimi üzerinde geniş ve derin bir etkiye sahip olan ikincil bir eylem olduğunu kanıtlamak için öne sürülebilecek uzun bir serinin sadece bir kısmıdır. Kültürün yozlaşmasını hem işleyiş biçimi hem de muazzam kapsamı açısından, dünyanın jeolojik tarihindeki çukurlaşmayla karşılaştırmak haksızlık olmayabilir.

Vahşi ve uygar yaşam arasındaki ilişkileri değerlendirirken, insan ırkının bölünmelerine bakarak bir şeyler öğrenilebilir. Bu amaçla, fiziksel özelliklerin kanıtlarıyla doğrulandığı takdirde, dillerin aileler halinde sınıflandırılması rahatlıkla kullanılabilir. İngiltere'deki Yahudilerin ve Batı Hint Adaları'ndaki üç farklı zenci ırkının ana dilleri olarak İngilizce konuştukları uç örneklerde görüldüğü gibi, konuşmanın tek başına ulusal soyun izini sürmede yetersiz bir rehber olduğuna şüphe yoktur ancak olağan koşullar altında, dil bağlantısı az ya da çok Atalardan gelen ırk bağlantısını gösterir. Uygarlık tarihinin izini sürmede bir rehber olarak dil daha da iyi bir kanıt sunar çünkü ortak bir dil büyük ölçüde ortak bir kültür anlamına gelir. Dilini koruyacak ya da dayatacak kadar baskın olan ırk, genellikle uygarlığını da az ya da çok korur ya da dayatır. Dolayısıyla, Hinduların, Yunanlıların ve Cermenlerin dillerinin ortak kökeni, şüphesiz büyük ölçüde ortak bir soydan kaynaklanmaktadır ancak bu ortak bir sosyal ve entelektüel tarihle, Profesör Max Müller'in iyi bir şekilde "manevi ilişki' olarak adlandırdığı şeyle daha yakından bağlantılıdır. Dilin olağanüstü sabitliği, çoğu zaman en uzak kabilelerde bile ortak bir uygarlığın izlerini bulmamızı sağlar. O hâlde, tarihsel olarak birbiriyle ilişkili dillere sahip olmakla birbirine bağlanan çeşitli insan grupları arasında vahşi ve uygar kabileler nasıl birbiriyle ilişkili görünmektedir?

Dünyanın bilinen en eski uygarlıklarından birini temsil eden Sami ailesi Arapları, Yahudileri, Fenikelileri, Suriyelileri vb. içerir ve Kuzey Afrika'da hem daha erken hem de daha geç bir bağlantıya sahiptir. Bu aile bazı vahşi kabileleri de içerir ancak hiçbiri vahşi olarak sınıflandırılamaz. Aryan ailesi Asya ve Avrupa'da kesinlikle binlerce yıldır var olmuştur ve Hindukuş ve Himalayalar'ın vadilerindeki uzak kabileler arasında belki de en az değişiklikle hayatta kalan erken barbarlık döneminin iyi bilinen ve iyi izlenen yolları vardır. Yine, tamamen Ari bir kabilenin vahşileştiği bilinen bir vaka yok gibi görünmektedir. Çingeneler ve diğer serseriler kuşkusuz kısmen Ari kanı taşımaktadır ancak onların aşağılanmış durumları vahşilik değildir. Hindistan'da dilleri Ari olan ancak fizikleri daha çok yerli tipinde olan ve soyları esas olarak yerli soyundan gelen ve az ya da çok baskın Hindu karışımı olan kabileler vardır. Bombay Bölgesi'ndeki Bhiller ve Kuliler gibi bu kategorideki bazı kabileler, gramer yapısı bakımından olmasa

da en azından kelime dağarcığı bakımından Hintçe olan lehçeler konuşurlar ve yine de halkın kendisi, örneğin Tamiller gibi orijinal Dravidya dillerini koruyan bazı Hindulaşmış uluslardan daha düşük bir kültüre sahiptir. Bununla birlikte tüm bunlar, yarımadanın neredeyse vahşi olarak sınıflandırılabilecek vahşi orman kabilelerinden daha yüksek bir uygarlık düzleminde duruyor gibi görünmektedir. Bunların hepsi hem kan hem de konuşma bakımından Ari değildir.[32] Bununla birlikte Seylan'da, Ari bir lehçe konuşurken vahşi bir yaşam süren insanların dikkat çekici bir fenomenine sahibiz. Bunlar Vedda ya da 'avcı' ırkının vahşi kısmıdır ve hâlâ bir kısmı ormanlık bölgelerde yaşamaktadır. Bu insanlar koyu tenli, yassı burunlu, zayıf yapılı ve çok küçük kafataslıdır ve ortalama boyları 1,5 metredir. Utangaç, zararsız, basit bir halktır ve çoğunlukla avcılıkla geçinirler. Kuşları avlar, suyu zehirleyerek balık tutarlar ve yabani bal elde etmekte ustadırlar. Demir uçlu okları olan yayları vardır ve bunlar av köpekleriyle birlikte en değerli eşyalarıdır. Mağaralarda ya da ağaç kabuğundan kulübelerde yaşarlar ve ev için kullandıkları sözcük Singhalce'de içi boş ağaç (*rukula*) anlamına gelir. Eskiden elbiseleri bir parça ağaç kabuğuydu ama şimdi bellerindeki iplere bir parça keten asılıdır. Parmaklarıyla sayarlar ve elle döndürülen en basit ateş yakma aletini kullanarak ateş yakarlar. Çok doğru sözlü ve dürüsttürler. Tek eşlilikleri ve evlilikteki sadakatleri, daha medeni olan Sinhalalıların tam tersi alışkanlıklarıyla keskin bir tezat oluşturur. Önemli bir Vedda evlilik geleneği, bir erkeğin küçük (büyük değil) kız kardeşini eş olarak almasını onaylar. Sinhaleler arasında kız kardeş evliliği vardır ancak kraliyet ailesiyle sınırlıdır. Veddaların dini, kişisel isimleri ve dilleri olmadığı yanlış bir şekilde ifade edilmiştir. Aslında dinleri, Hindistan'ın daha vahşi kabilelerinin Animizmine karşılık gelir. Bazı isimleri Hindu olarak dikkat çekicidir ancak modern Singhaleler arasında kullanılmaz. Dilleri bir Singhal lehçesidir. Vedda'ların esas olarak 'Yakko'lardan ya da şeytanlardan, yani adanın yerli kabilelerinden geldiğine şüphe yoktur. Efsane ve dil, Aryan kanının karışımının Aryan konuşmasının benimsenmesine eşlik ettiği olasılığında hemfikirdir ancak fiziksel özelliklerin kanıtı, Vedda ırkının esas olarak Aryan öncesi yerli tipte olduğunu göstermektedir.[33]

Kuzey Asya ve Avrupa'nın Tatar ailesi (kelime sınırlı bir anlamda kullanılırsa Turancı) çok farklı bir duruma işaret etmektedir. Bu geniş alana yayılmış kabileler ve uluslar grubunun Ostyaklar, Tunguzlar, Samoyedler ve Laplar gibi eski ve modern zamanlarda neredeyse ya da tamamen vahşilik seviyesine ulaşmış üyeleri bulunurken, az çok yüksek kültür seviyeleri Moğollar, Türkler ve Macarlar tarafından temsil edilmektedir ancak burada, vahşi kabilelerin Moğolları, Türkleri ve Macarları temsil ettiği tartışmasızdır. Güneydoğu Asya'nın etnolo-

jisi biraz muğlaktır ancak Siyam, Burma ve diğer yerlerdeki yerli ırkları tek bir başlık altında toplayacak olursak, vahşi kabilelerin daha önceki koşulları temsil ettiği düşünülebilir çünkü bu bölgenin yüksek kültürü açıkça yabancıdır, özellikle de Budist kökenlidir. Malay ırkı, kendisine ait olarak sınıflandırılan kabileler tarafından temsil edilen uygarlık yelpazesi açısından da dikkate değerdir. Malay yarımadasının ve Borneo'nun vahşi kabileleri Java ve Sumatra'nın yarı uygar halklarıyla karşılaştırıldığında, ırkın bir kısmının erken vahşi bir durumu temsil etmek üzere hayatta kaldığı, bir kısmının ise ilk bakışta büyük ölçüde Hindu ve Müslüman kaynaklardan ödünç alınmış gibi görünen bir uygarlığa sahip olduğu görülmektedir. Yarımadanın bazı orman kabileleri, Malay ırkını kültürün en düşük aşamasında temsil ediyor gibi görünse de ne kadar orijinal ya da yozlaşmış olduğunu söylemek kolay değildir. Bunlar arasında ne tarım ne de kayık yapmayı bilen ve Bugis ülkesinden gelen gemi kazazedesi Malayların torunları olduklarını ancak korsanlar tarafından çok taciz edildikleri için uygarlığı ve tarımı terk ettiklerini ve ötüşleriyle kendilerini ele veren kümes hayvanlarını yememeye yemin ettiklerini söyleyerek kendileri hakkında dikkate değer bir açıklama yapan çok vahşi Orang Sabimba'lar vardır. Bu yüzden hiçbir şey ekmezler, yabani meyve ve sebzeler ile kümes hayvanları hariç tüm hayvanları yerler. Eğer gerçeğe dayanıyorsa bu ilginç bir yozlaşma vakasıdır ancak vahşiler genellikle tuhaf alışkanlıklarını açıklamak için efsaneler uydururlar, aynı bölgede Biduanda Kallang'ın toprağı işlememelerini Atalarının ekim yapmamaya yemin ettikleri hikâyesiyle açıklamaları gibi. Malay yarımadasının bir başka vahşi halkı, basit ve nazik bir ırk olan Jakunlardır. Bazıları soylarını bir çift beyaz maymuna dayandırırken, diğerleri beyaz adamların soyundan geldiklerini söylerler ve aslında bu sonuncuların gerçekten karışık ırktan olduklarını düşünmek için bazı nedenler vardır çünkü birkaç Portekizce kelime kullanırlar ve bazı mültecilerin ülkeye yerleştiğine dair bir rapor vardır.[34] Melanezyalılar, Papualılar ve Avustralyalılar, her biri kendi geniş toprakları üzerinde nispeten homojen bir şekilde dağılmış olan vahşilik derecelerini temsil eder. Son olarak, Amerika kıtalarında, vahşiliğin daha yüksek koşullarla olan ilişkileri dikkat çekicidir ancak belirsizdir. Esquimaux, Algonquin ve Guarani gibi, üyeleri sürekli olarak vahşi bir durumda bulunan birkaç büyük dil ailesi vardır. Öte yandan, Meksika ve Orta Amerika'da, Bogota ve Peru'da yüksek barbarlık seviyesine ulaşan, görünüşte birbiriyle bağlantısız üç yarı uygarlık bölgesi vardı. Bu yüksek ve alçak koşullar arasında Louisiana'daki Natchez ve Florida'daki Apalaçlar düzeyinde ırklar vardı. Daha gelişmiş halklar ile çevrelerindeki daha aşağı ırklar arasındaki dilsel ilişki bilinmemektedir.[35] ancak yüksek kültürün aşağıdan çıktığını ya da aşağı kültürün yüksek kültürden

düştüğünü gösteren çok az kesin kanıt vardır. Her iki süreç de bir dereceye kadar gerçekleşmiş olabilir.

Bu etnolojik sorunun böyle genel bir incelemesinden, şimdiye kadar olduğundan çok daha ayrıntılı bir çalışmayı hak ettiği açıktır. Şu anki kanıtlara bakılırsa herhangi bir ırkta bazı dallar kültür bakımından diğerlerini geride bırakıyorsa, bu gerilemeden çok yükselme yoluyla olmaktadır ancak bu yükselişin yerli etkiden çok yabancı etkiyle gerçekleşmesi daha olasıdır. Uygarlık, geliştirilmekten çok yayılan bir bitkidir. Aşağı ırklar söz konusu olduğunda, bu durum son üç ya da dört yüzyıl boyunca Avrupalıların vahşi kabilelerle olan ilişkilerinin sonuçlarıyla uyumludur. Bu kabileler bu süreçten sağ çıkabildikleri ölçüde, Avrupa kültürünü az ya da çok özümsemiş ve Polinezya, Güney Afrika ve Güney Amerika'da olduğu gibi Avrupa seviyesine yükselmişlerdir. Bu etnolojik araştırmadan bir başka önemli nokta daha ortaya çıkmaktadır. Bilinen binlerce yıllık varoluşları boyunca ne Ari ne de Sami ırkının doğrudan vahşileşmiş bir ırk üretmemiş olması, yüksek uygarlıktan vahşileşme düzeyine inme olasılığına karşı güçlü bir kanıt oluşturmaktadır.

İster ilerlemeci ister yozlaştırıcı olsun, eski yazarların erken uygarlık hakkındaki görüşlerine gelince, bu yazarların elindeki kanıtların, şu anda elimizde bulunan son derece kusurlu veriler için bile yeterli olmaktan uzak olduğu unutulmamalıdır. XVIII. yüzyılda yaşamış bir etnoloğu eleştirmek, aynı yüzyılda yaşamış bir jeoloğu eleştirmek demektir. Eski yazar modern eleştirmeninden çok daha yetenekli olabilir ancak aynı malzemelere sahip değildi. Özellikle de ancak son yıllarda bilimsel bir temele oturtulmuş bir araştırma dalı olan tarih öncesi arkeolojinin rehberliğini istemiştir. Bu yeni bilginin eski sorun üzerindeki etkisi hakkında net bir fikir edinmek çok önemlidir.

Kronoloji, Mısırlıların, Hinduların ve Çinlilerin muazzam hanedan şemalarını az ya da çok hayali olarak görse ve bunları yılların birim olarak kullanıldığı sadece şifre kitabı toplamlarına dönüştürse de yine de mevcut anıtların nispeten yüksek Medeniyetin izlerini beş bin yıldan daha uzak bir mesafeye taşıdığını kabul eder. Doğu ve Batı'nın kanıtları bir araya getirildiğinde, modern Brahmanizm, Zarathustrizm ve Budizm'in kökenlerini borçlu olduğu Ari ırkının büyük dini bölünmelerinin uzak bir antik döneme ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Profesör Max Müller'in Rig-Veda çevirisinin önsözünde, bu Aryan ilahileri derlemesinin 'insanlığın kütüphanesindeki tüm kitapların en eskisi olarak yerini alacağı ve sonsuza dek koruyacağı' şeklindeki görüşüne katılmasak ve tarihini İsa'dan önceki yüzyıllar olarak hesaplamasının katılığını kabul etmesek bile, yine de bestelenmesini çok eski bir döneme yerleştirmek için iyi bir nedene sahip olduğunu

kabul etmeliyiz ki bu da nispeten yüksek bir barbar kültürünün zaten var olduğunu kanıtlar. Hint-Avrupa uluslarının çok eski ortak kökenine ilişkin dilbilimsel argüman, fiziksel kökenleri açısından bir dereceye kadar ve uygarlıkları açısından daha büyük ölçüde, aynı sonuca yönelmektedir. Mısır için de durum aynıdır. Mısır hanedanlarının binlerce yıl olarak hesaplanması, ayrıntılarda ne kadar tartışmalı olursa olsun, her halükârda uzun bir kronoloji varsayımına izin veren gerçeklere dayanmaktadır. İncil'de ve klasik tarihte geçen iki ya da üç Mısırlı ismini tanımlamaktan öteye gitmezsek, uzak Antik Çağa dair güçlü bir izlenim ediniriz. Şişank'ın; dikilitaşları Roma'da görülebilen Psammitichos soyunun; hemşiresinin tabutu Floransa Müzesi'nde bulunan Etiyopya kralı Tirhakah'ın; Mısırbilimcilerin 19. hanedan olarak adlandırdıkları o büyük Ramesside soyuyla açıkça bağlantılı olan Ramses şehrinin adları böyledir. Burada, klasik kültürün yükselişinden önce, Mısır kültürünün doruk noktası vardı ve bu dönemin ötesinde Piramit Krallarının biraz daha az gelişmiş çağı ve yine bunun ötesinde böyle bir uygarlığın üretimi için gerekli olan belirsiz çağlar yatmaktadır. Yine, Eski Ahit'in hiçbir bölümü, en eski Mısır hiyeroglif yazıtlarınınkine yaklaşan bir kompozisyon tasarımını tatmin edici bir şekilde kanıtlayamasa da yine de tüm eleştirmenler, tarihi kitapların daha eskilerinin, bir yandan klasik tarihle karşılaştırıldığında eski olan bir tarihte Sami dünyasında önemli bir kültürü gösteren çağdaş belgeler sağladığını; diğer yandan, biraz gelişmiş bir barbar uygarlığının kaydını çağlar öncesine taşıyan kronik yoluyla kanıt sağladığını kabul etmelidir. Şimdi, eğer evrim teorisi bu gibi olguları açıklayacaksa kronolojik talepleri hiç de küçük olmamalıdır ve kültürün daha düşük alanlarında ilerlemenin, deneyimin zaten çok ilerlemiş uluslar arasındaki durumu gösterdiğine kıyasla son derece yavaş olacağı kabul edildiğinde daha da fazla olmalıdır. İşte bu koşullar altında, yani orta uygarlığın ilk ortaya çıkışının uzak Antik Çağlara bırakıldığı ve yavaş gelişimin ağır görevini daha da uzak çağlarda yerine getirmesi gerektiği koşullarda, prehistorik arkeoloji sorunu keyifle ele alır ve aslında, en ince hesaplamaların gerektirdiği sürenin büyüklüğü karşısında dehşete düşmek şöyle dursun, prehistorik arkeolog binlerce yıllık hesaplamalara, bir finansçının binlerce sterlinlik hesaplamalara sevindiği gibi, liberal ve belki de biraz pervasız bir şekilde sevinmeye çok fazla eğilim göstermektedir.

Prehistorya arkeolojisi kültürel yozlaşmanın göstergesi olabilecek olgularla doludur. Paskalya Adası'nda taşa oyulmuş devasa insan figürleri böyledir. Bu figürler, mevcut kaynakları böylesine devasa eserleri yapmak için oldukça yetersiz olan şimdiki ada sakinlerinin Ataları tarafından yapılmış olabilir.[36] Çok daha önemli bir örnek, Mississippi vadisinin eski sakinlerinin durumudur. Modern za-

manlarda bilinen yerli kabilelerin vahşi olarak kabul edildiği bölgelerde, eskiden etnologların, höyüklerinin ve çitlerinin şaşırtıcı boyutundan dolayı Höyük Yapıcıları olarak adlandırdıkları bir ırk yaşıyordu. Bunlardan dört mil karelik bir alanı kaplayan tek bir grup vardır. Karelerin ve dairelerin düzenliliği ve benzer boyutlardaki çitlerin tekrarlanması, bunların hangi yöntemlerle planlandıkları konusunda ilginç sorular ortaya çıkarmaktadır. Böyle eserler inşa ettiklerine göre, Höyük Kurucuları tarımla geçinen büyük bir nüfus olmalıydı ve gerçekten de eski tarımlarının izlerine hâlâ rastlanmaktadır ancak endüstriyel sanatlarda Meksikalıların seviyesine yaklaşamamışlardır. Örneğin, kesici aletler için dövülerek şekillendirilmiş yerli bakır kullanmaları, daha kuzeydeki bazı vahşi kabilelerinkine benzemektedir. Toprak yapıları, tarlaları, çanak çömlekleri, taş aletleri ve diğer kalıntılarına bakılırsa, Bartram'ın tanımladığı Creeks ve Cherokee'lerin tipik olarak kabul edilebileceği güney eyaletlerindeki yüksek vahşi ya da barbar kabilelere ait oldukları anlaşılmaktadır.[37] Günümüzde Höyük Yapıcılarının muazzam toprak yapılarının yakınında yaşayan vahşi, gezgin avcı kabilelerden herhangi biri bu biraz gelişmiş ırkın torunlarıysa çok önemli bir yozlaşma gerçekleşmiştir. Bu soru hâlâ cevapsızdır. Bu durumda, ekim izlerinin açıklaması, Borneo'daki eski ekim teraslarının kalıntılarında olduğu gibi, torunları çoğunlukla halkın arasına karışmış olan ve yerli alışkanlıklarını sürdüren Çinli sömürgecilerin işi olabilir.[38] Grönland'da Kakortok'taki yıkık taş binalara rastlayan bir gezgin, Esquimauxların böyle bir mimariye sahip Ataların yozlaşmış torunları olduğunu iddia etmekte haklı olmayacaktır çünkü bunlar aslında eski İskandinav yerleşimciler tarafından inşa edilmiş bir kilise ve vaftizhanenin kalıntılarıdır.[39] Genel olarak, arkeolojinin yozlaşmaya dair ne kadar az renkli kanıt ürettiği dikkat çekicidir. Olumsuz kanıtlar ise güçlü bir şekilde ters yöne işaret etmektedir. Sir John Lubbock'un şimdi metalürji ve çömlekçilikten habersiz olan kabilelerin bir zamanlar bu sanatlara sahip oldukları ama o zamandan beri bunları kaybettikleri fikrine karşı argümanı buna bir örnektir. Ayrıca, genel bir önerme olarak, metalürjiden tamamen habersiz vahşilerin yaşadığı hiçbir ülkede metalden yapılmış hiçbir silah ya da alet bulunmadığını iddia edebiliriz. Çömlekçilik için daha da güçlü bir sav ileri sürülebilir. Çanak çömlek kolay kolay tahrip olmaz. Bilindiği takdirde her zaman bol miktarda bulunur ve arkeolojik açıdan onu çok değerli kılan iki özelliğe, yani kolay kırılabilir ve tahrip edilmesi zor olma özelliğine sahiptir. Dahası, çoğu durumda gömülerle ilişkilidir. Bu nedenle, Avustralya, Yeni Zelanda ya da Polinezya Adaları'nda hiçbir çanak çömlek parçasına rastlanmamış olması çok önemli bir gerçektir."[40] Popüler yozlaşma teorisinin ne kadar farklı bir durum beklememize yol açacağı, Sir Charles Lyell'in "İnsan-

lığın Antik Çağları" adlı eserindeki alaycı sözleriyle açıkça ortaya konmaktadır. Lyell'e göre, eğer insanlığın ilk evreleri gerçekten de üstün entelektüel güçlere ve ilham verici bilgiye sahip olsalardı ve aynı zamanda kendilerinden sonra gelenlerle aynı geliştirilebilir doğaya sahip olsalardı, ilerlemenin ne kadar uç bir noktasına ulaşmış olurlardı? En kaba çanak çömlekler ya da çakmaktaşından aletler yerine, eğitimsiz bir gözün tasarımın açık bir kanıtını taşıyıp taşımadıklarından şüphe etmesine neden olacak kadar düzensiz biçimler yerine, şimdi Phidias ya da Praxiteles'in başyapıtlarını güzellikte aşan heykel biçimleri bulmalıyız. Günümüzün en iyi mühendislerinin paha biçilmez dersler çıkarabileceği yeraltı demiryolları veya elektrikli telgraf hatları; Avrupa'da bilinenlerden daha gelişmiş bir yapıya sahip astronomik aletler ve mikroskoplar ve XIX. yüzyılın henüz tanık olmadığı sanat ve bilimlerdeki mükemmelliğin diğer kanıtlarıdır. Şimdi Tunç ve Demir Çağlarına atfedilen daha sonraki kalıntılar oluşmuş olsaydı, yaratıcı dehanın zaferleri daha da ileri taşınmış olacaktı. Bu tür kalıntıların olası kullanımları ve anlamları üzerine spekülasyon yapmamalıyız. Araştırmacının önerisine göre bunlar havada yön bulmaya ya da okyanusun derinliklerini keşfetmeye yarayan ya da günümüz matematikçilerinin ihtiyaçlarının ve hatta anlayışlarının ötesinde aritmetik problemleri hesaplayan makineler olabilirler.[41]

Prehistorya arkeolojisi, insanın ilkel halinin araştırılması için ana anahtarı elinde tutmaktadır. Bu anahtar, insanın uzak çağlarda vahşet içinde olduğunu kanıtlayan Taş Devri'nin kanıtlarıdır. M. Boucher de Perthes'in uzun süre geciken Boucher de Perthes'in Somme vadisindeki çakmaktaşı çakıllarda yaptığı keşiflerden (1841'den itibaren) bu yana, Avrupa'nın geniş bir bölgesinde Paleolitik veya Yontma Taş Devri aletleriyle temsil edilen daha kaba Taş Devri'ni gösteren kanıtlar birikmektedir, Vahşi halklar arasında hüküm sürmüş, mamut ve yünlü gergedanın çağdaşları olan Kuaterner döneminin vahşi kabileleri arasında, jeolojinin insan ırkı için tarihin ortaya koyabileceğinden çok daha uzak bir Antik Çağda hüküm sürmüştür. 1797 gibi erken bir tarihte, Bay John Frere, Suffolk'taki Hoxne'de keşfedilen çakmaktaşı aletlerden bahsetmiştir. Bu silahların bulunduğu yer, onları çok uzak bir döneme, hatta günümüz dünyasının ötesine yerleştirmemizi sağlayabilir."[42] Londra tarihinin insan uygarlığının tarihini temsil ettiği geniş zaman aralığı, bana göre arkeolojinin ortaya çıkardığı en düşündürücü gerçeklerden biridir. Antikacı, sadece birkaç metre derine inerek, modern yaşamımızı temsil eden molozlardan, Orta Çağ sanat ve biliminin kalıntılarına, Norman, Sakson, Roma-İngiliz dönemlerinin izlerine, daha yüksek Taş Devri'nin izlerine inebilir. Temple Bar'dan Great Northern İstasyonu'na giderken, yaklaşık bir buçuk asır önce Bay Conyers'in bir fil iskeleti ile siyah çakmaktaşından yapılmış sürükle-

nen bir alet bulduğu noktanın ('Grayes Inn Lane yakınındaki Black Mary's'in karşısında') yakınından geçer; Londra mamutunun ve Londra vahşisinin kalıntıları yan yanadır.[43] Avrupa'nın çakıl yataklarında, Hindistan'ın lateritlerinde ve Paleolitik çağın kalıntılarının bulunduğu diğer daha yüzeysel yerlerde, insanın durumunun başlıca kanıtı, taş aletlerinin aşırı kabalığı ve kenar taşlamanın bile olmamasıdır. Bunun düşük bir vahşilik durumuna işaret ettiği yönündeki doğal sonuç, orta Fransa'daki mağaralarda doğrulanmaktadır. Orada, kendilerinin ve aralarında yaşadıkları ren geyiği ve mamutların gerçekten sanatsal portrelerini bırakmış olan bir insan ırkı, silahlarının, aletlerinin vb. kalıntılarından da anlaşılabileceği gibi, Esquimaux'larınkine benzer bir yaşam sürmüş ancak evcilleştirilmiş hayvanların yokluğu nedeniyle gerilemiş görünmektedir. Kaba, ilkel Yontma Taş türü aletlerin bulunduğu bölgeler sınırlıdır. Taş aletlerin yapımının büyük ölçüde geliştiği ve genellikle öğütme ve cilalamanın ortaya çıktığı Neolitik ya da Cilalı Taş Devri, daha geç ve daha ileri bir çağa aittir. Bu durumun yaygın olduğu uzun dönem boyunca, insanoğlu yaşanabilir dünyanın neredeyse tamamına yayılmış gibi görünmektedir. Dünyanın her bölgesinin incelenmesi, Taş Devri'nin (kemik ya da deniz kabuğu zaman zaman taşın yerini almaktadır) her yerde Metal Devri'nin altında yattığına dair neredeyse evrensel bir kural oluşturmuştur. Tarihte eski uygarlıkların merkezi olarak ünlenen bölgeler bile, diğer bölgeler gibi, daha da arkaik bir Taş Devri'nin izlerini göstermektedir. Küçük Asya, Mısır, Filistin, Hindistan, Çin, modern vahşi kabileler arasında benzerleri olan toplum koşullarının geçmişteki yaygınlığını gösteren gerçek örneklerden, tarihi sözlerden ve hayatta kalanlardan kanıtlar sunmaktadır.[44] Argyll Dükü, "İlkel İnsan" adlı eserinde, buzul çağının sonlarına doğru Avrupa'da yaşayan aşağı insan kabilelerinin kullandığı aletlerin buz baltaları ve kaba bıçaklar olduğunu kabul etmekte ve buradan şu sonuca varmaktadır: "Bu aletlerden, insanın ilkel yurdunun bulunduğu ülkelerdeki o zamanki durumunu çıkarmak, günümüzde Eskimoların alışkanlıklarından ve sanatlarından Londra ya da Paris'teki uygarlık durumunu çıkarmak kadar güvenli olacaktır. '[45] Öte yandan arkeolojinin yıllardır kaydettiği ilerleme, bu tür bir argümanın dayanabileceği zemini, artık neredeyse tamamen sahadan silinene kadar, sürekli olarak ortadan kaldırmaktadır. Şu anda dünyanın neresinde insanın "ilkel evi" olarak adlandırılabilecek ve toprağına gömülü kaba taş aletlerle eski sakinlerinin vahşi durumunu göstermeyen bir bölge vardır? Dünyada bir zamanlar vahşilerin yaşadığını kesin olarak söyleyemeyeceğimiz bilinen bir bölge neredeyse yoktur ve böyle bir durumda bir etnolog bu vahşilerin uygar bir ulusun torunları ya da ardılları olduğunu iddia ederse, kanıtlama yükümlülüğü ona aittir. Yine, Tunç ve Demir Çağları büyük ölçüde tarihe aittir ancak Taş Devri

ile olan ilişkileri, Lucretius'un şimdiki zamanın deneyimini hafıza ve geçmişten gelen çıkarımlarla birleştirerek, bugün arkeolojinin bir ilkesi olan Taş, Tunç ve Demir Çağlarının birbirini izlediğini öne sürdüğü zamanki yargısının doğruluğunu kanıtlamaktadır:

'Antik silahlar eller, pençeler ve dişlerdi,
Ve taşlar ve ayrıca dal parçaları
Daha sonra demir ve bronzun gücü bulundu,
Ve demirden önce bronz, güçlü özellikleriyle biliniyordu.[46]

Prehistorya arkeolojisinin çeşitli konuları arasında, kültürün gelişimine ilişkin tanıklıklarının gücü ve yakınlığı çok büyüktür. Çakıl çukurlarında, mağaralarda, deniz kabuğu çukurlarında, terramarlarda, kazıklı konutlarda, toprak işlerinde keşfedilen kalıntılar, birçok ülkede yapılan yüzey araştırmalarının sonuçları, jeolojik kanıtların, tarihi belgelerin ve modern vahşi yaşamın karşılaştırılması, birbirini doğrulamakta ve açıklamaktadır. Sadece İngiltere, Fransa ve Cezayir'de gizemli geçmişin ırklarının eseri olarak bilinen megalitik yapılar, menhirler, kromlechler, dolmenler ve benzerleri, Hindistan'ın daha vahşi yerli kabileleri arasında modern inşaat ve tanıdık bir amaç olarak korunmuştur. İsviçre göllerinin kıyılarında yüzyıllar boyunca birbirini izleyen nüfusu temsil etmesi gereken eski göl yerleşimleri serisinin, Doğu Hint Adaları, Afrika ve Güney Amerika'nın kaba kabileleri arasında hayatta kalan temsilcileri vardır. Dışarıdaki vahşiler hâlâ İskandinav antik dönemindekilere benzer deniz kabuğu yığınları oluşturmaktadır. Uygar ülkelerde hâlâ görülebilen mezar höyükleri, aynı anda hem erken kültürün müzeleri hem de vahşi ya da barbar tipinin kanıtları olarak hizmet etmiştir. Modern özel çalışmalarda tam olarak ele alınan konular üzerinde burada durmadan, tarih öncesi arkeolojinin genel olarak kültürün evrimi teorisini desteklediğini söylemek yeterlidir. Bu bilimin kurucularından biri olan saygıdeğer Profesör Sven Nilsson, 1843 yılında 'İskandinavya'nın İlkel Sakinleri' adlı eserinin Giriş bölümünde, 'herhangi bir ülkenin eski eserlerinin önemini, aynı zamanda bunların ilerleyen bir dizi uygarlığın parçaları olduğu ve insan ırkının her zaman uygarlıkta istikrarlı bir şekilde ilerlediği ve hâlâ ilerlemekte olduğu fikrini açıkça fark etmeden doğru bir şekilde anlayamayacağımızı' beyan etmiştir.[47]

Materyal sanatların kökeni ve erken gelişiminin incelenmesi, var oldukları çeşitli aşamaların karşılaştırılmasıyla değerlendirildiğinde, buna uygun bir sonuca götürür. Bu argümanın tüm kapsamına girmeden, birkaç tipik ayrıntı genel karakterini göstermeye hizmet edebilir. Sanat dallarının çeşitli aşamaları arasında, sadece bir inceleme ile ilerleme ya da gerileme çizgisinde oldukları anlaşılanlar

sadece küçük bir azınlıktır. Bunların çoğu, bir Kızılderili kanosuna benzetilebilir, gövdesi ve kıçı aynıdır. Böylece hangi yöne gittiğini bakarak anlayamazsınız. Öte yandan bazıları vardır ki tıpkı bizim teknelerimiz gibi, gerçek rotalarının yönünü açıkça gösterirler. Bu tür gerçekler uygarlık çalışmalarında işaretçilerdir ve araştırmanın her dalında incelenmelidir. Bay Wallace bu işaret edici olgulara iyi bir örnek vermiştir. Bambu evlerin batıdan esen rüzgârla eğilmeye meyilli olduğu Celebes'te yerliler, evin kenarlarına eğri büğrü keresteler yerleştirdiklerinde evin yıkılmayacağını keşfetmişlerdir. Bulabildikleri en eğri olanları seçerler ancak bu uygulamanın nedenini bilmezler. Bir açıyla sabitlenmiş düz direklerin de yapıyı sağlamlaştırmada aynı etkiye sahip olacağı fikrini akıllarına getirmemişlerdir.[48] Şimdi böyle bir evi görmek, planın yüksek mimarinin bir kalıntısı değil, yarım yamalak bir icat olduğunu gösterecektir. Bu bir ilerleme gerçeğidir, gerileme değil. Başka bir yerde buna benzer bir dizi durumdan söz etmiştim. Dolayısıyla bir kordonun ateş mili için uyarlanması, elle bükülen daha basit bir alete göre açıkça bir gelişmedir ve iplik yapmak için iğin kullanılması, elle bükmenin acemice sanatına göre bir gelişmedir[49] ancak durumu tersine çevirmek ve el mili kullanımının kordon mili kullanımının terk edilmesiyle ortaya çıktığını ya da iğin kullanımını bilen insanların onu terk ettiğini ve ipliklerini elle acı verici bir şekilde büktüğünü varsaymak saçmadır. Yine, bir sanatın başka bir yerden ödünç alındığını açıklamanın zor olduğu belirli bir yerde ortaya çıkması ve özellikle de belirli bir yerli ürün olması, onun yerli bir icat olduğunun kanıtıdır. O hâlde, hamak icadını ya da zehirli manyoktan sağlıklı maniok çıkarmanın daha da hayranlık uyandırıcı keşfini, bunların ait olduğu Güney Amerika ve Batı Hindistan bölgelerinin yerlileri değilse kim iddia edebilir? Bir sanatın münferit olarak sahip olunması, onun bulunduğu yerde icat edildiğini kanıtlama eğiliminde olduğu gibi, bir sanatın yokluğu da onun hiçbir zaman var olmadığını kanıtlama eğilimindedir. Onus probandi diğer taraftadır; Doğu Afrikalıların Atalarının lambaya ve çömlekçi çarkına sahip olduğunu ve Meksikalılar gibi Kuzey Amerika yerlilerinin de bir zamanlar mısırlarından bira yapma sanatına sahip olduğunu ancak bu sanatların kaybolduğunu düşünen biri varsa en azından böyle bir görüş için neden göstersin. Belki de eşlerini öpmeyen vahşi kabilelerin varlığının ilkel barbarlığın kanıtı olduğunu savunan şakacı bir etnolog arkadaşım kadar ileri gitmeme gerek yoktur çünkü ona göre, eğer bu uygulamayı bilselerdi, unutmuş olmaları mümkün değildir. Son olarak ve esas olarak, deneyimler bize uygar yaşamın becerilerinin birbirini izleyen gelişme aşamalarıyla geliştiğini gösterdiğinden, vahşi sanatların bile ilk gelişiminin benzer bir şekilde gerçekleştiğini varsayabiliriz ve böylece, aşağı ırklar arasında bir sanatın farklı aşamalarını bulursak, bu aşamaları muh-

temelen tarihteki gerçek sıralarını temsil eden bir dizi halinde düzenleyebiliriz. Eğer vahşi kabileler arasında herhangi bir sanatın izi, icadının onların entelektüel kapasitelerinin ötesinde görünmediği ilkel bir duruma kadar sürülebiliyorsa ve özellikle de doğayı taklit ederek ya da onun doğrudan telkiniyle üretilebiliyorsa sanatın kökenine ulaşıldığını varsaymak için iyi bir neden vardır.

Profesör Nilsson, insanlığın alt ırklarının avlanma ve balık tutma aletlerinin dikkat çekici benzerliğini gözlemleyerek, bunların bir tür doğal zorunlulukla içgüdüsel olarak icat edildiğini varsaymaktadır. Örnek olarak ok ve yayı alır.[50] Yay ve ok yapma içgüdüsünün oldukça faydalı olabileceği Tazmanya yerlileri arasında bulunmadığı ve Avustralyalıların kendi icatları olan bir yaya sahip olmadıkları gerçeği göz önüne alındığında durum talihsiz görünmektedir. Papua bölgesinde bile, Yeni Gine'de çok yaygın olan yay Yeni Kaledonya'da yoktur ya da neredeyse yoktur. Bana öyle geliyor ki Dr. Klemm aletler ve silahlar üzerine yazdığı tezlerde ve Albay Lane Fox ilkel savaş üzerine verdiği derslerde, sanatların ilk gelişimini kör bir içgüdüye değil, ilkel insanın eğitmeni olan Doğa'nın ona sunduğu nesnelerin ve işlemlerin seçilmesine, taklit edilmesine ve aşamalı olarak uyarlanıp geliştirilmesine bağlayarak daha öğretici bir çizgi izliyorlar. Böylece Klemm, kaba sopadan bitmiş mızrağa ya da sopaya, doğal keskin kenarlı ya da yuvarlak taştan sanatsal olarak biçimlendirilmiş keçeye, mızrak ucuna ya da çekice kadar ilerleme kaydedilmiş gibi görünen aşamaların izini sürer.[51] Lane Fox, çeşitli silah türleri arasındaki bağlantının izini sürerek, bir kez elde edilen bir biçimin, mızrak ucu ve ok ucunda olduğu gibi, nasıl farklı boyutlarda tekrarlandığını; sanatların kaba koşullarında aynı aletin nasıl farklı amaçlara hizmet ettiğini, Fuegialıların ok uçlarını bıçak olarak da kullandıklarını ve Kafirlerin özel amaçlar için ayrı biçimler benimsenene kadar assagaisleriyle oyduklarını gösterir ve insanoğlunun kullandığı vurucu, kesici ve delici aletlerin tarihinde, en ilkel başlangıçlardan modern becerinin en ileri gelişmelerine kadar kademeli bir ilerlemeyi gösteren bir sürekliliğin nasıl izlenebileceği. Savaş sanatlarının erken gelişiminin insanın taklit yeteneğine ne kadar bağlı olabileceğini göstermek için, hayvanların ve insanların savaş yöntemlerindeki benzerliklere işaret eder ve savunma aletleri olarak derileri, yekpare levhaları, birleştirilmiş levhaları, pulları; saldırı silahları olarak delici, vurucu, tırtıklı, zehirli türleri vb. ve strateji başlığı altında kaçış, gizlenme, liderler, ileri karakollar, savaş çığlıkları vb. sınıflandırır.[52]

Taş aletlerin üretimi artık arkeologlar tarafından neredeyse mükemmel bir şekilde anlaşılmıştır. Modern vahşiler tarafından kullanılan yöntemler gözlemlenmiş ve taklit edilmiştir. Örneğin Sir John Evans, bir çakıl taşıyla vurup, bir geyik boynuzu parçasıyla bastırarak, çakmaktaşı bir yongayla keserek, bir sopa

ve kumla delerek ve taş bir yüzeyde öğütme yaparak, en ince taş aletler hariç hepsini yeniden üretmeyi başarmıştır.[53] Kapsamlı bir bilgiye dayanarak, artık uzak zamanlarda ve bölgelerde bulunan taş kazıyıcılar, yonga bıçaklar, baltalar, mızrak ve ok başları vb. arasındaki dikkate değer benzerliği büyük ölçüde doğal modellerin, malzemelerin ve vahşi yaşamın gerekliliklerinin benzerliğine bağlayabilecek durumdayız. Taş Devri'nin tarihi açıkça bir gelişim olarak görülmektedir. Doğal keskin taştan başlayarak, insan yapımı en kaba taş aletlere geçiş fark edilemeyecek kadar tedricidir ve bu kaba aşamadan itibaren farklı yönlerde çok sayıda bağımsız ilerleme izlenebilir; ta ki imalat en sonunda hayranlık uyandıran sanatsal bir mükemmelliğe ulaşıp, metalin kullanılmaya başlanmasıyla yerini alıncaya kadar. Aynı şey diğer aletler ve kumaşlar için de geçerlidir. Bunların aşamaları en basit doğadan en gelişmiş sanata kadar tüm gelişim süreçleri içinde bilinmektedir. Sopa, en ilkel doğal sopadan işlenmiş biçim ve oyma silahına kadar izlenir. Çekiçle vurmak için elde tutulan çakıl taşları ve elde tutulmak üzere şekillendirilmiş ya da bir ucu düz bırakılmış taştan kesici aletler müzelerde görülebilir. Bu da aletlerin saplara sabitlenmesi gibi önemli bir sanatın içgüdünün değil icadın sonucu olduğunu gösterir. Silah olarak kullanılan taş balta, savaş baltasına dönüşmüştür. Sivri uçlu bir sopa ya da sırık olan mızrağın ucu ateşte sertleştirilmiş ve daha da geliştirilerek boynuz, kemik ya da parçalanmış taştan keskin bir uç takılmıştır. Taşlar elle ve daha sonra vahşi kabileler arasında yaygın olarak bilinen ama evrensel olmayan bir alet olan sapanla fırlatılır. Savaş tarihinin başından sonuna kadar, mızrak ya da kargı bir saplama silahı olarak kullanılmıştır. Mermi olarak kullanımı da şüphesiz aynı şekilde erken başlamıştır ancak uygarlık içinde neredeyse hiç varlığını sürdürememiştir. Bu şekilde kullanıldığında, genellikle çıplak kolla fırlatılır ancak çeşitli vahşi kabileler tarafından bu amaçla bir sapan kullanıldığı bilinmektedir. Yeni Hebridler'de kullanılan ve Kaptan Cook tarafından 'becket' olarak adlandırılan gözlü kısa bir ip ve Yeni Zelanda'da kaydedilen kamçı benzeri bir alet mızrak fırlatmak için kullanılır. Daha yaygın olan alet ise bir ya da iki ayak uzunluğunda tahta bir saptır. Kuzey Amerika'nın tüm kuzey bölgelerinde, Güney Amerika'nın bazı kabilelerinde ve Avustralyalılar arasında cirit atanlar bilinmektedir. Sonuncusunun, bugünkü barbarlık durumlarında bunu icat etmiş olamayacakları söylenir. Bununla birlikte dikkat çekici olan, cirit atmanın uygarlığa değil vahşiliğe ait olmasıdır. Daha yüksek uluslar arasında bu alete en yakın örnek klasik amentum, yani fırlatmak için ciritin sapının ortasına bağlanan bir ip gibi görünmektedir. Ciriti kullandığı bilinen en yüksek halklar Meksika ve Orta Amerika halklarıydı. Aralarındaki varlığı mitolojik resimlerdeki tasvirlerle, Meksika'daki adı olan 'atlatl' ile ve Christy

Müzesi'ndeki güzel sanatsal bir örneğiyle kanıtlanmıştır ancak İspanyol fethinden sonra pratik kullanımına dair hiçbir şey duymamaktayız. Aslında, bu aletin tarihi yozlaşma teorisiyle tamamen çelişiyor gibi görünmektedir çünkü bu alet aşağı uygarlığa ait bir icadı temsil etmektedir ve bu uygarlığın ötesinde varlığını sürdürmesi pek mümkün değildir. Ciddi bir silah olarak Doğu Hint Adaları ve Güney Amerika'nın kaba kabilelerinin ötesine pek geçemeyen ancak sporda daha yüksek bir seviyede tutulan üflemeli tüp için de aynı şey söylenebilir. Avustralya bumerangının varsayımsal bir yüksek kültürden türediği iddia edilmiştir ancak sopayla bağlantılı olduğu geçiş aşamaları kendi ülkesinde gözlemlenebilirken, hiçbir medeni ırk bu silaha sahip değildir.

Dallardan yapılmış yaylı tuzakların, küçük füzelerin ateşlendiği mekanizmaların ve Pelew Adaları'nın bükülmüş ve kendi yayıyla uçan olağanüstü oklarının kullanımı, yaya yol açmış olabilecek icatlara işaret etmektedir; ok ise mızrağın minyatür bir biçimidir. İğneler ve yılan dişleri gibi okları zehirleme uygulaması uygar bir aygıt değil, barbarlık aşamasında bile genellikle terk edilen aşağı yaşamın bir özelliğidir. Yüksek uygarlık tarafından hatırlanan ama tanınmayan balıkları sersemletme sanatı, uygun bir bitkinin düştüğü herhangi bir orman havuzunda kolayca keşfedilebilecek birçok vahşi kabileye aittir. Aşağı ırklar arasında çok yaygın olan gelgitte balık yakalamak için çit kurma sanatı, keskin açlığın donuk zekayla büyük bir müttefik olmadığı vahşilerin bulması muhtemel olan doğanın yardımına koşmanın basit bir yoludur. Diğer sanatlarda da durum böyledir. Ateş yakma, yemek pişirme, çömlekçilik, tekstil sanatları aşamalı bir gelişim çizgisi izler;[54] müzik çıngırak ve davulla başlar ve şu ya da bu biçimde uygarlığın başından sonuna kadar yerini korurken, borular ve telli çalgılar hâlâ gelişmekte olan ileri bir müzik sanatını temsil eder. Aynı şey mimari ve tarım için de geçerlidir. Bu sanatların yüksek aşamaları ne kadar karmaşık, özenli ve iyi düşünülmüş olursa olsun, alt aşamalarının doğanın doğrudan taklit edilmesiyle, doğanın sağladığı barınakların kopyalanmasıyla ve doğanın gerçekleştirdiği bitkilerin çoğaltılmasıyla başladığı unutulmamalıdır. Aynı amaçla vahşi yaşamın geri kalan endüstrilerini sıralamadan, genel olarak söylenebilir ki bunların gerçekleri yüksek kültürden bozulma teorisini gerektirmekten ziyade buna direnmektedir. Bunlar, kendi aramızdaki sanatların kökenini ve ilerlemesini açıklamak için deneyimlerimizden bildiğimiz aynı gelişim görüşüne katılır ve çoğu zaman bunu gerektirir.

Şimdi dikkatimizi meşgul edecek olan sorunun çeşitli dallarında, yani vahşilerin zihinsel durumunun uygar insanlarınkiyle ilişkisini belirleme konusunda, maddi sanatların gelişimi teorisini aklımızın önünde tutmak mükemmel bir rehber ve güvencedir. İnsan aklının tüm tezahürleri boyunca, olguların aynı genel

evrim çizgisi üzerindeki yerlerine düştükleri görülecektir. Vahşilerin entelektüel durumunun önceki yüksek bilginin çürümesinden kaynaklandığı fikri, Keltlerin, Sheffield Taş baltalarının yozlaşmış halefleri ya da toprak tümülüslerin Mısır piramitlerinin bozulmuş kopyaları olduğu fikri kadar lehine çok az kanıt var gibi görünmektedir. Hem vahşi hem de uygar yaşamın incelenmesi, insan aklının erken tarihinde, aşkın bilgeliğin armağanlarını değil, sıradan yaşamın gerçeklerini ele alan ve bunlardan ilkel felsefenin şemalarını oluşturan kaba, kurnaz duyunun izini sürmemizi sağlar. Dil, mitoloji, görgü kuralları, din gibi konular incelendiğinde, vahşi zihnin az ya da çok ilkel bir durumda olduğu, medeni zihnin ise hâlâ, vahşinin en az, medeni insanın ise en ileri olduğu geçmiş bir durumun ne az ne de küçük izlerini taşıdığı tekrar tekrar görülecektir. İnsan düşünce ve alışkanlık tarihinin geniş yelpazesi boyunca, uygarlık, sadece aşağı seviyelerden hayatta kalmak için değil, aynı zamanda kendi sınırları içinde yozlaşmak için de mücadele ederken, her ikisinin de üstesinden gelebileceğini ve kendi rotasını çizebileceğini kanıtlamıştır. Tarih, kendi alanında ve etnografya daha geniş bir ölçekte, dünyada en iyi tutunabilen kurumların daha az uygun olanları yavaş yavaş yerinden ettiğini ve bu sürekli çatışmanın kültürün genel sonuç seyrini belirlediğini göstermektedir. Kültürün genel seyrinde ilerleme, sapma ve gerilemenin kendi zihnimde nasıl tezat oluşturduğunu efsanevi bir biçimde ortaya koymaya cüret edeceğim. Uygarlığa dünyadan geçen kişisel bir figür olarak baktığımızı hayal edebiliriz. Yol boyunca durakladığını ya da dinlendiğini ve sık sık onu uzun zaman önce geçtiği yere zahmetle geri götüren yollara saptığını görürüz ama doğrudan ya da dolambaçlı olsun, yolu ileridir ve ara sıra birkaç adım geriye gitmeye çalışırsa, kısa süre sonra çaresiz bir tökezlemeye düşer. Bu onun doğasında yoktur, ayakları arkasından belirsiz adımlar atmak için yaratılmamıştır çünkü hem ileri bakışında hem de ileri adımlarında gerçek insan tipindedir.

BÖLÜM III

HAYATTA KALMA (BATIL İNANÇLAR) KÜLTÜRÜ

Hayatta Kalma ve Batıl İnançlar-Çocuk oyunları-Şans oyunları-Geleneksel deyişler-Çocuk şiirleri-Atasözleri-Bilmeceler-Geleneklerde önem ve hayatta kalma: hapşırma formülü, kurban töreni, boğulan bir adamı kurtarmaya karşı önyargı

Bir gelenek, bir sanat ya da bir fikir dünyada iyice yerleştiğinde, rahatsız edici etkiler onu o kadar uzun süre etkileyebilir ki yatağına bir kez yerleşen bir akarsuyun çağlar boyunca akıp gitmesi gibi, nesilden nesile akışını sürdürebilir. Bu, kültürün kalıcılığının ta kendisidir ve insan ilişkilerindeki değişim ve devrimin, onun en cılız akarsularından birçoğunu bu kadar uzun süre akar durumda bırakmış olması tuhaf bir mucizedir. Altı yüz yıl önce Tatar bozkırlarında bir çadıra girerken eşiğe basmak ya da iplere dokunmak suçtu ve hâlâ da öyle görünmektedir.[55] On sekiz yüzyıl önce Ovid, Mayıs ayında yapılan evliliklere karşı 'erken Romalıların itirazından bahseder ve bunu Lemuralia'nın cenaze törenlerinin o ayda gerçekleşmesiyle açıklar:

'Ne bir dul kadının yorgunluğu aynı, ne de bir bakirenin uygun mevsimi. Evlendi ama uzun sürmedi. Bu nedenle de atasözleri size dokunuyorsa halk, kötülerin Mayıs ayında evlendiğini söyler.'[56]

İngiltere'de Mayıs ayında yapılan evliliklerin uğursuz olduğuna dair bir deyişin bugüne kadar varlığını sürdürmesi, anlamı çağlar boyunca yok olmuş bir fikrin sırf var olduğu için var olmaya devam edebileceğinin çarpıcı bir örneğidir.

Bu türden binlerce örnek vardır ve bunlar kültürün seyrinde birer dönüm noktası haline gelmiştir. Zaman içinde, bir halkın durumunda genel bir değişiklik olduğunda, yeni durumdan kaynaklanmadığı açık olan ancak basitçe bu durum içinde hayatta kalan çok şey bulmak yaygındır. Bu kalıntılara dayanarak, aralarında gözlemlendikleri halkın uygarlığının, bu şeylerin uygun yuvasının ve anlamının bulunacağı daha önceki bir durumdan türetilmiş olması gerektiğini beyan etmek mümkün hâle gelir ve böylece bu tür olguların koleksiyonları tarihsel bilgi madenleri olarak işlenir. Bu tür materyallerle uğraşırken, gerçekte ne olduğuna dair deneyim başlıca rehberdir ve doğrudan tarih bize her şeyden önce eski alış-

kanlıkların, onları kesinlikle getirmeyecek olan, aksine onları kovmak için sert bir baskı yapan yeni bir kültürün ortasında nasıl yerlerini koruduklarını öğretmelidir. Tek bir örnek bu doğrudan bilgiyi açıklayabilir. Borneo'daki Dayaklar odunları bizim yaptığımız gibi V şeklinde çentiklerle kesmeye alışkın değillerdi. Dolayısıyla, beyaz adam bu ve diğer yeniliklerle aralarına girdiğinde, Avrupalıların yöntemiyle odun keserken yakalanan kendi halklarından herhangi birine para cezası uygulayarak bu yenilikten duydukları hoşnutsuzluğu gösterdiler ancak yerli oduncular beyaz adamın planının kendilerininkinden daha iyi olduğunu o kadar iyi biliyorlardı ki birbirlerine söylemeyeceklerine güvenebilirlerse bunu gizlice kullanacaklardı.[57] Bu anlatı yirmi yıl öncesine aittir ve büyük olasılıkla yabancı usul kesim artık Dayak muhafazakârlığına karşı bir suç değildir ancak yasaklanması Ataların otoritesinin sağduyuya rağmen ayakta kalmasının çarpıcı bir örneğidir. Böyle bir uygulama normalde batıl inanç olarak adlandırılırdı ve yanlış da değildir. Gerçekten de bu isim, folklor ve okült bilim kitaplarından yüzlercesi toplanabilen, hayatta kalanların büyük bir kısmına verilebilirdi ancak batıl inanç terimi artık bir suçlama anlamına gelmektedir ve bu suçlama çoğu zaman yaşayan, üstün bir kültürün içine gömülmüş ölü, aşağı bir kültürün parçalarına haklı olarak uygulanabilse de yine de birçok durumda sert ve hatta gerçek dışı olacaktır. Etnografın amaçları doğrultusunda, her halükârda, 'batıl inanç' kelimesinin artık ifade etmekte zorlandığı tarihsel gerçeği belirtmek için 'hayatta kalma' gibi bir terimin kullanılması arzu edilir. Ayrıca, yeni bir biçim alarak yeni koşullara öylesine uyarlanmış olmasına rağmen, eski alışkanlığın kökeninin tanınabilecek kadar büyük bir kısmının korunduğu bir yığın vakayı da kısmi hayatta kalanlar olarak dahil etmek gerekir.

Bu nedenle, modern Avrupa'nın çocuk oyunlarını batıl inançlar olarak adlandırmak nadiren mantıklı olacaktır ancak bunların birçoğu hayatta kalmıştır ve bu konuda dikkate değer olanlardır. Çocukların ve yetişkinlerin oyunlarını, onlardan çıkarılacak etnolojik dersler açısından incelediğimizde, gözümüze çarpan ilk şeylerden biri, bunların ne kadar çoğunun hayatın ciddi işlerinin sadece sportif taklitleri olduğudur. Tıpkı modern medeni zamanlardaki çocukların yemek yerken, ata binerken ve kiliseye giderken oynadıkları gibi, vahşi çocukların başlıca eğlencelerinden biri de birkaç yıl içinde ciddi olarak sürdürecekleri meslekleri taklit etmektir ve bu yüzden oyunları aslında onların dersleridir. Eskimo çocuklarının sporları, küçük bir yay ve okla hedefe atış yapmak ve annelerinden yalvararak aldıkları lamba fitilleriyle yaktıkları küçük kar kulübeleri inşa etmektir.[58] Minyatür bumeranglar ve mızraklar Avustralyalı çocukların oyuncakları arasındadır. Tıpkı babaların kendilerine eş bulmanın bilinen bir yolu olarak onları zorla

götürme uygulamasını sürdürmeleri gibi, böyle bir Sabine evliliği oyununun da küçük yerli erkek ve kızların düzenli oyunlarından biri olduğu görülmüştür.[59] Ok ve yay çarpıcı bir örnektir. Vahşi kültürde çok eski ve yaygın olan bu aleti barbar ve klasik yaşam boyunca ve yüksek Orta Çağ seviyesine kadar takip ediyoruz. Şimdi ise, bir okçuluk karşılaşmasına baktığımızda ya da oyuncak yay ve okların mevsim itibariyle çocuklarla birlikte "moda" olduğu kır yollarında yürüdüğümüzde, bazı vahşi kabileler arasında hâlâ avda ve savaşta ölümcül yerini koruyan bu eski silahın sadece sportif bir hayatta kalma aracına indirgendiğini görmekteyiz. Uzun yayın nispeten geç ve yerel bir geliştirmesi olan arbalet, pratik kullanım alanından tamamen kaybolmuştur ancak bir oyuncak olarak tüm Avrupa'nın hizmetindedir ve muhtemelen öyle de kalacaktır. Antik Çağda ve barbarlardan klasik ve Orta Çağ'a kadar tüm dünyadaki yaygın kullanımında sapan, ok ve yayla aynı seviyedeydi. Ancak Orta Çağ'da pratik bir silah olarak kullanımdan düştü. XV. yüzyıl şairinin iyi bir askerin egzersizleri arasında sapan sanatını övmesi boşuna değildi:

"İster sapanla ister hünerle, taşı atarak kullanın:
Düşer, eğer atarsan taş,
Dayanamaz çeliğe bürünmüş adamlar,
Taşların çokluğu ve güçlü etkisi;
Ve taşlar her yerde,
Ve sapanların taşınması hoş değildir."[60]

Belki de uygarlık sınırları dışında sapanın en ciddi kullanımına İspanyol Amerika'sının çobanlarında rastlanır. Sapanları o kadar ustaca kullanırlar ki bir hayvanı iki boynuzundan vurup istedikleri yöne çevirebildikleri söylenir ancak bu eski kaba silahın kullanımı özellikle de yine uzak bir kültürün temsilcileri olan erkek çocuklar tarafından oyunlarda sürdürülmektedir.

Oyunlar böylece ilkel savaş sanatlarının kayıtlarını devam ettirirken, aynı zamanda spor ve küçük çocuk dersleri olarak, insanoğlunun çocuksu kabilelerinin tarihinin erken aşamalarını yeniden üretirler. Hayvanların çığlıklarını vb. taklit etmekten zevk alan İngiliz çocukları ve testerenin tıslamasını, kazmanın yontulmasını, tüfeğin kükremesini ve kendilerine özgü sesler çıkaran diğer aletleri koro halinde taklit ederek en sevdikleri oyunu oynayan Yeni Zelandalılar, her ikisi de dilin oluşumunda çok önemli olan taklit unsurunu kaynağında göstermektedir.[61] Sayma sanatının ilk gelişimine baktığımızda ve kabile kabile parmakla saymanın ilkel aşamasıyla sayıları elde ettiklerinin kanıtlarını gördüğümüzde, bu ilk saymayı öğreten oyunlarda belirli bir etnografik ilgi buluruz. Yeni Zelanda'daki 'ti'

oyununun parmaklarla sayarak oynandığı, bir oyuncunun bir sayı söylediği ve hemen uygun parmağa dokunması gerektiği; Samoa oyununda ise bir oyuncunun rakibinin hemen aynısını yapması ya da bir puan kaybetmesi için çok sayıda parmağını uzattığı anlatılmaktadır.[62] Bunlar yerli Polinezya oyunları ya da bizim ödünç aldığımız çocuk oyunları olabilir. İngiliz kreşinde çocuk, hemşirenin kaç parmak gösterdiğini söylemeyi öğrenir ve oyunun yerleşik formülü "Buck, Buck, kaç boynuz tutuyorum?" şeklindedir. Strutt'ta, birinin parmak kaldırması ve diğerlerinin de buna uygun parmak kaldırması oyunundan bahsedilmektedir. Küçük okul çocuklarını, birinin diğerinin sırtında durup parmak kaldırdığı ve diğerinin kaç tane olduğunu tahmin etmek zorunda olduğu tahmin oyununu oynarken görebiliriz. Nero zamanında yazılmış Petronius Arbiter'den aşağıdaki pasajı okuduğumuzda, bu önemsiz şeylerin tarihteki yaygınlığını ve uzun süre devam ettiğini not etmek ilginçtir: 'Trimalchio, kayıptan etkilenmiş görünmemek için çocuğu öptü ve sırtına çıkmasını söyledi. Çocuk hemen üzerine atladı ve eliyle omuzlarına vurdu, gülerek ve ağlayarak: 'Bucca, bucca, quot sunt hic?'[63] Parmaklarla oynanan basit sayma oyunları, her oyuncunun bir elini havaya kaldırdığı ve gösterilen tüm parmakların toplamının söylenmesi gereken toplama oyunuyla karıştırılmamalıdır. Başarılı olan bir puan kazanır; herkes rakibinin elini görmeden önce toplamı söylemelidir, böylece becerinin temelinde kurnazca tahmin etmek yatar. Bu oyun İtalyanca'da 'morra' ve Fransızca'da 'mourre' olarak bilinen Güney Avrupa'da sonsuz bir eğlence kaynağıdır ve Çin'de ts'ai mei veya 'tahmin et kaç tane' adı altında popülerdir. Böylesine tuhaf bir oyunun Avrupa ve Asya'da iki kez icat edilmiş olması pek mümkün değildir ve Çince terim eski gibi görünmediğinden, Portekizli tüccarların bu oyunu Japonya'ya olduğu gibi Çin'e de sokmuş olmaları muhtemeldir. Eski Mısırlılar, heykellerinin de gösterdiği gibi, bir tür parmak oyunu oynarlardı ve Romalılar da kasapların et parçaları için müşterileriyle kumar oynadıkları 'micare digitis' oyununu oynarlardı. Bunların morra mı yoksa başka oyunlar mı olduğu net değildir.[64]

İskoç delikanlıları arasındaki "tappie-tousie" uygulaması, birbirlerini ön ayaklarından tutup "Erkeğim olur musun?" diye sormayı içerir.[65] Ne var ki bu uygulamanın, koruduğuna inanılan sembolik erkek alma biçimiyle hiçbir bağlantısı yoktur. Birçok eski ve ilkel kültür tarafından sürtünme yoluyla ateş yakmak için bir ev aleti olarak kullanılan ahşap matkap, modern Hindular arasında saf kurban alevini yakmanın kutsal bir aracı olarak hâlâ varlığını sürdürmektedir. İsviçre'de, Equimaux'ların hayatta kalmak için kullandıklarına benzer şekilde, eğlence için ateş yakan çocuklar arasında bir oyuncak olarak hayatta kaldığı görülmüştür.[66] Antik yaban domuzu kurbanı, modern zamanlarda Gothland'da

yüzleri karartılmış ve boyanmış maskeli kıyafetler giyen gençler tarafından bir spor olarak taklit edilmiştir. Kurban, kürklere bürünmüş ve bir koltuğa oturtulmuş bir çocuk tarafından canlandırılır, ağzında yaban domuzunun kıllarını taklit etmek için bir tutam sivri kamış bulunur. Bunun gerçek bir kurban değil, sportif bir taklit olduğunu belirtmek önemlidir.[67] Zamanımızın masum bir çocuk sporu, yaklaşık bin yıl öncesine ait çirkin bir hikâyeyle garip bir şekilde karışmıştır. Bu oyun Fransa'da şu şekilde oynanmaktadır: Çocuklar halka şeklinde durur ve yanan bir kâğıdı birinden diğerine geçirirken "petit bonhomme vit encore" derler. Bu oyun kâğıt sönene kadar devam eder ve o anda kağıdı elinde tutan kişi bir ceza ödemek zorundadır. Daha sonra 'petit bonhomme est mort' diye anons edilir. Grimm, Almanya'da yanan bir sopayla oynanan benzer bir oyundan bahseder. Halliwell, oyunun İngiltere'de oynandığı zamanki tekerlemesini vermektedir.

'Jack hayatta ve çok iyi,
Eğer elinde ölürse kolla kendini.'

Kilise tarihi okuyan herkesin bildiği gibi, bir zamanlar yerleşik bir inancın taraftarları için, sapkın mezhepleri dinlerinin gizemleri olarak iğrenç seks partileri düzenlemekle suçlamak favori bir tartışma kaynağıydı. Putperestler bu hikâyeleri Yahudiler hakkında, Yahudiler de Hristiyanlar hakkında anlatırdı ve Hristiyanların kendileri de ahlaki yaşamları genellikle son derece saf görünen dini rakiplerini karalama sanatında kötü bir ün kazanmışlardı. Maniheistler bu tür iftiraların özel bir örneğiydi ve bu iftiralar onların halefleri olarak kabul edilen bir mezhebe, adı Orta Çağ'da Cathari'lerle bağlantılı olarak geçen Pavlikanlara aktarılmıştı. Bu sonunculara, görünüşe göre dini formüllerinden birindeki bir ifadeden dolayı Boni Homines adı verilmiş ve bu isim Arnavutlar için tanınan bir terim haline gelmiştir. İlk Pavlikanların kutsal resimlere karşı çıkarak ve onlara tapanları putperest olarak adlandırarak Ortodoksların öfkesini uyandırdıkları açıktır. M.S. 700 civarında Ermenistan Patriği Osunlu Yuhanna, bu mezhebe karşı bir söylev yazmış, her zamanki Maniheizm karşıtı suçlamalarda bulunmuş ancak ifadesini şimdiki tekil bağlantıya getiren bir özellik eklemiştir. Ortodokslara küfür edercesine 'surete tapanlar' dediklerini; kendilerinin güneşe taptıklarını; dahası, buğday ununu bebeklerin kanıyla karıştırdıklarını ve Ayinlerini bununla kutladıklarını ve 'annesinin ilk çocuğu olan bir çocuğu ölümlerin en kötüsüyle öldürdüklerinde, sırayla aralarında elden ele atarak, çocuğun elinde öldüğü kişiye mezhebin ilk saygınlığına ulaşmış olarak tapındıklarını' beyan eder. Bu korkunç ayrıntıların çocuk sporuyla örtüşmesini açıklamak için, belki de en olası varsayım, 'Petit Bonhomme' oyununun Boni Homines efsanesinin anısını canlı tuttuğu

değil, oyunun 8. yüzyıl çocukları tarafından bugün olduğu gibi bilindiği ve Ermeni Patriğinin Pavlikanları canlı bebeklerle oynamakla suçladığıdır.[68]

Bir zamanlar yüksek rütbeli olan ancak şimdi haklı olarak çürümekte olan vahşi felsefenin bir dalından geriye kalan bir başka ilginç spor grubunun izini sürmek mümkün olabilir. Şans oyunları, zaten vahşi kültüre ait olan kehanet sanatlarıyla o kadar yakından ilişkilidir ki ciddi uygulamaların önce geldiği ve zamanla sportif hayatta kalmaya indirgenebileceği kuralı bu tür birkaç oyuna uygulanabilir. Modern eğitimli bir insan için kura çekmek ya da yazı tura atmak şansa, yani cehalete başvurmaktır. Bu, bir sorunun kararının mekanik bir sürece emanet edilmesidir. Bu süreç kendi içinde hiçbir şekilde doğal ya da hatta olağanüstü değildir. Sadece takip edilmesi o kadar zordur ki kimse bundan ne çıkacağını önceden söyleyemez. Bununla birlikte, bu bilimsel şans doktrininin, matematikçinin olasılıklar teorisiyle çok az ortak noktası olan, ancak Matthias'ın on ikinci havari olarak kurayla seçilmesi ya da daha sonraki bir çağda Moravyalı Kardeşlerin dua ile kura çekerek genç erkekleri için eş seçme Ayini gibi kutsal kehanetlerle çok fazla ortak noktası olan erken uygarlığa ait olmadığını da biliyoruz. Maoriler şüpheli bir toplulukta bir hırsızı bulmak için kura çektiklerinde bunu kör şansa bırakmazlardı[69] ya da Gine zencileri fetiş rahibine gittiklerinde, küçük deri şeritlerinden oluşan bohçasını karıştırıp kutsal alametini verirdi.[70] Kahramanlar Atreides Agamemnon'un şapkasında Hektor'la savaşmaya ve iyi yağlanmış Yunanlılara yardım etmeye kimin gideceğini öğrenmek için kura çektiklerinde, kalabalık ellerini kaldırarak Tanrılara dua ederdi.[71] Tacitus'un anlattığına göre, Tanrılara dua eden ve göğe bakan Alman Rahip ya da baba, saf beyaz bir giysinin üzerine serpilmiş işaretli meyve ağacı dallarından üç kura çeker ve işaretlerinden cevabı yorumlardı.[72] Eski İtalya'da kahinlerin oyulmuş kurşunlarla cevap vermesi gibi[73] modern Hindular da anlaşmazlıkları bir tapınağın önünde kura çekerek çözer ve Tanrılara "Adalet gösterilsin! Masumları gösterin!" diye haykırırlar.[74]

Uygarlaşmamış insan, kuraların ya da zarların, onlara yüklemeyi seçebileceği anlamlara göre ayarlandığını düşünür ve özellikle de ruhani varlıkların kâhinin ya da kumarbazın başında durduğunu, kuraları karıştırdığını ya da zarları atarak cevap vermelerini sağladığını varsaymaya eğilimlidir. Bu görüş Orta Çağ'da sağlam bir şekilde yerleşmiştir ve daha sonraki tarihlerde de şans oyunlarının doğaüstü faaliyetlerin bir sonucu olarak görüldüğünü görmekteyiz. Bu konuda Orta Çağ'dan modern fikirlere doğru yaşanan genel değişim, 1619'da yayınlanan ve bu değişimin gerçekleşmesinde büyük etkisi olduğu anlaşılan dikkate değer bir eserle çok iyi bir şekilde gösterilmiştir. Püriten bir din adamı olan Thomas Gataker, kumara karşı yaygın olan bazı itirazlarla mücadele etmek amacıyla kaleme

aldığı 'Of the Nature and Use of Lots' adlı risalesinde şu ifadelere yer vermektedir: "Lotolar büyük bir saygıyla kullanılmalıdır, zira lotolar doğrudan Tanrı'dan gelir". ... 'Tanrı'nın özel ve dolaysız takdirinin bir eseri, kutsal bir kehanet, ilahi bir yargı veya hüküm olduğu kabul edilen kuranın doğası: bu nedenle onun hafifçe kullanılması Tanrı'nın adının kötüye kullanılması ve dolayısıyla üçüncü emre karşı bir günahtır'. Gataker ise, "Tanrı'dan olağan yollarla bir sonuç ve olay beklemek, tüm eylemler için ortaktır: bunu ani ve olağanüstü bir çalışmayla beklemek, burada başka yerlerden daha yasal değildir, evet, aslında sadece batıl inançtır."[75] Öte yandan, bu görüşün eğitimli dünyada hâkim olması biraz zaman aldı. Aradan kırk yıl geçtikten sonra Jeremy Taylor, para için değil de keyif için oynanan şans oyunları lehine genel olarak makul bir argüman sunarken eski fikrin bir kalıntısını uyandırmayı başardı. "Bu tür şeylerde yetenekli olanlardan duydum ki öyle garip olasılıklar varmış ki bir elin fantezi ve küçük büyücülük sanatlarıyla desteklenmesi, bir tarafta öyle sabit kazançlar, diğer tarafta öyle mantıksız kayıplar varmış ki ve bu garip olasılıklar öyle korkunç etkiler yaratıyormuş ki Tanrı'nın bu tür şans oyunlarının yönetimini şeytana bırakmış olması ihtimal dışı değildir. Şeytan bunları en çok zarar verebileceği yerde düzenleyecektir ama para aracı olmadan hiçbir şey yapamaz. '[76] Şans oyunlarına doğaüstü müdahale fikrinin Avrupa'da hâlâ canlılığını koruduğunu, hâlâ gelişmekte olan kumarbaz büyücülüğü sanatları çok iyi göstermektedir. Günümüz folklorunda hâlâ şans oyunlarında şans getirmesi için Kutsal Cuma yumurtası taşınması gerektiği ve sandalyenin bir dönüşünün kişinin talihini değiştireceği öğretilmektedir. Tirollüler, şeytandan kâğıt ve zarda kazanma armağanı elde etmenin tılsımını bilirler. Kıtada hâlâ rüyalardan piyango için iyi numaraların nasıl keşfedileceğini gösteren kitaplar satılmaktadır ve Lusatyalı köylüler piyango biletlerini sunak örtüsünün altına bile saklarlar. Böylece kutsal Ayinin kutsamasını alırlar ve kazanma şansları artar.[77]

Kehanet ve kumar sanatları prensipte o kadar benzerdir ki her ikisi için de aynı alet kullanılır. Bu, Polinezya'da niu ya da hindistan cevizini döndürerek fal bakma sanatına dair çok düşündürücü anlatımlarda görülebilir. Tonga Adaları'nda, denizciler zamanında, bunun ciddiyetle icra edilmesinin başlıca amacı hasta bir kişinin iyileşip iyileşmeyeceğini öğrenmekti. Ailenin koruyucu Tanrısına cevizi yönlendirmesi için yüksek sesle dua edilir, daha sonra ceviz döndürülür ve durduğu yerde yönü Tanrının niyetini gösterirdi. Diğer durumlarda, hindistan cevizi sadece eğlence için döndürüldüğünde, dua edilmez ve sonuç için övgü yapılmazdı. Burada bu ilkel Totemin hem ciddi hem de eğlence amaçlı kullanımını görmekteyiz. Samoa Adaları'nda ise Rahip G. Turner bu uygulamanın

daha ileri bir aşamada olduğunu tespit etmiştir. Bir grup daire şeklinde oturur, hindistancevizi ortada döndürülür ve kehanet, durduğunda meyvenin maymun yüzünün kime dönük olduğuna göre yanıtlanır ancak Samoalılar bunu eskiden hırsızları keşfetmek için bir kehanet sanatı olarak kullanırken, şimdi sadece kura çekme aracı ve kaybetme oyunu olarak sürdürmektedirler.[78] Eski kullanımın ciddi bir kehanet olduğu görüşünü desteklemek için, Yeni Zelandalıların hindistan cevizleri olmamasına rağmen, tropik adalardaki Atalarının bunlara sahip oldukları ve bunlarla kehanette bulundukları zamanın izlerini koruduklarını belirtmek gerekir çünkü Maoriler arasında diğer kehanet türleri, özellikle de sopalarla yapılanlar için hâlâ kullanılan ünlü Polinezya kelimesi 'niu', yani hindistan cevizi fıstığıdır. Bu ilginç etnolojik kanıta işaret eden Bay Taylor, bu amaç için başka bir vaka daha kaydetmektedir. Kehanet yöntemlerinden biri, belirli bir tılsım tekrarlanırken ellerin birbirine vurulmasıydı. Parmaklar açık bir şekilde içeri giriyorsa bu olumlu bir durumdu ancak bir kontrol kötü bir alametti. Savaş zamanında bir grubun ülkeyi geçmesi söz konusu olduğunda, tüm parmakların kilitlenmesi veya bazılarının ya da hepsinin durması, doğal olarak açık bir geçiş, seyahat eden bir grubun buluşması veya tamamen durması anlamına gelecek şekilde yorumlandı. Bu ilginç küçük sembolik kehanet sanatı artık sadece bir oyun olarak varlığını sürdürüyor gibi görünmektedir. Buna 'puni-puni' denir."[79] Kehanet ve kumar arasındaki benzer bir bağlantı daha tanıdık aletler tarafından da gösterilmektedir. Eski Roma'da kehanet için aşık kemiği ya da astragali kullanılırdı; dört kenarı numaralandırılarak kaba zarlara dönüştürülürdü ve Romalı kumarbaz kumar için tali kullandığında bile atışını yapmadan önce bir Tanrıyı ya da metresini çağırırdı.[80] Bu tür aletler artık esas olarak oyun için kullanılmaktadır ancak kehanet için kullanımları hiçbir şekilde Antik Çağlarla sınırlı değildir çünkü XVII. yüzyılda genç kızların kocalarını bulmak için kullandıkları fal aletleri arasında aşık kemiklerinden bahsedilmektedir[81] ve Zenci büyücüler hâlâ hırsızları tespit etmek için zar atmaktadırlar.[82] Piyangolar her iki amaca da eşit derecede hizmet etmektedir. Çinliler para ve şekerleme için piyango ile kumar oynarken, tapınaklarda bu amaç için hazır tutulan kuralara ciddi bir şekilde başvurarak kehanetleri ciddiye alırlar ve profesyonel kâhinler müşterileri için geleceği kehanet etmek üzere pazar yerlerinde otururlar.[83] Avrupa'da iskambil kâğıtları hâlâ kehanet için kullanılmaktadır. 'Tarot' olarak bilinen ve Fransız satıcıların 'cartes et tarots' satma lisansının hâlâ akılda tuttuğu ilk türün, falcılar tarafından yaygın türe tercih edildiği söylenir çünkü tarot destesi, daha çok sayıda ve karmaşık figürleriyle, kendisini daha çeşitli kehanetlere borçludur. Bu gibi durumlarda, doğrudan tarih bize aletin bir kehanet olarak mı yoksa bir oyun olarak mı kullanılmaya başlandığını söylememektedir. Bu açıdan Yunan

'kottabos'unun tarihi öğreticidir. Bu kehanet sanatı, bir kadehten belli bir mesafedeki metal bir leğene hiç dökmeden şarap atmaktan, atan kişinin sevgilisinin adını söylemesinden ya da düşünmesinden ve şarabın metalin üzerine berrak ya da donuk bir şekilde sıçramasından aşkta talihinin ne olacağına karar vermesinden ibaretti ancak zamanla bu işlemin büyüsü bozuldu ve ödül için oynanan basit bir beceri oyununa dönüştü.[84] Eğer bu tipik bir durumsa ve ciddi kullanımın eğlenceden önce geldiği kuralına güvenilecekse, o zaman şans oyunları, sporda kehanetin kumarı ciddi hâle getirmesi gibi, prensipte ya da ayrıntıda, karşılık gelen büyü süreçlerinin hayatta kalanları olarak görülebilir.

Eğer insanlar arasında sabit alışkanlıkların sürekliliğine dair başka örnekler arıyorsak, hayatta kalma vakaları olarak özel ilgi çeken bir grup eski geleneksel deyişe, eski deyimlere bakalım. Bu deyimlerin gerçek anlamları insanların zihinlerinden silinip gittiğinde ve tamamen saçmalığa dönüştüğünde ya da modern yüzeysel bir anlamla örtüldüğünde bile, eski formüller hâlâ aktarılmakta ve çoğu zaman anlamlarından kaybettiklerinden daha fazla gizem kazanmaktadırlar. İngiliz diline aşinalığı bir domuzun ne olduğunu bilmeye kadar uzanmayan insanların 'bir dürtmede bir domuz satın almaktan' bahsettiğini duyabiliriz. Ayrıca, bir şey hakkında çok iyi düşündüklerini söylemek isteyen ve kendilerini bu konuda 'bir aylık düşüncelere' sahip olduklarını söyleyerek ifade edenler, gerçekten de ölmüş bir adamın ruhu için yapılan ve onun akılda tutulmasını ya da hatırlanmasını sağlayan aylık bir hizmet olan eski 'bir aylık düşüncelere sahip olmak' deyiminin ne kadar umutsuz bir saçmalık olduğu konusunda hiçbir fikre sahip olamazlar. 'Yaban yulafını ekmek' ifadesinin gerçek anlamı modern kullanımımızda genellikle kaybolmuş görünmektedir. Kuşkusuz bir zamanlar bu kötü otların daha sonraki yıllarda ortaya çıkacağı ve o zaman köklerini kazımanın ne kadar zor olacağı ima ediliyordu. Kıssadaki düşman gibi, İskandinav Loki'nin, yani fesatçının da Jutland'da yulaflarını ektiği ('nu saaer Lokken sin havre') söylenir ve Danca'da yaban yulafına (avena fatua) 'Loki'nin yulafları' (Lokeshavre) adı verilir.[85] Kökeni eski bir gelenek ya da masala dayanan deyişler elbette bu tür yanlış temsillere özellikle açıktır. Plinius'un ayıların gözsüz, tüysüz, şekilsiz beyaz et yığınları olarak doğduğu ve daha sonra yalanarak şekle sokulmaları gerektiği hikâyesindeki bu ifadelerin açıklamasını çok az kişi hatırlarken, "şekle sokulmak isteyen" "yalanmamış bir yavrudan" bahsetmek sıradan hâle gelmiştir.[86]

Yine, eski büyü ve inanç kalıntılarında, bazen alışılagelmiş ifadelerde şu anda taşıdıklarından daha derin bir anlam ya da şu anda saçma görünen şeylerde gerçek bir anlam aramak zorunda kalırız. Etnografik bir kaydın popüler bir deyişte nasıl somutlaştırılabileceği, şu anda Güney Hindistan'da moda olan bir Tamil atasözü

ile iyi bir şekilde gösterilmiştir. A, B'ye vurduğunda ve C bu darbe karşısında çığlık attığında, çevredekiler şöyle der: "Karısı yataktayken asafoetida (Şeytantersi, soğan sarımsak tadı veren bir bitki) yiyen bir Koravan gibi! Koravan, Madras'ta düşük bir ırka mensuptur ve "çingene, gezgin, eşek güdücü, hırsız, sıçan yiyen, hasır çadırlarda yaşayan, kâhin ve şüpheli bir karakter' olarak tanımlanır; atasözünün açıklaması ise, yerli kadınlar genellikle doğumdan sonra güçlendirici bir ilaç olarak asafoetida yerken, Koravanlar arasında bu durumda kendini güçlendirmek için bunu yiyen kocadır. Bu aslında, kocanın doğumdan sonra tıbbi olarak tedavi edildiği ve çoğu durumda günlerce yatağa mahkûm edildiği dünya çapındaki 'couvade' geleneğinin bir varyasyonudur. Görünüşe göre Koravanlar bu tuhaf geleneği uygulayan ırklar arasındadır ve daha medeni Tamil komşuları bunun tuhaflığından etkilenmiş ancak artık unutulmuş anlamından habersiz olarak bunu bir atasözü haline getirmişlerdir.[87] 'Seni ısıran köpeğin tüyü' özdeyişi aslında ne bir metafor ne de bir şakaydı ama bir köpeğin ısırığını iyileştirmek için gerçek bir reçeteydi. Acı verenin aynı zamanda iyileştireceğine dair eski homoeopatik doktrinin birçok örneğinden biri: İskandinav Edda'sında bahsedilir: 'Bir köpeğin tüyü bir köpeğin ısırığını iyileştirir.'[88] 'Fırtına estirmek' deyimi artık mizahi bir argodur ancak bir zamanlar özellikle Fin büyücüleri tarafından uygulanan ve hava üzerindeki esrarengiz güçleri denizcilerimiz tarafından henüz unutulmamış olan büyücü sanatlarının en korkulanlarından birini tüm ciddiyetiyle tanımlıyordu. Ateşin içinden geçme ya da yanan kömürlerin üzerinden atlama şeklindeki eski tören ya da çile Britanya Adalarında o kadar güçlü bir şekilde sürdürülmüştür ki Jamieson'un 'kömürlerin üzerinden atlamak' deyimini bu Ayinden türetmesi çok da abartılı görünmemektedir. Kısa bir süre önce İrlandalı bir kadın New York'ta çocuğunu öldürmekten yargılandı. Çocuğunun gerçekten kendisinden mi yoksa bir başkasından mı olduğunu anlamak için onu yanan kömürlerin üzerinde bekletmişti.[89] Hoşnutsuz bir çocuğa "Bu sabah yataktan yanlış ayakla kalktın" diyen İngiliz hemşire, ne demek istediğini nadiren bilir ya da hiç bilmez ama Alman halk deyişinde, yataktan önce sol ayakla kalkmanın kötü bir gün getireceği hâlâ açıktır[90] ve bu sağ ve solu iyi ve kötü ile ilişkilendiren basit fikir çağrışımının birçok örneğinden biridir. Son olarak, "şeytanı aldatmak" deyimi, bir adamın şeytanla anlaşma yaptığı ancak son anda bundan vazgeçtiği o tanıdık efsaneler dizisine ait gibi görünmektedir. Sonuç olarak, 'şeytanı kandırmak' deyimi, bir adamın şeytanla anlaşma yaptığı ancak son anda bir Azizin araya girmesiyle ya da saçma bir kaçamakla - örneğin söylememek için kendini bağladığı İncil'i ıslıkla çalmak ya da kilisedeki yontulmuş yaprakların hâlâ dallarında olduğu gerekçesiyle yapraklar döküldüğünde pazarlığını yerine getirmeyi reddetmek gibi

- paçayı kurtardığı o tanıdık efsaneler dizisine ait gibi görünmektedir. Orta Çağ anlaşmasının bir biçimi de kara büyü (voodoo) sanatını bir grup bilgine öğreten iblisin, ücreti karşılığında içlerinden birini ele geçirmesi, hepsini can havliyle kaçırtması ve sonuncusunu yakalamasıydı... Görünüşe göre bir başka popüler deyişle bağlantılı bir hikâye: 'şeytan en arkadan gelir'. Bununla birlikte, İspanya ve İskoçya folklorunda, Salamanca ve Padua'da şeytanın büyü okullarına katılan Villano Markisi ve Southesk Kontu efsanelerinde anlatıldığı gibi, bu oyunda bile aptal şeytan kandırılabilir. Yetenekli bilgin, yarışta sondan bir önceki olarak ustasına sadece gölgesini bırakır ve bu önemsiz ödemeyle iblis tatmin olurken, yeni sihirbaz özgür bırakılır ancak sonsuza dek gölgesiz kalır.[91]

Folklorun en yüksek yere ve anlama sahip olduğu kaynağına en yakın olduğunu varsaymak adil bir çıkarım gibi görünmektedir. Dolayısıyla, eski bir tekerleme ya da atasözü bir yerde felsefe ya da din açısından ciddi bir öneme sahipken, başka bir yerde çocuk tekerlemeleri seviyesindeyse ciddi versiyonu daha orijinal, eğlenceli olanı ise onun sadece bir devamı olarak görmek için bazı nedenler vardır. Bu argüman kesin değildir ancak göz ardı edilmemelidir. Örneğin, modern Yahudiler tarafından hatırlanan ve Hamursuz Bayramı Ayinleri kitaplarının sonunda İbranice ve İngilizce olarak basılan iki şiir vardır. Biri חד גדיא (Chad gadyâ) olarak bilinir: 'Bir çocuk, bir çocuk, babam iki parça paraya satın aldı' diye başlar ve bir kedinin gelip çocuğu nasıl yediğini, bir köpeğin gelip kediyi nasıl ısırdığını anlatmaya devam eder ve böylece sona erer: 'Sonra Kutsal Olan, O kutsanmış olsun! Ölüm meleğini öldürdü, kasabı öldürdü, öküzü öldürdü, suyu içti, ateşi söndürdü, sopayı yaktı, köpeği dövdü, kediyi ısırdı, babamın iki paraya satın aldığı çocuğu yedi, bir çocuğu, bir çocuğu'. Bu kompozisyon 'Sepher Haggadah'da bulunur ve bazı Yahudiler tarafından Kutsal Toprakların geçmişi ve geleceği hakkında bir kıssa olarak görülür. Bir yoruma göre, çocuk olan Filistin, kedi olan Babil tarafından yutulur; Babil Pers tarafından, Pers Yunanistan tarafından, Yunanistan Roma tarafından devrilir ve sonunda Türkler topraklara hâkim olur ancak Edomlular (yani Avrupa ulusları) Türkleri kovacak, ölüm meleği İsrail'in düşmanlarını yok edecek ve çocukları Mesih'in yönetimi altında yeniden kurulacaktır. Bu tür özel bir yorumdan bağımsız olarak, sonun ciddiyeti bizi, kompozisyonun burada gerçekten ilk formuna benzer bir şeye sahip olduğumuza ve bazı mistik anlamları iletmek için yazıldığına inanmaya yönlendirebilir. Eğer öyleyse, çocuğunu (ya da domuzunu) kazıktan geçiremeyen ve gece yarısına kadar eve dönemeyen yaşlı kadınla ilgili bildik çocuk masalımız, bu eski Yahudi şiirinin bozulmuş bir uyarlaması olarak görülmelidir. Diğer kompozisyon bir sayma şiiridir ve aşağıdaki gibi başlar:

'Kim tanıyor? Ben (İsrail diyor)
Birini tanıyorum:
Biri, göklerin ve yerin üzerinde olan Tanrı'dır.
İki tanesini kim biliyor? Ben (İsrail diyor) ikisini biliyorum:
Antlaşmanın iki tablosu; fakat göklerin ve yerin üzerinde olan
Allah'ımız Bir'dir.'

(Ve böylece, son mısraya kadar artarak devam eder.)

'On üçü kim bilir? Ben (İsrail der) on üç tanesini bilirim:
On üç ilahi sıfat, on iki kabile, on bir yıldız, on emir, doğumdan önceki dokuz ay, sünnetten önceki sekiz gün, haftanın yedi günü, Mişna'nın altı kitabı, Yasa'nın beş kitabı, dört ana, üç patrik, iki antlaşma masası; ama göklerin ve yerin üzerinde olan Tanrımız Bir'dir.

Bu, Orta Çağ Hristiyan döneminde çok popüler olduğu anlaşılan bir saymaşiir ailesinden biridir çünkü kırsal kesimde tamamen unutulmamıştır. Eski bir Latince versiyonu şöyledir: 'Unus est Deus' ve hâlâ mevcut olan İngilizce formlardan biri, 'One is all alone, and evermore shall it be so,' diye başlar ve 'Twelve the twelve apostles' diye devam eder. Burada hem Yahudi hem de Hristiyan formları oldukça ciddidir ya da öyleydi, bu yüzden Yahudinin Hristiyanı taklit etmiş olması mümkündür ancak İbrani şiirinin daha nobran formu burada yine daha eski olduğu düşüncesine hak kazandırır.[92]

Uzun bir miras yoluyla günümüze kadar gelen eski atasözleri kendi içlerinde hiçbir şekilde önemsiz değildir çünkü nükteleri çoğu zaman her zamanki kadar taze ve bilgelikleri her zamanki kadar yerindedir. Bu pratik niteliklerinin ötesinde, atasözleri etnografyada işgal ettikleri yer nedeniyle öğreticidir. Uygarlıktaki yayılma alanları sınırlıdır. En alt kabilelere ait oldukları pek söylenemez ancak ilk olarak bazı yüksek vahşiler arasında yerleşik bir biçimde ortaya çıkarlar. Birkaç yıl önce arkeologların üst Taş Devri olarak adlandırabilecekleri bir dönemde yaşadıkları tespit edilen Fijililerin bazı iyi bilinen atasözleri vardır. 'Nakondo halkı önce direği kesmiş' (yani kanoyu inşa etmeden önce) diyerek öngörü eksikliğine gülerler ve fakir bir adam satın alamadığı şeye özlemle baktığında, 'Başı dönmüş ve balığa bakıyor' derler.'[93] Yeni Zelanda whakatauki ya da atasözleri listesinde bir tanesi tembel bir oburu tarif eder: 'Derin boğaz, ama sığ sinirler'; bir diğeri tembellerin genellikle çalışkanların işinden faydalandığını söyler: 'Sertağaç tarafından yapılan büyük yongalar Sit-still'in payına düşer'; bir üçüncüsü 'Bir toetoe'nun sapının eğri bir kısmı görülebilir ancak kalpteki eğri bir kısım görülemez.'[94] Güney Afrika'nın Basutoları arasında 'Su akmaktan asla yorulmaz'

dedikoduculara bir sitemdir. 'Aslanlar yemek yerken hırlar' hiçbir şeyden zevk almayan insanlar olduğu anlamına gelir. 'Ekim ayı baş ağrısı ayıdır' iş yapılması gerektiğinde bahaneler uyduran tembel insanları tanımlar. 'Hırsız yıldırım yer' cennetten intikamı kendi üzerine indireceği anlamına gelir.[95] Batı Afrika ulusları atasözü felsefesinde özellikle güçlüdür. Öyle ki Kaptan Burton, Fernando Po'daki yağmur mevsimi boyunca, Avrupa'dakilerle hemen hemen aynı entelektüel düzeyde yüzlerce yerli atasözü[96] derleyerek kendini eğlendirmiştir. 'Kılıçtan kaçtı kınına saklandı' bizim 'Kızartma tavasından ateşe' kadar iyidir ve 'Yay yerine sadece kaşı olan asla bir hayvanı öldüremez' bizim 'Sert sözler kemik kırmaz'dan daha az özlü olsa da daha güzeldir. Eski Budist aforizması, 'Düşmanlığa düşkün olan kişi rüzgâra karşı kül fırlatan biri gibidir, küller aynı yere geri döner ve her tarafını kaplar', daha az nesirle ve zencilerin 'Küller onları fırlatan kişinin yüzüne geri uçar' deyişinde olduğu kadar anlamlı bir şekilde ifade edilir. Birisi, ilgili tarafların yokluğunda bir meseleyi çözmeye çalıştığında, Zenciler 'orada yokken bir adamın kafasını tıraş edemezsiniz' diye itiraz edecek, efendinin hizmetçisinin aptallığıyla yargılanmaması gerektiğini açıklamak için de şöyle diyeceklerdir: 'At aptal diye binici de aptal değildir'. Nankörlük, 'Kılıç, onu yapan demircinin başını bilmez' cümlesinde ve hatta başka bir yerde daha güçlü bir şekilde ima edilir: 'Su kabağı (kıtlıkta) onları kurtardığında, onu kesip içki fincanı yapalım dediler. Halkın yoksulların bilgeliğini küçümsemesi, 'Yoksul bir adam bir atasözü yaparsa, o yayılmaz' özdeyişinde çok güzel bir şekilde ifade edilirken, atasözü yapmanın gerçekleşmesi muhtemel bir şey olarak bahsedilmesi, atasözü yapmanın hâlâ yaşayan bir sanat olduğunu göstermektedir. Batı Hint Adaları'na nakledilen Afrikalı, şu sözlerden de anlaşılacağı üzere bu sanatı muhafaza etmektedir: 'Köpeğin arkasında köpek vardır ama önünde Bay Köpek' ve 'Toute cabinette tini maringouin' - 'Her kulübenin bir sivrisineği vardır'.

Atasözü tarih boyunca karakterini değiştirmemiş ancak ilk örneğinden son örneğine kadar çok belirgin özelliklerini korumuştur. Dünyanın yüksek ulusları arasında kaydedilen atasözlerinin sayısı on binlerle ifade edilir ve kendilerine ait geniş ve iyi bilinen bir literatüre sahiptirler ancak atasözlerinin kapsamı uygarlığın en üst düzeylerine kadar uzanmasına rağmen, bu onların gelişimi için pek doğru değildir. Orta Çağ'da Avrupa kültürü düzeyinde, halk eğitiminde büyük öneme sahiptiler ancak gerçek büyüme dönemleri sona ermiş gibi görünmektedir. Cervantes, atasözü sanatını hiçbir zaman aşılamayacak bir seviyeye yükseltmiştir ancak unutulmamalıdır ki eşsiz Sancho'nun malları çoğunlukla aile yadigârlarıydı çünkü o zaman bile atasözleri eski toplumların kalıntıları olarak kalmaya devam ediyordu. Bu nedenle, Atalardan kalma bilgeliğin aynı kalıntılarını kullanmaya

devam eden bizlerin arasında, beyefendinin tükenmez bütçesinden çıkan, değişen modern zamanlarımızda hafifçe değiştirilmeyecek veya yeniden üretilmeyecek eski tespitler olarak hayatta kalıyorlar. Eski atasözlerini toplayıp kullanabiliriz ancak yenilerini yapmak, yeni efsaneler ya da yeni tekerlemeler icat etme girişimlerimiz gibi zayıf, ruhsuz bir taklit haline gelmiştir.

Bilmeceler uygarlık tarihinde atasözlerine yakın bir yerde başlar ve uzun süre birlikte yol alırlar ancak sonuçta farklı amaçlara ulaşırlar. Burada bilmecelerden kasıt, Sfenks'in tipik bilmecesi gibi, keşfedilmesi gereken gerçek bir cevabı olan eski moda problemlerdir, yoksa hiçbir şey önermeyen bir şaka sunmanın bir yolu olarak geleneksel soru ve cevap biçiminde düzenlenen modern sözlü bulmacalar değildir. "Duyu bilmeceleri" olarak tanımlanabilecek orijinal tür, üst vahşiler arasında yer bulmuş, alt ve orta uygarlığa kadar uzanmıştır ve büyümeleri bu seviyede dursa da birçok eski örnek modern çocuk odasında ve kulübenin şömine başında hayatta kalmıştır. Bilmecelerin sadece vahşiliğin yüksek derecelerine ait olmasının açık bir nedeni vardır. Bunların oluşturulması adil bir ideal karşılaştırma gücü gerektirir ve bu süreç ciddiyetten eğlenceye düşecek kadar aşina olmadan önce bilgi önemli bir ilerleme kaydetmiş olmalıdır. Sonunda, çok daha yüksek bir kültür seviyesinde, bilmeceler önemsiz şeyler olarak görülmeye başlar, büyümeleri durur ve sadece çocuk oyunları için kalıntılar olarak hayatta kalırlar. Vahşilerden yukarıya doğru farklı ırklardan seçilmiş birkaç örnek, bilmecelerin düşünce tarihinde işgal ettiği yeri daha açık bir şekilde gösterecektir.

Aşağıda Zulu bilmecelerinden oluşan bir derlemeden örnekler ve konunun felsefesine ilişkin ilginç ve basit yerli yorumlar yer almaktadır:

S: 'Çok sayıda olan ve bir sıra oluşturan bazı adamlar tanıyor musunuz; beyaz elbiseler giyerek düğün dansı yapıyorlar?

C. 'Dişler; biz onlara sıra oluşturan adamlar diyoruz çünkü dişler iyi dans edebilmek için düğün dansına hazır olan adamlar gibi dururlar. 'Beyaz elbiseler giydiklerini' söylediğimizde, insanlar hemen dişleri düşünmesin ama 'Beyaz elbiseler giyen erkekler' diye düşünerek onlardan uzaklaşsınlar ve düşüncelerini sürekli olarak erkekler üzerinde yoğunlaştırsınlar diye bunu ekledik, vs.

S. 'Gece yatmayan bir adam tanıyor musun: sabah güneş doğunca yatıyor; sonra kalkıp bütün gece çalışıyor; gündüz çalışmıyor; çalışırken görülmüyor mu?

C. "Sığır ağılının kepenkleri.

S. "İnsanların gülmekten hoşlanmadıkları bir adam tahmin et çünkü gülmesinin çok büyük bir kötülük olduğu ve ardından ağıt yakıldığı ve neşenin sona er-

diği bilinir. İnsanlar, ağaçlar ve otlar ağlar ve güldüğü kabilede herkesin ağladığı duyulur ve genellikle gülmeyen adamın güldüğünü söylerler?

C. 'Ateş. Söylenen şey hemen anlaşılmasın diye ona adam denir çünkü 'adam' sözcüğüyle gizlenmiştir.

İnsanlar birçok şey söylerler, anlamını rekabette ararlar ve asıl noktayı kaçırırlar. Bilmece, anlamı hemen anlaşılmadığı zaman iyidir."[97] Basutoslar arasında bilmeceler eğitimin bir parçası olarak kabul edilir ve şaşkın çocuklardan oluşan bir topluluğa alıştırmalar yaptırılır.

S. 'Bir dağın tepesinden kırılmadan düşen şeyin ne olduğunu biliyor musun?

C. 'Bir şelale.

S. 'Bacakları ya da kanatları olmadan hızlı hareket eden ve hiçbir uçurum, nehir ya da duvarın durduramadığı bir şey var mı?

C. 'Ses.

S. 'Tepelerinde on yassı taş bulunan on ağacın adını söyleyin. '

C. 'Parmaklar.

S. 'Gündüzleri sıcak giydirilen ve geceleri çıplak bırakılan küçük, hareketsiz, dilsiz çocuk kimdir?

C. "Yatak örtüsünün kancası."[98]

Doğu Afrika'dan gelen bu Swahili bilmecesi bir örnektir:

S. 'Tavuğum dikenlerin arasına mı yumurtladı?

C. "Bir ananas."[99]

Batı Afrika'dan şu Yoruba bilmecesi de örnektir:

S."Pazara hiç gelmeyen uzun ince bir tüccar kadın?"

C. "Bir kano (iniş yerinde durur)."[100]

Polinezya'da Samoa adası sakinleri bilmecelere düşkündür.

S. "Dört kardeş vardır ve her zaman babalarını taşırlar?

C. 'Samoa yastığı,' dört ayak üzerinde duran üç inçlik bambudan yapılır.

S. 'Beyaz başlı bir adam çitin üzerinde duruyor ve gökyüzüne mi uzanıyor?

C. 'Fırından çıkan duman.

S. 'İki yırtıcı balığın arasında duran bir adam?

C. "Dil."[101] (Buna benzer bir Zulu bilmecesi vardır, dili savaşan düşmanların ortasında yaşayan bir adamla karşılaştırır). Aşağıdakiler eski Meksika bilmeceleridir:

S. 'Yanınızda taşıdığınız on taş nedir?

C. 'Tırnaklar.

S. 'Neye üç parçayla girip bir parçayla çıkarsın?

C. 'Bir gömlek.

S. 'Bir vadiden geçerken bağırsaklarını da beraberinde sürükleyen şey nedir?

C. "Bir iğne."[102]

Aşağı ırklar arasında rastlanan bu bilmeceler, doğaları gereği, bazen modernize edilerek Avrupa'nın çocuk masallarına girmiş olanlardan çok da farklı değildir. Bu nedenle İspanyol çocuklar hâlâ "Gündüzleri toplanıp geceleri dağılan şu yemiş çanağı nedir?" diye sorarlar. (Yıldızlar) Bizim İngiliz bilmecemiz bir çift maşa: "Uzun bacaklar, çarpık uyluklar, küçük kafa ve göz yok", bir Güney Denizi Adalısı tarafından icat edilmiş olacak kadar ilkeldir. Aşağıdaki bilmece Zulu bilmecelerinden biriyle aynı temadadır: 'Bir beyaz koyun sürüsü, Kırmızı bir tepede; İşte gidiyorlar, işte gidiyorlar; Şimdi duruyorlar mı? Bir diğeri de Aztek bilmecelerinden birine tıpatıp benzemektedir: 'Yaşlı Anne Twitchett'in tek bir gözü vardı ve uçmasına izin verdiği uzun bir kuyruğu ve ne zaman bir boşluktan geçse, Kuyruğunun bir parçasını bir tuzakta bırakırdı?

Bilmeceler düşüncenin mitolojik aşamasına öylesine aittir ki herhangi bir şairin benzetmesi, eğer çok zorlama değilse bir bilmeceye dönüşmek için sadece tersine çevrilmesi gerekir. Hindular güneşi Saptâsva, yani 'yedi atlı' olarak adlandırırken, aynı düşünceyle eski Alman bilmecesi sorar: "Yedi beyaz ve yedi siyah atın çektiği araba nedir?" (haftanın yedi gün ve gecesi tarafından çekilen yıl.[103]) Yunan bilmecesi de böyledir: iki kız kardeş, Gündüz ve Gece, tekrar ondan doğmak için birbirlerini doğurmuşlardır:

Siz ikiniz, biri tıkırdayan, diğeri ondan doğan mısınız?

ve Kleoboulos'un muamması, ilkel mitolojinin diğer benzer parçalarıyla birlikte:

Bir babası var,
on iki çocuğu var,
her birinin üç çocuğu var.
Ölümsüz değildir, çürüyüp ölürler.
'Baba bir, çocuk on ikidir ve her biri bir çocuk doğurur,
İkiye ayrılmış otuz bakire,
Bir tarafta beyaz, diğer tarafta siyah,
Hepsi ölümsüzdür, ancak azalmaya ve yok olmaya mahkumdur."[104]

Bu tür sorular eski zamanlarda olduğu gibi şimdi de tahmin edilebilir ve çözülmesi için bazı olasılık dışı olayların kehanetini gerektiren daha nadir görülen sınıftan ayırt edilmelidir. Bunun tipik bir örneği Samson'un bilmecesidir ve buna benzer eski bir İskandinav bilmecesi vardır. Hikâyeye göre Gestr, bir öküzün boynuzlu kafatasındaki yuvasında oturan bir ördek bulmuş ve bunun üzerine karakteristik bir İskandinav metaforuyla içki boynuzu haline getirilmiş boynuzlarıyla öküzü tarif ettiği bir bilmece ortaya atmıştır. Aşağıdaki çeviri orijinalin ilginçliğini abartmamaktadır: 'Çocuklarla neşeli bir şekilde büyüdü gagalı kaz ve onun binasının keresteleri bir araya geldi; Isıran ot kesici yatağını perdeledi, başının üstünde çıldırtıcı içki akıntısıyla."[105] Eski kehanet cevaplarının çoğu bu türden bilmecelerdir. Temenos'a orduyu yönetmesi için üç gözlü bir adam bulmasını emreden ve Temenos'un da at sırtında tek gözlü bir adamla karşılaşarak bunu yerine getirdiği Delfi kahininin hikâyesi böyledir.[106] Bu fikri İskandinavya'da Odin'in Kral Heidrek'e bir bilmece sorduğu yerde tekrar bulmak ilginçtir: "Üç gözlü, on ayaklı ve tek kuyruklu şeye giden iki kişi kimdir? Cevap, sekiz ayaklı atı Sleipnir'in üzerindeki tek gözlü Odin'in kendisidir.[107]

Hayatta kalma doktrininin örf ve adetlerin incelenmesiyle olan yakın ilişkisi etnografik araştırmalarda sürekli olarak gün ışığına çıkmaktadır. İlk ve son kez, anlamsız adetlerin hayatta kalan adetler olması gerektiğini, ilk ortaya çıktıkları zaman ve yerde pratik ya da en azından törensel bir amaçları olduğunu ancak şimdi asıl anlamlarının bir kenara atıldığı yeni bir toplum durumuna taşındıkları için saçmalığa indirgendiklerini iddia etmek çok zor görünmektedir. Elbette, belirli çağlarda ortaya çıkan yeni gelenekler saçma ya da kötü olabilir ancak genellikle fark edilebilir gerekçeleri vardır. Unutulmuş bir anlama başvurarak yapılan bu tür açıklamalar, genel olarak, bazılarının sadece kendiliğinden ortaya çıkan çılgınlıklara atfettiği belirsiz adetleri açıklamanın en iyi yolu gibi görünmektedir. 18'inci yüzyılda 'İnsanlığın Coğrafi Tarihi' adlı önemli bir eser yayınlamış olan Zimmermann, uzak ülkelerde benzer saçma ve aptalca adetlerin yaygınlığı hakkında şunları söylemektedir: 'Eğer iki zeki beyin, her biri kendi başına zekice bir icat ya da keşifte bulunabiliyorsa çok daha fazla sayıda aptal ve mankafa olduğu düşünüldüğünde, benzer ahmaklıkların iki uzak ülkeye de yayılması çok daha muhtemeldir. Eğer buluşu yapan ahmak aynı zamanda önemli ve etkili biriyse ki çoğu zaman böyle olur, o zaman her iki ulus da benzer bir ahmaklığı benimser ve yüzyıllar sonra bir tarihçi bu iki ulusun birbirlerinden türediğine dair kanıtlarını ortaya çıkarmak için bunu inceler."[108]

İnsanoğlunun ahmaklığı üzerine güçlü görüşler Fransız Devrimi zamanında havada uçuşuyor gibi görünmektedir. Lord Chesterfield şüphesiz Alman filozo-

fumuzdan çok farklı bir insandı ancak geleneklerin saçmalığı konusunda oldukça hemfikirdiler. Oğluna sarayların görgü kuralları hakkında tavsiyelerde bulunan Kont ona şöyle yazar: "Örneğin, İngiltere Kralı'nın önünde eğilmek saygıdır; Fransa Kralı'nın önünde eğilmek saygısızlıktır; İmparator'a karşı nazik olmak kuraldır ve Doğu hükümdarları tarafından tüm vücudun secde etmesi istenir. Bunlar yerleşik törenlerdir ve uyulmalıdır ama neden yerleşik olduklarını söylemek için akla meydan okuyorum. Belirli geleneklerin kabul edildiği ve hiçbir şekilde aklın ve mantığın sonucu olmasa da zorunlu olarak uyulması gereken tüm rütbelerde durum aynıdır. Örneğin, neredeyse evrensel olmasına rağmen çok saçma olan insanların sağlığına içki içme geleneği. Dünyada benim bir kadeh şarap içmemden daha az başkasının sağlığıyla ilgili bir şey olabilir mi? Sağduyu, eminim, bunu hiçbir zaman göstermemiştir ama yine de sağduyu bana buna uymam gerektiğini söylüyor."[109] Şimdi, saray görgü kurallarının küçük ayrıntılarını anlamlandırmak yeterince zor olsa da Lord Chesterfield'in insanoğlunun mantıksızlığına dair verdiği örnek son derece talihsiz bir örnektir. Gerçekten de farklı toplumlarda insanların yöneticileriyle olan ilişkilerini birkaç kelimeyle tanımlaması istense insanların Siyam Kralı'nın önünde yüzüstü süründükleri, Avrupalı bir hükümdarın önünde diz çöktükleri ya da başlarını açtıkları ve Birleşik Devletler Başkanı'nın elini sanki bir tulumba sapıymış gibi sıktıkları söylenebilir. Bunlar hem anlaşılabilir hem de anlamlı törenlerdir. Lord Chesterfield ikinci durumda daha şanslıdır çünkü sağlık içme geleneği gerçekten belirsiz bir kökene sahiptir. Bununla birlikte, eski bir Ayinle yakından bağlantılıdır. Pratikte saçmadır ancak onu saçmalık alanından tamamen çıkaran kasıtlı ve ciddi bir niyetle gerçekleştirilir. Bu, Tanrılar ve ölüler için düzenlenen törenlerde içki dökme ve içme geleneğidir. Eski İskandinavlar Thor, Odin ve Freya'nın yanı sıra kralların cenazelerinde de 'minni' içmişlerdir. Bu gelenek İskandinav ve Germen halklarının din değiştirmesiyle ortadan kalkmamıştır. "Tanrı'nın minne'si!" gibi formüller "Cennetteki Tanrı'ya bir kadeh!" gibi formüller kaydedilirken, aynı şekilde putperest Tanrılar ve kahramanlar yerine İsa, Meryem ve Azizlere içilirdi ve ölülere ve yaşayanlara aynı şölende ve benzer terimlerle içme geleneği, her iki tören için ortak bir köken olduğunu kanıtlamak için çok ileri gider. "Minne" aynı zamanda sevgi, hatırlama ve yokluğu düşünme anlamına geliyordu ve ölülerin anısının Ayinler ya da ziyafetlerle kutlandığı "minnying" ya da "mynde" günlerinde İngiltere'de uzun süre varlığını sürdürdü. Bunun gibi kanıtlar, bu törensel içki içme uygulamalarını kurban niteliğinde gören hem eski hem de modern yazarları haklı çıkarmaktadır.[110] Sadece yaşayan insanların sağlığına içki içme uygulamasına gelince, bunun eski tarihi bize Aryan uluslarının yaşadığı çeşitli bölgelerden ulaşmaktadır. Yunanlı-

lar symposium'da birbirlerine içki içtiler ve Romalılar bu geleneği benimsediler (προπίνειν, propinare, Græco more bibere). Gotlar birbirlerine söz verdiklerinde "Selam!" diye bağırırlardı. Latin Antolojisi'ndeki "De conviviis barbaris" dizelerinin ilginç ilk satırında, beşinci yüzyılda bir Got içki partisinin naralarını, bir İngiliz için anlamlarının bir kısmını hâlâ koruyan sözcüklerle aktarır.

'Gotik scapiamatziaia'nın eilleri arasında içki içecekler
Kimse değerli dizeler çıkarmaya cesaret edemiyor.'

Bize gelince, eski içki selamı "wæs hæl?" artık günlük İngilizcede yer almasa da kalıp bir isme dönüşmüş olarak bizde kalmıştır. Genel olarak, yaşayanların sağlığına içki içme geleneğinin tarihsel olarak Tanrılara ve ölülere içki içme dini Ayiniyle ilişkili olduğuna dair kesin olmasa da düşündürücü kanıtlar vardır.

Şimdi hayatta kalma teorisini, modern medeni toplumun sınırları içinde, medeni fikirlerin hiçbir şekilde açıklayamadığı üç dikkat çekici adet grubunun pratikte ya da hafızada varlığına dair bir açıklama arayarak biraz ciddi bir teste tabi tutalım. Bunların nedenlerine dair net ve kesin açıklamalar getirmeyi başaramasak bile, en azından kökenlerini vahşi ya da barbar Antik Çağlara kadar takip edebilmek ileriye doğru atılmış bir adımdır. Bu adetlere modern pratik bakış açısıyla bakıldığında, biri gülünç, diğerleri iğrenç ve hepsi de anlamsızdır. Birincisi hapşırınca verilen cevap, ikincisi bir binanın temelini bir kurbanın üzerine atma Ayini, üçüncüsü ise boğulan bir adamı kurtarmaya karşı duyulan önyargıdır.

Hapşırma ile ilgili gelenekleri yorumlarken, aşağı ırklar arasında yaygın olan ve başka bir bölümde tam olarak anlatılacak olan bir doktrini kabul etmek gerekir. İnsan ruhunun bedene girip çıktığına inanıldığı gibi, diğer ruhların, özellikle de hastaların içine girip onları ele geçiren ya da onlara hastalık bulaştıran ruhların da bedene girip çıktığına inanılır. Daha az kültürlü ırklar arasında, bu fikrin hapşırmayla bağlantısını en iyi şekilde, ölülerin iyi ya da kızgın ruhlarının etraflarında dolaştığına, onlara iyilik ya da kötülük yaptığına, rüyalarında gözlerinin önünde durduğuna, içlerine girdiğine ve onlarda hastalığa neden olduğuna inanan bir halk olan Zulular gösterir. Aşağıdakiler Dr Callaway tarafından kaydedilen yerli ifadelerinden kısaltılmıştır: Bir Zulu hapşırdığında, 'Şimdi kutsandım' der. Idhlozi (ataların ruhu) benimle birlikte; o bana geldi. Acele edeyim ve onu öveyim çünkü beni hapşırtan o! Böylece ailesinin manilerini över ve sığır, eş ve bereket ister. Hapşırmak, hasta bir kişinin sağlığına kavuşacağına işarettir. Hapşırdıktan sonra teşekkür eder ve şöyle der: 'Ey halkımız, dilediğim refaha kavuştum. Bana iyilikle bakmaya devam edin! Hapşırmak bir insana derhal halkının Itongo'sunun

(atalarının ruhu) adını anması gerektiğini hatırlatır çünkü hapşırmasına neden olan Itongo'dur. Böylece hapşırarak Itongo'nun kendisiyle birlikte olduğunu bilebilir. Bir adam hastaysa ve hapşırmazsa, yanına gelenler hapşırıp hapşırmadığını sorarlar. Hapşırmamışsa, mırıldanırlar ve şöyle derler: 'Hastalık büyük! Eğer bir çocuk hapşırırsa, ona 'Büyü' derler; bu bir sağlık işaretidir. Bu yüzden siyah bir adam hapşırdığında, Itongo'nun içine girdiğini ve onunla birlikte olduğunu hatırlamasının ona güç verdiği söylenir. Zulu kahinleri ya da büyücüleri hapşırmaya çok eğilimlidirler ve bunu 'Makosi' (yani efendi ya da efendi) diyerek taptıkları ruhların varlığının bir göstergesi olarak görürler. Eskiden hapşırdıklarında kutsal Ataları Utixo'yu çağıran Amakosa'nın Hristiyanlığa geçtikten sonra "Koruyucu, bana bak!" ya da "Göğün ve yerin yaratıcısı!" demesi, bu tür adetlerin bir dinden diğerine geçişinin düşündürücü bir örneğidir."[111] Afrika'nın başka yerlerinde de benzer fikirlerden bahsedilmektedir. Sir Thomas Browne, 'Vulgar Errors' adlı eserinde, Monomotapa kralı hapşırdığında, kentte ağızdan ağıza kutsama nidalarının yükseldiği hikâyesini popülerleştirmiştir ancak orijinal hikâyenin alındığı Godigno'nun, bunun kral içtiğinde, öksürdüğünde ya da hapşırdığında gerçekleştiğini söylediğini belirtmesi gerekirdi.[112] Geçen yüzyılda Gine'de bir şef hapşırdığında, orada bulunan herkes dizlerinin üzerine çöker, toprağı öper, ellerini çırpar ve ona mutluluk ve refah dilerdi.[113] Başka bir düşünceyle, Eski Calabar'ın zencileri, bir çocuk hapşırdığında, bazen bir kötülüğü uzaklaştırmak istercesine uygun bir hareketle "Senden uzak olsun!" diye bağırırlar.[114] Polinezya, hapşırma selamının çok belirgin olduğu bir başka bölgedir. Yeni Zelanda'da bir çocuğun hapşırmasının kötülüğü uzaklaştıracağı söylenirdi;[115] bir Samoalı hapşırdığında çevredekiler "Hayat sana!"[116] derken, Tongalılar arasında bir seferin başlangıcında hapşırmak uğursuzluk alametiydi.[117] İlginç bir Amerikan vakası, Hernando de Soto'nun Florida'ya yaptığı ünlü sefer sırasında yerli bir şef olan Guachoya'nın onu ziyarete gelmesiyle başlar. Bu sırada Guachoya kakiği şiddetli bir hapşırık nöbetine tutulmuş; onunla birlikte gelen ve salonun duvarlarına dizilmiş olan İspanyol beyefendilerin hepsi birden başlarını eğmiş, kollarını açıp kapamış, büyük bir hürmet ve saygı ifade eden başka jestler yapmış ve hepsi bir tarafa yönelerek çeşitli sözlerle onu selamlamışlardır: "Güneş seni korusun, seninle olsun, seni aydınlatsın, seni yüceltsin, seni ışıldatsın, seni yüceltsin, seni korusun, seni kayırsın, seni savunsun, seni refaha kavuştursun, seni kurtarsın" ve buna benzer başka sözler söylediler ve aralarında uzun bir süre bu sözler mırıldanıldı, bunun üzerine vali merak ederek yanındaki lordlara ve kaptanlara şöyle dedi: "Bütün dünyanın bir olduğunu görmüyor musunuz?" Bu konu İspanyollar arasında çok iyi biliniyordu. Bu kadar barbar bir halk arasında, kendilerini çok

uygar sayanlarla aynı ya da daha büyük törenler kullanılmalıydı. Buradan, bu selamlaşma tarzının tüm uluslar arasında doğal olduğu ve halk arasında söylendiği gibi bir salgın hastalıktan kaynaklanmadığı düşünülebilir."[118]

Asya ve Avrupa'da hapşırma batıl inancı çok geniş bir ırk, çağ ve ülke yelpazesine yayılmıştır.[119] Yunanistan ve Roma'nın klasik çağlarında bununla ilgili pasajlar arasında en karakteristik olanlardan bazıları şunlardır: Odysseia'da Telemachus'un şanslı hapşırması;[120] askerin hapşırması ve saflarda yükselen ve Xenophon'un olumlu bir alamet olarak başvurduğu Tanrıya tapınma çığlığı;[121] Aristoteles'in, insanların hapşırığı Tanrısal olarak gördüklerini (τὸν ηὲν πταρμὸν θεὸν ἡγούμεθα εἶναι) / Hapşıran Zeus'a inanmak", ama öksürüğü görmediklerini söylemesi,[122]; hapşırdığında "Ζεῦ σῶσον" / "Yaşa Zeus!" demeyen uzun burunlu adamın Yunan epigramı çünkü gürültü duyamayacağı kadar uzaktaydı;[123] Petronius Arbiter'in hapşıran birine "Salve!" deme geleneğinden bahsetmesi[124] ve Plinius'un "Cur sternutamentis salutamus?" sorusuna, insanların en hüzünlüsü olan Tiberius Cæsar'ın bile buna uymak zorunda olduğunu belirtmektedir.[125] Benzer hapşırma törenleri Doğu Asya'da uzun zamandır görülmektedir.[126] Bir Hindu hapşırdığında, izleyenler "Yaşa!" der ve hapşıran kişi de ""Beraber!" diye cevap verir. Bu, diğer şeylerin yanı sıra, Thug'ların bir sefere çıktıklarında çok dikkat ettikleri, hatta yanlarındaki yolcuların kaçmasına izin vermeleri için onları zorladıkları kötü bir alamettir.[127]

Yahudilerin hapşırma formülü 'Tobim chayim', yani 'Çok yaşa'dır."[128] Müslüman hapşırdığında 'Allah'a hamdolsun' der ve arkadaşları ona uygun kalıplarla iltifat eder; bu gelenek İslam'ın yayıldığı her yerde ırktan ırka aktarılmış gibi görünmektedir.[129] Son olarak, bu gelenek Orta Çağ'dan modern Avrupa'ya kadar uzanmaktadır. Eski Alman örneklerinden alıntı yapmak gerekirse: Yahudi olmayanlar "Nu helfiu Tanrı?" dedikleri için hapşırmazlar. 'Biz, sal niuset, Tanrı yardımcın olsun diyoruz.'[130] İngiltere'deki bir Norman Fransız örneği için, hapşırıktan sonra hastalanmayı önlemek için de kullanılan eski formülümüz "waes hæl!" ("iyi olabilirsin!"-"wassail!")i gösteren aşağıdaki satırlar (M.S. 1100) hizmet edebilir:

'E pur une feyze esternuer
Tantot quident mal trouer,
Si uesbeil ne diez aprez.'[131]

'Nezaket Kuralları'nda (M.S. 1685, Fransızcadan çevrilmiştir) şunları okuyoruz: "Lord hazretleri hapşırırsa, 'Tanrı sizi korusun, efendim' diye bağırmayacaksınız, şapkanızı çıkaracak, onu kibarca selamlayacak ve bu utancı kendinize

saklayacaksınız."[132] Anabaptistlerin ve Quaker'ların bunları diğer selamlarla birlikte reddettiklerini belirtmek gerekir ancak bunlar yarım yüzyıl öncesine kadar İngiliz görgü kuralları arasında kaldı ve şimdi o kadar az unutuldu ki çoğu insan hâlâ kemancı ve karısının hikâyesinin ne anlama geldiğini görebiliyor; adamın hapşırması ve kadının içten 'Tanrı seni korusun' demesi keman kutusunun yerinden sökülmesine neden oldu. Almanya'da hâlâ 'Got hilf' ve İtalya'da 'Felicità' sözleri duyulmaktadır.

Bu saçma adetlerin varlığının meraklı araştırmacılar için uzun zamandır bir gizem olması şaşırtıcı değildir. Özellikle efsane yaratıcıları konuyu ele almış ve tarihsel açıklamalar getirme girişimleri Yunan, Yahudi ve Hristiyan bir grup felsefi söylencede kaydedilmiştir. Prometheus, hapşırarak yaşamın ilk işaretini verdiğinde yarattığı yapay insanın korunması için dua eder. Yakup, hapşırdığında insan ruhunun şimdiye kadar olduğu gibi bedeninden kaçmaması için dua eder. Papa Gregory, havanın hapşıranın öleceği kadar ölümcül olduğu o günlerde veba salgınını önlemek için dua eder ve efsane, bu hayali olaylardan hapşırma reçetelerinin aktarıldığını söyler. Hapşırma ile ilgili bir dizi fikir ve geleneğin varlığına dikkat çekmek daha önemlidir. Zulular arasında, tekrarlanan esneme ve hapşırma, yaklaşan ruhani ele geçirilmenin işaretleri olarak birlikte sınıflandırılır.[133] Hindu, hapşırdığında başparmağını ve parmağını şıklatmalı ve Rama gibi bir Tanrının adını tekrarlamalıdır: bunu ihmal etmek bir Brahman'ı öldürmek kadar büyük bir günahtır.[134] Persler esnemeyi, hapşırmayı vb. şeytani ele geçirilmeye bağlar. Modern Müslümanlar arasında, bir adam esnediğinde, genellikle sol elinin tersini ağzına koyar ve 'Lanetli Şeytan'dan Allah'a sığınırım' der ancak esneme eyleminden kaçınılmalıdır çünkü Şeytan açık bir ağza sıçrama alışkanlığına sahiptir."[135] Bu, büyük olasılıkla Yahudi atasözünün anlamı olabilir, "Ağzını Şeytan'a açma. Bu fikrin diğer yarısı, Josephus'un Vespasian zamanında Eleazar adında bir Yahudi'nin, Süleyman'ın bahsettiği mistik bir erdem kökü içeren bir yüzük vasıtasıyla şeytanları burun deliklerinden dışarı çekerek şeytan hastalarını iyileştirdiğine dair hikâyesinde açıkça ifade edilmiştir.[136] Nefesleriyle içeri çekmiş olabilecekleri şeytanları dışarı atmak için burunlarına tükürüp sümküren Messalialıların mezhebinin anlatımı,[137] hastalarının burun deliklerinden şeytan çıkaran Orta Çağ şeytan kovucularının anlatımları[138] ve Tirol'de hâlâ sürdürülen, esnerken ağza kötü bir şey gelmesin diye istavroz çıkarma geleneği,[139] benzer fikirler içerir. Kafirlerin modern fikirlerini dünyanın diğer bölgelerindeki fikirlerle karşılaştırırsak, hapşırmanın ruhani bir varlıktan kaynaklandığına dair belirgin bir fikir buluruz. Aslında tüm meselenin anahtarı gibi görünen bu durum, Bay Haliburton tarafından, Kelt folklorunda, hapşıran birinin periler tarafından götürülebileceği

batıl inancı etrafında dönen bir grup hikâyede gösterildiği gibi, "Tanrı seni korusun!" gibi bir yakarışla güçlerine karşı konulmadığı sürece, iyi bir şekilde ortaya konmuştur.[140] Buna karşılık gelen esneme fikri, kendisini güzel bir kraliçe şekline dönüştüren trolün şöyle dediği bir İzlanda halk masalında bulunur: 'Eğer biraz esnersem, düzgün ve küçük bir kız olurum; eğer yarım esnersem, yarım bir trol gibi olurum; eğer tamamen esnersem, bütün bir trol gibi olurum.'[141] Genel olarak, hapşırma batıl inancı insanlar arasında evrenselliğe yaklaşmasa da geniş dağılımı çok dikkat çekicidir ve bu geniş dağılımın ne kadarının çeşitli bölgelerde bağımsız büyümeye, ne kadarının ırktan ırka geçişe ve ne kadarının Atalardan gelen kalıtıma bağlı olduğuna karar vermek ilginç bir sorun olacaktır.[142] Modern Zulular'ın açık ifadesi, diğer ırkların batıl inançlarından ve folklorundan elde edilebilecek, hapşırma fikirlerini ve uygulamalarını, iyi ya da kötü olarak kabul edilen ve buna göre muamele gören, nüfuz eden ve istilacı ruhların eski ve vahşi doktriniyle ilişkilendiren ipuçlarıyla tutarlıdır. Modern Avrupa'da eski tuhaf formüllerin varlığını sürdürmesi, hapşırma açıklamasının henüz yerini fizyolojiye bırakmadığı ancak hâlâ 'teolojik aşamada' olduğu zamanın bilinçsiz bir kaydı gibi görünmektedir.

İskoçya'da, yerel efsaneye göre tarih öncesi Antik Çağlardan kalma binalara sahip olan Piktlerin temel taşlarını insan kanıyla yıkadıklarına inanılır. Hatta efsaneye göre Aziz Columba, gündüz inşa edilenleri gece yıkan yeryüzü ruhlarını yatıştırmak için Aziz Oran'ı manastırının temelinin altına canlı canlı gömmeyi gerekli görmüştür. 1843 gibi geç bir tarihte, Almanya'da Halle yakınlarında yeni bir köprü inşa edilirken, temellerine bir çocuk gömme fikri hâlâ yaygındı. Bir kilisenin, duvarın ya da köprünün temelinin sağlam olması için insan kanına ya da gömülmüş bir kurbana ihtiyaç duyduğuna dair bu fikirler sadece Avrupa folklorunda yaygın olmakla kalmayıp, yerel tarihler ya da gelenekler de bunları her bölgede tarihi bir gerçek olarak ortaya koymaktadır. Örneğin, 1463 yılında Nogat'ın yıkılan barajının onarılması gerektiğinde, köylülere baraja canlı bir adam atmaları tavsiye edilmiş, onlar da bir dilenciyi sarhoş edip oraya gömmüşlerdir. Thüringen efsanesine göre Liebenstein Kalesi'ni hızlı ve zaptedilemez hâle getirmek için bir çocuk annesinden satın alınmış ve kalenin içine gömülmüştür. Hikâyeye göre, duvar ustaları iş başındayken çocuk pasta yiyormuş ve bağırmış: "Anne, seni hâlâ görüyorum'; sonra: "Anne, seni hâlâ biraz görüyorum'; ve son taşı koyduklarında: "Anne, artık seni görmüyorum'. Böylece masum küçük bir kızı almışlar, onu oyuncak ve yiyeceklerle dolu bir masada bir sandalyeye oturtmuşlar ve o oynayıp yemek yerken, on iki usta mason onun üzerine bir tonoz kapatmışlar; sonra, çınlayan bir müzikle duvar yükseltilmiş ve o zamandan beri sağlam durmuş. İtalyan efsanesi de Arta köprüsünü anlatır; köprü yıkıldıkça yıkılmış, ta ki ustanın

karısının üzerine duvar örülene kadar ve kadın ölürken beddua etmiş, köprü bir çiçek sapı gibi titresin diye. Detinez'i kuran Slav reisleri, eski pagan geleneklerine uygun olarak, buldukları ilk çocuğu alıp temele gömmeleri için adamlar göndermişlerdir. Bir Sırp efsanesi, üç kardeşin Skadra (Scutari) kalesini inşa etmek için nasıl bir araya geldiğini, ancak her yıl iblisin (vila) üç yüz duvar ustasının gündüz inşa ettiklerini gece yok ettiğini anlatır. İblis, işçilere yiyecek getirecek olan üç kadından ilki olan bir insan kurban edilerek yatıştırılmak zorundaydı. Üç erkek kardeş de bu korkunç sırrı eşlerinden saklayacaklarına yemin ettiler ama en büyük iki kardeş eşlerine haince bir uyarıda bulundu ve en küçük kardeşin karısı hiç şüphelenmeden geldi ve onu içeri aldılar ama o, çocuğunu emzirmesi için bir açıklık bırakılması için yalvardı ve on iki ay boyunca çocuk getirildi. Sırp kadınları bugün bile bu iyi kalpli annenin mezarını ziyaret ederler; mezarın duvarından aşağı süzülen sütlü, kireçli bir su akmaktadır. Son olarak, temel taşına babasız bir anneden doğan bir çocuğun kanı serpilene kadar kulesini tamamlayamayan Vortigern'in kendi efsanesi vardır. Kurban tarihinde alışılageldiği üzere, bu tür kurbanların yerine başka kurbanların konulduğunu duyuyoruz. Almanya'da boş tabutlar tuğlayla örülmüş, Danimarka'da kilisenin sağlam durması için sunağın altına bir kuzu tuğlayla örülmüş ve kilise bahçesine de benzer şekilde önce canlı bir at gömülmüştür. Modern Yunanistan'da bu fikrin belirgin bir kalıntısı, bir temel taşının döşenmesinden sonra yoldan geçen ilk kişinin bir yıl içinde öleceği, bu nedenle duvar ustalarının taşın üzerinde bir kuzu ya da siyah bir horoz öldürerek borcu ödeyecekleri batıl inancında varlığını sürdürmektedir. Aynı düşünceyle Alman efsanesi, önce bir horozun geçmesini sağlayarak söz verdiği bedel olan bir ruhu dolandıran köprü ustasını anlatır. Alman folkloru, yeni bir eve girmeden önce bir kedi ya da köpeğin içeri girmesine izin vermenin iyi olduğunu söyler.[143] Bütün bunlardan, bu fikrin sık sık tekrarlanan ve çeşitlenen efsanevi bir tema haline geldiği gerçeğine rağmen, yazılı ve yazılı olmayan geleneklerin, sadece eski zamanlarda gerçekten var olmakla kalmayıp, aynı zamanda Avrupa tarihinde uzun süre devam eden kana susamış, barbar bir Ayinin anısını koruduğu anlaşılmaktadır. Şimdi daha az kültürlü ülkelere bakacak olursak, günümüzde bu Ayinin ya bir kurbanla yeryüzü ruhlarını kutsamak ya da kurbanın ruhunu koruyucu bir şeytana dönüştürmek gibi belirgin bir dini amaçla sürdürüldüğünü görürüz.

Afrika'da, Galam'da, bir zamanlar bir Bambarra tiranı tarafından büyük çapta gerçekleştirilen bir uygulama olarak, şehrin büyük kapısının önüne bir erkek ve bir kız çocuğu diri diri gömülürdü. Büyük Bassam ve Yarriba'da ise bir evin ya da köyün temelinde bu tür kurbanlar verilmesi olağandı.[144] Polinezya'da Ellis, Maeva'daki tapınaklardan birinin orta sütununun bir insan kurbanının cesedi üze-

rine dikilmiş olmasıyla örneklenen bu geleneği duymuştur.[145] Borneo'da, Milanau Dayakları arasında, en büyük ev inşa edilirken, ilk direği almak için derin bir çukur kazılır ve daha sonra üzerine asılır, kazının içine bir köle kız yerleştirilir, bir işaretle kırbaçlar kesilir ve devasa kereste aşağı iner, ruhlara bir kurban olarak kızı ezerek öldürür. Aziz John, Quop Dayaklarının şefi evinin yakınına bir bayrak direği diktiğinde, inen direk tarafından ezilmek üzere bir tavuğun atıldığı Ayinin daha hafif bir biçiminin uygulandığını görmüştür.[146] Güney Asya'nın daha kültürlü halkları temel kurban etme Ayinini modern zamanlarda da sürdürmüşlerdir. XVII. yüzyılda Japonya'ya dair bir anlatı, orada gönüllü bir insan kurbanının bedeni üzerine örülen bir duvarın kazalardan korunacağına dair inançtan bahseder. Buna göre, büyük bir duvar inşa edileceği zaman, zavallı bir köle kendisini temel olarak sunar, üzerine indirilen ağır taşlar tarafından ezilmek üzere hendeğe uzanırdı.[147] Mason'un bir görgü tanığının ifadesine dayanarak anlattığına göre, Tenasüerim'deki yeni Tavoy şehrinin kapıları 1780 civarında inşa edildiğinde, koruyucu bir zebani olması için her bir direk deliğine bir suçlu yerleştirilmiştir. Böylece, Mandalay kapılarının altına ruh muhafızları için gömülen insan kurbanları, hendeği güvenli hâle getirmek için Burma'daki bir su birikintisinde boğulan kraliçe, Thatung kalesini zaptedilemez kılmak için bölünmüş bedeni kalenin altına gömülen kahraman gibi hikâyelerin ister tarihsel ister efsanevi biçimde olsun, ülkenin gerçek geleneklerinin kayıtları olduğu anlaşılmaktadır.[148] Kendi egemenliğimizde, Raca Sala Byne Pencap'ta Sialkot kalesini inşa ederken, güneydoğu burcunun temeli o kadar çok kez çöktü ki bir kâhine başvurdu ve kâhin ona, orada tek bir erkek evladın kanı dökülene kadar asla ayakta duramayacağını söyledi. Bu nedenle dul bir kadının tek oğlu kurban edildi.[149] Dolayısıyla, Avrupa'nın silik bir anıdan biraz daha fazlasına sahip olduğu korkunç Ayinlerin, Afrika, Polinezya ve Asya'da, kronolojik olarak olmasa da derece olarak uygarlığın daha önceki aşamalarını temsil eden ırklar arasında eski uygulamalarını ve anlamlarını koruduğu açıktır.

Sir Walter Scott, The Pirate (Korsan) adlı eserinde, Mordaunt'a kazazede denizciyi boğulmaktan kurtarması için yardım etmeyi reddeden ve hatta böyle bir eylemin pervasızlığı nedeniyle onu kınayan seyyar satıcı Bryce'ı anlatırken, eski bir Zetland batıl inancına atıfta bulunur. "Deli misin sen?" der işportacı, "Zetland'da bunca yıl yaşamış biri olarak boğulmakta olan bir adamı kurtarma riskini göze alabilir misin? Eğer onu hayata döndürürsen, sana büyük bir kötülük yapacağını bilmiyor musun? Eğer bu insanlık dışı düşünce sadece bu bölgede fark edilmiş olsaydı, şimdi açıklanamayan yerel bir düşünceden kaynaklandığı düşünülebilirdi. Oysa Aziz Kilda adası sakinleri ve Tuna nehri kayıkçıları, Fransız ve

İngiliz denizciler ve hatta Avrupa dışında ve daha az medeni ırklar arasında benzer batıl inançlardan söz edildiğinde, yerel hayalleri düşünmeyi bırakır ve bu durumu açıklamak için alt kültürün genel kabul görmüş bir inancını ararız. Hindular kutsal Ganj nehrinde boğulmak üzere olan bir adamı kurtarmazlar ve Malay takımadalarındaki adalılar da bu zalim düşünceyi paylaşırlar.[150] Kaba Kamçadallar bu yasağı en dikkat çekici biçimde uygularlar. Kracheninnikow'a göre, boğulmakta olan bir adamı kurtarmayı büyük bir suç olarak görürler. Onu kurtaran kişinin kendisi de boğulur.[151] Steller'in anlatımı daha sıradışıdır ve muhtemelen sadece kurbanın gerçekten boğulduğu durumlar için geçerlidir: Ona göre, bir adam tesadüfen suya düşerse sudan çıkması büyük bir günahtır çünkü boğulmaya mahkûm olduğu için, boğulmayarak yanlış yapmıştır. Bu nedenle kimse onu evine almaz, onunla konuşmaz, ona yiyecek ya da eş vermez, o ölü sayılır. Bir adam başkaları yanında dururken suya düşse bile, ona yardım etmek şöyle dursun, onu zorla boğarlar. Görünüşe göre bu barbarlar, orada yaşayan ve yemeklerini pişiren ruhlar yüzünden yanardağlardan kaçınıyorlardı. Benzer bir nedenle kaplıcalarda yıkanmayı günah sayıyorlardı ve Mitgk adını verdikleri balık benzeri bir deniz ruhuna korkuyla inanıyorlardı.[152] Kamçadalların bu spiritüalist inancı, hiç şüphesiz boğulan insanları kurtarma batıl inançlarının anahtarıdır. Modern Avrupa batıl inançlarında bile sadece uygulamaya değil, aynı zamanda eski ruhani anlamının devam eden bir yaşamına da rastlanmaktadır. Bohemya'da yakın tarihli bir raporda (1864) balıkçıların boğulan bir adamı sudan çıkarmaya cesaret edemedikleri belirtilmektedir. 'Su Adam'ın (yani su şeytanının) balıkçılıktaki iyi şanslarını ellerinden alacağından ve ilk fırsatta kendilerini boğacağından korkmaktadırlar.[153] Su ruhunun kurbanını kurtarmaya karşı önyargının bu açıklaması dünyanın farklı yerlerinden gelen bir yığın kanıtla doğrulanabilir. Böylece, kurban doktrini tartışılırken, bir kuyuya, nehre, göle ya da denize adak sunmanın olağan yolunun, malları, sığırları ya da insanları suya atmak olduğu ve su ruhunun bizzat ya da içinde yaşayan ruh aracılığıyla onları ele geçirdiği görülecektir.[154] Bir insanın kazara boğulmasının böyle bir ele geçirme olarak görüldüğünü, vahşi ve medeni folklor birçok örnekle göstermektedir. Sioux Kızılderilileri arasında kurbanlarını sellerde ya da akıntılarda boğan su canavarı Unk-tahe'dir.[155] Yeni Zelanda'da Taniwha adı verilen devasa doğaüstü sürüngen-canavarlar nehirlerin kıvrımlarında yaşar ve boğulanların onlar tarafından sürüklendiği söylenir.[156] Siyamlılar, yüzenleri yakalayan ve onları kendi konutuna sürükleyen Pnük'ten ya da su ruhundan korkarlar.[157] Slav ülkelerinde Topielec (ördek), insanlar tarafından her zaman boğulur.[158] Almanya'da bir adam boğulduğunda, insanlar Atalarının Dinini hatırlar ve 'Nehir ruhu yıllık kurbanını istiyor' ya da daha basitçe 'Nix onu aldı' derler:[159]

'İnanıyorum ki dalgalar yutacak
ve mavna sonunda yutulacak.
Lorelei buna neden oldu.
Şarkı söyleyerek.'

Bu açıdan bakıldığında, batmakta olan bir adamı kurtarmanın, bir kurbanı su ruhunun pençelerinden kurtarmak anlamına geldiği açıktır. Bu, Tanrı'ya karşı cezasız kalması pek de mümkün olmayan düşüncesizce bir meydan okumadır. Uygar dünyada boğulmaya ilişkin eski kaba teolojik anlayış çoktan yerini fiziksel açıklamalara bırakmıştır ve böyle bir ölümden kurtarılmaya karşı olan önyargı artık neredeyse tamamen ortadan kalkmış olabilir ancak modern folklora ve şiire taşınan arkaik fikirler, ilkel doktrin ile hayatta kalan gelenek arasında belirgin bir bağlantıyı ortaya koymaktadır.

Dünyanın sosyal gelişimi ilerledikçe, en ağır düşünceler ve eylemler sadece hayatta kalmaya indirgenebilir. Orijinal anlam yavaş yavaş yok olur, her nesil hatırlanacak daha az şey bırakır, ta ki popüler hafızadan düşene kadar ve daha sonraki günlerde etnografya, az ya da çok başarılı bir şekilde, izole edilmiş veya unutulmuş gerçeklerin satırlarını bir araya getirerek onu geri getirmeye çalışmalıdır. Çocuk sporları, popüler sözler, saçma gelenekler pratikte önemsiz olabilir ancak felsefi açıdan önemsiz değildirler çünkü erken kültürün en öğretici aşamalarından bazılarıyla ilgilidirler. Çirkin ve acımasız batıl inançların ilkel barbarlığın kalıntıları olduğu kanıtlanabilir çünkü bunları sürdüren insan Shakespeare'in tilkisi gibidir.

"Kim bu kadar uysal, bu kadar sevecen ve içeri tıkılmıştı.
Atalarının vahşi bir hilesi olacaktır.'

BÖLÜM IV

HAYATTA KALMA (BATIL İNANÇLAR) KÜLTÜRÜ

Okült Bilimler - Yüksek ırklar tarafından aşağı ırklara aktarılan büyülü güçler - "Fikir Birliğine dayalı büyülü süreçler - Alametler - Kehanet, Büyücülük - Haruspikasyon, Scapulimancy (Kürek kemiği yöntemi ile kehanet), El Falı, Kartomansi, Daktilomansi, Kozsinomanlık, Astroloji ile Büyünün devamlılığını açıklayan entelektüel koşullar-Batıl inançlar (Hayatta kalanlar), yeniden canlanma - Vahşi kültürde ortaya çıkan büyücülük, barbar uygarlıkta devam eder; Erken Orta Çağ Avrupa'sındaki düşüşü yeniden canlanma izledi - Uygulamaları ve karşı uygulamaları daha önceki kültüre dayanmaktadır - Spiritüalizmin kaynağı kültürün ilk aşamalarında, cadılıkla yakın bağlantı içindedir - Ruh çağırma ve Ruh gönderme - Havaya yükselme - Medyumların performansları - Hayatta Kalma çalışmasının pratik anlamı

Fikirlerin, onları yavaş yavaş yabancılaştıran ve nihayetinde tamamen bastırma eğiliminde olan toplum koşullarının ortasında hayatta kalmasını incelerken, insanoğlunun başına gelmiş en tehlikeli yanılgılardan biri olan büyü inancının tarihinden çok şey öğrenilebilir. Okült bilime bu etnografik bakış açısından bakarak, entelektüel kültürün seyrine bir örnek olarak bazı dallarından bahsedeceğim. Tarihteki yeri kısaca şudur: Ana prensip olarak uygarlığın bilinen en düşük aşamalarına aittir ve dünyanın eğitimine büyük ölçüde katılmamış olan aşağı ırklar onu hâlâ canlılığını korumaktadır. Bu seviyeden yukarıya doğru izi sürülebilir, vahşi sanatın büyük bir kısmı esasen değişmeden yerini korurken ve zaman içinde birçok yeni uygulama geliştirilirken hem eski hem de yeni gelişmeler modern kültürlü uluslar arasında az ya da çok devam etmiştir ancak ilerici ırkların görüşlerini giderek daha sıkı deneysel testlere tabi tutmayı öğrendikleri çağlar boyunca, okült bilim, çoğunlukla kendi aramızda bulduğumuz hayatta kalan bir yöntem olmuştur.

Modern eğitimli dünya, okült bilimi aşağılık bir batıl inanç olarak reddederek, büyünün daha düşük bir uygarlık seviyesine ait olduğu görüşünü pratikte kabul etmiştir. Bu yargının doğruluğunun, eğitimleri büyüye olan inançlarını yok edecek kadar ilerlememiş olan uluslar tarafından istemeden de olsa onaylandığını görmek çok öğreticidir. Her ülkede, daha eski bir milliyetin kalıntısı olan izole ya

da uzak bir ırk büyücülükle ünlenmeye yatkındır. Eski bir kültürlü ırkın kırılmış kalıntıları olduğu varsayılan ve insan-kaplanlar olarak korkulan Burma'nın Lavaları da böyledir[160] ve aynı zamanda bölgelerinin demircileri, çömlekçileri, büyücüleri ve kurtadamları olan Habeşistan'ın Budaları da böyledir.[161] Oysa olağan ve düşündürücü durum şudur ki büyü sanatının gerçekliğine en içten korkuyla inanan uluslar, aynı zamanda bu sanatın kendilerinden daha az uygarlaşmış ırklara ait olduğu ve bu ırklar arasında çok daha yaygın olduğu gerçeğine gözlerini kapayamazlar. Muhammed'in dinini ve uygarlığını benimsemiş olan yarımadanın Malayları, az ya da çok kendi ırklarından olan ama eski vahşi durumlarını sürdüren toprakların aşağı kabileleri hakkında bu fikre sahiptirler. Malayların kendi büyücüleri vardır ama onları, hastalıkları iyileştirmek ve düşmanlarına felaket ve ölüm getirmek için başvuracakları kaba Mintira büyücülerinden ya da poyanglarından daha aşağı görürler. Gerçekten de bu, Mintira'nın daha güçlü Malay komşularına karşı en iyi savunmasıdır çünkü büyülü intikam güçlerinden korktukları için onları kızdırmamaya özen gösterirler. Öte yandan Jakunlar kaba ve vahşi bir ırktır. Malaylar tarafından kâfir ve hayvandan biraz daha iyi olarak hor görülürler ama aynı zamanda çok korkulurlar. Malaylara göre Jakun, falcılıkta, büyücülükte ve efsunculukta yetenekli, istediği zaman iyilik ya da kötülük yapabilen, kutsamasını en talihli başarıların, lanetlemesini ise en korkunç sonuçların izlediği doğaüstü bir varlık gibi görünür, herhangi bir mesafeden bir düşmanın evine gidebilir ve düşman hastalanıp ölünceye kadar iki sopayı birbirine vurabilir. Bitkisel ilaç konusunda yeteneklidir, en vahşi hayvanları bile büyüleme gücüne sahiptir. Böylece Malaylar, Jakunları hor görmelerine rağmen, birçok durumda onlara kötü davranmaktan kaçınırlar."[162] Hindistan'da, geçmiş uzun çağlarda, yönetici Aryanlar ülkenin vahşi yerlilerini 'sihirli güçlere sahip', 'istedikleri zaman şekil değiştiren' sıfatlarıyla tanımlamışlardır.[163] Bugün bile Chotanagpur ve Singbhum'da yaşayan Hindular, Mundaların büyücülük gücüne sahip olduklarına, bu sayede kendilerini kaplanlara ve diğer yırtıcı hayvanlara dönüştürerek düşmanlarını yiyip bitirebildiklerine, insanların ve hayvanların canlarını alabildiklerine inanmaktadırlar. Bu tür güçler genellikle kabilenin en vahşi ve en barbar olanlarına atfedilir.[164] Güney Hindistan'da da eski zamanlarda Hindulaşmış Dravidianların, Canara Sudralarının, altlarındaki köle kastının şeytani güçlerinden korkarak yaşadıklarını duyuyoruz.[165] Günümüzde, Nilagiri bölgesindeki Dravidian kabileleri arasında, Todalar ve Badagalar, ormanın hor görülen ve sefil dışlanmışları olan ancak büyücülük yoluyla insanları, hayvanları ve malları yok etme gücüne sahip olduklarına inanılan Kurumbalardan ölümcül bir korku içinde yaşamaktadırlar.[166] Kuzey Avrupa da aynı zıtlığı keskin bir şekilde ortaya koymaktadır. Düşük Tatar

barbarlığı Sibiryalı akrabaları arasında hâlâ gelişmekte olan büyücülükle karakterize edilen Finler ve Laponlar, bu nedenle İskandinav komşuları ve zalimleri için batıl inançlara dayalı korku nesneleriydi. Orta Çağ'da, denizciler arasında hâlâ olduğu gibi, Finlilerin adı büyücüyle eşanlamlıydı ve Laponya cadıları kara sanatın uygulayıcıları olarak tüm Avrupa'da ünlüydü. Finliler toplumsal ölçekte yükseldikten yıllar sonra bile, Laponlar eski yarı vahşi yaşam tarzlarının çoğunu ve tabii ki cadılıklarını korudular. Öyle ki büyü konusunda yetenekli Finliler bile kendilerinden daha barbar bir halkın gizli güçlerine saygı duydular. Rühs'ün geçen yüzyılın başında yazdığı gibi: 'Finlandiya'da hâlâ büyücüler var ama en beceriklileri Laponların kendilerinden çok daha üstün olduğuna inanıyor. Deneyimli bir büyücü için 'Bu gerçek bir Lapon' derler ve böyle bir bilgi için Laponya'ya seyahat ederler."[167] Bütün bunların, uygar dünyanın diğer bölgelerindeki cahiller arasında bu tür fikirlerin hayatta kalmasıyla bir ilgisi vardır. Batı Hint Adaları ve Afrika'daki pek çok beyaz adam Obi-man'ın büyülerinden korkar ve Avrupa, hor görülen dışlanmış 'ırklar maudites', çingeneler ve cagotlara sihirli güçler atfeder. Uluslardan mezheplere dönecek olursak, Protestanların bu konuda Katoliklere karşı tutumu öğreticidir. İskoçya'da şöyle denmektedir: 'Birçokları tarafından, ... bir Papa rahibinin şeytanları kovabildiği ve deliliği tedavi edebildiği, Presbiteryen din adamlarının ise böyle bir gücü olmadığı yönünde bir görüş vardır. Bourne, İngiltere Kilisesi'nin din adamları hakkında, avamın onları büyücü olarak görmediğini ve Papa Rahiplerinden başka kimsenin ruhları kovamayacağını söylediğini belirtir.[168] Bu anlatılar yeni değildir ancak Almanya'da aynı durum hâlâ devam ediyor gibi görünmektedir. Protestanlar, büyücülüğe karşı kendilerine yardım etmeleri, ruhları kovmaları, bitkileri kutsamaları ve hırsızları ortaya çıkarmaları için Katolik Rahiplerin ve keşişlerin yardımını alırlar.[169] Böylece, bilinçsiz bir ironiyle, Roma'nın modern uygarlıkla ilişkisini yargılarlar.

Okült Bilimi anlamanın ana anahtarı, onu insan aklının ve aynı zamanda azımsanmayacak ölçüde insan mantıksızlığının temelinde yatan bir yeti olan fikirlerin ilişkilendirilmesine dayalı olarak görmektir. Henüz düşük bir entelektüel durumda olan insan, deneyimle gerçekte bağlantılı olduğunu bulduğu şeyleri düşüncede ilişkilendirmeye başladıktan sonra, hatalı bir şekilde bu eylemi tersine çevirmeye ve düşüncede ilişkilendirmenin gerçekte de benzer bir bağlantıyı içermesi gerektiği sonucuna varmaya başladı. Böylece, şimdi sadece ideal bir öneme sahip olduğunu görebildiğimiz süreçlerle olayları keşfetmeye, tahmin etmeye ve neden olmaya çalıştı. Vahşi, barbar ve uygar yaşamdan elde edilen çok sayıda kanıtla, ideal bir bağlantının gerçek bir bağlantıyla karıştırılmasından kaynaklanan büyü sanatları, ait oldukları aşağı kültürden, içinde bulundukları yüksek kültüre

kadar açıkça izlenebilir.[170] Uzaktaki bir kişinin, kendisiyle yakından bağlantılı bir şey -mülkü, giydiği kıyafetler ve özellikle saç ve tırnaklarının kesimi- üzerinde hareket ederek etkilenmesini sağlayan uygulamalar böyledir. Sadece Avustralyalılar ve Polinezyalılar gibi yüksek ve alçak vahşiler değil, Gine halkları gibi barbarlar da bu kötü sanattan ölümcül bir dehşet içinde yaşarlar. Şeytanlar ve büyücüler onlarla kötülük yapmasın diye, sadece Parsiler kesilmiş saçlarını ve tırnaklarını gömmek için kutsal Ayinlerini belirlemiş değillerdir, Şeytanlar ve büyücüler bunlarla kötülük yapmasın diye ama bu tür kırpıntı ve parçaların eski sahibine zarar vermemesi için ortalıkta bırakılması korkusu Avrupa folklorunda hiçbir şekilde yok olmamıştır ve Alman köylüsü, çocuğunun doğumuyla vaftizi arasındaki günlerde, henüz kutsanmamış bebek üzerinde büyücülük yapılmasın diye evden herhangi bir şey ödünç vermeyi reddeder.[171] Zenci fetiş-adam, hastası bizzat gelmediğinde, onun yerine kirli bezi ya da şapkası aracılığıyla kehanette bulunabildiği gibi,[172] modern durugörü uzmanı da saçının bir tutamı ya da kendisiyle temas etmiş herhangi bir nesne aracılığıyla iletişim kurulursa, uzaktaki bir kişinin hislerini hissedebileceğini iddia eder.[173] Bu iletişimin bir bağlantı kuracağı ya da etki taşıyacağı varsayımıyla, iki nesneyi bir kordonla birleştirmek gibi basit bir fikir, dünyanın her yerinde çeşitli şekillerde uygulanmıştır. Avustralya'da yerli doktor bir kordonun bir ucunu hastanın vücudunun hasta kısmına bağlar ve diğer ucunu emerek onun rahatlaması için kan çekiyormuş gibi yapar.[174] Orissa'da Jeypore cadısı bir iplik yumağını düşmanının çatısından aşağıya salarak vücuduna ulaşmasını ve böylece diğer ucunu kendi ağzına koyarak onun kanını emmesini sağlar.[175] Hasta bir Ostyak'ın çadırının kapısında bir ren geyiği kurban edildiğinde, hasta kendi yararına sunulan kurbana bağlı bir ipi elinde tutar.[176] Yunan tarihinde de benzer bir fikir vardır: Efesliler Cœsus'un saldırısına karşı kendilerini onun koruması altına sokmak için surlardan Artemis tapınağına kadar yedi fersah boyunca bir ip taşımışlardır ve daha da çarpıcı olan Kylonluların öyküsünde, tapınaktan ayrılırken Tanrıçanın heykeline bir ip bağlamışlar ve kutsal olmayan topraklardan geçerken korunmak için ona sarılmışlardır ama talihsizlik eseri güvenlik ipi kopmuş ve acımasızca öldürülmüşlerdir.[177] Günümüzde de Budist Rahipler ciddi bir törenle, her biri kutsal bir kalıntının yanına ve tapınağın etrafına bağlanmış uzun bir ipi tutarak kendilerini kutsal bir kalıntıyla iletişime sokarlar.[178]

Aralarındaki bağlantının sadece analoji ya da sembolizmden ibaret olduğu büyü sanatları, uygarlığın seyri içinde sınırsız denebilecek kadar çoktur. Genel teorileri birkaç tipik vakadan kolayca çıkarılabilir ve buradan genel kitleye rahatlıkla uygulanabilir. Avustralyalılar bir mezarın yakınındaki bir böceğin izini takip

ederek, ölen adamın sanatını icra eden büyücünün hangi yönde olduğunu bulmaya çalışırlar.[179] Zulu bir odun parçasını çiğnerken görülebilir, bu sembolik hareketle öküz satın almak istediği adamın ya da eş olarak arzuladığı kadının kalbini yumuşatmak ister.[180] Batı Afrika'nın Obi adamı, ölümün bu imgesel temsilinin düşmanını mezarına getirebilmesi için paketini mezar tozu, kan ve kemiklerden yapar.[181] Khond savaş Tanrısının demir okunu bir pirinç sepetine koyar ve onun dik durmasıyla savaşın, yere düşmesiyle de kavganın devam etmesi gerektiğine karar verir. Toprak Tanrıçasına kurban edilen insanlara işkence ettiğinde, onların bol gözyaşı döktüğünü görerek sevinir ve ülkesine bol yağmur yağacağını haber verir.[182] Bunlar aşağı ırkların sembolik büyüsünün güzel örnekleridir ve Avrupa'da hâlâ geçerli olan batıl inançlarda tamamen eşittirler. Alman köylüsü, tuhaf bir basitlikle, bir köpek aşağı doğru ulursa ölüme, yukarı doğru ulursa hastalıktan kurtulmaya işaret ettiğini söyler.[183] Ölmek üzere olan bir adamın evinde, ruhu tutulmasın diye kilitler açılmalı ve sürgüler çekilmelidir.[184] Hessen'li çocuk, cebinde bir bebek başlığı taşıyarak askere alınmaktan kurtulabileceğini düşünür; bu, erkekliği reddetmenin sembolik bir yoludur.[185] Modern Servialılar, dans edip şarkı söyleyerek, yapraklar ve çiçekler giydirilmiş küçük bir kızın etrafında dolaşırlar ve yağmur yağdırmak için üzerine bir tas su dökerler.[186] Denizciler bazen rüzgâr için ıslık çalarlar ama başka havalarda denizde ıslık çalmaktan nefret ederler. Bu da ıslıklı bir fırtınaya neden olur.[187] Cornishman'a göre balık kuyruğundan başına kadar yenmelidir ki diğer balıkların kafaları kıyıya gelebilsin çünkü yanlış şekilde yenirlerse kıyıdan uzaklaşırlar.[188] Kendini kesen kişi bıçağı yağla ovmalıdır, yağ kuruyunca yara iyileşir; bu, Pharmacopœia'da sempatik merhem tariflerinin bulunduğu günlerden kalmadır.[189] Bu kavramlar ne kadar hayali olsa da oldukça kesin bir zihinsel yasaya ait oldukları unutulmamalıdır. Pratik sonuçlarını inkâr etsek de zihinsel işleyişini pekâlâ anlayabileceğimiz bir ideal birliktelik ilkesine bağlıdırlar. Ahmaklığı anlayamayacak kadar bilge olan Lord Chesterfield bunu kanıtlamak için tekrar alıntılanabilir. Mektuplarından birinde Kral'ın hasta olduğunu ve halkın genellikle hastalığın ölümcül olmasını beklediğini çünkü Kule'deki Kral'ın yaşındaki en yaşlı aslanın yeni öldüğünü anlatır. 'İnsan aklı ne kadar vahşi ve kaprisli,' diye haykırır yorum olarak ama aslında bu düşünce ne vahşi ne de kaprisliydi. Bu sadece, eğitimli dünyanın uzun zamandır ve acı bir şekilde değersiz olduğunu öğrendiği ancak insan ırkının beşte dördünün zihninde var olan bir düşünceydi.

Sözde bilimler olarak sistematize edilen büyü sanatlarına bir göz atmak da aynı temel ilkeyi gösterir. Kehaneti de içeren, hayvanları görerek ve onlarla karşılaşarak kehanette bulunma sanatı, Brezilya'nın Tupileri[190] ve Borneo'nun

Dayakları[191] gibi vahşiler tarafından bilinir ve klasik uygarlığa kadar uzanır. Maoriler kurallarının karakteri hakkında bir örnek verebilir: bir baykuşun danışma sırasında ötmesini uğursuz sayarlar ama bir şahin tepelerinde uçarsa savaş konseyi zafer umuduyla teşvik edilir. Kuşların savaş kurbanının sağında uçması, kabilenin köyleri o bölgede ise olumludur ama alamet düşman yönündeyse savaştan vazgeçilir.[192] Burada küçük bir baykuşun ötüşü dehşet sesidir, oysa beyaz bir baykuş vardır ve o uğurludur ama bütün kuşlar arasında beyaz şahin en kâhin olanıdır ve Kalmuk, sağından bir baykuş geçtiğinde bu hayra alamet olduğu için teşekkür eder ama solundan bir baykuş geçtiğini gördüğünde felaket beklentisiyle yüzünü çevirir.[193] Eski Calabar zencileri için de büyük yalıçapkınının çığlığı sağdan ya da soldan duyulmasına göre iyiye ya da kötüye işaret eder.[194] Burada sağ ve sol elin bariz sembolizmi, baykuşun kederli notasından gelen kötülük habercisi ve eski Avrupa'da yırtıcı kuşu savaşçının fetih alameti haline getiren bir düşünce olan vahşi şahinden gelen zafer iması vardır. Eski kölelerin hasta bir adamla ya da yaşlı bir kadınla karşılaşmalarını uğursuzluk alameti olarak görmelerinde olduğu gibi, aynı türden anlamlar 'angang'da, hayvanlarla insanların karşılaşmalarından, özellikle de sabahın ilk gezintilerinden çıkarılan alametlerde de görülür. Bu konuyu ayrıntılı olarak inceleme zahmetine katlanan ve klasik, Orta Çağ ve Doğu kurallarını inceleyen herkes, doğrudan sembolizm ilkesinin hâlâ bunların önemli bir kısmını açıkladığını görecektir ancak geri kalanlar orijinal anlamlarını yitirmiş olabilir ya da aslında başka bir nedenden kaynaklanıyor olabilir veya sistemdeki boşlukları doldurmak için keyfi olarak icat edilmiş olabilir (bu tür araçların önemli bir kısmının olması gerektiği gibi). Karganın alametinin neden sağda ve solda farklı olması gerektiği; akbabanın neden açgözlülüğe, leyleğin uyuma, pelikanın dindarlığa, eşeğin emeğe işaret etmesi gerektiği; vahşi kurdun neden iyi, ürkek tavşanın neden kötü bir alamet olması gerektiği; itaatkâr bir halkın türü olan arıların neden bir krala iyi talih getirmesi gerektiği, sineklerin ise ne kadar sık kovulsalar da küstahlığın ve saygısızlığın işareti olması gerektiği henüz bizim için açık değildir.[195] Hayvanların kendileriyle karşılaşanlar için uğursuz olduğu genel ilkesine gelince, bir koyun sürüsünün şanslı ama bir domuz sürüsüyle karşılaşmanın uğursuz olduğunu söyleyen Alman köylüsü ve ocağın ağzına giderken yaşlı bir kadınla ya da bir tavşanla karşılaştığında dehşet içinde geri dönen Cornish madencisi, bir tümülüsten çıkarılan herhangi bir çakmaktaşı alet kadar gerçek olan eski vahşetin kalıntılarını bugüne kadar korumaktadır.

Aşağı ve orta ırkların ruhani ilişkiye atfettikleri rüya doktrini bu açıdan büyüden ziyade dine aittir ancak rüyalardan analojik yorumlama yoluyla kehanetler çıkarma sanatı olan tekiromansinin burada yeri vardır. Böyle bir mistik açık-

lamanın öncü ilkesi için, Yusuf'un rüyalarının (Yaratılış xxxvii., xl., xli.), ekin demetlerinin, güneşin, ayın ve on bir yıldızın, asmanın ve et sepetinin, zayıf ve semiz sığırların, zayıf ve dolu başakların ayrıntılarından ve yorumlarından daha iyi bir tip seçilemezdi. Oniromansi, yani rüyalarda görülen şeylerin sembolik olarak yorumlanması, aşağı ırklar arasında bilinmeyen bir şey değildir. Bütün bir Avustralya kabilesinin, içlerinden biri rüyasında belli bir tür baykuş gördüğü ve bilge adamlar bu baykuşun başka bir kabilenin saldırısını haber verdiğini söylediği için orayı terk ettiği bilinmektedir.[196] Zihinleri rüyalarla çok meşgul olan Kamçadallar, bazı rüyaların özel yorumlarına sahipti. Böylece bit ya da köpek rüyası görmek, Rus gezginlerin geleceğini haber veriyordu, vs.[197] Deneyimleri onlara rüyaların doğrudan gerçekleşmesini beklemenin yanlışlığını öğretmiş olan Zulular, bazı durumlarda diğer uca koşarak meseleleri çözmeye çalışmışlardır. Rüyalarında hasta bir adamın öldüğünü, toprağın mezara döküldüğünü, ölülerin feryatlarını duyduklarını ve her şeyinin yok olduğunu görürlerse 'Rüyamızda onun öldüğünü gördüğümüz için o ölmeyecek' derler ama rüyalarında bir düğün dansı görürlerse bu bir cenaze törenine işarettir. Böylece Maoriler rüyalarında öldüğünü gördükleri bir akrabalarının iyileşeceğine inanırlar ama onu iyi görmek ölüme işarettir.[198] Böylece her iki ırk da kendi Atalarımıza rehberlik eden aynı çarpık mantıkla, 'rüyalar zıtlıklarla ilerler' aksiyomunu işler. Klasik, doğulu ve modern popüler rüya yorumlama kurallarının uzun listelerini gözden geçirerek tüm okumalarının orijinal anlamını keşfetmeyi bekleyemezsiniz. Birçoğu, o zamanlar anlaşılabilir olan ama şimdi belirsiz olan imalara dayanıyor olmalıdır. Hz. Muhammed'in kadınların yuvada saklı bir yumurtaya benzediğine dair bir sözü nedeniyle yumurtaların kadınlara atıfta bulunarak yorumlanması, rüya kurallarının, kilit noktası korunmadıkça fark edilemeyecek kadar zorlama fikirlere nasıl dayanabileceğini göstermesi açısından bir örnektir. Birçok kural, alamet ve ihtimal listelerini doldurmak için rastgele alınmış olmalıdır. Et kızartma rüyası neden rüya görenin sırtını sıvazlayan biri olduğunu göstersin ya da uykuda gülmek zor durumların habercisi olsun ya da klavikord çalma rüyası akrabaların ölümünün habercisi olsun? Oysa madalyonun diğer yüzü, yani pek çok rüya alametinin hâlâ anlamsız görünen mantığı çok daha dikkat çekicidir. Tüm bu yanılsamanın altında yatan aynı sembolizmin, açık bir anlamı olan bu tür kuralların sürdürülmesini ve yaratılmasını desteklediği düşünülebilir. Müslümanların rüyasında beyaz, yeşil ya da su görmenin iyiye, siyah, kırmızı ya da ateş görmenin kötüye alamet olduğuna; hurma ağacının Arap'a, tavus kuşunun krala işaret ettiğine; rüyasında yıldızları yediğini gören kişinin büyük bir adamın sofrasında özgürce yaşayacağına dair fikirlerini ele alalım. Artemidorus'un "Oneirocritica"sında olduğu gibi

klasik kuralları alın ve Orta Çağ eserlerinden aşağıya doğru inerek, hizmetçilerin hâlâ panayırlarda üç kuruşluk kitapçıklarla satın aldığı rüya sözlüğüne kadar inin. Görülecektir ki, eski kurallar hâlâ kayda değer ölçüde yerlerini korurken, kurallar yığınının yarısı hâlâ orijinal mistik anlamlarını, çoğunlukla doğrudan, ama bazen de zıtlıklar kuralına göre korumaktadır. Hoş olmayan bir koku sıkıntı anlamına gelir; kişinin ellerini yıkaması endişeden kurtulması anlamına gelir; kişinin en sevdiği sevgilisine sarılması iyi talih anlamına gelir; kişinin ayaklarının kesilmesi bir yolculuğu engeller; kişinin uykusunda ağlaması sevinç işaretidir; rüyasında bir dişini kaybettiğini gören kişi bir arkadaşını kaybedecektir ve rüyasında bir kaburgasının alındığını gören kişi yakında karısının ölümünü görecektir; arıları takip etmek kazanç anlamına gelir; evli olmak kişinin bazı akrabalarının öldüğü anlamına gelir. Birçok kuşu bir arada görmek kıskançlık ve sitem işaretidir; bir yılan tarafından takip edilmek kötü kadınlara karşı tetikte olmanız gerektiğine işarettir; rüyada ölüm görmek iyi talih ve uzun yaşam işaretidir; rüyada yüzmek ve suda yürümek başınızı suyun üstünde tutmanız gerektiğine işarettir; rüyada bir köprüden geçtiğinizi görmek daha iyisini aramak için iyi bir durumu terk edeceğinize işarettir; rüyada ejderha görmek büyük bir efendi, efendiniz veya bir yargıç göreceğinize işarettir.[199]

Haruspikasyon, aşağı ırklar arasında, özellikle Malaylara ve Polinezyalılara[200] ve çeşitli Asya kabilelerine aittir.[201] Peru'da İnkalar arasında uygulandığından bahsedilmektedir.[202] Kaptan Burton'un Orta Afrika'ya dair anlattıkları belki de bunun sembolik ilkesini oldukça iyi göstermektedir. Bir kümes hayvanını öldürüp ikiye bölerek içini inceleyen mganga ya da büyücüyü anlatır: Kanatlarda siyahlık ya da leke varsa bu çocukların ve akrabaların ihanetini gösterir; omurga anne ve büyükanneyi mahkûm eder; kuyruk suçlunun karısı olduğunu gösterir, vb.[203] Sanatın kamu işlerinde bu kadar büyük bir yer tuttuğu eski Roma'da, kurbanların karaciğerlerinin katlanmış olarak bulunduğu ve kâhinlerin ona çifte imparatorluk kehanetinde bulunduğu Augustus'un alametinin gösterdiği gibi, aynı tür yorum yaygındı.[204] O zamandan beri haruspikasyon neredeyse diğer tüm majikal Ayinlerden daha tamamen yok oldu ancak şimdi bile Brandenburg'da bunun karakteristik bir kalıntısı gözlemlenebilir. Bir domuz öldürülür ve dalağı ters çevrilmiş olarak bulunursa o yıl ailede başka bir altüst oluş, yani ölüm olacaktır.[205] Kemiklerle kehanette bulunma sanatı, Kuzey Amerika yerlilerinin kirpinin yassı bir kemiğini ateşe koyup rengine bakarak kirpi avının başarılı olup olmayacağına karar vermelerinde olduğu tarzda, haruspikasyonla birlikte sınıflandırılabilir.[206] Bu türden başlıca sanat, teknik olarak skapulomansi ya da omoplatoskopi olarak adlandırılan kürek kemiğiyle kehanette bulunmadır. Eski Çinlilerin kaplumba-

ğa kabuğunu ateşte çatlatarak kehanette bulunmalarıyla bağlantılı olan bu sanat özellikle Tataristan'da revaçtadır. Basit sembolizmi Pallas'ın ayrıntılı açıklamasında şemalarla iyi bir şekilde gösterilmiştir. Kürek kemiği farklı yönlerde çatlayana kadar ateşe bırakılır ve sonra uzunlamasına yarık 'yaşam yolu' olarak kabul edilirken, sağ ve soldaki çapraz çatlaklar farklı tür ve derecelerde iyi ve kötü talihi temsil eder. Kehanet sadece belirli bir olayla ilgili olarak ele alınırsa o zaman uzunlamasına yarıklar iyi gideceği, çapraz kesikler engel anlamına gelirken, beyaz işaretler çok kar, siyah olanlar ılıman bir kış vb. anlamına gelir.[207] Modern zamanlara kadar varlığını sürdüren bu tuhaf sanatı Avrupa'da bulmak için bizimkinden daha iyi bir yere gidemeyiz; bunun için uygun bir İngilizce terim 'spealbone'u okumaktır (speal = espaule). İrlanda'da Camden, ölümün habercisi olan karanlık bir noktayı bulmak için bir koyunun diş kemiğine bakıldığını anlatır ve Drayton da ***Polyolbion*** adlı eserinde bu sanatı anar:

"Sağ taraftan gelen bir koçun omzuyla.
Genelde de kürek kemiği kırılır,
Büyücü onu aldığında ve ona baktığında
Uzun zaman önce yapılanlar gibi, uzun zaman sonra yapılacaklar da önceden gösterilir."[208]

Kiromansi ya da el falı, astroloji ile karıştırılsa da buna çok benzemektedir. Antik Yunan ve İtalya'da gelişmiştir. Hindistan'da hâlâ olduğu gibi, "avuçlarımın içinde yazıyor" demek, kaçınılmaz bir kader duygusunu ifade etmenin yaygın bir yoludur. Falcılık, avuç içindeki işaretlerde bir kader çizgisi ve bir yaşam çizgisi izler, Satürn dağındaki kesişmelerde melankolinin kanıtlarını bulur, tırnaklardaki siyah lekelerden keder ve ölümü haber verir. Nihayet, bu çocuksu sembolizmin gücünü tükettikten sonra, saçmalığı artık ideal bir anlayışla bile hafifletilemeyen ayrıntılarla sistemini tamamlar. Bu sanatın sadece çingene falcıları arasında değil, 'iyi toplum'olarak adlandırılan kesimde de modern destekçileri vardır.[209]

Büyücülükte fikirlerin birbiriyle ilişkilendirilmesi çoğu zaman bir dereceye kadar açıktır. Örneğin, Yeni Zelandalı büyücü kehanet çubuklarının (ruhlar tarafından yönlendirilen) düşme şeklinden alamet çıkardığında, doğal olarak kendi kabilesini temsil eden çubuğun düşmanı temsil edenin üzerine düşmesinin iyi bir alamet olduğunu ve bunun tersinin de geçerli olduğunu söylerdi. Zulu kâhinleri, evet demek için yükselen ve hayır demek için düşen sihirli sopa parçalarıyla hâlâ benzer şekilde çalışmakta, rahatsızlığının nerede olduğunu göstermek için hastanın başına, midesine veya vücudunun etkilenen başka bir kısmına atlamakta ve onu iyileştirebilecek doktorun evini işaret etmektedir. Aynı şekilde, benzer bir yön-

temin uzun zaman önce eski dünyada uygulandığı yerlerde, cevaplar (şeytanların operasyonuyla) geriye ya da ileriye, sağa ya da sola düşen asalardan alınırdı.[210] Oysa bu tür süreçler karmaşık hâle geldiğinde, sistemin doğal olarak daha keyfi düzenlemelerle desteklenmesi gerekir. Bu, kumarla bağlantısı nedeniyle son bölümde bahsedilen kehanet sanatlarından biri tarafından iyi bir şekilde örneklendirilmiştir. İskambil desteleriyle fal bakma sanatı olan kartomanside, iki kızın dostluk, dördün dedikodu anlamına gelmesi ya da Kupa Şövalyesinin aileye yararlı olacak cesur bir genç adam kehanetinde bulunması gibi kurallarda bir tür saçma anlam vardır. Elbette deste bu tür nispeten rasyonel yorumların sadece sınırlı bir kısmını sunabilir. Geri kalanı ise karo yedilinin piyangoda bir ödül, aynı renkten onlunun ise beklenmedik bir yolculuk anlamına gelmesi gibi keyfi yorumlara bırakılmalıdır.[211]

Dikkate değer bir grup kehanet aleti başka bir prensibi göstermektedir: Güneydoğu Asya'da Sgau Karenler cenaze törenlerinde pirinç bir leğenin üzerine bir bilezik ya da metal halka asarlar. Ölen kişinin yakınları sırayla bu leğene yaklaşır ve bir bambu parçasıyla leğenin kenarına vururlar. En çok sevilen kişi leğene dokunduğunda, ölen kişinin ruhu ip kopana ve halka leğenin içine düşene ya da en azından çınlayana kadar ipi bükerek ve gererek karşılık verir.[212] Orta Asya'ya yakın bir yerde, Hindistan'ın kuzeydoğu köşesinde, Bodo ve Dhimaller arasında, profesyonel bir şeytan kovucu, bir hastanın bedenine hangi Tanrının girdiğini ve onu bir hastalık saldırısıyla cezalandırdığını bulmak zorundadır. Bunu, etrafındaki yere Tanrıları temsil eden on üç yaprak koyarak ve sonra başparmağına bir iple bağlı bir sarkaç tutarak keşfeder; ta ki söz konusu Tanrı, sarkacı temsil ettiği yaprağa doğru sallayarak kendini göstermesi için bir yakarışla uyarılana kadar.[213] Bu mistik sanatlar (bu kabilelerin bunları nasıl uyguladıkları sorusuna girmeden), İmparator Valens'in yerine kimin geçeceğini bulmak için bunları uygulayan komplocular Patricius ve Hilarius'un davasında çok ilginç bir şekilde anlatılan klasik daktilomansinin kaba biçimleridir. Yuvarlak bir masanın kenarı alfabenin harfleriyle işaretlenir, dualar ve mistik törenlerle bir halka masanın üzerinde bir iple asılı tutulur ve belirli harflere doğru sallanarak ya da durarak kâhinin cevap sözcüklerini verirdi.[214] Daktilomansi Avrupa'da, bir ipliğe asılı bir halkayı bir kabın içinde, operatörün bilinçli yardımı olmadan sallanmaya başlayıp saati gösterene kadar tutarak saatin kaç olduğunu bulma sanatına dönüşmüştür. Peder Schott, "***Physica Curiosa***" (1662) adlı eserinde, övgüye değer bir ihtiyatla, bu fenomeni genel olarak şeytani etkiye atfetmekten kaçınır. Aramızda bir çocuk oyunu olarak varlığını sürdürmektedir ve her ne kadar 'büyücü' olmasak da duyarsız hareketin etkilerini dikkate değer bir şekilde gösteren bu küçük aletten bir

şeyler öğrenebiliriz. Operatör, tam doğru anda çok hafif dokunuşlarla bir kilise çanını çalıyormuş gibi, kayda değer bir titreşime dönüşene kadar gerçekten hafif uyarılar verir. Bilinçsizce de olsa titreşimlere neden olduğu ve yön verdiği, operatörün gözleri kapalıyken aleti çalıştırma girişimiyle gösterilebilir. Bu girişimin başarısız olduğu, yönlendirme gücünün kaybolduğu görülecektir. Suya, cevhere, hazineye ve hırsızlara karşı ilginç bir şekilde çok yönlü hassasiyeti olan ünlü kehanet çubuğunun eylemi, kısmen profesyonel Dousterswivel'lerin hilesine ve kısmen de dürüst operatörlerin az ya da çok bilinçli yönlendirmesine ait gibi görünmektedir. İngiltere'de hâlâ bilinmektedir ve Almanya'da onu bir bebeğin giysilerinin içine saklama eğilimindedirler ve böylece daha etkili olması için vaftiz ettirirler.[215] Bu kehanet aletleri grubunu tamamlamak için, şans ya da operatörün yönlendirmesi, klasik ve Orta Çağ kehanetlerinin en tanıdıklarından biri olan kosinomansi ya da Hudibras'ta tarif edildiği gibi, 'küreler kadar kesin dönen elek ve makas kahini'nin eylemini belirleyebilir. Elek bir iple ya da kenarına saplanmış bir makasın uçlarıyla asılır ve bir hırsızın adı anıldığında döner, sallanır ya da düşerdi. Başka amaçlar için de benzer işaretler verirdi. Bu eski Ayinin bir çeşidi de Hristiyanların hâlâ sıkça uyguladıkları İncil ve anahtar imtihanıdır: Bir hırsızı bu yolla tespit etmenin uygun yolu, alete 50. Mezmuru okumaktır ve 'Bir hırsız gördüğünde, ona razı oldun' ayetini duyduğunda, suçluya dönecektir."[216]

Kont de Maistre, her zamanki gibi bir argümanı yanlış ucundan ele alma yeteneğiyle, bize adli astrolojinin kuşkusuz birinci dereceden gerçeklere dayandığını, yararsız ya da tehlikeli oldukları için elimizden alınmış ya da yeni biçimleri altında tanıyamadığımız gerçeklere dayandığını söyler.[217] Konunun ölçülü bir incelemesi, astrolojinin birinci dereceden bir hataya, ideal analojiyi gerçek bağlantı ile karıştırma hatasına dayandığı şeklindeki karşıt görüşü haklı çıkarabilir. Astroloji, insanlık üzerindeki yanıltıcı etkisinin büyüklüğü ve felsefenin onurlu bir dalı olarak kaldığı nispeten modern dönem itibariyle, okült bilimler arasında en yüksek rütbeyi talep edebilir. Her ne kadar temel kavramlarından biri olan göksel cisimlerin ruhları ya da canlandırıcı zekâları vahşi yaşamın derinliklerine kök salmış olsa da uygarlığın en alt seviyelerine ait olduğu söylenemez. Yine de Maorilerin aşağıdaki astrolojik akıl yürütme örneği, Paracelsus ya da Agrippa'da bulunabilecek kadar gerçek bir argümandır ve kendi kültürlerinden geldiğinden şüphe etmek için hiçbir neden yoktur. Gezegen yukarıdaysa düşman üstünlük sağlayacaktır ama aşağıdaysa toprağın adamları kendilerini savunabileceklerdir.[218] Astrolojinin erken tarihi belirsiz olsa da büyük gelişimi ve ayrıntılı sistematizasyonu şüphesiz antik ve Orta Çağ dünyasının uygar uluslarının eseridir. Tahmin edilebileceği gibi, kurallarının büyük bir kısmı anlaşılır anlamlarını yitirmiş ya

da hiçbir zaman sahip olmamıştır ancak diğer pek çoğunun kökeni hâlâ açıktır. Önemli ölçüde doğrudan sembolizme dayanmaktadırlar. Güneşi altınla, heliotrope ve pæony ile günü müjdeleyen horozla, aslan ve boğa gibi yüce hayvanlarla; ayı gümüşle, değişen chamæleon'la ve her ay filiz verdiğine inanılan palmiye ağacıyla ilişkilendiren kurallar böyledir. Doğrudan sembolizm, doğum haritalarının hesaplanmasındaki ana ilke olan, bir çocuğun doğduğu anda göklerin doğuda yükselen kısmının çocuğun kendisiyle bağlantılı ve gelecekteki yaşamının bir kehaneti olarak kabul edildiği horoskoptaki "yükselen' kavramında açıkça görülmektedir.[219] Eski bir hikâyeye göre, bir keresinde iki kardeş birlikte hastalandığında, hekim Hipokrat tesadüften ikiz oldukları sonucuna varmış ama astrolog Poseidonios daha ziyade aynı takımyıldızın altında doğduklarını düşünmüştür: her iki argümanın da bir vahşiye makul görüneceğini ekleyebiliriz. Modern popüler felsefede yerini koruyan en öğretici astrolojik doktrinlerden biri, büyüyen ve küçülen doğanın büyüyen ve küçülen ay ile olan sempatisidir. Klasik buyruklar arasında Yeni Ay'da tavuğun altına yumurta bırakmak ancak küçülen ayda ve gün ortasından sonra ağaç kesmek yer alır. Litvanyalıların erkek çocuklarını büyüyen ayda, kız çocuklarını ise küçülen ayda sütten kesme emri, şüphesiz erkek çocuklarını güçlü, kız çocuklarını ise ince ve narin kılmak içindir ve Orkney Adalılarının büyüyen ay haricinde evlenmeye karşı çıkmalarıyla iyi bir uyum içindedir.

Tusser'in ***'Five Hundred Points of Husbandry'*** adlı eserinden alınan aşağıdaki satırlar, ayın iki karşıt etkisini tek bir örnekte güzel bir şekilde açıklamaktadır:

'Ayın batışında bezelye ve fasulye
Kim onları erken ekerse, çok erken ekiniş olur:
Onlar da gezegenle birlikte dinlenip yükselsinler diye,
Gelişin en bereketli bilgelik ile...'[220]

Hava durumunun Ay'ın dörde bölünmesiyle değiştiği fikri İngiltere'de hâlâ büyük bir güçle savunulmaktadır. Öte yandan meteoroloji uzmanları, gerçeklerle en ufak bir uyumu olan her kuralı benimseme hevesiyle, popüler astrolojinin bir özdeyişi gibi görünen bu kuralı tamamen reddetmektedirler. Bitkilerin sararıp solmasının ayın sararıp solmasıyla ilişkilendirilmesi gibi, havadaki değişiklikler de aydaki değişikliklerle ilişkilendirilirken, astrologların mantığına göre, aydaki değişikliklerin Yeni Ay ve dolunayda gerçek mi yoksa orta dönemlerde hayali mi olduğunun bir önemi yoktu. Doğru hava durumu kayıtlarına erişimi olan eğitimli insanların hâlâ hayali ay kurallarından memnuniyet duyması ilginç bir entelektüel hayatta kalma vakasıdır.

Bu gibi durumlarda astrolog en azından kuralını dayandırabileceği, aldatıcı da olsa, gerçek bir analojiye sahipti ancak sözde biliminin çoğu daha da zayıf ve keyfi analojilere, nesnelere değil ama isimlere dayanıyor gibi görünmektedir. Yıldızların ve takımyıldızların, gökyüzünün bölgelerini belirleyen burçların, günlerin ve yılların dönemlerinin isimleri, ne kadar keyfi verilmiş olursa olsun, astrologun üzerinde çalışabileceği ve dünyevi olaylarla ideal bir bağlantı kurabileceği malzemelerdir. Astronomların güneşin rotasını hayali burçlara ayırmış olmaları, bu göksel burçların gerçek dünyevi koçlar, boğalar, yengeçler, aslanlar ve başaklar üzerinde gerçek bir etkiye sahip olduğuna dair astrolojik kuralların ortaya çıkması için yeterliydi. Aslan burcunda doğan bir çocuk cesur olacaktı ama yengeç burcunda doğan bir çocuk hayatta başarılı olamayacaktı; sucu burcunda doğan bir çocuğun boğulma olasılığı yüksekti ve bu böyle devam edecekti. 1524'e doğru Avrupa, o yılın Şubat ayında kehanet edilen ikinci bir tufanı dua ederek dehşet içinde bekledi. Ölümcül ay yaklaştıkça, suya yakın yaşayan insanlar tepelere akın etti. Bazıları onları kurtarmak için tekneler hazırladı ve Başkan Aurial Toulouse'da kendine bir Nuh'un Gemisi inşa etti. Bu felaketi tahmin eden büyük astrolog Stoefler'di (almanaklarımızdaki hava durumu kehanetlerinin yaratıcısı olduğu söylenir) ve onun argümanı hâlâ mükemmel bir şekilde anlaşılabilir olma avantajına sahiptir. Söz konusu tarihte üç gezegen birlikte Balık burcunda olacaktı. Yine, astronomlar gezegenlere belirli Tanrıların isimlerini vermeyi seçtikleri için, gezegenler ilahi adaşlarının özelliklerini aldılar. Böylece Merkür seyahat, ticaret ve hırsızlıkla, Venüs aşk ve neşeyle, Mars savaşla, Jüpiter ise güç ve 'şenlikle' ilişkilendirilir oldu. Doğu'da astroloji hâlâ büyük saygı gören bir bilimdir. Avrupa'nın Orta Çağ'daki durumu, Şah'ın başkentinin duvarlarının dışında takımyıldızlar girmesine izin verene kadar günlerce beklediği ve yıldızların kan dökmek için belirlediği günlerde berber dükkanlarından sokaklara aktığı İran'a giden bir gezgin tarafından hâlâ mükemmel bir şekilde anlaşılabilir. Profesör Wuttke, Almanya'da çocuğun yıldız falının hâlâ düzenli olarak vaftiz belgesiyle birlikte aile sandığında saklandığı birçok bölge olduğunu açıklamaktadır. İngiltere'de muhafazakârlığın bu seviyesine pek ulaşamıyoruz ancak ben de bir astroloğun bir mil yakınında yaşıyorum ve yakın zamanda İngiliz Derneği'ne iyi niyetle sunulan doğum haritaları üzerine ciddi bir makale gördüm. Noel'de taşra kasabalarındaki kitapçıların vitrinlerindeki *'Zadkiel's Almanack'* yığınları, halk eğitiminde yapılması gereken daha ne kadar çok şey olduğunun bir göstergesidir. Astrolojik mantığın hayatta kalmasına ve önemine bir örnek olarak, 1861 yılında Londra'da yayınlanan *'The Hand-Book of Astrology, by Zadkiel Tao-Sze'* adlı kitaptan bir pasaj aktarmaktan daha iyisini yapamam. Astrolog, kitabının ilk cil-

dinin 72. sayfasında şunları anlatmaktadır: Sayfa 45'te verilen gök haritası, genç bir bayanın küçük kardeşini öldürmek suçundan tutuklanması vesilesiyle çizilmiştir. Bir gazetede Bayan C. K.'nın 23 Temmuz 1860 günü öğleden sonra yirmi dört dakika sonra küçük kardeşini öldürmek suçundan tutuklandığını okuyan yazar, onun suçlu olup olmadığını anlamak istemiş ve haritayı buna göre çizmiştir. Ay'ın on ikinci evde bulunması açıkça mahkûmu göstermektedir. Ay hareketli bir burçtadır ve yirmi dört saatte 14° 17' hızla hareket eder. Bu nedenle hızlı hareket etmektedir. Bunlar mahkûmun çok çabuk serbest bırakılacağını gösterir. Sonra on ikinci burcun zirvesinde hareketli bir burç ve onun yöneticisi olan ☿'nin de hareketli bir burçta olduğunu görürüz ki bu da hızlı salıverilmenin bir başka göstergesidir. Bu yüzden mahkûmun hemen serbest bırakılacağına karar verildi ve birçok arkadaşa bildirildi ki gerçek de buydu. Mahkûmun bu eylemden suçlu olup olmadığına baktık ve Ay'ın insancıl bir burç olan Terazi'de olduğunu ve her ikisi de M.C.'de olan Güneş ve ♃'nin ✶ açısını henüz geçmiş olduğunu görünce, onun insancıl, duyguları olan ve onurlu bir kız olduğundan ve böyle bir vahşetten suçlu olmasının mümkün olmadığından emin olduk. Onu tamamen masum ilan ettik ve Ay onuncu evden çok iyi bir görünüm aldığından, onurunun çok yakında mükemmel bir şekilde tesis edileceğini ilan ettik. Astrolog, zavallı Constance Kent'in itirafını okumak için birkaç ay daha bekleseydi, hareketli burçlarına, adil dengelere, güneşli ve neşeli açılara farklı bir anlam verebilirdi. Bu zor bir görev de olmazdı çünkü bu fanteziler kendilerini sonsuz çeşitlilikte yeni yorumlara borçludur. İşte yıldızların büyük bilimi başından sonuna kadar bu tür fantezilere ve bu tür yorumlara dayanmıştır.

Burada sembolik büyünün güzel örnekleri olarak seçilen ayrıntılara bakarak şu soruyu sorabiliriz: tüm bu korkunç maskaralıkta hiç mi gerçek ya da değer yok? Görünüşe göre pratikte hiçbiri yoktur ve dünya çağlar boyunca sözde sonuçlarıyla tamamen ilgisiz olan ve ters yönde de ilerleyebilecek olan süreçlere kör bir inançla büyülenmiştir. Plinius haklı olarak, "tüm sanatların en hilelisi olduğu için, dünyanın her yerinde ve çağlar boyunca hüküm sürdüğü için" (eo ipso quod fraudulentissima artium plurimum in toto terrarum orbe plurimisque seculis valuit) büyüyü özel ilgisine layık bir çalışma olarak görmüştür. Böyle bir sistemin sadece bağımsız olarak değil, kendi gerçeklerine meydan okuyarak kendini nasıl sürdürebildiği sorulursa, adil bir yanıt vermek zor görünmemektedir. İlk olarak, okült bilimin tamamen kendi başına var olmadığı hatırlanmalıdır. Sanatları ne kadar beyhude olursa olsun, pratikte diğer prosedürlerle ilişkili olarak hiç de beyhude değildir. Kutsal kehanetler olarak aktarılan şeyler aslında çoğu zaman kurnaz bir adamın geçmişe ve geleceğe dair kurnaz tahminleridir. Kehanet

büyücüye gerçek bir araştırmanın maskesi olarak hizmet eder, tıpkı çilenin ona titreyen elleri ve ikircikli konuşmalarıyla sırlarını ve onu keşfetme gücüne olan mutlak inançlarını ele veren suçluları inceleme fırsatı verdiği zaman olduğu gibi. Kehanet kendi kendini gerçekleştirme eğilimindedir, tıpkı büyücünün kurbanının zihnine kendisine karşı ölümcül sanatlar uygulandığı inancını aşılayarak, onu bu fikirle maddi bir silahla öldürebilmesi gibi. Çoğu zaman büyücü olduğu kadar Rahiptir de ve dinin tüm gücünü arkasına almıştır. Çoğu zaman bir güç adamı, her zaman vicdansız bir entrikacıdır, büyücülük ve devlet işlerini birlikte yürütebilir ve sol elini sağ eline yardım ettirebilir. Çoğunlukla bir hekimdir, ölüm ya da yaşamla ilgili kehanetlerini ilaçlarla ya da zehirlerle destekleyebilir. Hâlâ "sihirbaz hileleri' dediğimiz el çabukluğu numaraları onun doğaüstü saygınlığını korumasına çok yardımcı olmuştur. Uygarlığın bilinen en eski aşamalarından bu yana, zanaatlarıyla yaşayan ve onu canlı tutan profesyonel sihirbazlar olmuştur. Denir ki eğer birileri üçgenin iki kenarının üçüncüye eşit olduğunu öğretmek için öğretim görevlilerine bağışta bulunsaydı, bu doktrin aramızda saygın bir takipçi kitlesine sahip olurdu. Her halükârda, itibarını ve gücünü korumakla ilgilenen etkili bir mesleğe sahip olan büyücülük, varlığını sadece kanıtlara dayandırmıyordu.

Ayrıca ikinci olarak, bu kanıta gelirsek; Büyü sahtekarlıktan doğmaz ya da tam bir sahtekarlık olarak da uygulanmaz. Büyücü genellikle eski mesleğini iyi niyetle öğrenir ve ona olan inancını başından sonuna kadar az ya da çok korur. O aynı anda hem bir aldatıcı hem de bir hilekârdır, bir inananın enerjisini bir ikiyüzlünün kurnazlığıyla birleştirir. Eğer okült bilim sadece aldatma amacıyla kurulmuş olsaydı, salt saçmalıklar amaca hizmet ederdi, oysa bulduğumuz şey ayrıntılı ve sistematik bir sözde bilimdir. Aslında, samimi ama aldatıcı bir felsefe sistemidir. İnsan aklı tarafından hâlâ büyük ölçüde kendi zihnimiz tarafından anlaşılabilir süreçlerle geliştirilmiştir ve bu nedenle dünyada özgün bir konuma sahiptir. Her ne kadar gerçeklerin kanıtı onun aleyhine olsa da bu kanıtın ölümcül bir şekilde ortaya konması ancak son zamanlarda ve yavaş yavaş gerçekleşmiştir. Sistemin pratikteki işleyişine ilişkin genel bir değerlendirme şu şekilde yapılabilir. Başarılı vakaların büyük bir kısmı büyü kılığına sokulmuş doğal yöntemlere aittir. Vakaların belli bir kısmı da şansa bağlı olmalıdır. Bununla birlikte, çok daha büyük bir oran başarısızlık olarak adlandırmamız gereken şeydir ancak bunların sayılmasını önlemek sihirbazın mesleğinin bir parçasıdır ve bunu olağanüstü bir retorik kayması ve yüzsüzlükle yapar. Kendisine üç ya da dört şans veren muğlak ifadeler kullanır. Zor koşulları nasıl dayatacağını ve başarısızlığı bunların ihmaline nasıl bağlayacağını bilmektedir. Altın yapmak istiyorsanız, Orta Asya'daki simyacının sizin için bir tarifi vardır ancak bunu kullanmak için

üç gün boyunca düşünmeyi bırakmanız gerekir. tıpkı İngiliz folklorumuzun, kirpiklerinizden birini kaybedip başparmağınıza takarsanız, istediğiniz her şeyi elde edeceğinizi söylemesi gibi. Yeter ki ölümcül anda tilki kuyruklarını düşünmeyi bırakabilin. Bir kez daha, eğer yanlış bir şey olursa, en azından büyücünün bir nedeni vardır. Erkek çocuk vaat ettiği hâlde bir kız çocuğu doğarsa oğlanı kıza çeviren düşmanca bir uygulayıcıdır. Güzel bir hava yaratırken fırtına çıkarsa daha güçlü törenler için sakince daha yüksek bir ücret talep eder ve müşterilerine, yaptığı şeyi yapmasaydı çok daha kötü olacağı için ona teşekkür edebileceklerini garanti eder. Tüm bu hileleri bir kenara bıraksak bile, okült bilimi iyi niyetle uygulayan dürüst ama bilimsel olmayan insanlara bakar ve gerçeklerle yüzleşirsek, onları bizim gözümüzde mahkum eden başarısızlıkların onların gözünde nispeten daha az ağırlık taşıdığını görürüz. Kısmen 'biraz daha fazla ya da biraz daha az' gibi esnek bir bahaneyle kaçarlar, tıpkı piyango kaybedenin şanslı numarasının ödülün iki katı içinde olduğunu söyleyerek kendini avutması ya da ay gözlemcisinin zafer kazanmış bir şekilde bir çeyreğin iki ya da üç gün öncesinde ya da sonrasında hava değişiminin meydana geldiğini belirtmesi gibi. Böylece onun çeyreğe yakın tanımı yedi günün dört ya da altısı için geçerli olur. Bazıları, bir başarının yarım düzine başarısızlıktan daha ağır basmasına izin veren olumsuz kanıtları takdir edememekten kaçıyor. Eğitimli sınıflar arasında bile **Novum Organum**'un başındaki o unutulmaz pasajın özünü kavramış olanların sayısı artık ne kadar azdır: 'İnsan zihni, bir önerme bir kez kurulduğunda (ya genel kabul ve inançtan ya da verdiği zevkten), diğer her şeyi yeni destek ve onay eklemeye zorlar ve tersine en ikna edici ve bol örnekler olsa da ilk sonuçlarının otoritesini feda etmektense, ya onları gözlemlemez ya da küçümser ya da şiddetli ve incitici bir önyargıyla bazı ayrımlarla onlardan kurtulur ve reddeder. Bir tapınakta, gemi kazası tehlikesinden kurtulanların adak tabletleri gösterildiğinde, o zaman Tanrıların gücünü kabul edip etmeyeceği sorulan kişi buna iyi bir yanıt vermiştir: "Ama yeminlerine rağmen yok olanların portreleri nerede?"[221]

Genel olarak, sembolik büyünün Orta Çağ boyunca ve günümüze kadar varlığını sürdürmesi tatmin edici olmayan bir olgudur ancak gizemli bir olgu değildir. Bir kez yerleşmiş bir inanç, ne kadar aldatıcı olursa olsun, çağdan çağa varlığını sürdürebilir çünkü tıpkı bitkilerin tohumdan yetiştirilmeden kesilerek çoğaltılması gibi, inanç da rasyonel kökenine atıfta bulunmadan kendini çoğaltabilir.

Folklor ve gizli sanatlar gibi ele aldığımız durumlarda hayatta kalma tarihi büyük ölçüde bir gerileme ve çürüme tarihidir. İnsanların zihinleri ilerleyen kültür içinde değiştikçe, eski gelenekler ve görüşler yeni ve düşmanca bir atmos-

ferde yavaş yavaş kaybolur ya da çevrelerindeki yeni yaşamla daha uyumlu durumlara geçer ancak bu istisnasız bir yasa olmaktan o kadar uzaktır ki tarihe dar bir bakış açısı çoğu zaman bunun hiçbir yasa olmadığını düşündürebilir çünkü uygarlık akıntısı kendi üzerine kıvrılır ve döner ve bir çağın parlak akıntısı gibi görünen şey, bir sonraki çağda dönen bir girdaba dönüşebilir ya da bulanık ve zararlı bir bataklık haline gelebilir. İnsan düşüncesinin seyrine geniş bir açıdan bakacak olursak, zaman zaman, tam da dönüm noktasından itibaren, pasif hayatta kalmadan aktif canlanmaya geçişin izini sürebiliriz. İyi bilinen bir inanç ya da gelenek yüzyıllar boyunca çürüme belirtileri göstermişken, toplumun durumunun onu boğmak yerine yeni büyümesini desteklediğini görmeye başladığımızda, sağlıksız olduğu kadar çoğu zaman harika olan bir canlılıkla yeniden ortaya çıkar. Her ne kadar bu canlanma sonsuza dek sürmeyecek olsa da ve akıntı tekrar tersine döndüğünde yıkımı öncekinden daha acımasız olsa da yine de çağlar boyunca sürebilir ve toplumun en derin yapısına girebilir ve hatta çağının işareti ve karakteristiği haline gelebilir.

Tüm hatalarımıza rağmen Atalarımızdan daha bilge ve daha iyi olduğumuzu göstermek isteyen yazarlar, Orta Çağ'dan günümüze cadılığın tarihi üzerinde durmayı severler. Köylülerin tereyağı ve yumurtalarını bozan cadılar için 'Bu cadılara hiç acımam, hepsini yakarım' diyen Martin Luther'den alıntı yapabilirler. İyi kalpli Sir Matthew Hale'in, Kutsal Kitap'ın otoritesi ve tüm ulusların ortak bilgeliğine dayanarak Suffolk'ta cadıları astığını ve Kral James'in, vaftiz edilmiş bir kediyi denize taşıyan elekli bir cadı filosunun yardımıyla Danimarka'dan yola çıkan kralın gemisine karşı fırtına çıkardığı için Dr. Fian'a işkence edilmesine başkanlık ettiğini gösterebilirler. O korkunç günlerde bir cadı avcısı için gözleri kan çanağına dönmüş, pörsümüş bir kötürüm olmak yirmi şilin değerindeydi. Bir kadının vücudunda cadı avcısının şeytan işareti olarak adlandırmaktan hoşlandığı bir işaretin bulunması, ölüm cezasına çarptırılması için bir bahaneydi. Kan akıtmamak, gözyaşı dökmemek ya da bir gölette batmamak önce işkence sonra da kazık demekti. Dinsel reform insan zihninin hastalığına çare değildi çünkü bu tür konularda Püriten Engizisyoncudan ne daha kötü ne de daha iyiydi. Papacı ve Protestan birbiriyle savaştı ama her ikisi de insan ırkının o düşmanına, süpürgeye binmek, çocukların kanını emmek ve yaşamda ve ölümde tüm yaratıkların en sefil olanı olmak için kendini Şeytan'a satmış olan cadıya karşı döndü ancak yeni aydınlanmayla birlikte Avrupa'da yasa ve otoriteye karşı olan görüşler de değişmeye başladı. XVII. yüzyılın sonlarına doğru bu iğrenç batıl inanç aramızda yıkılmaya başlamıştı; 'Saint's Rest'ten Richard Baxter, fanatik bir gayretle New England'ın cadı ateşlerini kendi ülkesinde yeniden alevlendirmek için çabaladı

ama boşuna çabaladı. Yıllar geçtikçe cadılara yapılan zulüm eğitimli sınıflar için daha da nefret uyandırıcı hâle geldi ve her ne kadar zorlukla ölse de sonunda bir iz kalmayacak şekilde yok oldu. Bugün, 1860 yılında Camargo'da bir cadının yakıldığını okuduğumuzda, Meksika'yı uygarlıkta sefil bir şekilde geri kalmış bir ülke olarak işaret ediyoruz. İngiltere'de hâlâ, ineğini kuruttuğunu ya da şalgamını bozduğunu düşündükleri zavallı yaşlı bir kadına kötü davrandıkları için köylülerin Quarter Sessions'da yargılanması gerektiğinde, taşralı zihnin yok olmuş aptallıklara ne kadar inatla sarıldığını yorumluyor ve daha fazla öğretmen için haykırıyoruz.

Tüm bunlar doğru olsa da etnograf, konusunun hakkını vermek istiyorsa araştırmasında daha ileri ve daha derinlere inmelidir. XIII. yüzyıldan XVII. yüzyıla kadar kamuoyunun üzerine bir karabasan gibi çöken yaygın cadılık inancı, Orta Çağ'ın bir ürünü olmaktan çok, ilkel tarihin uzak günlerinden kalma bir canlanmaydı. Avrupa'da yeniden patlak veren bu hastalık, aşağı ırklar arasında kaç çağdır süregelen bir hastalıktı bilemiyoruz. Büyücülük vahşi yaşamın bir parçasıdır. Avustralya ve Güney Amerika'da, büyücülüğe olan yoğun inançları nedeniyle, eğer insanlar hiç büyülenmez ve şiddet yoluyla öldürülmezlerse hiç ölmeyeceklerini söyleyen bazı vahşi ırklar vardır. Avustralyalılar gibi Afrikalılar da ölülerini hangi büyücünün şeytani sanatlarıyla öldürdüğünü sorarlar ve tatmin olduklarında kanın kana kefaret olması gerektiğini söylerler. Batı Afrika'da, büyücülük inancının köle ticaretinden daha fazla cana mal olduğu cesurca iddia edilmiştir. Doğu Afrika'da, sosyal taslaklarını birkaç keskin çizgiyle çizmeye eğilimli bir gezgin olan Kaptan Burton, kölelik ve kara büyü nedeniyle Wakhutu'lar arasında hayatın güvencesiz olduğunu ve 'hiç kimsenin, özellikle de yaşlılıkta, bir günde yakılmaktan kurtulamadığını' belirtmektedir; ' Ve Wazaramo ülkesinde seyahat ederken, bize her birkaç milde bir kül ve odun kömürü yığınlarıyla karşılaştığını, zaman zaman bir anne ve babaya ait olduğu anlaşılan bu yığınların yanında bir çocuğa ait küçük bir yığının da bulunduğunu anlatır.[222] İngiliz Hindistan'ının bazı bölgelerinde bile bu tür dehşetler yaratabilecek bir ruh halinin var olduğu ve bunun kaba kuvvetten çok ikna yoluyla bastırıldığı iyi bilinmektedir. Vahşi yaşam düzeyinden başlayarak büyücülüğün barbar ve erken uygar dünya boyunca varlığını sürdürdüğünün izini sürebiliriz. Avrupa'da 10. yüzyıldan önceki yüzyıllarda cadılık vardı ancak özel bir önemi yoktu. Rothar ve Charlemagne'ın yasaları aslında erkekleri ya da kadınları cadılık suçlamasıyla öldürmeye yönelikti. 11. yüzyıla gelindiğinde, kilise etkisi büyücülüğe olan batıl inancı caydırıyordu ancak şimdi bir tepki dönemi başlamıştır. Efsaneler ve mucizeler yaratan keşişlerin çalışmaları, doğaüstü şeylere karşı tehlikeli bir saflığı giderek daha fazla

teşvik etti. Dini zulüm ruhunun tüm Avrupa'yı karanlık ve acımasız bir çılgınlıkla ele geçirmeye başladığı XIII. yüzyılda, cadılık doktrini tüm barbar gücüyle yeniden canlandı.[223] Avrupa'yı entelektüel ve ahlaki açıdan zenci Afrika'nın seviyesine indirmenin suçunun esas olarak Roma Kilisesi'ne ait olduğunu, Papalar Gregory IX. ve Innocent VIII'in kayıtları ve Kutsal Engizisyon'un tarihi kesin olarak kanıtlamaktadır. Burada bizim için Orta Çağ büyücülüğünün temel ilgi alanı, varlığını sürdürme teorisinin onu ne ölçüde ve doğrulukla açıkladığında yatmaktadır. Burada bizim için Orta Çağ büyücülüğünün temel ilgi alanı, hayatta kalma teorisinin onu ne ölçüde ve doğrulukla açıkladığında yatmaktadır. Cadılara yöneltilen basmakalıp suçlamaların ayrıntılarında, barbar ve vahşi zamanlardan kalma, genellikle çok az değiştirilmiş bir geleneğin izini sürmek mümkündür. Büyülü Ayinlerle fırtınalar çıkarıyorlardı. Silahların zarar vermesine karşı tılsımları vardı. Toplantılarını vahşi fundalıklarda ve dağların tepelerinde yapıyorlardı. Hayvanların üzerinde havada dolaşabiliyorlardı ve hatta kendilerini cadı kedilere ve kurt adamlara dönüştürebiliyorlardı, tanıdık ruhları vardı, Incubi ve succubi ile ilişkiye giriyorlar, kurbanlarının bedenlerine dikenler, iğneler, tüyler ve benzeri şeyler sokuyorlar, şeytani ele geçirme yoluyla hastalıklara neden oluyorlar, büyüler ve nazar yoluyla, resimler ve semboller üzerinde, yiyecekler ve mülkler üzerinde çalışarak büyü yapabiliyorlardı. Worms'lu Burchard'ın kendi zamanının batıl inançları için söylediği gibi, bütün bunlar Hristiyanlık öncesi dönemlerden kalma, "in errore paganorum revolvitur'[224] Orta Çağ'da cadılara karşı kullanılan en bilindik araçlardan ikisi, tüm bu zanaatın uygarlıktaki yerini göstermeye hizmet edebilir. Doğulu cinler demirden öylesine korkarlar ki demirin adı bile onlara karşı bir tılsımdır. Avrupa folklorunda da demir, perileri ve elfleri uzaklaştırır ve güçlerini yok eder. Görünüşe göre onlar esasen eski Taş Devri'nin yaratıklarıdır ve yeni çıkan metal onlar için nefret uyandırıcı ve inciticidir. Demir ise cadıları elfler ve kâbuslarla aynı kategoriye sokmaktadır. Demir aletler onları uzak tutar ve İngiltere'deki ahır kapılarının yarısında hâlâ görüldüğü gibi, özellikle demir nallar bu amaçla seçilirdi.[225] Yine İngiliz cadı işkencelerinin en iyi bilinenlerinden biri 'kaçarak' ya da yüzerek yargılamadır. Elleri ve ayakları bağlanan sanık derin suya atılır, masumsa batması, suçluysa yüzmesi beklenir ve Hudibras'a göre bu ikinci durumda sadece boğulmadığı için asılırdı. Bu Ayinin gerçek ilkel anlamı hakkında biraz fikir sahibi olduğu anlaşılan Kral James, Dæmonology'sinde şöyle der: "Öyle görünüyor ki Tanrı, suyun, vaftizin kutsal suyundan kurtulmuş olanları bağrına kabul etmeyi reddetmesini, cadıların korkunç ihanetinin doğaüstü bir işareti haline getirmiştir." Alman tarihinin erken dönemlerinde, bu aynı suyla yargılama iyi bilinirdi ve anlamı, bilinçli unsurun suçluyu reddetmesi olarak

kabul edilirdi (si aqua illum velut innoxium recepit-innoxii submerguntur aqua, culpabiles supernatant). IX. yüzyıl gibi erken bir tarihte yasalar bu uygulamayı batıl inançların bir kalıntısı olarak yasaklamıştır. Son olarak, Manu'nun Hindu kanunları aynı suda yargılamayı olağan adli sınavlardan biri olarak kabul eder. Eğer su sanığın içine daldırıldığında yüzmesine neden olmuyorsa, yemini doğrudur. Bu eski Hint yasalarının kendisi de şüphesiz daha eski tarihli materyallerden derlendiğinden, Ari ırkının Avrupa ve Asya kolları arasındaki su çilesi yazışmalarının kökenini uzak bir antik döneme kadar geri götürdüğünü varsayabiliriz.[226]

Umalım ki şimdiki büyücülük inancı ve bu inancın zorunlu sonucu olan zulümler uygar dünyada yeniden gündeme gelirse şimdiye kadar olduğundan daha yumuşak bir biçimde ortaya çıksınlar ve daha büyük bir insanlık ve hoşgörüyle dizginlensinler ancak şu anki ortadan kayboluşlarından, ilelebet yok olacakları sonucunu çıkaran herkes, tarihi çok az bir amaçla okumuş ve 'kültürde yeniden canlanmanın" boş bir bilgiçlik taslamaktan öte bir şey olduğunu henüz öğrenmemiş olmalıdır. İçinde bulunduğumuz zaman, kökleri büyücülüğün ilk ortaya çıktığı erken dönem felsefe tabakasının derinliklerine uzanan bir grup inanç ve uygulamanın yeniden canlanmasına tanık olmuştur. Bu inanç ve uygulamalar grubu günümüzde yaygın olarak Spiritüalizm olarak bilinen şeyi oluşturmaktadır.

Büyücülük ve Spiritüalizm binlerce yıldır, John Bale'in XVI. yüzyılda yazdığı ve sebzeleri ve kümes hayvanlarını büyüleme ve taburelerin ve çanak çömleklerin doğaüstü hareketlerine neden olma sanatını tek bir başlık altında toplayan ***Interlude on Nature*** adlı eserinden alınan bu 142 mısralık örnekte olduğu gibi, yakın bir birliktelik içinde var olmuştur.

'Kuyuları kurutur,
Ağaçların ve otların rengini değiştirir,
Ve tüm darbeleri indirir,
Oysa erkekler beni hareket ettirir:
Ben seni sararım
Toprak çömlekleri göklere çıkarırım,
Kimse onlara zarar veremez,
Eldivenimi fırlatırım.'

Aynı entelektüel hareket hem Cadılığın hem de Spiritüalizmin gerilemesine yol açtı, ta ki geçen yüzyılın başında her ikisinin de öldüğü ya da ölmek üzere olduğu düşünülene kadar ancak şimdi, Amerika ve İngiltere'de sayıları on binleri bulan Spiritüalistler olduğu gibi, aralarında hatırı sayılır zihinsel güce sahip kişiler de bulunmaktadır. "Ruhsal tezahürler" olarak adlandırılan sorunun, bi-

lim tarafından yeterince takdir edilmeyen ve açıklanmayan gerçeklerle ne kadar bağlantılı olabileceği ve batıl inanç, yanılsama ve düpedüz kötülükle ne kadar bağlantılı olabileceği konusunda kesin bir kanıya varmak için kendi değerleriyle tartışılması gereken bir sorun olduğunun farkındayım. Bilimsel bir ruhla dikkatli bir gözlemle sürdürülen böyle bir araştırmanın, bazı ilginç psikolojik sorulara ışık tutması muhtemel görünmektedir ancak spiritüalist kanıtların kendisini incelemek benim kapsamım dışında olsa da konuya etnografik açıdan bakmanın bir değeri vardır. Modern spiritüalizmin büyük ölçüde vahşi felsefe ve köylü folkloru bölgelerinden doğrudan bir canlanma olduğunu göstermektedir. Mesele sadece belirli zihin ve madde fenomenlerinin varlığı meselesi değildir. Mesele, bu fenomenlerle bağlantılı olarak, daha düşük kültürde gelişen ama daha yüksek kültürde sönmekte olan büyük bir felsefi-dini doktrinin tüm gücüyle kendini yeniden ortaya koymasıdır. Dünya yeniden, fizik biliminin bu ruhları ve etkilerini doğa sisteminden kovmayı henüz başaramadığı zamanlarda ve ülkelerde olduğu gibi, düşünce ve madde üzerindeki doğrudan etkileri yeniden güvenle iddia edilen zeki ve güçlü bedensiz ruhani varlıklarla dolup taşmaktadır.

Hayaletler, aşağı ırklardan Orta Çağ Avrupa'sına kadar sahip oldukları yeri ve önemi yeniden kazanmışlardır. Ölülerin ruhlarının gözle görülür şekilde yürüdüğü ve bedensel insanlarla ilişkiye girdiği düzenli hayalet hikâyeleri şimdi yeniden canlandırılmış ve yeni örneklerle 'doğanın gece tarafının bakışları' olarak gösterilmiştir. Bu hikâyeler ne onlara inanmaya eğilimli olanlar için güçlerini ne de inanmayanlar için zayıflıklarını değiştirmiştir. Eski zamanlarda olduğu gibi, insanlar şimdi de ölülerin ruhlarıyla alışılagelmiş bir ilişki içinde yaşamaktadır. Büyücülük bir dindir ve Çinli yeleye tapanlar, birkaç yüzyıllık sapkın bir aradan sonra, dışarıdaki barbarların zamanın onurlu inancına sempati duymaya başladıklarını görebilirler. Tıpkı barbar kabilelerin büyücülerinin ruhları uzak yolculuklara çıkarken fiziksel uyuşukluk ya da uyku halinde olmaları gibi, modern spiritüalist anlatılarda da kişilerin hayaletleri bilgi getirdikleri ve yaşayanlarla iletişim kurdukları uzak yerleri ziyaret ederken duyarsız bir durumda olmaları alışılmadık bir durum değildir. Ölülerin olduğu kadar yaşayanların da ruhları, Strauss ve Carl Vogt'un olduğu kadar Augustine ve Jerome'un da ruhları medyumlar tarafından uzaklardaki ruh çemberlerine çağrılır. Dr. Bastian'ın da belirttiği gibi, Avrupa'da ünlü bir adam herhangi bir zamanda melankolik bir ruh hali içindeyse, ruhunun bir taşra adamının 'kaba onarımına' yardımcı olmak üzere Amerika'ya gönderildiği düşüncesiyle kendini teselli edebilir. Elli yıl önce Dr. Macculloch, ***'Description of the Western Islands of Scotland'*** (İskoçya'nın Batı Adalarının Tasviri) adlı eserinde, ünlü Highland ikinci görüşü hakkında şunları yazmıştır: "Aslın-

da, büyücülüğün kaderine maruz kalmıştır; inanılmayı bırakarak, varlığına son vermiştir'. Yine de bir nesil sonra, toplumun çok daha geniş bir kesiminde ve çok daha iyi eğitim ve maddi refah koşullarında yeniden canlandığını görecekti. Spiritüalist rönesansı meydana getiren etkiler arasında, Emanuel Swedenborg'un yoğun Animistik öğretilerinin XVIII. yüzyılda Avrupa ve Amerika'nın dini zihni üzerindeki etkisine önemli bir yer verilebileceğini düşünüyorum. Bu olağanüstü vizyon sahibinin kendine özgü spiritüalist doktrinlerden bazılarına ilişkin tutumu, ***The True Christian Religion***'dan alınan aşağıdaki ifadelerle değerlendirilebilir. Bir insanın ruhu, ölümden sonra tam insan formunda yaşayan zihnidir ve bu ruh, bazı durumlarda Swedenborg'un kendisinin de başına geldiği gibi, beden dinlenirken bir yerden bir yere aktarılabilir. 'Tüm akrabalarım ve dostlarımın yanı sıra krallar, prensler ve ilim adamlarıyla da bu hayattan ayrıldıktan sonra sohbet ettim ve bunu yirmi yedi yıldır aralıksız sürdürüyorum' der. Ayrıca, ***'Memorable Relations'*** kitabını okuyan pek çok kişinin bunların hayal ürünü olduğunu düşüneceğini öngörerek, gerçekte bunların hayal ürünü olmadığını, gerçekten görülüp işitildiğini, uykuda herhangi bir zihin durumunda değil, tam bir uyanıklık durumunda görülüp işitildiğini iddia eder.[227]

Modern Spiritüalizm'in bazı doktrinlerinden başka bir yerde bahsetmem gerekecek. Bu doktrinler Animizm'in incelenmesindeki yerlerini almış görünmektedir. Burada, daha yeni spiritüalist fikirlerin daha eski spiritüalist fikirlerle olan ilişkisini göstermenin bir yolu olarak, ruhlar dünyasıyla iletişim kurmanın en popüler iki yolu olan tıklama ve yazma ile en önemli iki ruh tezahürü olan havada yükselme ve Davenport kardeşlerin numarasının etnografyasına bakmayı öneriyorum.

Geceleri evin kapısını çalıp tıkırdatan ve özel İngilizce adı 'poltergeist' olan cin, Avrupa folklorunda eski ve tanıdık bir figürdür.[228] Çok eski zamanlardan beri bu tür açıklanamayan sesler, çoğu durumda insan ruhları olduğu düşünülen kişisel hayaletlerin eylemlerine atfedilmiştir. Modern Dayaklar, Siyamlılar ve Singhaleliler bu tür tıkırtı ve vurma seslerini hayaletlere atfetme konusunda Estuarialılarla hemfikirdir.[229] Tıkırtılar, Swabia ve Franconia'da Advent mevsiminde 'Anklöpferleins-Nächte' veya 'Küçük Tıkırtılar' Gecelerinde beklenenler gibi gizemli ama zararsız olarak kabul edilebilir.[230] Galli madencilerin yeraltında duydukları 'tıkırtıların' zengin kurşun ve gümüş damarlarının varlığına işaret ettiğine inanmaları gibi yararlı[231] ya da IX. yüzyılda kötü niyetli bir ruhun çekiçle vurur gibi duvarlara vurarak bir kiliseyi istila etmesi ancak Ayinler ve kutsal su ile üstesinden gelindiğinde, kötü bir rahibin tanıdığı olduğunu ve pelerininin altında saklandığını itiraf etmesi gibi sadece can sıkıcı olabilirler. Böylece, XVII. yüzyılda, Glanvil'in **'Saducismus Triumphatus'** adlı eserinde hatırlattığı

Tedworth'un ünlü şeytan davulcusu, evlerin kapılarında ve dışında davul çalar. 'Bir saat boyunca, herhangi bir davulcu kadar iyi bir şekilde yuvarlak tokmaklarla, aldatılmışlara, kavgalara ve savaşın diğer bazı noktalarına vurur'[232] Ancak popüler felsefe, bu tür gizemli seslere çoğunlukla bir ölüm hissi yüklemiştir. Davul çalma, insanlar arasında olduğu kadar ruhlar arasında da bir işaret veya çağrı olarak kabul edilir. Romalılar ölümün dehasının bu şekilde onun gelişini haber verdiğini düşünmüşlerdir. Modern folklor ya yere vurmanın ya da gümbürtünün yaklaşan ölümün bir alameti olduğunu ya da ölmekte olanların bu tür garip sesler çıkararak arkadaşlarına yok oluşlarını duyurduklarını savunur. İngiliz kuralı her iki durumu da kabul eder: "Hasta bir kişinin yatağının başına ya da akrabalarından birinin yatağının başına ya da kapısına üç kez yüksek sesle ve belirgin bir şekilde vurulması ölüm alametidir. Bu kuralları oluşturmak için gerekli olan alamet ve olay arasındaki gerçek uygunluk derecesini test etmek için iyi bir aracımız vardır: 'ölüm saatinin' tik takları ile evdeki bir sonraki ölüm arasında bir bağlantı keşfedebilen (ve hâlâ keşfedebilen) mantıksız insanlar, şüphesiz başka herhangi bir gizemli vuruşa kehanet yorumu vermeyi de aynı derecede kolay bulmuşlardır."[233] 1534 tarihli bir hikâyede, Orleans'taki Katolik kilisesinin kapısını çalarak sorulara cevap veren ve orada gömülü olan valinin Lutherci karısının kaldırılmasını talep eden bir hayalet anlatılır ancak olayın Fransisken bir rahibin hilesi olduğu ortaya çıkmıştır.[234] Sayarak alfabe oluşturma sistemi, uzun zamandır hem gardiyanların umutsuzluğu hem de eğitimin suçlu sınıflar arasında bile yayıldığının bir kanıtı olduğu hapishane hücrelerinde aşina olunan bir yöntemdir. 1847 yılında New York Eyaleti'ndeki Arcadia halkını rahatsız etmeye başlayan ünlü harf tablaları ortaya çıktığında, modern ruhani hareketin kurucuları olan Rochester'lı Fox ailesi, bir yandan neredeyse gözden düşmüş batıl inançlar arasına karışmış olan eski ruh çağırma inancını yeniden canlandırmak zorunda kalırken, diğer yandan da ruhlarla iletişim kurma sistemini hazır hale getirmişlerdi. Harf tablası sistemi hâlâ tam olarak kullanılmaktadır ve bu şekilde alınan mesajların sayısız örneği basılmıştır ve belki de en uzunu sadece ***'Juanita, Nouvelle par une Chaise'*** başlığını verebileceğim bir romandır. **À l'Imprimerie du Gouvernement, Basse Terre** (Guadeloupe), 1853'. Kaydedilen yazışmalarda, isimler, tarihler vs. genellikle olağanüstü koşullar altında verildiği iddia edilirken, düşünce tarzı, dil ve yazım medyanın entelektüel kalitesiyle uyumludur. İletişimlerin büyük bir kısmı açıkça yanlış ve aptalcadır. Hatta 'ruh' kendisini geçmişteki büyük bir Devlet Adamı, ahlakçı ya da filozof adıyla tanıtmış olsa bile; Ruhçular tarafından aptal ya da yalancı ruhların daha yüksek derecedeki kişilerin kimliğine bürünmeye ve onlar adına mesajlar vermeye eğilimli oldukları teorisi benimsenmiştir.

Ruh yazımı, maddi bir araçla ya da araçsız yapılmasına göre iki çeşittir. İlki Çin'de yaygın olarak uygulanmaktadır ve diğer kehanet Ayinleri gibi muhtemelen çok eskilere dayanmaktadır. Buna 'kalemin inişi' denir ve özellikle edebi sınıflar tarafından uygulanır. Bir Çinli bu şekilde bir Tanrının huzuruna çıkmak istediğinde profesyonel bir medyum çağırır. Tanrının resminin önüne mumlar ve tütsü ile birlikte çay ya da sahte para konur. Bunun önünde, başka bir masanın üzerinde, içi kuru kumla dolu dikdörtgen bir tepsi bulunur. Yazı yazma aleti, ucuna ahşap bir diş takılmış, iki ya da üç ayak uzunluğunda, V şeklinde ahşap bir saptır. İki kişi tarafından tutulur, her biri ayaklarından birini kavrar ve ucu kuma dayanır. Uygun dualar ve tılsımlar, Tanrının kumdaki noktayı hareket ettirerek varlığını göstermesine neden olur ve böylece cevap yazılır ve geriye sadece onu deşifre etmek gibi biraz zor ve şüpheli bir görev kalır. Bu Ayinin hangi görüşe ait olduğu şundan anlaşılabilir: Kutsal kayısı ağacından ruh kalemi yapmak için bir dal kesileceği zaman, ağacın gövdesine özür dileyen bir yazı kazınır.[235] Çin ve İngiltere arasındaki teolojik farklılıklara rağmen, ruh yazısı yazma sanatı her iki ülkede de hemen hemen aynıdır. Bir tür 'planchette' XVII. yüzyılda Avrupa'da biliniyor gibi görünmektedir.[236] Günümüzde oyuncakçılardan satın alınabilen bu alet, üç destek üzerine oturtulmuş, yaklaşık yedi inç uzunluğunda, kalp şeklinde bir tahtadan oluşur. Geniş uçtaki ikisi silindir, sivri uçtaki üçüncüsü ise tahtadaki bir delikten geçirilen bir kalemdir. Alet bir kâğıdın üzerine yerleştirilir ve parmaklarını hafifçe üzerine koyan ve operatörlerin bilinçli bir çabası olmadan hareket edip sorulara cevaplar yazana kadar bekleyen iki kişi tarafından çalıştırılır. Herkes psişik yazı yazma yeteneğine sahip değildir ancak güçlü bir medyum tek başına yazacaktır. Bu tür medyumlar bazen kendilerinden ayrı bir güç tarafından hareket ettirildiklerini, ele geçirildiklerini hissederler.

Kilise tarihi İznik Konsili'nin sonunda gerçekleşen bir mucizeyi hatırlar. İki piskopos, Chrysanthus ve Mysonius, oturum sırasında ölmüştü ve geriye kalan piskopos kalabalığı, kendi imzaladıkları senetleri mezara götürmüş, ölen piskoposlara sanki hâlâ hayattaymışlar gibi hitap etmiş ve belgeyi bırakmışlardı. Ertesi gün geri döndüklerinde, iki imzanın aşağıdaki şekilde eklendiğini gördüler: 'Biz, Chrysanthus ve Mysonius, İznik'in kutsal ilk ve ekümenik Sinod'unun tüm Babalarıyla aynı fikirde olarak, bedenden tercüme edilmiş olsak da bu belgeyi kendi ellerimizle imzaladık."[237] Maddi bir araç olmadan yazılan bu ruhani yazı, son zamanlarda Baron de Guldenstubbé tarafından yenilenmiştir. Bu yazar, ölülerin ruhlarının ölümlü kalıntılarıyla bağlantılarını sürdürdükleri ve 'dünyevi reenkarnasyonları sırasında' yaşadıkları yerlere uğradıkları yönündeki tüm halkların geleneğinin doğruluğunu yeni kanıtlarla teyit etmektedir. Böylece, I. Francis çoğunlukla Fontainebleau'da

görünürken, XV. Louis ve Marie-Antoinette Trianon'da dolaşmaktadır. Dahası, boş kâğıt parçaları uygun yerlere yerleştirilirse ruhani bedenleriyle sarılmış olan ruhlar, iradeleriyle elektrik akımlarını kâğıt üzerinde yoğunlaştıracak ve böylece yazılı karakterler oluşturacaklardır. Baron, **'Pneumatologie Positive'** adlı kitabında bu şekilde elde edilen ruh yazılarının çok sayıda tıpkıbasımını yayınlamıştır. Julius ve Augustus Cæsar Louvre'daki heykellerinin yanına isimlerini yazarlar; Juvenal gülünç bir kopyalama denemesi yapar; Père-la-Chaise 149'daki Héloise, Abelard ile birlikte ve mutlu olduklarını modern Fransızca ile dünyaya bildirir; Aziz Paul kendi kendine şöyle yazar: ελζιστος αποστολον (ελαχιστος αποστολων anlamına geldiğini varsayabiliriz). Hekim Hippocrates (Hippōkratēs) M. de Guldenstubbé'yi Paris'teki lojmanında ziyaret eder ve ona birkaç dakika içinde şiddetli bir romatizma atağını iyileştiren bir şeyler söyler.[238]

Havada yükselme ve süzülme mucizesi eski Hindistan literatüründe tamamen kabul görmüştür. Yüksek çileci rütbesindeki Budist Aziz 'mükemmellik' (irdhi) adı verilen güce erişir ve bu sayede havada yükselebilir, dünyayı devirebilir ve güneşi durdurabilir. Bu güce sahip olan Aziz bunu sadece iradesinin kararlılığıyla uygular. Sıradan insan konumundaki bir adamın zıplamaya karar vermesi ve bunu yapması gibi, bedeni ölçülemez duruma gelir. Budist yıllıkları Gautama'nın yanı sıra, görünür bir destek olmadan havada oturabilen Atası Maha Sammata gibi diğer Azizlerin de mucizevi bir şekilde havada asılı kaldığını anlatır. Bu yüce yetenek olmadan bile, vecd dolu bir sevinç çabasıyla (udwega prîti) havada yükselmek ve hareket etmek mümkün kabul edilir. Hint Brahmanları tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen bu başarıdan dikkate değer bir şekilde bahsedildiği Tyana'lı Apollonius'un üçüncü yüzyıla ait biyografisinde görülür. Bu Brahmanların mucizeler uğruna değil (bu tür hırsları küçümserlerdi) ama güneş Ayinlerine daha uygun olduğu için yerden yaklaşık iki arşın yukarıda havada yürüdükleri anlatılır.[239] Lucianus'un Hiperborlu büyücüyle ilgili şakacı anlatımının tanıklık ettiği gibi, yabancı büyücüler ikinci yüzyılda Yunanlılar arasında bu mucizeyi gerçekleştirdiklerini iddia ediyorlardı: "Şaka yapıyorsun," dedi Kleodemos, "ama bir zamanlar böyle şeylere senden daha inançsızdım çünkü hiçbir şeyin beni bunlara inandıramayacağını düşünüyordum ama bu yabancı barbarın uçtuğunu ilk gördüğümde -Hiperborlulardan olduğunu söyledi- inandım ve direnmeme rağmen üstesinden geldim. Gün ışığında havada uçtuğunu, suyun üzerinde yürüdüğünü ve ateşin içinden yavaşça geçtiğini gördüğümde ne yapacaktım? Ne? (dedi muhatabı) Hiperborlu adamın uçtuğunu ve su üzerinde yürüdüğünü mü gördün? Elbette, dedi ve genellikle giyildiği gibi deri terlikler giyiyordu ama bize gösterdiği diğer tezahürleri düşündüğümüzde - sevgi göndermek, şeytanları

çağırmak, ölüleri diriltmek ve Hekate'yi görünür kılıp ayı aşağı çekmek - böyle önemsiz şeylerden bahsetmenin ne faydası var? Kleodemos daha sonra büyücünün önce dört minae'sini kurbanlara harcadığını, sonra kilden bir aşk Tanrısı yaptığını ve onu Glaukos'un âşık olduğu kızı getirmesi için havada uçurduğunu anlatır. Gerçekten de kız kapıyı çalmıştır! Muhatap ise bu hikâyeye şüpheyle yaklaşır. Ona göre, yirmi drahmi karşılığında kızın kendisini Hyperborean'lara götürmelerine izin vereceği düşünüldüğünde, kızı kille, Hyperborean'lardan bir büyücüyle ve hatta ayla çağırma zahmetine girmeye pek de gerek yoktu. Dahası, kız ruhların tam tersi bir şekilde etkilenmiş gibi görünür çünkü bu varlıklar pirinç ya da demir sesi duyduklarında kaçarlarken, Chrysis herhangi bir yerde gümüş şıngırtısı duyar duymaz sese doğru gelir.[240] Mucizevi askıya alma inancının bir başka erken örneği, büyük Yeni Platoncu mistik Iamblichus'un hayatında bulunur. Eunapius'un anlattığına göre, müritleri ona, Tanrılara dua ederken yerden on arşından fazla yükseldiğini, vücudunun ve giysilerinin güzel bir altın rengine dönüştüğünü ancak dua etmeyi bıraktıktan sonra vücudunun eskisi gibi olduğunu ve sonra yere inip müritlerinin yanına döndüğünü hizmetçilerinden duyduklarını söylemişlerdir. Ona sordular: " Ey en ilahi öğretmen, neden bunları tek başına yapıyorsun ve bizim daha mükemmel bilgeliği paylaşmamıza izin vermiyorsun? O zaman Iamblichus, gülmeyi sevmemesine rağmen, bu hikâyeye güldü ve onlara şöyle dedi: "Sizi aldatan aptal değildi ama bu doğru değil."[241]

Bir süre sonra Platoncuların reddettiği mucize, Hristiyan Azizlerinin ortak bir özelliği haline geldi. Böylece, Canterbury Başpiskoposu Aziz Edmund'un şansölyesi olan Aziz Richard, bir gün Başpiskopos'un neden yemeğe gelmediğini görmek için şapelin kapısını hafifçe açtığında, onun dizleri bükülmüş ve kollarını açmış bir şekilde havada yükseldiğini gördü. Hafifçe yere düştü ve şansölyeyi görünce, onu büyük bir ruhani sevinç ve avuntudan mahrum bıraktığından şikâyet etti. Aynı şekilde, Aziz Philip Neri de bazen kendinden geçmiş bir şekilde ibadet ederken, yüzünden parlak bir ışık saçarak yerden birkaç metre yükselirken görülmüştür. Aziz Ignatius Loyola'nın da aynı koşullarda yaklaşık iki metre yükseltildiği söylenir ve dindar sofuların sadece mecazi olarak değil, maddi olarak da 'yeryüzünden yükseltildiklerine' dair benzer efsaneler Aziz Dominik, Aziz Dunstan, Azize Theresa ve daha az bilinen diğer Azizlerin yaşamlarında anlatılır. Geçen yüzyılda Dom Calmet, özellikle adanmış bir imge gördüğünde ya da adanmış bir dua duyduğunda, bazen yerden yükselen ve istemsizce asılı kalan iyi bir keşiş tanıdığını ve aynı zamanda kendini sık sık yeryüzünden belirli bir mesafeye yükselmiş bulan bir rahibe tanıdığını söyler. Ne yazık ki Büyük Yorumcu keşiş ve rahibenin havaya yükseldiğini gören herhangi bir tanıktan bahsetmemektedir.

Eğer kendilerini bu şekilde yücelttiklerini düşünmüşlerse, anlattıkları hikâyeler ancak De Maistre'nin bahsettiği genç adamınkilerle aynı kefeye konabilir.[242] O kadar sık havada süzülüyormuş gibi görünmüştür ki yerçekiminin insan için doğal olmayabileceğinden şüphelenmeye başlamıştır.

Modern şeytani ele geçirme hikâyelerinde bile, havada yükselmenin öznel değil nesnel olarak gerçekleştiği anlatılmaktadır. 1657 yılında, Shepton Mallet'te yaşayan on iki yaşındaki neşeli bir çocuk olan Richard Jones, Jane Brooks tarafından büyülenmiş, havaya yükseldiği ve yaklaşık otuz metre ötedeki bir bahçe duvarının üzerinden geçtiği görülmüş ve diğer zamanlarda bir odada elleri odanın tepesindeki bir kirişe yaslanmış ve vücudu yerden iki ya da üç metre yükseklikte bulunmuştur ve her seferinde dokuz kişi onu bu pozisyonda görmüştür. Jane Brooks bu nedenle suçlu bulunmuş ve Mart 1658'de Chard Ağır Ceza Mahkemesi'nde idam edilmiştir. 1689'da Surrey'de şeytan çıkaran Richard, Şeytan tarafından havaya kaldırılıp indirilmiş, nöbetlerinin başlangıcında sanki uçup gitmiş gibi aniden sandalyesinden fırlatılmış ya kaçırılmış ya da taşınmıştır ancak onu tutanlar kollarından ve bacaklarından asılmış ve ona yapışmışlardır. Savoy'daki Morzine'de 1864'te gerçekleşen şeytani ele geçirmelerle ilgili bir anlatı (resmi tıbbi anlatı değil), bir hastanın başpiskoposun huzurunda mezarlığın üzerinde görünmez bir güç tarafından birkaç saniye ya da dakika havada asılı tutulduğunu belirtmektedir.[243] Modern spiritüalistler bu gücün, Budist ve Katolik efsanelerindeki aerostatik mucizelere rakip olduğunu iddia eden bazı seçkin canlı medyumların sahip olduğunu iddia etmektedir. Kullanılan gücün elbette ruhlara ait olduğu varsayılmaktadır.

Bağlı medyumların performansları İngiltere'de özellikle Davenport Kardeşler tarafından temsil ediliyordu; Davenport Kardeşler 'genel olarak Spiritüalistler tarafından gerçek medyumlar olarak kabul edilmekte ve halkın zihnine bu kadar derinlemesine yerleşmiş olan aksi görüşü Londra ve diğer birçok gazetenin gerçek dışılığına bağlamaktadırlar'. Sanatçılar sıkıca bağlanmış ve müzik aletlerinin bulunduğu karanlık bir dolaba kilitlenmişti. Bu dolaptan sadece müzikal sesler çıkmıyordu. Medyumların pelerinleri çıkarılmış ve yerlerine yenileri takılmıştı ancak yapılan incelemede vücutlarının hâlâ bağlı olduğu görüldü.[244] Şimdi, doğaüstü yöntemlerle çözülme fikri çok eskidir ve Thesprotialıların gemisindeki macerasında kurnaz Odysseus'un kendisi tarafından da doğrulanmıştır:

"Ben iyi bağlanmış bir gemideyim, sıkı sıkıya bağlıyım.
Onlar gidiyorlar sahilden nasiplerini almaya
Ama benim sayemde Tanrıların hepsi çözüldü.
İplerim kolaylıkla, sıkıca bükülmüş olsa da."

Eski İngiliz kaynaklarında, Saygıdeğer Bede tarafından anlatılan bir öyküde bunu görmekteyiz. Imma adında biri savaş alanında neredeyse ölmek üzereyken bulunmuş ve esir alınmış ancak iyileşmeye başladığında kaçmasını önlemek için bağlanmış. Bağlar onu bırakır bırakmaz tekrar özgürlüğüne kavuşmuş. Ona sahip olan kont, hikâyelerde anlatıldığı gibi 'özgürleştirici mektupları' (literas solutorias) olup olmadığını sordu. Adam bu tür sanatlar hakkında hiçbir şey bilmediğini söyledi ancak sahibi onu başka bir efendiye sattığında, hâlâ bağlı değildi. Bu garip güç için verilen açıklama kesinlikle ruhani idi. Kardeşi onun ölü bedenini aramış ve onun gibi bir başkasını bulmuş, onu gömmüş ve sonra kardeşinin ruhu için Ayinler düzenlemişti. Bu Ayin sırasında kimse onu bağlayamadı çünkü hemen bağlarından kurtuldu. Böylece onu Kent'e gönderdiler, oradan da fidyesini usulüne uygun olarak iade etti ve söylendiğine göre hikâyesi hem ruhun hem de bedenin kurtuluşu için Ayinlerin ne kadar yararlı olduğunu anlayan birçok kişiye bağlılık ilhamı verdi. İskoçya'da da 18. yüzyıla kadar, yıkanmak için St Fillan's Pool'a getirilen delilerin ertesi gece komşu kilisede bağlanmaları gerektiğine inanılır, sabah serbest kalırlarsa iyileşmeleri beklenirdi. Şafak sökerken hâlâ bağlılarsa iyileşmeleri de şüpheli olurdu.

Vahşilerin bağ çözme numarası bizim dağlılarınkine o kadar benzer ki Kuzey Amerika Kızılderili hokkabazlarının hem bu numarayı hem de bildiğimiz ateş püskürme numarasını yaptıklarını gördüğümüzde, bu iki numarayı vahşi Atalarından mı miras aldıklarını yoksa beyaz adamdan mı ödünç aldıklarını anlayamayız ancak asıl mesele, bağ çözme numarasının sadece yapılması değil, ruhani varlıkların yardımına atfedilmesidir. Bu fikir yerli kültüründe çok yaygındır. XVIII. yüzyılın başlarına ait Esquimaux anlatılarında iyi bir şekilde örneklendirilmiştir. Cranz, Grönlandlı Angekok'un cennet ve cehenneme yaptığı mistik yolculuğu anlatır. Bir süre davul çalıp her türlü harikulade hareketi yaptıktan sonra, müritlerinden biri tarafından başı bacaklarının arasına ve elleri arkasına gelecek şekilde bir kayışla bağlanır. Evdeki tüm ışıklar söndürülür ve pencereler karartılır, böylece kimse onun ruhuyla ilişkiye girdiğini görmesin, kimse kıpırdamasın, hatta başını kaşımasın, ruh rahatsız olmasın... Daha doğrusu, misyoner diyor ki kimse onu hile yaparken yakalamasın çünkü güpegündüz göğe yükselmek imkansızdır. Sonunda garip sesler duyulduktan ve torngak ya da ruh ziyaret edildikten sonra, sihirbaz bağsız ama solgun ve heyecanlı bir şekilde ortaya çıkar ve maceralarını anlatır. Castrén'in Sibirya Şamanlarının benzer prosedürleri hakkındaki açıklaması aşağıdaki gibidir: "Her türlü sihirbazlık numarasında ustadırlar, bu numaralarla basit kalabalığın gözlerini kamaştırmayı ve kendilerine daha fazla güven duymalarını sağlamayı bilirler" der. Tomsk hükümetinin Şamanlarının en yaygın

numaralarından biri hem Ruslar hem de Samoalılar için bir mucize olan aşağıdaki hokus pokustan oluşur. Şaman, zeminin ortasına serilmiş kuru bir ren geyiği derisinin ters tarafına oturur. Orada yardımcıları tarafından elleri ve ayakları bağlanır. Kapaklar kapatılır ve Şaman ruhlarını çağırmaya başlar. Karanlık odada aniden gizemli bir tekinsizlik belirir. Yurdun farklı yerlerinden, içeriden ve dışarıdan sesler duyulur, kuru ren geyiği postu tıkırdatılır ve davullar düzenli olarak çalınır. Ayılar hırlar, yılanlar tıslar ve sincaplar odanın içinde zıplar. Sonunda ürkütücü çalışma durur ve seyirciler sabırsızlıkla oyunun sonucunu bekler. Beklentiyle geçen birkaç dakikanın ardından Şaman dışarıdan, özgür ve bağlarından kurtulmuş bir şekilde içeri girer. Davul çalarak, hırlayarak ve tıslayarak Şamanı prangalarından kurtaran ve onu gizli yollardan yurttan çıkaranların ruhlar olduğundan kimse şüphe duymaz.'[245]

Spiritüalizmin etnografyası genel olarak bu şekildedir. Sözde sahiplenmelerin, gaipten haber veren isimlerin, ikiliklerin, beyin dalgalarının, hareket eden mobilyaların ve havada süzülmenin mutlak doğruluğu ya da yanlışlığı sorunu bir yana, geriye bir fikir meselesi olarak Spiritüalist inancın tarihi kalmaktadır. Burada, iddia edilen fenomenlere ilişkin kabul edilen spiritüalist teorinin vahşi felsefesine ait olduğu görülmektedir. Hayaletler ya da cin çarpması gibi konularda bu açıktır ve daha uç durumlarda da geçerlidir. Örneğin, vahşi bir Kuzey Amerika yerlisinin Londra'da bir seansa katıldığını varsayalım. Sesler, gürültüler, sesler ve diğer bedensel eylemlerle kendini gösteren bedensiz ruhların varlığına gelince, vahşi bu tür şeyler onun kabul edilmiş doğa sisteminin bir parçası ve ayrılmaz bir parçası olduğu için, işlemlerde tamamen evinde olacaktır. Meselenin ona gerçekten yabancı gelecek kısmı, kendisininkinden farklı bir uygarlık durumuna ait olan heceleme ve yazma gibi sanatların devreye sokulması olacaktır. Vahşi, barbar ve medeni spiritüalizm karşılaştırmasının ortaya çıkardığı soru şudur: Kızılderili şifacı, Tatar büyücü, İskoçyalı ruh çağırıcı ve Bostonlu medyum, son iki yüzyılın büyük entelektüel hareketinin değersiz diye bir kenara attığı en yüksek gerçekliğe ve öneme sahip inançları ve bilgileri paylaşıyor mu? Alışkanlıkla övündüğümüz ve yeni bir aydınlanma olarak adlandırdığımız şey gerçekten de bilginin çürümesi midir? Eğer öyleyse bu gerçekten dikkate değer bir yozlaşma vakasıdır ve bazı etnografların daha yüksek bir Medeniyetten yozlaşmış olarak gördükleri vahşiler, kendilerini suçlayanlara dönüp onları vahşi bilginin yüksek seviyesinden düşmekle suçlayabilirler.

İster eski kültürün solup gitmesi, isterse de aktif bir canlanmayla yeniden doğması üzerine olsun, bu çeşitli araştırma boyunca, örneklerin çok fazla yıpranmış, değersiz, anlamsız ve hatta düpedüz zararlı ahmaklık içeren kötü şeylerden

seçilmiş olmasından şikâyet edilebilir. Gerçekten de öyledir ve ben bu argüman çizgisini tam bir bilgi ve niyetle ele aldım. Gerçekten de bu tür sorgulamalarda ahmaklara şükretmek için sürekli bir nedenimiz vardır. Konunun yüzeyine pek inmesek de pratik faydacılığın acımasızca silip süpüreceği ırkımızın tarihinin izlerini korumamızda ahmaklığın, pratik olmayan muhafazakârlığın ve inatçı batıl inançların ne kadar büyük bir payı olduğunu görmek hayret verici bir şeydir. Vahşiler katı ve inatçı bir şekilde muhafazakârdır. Hiç kimse geçmişin büyük emsallerine daha tereddütsüz bir güvenle başvuramaz. Atalarının bilgeliği, en açık kanıtlara rağmen kendi fikirlerini ve eylemlerini kontrol edebilir. Medeni bilime karşı çıkan vahşi Kızılderiliyi acıyarak dinleriz ve vahşi Atalarının otoritesini tecrübe ederiz. Modern yeniliklere karşı Konfüçyüs'ün altın ilkelerine başvuran Çinlilere gülümseriz. Konfüçyüs kendi zamanında çok daha eski bilgelere aynı alçakgönüllü saygıyla bakmış ve öğrencilerine Hea'nın mevsimlerini takip etmelerini, Yin'in arabasına binmelerini, Chow'un tören şapkasını giymelerini öğütlemiştir.

İlerleyen kültürün ve özellikle de bilimsel kültürün daha asil eğilimi, ölülerin önünde eğilmeden onları onurlandırmak, bugünü onlara kurban etmeden geçmişten faydalanmaktır. Oysa modern uygar dünya bile bu dersi ancak yarı yarıya öğrenmiştir ve tarafsız bir araştırma bizi, fikirlerimizin ve geleneklerimizin ne kadar çoğunun iyi oldukları için değil, eski oldukları için var oldukları yargısına götürebilir. Şimdi, zararlı batıl inançlarla uğraşırken, bunların vahşiliğin üretme ve yüksek kültürün yok etme eğiliminde olduğu şeyler olduğunun kanıtı, tartışmada adil bir argüman olarak kabul edilir. Bir inanç ya da geleneğin salt tarihsel konumu, kökenine ilişkin bir varsayım yaratabilir ve bu da onun gerçekliğine ilişkin bir varsayım haline gelir. Dr. Middleton'ın ünlü Roma Mektubu bunun örneklerini vermektedir. Efes'te bulunan ve gökten düşen Diana resminden bahseder ve böylece dindar geleneğe göre yine gökten indirilmiş olan Kalabriya'daki Aziz Dominik resminin iddialarına zarar verir. Aziz Januarius'un kanının mucizevi bir şekilde ısı olmadan eridiği gibi, Gnatia Rahiplerinin de uzun zaman önce Horace'ı Brundusium'a giderken, tapınaklarındaki tütsünün de aynı şekilde erime alışkanlığı olduğuna ikna etmeye çalıştıklarını gözlemler:

.. dehinc Gnatia lymphis
Iratis exstructa dedit risusque jocosque;
Dum flamma sine thura liquescere limine sacro,
Persuadere cupit: credat Judæus Apella;
Non ego.'[246]

Böylece etnograflar, zaman zaman aptalca ve kötü batıl inançları kendi aleyhlerine tanıklık ettirmenin yollarını bulabilirler.

Dahası, entelektüel hareketin genel yasalarını, günün kaynayan ve keskin tartışmaların ortasında harekete geçilmesi gereken sorunlarından ziyade, modern ilginin yoğun olmadığı antik kalıntılar arasında incelemenin pratik bir avantajı vardır. Bir ahlakçı ya da politikacı, pratikte hiçbir önemi olmayan şeyleri incelemenin boşluğundan küçümseyerek söz ettiğinde, genellikle kendi tedavi tarzının, günün sorunları üzerine partizanca laf kalabalığı yapmaktan ibaret olduğu görülecektir. Bu yöntem, özellikle zaten kendisiyle aynı fikirde olanları onaylamak açısından yeterince pratiktir ancak gerçeği ortaya çıkarmanın bilimsel yolunun tam tersidir. Öte yandan etnografın izleyeceği yol, çalışmalarını mümkünse canlı denekler yerine ölüler üzerinde yürüten anatomistinki gibi olmalıdır. Canlı muayene sinirsel bir iştir ve insancıl araştırmacı gereksiz yere acı çektirmekten nefret eder. Bu nedenle kültür öğrencisi, patlak vermiş tartışmaların dayanaklarını gözlemlemekle ya da uzun geçmişe sahip icatların tarihini çözmekle meşgul olduğunda, kanıtlarını, kendisinin ve aralarında yaşadığı kişilerin yoğun taraftarlık duygularıyla canlı olduğu ve yargılarının kişisel sempatinin baskısıyla çarpıtıldığı ve hatta bunun kişisel kazanç ya da kayıp olabileceği tartışmalardan ziyade, bu tür eski tartışmalarda aramayı tercih eder. Böylece, hiçbir zaman büyük önem taşımamış, popüler önemini yitirmiş, hatta popüler hafızadan silinmiş şeylerden, modern felsefe ve siyaset arenasında olduğundan daha kolay ve eksiksiz kavrayabileceği genel kültür yasaları çıkarmaya çalışır.

BÖLÜM V

DUYGUSAL VE TAKLİTSEL DİL

Dilin içindeki doğrudan ifade edici Ses unsuru - Farklı dillerin birbirinden bağımsız karşılıkları ile test edilmesi - Dili oluşturan süreçler - Jest - Özelliğin ifadesi - Duygusal Ton - Müzikal nitelik ve perdeler ile tanımlanan sesler, ünsüzler - Vurgu ve Aksan - Dize -melodi, Resitatif - Ses-sözcükler - Ünlemler - Hayvan Seslenişleri - Duygusal Çığlıklar - Ünlemlerden oluşan anlam sözcükleri - Olumlu ve Olumsuz sıfatlar, vb.

Kültürün gelişimini incelemeye devam ederken, dilin incelenmesinden belirli bir ağırlıkta kanıt elde edilecektir. Uygarlığın farklı aşamalarındaki ırkların gramerlerini ve sözlüklerini karşılaştırırsak, günümüzün eğitimli insanının büyük konuşma sanatında esasen vahşilerin yöntemini kullandığı, sadece ayrıntıların detaylandırılmasında genişletilmiş ve geliştirilmiş olduğu görülecektir. Tazmanyalıların ve Çinlilerin, Grönlandlıların ve Yunanlıların dillerinin yapı bakımından farklı olduğu doğrudur ancak bu, yöntemin birincil benzerliği, yani fikirlerin alışılmış olarak kendilerine atfedilen eklemli seslerle ifade edilmesi tarafından desteklenen ikincil bir farklılıktır. Şimdi tüm diller incelendiğinde, doğrudan doğal ve doğrudan anlaşılabilir türden bazı eklemli sesler içerdikleri görülür. Bunlar ünlemsel ya da taklitçi karakterde seslerdir ve anlamlarını ebeveynlerden miras ya da yabancılardan evlat edinme yoluyla değil, doğrudan ses dünyasından duyu dünyasına alınarak kazanırlar. Pandomimik jestler gibi, kullanıldıkları özel dile atıfta bulunmaksızın kendi anlamlarını iletme yeteneğine sahiptirler. Bunların gözlemlenmesinden, dilin kökeni üzerine spekülasyonlar ortaya çıkmış, bu tür ifade edici sesler genel olarak dilin temel bileşenleri olarak ele alınmış ve bunlardan hâlâ açıkça tanınabilenler az ya da çok orijinal hallerinde kalmış, uzun uyarlama ve değişim süreçleri bunlardan tüm dillerdeki büyük kelime kitlesini üretmiş, artık fikir ve ses arasında hiçbir bağlantı kesin olarak kurulamamıştır. Böylece dilin "doğal" kökeni doktrinleri ortaya çıkmıştır. Bu doktrinler, klasik çağlardan itibaren, 18. yüzyılda o güçlü düşünür, Başkan Charles de Brosses tarafından bir sistem haline getirilmiş ve günümüzde, aralarında Bay Hensleigh Wedgwood'un en önde geleni olduğu bir filologlar okulu tarafından genişletilmiş ve pekiştirilmiştir.[247] Doğada, ah! ugh! h'm! sh! gibi ünlemli seslerde ve mırıltı, vızıltı, tomtom, guguk kuşu gibi taklit seslerde eklemli konuşmanın gerçek ve doğrudan

kaynaklarını bulan öğrencilerin, dilin tüm sırrının ellerinin altında olduğunu ve her kilidi açmak için sadece bu şekilde buldukları anahtarları birbiri ardına bir deliğe sokmaları gerektiğini düşünmeleri şaşırtıcı değildir. Bir filozofun elinde bir hakikat olduğunda, onu taşıyabileceğinden daha fazla esnetme eğilimindedir. Sihirli şemsiye, kralın ordusunu barındıracak kadar geniş bir çadır haline gelene kadar yayılmalı ve yayılmalıdır ancak unutulmamalıdır ki bu görüşlere yönelik eleştirilerin dokunduğu şey gerçeklik değil abartıdır. Hiç kimse ünlemlerin ve taklitlerin, küçük ya da büyük olsun, belli bir ölçüde dilin bünyesine ve yapısına dahil olduğunu inkâr etmez. Böyle bir inkâr, herhangi biri tarafından ortaya atılsa tartışmalı teorilerin savunucuları tarafından tek bir cümleyle yapılabilir. Böylece ne alay konusu olurlar ne de yerden yere vurulurlar. En katı ve en ölçülü argümanın sınırları içinde, dilin kökeninin doğal ve doğrudan ifade edici sesler olduğu teorisinin mevcut copia verborum'un önemli bir kısmını açıkladığı gösterilebilir. Bu teori, kelimelerin tarihini daha eksiksiz bir şekilde izleyebilseydik, çok daha fazlasını açıklayacağı varsayımını ortaya çıkarmaktadır.

Burada ünlem ve taklit seslerini, bunlardan türeyen sözcükleri ve dilin az ya da çok akraba karakterli diğer bazı kısımlarını incelerken amacım, mümkün olduğunca vahşi ve barbar ırkların dillerinden elde edilen yeni kanıtları ortaya koymaktır. Bu şekilde, bu tür araştırmalardaki başlıca belirsizlik ve hata kaynağını, yani bir dilbilimcinin yardımsız ve çoğu zaman uçarı fantezileriyle anlık olarak anlamlı seslerden sözcüklerin etimolojisini çıkarma alışkanlığını büyük ölçüde ortadan kaldıracak bir testten yararlanmak mümkün olacaktır. Basitçe dil araştırmasını genişleterek, hayal gücünün alanı daha dar sınırlar içine çekilir. Aynı aileye ait olarak sınıflandırılamayacak birkaç dil, bazı fikirleri, ünlem ya da taklit olduğu iddia edilebilecek belirli bir sesle ifade etmekte birleşirse, bunların birleşik otoritesi, iddianın haklı olduğunu kanıtlamak için çok ileri gidecektir. Bu tür sözcüklerin farklı dillere, izleri büyük ölçüde kaybolmuş ortak bir kaynaktan girmiş olabileceğine itiraz edilirse buna şu soruyla yanıt verilebilir: Neden söz konusu diller arasında, doğrudan ses sözcükleri olma iddiasında bulunamayacak çok daha büyük bir sözcük kitlesi konusunda orantılı bir uyum yoktur? Eğer birçok dil benzer anlamları ifade etmek için bağımsız olarak benzer kelimeler seçmişse o zaman bu tür kelimelerin amaçlarına son derece uygun olduğunu düşünerek kendimizi kandırmadığımızı varsayabiliriz. Bu sözcükler, orijinal dilin koşullarına cevap veren, Thomas Aquinas'ın 'nomina debent naturis rerum congruere' ('nesnelerin adları doğalarına uygun olmalıdır') sözüne uygun sözcüklerdir. Böyle bir karşılaştırma yapıldığında, aşağı ırkların dilleri soruna mükemmel nitelikte kanıtlar sunmaktadır. Aynı zamanda ve aynı kanıtlarla, vah-

şilerin düşüncelerini doğrudan duygusal tonlar ve ünlemlerle ifade etme, fikirlerini ifade etme aracı olarak kendi doğrudan duygusal ifadelerinin reprodüksiyonları da dahil olmak üzere taklit sesleri sağlamak için doğrudan doğaya gitme ve bu şekilde üretilen kelimeleri resmi dillerine sokma yeteneğine yüksek derecede sahip oldukları ortaya çıkacaktır. Dil üretmek için gerekli araçlara ve güce sahip oldukları açıktır. Söz konusu teoriler, dilin orijinal oluşumunu açıkladıkları ölçüde, bu oluşumun insanlar arasında vahşi bir durumda ve hatta, aksi görünse bile günümüze kadar ulaşan kültürden daha düşük bir kültür aşamasında gerçekleştiği görüşünü desteklemektedir.[248]

Bu tür bir araştırmanın ilk adımı, konuşma dilini oluşturan çeşitli unsurlar hakkında net bir fikir edinmektir. Bunlar jestler, özelliklerin ifadesi, duygusal ton, vurgu, kuvvet, hız, vs., müzikal ahenk, tonlama ve eklemli konuşmanın iskeletini oluşturan sesli ve sessiz harflerin oluşumu olarak sıralanabilir.

İnsanların ortak ilişkilerinde konuşmaya genellikle jestler eşlik eder. Eller, baş ve vücut konuşulan cümleye yardımcı olur ve onu açıklar. Yargılayabildiğimiz kadarıyla, görünür jest ve işitilebilir söz, ırkımızın tarihindeki en uzak Antik Çağlardan beri bu şekilde birlikte kullanılmıştır. Bununla birlikte, aşağı ırkların günlük ilişkilerinde jestin, bizim görmeye alışık olduğumuzdan çok daha önemli bir yer işgal ettiği, hatta bizim aramızda konuşmanın işgal ettiği yere rakip bir yer işgal ettiği görülmektedir. Bay Bonwick'in deneyimi, Dr. Milligan'ın Tasmanyalıların "tek heceli ifadelerin anlamını ortaya çıkarmak ve seslere güç, kesinlik ve karakter kazandırmak için işaretler' kullandıklarına dair açıklamasını doğrulamaktadır. Yüzbaşı Wilson, Chinook jargonunda kelimeleri değiştirmek için jestlerin kullanıldığını belirtmektedir. Spix ve Martius'un, yetersiz cümlelerinin anlamını işaretlerle tamamlayan aşağı Brezilya kabilelerine ilişkin tanımlaması doğrulanmaktadır. Öyle ki "ormana gideceğim' demek için kullanılan "wood-go' kelimesi, ağzın bir burun gibi kastedilen yöne doğrultulmasıyla söylenmektedir. Batı Afrika'daki Grebo dilini anlatan Rahip J. L. Wilson, bu dilin şahıs zamirlerine sahip olduğunu ancak bunları konuşurken nadiren kullandıklarını, bir fiilin birinci ya da ikinci şahıs olarak alınacağını belirlemeyi jestlere bıraktıklarını belirtmektedir. Böylece "ni ne' kelimeleri, konuşmacının anlamlı jestlerine göre "ben yaparım' ya da "sen yaparsın' anlamına gelecektir.[249] Bu tür örneklerin yanı sıra, ileride görüleceği üzere, aşağı ırklar sayım yaparken, yüksek ırkların sözcük dilini kullandıkları bir amaç için jest dilini kullanma alışkanlığına sahiptirler. Jestin vahşi kabileler arasında bir ifade aracı olarak bu üstünlüğü ile günümüz Napolilileri gibi halklar arasında pantomimin kamusal gösterilerde ve özel ilişkilerde gelişimi arasındaki en uç karşıtlık, iyi ya da kötü, imalı pantomimin artık

sosyal konuşmada ve hatta kamusal hitabette çok küçük bir alana indirgendiği İngiltere'de bulunmaktadır.

Duygulardaki değişikliklere ince dereceleriyle karşılık gelen bedenin duruşundaki değişiklikler, beden yüzeyinin koşullarını, uzuvların duruşlarını ve ayrıca, her şeyden önce, birbirimizi algıladığımızda dikkatimizin özellikle yöneldiği yüzün ifade edici tavırlarını içerir. Yüz hatlarının görünür ifadesi, konuşmacının ruh halini, zevk ya da tiksinti, gurur ya da alçakgönüllülük, inanç ya da şüphe gibi duygularını gösteren bir semptomdur. Duygu ile bedensel ifadesi arasında herhangi bir orijinal kasıtlı bağlantı olduğu anlamına gelmez. Sadece fiziksel mekanizmamızın belirli bir eylemi, tıpkı bir adamın terlediğini ya da topalladığını gördüğümüzde onun sıcaktan bunaldığına ya da ayaklarının ağrıdığına karar vermemiz gibi, deneyimlerimizle zihinsel bir nedene bağlamayı öğrendiğimiz belirtiler üretir. Yüz kızarması belirli duygulardan kaynaklanır ve Avrupalılar arasında bu duyguların görünür bir ifadesi ya da belirtisidir. Bay David Forbes'un işaret ettiği gibi, yüz kızarması elle ya da termometreyle tespit edilebilen ancak koyu tenle gizlendiği için görünür bir duygu belirtisi olamayan Güney Amerika yerlileri arasında durum böyle değildir.[250] Bu doğal süreçlerden yararlanan insanlar, doğal olarak bu tür ifadeler üretecek duyguları taklit etmek ya da sadece bu tür duyguların düşüncesini başkalarına iletmek için kaş çatmak ya da gülümsemek gibi belirli fiziksel ifadeler takınmayı bir dereceye kadar başarırlar. Artık herkes tarafından çok iyi bilinmektedir ki jestlerin evrensel dilinin bir parçası olan yüz hatları vb. ile fiziksel ifade, bu nedenle konuşma diline önemli bir ek olarak hizmet etmektedir. Çok açık olmamakla birlikte, incelendiğinde bu tür bir ifadenin kendisinin ses dilinde biçimlendirici bir güç olarak hareket ettiği görülecektir. Yüz ifadesi, sadece görünür bir jestin ötesinde bir etkiye sahiptir. Belirli bir zihin durumunun yarattığı bedensel tutum, konuşma organlarının konumunu, hem iç gırtlak, vb. hem de dış özellikleri etkiler ve bunların değişimi sadece bir gözlemci tarafından gözlemlenebilir. Konuşmacının yüz ifadesi dinleyici tarafından görülmese de bir parçası olduğu bedenin tüm duruşunun etkisi böylece ortadan kalkmaz çünkü burada 'duygusal ton' olarak adlandırdığım ve sesin konuşmacının duygularının doğrudan ifadesini taşıdığı şey, konuşmaya dahil olan çeşitli organların konumuna bağlıdır.

İç ve dış yüzün belirli tavırlarının zihnin belirli ruh hâllerine karşılık geldiği fiziksel modu tam olarak tespit etmek, henüz çok az anlaşılmış fizyolojik bir sorundur ancak yüzün belirli ifadelerine duygusal tonun karşılık gelen ve bağımlı ifadelerinin eşlik ettiği gerçeğini kanıtlamak için sadece bir gözlemci veya ayna gerekir. Ciddi, küçümseyici ya da alaycı bir yüzün ürettiği kahkaha, mutlu bir yü-

zün ürettiğinden oldukça farklıdır; ah! oh! ho! hey! ve benzerleri yüzün ifadesine göre modülasyonlarını değiştirir. Duygusal tonun etkisi, konuşulan kelimelerin anlamında bir karşılık gerektirmez çünkü anlamsız ya da bilinmeyen bir dil, etkileyici bir tonlamayla konuşulduğunda, konuşmacının yüzünde gösterilen duyguları aktarabilir. Bu ifade karanlıkta bile çıkardığı tondan anlaşılabilirken, yüz hatlarının dışa vurumuna bile uymayan bir ses çıkarma çabasının verdiği zorlama karakter en usta vantrilok tarafından bile zorlukla gizlenebilir ve bu tür zorlamalarda ses hissedilir bir şekilde yüzü kendisine uygun olan tavra çeker. Duygusal tonla iletişimin doğası bana biraz bu yöndeymiş gibi geliyor. Belirli tonların doğrudan ve kendi başlarına belirli duygulara ait olduğu değil, etkilerinin konuşan ve dinleyenin ses organlarına bağlı olduğu görülmektedir. Ses organları insanınkinden farklı olan diğer hayvanların farklı bir duygusal ton koduna sahip olduğu iyi bilinmektedir. İnsanın ses organlarındaki bir değişiklik, duyguların ifade edilmesinde tonun etkisinde de buna karşılık gelen bir değişikliğe yol açacaktır. Bizim için şaşkınlık ya da öfke ifade eden ton, sevinç ifade etmeye başlayabilir, vb. Çocuklar erken deneyimlerle böyle bir tonun böyle bir duyguya işaret ettiğini öğrenirler ve bunu kısmen duyguları yüzlerini uygun tavırlara getirdiğinde kendilerini bu tonları söylerken bularak, kısmen de başkalarının ses ifadelerini gözlemleyerek keşfederler. Üç ya da dört yaşlarında bu bilgiyi edinme eylemi içinde görülebilirler, konuşmacının yüzüne bakarlar ve tonun anlamından emin olmak için el kol hareketleri yaparlar ancak daha sonraki yıllarda bu bilgi o kadar aşina hâle gelir ki konuşmacının ses tonunun anlamından emin olmak için el kol hareketleri yaparlar. Daha sonra, insanlar birbirleriyle konuşurken, dinleyici her duygusal tondan konuşmacının duruşuna ve bunun aracılığıyla ruh haline dair bir ipucu, bir sinyal alır. Bunları tanıyabilir ve hatta tıpkı bir telgraf telinin bir ucundaki operatörün diğer uçtaki meslektaşının hareketlerini onun iğnelerini gözlemleyerek takip edebilmesi gibi kendi içinde yeniden üretebilir. Bir insanın, ses tonu üzerindeki fiziksel etkileri aracılığıyla bir başkasının duygularının kopyasını çıkarabildiği süreci gözlemleyerek, bu kadar basit bir aracın böylesine karmaşık ve uzak görünen bir amaca cevap vermesindeki mükemmelliğe hayran olabiliriz.

Konuşmadan jestin, yüz ifadesinin ve duygusal tonun tüm etkilerini çıkararak, onu gramercilerin ve karşılaştırmalı dilbilimcilerin alışılmış olarak dil olarak kabul ettikleri geleneksel eklemli sesler sistemine indirgeme yolunda ilerleriz. Bu eklemli sesler, aksanların ve diğer anlamlı işaretlerin yardımıyla, sesli ve sessiz harfleri temsil eden işaretlere kabaca yerleştirilebilir ve daha sonra, her harfe uygun sesi vermeyi öğrenmiş herhangi biri tarafından bu yazılı işaretlerden tekrar yüksek sesle okunabilir.

Sesli harflerin ne olduğu birkaç yıldır iyi anlaşılmış bir konudur.[251] Bunlar, orgdaki vox humana durağında olduğu gibi, belirli bir yapıdaki org borularına bağlı kamışlar (titreşen diller) tarafından üretilen bileşik müzik tonlarıdır. Sesli harflerin ses tarafından üretilme şekli kısaca şöyledir. Gırtlakta ses telleri adı verilen bir çift titreşen zar vardır. Bu zarlar, bir tüpün açık ucuna bir parça Hindistan kauçuğu gerilerek kabaca taklit edilebilir. Böylece 'ortadan ikiye bölünmüş bir davulun derisi gibi' iki yarım kapak oluşturulur. Tüpe üflendiğinde, Hindistan kauçuğu kanatları gırtlaktaki ses telleri gibi titreşir ve bir ses üretir. İnsan sesinde, titreşen akorların müzikal etkisi, bir rezonatör ya da tınlama kutusu olarak işlev gören ve aynı zamanda herhangi bir anda üretilen sesin müzikal 'kalitesini' ya da 'tınısını' şekliyle değiştiren ağız boşluğu tarafından arttırılır. Etkileri notaya kaydedilmediği için daha az algılanabilir olmayan bu durum, temel sese eşlik eden ve sadece nota yazımının dikkate aldığı harmonik üst tonlara bağlıdır. Örneğin flüt ve piyano gibi iki enstrümanda aynı nota arasındaki farkı yaratırken, keman gibi bazı enstrümanlar bir notaya çok farklı bir nitelik kazandırabilir. Sesli harflerin oluşumu bu niteliğe bağlıdır. Bu durum, vurulduğunda a, e, i, o, u, vb. sesli harfleri çıkarabilen, sadece ağzı bu sesli harfleri söylemek için uygun pozisyona getirerek yapılan Yahudi arpı ile mükemmel bir şekilde gösterilmiştir. Bu deneyde, icracının sesi herhangi bir ses üretmez ancak ağzın önüne yerleştirilen Yahudi arpının titreşen dili, ses tellerinin yerine geçer ve sesli harfler, ağız boşluğunun çeşitli pozisyonları tarafından üretilir, notanın kalitesini değiştirerek, oluştuğu harmonik tonlar serisini farklı derecelerde ortaya çıkarır. Müzik teorisinde, duygusal ton ve sesli ton birbiriyle ilişkilidir. Aslında, duygusal bir ton, belirli bir duygu durumuna uyarlandığında insan ses organları tarafından üretilen özel müzikal niteliği olan bir sesli harf olarak tanımlanabilir.

Avrupalılar bir cümledeki kelimelerin gücünü etkilemek için müzik perdesinin modülasyonunu kullanırlar ancak bunu bir kelimenin sözlük anlamını değiştirmek için kullanmayı bilmezler. Oysa bu aygıt başka yerlerde, özellikle de ton yükselme ve alçalmalarının, tıpkı vurgu, soru ve cevap vb. gibi, aslında farklı anlamlar verdiği güneydoğu Asya'da bilinmektedir. Böylece Siyamcada há=aramak, hã=veba, hà=beş anlamına gelir. Bu ayrıntılı ton vurgulama sisteminin sonucu, sözlüğe bırakılan ve gramerde kaybolan hitabet ya da vurgu tonlamasının yerini almak için bir dizi açıklayıcı parçacığın biriktirilmesi gerekliliğidir. Bunun bir başka sonucu da şiiri müziğe uyarlama sisteminin bizimkinden kökten farklı hale gelmesidir; bir Siyam şarkısını Avrupalı bir ezgiyle söylemek, hecelerin anlamını perdede yükselip alçalmalarına göre değiştirir ve anlamlarını en çılgın saçmalıklara dönüştürür.[252] Batı Afrika'da aynı aygıt tekrar ortaya çıkar: Do-

manice so=sopa, só=at, sò=gök gürültüsü; Yoruba, bá=ile, bà=bükmek.[253] Pratik açıdan bu dilsel müzik pek övgüye değer değildir ama kuramsal açıdan ilginçtir çünkü insanın sezgisel ya da kalıtımsal bir dil şemasını kölece izlemediğini, bir ifade aracı olarak sesin kaynaklarını çeşitli şekillerde geliştirdiğini gösterir.

Sessiz harflerin teorisi, sesli harflerinkinden çok daha belirsizdir. Sesli harfler gibi müzikal titreşimler değil, onlara eşlik eden seslerdir. Bir müzisyen için, org borusundan geçen rüzgârın sesi, kemanın sürtünmesi, flütün püskürmesi gibi sesler, müzikal tonlarına müdahale ettikleri için can sıkıcıdır ve bunları mümkün olduğunca azaltmak için çaba gösterir. Oysa konuşma sanatında, bu tür seslerden kaçınmak bir yana, bunlar ünsüz olarak müzikal sesli harflerle birleştirilerek büyük bir etki yaratacak şekilde kullanılır. Profesör Max Müller tarafından verilen derslerin ikinci serisinde, sessiz harflerin üretiminde ses organlarının pozisyonları ve hareketleri anatomik diyagramlarla mükemmel bir şekilde açıklanmıştır. Dil yapımcısının sesi düşünceyi ifade etmenin bir aracı haline getirmeyi başardığı çeşitli aygıtları gözden geçirmek amacıyla, belki de bunların doğasına ilişkin Sir Charles Wheatstone'un konuşma makinesine ilişkin anlatımından daha iyi bir örnek verilemez[254] çünkü zor olguları incelemenin en iyi yollarından biri, bunların yapay olarak taklit edildiğini görmektir. Söz konusu makine Latince, Fransızca ve İtalyanca kelimeleri iyi telaffuz ediyordu: 'Je vous aime de tout mon cœur', 'Leopoldus Secundus Romanorum Imperator' vb. diyebiliyordu ancak Almanca'da o kadar başarılı değildi. Sesli harflere gelince, bunlar elbette uygun teller ve borularla basitçe seslendiriliyordu. Sessiz harfleri üretmek için, insan organları gibi hareket eden cihazlar icat edildi. Böylece p, operatörün elini figürün ağzından aniden çekmesiyle üretildi ve b de aynı şekilde, ağzın tam olarak kapatılmaması dışında, m'yi oluşturmak için burun delikleri gibi bir çıkış kullanıldı; f ve v, ağzın şekli bir elle değiştirilerek üretildi; s ve sh ıslıklı harflerini üretmek için havanın küçük tüplerden akması sağlandı ve r ve l sıvıları titreyen kamışların etkisiyle seslendirildi. Wheatstone'un belirttiği gibi, konuşmanın bu tür ustaca mekanik taklitlerinin en önemli kullanımı, farklı dillerin telaffuzunun doğru bir kaydını sabitlemek ve korumak olabilir. Mükemmel bir şekilde düzenlenmiş bir konuşma makinesi, aslında, konuşan insanların konuşmalarını oluşturan ifade edici eklerin çoğu olmasa da sadece sesli ve sessiz harflerden oluşan dil çerçevesini bize temsil edecektir.

Konuşmada kullanılabilen sesli ve sessiz harfler arasında insan muazzam bir çeşitliliği telaffuz edebilir ve ayırt edebilir. Bununla birlikte, bu geniş olası ses deposu hiçbir yerde tam olarak kullanılmamaktadır. Dünyadaki her dil ya da lehçenin pratikte sınırlı sayıda belirli sesli ve sessiz harfleri seçtiği, her birine to-

lere edilebilir bir kesinlikle bağlı kaldığı ve böylece kendi fonetik alfabesi olarak adlandırabileceğimiz şeyi seçtiği görülür. Bireylerin ya da küçük toplulukların konuşmalarında ortaya çıkan küçük farklılıklar göz ardı edildiğinde, dünyanın her lehçesinin kendi fonetik sistemine sahip olduğu söylenebilir ve bu fonetik sistemler büyük farklılıklar gösterir. Örneğin bizim sesli harflerimiz Fransız ve Hollandalılarınkinden çok farklıdır. Fransızca, bizim *th* ve *thin* olarak yazdığımız iki sesten hiçbirini bilmezken, Kastilya dilinde ceceo olarak adlandırılan peltek c, bizim iki sesten oldukça farklı olmasına rağmen *th* olarak yazmak için hareket ettirmemiz gereken üçüncü bir ünsüzdür. Yabancı dillerin, bizim dillerimizden bazılarına ses olarak yakın harflere sahipken, bize yabancı olan diğer harflere sahip olduğunu görmemiz nadir değildir. Çince r harfini telaffuz etmenin zorluğu ve Avustralya lehçelerinde s ve f harflerinin bulunmaması gibi durumlar buna örnektir. Yabancılar, dillerinde hiç labial bulunmayan Mohawklara içinde p ve b geçen kelimeleri telaffuz etmeyi öğretmeye çalıştıklarında, insanlar konuşmak için ağızlarını kapatmalarını beklemenin çok saçma olduğunu söyleyerek protesto etmişlerdir ve Brezilya'nın Portekizli kaşifleri, yerlilerin dillerinde f, l veya r olmadığını fark ederek, onları uygun bir şekilde fé, ley veya rey, inanç, yasa veya kral olmayan bir halk olarak tanımlamışlardır. Bazı halkların sadece ünlem olarak kullandıkları, yazılmayan ve yazılamayan seslerin başkaları tarafından eklemli dillerinde kullanıldığı da olabilir. 'Klik' adı verilen seslerde de buna benzer bir durum söz konusudur. Bu tür sesler bize ünlem olarak tanıdık gelir. Bu nedenle yanaktan (ve genellikle sol yanaktan) çıkarılan yanal klik sesi atları sürerken sürekli olarak kullanılırken, dille dişlere ve ağzın çatısına karşı çıkarılan diş ve damak klik seslerinin çeşitleri çocuk yuvalarında şaşkınlık, sitem ya da memnuniyet ifadesi olarak yaygındır. Bu nedenle Tierra del Fuego yerlileri "hayır "ı kendine özgü bir klik sesiyle ifade ederler, tıpkı buna başını geriye atma hareketiyle eşlik eden Türklerin yaptığı gibi ve gezginlerin anlattıklarından Avustralya yerlileri arasındaki şaşkınlık ve hayranlık klik seslerinin bizim ülkemizde duyduklarımıza çok benzediği anlaşılmaktadır. Burada bu tıkırtılar sadece ünlem olarak kullanılsa da Güney Afrika ırklarının bu tür sesleri konuşmalarına dahil ettikleri ve deyim yerindeyse harf haline getirdikleri iyi bilinmektedir. Namaquas ve diğer akraba kabilelere verilen Hottentot adının kendisi (Peter Kolb'un düşündüğü gibi) bir yerli adı değil, Hollandalılar tarafından 'hot en tot' tıklamasını ifade etmek için uydurulmuş kaba bir taklit gibi görünmektedir ve Hottentotizm terimi bu nedenle kekemeliğin çeşitlerinden birinin tıbbi tanımı olarak benimsenmiştir. Kuzey-Batı Amerika, Avrupalı sesler için üretilmesi zor veya imkânsız olan garip gıdaklama, guruldama ve homurdanma seslerinin üretilmesiyle dikkat çeken dünyanın bir

başka bölgesidir. Eklemli konuşmada kullanılabilen, bazılarına hayvan sesleri ya da küçümseme veya şaşkınlık ünlemleri olarak aşina olduğumuz ancak hiçbir kabilenin alfabesine dahil etmediği bilinen cıvıldama, ıslık çalma, üfleme ve emme seslerinin çeşitleri de vardır. Bilinen dillerin muazzam fonetik çeşitliliğine rağmen, olası ifade sınırlarına ulaşılmaktan çok uzaktır.

İnsanoğlunun farklı kabilelerini farklı alfabeler seçmeye iten nedenleri bir dereceye kadar anlayabiliriz. Konuşmacı için ifade kolaylığı ve dinleyici için etki belirginliği, şüphesiz seçimin başlıca nedenleri arasında yer almıştır. Dünyanın dört bir yanındaki insanların konuşma organlarının yakın tekdüzeliği ile en farklı dillerin fonetik sistemlerinde hakim olan ve bize bir dilin bu kadar büyük bir bölümünü başka bir dil için tasarlanmış bir alfabe aracılığıyla kabaca yazma gücünü veren genel benzerliği adil bir şekilde ilişkilendirebiliriz ancak fiziksel benzerlik sayesinde insanlık için ortak bir tür doğal alfabenin varlığını ortaya koymuş olsak da farklı dillerde kullanılan seslerin seçimini belirlemek ve ortak bir soydan gelen dillerde devam eden ve Avrupa'da orijinal bir kelimenin *pater, father, vater* gibi varyasyonlarını üreten ya da Polinezya adalarında bize 5 rakamını *lima, rima, dima, nima ve hima* gibi garip şekillerde sunan o olağanüstü değişim süreçlerini açıklamak için başka nedenlere bakmalıyız. Bu tür varyasyonlar o kadar yaygın ve düzenli olmuştur ki Grimm Yasası'ndan bu yana bunların incelenmesi filolojinin temel dayanaklarından biri haline gelmiştir. Sebepleri henüz çok belirsiz olsa da en azından bu kadar geniş ve kesin işlemlerin tesadüfe veya keyfi fanteziye bağlı olamayacağını ancak kendileri kadar geniş ve kesin yasaların sonucu olması gerektiğini iddia edebiliriz.

Bir kitabın oldukça doğru bir alfabeyle, örneğin sıradan bir İtalyanca kitapla ya da iyi bir fonetik harf sistemiyle yazılmış bir İngilizce kitapla yazıldığını varsayalım. İngilizcenin hâlen kullandığımız derme çatma alfabeyle yazıldığını varsaymak, elbette meseleyi yeni ve gereksiz bir güçlükle karmaşıklaştırmak anlamına gelecektir. Bu nedenle, eğer kitap yeterli bir alfabeyle yazılır ve bir okuyucuya verilirse, onun görevi hiçbir şekilde önündeki sesli ve sessiz harfleri, sanki basın için provaları okuyormuş gibi, eklemli seslere dönüştürmekle sınırlı kalmayacaktır çünkü az önce bahsedilen duygusal ton, daha önce de belirtildiği gibi, duygusal bir tondur. Ayrıca bazı hecelere ya da kelimelere vurgu yapmalı ve böylece cümledeki etkilerini değiştirmelidir. Örneğin, 'Sana o atı hiç satmadım' derse, bu altı kelimeden herhangi birine yapılacak bir vurgu tüm cümlenin anlamını değiştirecektir. Vurgulu telaffuzda iki farklı süreç söz konusudur. Kelimelerin hacim ve sürelerindeki değişikliklerin yarattığı etki doğrudan taklitçidir. Herkesin 'kısa ve keskin bir cevaptan', 'uzun ve yorucu bir yıldan', 'yüksek sesli

bir müzik patlamasından', 'yumuşak bir kayma hareketinden' bahsetme biçiminde fark edebileceğimiz gibi, jest-dilinin gücünü ve hızını temsil edilecek eylem türüne uyarlama biçimiyle karşılaştırıldığında, bu sadece sesle yapılan bir jesttir. Yazılı dil, konuştuğumuz her kelimenin sesini anlamının bir tür yankısı haline getirmeye yönelik sürekli çabamızla, taklit yeteneğimizin konuşma diline kattığı çarpıcı etkileri bağlam dışında pek aktaramaz. Bunu, yazmak ve konuşmak arasındaki farkta, 'iyi kitaplar' hakkındaki bir konuşmadan rahatsız olan adamın küçük hikâyesinde görürüz. "İyi kitaplar mı demek istiyorsunuz?" diye sordu adam, yüzünde güçlü ve kararlı bir onay ifadesiyle kısaca, "iyi kitaplar mı?" "Yoksa," dedi adam, saçmalayarak ve aptalca bir kıkırdamayla, "iyi kitaplar mı? Müzikal vurgu (accentus,[255] müzikal ton), bir cümledeki belirli bir heceyi veya kelimeyi yarım ton veya daha fazla yükselterek veya alçaltarak öne çıkardığımızda olduğu gibi, bir vurgu aracı olarak kullanılır. Okuyucu cümlelerini duraklamalarla bölmeli, bu konuda bir dereceye kadar duraklarla yönlendirilmelidir. Şiirin yanı sıra düzyazıyı da söyleyeceği ritmik ölçünün etkisi yok değildir ve yine her cümleyi bir tür kusurlu melodiyle söyleyerek müziği eklemelidir. Profesör Helmholtz, bas sesli bir Alman'ın si bemol tonunda konuşurken, 'Ich bin spatzieren gegangen.-' diyebileceğini notalara dökmeye çalışmaktadır. Bist du spatzieren gegangen?" dediğini, olumlamanın sonunda dörtte bir (Fa'ya) düştüğünü ve soru sırasında beşte bir (Fa'ya) yükseldiğini, böylece bir oktavın üzerine çıktığını yazmıştır...[256] İngilizce konuşan biri kendi dilinde Siyam sesli harflerinin yükselen ve alçalan tonlarını göstermeye çalıştığında, bunları İngilizce soru ve cevap tonlarıyla karşılaştırır, örneğin "Will you go? Evet."[257] Sıradan konuşmalardaki bu kusurlu müzikal tonlamanın kuralları çok az incelenmiştir. Oysa konuşmaya ciddiyet ve hassasiyet kazandırmanın bir aracı olarak daha da geliştirilmiş ve hatta kesin melodi kuralları altında sistematize edilmiştir. Böylece bir yanda kilise tonlaması ve dini toplantılarda sıkça duyulan daha az geleneksel yarı-şarkı söyleme, diğer yanda ise antik ve modern tiyatro resitatifleri ortaya çıkmıştır. Bu tür ara aşamalarla, sesli harflerin müzikal perdesinin çok dikkatsizce korunduğu ve sessiz harfler tarafından belirlenmesinin bile zor olduğu sözlü düzyazıdan, sesli harflerin kesin ve etkileyici müziğine müdahale etmemek için sessiz harflerin mümkün olduğunca bastırıldığı tam şarkıya kadar geniş bir aralığı geçebiliriz.

Şimdi insanoğlunun kelime dağarcığının, anlamın sesle doğrudan ifade edilmesinde anlaşılabilir bir kökene sahip gibi görünen kısımlarını incelemeye devam edersek, ilk olarak ünlemleri ele alalım. Horne Tooke, o zamandan beri sık sık tekrarlanan sözlerle "kaba, anlaşılmaz ünlemlerden" söz ettiğinde, kesinlikle kendi dar dil görüşünün dışında kalan bir ifade tarzını küçümsediğini ifade edi-

yordu. Bununla birlikte, sıfatların kendileri yeterince haklıdır. Ünlemler kuşkusuz hayvan çığlıklarına benzerlikleriyle bir dereceye kadar 'acımasızdır' ve bu gerçek onlara, alt hayvanların zihinsel durumuna ait fenomenleri en yüksek düzeyde gelişmiş insan dilinin ortasına kadar izleyebilen modern gözlemciler için özel bir ilgi sağlar. Ayrıca, en azından gramerciler tarafından tanınan sessiz ve sesli harf sistemlerinin, ünlemleri yazma girişiminde başka yerlerden daha umutsuzca bozulduğu ölçüde 'anlaşılmaz' oldukları da doğrudur. Alfabetik yazı, geleneksel olarak yazılan birkaç kelimenin yeterince kötü olduğu bu seslerin kendine özgü ve çeşitli modülasyonlara sahip seslerini yeniden üretmek için çok eksik ve beceriksiz bir araçtır. Yüksek sesle okurken ve hatta bazen canlı dünyadan ziyade kitaplardan öğrenmiş olanların konuşmalarında, bu garip taklitleri duyabiliriz, *ahem! hein! tush! tut! pshaw!* şimdi bir kitapta basılmış kelimelerin şüphesiz otoritesini taşıyor ve en eğlenceli bir doğrulukla harf harf yeniden üretiliyor ancak Horne Tooke talihsiz bir İtalyan gramerciyi ele geçirip onu 'akıldan bir an bile nasibini almamış gibi görünen çalışkan ve titiz Cinonio' olarak tanımladığında, İngiliz filolojisinin öncüsünün Cinonio'nun tek bir ünlemin, ah! ya da ahi! ünleminin, söylendiği tona göre, acı, yalvarma, tehdit etme, iç çekme, aşağılama gibi yirmiden fazla farklı duyguyu ya da niyeti ifade edebileceği[258] iddiasının nesine itiraz edebileceğini anlamak kolay değildir. Ünlemlerin bu şekilde duyguları ifade ettiği oldukça tartışmasızdır ve filologların bunlarla ilgisi, bir yandan duyguları ifade etmedeki eylemlerini incelemek, diğer yandan da bağlı sözdiziminde yeri olan ve mantıksal önermelerin bir parçasını oluşturan daha tam olarak oluşturulmuş kelimelere geçişlerinin izini sürmektir.

Bununla birlikte, ilk etapta, genellikle bozulmuş veya eski moda bir kılıkta tutulan hem görünüşte hem de kullanımda onlara çok yakın olan birçok anlam sözcüğünü gerçek ünlemlerden ayırmak gerekir. Klasik örnekler arasında φέρε! δεῦτε! age! macte! Gotik İncil'in de gösterdiği gibi, aslen bir sıfat olan 'bütün, sağlıklı, müreffeh' anlamına gelen hail! sözcüğü, İtalyanların *bravo! brava! bravi! brave!* diye bağırması gibi sesli olarak kullanılır. Afrikalı zenci korku ya da şaşkınlık içinde *mámá! mámá!*[259] diye haykırdığında, Lindley Murray'in dediği gibi, gerçek bir ünlem, 'zihnin bir tutkusunu ya da duygusunu ifade etmek için kullanılan bir sözcük' söylediği düşünülebilir ama aslında o sadece, yetişkin bir bebek olarak annesini çağırmaktadır: ve aynı şey Yukarı Kaliforniya yerlileri arasında da fark edilmiştir; onlar da acının bir ifadesi olarak *aná!* yani 'anne'[260], οἴμοι! oimè! ah me! gibi bir zamirle ya da *alas! hélas!* gibi bir sıfatla birleştirilmiş ünlemlerden oluşan başka ünlemler de vardır. Gerçekte duyusal sözcüklerden başka bir şey olmayanları dilin orijinal temel sesleri olarak görme tehlikesin-

den kaçınmak için ünlemlerin hangi özenle elenmesi gerektiği, yaygın İngilizce ünlem olan *well! well!* ünleminin, Latince ululare, feryat etmek anlamına gelen Kıpti "*to make ouelouele*" ifadesindeki gerçek ünlem sesine nasıl yaklaştığına bakılarak değerlendirilebilir. Daha da iyisi, XVIII. yüzyılda yaşamış bilgili bir seyyah, eski Yunan savaş çığlığından bahsederken tüm ciddiyetiyle şöyle demiştir: ἀλαλά! ἀλαλά! Türklerin bugün hâlâ haykırdığı: *Allah! Allah! Allah! Allah!*" diye bağırdıkları gibi.[261]

Farklı ülkelerde alışılagelmiş olan hayvan seslenişleri[262] büyük ölçüde ünlemlerdir ancak bunları bir bütün olarak açıklamaya çalışmak filoloji alanı kadar kaygan bir zemine basmaktır. Bazen saf ünlemler olabilirler. Şşşş dememiz gerekirken kuşları korkutmak için eski bir Alman çığlığı olarak *bahsedilen şû şû!* ya da Brezilya yerlilerinin köpeklerini çağırdıkları *aá!* gibi. Ya da kendi çiftliklerimizde tavukları çağırmak için kullanılan gıdaklamalar ya da Avusturya'da tavuklar için kullanılan *pi pi!* ya da *tiet tiet!* sesleri, hindiler için kullanılan *Svabya kauter kaut!* sesleri ya da Hindistan'da koyunlar için kullanılan çobanın *baa!* sesleri gibi hayvanın kendi seslerinin basit taklitleri olabilirler ancak diğer durumlarda, yaratığa kendi ortak adından alınmış gibi görünen bir sesle hitap edildiğinde olduğu gibi, az ya da çok ayrıştırılmış duyusal kelimeler olabilirler. Bir İngiliz başıboş bir çoban köpeğine rastlarsa ona basitçe " *ship! ship!*" diye seslenir. Bu nedenle *schäp schäp!* Avusturyalıların koyunlar için, *köss kuhel köss!* ise inekler için kullandıkları bir çağrıdır. Alman bölgelerinde gus gus! gusch gusch! gös gös! kazlar için kullanılan çağrıdır ve Bohemya köylüsünün onlara *husy!* dediğini fark ettiğimizde, kendi dilinde kaz için kullanılan ismin *husa* olduğunu hatırlarız. Bu kelime İngiliz kulaklarına John Huss'un adıyla aşinadır. Öte yandan Bohemyalı köpeğine *ps ps!* diye seslenir ama pes 'köpek' anlamına gelir. Hayvanlara hitap eden diğer duyusal sözcükler uzun tekrarlar sonucu sakatlanmış biçimlere dönüşür. Eğer bize bir Portekizlinin köpeğini çağırmak için kullandığı *to to!* kelimesinin *toma toma*'nın kısaltması olduğu söylenirse! (yani 'gel ve al'), gel ve yemeğini al demek olduğu söylenirse, bu açıklamayı makul kabul ederiz ve bir Cockney'in kolayca ünlem sanabileceği *coop coop!* ise basitçe *'yukarı gel! yukarı gel'* demektir.

"Yukarı gel, Beyazayak, yukarı gel, Işıkayak.
Yukarı gel, Jetty, kalk ve takip et,
Jetty, ahıra.'

Oysa atlar için *hüf hüf!*, kazlar için *hühl hühl!*, koyunlar için *deckel deckel!* gibi çığlıkların kökenine dair makul bir tahminim yok. Etimologlar için bu tür

önemsiz küçük kelimelerin, kökenlerini çözmenin zorluğuyla orantılı bir öneme sahip olmaması büyük bir şanstır. *Pisi* kelimesi ilginç bir filolojik sorun teşkil etmektedir. Pisi pisi diye seslenen bir İngiliz çocuk, büyük olasılıkla kedinin eski Keltçe adı olan İrlandaca *pus, Erse pusag, Galce puis*'in izinden gidiyordur. Benzer seslenişler Avrupa'nın başka yerlerinde de bilinmektedir (Saksonya'da *pûs pûs!)* ve Doğu'dan bize gelen kedinin, orada hâlâ kullanılmakta olan Tamil *pûsei* adlarından birini beraberinde getirdiğine inanmak için bazı nedenler vardır! Afgan *pusha*, İran *pushak* vs. Bay Wedgwood bu çığlığın kökenini kedinin tükürme taklidinde bulur ve Servyalıların bir kediyi uzaklaştırmak için *pis!* diye bağırdıklarını, Arnavutların da kediyi çağırmak için benzer bir ses kullandıklarını gözlemler. "*Pisi!*" çığlığının kedinin kendisine bir isim verme şekli, hayvanın İngilizler tarafından yakın zamanda tanıtıldığı ülkelerde ilginçtir. Bu nedenle *boosi*, Tonga Adaları'nda kedi için kullanılan ve Kaptan Cook'un zamanından kaldığına şüphe olmayan bir sözcüktür. Kuzeybatı Amerika'daki Kızılderili kabileleri arasında *pwsh, pish-pish*, yerli dillerde kedi anlamında kullanılmaktadır ve Chinook jargonunda sadece Avrupa kedisine *puss puss* denmekle kalmaz, aynı ilginç lehçede bu sözcük yerli bir hayvana, şimdi *'hyas puss-puss'*, yani 'büyük kedi' olarak adlandırılan *pumaya* da uygulanır.[263]

Hayvan isimlerinin onlara yapılan seslenmelerden türetilmesi nadir görülen bir durum olmayabilir. Öyle görünüyor ki *huss!* İsviçre'de köpekleri dövüşe çağırmak için kullanılan bir çığlıktır, tıpkı İngiltere'de s-s! olabileceği gibi ve İsviçreliler bir köpeğe *huss* ya da *hauss* adını muhtemelen bundan almışlardır. İngiltere'de ördekleri çağırmak için kullanılan *dill! dilly!* çığlığını biliyoruz ve bunu herhangi bir İngilizce sözcük ya da deyimin bozulması olarak düşünmek zordur çünkü Bohemyalılar da ördeklerine *dlidli!* diye seslenirler. Şimdi, *dill* ya da *dilly* bizim sözlüklerimizde bir ördek adı olarak geçmese de Hood'un en ünlü komik şiirlerinden birinde bunu bu şekilde kullanabilmesi, bu tür geçişlerin ne kadar kolay ve doğal bir şekilde yapılabileceğini mükemmel bir şekilde göstermektedir:

"Nilüferler arasında ölüm için.
"Duc ad me" diye bağırdı tüm sevgililerine."

Aynı şekilde, "*gee!*" İngiliz yük arabacısının atlarına sıkça söylediği bir söz olduğu için, *gee-gee* kelimesi at için kullanılan tanıdık bir isim haline gelmiştir. Ne bu tür çocukça sözcüklerde ne de şaka olarak uydurulan sözcüklerde, dilin kökenine ilişkin kanıtlar değersiz olarak bir kenara bırakılmamalıdır çünkü uygar insanlar arasında şaka olarak ya da uygar çocuklar arasında çocuk odasında yapı-

lanların, vahşi ve dolayısıyla ilkel kabilelerin ciddi zihinsel çabalarında benzerini bulmaya eğilimli olduğu bir etnoloji özdeyişi olarak kabul edilebilir.

Arabacıların hayvanlarına seslenirken kullandıkları *gee! gee-ho!* gibi atları teşvik etmek ve *weh! woh!* gibi atları durdurmak için kullanılan seslenişler, bazı bölgelerin yerel dilinin bir parçasıdır. *Geho!* İngiltere'ye Norman Fransızcası ile gelmiş olabilir çünkü Fransa'da bilinir. İtalyanca sözlükte *gio!* dur. Graubünden'de sürücülerin atlarını uzun bir *br-r-r!* ile durdurduklarını duyan bir gezgin, bir geçitten geçerken diğer tarafta bir *hü-ü-ü!* duyabilir. Çiftçinin ekip başlarına sağa ve sola dönmeleri için yaptığı çağrılar bir deyiş haline gelmiştir. Fransa'da aptal bir palyaço için *"Il n'entend ni à dia! ni à hurhaut!"* derler ve buna karşılık gelen Platt Almancası *"He weet nich hutt! noch hoh!"* Kaptan Burton'un Mekke'ye yaptığı yolculukta belirttiği gibi, develer için kullanılan bir söz vardır: *ikh ikh!* onları diz çöktürür, *yáhh yáhh!* onları teşvik eder, *hai hai!* temkinli olmaya teşvik eder, vb. Bu tuhaf ifadelerin oluşumunda iki neden söz konusudur. Sesler bazen tamamen ünlem gibi görünmektedir. Arapça *hai!* uyarı veya Fransızca *hue!* uyarı veya Kuzey Almanca *jö!* Kökenleri ne olursa olsun, anlamlarını hem atın hem de insanın kulağına etkileyici gelen taklit tonlarla iletmeleri sağlanabilir. İsviçrelinin atına daha hızlı gitmesini söyleyen kısa, keskin, tiz *hüp!* ile onu durduran uzun, çekilmiş *hü-ü-ü-ü!* arasındaki zıtlığı duyan herkesin size söyleyeceği gibi. Sağduyu sözcüklerinin *gee-up! woh-back*! gibi seslenişlerde ele alınış biçimi de listede resmi dilin çeşitli eski kırık parçalarını bulmayı bekleyebileceğimizi gösterir ve incelediğimizde bunları buluruz. Aşağıdaki satırlar Halliwell tarafından Micro-Cynicon'dan (1599) alıntılanmıştır:

"Düşük doğumlu bir babanın düşük doğumlu bir çocuğu,
bir kulübede büyüdü ve
Çivili ayakkabıları ve elinde kırbacıyla bataklıklarda dolaşırdı.
ve elinde bir kırbaçla hayvanlara komuta ediyordu."

Hayvanlara "hey" ve "ree" ile komuta ediyor. Bu *ree!* 'sağ'a eşdeğerdir (*riddle-me-ree = riddle me right*) ve lidere sağa doğru ilerlemesini söyler. *Hey! heit*! ya da *camether!*'e karşılık gelebilir, bunlar da *'hither'*, yani sola doğru gitmesini söyler. Almanya'da *har! här! har-üh!* aynı zamanda *'her'*, *'hither, to the left'* ile aynıdır. Yani *swude! schwude! zwuder!* 'sola' elbette basitçe *'zuwider'*, 'ters yönde'dir. Almanca konuşulan ülkelerde 'sağ' ve 'sol' için kullanılan çağrı çiftleri *hot!-har! ve hott!-wist! Bu wist!* eski kelimelerin böylesine popüler bir gelenek içinde korunmasının ilginç bir örneğidir. Belli ki sol el için kullanılan eski bir Almanca sözcük olan winistrâ, Anglo-Sakson *winstre*'nin bozulmuş bir

biçimidir. Bu sözcük modern İngilizcede olduğu gibi modern Yüksek Almancada da çoktan unutulmuştur.[264]

Büyük Fransız Ansiklopedisi'nde[265] avcının zanaatının en ince ayrıntısına kadar anlatıldığı ve kovalamacanın tüm olası durumlarında av köpeklerine ne bağırılacağının tam olarak belirtildiği böylesine tuhaf bir sözcükler ve araya serpiştirilmiş çığlıklar karışımına rastladım. Eğer bu yaratıklar gramer ve söz dizimin-den anlasalardı, dil onların kulakları için daha hassas bir şekilde düzenlenemezdi. Bazen saf ünlemler gibi görünen şeyler vardır. Böylece avcı, tazıları çalışmaya teşvik etmek için onlara *hà halle halle halle halle!* diye seslenirken, onları çözülmeden önce cesaretlendirmek için *hau hau!* ya da *hau tahaut!* diye seslenir ve çözüldüklerinde çığlığını *hau la y la y la y la tayau!* olarak değiştirir ki bu, İngiliz *tally-ho*'sunun Norman aslını akla getiren bir çığlıktır! Bu tür haykırışların arasına sade Fransızca kelimeler serpiştirilir: *hà bellement là ila, là ila, hau valet!-hau l'ami, tau tau après après, à route à route!* vb. Bazen de sözcükler, avcılara kovaladıkları geyiğin geri döndüğünü söylemek için kullanılan çığlıkta hâlâ ayırt edilebilen *'vois le ci' ve 'vois le ce l'est'* gibi anlamı tam olarak kaybolmamış çığlıklara dönüşmüştür -*vauleci revari vaulecelez*!- ancak eserdeki en ilginç şey, İngiliz köpekleriyle konuşulurken kullanılan ciddi İngilizce kelimelerdir (Galya dilinde) çünkü yazarın dediği gibi, "Fransa'da çok sayıda İngiliz tazısı vardır ve onlarla bilinmeyen bir dilde, yani eğitildikleri terimlerden başka terimlerle konuşulduğunda onları çalıştırmak zordur. Bu nedenle, onları çağırmak için avcı buraya *do-do-ho-ho* demelidir! Onları doğru yola geri döndürmek için *houpe* boy, *houpe boy* demelidir! Sürünün geri kalanından birkaç kişi öndeyse onlara doğru at sürmeli ve *saf me boy! saf me boy!* diye seslenmelidir ve son olarak, inatçı ve durmayacaklarsa, *cobat, cobat* diyerek onları geri döndürmelidir!

Aşağı hayvanların ünlem seslerine ne ölçüde içsel bir anlam yükledikleri yanıtlanması kolay bir soru değildir. Burada bahsedilen durumların çoğunda, bunları sadece bir sesle beslendiklerini ve başka bir sesle uzaklaştırıldıklarını hatırladıklarında olduğu gibi, düzenli bir çağrışımla anlam kazanan tanınmış sinyaller olarak anladıkları ve ayrıca çığlıklara eşlik eden jestlere de dikkat ettikleri açıktır. Bu nedenle, kediyi çağırmanın iyi bilinen İspanyol yolu *miz miz!* iken, uzaklaştırmak için zape zape! kullanılır ve eski bir sözlüğün yazarı, bu kelimeler arasında gelenek dışında gerçek bir fark olamayacağını iddia eder çünkü çok güzel kedilerin tutulduğu belirli bir manastırda, yemekhaneden sorumlu rahibin, onlara yemek verirken *zape zape!* diye seslendiğini ve sonra da öfkeyle *miz miz* diye bağırarak onları bir sopayla uzaklaştırdığını duyduğunu anlatır. Elbette bu, herhangi bir yabancının onları çağırıp çalmasını engellemiştir çünkü bu sırrı sa-

dece o ve kediler bilmektedir![266] Filologlar için, hayvanlara bu tür seslenişlerin belirli bölgelerde geleneksel hâle gelmesi, sözcüklerin kullanımının düzenlendiği fikir birliğini göstermektedir. Bu türden her durum, bir sözcüğün belirli bir insan topluluğu arasında seçilerek yerleştiğini gösterir ve sözcüklerin belirli sınırlar içinde kalmasının başlıca nedenleri, her durumda tam olarak belirlemek çok zor olsa da muhtemelen ilk olarak doğuştan gelen uygunluk ve ikinci olarak da geleneksel kalıtımdır.

Zemin belirsiz ya da bozulmuş anlam sözcüklerinden temizlendiğinde, geriye gerçek ses sözcükleri ya da saf ünlemlerden oluşan bir kalıntı kalır. Bu ifadelerin tarihteki yerinin çok ilkel bir yer olduğu uzun zamandır düşünülmektedir ve haklı olarak da öyledir. Bu nedenle De Brosses bunları, tüm insanlığın ortak olarak kullandığı ve insanın yapısının zihninin içsel duygularıyla birleşmesi sonucu ortaya çıkan gerekli ve doğal sözcükler olarak tanımlar. Sözcükler ve ifade ettikleri duygular arasındaki ilişkiyi değerlendirmenin en iyi yollarından biri, aşağı hayvanların seslerini bizimkilerle karşılaştırmaktır. Kayda değer bir benzerlik vardır. Fiziksel ve zihinsel yapıları bizimkine benzediği gibi, zihinlerini de bizim kulağımıza göre anlamları için belirli bir uygunluğa sahip olan seslerle ifade ederler. Köpeklerin havlaması, uluması ve sızlanması, kazların tıslaması, kedilerin mırlaması, horozların ve tavukların ötmesi ve gıdaklaması böyledir ancak baykuşların ötmesi, papağanların ve diğer birçok kuşun çığlıklarında olduğu gibi diğer durumlarda, bu seslerin bir insandan gelen bu tür çığlıkların iletmesi beklenen melankoli veya acı gibi bir şeyi ifade etmeyi amaçladığını düşünemeyiz. Asla çığlık atmayan ama seslerin anlamı hakkındaki fikirlerimize göre öfke ya da hoşnutsuzluk ifade eden pek çok hayvan vardır. Vahşi hayvanların kükremeleri ve ulumaları ne kadar böyle yorumlanabilir? Akort edilen kemanın acıyı ya da inleyen rüzgârın hüznü ifade ettiğini de düşünebiliriz. Seslendirme ve duygu arasındaki bağlantı, sesi çıkaran ya da duyan hayvanın fiziksel yapısına bağlı olduğundan, insan ırkının tüm çeşitleri arasındaki seslendirmenin genel benzerliğinin, yakın fiziksel ve zihinsel birliklerinin önemli bir tezahürü olduğu sonucuna varılır.

İnsanın kendi duygularını ifade etmek için çıkardığı ünlem sesleri, aynı zamanda bu duyguları bir başkasına belirtmek için işaret işlevi görür. Çok çeşitli dilleri konuşan ırklarda ortak olan bu tür ünlemlerin uzun bir listesi, kabaca, insanın çeşitli duygularını ifade ettiği iç çekişleri, inlemeleri, haykırışları, feryatları ve homurtuları temsil ettiği şeklinde belirtilebilir. Örneğin, ah! oh! ahi! aie! seslerinin ifade edilemeyen yazılı temsilcileri olduğu birçok sesten bazıları bunlardır. Afrika'nın Wolof dilinde hhihhe! İngilizce'de heigho! Yunanca ve Latince'de ἐ

ĕ! olarak yazılan iç çekiş böyledir. Böylece Doğu'da çok yaygın olan ağzı açık wah wah! şaşkınlık ifadesi, Amerika'da Chinook jargonunun hwah! hwah-wa! ve Avrupa dillerinde weh! ouais! ile temsil edilen inleme türünde yeniden ortaya çıkar. Koptça'da ouae! Galla'da wayo! Kafkasya'daki Osetçe'de voy! Britanya Kolombiyası'ndaki Kızılderililer arasında woī! . Diğer dillerin sözlüklerinde kaydedilen ünlemlerin kendi dilimizde tanınanlardan farklı olduğu durumlarda, onları takdir eder ve anlamlarını nasıl taşıdıklarını görürüz. Böylece Malgaşça u-u! zevk, Kuzey Amerika yerlilerinin sıkça tanımlanan gırtlaktan gelen ugh!, Chinook jargonundaki kwish! aşağılama, Tunguzca yo yo! acı, İrlandaca wb wb! sıkıntı, Brezilya yerlisinin teh teh! şaşkınlık ve huşu, Çin limanlarının kuş İngilizcesinde çok tanıdık olan hai-yah! ve hatta aşırı bir örnek vermek gerekirse, Algonquin Kızılderililerinin erkeklerin tiau! ve kadınların nyau! dediği şaşkınlık ifadeleri. Aynı durum, konuşanı tatmin etmek için söylenmeyen ancak bir başkasına hitap eden ifadeler için de geçerlidir. Siyamlılar "hē!", İbraniler he! ha! "bak!", Clallam Kızılderilileri hói! ile "dur!", Lummiler "dur, bu kadar yeter!" demek için "hói!" derler. Bunlar ve benzerleri İngilizceye aittir. Ünlemlerin bir diğer sınıfı, vahşilerin ve sağır-dilsizlerin jestsel işaretlerine aşina olan herhangi birinin, vokal seslerle yapılan jestsel işaretler, kısaca ses-jestleri olarak tanıyacağı ünlemlerdir. Dudaklar kapalıyken çıkarılan m'm, m'n sesi, konuşmak isteyen ama konuşamayan bir adamın açık ifadesidir. Sağır ve dilsiz bir çocuk bile, kendi sesini duyamamasına rağmen, Batı Afrika'nın Vei zencilerinin dediği gibi, dilsiz olduğunu, "mu mu" olduğunu göstermek için bu sesi çıkarır. Konuşan insan için, mum! olarak yazdığımız ses yeterince açık bir şekilde "dilini tut" demektir. Bu anlama uygun olarak çeşitli taklit sözcüklerin oluşmasına hizmet etmiştir, bunlardan biri de Tahiti mamu'sudur, yani sessiz olmak. Genellikle hafif bir çabayla ve az ya da çok ısrarla çıkarılan bu ses, 'm, 'n, h'm, h'n, vb. olarak gösterilebilecek, geleneksel olarak hem! ahem! hein! gibi kelimeler olarak yazılan ünlemlere dönüşür. Birincil anlamı konuşmak için tereddüt etmek, 'mırıldanmak ve gevelemek' gibi görünmektedir ancak şaşkınlık, şüphe ya da sorgulama, onaylama ya da küçümseme gibi tereddütleri ya da açıkça ifade etmekten kaçınmayı ifade etmek için çeşitli tonlamalarda kullanılır. Batı Afrika'daki Yorubaların kelime dağarcığında, huñ nazal ünlemi İngilizcede olduğu gibi 'fudge' olarak çevrilir. Rochefort, Kariblerin şeflerinin konuşmasını saygılı bir sessizlikle dinlediklerini ve tıpkı onun zamanında (XVII. yüzyıl) bir İngiliz cemaatinin popüler bir vaizi selamlayacağı gibi hun-hun! diyerek onayladıklarını anlatır.[267] Üfleme hareketi yine bilindik bir küçümseme ve tiksinti ifadesidir ve söylendiğinde Galce'de pah! bah! pugh! pooh! Aşağı Latince'de puppup! olarak yazılan ve Avustralya yerlile-

ri arasında gezginler tarafından pooh! olarak kaydedilen labial ünlemleri üretir. Bu ünlemler, Malayca puput, üflemek gibi üflemeyi ifade eden taklit sözcükler yığınına karşılık gelir. Üflemenin labial jestleri tükürme jestlerine dönüşür ve bu jestlerin bir türü İngilizce ya da Hollandaca tut tut! olarak yazılan t' t' t'! diş ünlemini verir ve bunun sadece bir fantezi olmadığı, Tahitice tutua, tükürmek, tipik bir örnek olduğu çeşitli ülkelerdeki bir dizi taklit fiil tarafından gösterilir.

Cranz'ın tasviri, vahşi ilişkilerde ünlemin yerini çok iyi göstermektedir. Grönlandlıların, özellikle de kadınların, birçok kelimeye yüz ifadeleri ve bakışlarla eşlik ettiğini ve bunu iyi anlamayan birinin anlamı kolayca kaçırabileceğini söylüyor. Örneğin, bir şeyi zevkle onayladıklarında, belirli bir sesle boğazlarından hava emerler ve bir şeyi küçümseme veya dehşetle reddettiklerinde burunlarını yukarı kaldırırlar ve hafif bir ses çıkarırlar. Keyifleri kaçtığında da sözlerinden çok jestlerinden bir şeyler anlarsınız."[268] Ünlem ve jest birlikte, Kırım'daki Fransız ve İngiliz birlikleri arasındaki iletişimin 'büyük ölçüde bu tür ünlemsel ifadelerden oluştuğu, anlamlı bir vurgu ve hatırı sayılır bir jestle tekrarlandığı' şeklinde tarif edildiği gibi, tahammül edilebilir pratik bir iletişim aracı oluşturur.'[269] Bu betimleme, anlamlarını gelenekle taşıyan ve sözlüğün kalıtsal sözcükleri olan bu eklemli seslerin kullanımının henüz ortaya çıkmadığı, gerçek yaşamda etkili bir insan ilişkileri sistemini önümüze koymaktadır.

Bununla birlikte, bu kalıtsal duyusal kelimelerin kendilerine daha yakından bakarsak, ünlem seslerinin gerçekten de oluşumlarında az ya da çok bir rol oynadığını görürüz. Ünlemler, gramerciler tarafından kendilerine atfedilen, mantıksal bir cümlenin şurasında burasında durma işleviyle yetinmeyip, fiillerin, isimlerin ve diğer konuşma bölümlerinin oluşturulduğu radikal sesler olarak da hizmet etmişlerdir. Ünlemlerin tam gelişmiş bir dil haline gelişinin izini sürerken, sadece konuşmacının gerçek duygularını ifade eden seslerle başlarız. Örneğin "ah! ugh! pooh!" gibi ifade edici sesler, konuşmacının o andaki gerçek duygularını göstermek için değil, sadece bir başkasına hayranlık veya iğrenme düşüncesini telkin etmek için söyleniyorsa bu tür ünlemlerin onları tam olarak oluşturulmuş kelimelerden ayıran çok az özelliği vardır veya hiç yoktur. Bir sonraki adım, bu tür seslerin sıradan dilbilgisinin düzenli biçimlerine dahil edilmesinin izini sürmektir. Bu tür oluşumların tanıdık örneklerini, to who'nun durmak anlamında kullanıldığı anaokullarının dilinde ya da İngiliz dilinin çok az tanınsa da gerçek bir parçası olan to boo-hoo gibi fiillerde bulabiliriz. Bu tür sözcükler arasında en belirgin olanları, bir ünlemin fiilen söylenişini ifade eden ya da ondan yakın ilişkili bir anlama geçen sözcüklerdir. Böylece Fijili kadınların ağıt çığlığı oile! oile 'ağıt yakmak', oile-taka 'ağıt yakmak' fiiline dönüşür (erkekler ule! diye

ağlar); bu şimdi ululare 'feryat etmek' gibi kelimelerle mükemmel bir benzerlik içindedir. Farklı gramer sonlarıyla, başka bir ses Zulu fiili gigiteka'yı ve onun İngilizce karşılığı olan kıkırdamayı üretir. Galla iya, 'ağlamak, bağırmak, savaş çığlığı atmak', Yunanca ἰά, ἰή, 'bir çığlık,' ἰήϊος 'feryat, kederli' vb. Kuzey-Batı Amerika'nın Chinook jargonu gibi belirgin ses sözcükleri kullanma eğilimi güçlü olan ilginç bir modern lehçeden iyi örnekler alınabilir. Burada bir Kızılderili lehçesinden uyarlanan to kish-kish, yani 'sığır ya da at sürmek' fiilini buluruz; humm, fiil ya da isim olarak 'kokuşmuş' kelimesinin karşılığıdır ve gülmek, heehee, mamook heehee, 'eğlendirmek' (yani 'heehee yapmak') ve heehee house, 'bir taverna' gibi eğlence ya da eğlence için tanınmış bir terim olmuştur. Hawaii'de aa 'hakaret etmek' anlamına gelir; Tonga'da úi! hem 'fie!' ünlemi ile hem de 'karşı çıkmak' fiili ile kullanılır. Yeni Zelanda'da hé! bir hata karşısında şaşkınlığı ifade etmek için kullanılan bir ünlemdir ve hé bir isim ya da fiil olarak 'hata, yanlışlık, yanılmak, yoldan çıkmak' anlamına gelir. Guatemala'nın Quiché dilinde ay, oy, boy fiilleri 'çağırmak' fikrini farklı şekillerde ifade eder. Brezilya'nın Carajas dilinde, ei, 'üzgün' sıfatında ünlemsel bir köken ve hai-hai, 'kaçmak' fiilindeki ifade edici sesten bir türeme görebiliriz (modern Fransız argosunda 'omnibüs' anlamına gelen aie-aie kelimesinin, ayak parmaklarına basılan yolcuların çığlıklarına komik bir gönderme olduğu söylenir). Camacan Kızılderilileri 'çok' ya da 'fazla' fikrini ifade etmek istediklerinde parmaklarını uzatarak 'hello' derler. Bu çokluğu ifade eden sıradan bir vahşi hareketi olduğundan, selamlaşmak muhtemelen sadece bir ünlemdir ve tam anlamı iletmek için görünür bir işarete ihtiyaç duyar.[270] Peru'nun Quichua dilinde, alalau! soğuktan şikâyet eden bir ünlemdir ve alalauñini, 'soğuktan şikâyet etmek' fiili buradan türetilmiştir. Peru'da güneşe söylenen ilahilerin her dizesinin sonunda zafer ünlemi haylli! söylenirdi ve bu sesle hayllini, 'şarkı söylemek', hayllicuni, 'zaferi kutlamak' fiilleri ilişkilendirilirdi. Aynı zamanda 'sevinçle bağırmak' fiiline dönüşen Zuluca halala! coşku, Tibetçe alala! sevinç ve Yunanca ἀλαλά, savaş çığlığı ve hatta patlamanın kendisi anlamına gelen bir isim olarak kullanılır, ἀλαλάζω, 'savaş çığlığı atmak' ve İbranice hillel, 'övmek yani hallelujah! kelimesidir. Aynı zamanda 'sevinçle bağırmak' fiiline dönüşen Zulu halala! coşkusunun Tibetçe alala! sevinç ve Yunanca ἀλαλά, savaş çığlığı ve hatta salgının kendisi anlamına gelen bir isim olarak kullanılır, ἀλαλάζω, 'savaş çığlığını yükseltmek'. İbranice hillel'in yanı sıra, 'övgü söylemek', dolayısıyla hallelujah! Kızılderililerin Kayıp Kabileler olduğu teorisine inananların, yerli şifacının hi-le-li-lah ilahisinde doğal olarak tanıdıkları bir kelimedir. Zulular nefes nefese "ha!" demeyi sıcaklığın ifadesi olarak kullanır. Bir şarkıya ha! ha! diye başlama şekli, görünüşe göre haya 'şarkıya

öncülük etmek', hayo 'açılış şarkısı, haya için lidere ödenen ücret' fiiliyle temsil edilir ve ünlemsel ifadesi bà bà! 'acı bir tat karşısında dudaklarını şapırdatmak gibi' ifadesi 'tadı acı ya da keskin olmak, sokmak, zeki olmak' anlamına gelen bir fiil köküne dönüşür. Galla dili, birr-djeda (brr! demek) ve birēfada (brr! yapmak) fiillerinin 'korkmak' anlamına geldiği gibi, ünlemlerin kelimelere dönüştüğü bazı iyi örnekler verir. Böylece, bir çağrıya verilen olağan cevap olan ve aynı zamanda sığır sürmek için bir çığlık olan o!, fiil sonlarının eklenmesiyle oada, 'cevap vermek' ve ofa, 'sürmek' fiillerine dönüştürülür.

Japon gramerinin görkemli ve onurlu o'su ünlemsel bir kökene atfedilebilirse anlam değiştirme gücü öğretici hâle gelir.[271] Onur ön eki olarak özniteliklerden önce kullanılır; couni, 'ülke', böylece ocouni olur. Bir insan üstleriyle konuşurken, onlara ait tüm nesnelerin adlarının önüne o koyar. Bu üstler, kendilerine ait ya da kendilerinden aşağı bir şeyden söz ederken o'yu bırakırlar; yüksek sınıflar arasında, eşit rütbedeki kişiler birbirlerine ait şeylerin adlarının önüne o koyarlar ama kendi adlarının önüne koymazlar. Tüm kadınların isimlerinden önce o kullanmak nezakettir ve iyi yetiştirilmiş çocuklar, Avrupa'da papa ve mama'ya karşılık gelen baba ve annenin çocukluk isimleri olan o toto, o caca'dan önce bile o kullanmaya özen göstermeleriyle küçük köylülerden ayrılırlar.

Yazı dilinde, mets'ké veya 'spy' (kelimenin tam anlamıyla 'eye-fixer') kelimesinin kullanımında görülebileceği gibi, kraliyete ait herhangi bir şeye uygulanan o ile büyük anlamına gelen oo arasında bir ayrım yapılır. O mets'ké prenslik veya imparatorluk casusu iken, oo mets'ké baş casustur. Büyük anlamına gelen oo sıfatı genellikle başkentin adının önüne eklenir; sakinlerinden biriyle konuşurken ya da yetkililer kendi aralarında bu şehirden bahsederken oo Yedo demek âdettendir. Son olarak, tüm fiil çekimlerinin başına onur eki getirilir ve halk dilindeki minahai matse yerine ominahai matse, 'lütfen görün' demek kibarlıktır. Şimdi altı yaşındaki bir İngiliz çocuğu, ünlemler olarak ele alındıklarında bu oluşumları hemen anlayacaktır ve eğer dilbilgimize hayranlık ve saygılı utancın o!'sunu dahil etmiyorsak, bunun nedeni bu ilkel ifade araçlarını kullanmayı seçmemiş olmamızdır. Bir başka ünlem olan io! haykırışı da etimolojide kendine yer bulmuştur. Almanlar "Feuer!" haykırışına "Mord!"u eklediklerinde Feuerio! Mordio!" diye bağırdığında, bu sadece bir ünlem olarak kalmıştır, tıpkı bizim sokaktaki "Pease-o!" "Dust-o!" bağırışlarımızdaki o! ya da eski Alman wafenâ! to arms! 'Hilfâ! "Yardım et! Gibi ancak Kuzey Amerika'nın Iroquois'ları onun malzemelerini daha iyi kullanırlar ve io! hayranlığını bileşik kelimelerin oluşumuna taşırlar, güzel veya iyi olduğunu söylemek için bir isme eklerler; böylece Mohawk dilinde garonta bir ağaç, garontio güzel bir ağaç anlamına gelir;

benzer şekilde Ohio 'nehir-güzel' anlamına gelir ve Ontario, 'tepe-kaya-güzel', aynı şekilde türetilmiştir. Fransızların Kanada'yı işgal ettiği eski günlerde, Yeni Fransa'nın genel valisi Mösyö de Montmagny buraya gönderildiğinde, İrokualar onun adını ononte, 'dağ' kelimesinden türeterek Onontio ya da 'büyük dağ' olarak tercüme ettiler ve böylece Onontio adı, tıpkı Cæsar'ınki gibi, uzun bir süre sonra kendisinden sonra gelen her valinin unvanı olarak kullanılırken, daha da yüksek olan 'büyük Onontio' unvanı Fransa kralı için saklı kaldı.'[272]

Anlamlı sözcüklerin sıfat türetme arayışı, etimoloğu çok aceleci spekülasyonlara sürükleyebilir. En iyi önlemlerden biri, varsayılan ünlem biçimlerini, benzer bir şeyin kesinlikle farklı dillerde kullanılıp kullanılmadığına bakarak test etmektir. Örneğin, İspanya'daki gezginler için en tanıdık seslerden biri katırcının hayvanlarına seslenişidir: arre! arre! Bu ünlemden bir İspanyolca sözcük ailesi türetilebilir; arrear fiili, 'katır sürmek', arriero, 'katırcı'nın kendisinin adı, vb.[273] Şimdi bu arre! kendisi gerçek bir ünlem sesi midir? Muhtemelen öyledir çünkü Kaptan Wilson Pelew Adalarında bu sesin kullanıldığını görmüştür. Burada kanolarda kürek çekenlere arree! arree! diye seslenilerek işlerine devam etmeleri sağlanmıştır. Benzer ünlemlere başka yerlerde de rastlanır, örneğin Avustralya lehçesinde a-ree! 'gerçekten' anlamına gelirken, Quichua dilinde ari! 'evet' anlamına gelir ve ariñi 'onaylamak' fiilinden türetilmiştir. Bu tür sorgulamalar yapılırken dikkat edilmesi gereken iki husus daha vardır. Bunlar, güçlü destekleyici kanıtlar olmadıkça ünlemin ifade ettiği mutlak anlamdan çok uzaklaşmamak ve türemiş sözcükleri köktenmiş gibi ele alarak olağan etimolojiyi geçersiz kılmamaktır. Bu kontroller olmadan, aşağıdaki iki örneğin de gösterebileceği gibi, sağlam bir ilke bile uygulamada bozulmaktadır. H'm! kelimesinin yaygın bir ünlem çağrısı olduğu ve Hollandalıların bu kelimeyi hemmen, 'bir kişinin arkasından gitmek' şeklinde bir fiil haline getirdikleri oldukça doğrudur. Benzer bir ünlemi Batı Afrika'da, Fernando Po dilinde 'merhaba! dur!' olarak çevrilen mma! şeklinde görebiliriz ancak bunu Almanca hemmen, 'durdurmak, kontrol etmek, dizginlemek' olarak türetebiliriz.[274] Yine, klik seslerinin ve dudak şapırtılarının dünyanın her yerinde yaygın memnuniyet ifadeleri olduğu ve kelimelerin bu seslerden türetilebileceği oldukça doğrudur. Kuzey-Batı Amerika'daki Chinook dilinin bir kelime dağarcığının 'iyi'yi t'k-tok-te veya e-tok-te olarak ifade ettiği gibi, kelimeler aslında klik seslerini yazmaya çalışmasa da bu tür klik seslerinden türetildiğinden hiç şüphemiz olmayan seslerdir ancak Latince gibi son derece düzenli bir dilden deliciæ, delicatus gibi sözcükleri alıp, aynı etimoloğun yaptığı gibi, bunları bir memnuniyet ifadesi olan dlick'e uygulayabileceğimiz anlamına gelmez![275] Bunu yapmak sözcüklerin bileşimini tamamen göz ardı etmektir. La-

tince dilectus veya İngilizce delight'ı doğrudan ifade edici ses oluşumları olarak da açıklayabiliriz. Ünlemlerle ilgili bu açıklamaları bitirirken, çoğu aşağı ırklardan olan bir dizi dilden toplanan kanıtların uygulanmasına örnek olarak iki ya da üç kelime grubundan bahsedilebilir.

Dilde ""yes!"" "indeed!"" ve ""no!"" "not"" gibi anlamlara gelen olumlu ve olumsuz parçacıklar birçok farklı kaynaktan türemiş olabilir. Avustralya lehçelerinin hepsinin tek bir kökene ait olduğu düşünülür, ancak " no!" ve " yes!" için kullandıkları sesler o kadar farklıdır ki kabileler aslında uygun bir ayrım aracı olarak bu kelimelerle adlandırılır. Böylece Gureang, Kamilaroi, Kogai, Wolaroi, Wailwun, Wiratheroi olarak bilinen kabileler isimlerini 'no' için kullandıkları kelimelerden alırlar, bunlar gure, kamil, ko, wol, wail, wira'dır ve diğer yandan Pikambul'un 'yes' (evet) anlamına gelen pika kelimesinden bu şekilde adlandırıldığı söylenir. Avustralya yerlileri tarafından bu şekilde icat edilen ve belki de Brezilya'da Cocatapuya kabilesi (coca 'no', tapuya 'man') adına tekrarlanan kabileleri adlandırma yöntemi, Orta Çağdaki Langue d'oc ve Langue d'oïl ayrımına benzerliği açısından çok ilginçtir, 'yes! oc! Latince hoc, "işte bu!" diyebileceğimiz gibi, daha uzun olan hoc illud ise oïl! ve oradan da oui!'ye indirgenmiştir. 'Evet' ve 'hayır' için kullanılan diğer pek çok sözcük duyu sözcükleri olabilir, tıpkı Fransızca ve İtalyanca si! 'nin Latince sic olması gibi ancak diğer yandan, çeşitli dillerde kullanılan bu parçacıkların çoğunun anlam sözcükleri değil, tamamen ünlem türünde ses sözcükleri olduğunu varsaymak için nedenler vardır ya da neredeyse aynı şey olan, sesin anlama uygunluğu duygusu, anlam sözcüklerinin seçimini ve oluşumunu etkilemiş olabilir. Bu gibi araştırmalarda büyük uygulama alanı olan birçok sözcüğün anlam sözcükleri olduğu görülmüştür. Non gibi sözcüklerin ilkel sesinin şüphe ya da anlaşmazlığın genizden gelen bir ünlemi olduğu eski bir öneridir;[276] ses olarak dudakları kapatmanın görünür jestine karşılık gelirken, aspirasyonlu ya da aspirasyonsuz bir sesli ünlem daha çok açık ağızlı ifadeye aittir. İster bu nedenle ister başka bir nedenle olsun, dünyanın en uzak ve çeşitli dillerinde bir yandan "evet'i ifade etmek için yumuşak ya da sert nefesle sesli harfleri kullanma, diğer yandan da "hayır'ı ifade etmek için genizden gelen sessiz harfleri kullanma yönünde dikkate değer bir eğilim vardır. Olumlu biçim çok daha yaygındır. Batı Avustralyalıların gırtlaktan çıkan i-i'si, Darien'in ēē'si, Clallam'ın a-ah'sı, Yakama Kızılderililerinin é'si, Basuto'nun e'si ve Kanuri'nin ai! ve Kanuri'nin ai! biçimleri, Polinezya ve Güney Amerika bölgelerinde kaydedilenlerin sadece bir kısmını oluşturan geniş bir grup biçimin bazı örnekleridir -ii! é! ia! aio! io! ya! ey! &c, h'! heh! he-e! hü! hoehah! ah-ha! &c. Bu fikir, 'evet' ve 'hayır' sözcük çiftlerinin her ikisinin de eşleştiği durumlarda en fazla ağırlı-

ğa sahiptir. Bu nedenle, Dobrizhoffer'in Güney Amerika'daki Abiponlarla ilgili çok düşündürücü tanımlamasında, "evet!" için erkekler ve gençler héé! kadınlar hää! der ve yaşlı erkekler homurdanır; "hayır!" için ise hepsi yna! der ve sesin yüksekliğinin olumsuzlamanın gücünü göstermesine izin verir. Dr. Martius'un filolojik olarak birbirinden çok farklı Brezilya kabilelerinin söz varlıkları derlemesi, bu tür birkaç olumlu ve olumsuz çift içerir; "evet!"-"hayır!"ın karşılıkları Tupi'de ayé-aan! aani!; Guato'da ii!-mau!; Jumana'da aeae!-mäiu!; Miranha'da ha ú!-nani! Peru Quichua'sı y!-hu! ile onaylar ve ama!-manan! &c. ile 'hayır', 'değil', 'kesinlikle değil' ifade eder ve ikincisinden manamñi, 'inkâr etmek' fiilini yapar. Guatemala'nın Quiché dilinde olumlu için e veya ve, olumsuz için ma, man, mana vardır. Yine Afrika'da Galla dilinde 'evet' için ee! ve 'hayır' için hn, hin, hm; Fernandiya dilinde 'evet' için ee! ve 'hayır' için nt; Kıpti sözlüğünde ise olumlu (Latince 'sane') eie, ie, olumsuz ise an, emmen, en, mmn, vs. gibi uzun bir nazal ses listesi ile verilir. Sanskritçe partikeller hi! 'gerçekten, kesinlikle', na, 'değil', Hint-Avrupa dillerindeki benzer biçimleri örneklendirir, bizim aye! ve no![277] Bütün bunların bir anlamı olmalı, yoksa genel bir araştırma girişiminde bulunmadan, bu kadar çok farklı dilden bu kadar çok örneği not etmem ve sadece nispeten az sayıda çelişkili durum bulmam zor olurdu.[278]

De Brosses, Latince stare yani durmak kelimesinin izinin anlamlı bir sese kadar sürülebileceğini iddia etmiştir. Bu seste kararlılığı ifade eden organik bir radikal işaret duyabildiğini ve böylece bir adamın hareketsiz durmasını sağlamak için neden st! ünleminin kullanılması gerektiğini açıklayabileceğini düşünmüştür. Onun bu seslerle olan bağlantısından daha modern kitaplarda sık sık bahsedilir ve hayal gücü kuvvetli bir Alman filolog bunların ilkel insanlar arasındaki kökenini sanki orada görmüş gibi canlı bir şekilde anlatır. Bir adam kendisini görmeyen bir arkadaşına boş yere seslenir, sonunda çabası ses sinirlerinin yardımıyla hafifler ve istemsiz bir şekilde st! sesi çıkar.[279] Diğer kişi bu sesi duyar, ona doğru döner, çağırma hareketini görür ve durması gerektiğini anlar ve bu tekrar tekrar yapıldığında, eylem ortak konuşmada artık tanıdık olan st! sesini söyleyerek tanımlanmaya başlar ve böylece sta bir kök, soyut durma fikrinin sembolü haline gelir! Savunucuları, Almanya'da insanları çağırmak için kullanılan st! 'nin, İspanya'da pst! 'nin kendisinin saf bir ünlem sesi olduğunu kanıtlayabilselerdi, kanıtlanmasa bile güçlendirilmiş olurdu ancak bu bile hiçbir zaman kanıtlanamamıştır. Bu seslenişin Hint-Avrupa dil ailemiz dışında kullanıldığı henüz gösterilmemiştir ve sadece bu sınırlar içinde kullanıldığı sürece, bir muhalif makul bir şekilde bunun sta'nın kısaltması olduğunu ('stay! stop!') kelimesinin kısaltması olduğunu iddia edebilir.[280]

Bir sesin saf ünlem karakterine dair tek bir dil ailesinde görüldüğünden daha geniş kanıtlar istemenin haksızlık olmadığı, en uzak kabileler arasında bulunan ve bu nedenle dilin birincil sesleri arasında yer almak için gerçekten önemli iddiaları olan başka bir ünlem grubunun incelenmesiyle gösterilebilir. Bunlar basit ıslıklı seslerdir, s! sh! h'sh!, esas olarak kuşları korkutmak için ve erkekler arasında hoşnutsuzluğu ifade etmek ya da sessizlik çağrısı yapmak için kullanılır. Catlin, bir grup Sioux Kızılderilisinin ölü bir şefin portresinin yanına geldiklerinde, her birinin elini ağzının üzerine koyarak sus işareti yaptığını anlatır ve kendisi de bir Mandan locasındaki kutsal 'ilaca' yaklaşmak üzereyken, aynı sus işaretiyle kaçınması söylenmiştir! Bizim aramızda, ıslıklı ünlem, konuşmacının kendisini susturmak ya da duyulabilmesi için sessizliği emretmek amacına göre tam olarak zıt iki anlama ayrılır ve bu nedenle ıslıklı ünlemin başka yerlerde bazen bir şekilde, bazen de diğer şekilde kullanıldığını görürüz. Seylan'ın vahşi Veddaları arasında, iss! eski ya da modern Avrupa'da olduğu gibi bir onaylamama ünlemidir ve şârak, tıslamak fiili İbranice'de benzer bir anlamda kullanılır ancak Japonya'da saygı, tıslama ve emredici bir sessizlikle ifade edilir. Kaptan Cook, Yeni Hebridler'deki yerlilerin hayranlıklarını kazlar gibi tıslayarak ifade ettiklerini belirtmiştir. Casalis Basutolar için şöyle der: "Tıslamalar alkışın en belirgin işaretleridir ve Afrika parlamentolarında, halkın teveccühünü kazanmak isteyen adaylarımızdan korkulduğu kadar rağbet görürler."[281] Diğer ıslıklı ünlemler arasında Türkçe sûsâ! Osetçe ss! sos! Sessizlik! Fernandiya sia! 'dinle!' 'tush! Yoruba sió! 'pshaw! vardır. Öyleyse bu sesler, herhangi bir dil ailesine özgü olmaktan uzak, insan konuşmasının çok yaygın unsurları gibi görünmektedir. 'Susturmak, uyutmak' (sıfat, 'ölüm kadar sessiz'), mecazi olarak bir meseleyi susturmak anlamına gelen susmak fiilimizde veya Yunanca σίζω 'susmak, sus demek! sessizliği emretmek' gibi tam olarak oluşturulmuş kelimelere geçmeleri de söz konusu değildir. Hatta Latince silere ve Gotik silan, 'sessiz olmak', bir miktar makul bir şekilde sessizlik ünleminden türetilmiş olarak açıklanabilir.

Sanskritçe sözlükler, kendi ünlemsel türevlerini açıkça belirten birkaç sözcüğü tanır. Bunlar hûñkâra (hûm yapma), "mistik dini ünlem hûm!" ve çiççabda (çiç-ses), "bir tıslama "dır. Bu bariz oluşumlara ek olarak, ünlem unsuru Sanskritçe radikaller listesinde az ya da çok mevcuttur ki bunlar muhtemelen eski Aryan soyunun fiil köklerini diğer dillerinkinden daha iyi temsil eder. Ru'da, 'kükremek, ağlamak, feryat etmek' ve kakh'da, 'gülmek', sadece bir sesi tanımlayan daha basit bir tür ünlem türemesine sahibiz. Anlamı yeni bir aşamaya taşıyan daha zor türüne gelince, Bay Wedgwood, pooh! fie! vb. gibi tiksinti ve nefret ünlemlerinin, İngilizcede foul ve fiend, Sanskritçede ise pûy, 'pis olmak, kokmak'

ve piy, pîy, 'sövmek, nefret etmek' fiilleriyle temsil edilen büyük kelime grubuyla bağlantısı için güçlü bir gerekçe ortaya koyar."[282] Burada bu teoriyi desteklemek için başka kanıtlar da sunulabilir. Aşağı ırkların dillerinde kötü kokuyu ifade etmek için pu sesi kullanılır: Zulular "et pu diyor" (inyama iti pu) derler, yani kokuyor; Timorlularda poöp "kokuşmuş"; Quiché'de puh, poh "çürüme, irin", pohir "kötüleşmek, çürümek", puz "çürümüşlük, kokuşmuş olan"; Tupi dilinde iğrenç anlamına gelen puxi kelimesi Latince putidus ile, Columbia Nehri'nde kokarca anlamına gelen o-pun-pun ise Sanskritçe pûtikâ 'misk kedisi' ve Fransızca putois 'sırık kedisi' gibi kokan hayvanlara verilen benzer isimlerle karşılaştırılabilir. Fransızca fi! ünleminden, akademi tarafından onaylanmamış olsa da uzun zamandır dile ait olan kelimeler türetilmiştir. Orta Çağ Fransızcasında 'maistre fi-fi' bir çöpçü için tanınmış bir terimdi ve fi-fi kitapları henüz yok olmamıştır.

Ne yazık ki sözcüklerin nihai kökenini araştıran ve üretici filoloji olarak adlandırılabilecek alan ile bunların aktarımı ve değişiminin izini süren tarihsel filoloji arasında çok fazla ayrım yapılmıştır. Bu iki araştırma dalını birbirine yaklaştırmak dil çalışmaları için büyük bir kazanç olacaktır, her ne kadar bahsettikleri süreçler konuşmanın ilk günlerinden beri birlikte devam ediyor olsa da. Şu anda, en büyük çalışmaları Hint-Avrupa lehçelerimizin izini erken Ari dil biçimine kadar sürmek olan Grimm ve Bopp okulunun tarihsel filologları, kanıt bolluğu ve titizlik açısından çok daha avantajlıdır. Aynı zamanda, De Brosses'tan itibaren üretici filologların görüşlerinin sağlam bir ilke içerdiği ve duygusal ve diğer doğrudan ifade edici kelimeler üzerine toplanan kanıtların çoğunun argümanda en yüksek değere sahip olduğu açıktır ancak bu tür sözcük oluşumlarının ayrıntıları üzerinde çalışırken, hiçbir filoloji alanının Augustinus'un kendi zamanının etimologları hakkında söylediği, sözcük türetme işinin tıpkı rüyaların yorumlanması gibi herkesin kendi fantezisine göre belirlendiği şeklindeki iğneleyici sözüne bu kadar açık olmadığı unutulmamalıdır. (Ut somniorum interpretatio ita verborum origo pro cujusque ingenio prædicatur)..

BÖLÜM VI

DUYGUSAL VE TAKLİTSEL DİL

Taklit Kelimeler - Sesten isimlendirilen insan eylemleri - Hayvanların çığlıklardan gelen isimleri vb. - Müzik Aletleri - Yeniden üretilen sesler - Sesi duyuya uyarlamak için değiştirilen sözcükler - Yineleme - Uzaklık ve farklılığı ifade etmek için sesli harflerin uzatılması - Çocuk Dili - Ses - Duyu ile ilgili sözcükler - Dil alt Kültürün özgün bir ürünüdür

Dilin en eski zamanlarından günümüze kadar, insanların bazı kelimelerinin çevrelerinde yaygın olarak duyulan seslerin taklit edilmesinden türetildiğinin farkında olmaktan tamamen vazgeçmiş olmaları pek olası değildir. Örneğin kendi modern İngilizcemizde, bu tür taklitlerin sonuçları açıktır; sinekler vızıldar, arılar uğuldar, yılanlar tıslar, bir şişe zencefilli bira çıtırdar, bir top ya da bir ısırgan patlar. Dünyanın çeşitli dillerinde hayvanlar ve müzik aletleri için kullanılan sözcüklerde, onların çığlıklarının ve seslerinin taklidi sıklıkla açıkça duyulur. Hoopoe, ai-ai tembel hayvanı, kaka papağanı, Doğu'da davul olan tomtom, Afrika'da flüt olan ulule, Siyam'da tahta mızıka olan khong-bong ve benzer şekilde birçok başka kelimenin adında olduğu gibi. Bu bariz örnekler hiçbir şekilde taklidin dilin gelişimi üzerindeki tüm etkisi değildir. Aslında bunlar, keşfedildikçe daha az içine girilebilir hâle gelen filolojik bir bölgeye kolay bir giriş niteliğindedir.

Sonuçlarını dünyanın gerçek dillerinde gördüğümüz işlemler şöyle gerçekleşmiş gibi görünüyor. İnsanlar kendi duygusal sözlerini ya da ünlemlerini, hayvanların çığlıklarını, müzik aletlerinin tonlarını, bağırma, uluma, damgalama, kırma, yırtma, kazıma seslerini ve gün boyu kulaklarına gelen diğer sesleri taklit etmiş ve bu taklitlerden şüphesiz mevcut kelimelerin çoğu türetilmiştir ancak kullanımda olan bu sözcükler, ortaya çıktıkları orijinal seslerden çoğu zaman tanınmayacak kadar farklıdır. İlk olarak, insan sesi kulak tarafından alınan seslerin çoğunun sadece çok kaba bir kopyasını oluşturabilir. Olası ünlüleri doğal seslerle karşılaştırıldığında çok sınırlıdır ve olası ünsüzleri doğal sesleri taklit etme aracı olarak daha da çaresizdir. Dahası, her dil kendi rahatlığı için onu taklit edilen seslerin uyması gereken az sayıda sabit sesli ve sessiz harfle sınırladığından, sesinin bu kusurlu taklit gücünün sadece bir kısmını kullanmasına izin verilir ve böylece taklit doğruluğunu daha da kaybederek eklemli kelimelere dönüştürülür.

Hiçbir sözcük sınıfı, basitçe ses taklidi olanlardan daha mükemmel bir taklit kökenine sahip değildir. Sıradan alfabelerin bu sesleri yazmada ne kadar başarılı ve başarısız olduğu birkaç örnekle değerlendirilebilir. Avustralyalılar mızrak ya da kurşun sesini toop diye taklit ederler; Zulular su kabağına vurulduğunda boo derler; Karenler ölülerin uçan ruhlarının rüzgârın feryat eden sesiyle re, re, ro, ro diye seslendiğini duyarlar; Eski seyyah Pietro della Valle, İran Şahı'nın Timur ve Tatarlarının ter ter atan oklarına nasıl güldüğünü anlatır; bazı Budist sapkınlar suyun canlı olduğunu çünkü kaynatıldığında chichitá, chitichita dediğini iddia etmişlerdir, bu da soğuk ve sıcak su içmekle ilgili birçok teolojik tartışmaya yol açan bir canlılık belirtisidir. Son olarak, bir dilin genel envanterine dahil edilen sesler, onun organik değişimlerini takip etmeli, fonetik geçiş, birleşme, bozulma ve sakatlanma sürecinde orijinal formlarından giderek daha fazla şey kaybetmelidir. Tek bir örnek vermek gerekirse, Fransızca huer 'bağırmak' (Galce hwa) mükemmel bir taklit fiil olabilir ancak modern İngilizce hue and cry'a geçtiğinde, sesli harfin değişen telaffuzumuz bağırmanın tüm taklidini yok eder. Bütün bunlar dil üreticiler için pek önemli değildi. Onlar sadece tanınan düşünceleri ifade etmek için tanınan kelimeler istiyorlardı ve şüphesiz, tekrarlanan denemelerle, bu amaç için pratik olarak yeterli bulunan sistemlere ulaştılar ancak sorunun tersini çözmeye ve sözcüklerin izini orijinal taklit sese kadar sürmeye çalışan modern filolog için bu zorluk çok utanç vericidir. Mesele sadece, gerçekten böyle bir taklitten türemiş binlerce kelimenin, birbirini izleyen değişikliklerle, geçmişlerinin tüm kesin izlerini kaybetmiş olması değildir. Böyle bir bilgi eksikliği sadece küçük bir kötülüktür. Daha da kötüsü, tarihsel olarak doğru olduğunu bildiğimiz diğerleri kadar gerçeğe yakın olan sonsuz sayıda yanlış çözümün yolunu açmasıdır. Açık olan bir şey var: şiddet içeren yollara başvurmanın, dilin sözcükleri arasında koşuşturmanın ve bunların taklitçi bir gürültünün uzak bir uygulamasından türetildiğini ilan etmenin hiçbir faydası yoktur. Kendi ayırt etme gücüne güvenerek buna kalkışan taklit teorisinin savunucusu, gerçekten de tehlikeli bir görev üstlenmiştir çünkü söz konusu sorunun tüm yargıçları arasında en kötüsü olmak için kendini beslemiş ve eğitmiştir. Hayal gücü ona her zaman yargısının doğru bulmak istediği şeyi önerir; kendi tarafının avukatının sorularını yanıtlayan bir tanık gibi, iyi niyetle ama hepimizin bildiği önyargıyla cevap verir. Filolojinin bu bölümünün kendisine çok şey borçlu olduğu De Brosses için de durum böyleydi. Doğanın sesi için keskin bir kulağa sahip olduğunu söylemek bir şey değildir. Onunla alfabetik dilde konuşmuş olmalı çünkü σκάπτω 'to dig' (kazmak) sözcüğünün sk'sindeki boşluğun sesini, callosity (nasırlaşma) sözcüğündeki sertliğin sesini, trans, intra sözcüklerinde bir cismin diğer iki cisim arasına sokulmasının

gürültüsünü duyabiliyordu. Hayal gücünü yanıltmaya bu kadar yatkın araştırmalarda, tarafsız tanıklığı güvence altına almak için hiçbir zahmetten kaçınılmamalıdır ve eğer iyice çalışılırsa taklit kelimeler teorisini diğer büyük filolojik problemler kadar doğruluğa yaklaştıracak bu tür tanıklık kaynaklarının olması büyük bir şanstır. Genel sistemleri ve materyalleri bakımından büyük farklılıklar gösteren ve söz konusu sözcükler konusundaki uyumları ancak benzer bir ses önerisinden benzer bir sözcük oluşumu ile açıklanabilen bir dizi dili karşılaştırarak, taklit karakteri tartışılmaz olan sözcük grupları elde ederiz. Burada ele alınan gruplar genellikle daha basit türden taklit kelimelerden, alındıkları belirli sesle doğrudan bağlantılı olanlardan oluşur ancak bunların incelenmesi, ifade edilen fikir ile taklit edilen ses arasındaki bağlantının daha uzak olduğu kelimelerin dahil edilmesine bir dereceye kadar izin verir. Bu, son olarak, seslerin taklit edilmesinin, dünyanın kelime hazinesindeki, ses ve anlam arasında doğrudan bir bağlantı yokmuş gibi görünen büyük kelime kitlesinin birincil nedeninin ne kadar olduğu gibi çok daha geniş ve daha zor bir sorunu ortaya çıkarır.

İnsan eylemlerini ses eşliğinde ifade eden sözcükler çok geniş ve anlaşılır bir sınıf oluşturur. En uzak ve çeşitli dillerde pu, puf, bu, buf, fu, fuf gibi üfleme, şişirme ya da üfürme anlamında kullanılan biçimler buluruz; Malayca puput; Tongaca buhi; Maori pupui; Avustralya bobun, bwa-bun; Galla bufa, afufa; Zulu futa, punga, pupuza (fu, pu, ifade parçacıkları olarak kullanılır); Quiché puba; Quichua puhuni; Tupi ypeû; Fince puhkia; İbranice puach; Danca puste; Litvanyaca púciu; ve bir dizi başka dil;[283] burada, gramer eklerinden ayrı olarak, önemli güç taklit hecede yatar. Vahşiler Avrupalıların tüfeklerini gördüklerinde pu sesiyle çağırırlardı, bu ses tüfeğin sesini değil, namludan çıkan dumanı anlatırdı. Society Adalıları ilk başta beyaz adamların silahın namlusuna üflediğini düşünmüşler ve bu nedenle ona puhi, üflemek fiilinden gelen pupuhi demişlerdir. Yeni Zelandalılar ise sadece pu demişlerdir. Güney Afrika'nın Amaxosa'ları taklitçi pu sesinden yola çıkarak umpu derler! Kuzey-Batı Amerika'nın Chinook jargonunda "ateş etmek' fiili için mamook poo (poo yapmak) ifadesi kullanılır ve altı hazneli bir tabancaya tohum poo, yani "altı-poo' denir. Bir Avrupalı bir silahın ateşlenmesini ifade etmek için puf kelimesini kullandığında, tıpkı bir rüzgâr pufundan, hatta bir barut pufundan ya da bir puf topundan bahsettiği gibi, sadece üflenen dumandan bahsetmektedir ve konuşma Almancasında bir tabancaya puffer denildiğinde, kelimenin anlamı Fransızca Argot'ta kullanılan 'soufflant' ile aynıdır. Puff'ın gerçek sesi, silahın patlamasını taklit ettiği sanılır ve bu, bir ve aynı sesin ne kadar farklı sözcüklerle taklit edilebileceğini göstermek için ortaya atılmıştır ama bu bir hatadır.[284] Silahın adının üfleme fikrinden türetilmesi, Yucatan yerlilerinin pub,

Güney Amerika'nın Chiquito'larının pucuna ve Cocamas'ın puna dediği, nispeten gürültüsüz üfleme borusuna ad verenlere karşılık gelir. 'Üflemek' gibi fiillere sahip dillerin kelime hazinelerine bakıldığında, bunlarla ilişkili gibi görünen, az ya da çok uzak fikirleri ifade eden başka kelimeler bulmak yaygındır. Avustralya dilinde poo-yu, puyu 'duman'; Quichua dilinde puhucuni 'ateş yakmak', punquini 'şişmek', puyu, puhuyu 'bulut'; Maori dilinde puku 'hırıldamak', puka 'şişmek'; Tupi púpú, pupúre 'kaynatmak'; Galla bube 'rüzgâr', bubiza 'üfleyerek soğutmak'; Kanuri (kök fu) fungin 'üflemek, şişmek', furúdu 'doldurulmuş bir yastık veya destek', vb. bubute 'körük' (bubute fungin 'körüğü üflerim'); Zulu ("ön ekleri atarak") puku, pukupu 'köpük, köpük', dolayısıyla pukupuku 'boş, köpüklü bir adam', pupuma 'kabarcık, kaynama', fu 'bulut', fumfu 'rüzgârda uzun otlar gibi savrulan', dolayısıyla fumfuta 'karışık, düzensiz', futo 'körük', fuba 'göğüs, göğüs kafesi', sonra mecazi olarak 'göğüs, vicdan. '

Avrupa dillerine ait birçok biçim arasında mum, mumming, mumbling'in de bulunduğu kapalı dudaklara ait sözcük grubu,[285] aşağı ırklar arasında da aynı şekilde işlenir. Vei mu mu 'dilsiz'; Mpongwe imamu 'dilsiz'; Zulu momata (moma'dan, 'mırıldanmada olduğu gibi ağızla yapılan bir hareket') 'ağzı ya da dudakları hareket ettirmek', mumata 'ağız dolusu suyla dudakları kapatmak', mumuta, mumuza 'ağız dolusu mısır yemek' vb. Tahitice mamu 'sessiz olmak', omumu 'mırıldanmak'; Fijian, nomo, nomo-nomo 'sessiz olmak'; Chilian, ñomn 'dilsiz olmak'; Quiché, mem 'dilsiz olmak', memer 'dilsiz olmak'tan; Quichua, amu 'dilsiz olmak, sessiz olmak', amullini 'ağzında bir şey bulundurmak', amullayacuni simicta 'mırıldanmak'. Sanskritçe t'hût'hû 'tükürme sesi', Farsça thu kerdan (make thu) 'tükürmek', Yunanca πτύω ile temsil edilen grup, Chinook mamook toh, tooh, (make toh, tooh); Chilian tuvcùtun (make tuv); Tahitian tutua; Galla twu; Yoruba tu ile karşılaştırılabilir. Sanskritçe fiil kökleri arasında hiçbiri taklitçi karakterini kshu 'hapşırmak' kadar açık bir şekilde göstermez. Aşağıdaki benzer biçimler Güney Amerika'dandır: Chilian, echiun; Quichua, achhini ve Brezilya kabilelerinin çeşitli dillerinden, techa-ai, haitschu, atchian, natschun, aritischune, vb. Bir başka taklit fiili Surinam'ın Zenci-İngilizce lehçesinde çok iyi örneklenmiştir, njam 'yemek' (telaffuzu nyam), njam-njam 'yemek' ('hem njanjam men de sprinkhan nanga boesi-honi'-'ve yemeği çekirge ve yabani baldı'). Avustralya'da 'yemek' fiilinin taklidi g'nam-ang olarak görülür. Afrika'da, Susu dilinde nimnim, 'tatmak' vardır ve benzer bir oluşum Zulu nambita'da 'yedikten veya tattıktan sonra dudakları şapırdatmak ve dolayısıyla lezzetli olmak, zihne hoş gelmek' olarak görülür. Bu, salt taklitçi sesten zihinsel duyguların ifadesine geçişin mükemmel bir örneğidir ve Yakama dilinde küçük çocuklardan ya da ev-

cil hayvanlardan bahsederken 'sevmek' fiilinin nem-no-sha (n'm-n' yapmak) olarak ifade edildiği taklitçi yola karşılık gelir. Daha medeni ülkelerde bu biçimler genellikle bebek konuşmalarıyla sınırlıdır. Çinli çocukların yemek için kullandığı kelime nam'dır, İngiliz kreşlerinde nim aynı amaçla kullanılır ve İsveç sözlüğü namnam'ı 'bir lokma' olarak bile kabul eder.

Hayvanların çığlıklarından ya da seslerinden türetilen taklit isimlere gelince, Avustralya'daki twonk 'kurbağa', Yakama'daki rol-rol 'tarla kuşu', Koptça'daki eeiō 'eşek', Çince'deki maou 'kedi' ve İngilizce'deki cuckoo ve peewit gibi her dilde bulunurlar. Oluşumlarının genel ilkesi kabul edildiğinde, filolojik açıdan daha fazla ilgi çekmeleri, esas olarak, karşılık gelen kelimelerin bu şekilde uzak bölgelerde bağımsız olarak oluşturulduğu ve yaratığın taklit adının veya alışılmış sesinin, karakterinin önerdiği yeni bir fikri ifade etmek için geçtiği durumlarda yatmaktadır. Kâka kargasının Sanskritçe adı British Columbia'da benzer bir kuşun adı olan káh-káh'da görülür; Avustralya yerlileri sineğe bumberoo derler, tıpkı Sanskritçe bambharâli 'sinek', Yunanca βομ-βύλιος ve bizim bumble-bee gibi. Afrikalı gezginlerin korkulu rüyası olan tse-tse sineğinin ismine benzer şekilde, Basuto dilinde 'sinek' anlamına gelen ntsintsi kelimesi de basit bir metaforla 'parazit' fikrini ifade etmeye yarar. Bay H. W. Bates'in tanımı, tukanın adını ötüşünden alıp almadığı konusunda doğa bilimciler arasındaki anlaşmazlığı çözecek gibi görünüyor. Yüksek sesli, tiz, ciyaklayan çığlıklarının 'tocáno, tocáno hecelerine belli belirsiz bir benzerliği olduğundan ve dolayısıyla bu kuş cinsinin Kızılderili adından' bahsetmektedir. Bunu kabul edersek, bu ses sözcüğünün çok yeni bir anlamının izini sürebiliriz çünkü öyle görünüyor ki kuşun korkunç gagası, Tucanos olarak adlandırılan iri burunlu Kızılderililerin belirli bir kabilesi için bir isim önermiştir.[286] İspanyol çocuk dilinde gallo quiquiriqui olarak adlandırılan horozun farklı dillerde, ötüşünü çeşitli şekillerde taklit eden uzun bir isim listesi vardır. Yoruba dilinde koklo, İbo dilinde okoko, akoka, Zulu dilinde kuku, Fin dilinde kukko, Sanskrit dilinde kukkuta vb. olarak adlandırılır. Zend-Avesta'da çok ilginç bir şekilde, ötüşünü özenle taklit eden ancak eski Perslerin insanları uykudan iyi düşünceye, söze ve çalışmaya uyandıran kutsal kuşlarına saygısızlık olarak gördükleri bir isimle anılır:

> *Parôdars'ın adını taşıyan kuş, ey kutsal Zerdüşt;*
> *Kötülerin Kabrkataç adını taktığı kuş."*[287]

Horoz ötüşü (Malayca kâluruk, kukuk) zamanın bir noktasını, yani horoz ötüşünü işaret etmek için kullanılır. Aslen bu tür ötüş taklitlerinden türeyen diğer sözcükler, ilginç bir şekilde dönüşüme uğramış başka anlamlar kazanmıştır:

Eski Fransızca cocart 'kibirli'; modern Fransızca coquet 'horoz gibi kasıla kasıla yürümek, coquetting, coxcomb'; cocarde 'kokart' (horoz tarağına benzerliğinden dolayı); en iyi örneklerden biri coquelicot'tur, aynı nedenle yabani gelinciğe verilen bir isimdir ve daha da açık bir şekilde Languedoc'ta cacaracá hem öten hem de çiçek anlamına gelir. Tavuğun bazı dillerde horozunkine karşılık gelen bir adı vardır. Kussa kukuduna 'horoz', kukukasi 'tavuk'; Ewe koklo-tsu 'horoz', koklono 'tavuk' gibi ve gaklaması (İsviçre'de gugel, güggel adını almıştır) kadınların boş dedikoduları ve gevezelikleri için bir terim olarak dile girmiştir, caquet, caqueter, gackern, tıpkı çok farklı bir yaratığın gaklamasının sadece adını, İtalyanca cicala'yı değil, aynı zamanda cicalar 'gaklamak, gevezelik etmek, aptalca konuşmak' ile temsil edilen bir grup kelimeyi de doğurmuş gibi görünmesi gibi. Güvercin hem ses hem de anlam olarak bunun iyi bir örneğidir. Latince pipio, İtalyanca pippione, piccione, pigione, modern Yunanca πιπίνιον, Fransızca pipion (eski), pigeon; genç kuşun ciyaklamasından türemiştir, Latince pipire, İtalyanca pipiare, pigiolare, modern Yunanca πιπνίζω, cıvıldamak; Basit bir metaforla, güvercin 'kolayca yakalanan aptal bir genç adam', pigeon 'aldatmak', İtalyanca pipione 'aptal bir martı, kısa sürede yakalanan ve hapsedilen biri', pippionare 'güvercine, martıya' anlamına gelir. ' Tamamen farklı bir dil ailesinde, Bay Wedgwood ilginç bir şekilde benzer bir türetme sürecine işaret eder; Macarca pipegni, pipelni 'cik cik ötmek;' pipe, pipök 'bir tavuk, kaz yavrusu;' pipe-ember (tavuk adam), 'aptal bir genç adam, bubi."[288] Yunanca βοῦς, Latince bos, Galce bu, öküzün alçalmasından ya da Kuzey'de söylendiği gibi yuhalamadan türetilmesi çok tartışılmıştır. Bopp, genel bir Hint-Avrupa türü olarak Sanskritçenin cevap vermesini sağlamak için aşırı bir istekle, Sanskritçe go, Eski Almanca chuo, İngilizce cow kelimelerini, gırtlaktan labiale bir değişimin alışılmadık ve zorlama varsayımına dayanarak bu kelimelerle ilişkilendirdi.[289] Bununla birlikte, sesten doğrudan türetme, diğer diller tarafından desteklenmektedir, Cochin-Çince bo, Hottentot bou. Hayvan, insanların doğalarına göre konuştuklarını gözlemleyen şu İspanyol atasözünün sözleriyle neredeyse kendi kendine cevap verebilir: 'Habló el buey, y dijó bu!' 'Öküz konuştu ve boo dedi!

Taklit isimler taşıyan müzik aletleri arasında şunlar vardır: - shee-shee-quoi, Kızılderili şifacının mistik çıngırağı, Darien Kızılderililerinin shak-shak'ında, Arawakların shook-shook'unda, Chinook shugh'unda (shugh-opoots'tan, çıngırak-kuyruk, i. e.) görülen taklit bir kelime. Haussa tarafından ganga, Yoruba ülkesinde gañgañ, Gallas tarafından gunguma olarak adlandırılan ve Doğu gongunda benzeri olan davul; Yakama (Kuzey Amerika) tarafından kwa-lal-kwa-lal, Yalof (Batı Afrika) tarafından walwal, Ruslar tarafından kolokol olarak adlandırılan

çan. Kornanın sesi İngiliz fidanlıklarında toot-toot olarak taklit edilir ve bu, kornanın işaret olduğu 'omnibus'u ifade etmek için kullanılır: Peru dilinde 'kabuk borusu' anlamına gelen pututu ve Gotik İncil'de Kıyamet Günü'nün son borusu için bile kullanılan Gotça thuthaurn (thut-boynuz) -'In spêdistin thuthaúrna, thuthaúrneith auk jah daúthans ustand' (I Cor. xv. 52). Bu tür taklit kelimelerin, dile iyice asimile olduklarında, orijinal ses anlamının kaybolduğu bir telaffuz değişikliğine nasıl maruz kaldıkları, İngilizce tabor kelimesinde görülebilir. Bu kelimenin Fransızca tabour olduğunu fark etmeseydik, bir ses kelimesi olarak hiç tanımayabilirdik, tambour biçiminde, küçük çıngıraklı Arapça tubl'den Hint dundhubi'ye ve içi boş bir kütükten yapılmış Moqui davulu olan tombe'ye kadar uzanan davullar için bir grup kelimeye ait olduğu açıktır. Aynı grup, bu tür taklit kelimelerin enstrümana benzeyen ancak sesiyle hiçbir ilgisi olmayan nesnelere aktarıldığını gösterir. Bir tamburdan bahseden çok az insan ve bir tabureden tabouret olarak bahseden daha az insan bu kelimeleri bir davulun sesiyle ilişkilendirir ancak bağlantı yeterince açıktır. Bu iki süreç bir araya geldiğinde ve bir ses kelimesi bir yandan orijinal sesini değiştirirken diğer yandan anlamını başka bir şeye aktardığında, şans eseri tarihsel kanıtlar elde edilmediği sürece, sonuç kısa sürede filolojik analizi oldukça çaresiz bırakabilir. İngilizce pipe kelimesinde de durum böyledir. Kelimeye verdiğimiz kendine özgü telaffuzu bir kenara bırakırsak ve Orta Çağ Latince ya da Fransızca'sındaki pipa, boru sesine geri dönersek, önümüzde bir müzik aletinin adının, tavukların cıvıltısını temsil etmek için de kullanılan tanıdık bir sesten, Latince pipire, İngilizce peep'ten türetilmiş bariz bir taklidi vardır, Yeşaya viii. 19: "Arayın... ciyaklayan ve mırıldanan büyücüleri'. Algonquin Kızılderilileri pib-e-gwun ya da yerli flüt için isimlerini bu pib sesinden (dilbilgisel bir son ekle) oluşturmuş gibi görünmektedir. Şimdi, tıpkı tuba, tubus, "trompet' (kendisi büyük olasılıkla taklit bir kelimedir) gibi, boru kelimesi de ilk ait olduğu müzik aletinden aktarılmış ve çeşitli türlerdeki boruları, gaz borularını, su borularını ve genel olarak boruları tanımlamak için kullanılmıştır. Aslında istisnadan ziyade kural olan bu anlam kaymalarında olağandışı bir şey yoktur. Çibouk aslen Orta Asya'da bir çoban kavalı ya da flütüydü. Kızılderililerin karakteristik sözcükleri arasında halk arasında tomahawk ve mocassin ile birlikte sıralanan calumet, Norman dilinde sadece bir çoban kavalının (Latince: Norman lehçesinde, edebi Fransızcadaki chalumeau'ya karşılık gelen calamus) adıdır çünkü Kanada'daki ilk sömürgeciler, Jacques Cartier'in deyişiyle, Kızılderililerin 'pipo gibi içi boş bir taş ya da tahta parçasıyla' sigara içmek gibi ilginç bir eylem gerçekleştirdiklerini gördüklerinde, yerli tütün piposuna sadece benzediği Fransız müzik aletinin adını vermişlerdir. İngilizce pipo kelimesindeki bu gibi

ses ve anlam değişiklikleri, elimizde hiçbir kanıt bulunmayan ve belki de hiçbir zaman böyle bir kanıta ulaşamayacağımız yüzlerce dilde gerçekleşmiş olmalıdır ancak bildiklerimiz bizi, sesin taklit edilmesini gerçek bir süreç olarak görmeye zorlamalı ve bu sesle gerekli bir bağlantısı olmayan şeyler ve eylemler için sonsuz sayıda kelime kaynağı sağlayabilmelidir. Aktarımın izlerinin kaybolduğu yerlerde, sonuç filologlar için umutsuzluk kaynağı olan ancak sadece tanınan fikirler için tanınan semboller isteyen insanlar için pratik bir kullanıma sahip olabilecek bir kelime stoğudur.

Doğu tomtomunun adını sadece sesinin taklidinden aldığı iddiası yadsınamaz bir iddia gibi görünmektedir ancak yankılanan bir nesnenin vurulmasının hangi farklı dillerde tum, tumb, tump, tup gibi bir şeyle ifade edildiği düşünüldüğünde, Cava tumbuk, Kıpti tmno, 'havanda dövmek' gibi, göründüğünden daha fazla ayrıcalığa sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Malaycada timpa, tampa, 'dövmek, çekiçlemek, dövmek' anlamına gelir; Chinook jargonunda tum-tum 'kalptir' ve aynı ses İngilizce 'water' kelimesiyle birleştirilerek 'waterfall' için bir isim yapılır: tum-wâta. Doğu Afrika'daki Gallaslar kulağa takılan bir küpün onlara tuma gibi bir ses çıkardığını söylerler, bu yüzden bu sese tubdjeda, yani 'tuma demektir' derler. Bir başka taklitçi kelime olan bufa, 'to blow' (üflemek) yardımıyla, Gallaslar bu tamamen taklitçi cümleyi kurabilir: tumtun bufa bufti, 'the blacksmith blow with bellows' (demirci körükle üflüyor), bir İngiliz çocuğun söyleyebileceği gibi, 'the tumtum puffs the puffer'. Bu taklitçi ses, Sanskritçe tup, tubh, 'to smite' gibi Aryan fiil kökleri arasında kök salmış gibi görünürken, Yunanca tup, tump, 'to beat, to thump' anlamına gelir ve örneğin τύμπανον, tympanum, 'a drum or tomtom' üretir. Yine, modern İngilizcede to crack fiili, dilin sahip olduğu kadar kapsamlı bir kök haline gelmiştir. Sadece kırılma sesinin taklidi break fiiline dönüşmüştür; sesi taklit etme düşüncesi olmadan çatlamış bir fincandan ya da çatlamış bir itibardan bahsederiz ancak Almanca krachen ya da Fransızca craquer kelimelerini henüz bu şekilde kullanamayız çünkü anlam olarak bizim kelimemiz gibi gelişmemişlerdir, tamamen taklit aşamasında kalmışlardır. Dahası, aynı sesin başka dil ailelerinde de taklit sözcüklere yol açtığına dair kanıtlar vardır: Danca kra-kra, "bir bekçinin çıngırağı"; Grekçe grikâ "bir testere"; Aino chacha "testere"; Malayca graji "bir testere", karat "diş gıcırdatmak", karot "rendeleme sesi çıkarmak"; Kıptice khrij "diş gıcırdatmak", khrajrej "rendelemek". Taklidin bir başka biçimi Galla dilinde cacakdjeda, yani 'cacak demek', 'çatlamak, çarpmak' ifadesinde görülür. Bu ses, kökü boğazın çok gerisinden gelen gırtlaktan gelen cca gibi görünen bütün bir Peru sözcük ailesine karşılık gelir; ccallani, 'kırmak', ccatatani, 'diş gıcırdatmak', ccacñiy, 'gök gürültüsü' ve 'gök gürültülü fırtına'

için kullanılan ccaccaccahay, taklit sürecini gök gürültüsü-clap, gök gürültüsüklap gibi Avrupalı sözcüklerden çok daha ileriye taşır. Maori dilinde pata 'su damlaları, yağmur damlaları gibi pıtırdamak' anlamına gelir. Mançu dili ağaçlardan düşen meyvelerin sesini pata pata (Hindustani bhadbhad) olarak tanımlar; bu bizim pat sözcüğümüze benzer ve aynı şekilde meyvenin pıtır pıtır düştüğünü söylemeliyiz, Fransızca patatra ise düşen bir şeyin tanınmış bir taklididir. Kıptice potpt 'düşmek' anlamına gelir ve Avustralyalı badbadin (veya patpatin) neredeyse birebir İngilizceye pitpatting olarak çevrilmiştir. Ari olmayan bu dillere dayanarak, Sanskritçe pat (düşmek) köküne ve Yunanca πίπτω'ya taklitçi bir köken mi atfetmeliyiz?

Karmaşık sorunlara dalmaktansa, dil yapımının ilkeleri hakkında net bir bilgi edinmek istediğimden, burada karmaşık ayrıntılara ilişkin soruları tartışmak benim için gerekli değildir. Sürekli olarak ortaya çıkan nokta şudur: Sesten anlama belirli bir tür geçişin soyut olarak mümkün olduğu kabul edilirse belirli bir durumda güvenli bir şekilde iddia edilebilir mi? Dünyadaki sözcük dağarcığına bakıldığında, çoğu dilin, bariz benzerlikleri ya da başka yerlerdeki benzer biçimlerle örtüşmeleri nedeniyle, taklit olarak kabul edilmeleri için kabul edilebilir bir iddia ortaya koyabilecek sözcükler sunduğu görülmektedir. Aztekçe ya da Mohawkça gibi bazı dillerde çok az örnek bulunurken, diğerlerinde bu örnekler çok daha fazladır. Avustralya örneklerini ele alalım: walle, "feryat etmek"; bung-bung-ween, "gök gürültüsü"; wirriti, "rüzgâr gibi esmek"; wirrirriti, "fırtına, öfke, kavgada olduğu gibi"; wirri, bwirri, "yerli fırlatma sopası", görünüşe göre havadaki vızıltısından dolayı böyle adlandırılmıştır; kurarriti, "mırıldanmak, vızıldamak"; kurrirrurriri, "yuvarlak, anlaşılmaz," &c. pitata, 'vurmak, yağmur gibi yağmak,' pitapitata, 'vurmak;' wiiti, 'gülmek, sevinmek' - bizim 'Tottenham Turnament'inde olduğu gibi:

"Seni duyuyoruz!" dedi Tyb gülerek.
Sen güçlü bir adamsın!"

Britanya Kolumbiyası'nın Chinook Jargonu olarak adlandırılan dili, bazen yerli Kızılderili dillerinden uyarlanan, bazen de beyaz adam ve Kızılderililerin birbirlerini anlamak için gösterdikleri ortak çabalar sonucu ortaya çıkan taklit kelimelerle dolu bir dildir. Hóh-hoh, 'öksürmek', kó-ko, 'vurmak', kwa-lal-kwalal, 'dörtnala koşmak', muck-a-muck, 'yemek yemek', chak-chak, 'kel kartal' (çığlığından), mamook tsish (tsish yapmak), 'değirmen taşında bilemek' bu dilin niteliklerine örnektir. Profesör Max Müller, mum üflerken çıkan tuhaf sesin medeni dillerde pek sevilmediğini belirtmiştir ancak burada tanınmış gibi görün-

mektedir çünkü sözlük derleyicisi mamook poh'u (make poh) 'mum gibi üflemek veya söndürmek' için Chinook ifadesi olarak verirken şüphesiz bunu yazmak için elinden geleni yapmaktadır. Bu jargon büyük ölçüde son yetmiş ya da seksen yıl içinde yeni gelişmiştir ancak taklit kelimeleri doğası gereği dünyanın daha sıradan ve eski köklü dillerindekilerden farklı değildir. Böylece Brezilya kabileleri arasında Tupi cororóng, cururuc, 'horlamak' (Kıptice kherkher, Quichua ccorcuni (ccor) ile karşılaştırın), horlamanın bir taklidinin belki de Carajás Kızılderililerine arourou-cré olarak 'uyumak' ve ilgili 'gece' fikri olan roou'yu ifade etmek için hizmet ettiği görülmektedir. Yine Pimenteira ebaung, 'çürütmek, dövmek', Yoruba gba, 'tokatlamak', gbã (gbang) 'yüksek sesle ses çıkarmak, vurmak' ve benzerleriyle karşılaştırılabilir. Afrika dilleri arasında Zulu dili taklit sözcükler açısından özellikle zengin görünmektedir. Böylece bibiza, 'çocuklar gibi salya akıtmak, konuşurken saçmalamak' (İngilizce bib ile karşılaştırın); babala, 'daha büyük çalı-antelope' (dişinin baa'sından); boba, 'gevezelik etmek, gevezelik etmek, gürültülü olmak', bobi, 'geveze'; boboni, 'bir throstle' (bo! bo! diye bağırır). Amerikan bobolinkiyle karşılaştırın); bomboloza, 'bağırsakları guruldatmak, bağırsak şikâyeti olmak'; bubula, 'arılar gibi vızıldamak', bubulela, 'arı sürüsü, vızıldayan insan kalabalığı'; bubuluza, 'köpüren bira ya da kaynayan yağ gibi gürültü çıkarmak'. Bir barbar dilinin sözlüğünde tek bir baş harf altında verilen bu örnekler, aşağı ırkların dillerinden elde edilen ve mevcut sorunla ilgili olan kanıtların miktarı hakkında bir fikir verebilir.

Taklit sesin oldukça izlenebilir göründüğü sözcük türlerine dair kısa bir dizi örnek vermek amacıyla, en güçlü ve yönetilebilir kanıtlar elbette doğrudan sesleri veya onları üreten şeyleri tanımlayan sözcükler arasında bulunur; örneğin hayvanların çığlıkları ve isimleri, sesin eşlik ettiği eylem terimleri ve bu şekilde hareket eden malzemeler ve nesneler. Daha ileri incelemelerde, ses türünü ya da kökünü, gramer ve fonetik adaptasyon için maruz kaldığı değişikliklerden ve eklemelerden ayırmak giderek daha gerekli hâle gelmektedir. Bir Avrupa dilindeki bir grup kelimeye göz atmak ve Grimm'in sözlüğünde Almanca klapf kelimesinin etrafında klappen, klippen, klopfen, kläffen, klimpern, klampern, klateren, kloteren, klitteren, klatzen, klacken ve diğer dillerdeki benzer formlarla eşleştirilmek üzere yayılan etimolojik ağı fark etmek, bu sorunun kapsamı ve karmaşıklığı hakkında bir fikir vermeye hizmet edecektir. Dilbilgisel çekim konusunu bir kenara bırakırsak, insanın dildeki taklit yeteneğinin hiçbir şekilde seslerin doğrudan kopyalarını çıkarmak ve bunları sözcüklere dönüştürmekle sınırlı olmadığını belirtmek konumuzla ilgilidir. Kökeni ne olursa olsun hazır terimleri ele geçirir, seslerini anlamlarına uygun hâle getirmek için onları değiştirir ve

uyarlar ve sözlüklere, analiz edilmesi en zor olanları ne tamamen etimolojik ne de tamamen taklitçi olanlar ancak kısmen her ikisi de olan bir uyarlanmış kelime seli döker. Kelimelerin, tabiri caizse, aynı iskeleti korurken, ses, kuvvet, süre, boyut çeşitliliğini nasıl takip edebildiklerini, sonuncusuyla az ya da çok bağlantılı taklit bir grup gösterecektir-crick, creak, crack, crash, crush, crunch, craunch, scrunch, scraunch. Bir kelime bu tür taklitçi ve sembolik değişikliklere uğradığı için, bunun gibi, kökeninde doğrudan taklitçi olması gerektiği anlamına gelmez. Örneğin, üzüm atmaya yarayan o eski moda topun adı olan patterero'dan daha taklitçi ne olabilir? Oysa sözcüğün etimolojisi İspanyolca pedrero, Fransızca perrier biçiminde görünür; basitçe taş atmaya yarayan bir alet anlamına gelir (piedra, pierre) ve ancak İspanyolca sözcük İngiltere'de benimsendiğinde taklitçi yeti onu yakalamış ve patlatmak fiiline benzeyen belirgin bir ses sözcüğüne dönüştürmüştür. Dilin, özellikle argoda, yabancı sözcükleri uygun bir anlamla değiştirerek anlamlandırma eğilimi filologlar tarafından sık sık üzerinde durulan bir konudur ancak sözcükleri uygun bir sesle değiştirme eğilimi çok daha önemli sonuçlar doğurmuştur. Fiil kökleri üzerinde etkili olan sembolik ses değişiminin etkileri neredeyse sınırsız görünmektedir. Paytak paytak yürümek fiilinin güçlü bir taklitçi görünümü vardır ve bu yüzden Almancada taklitçi sesin wandern ve wandeln arasındaki farkla ilgili olduğu önerisine karşı koyamayız ancak tüm bu fiiller Sanskritçe vad, to go, Latince vado ile temsil edilen bir aileye aittir ve bu köke taklitçi bir köken atamak için yeterli bir neden yok gibi görünmektedir. İzleri varsa bile her halükârda kaybolmuştur. Dolayısıyla, yine, sesin taklidi olduğu iddia edilen to stamp with the foot, sadece 'renkli' bir kelime gibi görünmektedir. Sanskritçe sthâ 'durmak' anlamına gelen sta kökü, Sanskritçe sthâpay 'durmak', İngilizce to stop 'durmak' anlamına gelen ettirgen bir kalıp oluşturur ve foot-step ayağın durmasıdır, bir foot-stop ancak Anglo-Sakson stapan, stæpan, steppan, İngilizce to step, anlamını sesle ifade etmek için to staup, to stamp, to stump ve to stomp sözcüklerine sahibiz. Barnes'ın şiirindeki Dorset yazlık dilinde ise foot-step, ayak durduğunda, bir foot-stop'tur:

'Aşkın genç kızın akşamını aradığı yerde
hafif adımlarla ve nazikçe
kapıya vuruyor.'

Ses genişleterek, değiştirerek ya da deyim yerindeyse renklendirerek jest-dilininkine yakın etkiler yaratabilir, zamanın uzunluğunu ya da kısalığını, eylemin gücünü ya da zayıflığını ifade edebilir ve daha sonra boyutun ya da mesafenin büyüklüğünü ya da küçüklüğünü anlatmak için daha ileri bir aşamaya

geçerek metaforun en geniş alanlarına doğru yol alabilir ve tüm bunları, kullanılan araçların ne kadar çocukça basit olduğunu düşündüğümüzde şaşırtıcı bir güçle yapar. Böylece Afrika'nın Bachapinleri bir adama héla! diye seslenirler ama adam uzakta ya da daha uzakta olduğuna göre hêela! hê-ê-la! sesi uzatılır. Bay Macgregor "Rob Roy Ürdün'de" adlı eserinde bu ifade yöntemini grafiksel olarak anlatır: "Ama Zalmouda nerede?"... Sonra Dowana grubunun en güçlüsü kaba bir hevesle uzun işaret parmağını ileriye doğru uzatır, yeterince düz işaret eder - ama nereye? ve bir kelime yaylım ateşiyle biter, Ah-ah-a-a-a--a-a. Bu garip ifadeyi ilk kez Bashan'da bir çobandan duyduğumda çok şaşırmıştım.... Ancak kısaltılmış, hızlandırılmış ve sonuna kadar tonu düşürülmüş bu uzun "ah" dizisinin basit anlamı, işaret edilen yerin "çok uzakta" olduğudur. Dilin ilkel gelişimini temsil eden Chinook jargonu, uzaklığı belirtmek için sözcüklerin sesini uzatmada benzer bir araç kullanır. Siyamlılar ton vurgusunu değiştirerek non, 'orada' hecesinin yakın, belirsiz ya da uzak bir mesafeyi ifade etmesini sağlayabilir ve benzer şekilde ny, 'küçük' gibi bir kelimenin anlamını değiştirebilir. Gaboon'da mpolu, 'büyük' gibi bir sözcüğün söylenişindeki güç, onun büyük, çok yüce ya da çok çok güçlü olduğunu göstermeye yarar ve bu şekilde, Bay Wilson'ın Mpongwe Grameri'nde belirttiği gibi, 'büyüklük, küçüklük, sertlik, hızlılık ve gücün karşılaştırmalı dereceleri, vb. kolayca kavranabileceğinden daha fazla doğruluk ve kesinlik ile aktarılabilir'. Madagaskar'da ratchi 'kötü' anlamına gelir, ama râtchi 'çok kötü'dür. Oldfield'e göre Avustralya yerlileri bu sürecin sembolik çoğaltma ile birlikte kullanıldığını göstermektedir: Watchandie kabilesi arasında jir-rie 'zaten ya da geçmiş' anlamına gelir, jir-rie jir-rie 'uzun zaman önce' anlamına gelirken, jie-r-rie jirrie (ilk hece üzerinde bir süre durulur) 'çok uzun zaman önce' anlamına gelir. Yine, boo-rie 'küçük', boo-rie-boo-rie 'çok küçük' ve b-o-rie boorie 'son derece küçük'tür. Wilhelm von Humboldt, Güney Amerika'nın güney Guarani lehçesinde, eylemin gerçekleştiği zaman mesafesinin uzunluğunu ya da kısalığını belirtmek için geniş zaman eki yma, y-ma üzerinde az ya da çok durma alışkanlığına dikkat çeker; Hindistan'ın yerli kabileleri arasında da benzer bir yöntemin kullanıldığını gözlemlemek ilginçtir; Ho dili köke á ekleyerek ve sesini uzatarak gelecek zaman oluşturur, kajee 'konuşmak', Amg kajēá 'konuşacağım'. ' Beklenebileceği gibi, çok kaba kabilelerin dilleri, bu tür ilkel süreçlerin sonuçlarının tanınmış dil stoğuna nasıl geçtiğini son derece iyi göstermektedir. Bunun için, yaşayan en vahşi ırklardan biri olan Brezilya'daki Botocudoların denizi ifade ettikleri kelimelerden daha iyi bir örnek olamaz. Akarsu için bir sözcükleri vardır; ouatou ve büyük anlamına gelen bir sıfatları vardır, ijipakijiou; buradan iki sözcük 'akarsu-büyük', sesli harfler biraz güçlendirildiğinde, bir

nehir için terimi verecektir, ouatou-ijiipakiiijou, olduğu gibi, 'akarsu-grea-at,' ve bu, okyanusun enginliğini ifade etmek için, ouatou-iijipakiijou-ou-ou-ou-ou-ou şeklinde güçlendirilir. Aynı aileden bir başka kabile aynı sonucu daha basit bir şekilde elde eder; ouatou, 'stream' kelimesi ouatou-ou-ou-ou, 'the sea' olur. Chavantes'ler rom-o-wodi, 'uzun bir yol gidiyorum' ifadesini çok doğal bir şekilde rom-o-o-o-wodi, 'gerçekten çok uzun bir yol gidiyorum' şeklinde genişletirler ve beşten fazlasını saymaları istendiğinde ka-o-o-oki olduğunu söyler, bununla açıkça çok fazla olduğunu kastederler. Bir sözlükte Cauixanalar dört için lawauugabi derken, beş için de aynı kelimeyi sanki 'uzun bir dört' demek istercesine çıkarırlar, tıpkı altı için kullandıkları kelime itawuna olan Aponegicranların bunu yedi için itawuūna şeklinde genişletebilmeleri gibi ki bu da açıkça 'uzun bir altı' anlamına gelir. İlk ve daha basit aşamalarında hiçbir şey, deyim yerindeyse, kelimelerin bu resimsel değişikliklerinden daha kolay anlaşılamaz. Yazının, italik ve büyük harflerin yardımıyla bile, konuşma dilindeki bu sembolizmin çoğunu göz ardı ettiği doğrudur ancak kitap öğrenimi ve okul öğretiminin, kusurlu sembolleriyle ifade edilemeyen veya dar kurallarıyla kontrol edilemeyen her şeyi bir kenara bırakma çabalarına rağmen, her çocuk bunun kullanımını ve anlamını görebilir ancak başlangıçta izlemesi ve takdir etmesi çok kolay olan bu yöntemleri tam sonuçlarına kadar takip etmeye çalıştığımızda, çok geçmeden onları kavrayışımızın dışına çıkarken buluruz. Sahaptin Kızılderililerinin dili bize, açık olmaktan uzak ama yine de tamamen belirsiz olmayan bir sözcük değiştirme süreci göstermektedir. Bu Kızılderililer bir kelimedeki n'yi l'ye çevirerek bir tür saygısız küçültme yaparlar; böylece twinwt 'kuyruksuz' anlamına gelir ancak belirli bir küçüklüğü belirtmek veya küçümsemeyi ifade etmek için bunu uygun bir ton değişikliğiyle telaffuz edilen twilwt haline getirirler ve yine wana 'nehir' anlamına gelir ancak bu 'n'yi l'ye çevirerek, sese farklı bir ton vererek, konuşurken dudakları dışarı çıkararak ve çenenin etrafında asılı tutarak' küçültülmüş wala haline getirilir. Burada telaffuz değişikliği hakkında en azından küçüklük ve küçümseme kavramlarını nasıl aktarabileceğini tahmin etmemize yetecek kadar bilgi verilmektedir ancak Mpongwe dilinin 'radikal sesli harfin üzerine bir tonlama veya uzatma' yoluyla olumlu bir fiili olumsuz bir fiile dönüştürme sürecini takip etmek daha az kolaydır, tŏnda, sevmek, tŏnda, sevmemek; tŏndo, sevilmek, tŏndo, sevilmemek. Yani Yoruba, bába, 'büyük bir şey', bàba, 'küçük bir şey', bir atasözünde zıttır, 'Baba bo, baba molle'-'Büyük bir madde daha küçük olanı gözden uzaklaştırır. Aslında dil, tam olarak nasıl olduğunu söylemek zor olsa da sembolik sesin bunların üretimiyle ilgisi olduğu şüphesini haklı çıkaran fonetik değişikliklerle doludur.

Yine, bildiğimiz yineleme süreci vardır, basit ya da değiştirilmiş, mırıltı, pıtpat, helterskelter gibi biçimler üretir. Bu eylem, edebi lehçelerde çok sınırlı olsa da çocukların ve vahşilerin konuşmalarında o kadar geniş bir alana sahiptir ki Profesör Pott'un bu konudaki incelemesi[290] tesadüfen dilin ilk aşamalarıyla ilgili olarak şimdiye kadar yapılmış en değerli olgu koleksiyonlarından biri haline gelmiştir. Belli bir noktaya kadar her çocuk bu tür ikilemelerin nasıl ve neden yapıldığını ve orijinal fikre her zaman bir şeyler kattığını görebilir. Polinezya'da loa 'uzun', lololoa 'çok uzun'; Mandingo'da ding 'bir çocuk', dingding 'çok küçük bir çocuk' gibi üstünlük bildirebilir ya da sözcükleri başka bir şekilde yoğunlaştırabilir. Malayca raja-raja 'prensler', orang-orang 'insanlar' gibi çoğullar yapar. Mosquito walwal 'dört' (iki-iki) gibi sayılar ekler ya da Kıpti ouai ouai 'tek tek' (bir-bir) gibi sayıları dağıtır. Bunlar iki katına çıkarma nedeninin nispeten daha kolay anlaşıldığı durumlardır. Anlaşılması çok daha zor durumlara örnek olarak, Yunanca γράφω'dan γέγραφα, Latince mordeo'dan momordi, Gotik haihald'dan haldan, 'tutmak' gibi mükemmel zamanın bilindik yinelenmesi alınabilir. Yineleme, taklit sözcüklerde onları yoğunlaştırmak ve daha da fazlası, sesin tekrarlandığını veya sürekli olduğunu göstermek için alışkanlıkla kullanılır. Bu tür sözcüklerin muazzam yığınından örnek olarak Botocudo hou-hou-hou-gitcha 'emmek' (Tongaca hūhū 'göğüs' ile karşılaştırın), kiaku-käck-käck, 'bir kelebek'; Quichua chiuiuiñichi 'ağaçlarda ıslık çalan rüzgâr'; Maori haruru 'rüzgârın gürültüsü'; hohoro 'acele etmek'; Dayak kakakkaka 'yüksek sesle gülmeye devam etmek'; Aino shiriushiriukanni 'törpülemek'; Tamil murumuru 'mırıldanmak'; Akra ewiewiewie 'tekrar tekrar ve sürekli konuştu'; ve bu şekilde dünya dillerinin tüm yelpazesi boyunca devam eder.

Sesli harflerin derecelendirilmiş bir ölçeğini kullanarak farklı mesafe fikirlerini iletme aracı, dünyanın en uzak bölgelerindeki dil yapımcılarının çeşitli şekillerde sesle benzer bir ustaca ifade kurgusu üzerinde çalıştıklarına dair verdiği düşündürücü ipucu nedeniyle bana oldukça filolojik bir ilgi alanı gibi gelmektedir. Tipik bir dizi Cava dilinde görülür: iki 'this' (yakın) ika 'that' (biraz uzakta); iku 'that' (daha uzakta). Aşağıdaki listenin dünya dillerindeki örneklerin tamamını kapsadığı söylenemez, zira bu sayının yaklaşık yarısı tarafımdan özel bir araştırma yapılmaksızın, sadece aşağı ırkların sözcük dağarcıklarına bakarken tesadüfen not edilmiştir.[291]

Javan ... iki, this; ika, that ((ara)); iku, that.

Malgaşça ... ao, there (kısa mesafede); eo, there (daha kısa mesafede); io, there (yakın mesafede). atsy, there (çok uzakta değil); etsy, there (yakın mesafede); itsy, this or these.

Japonca ... ko, burada; ka, orada. korera, bunlar; karera, onlar (şunlar).

Kanarca ... ivanu, bu; uvanu, o (ara); avanu, şu.

Tamul ... î, bu; â, şu.

Rajmahali ... îh, bu; âh, şu.

Dhimal ... isho, ita, burada; usho, uta, orada. iti, idong, bu; uti, udong, o (sırasıyla şeyler ve kişiler için).

Abchasian ... abri, bu; ubri, şu.

Osetçe ... am, burada; um, orada.

Magyar ... ez, bu; az, şu.

Zulu ... apa, burada; apo, orada. lesi, leso, lesiya; abu, abo, abuya; &c. = bu, şu, o (uzakta).

Yorubaca ... na, bu; ni, şu.

Fernandian ... olo, bu; ole, şu.

Tumale ... re, bu; ri, şu. ngi, ben; ngo, sen; ngu, o.

Grönlandca ... uv, burada, orada (işaret edilen yerde); iv, orada, yukarıda.

Sujelpa (Coleville Ind.) ... aa, bu; ii, şu.

Sahaptin ... kina, burada; kuna, orada.

Mutsun ... ne, burada; nu, orada.

Tarahumara ... ibe, burada; abe, orada.

Guarani ... nde, ne, sen; ndi, ni, o.

Botocudo ... ati, I; oti, thou, you, (prep.) to.

Carib ... ne, sen; ni, o.

Chilian ... tva, vachi, bu; tvey, veychi, şu.

Bu zamirler ve zarflar listesi incelendiğinde, bunların bir şekilde burası ve orası, şu ve bu zıtlığına uyacak şekilde sesli harflerinin zıtlaştığı açıkça görülmektedir. Tesadüf bazen bu tür durumları açıklayabilir. Örneğin, filologların iyi bildiği gibi, bizdeki bu ve şu, oluşumlarında kısmen farklı zamirlerdir, thi-s muhtemelen birlikte kullanılan iki zamirdir ancak yine de Hollandaca nötrler dit 'bu' ve dat 'şu', zıt sesli harflerle tek bir biçim almıştır.[292] Oysa tesadüf, bu tür kelimelerin çiftler halinde ve hatta üçlü kümeler halinde pek çok farklı dilde sıklığını açıklayamaz. İşin içinde ortak bir niyet olmalı ve bu dillerden bazılarının mesafe değişikliğini ifade etmek için ses değişikliğine başvurduğuna dair kanıtlar var. Böylece Fernando Po dili sadece 'bu' ve 'şu'yu olo, ole ile ifade etmekle kalmaz, aynı zamanda o boehe 'bu ay' ve oh boehe 'o ay' arasındaki sesli harfin telaffu-

zunda bir değişiklik bile yapabilir. Aynı şekilde Grekçe 'ben' ve 'sen', 'biz' ve 'siz' arasındaki farkı sadece mâh ve ăh ikinci şahıslarının son h'sinin ifade etmeyi amaçladığı ses tonlamasıyla ayırt edebilir.

mâ di, *ben yiyorum;* mâh di, *sen yiyorsun;*
ă di, *biz yeriz;* ăh di, *siz yersiniz*

Yakın, uzak ve en uzak olmak üzere üç mesafeyi ifade eden Zulu göstericiler dizisi çok karmaşıktır ancak kullanımlarına ilişkin bir açıklama, sembolik sesin doğalarına ne kadar derinlemesine girdiğini gösterir. Zulular sadece nansi, 'burada', nanso, 'orada', nansiya, 'uzakta' demekle kalmaz, aynı zamanda bu mesafenin büyüklüğünü ya'nın vurgulanması ve uzatılmasıyla ifade ederler. Eğer listemiz boyunca benzer bir mesafe derecelenmesini ifade etmek için sesli harflerin benzer bir derecelenmesini fark edebilseydik, tüm meseleyi açıklamak daha kolay olurdu ama öyle değil, örneğin i-sözcükleri bazen a-sözcüklerinden daha yakın ve bazen daha uzaktır. Sadece, çocuklar bile bir sesli harfler skalasının en anlamlı mesafe skalasını oluşturduğunu görebildiği için, dünyada kullanılan birçok zamir ve zarfın muhtemelen bu basit aracın etkisi altında şekillendiğini ve böylece zıt veya 'diferansiyel' kelimeler olarak adlandırabileceğimiz kümelerin ortaya çıktığını düşünebiliriz.

Profesör Max Müller'in bir sözü, sesli harflerin değiştirilmesiyle sözcüklerin farklılaştırılmasının cinsiyetler arasında ayrım yapmak için nasıl kullanılabileceğini çok iyi ifade etmektedir: "Cinsiyet ayrımı ... bazen öyle bir şekilde ifade edilir ki bunu ancak ünlülerin az ya da çok belirsiz sesine bir ifade gücü atfederek açıklayabiliriz. Fin dilinde Ukko yaşlı bir adamdır; akka ise yaşlı bir kadın.... Mandshu'da chacha, erkek. ... cheche, kadın. Yine Mandshu dilinde ama, baba; eme, anne; amcha, kayınpeder; emche, kayınvalide."[293] Brezilya'nın Coretú dilinde tsáackö, "baba", tsaacko, "anne" sözcükleri arasında ilginç bir karşıtlık vardır; Carib dilinde baba için baba, anne için bibi; Afrika'nın Ibu dilinde baba için nna, anne için nne sözcükleri vardır. Bununla birlikte, erkeği dişiden sesli harflerin farklılığıyla ayıran bu kurgu, baba ve anne gibi sözcükler arasında izlenebilen oluşum sürecinin sadece küçük bir parçasıdır. Bu sözcüklerin incelenmesi bizi çok ilginç bir filolojik alana, "çocuk dili "ne götürür.

Çok farklı ve uzak dillerde "baba' ve "anne' anlamına gelen sözcük çiftlerinden birkaçını sıralayacak olursak -papa ve mama; Galce, tad (baba) ve mam; Macarca, atya ve anya; Mandingo, fa ve ba; Lummi (Kuzey Amerika), man ve tan; Catoquina (G. Amerika), payú ve nayú; Watchandie (Avustralya), amo ve ago - zıtlıkları ünsüzlerinde yatıyor gibi görünürken, İbranice ab ve im gibi diğer

birçok çift tamamen farklıdır; Kuki, p'ha ve noo; Kayan, amay ve inei; Tarahumara, nono ve jeje. Dünyanın uzak bölgelerinde rastlanan papa ve mama sınıfındaki sözcükler, bir zamanlar benzer bulundukları dillerin ortak kökenine kanıt olarak serbestçe kullanılıyordu ancak Profesör Buschmann'ın 1853'te yayınlanan "Doğa-Sesi' üzerine makalesi,[294] bu savı etkili bir biçimde yıktı ve bu tür rastlantıların bağımsız üretimle tekrar tekrar ortaya çıkabileceği görüşünü yerleştirdi. Papa, "baba' sözcüğü her ikisine de ait olduğu için Karib ve İngilizcenin ya da her ikisi de "anne' için mama sözcüğünü kullandığı için Hottentot ve İngilizcenin müttefik olduğunu iddia etmenin hiçbir yararı olmadığı açıktır çünkü bu çocuksu eklemler tam tersi şekilde kullanılabilir çünkü Şili dilinde anne için papa, Tlatskanai dilinde baba için mama sözcüğü kullanılır. Yine de "baba' ve "anne' için kolay küçük kelimelerin seçimi pek de gelişigüzel yapılmış gibi görünmemektedir. Buschmann tarafından toplanan bu tür kelimelerin muazzam listesi, pa ve ta türlerinin, benzer ap ve at biçimleriyle birlikte, dünyada "baba' için isimler olarak baskın olduğunu gösterirken, ma ve na, am ve an, "anne' için isimler olarak baskındır. Bu durumun doğrudan sembolizmden etkilenerek baba için sert sesi ve anne için daha yumuşak sesi seçtiği şeklindeki açıklamasında büyük olasılıkla doğruluk payı vardır ancak çok fazla zorlanmamalıdır. Örneğin, Gallerlilerin "baba' için tad, "anne' için mam, Britanya Kolombiyası yerlilerinin maan, "baba' ve taan, "anne' ya da Gürcülerin mama, "baba' ve deda, "anne' demelerine yol açan sembolizm ilkesiyle aynı olamaz. Yine de bildiğimiz papa ve mama sözcüklerinin aynı dilde tam olarak tersine çevrildiğini hiçbir yerde bulamadım; buna en yakın yaklaşımı Meang adasında buldum; burada mama "baba, erkek', babi ise "anne, kadın' anlamına geliyordu.[295]

Çocukken kullanılan papa ve mama kelimeleri ile daha resmi olan father ve mother kelimeleri arasında bariz bir ses benzerliği vardır. O hâlde bu baba ve anne kelimelerinin kökeni nedir? Belli bir noktaya kadar geçmişleri açıktır. Hint-Avrupa dil ailesi boyunca vater ve mutter, pater ve mater, πατήϱ ve μήτηϱ, pitar ve mâtar ve diğer benzer formlarla aynı organize kelime grubuna aittirler. Tüm bu isim çiftlerinin eski ve ortak bir Aryan kaynağından türediğine şüphe yoktur ve bu kaynağa doğru mümkün olduğunca geriye doğru izlendiklerinde, kabaca patar ve matar olarak adlandırılabilecek ve pa ve ma fiil köklerine aktörün eki olan tar eklenerek oluşturulan bir çift kelimeden kaynaklandıkları görülmektedir. Sanskritçe'de pâ ve mâ şeklinde iki uygun fiil olduğundan, bu iki kelimenin etimolojisini patar, "koruyucu' ve matar, "üretici' şeklinde yapmak mümkündür. Şimdi bu Aryan sözcük çifti çok eski olmalı, İngiliz babamız ve annemize paralel biçimlerin Yunanca ve Farsçaya, İskandinavca ve Ermeniceye geçtiği uzak ortak

kaynakta yatıyor olmalı, böylece Hint-Avrupa tarihinin olaylı seyri boyunca sabit bir tip tutuyor. Yine de bu sözcükler ne kadar eski olursa olsun, hiç şüphesiz öncesinde çocuk dilinin daha basit ilkel sözcükleri vardı çünkü ilkel Aryanların, "koruyucu' ya da "üretici' gibi kavramları ifade etmek için fiil köklerine son ekler ekleme konusunda organize bir sisteme sahip olana kadar baba ve anne için bebek sözcükleri kullanmamış olmaları muhtemel değildir. Bu şekilde seçilen kök kelimelerin, dünyanın en ücra köşelerinde "baba' ve "anne' isimleri olarak sıkça rastlanan pa ve ma sesleri olmasının sadece bir tesadüf olduğu da düşünülemez. Profesör Adolphe Pictet bu tesadüfü açıklamak için şöyle bir yol izlemiştir: ilk olarak pâ ve mâ biçimlerini, "korumak' ve "yaratmak' anlamına gelen, kökeni bilinmeyen Aryan fiil kökleri olarak varsaymış, daha sonra pa ve ma biçimlerini, anne ve babayı ifade etmek için yaygın olarak kullanılan çocuk sözcükleri olarak varsaymış ve son olarak pâ ve mâ kök-fiillerinin, halihazırda kullanılan tanıdık bebek sözcüklerine benzerliklerinden dolayı ebeveynler için Hint-Avrupa sözcüklerini oluşturmak üzere seçildiğini varsayarak bu ikisini birleştirmiştir. Bu dolambaçlı süreç, Sanskritçe fiil kökleri olan o kutsal tek heceli sözcükleri, her halükârda atanabilir bir kökenin utancından kurtarır. Yine de bu fiil köklerinin, gelişiminin belirli bir döneminde dünyanın belirli bir dilinde kullanılan bir dizi kaba biçim olduğunu hatırlayanlar, gerçekleri daha basit ve daha kapsamlı bir şekilde açıklayabilirler. Çocukların dilinde her yerde bulunan pa ve ma'nın orijinal biçimler olduğu; Aryan konuşmasının erken bir döneminde, tıpkı en ilkel dilbilimsel süreçleri sık sık yeniden üreten modern İngilizcemizin 'baba' isminden 'to father' fiilini oluşturabilmesi gibi, ayrım gözetmeksizin töz ve fiil olarak kullanıldıkları ve son olarak fiil kökleri haline geldikleri, son ekin eklenmesiyle patar ve matar kelimelerinin oluştuğu doğru bir tahmindir.[296]

Ebeveynler için kullanılan bebek isimleri, dilde tek başlarına duruyorlarmış gibi incelenmemelidir. Bunlar yalnızca, deneyimlerimiz dahilindeki tüm zamanlara ve ülkelere ait olan ve ortak karakteri küçük çocukların ilgilendiği sınırlı sayıda fikirle ilgilenmesi ve bu fikirleri çocuğun ilk konuşma girişimlerine uygun sınırlı sayıda eklemle ifade etmesinden kaynaklanan bir çocuk dili oluşturan büyük bir kelime sınıfının önemli üyeleridir. Bu tuhaf dil, Avustralya'nın düşük vahşi kabileleri arasında oldukça karakteristik bir şekilde işaretlenmiştir; mamman 'father', ngangan 'mother' ve metaforla 'thumb', 'büyük ayak parmağı' (jinnamamman 'büyük ayak parmağı', yani ayağın babası), tammin 'büyükbaba ya da büyükanne', bab-ba 'kötü, aptal, çocuksu', bee-bee, beep 'meme', pappi 'baba', pappa 'genç olan, yavru, whelp,' (gramatik olarak papparniti 'genç olmak, doğmak' fiilini oluşturur). Ya da Hindistan'dan örnekler ararsak, bunları

Hindu olmayan ya da Hindu dillerinden almamız fark etmez çünkü bebek dilinde tüm ırklar aynı düzeydedir. Böylece Tamil appâ 'baba,' ammâ 'anne,' Bodo aphâ 'baba,' âyâ 'anne; Koç grubu nânâ ve nâni 'baba tarafından büyükbaba ve büyükanne', mâmâ 'amca', dâdâ 'kuzen', Sanskritçe tata 'baba', nanâ 'anne' ve aynı sınıftan Hindustani kelimelerin yanına yerleştirilebilir. Bunlardan bazıları İngiliz kulağına Anglo-Hint konuşmasında doğallaştırılarak aşinadır, bâbâ 'baba', bâbû 'çocuk, prens, Mr. ,'bîbî 'hanımefendi', dadâ 'hemşire' (âyâ 'hemşire' Portekizce'den ödünç alınmış gibi görünüyor). Bu tür sözcükler her yerde sürekli olarak yeni yeni ortaya çıkmakta ve kaderlerini doğal seleksiyon yasası belirlemektedir. Çocuk odasındaki nana'ların ve dada'ların büyük bir kısmı neredeyse yapılır yapılmaz ölür. Bazıları ise daha fazla kök salarak geniş bölgelere yayılır ve zaman zaman meraklı bir dilbilimci bu sözcüklerin bir koleksiyonunu yapar. Bunlardan birçoğu, Fransızca faire dodo 'to sleep' (dormir), Brandenburg wiwi, yaygın bir beşik ninnisi (wiegen) gibi daha uzun kelimelerin bariz mutilasyonlarıdır. Diğerleri, kökenleri ne olursa olsun, aralarından seçilmeleri gereken az sayıdaki artikülasyon çeşitliliğinin bir sonucu olarak, İsviçre bobo 'a scratch;' bambam 'all gone;' İtalyanca bobò 'something to drink,' gogo 'little boy,' for dede 'to play' gibi tuhaf bir şekilde gelişigüzel ve anlamsız bir yığın oluştururlar. Bunlar Pott tarafından alıntılanan sözcüklerdir ve İngilizce örnekler için nana 'nurse,' tata! 'good-bye!' kullanılabilir. Ancak tüm bebek sözcükleri, bu ismin de kanıtladığı gibi, tanıtımın bu aşamasında bile kısa durmaz. Bunların küçük bir kısmı yetişkin erkek ve kadınların sıradan konuşmalarında kendilerine yer edinir ve bir kez genel dilin bileşenleri olarak yerlerini sağlamlaştırdıklarında, miras yoluyla yaştan yaşa geçebilirler. Burada alıntılanan çocukluk sözcükleri gibi örnekler, baba, anne, büyükanne, teyze, çocuk, meme, oyuncak, bebek vb. gibi çok çeşitli dillerdeki bir yığın adın kökeni hakkında ipucu verir. 'Küçük bir çocuk' için bubboh sözcüğünü kullanan Fernando Po zencisi, bube sözcüğünü kullanan Almanla eşit koşullara sahiptir; 'baba' için tata sözcüğünü kullanan Kongo'lu, aynı sözcüğün klasik Latincede 'baba' ve Orta Çağ Latincesinde 'pedagog' için nasıl kullanılabildiğini anlayacaktır; Karayipli ve Caroline Adalı, papa'nın 'baba'yı ifade etmek için uygun bir sözcük olduğu konusunda İngiliz'le hemfikirdir ve o zaman geriye sadece sözcüğü devam ettirmek ve bebek dilini Doğu Kilisesi'nin Rahiplerine ve Batı'nın büyük Papa'sına isim yapmak kalır. Aynı zamanda bu kanıtlar, eldeki küçük malzeme stoğundan aynı sesin en farklı fikirler için görev yaptığı kayıtsızlığı açıklar; neden mama burada 'anne', orada 'baba', orada 'amca', maman burada 'anne', orada 'kayınpeder', dada burada 'baba', orada 'hemşire', orada 'meme', tata burada 'baba', orada 'oğul' anlamına

gelir. Tek bir kelime grubu, dilin bu kendine özgü bölgesinin karakterini göstermeye hizmet edebilir: Karaayak Kızılderili ninnah 'baba;' Yunan νέννος 'amca,' νέννα 'teyze;' Zulu nina, Sangir nina, Malgaş nini 'anne;' Cava nini 'büyükbaba ya da büyükanne; ' Vayu nini 'baba tarafından teyze;' Darien Kızılderilisi ninah 'kız;' İspanyolca niño, niña 'çocuk;' İtalyanca ninna 'küçük kız;' Milanese ninin 'yatak;' İtalyanca ninnare 'beşiği sallamak. '

Bu şekilde bir düzine basit çocuk artikülasyonu, ba'lar ve na'lar, ti'ler ve de'ler, pa'lar ve ma'lar, bir düzine çocuğun fikirlerini ifade etmek için neredeyse gelişigüzel bir şekilde hizmet eder, sanki bir torbada çalkalanmış ve ilk gelen kavramı ifade etmek için rastgele çekilmiş gibi: bebek ya da amca, hemşire ya da büyükbaba. Böylesine yetersiz ses seçeneklerine sıkışmış sözcükler arasında, türetmeye ilişkin spekülasyonların genellikle olduğundan daha güvensiz olması gerektiği açıktır. Bu açıdan bakıldığında, çocuk dili filologlara değerli bir ders verebilir. Önünde, kendine özgü koşullar altında oluşmuş ve filolojik araştırma yönteminin zayıf noktalarını gösteren, sadece olağanüstü bir belirginliğe abartılmış bir tür dil vardır. Sıradan dilde, ses ile anlam arasında bağlantı kurmanın zorluğu, büyük ölçüde, küçük ve katı bir dizi artikülasyonun sonsuz çeşitlilikteki tonları ve sesleri ifade edememesinde yatar. Çocuk dilinde, daha da yetersiz bir dizi eklem, bunları belirgin bir şekilde ifade etmekte daha da başarısızdır. Sözcüklerin kökenini bulmanın zorluğu, büyük ölçüde, az ya da çok benzer kökseslerin çok farklı amaçlar için kullanılmasında yatmaktadır: Sırf sesleri birbirine benziyor diye farklı anlamlara gelen iki sözcüğün ortak bir kökene sahip olması gerektiğini varsaymak, sıradan dilde bile kötü etimolojinin en büyük kaynağıdır ancak çocuk dilinde kök-sesler teorisi oldukça çökmektedir. Örneğin, çok az kişi papa ve pap'ın ortak bir türeme ya da ortak bir köke sahip olduğunu iddia etmeye cesaret edebilir. Aralarındaki bağlantı hakkında güvenle söyleyebileceğimiz tek şey, çocuk dilinde ortak kabulle ilişkili kelimeler olduklarıdır. Bu nedenle, modern İngiltere'de olduğu gibi antik Roma'da da iyi işaretlenmişlerdir: papas 'nutricius, nutritor,' pappus 'senex;' 'cum cibum et potum buas ac papas dicunt, et matrem mammam, patrem tatam (veya papam)."[297]

Dahası, çocukların dilinden, toplumun uzlaşma gücünün, sözcüklerin içsel ifade izlerini taşımadan yerleşik kullanıma girmesini sağladığına dair çarpıcı kanıtlara sahibiz. Çocukların duygusal ve taklitçi ses kullanımıyla yakından tanıştıkları ve sesli iletişimlerinin büyük ölçüde bu tür ifadelerden oluştuğu doğrudur. Bunun etkileri, ele aldığımız sözcük sınıfında bir dereceye kadar fark edilebilir ancak bu sözcüklerin oluşumundaki başlıca ilkenin, seslerinin ifade edici karakteriyle ayırt edilen sözcükleri benimsemek değil, belirli bir amaca cevap vermek

için bir şekilde sabit bir sözcük seçmek olduğu açıktır. Bunu yapmak için, farklı diller en çeşitli ve zıt fikirleri ifade etmek için benzer eklemleri seçmişlerdir. Şimdi yetişkin insanların dilinde, toplumsal uzlaşmanın aynı şekilde işlediği açıktır. Dildeki her kelimenin nihai kökeninin doğası gereği ifade edici seste yattığı şeklindeki aşırı varsayım kabul edilse bile, bu durumu sadece kısmen etkiler çünkü gerçek dillerde çoğu kelimenin ses veya anlam olarak bu başlangıçtaki ifade edici aşamadan o kadar uzaklaştığını kabul etmek gerekir ki tüm niyet ve amaçlar için ilk başta keyfi olarak seçilmiş olabilirler. Dilin ana ilkesi, gelecekteki etimologların yararı için orijinal ses-anlam izlerini korumak değil, fikirlerin pratik hesaplaşması için sayaç olarak hizmet etmek üzere dil unsurlarını sabitlemek olmuştur. Bu süreçte, pek çok orijinal ifade biçimi, geri kazanılma umudunun ötesinde kaybolup gitmiştir.

Bunlar, seslerin kelime üreticisinin zihninde anlamını ifade etmeye uygun olarak belirdiği ve buna göre kullanıldığı yollardan bazılarıdır. Burada sunulan kanıtların, orijinal dil sorununa tam bir çözüm olarak Ünlem ve Taklit Teorisi olarak adlandırılan teorinin ortaya atılmasını haklı çıkardığını düşünmüyorum. Bu teori sınırlar dahilinde kendini kanıtlasa da herhangi bir dildeki kaba biçimlerin belki de yirmide birini tatmin edici bir şekilde açıklayabilen bir hipotezi, kökeni şüpheli kalan on dokuz-yirmide birinin kesin ve mutlak açıklaması olarak kabul etmek ihtiyatsızlık olacaktır. Bir anahtarın ana anahtar olarak kabul edilebilmesi için bundan daha fazla kapıyı açması gerekir. Dahası, bu bölümlerde ele alınan bazı özel noktalar, teoriye dökmekte bu tür bir ihtiyatın olumlu gerekliliğini gösterme eğilimindedir. Sesin anlama uygulanmasına dair çok dar bir teori, farklı bölgelerin dillerinin hesaba kattığı çeşitli araçları içermede başarısız olabilir. Bir sözcüğün anlamının müzikal vurgusuyla ayrılması ve mesafenin dereceli sesli harflerle ayrılması da böyledir. Bunlar ustaca ve anlaşılır yöntemlerdir ancak doğrudan duygusal ya da taklitçi bir kökene sahip oldukları söylenemez. Dilin doğal kökeni teorisini ortaya koymanın daha güvenli bir yolu, ifadelerinin duygusal tonda mı taklitçi gürültüde mi vurgu ya da ünlü veya ünsüz kontrastında mı yoksa başka bir fonetik nitelikte mi olduğunu yakından tanımlamaksızın, fikirlerin orijinal ifadesinin kendini ifade eden sesler olarak adlandırılabilecek seslerde olduğunu varsaymaktır. Burada bile, bireylerin kendi zihinlerinin bile fark edemediği nedenlerle bazı kavramları ifade etmek için seçtikleri ancak yine de ailenin, kabilenin ve ulusun dilinde iyi bir yer edinen sesler için bilinmeyen ve belki de muazzam boyutta istisnalar yapılmalıdır. Henüz bilmediğimiz, tanınabilir fonetik ifadenin bile birçok şekli olabilir ancak burada izlerini sürebildiğim kadarıyla, bu tür biçimler ortak olarak sadece şu ya da bu lehçenin şeması-

na değil, dilin oluşumunun geniş kapsamlı ilkelerine ait olma iddiasına sahiptir. Örnekleri Sanskritçe ya da İbraniceden, Lombardiya'nın çocuk dilinden ya da Vancouver Adası'nın yarı Hintli, yarı Avrupalı jargonundan aynı mantıkla çıkarılabilir ve bulundukları her yerde, ilk ifade kökenlerinin izlerini kaybetmemiş ancak yine de doğrudan anlamlarını açıkça üzerlerinde taşıyan ses-sözcük gruplarının sağlanmasına yardımcı olurlar. Aslında, artık Üretici Filoloji için sağlam bir temel atma zamanı gelmiştir. Kendini ifade etme konusunda güçlü bir iddiası olan sözcüklerin sınıflandırılmış bir koleksiyonu, dünyanın tanınmış bin kadar dil ve lehçesinden bir araya getirilmelidir. Böyle bir Ses-Sözcükler Sözlüğü'nde, alıntılanan örneklerin yarısı büyük olasılıkla değersiz olabilir ancak koleksiyon kendi kendini temizlemenin pratik yollarını sağlayacaktır çünkü büyük ölçekte, hangi belirli seslerin belirli fikirleri iletmek için uygun olduklarını, onları iletmek için farklı ırklar arasında tekrar tekrar seçilerek gösterdiklerini gösterecektir.

Burada anlatılan süreçleri ayrıntılı bir şekilde izleyerek, konuşmanın ilk oluşumunu olabildiğince açıklamaya yönelik girişimler, hayal gücünün olguların ölçülü bir şekilde karşılaştırılmasının önüne geçmediği her yerde, bilgimizi emin ve istikrarlı adımlarla artıracaktır ancak Dilin Kökeni sorununun bir yönü vardır ki bu tür çalışmalar hiçbir şekilde cesaret verici bir etkiye sahip değildir. Bu tür konulara duyulan popüler ilginin büyük bir kısmı, dünyanın bilinen dillerinin kaynağının bir mi yoksa birçok ilkel dilde mi olduğu sorusunda yoğunlaşmaktadır. Bu konuda, en çok sayıda dili karşılaştırmış olan filologların görüşleri tamamen birbiriyle çelişmektedir ve hiç kimse, sadece belirsiz bir görüşün ötesinde bir şeyi haklı çıkaracak kadar güçlü ve doğrudan bir filolojik kanıtlar bütünü ortaya koymamıştır. Taklitçi ya da sembolik sözcüklerin büyümesi gibi süreçler, küçük ya da büyük olsun, Dilin Kökeni'nin bir parçasını oluşturur ancak bunlar hiçbir şekilde belirli bir yer ya da dönemle sınırlı değildir ve gerçekten de şu anda az ya da çok faaliyettedir. Bir dilin herhangi iki lehçesi üzerindeki etkileri, her birinde bir dizi yeni ve bağımsız sözcük ortaya çıkarmak olacaktır ve bu doğrudan yolla oluştuklarından şüphelenilen sözcükler bile, bulundukları diller arasındaki soy bağının kanıtı olarak değersiz hâle gelirler. Bu tür bir soy bağının testi, aslında, genellikle, ses ve anlam bakımından o kadar geleneksel hâle gelmiş kelimeler ya da gramer biçimleriyle sınırlandırılmalıdır ki iki kabilenin bunlara bağımsız olarak ulaştığını düşünemeyiz ve bu nedenle her ikisinin de bunları ortak bir kaynaktan miras almış olması gerektiğini düşünürüz. Böylece yeni ses-sözcüklerin ortaya çıkışı, bir dilin başlangıçtaki sözcük stoğunun ne olduğunun pratikte giderek daha az önemli hâle gelmesine yol açar ve dilbilimcinin bu tür doğrudan oluşumlar hakkındaki bilgisini genişletmesi, ilkel konuşma zamanlarından doğrudan

miras yoluyla gelmiş olabilecek böyle bir kalıntı üzerinde tartışmaya başlamadan önce, muhtemelen daha sonra geliştiği için herhangi bir dilden giderek daha fazla şey çıkarmaya zorlamalıdır.

Bu incelemeyi sonlandırırken, dilin doğası ve ilk başlangıçları üzerine bazı genel düşünceler sıralanabilir. Zihinsel kültürleri bizimkinin çok altında olan insanların ifade araçlarını incelerken, ilk ihtiyaçlarımızdan biri, sanki düşünceyi ifade etmenin sadece temel değil tek aracıymış gibi, eklemli konuşmaya yaygın olarak gösterilen batıl saygıdan zihnimizi kurtarmaktır. Duygusal ünlemlerin, jestsel işaretlerin ve resimsel yazının tarihsel önemini, modern uygar yaşamdaki nispeten önemsizlikleri ile ölçmeyi bırakmalıyız ancak kendimizi sözlüğün eklemli kelimelerini, zihnin içsel işleyişini dışa vurma araçları olarak ünlemler, jestler ve resimlerle ilişkilendirmeye getirmeliyiz. Böyle bir kabulün, sadece bilimsel sınıflandırmanın bir detayı olmaktan çok uzak olduğu gözlemlenmelidir. Aslında, dilin kökeni sorunu üzerinde çok önemli bir etkisi vardır çünkü belirli fikirleri ifade etmek için belirli kelimelerin kullanılmasının nedenleri çoğunlukla bizim için belirsiz olduğundan, dil bir gizem olarak görülmeye başlanmış ve fenomenlerini açıklamak için ya gizli felsefi nedenlere başvurulmuş ya da insanın düşünce ve ifade yetenekleriyle donatılması yetersiz görülmüş ve belirli bir dilin kelime dağarcığını ağzına koymak için özel bir çaba harcanmıştır. Bu çok can sıkıcı sorun üzerine çağlardır süregelen tartışmada, 'Cratylus'taki şu söz aklımıza gelip duruyor: Sokrates, sözcüklerin kökeni konusundaki güçlüklerinden ilk sözcüklerin Tanrısal olarak yaratıldığını ve bu nedenle doğru olduğunu söyleyerek kurtulan etimologları, tıpkı tragedyacıların, ne yapacaklarını şaşırdıklarında uçarak düzeneklerine gidip Tanrıları getirmeleri gibi betimler.[298] Şimdi, burada bazı yansımaları yapılan çığlıkların, iniltilerin, kahkahaların ve diğer duygusal ifadelerin işleyişini aklı başında bir şekilde düşünenlerin, en azından bu tür ifadelere ilişkin mevcut kaba anlayışımızın bizi bunları insan bedeninin ve zihninin doğal eylemleri arasında sınıflandırmaya götüreceğini kabul edeceklerini düşünüyorum. Jest dilinden ya da resim yazılarından anlayan hiç kimse bu tür ifadeleri gizli nedenlere ya da insanın zihinsel gelişimine doğaüstü bir müdahaleye bağlamakta kesinlikle haklı olmayacaktır. Bunların nedeninin insan zihninin doğal süreçlerinde, insanlığın çok eski bir döneminde işleyen ve o zamandan beri ortadan kaybolmuş olanlarda değil, aramızda var olan ve anlayabildiğimiz ve hatta kendi kendimize uygulayabildiğimiz süreçlerde bulunduğu açıktır. Vahşilerin ve sağır-dilsizlerin düşüncelerini ifade ettikleri resim ve jestleri incelediğimizde, genellikle bir bakışta dışa vurulan işaret ile onun ortaya koyduğu içsel düşünce arasındaki doğrudan ilişkiyi görebiliriz. "Uyku" düşüncesini, gözleri kapalı, açık

elin üzerine ağır bir şekilde yaslanmış başın hareketinde; ya da "koşma" düşüncesini, göğsü ileride, ağzı yarı açık, dirsekleri ve omuzları iyice geride olan koşucunun duruşunda; ya da "mum" düşüncesini, üfler gibi yukarı kaldırılan düz işaret parmağında; ya da "tuz" düşüncesini, başparmak ve parmakla serpme eyleminin taklidinde görebiliriz. Resimli çocuk kitabındaki figürler, uyuyan ve koşan, mum ve tuzluk, anlamlarını düşünce ve işaret arasındaki aynı türden açık ilişkiyle gösterirler. Bu ifade biçimlerinin doğasını o kadar iyi anladık ki işaretlerimizi görenlerin anlamımızı algılayabilmesi için düşünce üstüne düşünceyi bu tür araçlarla ifade etmeye hazırız.

Bununla birlikte, bu kaba yöntemlerin doğasını ve eylemini ortaya çıkarmadaki hazır başarımızdan cesaret alarak, daha yüksek konuşma sanatına döndüğümüzde ve bu ve benzeri kelimelerin bu ve benzeri düşünceleri nasıl ifade ettiğini sorduğumuzda, kendimizi henüz ancak küçük bir kısmı çözülmüş olan muazzam bir sorunla karşı karşıya buluruz. Araştırmaların başarısı gerçekten de bizi araştırmada güçlü bir şekilde ilerlemeye teşvik etmeye yetmiştir ancak mevcut keşifler başka bir yerde bilinmeyen bir alanın köşeleri ve yamalarının ötesine geçmemiştir. Yine de sonuçlar, jestler ve resimlerle ifadeyi, insanların gerçek hayatta jest ve kelimeyi aynı anda kullanarak ilişkilendirdikleri gibi, orijinal oluşum ilkeleri açısından eklemli dil ile ilişkilendirmemizi garanti edecek kadar ileri gitmektedir. Elbette, çok daha karmaşık ve özenli bir gelişim gösteren eklemli konuşma, daha basit ve kaba iletişim araçlarının hiçbir şeyle kıyaslanamayacağı araçlar edinmiştir. Yine de dil, yapısı anlaşıldığı kadarıyla, yazı ya da müzik gibi, avcılık ya da ateş yakma gibi, tamamen insani yetilerin tamamen insani yollarla kullanılmasıyla geliştirilmiş gibi görünmektedir. Bu durum hiçbir şekilde sadece, karşılık gelen fikirleri adlandırmak için anlamlı sesler seçmek gibi ilkel filolojik işlemlere ait değildir. Halihazırda var olan kelimelerin yeni anlamlar ifade etmek ve yeni ayrımları gölgelemek için hesaba katıldığı konuşmanın daha yüksek bölümlerinde, bu amaçlara aşırı beceriklilikten tam bir beceriksizliğe kadar değişen becerilerle ulaşıldığını görürüz. Tek bir örnek vermek gerekirse eski sese yeni bir anlam kazandırmanın en büyük araçlarından biri, fikirleri işitmekten görmeye, dokunmaktan düşünmeye, bir tür somuttan başka bir tür soyuta aktaran ve böylece dünyadaki hemen her şeyi başka bir şeyi tanımlamaya ya da önermeye yardımcı hâle getirebilen metafordur. Alman filozofun bir inek ile kuyruklu yıldız arasındaki ilişki olarak tanımladığı, her ikisinin de kuyruğunun olması, dil üreticisi için yeterli ve fazlasıyla yeterlidir. Avustralyalılar bir Avrupa kitabı gördüklerinde onun midye kabuğu gibi açılıp kapandığını fark etmişler ve buna uygun olarak kitaplara "midye' (müyüm) demeye başlamışlardır. Bir buhar makinesinin görüntüsü,

kendi dilimizde bu tür geçişlerin bir grubunu akla getirebilir; buhar "fifler' veya "trumpet'ler, yani pipes veya tubes ve bir "roller' veya cylinder içinde bir "pestle' veya pistonu yukarı ve aşağı itmek için "staves' veya "poles', yani ışınlar veya hüzmeler halinde fırından dökülürken "folding-doors' veya valves tarafından girer. Sözlükler, bu gibi durumların basit ve anlaşılır olduğu örneklerle doludur. Gerçekten de kelimelerin gerçekten var olma süreçleri bize sık sık "Düşüncem neye benziyor?" oyununu hatırlatabilir. Cevabı bildiğimizde, junketting ve katedral kanonlarının kamışlarla ne ilgisi olduğunu görmek yeterince kolaydır; Latince juncus "bir kamış', Düşük Latince juncata, "kamış sepetinde yapılan peynir', İtalyanca giuncata "acele kırılgan krem peynir', Fransızca joncade ve İngilizce junket, krema hazırlıkları ve son olarak bu tür lezzetlerin yenildiği junketting partileri; Yunanca κάννη, "kamış, baston,' κανών, "ölçü, kural,' oradan canonicus, "kilise kurallarına ya da kanonlara bağlı bir kâtip. " Ama bu kelimelerin tarihini kim tahmin edebilirdi, bu ara bağlantıları kim bilebilirdi?

Yine de bu türetme sürecinin tamamen insani ve yapay bir karakteri vardır. Herhangi bir vakanın tüm gerçeklerini bildiğimizde, genellikle onu hemen anlayabilir ve yolumuza çıksaydı aynısını kendimizin de yapabileceğini görebiliriz. Aynı şey bu bölümlerde ayrıntıları verilen ses-sözcük üretme süreçleri için de geçerlidir. Bununla birlikte, böyle bir görüş, bu süreçleri genelleştirme ve bunları insanlar arasında dilin gelişiminin aşamaları olarak ifade etme girişimiyle hiçbir şekilde tutarsız değildir. Belirli koşullar altında belirli insanlar belirli sonuçlar üretiyorsa o zaman en azından bunlara çok benzeyen ve kabaca benzer koşullar altında bulunan diğer insanların da az ya da çok benzer sonuçlar üretmesini bekleyebiliriz ve bu sayfalarda bunun gerçekte ne olduğu defalarca gösterilmiştir. Wilhelm von Humboldt'un dilin bir 'organizma' olduğu görüşü, filolojik spekülasyonda büyük bir adım olarak görülmüştür ve öğrencilerin zihinlerini genel yasaları araştırmaya yönelttiği ölçüde, şüphesiz öyle olmuştur ancak aynı zamanda muğlak düşünme ve konuşmaların artmasına ve dolayısıyla öğütlerin karartılmasına da neden olmuştur. İnsan düşüncesinin, dilinin ve genel olarak eyleminin doğası gereği organik olduğu ve sabit yasalar altında işlediği söylenmek istenseydi, bu çok farklı bir mesele olurdu ancak kastedilen kesinlikle bu değildir ve dili bir organizma olarak adlandırmanın asıl amacı, onu salt insan sanatlarından ve becerilerinden ayrı tutmaktır. Humboldt'un zihninde, 'konuşmayı salt bir anlayış operasyonuna indirgemek' nefret edilecek bir şeydi. "İnsan," der, "dili biçimlendirmekten çok, onun kendiliğinden ortaya çıkan gelişmelerini bir tür sevinçli merakla fark eder. Yine de kelimelerin yeni anlamlara uyacak şekilde şekillendirildiği ya da uygulandığı pratik değişimler anlayışın bir işlemi tara-

fından tasarlanmıyorsa sahadaki askerin stratejilerini ya da tezgahındaki işçinin hilelerini tutarlı bir şekilde içgüdünün ve istemsiz eylemin karanlık bölgelerine geri götürmeliyiz. Tek tek insanların eylemlerinin, yasa dediğimiz genel olgu ifadelerinde ortaya konabilecek sonuçlar üretmek üzere birleştiği, Kültür Bilimi'nin temel önermelerinden biri olarak bir kez daha ifade edilebilir ancak bir olgunun doğası, aynı türden diğerleriyle ortak olarak sınıflandırılmasıyla değişmez ve bir adam yeni bir kelimenin ya da yeni bir metaforun daha az zeki mucidi değildir çünkü başka bir yerde yirmi başka zeki mucit benzer bir amaca ulaşmış olabilir.

Dilin orijinal biçimlerinin, çok eski insan ırkları arasındaki düşük ya da vahşi bir kültür durumuna dayandırılması gerektiği teorisi, filolojinin bilinen gerçekleriyle genel bir tutarlılık içindedir. Dili ortaya çıkaran nedenler, anlaşıldığı kadarıyla, insan uygarlığının bebeklik dönemine yakışan çocuksu basitlikleriyle dikkat çekmektedir. Seslerin ilk etapta fikirleri ifade etmek için seçildiği ve düzenlendiği yollar, çocukluk felsefesi düzeyinde pratik faydalardır. Beş yaşındaki bir çocuk taklit seslerin, ünlemli kelimelerin, cinsiyet sembolizminin ya da sesli harflerin zıtlığı yoluyla mesafenin anlamını yakalayabilir. Nasıl ki çocuk masallarını çok iyi bilmeyen hiç kimsenin mitolojinin gerçek doğasına girmesi mümkün değilse dilin alt aşamalarını anlamak için de bilmeceleri tahmin ettiğimiz ve çocuk oyunları oynadığımız ruha ihtiyaç vardır. Böyle bir durum, bu tür ilkel konuşmanın insanlar arasında çocuksu bir zihinsel durumdayken ortaya çıktığı görüşüyle uyuşmaktadır ve bu nedenle vahşi dilin kendini ifade eden kolu, ilkel konuşma sorunu için değerli malzemeler sunmaktadır. Eğer hayal gücümüzle, jest ve kendini ifade eden sözlerin bizimkinden çok daha büyük bir karşılaştırmalı öneme sahip olabileceği, insan ilişkilerinin erken bir dönemine bakarsak, böyle bir anlayış sorununa yeni bir unsur getirmez çünkü bazı düşük vahşi kabileler arasında buna az çok cevap veren bir durum tarif edilmiştir. Bu tür kendini ifade eden sözlerden, anlamını sadece geleneksel ve görünüşte keyfi bir gelenekle taşıyan eklemli dilin o kısmına dönersek, hipotezde bir çelişki bulamayız. Doğrudan anlam taşıyan ses, henüz doğmamış uluslar için tanınabilir ilk önemini koruyarak dilin bir unsuru olarak ele alınabilir ama çok daha büyük bir olasılıkla sesin aşınması ve anlamın değişmesiyle, tamamen keyfi olarak seçilmiş olabilecek ifadesiz bir sembol haline gelebilir. Dilin gelişimi sırasında, sadece kalıtsal bir anlama sahip olan bu tür geleneksel kelimeler, kendini ifade eden kelimeleri küçük bir ölçüde arka plana itmiştir, tıpkı kendini ifade etmeyen Doğu rakamları 2, 3, 4'ün, kendini ifade eden Roma rakamları II, III, IV'ü arka plana itmesi gibi - bu, yine, kültürlü konuşmada olduğu gibi vahşi konuşmada da yeri olan bir işlemdir. Dahası, düşünceyi ifade etmenin pratik bir aracı olarak dile yakından bakmak,

uygarlık tarihi üzerinde hiç de az etkisi olmayan kanıtlarla yüzleşmek demektir. Dünya dillerinin büyük ölçüde aynı entelektüel sanatı temsil ettiği, daha yüksek ulusların en alt kabilelerden daha fazla ifade gücü kazandığı ancak bunu yeni ve daha etkili ana ilkeler getirerek değil, sadece ayrıntılarda ekleme ve iyileştirme yaparak yaptığı gerçeğine geri dönüyoruz. Düşünceleri adlandırmanın ve birbirleriyle olan ilişkilerini belirtmenin iki büyük yöntemi, yani mecaz ve sözdizimi, insan ifadesinin bebeklik dönemine aittir ve filozofların olduğu kadar vahşilerin dilinde de tamamen evdedir. Dil ilkelerindeki bu benzerliğin, vahşi kabilelerin yüksek kültürden gelmeleri ve konuşmalarında eski mükemmelliklerinin kalıntılarını taşımalarından kaynaklandığı iddia edilirse, cevap, dilbilimsel araçların aslında vahşiler arasında kültürlü insanlar arasında olduğundan daha özgün ve daha kapsamlı bir şekilde işlendiğidir. Örneğin Algonquin'in sözcükleri birleştirme sistemini ve Esquimaux'nun geniş dilbilgisel çekim şemasını ele alalım. Dil, temel prensip olarak hem düşük hem de yüksek Medeniyet seviyelerine aittir; kökeni hangisine atfedilmelidir? Dilin yöntemlerini yapması gereken işle karşılaştırarak bir yanıt bulunabilir. Dünyanın her yerinde dili ele alalım, kelimelerin yapıldığı ve uyarlandığı süreçlerin sistematik düzenleme ve bilimsel sınıflandırmadan çok, kaba ve hazır ustalık ve büyük parmak kuralıyla ilgisi olduğu açıktır. Mesleği felsefi veya bilimsel kavramları gerçekleştirmek ve bunları kelimelerle ifade etmek olan herhangi biri, sıradan dilin bu tür amaçlar için planlanmış bir araç olup olmadığını kendisine sorsun. Elbette değildir. Hangisinin daha çarpıcı olduğunu söylemek zordur. Düşüncenin kelimelerle ifade edilmesindeki bilimsel sistem eksikliği mi, yoksa bu kusurun üstesinden gelinmesini sağlayan ve böylece bir fikre sahip olan kişinin bir şekilde onu kendi ve diğer zihinlerin önünde açıkça kelimelere dökmesini sağlayan sonsuz ayrıntı zekâsı mı?

Son derece gelişmiş bir sanata, bilgiye ve duyguya sahip bir ulusun bu konulardaki düşüncelerini ifade etmek zorunda olduğu dil, böyle özel bir iş için tasarlanmış uygun bir makine değil, eklenmiş ve değiştirilmiş, yamalanmış ve bir tür kabiliyete dönüştürülmüş eski bir barbar makinesidir. Etnografya, modern eğitimli düşüncenin ifade aracı olarak dilin muazzam gücünü ve bariz zayıflığını, onu düşük kültürün orijinal bir ürünü olarak ele alarak, evrim ve seçilim çağları tarafından yavaş yavaş modern uygarlığın gereksinimlerine az ya da çok yeterli bir şekilde cevap verecek şekilde uyarlayarak makul bir şekilde açıklar.

BÖLÜM VII

SAYMA SANATI

Deneyimlerden edinilen sayı fikirleri - Uygarlaşmamış ırklar arasında aritmetiğin durumu - Düşük kabileler arasında sayı sözcüklerinin azlığı - El ve ayak parmaklarıyla sayma - El sayıları, sözel hesaplamanın jestten türediğini gösterir - Sayıların Etimolojisi - El ve ayak parmaklarıyla sayarak türetilen dünyanın Dörtlü, Onlu ve Vigesimal notasyonları - Yabancı sayı sözcüklerinin benimsenmesi - Aritmetiğin düşük bir orijinal Kültür seviyesinden geliştiğinin kanıtı ...

Bay John Stuart Mill, 'System of Logic' (Mantık Sistemi) adlı eserinde, aritmetik sanatının temellerini inceleme fırsatı bulmuştur. İki ve üçün beş ettiği gibi önermelerin 'zorunlu doğrular' olduğunu ve salt deneyimin verebileceğinin ötesinde bir kesinlik unsuru içerdiğini savunan Dr. Whewell'e karşı Bay Mill, 'iki ve bir üçe eşittir' önermesinin sadece 'erken ve sürekli deneyimle bildiğimiz bir doğruyu, tümevarımsal bir doğruyu ifade ettiğini ve bu tür doğruların Sayı biliminin temeli olduğunu' ileri sürer. Bu bilimin temel doğrularının tümü duyu kanıtlarına dayanır. Gözlerimize ve parmaklarımıza, herhangi bir sayıda nesnenin, örneğin on topun, ayırma ve yeniden düzenleme yoluyla duyularımıza toplamı ona eşit olan tüm farklı sayı kümelerini gösterebileceği gösterilerek kanıtlanırlar. Çocuklara aritmetik öğretmek için geliştirilen tüm yöntemler bu gerçeğin bilinmesi üzerine kuruludur. Aritmetik öğrenirken çocuğun zihnini de kendileriyle birlikte götürmek isteyen herkes, sayıları sadece şifreler olarak değil, duyuların kanıtları aracılığıyla öğretmek isteyen herkes, şimdi bunu tarif ettiğimiz şekilde öğretmektedir. Bay Mill'in argümanı, aralarında oldukça gelişmiş bir aritmetik bulunan insanların zihinsel durumlarından alınmıştır. Bu konu aynı zamanda etnografın bakış açısından da avantajlı bir şekilde incelenebilecek bir konudur. Aşağı ırklar arasında kullanılan sayı sayma yöntemlerinin incelenmesi, Bay Mill'in sayıların ilişkileri hakkındaki bilgimizin gerçek deneylere dayandığı görüşünü tamamen doğrulamakla kalmaz, aynı zamanda sayma sanatını kaynağına kadar izlememizi ve dünyada belirli ırklar arasında ve muhtemelen tüm insanlık arasında hangi adımlarla ortaya çıktığını tespit etmemizi sağlar.

Gelişmiş sayı sistemimizde ne çokluğa ne de azlığa ilişkin bir sınır bilinmemektedir. Filozof bu kadar büyük bir miktarın ya da bu kadar küçük bir atomun

oluşumunu tasavvur edemez ama aritmetikçi ona ayak uydurabilir ve bunu yazılı işaretlerin basit bir kombinasyonuyla tanımlayabilir ancak kültür ölçeğinde aşağıya doğru indikçe, mevcut dilde yüzler ve binler için terimlerin olduğu yerlerde bile, büyük sayılar hakkında belirgin bir kavram oluşturma gücünün gittikçe azaldığını, hesaplayıcının parmaklarına daha çabuk sürüklendiğini ve en zeki insanlar arasında, çocuklar arasında fark ettiğimiz sayısal belirsizliğin arttığını görürüz - sokakta bin kişi olmasa bile kesinlikle yüz kişi vardı, her halükarda yirmi kişi vardı. Aritmetikteki gücün genel kültür seviyesiyle düzenli olarak değişmediği doğrudur. Bazı vahşi ya da barbar halklar sayı sayma konusunda son derece yeteneklidir. Tonga Adalıları gerçekten de 100.000'e kadar yerli rakamlara sahiptir. Bununla da yetinmeyen Fransız kâşif Labillardière, onları daha da zorlayarak 1000 milyara kadar rakamlar elde etmiş, bunlar usulüne uygun olarak basılmış ancak daha sonra yapılan incelemede bunların kısmen saçma sözcükler kısmen de kaba ifadeler olduğu ortaya çıkmıştır.[299] Böylece sözde yüksek rakamlar dizisi aynı anda hem Tonga ahlaksızlığının küçük bir sözlüğünü hem de soru soran vahşilerden kontrolsüz cevaplar almanın olası sonuçlarına ilişkin bir uyarı oluşturmaktadır. Batı Afrika'da, canlı ve sürekli bir pazarlık alışkanlığı büyük bir aritmetik gücü geliştirmiştir ve küçük çocuklar daha şimdiden yaban mersini yığınlarıyla hesaplama becerileri gösterirler. Abeokuta'daki Yorubalar arasında "dokuz kere dokuzu bilmiyorsun" demek aslında "sen bir ahmaksın" demenin aşağılayıcı bir yoludur."[300] Bu olağanüstü bir atasözüdür, Avrupalıların aptallığın sınırları için belirledikleri standartlarla karşılaştırdığımızda: Alman "beşi zor sayar" der; İspanyol "sana kaç tane beş ettiğini söyleyeceğim" (cuantos son cinco); ve İngiltere'de de aynı tespiti görüyoruz:

'... yaşadığım kadar eminim,
Kaç fasulyenin beş ettiğini de bilir.

Bir Siyam hukuk mahkemesi, ona kadar olan rakamları sayamayan ya da hesaplayamayan bir tanığın ifadesini kabul etmeyecektir; bu kural bize Shrewsbury'deki eski bir geleneği hatırlatmaktadır: bir kişi on iki peniye kadar saymayı bildiğinde reşit kabul edilirdi.[301]

Yaşayan en aşağı insanlar arasında, Güney Amerika ormanlarının ve Avustralya çöllerinin vahşileri arasında, 5'in aslında bazı kabilelerin dillerinde özel bir kelimeyle tanımlanmayan bir sayı olduğu görülmüştür. Gezginler onlardan 2, 3 ya da 4'ün üzerindeki sayılar için özel bir isim alamadıkları gibi, bilinen en yüksek sayılarının pek çok sayı için belirsiz bir terim olarak kullanılması, bunların sayı dizilerinin gerçek sınırları olduğu fikrini güçlendirmektedir. Spix ve Martius

Brezilya'nın aşağı kabileleri hakkında şöyle der: "Genellikle parmak eklemleriyle sayarlar, yani sadece üçe kadar. Daha büyük sayıları "çok" sözcüğüyle ifade ederler."[302] Puri sözlüğünde sayılar 1. omi; 2. curiri; 3. prica, "çok" olarak verilmiştir: Botocudo sözlüğünde 1. mokenam; 2. uruhú, "çok". Jorgensen'e göre Tasmanyalıların sayıları 1. parmery; 2. calabawa; 2'den fazla, cardia; Backhouse'un belirttiği gibi, 'bir, iki, çok' diye sayarlar ama özellikle iyi fırsatlara sahip bir gözlemci olan Dr. Milligan, sayılarını 5'e kadar verir: puggana...[303] Bay Oldfield (özellikle Batı kabileleri hakkında yazarken) şöyle der: 'Yeni Hollandalıların ikiden fazla sayı için isimleri yoktur. Watchandie notasyon ölçeği co-ote-on (bir), u-tau-ra (iki), bool-tha (çok) ve bool-tha-bat (çok) şeklindedir. Üç ya da dört sayılarını ifade etmeleri gerektiğinde, ilk sayıyı belirtmek için u-tar-ra coo-te-oo, ikincisini belirtmek için ise u-tar-ra u-tar-ra derler. Yani, bir, iki, üç ve dört için kullandıkları isimler 'bir', 'iki', 'iki-bir', 'iki-iki' ile eşdeğerdir. Dr. Lang'ın Queensland'de kullandığı rakamlar, kelimeler farklı olsa da prensipte aynıdır: 1. ganar; 2. burla; 3. burla-ganar, 'iki-bir'; 4. burla-burla, 'iki-iki'; korumba, 'dörtten fazla, çok, büyük'. Kamilaroi lehçesi, sonuncusu ile aynı 2'ye sahip olsa da, bağımsız bir 3'e sahip olarak onu geliştirir ve bunun yardımıyla 6'ya kadar sayar: 1. mal; 2. bularr; 3. guliba; 4. bularr-bularr, 'iki-iki'; 5. bulaguliba, 'iki-üç'; 6. gulibaguliba 'üç-üç'. Avustralya'daki bu örnekler en azından bazı kabileler arasında hem çok yetersiz hem de beceriksiz bir rakam sistemi olduğunun kanıtıdır.[304] Yine de burada, en azından bir bölgede yerel rakamları 15 ya da 20'ye kadar taşıyan daha yüksek biçimlerin fark edilmesi gerekecektir.

Vahşi bir kabilenin 3 ya da 5'in üzerindeki sayılar için geçerli sözcükleri olmadığı için, bunun ötesini sayamayacakları düşünülmemelidir. Görünen o ki daha ötesini sayabiliyorlar ve sayıyorlar da ama bunu konuşmadan daha düşük ve kaba bir ifade yöntemine, jest diline başvurarak yapıyorlar. Parmakla sayma sanatının entelektüel gelişimde tuttuğu yer, Abbé Sicard'ın sağır ve dilsiz öğrencisi Massieu'nun nispeten eğitimsiz çocukluğundaki sayı kavramını anlatırken verdiği tanımda çok iyi belirtilmiştir: 'Sayıları eğitimimden önce biliyordum, parmaklarım bana öğretmişti. Şifreleri bilmiyordum; parmaklarımla sayıyordum ve sayı 10'u geçtiğinde bir tahta parçasına çentikler atıyordum."[305] Böylece tüm vahşi kabilelere aritmetik parmaklarıyla öğretilmiştir. Bay Oldfield, Watchandie dilinin rakamlarla 4'e ulaşma kabiliyeti hakkında az önce alıntılanan açıklamayı verdikten sonra, kabilenin sayı saymada daha zor bir problemle başa çıkmak için kullandığı araçları tanımlamaya devam eder.

"Bir keresinde belirli bir olayda öldürülen yerlilerin tam sayısını öğrenmek istemiştim. Sorguladığım kişi, her birine bir parmağını atayarak ... isimler üzerin-

de düşünmeye başladı ve ancak birçok başarısızlıktan ve ardından yeni başlangıçlardan sonra bu kadar yüksek bir sayıyı ifade edebildi. Sonunda elini üç kez kaldırarak yaptı ve böylece bu en zor aritmetik sorunun cevabının on beş olduğunu anlamamı sağladı. Victoria yerlileri hakkında Bay Stanbridge şöyle demektedir: "İkinin üzerindeki rakamlar için bir adları yoktur ama tekrarlayarak beşe kadar sayarlar. Ayrıca ayın günlerini parmaklar, kolların kemikleri ve eklemleri ve baş aracılığıyla kaydederler."[306] Brezilya'nın Bororoları şöyle hesaplar: 1. couai; 2. macouai. couai; 2. macouai; 3. ouai; ve sonra bu ouai'yi tekrarlayarak parmaklarıyla saymaya devam ederler.[307] Elbette vahşiler arasında, bir adam parmaklarıyla saydığı için, dilinde saymak istediği sayıyı ifade edecek sözcüklerin eksik olması gerektiği bizim aramızda olduğundan daha fazla değildir. Örneğin, Kamçatka yerlilerine saymaları söylendiğinde, önce tüm parmaklarını, sonra da tüm ayak parmaklarını saydıkları, böylece 20'ye ulaştıkları ve sonra da "Şimdi ne yapacağız?" diye sordukları fark edilmiştir. Yine de yapılan incelemede dillerinde 100'e kadar sayıların var olduğu görülmüştür.[308] Gezginler, istedikleri takdirde sayıyı söyleyebilen ve parmaklarıyla sessizce sayan ya da genellikle kelimeye hareketle eşlik eden kabileler arasında parmakla sayma yönteminin kullanıldığını fark ederler. Aslında bu yöntemlerden herhangi biri modern Avrupa'da hiç de yabancı değildir. Güney Amerika'daki ilk Cizvit misyonerlerinden biri olan Peder Gumilla bize sayma işleminde jestin konuşmayla olan ilişkisini anlatsın ve aynı zamanda parmakla sayma gibi basit bir sanatta bile insan toplulukları arasında geleneksel kuralların sabitleşmesini sağlayan fikir birliği eyleminin (başka yerlerde de benzerleri görülecek) çok dikkate değer örneklerini gözlerimizin önüne sersin. "Aramızda hiç kimse," diye belirtiyor, "tesadüfi durumlar dışında, örneğin "bir," "iki," vb. demez ve diğer eliyle dokunarak parmaklarındaki sayıyı da vermez. Kızılderililer arasında tam tersi olur. Örneğin, "bana bir makas ver" derler ve hemen bir parmaklarını kaldırırlar; "bana iki ver" derler ve hemen iki parmaklarını kaldırırlar ve bu böyle devam eder. Bir ellerini göstermeden asla "beş" demezler, her ikisini de uzatmadan asla "on" demezler, ayak parmaklarının karşısına yerleştirilmiş parmakları toplamadan asla "yirmi" demezler. Dahası, sayıları parmaklarla gösterme şekli her ulusta farklılık gösterir. Lafı uzatmamak için örnek olarak "üç" rakamını veriyorum. Otomaklar "üç" demek için başparmak, işaret parmağı ve orta parmağı birleştirir, diğerlerini aşağıda tutarlar. Tamanaclar küçük parmağı, yüzük parmağını ve orta parmağı gösterir ve diğer ikisini kapatırlar. Son olarak Maipure'ler baş, orta ve yüzük parmaklarını kaldırır, diğer ikisini gizli tutarlar."[309] Dünya genelinde parmak sayma ile kelime sayma arasındaki genel ilişki şu şekilde ifade edilebilir. Kolaylık ve sayıları kavrama açısından, parmak

eklemleri ya da parmaklar[310] ya da çakıl taşı ya da fasulye yığınları ya da tespih ya da abaküs gibi daha yapay düzenekler üzerinde çalışıldığı gibi elle tutulur bir aritmetik, sözcüklerle hesaplamaya göre neredeyse zorunlu olarak ondan önce gelecek kadar büyük bir avantaja sahiptir. Bu nedenle, parmak hesabını sadece vahşiler ve eğitimsiz insanlar arasında, dilin sadece kısmen takip edebildiği zihinsel faaliyetlerinin bir bölümünü sürdürürken bulmakla kalmayıp aynı zamanda daha yüksek aritmetik yöntemleri edinmek için bir hazırlık ve araç olarak en kültürlü uluslar arasında da yerini ve şüphesiz kullanımını korumaktadır.

Şimdi, parmaklarıyla saymayı öğrenen bir çocuğun, bir bakıma insan ırkının zihinsel tarihinin bir sürecini yeniden ürettiğini; aslında insanların bu şekilde ifade ettikleri sayılar için kelimeler bulmadan önce parmaklarıyla saydıklarını; kültürün bu bölümünde Kelime-dilinin sadece Jest-dilini takip etmekle kalmayıp, aslında ondan doğduğunu kanıtlayan geçerli kanıtlar vardır. Söz konusu kanıt, esas olarak dilin kendisidir. Bu kanıt, çok sayıda ve uzak kabileler arasında, 5'i kelimelerle ifade etmek isteyen insanların, bunu belirtmek için havaya kaldırdıkları ellerine verdikleri adla ifade ettiklerini, aynı şekilde 10'u belirtmek için iki el ya da yarım adam dediklerini göstermektedir. Ayak kelimesinin 15 ve 20'ye kadar hesaplamayı kapsadığını, ellerin ve ayakların birlikte ya da tek bir adam gibi hareket ederek kelimelerle tanımladıklarını ve son olarak, doğrudan el ve ayak parmaklarındaki sayma hareketlerine atıfta bulunan çeşitli ifadelerle bu ve ara sayılara isimler verdiklerini belirtmişlerdir. Bu sınıftaki önemli sayıları tanımlamak için kesin bir terim arandığından, bunlara "el sayıları' ya da "rakam sayıları' demek uygun olabilir. Tipik örneklerden bir seçki, bu dahiyane aygıtın genel olarak bir kabileden diğerine kopyalanmadığını ya da ortak bir kaynaktan miras alınmadığını ancak orijinal karakteri ve ilginç bir şekilde değişen ayrıntılarıyla işlenmesinin, çeşitli insan ırkları arasında benzer ancak bağımsız bir zihinsel gelişim sürecinin tekrarını gösterdiğini muhtemel kılmaya hizmet edecektir.

Orinoco'daki Tamanacların aritmetiğini anlatan Peder Gilij, 4'e kadar olan rakamları verir: 5'e geldiklerinde, bunu amgnaitòne kelimesiyle ifade ederler, bu da tercüme edildiğinde 'bütün bir el' anlamına gelir. 6, uygun hareketi kelimelere çeviren bir terimle ifade edilir, itaconò amgnaponà tevinitpe 'diğer elin biri' ve bu şekilde 9'a kadar devam eder. 10'a gelindiğinde, bunu amgna aceponàre 'iki el' olarak kelimelerle ifade ederler. 11'i belirtmek için iki eli de uzatırlar ve ayağı ekleyerek puittaponà tevinitpe 'ayağa bir' derler ve böylece 15'e kadar iptaitòne 'bütün bir ayak' derler. Ardından 16, 'diğer ayağa bir' ve böylece 20, tevin itòto, 'bir kızılderili'; 21, itaconò itòto jamgnàr bonà tevinitpe 'diğer kızılderilinin ellerine bir'; 40, acciachè itòto, 'iki kızılderili'; oradan 60, 80, 100, 'üç, dört, beş

kızılderili' ve gerekirse daha da fazlası. Güney Amerika, konuşulan dilde kaydedilen parmak hesabının erken dönemdeki durumuna dair bu tür kanıtlar açısından oldukça zengindir. Tanınabilir parmak sayısına sahip diğer pek çok dil arasında Cayriri, Tupi, Abipone ve Carib dilleri 'el', 'eller', 'ayak', 'ayaklar' ve benzerlerini sistematik bir şekilde sayma konusunda Tamanac'a rakiptir. Diğerleri aynı sürecin daha hafif izlerini gösterir; örneğin 5 ya da 10 rakamlarının 'el' vb. sözcüklerle bağlantılı olduğu görülür. Omagua'nın 5 için pua, 'el' sözcüğünü kullanması ve bunu 10 için upapua olarak yinelemesi gibi. Bazı Güney Amerika dillerinde bir adam el ve ayak parmaklarıyla 20'ye kadar sayılırken, bunun aksine, adamın sadece bir elini saydığı ve böylece 5'te durduğu, sefil derecede düşük bir zihinsel durum sergileyen iki dil vardır. Juri ghomen apa 'bir adam', 5 anlamına gelir; Cayriri ibichó hem 'kişi' hem de 5 anlamında kullanılır. Rakamlar, bunlar gibi vahşet sınırlarının altında ya da üstünde duran kabilelerle sınırlı değildir. Bogota'nın Muyscaları Amerika'nın daha uygar yerli ırkları arasındaydı, kültürlerinde Perululara aynı seviyedeydiler ancak kaba Tamanacların dilinde görülen aynı oluşum yöntemi Muyscaların dilinde de izlenebilir. 11, 12, 13'e geldiklerinde quihicha ata, bosa, mica, yani 'ayak bir, iki, üç' diye sayarlardı. "Ayak bir, iki, üç."[311] Kuzey Amerika'ya dönecek olursak, Moravyalı misyoner Cranz yaklaşık bir yüzyıl önce Grönlandlıların rakamlarını şöyle tarif eder: "Rakamları," der, "fazla ileri gitmez ve onlarla ilgili atasözü beşi zor saydıklarını söyler çünkü beş parmakla hesap yaparlar ve sonra ayak parmaklarının yardımını alırlar ve böylece emekle yirmiyi bulurlar." Modern Grönland grameri rakamları Cranz'ın yaptığı gibi verir ancak daha tamdır. 5 için kullanılan sözcük tatdlimat'tır ve bunun bir zamanlar 'el' anlamına geldiğini varsaymak için bazı nedenler vardır. 6 arfinek-attausek, 'diğer yandan bir' ya da daha kısaca arfinigdlit, 'diğer yandan olanlar'; 7 arfinek-mardluk, 'diğer yandan iki'; 13 arkanck-pingasut, 'ilk ayakta üç; ' 18, arfersanek-pingasut, 'diğer ayak üzerinde üç;' 20'ye ulaştıklarında, inuk nâvdlugo, 'bir adam bitti' veya inûp avatai nâvdlugit, 'adamın dış üyeleri bitti' diyebilirler. Bu şekilde birkaç adamı sayarak daha yüksek sayılara ulaşırlar. Böylece, örneğin 53'ü inûp pinga-jugsâne arkanek-pingasut, 'ilk ayak üzerinde üçüncü adam üç' olarak ifade ederler.'[312] Vahşi Grönlandlılardan nispeten uygar Azteklere geçecek olursak, Güney kıtasında olduğu gibi Kuzey kıtasında da yüksek ırklar arasında parmakla numaralandırmanın izlerini görürüz. Meksikalıların ilk dört rakama verdikleri isimlerin etimolojisi bizimkiler kadar muğlaktır ancak 5'e geldiğimizde bunun macuilli ile ifade edildiğini görürüz ve ma (ma-itl) 'el' ve cuiloa 'boyamak ya da tasvir etmek' anlamına geldiğinden, 5 için kullanılan kelimenin 'el tasviri' gibi bir anlama gelmiş olması muhtemeldir. 10'da matlactli,

ma, 'el' kelimesi tekrar ortaya çıkarken, tlactli yarım anlamına gelir ve Meksika resim-yazılarında belden yukarıya doğru yarım adam figürüyle temsil edilir. Böylece Aztek 10'unun bir adamın 'el-yarısı' anlamına geldiği anlaşılmaktadır, tıpkı Güney Amerika'nın Towka Kızılderilileri arasında 10'un 'yarım adam' olarak ifade edilmesi gibi, tam bir adam 20'dir. Aztekler 20'ye ulaştıklarında buna cempoalli, yani 'bir sayım' derler. Bu da açıkça başka yerlerdekiyle aynı anlama gelir: el ve ayak parmaklarıyla birlikte bütün bir adam.

Başka yerlerdeki düşük kültürlü ırklar arasında da benzer gerçekler gözlemlenebilir. Tazmanya dilinde de insan bir elini kaldırıp parmaklarını saydığında kendini hesaplamaktan vazgeçer; bu durum Milligan'ın daha önce bahsedilen ve puggana, 'adam' ile biten listesinde 5 olarak görülmektedir. Batı Avustralya kabilelerinden bazıları bundan çok daha iyisini yapmış, 'el' için marh-ra sözcüğünü kullanmışlardır. Marh-jin-bang-ga, 'ellerin yarısı' 5'tir; marh-jin-bang-ga-gudjirgyn, 'ellerin yarısı ve bir' 6'dır ve böyle devam eder; marh-jin-belli-belli-gudjirjina-bang-ga, 'iki yandaki el ve ayakların yarısı' 15'tir.[313] Melanezya dillerinden bir örnek olarak Maré'yi verebiliriz; 10'u ome re rue tubenine, 'iki taraf' (yani iki el), 20'yi sa re ngome, 'bir adam' vb. olarak sayar; böylece John v. 5 'otuz sekiz yıl sakatlığı olan' ifadesinde 38 rakamı, 'bir adam ve her iki yanında beş ve üç' ifadesiyle ifade edilmiştir.'[314] Malayo-Polinezya dillerinde 5 için tipik sözcük lima ya da rima, 'el'dir ve Malgaşça dimy, Marquesan fima, Tongan nima'da olduğu gibi, bu dil ailesinin farklı kolları arasındaki fonetik farklılıklar nedeniyle bağlantı kaybolmaz ancak lima ve çeşitleri neredeyse tüm Malayo-Polinezya lehçelerinde 5 anlamına gelirken, 'el' anlamı çok daha dar bir bölgeyle sınırlıdır. Bu da kelimenin geleneksel bir rakam durumuna geçerek daha kalıcı hale geldiğini gösterir. Malay-Polinezya ailesinin dillerinde, genellikle 6, vb. kelimelerin etimolojisi artık açık olmayan kelimelerle devam ettirildiği görülür ancak lima-sa, lima-zua 'el-bir,' 'el-iki,' biçimlerinin 6 ve 7 için görev yaptığı bulunmuştur.[315] Batı Afrika'da, Kölle'nin Vei dili hakkındaki açıklaması bir örnek vermektedir. Bu zenciler parmaklarına o kadar bağımlıdırlar ki bazıları parmakları olmadan zorlukla sayabilir ve hesap makineleri çömeldiklerinde ayak parmakları olur. Vei halkı ve diğer birçok Afrika kabilesi, sayarken önce sol ellerinin parmaklarını sayar, hatırlanacağı üzere küçük olandan başlar, sonra aynı şekilde sağ ellerinin parmaklarını ve daha sonra da ayak parmaklarını sayarlar. 20'nin Vei rakamı olan mõ bánde, açıkça 'bir kişi (mo) bitti (bande)' anlamına gelir ve benzer şekilde 40, 60, 80, vb. 'iki adam, üç adam, dört adam, vb. bitti,' Bu ifadeleri kullanan zencilerin orijinal tanımlayıcı anlamlarını kaybetmiş olmaları ilginç bir noktadır - kelimeler onlar için sadece rakamlar haline gelmiştir.[316] Son olarak, parmakla-

rıyla sayan bir adamın resmini zihnimize getirmek ve hareketlerini kelimelerle tanımlarsa bu kelimelerin sayı için gerçek bir isim haline gelebileceği fikrinden etkilenmek için, belki de dünyadaki hiçbir dil Zululara geçemez. Zulu parmaklarıyla saymaya genel olarak sol elinin küçük parmağıyla başlar. Beşe geldiğinde buna edesanta 'bitiş eli' diyebilir. Sonra sağ elin başparmağına geçer ve böylece tatisitupa 'başparmağı almak' sözcüğü 6'nın rakamı olur. Sonra işaret parmağını ya da 'işaretçiyi' gösteren komba 'işaret etmek' fiili bir sonraki rakamı, 7'yi oluşturur. Böylece, "Efendin sana ne kadar verdi?" sorusunu yanıtlayan bir Zulu "U kombile" "İşaret parmağıyla işaret ederek," yani "Bana yedi verdi," der ve rakam fiilinin bu ilginç kullanım şekli "amahasi akombile" "atlar işaret etti," yani "yedi tane vardı," gibi bir örnekte gösterilir. Benzer şekilde, Kijangalobili 'iki parmak geride tut', yani 8 ve Kijangalolunje 'bir parmak geride tut', yani 9, kumi, 10'a götürür; her on tamamlandığında parmakları açık iki el birbirine vurulur.[317]

İnsanın ilkel sayma biçiminin elleriyle hesap yapmak olduğu teorisi ve günümüzde kullanılan birçok rakamın aslında böyle bir durumdan türetildiğinin kanıtlanması, genel olarak rakamların kökenini keşfetme yolunda atılmış büyük bir adımdır. Daha da ileri giderek, henüz dillerinde rakamlar bulunmayan vahşi insanların bu rakamları icat etmek için geldikleri zihinsel süreci geniş bir şekilde ifade edebilir miyiz? Eller ve ayaklarla ilgili olarak adlandırılmayan rakamların ve özellikle de böyle bir türetmenin pek uygun olmadığı beşin altındaki rakamların kökeni neydi? Bu konu oldukça zor bir konudur. Yine de ilke olarak tamamen belirsiz değildir çünkü yeni sayı sözcüklerinin fiilen oluştuğuna dair bazı kanıtlar mevcuttur. Bunlar, amaca uygun bir şekilde nesnelerin veya eylemlerin adlarının basitçe hizmete sokulmasıyla oluşturulmuştur.

Kendi dillerinde tam bir kalıtsal rakam setine sahip olan insanlar yine de bazen yeni rakamlar icat etmeyi uygun bulmuşlardır. Böylece Hindistan'ın bilgeleri, çağlar önce, tarihleri ve sayıları kaydetmek için bir bellek tekniğinden bir dizi sözcük seçmişlerdir. Bu sözcükleri hâlâ büyük ölçüde açık olan nedenlerle seçtiler. Böylece 'ay' ya da 'dünya' 1'i ifade ediyordu. Her birinden sadece bir tane vardı. 2'ye çift olarak 'göz', 'kanat', 'kol', 'çene' denebilirdi. 3 için 'Rama', 'ateş' ya da 'nitelik' dediler, üç Ramas, üç çeşit ateş, üç nitelik (guna) olduğu düşünülüyordu. 4 için 'veda', 'çağ' ya da 'okyanus', her birinin dört tane olduğu kabul edilir. 6 için 'mevsim' çünkü altı mevsimi hesaba katarlar. 7 için 'bilge' ya da 'sesli harf', yedi bilge ve yedi sesli harften ve daha yüksek sayılarla böyle devam eder. 12 için 'güneş', on iki adet zodyak değerinden dolayı ya da on iki burcundan dolayı kullanılır. 20 için 'tırnak', tesadüfen bir parmak notasyonunu getiren bir kelimedir. Sanskritçe eşanlamlılar açısından çok zengin olduğundan ve rakamla-

rın kendileri bile kullanılabildiğinden, bu yapay hafıza sistemiyle sayı dizilerini kaydetmek için ifadeler veya anlamsız dizeler hazırlamak çok kolay hâle gelir. Aşağıda bir Hindu astronomi formülü, ay takımyıldızlarının yıldızlarına atıfta bulunan sayıların bir listesi yer almaktadır. Her kelime, İngilizce çeviride üzerine yerleştirilen sayının anımsatıcı eşdeğeri olarak durmaktadır. Sayıları ifade etmek için kelimelerin seçildiği genel prensip daha fazla açıklama gerektirmeyecek kadar açıktır:

"Vahni tri rtvishu gunendu kritâgnibhûta
Bânâsvinetra çara bhûku yugabdhi râmâh
Rudrâbdhirâmagunavedaçatâ dviyugma
Dantâ budhairabhihitâh kramaço bhatârâh.'
3 3 6 5 3 1
'Ateş, üç, mevsim, ok, nitelik, ay,
4 3 5
Maddenin dört yüzü, ateş, element,
5 2 2 5 1 1 4 4 3
Ok, Asvin, göz, ok, toprak, yeryüzü, yaş, okyanus, Rama,
11 4 3 3 4 100 2 2
Rudra, okyanus, Rama, nitelik, Veda, yüz, iki, çift,
32
Dişler: Bilgeler tarafından kudretli efendiler düzene konmuştur."[318]

Wilhelm von Humboldt, bu ilginç rakam sistemini incelerken, gözlerinin önünde, dünyanın çeşitli dillerinde bir, iki, üç, vb. anlamına gelen düzenli rakam sözcüklerini üreten sürece çok benzeyen bir sürecin kanıtının olduğunu fark etti. Altmış yıldan daha uzun bir süre önce bu görüşünü ortaya koyduğu aşağıdaki pasaj, bana rakamlı kelimeler teorisi için neredeyse mükemmel bir anahtar içeriyor gibi görünmektedir. "Gerçek rakamların kökenini göz önüne alırsak, oluşum süreçlerinin burada anlatılanla aynı olduğu açıkça görülür. İkincisi, birincisinin daha geniş bir uzantısından başka bir şey değildir çünkü Malay ailesinin çeşitli dillerinde olduğu gibi 5 "el" (lima) ile ifade edildiğinde, bu, sayıların kelimelerle tanımlanmasında 2'nin "kanat" ile ifade edilmesiyle tam olarak aynı şeydir. Kuşkusuz tüm rakamların kökeninde bu gibi mecazlar yatmaktadır ancak bunların izini sürmek her zaman mümkün değildir ancak insanlar, aynı sayı için bu tür işaretlerin çokluğunun gereksiz, çok hantal olduğunu ve yanlış anlamalara yol açtığını erken dönemde hissetmiş gibi görünmektedir. Bu nedenle, rakamların eşanlamlılarının çok nadir olduğunu savunmaya devam eder ve derin bir dil duy-

gusuna sahip uluslar için, rakamların orijinal etimolojisine ve tanımlayıcı anlamına ilişkin hatıraların, rakamların kendilerini ifade etmesine yardımcı olduğunu belirtir.

Aşağı ırklar arasında rakamlar dışındaki sayıların oluşumuna ilişkin bulduğum en öğretici kanıt, dünyanın her iki tarafında da çocuklar için rakam-isimleri olarak adlandırılabilecek şeylerin kullanımında ortaya çıkmaktadır. Avustralya'da çok belirgin bir durum söz konusudur. Aborijin dillerinin rakamlardaki tüm yoksulluğuna rağmen, 3 genellikle 'birkaç ya da çok' anlamında kullanılır. Adelaide bölgesindeki yerliler belirli bir amaç için bu dar sınırın çok ötesine geçmiş ve belki de 9'a kadar uzanan özel bir rakam sistemine sahip olmuşlardır. Çocuklarına yaş sırasına göre sabit isimler verirler ve bu isimler Bay Eyre tarafından aşağıdaki gibi belirtilmiştir: 1. Kertameru; 2. Warritya; 3. Kudnutya; 4. Monaitya; 5. Milaitya; 6. Marrutya; 7. Wangutya; 8. Ngarlaitya; 9. Pouarna. Bunlar erkek isimleridir ve kadın isimlerinden sonlandırma bakımından farklılık gösterirler. Benzer bir alışkanlık Malaylar arasında da görülür.[319] Bazı bölgelerde 1. Sulung ('en büyük'); 2. Awang ('arkadaş, yoldaş') ile başlayan ve Kechil ('küçük') ya da Bongsu ('en genç') ile biten, yaş sırasına göre yedi isimden oluşan bir dizi kullandıkları bildirilmektedir. Bunlar oğullar içindir. Kızların önüne Meh eklenir ve pratik ayrım için lakaplar kullanılmalıdır.[320] Madagaskar'da Malay bağlantısı, çocuklara özel isimler yerine verilen benzer bir dizi lakabın ortaya çıkmasıyla kendini gösterir ancak bunlar sonraki yıllarda sıklıkla değiştirilmiştir. Erkekler; Lahimatoa ('ilk erkek'), Lah-ivo ('ara erkek'); Ra-fara-lahy ('son doğan erkek'). Dişiler; Ramatoa ('en büyük dişi'), Ra-ivo ('orta'), Ra-fara-vavy ('son doğan dişi').[321] Bu sistem Kuzey Amerika'da mevcuttur. Dacotalar arasında doğum sırasına göre oğullar ve kızlar için aşağıdaki iki isim dizisinin kullanıldığı tespit edilmiştir. En büyük oğul, Chaské; ikinci, Haparm; üçüncü, Ha-pe-dah; dördüncü, Chatun; beşinci Harka. En büyük kız, Wenonah; ikinci, Harpen; üçüncü, Harpstenah; dördüncü, Waska; beşinci, We-harka. Akrabaları ya da arkadaşları daha belirgin bir kişisel isim vererek bu isimleri değiştirme fırsatı bulana kadar, çocuklukları boyunca bu sayısal unvanları korurlar.[322] Afrika başka örnekler de sunmaktadır.[323]

Sıradan anlamda rakamlara gelince, Polinezya'da yeni oluşumlar dikkat çekicidir. Polinezya'da yaygın olan rakamlı kelimelerin bilinen sisteminin yanı sıra, zaman zaman istisnai terimler de ortaya çıkmıştır. Böylece, bir kralın ismine çok benzeyen kelimeleri değiştirme alışkanlığı, Tahitililerin yeni şeflerin katılımıyla sayılar için birkaç yeni kelime yapmalarına yol açmıştır. Böylece, sıradan rua yerine 2 için yeni bir terim istediklerinde, belli nedenlerden dolayı piti, 'birlik-

te' kelimesini aldılar ve onu bir rakam haline getirdiler. 5 için yeni bir kelime bulmak için, kesilmesi gereken rima, 'el' yerine, muhtemelen iki elin bölünmesi anlamına gelen pae, 'parça, bölüm' kelimesini koydular. Polinezya'da törensel nedenlerle kullanılmaya başlanan bu gibi sözcüklerin, geçici olarak kullanımdan kaldırılmalarının nedeni ortadan kalktığında tekrar kullanımdan kaldırılması ve eskilerinin yerine kullanılması beklenir ancak yeni 2 ve 5, piti ve pae, o kadar kesin bir şekilde dilin uygun rakamları haline gelmiştir ki o dönemde yapılan Aziz Yuhanna İncili'nin Tahitice çevirisinde rua ve rima yerine kullanılmıştır. Yine, Güney Denizi Adaları'ndaki çeşitli özel sayma alışkanlıkları da dil üzerinde etkili olmuştur. Balıkları ya da meyveleri her elde bir tane olmak üzere sayan Marquesalılar, birim yerine çiftlerle sayma sistemini kullanmaya başlamışlardır. 'Bir çift' anlamına gelen tauna ile başlarlar. Bu da 2'ye eşdeğer bir rakam haline gelir. Daha sonra çiftler halinde saymaya devam ederler. Böylece takau ya da 10 dediklerinde aslında 10 çift ya da 20 demek isterler. Ekmek meyvesi için, onları dörderli düğümler atarak bağlamaya alışkın olduklarından, pona, 'düğüm' kelimesiyle başlarlar. Bu da 4 için gerçek bir rakam haline gelir ve burada da yine düğümlerle saymaya devam ederler. Böylece takau ya da 10 dediklerinde 10 düğüm ya da 40'ı kastederler. Polinezya sözcük dağarcığında bu şekilde ortaya çıkan filolojik gizem olağanüstüdür. Tahiti dilinde 100 ve 1.000 anlamına gelen rau ve mano, 200 ve 2.000 anlamına gelirken, Hawaii'de anlamları ikinci kez ikiye katlanarak 400 ve 4.000'e eşdeğer hâle gelir. Dahası, uygun nesne adlarının Polinezya'da daha da uzaklara taşınmasının izini Tonga ve Maori dillerindeki tekau, 10 sözcüğünde sürmek mümkün görünmektedir. Bu sözcük, yer elması ve balık sayımında kullanılan 'koli' ya da 'demet' anlamına gelen bir sözcüktür. Ayrıca fuhi, 'demet ya da demet' sözcüğünden türetilen tefuhi, 100 sözcüğü de böyledir.[324]

Afrika'da da özel rakam oluşumları dikkat çekmektedir. Yoruba dilinde 40'a ogodzi, 'bir ip' denir çünkü böğürtlenler kırklarla dizilir ve 200'e igba, 'bir yığın' denir. Bu da yine bir yığın böğürtlen anlamına gelir. Dahomalılar arasında da benzer şekilde 40 böğürtlen bir kade ya da 'sicim', 50 sicim bir afo ya da 'baş' yapar. Bu sözcükler 40 ve 2.000'in rakamları olur. Dahome kralı Abeokuta'ya saldırdığında, 'iki baş, yirmi tel ve yirmi sığırkuyruğu', yani 4.820 kişilik ağır bir kayıpla geri püskürtüldüğü kaydedilmiştir.[325]

Dilleri Atalarının geleneksel ve anlaşılmaz rakamlarına en sıkı şekilde bağlı olan kültürlü uluslar arasında, pratikte zaten rakam olan ve herhangi bir şans eseri geleneksel dizide onlar için bir boşluk yaratılırsa hemen bunların tanınan yerlerine düşebilecek başka terimlerin bulunması da aynı şekilde olağandır. Örneğin, iki

yerine yeni bir sözcük için yerimiz olsaydı, o zaman ya pair (Latince par, 'eşit') ya da couple (Latince copula, 'bağ ya da bağlantı') onun yerini doldurmaya hazırdır. Yirmi yerine, İngilizce score, 'çentik' sözcüğü işimizi görecektir. Aynı amaçla Almanca, muhtemelen orijinal anlamı 'sığırlarla dolu bir ahır, ahır' olan stiege'yi kullanabilir. Eski İskandinav drôtt, 'bir birlik', Danca, sins'tir. Avrupa dillerinde kullanılan ancak dilbilgisi açısından rakam olarak sınıflandırılmayan bu tür sözcüklerin bir listesi büyük çeşitlilik göstermektedir: Eski Norsça, flockr (sürü), 5; sveit, 6; drôtt (parti), 20; thiodh (insanlar), 30; fölk (insanlar), 40; öld (insanlar), 80; her (ordu), 100; Sleswig, schilk, 12 ('shilling'den bir rakam çıkaracakmışız gibi); Orta Yüksek Almanca, rotte, 4; Yeni Yüksek Almanca, mandel, 15; schock (demet), 60. Letts, az önce alıntılanan Polinezya vakalarıyla ilginç bir paralellik göstermektedir. Yengeçleri ve küçük balıkları sayarken her seferinde üçer tane atarlar ve bu nedenle mettens, 'bir atış' sözcüğü 3 anlamına gelir. 30'luk partiler halinde bağlanan dil balıkları için kahlis, 'bir bağ' sözcüğü bu sayıyı ifade etmek için kullanılan bir terim haline gelir.[326]

Diğer iki şekilde, sadece tanımlayıcı kelimelerden rakamların üretilmesi hem aşağı hem de yüksek ırklar arasında gözlemlenebilir. Gallasların sayısal kesirli terimleri yoktur ama para olarak kullandıkları ekmek tuzunun bölünmesinden eşdeğer bir dizi terim üretirler. Böylece tchabnana, 'kırık bir parça' (tchaba'dan, 'kırmak', bizim 'kesir' dediğimiz gibi), yarım anlamını alır. Bu terimi Latince dimidium, Fransızca demi ile karşılaştırabiliriz. Sıra sayıları genellikle kardinal sayılardan türetilir; üç, dört, beşten üçüncü, dördüncü, beşinci gibi ancak çok düşük olanlar arasında, halihazırda var olan geleneksel bir rakam sistemiyle oldukça bağlantısız bağımsız bir oluşumun kanıtları görülebilir. Böylece Grönlandlı 'bir'i 'birinci' yapmak için kullanmaz ama ona sujugdlek, 'en önde' der; 'iki'yi de aipâ, 'yoldaşı' dediği 'ikinci' yapmak için kullanmaz; sadece 'üçüncü'de kardinallerine başvurur ve pingasut, 3 ile bağlantılı olarak pingajuat'ı oluşturur. Hint-Avrupa dillerinde prathamas, πρῶτος, primus, ilk, sıralamasının sayısal bir 'bir' ile ilgisi yoktur, ancak pra, 'önce' edatıyla basitçe 'en önde' anlamına gelir. Yunanlılar ve Almanlar bir sonraki sıra sırasını δυό, zwei'den δεύτερος, zweite olarak adlandırsalar da, biz onu ikinci, Latince secundus, 'sonraki' (sequi) olarak adlandırıyoruz, bu da yine tanımlayıcı bir anlam sözcüğüdür.

Kendimize bir an için olan ile olabilecek olanı karıştırma izni verirsek, sadece tanıdık şeylerin isimlerini benimseyerek rakamların olası büyüme alanının ne kadar sınırsız olduğunu görebiliriz. Sleswigers örneğini izleyerek shilling'i 12 için bir rakam yapabilir ve 4'ü groat ile ifade etmeye devam edebiliriz; hafta bize 7 için bir isim ve 3 için yonca sağlayacaktır ancak bu basit tanımlama yöntemi,

rakamları oluşturmak için kullanılabilecek tek yöntem değildir. Herhangi bir isim dizisi zihnimizde düzenli bir şekilde sıralandığı anda, bir sayma makinesi haline gelir. Kartları sayması istenen küçük bir kızın kartları Ocak, Şubat, Mart, Nisan diye saydığını okumuştum. Elbette bunları Pazartesi, Salı, Çarşamba olarak da sayabilirdi. Yetişkin insanların dilinde de aynı sınıfa giren bir durum bulmak ilginçtir. İbrani harflerinin sayısal değerlerinin, aritmetikle pek ilgisi olmayan nedenlerle düzenlenmiş olan alfabedeki yerlerine göre verildiğini biliyoruz. Yunan alfabesi bir Sami alfabesinden değiştirilmiştir, ancak harflerinin sayısal değerini yeni düzenledikleri alfabe boyunca takip etmek yerine, α, β, γ, δ, ε'yi düzgün bir şekilde 1, 2, 3, 4, 5 olarak sayarlar, sonra 6 için σ'yı eklerler ve böylece ι'nin gerçekten 10. harf olduğu İbranice'de י'nun yaptığı gibi 10'u temsil etmesini sağlarlar. Şimdi, harflerin bu geleneksel düzenlemesi yapıldığında, düzenli 1, 2, 3'ten -εἷς, δύο, τρεῖς- vazgeçmek zorunda kalan bir Yunanlının, onların yerine geçmesi kararlaştırılan harflerin adlarını benimseyerek, böylece 1'e alfa, 2'ye bēta, 3'e gama ve benzeri adlar vererek yerlerini hemen doldurabileceği açıktır. Bu gerçekten de olmuştur; Arnavutluk'un, ödünç alınmış ve gizemli sözcükler, mecazlar ve sadece inisiye olanların anlayabileceği sıfatlarla dolu olsa da yapı olarak Yunanca olan dikkate değer bir argo lehçesinde, 'dört' ve 'on'un karşılığı olarak δέλτα ve ἰῶτα sözcükleri vardır.[327]

Rakamların oluşumunun genel ilkelerini ortaya koymada bu gibi kanıtların değeri üzerinde ısrar ederken, daha önce tartışılan aşağı ırklar arasındaki rakam-sayı sistemlerinin güvenli sınırları dışında, dünya dillerinin gerçek rakamlarının etimolojisini yapma görevini üstlenmeyi yararlı bulmadım. Aşağı ırkların dillerinde, aritmetik bir amaç için seçildikleri fikirlere ipucu veren rakamların etimolojisinin başka kalıntıları olabilir ancak bu tür kalıntılar yetersiz ve belirsiz görünmektedir.[328] Hint-Avrupa dillerimizde, İbranice ve Arapça'da, Çince'de tanımlayıcı kelimelerden rakamların büyümesinin kalıntıları bile olabilir. Bu tür etimolojiler öne sürülmüştür[329] ve sayıların ya da yarı-sayıların gerçekten oluştuğu ilkeler hakkında bilinenlerle tutarlıdırlar ancak kanıtları inceleyebildiğim kadarıyla, vakaların hepsi filolojik açıdan o kadar şüpheli görünüyor ki onları önümüzde duran teoriye yardım etmek için öne süremiyorum ve aslında, kendilerini kurmayı başarırlarsa teoriyi desteklemelerinden ziyade teorinin onları destekleyeceğini düşünüyorum. Bu durum, gerçekten de burada benimsenen görüşle mükemmel bir şekilde uyuşmaktadır. Bir kelime bir kez rakam olarak kullanılmaya başlandığında ve bundan sonra sadece bir sembol olarak arandığında, orijinal etimolojinin tüm izlerinin kaybolduğu görünürde anlamsız bir kelimeye dönüşmesine izin vermek dilin çıkarı haline gelir.

Sayı sözcüklerinin türetilmesiyle ilgili etimolojik araştırmalar, alt kültür dillerinde, el ve ayak parmakları üzerinde sayma hareketlerinin doğrudan tanımlanmasından alınan sözcükler olan rakam-sayıların sık örneklerini göstermenin ötesinde pek güvenli değildir. Bunun ötesinde, gerçekten de sorunun neredeyse tamamını kapsayan bir başka güçlü argüman mevcuttur. Dünyadaki sayısal sistemler, gerçek düzenleme şemalarıyla, el ve ayak parmaklarını saymanın insanın orijinal hesaplama yöntemi olduğu görüşünü genişletmekte ve doğrulamaktadır. Bir elin parmaklarını 5'e kadar saymak ve sonra ikinci bir beşle devam etmek, beşli bir gösterimdir ya da dörtlü gösterim olarak adlandırılır. Her iki eli kullanarak 10'a kadar saymak ve oradan onluklarla hesaplamak ondalık gösterimdir. Elleri ve ayakları kullanarak 20'ye kadar saymak ve buradan yirmilere kadar saymak ise bir vigesimal gösterimdir. Bilinen dillerin büyük bir kısmında, rakamların kendisinde el ve ayak parmaklarından, el ve ayaklardan belirgin bir şekilde bahsedilmese de yine de dörtlük, onluk ve ikilik notasyon şemaları, bu tür el ve ayak sayımının, üzerine kuruldukları orijinal yöntem olduğunu kanıtlamaya devam etmektedir. Hiç şüphe yok ki parmakların sayısı, hesaplamada özellikle uygun olmayan 10 sayısının benimsenmesine yol açmıştır. Böylece ondalık aritmetik insan anatomisine dayanmaktadır. Bu o kadar açıktır ki Ovid'in ünlü dizelerinde, ikincisinin birincisinin sonucu olduğunu görmeden iki olguyu birbirine yaklaştırdığını görmek ilginçtir.

Ayın dünyaya dönmesinin üzerinden bir yıl geçmişti, onuncu yıldı.
O zamanlar bu sayı büyük bir saygı görüyordu.
Ya da sayı arttıkça ona gelen ilke şuradan alınmıştır: yeni alanlar.[330]

Dünya genelindeki diller incelendiğinde, aritmetikte beşe kadar sayabilecek kadar ilerlemiş kabileler ya da uluslar arasında, pek az istisna dışında, elle saymaya dayalı bir yöntemin, dörtlü, onlu, vigesimal ya da bunların birleşiminin geçerli olduğu görülür. Dörtlü yöntemin mükemmel örnekleri için, 1, 2, 3, 4, 5, 5-1, 5-2, vs. şeklinde devam eden bir Polinezya dizisini ya da 1, 2, 3, 4, 5, 2. 1, 2. 2, vs. şeklinde çevrilebilecek bir Melanezya dizisini ele alabiliriz. Ondalık sayıya giden dörtlü sayı Fellata serisinde iyi bir şekilde gösterilmiştir 1 ... 5, 5-1 ... 10, 10-1 ...10-5, 10-5-1 ... 20, ... 30, ... 40. Saf ondalık İbranice 1, 2 ...'den örneklenebilir. 10, 10-1 ... 20, 20-1 ... Saf vigesimal, 20'ye kadar bir dizi bağımsız rakamın uygunsuz olacağından dolayı olağan değildir ancak Aztekçe'de olduğu gibi quinary'den alır ve 1, 2 ... 5, 5-1 ... 10, 10-1 ... 10-5, 10-5-1 ... 20, 20-1 ... 20-10, 20-10-1 ... 40 ya da Baskça'da olduğu gibi ondalıktan, 1 ... 10, 10-1 ... 20, 20-1 ... 20-10, 20-10-1 ... 40 v.b.[331] Dünya ırkları arasındaki bu sayı ilkelerinin

genel bir gösterimi için gereken dilbilimsel ayrıntılar yığınını burada ortaya koymak gereksiz görünmektedir. Halle'den Profesör Pott, konuyu ayrıntılı filolojik kanıtlarla özel bir monografide[332] ele almıştır. Bu monografi, bu tür araştırmalarla meşgul olan öğrenciler için vazgeçilmez olan rakamlarla ilgili ayrıntıların en kapsamlı derlemesidir. Şu anki amaç için şu kaba genelleme yeterli olabilir: Dörtlü sistem aşağı ırklar arasında yaygındır. Bunlar arasında vigesimal sistem de oldukça gelişmiştir ancak daha yüksek ulusların eğilimi, birinden çok yetersiz, diğerinden çok hantal olduğu için kaçınmak ve ara ondalık sistemi kullanmak olmuştur. Çeşitli kabilelerin ve ulusların kullanımındaki bu farklılıklar, ortak nedenleri olan genel ilkeyi, yani insanın başlangıçta el ve ayak parmaklarından hesap yapmayı öğrendiği ve bu ilkel yöntemin sonucunu çeşitli şekillerde dilde kalıplaştırdığı ilkesini engellemez, aksine doğrular.

Avrupa'da bu sistemler arasındaki ilişkiye dair bazı ilginç noktalar fark edilebilir. Oliver Caswell adında sağır ve dilsiz bir çocuğun parmaklarıyla 50'ye kadar saymayı öğrendiği ancak her zaman 'beşli' saydığı, örneğin 18 nesneyi 'iki el, bir el, üç parmak' olarak saydığı gözlemlenmiştir.'[333] Yunancada πεμπάζειν, 'beşe kadar' ifadesinin sayma ifadesi olarak kullanılmasının, eski kaba dörtlü sayıların bir izi olduğu öne sürülmüştür (Fince lokket 'saymak' ile karşılaştırın, lokke 'on'dan). Elbette, Roma rakamları I, II, ... V, VI ... X, XI ... XV, XVI, vb. oldukça iyi tanımlanmış bir yazılı dörtlü sistem oluşturur. Vigesimal saymanın kalıntıları hâlâ daha öğreticidir. Yirmiliklerle saymak Keltlerin belirgin bir özelliğidir. Vahşi bir ırkta, Galce aon deug is da fhichead 'bir, on ve iki yirmilik', yani 51; ya da Galce unarbymtheg ar ugain 'bir ve on beş üzeri yirmilik', yani 36; ya da Bretonca unnek ha triugent 'on bir ve üç yirmilik', yani 71 gibi örneklerde olduğu gibi, kümülatif vigesimal notasyon daha güçlü bir şekilde ortaya konamazdı. Bir Roma dili olan Fransızcanın 100'e kadar düzenli bir Latince onluk sistemi vardır: cinquante, soixante, septante, huitante, nonante, Belçika'da olduğu gibi Fransız dilinin sınırları içindeki bölgelerde halen kullanılmaktadır. Bununla birlikte, Fransa'da ondalık sistemle birlikte yirmiliklerle hesaplama gibi hantal bir sistem ortaya çıkmıştır. Septante büyük ölçüde bastırılmıştır, örneğin soixante-quatorze 74'e karşılık gelir; quatre-vingts 80'e karşılık gelir ve kullanımı doksanlara kadar devam eder, quatre-vingt-treize 93'e karşılık gelir; 100'ün üzerindeki sayılarda altı-vingts, sept-vingts, huit-vingts, 120, 140, 160'a karşılık gelir ve belirli bir hastane adını sakinlerinden Les Quinze-vingts olarak alır. Belki de bu tuhaf olgunun en makul açıklaması, Fransa'nın daha önceki Kelt sisteminin yerini koruduğunu ve daha sonraki Fransızları kendi kaba şekline dönüştürdüğünü varsaymaktır. İngiltere'de Anglo-Sakson rakamları ondalıktır: hund-seofontig, 70;

hund-eahtatig, 80; hund-nigontig, 90; hund-teontig, 100; hund-enlufontig, 110; hund-twelftig, 120. Burada, Keltlerin hayatta kalması sayesinde, "skor"a göre, üç çekirdek ve on, dört çekirdek ve on üç, vs. gibi vigesimal hesaplama, İngilizcede henüz tamamen kaybetmediği bir konum kazanmış olabilir.[334]

Rakamlarla ilgili bazı küçük ayrıntılardan etnolojik ipuçları elde edilebilir. Rakam dizileri yetersiz olan kaba kabileler arasında, yeni sayılar oluşturmak için kombinasyona çok çabuk başvurulur. Avustralya kabileleri arasında toplama işlemi 'iki-bir', 'iki-iki', 3 ve 4'ü ifade eder; Guachi'de 'iki-iki' 4'tür; San Antonio'da 'dört ve iki-bir' 7'dir. Çıkarma yoluyla rakam oluşturma planı Kuzey Amerika'da bilinmektedir ve 8 ve 9 kelimelerinin açıkça 'ondan iki', 'ondan bir' anlamına geldiği Yesso'nun Aino dilinde iyi bir şekilde gösterilmiştir. Çarpma San Antonio'da olduğu gibi 'iki-ve-bir-iki' ve bir Tupi lehçesinde 6'yı ifade etmek için 'iki-üç' olarak görünür. Bölme, aşağı ırklar arasında bu tür amaçlar için bilinmiyor gibi görünmektedir ve yüksek ırklar arasında oldukça istisnai bir durumdur. Bu sınıftaki olgular, insanoğlunun yaratıcı aygıtlarındaki çeşitliliği ve dil oluşumundaki bağımsızlığı göstermektedir. Aynı zamanda el sayımının genel ilkeleriyle de tutarlıdırlar. İkili, üçlü, dörtlü, senaryo hesaplama olarak adlandırılabilecek olan ve 2, 3, 4, 6'ya dayanan izler, dörtlü ve ondalık yöntemlere giden ya da bu yöntemlere dönüşen çeşitlemelerden ibarettir.

Sınırsız sayı dizisini rahatlıkla kullanan eğitimli Avrupalı ile 3'ü ya da 2'nin ötesindeki herhangi bir şeyi 'çok' sayan ve 'insan' sınırına, yani 5'e ulaşmak için tüm elini kullanan Tazmanyalı arasındaki zıtlık çarpıcıdır. Bu zıtlık, zihni çocuksu durumda kalan vahşideki gelişimin durmasından kaynaklanmaktadır ki kreş sayı tekerlemelerimizden birinin başlangıcı bunu ilginç bir şekilde göstermektedir. Şöyle devam eder:

'Bir hiçtir,
iki biraz,
üç çoktur,
dört bir penny,
beş küçük bir yüz.'

Vahşiler ve çocuklar arasındaki bu durumu fark etmek, gramerin erken tarihine ilişkin ilginç noktalar ortaya çıkarmaktadır. W. von Humboldt, vahşilerin 3'ü 'çok' olarak algılamaları ile 'trismegistus', 'ter felix', 'thrice blest' gibi bilinen örneklerde olduğu gibi 3'ün gramerde bir tür üstünlük ifade etmek için kullanılması arasında bir benzerlik olduğunu öne sürmüştür. Tek, çift ve çoğul ilişkisi Mısır hiyerogliflerinde resimsel olarak iyi bir şekilde gösterilmiştir. Bu-

rada bir nesnenin, örneğin bir atın resmi, bir tane kastediliyorsa tek bir çizgi ile, iki tane kastediliyorsa iki çizgi ile, üç veya belirsiz bir çoğul sayı kastediliyorsa üç çizgi ile işaretlenir. Dünyanın en eski ve önemli dillerinden bazılarının gramer sayı şeması da aynı vahşi prensip üzerine kurulmuştur. Mısırca, Arapça, İbranice, Sanskritçe, Yunanca, Gotik, tekil, ikili ve çoğul sayı kullanan dillerin örnekleridir ancak yüksek entelektüel kültürün eğilimi, uygunsuz ve kârsız olduğu için planı bir kenara bırakmak ve sadece tekil ve çoğulu ayırt etmek olmuştur. İkilinin kültürün erken dönemlerinden itibaren miras yoluyla yerini koruduğuna şüphe yoktur ve Dr. D. Wilson "ikinin ötesindeki her şeyin belirsiz sayı fikri olduğu o düşünce aşamasının anısını bize koruduğu"[335] görüşünde haklı görünmektedir.

Farklı kültür seviyelerindeki iki ırk temas ettiğinde, daha vahşi olan halk yeni bilgileri ve sanatı benimser ancak aynı zamanda kendi özel kültürleri genellikle durma noktasına gelir ve hatta yok olur. Sayma sanatında da durum böyledir. Aşağı ırkın bu konuda gerçekten de büyük ve bağımsız bir ilerleme kaydettiğini kanıtlayabiliriz ama yüksek ırk sadece akla gelebilecek tüm sayıları isimlendirmekle kalmayıp, onları yazmak ve birkaç basit rakamla hesaplamak için uygun ve sınırsız bir araçla geldiğinde, barbarın beceriksiz yöntemlerinin daha ileri gitmesi ihtimali nedir? Üstün ırkın rakamlarının aşağı ırkın diline nasıl aşılandığına gelince, Kaptan Grant Ekvator Afrika'sındaki yerli kölelerin boş zamanlarını Arap efendilerinin rakamlarını öğrenmekle geçirdiklerini anlatır.[336] Peder Dobrizhoffer'in yerli Brezilyalılar ile Cizvitler arasındaki aritmetik ilişkilere dair anlattıkları, vahşiler ile misyonerler arasındaki entelektüel temasın iyi bir tasviridir. Görünüşe göre Guaraniler kendi yerel rakamlarıyla 4'e kadar sayıyor ve ötesine geçtiklerinde 'sayısız' diyorlardı. "Ancak saymak hem ortak yaşamda çok çeşitli kullanımlara sahip olduğundan hem de günah çıkarmada tam bir itirafta bulunmak için kesinlikle vazgeçilmez olduğundan, Kızılderililere kilisedeki halka açık eğitimde her gün İspanyolca saymaları öğretilirdi. Pazar günleri tüm halk yüksek sesle İspanyolca olarak 1'den 1.000'e kadar sayardı. Misyonerin, yerlilerin bu şekilde öğrendikleri sayıları çok doğru kullandıklarını görmediği doğrudur; "Bir karamukta yıkanıyorduk," der.[337] Bununla birlikte, vahşi ya da düşük barbar kabilelerin modern kelime dağarcıklarını incelersek, bu konuda yüksek Medeniyetin düşük Medeniyet üzerindeki etkisinin gerçekten ne kadar etkili olduğuna dair ilginç kanıtlar bulacaklardır. Kaba sistem eksiksiz ve orta derecede kullanışlı olduğu sürece ayakta kalabilir ancak sona erdiği ya da hantallaştığı yerde ve bazen bundan daha düşük bir sınırda, daha zeki yabancıların bunu kendi ellerine aldığını, aşağı ırkın yetersiz rakamlarını kendi rakamlarıyla tamamladığını ya da değiştirdiğini görebiliriz. Üst ırk, alt ırk üzerinde bu

şekilde hareket edebilecek kadar gelişmiş olsa da kendisinin son derece yüksek bir seviyede olması gerekmez. Markham, Marañon'daki Jivara'ların 5'e kadar yerli rakamlarla, daha yüksek sayılar için Peru İnkalarının dili olan Quichua'nın rakamlarını benimsediklerini gözlemlemiştir.[338] Hindistan yerlilerinin durumları öğreticidir. Khondlar 1 ve 2'yi yerel sözcüklerle sayarlar ve sonra ödünç Hint rakamlarını alırlar. Oraon kabileleri, Dravidian soyundan gelen bir ırka mensup olmalarına ve buna uygun olarak bir dizi yerli rakama sahip olmalarına rağmen, 4'ten, hatta bazen 2'den sonrasını kullanmaktan vazgeçmiş ve bunların yerine Hint rakamlarını benimsemiş görünmektedirler.[339] Güney Amerika Coniboları-nın 1 ve 2'yi kendi sözcükleriyle saydıkları ve daha sonra İspanyol rakamlarını ödünç aldıkları görülmüştür, tıpkı geçen yüzyılda Tupi ailesinin bir Brezilya lehçesinin yerel 5'i kaybettiği ve 3'e kadar eski yerel rakamları kullanmaya yerleştiği ve daha sonra Portekizce devam ettiği gibi.[340] Melanezya'da, Annatom dili sadece 5'e kadar kendi rakamlarıyla sayabilir ve daha sonra İngilizce siks, seven, eet, nain, vb. ödünç alır. Bazı Polinezya adalarında, yerli rakamlar yeterince geniş olmasına rağmen, çiftler ve dörtlüler ile birimlerin hesaplanmasından kaynaklanan karışıklık, yerlileri huneri ve tausani'yi benimseyerek şaşkınlıktan kaçmaya itmiştir.[341] Esquimaux'lar el, ayak ve bütün adamlarla sayarak yüksek sayıları ifade edebilse de sayılar arasına girdiğinde bile pratik olarak beceriksiz hâle gelir ve Grönlandlı, Danimarkalı öğretmenlerinden untrîte ve tusinte'yi benimsemekle iyi yapmıştır. İki dildeki rakamların benzerliği, dilbilimcilerin ortak bir kökenden gelip gelmedikleri sorusunda büyük ve hak ettikleri önemi verdikleri bir noktadır ancak bir ırkın diğerinden rakamları ödünç almış olabileceği ölçüde, bu kanıtın çöktüğü açıktır. Bu kullanımın 3'e kadar uzandığı ve hatta bildiğimiz kadarıyla daha da aşağıya inebileceği gerçeği, akrabalıktan ziyade ilişkiyi kanıtlama eğiliminde olduğu için, bağlantılı rakamlar argümanını ihtiyatlı bir şekilde kullanmak için bir nedendir.

Uygarlık ölçeğinin diğer ucunda, rakamların ulustan ulusa benimsenmesi hâlâ ilginç filolojik noktalar sunmaktadır. Kendi dilimiz, ikinci ve milyon gibi ilginç örnekler vermektedir. İngilizcenin Almanca, Hollandaca, Danca ve hatta Rusça ile ortak olarak Orta Çağ Latincesi dozena'yı (duodecim'den) benimseme biçimi, düzine ile alıp satmanın ne kadar uygun bir düzenleme olduğunu ve bunun için özel bir kelimeye sahip olmanın ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir ancak ödünç alma süreci bundan daha ileri gitmiştir. Eğer şu anda İngiltere'de İngilizce konuşan insanlar arasında kaç rakam kümesi kullanıldığı sorulsaydı, muhtemel cevap bir küme, normal bir, iki, üç, vb. olurdu. Bununla birlikte, ödünç alınmış iki set de mevcuttur. Bunlardan biri iyi bilinen dicing-set, ace, deuce, tray,

cater, cinque, size; yani size-ace '6 ve bir', cinques veya sinks, 'çift beş'. Bunlar bize Fransa'dan gelmiştir ve Latince'de 'bir' anlamına gelen ve filolojik açıdan büyük ilgi uyandıran as sözcüğü hariç, yaygın Fransız rakamlarına karşılık gelirler. Ödünç alınan diğer set ise Slang Dictionary'de yer almaktadır. Görünen o ki İngiliz sokak halkı, organ öğütücülerinden ve resim satıcılarından ya da İtalyanca veya Lingua Franca'nın Londra'nın aşağı mahallelerine getirildiği diğer yollardan bir dizi İtalyan rakamını gizli iletişim aracı olarak benimsemiştir. Bunu yaparken, sadece ilginç değil, aynı zamanda öğretici bir filolojik operasyon gerçekleştirdiler. İtalyanca due soldi, tre soldi gibi ifadeleri 'twopence', 'threepence' gibi ifadelere eşdeğer olarak kopyalayarak, saltee kelimesi 'penny' için tanınmış bir argo terim haline geldi ve peni aşağıdaki gibi hesaplanır oldu:

Oney saltee ... 1d. uno soldo.
Dooe saltee ... 2d. due soldi.
Tray saltee ... 3d. tre soldi.
Quarterer saltee ... 4d. quattro soldi.
Chinker saltee ... 5d. cinque soldi.
Say saltee ... 6d. sei soldi.
Say oney saltee or setter saltee ... 7d. sette soldi.
Say dooe saltee or otter saltee ... 8d. otto soldi.
Say tray saltee or nobba saltee ... 9d. nove soldi.
269Say quarterer saltee or dacha saltee ... 10d. dieci soldi.
Say chinker saltee or dacha oney saltee ... 11d. undici soldi.
Oney beong ... 1s.
A beong say saltee ... 1s. 6d.
Dooe beong say saltee or madza caroon ... 2s. 6d.[342]

Bu serilerden biri basitçe İtalyan rakamlarını ondalık olarak benimser ancak diğeri, 6'ya ulaştığında, yeterince yenilikten bıktığı için, 'altı-bir' ile 7 yapar ve bu şekilde devam eder. Bu şekilde 6'nın dönüm noktası yapılmasının soyut bir nedeni yoktur. Bunun nedeni basitçe sarrafın gümüş altı peniye kadar peni eklemesi ve ardından şiline kadar tekrar peni eklemesidir. Böylece iki ondalıklı sikkelerimiz altılarla sayma uygulamasına yol açmış ve filolojik bir merak, gerçek bir senaryo notasyonu üretmiştir.

Bu makalede ortaya konan kanıtlar ışığında, Sayma Sanatı ile ilgili olarak, vahşilerin uygar kültürle olan belirgin ilişkileri şimdi kısaca belirtilebilir. Yüksek aritmetiğin gelişiminin bağlı olduğu başlıca yöntemler, sorunun dışında yer almaktadır. Bunlar çoğunlukla sayısal ilişkilerin yazılı sembollerle ifade edilme-

sine yönelik dahiyane planlardır. Bunlar arasında, alfabeyi bir dizi sayısal sembol olarak kullanan Sami şeması ve ondan türetilen Yunanca, en azından A, B, vb. çizelgelerinde olduğu gibi sıralı sayılar için bizim tarafımızdan tamamen reddedilmemiş bir şemadır. Yunanca 5 ve 10 için Π ve Δ, 100 ve 1.000 için Roma C ve M'sinde olduğu gibi, sayı sözcüklerinin baş harflerinin sayıların kendileri için rakam olarak kullanılması; 1/3, 1/4 için Yunanca γ', δ', 3/4 için γδ'da ilkel bir aşamada gösterilen kesirleri ifade etme sistemi; Arap ya da Hint rakamlarının, abaküsün sıralarının ardışıklığına karşılık gelen ondalık bir sıralamadaki konumlarına göre değerlerine sahip oldukları şifre ya da sıfırın tanıtılması ve son olarak, ondalık kesirlerin, çağlar boyunca üzerinde kullanılmış olan orantılı sıralamayı birimin altına taşıyarak çağdaş notasyonu. Eski Mısır ve hâlâ kullanılan Roma ve Çin rakamları gerçekten de vahşilerin resim-yazıları üzerine kurulmuştur,[343] abaküs ise hâlâ değerli bir okul aleti olarak kullanımdadır. Bunların kökeni vahşilerin nesne gruplarına göre sayma yöntemine dayanır: Güney Denizi Adalılarının hindistan cevizi saplarıyla saymaları, her 10'a geldiklerinde küçük bir tanesini, 100'e geldiklerinde büyük bir tanesini kenara koymaları ya da Afrikalı zencilerin çakıl taşları ya da fındıklarla saymaları ve her 5'e geldiklerinde onları küçük bir yığın halinde kenara koymaları gibi.[344]

Burada özellikle, çocuklar ve köylüler arasında hâlâ kullanılmakta olan tamamen vahşi bir sanat olarak parmaklarla sayma hareketi ve tüm insanlığın bildiği, en aşağı kabileler arasında çok az görülen ve en yüksek uygarlığın sadece ayrıntılı olarak geliştirdiği gelişmelere vahşi sınırlar içinde ulaşan rakamlı kelimeler sistemi ile ilgileniyoruz. Jest ve sözcüklerle yapılan bu iki hesaplama yöntemi, ilkel aritmetiğin öyküsünü zorlukla saptırılabilecek ya da yanlış anlaşılabilecek bir şekilde anlatır. Sözcüklerle sadece 2'ye, 3'e ya da 4'e kadar sayabilen ama dilsiz gösterisinde daha da ileri gidebilen bir vahşi görüyoruz. Elleri ve parmakları, ayakları ve ayak parmakları için kelimeleri vardır ve hareketi tanımlayan kelimelerin aynı zamanda anlamını ifade etmeye de hizmet edeceği fikri aklına gelir ve buna göre rakamları olurlar. Bu sadece bir kez olmadı; uzak bölgelerdeki farklı ırklar arasında da oldu çünkü 5 için 'el', 6 için 'el-bir', 10 için 'eller', 12 için 'iki ve ayaklar', 20 için 'eller ve ayaklar' ya da 'adam', 40 için 'iki adam' vb. gibi terimler, ortak ilkeden kaynaklanan bir tekdüzelik ama aynı zamanda bağımsız çalışmadan kaynaklanan bir çeşitlilik gösterir. Bunlar, kültürün gelişim teorisinde yeri ve açıklaması olan 'işaret-olguları'dır. Yozlaşma teorisi ise bunları tamamen göz ardı eder. Bunlar, uygarlık üzerine yazan bazı yazarların kendilerini geliştirme yetisini düşüncesizce inkâr ettikleri vahşi kabileler arasındaki gelişimin ve bağımsız gelişimin belirgin kayıtlarıdır. Aşağı ırkların rakam stoğunun

büyük bir kısmının, özellikle de el rakamları olarak adlandırılmaya uygun olmayan 1'den 4'e kadar olanların orijinal anlamı belirsizdir. Bunlar, 2 için 'birlikte', 3 için 'atmak', 4 için 'düğüm' gibi biçimlerde gerçekten gerçekleştiği gösterilen bir şekilde, nesnelerle karşılaştırılarak adlandırılmış olabilir ancak bir zamanlar sahip olduklarını tahmin edebileceğimiz herhangi bir somut anlam, şimdi değiştirilerek ve sakatlanarak bilginin dışına çıkmış gibi görünmektedir.

Sıradan kelimelerin çağlar boyunca nasıl değiştiğini ve orijinal anlamlarının izlerini nasıl kaybettiğini ve rakamlarda bu tür bir anlam bozulmasının, onları saf aritmetik sembollere uygun hâle getirmek için aslında arzu edildiğini hatırlarsak, mevcut rakamların bu kadar büyük bir kısmının fark edilebilir bir etimolojiye sahip olmamasına şaşıramayız. Bu durum özellikle 1, 2, 3, 4 için geçerlidir. Bu rakamlar hem düşük hem de yüksek ırklar arasında en erken üretilen ve dolayısıyla birincil önemlerini en erken yitiren rakamlardır. Bu düşük sayıların ötesinde, yüksek ve düşük ırkların dilleri dikkate değer bir farklılık gösterir. Esquimaux ve Zulu gibi vahşi dillerde çok yaygın ve belirgin olan el ve ayak rakamları, Sanskritçe ve Yunanca, İbranice ve Arapça gibi büyük uygarlık dillerinde neredeyse hiç görülmez. Bu durum dilin gelişim teorisine oldukça uygundur. Vahşilerin el rakamlarının icadına nispeten yakın zamanlarda ulaştıklarını ve bu nedenle bu tür rakamların etimolojisinin açık olduğunu iddia edebiliriz ancak kültürlü Asya ve Avrupa'da bu tür ilkel biçimlerin görülmemesinden, bunların uzak çağlarda orada var olmadıkları sonucu kesinlikle çıkmaz. O zamandan beri, orijinal şekilleri artık seçilemeyene kadar zamanın akışı tarafından çakıl taşları gibi yuvarlanmış ve hırpalanmış olabilirler. Son olarak hem vahşi hem de uygar ırklar arasında, rakamların genel çerçevesi tüm dünyada ilkel kültürün kalıcı bir anıtı olarak durmaktadır. Bu çerçeve, beşler, onlar ve yirmilerle hesaplamanın neredeyse evrensel şeması, el ve ayak parmaklarını saymanın çocuksu ve vahşi uygulamasının aritmetik bilimimizin temelinde yattığını göstermektedir. On, el sayımına dayanan sistemlerin sunduğu en uygun aritmetik temel gibi görünmektedir ancak on iki daha iyi olurdu ve on iki ondalık aritmetik aslında sıradan kullanımda daha az uygun olan ondalık aritmetiğe karşı bir protestodur. Bu durum, eski barbar yaşamındaki kökeninin hoyratlığının belirgin izlerini taşıyan yüksek uygarlığın nadir olmayan bir örneğidir.

BÖLÜM VIII

MİTOLOJİ

Mitik fantezi, diğer düşünceler gibi deneyime dayanır - Mitoloji, Hayal Gücü yasalarını incelemek için kanıt sağlar - Mitlerin güvenilirliği konusunda halkın görüşündeki değişim - Alegori ve Tarihe bağlanan mitler - Mitin etnolojik önemi ve işlenmesi - Mit, modern vahşiler ve barbarlar arasındaki gerçek varoluş ve büyüme içinde incelenmelidir - Mitin orijinal kaynakları - Doğanın genel canlılığına ilişkin ilk doktrinler - Güneş, Ay ve Yıldızların kişileştirilmesi; Su püsküremesi, Kum yığını, Gökkuşağı, Şelale, Salgın Hastalık - Mit ve Metaforda işlenen Analoji - Yağmur Mitosu, Gök Gürültüsü - Mitin oluşumunda Dilin Etkisi - Materyal, Birincil Kişileştirme, Verba İkincil Kişileştirme - Mit ile ilişkili olarak 'Dilbilgisel olarak cinsiyet, erkek ve kadın, canlı ve cansız Mit ile ilişkili olarak nesnelerin özel isimleri - Mitik hayal gücünü teşvik etmeye uygun zihinsel durum – Kurt adamlar Doktrini - Fantezi ve Hayal Gücü

Az bilgiyle üretilen ve biraz daha fazlasıyla ortadan kaldırılacak olan görüşler arasında, insan hayal gücünün neredeyse sınırsız yaratıcı gücüne olan inanç da vardır. Yüzeysel bir öğrenci, doğada hiçbir nedeni ya da bu maddi dünyada hiçbir modeli olmadığını düşündüğü, görünüşte vahşi ve kanunsuz hayaller kalabalığı içinde şaşkına dönerek, ilk başta bunların şairin, masal anlatıcısının ve kahinin hayal gücünden yeni doğduğu sonucuna varır ama yavaş yavaş en spontane kurgu gibi görünen şeyde, şiirin ve romantizmin kaynaklarının daha kapsamlı bir incelemesi, her fantezinin bir nedenini, her düşünce dizisine yol açan bir eğitimi, şairin topraklarının her ilinin şekillendirildiği, üzerine inşa edildiği ve insanlarla dolu olduğu bir miras malzeme deposunu ortaya çıkarmaya başlar. Kendi zamanımızdan geriye doğru, zihinsel tarihin seyri, modern düşünce ve fantezi okullarının önceki nesillerden kendilerine aktarılan entelektüel bir miras üzerinde yarattığı değişiklikler yoluyla izlenebilir ve daha uzak dönemler boyunca, ırkımızın ilkel koşullarına daha fazla yaklaştıkça, yeni düşünceyi eskiye bağlayan iplikler her zaman gözümüzün önünden kaybolmaz. Bunları, insan fantezisinin nihai kaynağı olan doğa ve yaşamın gerçek deneyimine geri götüren ipuçları olarak takip etmek büyük ölçüde mümkündür. Matthew Arnold'un *Time River (Zaman Nehri)* boyunca yüzen insanın düşünceleri hakkında yazdıkları, en çok onun mitik hayal gücü için doğrudur:

'Kıyılardaki dünya gibi
İnsanın aklı da öyle.
Yelken açtığı yol
O sadece düşünceleri bilir,
Yükselen şeyler onundur, geçtiği her yerde...'

Zihin bu şekilde aldığı izlenimleri değiştirecek ve üzerinde çalışacak, ürünlerini genellikle yeni, garip ve keyfi görünen ancak yine de deneyimlerimize aşina olan ve kendi bireysel bilincimizde iş başında bulunan süreçlerden kaynaklanan şekillerde diğer zihinlere aktaracaktır. Düşüncemizin görevi yaratmaktan ziyade geliştirmek, birleştirmek ve türetmektir ve bu doğrultuda işleyen tutarlı yasalar hayal gücünün somut olmayan yapılarında bile fark edilebilir. Burada, tüm evrende olduğu gibi, nedenden sonuca doğru bir sıralama, anlaşılabilir, kesin ve bilginin gerekli kesinliğe ulaştığı yerde hesaplanabilir bir sıralama olduğu kabul edilmelidir.

Hayal gücünün süreçlerini incelemek için, uygarlığın bilinen her dönemini ve insanlığın fiziksel olarak çeşitlilik gösteren tüm kabilelerini kapsayan efsanevi hikâyelerin iyi işaretlenmiş olaylarından belki de daha iyi bir konu yoktur. Burada Yeni Zelandalı ilahi Maui, denizin dibinden büyülü kancasıyla adaya balık avlarken, Hintli Vishnu ile birlikte yerini alacak, Yaban Domuzu avatarıyla okyanusun derinliklerine dalarak batık dünyayı canavar dişleriyle yukarı çıkaracak ve burada vahşi Avustralyalıların gürleyen gök gürültüsünde sesini duyduğu yaratıcı Baiame, Olimposlu Zeus'un yanında tahtına oturacaktır. Etnograf, vahşinin evreni çocuksu tefekküründen öğrendiği dersleri kalıba döktüğü cesur kaba doğa efsanelerinden başlayarak, bu kaba kurguları, Yunanistan'da zarif bir şekilde sanatsal, Meksika'da katı ve canavarca, Budist Asya'da bombastik abartıya dönüşen karmaşık mitolojik sistemlere dönüştürüldükleri ve birleştirildikleri zamanlara kadar takip edebilir. Bir zamanlar doğaya bu kadar sadık ve onun durmak bilmeyen yaşamıyla bu kadar hızlı olan klasik Avrupa mitolojisinin, yorumcular arasında nasıl alegoriyle sıvandığını ya da donuk sahte bir tarihe dönüştüğünü izleyebilir. Sonunda, modern uygarlığın ortasında, klasik ciltlerin konularından ziyade üslupları için incelendiğini ya da esas olarak eski zamanların düşüncelerinin antik kanıtları olarak değer gördüğünü görür. Geçmişin efsane yaratıcıları tarafından beceri ve güçle yetiştirilen yapıların kalıntıları artık çocukluk halk edebiyatının kırıntılarında, kaba batıl inançlarda ve ölmekte olan eski efsanelerde, şiir ve romantizmin sürekli akışı tarafından eski günlerden taşınan düşünce ve imalarda, entelektüel tarihin geçmiş çağlarında kazanılmış bir rütbeyi hâlâ miras olarak tutan eski görüş parçalarında aranmalıdır ancak mitolojinin zihin yasalarının tarihini izlemenin bir aracı olarak hesaba katılması, 19. yüzyıla kadar

nadiren keşfedilen bir bilim dalıdır. Burada buna ait bazı araştırmalara girmeden önce, eski mitologların görüşlerine bir göz atmak, çalışmalarının hangi değişikliklerden geçerek sonunda bilimsel bir değere sahip olduğu bir duruma ulaştığını göstermek açısından faydalı olacaktır.

Doğanın düzenliliği insanların zihinlerine öylesine kazınmıştır ki nasıl olup da büyüdüklerinde büyük bir zevkle dinledikleri eski efsanelerin kendilerininkinden bu kadar farklı bir dünyayı anlattığını merak etmeye başlarlar. Neden Tanrılar, devler ve canavarlar artık yeryüzünde muazzam yaşamlarını sürdürmüyorlar diye sorarlar; acaba eski günlerden bu yana olayların seyri değişmiş olabilir mi? Böylece tarihçi Pausanias'a, dünyanın geniş çaplı kötülüğünün, Lykaon'un bir kurda, Niobe'nin bir taşa dönüştüğü, insanların hâlâ Tanrıların sofrasında misafir olarak oturduğu ya da Herakles gibi Tanrı olmak için yetiştirildiği zamanların artık eskisi gibi olmadığı anlaşıldı. Modern zamanlara kadar, değişmiş bir dünya hipotezi, eski harikulade masallara inanmanın zorluğunu az çok ortadan kaldırmaya yaradı. Yine de her zaman kısmi bir zemini sağlam bir şekilde tutsa da uygulaması kısa sürede şu bariz nedenlerden dolayı sınırlandı: yalanı ve gerçeği aynı şekilde eşit bir iyilikle haklı çıkardı ve gerçeği her zaman bir ölçüde hayalden ayıran olasılık bariyerini tamamen yıktı. Yunan zihni soruna başka çıkış yolları buldu. Bay Grote'un ifadesiyle, antik efsaneler, retorikle yüceltmek için memnun edici ancak tartışmada incelemek için itici olan ilahi veya kahramanca Antik Çağın kutsal gelenekleri arasında yer almak için tanımlanmamış bir geçmişe geri atıldı ya da Plutarkhos'un Theseus'un öyküsünü anlatırken, hoşgörülü dinleyicilerin arkaik öyküyü yumuşak bir şekilde kabul etmeleri için yalvarması ve tarihin görünümünü alabilmesi için kendisini onu akılla arındırmaya adadığını söylemesi gibi, deneyime daha aşina biçimlere dönüştürüldüler.[345] Bu masala tarih görünümü verme süreci, gerçek olmayan imkânsızlıkları gerçek olmayan olasılıklara dönüştürmenin bu kârsız sanatı, eskiler ve onlardan sonra modernler tarafından, özellikle aşağıdaki iki yönteme göre sürdürüldü.

İnsanlar çağlar boyunca, iyi ya da kötü tüm efsanevi yorumlara yer bulunan, inançsızlık ve inanç arasında uzanan o büyük zihinsel bölgenin az ya da çok bilincinde olmuşlardır. Bir efsanenin iddia ettiği gibi gerçek bir anlatı olmadığı kabul edilirse bunun üzerine onu hiçbir şey ifade etmediği gerekçesiyle kitaplardan ve hafızalardan silmezler ama onda hangi orijinal anlamın olabileceğini, hangi eski hikâyeden ikinci bir büyüme olabileceğini ya da hangi gerçek olayın veya güncel düşüncenin onu buldukları duruma gelmesini önermiş olabileceğini sorarlar. Ne var ki bu tür sorulara makul cevaplar vermek, en az sormak kadar kolaydır ve sonra, bu hazır cevapların doğru cevaplar olduğundan emin olma çabası içinde,

sorunun sadece farklı değil, aynı zamanda birbiriyle bağdaşmayan belirsiz sayıda görünür çözüme sahip olduğu ortaya çıkar. Mitlerin spekülatif yorumundaki bu radikal belirsizlik, Lord Bacon tarafından "Eskilerin Bilgeliği' adlı eserinin önsözünde güçlü bir şekilde ifade edilmiştir. "Kurgunun ne kadar değişken ve tutarsız bir şey olduğunu, her yöne çekilip çekiştirilebileceğini ve zekâ ve söylemin ne kadar büyük bir meta olduğunu, olayları iyi bir şekilde kullanabildiğini ancak ilk yazarlar tarafından asla böyle kastedilmediğini de bilmiyorum" der. Böyle bir uyarının gerekliliği, Bacon'ın önsözünü yazdığı incelemeden anlaşılabilir çünkü orada, öğrencilerini ihtiyatla uyardığı tuzağa balıklama daldığını görürüz. Kendisinden önceki ve sonraki birkaç filozofun yaptığı gibi, Yunanistan'ın klasik mitlerini ahlaki alegoriler olarak yorumlamaya girişir. Böylece Memnon'un hikâyesi, gelecek vaat eden aceleci genç adamların kaderlerini tasvir eder: Perseus savaşı sembolize eder ve üç Gorgon'dan sadece ölümlü olanına saldırdığında, bu sadece uygulanabilir savaşlara teşebbüs edilmesi gerektiği anlamına gelir. Bir mitin hayali bir uygulaması ile gerçek unsurlarına ayrıştırılması arasındaki farkı daha güçlü bir şekilde ortaya koymak kolay olmayacaktır çünkü burada, yorumcunun mit yaratma sürecini tersine çevirdiğini düşündüğü yerde, aslında sadece onu eski yönde bir aşama daha ileri götürüyor ve az ya da çok uzak bir analoji ile bağlantılı bir düşünce dizisinin önerisinden bir başkasını geliştiriyordu. Bu basit sanatı her birimiz kendi hayal gücümüze göre uygulayabiliriz. Örneğin, ekonomi politik o an için zihnimizin en üst noktasında yer alıyorsa Perseus'un hikâyesini gereken ciddiyetle ticaretin bir alegorisi olarak açıklayabiliriz: Perseus'un kendisi Emek'tir ve Kâr olan Andromeda'yı zincirlenmiş ve Sermaye canavarı tarafından yutulmaya hazır olarak bulur; onu kurtarır ve zaferle götürür. Şiir ya da mistisizm hakkında herhangi bir şey bilmek, hayal gücünün bu yeniden üretken büyümesini kabul edilen ve hayranlık duyulan bir entelektüel süreç olarak bilmektir ama iş mitolojinin süreçlerinin ayık bir şekilde araştırılmasına geldiğinde, eski bir hayalin temeline inme çabası, onu yeni bir hayalin altına daha da derinlemesine gömmekle pek yardımcı olmayacaktır.

Bununla birlikte, alegorinin mitlerin gelişiminde hiçbir yorumcunun göz ardı etmemesi gereken bir payı vardır. Rasyonelistlerin hatası, alegoriyi gerçek eyleminin ötesine taşımak ve onu karanlık öyküleri saydam bir anlama indirgemek için evrensel bir çözücü olarak uygulamaktır. Aynı şey, bir dereceye kadar gerçekler üzerine kurulu olan diğer büyük rasyonalizasyon süreci için de geçerlidir. Hiçbir şey, gerçek şahsiyetlerin tarihlerine sıklıkla efsanevi olayların eklendiğinden ve hatta özü efsanevi olan masallarda yer aldıklarından daha kesin değildir. Hiç kimse Apes Vadisi'ndeki efsanevi macerası nedeniyle Süleyman'ın ya da Nibe-

lungen Lied'inde yer aldığı için Attila'nın varlığına inanmaz. Sir Francis Drake, hâlâ Dartmoor'da Vahşi Av'a nasıl önderlik ettiğini ve Buckland Manastırı'nda dünyayı dolaştığı davulu çaldıklarında hâlâ nasıl coştuğunu anlatan kır evi hikâyeleriyle bizim için daha az değil, daha çok gerçektir. Büyük adamların geleneklerinde gerçek ve masalın karışımı, korkunç fanteziler içeren efsanelerin yine de tarihi gerçekte bir temeli olabileceğini göstermektedir ancak mitologlar, bundan güç alarak efsaneyi tarihe indirgemek için sistematik yöntemler geliştirmiş ve böylece açıkladıklarını iddia ettikleri mitolojiyi boğmaya ve geliştirdiklerini iddia ettikleri tarihi mahvetmeye çalışmışlardır. Bu plan sadece olağanüstü olanın bastırılmasından ibaret olduğu sürece, Sir G. W. Cox'un Dev-Öldüren Jack'i devleri dışarıda bırakarak rasyonalize etmesinden de anlaşılacağı gibi, güvenilirliği hakkında bir fikir edinilebilir. Efsanevi mucizeleri metaforla gizlenmiş gerçekler olarak ele aldığı sürece, yöntemin sonuçlarının sadece çıplak bir şekilde ifade edilmesi bize göre onun en acımasız eleştirisidir. Böylece daha klasik çağlarda insanlar Atlas'ın kürenin kullanımını öğreten büyük bir astronom olduğunu ve bu nedenle dünyanın onun omuzlarında durduğunu ilan ediyorlardı. Efsanenin sıradanlaşarak çürümesi öyle bir aşamaya gelmişti ki Ari ırkının büyük Gök Tanrısı, yaşayan bizzat Cennet'in kendisi, Yüce Zeus, Krete'nin bir kralı olarak kabul ediliyordu ve Kretalılar meraklı yabancılara, üzerinde büyük merhumun adının yazılı olduğu mezarını gösterebiliyorlardı. Modern 'euhemeristler' (İskender zamanında bu sanatın büyük bir profesörü olan Messenia'lı Euhemeros'tan bu adı almışlardır) kısmen eski yorumları benimsemişler ve bazen Yunanlı ve Romalı hocalarını yavan olasılıkların peşinde koşma yarışında oldukça geride bırakmışlardır. Jove'nin yıldırımlarıyla devleri vurmasının bir kralın isyanı bastırması olduğunu; Danae'nin altın yağmurunun muhafızlarına rüşvet olarak verilen para olduğunu; Prometheus'un kilden heykeller yaptığını, bu yüzden de mübalağalı bir şekilde erkeği ve kadını kilden yarattığının söylendiğini; Daidalos'un yürüyen figürler yaptığından söz edildiğinde, bunun şekilsiz eski heykelleri geliştirdiği ve bacaklarını ayırdığı anlamına geldiğini bildirirler. Yaşlılar, gençliklerinde bu hayallerin ciddiyetle ortaya konduğu bilgili kitapları eğitimli görüşlerin rehberleri olarak hâlâ hatırlarlar. Bazı okul kitaplarımız hâlâ onlardan saygıyla alıntı yapmaya devam eder ve birkaç başıboş yazar, Abbé Banier'in çok seçkin bir temsilcisi olduğu bir zamanların ünlü sisteminin bir kalıntısını sürdürür.[346] Oysa son zamanlarda kötü günlere denk geldi ve otorite sahibi mitologlar onu genel bir küçümsemeye getirecek kadar küstahça davrandılar. Bu tür argümanların kötüye kullanılmasına karşı olan hisler o kadar ileri gitti ki artık öğrencileri bunun makul olduğu kadar mantıksız bir tarafı olduğu konusunda uyarmak ve onlara bazı

vahşi efsanelerin şüphesiz olduğunu ve bu nedenle diğerlerinin çoğunun tarihi bir gerçekliğin çekirdeğini içerebileceğini hatırlatmak gerçekten arzu edilmektedir.

Mitleri rasyonalize eden eski sistemler ne kadar bilgili ve ustaca olsa da büyük ölçüde bir kenara atılmaya mahkûm olduklarına şüphe yoktur. Bu, onların yorumlarının imkânsız olduğunun kanıtlanmasından değil, mitolojik spekülasyonda salt olasılığın artık o kadar değersiz bir meta olduğunun görülmesinden kaynaklanmaktadır ki her araştırmacı içtenlikle bu kadar bol olmamasını dilemektedir. Diğer tüm bilimsel araştırmalarda olduğu gibi, mitlere köken atarken de gerçek şu ki artan bilgi ve daha katı kanıt kurallarının kullanılması, kanaat oluşturmak için gereken olasılık standardını eski seviyenin çok üzerine çıkarmıştır. İçinde bulunduğumuz zamanı inançsız bir zaman olarak tanımlayan pek çok kişi vardır ancak gelecek kuşakların bu hükmü kabul edeceği hiçbir şekilde kesin değildir. Kuşkusuz kuşkucu ve eleştirel bir zamandayız ancak kuşkuculuk ve eleştiri makul bir inanca ulaşmanın koşullarıdır. Bu nedenle, eski tarihin olumlu inancının etkilendiği yerlerde, kanıt alma gücünün azalması değil, cehalet bilincinin artması söz konusudur. Fizik biliminin sınayabildiğimiz ve tekrar tekrar sınayabildiğimiz gerçeklerine göre eğitiliyoruz ve zihinlerimizi bu tür testlerden kaçan ve hatta güvenilmeyecek ifadeler içerdiği herkes tarafından kabul edilen eski kayıtlara çevirdiğimizde, bu yüksek kanıt seviyesinden bir düşüş hissediyoruz. Tarihsel eleştiri, kroniğin kendi içinde olasılık dışı olmayan olayları kaydettiği durumlarda bile sert ve titiz hâle gelir ve hikâye dünyanın alışılagelmiş gidişatına ilişkin şemamızın dışına çıktığı anda, sürekli tekrarlanan soru onu karşılamak için ortaya çıkar: Hangisi daha olasıdır, bu kadar olağandışı bir olayın gerçekten yaşanmış olması mı yoksa kaydın yanlış anlaşılmış ya da yanlış olması mı? Bu nedenle tarihin kaynaklarını seve seve antik kalıntılarda, tasarlanmamış ve ikincil kanıtlarda, tarih olarak yazılmamış belgelerde ararız ama herhangi bir jeoloji okuyucusu, eğer kanıtlar onların doğruluğuna dair adil bir garanti taşıyorsa mucizelere inanamayacak kadar kuşkucu olduğumuzu söyleyebilir mi? Kayıp tarihin yeniden inşa edildiği ve mevcut tarihin düzeltildiği bir zaman hiç oldu mu ki bütün bir gezginler ordusu, kazıbilimciler, eski beratları araştıranlar ve unutulmuş lehçeleri keşfedenler tarafından şimdikinden daha gayretli bir şekilde yapılsın? Yalan masallar olarak bir kenara atılan efsaneler, yaratıcılarının ve aktarıcılarının hayal bile edemeyeceği şekillerde tarihin kaynakları olduklarını kanıtladılar. Anlamları yanlış anlaşılmıştır ama bir anlamları vardır. Anlatılmış olan her masalın ait olduğu zaman için bir anlamı vardır. İspanyol atasözünün dediği gibi yalan bile doğuştan bir kadındır ('la mentira es hija de algo'). Böylece, düşüncenin gelişiminin kanıtı olarak, uzun geçmişteki inanç ve kullanımın

kayıtları olarak, hatta bir ölçüde onlara sahip olan ulusların tarihi için malzeme olarak, eski efsaneler tarihi gerçekler arasındaki yerini almıştır ve modern tarihçi bunlarla, yıkmak için çok yetenekli ve istekli, aynı zamanda yeniden inşa etmek için de yetenekli ve isteklidir.

Her şeyden önce, mitolojik çalışmaların ihtiyaç duyduğu şey, bilginin ve ele alış biçiminin genişliğidir. Dar bir görüşe uymak için yapılan yorumlar, geniş bir görüşe maruz kaldıklarında zayıflıklarını ortaya koyarlar. Herodotos'un bir dişi köpek tarafından emzirilen bebek Kyros'un öyküsünü rasyonelleştirmesine bakın: basitçe çocuğun Spakô (Yunanca Kynô) adında bir çobanın karısı tarafından büyütüldüğünü, gerçek bir dişi köpeğin onu kurtarıp beslediği masalının da buradan çıktığını anlatır. Buraya kadar tek bir vaka olması açısından iyidir fakat Romulus ve Remus'un hikâyesi de aynı şekilde, bir dişi canavar olan bakıcının isminde yapılan bir kelime oyunuyla gizemli hâle getirilmiş gerçek bir olayı mı kaydetmektedir? Romalı ikizler gerçekten de Lupa adında bir bakıcı anne tarafından büyütüldüler mi? Gençliğimizin 'Lempriere Sözlüğü' (1831 tarihli 16. baskıyı alıntılıyorum) ünlü efsanenin kökeni olarak ciddi bir şekilde bunu vermektedir. Yine de konuya doğru bir şekilde bakarsak, bu iki hikâyenin yaygın bir mitik grubun örneklerinden başka bir şey olmadığını görürüz. Kendisi de savunmasız bebeklerin ulusal kahramanlar olmak üzere kurtarıldığı çok daha geniş bir gelenekler bütününün sadece bir bölümüdür. Diğer örneklere gelince, Slav folkloru, insanüstü ikizler olan Waligora adındaki dağ atını ve Wyrwidab adındaki ünlü meşe sökücüsünü emziren dişi kurt ve dişi ayıyı anlatır. Almanya'da Dieterich efsanesi vardır, bakıcı annesi dişi kurt olduğu için Wolfdieterich olarak anılır. Hindistan'da bu olay Satavahana ve dişi aslan, Sing-Baba ve dişi kaplan hikâyelerinde tekrarlanır. Efsane, bir göle atılan ve bir dişi kurt tarafından korunarak Türk krallığının kurucusu olan Burta-Chino'dan bahseder; Brezilya'nın vahşi Yuracareleri bile bir jaguar tarafından emzirilen ilahi kahramanları Tiri'yi anlatırlar.[347]

Aksine, bilimsel mit yorumlaması, benzer vakaların bu şekilde karşılaştırılmasıyla aslında güçlenir. Yeni bilginin etkisinin yıkmak yerine inşa etmek olduğu yerlerde, daha geniş ve daha derin kanıtların daha geniş ve daha derin bir temel oluşturduğu mit-yorum grupları olduğu görülür. Sağlam bir yorumlama sisteminin altında yatan ilkeler gerçekten az ve basittir. Farklı bölgelerden benzer mitlerin, karşılaştırmalı büyük gruplar halinde düzenlenerek ele alınması, mitolojide zihinsel yasanın belirgin düzenliliğiyle yinelenen imgesel süreçlerin işleyişini izlemeyi mümkün kılar ve böylece tek bir örneği sadece izole bir merak konusu olabilecek hikâyeler, insan zihninin iyi işaretlenmiş ve tutarlı yapıları arasında yerini alır. Bunun gibi kanıtlar bizi tekrar tekrar 'gerçeğin kurgudan daha garip'

olduğu gibi mitin de tarihten daha tekdüze olabileceğini kabul etmeye itecektir.

Dahası hem eski mitlerinde anlam bilincini hem de yeni mitler yaratma alışkanlığını hâlâ devam ettirecek kadar mit gelişiminin ait olduğu düşünce durumunu sadakatle temsil eden hem eski hem de modern ırkların kanıtları elimizin altındadır. Vahşiler sayısız çağlar boyunca ve halen insan zihninin mit yaratma aşamasında yaşamaktadır. Mitlerin gerçekten nasıl ve ne tür insanlar tarafından yapıldığına dair bu doğrudan bilginin tamamen cehalet ve ihmali yüzünden, basit felsefeleri yorumcuların yığınla saçmalığının altına gömülmüştür. Hiçbir zaman tamamen kaybolmamış olsa da mitik yorumun sırrı neredeyse tamamen unutulmuştu. Bu sırrın geri kazanılması, Grimm kardeşler tarafından derlenen yazlık masallardan Max Müller'in derlediği Rig-Veda'ya kadar kendi ırkımızın eski dilini, şiirini ve halk edebiyatını büyük bir emek ve beceriyle araştıran modern öğrenciler sayesinde olmuştur. Ari dili ve edebiyatı artık mitolojinin ilk aşamalarını harika bir genişlik ve açıklıkla gözler önüne sermekte, daha sonraki çağların çocuksu hayaller batıl gizemlere gömülene kadar şişirip çarpıttığı doğa şiirinin o ilkel tohumlarını sergilemektedir. Burada, pek çok seçkin öğrencinin ele aldığı Aryan mitolojisini özel olarak araştırmak değil, insanlığın çeşitli ırkları arasında mitolojinin en önemli gelişmelerinden bazılarını, özellikle de vahşi kabilelerin mitlerinin uygar ulusların mitleriyle genel ilişkisini belirlemek için karşılaştırmak önerilmektedir. Tartışma, dünya mitolojisinin genel bir tartışmasını amaçlamamaktadır ve genel bir incelemede ele alınması gereken çok sayıda önemli konuya değinilmemiştir. Seçilen konular çoğunlukla, uygarlığın gelişimine ilişkin genel etnolojik sorunla bağlantılı olarak mitin ele alınmasına sağlam bir temel oluşturmak üzere, kendilerine uygulanan kanıt ve argümanların katılığı ile uygun olanlardır. Savunulan genel tez, Mit'in uzak çağlarda tüm insan ırkı arasında yaygın olan vahşi koşullarda ortaya çıktığı, bu ilkel koşullardan en az uzaklaşmış olan modern kaba kabileler arasında nispeten değişmeden kaldığı, daha yüksek ve daha sonraki uygarlık derecelerinin bile, kısmen gerçek ilkelerini koruyarak ve kısmen de kalıtsal sonuçlarını Ataların geleneği biçiminde devam ettirerek, onu sadece hoşgörüyle değil, onurlandırarak sürdürdüğüdür.

Mitin kökeni ve ilk gelişimi, insanın ilk çocukluk dönemindeki aklına dayandırılabilir. Bilgili eleştirmenlerin mitolojiyi yanlış bir şekilde ele alarak, şiirde gelenekselleşmiş ya da tarih kılığına bürünmüş çocuksu fikirlerini takdir etmede neredeyse alışkanlıkla başarısız oldukları doğrudur. Yine de benzerliklerinin altında yatan ortak düşünceleri ayırt etmek için farklı ulusların mitik hayallerini karşılaştırdıkça, çocukluğumuzda mit aleminin kapılarında yaşadığımızı kabul etmeye daha hazır olacağız. Mitolojide "çocuk", bizim bu deyimi kullanmaya

yatkın olduğumuzdan daha derin bir anlamda, "erkeğin babası "dır. Böylece, aşağı kabilelerin tuhaf hayallerini ve vahşi efsanelerini incelerken, dünya mitolojisini aynı anda hem en belirgin hem de en ilkel biçimiyle bulduğumuzda, burada yine vahşiyi insan ırkının çocukluğunun bir temsilcisi olduğunu iddia edebiliriz. Burada Etnoloji ve Karşılaştırmalı Mitoloji el ele gider ve Mitin gelişimi Kültürün gelişiminin tutarlı bir parçasını oluşturur. Eğer vahşi ırklar, ilkel kültürün en yakın modern temsilcileri olarak, uygarlık boyunca izi sürülecek olan ilkel mitik kavramları en belirgin ve değişmemiş biçimde gösteriyorsa o zaman öğrencilerin olabildiğince başlangıçtan başlamaları mantıklıdır. Vahşi mitoloji bir temel olarak alınabilir ve daha sonra daha uygar ırkların mitleri, sanatta daha gelişmiş olsalar da benzer kökenlerden kaynaklanan kompozisyonlar olarak gösterilebilir. Bu yaklaşım tarzı, araştırmanın hemen hemen tüm dallarında ve özellikle de Doğa Mitleri olarak adlandırılabilecek şiirsel kurguların en güzellerini incelerken tatmin edici olduğunu kanıtlamaktadır.

Gerçekleri mitlere dönüştüren nedenlerin başında, tüm doğanın canlılığına olan inanç gelir ve bu inanç en üst düzeyde kişileştirmeye kadar yükselir. Bu, zihnin ara sıra ya da varsayımsal bir eylemi olmayıp, insanın dünyasının her ayrıntısında kişisel yaşam ve iradenin işleyişini tanıdığı o ilkel zihinsel durumla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Bu Animizm doktrini felsefeyi ve dini etkilediği için başka bir yerde ele alınacaktır ancak burada sadece mitoloji üzerindeki etkisiyle ilgilenmek zorundayız. Daha aşağı insan kabileleri için güneş ve yıldızlar, ağaçlar ve nehirler, rüzgârlar ve bulutlar, insan ya da hayvan benzetmelerine uygun yaşamlar süren ve evrendeki özel işlevlerini hayvanlar gibi uzuvların ya da insanlar gibi yapay aletlerin yardımıyla yerine getiren kişisel canlı yaratıklar olurlar ya da insanların gözlerinin gördüğü şey sadece kullanılacak alet ya da şekillendirilecek malzemedir. Bunun arkasında onu elleriyle kavrayan ya da nefesiyle üfleyen muazzam ama yine de yarı insan bir yaratık durur. Bu gibi fikirlerin üzerine inşa edildiği temel, şiirsel fanteziye ve dönüştürülmüş metafora indirgenemez. Bu fikirler geniş bir doğa felsefesine dayanır. Bu felsefe gerçekten de ilkel ve acemice olsa da düşünceli, tutarlı ve oldukça gerçek ve ciddi bir anlam taşır.

Bu evrensel canlılık doktrinini doğrudan kanıtlarla test edelim ki konuya yeni başlayan okuyucular bunun modern bir felsefi kurgu olduğunu ya da aşağı ırkların böyle bir fikri gerçekten ifade etmeleri gerekiyorsa bunu sadece şiirsel bir konuşma tarzı olarak yaptıklarını düşünmesinler. Uygar ülkelerde bile, bu kavram çocuğun dış dünyaya ilişkin ilk teorisi olarak ortaya çıkmaktadır ve bunun nasıl gerçekleştiğini görmemek mümkün değildir. Çocukların bir şeyler anlamayı öğrendikleri ilk varlıklar insanlar, özellikle de kendi benlikleridir ve sanki san-

dalyeler, sopalar ve tahta atlar da bakıcılar, çocuklar ve kedi yavruları gibi aynı türden kişisel iradeyle hareket ediyormuş gibi, tüm olayların ilk açıklaması insani açıklama olacaktır. Böylece bebekler mitolojiye ilk adımlarını Cosette'in oyuncak bebeğiyle yaptığı gibi *'se figurer que quelque chose est quelqu'un'* düşüncesiyle atarlar ve bu çocuksu teorinin eğitim sırasında öğrenilmek zorunda kalınması ne kadar ilkel olduğunu gösterir. Bay Grote'un da uygun bir şekilde belirttiği gibi, yetişkin uygar Avrupalılar arasında bile, "Anlık tutkuların gücü çoğu zaman edinilmiş alışkanlığın yerini almaya yetecektir ve zeki bir adam bile acı çektiği bir anda, acı çektiği cansız nesneyi tekmelemeye ya da dövmeye itilebilir. Bu tür konularda vahşi zihin çocukluk aşamasını iyi temsil eder. Brezilya'nın vahşi yerlisi tökezlediği taşı ya da kendisini yaralayan oku ısırır. Böyle bir zihinsel durum, tarih boyunca sadece dürtüsel alışkanlıklarda değil, resmi olarak yürürlüğe konmuş yasalarda da izlenebilir. Güney Asya'nın kaba Kukileri, cana karşılık can şeklindeki basit intikam yasalarını uygulamakta çok titiz davranırlardı. Bir kaplan bir Kuki'yi öldürürse ailesi bu kaplanı ya da bir başkasını öldürüp yiyerek misilleme yapana kadar utanç içinde kalırdı ama daha da ötesi, bir adam ağaçtan düşerek ölürse akrabaları intikamlarını ağacı kesip parçalara ayırarak alırlardı.[348] Modern bir Cochin-Çin kralı, gemilerinden biri kötü yol aldığında, onu diğer suçlular gibi boyunduruğa vururdu.[349] Klasik zamanlarda, Xerxes'in Hellespont'u kırbaçlaması ve Cyrus'un Gyndes'i kurutması hikâyeleri örnek olarak gösterilebilir ancak düzenli Atina yasal işlemlerinden biri daha çarpıcı bir kalıntıdır. Prytaneum'da, insan eli değmeksizin birinin ölümüne neden olan balta, tahta ya da taş parçası gibi cansız bir nesneyi yargılamak için bir mahkeme kurulur ve eğer mahkûm edilirse bu tahta ya da taş ciddi bir biçimde sınırın ötesine atılırdı.[350] Bu dikkate değer prosedürün ruhu eski İngiliz yasasında (son hükümdarlık döneminde yürürlükten kaldırılmıştır) yeniden ortaya çıkar. Buna göre, sadece bir insanı öldüren bir hayvan değil, üzerinden geçen bir araba tekerleği ya da üzerine düşüp onu öldüren bir ağaçta deodand ya da Tanrı'ya verilir, yani elden çıkarılır ve yoksullar için satılır: Bracton'un dediği gibi, *'Omnia quae movent ad mortem sunt Deodanda'*. Dr. Reid bu yasayı yorumlarken, yasanın amacının öküzü ya da arabayı suçlu olarak cezalandırmak değil, 'insanlara insan yaşamına kutsal bir saygı aşılamak' olduğunu söyler."[351] Ne var ki Reid'in argümanı daha çok, bu konuda olduğu gibi, tarih ve etnografyanın vazgeçilmez kanıtlarıyla desteklenen, hukukun kökenine ilişkin üstünkörü spekülasyonların değersizliğini göstermeye yarar. Modern folklordan bir örnek, hareketsiz şeylerin canlı ve bilinçli olduğuna dair bu ilkel fantezinin hâlâ en uç noktada olduğunu göstermektedir. Bir evin efendisi ya da hanımı öldüğünde 'arılara haber verme' şeklindeki acıklı gelenek,

kendi ülkemizde bilinmeyen bir şey değildir ancak Almanya'da mesaj iletme fikri daha da gelişmiştir. Kederli duyuru sadece bahçedeki her arı kovanına ve ahırdaki her hayvana iletilmekle kalmaz, aynı zamanda her mısır çuvalına dokunulmalı ve evdeki her eşya sallanmalıdır ki efendinin gidişini kabul edebilsinler.[352]

Ruhani varlıklar doktrini olan Animizmin, insan zihninin, hayal gücümüzün ancak bilinçli bir metaforda kişileştirmeye yaradığı olgulara tutarlı bir bireysel yaşam veren o erken döneminde, mitik kişileştirmeyle birlikte nasıl geliştiği ve ona nasıl tepki verdiğini birazdan göreceğiz. Doğada modern sınırların çok ötesinde yaygın bir yaşam ve irade fikri, cansız bedenler dediğimiz şeyleri bile canlandıran kişisel ruhlara olan inanç, ölümden sonra olduğu kadar yaşamda da ruhların göçü teorisi, bazen havada uçuşan ama bazen de ağaçlarda, kayalarda ve şelalelerde yaşayan ve böylece bu tür maddi nesnelere kendi kişiliklerini ödünç veren ruhani varlıklardan oluşan bir kalabalık duygusu gibi tüm bu düşünceler mitolojide, ayrı ayrı eylemlerini çözmeyi gerçekten zorlaştıracak kadar çok yönlü bir örtüşmeyle çalışır."[353]

Doğa mitlerinin bu tür Animistik kökeni Güneş, Ay ve Yıldızlardan oluşan büyük kozmik grupta çok açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Tüm dünyadaki erken dönem felsefesinde Güneş ve Ay canlıdır ve doğaları gereği insan gibidirler. Genellikle erkek ve dişi olarak karşılaştırılsalar da yine de her birine atanan cinsiyette ve birbirleriyle olan ilişkilerinde farklılık gösterirler. Güney Amerika'nın Mbocobileri arasında Ay bir erkek, Güneş ise onun karısıdır ve bir keresinde yere düştüğü ve bir Kızılderilinin onu tekrar ayağa kaldırdığı ancak ikinci kez düştüğü ve ormanı bir ateş tufanıyla yaktığı anlatılır.[354] Bu fikrin tersini göstermek ve aynı zamanda vahşilerin gök cisimlerini ne kadar canlı bir hayal gücüyle kişileştirebildiklerini göstermek için, bazı Algonquin Kızılderilileri ile XVII. yüzyılda Kanada'ya giden ilk Cizvit misyonerlerinden biri olan Peder Le June arasında tutulmalarla ilgili olarak geçen şu tartışmayı okuyabiliriz: "[355] Aynı ırkın mitolojik açıdan önemli bir efsanesi olan Iosco'nun Ottawa hikâyesi, Güneş ve Ay'ı kardeş olarak tanımlar. Söylendiğine göre, iki Kızılderili gökyüzündeki bir uçurumdan atlayarak kendilerini ay ışığının aydınlattığı hoş bir diyarda bulurlar ve orada Ay'ın bir tepenin arkasından yaklaştığını görürler. İlk görüşte onu tanırlar, beyaz yüzlü ve hoş bir havası olan yaşlı bir kadındır. Onlarla nazikçe konuşur, onları kardeşi Güneş'e götürür, o da onları yanında taşır ve mutlu bir yaşam vaat ederek evlerine gönderir.[356] Mısırlı Osiris ve İsis'in aynı anda hem kardeş hem de karı-koca olmaları gibi, Perulu Güneş ve Ay, Ynti ve Quilla, İnkaların babası ve annesi de böyleydi; kız kardeş evliliğinin dinlerinde hem bir anlamı hem de bir gerekçesi vardı.[357] Bu tür cinsiyet ilişkilerinin görülmediği diğer ülkelerin mitleri,

gece ve gündüzün sürekli tekrarlanan, asla sıkıcı olmayan hikâyesini anlatırken aynı gerçekçi kişileştirmeyi sürdürür. Böylece Meksikalılar için eski güneş sönüp dünyayı karanlıkta bıraktığında, büyük bir ateşin içine atlayan, aşağıdaki gölgelere inen ve doğuda Güneş Tonatiuh olarak Tanrılaştırılmış ve görkemli bir şekilde ortaya çıkan eski bir kahramandı. Ondan sonra başka bir kahraman atladı ama şimdi ateş sönükleşmişti ve o sadece Ay Metztli olarak daha hafif bir parlaklıkta ortaya çıktı.[358]

Bütün bunların, modern bir şairin hayali mecazları gibi, sadece bir ifade biçimi olabileceğine itiraz edilirse, böyle bir itirazın karşı koyamayacağı kanıtlar vardır. Aleutların, biri Ayı gücendirirse Ayın suçlunun üzerine taş yağdırıp onu öldüreceğini düşündükleri zaman[359] ya da Ay bir Kızılderili kadınına indiğinde, kucağında bir çocukla güzel bir kadın şeklinde görünüp tütün ve kürklü elbiseler sunmasını istediğinde,[360] hangi kişisel yaşam anlayışı bunlardan daha belirgin olabilir? Apaçi Kızılderilisi gökyüzünü işaret ederek beyaz adama, "Tanrı'nın, bu Güneş'in (que Dios, este Sol) yaptıklarımızı gördüğüne ve kötülük yaptığımızda bizi cezalandırdığına inanmıyor musun?" diye sorduğunda, bu vahşinin retorik bir benzetmeyle konuştuğunu söylemek mümkün değildir.[361] Homeros'un yaşayan kişisel Hêlios tefekküründe mecazdan daha fazla ve daha derin bir şey vardı. Çok daha sonraki çağlarda bile, Yunanistan'da astronomlara, güneşin sadece Tanrısallığını değil, kişiliğini de inkâr eden ve onu kocaman sıcak bir top ilan eden o kâfir materyalistlere karşı yükselen feryadı okuyabiliriz. Daha sonra Tacitus, Boiocalcus'un Roma elçisinin önünde kabilesinin topraklarından sürülmemesi için yalvardığını kaydederken, Alman ulusları arasında hâlâ devam eden dini canlılığın aksine, Romalılar arasında benzetmeye dönüşen eski kişileştirmeyi ne kadar canlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Tarihçiye göre, Alman lider güneşe doğru bakarak ve sanki orada bulunuyormuş gibi diğer gök cisimlerine seslenerek, onlardan boş bir toprağa bakmayı isteyip istemediklerini sordu *(Solem deinde respiciens, et caetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, vellentne contueri inane solum?)*.[362]

Yıldızlar için de durum böyledir. Vahşi mitoloji, onlara canlı bir hayat atfetme konusunda diğer tüm farklılıklarla hemfikir olan birçok hikâye içerir. Onlardan sadece hayali kişilikleriyle bahsetmekle kalmazlar, onlara kişisel eylemler atfedilir ya da bir zamanlar yeryüzünde yaşadıkları bile söylenir. Avustralya yerlileri Orion'un kemerindeki ve kınındaki yıldızların koro dansı yapan gençler olduğunu söylemekle kalmayıp, 'Günün Ayağı' (Ginabong-Bearp) dedikleri Jüpiter'in Eski Ruhlar arasında bir şef olduğunu, insan yeryüzüne gelmeden önce cennete çevrilmiş olan o eski ırkın olduğunu beyan ederler.[363] Esquimauxlar, Orion'un kuşağın-

daki yıldızlara Kayıp Olanlar demekten ve onların evlerinin yolunu kaybeden fok avcıları olduklarına dair bir hikâye anlatmaktan geri durmadılar ama yıldızların gökyüzüne çıkmadan önce eski zamanlarda insanlar ve hayvanlar olduğunu açıkça kabul ettiler.[364] Kuzey Amerika Kızılderililerinin Ülker'e Dansçılar, sabah yıldızına da Gün Getiren demelerinin yüzeysel bir anlamı yoktu çünkü onlar arasında, bir Kızılderilinin çocukluğunda uzun süre baktığı ve bir keresinde yorgun ve şanssız bir şekilde ava çıktığında aşağı inip onunla konuşan ve onu avın bol olduğu bir yere götüren yıldızla ilgili Iowalar'ınkine benzer hikâyeler anlatılır.[365] Bengal'in Kasia'sı yıldızların bir zamanlar insan olduğunu söyler: bir ağacın tepesine tırmanmışlardır (elbette pek çok ülkenin mitolojisindeki büyük cennet ağacı), ama aşağıdaki diğerleri gövdeyi kesmiş ve onları orada dallarda bırakmıştır.[366] Rehberler gibi vahşi anlayışlarla, yıldızların tanıdık klasik kişileştirmesindeki orijinal anlamdan neredeyse hiç şüphe edilemez. Yıldızların canlılığına dair açık doktrin geçmiş yüzyıllardan günümüze kadar izlenebilmektedir. Origen yıldızların canlı ve rasyonel olduğunu, irrasyonel yaratıkların yerine getirebileceğini söylemenin saçma olacağı bir düzen ve akılla hareket ettiklerini beyan eder. Pamphilius, bu Baba için yazdığı özürde, bazılarının cennetin ışıklarını canlı ve rasyonel yaratıklar olarak görürken, diğerlerinin onları sadece ruhsuz ve anlamsız cisimler olarak gördüğünü, hiç kimsenin diğerini her iki görüşe de sahip olduğu için sapkın olarak adlandıramayacağını çünkü bu konuda açık bir gelenek olmadığını ve kilise mensuplarının bile bu konuda farklı düşündüklerini belirtir.[367] Zamanımızda yıldızların ruhları teorisi hâlâ kendine taraftar bulmaktadır ve gerici filozofların lideri De Maistre, modern astronomlara karşı, astronomik harekette kişisel iradenin eski doktrinini ve hatta hareketli gezegenler teorisini savunmaktadır.[368]

Şiir zihinlerimizde doğanın eski animatif teorisini o kadar canlı tutmuştur ki su borusunu devasa bir dev ya da deniz canavarı olarak hayal etmek ve onun okyanus alanlarındaki yürüyüşünü uygun metafor dediğimiz şeyle tasvir etmek bizim için büyük bir çaba değildir ancak daha az eğitimli ırklar arasında bu tür konuşma biçimlerinin geçerli olduğu yerlerde, bunların altında belirgin bir gerçek anlamı yatar. Bu nedenle Japonların kıyılarında sık sık gördükleri su hortumları onlar için uzun kuyruklu ejderhalardır, 'hızlı ve şiddetli bir hareketle havaya uçarlar', bu nedenle onlara 'tatsmaki', 'fışkıran ejderhalar' derler.[369] Bazı Çinliler su püskürmelerinin ejderhanın yükselip alçalmasından kaynaklandığına inanırlar. Canavar hiçbir zaman baş ve kuyruğu aynı anda bulutların üzerinde görülmese de balıkçılar ve deniz kenarında yaşayanlar ara sıra onun sudan yükselip suya indiğini görürler.[370] Bromtonlu John'un Orta Çağa ait Chronicle'ında, Pamfilya kıyısındaki Satalia Körfezi'nde ayda yaklaşık bir kez gerçekleşen bir muci-

zeden bahsedilir. Büyük siyah bir ejderha bulutların içinde gelir, başını dalgalara bırakır, kuyruğu gökyüzüne sabitlenmiş gibi görünür ve bu ejderha dalgaları öyle bir hırsla kendine çeker ki yüklü bir gemi bile yukarı çekilir. Bu tehlikeden kaçınmak için tayfaların bağırması ve ejderhayı uzaklaştırmak için tahtalara vurması gerekir ancak vakanüvis, bazılarının bunun bir ejderha değil, güneşin suyu yukarı çekmesi olduğunu söylediğini ve bunun daha doğru göründüğünü belirtir.[371] Müslümanlar hâlâ su hortumlarına, Binbir Gece Masalları'nda anlatıldığı gibi, devasa şeytanların neden olduğunu söylerler: "Deniz önlerinde bulanıklaştı ve ondan göğe doğru yükselen ve çayıra yaklaşan siyah bir sütun yükseldi ... işte bu devasa boylu bir Cindi."[372] Bu tür bir dili yorumlamanın zorluğu, ne kadarının ciddi ne kadarının hayal ürünü olduğunu bilmektir ancak bu kuşku hiçbir şekilde orijinal Animistik anlamına ters düşmemektedir. Wanika'nın bir şefi Dr. Krapf'a bazen denizde görülen, denizden gökyüzüne uzanan ve özellikle şiddetli yağmur sırasında ortaya çıkan büyük bir yılandan bahsetmiştir. "Onlara bunun yılan değil, su hortumu olduğunu söyledim."[373] Karadaki benzer olaylardan da benzer bir grup efsane ortaya çıkmıştır. Müslüman, çölde dönen kum sütununun kötü bir cinin uçuşundan kaynaklandığını düşünür ve Doğu Afrikalı buna basitçe şeytan (p'hepo) adını verir. Çölde görkemli bir şekilde süzülen bu korkunç şekillere bakan gezginlerin aklına, çok iyi hatırlanan 'Binbir Gece Masalları' betimlemelerinin, kum sütunlarının, hayal gücünün şimdi bile onları doğal olarak şekillendirebildiği devasa şeytanlar olarak kişileştirilmesine dayandığı düşüncesi gelir."[374]

Uzak ve vahşi kabileler Gökkuşağı'nın yaşayan bir canavar olduğu konusunda hemfikirdir. Fırtına'nın Orman'a karşı savaşını anlatan Yeni Zelanda efsanesi, Gökkuşağı'nın nasıl ortaya çıkıp ağzını Ağaçların Babası Tane-mahuta'ya yaklaştırdığını ve gövdesi ikiye ayrılana ve kırılan dalları yere saçılana kadar ona saldırmaya devam ettiğini anlatır.[375] Canlı Gökkuşağı fikri sadece bunun gibi doğa efsanelerinde değil, gerçek huşu dolu inanç ve dehşette de işlenir. Burma'nın Karenleri onun bir ruh ya da şeytan olduğunu söyler. 'Gökkuşağı insanları yiyip bitirebilir.... Bir insanı yuttuğunda, o kişi ani ya da şiddetli bir biçimde ölür. Düşerek, boğularak ya da vahşi hayvanlar tarafından korkunç bir şekilde öldürülen tüm insanlar Gökkuşağı ka-la'larını ya da ruhlarını yuttuğu için ölürler. İnsanları yiyip bitirdiğinde susar ve gökyüzünde su içerken görüldüğünde su içmek için aşağı iner. Bu nedenle insanlar Gökkuşağını gördüklerinde, "Gökkuşağı su içmeye geldi. Dikkat edin, biri ya da bir başkası kötü bir ölümle feci şekilde ölecek." Eğer çocuklar oyun oynuyorsa, ebeveynleri onlara şöyle der: "Gökkuşağı su içmek için aşağı indi. Artık oynamayın, başınıza bir kaza gelmesin." Ve Gökkuşağı görüldükten sonra, herhangi birinin başına ölümcül bir kaza gelirse Gökkuşağı-

nın onu yuttuğu söylenir."[376] Zulu fikirleri de ilginç bir şekilde bunlarla örtüşmektedir. Gökkuşağı bir yılanla birlikte yaşar, yani onun olduğu yerde bir yılan da vardır ya da bir koyun gibidir ve bir havuzda yaşar. Toprağa dokunduğunda bir havuzdan su içiyordur. İnsanlar büyük bir havuzda yıkanmaktan korkarlar; içinde bir Gökkuşağı olduğunu ve bir adam içeri girerse onu yakalayıp yediğini söylerler. Bir nehirden ya da havuzdan çıkıp yere konan Gökkuşağı, karşılaştığı insanları zehirler ve onları patlamalarla etkiler. İnsanlar der ki 'Gökkuşağı hastalıktır. Eğer bir adamın üzerinde durursa ona bir şey olur."[377] Son olarak Dahome'de, Popo boncuklarını yapan ve insana zenginlik veren Göksel Yılan Danh, Gökkuşağıdır.[378]

Animizm teorisi, tüm ulusların doğanın koruyucu cinleri, uçurumların, kuyuların, şelalelerin, volkanların ruhları, ay ışığında dolaşırken ya da peri festivallerinde toplanırken insan gözüyle görülen elfler ve orman perileri hakkında anlattığı o sonsuz masallara aittir. Bu tür varlıklar ait oldukları doğal nesneleri kişileştirebilirler. Bir Kuzey Amerika masalında, şelalelerin koruyucu ruhunun azgın bir akıntı olarak tekkeye doğru koşması, muazzam akışında kayaları ve ağaçları beraberinde taşıması ve ardından Superior Gölü adalarının koruyucu ruhunun gümüş köpüklerle kaplı dalgalar kılığında girmesi gibi.[379] Belki de doğanın yol gösterici ve güç verici ruhlarıdırlar, tıpkı Nguyai'nin kataraktını yaratan ve ondan söz eden zenciler artık onun bedensel biçimini göremeseler de hâlâ gece gündüz onun çevresinde dolaşan Fugamu gibi...[380] Aşağı kültürde yaygın olan ve insanoğlunu rahatsız eden hastalıkların bireysel ruhlar tarafından getirildiği inancı, mitik gelişimin çarpıcı örneklerini ortaya çıkarmıştır. Böylece Burma'da Karen, deli 'la'dan, sara hastası 'la'dan ve canını almak için dolaşan yedi kötü şeytanın geri kalanından dehşet içinde yaşar ve Persli, düşüncenin bu ilk aşamasından çok da uzak olmayan bir hayal gücüyle, kızıl hastalığı olan "Ala"nın bedensel şeklini görür:

"Al'ı tanır mıydın?" Kızarmış bir hizmetçi gibi görünüyor,
"Alevden bukleler ve kıpkırmızı yanaklarla."[381]

Veba ve ölümün garip bir insan suretine bürünerek geldiği korkunç hikâyeler, bu derin ve eski spiritüalist inanç açıkça göz önünde bulundurularak okunmalıdır. İsraillilerin zihninde ölüm ve veba, lanetlileri vuran yok edici meleğin kişisel şeklini almıştır.[382] Justinianus'un zamanında büyük veba salgını baş gösterdiğinde, insanlar denizde mürettebatı siyah ve başsız adamlar olan ve karaya çıktıkları yerde veba salgınının patlak verdiği parlak gemiler görmüşlerdir.[383] Gregory'nin zamanında Roma'da veba salgını baş gösterdiğinde, duadan kalkan

Aziz, Mikail'in kanlı kılıcıyla Hadrianus'un kalesinde durduğunu görür. Başmelek tunçtan yapılmış olarak hâlâ orada durur ve eski kaleye yeni adı olan Aziz Angelo Kalesi'ni verir. Ülkede bir o yana bir bu yana gidip gelen veba salgınına dair bir sürü hikâye arasında belki de hiçbiri bu Slav hikâyesinden daha canlı değildir. "Bir karaçam ağacının altında bir Rus oturuyordu ve güneş ışığı ateş gibi parlıyordu. Uzaktan bir şeyin geldiğini gördü, tekrar baktı, bu Pest-maiden'di, iri cüsseli, ketene bürünmüş, ona doğru yürüyordu. Dehşet içinde kaçacaktı ama suret uzanmış uzun eliyle onu kavradı. "Pest'i tanıyor musun?" dedi: "Ben oyum. Beni omuzlarına al ve tüm Rusya'ya taşı; hiçbir köyü, hiçbir kasabayı kaçırma çünkü hepsini ziyaret etmeliyim ama kendin için korkma, ölenlerin arasında güvende olacaksın." Uzun elleriyle tutunarak köylünün sırtına tırmandı. Köylü ilerledi, ilerledikçe üstündeki şekli gördü ama hiçbir yük hissetmedi. Önce onu kasabalara taşıdı. Orada neşeli danslar ve şarkılar duydular ama form keten kefenini salladı ve sevinç ile neşe kayboldu. Zavallı adam etrafına bakındıkça yas tutulduğunu gördü, çanların çaldığını duydu, cenaze alayları geldi, mezarlar ölüleri taşıyamadı. Yoluna devam etti ve her köye yaklaştığında ölenlerin çığlıklarını duydu, ıssız evlerde bembeyaz yüzler gördü ama tepenin üzerinde kendi mezrası duruyordu: karısı, küçük çocukları ve yaşlı ebeveynleri oradaydı ve yaklaştıkça kalbi kanıyordu. Güçlü bir tutuşla genç kızı sıkıca tutar ve onunla birlikte dalgaların altına dalar. Adam batar, kadın yeniden çıkar ama böylesine korkusuz bir yürek karşısında korkar, ormana ve dağa doğru kaçar."[384]

Yine de mitoloji daha kapsamlı bir bakış açısıyla incelenirse onun Animistik gelişiminin yine de daha geniş bir genelleme içinde yer aldığı görülür. Doğanın seyrinin ve değişiminin, ona bakan düşünen insanın yaşamı gibi bir yaşamın neden olduğu şekilde açıklanması, çok daha geniş bir zihinsel sürecin bir parçasıdır. Çevremizdeki dünyaya ilişkin kavrayışımızın çoğunu kendisinden edindiğimiz o büyük analoji doktrinine aittir. Yanıltıcı sonuçları nedeniyle bugün daha ciddi bilim tarafından kuşkuyla karşılanan analoji, bizim için hâlâ başlıca keşif ve örnekleme aracıdır. Oysa eğitimin daha önceki aşamalarında etkisi neredeyse en üst düzeydeydi. Bizim için hayalden ibaret olan analojiler, geçmiş çağlardaki insanlar için gerçekti. Alevin henüz yutulmamış avını ateşten dillerle yaladığını ya da yılanın dalgalanan kılıcın kabzasından ucuna doğru süzüldüğünü görebiliyorlardı. Açlık sancıları içinde vücutlarını kemiren canlı bir yaratığı hissedebiliyorlardı. Yankıda cevap veren tepe cücelerinin seslerini ve Gök-Tanrı'nın arabasının katı Gök kubbe üzerinde gök gürültüsüyle sallandığını duyuyorlardı. Bunların canlı düşünceler olduğu insanların, okul öğretmenine ve onun kompozisyon kurallarına, mecazı dikkatli kullanma ve tüm benzetmeleri tutarlı kılmak için sürek-

li özen gösterme yönündeki öğütlerine ihtiyacı yoktu. Eski ozanların ve hatiplerin benzetmeleri tutarlıydı çünkü onları görüyor, duyuyor ve hissediyor gibiydiler: şiir dediğimiz şey onlar için gerçek yaşamdı, modern şiir yazarları için olduğu gibi Tanrılar ve kahramanlar, çobanlar ve çoban kızlar, sahne kahramanları ve boyalı ve tüylü felsefi vahşilerin maskeli balosu değildi. Çok daha derin bir bilinçle, eski günlerde ve kültürsüz ırklar arasında doğanın durumu sonsuz yaratıcı ayrıntılarla işlenmiştir.

Orissa'nın dağlık ülkesinin üzerindeki gökyüzünde, Khondların Yağmur Tanrısı Pidzu Pennu, kalburundan sağanak yağmuru boşaltırken dinlenir.[385] Peru'nun üzerinde, elinde yağmur dolu testisiyle bir prenses durur ve kardeşi testiye vurduğunda, insanlar gök gürültüsündeki şoku duyar ve şimşekteki parıltıyı görürler.[386] Eski Yunanlılar için gökkuşağı, Jove tarafından gökten indirilmiş, savaşın ve fırtınanın mor bir işareti ya da Tanrılar ve insanlar arasındaki elçi olan kişisel İris'ti.[387] Güney Denizi Adalıları için eski kahramanların inip çıktığı cennet merdiveniydi;[388] İskandinavlar için de Bifröst'tü, üç renkten oluşan ve gökten yere uzanan titrek köprü; Alman folklorunda ise adillerin ruhlarının koruyucu melekleri tarafından cennete götürüldüğü köprüdür.[389] İsrailliler onu bulutlardaki Yehova'nın yayı olarak adlandırırken, Hindular için Rama'nın yayı,[390] Finliler için de insanların hayatlarının peşine düşen büyücüleri onunla öldüren Gök Gürültüsü Tiermes'in yayıdır...[391] Dahası, altın işlemeli bir atkı, tüyden bir başörtüsü, St. Bernard'ın tacı ya da bir Estonya Tanrısının orağı olarak hayal edilir.[392] Yine de mitik anlayışın tüm bu sonsuz çeşitliliği boyunca, tek bir ana ilke, doğanın belirgin önerisi ve analojisi vardır. Kuzey Amerika'nın vahşileri için "bir Kızılderili hayalini temellendirmek için her zaman gerçek ve fiziksel bir şey vardır"[393] denmiştir. Bu söz çok ileri gider ancak sınırlar dahilinde, sadece Kuzey Amerika Kızılderilileri için değil, insanlık için kesinlikle doğrudur.

Bu tür benzerlikler, az önce de gösterildiği gibi, sözcüklerin müdahalesine gerek kalmadan doğrudan zihne yerleşir. Zihinsel yaşamımızda dil ne kadar derindeyse nesnenin nesneyle ve eylemin eylemle doğrudan karşılaştırılması da o kadar derindedir. Mit yaratıcısının zihni, sözsüz düşüncelerinde doğanın bu tür analojilerini işleyen sağır ve dilsizler arasında bile ortaya çıkar. Tekrar tekrar, koruyucuları tarafından kendilerine güneşe, aya ve yıldızlara kişisel yaratıklar olarak tapınmayı ve dua etmeyi öğrettiklerini düşündükleri görülmüştür. Diğerleri gök cisimlerine dair ilk düşüncelerini, ulaşabildikleri şeylere benzeterek anlatmışlardır. Biri ayın bir hamur tatlısı gibi yapıldığını ve ağaç tepelerinde bir masanın üzerindeki mermer gibi yuvarlandığını, yıldızların ise büyük bir makasla kesilip gökyüzüne yapıştırıldığını hayal ederken, bir diğeri ayın bir fırın, yıldızla-

nın ise bizim ateş yaktığımız gibi Gök kubbenin üstündeki insanların yaktığı ateş ızgaraları olduğunu düşünmüştür.[394] Şimdi insanlığın mitolojisi bunun gibi doğa kavramlarıyla doludur ve bunlar için mecazi ifadelerden daha derin bir orijinal kaynak varsaymak, entelektüel tarihimizin büyük geçişlerinden birini görmezden gelmek olacaktır.

Mitin oluşumunda dilin büyük bir payı olduğuna şüphe yoktur. Kış ve yaz, soğuk ve sıcak, savaş ve barış, ahlaksızlık ve erdem gibi kavramları sözcüklerle bireyselleştirmesi, mit yaratıcısına bu düşünceleri kişisel varlıklar olarak hayal etme olanağı verir. Dil sadece ürününü ifade ettiği hayal gücüyle tam bir uyum içinde hareket etmekle kalmaz, aynı zamanda kendi kendini üretmeye devam eder ve böylece, dilin hayal gücünü takip ettiği mitik kavramların yanında, dilin öncülük ettiği ve hayal gücünün izini takip ettiği başka kavramlar da vardır. Bu iki eylem, etkilerinin tam olarak ayrılamayacağı kadar yakın bir şekilde çakışmaktadır ancak mümkün olduğunca ayırt edilmelidirler. Kendi adıma, (burada Profesör Max Müller'in konuyla ilgili görüşünden bir ölçüde farklı olarak) aşağı ırkların mitolojisinin özellikle gerçek ve hissedilebilir bir analoji temeline dayandığını ve sözlü metaforun mite dönüşmesinin uygarlığın daha ileri dönemlerine ait olduğunu düşünme eğilimindeyim. Kısacası, ben maddi miti birincil, sözel miti ise ikincil oluşum olarak kabul ediyorum ancak bu görüş tarihsel olarak doğru olsun ya da olmasın, gerçek üzerine kurulu mit ile söz üzerine kurulu mit arasındaki doğa farkı yeterince açıktır. Sözel metafordaki gerçeklik eksikliği, hayal gücünün en üst düzeyde zorlanmasıyla etkili bir şekilde gizlenemez ancak bu temel zayıflığa rağmen, kelimelerin tanımlayabildiği her şeyin farkına varma alışkanlığı dünyada büyümüş ve gelişmiştir. Tanımlayıcı isimler kişiselleşmekte, kişilik kavramı bir ismin uygulanabileceği en soyut kavramları bile içine alacak şekilde genişlemekte ve Max Müller'in çok yerinde bir şekilde 'dil hastalığı' olarak nitelendirdiği süreçle gerçekleşmiş isim, sıfat ve metafor bitmek tükenmek bilmeyen mitik büyümelere dönüşmektedir. Her mitik kavramın kökeninde yatan düşünceyi tam olarak tanımlamak gerçekten de zor olacaktır ancak kolay durumlarda oluşum süreci oldukça iyi takip edilebilir. Kuzey Amerika kabileleri Nipinūkhe ve Pipūnūkhe'yi, baharı (nipin) ve kışı (pipūn) getiren varlıkları kişileştirmişlerdir: Nipinūkhe sıcağı, kuşları ve yeşillikleri getirir, Pipūnūkhe ise soğuk rüzgârları, buzu ve karıyla ortalığı kasıp kavurur; biri gelirken diğeri gider ve aralarında dünyayı bölüşürler.[395] Bu tür kişileştirmeler bizim Avrupa şiirimizdeki sonsuz doğa metaforunun temelini oluşturur. İlkbaharda Mayıs'ın Kış'ı fethettiği, kapısının açık olduğu, meyvelere geldiğini haber vermek için önden mektuplar gönderdiği, çadırının kurulduğu, ormanlara yazlık giysilerini getirdiği söylenir.

Böylece, Gece kişileştirildiğinde, Gün'ün onun oğlu olmasının nasıl gerçekleştiğini ve her birinin göksel bir arabada dünyayı nasıl dolaştığını görürüz. Bu mitolojik aşamada zihinler için Lanet kişisel bir varlık haline gelir ve kurbanını aydınlatana kadar uzayda gezinir; Zaman ve Doğa gerçek varlıklar olarak ortaya çıkar; Kader ve Talih hayatlarımızın kişisel hakemleri haline gelir ama sonunda, anlam değişimi devam ettikçe, bir zamanlar daha gerçek bir anlama sahip olan düşünceler sadece şiirsel konuşma biçimlerine dönüşür. Arada geçen sürede neler olduğunu anlamak için antik ve modern kişileştirmenin kendi zihinlerimiz üzerindeki etkisini karşılaştırmamız yeterlidir. Milton, Günah ve Ölüm'ün cehennemin kapılarında nasıl oturduklarını ve derin uçurumdan dünyaya uzanan muazzam uzunluktaki köprülerini nasıl inşa ettiklerini anlatırken tutarlı, klasik ve görkemli olabilir. Yine de bu tür betimlemeler modern zihinlerde çok az anlam bırakır ve Napoli'den gelen sahte bir bronz için söyleyebileceğimiz gibi, 'Sahte bir antik için ne kadar akıllıca yapılmış' demeye meyilliyizdir. Eski İskandinavyalıların zihnine girdiğimizde, en zeki modern taklidin taşıyabileceğinden çok daha fazla anlamın, Hel'in, ölüm-tanrıçasının, sert, gaddar ve mor, yüksek ve güçlü parmaklıklı evinde yaşayan ve dokuz dünyasında ölenlerin ruhlarını tutan resimlerinde yattığını tahmin ederiz. Açlık onun yemeği, Kıtlık onun bıçağı, Bakım onun yatağı ve Sefalet onun perdesidir. Bu tür eski maddi tasvirler modern zamanlara aktarıldığında, yeniden üretimin tüm doğruluğuna rağmen ruhları oldukça değişir. Aziz Faith'in giysilerini kutsal emanetleri arasında sergileyen keşişin hikâyesi bizim için sadece bir şakadır ve Charles Lamb'in yaşlanıp güçten düştüğünde bir arkadaşına yazdığı, 'Yatak arkadaşlarım Öksürük ve Kramp; bir yatakta üç kişi uyuruz' sözlerini tuhaf bir mizah olarak nitelendiririz. Belki de bu espriyi daha az takdir etmemiz gerekmez çünkü onda aynı anda hem bir sonuç hem de geçmiş bir entelektüel yaşamın kaydını görürüz.

Dilbilgisel cinsiyet ayrımı, mitlerin oluşumuyla yakından bağlantılı bir süreçtir. Dilbilgisel cinsiyet iki çeşittir. Cinsel cinsiyet olarak adlandırılabilecek şey, anadilleri çoğunlukla izlerini kaybetmiş olsa da klasik eğitim almış tüm İngilizlere aşinadır. Böylece Latincede homo ve femina gibi sözcükler doğal olarak eril ve dişil olarak sınıflandırılmakla kalmaz, pes ve gladius gibi sözcükler eril, biga ve navis gibi sözcükler dişil yapılır ve aynı ayrım honos ve fides gibi soyutlamalar arasında da yapılır. Yeni bir cinsiyet - nötr ya da "hiçbiri" cinsiyeti - tanımlanmış olmasına rağmen, cinsiyetsiz nesnelerin ve fikirlerin bu şekilde erkek ve dişi olarak sınıflandırılması, bu sonuncusunun daha sonra oluştuğu ve orijinal Hint-Avrupa cinsiyetlerinin İbranice'de olduğu gibi yalnızca eril ve dişil olduğu düşünülerek kısmen açıklanabilir gibi görünmektedir. Cinsiyeti olmayan

nesnelere cinsiyet atfetme pratiğini ayrıntılı olarak açıklamak kolay olmasa da yine de oldukça anlaşılır olan en azından ana fikirlerinden birine bakılırsa, ilkelerinde gizemli bir şey yok gibi görünmektedir. Dil, güçlü ve zayıf, sert ve nazik, kaba ve narin arasında, bunları erkek ve dişi olarak karşılaştırdığında takdire şayan bir ayrım yapar. Pietro della Valle'nin Orta Çağ Persleri arasında betimlediği gibi, yiyecek ve giyecek, hava ve su gibi şeylerde bile erkek ve dişi, yani pratik olarak sağlam ve hassas arasında ayrım yapan ve uygun kullanımlarını buna göre belirleyen fantezileri bile anlamak mümkündür.[396] Hiçbir ifade, Borneo'daki Dayakların şiddetli bir sağanak yağmur için söylediklerinden daha açık ve güçlü olamaz: 'ujatn arai, 'sa! '-'a he rain this!'[397] Nesnelerin ve düşüncelerin dilde ne ölçüde kişileştirildikleri için erkek ve dişi olarak sınıflandırıldıklarına ve ne ölçüde erkek ve dişi olarak sınıflandırıldıkları için kişileştirildiklerine karar vermek zor olsa da bu iki sürecin birbirine uyduğu ve birbirini desteklediği her halükârda açıktır.[398]

Dahası, yaygın Avrupa biliminin kapsamı dışında kalan dilleri incelerken, dilbilgisel cinsiyet teorisinin daha geniş bir alana yayılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Güney Hindistan'ın Dravidya dilleri, rasyonel varlıkları, yani Tanrıları ve insanları içeren 'yüksek kast ya da büyük cinsiyet' ile ister canlı hayvanlar ister cansız şeyler olsun, irrasyonel nesneleri içeren 'kastsız ya da küçük cinsiyet' arasında ilginç bir ayrım yapar.[399] Canlı ve cansız cinsiyet arasındaki ayrım, Kuzey Amerika Hint dillerinin bir ailesi olan Algonquin'de özel bir önemle ortaya çıkar. Burada sadece tüm hayvanlar değil, aynı zamanda kişileştirilmiş yaratıklar olarak güneş, ay ve yıldızlar, gök gürültüsü ve şimşek de canlı cinsiyetine aittir. Dahası, canlı cinsi sadece ağaçları ve meyveleri değil, bu ayrımı özel kutsallıklarına veya güçlerine borçlu görünen bazı istisnai cansız nesneleri de içerir: Manitus'a kurban sunağı olarak hizmet eden taş, yay, kartal tüyü, çaydanlık, tütün borusu, davul ve wampum gibi. Hayvanın tamamının canlı olduğu durumlarda, vücudunun ayrı ayrı ele alınan kısımları da cansız olabilir: el ya da ayak, gaga ya da kanat. Yine de burada bile, özel nedenlerden ötürü, özel nesnelere canlı cinsinden muamele edilir. Kartalın pençeleri, ayının pençeleri, kunduzun tekeri, insanın tırnakları ve kendilerine özgü ya da mistik bir güç olduğu iddia edilen diğer nesneler böyledir.[400] Vahşi düşüncenin baştan aşağı mitolojiye batmış olması birine şaşırtıcı geliyorsa böyle bir doğa gramerinin içerdiği anlamı düşünmesine izin verin. Böyle bir dil, mitik bir dünyanın yansımasıdır.

Dil ve mitolojinin birbirlerine etki edip yeniden etkileşime girebilmelerinin bir başka yolu daha vardır. Bizler bile, körelmiş mitolojik duygularımızla, kişisel nitelikte bir şey hayal etmeden, bir tekne ya da silah gibi cansız bir nesneye birey-

sel bir isim veremeyiz. Mitik anlayışları tüm canlılığını koruyan uluslar arasında bu eylem daha da canlı olabilir. Belki çok aşağı vahşiler aletlerini ya da kanolarını canlı insanlarmış gibi adlandırmaya yatkın olmayabilirler ama onlardan birkaç aşama yukarıdaki ırklar bu alışkanlığı mükemmel bir şekilde gösterirler. Zulular arasında sopalara verilen adlar arasında Igumgehle ya da Obur, U-nothlola-mazibuko ya da Kılıçlara Göz Kulak Olan; assagaylara verilen adlar arasında Imbubuzi ya da İniltici, U-silo-si-lambile ya da Aç Leopar vardır ve silah aynı zamanda bir alet olarak da kullanıldığından, belirli bir assagay U-simbela-banta-bami, Çocuklarım İçin Deşiyorum gibi barışçıl bir ad taşır.[401] Yeni Zelandalılar arasında da benzer bir gelenek hüküm sürmekteydi. Atalarının göçleriyle ilgili gelenekler, Ngahue'nin jasper taşından Tutauru ve Hauhau-te-rangi adlı iki keskin baltayı nasıl yaptığını; bu baltalarla Arawa ve Tainui kanolarının nasıl şekillendirildiğini; Te Arawa'nın iki taş çapasının Toka-parore ya da Wrystone ve Tu-te-rangi-haruru ya da Like-to-the-roaring-sky olarak adlandırıldığını anlatır. Bu efsaneler uzak bir geçmişte kesilip gitmez, modern zamanlara kadar uzanan bir tarihçeyi devam ettirir. Maoriler, ünlü balta Tutauru'nun ancak son zamanlarda kaybolduğunu ve aynı taşın bir parçasından yapılan Kaukau-matua adlı kulak süsüne gelince, sahibi Te Heuheu'nun bir toprak kaymasında öldüğü 1846 yılına kadar kaybolmadığını söylerler.[402] Bu vahşi seviyeden yukarıya doğru, cansız nesnelere kişisel isimler verme konusundaki aynı çocuksu alışkanlığın izini sürebiliriz. Örneğin, Thor'un havada süzülürken devlerin tanıdığı çekici Mjolnir'i ya da Kral Arthur'un kılıcı Excalibur'u, Sir Bedivere onu göle geri attığında beyaz samitle örtülü kolu tarafından yakalandığını ya da Cid'in güçlü kılıcı Tizona'yı, korkaklığı yüzünden yenilirse kendi göğsüne gömmeye söz verdiği Ateşoku'nu okuruz.

Doğaya kişisel bir yaşam bahşeden masum ve ilkel bir felsefenin inançları ve konuşmanın insan zihni üzerindeki ilk etkisi, mitolojinin gelişiminde iki önemli ve muhtemelen en güçlü güç olmuştur. Bu ilerlemeye başka faktörler de katkıda bulunmuştur ve bunlar belirli efsanevi gruplarla ilişkili olarak daha ayrıntılı olarak incelenecektir. Kapsamlı bir liste oluşturmak, katkıda bulunanlar olarak çok sayıda ek entelektüel eylemi içerecektir. Mit oluşturma süreçlerini derinlemesine incelemenin, mitolojik dönemdeki zihniyetin keskin bir şekilde algılanmasını gerektirdiğini anlamak önemlidir. Sibirya'daki medenileşmemiş Kirgis halkının konuşmalarını dinleyen Ruslar, sürekli şiirsel doğaçlama akışı karşısında hayrete düşmüş ve "Bu insanların gördükleri her şey hayallerini doğuruyor!" demişlerdir. Kültürlü bir Avrupalı, kendi katı, düzenli ve sıradan düşüncesini antik mit yaratıcılarının evcilleşmemiş, hareketli şiir ve hikâyeleriyle karşılaştırabildiği gibi, mit yaratıcılarının tanık olduğu her şeyin hayal gücüne ilham verdiğini de kabul ede-

bilir. Kendini böylesine düşsel bir aleme kaptıramayan akademisyen, ne yazık ki mitik evrenin derinliğini ve önemini kavrayamayabilir ve onu aptalca bir kurguya indirgeyebilir. Kendini bir role kaptırabilen bir aktör gibi, şairin dünyanın eski yaşamına dalma yeteneğine sahip olanlar, daha adil bir şekilde algılayabilirler. Max Müller, Wordsworth'e "modern antik" adını uygun görmüştür çünkü o, tıpkı Agni ya da Varuna'ya efsanevi bir ilahi besteleyen ırkının başındaki bir Vedik şair gibi, fırtınayı, kışı ve güneşin gökyüzünde doğuşunu zihin gözüyle görmüştür. Eski bir miti tam olarak anlamak için sadece kanıtlara ve argümanlara dayanmak yeterli değildir, aynı zamanda derin bir şiirsel duyarlılık gerektirir.

Yine de bu istisnai beceriye sınırlı miktarda sahip olan bizler, onun yerine bir dereceye kadar kanıta güvenebiliriz. Derin düşünmenin ilk aşamalarında, bir zamanlar zihinde tasarlanan soyut kavramların, tıpkı çocuklar için olduğu gibi yetişkinler için de bir tür fiziksel varlık kazanmış olması gerektiğini kavramak mümkündür. Çocukken güçlü bir teleskoptan bakıp gökyüzünde kırmızı, yeşil ve sarı tonlarında dönen takımyıldızları tıpkı gök küresinde tasvir edildikleri gibi gördüğümü hayal ettiğimi her zaman canlı bir şekilde hatırlamışımdır. Böylesi mitik bir kavramın yoğunluğu, hastalığın getirdiği sağlıksız öznellik ile karşılaştırılarak daha iyi anlaşılabilir. Alt ve üst sosyal sınıflar arasında meditasyon, oruç, uyuşturucu, heyecan veya hastalıktan kaynaklanan anormal vecd hali, idealist mitlere bağlı bireyler tarafından büyük saygı gören yaygın bir ruh halidir. Bu deneyim duyum ve hayal gücü arasındaki sınırları yıkar. Kuzey Amerika'dan bir kâhin ilk vizyonunun öyküsünü paylaştı. Kadınlığa doğru tek başına yaptığı yolculuk sırasında coşkulu bir an yaşamıştır. Ruhların çağrısı üzerine, gökyüzünün açıklığına giden yoldan cennete yükselmiş. Hareketsiz dururken bir ses duydu ve başının etrafında parlak bir hale ve göğsünü örten karelerle yakınlarda duran bir adam gördü. Adam kendisini Parlak Mavi Gökyüzü olarak da bilinen Oshauwauegeeghick olarak tanıttı. Daha sonra, kabilesinin kaba resim-yazısını kullanarak deneyimini kaydetti. Güçlü boynuzları ve başının etrafında parlak bir halesi olan muhteşem bir ruh tasvir etti.[403] Bu hayali yaratımın ilhamının kabilenin resim dilinin tanıdık sembollerinden geldiğini varsayabiliriz. Bununla birlikte, biz sadece vizyonu analiz edebilsek de Kızılderili Zeus'a benzeyen bu parlak figürle karşılaştığına tamamen inanıyordu. Bu örnek bir istisna olmaktan ziyade, mitik hayal gücünden etkilenen ve sürdürülen herhangi bir kavramın derhal bir gerçek netliğine bürünebileceği normunu örneklemektedir. Salt hayali bir düşünceden kaynaklanmasına rağmen, kelimelere döküldüğü ve kişiden kişiye dolaştığı anda, dinleyiciler bunun somut bir biçimde tezahür edebileceğine, gerçekten tanıklık edildiğine ve kendilerinin de buna tanıklık ettiğine dair yoğun bir inançla onu benimserler. Eğri bacaklı bir Tan-

nya inanan Güney Afrikalı, rüyalarında ve görülerinde onun eğri bacaklı olduğunu gözlemler.[404] Cornelius Tacitus'a göre, kendi döneminde, İskandinavya'nın uzak kuzeyindeki insanların Tanrıların somut biçimlerini başlarından yayılan ışınlarla birlikte görebildikleri daha şiirsel bir hayal gücüyle anlatılmıştır.[405] VI. yüzyılda, görkemli Nil Tanrısının, nehrinin sularından beline kadar yükselen devasa bir insan biçiminde görüldüğüne tanık olunabiliyordu. Yaratıcılıktan yoksunluk, dönemin en çarpıcı özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.[406] Mistiklerin vizyonlarının ne kadar özgün olabileceği çarpıcıdır. Taçları ve iç etekliklerıyle birlikte esnek olmayan Madonnalar, köylü vizyonerlere ruhani varlıklar olarak kendilerini göstermeye devam ederler, tıpkı eski zamanlarda Azizlerin vecd halindeki keşişlerin önünde onları tanımlayan resimsel niteliklerle durmaları gibi. Boynuzlu, toynaklı ve kuyruklu şeytan popüler hayal gücünde sabit bir imge haline geldiğinde, insanların onu bu geleneksel biçimde algılamaları son derece doğaldı. Aziz Anthony'nin satir-şeytanı halk için o kadar ikna ediciydi ki İskenderiye'de böyle bir şeytan mumyasının sergilendiğine dair ciddi bir XIII. yüzyıl kaydı mevcuttur. Dahası, on beş yıl kadar kısa bir süre önce Teignmouth'da bir iblisin binaların duvarlarına tırmandığı ve karda ürkütücü, geriye doğru ayak izleri bıraktığına dair bir hikâye dolaşıyordu. Bir hedefin hayali olarak gerçekleştirilmesinde sadece görme yetisi söz konusu değildir; daha ziyade, kanıt sağlamak için tüm duyuların bir araya gelmesi söz konusudur. Örneğin, vücudu giderek bir kemer gibi saran rahatsız edici bir cilt rahatsızlığı vardır. Bu nedenle buna zona (Latince cingulum'dan) denir. Kolay anlaşılır bir hayal gücüyle, bu rahatsızlık vücudun etrafını saran bir tür yılana atfedilir. Cornwall'da bir ailenin, yılanın kızın etrafına tamamen dolanmasından korkarak endişeyle beklediği bir senaryoyu hatırlıyorum çünkü yılanın başı ve kuyruğu birleşirse hastanın öleceğine inanılıyordu ancak Dr. Bastian bu olağanüstü kavramı daha derinlemesine inceleyen bir açıklama yapmıştır. Bastian, vücudunun etrafına sarılmış bir yılana benzer hislere neden olan zayıflatıcı bir hastalığa yakalanan bir doktorun deneyimini aktarmaktadır. Yoğun acı çektiği anlarda bu fikir o kadar canlı bir hâl almıştır ki yılanı gözünde canlandırabilmiş ve pullarını eliyle hissedebilmiştir.

Sağlıksız hayal gücü ve efsane arasındaki bağlantı, vahşi, barbar, klasik, doğulu ve Orta Çağ dönemleri boyunca var olan ve Avrupa batıl inançlarında günümüze kadar devam eden yaygın inançta iyi bir şekilde örneklenmiştir. Daha çok Kurtadamlar Doktrini olarak bilinen bu inanç, doğal bir yetenek ya da sihirli güçlerle donatılmış bazı insanların geçici olarak vahşi hayvanlara dönüşebildiğini öne sürer. Bu kavramın kökleri yeterince açıklığa kavuşturulmuş olmaktan uzaktır. Biz özellikle dünyadaki yaygınlığı ile ilgileniyoruz. Bu kavramın, bir

insanın ruhunun bedeninden ayrılıp bir hayvanın ya da kuşun ruhuna girebileceği şeklindeki Animistik teoriyle ve insanların hayvanlara dönüştürülebileceği inancıyla uyumlu olması dikkat çekicidir. Bu fikirlerin her ikisi de ilkel çağlardan itibaren insanlık tarihi boyunca öne çıkmıştır. Kurt adam doktrini bir tür geçici metempsikoz veya metamorfoz olarak görülebilir. Belirli akıl hastalıklarına sahip bireylerin sinsice dolaşma, insanlara zarar verme ve onları yok etme arzusu taşıdıkları ve hatta kendilerini vahşi hayvanlara dönüşmüş olarak hayal ettikleri açıktır. Muhtemelen böyle bir dönüşümün mümkün olduğu algısı, hastanın kendisini bu değişimden geçerken hayal etmesini tetiklemiştir. Bununla birlikte, bu çılgınca sanrılar gerçekleşmektedir ve tıp uzmanları bunları mitolojik kökenli bir terim olan likantropi olarak adlandırmaktadır. Kurtadamların, insan-kaplanların ve benzer yaratıkların varlığına inananlar, bu tür varlıklar olduklarını iddia edenlerin genellikle en hararetli desteği sunmaları gerçeğinde doğrulama bulabilirler. Bu kavram, çoğu şarlatan gibi her türlü yanılsamayı kendi çıkarları için kullanan, hatta kendilerini ve gönüllü katılımcıları sihirli bir şekilde canavara dönüştürme gücünü iddia edecek kadar ileri giden profesyonel büyücüler tarafından bile benimsenmiştir. Konuyla ilgili etnografik bilgi zenginliğine rağmen, çarpıcı bir ilke tutarlılığı ortaya çıkmaktadır.

Hindistan'ın Ari olmayan yerli halkları arasında, Garo Tepeleri bölgesinde yaşayan kabileler 'kaplana dönüşme' olarak bilinen ve delirium tremens benzeri geçici bir delilik biçimi olan bir durumu tarif etmektedir. Etkilenen kişi bir kaplan gibi yürür ve davranır, kasıtlı olarak sosyal temastan kaçınır. Buna ek olarak, Orissa Khond'larına göre, seçilmiş birkaç kişi 'mleepa' sanatında ustalaşmış ve düşmanlarını ortadan kaldırmak amacıyla bir Tanrının yardımıyla kaplanlara dönüşebilmektedir. Bu durumda, bireyin dört ruhundan biri hayvan şeklini canlandırmak için fiziksel formundan ayrılır.[407] Khondlara göre, sıradan kaplanlar av avlayıp yarısını insanlara paylaşmaları için bırakırken, insan yiyen kaplanların ya öfkeli formdaki Dünya Tanrıçası ya da dönüşmüş insanlar olduğuna inanılır.[408] İnsan-kaplan inancı, bazı vahşi hayvanların neden insanlara karşı özel bir düşmanlık sergilediğini açıklamanın yaygın bir yoludur. Singbhoom'un Ho kabilesi arasında da aynı inancı örnekleyen bir hikâye vardır. Mora adında bir adam karısının bir kaplan tarafından öldürüldüğüne tanık olur ve Poosa adında bir adamın evine götürene kadar hayvanı takip eder. Poosa'nın akrabalarını olaydan haberdar ettikten sonra, Poosa'nın bir kaplana dönüşme yeteneğine sahip olduğunu kabul ettiler. Sonuç olarak, onu zapt ettiler ve Mora kasıtlı olarak onun hayatına son verdi. Soruşturma sırasında Poosa'nın ailesi, bir gecede bütün bir keçiyi yediğini ve yerken kaplan benzeri kükremeler çıkardığını ifade etti. Ayrıca Poosa'nın

belirli bir boğayı yeme isteğini dile getirdiğini ve bunun üzerine aynı gece bir kaplan tarafından öldürüldüğünü iddia etmişlerdir.[409] Güneydoğu Asya, büyücülerin insan-kaplanlara dönüşüp kurbanlarının peşine düşmesi kavramına aşinadır. Örneğin Malay Yarımadası'nda yaşayan Jakunlar, kaplana dönüşmenin avcının saldırmasından sadece birkaç dakika önce gerçekleştiğini ve bu olaya tanıklık edildiğini iddia etmektedir.[410]

Dobrizhoffer'in, heyecanlı bir kabilenin bir inancı kökleştikten sonra gerçekliğe yansıtma becerisini grafiksel olarak anlatışı ilgi çekicidir. Güney Amerika'nın Abipones kabilesinde bir büyücünün, düşmanını yenmek için kaplana dönüşüp kabile üyelerini sakatlamakla tehdit ettiğinde, kulaklarına ulaşan uydurma seslere rağmen kükremeye başlar başlamaz komşularının kaçtığını vurgular. "Aman Tanrım, tüm vücudunda kaplan benzeri lekeler oluşuyor! "Bakın, tırnakları uzuyor!" diye haykırır korkmuş kadınlar, çadırının içinde saklanan haydutu göremeseler de. Yine de çılgına dönmüş korkuları gerçekte var olmayan yanılsamalar yaratır. 'Her gün ovada kaplanları korkusuzca öldürüyorsunuz,' dedi misyoner. "Öyleyse neden kasabadaki hayali bir kaplandan korkuyorsunuz? Babalar gülümseyerek karşılık verdi ve 'Siz bu konuları anlamıyorsunuz. Biz asla korkmayız ama ovadaki kaplanları görebildiğimiz için öldürürüz' dediler. Yapay kaplanlar bizim tarafımızdan görülemedikleri ya da öldürülemedikleri için bize korku veriyor."[411] Saf kabileleri bu korkunç aldatmacaya inanmaya ikna eden büyücüler aynı zamanda topluluğun profesyonel ruhani medyumlarıydı. Görevleri ölenlerin ruhlarıyla iletişim kurmak, onları görünür kılmak ya da bir perdenin arkasında onlarla sesli konuşmalar yapmaktı. Afrika, insan-aslanlar, insan-leoparlar ve insan-hyenalarla ilgili mitlerle doludur. Bornu'nun Kanuri dilinde sırtlan anlamına gelen 'bultu' kelimesinin gramer olarak 'kendimi sırtlana dönüştürüyorum' anlamına gelen 'bultungin' şeklinde bir fiili vardır. Yerel halk Kabutiloa kasabasında her erkeğin bu yeteneğe sahip olduğunu iddia etmektedir.[412] Habeşistan'da demircilik ve çömlekçilik yapan Budas kabilesinin nazar yeteneğine sahip olduğu ve sırtlanlara dönüşebildiği söylenmektedir. Bu sözde inançlar onların toplumdan dışlanmasına ve Hristiyan Ayinlerine katılmalarının engellenmesine neden olmuştur. *'The Life of Nathaniel Pearce'* Bay Coffin'in bu kabileyle ilgili bir ifadesini içermektedir. Hizmetçi olarak çalışan genç Buda izin istemiş ve izni verilmiştir ancak Bay Coffin dikkatini diğer çalışanlarına çevirir çevirmez, bazıları Buda'nın gittiği yönü işaret ederek, "Bakın, bakın, kendini bir sırtlana dönüştürüyor" diye bağırdı. Bay Coffin hızla arkasını döndüğünde, genç adamın ortadan kaybolduğunu ve büyük bir sırtlanın yaklaşık yüz adım ötede, görüşü engelleyen herhangi bir ağaç ya da çalı olmadan açık bir ovada koştuğunu gördü. Buda ertesi sabah geri dönmüş ve

her zamanki gibi mucizeyi yalanlamak yerine kabul etmiş gibi yapmıştır. Coffin ayrıca Budaların, tuzaklara yakalanan ya da kendisi ve başkaları tarafından öldürülen sırtlanlarda sık sık gözlemlediği benzersiz bir altın küpe taktığını belirtmektedir. Budalar büyülü yetenekleri nedeniyle korkulan kişilerdir ve kitap editörü onların bu küpeleri sırtlanların kulaklarına takarak kazançlı bir batıl inancı desteklediklerini ima etmektedir.[413] Dahası, Bay Mansfield Parkyns'in son raporu bu düşüncenin Habeş ruhaniliğinin ne kadar ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir. Histeri, uyuşukluk ve acıya karşı hastalıklı duyarsızlığın yanı sıra hastanın davetsiz bir ruhun adı ve diliyle konuştuğu 'şeytani ele geçirme', Budaların ruhani aracılığına atfedilmektedir. Bay Parkyns'in anlattığı vakalardan biri, hastalığının bu demirci-hyenalardan biri tarafından etkilendiğine inanılan bir hizmetçi kadındı. Bu yaratık sözde onu yemek için ormana çekmek niyetindeydi. Bir akşam, sırtlanın ulumaları ve kahkahaları köyün yakınlarında yankılanırken, bir kadın bağlanmış ve bir kulübenin içinde sıkı bir şekilde korunuyordu. Sırtlan aniden yakınlardan seslendiğinde, efendisi kadının bir Davenport Kardeşi gibi "bağları olmadan" ayağa kalktığını ve kaçmaya çalıştığını görünce hayretler içinde kalmış.[414] Bu ilginç hikâye, M. Du Chaillu tarafından anlatıldığı şekliyle Ashango-land'dan gelmektedir. Bir leoparın iki adamın hayatına mal olduğu haberini almış ve sorunu çözmek için birçok tartışmaya yol açmıştır ancak bu tipik bir leopar değil, leopara dönüşmüş bir adamdı. Akondogo'nun iki adamı kaybolmuş ve sadece kanları bulunmuştu. Bunun üzerine yetenekli bir doktor çağrıldı ve failin Akondogo'nun yeğeni ve gelecekteki mirasçısı Akosho'dan başkası olmadığı belirlendi. Kana susamış bir leopara dönüşmesine karşı koyamadığını ve her saldırıdan sonra insan formuna geri döndüğünü açıkladı. Suçlu, seyirciler sessizce izlerken yakılarak yavaş ve acı verici bir ölümle karşılaştı. İtirafına rağmen Akondogo, Akosho onu iki adamın cesetlerinin bulunduğu ormana götürene kadar delikanlıya inanmayı reddetti. Genç adam çağrıldı ve şef tarafından sorgulandığında cinayetleri işlediğini itiraf etti.[415]

Bu inançların tanınmış Avrupalı temsilcilerinden kısaca bahsetmek yeterli olacaktır. Eski geleneklerin sürdürülmesi, sihirbazların oynadığı oyunlar ve dönüşüm geçirdiklerine inanan bazı hastaların sanrıları nedeniyle - ki bunların birçok örneği kayıtlara geçmiştir - Antik Çağlardan modern çağlara kadar Avrupa'daki ayrıntılar dizisi oldukça kapsamlıdır. Virgil'in Bucolics'i, kendi döneminde kurtadamların, büyücülerin (ya da "medyumların") ve cadıların uygulamalarının birbiriyle bağlantılı olduğuna dair yaygın inancı göstermektedir. Zehirli otlar kullanarak kurda dönüşen, mezarlardan ruh çağıran ve ekinlere zarar vermek için büyü kullanan Mœris adlı bir karakterden bahseder:

'Pontus'un benim için topladığı bu şifalı bitkiler ve bu zehirleri Moeris kendine verdi; çoğu Pontus'ta doğar.
Bunlardan ben sık sık kurda dönüşürüm ve ormanda saklanırım
Moerin, sık sık mezarların dibinden ruhları kovarım,
Ve ekilen mahsulleri başka bir yerde görürüm.' [416]

Tüm klasik hikâyeler arasında Petronius Arbiter'in bir 'versipellis' ya da 'dönüşen bedenin'nin değişimi hakkındaki anlatısı özellikle dikkate değerdir. Bir kurdun yaralandığı ve daha sonra benzer bir yaraya sahip olduğu anlaşılan kurdun kılığına girmiş bir adamın hikâyesini içerir. Bu fikrin aşağı ırklara ait olduğu yeterince kanıtlanmamıştır ancak Avrupa'daki cadı ve kurt adam hikâyelerinde yaygın bir özellik haline gelmiştir. Augustinus zamanında büyücüler başkalarını bitkilerin onları kurda dönüştürebileceğine ikna etmişlerdir. Bu aldatıcı uygulama modern zamanlarda da devam etmiş ve bu amaçla bir merhem kullanıldığından bahsedilmiştir. Eski İskandinav destanlarında "hamramr" olarak bilinen ve delilik nöbetlerinde kendilerini kaybeden kurtadam savaşçıları ve şekil değiştiricilerden bahsedilir. Bugün bile Danimarkalılar kurtadamları, başka bir bedene geçebilen ruhun sembolü olan kelebeğe benzeyen kaşları birleşen erkeklerle ilişkilendirmektedir. İsveç ve Rusya arasındaki savaşın son yılında, Kalmar sakinleri topraklarını ele geçiren kurtların aslında dönüştürülmüş İsveçli esirler olduğunu iddia etmişlerdir. Herodot'un her yıl birkaç günlüğüne kurda dönüşen Neuri efsanesinden yola çıkarak bu fikri, Livonyalı büyücülerin her yıl bir nehirde yıkanarak on iki günlüğüne kurda dönüştükleri Slav topraklarına kadar devam ettiriyoruz. Yaygın Slav batıl inancı, sert kışlarda zaman zaman insanlara saldıran kurtların aslında 'wilkolak', yani kurt şekline girmiş büyülenmiş insanlar olduğunu doğrulamaktadır. Çağdaş Yunanlılar, geleneksel λυκάνθρωπος (Bulgarca 'vrkolak') yerine Slavca βρύκολακας ifadesini benimsemiş olup, ruhu kan peşinde koşan bir kurt şekline bürünürken kataleptik bir duruma giren bir adama atıfta bulunmaktadır. Halen Almanya'nın kuzey bölgelerinde kurt derisinden kemer takma geleneği devam etmektedir ve Aralık ayında kurt adamların duymasından korkulduğu için "kurt" kelimesini yüksek sesle telaffuz etmekten kaçınmak gerekmektedir. 'Kurt adam' terimi Eski İngilizce'den gelmektedir ve Cnut Kanunları'nda 'insan-kurt' ya da 'verevulf' olarak tercüme edilmektedir. Ülkemizde uzun süredir var olan bir inancı vurgulamakla birlikte, çağlar boyunca İngiliz folklorunda pek popüler olmamıştır. Bunun nedeni batıl inanç eksikliği değil, kurtların azlığıdır. Daha sonra başka bir hayvana aktarılan ve çağdaş cadı kovuşturmalarında hâkim olan bu fikrin hayatta kaldığını göstermek için aşağıdaki İskoç hikâyesine atıfta bulunulabilir. Thurso'lu bazı cadılar uzun bir süre

boyunca samimi bir adama tipik kedi figürleriyle eziyet etmişlerdir. Bir gece, adam sonunda onları kılıcıyla kovmayı başarmış ve diğerlerinden daha az çevik olan birinin bacağını kesmiş. Şaşkınlıkla bacağı yerden aldığında bir kadına ait olduğunu fark etmiş. Ertesi sabah, tek bacağı olan yaşlı bir cadı olan sahibini buldu. Fransa'da bu yaratık, tarihsel olarak bizdeki 'kurtadam'a benzer bir isim taşımaktadır: özellikle de daha önceki şekillerde 'gerulphus', 'garoul' ve şimdi de gereksiz olarak 'loup-garou'. Franche-Comté parlamentosu 1573 yılında özellikle kurtadamları bölgeden kovmayı amaçlayan bir yasa çıkarmıştır. Angers'li kurtadamın, uzuvlarının nasıl kurda benzer pençelere dönüştüğüne dair görgü tanığı olarak ifade verdiği 1598 yılına kadar hızlıca ilerleyin. 1603 yılında Jean Grenier'in davası, yargıcın likantropiyi cezalandırılabilir bir suçtan ziyade bir tür akıl hastalığı olarak değerlendirmesiyle sonuçlandı. 1658'de bir Fransız büyücünün hicivli anlatımı cadı-kurtadamı mükemmel bir şekilde tanımlıyordu: 'Cadılara kurt kılığına girmelerini ve çocukları yemelerini emrediyorum. İçlerinden birinin bacağı kesildiğinde (ki bu bir erkeğin koluna dönüşür), keşfedildiklerinde onları terk eder ve adaletin merhametine bırakırım. Bu düşünce bugün bile Fransız köylüleri tarafından unutulmamıştır. On yıl kadar önce Fransa'da Bay Baring-Gould, hava kararduktan sonra bir loup-garou tarafından istila edilen vahşi bir bölgede kendisini yönlendirecek bir rehber bulamadığını fark etti. Bu deneyim onu, efsane ve deliliğin alışılmadık karışımı üzerine detaylı bir çalışma olan '*Book of Werewolves*'u yazmaya teşvik etti.[417]

Eski çağlardan kalma mitleri sadece modern hayal gücümüzün yeteneklerine dayanarak değerlendirecek olsaydık, insanlığın inançları ve varlığı üzerindeki muazzam etkilerini kavramakta zorlanabilirdik ancak bu gibi kanıtları inceleyerek, ilkel ve uygarlaşmamış topluluklar arasındaki hayal gücünün tipik durumunu anlamak mümkün olabilir. Çağdaş bir şair, mitolojik inanç çağındaki ilkel uygarlıkların zihniyetiyle pek çok benzerlik paylaşır. Rafine edilmemiş bireyin hayalleri sınırlı, rafine edilmemiş ve nahoş olabilirken, şairin daha bilinçli yaratımları karmaşık bir şekilde işlenerek çarpıcı sanat eserlerine dönüşebilir. Bununla birlikte, her iki taraf da fikirlerin geçerliliği ve önemi konusunda, ne yazık ki modern eğitimin ortadan kaldırmaya muktedir olduğunu kanıtladığı, içsel bir anlayışa sahiptir. Bir kelimenin anlamının evrimi, antik düşünceden çağdaş düşünceye geçişi yansıtır. Bir kelimenin anlamının evrimi, kadim düşünceden çağdaş düşünceye geçişi yansıtır. Bu süreç boyunca hayal gücü her zaman devrede olmuştur ancak ilkel zihin fanteziler görürken, medeni zihin artık hayallere dalmaktadır.

BÖLÜM IX

MİTOLOJİ

Doğa mitleri, kökenleri, yorumlama yöntemleri, orijinal anlamın ve önemli isimlerin korunması - Barbar ve uygar uluslar arasındaki benzer biçimlerle karşılaştırılan üst vahşi ırkların doğa mitleri - Evrensel Ebeveynler olarak Cennet ve Dünya - Güneş ve Ay: Tutulma ve Günbatımı, Canavar tarafından yutulan Kahraman ya da Bakire olarak; Güneşin Denizden Yükselişi ve Yeraltı Dünyasına İnişi; Gece ve Ölümün Çeneleri, Symplegades; Cennetin Gözü, Odin'in Gözü ve Graiæ - Mitik uygarlaştırıcılar olarak Güneş ve Ay - Ay, değişkenliği, periyodik dönüşü ve yeniden canlanması-Yıldızlar, oluşumları-Konstelasyonlar, Mitoloji ve Astronomideki yerleri-Rüzgâr ve Fırtına Yıldırım-Deprem

Mitlerin gelişiminin genel ilkelerini ortaya koyduktan sonra, şimdi doğa mitleri sınıfını, özellikle de insanlığın aşağı ırkları arasında en eski kaynaklarına ve en gerçek anlamlarına sahip gibi görünenleri incelemeye devam edebiliriz.

Bilim doğal dünyayı araştırır, bulgularını ve yasalarını eğitimli öğrenciler için anlaşılır ve kesin olan teknik terminolojiyle tartışır ancak eğitimsiz, köylü veya genç gibi bu konuda bilgi sahibi olmayanlar için şifreli ve gizemlidir. Şiirsel mitolojinin dili, yapmacık bir taklitten ziyade gerçek bir şiir olduğu ölçüde, bu deneyimsiz zihinlere hitap eder. Şair, bilim adamıyla aynı doğal dünyayı ele alır ancak farklı sanatlarında, zorlu kavramları görünür ve elle tutulur hâle getirerek erişilebilir kılmaya çalışırlar. Bu, dünyanın varlığını ve hareketini bireysel insan deneyimleriyle ilişkilendirerek ve 'İnsan her şeyin ölçüsüdür' fikrini geniş kapsamlı bir hayal gücüyle genişleterek başarılır. Efsane, bu mitik dilin anahtarını bulduğumuzda canlanabilir ve günlük yaşamın evrensel temalarını ortaya çıkarabilir. Savaş, aşk, suç, macera ve kaderin empatik anlatımlarında efsane zamansız bir masal anlatır. Tüm şiirlerin temeli olan insan ve doğa arasındaki sayısız karşılaştırmadan doğan mitler, kalıcı cazibeleri ve ihtişamlarıyla bizi büyülemeye devam eden yarı insan masallarına dönüşmüştür. Bu tür sanat eserleri günümüzden ziyade geçmişi temsil etmektedir. Bilim, mitlerin gelişimini engellemiştir ve bilimsel yöntemler, nicelleştirme ve deneyler nedeniyle yok olup gitmektedirler. Mit sadece ölmekle kalmayıp kısmen de olsa ölmüştür ve akademisyenler onu yapısöküme uğratmakta ve analiz etmektedir. Bu alanda mümkün olan tüm ça-

bayı göstermek gerekir ve çağdaş bireyler miti öncekilerle aynı şekilde deneyimleyemeseler de onu kesinlikle analiz edebilirler. Mite sempati duymak belli bir entelektüel sınır içinde yaşayanlara aitken, araştırmak bu sınırın dışında kalanların görevidir. Neyse ki biz bu sınırın yakınında oturacak kadar şanslıyız ve istediğimiz zaman bu sınırın içine girip çıkabiliyoruz. Avrupalı akademisyenler Yunanlıların, Azteklerin ya da Maorilerin Atalarının mitlerine olan inançlarını bir dereceye kadar anlayabilirler. Ayrıca bu anlatıları, onlara tarihi ve hatta kutsal tarih parçaları muamelesi yapanların çekinceleri olmaksızın analiz edebilir ve yorumlayabilirler. Dahası, eğer tüm insan nüfusu bizimkiyle karşılaştırılabilir bir kültürel tekdüzelik düzeyine sahip olsaydı, doğa mitlerinin ilk gelişimiyle ilişkili bir ruh halindeki kabileleri kavramamız zor olurdu. Tıpkı halihazırda gözlemlenmiş olanlardan daha düşük bir insanlık durumunu hayal etmemizin zor olduğu gibi. Bununla birlikte, uygarlığın farklı aşamaları temel tarihsel dönüm noktalarını muhafaza etmektedir. Milyonlarca vahşi ve barbar hayatta kalmıştır ve zihinleri hâlâ kaba, arkaik biçimlerde doğanın erken mitik temsillerini üretmektedir.

Modern mitologların tezlerini okuyanlar ister yeni ister aşina olsunlar, sadelik ve zarafetlerinden etkilenmelerine rağmen yorumlarının geçerliliğini sorgulayabilirler. Antik, barbar ve Orta Çağ Avrupa'sının mitolojik anlatılarının bu kadar önemli bir kısmına Güneş ve Gökyüzü, Şafak ve Alacakaranlık, Gündüz ve Gece, Yaz ve Kış, Bulutlar ve Fırtınaların zamansız tasvirleri hâkim olabilir mi ve sayısız efsanevi figür, açıkça kahraman insan özelliklerine rağmen, doğaya dayalı Antropomorfik mitlere atfedilebilir mi? Bu fikirleri kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışmadan, doğa-mitolojisinin mevcut bağlamda incelenmesinin, en azından ilke olarak, savunulabilirliğini desteklediği açıktır. Veda'da ifade edilenler gibi ham doğa kavramlarının mitolojilerin yaratılmasına katkıda bulunduğu fikri, dünyanın diğer bölgelerinden elde edilen kanıtlarla desteklenmektedir. Vahşi kültürlerin geleneklerinde sergilenen dış dünyaya dair mitik kavramlar, eski Hint ilahilerinde bulunanları anımsatmaktadır. Bu kavramlar benzer bir genel karakteri paylaşır ve genellikle özel bölümlerinde dikkat çekici bir şekilde örtüşür. Şunu da belirtmek gerekir ki genel bir ilkenin doğruluğu mitologlar tarafından iddia edilen pek çok spekülatif ve sağlam olmayan yorumu haklı çıkarmaz. Doğa efsanesinin insanlığın efsanevi irfanındaki önemini kabul etmek önemli olsa da ancak güçlü ve meşru kanıtlarla desteklendiği takdirde kabul edilmelidir.

Şairler ve filozoflar uzun zamandır doğa ve insan yaşamı arasındaki benzerlikleri araştırmaktadır. Işık ve karanlık, sükûnet ve fırtına, doğum, büyüme, değişim, çürüme, çözülme ve yenilenme gibi örnekleri karşılaştırma aracı olarak kullanmışlardır ancak böylesine karmaşık bağlantıları tek bir teori ya da sınırlı

bir bakış açısıyla anlamak mümkün değildir. Efsaneler ve doğal olaylar arasındaki yüzeysel benzerliklerden çıkarılan aceleci sonuçlara şüpheyle yaklaşılmalıdır. Güneş, gökyüzü ve şafakla ilgili mitleri tespit etmek için yalnızca bu yönteme güvenen bir akademisyen, nereye bakmak isterse orada bu mitleri keşfedecektir. Bu yöntem herhangi bir yerden, herhangi bir mantık ya da neden olmaksızın mitlerin çıkarılmasına yol açabilir. Bu nedenle, hiçbir efsane, alegori ya da tekerleme kararlı bir mitoloji kuramcısının yanlış yorumlamasına karşı güvende olmadığından dikkatli olmak gerekir. "Song of Sixpence" tekerlemesinin kendisine ait olduğunu iddia etseydi, davasını kanıtlamak kolay olurdu. Yirmi dört karatavuk günün yirmi dört saatini, onları tutan pasta ise gökyüzüyle kaplı yeryüzünü temsil etmektedir. "Pasta" (gün) açıldığında kuşların ötmeye başlaması çok ilginçtir. Kral Güneş'i temsil eder ve para saymak da Danae'nin altın yağmuru gibi güneş ışığının dökülmesini simgeler. Metin zaten ilkelere uyuyor ya da bağlamdan yoksun, bu yüzden cevap şudur:

Kraliçe Ay'dır ve onun şeffaf balı ay ışığıdır; Hizmetçi, efendisi Güneş'ten önce doğan ve bulutları, giysilerini gökyüzüne asan 'pembe parmaklı' Şafak'tır; Masalı burnunu koparark trajik bir şekilde sona erdiren karatavuk ise güneşin doğuş saatidir. Zamana meydan okuyan bu tekerlemenin Güneş efsanesi olduğunu kanıtlayacak tek bir şey vardır, o da benzetmeden daha geçerli bir argümanla kanıtlanmasıdır. Tarihten özenle seçilmiş karakterler kullanılırsa, hayatlarında yer alan güneş aktivitesi örneklerini tespit etmek kolaydır. Cortes'in Meksika'ya varışını, Azteklere ışık ve ihtişam saltanatını yenilemek için Doğu'dan dönen Güneş-Rahipleri Quetzalcoatl gibi görünmesini izleyin. Tıpkı Güneş'in Şafak'ı terk etmesi gibi, gençliğinde eşini nasıl terk ettiğine ve daha sonra hayatının ilerleyen dönemlerinde Marina'yı yeni bir gelin için nasıl terk ettiğine dikkat edin. Çalkantılı anlarla taçlanan ve keder ve utançla gölgelenmiş bir ölümle sona eren göz kamaştırıcı fetih kariyerine tanık olun. Julius Caesar'ın hayatı, karşılaştığı her yeni ülkede olağanüstü fetihler yapması, Kleopatra'yı terk etmesi, insanlar için bir güneş yılı yaratması ve Nibelungen Lied'inde Sîfrit'in Hagen'in elindeki ölümüne benzer şekilde Brutus tarafından öldürülmesi nedeniyle bir güneş mitine uyan bir hikâye olarak görülebilir. Sezar yaralı ve kanlar içinde yere düştü ve karanlıkta ölmek için pelerinine sarıldı. Sezar, katili Cassius'tan daha çok, bir güneş efsanesinin diliyle anlatılabilir.

'... Ey batan güneş,
Kızıl ışınlarınla bu gece battığın gibi,
Kızıl kanında Cassius'un günü battı;
Roma'nın güneşi battı!'

Kahramanlar ve doğa hakkındaki mitlere bakarken, karşılaştırma yaparken dikkatli olmalı ve sonuç çıkarmadan önce ikna edici kanıtlara ihtiyaç duymalıyız. Bununla birlikte, bazı mitler doğanın, kişisel yaşamın tanıdık sahneleri olarak kolayca tanınan yönlerini açıkça sergiler. Bu mitlerin açık anlamından şüphe etmek mantıksız olacaktır. Mitler bazen zaman içinde değişir ve orijinal anlamları kaybolabilir ya da unutulabilir ancak yine de gerçek anlamı ortaya çıkarmaya çalışmanın yolları vardır. Lempriere'in Klasik Sözlüğü'ne göre, Apollo veya Phoebus'un sıklıkla güneşle karıştırıldığı Yunan güneş efsanesinde görüldüğü gibi, mitler genellikle orijinal anlamlarına dair bazı anıları muhafaza eder. Örneğin, antik Yunanlılar Hermes tarafından öldürülen ve tavus kuşuna dönüşen İo'nun yüz gözlü hizmetkân Argos Panoptes'in hikâyesine aşinaydılar. Hatta bu efsane Macrobius tarafından yıldızlı gökyüzünü temsil ettiği şeklinde yorumlanmıştır.[418] Benzer şekilde, Sanskrit Tanrısı Indra'dan "bin gözlü" (*sahasrākṣa, sahasranayana*) olarak bahsedilir. Günümüzde bu fikir dilin alışılmadık bir bölümünde varlığını sürdürmekte ya da yeniden hayat bulmaktadır: İtalya'da Lingua Furbesca ya da Robbers' Jargon'a "argo "yu "cennet" için bir terim olarak sokan her kimse, Argus gibi birçok gözüyle onları izleyen yıldızlı gökyüzünü düşünmüş olmalıdır.[419] Ayrıca, isimlerin kökeni mitologlar için hem bir rehber hem de koruma görevi görmektedir. Kelimelerin basit anlamları, yorumcuların çabalarına rağmen geleneksel masallarda açıklığın korunmasına yardımcı olmuştur. Hēlios'un Güneş ve Selēnē'nin Ay olduğu açıktı. Sözde tarihteki tüm saçmalıklara rağmen, bazıları 'sub Jove frigido' gibi ifadeler nedeniyle Jove'un Cenneti temsil ettiğine inanıyordu. Persephone'nin kaçırılması hikâyesi değişen mevsimler ve ekinlerle ilgilidir ve ilgili karakterlerin isimleriyle desteklenmektedir: Zeus, Hēlios, Dēmētēr (Gök, Güneş ve Toprak Ana). Hikâyenin gerçekliği sadece olaylardaki benzerliklere dayanmamaktadır. Yıldızlara, dağlara, ağaçlara, nehirlere hükmeden efsanevi yaratıkların ya da bu nesnelere dönüşen kahramanların ve kadın kahramanların hikâyelerinde doğanın temsili hâlâ açıktır. Şair hâlâ Atlas'ın gökyüzünü kudretli omuzlarında taşıdığına ve Alpheus'un Arethusa'nın peşinden hızla gittiğine tanıklık edebilir.

Doğa mitlerini incelerken, en alt insan kabilelerinin inançlarıyla başlayıp daha gelişmiş kurgulara doğru ilerlemek pratik değildir. Bunun nedeni, bu utangaç ve çoğu zaman belirsiz insanların inançları hakkındaki bilgimizin sınırlı olması ve hikâyelerinin henüz üst düzey ırklarda görülen düzenli ve sanatsal biçime ulaşmamış olmasıdır. Çalışmamızı Amerikan yerlilerinin, Güney Pasifik Adalılarının ve erken mitolojik dönemi en iyi şekilde gösteren sınırlı gelişime sahip diğer kültürlerin mitolojisine dayandırmak tercih edilir. Analizimiz için iyi bir başlangıç noktası Yeni Zelanda'dan son derece rafine ve anlamlı bir kozmik mit olacaktır.

Uzun zamandır, muazzam Cennet ve her daim cömert olan Dünya'nın dünyamızın baba ve anne figürleri olarak görüldüğüne inanılmaktadır. Onların yavruları insanlar, hayvanlar ve bitkiler gibi tüm canlı varlıkları içerir. Tarihin hiçbir döneminde doğa, Sir George Grey'in 1850 yılında Maoriler arasında belgelediği 'Cennetin ve Dünyanın Çocukları' öyküsünde olduğu kadar şeffaf bir şekilde tasvir edilmemiştir. Günlük yaşamın tanıdık özü, geçmiş çağları canlandıran çocuksu bir sadelikle temsil edilmektedir. Tüm insanların ve nesnelerin Rangi'den, yani Gök'ten ve Papa'dan, yani Yer'den doğduğu söylenir ancak bunlar birleşmiştir. Bu da onların ve yarattıkları varlıkların üzerine karanlığın çökmesine neden olmuş. Sonunda, çocukları ebeveynlerini ayırmak ya da öldürmek konusunda karar vermek için bir toplantı yapmışlar. Ormanların babası Tane-mahuta, beş büyük kardeşine onları ayırmanın daha iyi olacağını önerdi. Böylece gökyüzü onların çok üstünde, yeryüzü de ayaklarının altında olacaktı. Gökyüzü bizim için bilinmez olsun ama yeryüzü besleyici annemiz gibi bize yakın kalsın. Çok denedi ama başaramadı. Sonra, insanların yetiştirdiği gıda ürünlerinin Tanrısı ve babası Rongo-ma-tane, gökyüzünü ve yeryüzünü ayırmaya çalıştı. Balıkların ve sürüngenlerin babası Tangaroa, yabani bitkilerin babası Haumia-tikitiki ve vahşi erkeklerin Tanrısı ve babası Tu-matauenga da başarısız bir şekilde denedi. Ormanların Tanrısı ve babası Tane-mahuta yavaşça yükselir ve ellerini ve kollarını kullanarak ebeveynlerini ayırmaya çalışır. Daha sonra duraklar; başını toprağa diker, ayaklarını gökyüzüne doğru kaldırır ve büyük bir çabayla sırtını ve uzuvlarını gerer. Rangi ve Papa sonunda birbirlerinden ayrılırlar ve üzüntü içinde ağlayıp inlerler ancak Tane-mahuta durmaz; altındaki toprağı aşağı iter ve üstündeki gökyüzünü yukarı iter ancak rüzgârların ve fırtınaların babası Tawhiri-ma-tea, annesinin kocasından ayrılmasını onaylamaz. Sonuç olarak, içinde kardeşlerine karşı savaşmak için güçlü bir arzu doğdu. Bu nedenle, Fırtına Tanrısı ayağa kalktı ve babasına üst diyarlara kadar eşlik etti. Saklanmak, tutunmak ve yuvalanmak için sınırsız gökyüzündeki korunaklı oyuklara koştu. Yavruları ortaya çıktı: güçlü rüzgârlar, şiddetli boralar, kalın kara bulutlar, kontrolsüzce öfkelenerek patladılar ve babaları onların arasında düşmanına saldırdı. Tane-mahuta ve uçsuz bucaksız ormanları kasırganın ani gelişine hazırlıksız ve habersiz yakalanmış, ulu ağaçları kırmış, gövdelerini ve dallarını böceklerin ve kurtçukların beslenmesi için yere saçmış. Fırtınanın babası aşağı indi ve suyu uçurumlara benzeyen yüksek tepeleri olan dev dalgalara dönüştürdü. Denizin ve tüm sakinlerinin Tanrısı Tangaroa o kadar korkmuş ki kendi denizlerine doğru kaçmış. İki baba, balıkların babası Ika-tere ve sürüngenlerin babası Tu-te-wehiwehi, çocuklarıyla birlikte gidecekleri güvenli bir yer aradılar. Ika-tere, "Hepimiz denize gidelim," diye bağırmış

ama Tu-te-wehiwehi, "Hayır, iç kesimlere gidelim," diye cevap vermiş. Böylece, balıklar denize doğru yüzerek, sürüngenler ise ormanlara ve çalılıklara sığınarak kendi yollarına gitmişler. Deniz Tanrısı Tangaroa, babası olduğu sürüngenlerin kendisini terk etmesine çok kızmış. Artık Tangaroa'nın çocuklarını ormanına alan kardeşi Tane ile savaş halindedir. Tane, Tu-matauenga'nın vahşi erkekler olan çocuklarına kanolar, mızraklar, ağaçlarından yapılmış balık kancaları ve lifli bitkilerinden dokunmuş ağlar sağlayarak misilleme yapar. Bu ekipmanlar Tangaroa'nın çocukları olan balıkları yok etmek için kullanılır. Deniz Tanrısı Orman Tanrısına kızar ve onun kanolarını deviren, ağaçlarını ve evlerini yıkan ve her şeyi uçsuz bucaksız okyanusa taşıyan dev dalgalar gönderir. Daha sonra Fırtına Tanrısı, çiftçilik ve doğadan sorumlu Tanrılar olan kardeşlerine saldırmaya çalışır. Ancak Toprak Baba devreye girer ve onları o kadar başarılı bir şekilde saklar ki Fırtına Tanrısı onları bulamaz. Güçlü savaşçıların babası olan son kardeşine saldırır ama tüm gücüne rağmen onu yerinden oynatamaz. Tu-matauenga kardeşinin öfkesinden korkmuyordu. Ebeveynlerinin düşüşünü planlayan oydu ve önceki savaşlarda cesur ve sert olduğunu kanıtlamıştı. Kardeşleri Fırtına Tanrısı ve ardıllarının güçlü saldırıları karşısında teslim olurken, Orman Tanrısı ve onun soyundan gelenler yenilmiş ve paramparça olmuştu. Deniz Tanrısı ve yavruları okyanusun derinliklerine ya da kıyının gizli köşelerine çekilmişti; yiyecekleri denetleyen Tanrılar da güvenli bir sığınaktaydı ancak insanlar, göklerin fırtınalı duyguları ve fırtınalar sonunda dinene kadar topraklarının karnında sağlam ve boyun eğmez bir şekilde kaldılar.

Ama şimdi güçlü savaşçıların babası Tu-matauenga, fırtına Tanrısına karşı savaşmaya çalıştığında onu desteklemeyen kardeşlerinden intikam almayı düşündü. Whanake ağacının yapraklarından ilmekler yaptı ve Orman Tanrısı Tane'nin hayvanları ona âşık oldu. Deniz Tanrısı Tangaroa'nın çocukları olan balıkları yakalamak için keten bitkisinden yapılmış ağlar kullandı ve onları kıyıya çekti. Yer altında Rongo-ma-tane'nin çocuklarının, tatlı patatesin ve her türlü ekili yiyeceğin ve Haumia-tikitiki'nin çocuklarının, eğrelti kökünün ve her türlü yabani yiyeceğin saklandığı bir sığınak keşfetti. Onları güneşe maruz bırakarak yavaş yavaş çürümelerine neden oldu. Daha sonra onun besini haline gelen dört kardeşini fethetmesine rağmen, beşincisi olan Fırtına Tanrısı Tawhiri-ma-tea'yı yenmeyi başaramadı. Bu Tanrı, şiddetli fırtınalar ve kasırgalarla ona acımasızca saldırır ve onu hem karada hem de denizde yok etmeye çalışır. Fırtına Tanrısı'nın akrabalarına karşı öfkesi kuru toprakların sulara gömülmesine neden olmuştur. Korkunç yağmur, uzun süre devam eden yağmur ve şiddetli dolu fırtınaları, eski zamanlardan beri, yavruları olan Sis, Ağır çiğ ve Hafif çiğ ile birlikte karayı sular

altında bıraktı. Sonuç olarak, deniz kuru toprakların çoğunu kapladı ve sadece yetersiz bir kısmını açıkta bıraktı. Işık dünyayı aydınlattı ve ayrılmadan önce Rangi ve Papa arasında saklanan yaratıklar şimdi Dünya'da çoğaldı. O zamana kadar büyük Cennet, eşi Dünya'dan ayrı kaldı. Ölümlüler tarafından sis olarak bilinen ormanlık tepelerden ve vadilerden onun şefkatli kucaklamasının yumuşak sıcaklığı yükselirken, aşkları devam ediyor. Ve uzun gecelerde ayrılıklarına ağıt yakarken, uçsuz bucaksız gökyüzü, insanlar tarafından çiy damlaları olarak bilinen gözyaşlarını onun göğsüne döküyor.[420]

Cennetin ve dünyanın bölünmesi Polinezya'da yaygın bir efsanedir ve kuzeydoğudaki ada gruplarında yaygın olarak bilinir.[421] Oysa burada tasvir edildiği şekliyle bu efsanenin gelişimi büyük olasılıkla Yeni Zelanda kökenli bir yaratımdır. Maori Rahipleri ve hikâye anlatıcıları arasında kaydedildiği şekliyle İngiliz valinin özel anlatımının eski bir masal olduğunu varsaymak gereksizdir. Masal, sadece zamanın geçmesinden kaynaklanmayan eski olma belirtileri göstermektedir. Nasıl ki daha düne kadar Yeni Zelandalılar tarafından kullanılan cilalı yeşim taşından yapılmış ezgiler ve keten lifinden yapılmış pelerinler tarihte eski Mısır'ın bronz savaş baltaları ve keten mumya kumaşlarından daha eski bir yere sahipse, Maori şairinin doğa mitleri yaratması da entelektüel tarihin yirmi beş yüzyıl önce Yunanistan'da sona eren bir aşamasına aittir. Gök ve Yer'in her şeyin ebeveyni olduğu fikri, eskiden birlikte yaşadıkları ama şimdi ayrıldıkları efsanesine yol açmıştır. Bu, aynı evrensel ebeveynlik kavramına benzer bir bölünme hikâyesinin eşlik ettiği Çin'de de yaygın bir inanıştır. Polinezya ve Çin mitolojisi arasında tarihsel bir bağlantı olup olmadığı konusunda spekülasyon yapmayacağım ancak Polinezya mitinin, Puang-Ku'nun başlangıç günlerinde cenneti ve dünyayı ayırdığı eski Çin efsanesinin şeklini aldığı kesinlikle görülmektedir. Efsaneye göre, Puang-Ku bir zamanlar sıkı sıkıya birleşmiş olan gökleri ve yeri açmış ya da bölmüştür.'[422] 'Göklerin ve Yerin Çocukları' hikâyesinin efsanevi yönleriyle ilgili olarak, neredeyse her fikir hâlâ kolayca anlaşılabilir ve her kelimenin hâlâ bir anlamı vardır. Atalarımızın uzak geçmişin kalıntıları olduğuna inandıkları eski ve esnek olmayan gelenekler, birinin doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, gerçekte hiç var olmamış bir zamanın anlatılarıdır ancak geliştikçe gözlemlediğimiz ya da kalan hikâyelerden bir araya getirdiğimiz doğanın karmaşık olmayan mitleri, asla geçmiş olmayacak olan mevcut anın bir anlatısı olarak daha uygun bir şekilde adlandırılabilir. Fırtına, orman ve okyanus arasındaki mücadele önümüzde devam ediyor. Yiyecek bitkileri toprakta saklı kalırken, balıklar ve sürüngenler okyanusa ve çalılıklara sığınırken, insanın kara ve deniz canlılarına karşı zaferine tanık oluyoruz. Bununla birlikte, ormanın muazzam ağaçları kararlı bir şekilde toprağa

kök salmaya devam ediyor ve dallarıyla gökyüzüne doğru daha da yükseklere uzanıyor ve eğer insan düşüncesinin gizemlerini varoluşunun en erken döneminde keşfetmişsek, ilkel toplumlar gibi, Cennet ve Dünya'nın kadim Tanrılarının bireysel özünü daha iyi anlayabiliriz.

Bir anne olarak Dünya kavramı, bir baba olarak Cennet fikrinden daha basittir ve dünya çapında daha yaygın olarak kabul görmektedir. Amerika'nın yerli halklarının mitolojisinde Toprak-ana önemli bir role sahiptir. Perulular ona Mama-Pacha ya da 'Toprak Ana' olarak saygı duyarlardı ve Karibler bir deprem meydana geldiğinde bunun Toprak Ana'nın dans ettiğine işaret ettiğine ve bunun dans etmeleri ve mutlu olmaları için bir işaret olduğuna inanırlardı. Onlar da buna uygun olarak dans ederlerdi. Bir Kuzey Amerika Kızılderili kabilesi olan Komançiler de Dünya'yı anneleri, Büyük Ruh'u da babaları olarak görürler ancak Gregg'in hikâyesi efsanevi ebeveynlik konusunda farklı bir inanca işaret ediyor. General Harrison ile yaptığı bir görüşme sırasında, Shawnee şefi Tecumseh'e "babasının" yanına oturması söylenir. Şef sert bir şekilde, "Sen benim babamsın!" diye cevap vermiş. Hayır! Hayır! Şuradaki güneş (işaret ederek) benim babam, yeryüzü de annem.[423] Ben onun koynunda dinleneceğim. Sonra yere oturdu. Eski Aztek inançlarında, ölen soyluların savaş zamanlarında öldükten sonra Güneş ve Dünya tarafından karşılanacağına inanılırdı. Tanrı Tezcatlipoca'ya edilen bir duada, barışçıl bir şekilde karşılanmaları için lütufta bulunması istenirdi. Benzer şekilde Finlerin, Laponların ve Estlerin mitolojisinde de Toprak Ana son derece saygı duyulan bir figürdü.[424] Ülkemiz mitolojisinde de Anglo-Saksonların "Hâl wes thu folde, fira modor" yani "Selam sana Toprak, insanların anası" diyerek Yeryüzünü övdükleri dönemden, Orta Çağ İngilizlerinin "Âdem'in anası kim?" diye sorarak bir bilmece yarattıkları döneme kadar aynı fikri görebiliriz. Şiir bu kavramı desteklemeye devam etti ve Milton'ın baş meleği Âdem'e uzun bir yaşam vaat etti.

'... olgunlaşmış meyve gibi, düşene kadar
Annenin kucağına.'[425]

Aryan halkı arasında Rig-Veda'da anlatılan 'iki büyük ebeveyn' efsanesine dair güçlü ve yaygın bir inanç vardır. Bunlar gökyüzü-babası Jüpiter ve yeryüzü-annesidir ve aralarındaki bağlantı Yajur-Veda'daki Brahman evlilik töreninde hatırlanır. Damat geline şöyle hitap eder: "Ben gökyüzüyüm, sen de yeryüzüsün, gel evlenelim." Eski Yunan şairleri Ouranos ve Gaia'dan ya da Zeus ve Dēmētēr'den karı koca olarak bahsettiklerinde, gökyüzü ve yeryüzünün birleşmesini anlatıyorlardı. Platon da insanların yeryüzü tarafından ortaya çıkarıldığını ama Tanrı tarafından şekillendirildiğini söylerken aynı mitolojiyi kullanmıştı.[426] Bu mito-

lojik fikir antik İskit'te[427] ve Shu-King'in Gök ve Yer'den "her şeyin Babası ve Annesi" olarak bahsettiği Çin'de de mevcuttur. Çin felsefesi bu kavramı iki temel ilke çerçevesine dahil etmiştir: erkek ve dişiyi temsil eden Yin ve Yang ile göksel ve dünyevi unsurlar. Dolayısıyla, bu doğal eğilimden pratik bir ahlaki ders çıkardılar: Sung hanedanlığı döneminde filozoflar Cennetin erkeği, Dünyanın ise kadını yarattığına inanıyorlardı. Bu nedenle, tıpkı Dünya'nın Cennet'e olduğu gibi, kadın da erkeğe itaat etmelidir.[428]

Güneş, Ay ve Yıldızlarla ilgili yaygın hikâyelere geçecek olursak, insan hayal gücünün güvenilir ve tekdüze doğası öncelikle tutulmalarla ilgili kanaatlerde kendini gösterebilir. Günümüzde bilimsel kuralların kesinliğinin önemli bir örneği olan bu olayların, uygarlığın ilk aşamalarında korkunç bir felaketi temsil ettiği yaygın olarak kabul edilen bir gerçektir. Yerli Amerikan kültürleri arasında, geleneksel inançlara dayanan korkutucu olayları tanımlayan ve yorumlayan ortak bir dizi mit tespit edilebilir. Güney kıtada yaşayan Chiquitos halkı, dev tazıların Ay'ı kovalayıp parçaladığına ve ışığının kırmızıya dönüp kaybolmasına neden olduğuna inanıyordu. Canavarları uzaklaştırmak için uluyarak ve ağıt yakarak gökyüzüne ateş ederlerdi. Öte yandan Karibler, tüm ışıktan nefret eden Maboya adlı bir iblisin Güneş ve Ay'ı yutmaya çalıştığını düşünüyorlardı. Onu korkutmak için bütün gece boyunca dans eder ve ulurlardı. Perulular, Ay tutulduğunda korkunç bir gürültü çıkarır, bunun arkasında korkunç bir yaratık şeklindeki kötü bir ruhun olduğunu düşünürlerdi. Bağırır, müzik çalar ve köpekleri de kendileriyle birlikte ulumaları için teşvik ederlerdi. Bu düşünce bugün hâlâ varlığını sürdürmektedir. Tupi dilinde güneş tutulması 'oarasu jaguaretê vü' olarak bilinir ve 'Jaguar Güneş'i yedi' anlamına gelir. Kabileler hâlâ canavarı avından uzaklaştırmak için bağırır ve yakıcı oklar atarlar. Kuzey kıtasında bazı vahşiler güneş yutan bir köpeğe inanırken, diğerleri de aydınlıklarını hayali düşmanlardan kurtarmak için ok atarlardı. Bu ortak inanışların yanı sıra farklı inanışlar da vardır; örneğin Karibler tutulmuş Ay'ın aç, hasta ya da ölmekte olduğunu düşünebilir. Perulular Güneş'in kızgın olduğunu ve yüzünü gizlediğini, hasta Ay'ın da muhtemelen tamamen karanlığa ve dünyanın sonuna neden olduğunu hayal edebilirler. Huronlar Ay'ın hasta olduğuna inanır ve bağıran adamlar ve uluyan köpekler geleneklerini Ay'ın hastalığından kurtulmasına yardımcı olmak için bir yol olarak tanımlarlardı. Bu temel inançlardan hareketle, Güney ve Kuzey Amerika'nın yerli halklarının gerçeğe daha yakın felsefi mitler yarattıkları görülmektedir. Güneş ve Ay'ın birbirlerinin tutulmalarına neden olduğunu kabul etmişlerdir. Bu arada, Cumana'da insanlar Güneş ve Ay'ın kavga ettiğine ve bunun sonucunda birinin yaralandığına inanıyordu. Ojibwalar bu tür çatışmalardan kaçınmak için iki gök cisminin dik-

katini gürültülü bir kaosla dağıtmaya çalıştılar. Astronomi konusunda oldukça bilgili olan Aztekler, tutulmaların gerçek nedenini biliyorlardı ancak yine de eski inançlarına bağlı kaldılar ve Güneş ve Ay'ın yenildiğinden söz etmek için mitolojik bir dil kullandılar.[429] Benzer mitik fikirler daha az gelişmiş diğer kültürlerde de mevcuttu. Bazı Güney Denizi Adaları'nda kızgın bir Tanrının Güneş ve Ay'ı yuttuğuna dair inançlar vardı. Tanrının ışıkları kusmasını sağlamak için insanlar bol miktarda kurban sunarlardı.[430] Sumatra'da Güneş ve Ay birbirini etkilediğinde tutulma olduğuna inanılır, bu yüzden birinin diğerine üstün gelmesini önlemek için aletlerle yüksek sesler çıkarılır.[431] Afrika'da tutulmalar hakkında farklı fikirler vardır. Bazı insanlar buna korkunç bir tutulma canavarının neden olduğuna inanırken, diğerleri bunu 'Ay'ın Güneş'i yakalaması' olarak anlar.[432]

Güneş tutulması gibi korku uyandıran bir astronomik olayın, bir zamanlar insanların kozmos hakkındaki anlayış eksiklikleri nedeniyle dünyanın sonundan korkmalarına neden olması şaşırtıcı değildir. Peygamber Yoel'in bir güneş ve ay tutulmasını tanımlamak için nasıl basit kelimeler kullandığını düşünmek bu fikri anlamaya yardımcı olabilir. Calmet bunu yıllar önce vurgulamıştır. Yoel, 'Güneş karanlığa, ay kana dönüşecek' demişti. Bu, dinleyicilerine dehşet verici bir görüntü sunuyordu ve hiçbir doğal afet bundan daha rahatsız edici olamazdı ancak tutulma mitoloji dünyasından çıkıp bilim dünyasına gireli çok olduğu için, bu tür sözler bizim zihnimizde eski anlamlarının ancak zayıf bir parıltısını taşıyabilir. Tutulmalarla ilgili eski inanç hâlâ bir anlam taşımaktadır. Bu inancın ilk vahşi aşamalarından astronominin onu sahiplendiği zamana kadar izini sürmek ve teoloji ile bilim arasında, bizim aramızda çözüme kavuşturulmuş olan ancak daha az kültürlü uluslar arasında hâlâ tembelce sürdürülen çatışmanın seyrini takip etmek, düşünce tarihinde, geriye olduğu kadar ileriye de bakan bir öğrencinin ciddi dersler çıkarabileceği bir bölüm açmaktır.

Birçok uygar ulusun, Yeni Dünya'dakiler kadar vahşi biçimlerde Tutulma-canavarı mitinden türediğini gösteren kanıtlar vardır. Bu efsane büyük Asya ulusları arasında hâlâ yaygındır. Hindu geleneğine göre, iblis Râhu göksel Tanrıların arasına sızmış ve ölümsüzlük iksiri olan amritanın bir kısmını ele geçirmiştir. Vişnu daha sonra iblisin başını kesti ancak ölümsüz başı hâlâ, uyanıklıklarıyla ilahi çemberdeki varlığını tespit eden Güneş ve Ay'ın peşinde. Efsanenin bir başka varyasyonu da bir tutulma sırasında sırasıyla Güneş ve Ay'ı tüketen Râhu ve Ketu adlı iki iblis olduğudur. Râhu siyah, Ketu ise kırmızı olarak tasvir edilir. Halk genellikle onları uzaklaştırmak için bir şenlik düzenler ancak iblislerin vücutlarının başları kesilmiş olduğundan, avları yutulur yutulmaz kaçınılmaz olarak ellerinden kayıp gidecektir. Râhu ve Ketu, ileri astronomide Tutulma-canavarını açıklamak için kullanılan

bir kavram olan kesik bir iblisin başını ve gövdesini temsil eder. Baş ve kuyruk, yükselen ve alçalan düğümlerle özdeşleştirilir. Bay Samuel Davis'in bir asır önce Asiatick Researches'da tutulma tartışmaları üzerine yaptığı gözlemler bugün bile ilgi çekiciliğini korumaktadır. Yapılan açıklamalardan, Jyotish shastru konusunda bilgili olan Punditlerin Dünya'nın şekli ve evrenin işleyişi konusunda genel Hindu nüfusuna kıyasla daha doğru görüşlere sahip oldukları anlaşılmaktadır. Brahmanlar arasında yaygın olan, tutulmaların efsanevi yaratık Rahu'nun müdahalesi sonucu meydana geldiği inancı, diğer aynı derecede saçma fikirlerin yanı sıra gülünç ve bilim dışıdır ve reddedilmelidir ancak bu inanç, dindar Hindular tarafından ilahi otoriteye sahip olduğu düşünülen Vedalar ve Puranalar'da bulunan açık ve olumlu ifadelerden kaynaklandığı için, astronomlar bu eserlerde kendi bilimsel ilkeleriyle çelişen bazı pasajları ihtiyatlı bir şekilde yorumlamışlardır. Uzlaşmanın mümkün olmadığı durumlarda ise pratikte zorunlu olarak ortaya konan önermeler için ellerinden geldiğince özür dilemişlerdir. Diğer şastralarda belirtildiği gibi bazı şeylerin eskiden de öyle olabileceğini ve hâlâ öyle olabileceğini ancak astronomik amaçlar için astronomik kurallara uyulması gerektiğini belirtmişlerdir. "[433] Din ve felsefenin harmanlanmasının ve Rahipler ile kâtiplerin ilk çocukluk bilimini daha sonraki yıllarda kutsal dogmaya dönüştürmelerine izin verilmesinin sonuçlarına daha belirgin bir örnek vermek zordur. Budizm'den etkilenen Asya halkları arasında güneş tutulması miti çeşitli aşamalardan geçerek varlığını sürdürmüştür. Kabalıklarıyla bilinen Moğollar, saldırgan Aracho'yu (Râhu) Güneş'ten ya da Ay'dan uzaklaştırmak için kakofonik müzik yaratırlar." Dr. Bastian'ın aktardığı bir Budist anlatısı, yıldırımıyla Rahu'yu kovalayan ve karnını parçalayarak gök cisimlerini yutmasına izin veren ama sonra onları hemen dışarı atan cennet Tanrısı İndra'nın hikâyesini anlatır.[434] Gelişmiş kültürlere sahip Güneydoğu Asya ulusları, tutulmaşeytanları Rahu ve Ketu'ya inanmalarına rağmen, yabancı uzmanların tutulmaları tahmin etme güçlerinden ve hatta kendi kapasitelerinden pek rahatsız olmamışlardır. Çinliler bir tutulma öncesinde resmi bir duyuru yapar ve ardından tutulma geldiğinde uğursuz canavarla gonglar, çanlar ve düzenli olarak yapılan dualarla yüzleşmeye devam ederler. Bir ya da iki yüzyıl öncesinin gezginleri, Avrupalıların doğru tahminlerini açıklamak için zekice bir argümanla sonuçlanan bu birleşik ejderha ve almanak inancına dair garip hikâyeler paylaştılar. Siyamlıların belirttiği gibi, bu bilgili kişiler canavarın beslenme programı hakkında bilgi sahibidir ve onu doyurmak için gerekli tutulma boyutunu belirleyerek açlık seviyesini doğru bir şekilde tahmin edebilirler.[435]

Avrupa'da popüler mitoloji, güneş ya da ay ile göksel düşmanlar arasında bir mücadele ya da ayın zayıflığı veya hastalığı fikrini sürdürmüştür. Bu tür eski

inançların kanıtı, acı çeken aydınlığı savunmak ya da teşvik etmek için koparılan yaygaralarda özellikle belirgindir. Örneğin Romalılar, 'laboranti succurrere lunae' niyetiyle gökyüzüne ateş parçaları fırlatır, trompetler çalar ve küstah çanak çömlek çınlatırlardı. Tacitus, Tiberius'a karşı askeri isyanın öyküsünü anlatırken, askerlerin planının bulutsuz bir gökyüzünde ayın beklenmedik şekilde zayıflamasıyla (luna claro repente coelo visa languescere) engellendiğini anlatır. Çınlama ve boru sesleriyle karanlığı dağıtma çabalarına rağmen, bulut örtüsü daha da yoğunlaşır ve komplocular Tanrıların yaptıkları yanlıştan vazgeçmelerini üzüntüyle izlerler.[436] Avrupa'nın din değiştirmesi sırasında Hristiyan âlimler pagan batıl inancına meydan okumuş ve tehlike anında aya yardım etmek için "vince luna!" diye bağırma uygulamasına karşı çıkmışlardır. Sonunda, bir ejderhanın ağzındaki güneş veya ay görüntüsü, takvimdeki tutulmaları temsil etmek için kullanılan geleneksel bir sembol haline geldi. Buna ek olarak, 'Dieu garde la lune des loups' ifadesi, uzak bir tehlikeden korkmayı alaya alan alaycı bir atasözüne dönüştü. Bununla birlikte, XVII. yüzyılda ülkemizde törensel charivari'den söz edilmektedir. "Tutulmalar sırasında İrlandalılar ya da Gallerliler, yaygara ve sıkıntılarının daha yüksek orbların yardımına sunulabileceğini düşünerek çaydanlık ve tavaları döverek koştururlar." 1654 yılında Nürnberg'i yaklaşan güneş tutulması korkusu sarmıştı. Pazarlar durdu ve kiliseler tövbe edenlerle doldu. "Danckgebeth nach vergangener höchstbedrohlich und hochschädlicher Sonnenfinstenuss" başlıklı basılı bir şükran günü, olayın bir kaydı olarak kalmıştır. Gökyüzünü bulutlarla kaplayarak bu uğursuz göksel olayın görülmesini engelleyen ve dehşete kapılan günahkârlara lütufta bulunan Yüce Tanrı'ya şükranlarını ifade etmektedir. Modern zamanlarda, bir Fransız folklor yazarı bir ay tutulması sırasında "Mon Dieu, qu'elle est souffrante!" diye iç çekişler ve haykırışlar duyunca irkilmiştir. Soruşturulduğunda, ayın kendisini tüketmeye çalışan görünmez bir canavarın merhametine kaldığına inanıldığı anlaşılmıştır.[437] Kuşkusuz, Batılı eğitimli sınıflar Çin'de bulunan aşırı şüphecilik ve batıl inanç kombinasyonundan muzdarip olmadığından, bu tür inançlar çoğunlukla eğitimsiz kitleler tarafından benimsenmektedir. Yine de bilginin halk arasında yayılmasındaki yavaşlıktan yakınmaya meyilliysek, önümüzde duran kanıtlar açıkça cesaret kırıcıdır. Güneş tutulması neredeyse modern zamanlara kadar bir alamet olarak korku uyandırmıştır. Hatta bir noktada, orduları panikletme ve Avrupa'nın her yerine dehşet yayma gücüne sahipti. Bu durum, Gaius Plinius Secundus'un gök cisimlerinin yasalarını çözerek insanlığın tutulma alametlerinden duyduğu dehşeti ortadan kaldıran büyük adamlar olarak gökbilimcilere yaptığı unutulmaz övgünün ardından bin yıl boyunca devam etti.

Gündüz ve Gece sürekli olarak yer değiştirir, ilki şafak vakti serbest kalır ve zaman zaman tutulmalar ve fırtına bulutları sırasında daha kısa bir karanlık dönemine katlanırken, Yaz yerini Kışa bırakır ancak tekrar özgürleşir. Aydınlık ve karanlık arasındaki doğal savaşta meydana gelen olayların tipik olarak çeşitli diyarlarda ve zaman dilimlerinde bir canavar tarafından tüketilen bir kahramanın veya bakirenin serbest bırakılması veya kusulmasıyla ilgili efsanevi hikâyeler olarak yeniden anlatılan gerçek olaylar olduğu geçerli bir bakış açısıdır. Daha önce bahsedilen efsaneler, mitolojinin tutulmaları kişisel güneş ve ayın bir canavar tarafından yutulması ve ardından serbest bırakılması olarak tasvir etme kabiliyetini kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Aşağıdaki Maori efsanesi, Güneş'in ya da Gün'ün günbatımında ölmesi olayının, Gece'nin bedeniyle birleşen bir güneş kahramanının hikâyesi olarak kurgulanabileceğini göstermektedir.

Yeni Zelanda'nın efsanevi kahramanı Maui, şanlı kariyerinin zirvesinde babasının anavatanına döndü. En büyük mücadelesinin onu orada beklediği konusunda uyarılmıştı, çünkü Gecenin Büyük Kızı olarak da bilinen zorlu Atası Hine-nui-te-po tam da orada ikamet ediyordu. Gökyüzünün karayla buluştuğu yerde, ufuk çizgisinin yakınında parıldadığı ve titreştiği söylenir. Gözleri parlak kırmızı renkte parlar ve dişleri volkanik cam kadar keskindir. Vücudu erkeksi bir şekle sahiptir. Gözbebekleri jasper, saçları ise birbirine dolanmış deniz yosunu gibidir. Ağzı bir Barra Couta'nınkine benzer. Maui geçmişteki başarılarını anlattı ve "İnsanların ölümlü mü yoksa ölümsüz mü olduğunu cesaretle keşfedelim" önerisinde bulundu ancak babası, Maui'nin vaftizi sırasında meydana gelen ve uygun duaların bir kısmını atladığı kötü bir alameti hatırladı ve bu nedenle oğlunun kaderinde yok olmak olduğunu biliyordu. Buna rağmen, Maui'yi şöyle teşvik etti: "Ey benim en küçük çocuğum ve yaşlılığımın dinçliği, cesur ol ve ufkun gökyüzüyle şiddetli bir parıltıyla buluştuğu yerde ikamet eden büyük atanı ziyaret et." Akşam yaklaşırken Maui'nin kuş arkadaşları da görevinde ona katıldılar. Sonunda Hine-nui-te-po'nun evine varmışlar ve onu mışıl mışıl uyurken bulmuşlar. Maui kuşlara, yaşlı reisin içine sürünerek girdiğine tanık olduklarında gülmemelerini tembihlemiş. Maui kuşlara, yaşlı reisin içine sürünerek girdiğine tanık olduklarında gülmemelerini tembihlemiş. Maui kuşlara, yaşlı reisin içine sürünerek girdiğine tanık olduklarında gülmemelerini söyledi ancak onun ağzından çıktığında bol bol gülmelerine izin verildi. Maui soyundu ve Uetonga'nın keskisinden çıkan dövmelerle süslenmiş kalçaları, bir uskumrununkine benzer şekilde benekli ve çekici göründü. İlerlerken hareketleri gizliydi. Kuşlardan cıvıltı gelmiyordu ama tiwakawaka, Maui beline kadar suda ilerlerken neşeli notalarına engel olamıyordu. Daha sonra, Maui'nin Atası kıpırdandı, onu yakaladı ve

ölümüne yol açacak şekilde sıkıca tuttu. Böylece Maui'nin yaşamı sona erdi ve dünyaya ölüm geldi. Hine-nui-te-po hem ölüm hem de gece Tanrıçasıdır ve eğer Maui onun bedeninden başarıyla geçmiş olsaydı, insanlar bir daha asla ölümle karşılaşmayacaklardı. Maori halkı Güneş'in geceleri bir mağaraya indiğine ve şafakta tekrar doğmadan önce Yaşam Suyu Wai Ora Tane'de yıkandığına inanır. Bu inançtan, insanların benzer şekilde Hades'e gidip geri dönebilmeleri halinde ölümsüzlüğe kavuşacakları anlaşılabilir. Hine-nui-te-po'nun gecenin ve yeraltı dünyasının Tanrıçası olduğuna dair ek kanıtlar bir başka Maori mitinde bulunabilir.[438] Tane karısını bulmak için yeraltı dünyasına iner ve Gecenin Kızı Hine-a-te-po'nun Gecesi (Po) ile karşılaşır. Hine-a-te-po ona şöyle der: "Ona buradan geri dönmesini söyledim çünkü ben, Hine-a-te-po, buradayım. Ben gece ile gündüz arasındaki engelim."[439] Güneşin özelliklerinin bir mitin çeşitli ayrıntılarında burada olduğundan daha belirgin olduğu nadirdir.

Yutan canavarlarla ilgili çeşitli efsaneler arasında, Gündüz ve Gece ya da Işık ve Karanlık'ın tanıdık görüntüsüyle benzer bir kökene sahip olduğu anlaşılanlar da vardır. Karen masalı Ta Ywa, küçük bir çocuğun doğduğu ve büyümesi için Güneş'e gittiği Gün'ün basit hikâyesini aktarır. Güneş'in onu yağmur ve sıcaklıkla yok etmeye yönelik nafile çabalarına rağmen, kafası gökyüzüne ulaşana kadar onu devasa bir boyuta ulaştırmıştır. Daha sonra evinden çok uzaklara yolculuk etti ve bir yılan tarafından yutulmak da dahil olmak üzere birçok macerayla karşılaştı ancak yaratık öldürülmüş ve Ta Ywa, Budist mitolojisinde Güneş'in yenilmiş yılan-şeytandan çıkması gibi hayata geri dönmüştür.[440] Kuzey Amerika Yerli halklarının mitolojisinde önemli bir figür hem Algonquin kahramanı hem de Tanrısı olan Manabozho'dur. Na-na-bou-jou olarak anılan Manabozho'yu Batı Ruhu ve güneşin battığı bölgedeki öbür dünya Tanrısı Ning-gah-be-ar-nong Manito'nun ağabeyi olarak tanımlayan bir Ottawa mitinde Manabozho'nun güneş doğası vurgulanır. Manabozho'nun güneş doğası, onu öldürememesine rağmen babası Batı'ya tepeler ve sular üzerinden dünyanın en ucuna kadar rehberlik ettiği hikâyesinde bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Bu masal, Balıklar Kralı'nı yakalamaya çalışan güneş-kahraman Manabozho'nun hikâyesini anlatır. Kanosuyla birlikte bütün olarak yutulmasına rağmen Manabozho savaş sopasıyla canavarın kalbine vurarak galip gelmiştir. Ardından kanosunu balığın boğazına sabitledi ve son darbeyi indirdi. Sonunda, ölü yaratık kıyıya vurdu ve martılar Manabozho'nun kaçışı için bir geçit açtı. Bu İngiliz okuyucular arasında iyi bilinen bir anlatıdır ve Hiawatha şiirinde yer almıştır. Alternatif bir versiyonda ise hikâye, Yeni Zelanda'daki Maui'ye benzetilen Ojibwalar'dan Küçük Monedo'yu Güneş Yakalayıcı olarak anlatır. Olağanüstü başarılarından biri de devasa bir ba-

lık tarafından yutulduktan sonra kız kardeşi tarafından kurtarılmasıdır.[441] Güney Afrika, dünyanın Gece'nin canavarca pençesine düşmesini ve doğan Güneş tarafından kurtarılmasını alegorize eden mitleri barındırır. Basutolarda kahraman Litaolane hakkında bir efsane vardır. Efsaneye göre, doğumundan hemen sonra erkekliğe ve büyük bir bilgeliğe ulaşmıştır. Bir canavar, annesi ve kendisi dışında tüm insanlığı yiyip bitirmiştir. Litaolane yaratıkla cesurca savaşmış ve onu yenerek dünyanın tüm sakinlerini özgürlüğüne kavuşturmuştur. Buna kıyasla Zulular son derece düşündürücü hikâyeler paylaşırlar. Bir anne çocuklarını devasa filin ağzının içine doğru sürükleyerek ormanlık alanları, akarsuları, dağlık bölgeleri, köpekleri, büyükbaş hayvanları ve orada yerleşim kurmuş toplulukları ortaya çıkarır. Bu tasvir Zulu yeraltı dünyasını yansıtmaktadır. Prenses Untombinde'nin "şişmiş, çömelmiş, sakallı bir canavar" olarak tanımlanan Isikqukqumadevu tarafından kaçırılmasının ardından, Kral ordusunu bu canavarla savaşmak üzere harekete geçirmiştir ancak canavar, canavarı öldürmeyi başaran bir savaşçı dışında tüm askerleri, köpekleri ve çiftlik hayvanlarını yuttu. Canavarın ölümü üzerine sığırlar, atlar, erkekler ve nihayet prensesin kendisi ortaya çıktı. Canavarı kesme eylemi, esir yaratıkların karanlıktan ışığa kaçarken attıkları çığlıkları canlı ve vahşi ayrıntılarla taklit eder. "Ortaya çıkan ilk yaratık bir kuştu ve şöyle haykırıyordu: "Horoz-a-doodle-doo! Dünyayı görebiliyorum!" Uzun süredir gözleri görmüyordu. Kuşun ardından bir adam ortaya çıktı ve "Evet! Sonunda dünyayı görebiliyorum!" dedi. Bu model diğer varlıklarla devam etti.[442]

Perseus ve Andromeda ya da Herakles ve Hesione efsanesinin, Güneş'in Karanlığı yenmesinin bir temsili olarak yaygın kabul gören çağdaş açıklaması, bu öykü koleksiyonuyla bağlantılıdır. Bu hikâyenin dikkate değer bir varyasyonunda, Truva Kralı Laomedon'un kızı Hesione'yi Poseidon'un şehri yok etmek için gönderdiği deniz canavarına adak olarak bir kayaya hapsettiği sırada, Herakles canavarın ağzına silahlı bir şekilde atlayarak ve üç gün süren savaştan sonra tüysüz bir şekilde çıkarak genç kızı kurtarır. Muhtemelen Sami kökenli olan bu eşsiz öykü, Hesione veya Andromeda'nın sıradan mitolojilerini Yunus'un balığı öyküsüyle harmanlamaktadır. Andromeda'nın yaratığının bu Yunan heykeli erken Hristiyan sanatında bir prototip olarak kullanılmıştır. Ayrıca Yafa, Plinius zamanında Andromeda'nın zincirlerinin kentin önündeki bir kayanın üzerinde sergilendiği yerdi. Buna ek olarak, bir balinanın kemikleri Andromeda'nın canavarının kalıntıları olarak Roma'ya taşınmıştır. İnsanın bir canavar tarafından yutulduğu doğa efsanesinin mitolojide -eski, uygarlaşmamış toplumlardan daha ileri uygarlıklara kadar- sahip olduğu konumun farkına varmanın, Kutsal Kitap eleştirisinin belirli bir noktasındaki tartışmaya etkileri vardır. Yunus Kitabı'nın

iki önemli dini ahlakı vurgulamak için değiştirilmiş iki mucizevi olay içermesi eleştirmenlerin duruşunu güçlendirmektedir. Sonuç olarak, pek çok kişi artık Yunus Kitabı'nın gerçek bir anlatım sunma niyetinde olduğuna inanmamaktadır. Bu öykü Eski Ahit'in en karmaşık kıssası olarak kabul edilebilir. Yunus Kitabı eski zamanlarda kaybolmuş ve ancak yakın zamanda yeniden keşfedilmiş olsaydı, bilginler muhtemelen onu tarihsel bir anlatıdan ziyade bir kıssa olarak görürlerdi.[443]

İnsanları ölümle tüketen bir canavar olarak Hades fikri Hristiyan düşüncesinde tanıdık bir kavramdı. Örneğin, Nikodemus'un Apokrif İncili'ndeki Hades'e İniş anlatısında Hades kendi kişiliğiyle konuşur. Kurtarıcı, zamanın başlangıcından beri içinde hapsolmuş Azizleri serbest bırakmak için aşağı inerken mide ağrısından şikâyet eder. Genellikle "Cehennemden Çıkış' olarak bilinen bu olayın Orta Çağ tasvirlerinde İsa, Âdem ve Havva'nın ilk insanlar olarak içinden çıktığı balığa benzer büyük bir yaratığın ağzının önünde dururken resmedilir.[444] İskandinav Eireks-Saga, insan yiyen canavarı daha da büyük bir sembolik önemle tanıtır. Eirek Cennet'e doğru seyahat eder ve bir ejderha tarafından korunan taş bir köprüye ulaşır. Ejderhanın ağzına girdikten sonra, mutluluk dünyasına vardığını keşfeder.[445] Ancak erken Hristiyan tarihiyle ilgili farklı bir halk hikâyesinde, doğa efsanesinin fark edilebilir bir izi yoktur. Antakyalı bir rahibin kızı olan Azize Margaret bir zindana hapsedilmiş ve burada Şeytan bir ejderha şeklinde ortaya çıkarak onu canlı canlı yemiştir:

"Bakire Mergrete onu yanına çağırdı,
Ve bir hirenden süzülen iğrenç bir ejderha gördü:
Gözleri dolu dolu, ağzı kocaman açılmış,
Ve Margrete hiçbir yere kaçamazdı, orada kalmalıydı,
Bakire Margrete bir taş gibi hareketsiz duruyordu,
Ve o iğrenç solucan, ona doğru gitti
Onu iğrenç ağzına aldı ve etini, kemiğini yuttu.
Bir anda böğürdü: "Ona hiç zarar gelmedi!
Bakire Mergrete ejderhanın üzerinde durdu;
Onun cüretiydi bu
Ve neşeliydi ruh hali."[446]

Aynı gruptan hikâyeler Avrupa folklorunda yabancı değildir. Bu masallardan biri, İngilizce çocuk versiyonunda değiştirilmiş olan ancak Almanya'daki yaşlı kadınlar tarafından daha iyi bilinen Kırmızı Başlıklı Kız masalıdır. Parlak kırmızı saten pelerini içindeki büyüleyici genç kızın büyükannesiyle birlikte kurt tarafından yutulmasının hikâyesini anlatırlar ancak avcı uyuyan canavarı yararak açtığında

ikisi de zarar görmeden kurtulmuştur. Prens Hal'in güneşin "alev rengi tafta giymiş güzel ve sıcak bir fahişe" olduğuna dair sözlerini hayal edebilen ve ardından onun İskandinav mitolojisinin güneşi yiyen kurdu Sköll tarafından yutulduğunu düşünebilen herkes, Kırmızı Başlıklı Kız masalını bir gün batımı ve gün doğumu miti olarak kategorize etme eğiliminde olabilir. Grimm'in Märchen'inde buna benzer, güneş mitinin büyüleyici bir dokunuşunu taşıdığından şüphe edemeyeceğimiz başka bir hikâyeden bahsetmek gerekir. Masalın adı "Kurt ve Yedi Genç Çocuk"tur. Masalda kurdun, saat kasasına akıllıca saklanmış olan yedi çocuktan en küçüğü hariç hepsini yemesi anlatılır. "Kırmızı Başlıklı Kız"a benzer şekilde, çocuklar kurdun midesini açar ve onu taşla doldururlar. Saatlerin icadından sonra bugünkü halini alan bu hikâye, anlatıcının gerçek çocukları ve bir kurdu değil, karanlığın çöktüğü hafta içi günlerini düşündüğü izlenimini vermektedir. Yoksa kurdun yedi çocuktan en küçüğüne ulaşamayacağı fikrini nasıl ortaya atabilirdi? Çünkü kurt (bugün olduğu gibi) saat kasasının içinde gizlenmişti.[447]

Modern Avrupa köylü folklorunun doğa efsanelerini parçalanmış ve anlamsız masallar olarak değil de tutarlı ve anlamlı bir şekilde sergileyip sergilemediğini araştırmak faydalı olabilir. Bu soruyu yanıtlamak için, Bay W. Ralston'un Rus Folkloru derslerinden birinde sunduğu Güzel Vasilissa masalını aktarmak yeterli olacaktır. Vasilissa'nın üvey annesi ve iki üvey kız kardeşi onu öldürmek için komplo kurar ve Vasilissa'yı bir cadı olan Bâba Yagá'nın evinden bir ışık almak için bir arayışa gönderir. Yolculuğu ilerledikçe, Gün'ün efsanevi tarihi ortaya çıkar. Vasilissa korkudan titreyerek ormanda ilerler. Aniden bir atlıyla karşılaşır. Atlı, atı ve beyaz giysileriyle yeni bir günün başladığını işaret etmektedir. Yolculuğuna devam ederken, kırmızı bir at üzerinde kırmızı giyinmiş ikinci bir atlı belirir. Güneş doğar ve kadın tüm gün boyunca yoluna devam ederek akşam saatlerinde cadının evine ulaşır. Aniden, siyah bir atın üzerinde simsiyah giyinmiş bir atlı gelir, hızla Bâba Yagá'nın kapılarına yaklaşır ve sanki havaya karışmış gibi gözden kaybolur. Gece çöker. Bundan sonra Vasilissa cadıya her bir atlının kimliğini sorar. Cadı, beyaz atlının onun berrak Gündüz'ü, kırmızı atlının kırmızı Güneş'i ve siyah atlının siyah Gece'si olduğunu söyler; hepsi onun sadık yoldaşlarıdır. Kırmızı Atlı Kız'ın hikâyesi Güzel Vasilissa ile aynı halk masalları sınıfını paylaştığına göre, birincisinde, ikincisinin sadece korumakla kalmayıp öneminin bilincinde olarak yaptığı aynı arkaik doğa efsanesi türünün kalıntılarını bulmak için güvenle bakabiliriz.

Doğa efsanesinin kahramanlık efsanesine dönüşümü, Güney Denizi Adaları ve Kuzey Amerika'nın medenileşmemiş kabileleri arasında, Eski Dünya'nın klasik uluslarının Atalarında olduğu gibi gerçekleşmiş gibi görünmektedir. Kah-

ramanlık döngülerinde tutarlı bir doğruluk ya da doğru bölüm ilerlemesi beklenemez. Bu epizotlara ilham veren kavramlar, ayırt edici niteliklerinden çıkarılmalıdır. Daha az gelişmiş kültürler açısından, biri Polinezya'dan diğeri Kuzey Amerika'dan iki efsanevi döngünün incelenmesi, güneş efsanesinin evrelerinin farklı şekillerde ele alındığını ortaya koymaktadır. Yeni Zelanda'dan Maui efsanesi, diğer tuhaflıklarla karışmış olsa da esas olarak Gündüz ve Gece unsurlarına odaklanmaktadır. Bu da güneş mitlerinin çeşitli aşamalarına getirilen farklı yaklaşımlara ışık tutmaktadır. Güneş'in okyanustan çıkış öyküsü şöyle anlatılır. Maui adında beş kardeş vardır; en küçükleri olan Maui annesi Taranga tarafından denize atılmış ve daha sonra Atası Tama-nui-ki-te-Rangi ya da 'Cennetteki Büyük Adam' tarafından kurtarılmış ve evine getirilerek çatıya asılmıştır. Hikâye daha sonra Gece'nin şafak vakti ortadan kayboluşunu tuhaf bir şekilde tasvir eder. Bir akşam Taranga eve döndüğünde küçük Maui'yi kardeşleriyle birlikte bulur. İlerlemiş yaşının çocuğu olan en küçük oğlunu tanıdığında, tıpkı olgunlaşmadan önce büyük kardeşlerine yaptığı gibi, onu da kendisiyle birlikte uyumaya getirmiş ancak genç Maui, annesinin her sabah şafak vakti kalkıp akşam karanlığına kadar evden kaybolduğunu fark edince tedirgin ve güvensiz oldu. Bir gece, güneş ışığının eve girmesini önlemek için ahşap pencere ve kapıdaki her boşluğu dikkatlice doldurdu. Şafağın soluk ışığı kırıldığında, güneş gökyüzüne yükselmiş ancak Taranga çoktan gündüz olduğundan habersiz uyumaya devam etmiş. Sonunda uyanıp tıpaları yarıklardan çıkarmış ve dehşet içinde kaçmış. Sonra Maui onun yeryüzündeki bir oyuğa dalıp kayboluşuna tanık olmuş ve böylece annesinin her gece karanlığında yerin altına indiği geniş mağarayı keşfetmiş. Bu anlatı, Maui'nin, Maori ruhlarının ölenlerin yeraltı egemenliğine indiği en batı sınırındaki Atalarının annesi Muri-ranga-whenua'ya yaptığı keşif gezisiyle devam eder. Adam yaklaştığında burnunu çeker ve onu yutmak için kendini uzatır, ancak güneyden doğuya ve kuzeye doğru daireler çizdikten sonra, batı esintisinden adamın gelişini algılar ve onu torunlarından biri olarak tanır. Ondan olağanüstü çene kemiğini ister ve kadın da bunu ona hediye eder. Bu onun sonraki girişiminde, güneş Tanrısı Tama-nui-te-Ra'yı bir tuzağa düşürdüğünde ve onu daha yavaş seyahat etmeye zorlamak için ona zarar verdiğinde silahı olur. Maui, yem olarak kendi kanıyla kaplanmış harikulade çene kemiğinden yapılmış bir oltayla, şimdi Te-Ika-a-Maui, yani Maui'nin balığı olarak bilinen Yeni Zelanda'yı yukarı çekerek en ünlü eylemini gerçekleştirmiştir. Bunu anlamak için, masalın birçok Pasifik Adasındaki farklı anlatımlarını değerlendirmeliyiz. Bu versiyonlar, bunun okyanusun derinliklerinden kuru toprağın ortaya çıkışını detaylandıran kapsayıcı bir efsane olduğunu göstermektedir. Başka bir yerde çene kemiğinin Maui'nin

büyükbabası Rangi-Whenua, diğer adıyla Cennet-Dünya tarafından bahşedildiği iddia edilmektedir. Ayrıca Maui'nin iki oğlu olduğu ve çene kemiklerini elde etmek için onları küçükken öldürdüğü de anlatılır. Bu oğulların Sabah ve Akşam'ı temsil ettiği düşünülmektedir çünkü Maui bu zamanlarla ilişkili yıldızları her bir oğlunun bir gözünden şekillendirmiştir. Ayrıca, Maui büyük oğlunun çene kemiğini toprağı derinliklerden yükseltmek için kullanmıştır. Efsaneye göre, Maui bir balık yakaladığında, aslında bunun evler, yemek hazırlama aşamaları, havlayan köpekler, ateşler ve çalışan insanlarla dolu bir toprak olduğunu keşfetmiştir. Maui'nin oltası Gecenin Büyük Kızı Hine-nui-te-po'nun evinin çatısına takıldığı için, karanın Gecenin diyarı olan bir denizaltı bölgesinden yükseldiği anlaşılmaktadır. Toprak yükseldiğinde, onun evi de üzerindeydi ve o da oradaydı. Bir başka Maori efsanesi de Maui'nin ellerinde ateş tuttuğunu, ateşin onu yaktığını ve sonra denize atladığını anlatır. "Sulara gömüldüğünde, güneş ilk kez battı ve karanlık dünyayı sardı." Maui karanlığın dünyayı sardığını fark ettiğinde hemen güneşin peşine düşmüş ve gün ışığını geri getirmeyi başarmıştır. Buna ek olarak, ateşi okyanusa attığında, bir yanardağı tutuşturdu. Yeryüzündeki tüm ateşler söndükten sonra, Maui'nin annesi ona Atası Mahuika'dan yeni alevler temin etmesini söylemiştir. Efsanenin Tonga varyasyonunda, en genç Maui batıdaki ölüler diyarı Bulotu'ya giden mağarayı ortaya çıkarır. Babası olan başka bir Maui, onu büyük ateşinin yanında dinlenen yaşlı Maui'ye gönderir. Bir mücadeleye girişirler ve Maui insanlık için ateşi elde ederken, önceki deprem Tanrısı altında güçsüz kalır. Efsanevi grup güneşin okyanustan doğuşunu ve gecenin gidişini, ışığın sönmesine neden olan gün batımını ancak şafakta geri dönmesini ve güneşin gece, ölüm ve yeraltı ateşi ve depremlerle ilişkili yeraltı dünyası olan Batı Hades'e inişini tasvir eder. Gerçek doğa mitolojisinin özellikleri açıkça görülmektedir. Maui'nin Atası Gece tarafından öldürülmesi güneş kariyerini uygun bir şekilde sonlandırır. [448]

Bu, Algonquin halkına ait çarpıcı Kuzey Amerika Kızılderili efsanesi Kırmızı Kuğu'yu başlatan bir gün batımı hikâyesidir. Avcı Ojibwa, kısa bir süre önce bir ayıyı kesmiş ve derisini yüzmekteyken ortalık kıpkırmızı bir renge bürünmüştür. Bir gölün kıyısına ulaşan Ojibwa, güneş ışığında parlayan muhteşem tüylere sahip çarpıcı kırmızı bir kuğuya rastladı. Avcı boş yere oklarını, zarar görmeden ve duymadan yüzen kuşa fırlattı ancak babasına ait olan üç sihirli oku hatırladı. İlk iki ok kuşa yakın uçtu ama üçüncü ok kuğuya isabet etti. Bunun üzerine kuş kanatlarını çırpmış ve batan güneşe doğru yavaşça uçup gitmiş. Longfellow bu olayın şiirsel güneş anlamını Kızılderili şiirlerinden birinde yakalamıştır:

'Güneş iniyor olabilir mi
Suyun düz ovasında mı?
Ya da yüzen, uçan Kırmızı Kuğu,
Sihirli okla yaralandı,

Tüm dalgaları kıpkırmızı boyuyor,
Hayat kanının kızıllığıyla,
Tüm havayı ihtişamla dolduruyor,
Tüylerinin ihtişamıyla mı?'

Masal, avcının Kırmızı Kuğu'nun peşinde batıya doğru nasıl hızla yolculuk ettiğini anlatır. Dinlenme noktalarında, yerliler ona onun sık sık yolculuk ettiğini ancak onu takip etmeye çalışanların asla geri dönmediğini söylerler. Kızıl Kuğu, kafa derisini kaybetmiş yaşlı bir büyücünün çocuğudur ve Ojibwa onun için kafa derisini geri alıp kafasına takmayı başarır. Yaşlı adam topraktan yükselir, artık gençleşmiş ve çarpıcı bir şekilde muhteşemdir. Büyücü, artık kızından ziyade kız kardeşi olan büyüleyici bakireyi çağırır ve Ojibwa ayrılırken onu muzaffer yoldaşına sunar. Ojibwa eşiyle birlikte eve döndükten sonra bir yolculuğa çıkar ve yeryüzünde ölmüş ruhlar diyarına açılan bir deliğe iner. Burada, doğruluğun parlak batı bölgesini ve kötülüğün uğursuz bulutunu bir an için görür ancak ruhlara göre, akrabaları eve döndüğünde karısı için çekişmektedir. Sonunda, uzun bir yolculuktan sonra, bu Kızılderili Odysseus kederli ve sadık Penelope'sine geri döner, yayını büyülü oklarla donatır ve alçak taliplerini ayaklarının dibine gönderir.[449] Dolayısıyla, Polinezya ve Amerika'dan gelen ve muhtemelen Avrupalı fikirlerden etkilenmiş olan vahşi efsaneler, Odysseus'un Elysian tarlalarını ziyaret etmesinin ya da Orpheus'un Hades diyarına inerek 'ışıl ışıl parlayan' Eurydikê'yi geri getirmesinin Güneş'in yeraltı dünyasına inişini ve oradan yükselişini temsil ettiği teorisini desteklemektedir.[450]

Gece ve Hades'in mitte kişisel bir şekil aldığı yerlerde, Sanskritçe'de akşam için kullanılan 'rajanîmukha', yani 'gecenin ağzı' sözcüğünde olduğu gibi kavramlar bulmayı bekleyebiliriz. Örneğin, İskandinavlar ölüm Tanrıçası Hel'in ağzının, kardeşi ay yiyen kurt Fenrir'in ağzı gibi açıldığını anlatır; eski bir Alman şiiri de Cehennem'in gökten yere uzanan boşluğunu betimler:

'Işık gibi olan, ağzıyla uçurumlara
ve gökyüzünden yeryüzüne dokunur.'[451]

Katedrallerdeki heykeller kötülerin dehşete düşmesi için hâlâ Ölüm'ün korkunç çenesini, kurbanlarını yutmak için esneyen Cehennem'in ağzını sergilemek-

tedir. Yine, barbar kozmolojinin dünyanın üzerinde yükselen bir gök kubbe ve güneş battığında ve insan öldüğünde indiği bir yeraltı dünyası doktrinini kabul ettiği yerde ister gerçek ister mecazi anlamda olsun, kapılar ya da portallar kavramının yeri vardır. Gold Coast zencisinin sabahları Güneş için Cennet'in açıldığını anlattığı büyük kapı, eski Yunan'ın Hades kapıları ve eski Yahudi'nin Şeol kapıları da böyledir. Karenler, Algonquinler ve Aztekler arasında bulunan bu fikirlerle bağlantılı üç efsanevi betimleme vardır ki bunlar özel bir dikkati hak etmektedir. Fikirlerini büyük ölçüde temas halinde oldukları daha kültürlü Budistlerden ödünç almış bir ırk olan Burma Karenleri, ifadelerinin açıklığı açısından burada önceliklidir. Batıda sürekli açılıp kapanan iki büyük kaya tabakası olduğunu ve bu tabakalar arasında günbatımında güneşin indiğini söylerler, ancak üst tabakanın nasıl desteklendiğini kimse tarif edemez. Bu fikir, kurban edilen kümes hayvanlarına şu şekilde hitap edilen bir Bghai festivalinin tasvirinde iyi bir şekilde ortaya çıkar: 'Yedi gök, tepeye çıkıyorsun; yedi yer, dibe iniyorsun. Khu-the'ye varırsın; Tha-ma'ya [yani Hades'teki Ölülerin Yargıcı Yama'ya] gidersin. Kayaların ve uçurumların yarıklarından geçersin. Batı kapılarının açılışında ve kapanışında kayaların arasından Güneş'in dolaştığı yerin altına girersin. Seni görevlendiriyorum, sana öğüt veriyorum. Seni haberci yapıyorum, seni melek yapıyorum, vb."[452] Burma'dan Kuzey Amerika gölleri bölgesine geçerken, burada Güneş ve Ay'ın açıkça belirgin bir şekilde kişileştirilmesi nedeniyle alıntılanan Iosco'nun Ottawa masalında buna karşılık gelen bir tanım buluyoruz. Bu efsane, Avrupalıları, gemilerini ve denizin ötesindeki uzak diyarlarını betimlemesinin bir kısmında modern olsa da açıkça bir Gündüz ve Gece efsanesi üzerine kurulmuştur. Iosco, kardeşi Karanlık Olan Tawiscara ile mücadelesi erken ve en gerçek Huron doğa efsanesi Gündüz ve Gece olan Beyaz Olan Ioskeha gibi görünmektedir. Iosco ve arkadaşları güneşe ulaşmak için yıllarca doğuya doğru yolculuk ederler ve sonunda dünyanın sınırına yakın Manabozho'nun evine ve biraz ötesinde Güneş ve Ay'ın ülkesine giden yolda geçilmesi gereken uçuruma gelirler. Gökyüzünün çarpma sesini duymaya başladılar ve yakınlarda görünüyordu ama oraya ulaşmadan önce kat etmeleri gereken çok yol vardı. Gökyüzü aşağı indiğinde, basıncı açıklıktan öyle güçlü rüzgârlar estiriyordu ki yolcular ayaklarını zorlukla tutabiliyordu ve güneş başlarının üzerinden ancak kısa bir mesafe geçiyordu, Gökyüzü şiddetle aşağı iniyor ancak yavaş ve kademeli olarak yükseliyordu. Iosco ve arkadaşlarından biri uçurumun kenarında durdular ve büyük bir çabayla sıçrayarak diğer tarafa geçtiler; ama diğer ikisi korkmuş ve kararsızdı ve arkadaşları karanlığın içinden onlara seslendiğinde, 'Sıçra! Sıçra! Gökyüzü aşağı iniyor!" diye seslendiğinde, başlarını kaldırıp gökyüzünün alçaldığını gördüler ama korkudan

felç olmuş bir hâlde o kadar güçsüzce sıçradılar ki diğer tarafa ancak elleriyle ulaşabildiler ve aynı anda gökyüzü korkunç bir sesle yeryüzüne şiddetle çarparak onları korkunç kara uçuruma itti.[453] Son olarak, Azteklerin cenaze töreninde, yeryüzünde gece olduğunda güneşin aydınlattığı o yeraltı Ölüler Ülkesi'ne giden yolda gölgenin karşılaşmak zorunda kaldığı ilk tehlikenin benzer bir tasviri bulunur. Yolculuğunun sonuna kadar onu güvenle taşıyacak olan geçiş belgelerinden ilkini cesede veren hayatta kalanlar ona, 'Bunlarla, biri diğerine çarpan iki dağın arasından geçeceksin.'[454] Bu güneş kavramları grubunun ve Maui'nin ölümünün önerisi üzerine, belki de Yunan efsanesinin, iyi gemi Argo'nun Symplêgades'in, hızlı ve şiddetli çarpışmalarla açılıp tekrar kapanan o iki devasa uçurumun arasından geçtiği o ünlü bölümünü, güneş efsanesinin kırık dökük bir fantezisinden türetilmiş olarak açıklayabiliriz.[455] Herhangi bir temelsiz hayal çabası, şairin aklına kendi içinde bu kadar tuhaf ama Gece ve Ölüm'ün kapılarıyla ilgili Karen ve Aztek efsanelerine bu kadar uygun bir düşünce getirebilir miydi? Maori efsanesiyle Argonot masalının daha derin bir çakışması vardır. Her ikisinde de olay geleceği belirlemektir ancak bu düşünce iki ters yönde işlenir. Eğer Maui Gece'nin girişinden geçip Gündüz'e dönseydi, ölüm insanoğlunu tutamazdı; eğer Argo Clasher'ları geçseydi, yol aralarında sonsuza dek açık kalırdı. Argo güvenli bir şekilde ilerledi ve Symplêgades artık geçen gemide çarpışamaz; Maui ezildi ve insan Hades'ten bir daha çıkamaz.

Güneşi kişisel bir varlık olarak değil, daha büyük bir varlığın bir üyesi olarak tanımlayan başka bir güneş metaforu daha vardır: Java ve Sumatra'da 'Mata-ari', Madagaskar'da 'Maso-andro', 'Günün Gözü' olarak adlandırılır. Bu düşüncenin mecazdan efsaneye tercümesini ararsak, bunu Yeni Zelanda'da Maui'nin kendi gözünü Güneş, iki çocuğunun gözlerini de Sabah ve Akşam Yıldızları olarak göğe diktiği hikâyelerinde bulabiliriz.[456] Bu şekilde örtük ve açık bir şekilde ifade edilen doğa efsanesi, Aryan zemininde yaygın olarak geliştirilmiş bir efsanedir. Asya mitinde iyi bilinen ve Avrupa'da Orfik şiirin Jove'u anlatan pasajında ifade edilen evrenin makrokozmik tanımının bir parçasını oluşturur. Jove aynı anda hem dünyanın yöneticisi hem de dünyanın kendisidir: Görkemli başı, yıldızlı saçlarının asılı olduğu gökyüzünü aydınlatır, ses çıkaran okyanusun suları, kutsal bedenini kuşatan kemerdir, her şeyi gören yeryüzüdür, gözleri güneş ve aydır, her şeyi öğütle hareket ettiren ve yöneten zihni, hiçbir sesin ya da soluğun kaçamadığı kraliyet ateşidir:

'Bunlar Phoebus'un ve Cynthia'ya karşı koşan Phoebus'un gözleri.
Gerçek bir zihin artık her şeyi hareket ettiren ve
Konseyi yöneten kralın yıkımına maruz kalmayacak.

Ne ses, ne ses, ne Jüpiter'in soyunun sesi, ne şöhret.
Ve kertenkelelerin gücüyle ayakta duruyor.'[457]

Ari mit yaratıcısının daha küçük ışığı düşünmediği yerlerde, güneşi çeşitli terimlerle cennetin gözü olarak tanımlayabilir. Rig-Veda'da 'Mitra, Varuna ve Agni'nin gözü'dür 'Chakshuh Mitrasya Varunasyah Agneh'[458] Zend-Avesta'da 'hızlı atlarıyla parlayan güneş, Ahura-Mazda'nın gözüdür; başka yerlerde her iki göz, görünüşe göre güneş ve ay olarak övülür.[459] Hesiodos'a göre 'Zeus'un her şeyi gören gözü'dür -'πάντα ἰδὼν Διὸς ὀφθαλμός:' Macrobius antikçağda güneşe Jove'un gözü dendiğini söyler-'τί ἥλιος; οὐράνιος ὀφθαλμός. '[460] Eski Almanlar güneşe 'Wuotan'ın gözü'[461] derken Wuotan'ı, Woden Odhin'i ilahi Cennet'in kendisi olarak kabul ediyorlardı. Bu mitik ifadeler en açık türdendir. Verdikleri ipucu sayesinde, burada eski Avrupa efsanesinin en ilginç iki bölümü için varsayımsal yorumlar ileri sürülmeyebilir ancak önerilebilir. İskandinavya'nın eski skaldları, Her Şeyin Babası Odin'in, Asgard şehrinde Æsir'lerinin arasında, Hlidskialf ("Başucu Tahtı") adlı yüksek tahtında oturduğunu ve buradan tüm dünyaya bakarak insanların tüm eylemlerini görebildiğini söylerler. Geniş pelerinine sarınmış ve geniş şapkasıyla yüzünü gölgeleyen yaşlı bir adamdır, Saxo Grammaticus'un dediği gibi 'os pileo ne cultu proderetur obnubens'. Odin tek gözlüdür; Mimir'in kuyusundan su içmek istemiş ama Völuspa'da söylendiği gibi, gözlerinden birini rehin bırakmak zorunda kalmıştır:

"Herkes bilir beni, Odin! Gözünü diktiğin yerde
Mimir'in ünlü kuyusunda.
Meşhur kuyudan her sabah içilen bal likörü.
Babamın vaatlerinden - Bu nedir biliyor musun?"

Odin'in tek gözü kesinlikle gökyüzündeki güneş gibi göründüğünden, kuyudaki kayıp gözün ne olduğu tahmin edilebilir - belki de güneşin bir havuzdaki kendi yansıması ya da daha büyük olasılıkla popüler efsanede kuyuda bulunduğu söylenen ayın yansıması.[462] Muhtemelen, bu tür bir güneş fantezisi de Perseus efsanesinin bir kısmını açıklayabilir. İsimleri Urdhr, Verdhandi ve Skuld -Olmuş, Olmuş ve Olacak- olan üç İskandinav Norn'u vardır ve bu üç bakire tüm insanların hayatlarını belirleyen "garip kız kardeşlerdir". Böylece Kaderler, Parkai'ler, kaçınılmaz Anágkē'nin kızları, kendi aralarında zaman dilimlerini paylaşırlar: Lachesis geçmişi, Klôthô bugünü, Atropos geleceği söyler. Şimdi bu ölümcül kız kardeşleri diğer iki efsanevi kız kardeş üçlüsüyle, Graiai ve akrabaları Gorgonlarla aynı doğaya sahip olarak görmek mümkün müdür?[463] Eğer öyleyse üç Gorgondan neden sadece birinin ölümlü olduğunu ve iki ölümsüz kız kardeşinin

hayatını kurtaramadığını anlamak kolaydır çünkü ölümsüz geçmiş ve gelecek, sürekli ölmekte olan bugünü kurtaramaz. Bilmeceyi okumak da zordur çünkü Graiai'lerin aralarında bulunan ve birinden diğerine geçen tek göz nedir? Günün gözü, geçmişi şimdiye, şimdiyi de geleceğe veren Güneştir.

Gündüzün görkemli Efendisi ile karşılaştırıldığında, Gecenin solgun Leydisi, doğada olduğu gibi efsanede de daha aşağı ve önemsiz bir yer tutar. Güneş ve Ay'ı bir araya getiren geniş efsanevi grup içinde iki çarpıcı örnek, Güney Amerika'nın yarı uygar ırklarının çevrelerindeki vahşi kabilelerin durumundan yükselişlerinin izini sürdükleri geleneklerde görülebilir. Bu efsanelere modern yazarlar tarafından bile, uzun zaman önce Amerika'ya Eski Dünya kültürünü taşıyan gerçek hayırsever insanların minnetle hatırlanan kayıtları olarak başvurulmuştur ama ne mutlu ki tarihi gerçekler için, efsanevi gelenek, daha eleştirel bir gözlem için gerçek karakterini ele veren bölümleri çıkarmadan hikâyelerini anlatır. Bogota'nın yüksek düzlüklerinde yaşayan Muyscalar bir zamanlar tarımdan, dinden ve hukuktan yoksun vahşilermiş ama onlara Doğu'dan yaşlı ve sakallı bir adam, Güneş'in çocuğu Bochica gelmiş ve onlara tarlaları sürmeyi, giyinmeyi, Tanrılara tapınmayı ve bir ulus olmayı öğretmiş ama Bochica'nın kötü ve güzel bir karısı vardı. Huythaca, kocasının işlerini mahvetmeyi, bozmayı severdi ve nehrin kabarmasını sağlayan oydu, ta ki toprak bir selle kaplanana kadar ve insanlardan sadece birkaçı dağların tepelerine çıkana kadar. O zaman Bochica öfkelendi ve kötü Huythaca'yı yeryüzünden sürdü ve onu Ay yaptı çünkü daha önce Ay yoktu. Tufanın akıp gitmesi için kayaları yararak Tequendama'nın güçlü akıntısını yaptı. Sonra, toprak kuruduğunda, geriye kalan insanlığa yılı, periyodik kurbanları ve Güneş'e tapınmayı armağan etti. Şimdi bu efsaneyi anlatan insanlar, onların yardımı olmadan tahmin edebileceğimiz gibi Bochica'nın kendisinin Zuhé, Güneş ve Huythaca'nın Güneş'in karısı Ay olduğunu unutmamışlardı.[464]

Ayrıntıları farklı olsa da anlam bakımından benzer bir efsane de İnka uygarlığı efsanesidir. Bu Quichua efsanesine göre insanlar mağaralarda yaşayan, yabani kökler, meyveler ve hatta insan etiyle beslenen; yapraklar, ağaç kabukları veya hayvan postlarıyla süslenen ilkel yaratıklardı ama babamız Güneş onlara acıdı ve iki çocuğunu, Manco Ccapac ve kız kardeşi Mama Occllo'yu gönderdi. Titicaca Gölü'nün sularından çıktılar ve kültürsüz kitlelere yasaları ve hükümeti, evliliği ve ahlaki düzeni, tarımı, sanatı ve bilimi bahşettiler. Büyük Peru İmparatorluğu, her bir İnka ve onun kız kardeşi-eşinin, yönetim ve dinde, ilk dünyevi kraliyet Atalarını ve aynı zamanda Güneş ve kız kardeşi-eşi Ay olarak kişileştirilen göksel baba ve anneyi temsil etmesiyle kuruldu. Bu, Manco Ccapac ve Mama

Occllo'nun güçlü ırkını çağlar boyunca devam ettirdi.[465] Bu nedenle Bogota ve Peru ulusları, dini uygulamalarının kuruluşunu insan biçiminde kişileştirilmiş kendi Tanrılarına atfederek, geleneklerini yinelenen nitelikteki mitler aracılığıyla anlatmışlardır. Bu, vahşi geçmişlerini ve kültürleriyle ulusal inançları arasındaki bağı hatırlamak için yapılmıştı.

'Sabit olmayan ay' olgusu bir dizi farklı hikâyede yer almaktadır.[466] Avustralya efsanesine göre Mityan, başkasının karısına âşık olan ve sonsuza dek dolaşmak üzere kovulan yerli bir kediydi. Himalaya'daki Khasialar, Ay'ın her ay kayınvalidesine âşık olduğunu, onun yüzüne kül fırlattığını ve böylece lekelerini açıkladığını iddia ederler.[467] Bir Slav efsanesine göre, Gecenin Kralı ve Güneşin kocası olan Ay, Sabah Yıldızına olan sadakatsizliği yüzünden daha sonra dişlenerek cezalandırılmıştır. Bu yüzden onu gökyüzünde görüyoruz.[468] Bir başka düşünce akımı da Ay'ın periyodik ölümü ve yeniden dirilişi üzerinde durur ki bu da insanların kaderiyle acı verici bir tezat oluşturur. Bu, Namaqua halkı arasında anlatıldığı şekliyle Güney Afrika'nın en yaygın ve karakteristik mitlerinden biridir. Ay, Tavşan aracılığıyla insanlara bir mesaj iletmiş ve "Ben nasıl ölüp yeniden doğuyorsam, siz de ölüp yeniden doğacaksınız" demiştir ancak Tavşan İnsanlara başka bir mesaj iletti: "Ben nasıl ölüyor ve yeniden doğmuyorsam, siz de ölecek ve yeniden doğmayacaksınız." Tavşan Ay'a geri rapor verdi ve yaptıklarını ifşa etti. Bunun üzerine Ay ona bir balta ile vurarak Tavşan'ın dudağında kalıcı bir yarığa yol açtı. Bazıları Tavşan'ın kaçtığına ve hâlâ firarda olduğuna inanırken, diğerleri Ay'ın yüzünü çizdiğini ve bunun sonucunda bugün hâlâ görülebilen yara izlerinin oluştuğunu iddia etmektedir. Buna ek olarak, Namaqua'nın tavşan eti tüketme konusundaki isteksizliğinin (çeşitli diğer kültürlerle paylaştıkları bir önyargı) hayvanın bu kötücül mesajla ilişkilendirilmesinden kaynaklandığına dair spekülasyonlar vardır.[469] Her ikisinin de ortak bir kökenin versiyonları olduğunu varsaymamanın zor olduğu ölçüde buna çok benzeyen bir hikâyenin uzak Fiji Adaları'nda anlatılması dikkat çekicidir. İki Tanrı arasında insanların nasıl ölmesi gerektiği konusunda bir tartışma yaşanmıştır: "Ra Vula (Ay) insanların kendisi gibi olması, bir süreliğine ortadan kaybolması ve sonra tekrar yaşaması gerektiğini savunmuştur. Ra Kalavo (Sıçan) bu nazik öneriyi duymayı reddetti ancak 'Bırakın insanlar da sıçanlar gibi ölsün' dedi ve başarılı oldu." Versiyonların tarihleri, bu mitlerin dünyanın zıt taraflarında bulunan Hottentotlar ve Fijililer arasındaki varlığının yakın zamanda aktarılmış bir sonuç olmadığını göstermektedir.[470]

Vahşi kültürde yıldızların kökenini açıklayan karmaşık bir efsane vardır ve bu da muhtemelen iki uzak kabile arasındaki tarihsel bağlantıya ışık tutabilir. Malaya Yarımadası'nın rafine edilmemiş Mintira halkı, daha az gelişmiş uygarlıkla-

nın tipik özelliği olan katı bir gökyüzüne olan inançlarını açıkça anlatmaktadır. İnanışlarına göre gökyüzü, yeryüzünün üzerinde bir kordonla asılı duran geniş bir kaptır ve bu kordon koparsa yeryüzündeki her şey yok olur. Ay, Güneş ve Yıldızlar farklı özelliklere sahip gök cisimleridir. Ay'ın çocukları olan Yıldızlar geçmişte çok sayıdaydı ancak Güneş, insanlığın bu kadar çok parlaklık ve ısıyla baş edemeyeceğinden korktu. Tüm yıldızların yok olup gittiğine inanan Güneş, çareyi kendi yıldızlarını yutmakta bulmuştur. Sonuç, Ay'ın tüm çocuklarının Güneş tarafından görülmeden hayatta kalması ve gelişmesi oldu. Bu sorunu çözmek için her iki varlık da kendi çocuklarını tüketmeyi kabul etti ancak Ay, yavrularını kurtarmayı seçmiş ve onları Güneş'in gözünden saklamış. Güneş Ay'ı gördüğünde öfkeyle dolmuş ve ölümüne sebep olmak için onu takip etmeye başlamış. Bu kovalamaca o zamandan beri devam etmektedir ve Güneş'in Ay'a yaklaşıp onu ısırdığı ve tutulmaya yol açtığı durumlar bile vardır. İnsanlar hâlâ şafak vakti Güneş'in Yıldızlarını tükettiğine tanık olabilirler ve Ay, Güneş yakınlardayken gün boyunca kendi yıldızlarını gizler ve sadece geceleri onları takip eden kişi uzaktayken ortaya çıkarır. Şimdi, Kuzey Doğu Hindistan'daki Chota-Nagpore'un Ho kabilesi arasında, muhtemelen aynı kökenden gelen ancak farklı bir sonuca varan bir efsane yeniden ortaya çıkıyor. Güneş, aldattığı için Ay'ı ikiye bölmüş ve sonuç olarak Ay, kızları olan Yıldızlarla birlikte ikiye bölünmüş olarak kalmış ve tekrar bütün olarak büyümüştür.[471]

İnsanlığın şafağından modern uygarlığa kadar yıldız mitolojisi, zaman içinde evrim geçiren ancak her zaman bağlantılı kalan tutarlı bir düşünce çizgisini ortaya koymaktadır. Eğitimsiz bir göz tek tek yıldızları canlı varlıklar olarak algılayabilir ya da onları bir araya getirerek uzuvlara ya da nesnelere benzeyen takımyıldızlar oluşturabilir. Kültürel spektrumun diğer ucunda, çağdaş astronomlar da gök kürede gezinmek ve haritasını çıkarmak için eski mitolojileri kullanır ve bu tür arkaik inançlardan pragmatik faydalar elde eder. Yıldızların ve takımyıldızların biraz ilkel olan isimleri ve hikâyeleri başlangıçta saçma ve önemsiz görünebilir ancak yerli kültürlerin analizinde, inançlarını ne kadar iyi anlarsak, içlerinde o kadar fazla tutarlılık ve anlam keşfetmemiz yaygındır. Avustralya yerlilerine göre Castor ve Pollux olarak bilinen yıldızlar Yurree ve Wanjel tarafından temsil edilmektedir. Kanguru Purra'yı (bizim Capella'mız) kovaladıkları ve sonunda büyük sıcaklığın başlangıcında onu öldürdükleri söylenir. Ortaya çıkan serabın Purra'yı kızartmak için kullanılan ateşin dumanı olduğuna inanılır. Ayrıca, anlatılarına göre, Marpean-Kurrk ve Neilloan (Arcturus ve Lyra) karınca yavrularını ve ödünç kuş yumurtalarını keşfetmiş ve yerli halkları bunları nasıl elde edecekleri konusunda eğitmişlerdir. Gerçekçi bir dile çevrilen bu mitler, yıldızların yaz mevsimindeki konumlarını

ve karınca yavruları ile ödünç yumurtaların mevsimsel döngülerini, bunları keşfedenler olarak bilinen yıldızlar tarafından işaretlenerek anlatmaktadır.[472] Benzer şekilde, Algonquinlerin Yaz-Yapıcı efsanesi de açık bir anlama sahiptir ve güzel bir şekilde sunulmuştur. Eski zamanlarda, Balıkçı adı verilen canlı bir yaratık, hayvan dostlarının yardımıyla gökyüzünden ötesindeki güzel cennete bir delik açarak ılık rüzgârların ve yazın Dünya'ya akmasına izin verene kadar Dünya sürekli bir kışın içindeydi. Bu aynı zamanda tutsak kuşların kafeslerinden kurtulmasıyla sonuçlandı. Cennet sakinleri kuşlarının özgürce uçtuğunu ve ılık rüzgârların indiğini görünce Balıkçı'yı takip etmeye başladılar. Sonunda kuyruğunun ucundaki tek hassas noktasını vurana kadar oklarını ona fırlattılar. Bunu yaparken, Dünya sakinlerinin yararına öldü ve kendi adını taşıyan takımyıldız olmak için yükseldi. Şimdi bile uygun mevsimde, kuyruğundaki ölümcül ok hâlâ çıkıntı halindeyken, Cennet'in düzlüklerinde Kuzey'e doğru düştüğü yerde yatarken görülebilir.[473]

Bu ilkel öyküleri, Orion'un okyanusta korunma arayan Pleiades'i kovalaması ve onların ölümüne kadar yas tutan kızların Hyades olarak bilinen yıldız kümesine dönüşerek yağmurun gelişini işaret etmesi öyküsüyle karşılaştırın. Bu efsanevi varlıklar, tıpkı Yunan takımyıldızı mitlerinin daha önceki uygarlıklar tarafından oluşturulmuş olabileceği gibi, ilkel toplumlar tarafından temel sembolizmleri için yaratılmış olabilir. Bu tür folkloru yaratan Avustralya yerlilerinin bunu büyük bir anlam derinliğiyle yaptıklarını düşünürsek, arkalarındaki kültürel kavramların önemini anlayabiliriz. Bu kavramlar günümüzde de varlığını sürdürmekte ve göksel haritalarımızda Castor ve Pollux, Arcturus ve Sirius, Boötes ve Orion, Argo ve Charles's Wain, Toucan ve Güney Haçı gibi yıldızlarla temsil edilmektedir. Bu fikirlerin kalıcı gücünün ve uzun ömürlülüğünün bir kanıtıdır. İster antik ister modern kültürlere ait olsun, isimler o kadar benzer özelliklere sahiptir ki Amerikan kabilelerinin Avrupalı isimleri göksel manzaralarına dahil etmelerinde görüldüğü gibi, herhangi bir kabile tarafından kolayca benimsenebilirler. Benzer şekilde, Royal Oak takımyıldızının Hindu eserlerinde eski Yedi Bilge ve Brahmanik Hindistan'ın diğer takımyıldızlarının bir parçası olarak yer aldığı söylenir ve bu da ortak adlandırma geleneklerinin yaygın doğasını vurgular.

Bu tür fanteziler o kadar hayal ürünüdür ki, iki halk nadiren bir takımyıldız için aynı isimde birleşirken, aynı ırkın sınırları içinde bile terimler tamamen farklı olabilir. Bu yüzden bizim Orion'un Kuşağı dediğimiz yıldızlar Yeni Zelanda'da ya Maui'nin Dirseği'dir ya da Tamarerete Kanosu'nun gövdesini oluştururlar ve pruvasından atılan çapa Güney Haçı'dır.[474] Büyük Ayı da aynı şekilde bir Wain'e benzer, Orion'un Kuşağı da Frigga'nın ya da Meryem'in İğ'ine ya da Yakup'un Asası'na hizmet eder. Yine de bazen doğal karşılıklar ortaya çıkar. Yedi kardeş

Pleiades Avustralyalılara bir koroda oynayan bir grup kız gibi görünür; Kuzey Amerika Kızılderilileri onlara Dansçılar, Laponlar ise Bakireler Kumpanyası der.[475] Vahşiler ve kültürlü uluslar arasında gökyüzünde bir yol gibi uzanan parlak yıldız kuşağı hakkındaki hayallerin uyuşması daha da çarpıcıdır. Basutolar buna 'Tanrıların Yolu', Ojiler bunun ruhların cennete gittiği 'Ruhların Yolu' olduğunu söylerler.[476] Kuzey Amerika kabileleri 'Hayatın Efendisinin Yolu', 'Ruhların Yolu', 'Ruh Yolu', mezarın ötesindeki topraklara seyahat ettikleri ve kamp ateşlerinin daha parlak yıldızlar gibi parlarken görülebildiği yer olarak bilirler.[477] Samanyolu'na dair bu tür vahşi tasavvurlar, Litvanyalıların 'Kuşlar Yolu' efsanesine uymaktadır; bu yolun sonunda, ölümle birlikte kuşlar gibi uçup gittiği hayal edilen iyi ruhlar özgür ve mutlu bir şekilde yaşarlar.[478] Ruhların Galakside yaşadığı düşüncesi Pisagorcuların aşina olduğu bir düşünceydi, üstatlarının sözüne göre orada toplanan ruhlar aşağı iner ve insanlara rüya olarak görünürdü[479] ve Maniheistlerin hayal gücü saf ruhları bu 'ışık sütununa' aktarırdı, oradan dünyaya inip tekrar geri dönebilirlerdi.[480] Galaksinin bu tür fikirlerinden Siyamlıların 'Beyaz Fil Yolu'na, İspanyolların 'Santiago Yolu'na ya da Türklerin 'Hacılar Yolu'na ve daha da aşağıya, onu taşıdıkları ağlardan düşen saman parçalarıyla dolu yollarıyla karşılaştıran Suriyeli, İranlı ve Türklerin 'Saman Yolu'na doğru bir kayış vardır.[481] Ancak göksel yola bağlanan tüm fanteziler arasında en tuhafı bizim ülkemizdedir. Paul'den Cannon Sokağı'na giden kısa ve eğri büğrü yoldan geçerken, eski günlerde Dover'dan Londra'ya, oradan da Galler'e uzanan büyük Wætlingas Sokağı'nın adının ne kadar küçük bir kalıntı olduğunu düşünüyor insan ancak yeryüzünde olduğu gibi cennette de bir Watling Sokağı vardır, bir zamanlar İngilizlerin aşina olduğu ancak şimdi yerel lehçede bile neredeyse unutulmuş olan. Chaucer 'Şöhret Evi'nde bu caddeden şöyle bahseder:

'Bakışlarınızı yukarı kaldırın ve Samanyolu olarak da bilinen Galaksiye bakın.
Rengi beyazdır ve hatta bazıları ona Watling Caddesi der."[482]

Yeni Zelanda mitolojisinde Maui'nin Batı rüzgârı hariç tüm rüzgârları sürme ya da yakalama yeteneğine sahip olduğu söylenir. Onu yakalama ve çıkışını engellemek için mağarasını bulma çabalarına rağmen, Batı rüzgârı baskın olmaya devam eder. Bununla birlikte, Maui'nin onu yakalamaya yaklaştığı ve sakinleşene kadar sığınmak için mağarasına sığındığı zamanlar vardır.[483] Bu, klasik şiirde rüzgârları zindan mağarasında hapsettiği söylenen Aeolus'un tasvirine benzer:

'Burada bu geniş mağarada Kral Aeolus
Rüzgârlarla ve şiddetli fırtınalarla mücadele ediyor
İmparatorluğa baskı yapıyor ve onu zincirler ve hapishanelerle dizginliyor."[484]

Dört Rüzgâr efsanesi Amerika'nın yerli ırkları arasında, dünyanın başka hiçbir yerindeki mitolojiyle kıyaslanamayacak bir çeşitlilik, canlılık ve güzellikle gelişmiştir. Kızılderili folklorunun bu dalına ait bölümler Schoolcraft'ın 'Algic Researches' adlı eserinde toplanmış ve oradan da Longfellow'un başyapıtı olan 'Hiawatha'nın Şarkısı'nda, ne yazık ki orijinallerine tam olarak sadık kalınmasa da hayranlık uyandıran bir zevk ve sempatiyle işlenmiştir. Batı Rüzgârı Mudjekeewis, Rüzgârların Babası Kabeyun'dur, Wabun Doğu Rüzgârı, Shawondasee Güney Rüzgârı, Kabibonokka ise Kuzey Rüzgârıdır ancak mistik olmayan bir başka güçlü rüzgâr daha vardır. Şiddetli Kuzey Rüzgârı Kabibnokka, dalgıç kuşu Şingebis'i sıcak ve mutlu kışlık yuvasından çıkarmak için boşuna çabalar; tembel Güney Rüzgârı Shawondasee ise güneşli saçları gümüşi beyaza dönene kadar kırların genç kızı için iç çeker ve ona nefes verirken kır karahindibası yok olur.[485] İnsan doğal olarak ufkunu önü ve arkası, sağı ve solu olmak üzere dörde böler ve böylece dünyayı bir kare olarak hayal etmeye ve rüzgârları onun dört köşesine yönlendirmeye başlar. Dr. Brinton, 'Yeni Dünya Mitleri' adlı eserinde, bu fikirlerden yola çıkarak Amerika'nın yerli ırkları arasında efsane üzerine efsane üretildiğini, dört kardeş kahramanın, efsanevi Ataların ya da insanlığın ilahi koruyucularının daha yakından bakıldığında kişisel olarak Dört Rüzgâr olduğunu kanıtladığını iyi bir şekilde izlemiştir.[486]

Marutlara, yani Fırtına Rüzgârlarına adanmış Vedik ilahiler, onların orman krallarını parçaladığını ve kayaları titrettiğini tasvir eder. Ayrıca Marutların alışılagelmiş bir şekilde yeni doğmuş bebeklerin şekline büründükleri de anlatılır. Benzer şekilde, Homeros ilahisindeki çocuk Hermes'in mitsel kahramanlıkları ve Astraios ve Eôs, Yıldızlı Gök ve Şafak'tan Boreas'ın efsanevi doğumu, Kızılderili masal anlatıcılarının anlayabileceği ve yarışabileceği mitsel kavramlar geliştirir.[487] Eski büyük fırtına efsanesinin önemi, Vahşi Avcı'nın, Wodejäger'in, Fontainebleau'nun Büyük Veneur'ünün ve Windsor Ormanı'nın Avcısı Herne'nin anısını ateş başı sohbetleriyle yaşatan köylü için neredeyse kaybolmuştur. Vahşi Avcı'nın 'Dilek' ya da 'Wush' av köpeklerinin adı İngiltere'nin batısında sadece gelenekler nedeniyle yerleşmiştir. Bu kelimelerin çağlar boyunca taşra halkı arasında önemini yitirdiği açıktır. Öte yandan, Woden'in kadim ve tanıdık ismi olan eski Almanca "Wunsch" kelimesinin de bu kelimelerin içinde yer aldığı açıktır. Eski zamanlarda olduğu gibi, göksel Tanrı şiddetli bir fırtınada gökyüzündeki bulutları savururken, kulübenin duvarları içinde, hikâye anlatıcısı farkında olmadan Fırtına'nın Vahşi Avı'nın aynı efsanevi hikâyesini anlatmaktadır.[488]

Gök gürültüsünü ya da onun kökenlerini Gök Gürültüsü Kuşu efsaneleriyle açıklamak ilkel şair ya da düşünürlerin aklına sık sık gelmiştir. Kuzey Amerika

folklorunda bu muhteşem varlıkla ilgili çok sayıda hikâye vardır. Gök gürültüsü kuşuna Assiniboinler tarafından büyük Manitu'nun kuşu olarak tapılır. Zeus'un kartalla ilişkilendirilmesine benzer şekilde, hatta büyük Manitu'nun kendisinin reenkarne olmuş halidir. Assiniboinler onun varlığının farkındadır ve hatta ona tanıklık etmişlerdir. Uzak kuzeyde, onun dünyayı yarattığı efsanesi anlatılır. Vancouver Adası'ndaki Ahtlar, yükseklerde ve uzaklarda yaşayan güçlü bir kuş olan Tootooch'tan bahsederler. Kanatları gök gürültüsü (Tootah) yaratır ve dili çatallı şimşektir. Geçmişte bölgede bu kuşlardan dört tane varmış ve balinaları avlarlarmış. Ne var ki büyük Tanrı Quawteaht, bir balinanın içine girip denizin dibine dalarak onu pençeleriyle yakalaması için birbiri ardına gök gürültüsü kuşlarını cezbetmiş ve onları boğmuştur. Böylece üçü telef olur ancak sonuncusu kanatlarını açarak uzak bir yüksekliğe uçar ve o zamandan beri orada kalır. Hikâyenin anlamı, gök gürültülü fırtınaların cennetin dört çeyreğinden birinden geldiğini göstermektedir. Tüm bu efsaneler arasında belki de Dacotalar arasında anlatılan en eşsiz olanıdır: Gök Gürültüsü'nün büyük bir kuş olduğunu, dolayısıyla hızının da bundan kaynaklandığını söylerler. Yaşlı kuş gök gürültüsü sesini başlatır, çok sayıda genç kuş ya da gök gürültüsü kuşu da bu sesi devam ettirir ve bu da sesin uzun sürmesine neden olur. Hint inancına göre, zarar veren genç kuşlar ya da gök gürültüsüdür; tıpkı iyi öğütlere karşı gelen yaramaz genç bireyler gibi. Bilge ve iyiliksever yaşlı gök gürültüsü ya da kuş herhangi bir zarar ya da kayıp vermez. Güneye, Orta Amerika'ya doğru gidildiğinde, Fırtına Tanrısı Hurakan'ın habercisi olan Voc kuşuna yapılan bir göndermeyle karşılaşılır. Hurakan'ın adı Avrupa dillerine 'huracano', 'ouragan' ve 'hurricane' olarak uyarlanmıştır. Kuş şimşek ve gök gürültüsü ile ilişkilendirilir. Dolayısıyla, Karayipler, Brezilyalılar, Hervey Adalıları ve Karenler, Bechuanalar ve Basutolar arasında kanat çırpan ya da yanıp sönen bir gök gürültüsü kuşuna dair efsaneler bulunabilir. Bu efsaneler, kartal ve akbabanın yaşam alanı olan havanın üst bölgelerinden inen gök gürültüsü ve şimşek kavramını tercüme ediyor gibi görünmektedir.[489]

Cennetin Tanrısı gökyüzünün alanlarını işgal eder ve onlar ve elçileri için kuş formundan daha iyi bir temsil olabilir mi? Bununla birlikte, sismik faaliyeti tetiklemek için farklı doğaya sahip bir varlık gereklidir. Sonuç olarak, çeşitli bölgelerde yeryüzünü destekleme sorumluluğu insan ya da hayvan benzeri özelliklere sahip farklı canavar yaratıklara verilmiştir. Bu varlıklar zaman zaman yük taşıma görevlerini ihmalkâr, şakacı ya da öfkeli bir şekilde sergilerler. Deprem deneyimleri tipik olarak büyük Toprak Taşıyıcı mitinin varyasyonları ile ilişkilendirilir. Bu nedenle, Tonga mitolojisi dünyanın Maui'nin yüzüstü yatan bedeni tarafından desteklendiğini ileri sürer. Ne zaman daha rahat bir pozisyona geçme-

ye çalışsa bir deprem olur ve yerliler onu hareketsiz tutmak için sopalarla yere vurup bağırmaya başlarlar. Efsanenin bir başka versiyonu, güneşin geceleri indiği yeraltı dünyasını, yeraltındaki volkanik ateş ve sismik faaliyetler alemine bağlar. Yaşlı Maui, torunu Maui mağaranın girişine inerken, cansız Bulotu'daki ateşinin yanında dinleniyordu. Genç Maui ateşi ele geçirdi ve bir güreş müsabakasına giriştiler. Sonunda yaşlı Maui yenik düştü ve o zamandan beri orada hırpalanmış ve uyuşuk bir hâlde kaldı. Uykusunda yer değiştirdiğinde titreyen toprağın altında yatmaktadır.[490] Celebes'ten, dünyayı destekleyen Hog'un bir ağaca sürtünmesi sonucu depremlerin meydana geldiğini iddia eden raporlar vardır.[491] Benzer şekilde, Kızılderili kabileleri arasında depremlerin dünyayı taşıyan büyük Kaplumbağa'nın hareketleri nedeniyle meydana geldiğine inanılmaktadır. Şimdi, bu kaplumbağa Dünya'nın mitik bir temsili gibi görünmektedir ve bu nedenle hikâye depremlerin gerçekliğini mitolojik bir şekilde ifade etmektedir. Bunun önemi, deprem sırasında Toprak Analarının dans ettiğini iddia eden Kariblerinkinden sadece biraz daha az açıktır.[492] Kıtadaki yüksek toplumlar arasında bu tür kavramlar özünde büyük ölçüde değişmeden kalmıştır.[493] Tlascalalılar depremleri yorgun dünyayı sürdüren Tanrıların yüklerini yeni bir ekibe aktarmasına bağlarken, Chibchalar dünyayı bir omuzdan diğerine hareket ettirenin Tanrıları Chibchacum olduğuna inanıyordu.[494] Bu efsane Asya'da geniş bir kültür yelpazesini kapsayacak şekilde yayılmıştır. Kamçadalların, yerin altında kızakla kayan deprem Tanrısı Tuil'e dair bir hikâyesi vardır. Köpeği ne zaman pireleri ya da karı silkelese bir deprem meydana gelir. Benzer şekilde, Karenlerin güneş kahramanı Ta Ywa,[495] Shie-oo'yu taşımak için toprağın altına yerleştirir ve her hareket ettiğinde bir deprem meydana gelir.[496] Hinduların dünyayı taşıyan filleri, Moğol Lamalarının dünyayı destekleyen kurbağası, Müslümanların dünya-boğası ve Mani kozmolojisinin muazzam Omophore'u dünyanın ağırlığını başlarında ya da sırtlarında taşıyarak gerildiklerinde ya da hareket ettiklerinde sarsıntılara neden olurlar.[497] Böylece Avrupa mitolojisinde, İskandinav Tanrısı Loki yeraltındaki mağarasında demir prangalarla tutulur ve üzerinde asılı duran yılan derisine zehir damlatırken acı içinde kıvranır. Prometheus da benzer şekilde dünyevi bağlarından kurtulmak için savaşırken, Letonyalı Drebkullar ve Yer Sarsıcı Poseidon ölümlülerin ayaklarının altında yerin sarsılmasına neden olur.[498] Geniş hayal gücü mitlerinden bazıları, metafor kullanmadan ciddi açıklama girişimleri sunan felsefi mitler olarak ayırt edilebilir. Japon halkı tarafından yeraltında hareket eden devasa balinaların depremlere neden olduğuna inanılmaktadır. Bu düşünce, yeraltı canavarlarınınkine benzeyen fosil kemiklerin keşfinden kaynaklanmış olabilir. Benzer şekilde, Sibiryalılar yerde bulunan mamut kemikleri ve dişlerini, yuva

yapan dev yaratıkların kalıntıları olarak açıklamakta ve bu canavarların yeraltında gezinirken zaman zaman dünyanın hareket ettiğine ve battığına tanık olduklarına dair inançlarını beslemektedir. Dolayısıyla, dünya çapındaki deprem mitleri incelendiğinde, iki sürecin - fenomenin mitik dile çevrilmesi ve bunu açıklayan gerçek bir yeraltı hareket eden hayvanının rafine edilmemiş bilimsel teorisi - dikkate değer benzerlikte efsanelere yol açabileceği görülmektedir.[499]

Göklerin ve yerin, güneşin, ayın, yıldızların, rüzgârın, gök gürültüsünün ve depremlerin efsanevi fenomenlerini incelerken, gerçek bir kesinlik içinde bir araştırmaya girişmek mümkündür. Güneş ya da Gökler gibi figürler mitik bir dille ele alındığı sürece, efsanelerinin önemi sorgulanamaz. Bu figürlere atfedilen eşlik eden eylemler genellikle doğal ve uygun olacaktır. Öte yandan, doğal fenomenler daha insani bir şekil aldığında ve bireysel Tanrılar ve kahramanlarla ilişkilendirildiğinde, anlamları belirsiz ve sorgulanabilir hâle gelir. Zaman ilerledikçe, bu varlıklar kökenlerine dair ilk farkındalıklarını kaybeder ve bunun yerine asılsız hayallerin odak noktası olurlar. Sonuç olarak, daha önceki kişiliklerinin tutarlılığı beklenemez. Mitoloğun en zarar verici hatası, doğa-mitlerinin kahramanlık aşamasına geçtikten sonra, bu hikâyeler daha az ilkel ve açık olduğundan, mantıksız bir tutarlılık beklemektir. Bu inceleme daha çok açık ve ilkel biçimleriyle doğa-mitlerine odaklanmakta ve daha az kolay yorumlanabilir olan yakın ilişkili efsaneleri de az da olsa içermektedir. Grimm, Grote, Max Müller, Kuhn, Schirren, Cox, Bréal, Dasent, Kelly ve diğer mitoloji akademisyenlerinin bakış açılarının sistematik bir tartışmasına girmek bu metnin kapsamı dışındadır. Burada sunulan ana hatlar kasıtlı olarak biçimlerini belirsizleştirebilecek ayrıntılardan arındırılmış olsa da bu katılık, bölümlerin uzak zaman ve yerlerin mitleriyle bağlantılarının izini sürerek bölüm bölüm keşfetmek için birçok ipucunun göz ardı edilmesine neden olmuştur. Amacım, dünya çapındaki doğa mitlerini incelemek için temel olarak kullanılabilecek olan aşağı ırkların doğa mitolojisini vurgulamaktır. Sunulan kanıtlar ve yorumlar, ne kadar kusurlu olursa olsun, doğal dünyayı kişileştiren efsanelerin tarihsel evrimine dair bir pozisyon önermektedir. Hayali kurguların zihniyeti, insanlığın vahşi durumunda yaygındır. Bu zihniyet barbar ya da yarı medeni ulusların yüksek kültürlerinde de hüküm sürmeye devam etmektedir. Uygarlık ilerledikçe, etkileri gerçekleşmiş inançtan hayali, etkilenmiş ve hatta yapay şiire kayar.

BÖLÜM X

MİTOLOJİ

Felsefi Mitler: çıkarımlar sözde tarihe dönüşür-Jeolojik Mitler-Mucizeler doktrininin Mitoloji üzerindeki etkisi-Manyetik Dağ-Maymunların gelişim ya da yozlaşma yoluyla insanlarla ilişkisine dair mitler-Maymun adamlar, kuyruklu adamlar, orman adamları mitlerinin etnolojik önemi-Hata, Saptırma ve Abartma Mitleri: Devlerin, Cücelerin ve Canavar İnsan Kabilelerinin Hikâyeleri - Hayali Açıklayıcı Mitler - Efsanevi ya da Tarihi Şahsiyetlere Bağlanan Mitler - Yer ve Kişi İsimleriyle İlgili Etimolojik Mitler - Kabile, Ulus, Ülke vb. İsimleriyle İlgili Eponimik Mitlerin Etnolojik önemleri - Mecazların ve fikirlerin hayata geçirilmesiyle oluşan pragmatik mitler - Alegori - Canavar Masalları - Sonuç

Mitolojinin tamamını düzenlemeye çalışmak erken olsa da mitolojik kavramları tek tek incelemek faydalı olabilir. Doğa mitlerini inceledikten sonra, soyut doktrinler yerine mitik hayal gücü aracılığıyla aktarılan, insanlığın sofistike olmayan ve çocuksu inançları hakkında fikir edinmek yararlı görünmektedir. Efsaneler, düşüncenin erken tarihi hakkında zengin bilgiler içerir. Bunlar felsefi ya da açıklayıcı mitler, gerçek ama yanlış anlaşılmış, abartılmış ya da saptırılmış tasvirlere dayanan mitler, efsanevi ya da tarihi figürlere çıkarımsal olaylar atfeden mitler, hayali metaforlara dayanan mitler ve ahlaki, sosyal ya da siyasi mesajlar iletmek üzere yaratılmış ya da uyarlanmış mitler gibi farklı kategorilerde sınıflandırılabilir.

İnsanların, tanık oldukları her olayın ardındaki nedenleri ve her şeyin neden böyle olduğunu anlamaya yönelik içsel bir arzuları vardır. Bu bilgi arzusu sadece çok gelişmiş Medeniyetlerin bir sonucu değil, daha ziyade insanlığın ilk aşamalarından itibaren sahip olduğu bir özelliktir. Uygarlaşmamış bireyler arasında bile bu entelektüel merak, savaş, spor, yemek ve uyku dışındaki zamanlarının çoğunu almaktadır. Botocudo ya da Avustralyalılar bile gerçek deneyimlere dayanan bilimsel spekülasyonlarda bulunabilirler. Belirli sonuçlar elde etmek için belirli eylemleri gerçekleştirmeyi, diğer eylemlerin sonuçlarını ve sonraki sonuçlarını gözlemlemeyi, bu sonuçlardan çıkarımlar yapmayı ve çıkarımlarını ampirik kanıtlarla doğrulamayı öğrenmişlerdir. Bir bireyin yumuşak zeminde ayak izleri bırakan bir geyik ya da kanguruyu gözlemlemesi ve ertesi gün yeni ayak izleri

keşfederek bunları bir hayvanın yarattığı sonucuna varması, daha sonra izleri takip ederek hayvanı başarılı bir şekilde avlaması, geçmiş olayların sonuçlarından çıkarım yoluyla yeniden yapılandırılması anlamına gelir. Bununla birlikte, bilgi edinmenin ilk aşamalarında, olayların gerçek anlatımları ile bunların yeniden yapılandırılması arasındaki ayrım önemli ölçüde karmaşıktır. Bugüne kadar çok sayıda hikâye algılanan gerçek olarak dolaşıma girmiştir ancak daha yakından incelendiğinde bunların sadece varsayımlardan ibaret olduğu ve genellikle meraklı zihinlerin merakını uyandıran gerçeklerin yanlış yorumlarına dayandığı görülür. XVIII. yüzyılın sonlarında Asiatic Researches dergisinde bir yazar Andaman adalıları hakkında aşağıdaki anlatıyı aktarmış ve bunu kendisine bildirilen tarihi bir gerçek olarak sunmuştur: "Portekizlilerin Ümit Burnu'ndan Hindistan'a giden yolu keşfetmelerinden kısa bir süre sonra, Mozambik zencilerini taşıyan gemilerinden biri, daha önce kimsenin yaşamadığı Andaman adalarında kayboldu. Zenci sakinler adada kaldılar ve burayı evleri olarak benimsediler. Avrupalılar küçük bir tekne tasarladılar ve Pegu'ya doğru yelken açtılar. Başlangıçtaki ilginçliğine rağmen, hikâye nihayetinde olasılıklar ve neler olabileceği üzerine felsefi bir masala dönüşür. Vasco de Gama'nın yolculuğu sırasında Andaman adalarının ıssız olmadığını belirtmek önemlidir. Sıkı kıvrılmış saçlara sahip koyu tenli bireylerden oluşan nüfusları aslında altı yüz yıl önce tanımlanmıştır. Başlangıçta adalardaki siyah nüfusun varlığı için makul bir açıklama gibi görünse de bu hikâye Afrikalı zencilerden farklı olan zenci Papualıların daha geniş bir alana yayıldığını kabul eden etnologlar tarafından çürütülmüştür.[500] Yakın zamanda yaygın bir efsaneyle karşılaştım. Londra yakınlarında bulunan bir tuğla tarlasında, birkaç fosilleşmiş fil kemiği keşfedildi.[501] Bu keşiften kısa bir süre sonra bölgede bir hikâye dolaşmaya başladı. Buna göre, birkaç yıl önce Wombwell'in kervanlarından birinde bir fil ölmüş ve hayvan tarlaya gömülmüştü. Şimdi ise bilim camiası filin kemiklerini ortaya çıkardı. Bu kemiklerin Âdem öncesi döneme ait olduğuna inanılıyor. Wombwell'in hayvanat bahçesinin bile ödül olarak canlı bir mamut temin edemediğini öne sürerek bu dahiyane masalı gözden düşürmek biraz insafsızlık olur. Yine de bu masal, mevcut ve soyu tükenmiş fil türleri arasındaki farklılıkları fark etmeyenler için durumu kısa ve öz bir şekilde açıklığa kavuşturmaktadır ve benzer koşullarda ayrı bir vesileyle uydurulmuştur. Bay Buckland, Wombwell'in karavanı ve ölen fil hakkındaki anekdotu Oxford'da keşfetmiş ve bunu benzer bir fosil kemik keşfini açıklığa kavuşturmak için kullanmıştır. Alplerde bulunan fosilleşmiş kemiklerin Hannibal'ın fillerine atfedilmesi ya da Mont Cenis yakınlarında bulunan fosilleşmiş bir istiridye kabuğunun Voltaire'i Roma'ya seyahat eden hacıların çokluğu üzerine düşünmeye sevk etmesi gibi,

fosillerin keşfine yönelik bu tür açıklamalar kolayca üretilebilmiş ve daha önce de yaygınlaşmıştır. Teoloji bilginleri de daha önce dağ yamaçlarında keşfedilen bu tür kabukların yükselen bir tufan tarafından geride bırakıldığına inanıyordu. Teorik açıklamaların felsefi bir değeri olsa da daha ileri gözlemler bunları çürütebilir. İnsanlığın tarihi vicdanı üzerindeki zarar verici etki, bu tür çıkarımlar yanlış bir şekilde kaydedilmiş gerçekler olarak sunulduğunda ortaya çıkar.

Bu bağlamda, mucize kavramını ve bunun mitolojiyle ilgisini kısaca tartışacağız. Barbar bir hikâye anlatıcısı tarafından detaylandırılan, Tanrılarının ve kahramanlarının şaşırtıcı doğaüstü yeteneklerini içeren gizemli efsanelerin hikâyeleri, olağandışı ve harikulade olaylar olarak orijinal anlamıyla mucizevi olarak kabul edilir. Öte yandan, modern anlamda, doğanın kabul görmüş yasalarına karşı gelme ya da onları aşma anlamında mucize olarak nitelendirilemezler. İstisna kuralı kanıtlar ancak vahşi ne kuralı ne de istisnayı tanır. Yine de farklı bir kanıt standardıyla aşılanmış Avrupalı bir dinleyici, bu vahşinin en Aziz Atalarının geleneklerini, gerçekleşmesi imkânsız olayları tasvir ettikleri gerekçesiyle kolayca reddedecektir. Geleneklerin inandırıcılığını değerlendirmek için kullanılan olağan ölçütler, tarih boyunca vahşiden barbara ve uygar toplumlara kadar büyük ölçüde değişmiştir. Önemli olan, kamuoyundaki bu durdurulamaz değişimin büyük ölçüde değiştirmediği çok önemli bir mitoloji alanının var olmasıdır. Orta Çağ boyunca melekler, şeytanlar, Azizler ya da büyücüler tarafından doğaüstü etkilerin ilan edilmesinin kanıta dayalı kuralların ve deneysel bulguların önüne geçmesine izin veren yaygın bir uygulama ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, mucize doktrini mitolojinin aşağı kültürden yüksek kültüre geçmesini sağlayan bir köprü işlevi görmüştür. Vahşilerin zihinsel durumu, uygar dünyada önemli bir etkiye sahip olmaya devam eden mit oluşturma ilkelerini sürdürmüştür. Avrupalıların barbar Tanrılar ya da kahramanlarla ilgili olsaydı alay edecekleri efsanevi olayların yerel koşullara uygun hâle getirilmesi ve insanüstü bir figürün yaşamındaki mucizeler olarak sunulması gerekiyordu ki tarihsel anlatılarda bir kez daha beğeni ve övgü kazanabilsinler.

Bunu kanıtlamak için mevcut muazzam örnek yığınından jeolojik efsaneler sınıfına ait iki vakayı ele alalım. Bunlardan ilki Aziz Patrick ve yılanlarla ilgili iyi bilinen efsanedir. Bu efsane Dr. Andrew Boorde tarafından 8. Henry zamanında İrlanda ve İrlandalıları anlatırken şu şekilde aktarılmıştır." Yine de İrlanda'da saksağan ya da zehirli solucan bulunmaması gibi dikkat çekici şeyler vardır. Ayrıca ne yılan ne kurbağa ne kertenkele ne de benzeri yaratıklar vardır. Yılan ve diğer zehirli solucanların biçim ve şeklini almış taşlara tanık oldum. Yerlilere göre bu taşlar eskiden solucanmış ama Tanrı'nın gücü ve Aziz Patrick'in

duaları sayesinde taşa dönüşmüş. İngiltere'deki İngiliz tüccarlar da zehirli solucanları önlemek ve öldürmek için bahçelerinde kullanmak üzere İrlanda'dan toprak ithal etmektedir.[502] Bu pasajı ele alırken ilk adım, İrlanda'ya değil ama Akdeniz adalarına ait ithal yabancı efsane parçalarını ayırmaktır; Krete adasının toprağının zehirli yılanlar için ölümcül olduğu hikâyesi Ælian'da bulunur,[503] ve Aziz Honoratus'un yılanları adasından (Cannes'ın karşısındaki Lerins'lerden biri) temizlemesi[504] İrlandalı Azizden önce geliyor gibi görünmektedir. Tüm bu çıkarımlar yapıldıktan sonra geriye, fosil ammonitlerin varlığını taşlaşmış yılanlar olarak açıklayan felsefi bir mit kalmaktadır. Bu mite, Aziz Patrick'e atfedilen bir mucize olduğu iddia edilerek tarihsel bir önem kazandırılmıştır. İkinci efsane, tesadüfen koruduğu tarihi ve jeolojik kanıtlar açısından değerlidir. Eskiden Puteoli olarak bilinen Pozzuoli'deki Jüpiter Serapis Tapınağı'nın ünlü kalıntılarında, yarısına kadar litodomus delikleri bulunan mermer sütunlar, tapınak zemininin daha önce denizin metrelerce altında olduğunu ve daha sonra bugünkü karasal durumuna yükseldiğini göstermektedir. Son jeolojik bulguların kanıtladığı olaylara ilişkin tarihsel bilgi eksikliği göze çarpmaktadır. Tapınağın II. yüzyıldan III. yüzyıla kadar Roma imparatorları tarafından süslendiği belgelenmiştir ancak XVI. yüzyılda yıkıntılarından sonra varlığına dair yakın zamana kadar herhangi bir kayıttan bahsedilmemiştir. Bay Tuckett, IX. yüzyılın sonlarına tarihlenen Apokrif Petrus ve Pavlus'un İşleri'nde yer alan bir pasaja dikkat çekmiştir. Bu pasaj tapınağın çöküşünden bahsetmekte ve bunu Aziz Paul tarafından gerçekleştirilen bir mucizeye bağlamaktadır. Bu pasaj tapınağın çöküşünden bahseder ve bunu Aziz Pavlus tarafından gerçekleştirilen bir mucizeye bağlar. Bu pasaj tapınağın çöküşünden bahseder ve bunu Aziz Pavlus'un gerçekleştirdiği bir mucizeye bağlar. Efsaneye göre, "Pavlus Messina'dan Didymus'a yelken açtı ve burada bir gece kaldı. Daha sonra Pontiole'ye (Puteoli) yelken açmış ve ikinci gün oraya varmıştır." Onu Siraküza'ya getiren geminin kaptanı Dioscorus, oğlunun hayatını kurtardığı için duyduğu minnettarlıktan dolayı Pavlus'a Pontiole'ye kadar eşlik etti. Orada kendisini karşılayan Petrus'un öğrencilerinden bazılarını bulduktan sonra, Pavlus onlarla birlikte kalmaya teşvik edildi. Sezar'ın idam edilmesi emri nedeniyle bir hafta boyunca saklandı. Üst düzey yöneticilerin hepsi onu yakalayıp öldürmek için bekliyordu ama kel olan ve kaptan üniformasını giyen gemi kaptanı Dioscorus ilk gün cesurca Pontiole kentine gitti. Halk onu Pavlus sandı ve yakalayıp başını keserek Sezar'a gönderdi. Dioscorus'un ölüm haberini duyan Pavlus büyük bir üzüntüye kapıldı ve gökyüzüne bakarak şöyle dedi "Ey Her Şeye Gücü Yeten Rab, gittiğim her yerde bana görünen sana yalvarıyorum, biricik Sözün Rabbimiz İsa Mesih uğruna bu kenti cezalandır ve Tanrı'ya iman

eden ve O'nun sözünü izleyen herkesi ortaya çıkar." Sonra onlara, "Beni izleyin" diye talimat verdi. Ve Tanrı'nın sözüne iman edenlerle birlikte Pontiole'den yola çıkarak Baias (Baiæ) adlı bir yere vardılar ve bakışlarını yukarı kaldırdıklarında Pontiole kentinin deniz kıyısına yaklaşık bir kulaç kadar battığına tanık oldular. Kent bugün de bir anıt olarak denizin altında kalmaya devam etmektedir. Pontiole'den kurtulanlar Roma'da Sezar'a tüm şehrin ve sakinlerinin yutulduğunu bildirmişlerdir.[505]

Genellikle kendi dönemlerinin ciddi inançlarını yansıtan popüler mit bölümleri, entelektüel tarihin önemli kayıtları olarak hizmet edebilir. Bunu örneklemek için Binbir Gece Masalları'ndan açıklayıcı mitler kategorisine giren bir hikâyeyi inceleyebiliriz. Her ne kadar vahşi bir hayal gücünün ürünü gibi görünse de yine de bilimsel bir kökene sahiptir. Bu hikâye Manyetik Dağ'ın hikâyesidir. Üçüncü Kalenter tarafından anlatılan hikâye, güçlü bir rüzgârın gemilerini nasıl bilmedikleri bir denize yönlendirdiğini anlatır. Gemilerdeki çivi gibi demir malzemeler yakındaki bir dağda bulunan siyah yük taşını çekmeye başlamış ve bunun sonucunda gemiler dağa doğru çekilmiştir. Nihayetinde gemiler şiddetli dalgalar tarafından yok edilmiştir. Bu olay *'Binbir Gece Masalları'*nın revize edildiği dönemden daha eskiye dayanmaktadır. Veldeck'li Henry'nin XII. yüzyılda yazdığı şiirde Dük Ernest ve arkadaşları Klebermeer'e yelken açtıklarında Magnes adında bir kaya görürler ve daha sonra direkleri bir ormanı andıran çok sayıda tekne enkazı arasında onun altına çekilirler.[506] Anekdotlardan yola çıkarak muknatıs dağıyla ilgili daha güvenilir coğrafi ve keşifsel anlatımlara yönelen El Kazwini, Serapion'un izinden giderek metal çivi kullanılmadan inşa edilen ve günümüzde Seylan'da hâlâ bulunan teknelerin, denizdeyken manyetik kaya tarafından rotadan saptırılmamak için bu şekilde inşa edildiğini öne sürer. Bu ilginç fikir 'Sir John Mandeville'de bulunabilir: "Crues adlı bir adada, gemiler demir çiviler ya da bağlar olmadan var olurlar çünkü etrafını çevreleyen adamantine kayaların bolluğu nedeniyle; bu konuşmak için bir mucizedir. Eğer bir gemi sınırlardan geçecek olsa ve üzerinde demir bağlar ya da demir çiviler bulunsa, derhal yok edilir' çünkü adamantin maddesi demiri çeker ve aynı şekilde demir nedeniyle bir gemiyi çeker, böylece gemi oradan asla ayrılmaz ve o yeri asla terk etmez.'[507] Manyetik dağla ilgili raporların hem güney hem de kuzey denizleriyle ilişkilendirildiği görülmektedir. İnsanlar bu kavramı, Sir Thomas Browne tarafından önerildiği gibi, iğnenin yönünü bu dağlara ve kayalara atfederek ve bunların etkilerinin zambağı kuzeye çektiğine inanarak manyetik iğnenin yönüyle ilişkilendirmişlerdir.'[508] Bu kanıtlara dayanarak, kutup manyetik dağları hipotezlerinin başlangıçta pusulanın davranışını açıklamak için yaratıldığını öne sürmek makul görünmektedir. Sonuç

olarak, bu teoriler, bu dağların oradan geçen gemilerin demirleri üzerinde bir etkiye sahip olduğuna dair hikâyelere yol açmış olabilir. Avrupalıların yük taşı dağlarına yüksek kuzey enlemlerinde ihtiyaç duymaları ve halk arasında ibrenin kuzeyi gösterdiğini söylemeleri bu savı güçlendirmektedir. Öte yandan Doğulular, iğnenin o yönü gösterdiğine inandıkları için bu kayayı doğal olarak güneye yerleştirmişlerdir. Çift kutupluluk kavramına aşina olmayan halkların manyetizma anlayışı, XVII. yüzyıl Çin İmparatoru Kang-hi'nin ansiklopedisindeki ilginç gözlemlerden çıkarılabilir. "Avrupalıların pusulanın Kuzey kutbuna doğru döndüğünü söylediklerini duydum; eskiler ise Güneye doğru döndüğünü söylüyorlardı. Hangi yargı daha doğru? İkisi de nedenini belirtmediğine göre, bir tarafa diğerinden daha fazla hak veremeyiz ancak eskiler daha eski tarihlidir ve daha uzağa gittikçe onların doğanın mekanizmasını daha iyi anladıklarını görüyorum. Tüm hareketler kuzeye yaklaştıkça zayıflar ve ölür; manyetik iğnenin hareketinin oradan geldiğine inanmak zordur."[509]

İnsanlar ve aşağı düzey memeliler arasındaki bağlantıya ilişkin teorilerin sadece gelişmiş bilimsel araştırmalardan kaynaklandığını varsaymak temel bir hata olacaktır. Kültürün ilkel seviyelerinde bile, spekülatif felsefeyle meşgul olan bireyler, maymunlar ve insanlar arasındaki benzerlikleri kendi akıl yürütmelerini tatmin eden ancak felsefi mitler olarak kategorize etmemiz gereken çözümlerle açıklamaya çalışmışlardır. Bu anlatılar içerisinde bazıları, geçmiş yüzyıl evrim teorilerine benzer bir şekilde, insanların maymunlardan evrimleştiği kavramını tasvir etmektedir. Buna karşılık, diğerleri maymunların önceki insan formunun dejenere olmuş bir şekli olduğu fikrini ortaya koymaktadır. Bu tür hikâyeler bu anlatı alanı içinde bir arada bulunmaktadır.

Orta Amerika mitolojisi maymunların bir zamanlar insan ırkı olduğunu öne sürmektedir.[510] Peder Dos Santos daha önce Güneydoğu Afrika'da maymunların daha önce insan olduklarını, bu nedenle de kendi dillerinde ilk insanlar olarak bilindiklerini belirtmiştir. Zulular babuna dönüşen Amafeme kabilesinin hikâyesini anlatmaya devam etmektedir. El işçiliğinden hoşlanmayan ve toprağı işleyenlerin ürünlerini tüketerek hayatta kalabileceklerini iddia ederek yemek için başkalarının evlerini ziyaret etmeyi tercih eden tembel bir halktı. Tusi'nin kabilesinin lideri bir toplantı düzenledi ve vahşi doğaya çıkmadan önce bir ziyafet organize etti. Artık işe yaramayan kazmalarının saplarını sırtlarına bağladılar ve bu saplar zamanla kuyruklara dönüştü. Vücutlarında kıllar belirdi ve alınları çıkıntılı hâle geldi; bunun sonucunda bugün hâlâ 'Tusi'nin adamları' olarak anılan babunlara dönüştüler.[511] Bay Kingsley'in, doğal seçilim sonucu gorillere dönüşen bir zamanların büyük ulusu Doasyoulikes'e dair anlatısı, bu barbarca hikâyenin rafine

edilmiş bir versiyonudur. Yahut Güney Amerika'da Mbocobilerin anlattığı gibi maymunlar yerlilere dönüşmüş olabilir. Ormanlarındaki büyük yangında, bir kadın ve erkek bir ağaca tırmanarak sığınmaya çalışmış. Ne var ki alevler yüzlerini yakmış ve daha sonra maymuna dönüşmüşlerdir.[512] Daha uygar uluslar arasında, Müslüman efsaneleri bu tür hayallerin grafik temsillerini sunmaktadır. Bir efsane, balıklarla dolu bir nehrin kıyısında duran bir Yahudi şehrini anlatır ancak kurnaz yaratıklar vatandaşların alışkanlıklarını gözlemlemiş ve çalışma günlerinde fark edilmekten dikkatle kaçınırken Şabat günü açıkça ortaya çıkmışlardır. Sonunda, Yahudi balıkçılar günaha yenik düştüler ancak eylemleri Şabat ihlali nedeniyle maymunlara dönüştürüldükleri için ağır bir cezaya çarptırılmalarıyla sonuçlandı. Yıllar sonra, Kudüs ile Mareb arasındaki Maymunlar Vadisi'ne yaptığı bir ziyaret sırasında, Süleyman'a onların soyundan gelenler tarafından bu tuhaf tarih anlatılır. Evlerde yaşayan ve insanlar gibi giyinen bu maymunlar, Atalarının eylemlerinin bir sonucu olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.[513] Klasik zamanlarda Jove, hilekâr Cercope'leri doğru konuşma yeteneğinden mahrum bırakarak ve onları Pithecusae'ye, yani eski insan hallerine benzeyen ama tam olarak benzemeyen maymunlara dönüştürerek cezalandırmıştır. Onların ağıtları boğuk çığlıklar olarak duyulurdu:

> *"İnsanlar insana benzemesin ve aynı görünsünler diye*
> *hayvana benzer deforme olmuş bir şekle soktu."*[514]

Odağı yozlaşmadan ilerlemeye kaydırdığımızda, insan topluluklarının soyunu maymunlara dayandırdığını iddia eden mitlerin öncelikle daha baskın komşu gruplar tarafından aşağı ve hayvani olarak görülen ırkları aşağılamak için kullanıldığı açıktır. Boyun eğdirilen ırk bu aşağılayıcı mantığı onaylayabilir bile. Bu nedenle, Güney Hindistan'daki Marawarların hırsız kastının yerel özellikleri, Rama'nın maymun yoldaşlarından geldiği iddia edilen soylarının temelini oluşturmaktadır; tıpkı bu ufak tefek, esmer, belirgin alınlı, kıvırcık saçlı kabilelerin maymunlardan geldiğine inandıkları Kathkuri ya da kateşu toplayıcılarının soyağacında olduğu gibi. Rajputana'nın Jaitwasları, siyasi olarak Rajput olarak kabul edilen bir kabile, soylarını maymun-tanrı Hanuman'a dayandırmaktadır. Prenslerinin bu soyun kanıtlarını omurgada kuyruk benzeri bir uzama şeklinde sergilediklerini iddia ederler. Bu gelenek muhtemelen etnolojik bir öneme sahiptir ve Jaitwaların Aryan olmayan bir soydan geldiğini göstermektedir.[515] Malay yarımadasındaki vahşi kabileler bir çift 'unka puteh' ya da 'beyaz maymun'dan geldiklerine dair bir geleneğe sahiptir. Bu kabileler genellikle daha savaşçı ve uygar Malaylar tarafından aşağı hayvanlar olarak görülürler. Maymunlar yavrularını

büyütüp ovalara göndermişler ve orada o kadar iyi gelişmişler ki hem onlar hem de onların soyundan gelenler erkek olmuşlar. Öte yandan, dağlara geri dönenler maymun olarak kaldılar.[516] Budist efsanesine göre, Tibet'in düz burunlu ve uygar olmayan kabileleri kar krallığında insana dönüşen iki mucizevi maymundan türemiştir. Bu insanlara toprağı işlemeyi öğretmişler ve mısır yetiştirip yediklerinde kuyrukları ve saçları yavaş yavaş kaybolmuştur. Daha sonra konuşmaya başlamışlar, insan olmuşlar ve yapraklarla giyinmişler. Nüfus daha yoğun olmaya başlamış ve toprak giderek daha fazla işlenir olmuş. Sonunda, Sakya hanedanından bir prens Hindistan'daki evinden sürgün edilerek daha önce izole edilmiş kabilelerini tek bir krallık altında birleştirmiştir.[517] Bu geleneklerde maymundan insana gelişimin birbirini izleyen nesiller boyunca gerçekleştiği kabul edilir ancak zencilerin bu sonuca metempsikoz yoluyla bireysel olarak ulaştıkları söylenir. Froebel, Birleşik Devletler'deki zenci kölelerin öteki dünyada beyaz ve özgür olacaklarına inandıklarından bahseder. Batı Afrika'daki soydaşları arasında bu kadar yaygın olan bir umudu beslemelerinde garip bir şey yoktur ancak gezgin bundan sonra, gerçek olamayacak kadar iyi olmasa da neredeyse bir Budist filozof için yeterince kapsamlı bir yukarı ve aşağı gelişim teorisi olan başka bir teori ortaya koyar. "Burada tanıştığım bir Alman bana, siyahların, zenciler arasında lanetlenenlerin maymun olduklarına inandıklarını söyledi ancak bu durumda iyi davranırlarsa, tekrar bir zenci durumuna terfi ederler ve sonunda beyazlaşmaları, kanatlanmaları ve benzeri şeylerden oluşan mutluluk onlar için mümkündür."[518]

Değerli etnolojik ipuçları sunan bu hikâyeleri anlamak için öznel değerlendirmeleri dışlamalı ve daha ilkel bir bilgi durumuna geri dönmeliyiz. Modern bilimsel zoolojinin bulgularını göz ardı etmek ve insan gelişimi ve dejenerasyonu mitlerini, Profesör Huxley'in anatomik argümanlarından ziyade Lord Monboddo'nun spekülasyonlarıyla aynı ışık altında görmek gerekir. Uygarlaşmamış bireyler, modern doğa bilimcilerin saçma bulduğu insan özelliklerini maymunlara kasıtlı olarak atfetmektedir. Maymunların konuşabildiğini ancak iş yapmaktan kaçınmak için sessiz kalmayı tercih ettiklerini tespit eden ve genellikle Siyah bireylere atfedilen yaygın bir hikâye vardır. Bununla birlikte, maymunların bu tür niteliklere sahip olduğu inancı, maymun ve maymungillerin bulunduğu Batı Afrika, Madagaskar ve Güney Amerika gibi çeşitli uzak bölgelerde yaygındır.[519] Yaygın olarak anlatılan bir başka antropoid hikâyeye göre goril ve orangutan gibi büyük maymunlar kadınları yakalayıp ormandaki evlerine götürmektedir, tıpkı günümüzde Apaçi ve Komançilerin Kuzey Meksika'dan kadınları çayırlarına götürmelerine benzer şekilde.[520] Tersine, popüler görüş hem maymunu abartmış hem de insanın yeteneklerini küçümsemiştir. Denizcilerin

ve göçmenlerin yerli halkı nasıl aptal, hayvani varlıklar olarak görebildiklerinin farkındayız. Buna ek olarak, bazı Antropoloji yazarları, bir İngiliz ile Afrika kökenli bir insan arasındaki mütevazı düzeydeki entelektüel eşitsizliği, Afrika kökenli bir insan ile bir goril arasındaki uçsuz bucaksız ayrıma eşitlemeye çalışmıştır. Vahşilerin, onları ormanda vahşi hayvanlar gibi kovalayan avcıların gözünde nasıl sadece maymun olarak görünebileceklerini anlamak kolaydır. Bu avcılar onların dilinde sadece anlaşılmaz sesler duyabilir ve en basit kabilelerde bile daha iyi bir tanışıklığın ortaya çıkardığı gerçek kültürü takdir etmekte tamamen başarısız olurlar. Kral Hanuman'ın ordusunda savaşan maymunların hikâyesini anlatan Sanskrit efsanesinin, Aryan istilacılar tarafından zorla tepelere ve ormanlara sürülen bölgenin yerli sakinlerine bir gönderme olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bhiller, Kollar ve Sonthallar gibi bu yerli kabileler Hindular tarafından hâlâ bu medenileşmemiş topluluklar için aşağılayıcı bir terim olan 'maymun-insanlar' olarak anılmaktadır.[521] Hindistan'da vahşiler ve maymunlar arasındaki en kesin karşılaştırmalardan biri, "orman adamı" olarak da bilinen (Sanskritçe ağaç anlamına gelen "vana" ve insan anlamına gelen "manusha" kelimelerinden türetilmiştir) bunmanus tanımında bulunabilir. Bunmanus, yüzü insana çok benzeyen ancak kuyruğu olmayan ve dik yürüyen bir primattır. Bu algılar, kabilelerin kültürü ve diline yönelik anlayış ve takdir eksikliğinden kaynaklanıyor olabilir. En ilkel kabilelerin bile keşfedilmeye değer benzersiz bir kültür ve toplum sergilediğini unutmamak önemlidir. Koyu ten ve vücut kılları gibi fiziksel özellikler sadece doğal varyasyonlardır. Hindistan'ın yerel lehçelerinin sayımında, bu tanımlamanın ülkenin koyu tenli, Ari olmayan yerlilerine ait olduğu da açıklanmaktadır.[522] Tropikal ormanların hem yüksek maymunlar hem de alçak vahşiler tarafından doldurulduğu Hint Takımadaları adalarında, yarı medeni sakinlerin zihninde ikisi arasındaki ayrım neredeyse ayırt edilemez. Hitopadesa'da yer alan ünlü bir Hindu masalı, aptalca taklitçiliğe karşı uyarıcı bir hikâye işlevi görür. Hikâye, bir marangozu taklit eden ve takozu çıkardığında kendini bir yarığa sıkıştıran bir maymunu anlatır. Bu masalın bir versiyonu Sumatra'da bir ada yerlisinin gerçek hikâyesi olarak anlatılmaktadır.[523] Malaylar uygarlaşmamış orman sakinlerine 'ormanın adamı' anlamına gelen orang-utanlar demektedir. Borneo'da orang-utan terimi miyas maymunu anlamına gelmektedir. Belirli bir bölgedeki Malaylar bu terimi hem vahşi hem de maymun için kullanırlar, biz de bu terimi ortak isim olarak benimsedik.[524] 'Orman adamı' terimi Hindu ve Malay bölgelerinin ötesindeki maymunları tanımlamak için kullanılır. Siyamlılar maymun anlamına gelen khon pa terimini kullanırlar;[525] Brezilyalılar ise 'orman adamlarını' tanımlamak için belirli bir vahşi kabile anlamına gelen

cauiari terimini kullanırlar.[526] İngilizler tarafından egzotik bir yerel terimmiş gibi sıklıkla yanlış telaffuz edilen Bosjesman adı, basitçe 'orman ya da çalılık adamı' anlamına gelen Bush-man teriminin Hollandaca çevirisidir."[527] Kendi dilimizde 'homo silvaticus' ya da 'orman adamı' teriminin yerini 'savage man' ya da basitçe 'savage' almıştır. Avrupalıların Yeni Dünya'daki yerli kabilelere yönelik algısı, Papa 3. Paul'ün 1537'de yerli halkı gerçek insan olarak kabul eden açık bir beyanda bulunmasına dayanarak incelenebilir (attendentes Indos ipsos utpote veros homines).[528] Bu nedenle, Güney Amerika'da maymun benzeri yaratıklara dair hikâyelerin olması ve ormanda yaşayan ve bazen yerli kadınları kaçıran kıllı adam olan selvage ya da 'vahşi' hakkındaki yerel raporlarda bazı belirsizlikler olması şaşırtıcı değildir.[529] Castelnau'nun keşif gezisinin anlatımında alıntılanan bir Portekiz elyazmasından Cuatas adlı halkla ilgili aşağıdaki anlatım en mükemmel gizemlerden biridir. Bu kalabalık halk Juruena'nın doğu bölgesinde, San João ve San Thome nehirlerinin yakınlarında yaşar ve hatta Juruena ile Arinos'un birleştiği yere kadar ulaşır. Tanım tam bir ciddiyetle yapılmıştır. Yerli halkın elleri yere değecek şekilde dört ayak üzerinde dört ayaklı hayvanlar gibi hareket etmesi dikkat çekicidir. Karınlarını, göğüslerini, kollarını ve bacaklarını kaplayan kılları vardır ve kısa boyludurlar. Saldırgandırlar ve dişlerini silah olarak kullanırlar. Yerde ya da ağaç dalları arasında uyurlar ve geçimlerini sadece meyveler, yabani kökler ve balıkla sağlarlar, herhangi bir sanayi ya da tarımdan yoksundurlar.'[530] Bu raporun yazarı, "cuata" ya da "coata "nın büyük siyah Simia Paniscus anlamına geldiğinin ve aslında bir Kızılderili kabilesinden ziyade bir maymun türünü tanımladıklarının farkında değil gibi görünmektedir.

Çeşitli nedenler, kuyruklu insan kabilelerini canavar olarak tanımlayan bir başka ilginç efsane grubunun büyümesine yol açmış olabilir. Maymunları bir tür vahşi, vahşileri de bir tür maymun olarak düşünen insanlar için kuyruklu insanlar her iki tanıma da uyan yaratıklardır. Bu nedenle Homo caudatus ya da satir, popüler inanışta sıklıkla yarı insan bir yaratık olarak karşımıza çıkarken, eski moda doğa tarihi eserlerinde bile bariz bir antropoid maymun modelinde tasvir edilmiş olarak bulunabilir. Doğu Afrika'da uzun kuyruklu adamların hayali kabilesi de maymun yüzlüdür,[531] Güney Amerika'da ise coata tapuya ya da "maymun-adamlar" da kuyruklu adamlar gibi doğal olarak tanımlanır.[532] Bu nedenle Dr. Krapf, Wakamba'ların kemerlerinin arkasına taktıkları deri bir uzantıdan söz ederek şöyle der:'Afrika'nın iç kesimlerinde kuyruklu adamlar olduğunun söylenmesi şaşırtıcı değildir' ve başka yazarlar, asılı hasırlara ya da bel örtülerine, sinekliklere ya da süs olarak takılan yapay kuyruklara dikkat çekerek, bunları takanların uzaktan kuyruklu adamlarla karıştırılabileceğine işaret etmişlerdir.[533]

Ancak görünüşte aptalca olan bu efsanelerin çoğu zaman gerçek bir etnolojik önemi vardır ve bu önemsiz bir hatadan çok daha derindir. Bir etnolog herhangi bir bölgede kuyruklu adamlar masalıyla karşılaştığında, onları canavar olarak gören ve buna uygun olarak kuyruklarla donatan baskın bir nüfusun yakınında ya da arasında yaşayan, hor görülen bir yerli kabilesi, dışlanmışlar ya da sapkınlar aramalıdır. Yerli Miau-tsze ya da "toprağın çocukları" zaman zaman Kanton'a ticaret yapmaya gelseler de Çinliler hâlâ maymunlar gibi kısa kuyrukları olduğuna inanırlar;[534] yarı medeni Malaylar vahşi orman kabilelerini kuyruklu adamlar olarak tanımlarlar;[535] Afrika'nın Müslüman ulusları da iç bölgelerdeki Niam-Nam'lar için aynı hikâyeyi anlatırlar.[536] Pireneler yakınlarındaki Cagotların dışlanmış ırkının kuyruklu doğduğu söylenir ve İspanya'da Yahudilerin kuyruklu olduğuna dair Orta Çağ batıl inancı hâlâ varlığını sürdürmektedir, tıpkı şeytan gibi.[537] İngiltere'de bu kavram, Aziz Augustine ve Canterburyli Aziz Thomas'a hakaret eden sefillere karşı bir yargı olarak iddia edilerek teolojik bir avantaja dönüştürülmüştür. Horne Tooke, gayretli ve biraz da ağzı bozuk reformcu Piskopos Bale'in şu sözlerini aktarır: "Johan Capgrave ve Esseby'li Alexander, Dorsetshire'lı erkeklerin bu Augustinian tarikatına balık kuyruğu attıktan sonra sonsuza dek kuyrukları olduğunu bildirmişlerdir. Öte yandan Polydorus, Thomas Becket'in atının kuyruğunu kestikleri için Rochester tarafından Stroud'daki Kentli adamlara atfedilmiştir." Bu nedenle İngiltere, yabancı uluslar nezdinde hayali hikâyeler uydurmakla ünlüdür ancak bunları doğru bir şekilde nereye yerleştireceklerinden emin değildirler... Günümüzde bir İngiliz, tüm İngilizlerin kuyruklu olduğu gibi yanlış bir suçlamayla alay edilmeden iş ya da başka herhangi bir meşru amaçla yurtdışına seyahat edemez.[538] Bu hikâye sonunda bölgeden bölgeye yayılan yerel bir iftiraya dönüştü ve Devonshire'lıların Cornishmen'lerin kuyruklu olduğuna dair inancı en azından birkaç yıl öncesine kadar devam etti.[539] Vahşi kabileler arasında kuyruklu olmanın insanın erken ya da orijinal bir durumu olduğuna dair gelenek de daha az ilginç değildir. Fiji Adalarında, köpek gibi kuyrukları olan ve büyük tufanda yok olan bir insan kabilesi efsanesi vardır. Tazmanyalılar ise insanın başlangıçta kuyrukları olduğunu ve dizlerinin olmadığını söylerler. Brezilya yerlileri arasında, 1600'lerde yaşamış Portekizli bir yazar, bir çift evlendikten sonra, babanın ya da kayınpederin keskin bir çakmak taşıyla tahta bir çubuk kestiğini ve bu törenle gelecekteki torunlarının kuyruklarını keseceğini ve böylece kuyruksuz doğacaklarını hayal ettiğini anlatmaktadır.[540] Kuyruk benzeri çıkıntıların malformasyon yoluyla ara sıra ortaya çıkmasını, kuyruklu insan kabilelerinin hikâyeleriyle ilişkilendirecek hiçbir kanıt yok gibi görünmektedir.[541]

Modern zamanlara kadar Antropoloji, devasa ya da cüce, ağızsız ya da başsız, tek gözlü ya da tek bacaklı vb. korkunç insan kabilelerinin özelliklerini gerçekleri arasına dahil etmiştir. Eski coğrafyacıların ve doğa bilimcilerin eserleri bu garip yaratıkların tasvirleriyle doludur. Sevillalı Isidore ve Roger Bacon gibi yazarlar bunları toplayarak Orta Çağda yeni ve daha geniş bir dolaşıma sokmuşlardır. Uygar olmayan ulusların popüler inancı bunları hâlâ korumaktadır. Gerçek dünya canavarlara çok az yer bırakacak kadar iyice keşfedilinceye kadar bilim, bu yüzyılın başlarında onları mitolojinin ideal dünyasına sürgün etti. Burada bu hayret verici yarı-insan hayvanat bahçesindeki başlıca türlerden ikisini ele almak zorunda kaldığımızdan, mitik fantezinin kaynaklarına ilişkin daha fazla ipucu için diğerlerine bakmak faydalı olabilir.[542]

Bazı dev ve cüce efsanelerinin gerçek yerli veya düşman kabilelerin gelenekleriyle bağlantılı olduğu Grimm, Nilsson ve Hanusch tarafından sunulan kanıtlarla şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya konmuştur. Avrupa folklorundaki cücelerin karışık doğasını analiz etmek ve ne kadarının elf, cüce ya da benzeri doğa ruhları, ne kadarının efsanevi görünümlü insanlar olduğuna karar vermek ne kadar zor olursa olsun, kendilerine özgü dilleri, dinleri ve kıyafetleriyle bu toprakların iyi kalpli ya da yaramaz yerlilerinden türeyen unsurları fark etmemek mümkün değildir. Devler, Avrupa folklorunda Taş Devri'nden kalma, fetihçi insan kabilelerinin gözünü korkutan, tarımlarına kızan ve kilise çanlarının sesinden hoşlanmayan ilkel insanlar olarak yer alır. Uygarlaşmamış yerlinin daha gelişmiş istilacıya karşı duyduğu korku, devin kızının hikâyesinde uygun bir şekilde gösterilmiştir. Köylüyü toprağını sürerken keşfetmiş ve onu öküzleri ve ekipmanlarıyla birlikte oyuncak olarak önlüğünde eve taşımıştır. Yine de annesi, Hunlara ciddi zarar verme potansiyellerini gerekçe göstererek ve onları insan olarak tanımlayarak, onları bulundukları yere geri götürmesini söylemiştir. Dev kavimlerin Hun ya da Çud gibi tarihi isimleri dikkate değerdir. Slavlar, efsanelerindeki cücelerin Eski Prusyalıların bölgede karşılaştıkları yerlilerin çocukları olduğunu hatırlayabilirler. Eski İskandinavlar, efsanelerinde bodur ve çirkin, ren geyiği derileri ve renkli başlıklar giymiş, kurnaz ve korkak, mağaralarda ya da tepeye benzeyen Laponya 'gamm'larında yaşayan, sadece taş ve kemik uçlu oklarla silahlanmış ancak sözde büyücülük güçleri nedeniyle fatihleri tarafından korkulan ve nefret edilen cücelerden bahsederken, şüphesiz bir zamanlar kuzey Avrupa'da çok yaygın olan eski ve kötü kullanılmış Laponları anlatmaktadırlar.[543] Müslüman efsanesine göre, Gog ve Magog (Yecüc ve Mecüc) ırkı küçük boyludur ama fil gibi kulakları vardır; sayıca çokturlar ve dünyayı yakıp yıkmışlardır. Doğu'da yaşarlar, İran'dan yüksek bir dağ ile ayrılmışlardır ve sadece bir geçitleri vardır.

Çevrelerindeki uluslar, Büyük İskender'in (Dhû'l-Karnain) dünyayı dolaştığını duyunca ona haraç ödediler ve o da onları Yecüc ve Mecüc ülkesinde tutmak için tunçtan ve demirden bir duvar yaptı.[544] Burada Yüksek Asya Tatarlarının gizemli bir tanımını kim fark edemez? Profesör Nilsson, efsanevi kavimlerin devasa ya da küçük boylarını genel anlamda gerçek boyutlarının ya da küçüklüklerinin abartılması olarak açıklamaya çalışır. Bunun bazen gerçekten de olduğunu kabul etmeliyiz. Avrupalı görgü tanıklarının, bellerinin kendi kafaları kadar olduğunu söyledikleri Patagonyalıların devasa boylarına dair anlattıkları, dev efsanelerinin gerçekten uzun boylu insanları görmekten kaynaklanabileceğini kesin olarak ortaya koymaya yeterlidir,[545] ve aynı bölgenin cüce efsaneleri için de durum aynıdır; yaşlı gezgin Knivet'in Rio de la Plata'nın küçük insanları için "anlatıldığı kadar küçük değiller"[546] demesi gibi.

Bununla birlikte, aynı grup dev ve cüce efsaneleri, ne kadar sağlam olursa olsun, kısmi bir açıklamayı çok fazla esnetmeye karşı bir uyarı görevi görebilir. Dev efsanelerinin bazen büyük fosil kemiklerinin keşfini açıklamak için uydurulmuş felsefi efsaneler olduğuna dair pek çok kanıt vardır. Böyle bir bağlantının sadece bir örneğini vermek gerekirse Plymouth'taki Hoe'da yapılan kazılarda bulunan bazı büyük çene ve dişlerin, eski zamanlarda Cornwall'un aynı adı taşıyan kahramanı Corineus'a karşı son savaşını burada veren dev Gogmagog'a ait olduğu kabul edilmiştir.[547] Cücelere gelince, yine onlarla ilgili hikâyeler, ölen ırkların uzun ömürlü anıtları olan mezarları ve dolmenleriyle ilginç bir şekilde bağlantılıdır. Bu nedenle, Birleşik Devletler'de genellikle sadece iki ya da üç ayak uzunluğunda olan kaba taş kistlerin sıralanması, içlerinde gömülü bir cüce ırkı fikriyle ilişkilendirilir.

Britanya'da dolmenler, onları inşa eden cücelerin konutları ve hazineleridir ve Hindistan'da da bu tür tarih öncesi gömü yerlerinin cüce evleri olduğu yaygın bir efsanedir. Burada yine tarih öncesi kabilelerin temsilcileri olarak ortaya çıkan eski pigmelerin meskenleridir.[548] Bununla beraber bir Orta Çağ gezgininin Cathay'da yaşayan, bir arşın boyunda, yürürken dizlerini bükmeyen, kıllı, insana benzeyen yaratıklara dair anlattıkları ya da bir Arap coğrafyacının Hint denizlerinde yaşayan, dört karış boyunda, çıplak, yüzlerinde kızıl tüyler bulunan, ağaçlara tırmanan ve insanlardan kaçan bir ada halkına dair tasvirleri çok farklı bir anlama işaret etmektedir. Bu cücelerin gerçek doğasından şüphe duyan biri varsa, Marco Polo'nun, kendi zamanında Doğu Hint Adaları'nda maymunların düzenli olarak mumyalandığı ve pigme olarak dünyanın her yerinde sergilenmek üzere kutular içinde satıldığı şeklindeki ifadesiyle şüphesi yatıştırılabilir.[549] Böylece farklı gerçekler dev ve cüce hikâyelerine yol açmış, birden fazla efsanevi unsur

belki de tek bir efsanede bir araya getirilmiştir. Bu da mitolojik yorumcu için son derece kafa karıştırıcı bir sonuçtur.

İyi niyetle yapılan yabancı kültür tanımları, orijinal bağlamı bilmeyen kişilerle paylaşıldığında yanlış anlaşılabilir ve yeni, abartılı anlamlar verilebilir. Aşağıdaki örnekler bunun nasıl olabileceğini göstermektedir. Bazı vakalar özellikle abartılıdır ve bu da bu yönteme güvenirken dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır. "Burunsuz' etiketi yanlış anlaşılabilir ancak XII. yüzyılda Tudela'lı Haham Benjamin'in gösterdiği gibi, bozkırlardaki Türkler gibi düz burunlu toplulukları tanımlamak için uygun bir şekilde kullanılmıştır:'[550] Yine, vahşilerin yaygın süs sakatlamalarından biri, kulakları ağırlıklar veya kangallarla muazzam boyutlara kadar uzatmaktır ve bu nedenle kulakları omuzlarına sarkan erkekler olduğu sözlü olarak doğrudur ancak böyle bir ifade, açıklama yapılmaksızın, kulak memeleri etli halkalar halinde gerilmiş gerçek bir vahşinin görünümünü değil, daha ziyade Plinius'un Panotii'sinin ya da 'kulakları onlara pelerin görevi gören' Hintli Karnaprâvarana'nın ya da uzandıklarında bir kulaklarını döşek, diğerini battaniye olarak kullandıkları söylenen Afrikalı cücelerin görünümünü tarif ediyor gibi algılanacaktır. Bu hikâyelerin en abartılılarından biri Kaliforniya'da Fray Pedro Simon tarafından anlatılır: Oregon bölgesi adını, kulaklarını süslerle uzatma alışkanlıklarından dolayı bölge sakinlerine verilen İspanyolca Orejones ya da "Büyük Kulaklar" teriminden alır.[551] Tamamen mecazi tanımlamalar bile, kelimesi kelimesine alındığında, kuyruğunun olması gereken yerde başı olan at hikâyesi gibi tuzaklara dönüşebilir. Nismes bölgesinden bir Fransız Protestan bana, Katoliklerin Huguenotlardan 'kara kalleşler' ya da 'gorgeo negro' olarak bahsettiğini söyledi. Bu terim o kadar ciddiye alınıyormuş ki sapkın çocuklar bazen Ortodokslara içlerinin normal renkte olduğunu göstermek için ağızlarını açmaya zorlanıyorlarmış. Nesnel değerlendirmeler hariç tutulmuştur ve dil kesin, açık, tutarlı, İngiliz yazım, dilbilgisi ve üslup kurallarına uygundur. Uygarlaşmamış kabilelerin daha ileri uygarlıklar tarafından tasvir edilmesi incelendiğinde, birçok terimin efsanevi masalların en abartılısına dönüşmek için sadece gerçek bir yorum gerektirdiği ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Birmanyalılar vahşi Karenlerden 'köpek-adamlar' olarak bahseder;[552] Marco Polo Angaman (Andaman) Adaları sakinlerini köpek kafalı, barbar ve vahşi yamyamlar olarak nitelendirir.[553] Ælian'ın Hintli köpek kafalı nüfusu tasvirine gelince, görünüşte vahşi bir topluluğun anlatımıdır. Kynokephali'nin fiziksel görünüşlerinden dolayı böyle adlandırıldıklarını ancak bunun dışında insan olduklarını ve hayvan derileri giyerek dolaştıklarını söyler; adildirler ve insanlara zarar vermezler; konuşamazlar ancak kükrerler ve yine de Kızılderililerin dilini anlarlar; avlanarak

yaşarlar, yaya olarak hızlıdırlar ve avlarını ateşte değil, parçalara ayırıp güneşte kurutarak pişirirler; keçi ve koyun beslerler ve sütlerini içerler. Doğa bilimci, bu hayvanların eklemli, belirgin ve insan dilinden yoksun olmaları nedeniyle akıl dışı yaratıklar arasında yer aldıkları sonucuna varır.[554] Bu açıklama, barbarların gerçek bir dile sahip olmadıkları ancak 'dilsiz', 'suskun' ve hatta ağızsız olarak tanımlandıkları yönündeki eski inancı vurgular.[555] Efsanevi yaratıkların bir başka ünlü kabilesi de Pliny tarafından tarif edilen Blemmyae'dir. Bu yaratıkların başlarının olmadığı, ağızlarının ve gözlerinin göğüslerinde bulunduğu söylenir. Asya'da Prester John'un yönetimi altında oldukları söylenir ve Güney Amerika ormanlarında yaşadıklarına inanılırdı. Orta Çağ Atalarımız için, Othello'nun onları ilişkilendirdiği yamyamlar kadar gerçek ve egzotiktiler:

'Anthropophagi ve kafaları
Omuzlarının altında büyür.'

Acephali için sözlüklere başvurursak, gerçek başsız yaratıklar değil, asıl başları veya kurucuları bilinmediği için bu şekilde adlandırılan sapkınlar bulabiliriz. Dahası, kralsız Türkmen orduları kendilerini "başsız bir halk" olarak tanımladığında, metafor daha da doğal ve açık hâle gelir.[556] Müslüman efsanesine göre, Şıkk ve Nesna adında, tek bir kola, bacağa ve göze sahip, bölünmüş bir insanın yarısına benzeyen yaratıklar vardır. Belki de Zulular bölünmüş formlara sahip insansılardan oluşan bir kabile kavramını buradan türetmişlerdir. Hikâyelerinden birine göre, bu kabile bir mağarada bir Zulu bakiresi keşfetmiş ve başlangıçta onun iki birey olduğuna inanmıştır. Biraz daha inceledikten sonra, "Bu şey çok güzel! Ama ah, iki bacak!" Bu gerçekçi fikirler, Virgil'in vahşi Cacus'a atıfta bulunarak tanımladığı gibi, bir vahşiyi sadece 'yarım insan' ya da semihomo olarak ifade eden karmaşık olmayan metaforla uyumludur.[557] Dahası, Çinliler kendilerini 'dış barbarlarla' karşılaştırırken, "Biz iki gözle görüyoruz, Latinler tek gözle, diğer tüm uluslar ise kör" demişlerdir. Aramızda yaygın olarak kullanılan bu tür metaforlar, vahşi mağaralarda yaşayan Kykloplar gibi tek gözlü kabilelerin efsanelerini andırmaktadır.[558] Oysa bu sözel benzerlik son derece güvenilmezdir ve sonunda en belirsiz hayal gücüne dönüşür. 'Uzun kafalı' terimi siyah nüfus tarafından mecazi anlamda da olsa Avrupalılara atıfta bulunmak için kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu ifade Yunancaya çevrilerek Hesiod'un Makrokephaloi'sinin ortaya çıkmasına neden olabilir.[559] Dahası, ayakları geriye doğru bakan yaratıklar hem Eski hem de Yeni Dünya'da bulunan canavar kabilelerin en yaygın olanları arasındadır. Şu anda Antipodlar olarak bilinen ve sözde 'ters' ayakları nedeniyle kötü şöhret kazanmış bir grup birey

vardır ancak bu iddiayı çevreleyen bilimsel tartışmalara rağmen, kendilerini eski adlarıyla anmaya devam etmektedirler.[560]

Felsefi mit bölgesine dönecek olursak, insanın neden ve niçinleri anlama arzusundan doğan yeni öykü kümelerini keşfedebiliriz. Entelektüel mit oluşturma aşamasındaki bir insan, kendisine açık bir gerekçesi yokmuş gibi görünen bir olgu ya da gelenekle karşılaştığında, bunu açıklamak için bir hikâye uydurur ve anlatır. Kendisini bunun Atalarının gerçek bir hikâyesi olduğuna ikna edemese bile, bunu ondan duyan ve aktaran hikâye anlatıcısı benzer bir zorlukla karşılaşmaz. Bu tür hikâyeleri ele alışımız, onlara uygulanabilirlik standardını uygulayabildiğimiz zaman kolaylaşır. Asbestin aslında semender yünü olmadığı; anormal açlığa midede yaşayan bir kertenkele ya da kuşun neden olmadığı ve Çinli bir filozofun ateş matkabını bir kuşun kıvılcımlar çıkana kadar dalları gagalamasını gözlemleyerek icat etmediği artık modern bireyler arasında yerleşmiş bir gerçektir. Afrika'nın Wakuafi halkı, sığır çalma eğilimlerini Engai'nin ya da Cennetin kendilerine tüm sığırları bahşettiğini iddia ederek haklı çıkarmaktadır. Sonuç olarak, nerede bir sığır bulurlarsa onu almanın hakları olduğuna inanırlar. Bu iddia sakin ve tarafsız bir şekilde dile getirilir.[561] Güney Amerika'da Mbayalar, Caracara tarafından ilahi vahiy yoluyla kendilerine diğer tüm kabilelere karşı savaş açma, erkekleri öldürme ve kadınlarla çocukları kendilerine alma talimatı verildiğini iddia ederler.[562] Ne var ki bu açıklayıcı efsaneler bu vahşilerin fikirleriyle uyumlu olduğundan, bunları doğru olarak kabul etmemiz uygun değildir. Eski efsaneler genellikle güvenilir bilgi kaynaklarıyla çelişir ya da tarihin geçerliliğine zarar verir. Yazı karakterlerinin bir kaplumbağanın kabuğundaki işaretlerden icat edildiğine dair Çin masalının hiçbir faydası yoktur çünkü bu tür karakterlerin ilk formlarına ait nesnelerin basit ve anlaşılır görüntüleri Çin'de günümüze kadar korunmuştur. Papa'nın toprağı nasıl yasakladığını ama tepeleri lanetlemeyi başaramayınca insanların tepeleri sürmeye başladığını anlatan West Highland efsanesinin zekasına ancak hayran olabiliriz. Bu hikâye, " elf-olukları"[563] olarak adlandırılan, engebeli tepe kenarlarında hâlâ görülebilen eski toprak işleme izlerini açıklamaktadır. Açıklayıcı geleneğin en garip örnekleri ne imkânsız olarak reddedilebilen ne de olası olarak kabul edilebilenlerdir. Aşağı ırklar arasında diş kesmenin yaygın bir uygulama olduğunu ve bu uygulamanın daha ileri uygarlıklarda giderek azaldığını bilen etnograflar, bu alışkanlığı gelişimin belirli bir aşamasındaki genel bir insan doğası açıklamasına bağlamaktadırlar. Bununla birlikte, diş kesmeyi uygulayan kabilelerin geleneklerini açıklamak için kendi yerel efsaneleri vardır. Örneğin, Burma'daki Penonglar ve Doğu Afrika'daki Batokalar ön dişlerini kırmaktadır ancak ilk kabile bunun maymunlara benzememek için

olduğunu iddia ederken, ikincisi zebralar yerine öküzlere benzemek için olduğuna inanmaktadır.[564] Dövmeyle ilgili en eski efsanelerden biri Fijililerin neden sadece kadınlarına, Tongalıların ise sadece erkeklerine dövme yaptıklarını açıklamaktadır. Rivayete göre bir Tongalı, Fiji'den yurttaşlarına uyulması gereken doğru geleneği öğretmek için seyahat ederken, titizlikle ezberlediği "Kadınlara dövme yapın ama erkeklere yapmayın" kuralını tekrarlayıp dururmuş. Ne yazık ki Tonga'ya vardığında tökezledi ve yanlış bir ders vererek "Erkeklere dövme yapın ama kadınlara yapmayın" kuralını tekrarladı. Sonuç olarak Tongalılar o andan itibaren bu kurala uymuşlardır. Bu teorinin Polinezya zihniyeti için ne kadar makul olduğu, Samoalıların teorinin Tonga adası versiyonundan bazı yönleriyle ayrılan ve bunun yerine kendi adalarına uyguladıkları kendi versiyonlarına sahip olmalarından çıkarılabilir.[565]

Her insan, belirli bir isme sahip olmayan bir hikâyedeki gerçekçi algı eksikliğini anlar. Bu eksiklik, tarihçi Sprenger tarafından Muhammed'in biyografisinde canlı bir şekilde tasvir edilmiştir: "Alkama hakkında hiçbir bilgim olmasa bile, 'Peygamber Alkama'ya dedi ki' diye bildirildiğinde, benim üzerimde basitçe 'birine dedi ki' denmesinden daha ayırt edilebilir bir etki yaratır." Bu zeki ve bilgili eleştirmenin açıkça kabul ettiği bu his, zaman içinde, böylesine titiz bir tarih bilincinden yoksun kişilerin zihninde sayısız efsanevi anekdota yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak, dünya geleneklerinde yer alan en önemli figürlerden biri, gerçekte anonim bir varlık olmaktan öteye gidememiştir. Bu olağanüstü yaratığın yeteneklerinin bir sınırı ve bürünemeyeceği bir form yoktur. Üzerindeki tek kısıtlama, aldığı ismin bir şekilde seçtiği role karşılık gelmesidir ancak bu sınırlama bile çoğu zaman göz ardı edilir. Gerçek tarihlere benzemek için belirli zaman ve mekânlarla süslenen kişisel tarihlerin yaratılmasının modern yaygınlığı, bu uygulamanın geçmişte ne ölçüde kullanılmış olması gerektiğini hayal etmeyi kolaylaştırır. Dolayısıyla, yerel tarihte kesin kayıtları ve işlevleri bulunmayan tarihi yapıların kalıntılarına, kurgusal hikâyeler aracılığıyla sıklıkla bir yaratıcı ve amaç atfedilmiştir. Meksika'da Montezuma olarak bilinen tarihi bir figür Tezcuco su kemerini inşa etmiş, Persler ise tüm antik ve anıtsal kalıntıları kahraman Antar'ın eseri olarak görmüştür. Dr. Bastian'ın belirttiği gibi, Rusya'daki çeşitli mimari harikalar genellikle Büyük Petro'ya atfedilir, tıpkı İspanya'dakilerin Boabdil veya V. Charles ile ilişkilendirilmesi gibi. İlginçtir ki Avrupa folkloru, tarih öncesi anıtlar da dahil olmak üzere büyük, heybetli taş yapıları genellikle Şeytan'a atfeder. Amerikan yerlileri, Ohio'da bulunan ve hayvanları taklit eden höyüklerin, öbür dünyada bol miktarda av hayvanına sahip olmanın bir teminatı olarak, eski zamanlarda büyük Manitu tarafından yapıldığına inanmaktadır. Buna

karşılık Yeni Zelandalılar, Kuzey ve Güney Adalarını birbirinden ayıran ve Cook Boğazını yaratan kahraman Kupe'nin hikâyesini anlatırlar. Yunan mitolojisinde Herakles'in ikiz sütunları Akdeniz'in girişini korurdu. Daha yakın tarihli bir tarihi olayda, Makedonyalı İskender birçok başarısından biri olarak Cebelitarık Boğazını açmıştır.[566] Bu öykü koleksiyonu, toplumumuzun Ayinlerinin, yasalarının, geleneklerinin ve sanatlarının köklerine ilişkin süregelen sorulara sadece cevap veren kişisel isim geleneklerinin değerini değerlendirmek için değerli bir fırsat sunmaktadır. Bu geleneklerin bazıları gerçek olsa da gerçeği kurgudan ayırt etmek daha yeni vakalarda başarılabilir. Bununla birlikte, destekleyici kanıtlar olmadan herhangi bir geleneğin efsanevi olarak kabul edilebileceğini belirtmek çok önemlidir. Ateş yakmanın, silahların, süs eşyalarının, oyunların, tarımın, evliliğin veya Medeniyetin herhangi bir unsurunun başlangıcını açık bir kanıt olmaksızın bir kişiye atfetmek yeterli değildir.

Yerel isimler genellikle merak uyandırmış ve açıklayıcı mitlerin yaratılmasına yol açmıştır. Bu isimler, orijinal anlamları kaybolduğunda, mit üreticileri için kendi yöntemleriyle açıklayabilecekleri uygun bir konu haline gelir. Örneğin, Tibetlilere göre Chomoriri gölleri adını, bindiği öküz tarafından göle taşınan ve dehşet içinde "*ri-ri!*" diye bağıran bir kadından *(chomo)* almıştır. Sennaar şehrinin kurucularının nehir kıyısında alev gibi parlayan dişleri olan büyüleyici bir kadın gördükleri ve Arap geleneğine göre bölgeye Sinnâr, yani 'ateş dişi' adını verdikleri iddia edilmektedir. Trapezus kenti, Arkadialılar tarafından, kurt Lykaon'un kendisine ziyafet için bir çocuk sunduğunda Zeus'un devirdiği masanın (*trapeza*) adını almıştır.[567] Bu efsane, Romalıların şu anda Exeter'in bulunduğu bölgeyi ilk gördüklerinde sevinçle "*Ecce terra!*" diye haykırdıkları ve böylece şehrin adını aldığı hikâyesi gibi İngiliz yerel efsaneleriyle benzerlik göstermektedir. Bu hikâyeler ilkel hayalleri yansıtmaktadır ve gerçek tarihle karıştırılmamalıdır. Yakın zamanda meraklı bir kişi, kırsal bölgelerde *Fardenbridge* olarak da bilinen *Fordingbridge* adının etimolojisini öğrenmeye çalıştı. Yanıt olarak, köprünün muhtemelen çok düşük ücretler nedeniyle ustalara günde sadece bir '*farden*' ödendiği bir dönemde inşa edildiği bilgisi verildi. Falmouth'un yerlileri arasında Squire Pendarvis ve birasına ilişkin hikâye meşhurdur. Söylendiğine göre hizmetçisi birayı denizcilere sattığında, "*Penny coming so quick*" (para çabucak geliyor) diyerek kendini mazur göstermiş ve bunun sonucunda da bu yer *Pennycomequick* olarak anılmaya başlanmıştır ancak bu açıklama muhtemelen 'dere vadisinin başı' anlamına gelen eski Cornish ismi *Penycumgwic*'i açıklamak için uydurulmuştur. Bu kadar önemsiz bir kalıntıya indirgenmiş olan görkemli bir efsanedir.

Şahıs isimleri, "*broughams*" ve "*bluchers*" gibi kelimeleri kullandığımız gibi isimlere dönüştürülebilir. Ne var ki bu tür bir etimolojiyi desteklemek için çağdaş kanıtlar ya da aynı derecede ikna edici kanıtlar sunmak şarttır. Aksi takdirde, bariz efsaneler alanına girer. Ressam David'in, babası meyve satıcısı olan *Chicque* adında yetenekli bir çırağı vardı. Ne yazık ki *Chicque* on sekiz yaşında hayata veda etti. Buna rağmen David, *Chicque*'i gelecekteki öğrencileri için sanatsal mükemmelliğin bir örneği olarak kullanmaya devam etti. Sonuç olarak, "*chic*" terimi sanatta beceri ve yaratıcılığı ifade etmek için yaygın olarak kullanılmaya başlandı.[568] Cüretkârlıklarıyla ün salmış etimologlar, aslında XVII. yüzyıla kadar uzanan bu kelimenin ardındaki özenli uydurmayı nadiren aşmışlardır. Benzer özgürlüklere maruz kalan bir diğer terim de '*cant*'tır. 'Spectator'da yazan Steele, bu terimi İskoç bir vaiz olan Andrew Cant'a atfedenler olduğunu belirtmektedir. Bu vaizin aksanı o kadar kalındı ki sadece kendi cemaati tarafından anlaşılabiliyordu ve o zaman bile tüm üyeler tarafından anlaşılamıyordu ancak bu açıklama, 'Whitelock's Memorials' adlı eserde adı geçen ve sade konuşmasıyla tanınan gerçek Andrew Cant düşünüldüğünde tam olarak doğru olmayabilir ama her halükârda *'to cant'* fiilinin arkaik olduğu 1650 civarında başarılı olmuştur. 1566'da Harman'ın 'List of Rogues' Words adlı kitabında 'cante' terimi argo konuşma için kullanılıyordu. Harrison 1587'de dilencilerin ve çingenelerin kendi aralarında 'canting' olarak bilinen ve başkalarının 'Pedlars' Frenche' olarak adlandırdığı bir dil yarattıklarını anlatır.[569] Kişi adlarına atfedilen tüm etimolojiler arasında en ilgi çekici olanlardan biri Holbein'ın sanat eserlerinden iyi bilinen Danse Macabre ya da Ölüm Dansı'dır. Atfedilen yazarından 'Biographie Universelle'de bahsedilmektedir: Bu pasaj bağlamdan yoksundur ve geliştirilemez. Bu nedenle, geliştirilmiş versiyon şöyledir: "Bu, eklenebilir, yeterince doğrudur çünkü böyle bir kişi hiç olmadı, *Danse Macabre* aslında *Chorea Machabæorum, Maccabees'in Dansı*, XV. yüzyılda kiliselerde yapılan bir tür dindar ölüm pandomimidir." Bu gösterinin bu adı almasının nedeni, ölen kişi için yapılan Ayinin, II. kitabın on ikinci bölümünün okunmasıyla karakterize edilmesidir. *Makabiler Kitabı*'ndan alınan bu bölüm, insanların duaya yönelerek öldürülenlerin günahlarını affetmesi için Rab'be yalvarmalarını tasvir eder. Eğer Yahuda ölülerin dirileceğini tahmin etmeseydi, onlar için dua etmek anlamsız olurdu.[570] *Danse Macabre*'ın kökeninin Ölülerin Dansı'nın kutlanmasından başka bir şey olmadığı nihayetinde ortaya çıkar.

Kabilelerin ve ulusların liderlerinin adıyla tanınması yaygın bir durumdur. Örneğin Afrika seyahat edebiyatında 'Eyo'nun halkı' ya da 'Kamrazi'nin halkı' ifadelerine rastlarız. Bu terimler, Osmanlı Türklerinin isimlerini büyük *Othman*

veya *Osman*'dan alınaları örneğinde olduğu gibi, genellikle kalıcı hâle gelir. Ayrıca, *Brian* ya da *Alpine* adlı bir kişinin adını *O'Brien* ya da *Mac Alpine*'lerden oluşan bir klana vermesi örneğinde olduğu gibi, akrabalık ve reislik kavramları kolaylıkla iç içe geçebilmektedir. Aşağı ırk kabilelerinin isimlerinin ne ölçüde bireysel şeflerin ya da Ataların isimlerinden kaynaklanmış olabileceği, kesin kanıtlardan yoksun bir sorudur. Patagonya'da geçici şeflerin isimleri kabilelerin gruplarını ya da alt bölümlerini belirtmek için kullanılır. Her gezginci grubun 'yank' ya da 'baba' olarak anılabilecek böyle bir lideri vardır.[571] Zulular ve Maoriler, sadece akrabaları değil aynı zamanda Tanrıları da olan klan Atalarının geleneksel soyağaçlarına büyük önem veren iki ırktı. Bu gruplar, kabilelerin ölmüş bir Atanın ya da liderin adıyla anılma olasılığını açıkça kabul ediyorlardı. Kafir olarak da bilinen *Ama-Xosa* kabilesi adını *U-Xosa* adlı şeflerinden almıştır;[572] *Ngate-Wakaue* ve *Nga-Puhi* Maori kabileleri ise soylarını *Wakaue* ve *Puhi* adlı şeflere dayandırmaktadır.[573] Bir ülkenin ya da halkın adının kökenini tespit etmek isteyen meraklı bir efsane yaratıcısının bunu saygı duyulan bir Ataya ya da hükümdara atfetmesi yeterliydi. Böylece, ulusal ya da yerel bir unvanı kişisel bir isme dönüştürmek gibi basit bir uygulama, tarihsel geleneğe derhal yeni bir soyağacı kazandırmıştır.

Bazı durumlarda, hayali Atanın adı, *Cæsarea*'nın *Cæsar*'dan ya da *Benedictines*'in *Benedict*'ten evrilmesi gibi gerçek durumlarda yaygın olarak gözlemlendiği gibi, yerel ya da gentilice adın dilbilgisel olarak ondan türetilmiş görünmesini sağlayacak şekilde yaratılır. Bununla birlikte, mit yaratıcısının uydurma soyağacında ya da tarihinde, ulusun, kabilenin, ülkenin ya da kentin yalın, değiştirilmemiş adı, çoğu zaman herhangi bir ek değişikliğe uğramadan eponim kahramanın adına dönüşür. Ülkelerin ve ulusların hayal gücü yoluyla kişileştirilebileceğini akılda tutmak önemlidir. Bu kavram modern söylemde hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Politikacılar sıklıkla *Fransa*'dan, kendine özgü fikirleri ve alışkanlıkları olan bir bireymiş gibi bahsederler. Hatta sembolik olarak uygun niteliklere sahip bir heykel veya resimle temsil edilebilir. *Britanya*'nın *Kanada* ve *Avustralya*'da iki kızı olduğu ya da *Hindistan* adındaki yaşlı teyzesine bakmak için seyahat ettiği öne sürülürse, bu hayali bir dille anlatılan yalın bir gerçek olarak ifade edilmiş olur. İsimsiz kahramanlara ya da isim Atalarına dayanan aile soylarının yaratılması, sıklıkla tarihsel doğruluğun bozulmasına yol açmış ve eski kayıtların çok sayıda yanlış soyağacıyla dolmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, daha geniş bir perspektiften bakıldığında, bu isimsiz mitlerin özellikleri açık ve inkâr edilemezdir. Dahası, yapıları o kadar tekdüzedir ki mitlerin evrimindeki tutarlı yaratıcı süreçlerin belirgin örnekleri olarak hizmet ederler.

Antik Yunan kabilelerinin ve uluslarının çok sayıdaki isimsiz Ataları, çoğu zaman yıkıcı bir sonuçla sonuçlanan kolay karşılaştırmalı testlere olanak tanır. Eğer gerçek tarihe dayanan gelenekler olarak kabul edilirlerse ilgili oldukları kahramanlık şecereleri uyumsuzluğu ve tam bağımsızlığı kanıtlar. Oysa yerel ve kabile mitleri olarak ele alındıklarında, bağımsızlıkları ve uyumsuzlukları belirleyici özellikler haline gelir. Genellikle tüm mitleri açıklamaya meydan okuyan kurgular olarak gören Bay Grote, bu örnekte farklı bir yaklaşım benimsiyor. İsimsiz Atalarla bağlantılı Yunan şehirlerinin ve kabilelerinin soyunu, sadece somutlaşmış yerel ve gentilice isimlere kadar izler.

Lykaôn'un elli oğlu mitosu buna bir örnektir. Burada büyük bir grup *Mantinêus, Phigalos* ve *Tegeatês* gibi *Arkadia*'nın kişileştirilmiş şehirlerinden oluşur. Bu şehirler daha sonra tersine dönen efsaneye göre *Mantinêa, Phigalia* ve *Tegea*'nın kurucuları olarak kabul edilir. Kral Æakos'un babası Zeus, annesi ise kişileştirilmiş toprak olan Ægina'dır. *Mykênai* Şehri'nin hem *Mykênê* adında bir Atası hem de *Mykêneus* adında eponim bir Atası vardı. Daha sonra, Orta Çağ Avrupa'sında, Roma'nın kendisini Yunanistan'a, onların Tanrılarına ve kahramanlarına bağladığı görkemli soyağaçlarına ilgi arttı. Bu sırrın keşfedilmesiyle yazarlar, *Monmouthlu Geoffry* ve diğerlerinin kroniklerinde *Truvalı Paris* ve *Turnus*'un *Paris* ve *Tours*'un kurucuları olduğunu iddia ederek Roma'ya rakip olabilmişlerdir. Ayrıca Fransa ve Britanya, *Hektor*'un oğlu *Francus* ve Æneas'ın torununun torunu *Brutus* aracılığıyla Truva savaşına bağlanmıştır. Çingenelerin ya da Mısırlıların kökenini açıklayan kusursuz bir tarihi efsaneden *'Blackstone's Commentaries'de* bahsedilmektedir. Sultan Selim 1517'de Mısır'ı fethettiğinde, birçok yerli Türk imparatoruna itaat etmeyi reddetti ve *Zinganeus* adında bir adamın önderliğinde isyan etti. Bunun sonucunda Türkler onlara *Zinganees* lakabını taktı. Sonunda, kuşatılıp sürgüne gönderildikten sonra, grup küçük partiler halinde dağıldı ve dünyayı dolaştı. Milton'ın zihniyetinin bir Orta Çağ tarihçisinden daha nesnel bir bakış açısına doğru evrimini gözlemlemek ilgi çekicidir. 'Britanya Tarihi'nin başında, dört kralın, *Magus, Saron, Druis* ve *Bardus*'un 'tuhaf efsanesini' tartışır. Adayı fetheden ve kendi adını veren Neptün'ün oğlu dev *Albion*'u onaylamadığını gösterir. Ayrıca *Francus, Romanus, Alemannus* ve *Britto* olarak bilinen *Japhet*'in dört oğluyla da alay eder ancak *Brutus*'a ve eski İngiliz tarihinin Truva efsanelerine geldiğinde, şüpheci cesareti onu hayal kırıklığına uğratır: 'Birbirini izleyen kralların bu eski ve doğuştan gelen isimleri, hiçbir zaman gerçek kişiler olmamaları ya da hayatlarında en azından bunca zamandır hatırlananların bir kısmını yapmamaları, çok katı bir kuşkuculuk olmadan düşünülemez.'[574]

Bu türden soyağacı iddialarına dünyanın dört bir yanındaki daha ilkel toplumlar arasında rastlanabilir. Güney Amerika'daki *Amoipira* ve *Potyuara* kabileleri,[575] *Khond* halkının *Baska* ve *Jakso* klanları[576] ve Türkmen halkının *Yomut, Tekke* ve Çaudor orduları[577] buna örnek olarak gösterilebilir. Bu şecerelere eleştiri getirilebildiği yerlerde, bu eleştiriler genellikle *Brütüs* ve Truvalılarının İngiliz tarihinden çıkarılmasına yol açacak kadar etkilidir. Batı Afrika'da bulunan *Haussa*'nın şeceresinde, *Kano ve Katsena*[578] gibi sade kasaba isimleri ortaya çıktığında, bu kasabaların efsanevi Atalar olarak kişileştirildiğini varsaymak doğaldır. Meksika geleneği, Meksika'nın kurucusu *Mexi, Chichimec*'lerin ilk kralı *Chichimecatl* ve *Otomilerin* Aztek icadı Atası *Otomitl* de dahil olmak üzere, bu topraklardaki çeşitli etnik kökenlere isimsiz Atalar ya da şefler atar. Gelenek, efsanevi ve öznel unsurlar içerdiği için nesnellikten yoksundur.[579] Tupiler ve Guaranilerin bölünmesi Brezilyalılar tarafından, kavga eden ve kendi takipçileriyle birlikte ayrılan iki Ata kardeş *Tupi* ve *Guarani*'yi içeren bir efsaneyle açıklanmaktadır. Guarani kelimesi aslen ulusal bir isim olmayıp misyonerler tarafından bazı kabilelere 'savaşçıları' tanımlamak için verilen bir terim olduğundan, hikâyenin eponimik bir kökene sahip olması muhtemeldir.[580] Kuzey Amerika'da *Kunduz, Kerevit* gibi hayvanların adını taşıyan klanlar bu canlıları Ataları olarak kabul etmekte, bu da bu tür bir mirasın geriye doğru taklit edilmesiyle yaratılan eponim Atalara doğru bir eğilime yol açmaktadır. Bu da genel eleştirilerin, kabilelerine isimlerini bırakan gerçek Atalar ve şefler lehine daha az olmasıyla sonuçlanmaktadır.[581]

Eponimik mitolojinin analizi sadece zarar verici unsurlara odaklanamaz. Bunun yerine, yoğun bir incelemeden geçtikten sonra, gerçek bir tarihsel öneme sahip olduğunun daha da belirgin hâle geldiğini göz önünde bulundurmak hayati önem taşımaktadır. Bu, listelenen tüm isimlerin eski liderlerin gerçek isimleri olmasından bile daha doğru olabilir. Herhangi bir hata ya da süslemeye rağmen, kahramanlık şecereleri milliyet, göç, istila, akrabalık ya da iletişim yoluyla bağlantı gibi erken dönem kavramlarını muhafaza etmektedir. Geçmişte etnologlar, ırklar arasındaki gerçek ilişkiler olduğuna inandıkları şeyleri tanımlamak için efsanevi bir dil kullanmışlardır. Bu dil hâlâ kolaylıkla yorumlanabilir ancak öznel değerlendirmeler dışlanmıştır. Zayıf bir etnolojik teoriye göre, ikiz kardeşler *Danaos* ve Ægyptos'un Yunan efsanesi *Danaoi* veya Homeros Yunanlıları ve Ægyptians uluslarını kurmuştur. Teknik terim kısaltmaları açıklanmış, cümleler ve paragraflar mantıksal bilgi akışını sağlamak üzere ifadeler arasında nedensel bağlantılar kurularak yapılandırılmıştır. Hellēnes ırkını kişileştiren Hellēn efsanesi, Yunan ırkının dört önemli kolu arasındaki akrabalığı gösteren güvenilir bir etnolojik kayıttır. Efsaneye göre Hellēn'in üç oğlu *Aiolos, Dōros* ve *Xouthos*'tur.

İlk iki isim *Æolialılara* ve *Dorlara* verilirken, ikincisinin *Achaios ve Iōn* adında oğulları vardı ve bunların isimleri *Achaioi* ve *Ionialılara* miras olarak aktarıldı. Herodotos'taki şecere Lidyalıların, *Mysialıların* ve *Karialıların* ulusal akrabalıklarına dair inançlarını ifade eder ve üç kardeş *Lydos, Mysos* ve *Kar'ın* soyundan geldiklerini belirtir.[582] Feridun *(Thraetaona)* ve üç oğlu İrej, Tur *ve Selm* efsanesi, İran ve Turan uluslarını, yani Fars ve Tatar uluslarını birbirinden ayırır.[583] Afganların ulusal şeceresinin de bu kalıbı izlemesi dikkat çekicidir. Kral Saul'un Davut'a hizmet eden *Berkiya* ve *Yeremya* adında iki oğlu vardı. Berkiah'ın oğlu Afganistanlı, Yeremya'nın oğlu ise Özbekistanlıydı. Afganların İsrail'in kayıp kabilelerinin torunları olduğu inancı, muhtemelen akik burunları ve İncil'deki isimleri kullanmaları nedeniyle, içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar Avrupalı akademisyenler arasında büyük destek görmüştür.[584] Bununla birlikte, etnik soy bilimsel olarak makul değildir. Hem fiziksel özellikleri hem de dilleri farklı olan Ari Afgan ve Turani Usbekler arasında varsayılan akrabalık bağı, sadece ortak Müslümanlık pratiklerinden kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Buna ek olarak, Sami kökenli hayali tarihsel anlatıların gelişigüzel bir şekilde harmanlanması tipik Müslüman kroniklerinin göstergesidir. Tatarlar arasında daha makul bir ulusal soy gözlemlenebilir. Ruysbroek'li William, XIII. yüzyılda, başlangıçta *Yafet'in* en büyük oğlu Türk'ten sonra Türk olarak adlandırıldıklarına dair dolaylı bir tarih sunar. Ne var ki prenslerinden biri topraklarını ikiz oğulları Tatar ve Moğol'a miras bırakmış, bu da bu iki ulus arasında belirgin bir bölünmeye yol açmıştır.[585] Tarihsel olarak bu efsane saçmadır çünkü Türklerin, Moğolların ve Tatarların tek bir ulusun yakın akraba kolları olduğu gibi ezici bir etnolojik gerçeği ortaya koymaktadır. Biz sadece Türk'ün ailenin başını, Moğol ve Tatar'ın Atasını temsil ettiği şeklindeki fahiş iddiaya karşı çıkabiliriz. Dolayısıyla, bu isimsiz ulusal şecereler, belirgin bir şekilde etnolojik belgeler olan, biçim olarak mitolojik ama öz olarak etnolojik görüşler içermektedir. Bunların doğruluğunu ya da değerini kabul edebilir ya da reddedebiliriz ancak bunları bu şekilde tanımak esastır.[586]

Erken dönem etnolojisi genellikle mecazi bir dille, toprakları ve ulusları kişileştirerek ve aralarındaki ilişkileri belirtmek için kişisel akrabalık terimleri kullanarak aktarılır. Bu durum en önemli antik etnolojik metin olan Yaratılış'ın 10. bölümündeki uluslar tablosunda da görülmektedir. Bazı durumlarda, kişisel bir kisveye bürünmüş yerel ya da ulusal adlandırmalardan ibaret olan Ata adlarını birbirinden ayırmak titiz ve ürkütücü bir inceleme gerektirmektedir. Burada atıfta bulunulan diğer grupların Ata tarihlerine aşina olan uzmanlar için bu envanterin basit bir incelemesi, bazı kayıtların gerçek kişilerle değil, idealize edilmiş şehirler, bölgeler ve halklarla ilişkili olduğunu ortaya çıkarabilir. Örneğin Zidon

(חית). Hititlerin Atası olan Heth (חת) ile ilişkilendirilir, ardından Jebusitler ve Amoritler gelir. Örneğin, Cush veya Æthiopia (כוש) Nimrod'un Atasıdır, Asshur veya Assyria (אשור) ise Ninova'yı inşa etmiştir. Ayrıca, tipik olarak Yukarı ve Aşağı Mısır'ı temsil ettiğine inanılan Mizraim (מצרים) ikilisi, diğer ulusların kişisel oğlu ve kardeşi, halkların Atası olarak tasvir edilir. Bazı ülkelerin soyları isimlerinde açıkça görülmektedir. Aryan soyunun iki üyesi kişileştirmelerde açıkça tanımlanmıştır: Madai (מדי) - Mede ve Javan (יון) - İyonyalı. İsrailoğulları'nın ait olduğu aileyi göz önünde bulunduracak olursak, Fenikelileri temsil etmesi için Zidon'un (צידון) babası Kenan'ı (כנען) Asur'un (אשור) yanına aktarmak faydalı olabilir. Aram (ארם), Eber (עבר) ve Şem'in diğer torunları, Sami halkı nüfusunu modern karşılaştırmalı filolojinin tipik sınıflandırmasına göre düzenleyebiliriz.

Felsefi inançları iletmek için mitolojik dilin kullanıldığı durumlardan uzaklaşarak, hayal gücünün açıklayıcı mite benzediği alana hızlıca geçelim. Orta Çağ bilginleri, basit gerçekleri metafizik terimlerle yorumlama ve sonra da bunları bu bilimsel tarzda kendileri için açıklamalar olarak sunma eğilimleri nedeniyle haklı olarak alay konusu olmuşlardır. Buna afyonun uyutucu bir niteliğe sahip olması yoluyla uykuyu nasıl tetiklediğini açıklamak da dahildir. Mit üreticisinin yaklaşımı bununla karşılaştırılarak örneklendirilebilir. Mitolojinin çoğu, gündelik varoluşun sıradan gerçeklerini kendi öncülleri ve başlangıçları hakkında hayali hikâyelere dönüştürmekle ilgilenir ve hem bilgisizlerin hem de bilginlerin tereddüt etmeden sorduğu nerede ve neden sorularına basit yanıtlar verir. Bu tasvir biçimi tarihsel anlatımda o kadar iyi bilinir ki en basit biçimleri kolayca yazıya dökülebilir. Samoalılar muzlar ve bitkiler arasındaki büyük savaştan bu yana mağlupların utanç içinde başlarını öne eğdiklerine, galiplerin ise gururla dik durduklarına inanırlar.[587] Bu basit metafor, dik duran ve sarkan bitkileri, yenilmiş düşmanlarının arasında duran bir fatihle karşılaştırır. Benzer bir şekilde, bir başka Polinezya efsanesinin kökeni de hindistan cevizi, kestane ve yer elmasının sırasıyla bir adamın kafası, böbrekleri ve bacaklarından yaratılmasında yatmaktadır.[588] Bitki mitolojisinden yola çıkan Ojibwa efsanesinde yeşil bir cübbe ve dalgalanan tüylerle bezenmiş göksel genç şeffaftır. Kızılderililer onu yenmiş ve insanlığın iyiliği için gömmüş, mezarından Kızılderili mısırı Mondamin, yani 'Ruhun tahılı' çıkmıştır.'[589] Bazı New Forest yerlileri, kazdıkları toprakların hâlâ tarihi düşmanları olan Danimarkalıların kanıyla kırmızıya boyandığına inanmaktadır. Benzer şekilde Maoriler Cook Boğazının kırmızı kayalıklarında Kupe'nin kızının ölümünün yasını tutarken alnını obsidyen parçalarıyla kesmesi sonucu oluşan kan izlerini gözlemlemişlerdir. Bir başka örnekte ise Buda, bir deri bir

kemik kalmış kaplan yavrularını beslemek için kendi bedenini sunarken toprağa, ağaçlara ve çiçeklere kanını bulaştırmıştır. Günümüz Arnavut toplumu, eski Yunanlıların Byblos'un yanındaki nehrin yaz taşkınları sırasında Adonis'in kırmızı kanını taşıdığına dair inancını yansıtacak şekilde, vahşi cinayetlerin ardından kırmızı toprakla renklenen akarsuları hâlâ algılamaktadır. Bölge sakinleri çakıl taşlarındaki kırmızı ipliksi büyümeden derede bir cinayet işlendiği sonucunu çıkarabilir. Vaftizci Aziz John'un gününde, Azizin kanı Almanya'da hâlâ bulunabilir ve köylüler bunu arayabilir çünkü kırmızı mantar, uçan Hunların yüksek kule çatılarında ayaklarını yaraladıklarında akıttıkları kanın ürünüdür. Hindistan'daki bir gezgin Ganga Raja'nın harap olmuş duvarlarında kuşatma sırasında dökülen kanın kalıntılarını görebilir. Buna ek olarak, Cornwall'daki Aziz Denis kilisesinin taşlarına kan lekelerinin düşmüş olması daha da dikkat çekicidir; Azizin başı farklı bir yerde kesilmişti.[590] Birçok mit koleksiyonu tarih kılığına girmiş betimleyici metafor örnekleriyle doludur ancak mit dili olarak sınıflandırılabilecek olanın tutarlılığını ve çeşitliliğini daha iyi değerlendirmek için bunun gibi bir grubu sözlüğünden çıkarmak faydalı olacaktır. Bu grup, kan kırmızısı bir lekenin görünümünü çeşitli yaratıcı yollarla tanımlamaktadır.

En ufak bir kaprisli düşünce ya da zayıflatılmış bir kıyas, bir kez gerçeklik duygusu kazandığında, gerçek bir olay olarak anılmaya başlayabilir. Müslümanlar sadece mecazi anlamda değil, gerçek anlamda da Allah'ı öven taş sesleri duymuşlar ve bir insanın kaderinin alnında yazılı olduğu inancını, kafatasının sütürlerindeki harf benzeri işaretlerden deşifre edilebileceğine dair bir inanca dönüştürmüşlerdir. Sprenger, Muhammed'in hayatındaki mucizevi bir olayın izini makul bir şekilde pragmatize edilmiş bir metaforla sürmektedir. Efsaneye göre, melek Cebrail Peygamberin göğsünü açmış, kalbinden siyah bir pıhtı çıkarmış, Zemzem suyuyla yıkamış ve yerine koymuştur. Meleğin kıyafeti ve altın leğeni hakkında daha fazla ayrıntı verilir ve Enes ibn Malik yaranın dikildiği yeri tam olarak gördüğünü onaylar. Bu olağanüstü olayı, tarihçinin öne sürdüğü gibi, Muhammed'in kalbinin ilahi bir şekilde arındırıldığı ve açıldığı şeklindeki yaygın metafora bağlayabiliriz. Muhammed'in kendisinin de Kuran'da Tanrı'nın kalbini açtığını belirtmesi ilginçtir.[591] Hristiyan efsanesi de benzer bir örnek sunmaktadır. Marco Polo'ya göre, 1225 yılında Bağdat Halifesi, yönetimi altındaki Hristiyanlara, ölüm ya da İslam'a dönme cezası altında, Kutsal Kitaplarının doğruluğunun kanıtı olarak belirli bir dağı kaldırmalarını emretmiştir. Aralarında bir kadına duyduğu aşırı hayranlık nedeniyle kendi gözünü çıkarmış olan bir ayakkabıcı vardı. Bu adam dağa hareket etmesini emrederek Halifeyi ve tüm halkını dehşete düşürdü. O zamandan beri bu mucizenin yıldönümü kutsal tutulmaktadır.

Venedikli seyyah, Orta Çağ yazarlarının geleneğine uygun olarak, hikâyeyi hiçbir şüphe belirtisi olmadan anlatır. Bununla birlikte, öykünün kökeni açıkça Aziz Matta'nın İncil'indeki üç ayete dayanıyor gibi görünmektedir ve bu da alıntıyı gereksiz kılmaktadır.[592] Bu tür yapay anlatılar günümüz duyarlılıklarına hitap etmemektedir. Aslında pragmatist aptal bir yaratıktır; hiçbir şey onun dokunuşuyla donuk ve bayağı olacak kadar güzel ya da kutsal değildir çünkü zihninin soyut bir fikri tutma konusundaki yetersizliği nedeniyle onu maddi bir olayda somutlaştırmak zorunda kalır. Ne kadar yorucu görünürse görünsün, onu anlamak, insan inancı üzerindeki muazzam etkisini kabul etmek ve mitolojinin özünde her zaman var olan her fikre somut bir biçim verme eğiliminin aşırı kötüye kullanımının bir sembolü olarak ona değer vermek yine de zorunludur.

Alegori, mitolojide kendisi için sıklıkla iddia edilen önemli konumu koruyamasa da yine de önemli bir etkiye sahip olmuştur ve bu araştırmada göz ardı edilemez. Alegorik açıklama arayışının pek çok hevesli kâşifi mistisizm bataklığına çektiği yadsınamaz. Alegorinin tarihsel bir niyetle kullanıldığı örnekler de vardır. Örneğin, Enoch'un apokrif kitabında inek ve koyunlar İsraillileri, eşek ve kurtlar ise Midyanlıları ve Mısırlıları temsil etmek üzere Eski Ahit günlüklerinin sözde Peygamberlik taslağında kullanılmıştır. Ahlaki alegori bol miktarda bulunmasına rağmen, kapsamı geçmişteki mitologların düşündüğünden daha sınırlıdır. Akhilleus'un Agamemnon'a saldırmasını önlemek için Athene'nin müdahalesinde metaforik bir ders bulan filozof Herakleides'in yaptığı gibi, Yunan efsanelerini ahlaki alegoriler olarak yorumlamak artık yaygın olarak mantıksız kabul edilmektedir.[593] Yine de bu yaklaşımın bazı geçerlilikleri vardır, zira dünyanın dört bir yanındaki çok sayıda fantastik mit gerçekten de alegorik niteliktedir. Hesiodos'un Pandora efsanesi alegori içerir çünkü Zeus onu altın bir bant ve bahar çiçeklerinden bir çelenkle insanlara göndererek arzu ve aşka neden olmuştur ancak o, yalan, ihanet ve büyüleyici dil yeteneklerini köpeğe benzer bir akılla kullanmıştır. Ağabeyinin mantıklı tavsiyelerini göz ardı eden Epimetheus onu pervasızca kabul etti. Büyük kabın kapağını açtı ve insanlığın etrafında dolaşan kötücül güçleri, gece gündüz sessizce zarar veren hastalıklarla birlikte serbest bıraktı. Kapağı yerine yerleştirerek içindeki umudu mühürledi ve insanlığı sonsuza dek ondan mahrum bıraktı. Masalın daha sonraki versiyonunda alegori değiştirilerek fıçının içinde lanetler yerine kutsamalar olduğu belirtilmiştir. Ne var ki fıçı merakla açıldığında, bu kutsamalar insanlar için kaybolmuş ve şanssız insan ırkı için geride sadece Umut kalmıştır.[594] Bu tür efsanelerin ahlaki şekli ilkel doğalarından kaynaklanmaktadır. Zeus hayali bir alegori değildir ve modern mitologlar onu yanlış değerlendirmediyse Prometheus salt bir benzetmeden çok

daha derin bir anlam taşır. Ksenophon, Prodikos tarafından anlatıldığı şekliyle, Herakles'in kısa ve zevkli yol ile uzun ve zorlu erdem yolu arasında seçim yapmasının hikâyesini anlatır.[595] Bu mitolojik kahramanın ahlaki bir özrü sembolize etmesi mümkün olsa da bu fikir onun etik olmayan doğasıyla uyuşmaz ve okuyucu için sarsıcı olabilir.

Alegori ve saf mit arasındaki bağlantı, her çocuğun bildiği bir öykü türünde özellikle belirginleşir: Canavar masalları. Tipik bir medeni bakış açısıyla bu kurgulardaki alegori, doğaları gereği temel ve içsel görünse de daha kapsamlı bir araştırma, alegorik yönün daha eski, ahlaki olmayan bir mitik gelenekten asalak bir şekilde geliştiğini göstermektedir. Çağdaş bir yazarın geleneksel hayvan masalının canavarını bir kıssa biçiminde yeniden üretmesi için özel bir entelektüel tepki çabası gerekir. Yaratık, yazarın zihninde bir canavara dönüştüğünden ancak ahlaki bir ders ya da hiciv vermek için yaratılmış bir insan karikatürü olarak düşünülebileceğinden, bu hiç de şaşırtıcı değildir. Buna karşılık ilkel toplumlarda durum böyle değildir. Onların zihninde yarı insan canavar, vaaz vermek ya da alay etmek için tasarlanmış hayali bir varlık değil, neredeyse gerçek bir varlıktır. Canavar masalları, hayvanlara konuşma ve insan benzeri bir ahlak sergileme yeteneği atfedenler için anlam taşır. Karşılaştıkları herhangi bir sırtlan veya kurtta olası bir insan-hayvan melezi görenler veya ruhların insanlardan hayvanlara geçtiğine inananlar için, bir Atayı tüketmekten kaçınmak için diyet kısıtlamaları getirilir. Bunlara ek olarak, inançları arasında hayvanlara tapınma da bulunanlar için canavar masalları özel bir öneme sahiptir. Bu tür inançlar insanlığın önemli bir kısmı arasında hâlâ devam etmektedir ve canavarlarla ilgili mit ve efsaneler ilk olarak bu grup içinde ortaya çıkmıştır. Avustralyalılar bile Fare, Baykuş ve tombul Blackfellow gibi hayvanlarla ya da uyurken arkadaşlarının burun kıvırmasına neden olan Pussy-brother ile ilgili ilginç hikâyeler anlatmaktadır.[596] Kamçadallar, aptal Tanrıları Kutka ve ona eşek şakaları yapan Farelerin maskaralıklarını detaylandıran karmaşık bir efsaneye sahiptir; buna yüzünü bir kadınınki gibi boyaması ve suya bakarken kendi yansımasına âşık olması da dahildir.[597] Canavar hikâyeleri Polinezyalılar ve Kuzey Amerika yerlileri gibi ırklar arasında yaygındır. Bu kültürler masalları zekice kurgulanmış hikâyeleri ve hayvanların özellik ve davranışlarını ustaca bir araya getirmeleri nedeniyle takdir etmektedir. Bir Flathead Kızılderili efsanesinde, Küçük Kurt dedeleri olan kır saçlı ve uzun çarpık tırnaklı Örümcekleri Cloudland'de keşfetmiştir. Onu yeryüzüne indirmek için iplik yumakları eğirmişler. Oraya vardığında, Yaşlı Kurt'un kendisinden aldığı karısı Benekli Ördek'i buldu. Şaşkınlıkla kaçtı ve bu yüzden bugüne kadar yapayalnız yaşadı ve öldü.[598] Hayvan masallarının yerli söylemin önemli bir

parçası olduğu Gine'de, hayvan özelliklerini açıklayan hikâyelere örnek olarak aşağıdaki masal anlatılır. Ünlü Engena maymunu, bir fıçı romun tamamını tüketmeyi başarabilen galibe kızıyla evlenmesini teklif etmiş. Asil Fil, zarif Leopar ve huysuz Yaban Domuzu ateşli içkinin tadına baktılar ama hemen geri çekildiler. Sonra, binlerce arkadaşını uzun otların arasına akıllıca gizlemiş olan küçük Telinga maymunu ortaya çıktı. İlk içkisini içti ve sonra gitti ancak geri dönmek yerine, ona benzeyen başka bir maymun ikinci içkiyi içmek için geldi. Bu durum fıçı boşalana ve Telinga Maymun-Kral'ın kızıyla birlikte gidene kadar devam etmiş. Fil ve Leopar dar bir patikada küçük Telinga'ya saldırmış ve onu uzaklaştırmış. Ağaçların en yüksek dallarında güvenlik buldu. Bir daha asla yerde yaşamayacağına ve böyle bir şiddete ve adaletsizliğe katlanmayacağına dair kendine söz vermiş. İşte bu yüzden bugün küçük telingalar sadece ağaçların en tepelerinde bulunuyor.[599] Bu hikâyeler vahşi gelenekten orijinal halleriyle, hiçbir ahlaki ders eklenmeden derlenmiştir. Yine de vahşiler bile daha gelişmiş toplumların yardımı olmadan anlatıdan kıssaya zahmetsizce ve sorunsuzca geçebilmektedir. Hottentot folklorunda öne çıkan iki masal vardır. Biri, leşin en iyi kısmını almak için Aslan'ı alt eden ve Güneş'i çalarken sırtında yanık bir şeritle biten kurnaz Çakal hakkındadır. Diğeri ise annesinden daha iyi bildiğini düşünen ve annesinin başı aslanın göğsü ve omuzlarıyla aynı hizada olan tehlikeli yaratıkla ilgili uyarısını dikkate almayarak avcının mızrağıyla trajik bir şekilde ölen bir aslanla ilgili ibretlik bir hikâyedir.[600] Zulular'ın bir sırtlan hakkında ahlaki bir hikâyesi vardır: Kuyrukların dağıtılacağı gün, sırtlan yağmurda dışarıda olmayı sevmediği için kuyruğunu almaya gitmemiş, diğer hayvanlardan kendisi için kuyruğunu getirmelerini istemiştir. Sonuç olarak kuyruğunu asla alamamıştır.[601] Kuzey Amerika efsaneleri arasında Manabozho hakkında mizahi bir masal vardır. Bu hikâyede Manabozho bir kurda dönüşmüş ve şişman bir geyiği öldürmüş. Çok aç olduğu için yemek için oturmuş ancak kahraman nereden başlayacağından emin değilmiş: "Başından başlarsam insanlar onu tersten yediğimi söyleyerek benimle alay edecekler ama yandan başlarsam onu yandan yediğimi söyleyecekler" diye düşünüyormuş. Sonunda nasıl başlayacağına karar vermiş ve bir parça yemek üzereyken yakındaki bir ağaçtan ses gelmiş. "Dur! Dur! " diye bağırmış ağaca. "Bu gürültüde yiyemem." Açlığına rağmen eti bıraktı ve gıcırtıyı susturmak için ağaca tırmandı ancak iki dalın arasına sıkışıp sıkıca tutundu ve kısa süre sonra bir kurt sürüsünün yaklaştığını gördü. "Şu tarafa git! Şu tarafa gidin!" diye bağırmış. Bunu duyan kurtlar kendi kendilerine "Orada bir şey olmalı, yoksa bize başka bir yoldan gitmemizi söylemezdi" diye düşünmüşler. Böylece gidip geyiği bulmuşlar ve Manabozho hüzünle bakarken onu kemiklerine kadar yemişler. Rüzgâr şid-

detle esmiş ve dalları açarak kaçmasına izin vermiş. Elinde değerli bir şey varken önemsiz şeylerle uğraşmanın sonuçlarını düşünerek evine dönmüş.[602]

Eski zamanlarda, ahlaki Canavar masalları Eski Dünya'da uzun süredir vardı ancak hemen sade ve basit hayvan efsanelerinin yerini almadı. Avrupalı zihin uzun bir süre boyunca Esiopos'un karga ve tilkilerinden değerli dersler çıkarabilmiş, ayrıca daha ilkel bir doğaya sahip, eğitici olmasa da sanatsal canavar hikâyelerini takdir etmiştir. Gerçekte, *Babrius* ve *Phædrus*'un koleksiyonları, Jakob Grimm'in XII. yüzyıldan kalma bir Frenk kompozisyonu olarak ortaya çıktığına inandığı ve çok daha önceki dönemlerden malzemeler içeren eşsiz 'Tilki Reynard'da otantik Canavar Destanı en yüksek seviyesine ulaştığında, bin yıldan fazla bir süredir varlığını sürdürüyordu.[603] Reynard bir nasihat şiiri değildir. Bir ahlak dersi olsa bile, çoğunlukla Makyavelisttir. Genel olarak insanları ve özel olarak kiliseyi eleştirse de esasen bir hiciv değildir. Karakterler kişileştirilmiş niteliklerdir: Kurnaz Tilki, güçlü Ayı, kanaatkâr Eşek ve kurnaz Koyun. Orta Çağ Avrupa'sında tüm sınıflar tarafından sevilen ancak artık sadece akademisyenlerin aşina olduğu bu hikâyenin çekiciliği, esas olarak hayvan ve insan karakterlerinin ustaca harmanlanmasından kaynaklanmaktadır. Reynard Destanı'nın Orta Çağ boyunca ne kadar yaygın bir etkiye sahip olduğu, Reynard, Bruin ve Chanticleer'ın karakter olarak tanınmaya devam etmesinden ve çoğu insanın bunların önemli bir hayvan masalının parçası olduğunu fark etmemesinden anlaşılmaktadır. Modern Fransızcadaki etkisi daha da etkileyicidir. Eşek, Baudoin, Eşek Baldwin'den sonra "Baudet" olarak adlandırılmıştır. "Goupil" (vulpes) kelimesi artık yaygın Fransızca sözlüklerde kullanılmamaktadır çünkü tilkinin Latince adı Beast-Epic'teki Frankça adıyla etkin bir şekilde değiştirilmiştir: Danışman Raginhard, Reinhart, Reynard, Renart, renard. Grimm'in "salt ahlak ve alegoriye indirgenmiş masallar" diyerek küçümsediği Æsop'unki gibi ahlakileştirilmiş masallar, estetik açıdan otantik hayvan mitleri kadar etkileyici değildir. Mitoloji eleştirmenleri bu masalları, herkesin nelerden kaçınması gerektiğini bilmesi için Æsop'un masallarında "Ahlaki" ifadesinin yer almasını uygun bulan bir çocuğa benzer şekilde değerlendirebilir.

Mitleri tarihsel anlatılarla karıştırarak ve gerçek geleneklerin önemini azaltarak insanoğlunun bakış açısına zarar veren soyut kavramları anlama yetersizliği, kıssaları incelerken özellikle belirgin hâle gelmektedir. Sağır, dilsiz ve kör olan Laura Bridgman'ın zihniyeti, bir anlatının kurgusallığını anlamakta ne kadar zorlandıklarını gösteren tüm duyulara sahip eğitimsiz bireylerin zihinsel kalıplarını göstermesi açısından aydınlatıcıdır. Matematik problemlerinin basitçe gerçeklerin ifadesi olduğunu anlamayı reddetti. Öğretmeni "Bir fıçı elma şarabını dört

pound'a alabiliyorsan, bir pound'a ne kadar alabilirsin?" diye sorduğunda "Çok fazla elma şarabı alamam çünkü çok ekşi" diye cevap verdi.[604] Son derece uygar bir halk olan Budistlerin, ahlaki değerlere sahip hayvanlarla ilgili masalları nasıl dini tarihin gerçek hikâyelerine dönüştürdüklerini görmek olağanüstüdür. Gautama yaşadığı 550 doğum sırasında kurbağa, balık, karga ve maymun olarak da doğmuştur. Takipçileri bu hayvanların kıllarını, tüylerini ve kemiklerini Budist tapınaklarında kutsal emanetler olarak muhafaza etmiştir. Bu efsaneler o kadar saygı görmüştür ki birer efsaneden daha fazlası haline gelmişlerdir. Buddha'nın hayvan olarak yeniden doğuşları sırasında Tilki ve Leylek masalında rol almış ve yavrularını kurtarmak için kuyruğuyla okyanusu kurutmaya çalışarak bir sincap olarak ebeveynlik erdemini göstermiştir. Görünüşte aşılmaz zorluklarla karşılaşmasına rağmen, sarsılmaz kararlılığı bir mucize ile ödüllendirilmiştir.[605] Günümüzde, bir hikâyenin birincil nedeni olarak, hikâyenin gerçeklere dayalı doğruluğu konusunda şüphe uyandıran bir kıssadan hisse görebiliyoruz. Konuşan hayvanların yer aldığı hikâyeler gerçekmiş gibi kabul edilse bile gerçekçi karakterlerin yer aldığı kıssaların yanlış anlaşılma riskinin daha da fazla olduğu açıktır ancak bu uyarı bile tam anlamıyla etkili olamamıştır. Bu nedenle Yeni Ahit'teki benzetmelerin sadece benzetme olduğunu açıkça belirtmek gerekiyordu. Bayan Jameson aşağıdaki pasajda tuhaf bir deneyimini paylaşmaktadır: "Lazarus ve Dives'in somut varlığına, Vaftizci Yahya ve Hirodes'e inandığım kadar inanmadığım bir zamanı hatırlamıyorum. İyi Samiriyeli benim için Havarilerden herhangi biri kadar gerçekti. Lambalarını kırpmayı ihmal eden o talihsiz ve tedbirsiz Bakireler için son derece merhamet hissettim ve kalbimde onlara oldukça sert davranıldığını düşündüm." Benzetmelerin gerçekte doğru olduğuna inanan pek çok çocukla ve düşük eğitimli dindar Kutsal Kitap okuyucularıyla karşılaştım. Yaşlı bir kadına "benzetme" teriminin gerçek anlamını açıklamaya çalıştığımı ve Savurgan Oğul öyküsünün gerçek bir anlatım olmadığını açıkladığımı hatırlıyorum. Kadın üzgündü ve İsa'nın öğrencileriyle asla gerçek olmayan bir şey paylaşmayacağından emindi.[606] Böylece o bu konuda kararını verdi ve ben de bu konuyu kapatmaya karar verdim. Eğitimsiz ve yoksul insanların bile bu gerçeğin farkına vardığını belirtmek gerekir. Cüzzamlıların ve tıbbi tesislerinin koruyucu Azizi olan Aziz Lazarus, lazzarone ve lazzaretto kelimelerinin arkasındaki ilham kaynağıdır ve bu özelliklerin İncil'deki hikâyede geçen Lazarus'tan alındığı açıktır.

Alegorinin sahte tarihsel anlatılara dönüşmesiyle ortaya çıkan mitik gücün gücü ve kalıcılığının kanıtı, mitoloji üzerine bu tezi sona erdirebilir. Yolculuğumuz boyunca, doğanın canlandırma ve kişileştirme yoluyla nasıl hayata geçirildiğini araştırdık. Efsanelerin gerçeklerin çarpıtılması ve abartılması yoluyla

nasıl oluşturulduğuna, metaforların kelimelerin yanlış yorumlanması yoluyla nasıl katılaştığına ve spekülatif teorilerin ve kurgusal hikâyelerin sözde geleneksel olaylara nasıl dönüştürüldüğüne baktık. Ayrıca mitten mucize-efsaneye geçişi ve hayali masallara bir isim ve yer verme sürecini de inceledik. Ayrıca, mitik olayların ahlaki örnekler sağlamak üzere nasıl uyarlandığını ve hikâyelerin sürekli olarak tarihsel anlatılara dönüştüğünü gözlemledik. Karmaşık ve kurnaz eylemlerin incelenmesi mitoloji biliminde iki önemli kavramı ortaya çıkarmıştır. Birincisi, efsaneler önemli bir düzeyde organize edildiklerinde, rastgele hayal gücüyle açıklanamayacak tutarlı bir büyüme modeli sergilerler ve yeni ya da eski her bir masalı kendi özel kökeninden ve yeterli nedeninden doğuran yerleşik oluşum kurallarına atfedilmelidirler. Mitoloji, insan zihninin evrensel niteliklerini yansıtan bir insanlık ürünüdür. Bireysel, ulusal ve ırksal farklılıklar bu geniş kapsamlı gelişime tabiidir. İkinci ilkeye gelince, bu mit ve tarih arasındaki ilişkiyle ilgilidir. Daha önceki mitolojik çalışmaların büyük bir bölümünü oluşturan gerçek olayların çarpıtılmış ve esrarengiz geleneklerini aramanın, efsaneleri araştırdıkça giderek daha beyhude göründüğü doğrudur. Dahası, mitsel çerçeveler içinde keşfedilen gerçek anlatılar çoğunlukla o kadar bozulmuştur ki tarihsel açıklama sağlamaktan ziyade buna ihtiyaç duyarlar. Yine de şiirsel efsaneleri şekillendiren ve aktaranlar farkında olmadan önemli miktarda doğru tarihsel kanıtı korumuşlardır. Kendi geleneksel düşüncelerini ve dillerini Tanrıların ve kahramanların destansı hikâyelerine dönüştürmüşlerdir. Bu efsanelerin yapısında, kendi zihinlerinin nasıl çalıştığını ortaya koydular. Resmi tarihin çoğu zaman unuttuğu, kendi zamanlarının geleneklerini, sanatını, felsefesini ve dinini kayıt altına aldılar. Mit, içindeki karakterlerin değil, onu yaratan insanların hikâyesidir. Sadece insanüstü kahramanların değil, şiirsel ulusların yaşamlarını anlatır.

BÖLÜM XI

ANİMİZM

Dini fikirler genellikle insanoğlunun düşük ırkları arasında görülür-Bu konudaki olumsuz ifadeler sıklıkla yanıltıcı ve yanlıştır: Birçok durum belirsizdir-Dinin asgari tanımı-Ruhsal Varlıklar Doktrini, burada Animizm olarak adlandırılır-Animizm Doğal Dine ait olarak ele alınır-Animizm iki bölüme ayrılır. Ruhlar ve diğer Varlıklar felsefesi-Ruhlar Doktrini, aşağı ırklar arasındaki yaygınlığı ve tanımı-Görünen Ruh ya da Hayalet Ruh tanımı İlkel Felsefenin teorik bir anlayışıdır ve şu anda Biyoloji altında sınıflandırılan fenomenleri, özellikle Yaşam ve Ölüm, Sağlık ve Hastalık, Uyku ve Rüyalar, Trans ve Vizyonları açıklamak için tasarlanmıştır-Ruhun isim ve doğa olarak Gölge, Kan, Nefes ile ilişkisi-Ruhların Bölünmesi veya Çoğulluğu-Ruhun Yaşam nedeni; Yok olduğu varsayıldığında bedene geri dönmesi - Ruhun Trans halinde çıkışı - Rüyalar ve Vizyonlar: Rüyalar ve Vizyonlar: Rüya görenin veya kâhinin kendi ruhunun bedenden çıkışı teorisi; diğer ruhların onları ziyareti teorisi - Hayalet-Ruh Görünümlerinde Görülenler - Hayaletler ve Çift Ruhlar - Ruh Beden formuna sahiptir; onunla birlikte sakatlanmaya maruz kalır - Hayaletin Sesi - Ruh maddeden ibaret olarak ele alınmış ve tanımlanmıştır; orijinal doktrin bu gibi görünmektedir - Eşlerin, hizmetçilerin vs. cenazede kurban edilmesiyle ruhların gelecek yaşamda hizmete aktarılması - Hayvanların Ruhları - Hayvanların kurban edilerek ruhlarının aktarılması - Bitkilerin Ruhları - Nesnelerin Ruhları - Kurban edilerek ruhlarının aktarılması - Nesne-Ruhları Doktrininin Epikürcü İdealar Teorisi ile İlişkisi - İlkel Biyolojinin Eterik Ruhundan Modern Teolojinin Maddi Olmayan Ruhuna Ruhlar Doktrininin Tarihsel Gelişimi

Hiç dini inançlardan yoksun olacak kadar düşük kültüre sahip kabileler var olmuş mudur? Bu soru esasen dinin evrensel olup olmadığıyla ilgilidir. Bu konu hem olumlamaları hem de yadsımaları besleyen eksik kanıtlara rağmen yüzyıllardır büyük bir güvenle tartışılmaktadır. Uygarlığın gelişimi teorisini ve aşamalarını inceleyen etnograflar, dini olmayan kabileler hakkında bir şeyler okumak isteyeceklerdir. Bunun nedeni, bu aşamaları birbirlerinden doğmuş olarak algılamalarıdır. Ataları herhangi bir dine sahip olmayan bu kabileler, dini uygulamaların daha sonra ortaya çıktığı, insan gelişiminin din öncesi bir aşamasını temsil

etmektedir. Dini araştırmalara bu öncülden başlamak tavsiye edilmez. Teorik bir alan mevcut olsa da onu işgal edecek bir yapı yoktur. Dil ya da ateş kullanmadan var olduğu varsayılan kabilelerle bir paralellik görülebilir. Böyle bir varoluş doğal olarak imkânsız olmasa da böyle bir kabileye dair hiçbir kanıt bulunamamıştır. Dolayısıyla, uygarlaşmamış din dışı toplulukların gerçekte var olduğu iddiası, teorik olarak mümkün ve potansiyel olarak doğru olmasına rağmen, şu anda onu destekleyecek önemli kanıtlardan yoksundur. İstisnai durumlar için yeterli kanıt talep etme hakkına sahibiz.

Bazı ilkel toplumlarda dini uygulamaların bulunmadığını iddia eden yazarların kendi ifadeleriyle çelişen kanıtlar sunması alışılmadık bir durum değildir. Dr. Lang, Avustralya'daki Aborjinlerin yüce bir ilahi varlık, yaratıcı ya da yargıç kavramına sahip olmadıklarını, herhangi bir tapınma nesnesi, put, tapınak ya da kurban sunmadıklarını belirtmektedir. Kendilerini hayvanlardan ayıran herhangi bir din veya dini uygulama biçimine sahip olmadıklarını savunmaktadır. Bu ifade, aynı kitaptaki bazı ayrıntılara atıfta bulunmamalarına rağmen, birçok yazar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Görünüşe göre yerliler çiçek hastalığı gibi hastalıkları, sorun çıkarmaktan hoşlanan kötü bir ruh olan Budyah'ın etkisine bağlıyorlar. Ayrıca, yerliler yabani bir arı kovanından bal aldıklarında, Budyah için biraz bırakma eğilimindedirler. İki yılda bir Queensland kabilelerinin belirli toplantılarında, kötü niyetli bir Tanrıyı yatıştırmak için genç kızları kurban ederler. Son olarak, Rahip W'nin ifadesine göre. Ridley, Aborjin halkıyla konuştuğunda, onların Baiame gibi doğaüstü varlıklar hakkında köklü inançları olduğunu keşfetmiştir. Her şeyi Baiame'nin yarattığına ve sesinin gök gürültüsünde duyulduğuna inanıyorlar. Şeytanların lideri Turramullum da efsanelerinde yer almaktadır. Onu hastalık, fesat ve bilgelikten sorumlu olarak görürler ve büyük toplantılarında bir yılan olarak görünür.'[607] Avustralya'nın yerli halkının ilk karşılaştıklarında ve o zamandan beri ruhların, şeytanların ve Tanrıların varlığına derin ve sarsılmaz bir inanç besledikleri, çok sayıda gözlemci tarafından kanıtlandığı üzere, yaygın olarak kabul edilmektedir. Afrika'da, Bay Moffat'ın Bechuanalar hakkındaki açıklaması şaşırtıcıdır. 'İnsanın ölümsüzlüğü' kavramının bu kabilede hiçbir zaman mevcut olmadığını iddia etmiştir ancak bundan önceki cümlede, ölülerin gölgelerine veya manalarına atıfta bulunan 'liriti' kelimesinden bahsetmiştir.[608] Güney Amerika'da Don Felix de Azara, kilise mensuplarının yerli kabilelerin bir dini olmadığı iddiasıyla çelişir. Hiçbir dine sahip olmadıklarını belirtir ancak çalışması sırasında bazı gerçekleri not eder. Örneğin Payagualar ölüleriyle birlikte silah ve giysilerini de gömüyorlar ve ölümden sonra yaşam hakkında bazı fikirlere sahipler. Ayrıca Guanalar iyiliği ödüllendiren ve kötülüğü cezalandıran

bir Tanrıya inanırlar. Yazarın bu bölgedeki aşağı ırklar için din ve hukuku dikkatsizce reddetmesi, D'Orbigny'nin güçlü eleştirisini desteklemektedir. D'Orbigny, yazarın anlattığı tüm uluslar için bunun doğru olduğunu iddia etmesine rağmen, kanıt olarak sunduğu gerçeklerin teziyle çeliştiğini savunmaktadır.[609]

Lang, Moffat ve Azara, etnografyanın ziyaret ettikleri kabilelerin kültürleri hakkında faydalı bilgiler edindiği yazarlardır ancak sadece yüksek ırkların yerleşik teolojisini bir din biçimi olarak kabul etmişler ve diğer biçimleri tanımlamakta başarısız olmuşlardır. Teologların farklı Tanrılara tapanları sık sık ateizmle suçlamasına benzer şekilde, inançları suçlayanlarınkinden farklı olan kabileleri dini inançları olmamakla suçlarlar. Bu uygulama, eski istilacı Aryanların Hindistan'ın yerli kabilelerini adeva olarak tasvir etmesine kadar uzanmaktadır. Yunanlıların geleneksel Tanrılara inanmadıkları için ilk Hristiyanları ἄθεοι olarak etiketlemesinden, büyücülüğü ve havarisel veraseti reddedenlerin ateist olarak adlandırıldığı modern zamanlara ve hatta bazı tartışmacıların türlerin evrimi teorisini destekleyen doğa bilimcilerin otomatik olarak ateist olduğunu varsaydığı günümüze kadar uzanmaktadır.[610] Bunlar teolojik yargıların nasıl çarpıtılabileceğine ve daha az gelişmiş kültürlerin dinleri hakkında daha gelişmiş bir bakış açısına sahip olanları şaşırtacak yanlış anlamalara yol açabileceğine dair sadece birkaç örnektir. Bazı misyonerler, birlikte çalıştıkları vahşilerin ruh halleri hakkında derin bir anlayışa sahiptir. Alt tabakaların dini inançlarına dair en aydınlatıcı bilgilerimiz Cranz, Dobrizhoffer, Charlevoix, Ellis, Hardy, Callaway, J. L. Wilson ve T. Williams gibi isimlerden gelmektedir ancak çoğunlukla 'din dünyası', dünyanın geniş bölgeleri misyoner haritalarında karanlık olarak işaretlenen dinsizlerin inançlarından nefret etmek ve onları küçümsemekle meşguldür. Bu nedenle onları anlamak için çok az zamanları ya da yetenekleri vardır ancak dinin daha az gelişmiş yönlerinin doğasını ve anlamını gerçekten kavramaya çalışanlar böyle olamaz. Bu kişiler, anlamsız inançların ve bu inançlar adına işlenen zulümlerin farkında olmalarına rağmen, insanların ellerindeki sınırlı kaynakları kullanarak samimi bir şekilde hakikati arayışına ilişkin her türlü anlatıya hayırsever bir dikkatle bakacaklardır. Bazı öğrenciler, kendilerine içtenlikle inananlar için genellikle anlaşılmaz olan temel ilkelerde anlam bulmaya çalışacaklardır. Bu öğrenciler, şimdi batıl ve acınası görünen geleneklere daha önce anlam kazandırmış olabilecek mantıksal akıl yürütmeleri arayacaklardır. Sorgulayanlar için fayda, çevrelerindeki dinleri daha iyi anlamak olacaktır. Sadece bir dini anlıyorsanız, bir dini bile tam olarak kavramanız mümkün değildir. Tıpkı sadece tek bir dil bilen bir kişinin o dili tam olarak anlayamayacağı gibi. İnsanlığın hiçbir dini diğerlerinden tamamen ayrı değildir ve modern Hristiyanlığın düşünce ve ilkeleri,

Hristiyanlık öncesi çağlardan insan uygarlığının, hatta belki de insan varlığının kökenine kadar uzanan entelektüel ipuçlarına bağlıdır.

Yerli halkların dini uygulamalarını inceleyen bazı kişiler bulgularını doğru bir şekilde rapor etmede başarısız olurken, bunları kanıt olmadan tamamen inkâr edenlerin hiçbir güvenilirliği yoktur. Bunun bir örneği 16. yüzyılda yaşamış bir gezginin Florida'da yaşayanlara ilişkin tanımlamasında yer almaktadır. Bu insanlarla karşılaştığımızda, dillerini bilmediğimiz ve işaret ya da jestleri olmadığı için dinlerini ya da yasalarını anlayamadık. Floridalıların dinlerinin olmadığını ve özgürce yaşadıklarını varsayıyoruz.[611] Oysa daha doğru bilgiler bu varsayımın yanlış olduğunu kanıtlamıştır. Madagaskar yerlileri hakkında da benzer yanlış ifadeler kullanılmış, yazarlar onların ölümden sonra yaşam kavramına ya da ruh veya can kavramlarına sahip olmadıklarını iddia etmişlerdir.[612] Dampier Timor yerlilerinin dinini sorduğunda, kendisine hiçbir dine mensup olmadıkları söylenmiştir.[613] Benzer şekilde Sir Thomas Roe, Büyük Moğol'un sarayına yaptığı yolculukta Saldanha Körfezine vardığında, Hottentotların hırsızlık alışkanlıklarını terk ettiklerini ancak herhangi bir Tanrı ya da dine bağlı olmadıklarını kaydetmiştir."[614] Lord Avebury, düşük ırklar arasında dinin yokluğuna ya da yetersiz gelişimine kanıt olarak çok sayıda anlatı toplamıştır.[615] Ne var ki bu anlatılardan bazıları bu açıdan eleştirilebilir. Bu nedenle, Rahip G. Turner'ın Samoa dinine ilişkin ayrıntılı açıklaması göz önüne alındığında, Samoa Adalılarının dini olmadığı iddiası yanlıştır. Benzer şekilde, Brezilya'daki Tupinambaların hiçbir dine sahip olmadığı fikri de sadece olumsuz kanıtlara dayanarak güvenilir değildir çünkü Tupi ırkının dini uygulamaları ve doktrinleri Lery, De Laet ve diğer yazarlar tarafından belgelenmiştir. Büyük çaba sarf edilse bile, yerli halkların dini inançlarını anlamak zor olabilir. Bu kişiler genellikle yabancılarınkinden daha aşağı görünen Tanrılara olan bağlılıklarını gizlerler. Bay Sproat'un Vancouver Adası'ndaki karşılaşmaları bu olguyu örneklemektedir. Sproat şöyle diyor: "Aht'larla birlikte iki yıl yaşadım ve onların yüce bir güç ya da ölümden sonraki yaşam hakkında herhangi bir düşünceleri olduğunu öğrenmeden önce hep dini inançlarına odaklandım." Konuştuğum kıyı tüccarları ve diğer yerlilerin bu konuda hiçbir bilgisi yoktu ve daha az bilgili vahşilerle yaptığım pek çok konuşma da bunu destekliyordu ancak sonunda yararlı bir ipucu bulmayı başardım. Anlaşıldığı üzere, Aht halkı farklı bir dini sistemi gizli tutuyordu.[616] Ruhlar ve seyahatleri, insanları etkileyen iyi ve kötü ruhlar ve yüce Tanrılar hakkındaki inançları içeriyordu. Bu nedenle, belirli bir kabilenin dini inançlarına dair bize iletilen açık bir kanıt yoksa, söz konusu kabileyi tanımayan gözlemcilerin bu inançların varlığını reddetmesine güvenmemeliyiz. Andaman Adalılarının bir dinin en temel parçalarına

sahip olmadığına inanılıyor. Bununla birlikte, yerel halkın yaptıkları basit müziği bile yabancılarla paylaşmadıkları görülüyor. Bu nedenle, bir teolojileri olduğunu varsayarsak, teolojileri hakkında konuşmaları beklenemezdi.[617] Yerli halkların dini uygulamalarının en kayda değer reddiyelerinden biri, Sir Samuel Baker tarafından 1866'da Londra Etnoloji Derneği'ne sunulan bir bildiride ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Beyaz Nil boyunca uzanan kuzey kabileleri arasında Dinkalar, Shilllooklar, Nuehr, Kytch, Bohr, Aliab ve Shir bulunmaktadır. Kıtch dışında hepsi için genel bir bakış yeterli olacaktır. Herhangi bir Yüce Varlığa inanmazlar ve herhangi bir tapınma ya da putperestlik biçimi uygulamazlar. Hiçbir şekilde batıl inançları yoktur. Bu kayda değer kâşif sadece Latukalar ya da etnografların pek aşina olmadığı diğer kabileler hakkında konuşmuş olsaydı, daha sonraki kişisel temasları bunu doğrulayana ya da çürütene kadar, onların herhangi bir dini bilince sahip olmadıkları iddiası en güvenilir rapor olarak kabul edilebilirdi ancak Dinkalar, Şilluklar ve Nuehrler gibi nispeten tanınmış kabileler hakkında da benzer iddialarda bulununca Sir S.'nin iddiaları tartışmalı hâle geldi. Baker, Dinkaların kurbanlarını, iyi ve kötü ruhlara (adjok ve djyok) olan inançlarını, yardımsever Tanrıları ve göksel yaratıcıları Dendid'in yanı sıra Nuehr'in Tanrısı Néar'ı ve Şillukların diğer ruhlar gibi kutsal bir ağaç ya da ormanı ziyaret ettiği söylenen yaratıcısını anlatan yayınlanmış kanıtları göz ardı etmektedir. Kaufmann, Brun-Rollet, Lejean ve onları gözlemleyen diğer insanlar, Sir S. Baker'ın herhangi bir dine sahip olduklarını inkâr etmesinden yıllar önce Beyaz Nil'deki bu kabilelerin dinini kaydetmişlerdir.[618]

Az gelişmiş toplumların dinlerini anlamak için öncelikle din ile neyi kastettiğimizi tanımlamamız gerekir. Böyle bir kriter, bazı kabileleri bir dine sahip olarak kategorize edilmenin dışında bırakacaktır. Bu tanım, yüce bir varlığa ya da yargılamanın olduğu bir ahiret hayatına inanmayı, putlara tapınmayı ya da kurban eylemini veya yaygın olarak uygulanan diğer gelenekleri gerektirmelidir ancak bu sınırlı tanım, dini, arkasındaki daha derin güdüden ziyade belirli gelişmelerle özdeşleştirmeye yol açabilir. En iyisi ana kaynağa dönmek ve dini en azından Ruhani Varlıklara olan inanç olarak tanımlamaktır. Bu kriteri düşük ırklı din tanımlarına uygularsak aşağıdaki sonuçları elde ederiz. Tüm kabilelerin ruhani varlıklara olan inancı kabul edip etmediği belirsizdir çünkü birçoğunun inancı belirsizdir ve hızlı değişim veya yok olma nedeniyle böyle kalabilir. Tarihte belgelenmiş ya da arkeolojik eserler aracılığıyla bulunmuş tüm kabilelerin bir dine sahip olmak için asgari kriterleri karşıladığını varsaymak daha da haksızdır. Bu temel inancın tarih boyunca tüm insan gruplarında doğal veya içgüdüsel olduğunu söylemek daha da akılsızca olacaktır. Engin entelektüel yetenekleriyle tanınan

insanların, bildiğimiz mevcut dini durumdan önce dindışı bir durumdan gelmiş olamayacağı fikrini destekleyecek hiçbir kanıt yoktur. Araştırmalarımızı spekülasyondan ziyade gözleme dayandırmak daha iyidir. Elimizdeki kanıtlar, ruhani varlıklara olan inancın yakın ilişki içinde olduğumuz tüm aşağı kabileler arasında var olduğunu göstermektedir. Böyle bir inancın olmadığı iddiası eski gruplarla ya da iyi tanımlanmamış modern gruplarla ilgili olabilir. Bu gerçek, dinin kökenini tartışırken önemlidir. Dindar olmayan uygarlaşmamış insanların olduğu ya da var olduğu açıkça kanıtlanmış olsaydı, bunlar din devletine girmeden önce insan kültürünün temsilcileri olarak kabul edilebilirdi. Bu argümanı kullanmak iyi değildir çünkü dindar olmayan kabilelerin sözde varlığı genellikle yanlış olan ve asla kesin olmayan kanıtlara dayanmaktadır. Dini inançların insanlar arasında doğal olarak evrimleştiği fikri, bazı müttefiklerin şu anda yardım edemeyecek kadar zayıf olması nedeniyle değer kaybetmez. Günümüzde dindar olmayan kabilelerin yokluğu dinin gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir, tıpkı modern bir İngiliz köyünde makas, kitap ya da Lucifer eşleşmesi bulmanın imkânsız olmasının bunların hiç var olmadığı anlamına gelmesi gibi.

Spiritüalist felsefenin özünde yer alan Ruhsal Varlıklara ilişkin temel Spiritüalist inancı incelemeyi amaçlıyorum. Animizm artık pek kullanılmayan eski bir kelimedir.[619] İnsanların zaman içinde dini inançlarını nasıl oluşturduklarını anlamak açısından önemli olan ruh fikriyle ilgilidir. Spiritüalizm terimi her ne kadar geniş anlamda kullanılsa da çok güçlü spiritüalist görüşlere sahip belirli bir çağdaş birey grubunu tanımladığı ancak bu inançları daha geniş bir ölçekte temsil etmediği için göze çarpan bir kusuru vardır. Ruhsal varlıklara genel bir inanç olarak Spiritüalizmin daha geniş tanımı burada Animizm olarak tanımlanmaktadır.

Animizm, daha düşük gelişmişlik düzeyine sahip toplumlarda yaygın olarak bulunan ve zaman içinde önemli değişikliklerle de olsa modern kültürlerde de devam eden bir inançtır. Bu kavrama aykırı inançlar genellikle daha sonraki düşünce değişimleri, geleneksel inançlardan sapma veya bu inançların terk edilmesi nedeniyle kişiler veya kurumlar tarafından benimsenmektedir ancak bu gelişmeler, insanlığın temel dini durumuna ilişkin mevcut araştırmayla ilgili değildir. Animizm, ilkel toplulukların inançlarından modern toplumların inançlarına kadar Din Felsefesinin temelini oluşturur. İlk başta basit gibi görünse de dinin bu tanımı yeterlidir. Bir ağacın köklerinden çıkan dalları gibi, daha karmaşık fikirlerin büyümesi için temel sağlar. Yaygın inanışa göre Animizm birbirine bağlı iki temel inançtan oluşur. Bunlardan ilki, bireysel yaratıkların ruhlarının fiziksel bedenlerinin ölümünden ya da yok olmasından sonra bile var olabildiğini ifade eder. İkinci

inanç ise kudretli Tanrılar gibi yüksek mertebelere ulaşan ruhlarla ilgilidir. Doğaüstü varlıkların fiziksel dünyadaki olayların yanı sıra şimdiki ve öbür dünyadaki insan yaşamını da etkilediği ya da yönlendirdiği söylenir. Bu varlıkların insanlarla iletişim kurduğuna ve onların davranışlarından etkilendiğine inanıldığından, varlıklarının kabul edilmesi tipik olarak onlara saygı duyma ve onları yatıştırma eğilimine yol açar. Dolayısıyla, tam anlamıyla gelişmiş bir Animizm, ruhların varlığına ve ölümden sonraki yaşama inanmanın yanı sıra güçlü Tanrılara ve onların kontrol ettiği alt ruhlara inanmayı da içerir. Bu inançlar genellikle bir çeşit aktif ibadetle sonuçlanır. Bununla birlikte, dinin önemli bir yönü, daha gelişmiş uluslar için merkezi olan ahlaki unsur, aşağı ırkların dininde sınırlı bir temsile sahiptir. Bu grupların ahlak duygusundan ya da ahlaki kurallardan yoksun oldukları anlamına gelmez çünkü her ikisi de yazılı olmasa bile en azından kamuoyu olarak adlandırdığımız toplumun yaygın olarak sahip olduğu inançlarda oldukça belirgindir. Bu inançlar belirli eylemleri iyi ya da kötü, doğru ya da yanlış olarak değerlendirir. Sorun şu ki daha gelişmiş kültürlerde iç içe geçmiş ve güçlü olan etik ve Animistik felsefenin bütünleştirilmesi konusunda alt kültürlerde çok az ilerleme kaydedilmiş gibi görünüyor. Amacım dinin ahlaki unsurlarına odaklanmak değil. Bunun yerine, şüphesiz Antik Çağlardan beri dünya çapında var olan Animizm felsefesini araştırmak istiyorum. İnanç teoriyi temsil ederken, ibadet onun pratiğidir. Daha önce önemsenmeyen ve göz ardı edilen bir araştırmanın malzemelerini düzenlemeye çalışarak, şimdi aşağı ırkların temel Animizmini olabildiğince açık bir şekilde aydınlatmakla sorumluyum. Ayrıca, Animizmin daha yüksek uygarlık seviyelerine doğru ilerleyişini kısaca ve eksik bir şekilde özetleyeceğim. Mevcut çalışmayı hangi iki temel koşul altında yürüteceğimi belirtmeme izin verin. İlk olarak, incelenen dini inanç ve uygulamaları herhangi bir doğaüstü yardım veya vahiy olmaksızın insanlar tarafından yaratılmış teolojik sistemler olarak kabul ediyoruz. Başka bir deyişle, onları Doğal Dinin gelişmeleri olarak görüyoruz. İkinci olarak hem ilkel hem de gelişmiş toplumların dinlerindeki benzer kavramlar ve ritüeller arasındaki bağlantıyı ele alıyoruz. Daha az gelişmiş bazı kültürlerin inanç ve uygulamalarını tartışmış ve zaman zaman daha gelişmiş olanlarınkileri vurgulamış olsam da Hristiyanlık felsefesi ve inançlarında ortaya çıkan konuları derinlemesine incelemek benim sorumluluğum değildi. İlkel kültür üzerine yapılan bir çalışmanın doğrudan kapsamı dışında kalan uygulamalar genel terimlerle kısaca tanıtılmış ya da geçiştirilmiş veya yorum yapılmadan varsayılmıştır. Eğitimli okuyucular bu konuların teolojiyle olan genel ilgisini kavrayabilecek yeterli bilgiye sahipken, daha teknik tartışmalar bu argümanlara özel ilgi duyan filozof ve teologlara ayrılmıştır.

Tartışılacak ilk konu, kalan bölümde incelenecek olan insan ve diğer Ruhlar kavramıdır. Daha az gelişmiş toplumlar arasındaki ruh inancı, ruhun kökenine ilişkin Animistik teorinin ortaya konulmasıyla açıklığa kavuşturulabilir. Sınırlı kültürel gelişime sahip insanların iki kategorideki biyolojik ikilemden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Birincisi, yaşayan bir bedeni ölmüş bir bedenden ayıran nedir; uyanıklığa, uykuya, transa, hastalığa, son kullanma tarihine neden olan nedir? İkincisi, rüyalarda ve halüsinasyonlarda yer alan insan benzeri varlıklar kimlerdir? Bu iki deneyim kümesini incelerken, ilk ilkel düşünürler muhtemelen ilk sonuçlarını her insanın iki varlıktan, özellikle de bir yaşam gücü ve bir hayaletten oluştuğu şeklindeki açık çıkarıma dayandırmışlardır. Bu ikisi açık bir şekilde bedenle bağlantılıdır - yaşam bedenin hissetmesini, düşünmesini ve hareket etmesini sağlarken, hayalet de onun görüntüsü ya da öteki benliğidir. Her ikisi de bedenden ayrı kabul edilir. Yaşam bedeni bilinçsiz ya da ölü bırakabilirken, hayalet de insanlar tarafından uzaktan görülebilir. Uygar insanların bunu geri almakta ne kadar zorlandıkları düşünüldüğünde, vahşilerin ikinci sıçramayı kolayca yapabildikleri görülmektedir. Bu basitçe yaşam ve hayaleti birleştirmektir. Eğer beden ve ruh bir insanın parçasıysa, o zaman birbirlerine bağlı olmaları ve aynı kaynaktan gelmeleri mantıklıdır. Bu bağlantılar hayalet-ruh ya da hortlak olarak adlandırılan şeyi yaratır. Bu kavram bazı kültürlerdeki insanların kişisel ruhu ya da canı algılama biçimine benzer. Neredeyse bir sis ya da gölge gibi, kontrol ettiği kişiye hayat ve düşünceler veren silik bir insan figürüdür. Geçmişteki ya da şimdiki fiziksel ev sahibinden bağımsız olarak kendi bilincine ve özgür iradesine sahiptir. Bedeni çok geride bırakarak bir yerden başka bir yere hızla hareket edebilir. Çoğunlukla dokunulamaz veya görülemez ancak bazen fiziksel bir gücü de vardır. Benzediği bedenden ayrı bir hayalet figürü gibi görünür ve insanlar tarafından uyanıkken ya da uykudayken görülebilir. Bir kişinin bedeni öldükten sonra, bu varlık var olmaya devam edebilir ve yaşayan insanlara görünebilir. İnsanların, hayvanların ve hatta nesnelerin içine girebilir, onları ele geçirebilir ve kontrol edebilir. Bu tanım evrensel olarak geçerli olmasa da belirli gruplar için bazı değişikliklerle birlikte bir standart olarak hizmet edecek kadar geneldir. Keyfi ya da geleneksel olmaktan çok uzak olan bu yaygın görüşler, farklı ırklar arasındaki bağlılıklarının tekdüzeliği ile iletişimin kanıtı olarak haklı gösterilemez. Bunlar, mantıklı ve tutarlı bir erken dönem felsefesi tarafından anlaşıldığı üzere, insanların çevrelerinde gözlemlediklerine dayanarak doğal fenomenleri ikna edici bir şekilde açıklayan inançlardır. İlkel Animizm doğa olaylarını açıklamada o kadar etkilidir ki ileri eğitimde bile geçerliliğini korumaktadır. Klasik ve Orta Çağ felsefesi onu önemli ölçüde değiştirmiş ve modern felsefe onu daha da

değiştirmiş olsa da uygar dünyanın mevcut psikolojisi hâlâ orijinal karakterinin izlerini taşımaktadır. Bu da ilkel çağlardan kalan bazı mirasların devam ettiğini göstermektedir. Farklı ve uzak insan ırklarından toplanan muazzam miktardaki veri arasından, önceki ruh teorisini, bu teorinin çeşitli parçaları arasındaki bağlantıyı ve bu parçaların tarih boyunca nasıl değiştirildiğini, atıldığını ya da korunduğunu göstermek için tipik bilgileri seçebiliriz.

İnsan ruhuna ilişkin toplumsal algıları anlamak için, onu tanımlamak için kullanılan terimleri incelemek faydalı olacaktır. Ruh genellikle gölge veya yansımaya benzeyen hayalet veya hayalet benzeri bir görüntü olarak tasvir edilir ve bu da anlamını ifade etmek için "gölge' kelimesinin yaygın olarak kullanılmasına yol açar. Tazmanya halkı hem gölge hem de ruh için aynı kelimeyi kullanmaktadır.[620] Algonquinler bir kişinin ruhundan 'gölgesi' anlamına gelen otahchuk olarak bahseder.[621] Natub, Quiché dilinde 'gölge' ve 'ruh' için kullanılan bir terimken[622], Arawak dilinde 'gölge', 'ruh' ve 'görüntü' için ueja kullanılır.[623] Abiponlar loákal kelimesini 'gölge', 'ruh', 'yankı' ve 'görüntü' anlamında kullanırlar.[624] Zulular tunzi kelimesini 'gölge, ruh, hayalet' anlamında kullanırlar ve bir insan öldüğünde gölgesinin Atalarının ruhu olmak üzere bedenden ayrıldığına inanırlar.[625] Basutolar ölümden sonra kalan ruhu "gölge" ya da "seriti" olarak adlandırırlar. Birinin nehir kıyısında yürümesi halinde bir timsahın sudaki gölgesini yakalayıp onu içine çekebileceğine inanırlar.[626] Benzer fikirler, kişinin "gölgesini" ya da "ukpon"unu kaybetmesinin ölümcül sayıldığı Eski Calabar'da da bulunmaktadır.[627] Daha az gelişmiş toplumlar arasında sadece klasik edebiyattan bilinen skia ve umbra kavramlarını değil, aynı zamanda Avrupa folklorunda yaygın olan gölgesiz adam hikâyelerinin ardındaki temel fikri de buluyoruz. Bu fikir modern okuyuculara Chamisso'nun Peter Schlemihl öyküsünden tanıdık gelecektir. Araf'taki ölüler Dante'nin yaşadığını, bedeninin kendilerininkine benzemeyen bir şekilde yere gölge düşürdüğünü görerek anlamışlardır.[628] Ruh ya da can fikri, başta yaşama neden olma rolü olmak üzere ek özellikleri de kapsar. Bu nedenle, Karibler kalbin insanın ana ruhunun meskeni olduğuna ve sonunda onu cennete götüreceğine inandıklarından, ruh, hayat ve kalbe atıfta bulunmak için "iouanni" terimini kullanmaları makuldü.[629] Öte yandan Tongalılar ruhun tüm vücutta ama esas olarak kalpte var olduğunu düşünüyorlardı. Bir keresinde yerliler bir Avrupalıya aylar önce gömülmüş bir adamın hâlâ hayatta olduğunu söylemişler. "Ne demek istediğini anlatmaya çalışan biri elimi tutup bastırdı ve diğer eliyle kalbimi işaret ederek, "Bu duracak ama içindeki hayat asla bitmeyecek' dedi."[630] Basutos ölü bir kişiyi kalbini kaybetmiş, hasta bir kişiyi ise kalbini yeniden kazanmış olarak tanımlar.[631] Bu, kalbin yaşamın, düşüncenin ve duygu-

ların ana itici gücü olduğuna dair geleneksel Eski Dünya inancıyla uyumludur. Ruh ve kan arasındaki bağlantı Karenler ve Papualar tarafından iyi bilinmektedir ve ayrıca Yahudi ve Arap felsefesinde de öne çıkmaktadır.[632] Bazı eğitimli kişilere Guyana'nın Macusi Kızılderililerinin, beden bozulsa bile "gözlerimizdeki adamın' asla yok olmayacağı, aksine özgürce dolaşacağı düşüncesi alışılmadık gelebilir.[633] Avrupa folkloru uzun zamandır kişisel canlılığı göz bebeğiyle ilişkilendirmektedir. Eğer görüntü, gözbebeği ya da bebek hasta adamın sönük gözbebeklerinden kaybolursa bu genellikle büyülenmenin ya da ölüme yaklaşmanın bir işareti olarak görülürdü.[634]

Nefes almak, hayvanların yaşamlarında temel bir eylemdir, varoluşlarıyla yakından bağlantılıdır ve genellikle ruhun özüyle eş tutulur. Laura Bridgman, bir gün ders sırasında ağzından bir şey çıkarmak için eliyle işaret ederek, duyularının zayıflamasının sonuçları ile sınırlı toplumsal fırsatlar arasındaki benzerlikleri gösterdi. "Tanrı'nın nefesimi cennete götürdüğünü hayal ettim" diye anlatmıştır.'[635] Batı Avustralyalıların 'nefes, ruh, can' anlamına gelen bir 'waug' kelimesi vardı."[636] Kaliforniya'nın Netela dilinde 'piuts' 'hayat, nefes, can' anlamına gelir."[637] Bazı Grönlandlılar bir insanda gölgesi ve nefesi olmak üzere iki ruh olduğunu kabul etmiştir.[638] Malaylar ölmekte olan bir adamın ruhunun burun deliklerinden geçtiğine inanır ve Java'da 'nefes, yaşam, ruh' için aynı 'ñawa' kelimesini kullanırlar.'[639] Ruh ya da can kavramı ve bunun yaşam, kalp, nefes ve hayaleti nasıl birleştirdiği Nikaragua'nın yerli halkı tarafından, 1528'deki bir dini soruşturma sırasında verdikleri yanıtlarda görüldüğü gibi araştırılmıştır. Bu fikirler bazı ilkel toplumlar arasında muğlak ve belirsizdir. Bir kişi öldüğünde ağzından insana benzeyen bir şeyin çıktığına ve *julio* (Aztekçe yaşamak anlamına gelen yuli) olarak bilindiğine inanırlar. Bu varlık erkek ve kadının ikamet ettiği yere gider. Bu nedenle, uygun yanıt şudur: Bir insan gibidir ama ölmez ve bedeni burada kalır. Soru: "Yükseklere çıkanlar aşağıda olduğu gibi aynı bedeni, aynı yüzü ve aynı uzuvları mı muhafaza ederler? Cevap: "Hayır; sadece kalp vardır." Soru: Ama [bir esir kurban edildiğinde] kalplerini söktüklerine göre, o zaman ne oluyor?" Cevap: "Tam olarak kalp değil ama onları yaşatan ve öldüklerinde bedeni terk eden şey içlerindedir." Başka bir soruya göre, ruh kalpte değil, ağızdan çıkan nefestedir, buna julio denir.[640] Bu inanç Sami ve Ari etimolojisine dayanır ve dünya felsefesinde önemlidir. İbrani dilinde nefes anlamına gelen "nephesh" terimi yaşam, ruh, zihin ve hayvanı ifade etmek için kullanılır. Benzer şekilde, "ruach" ve "neshamah "ın her ikisi de nefesten ruha geçiş yapar. Arapça'da "nefs" ve "ruh" bu terimlere karşılık gelir. Bu kalıp Sanskritçe'de "atman" ve "prana", Yunanca'da "psyche" ve "pneuma", Latince'de ise "animus", "anima" ve "spiri-

tus" terimlerinde de görülmektedir. Slavca "duch" kelimesi sadece "nefes" değil, aynı zamanda "ruh" veya "spirit" anlamına da gelecek şekilde evrimleşmiştir. Çingene lehçelerinde de "duch" kelimesi "nefes", "ruh" ve "hayalet" gibi farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Çingenelerin bu kelimeyi Ari Atalarından mı miras aldıkları yoksa Slav topraklarına göçleri sırasında mı bünyelerine kattıkları belirsizdir.[641] Almanca "geist" ve İngilizce "ghost" kelimelerinin aslen "nefes" anlamına geliyor olması mümkündür. Birisi bu terimlerin sadece metafor olduğuna inansa bile, nefes ve ruh arasındaki bağlantının ne kadar güçlü olduğunu görebilir. Bu, Florida'daki Seminollerde olduğu gibi önemli vakalarda gösterilmiştir. Bir kadın doğum yaparken öldüğünde, bebeği onun giden ruhunu alması, gelecek için güç ve bilgi kazanması için yüzüne yerleştirilirdi. Bu Kızılderililer, eski bir Romalının en yakın akrabasının neden ölen kişinin son nefesini vermek için eğildiğini anlamış olabilirler (*et excipies hanc animam ore pio*). Aynı ruh hali, erdemli bir insanın ruhunun ölüm anında ağzından küçük beyaz bir bulut gibi çıktığını hayal edebilen Tirol köylüleri tarafından hâlâ sürdürülmektedir.[642]

İnsanların bileşik ve karışık ruh kavramlarında, yaşamın ve düşüncenin bundan çok daha çeşitli tezahürlerinin bir listesini birleştirdikleri gösterilecektir ama aynı zamanda, bu tür bir kombinasyon karmaşasından kaçınmak için, bazen daha kesin bir şekilde tanımlamaya ve sınıflandırmaya çalışmışlardır, özellikle de insanın farklı işlevlerin ait olduğu çeşitli ruh, can ya da imaj türlerinin bir kombinasyonuna sahip olduğu teorisiyle. Barbar dünyasında bile bu tür sınıflandırmalar uydurulmuş ya da benimsenmiştir. Böylece Fijililer insanın Hades'e giden "karanlık ruhu" ya da gölgesi ile öldüğü yerin yakınında kalan "aydınlık ruhu" ya da sudaki ya da aynadaki yansıması arasında ayrım yapmışlardır.[643] Malgaşlar saina ya da ruhun ölümle birlikte yok olduğunu, aina ya da yaşamın sadece havaya dönüştüğünü ama matoatoa ya da ruhun mezarın etrafında dolaştığını söylerler.[644] Kuzey Amerika'da ruhun dualitesi güçlü bir Algonquin inancıdır; bir ruh dışarı çıkıp rüyalar görürken diğeri geride kalır; ölümde ikisinden biri bedenle birlikte kalır ve bunun için hayatta kalanlar yiyecek sunuları bırakırken diğeri ölüler diyarına doğru yola çıkar. Üç ruha bölünme de bilinmektedir ve Dakotalar insanın biri bedende, biri köyde, biri havada ve biri de ruhlar diyarında olmak üzere dört ruhu olduğunu söylerler.[645] Karenler kişisel yaşamın hayaleti olan "là' ya da "kelah' ile sorumlu ahlaki ruh olan "thah' arasında ayrım yaparlar.[646] Az ya da çok Hindu etkisi altında olan Khondlar, aşağıdaki gibi dörtlü bir ayrıma sahiptir Birinci ruh, iyi Tanrı Boora'ya yenilebilir ya da geri getirilebilir. İkincisi, yeryüzündeki bir Khond kabilesine bağlıdır ve nesilden nesile yeniden doğar, böylece her çocuğun doğumunda Rahip kimin geri döndüğünü sorar. Üçüncüsü ruhsal

ilişkiye girmek için dışarı çıkar, bedeni durgun bir hâlde bırakır ve bu ruh bir süreliğine kaplan olabilir ve ölümden sonra cezalandırılmak üzere yer değiştirir. Dördüncüsü bedenin çözülmesiyle ölür.[647] Bu tür sınıflandırmalar, gölge, yele ve ruh şeklindeki üçlü ayrım gibi yüksek ulusların sınıflandırmalarına benzer:

'Bis duo sunt homini, Manes, caro, spiritus, umbra:
Quatuor ista loci bis duo suscipiunt.
Terra tegit carnem, tumulum circumvolat umbra,
Orcus habet Manes, spiritus astra petit.'
'İnsan, hayalet, beden, ruh ve gölge için iki kere iki vardır: bu dört yer iki kez iki yer alır.'

Edebi ulusların ayrıntılı sistemlerinde bu tür bir psişik ayrımın ayrıntılarını takip etmeye çalışmayarak, eski Mısırlıların Ölüler Ritüeli'nde insanın ba, akh, ka ve khaba'sı arasında yapmış gibi göründükleri ayrımı tartışmayacağım, Dr. Birch tarafından tercüme edildiği şekliyle, bireyin ruhu, zihni, görüntüsü veya gölgesi gibi çeşitli kavramlara atıfta bulunabilir. Alternatif olarak, bedensel, ruhsal ve göksel ruhların Rabbani kategorizasyonu veya Hindu felsefesindeki ortaya çıkan ve genetik ruhlar arasındaki ayrım da düşünülebilir. Eski kültürlerde bulunan çeşitli ruh ve nefs teorileri ister Çin inançlarındaki yaşam, hayalet ve Ataların ruhlarının dağılımı, isterse de diğer sistemlerdeki nous, psychē ve pneuma ayrımları ile ilgili olsun, çok çeşitlidir. Ayrıca klasik ve Orta Çağ geleneklerinden gelen bitkisel, hassas ve rasyonel ruhlara ilişkin meşhur teoriler de vardır. Bununla birlikte, bu tür spekülasyonların ırkımızın ilkel koşullarına kadar uzandığı ve modern kültürde saygı gören pek çok şeye kıyasla bilimsel değerden yoksun olduğu unutulmamalıdır. Yaşam, zihin, ruh, can, hayalet ve diğerleri gibi terimler için tutarlı ve mantıklı sınıflandırmalar oluşturmak zordur. Bu terimler ayrı varlıkları tanımlamamakta, bunun yerine bireysel bir varlığın çeşitli biçim ve işlevlerine atıfta bulunmaktadır. Dolayısıyla, genel olarak insan düşüncesi ve dilinin karakteristik özelliği olan, düşünce ve dilimizde mevcut olan belirsizlikler, sadece muğlak terimlerden değil, bunların altında yatan asırlık tözel birlik kavramından kaynaklanmaktadır. Hayaletlerin, ruhların ve görüntülerin özelliklerini ve davranışlarını açıklayan ayrıntılar, verilen terminolojinin kesin bir şekilde yorumlanmasına izin verdiğinden, mevcut araştırmanın kullanılan dilin muğlaklığı tarafından engellenmesi olası değildir.

Erken dönem Animistik yaşam teorisi, yaşam fonksiyonlarının ruhtan kaynaklandığını öne sürer ve ruhun ya da onu oluşturan ruhların ayrılmasından kaynaklanan çeşitli fiziksel ve zihinsel durumlar için potansiyel bir açıklama sağlar.

Bu teori barbar kimliğinin biyolojisinde önemli ve yaygın bir konuma sahiptir. 'Wilyamarraba' terimi Güney Avustralyalılar tarafından 'ruhsuz' anlamına gelen duyarsız ya da bilinçsiz birini tanımlamak için kullanılır.[648] Kuzey Amerika'daki Algonquin Kızılderilileri hastalığı hastanın "gölgesinin" huzursuz olmasına ya da bedeninden ayrılmasına bağlamaktadır. Ayrıca iyileşmekte olanları, gölgeleri içlerine güvenli bir şekilde yerleşmeden önce kendilerini teşhir ettikleri için ayıplarlar. Bizim dilimizde bir adamın hastalandığını ve iyileştiğini söylediğimiz yerde, onların kültüründe öldüğünü ama tekrar geldiğini düşünürler. Aynı kültürden bir başka anlatı da uyuşukluk ya da trans halindeki insanların durumunu açıklar. Ruhları Ölüm Nehri'nin kıyılarına gitmiş ancak geri püskürtülmüş ve bedenlerini canlandırmak için geri dönmüşlerdir.[649] Fijililer arasında biri bayıldığında ya da öldüğünde ruhunun arkasından seslenilerek geri getirilebileceğine inanılır. Bazen şişman bir adamın boylu boyunca uzandığı ve yüksek sesle kendi ruhunun geri dönmesini istediği görülür.[650] Kuzey Gine'deki zenciler bir hastanın ruhu tarafından erken terk edilmesinin dengesizliğe ya da bunamaya yol açtığına, uykunun ise daha geçici bir geri çekilme olduğuna inanırlar.[651] Kayıp ruhları geri getirmek, çeşitli ülkelerdeki büyücü ve Rahiplerin mesleklerinde alışılagelmiş bir uygulamadır. Oregon'daki Salish Kızılderilileri ruhu temel ilkeden ayrı olarak görürler ve hasta farkında olmadan bedeni kısa süreliğine terk edebilirler ancak ciddi sonuçları önlemek için ruhun derhal geri getirilmesi zorunludur. Bu nedenle hekim, ruhu ciddi bir törenle hastanın başından geçirerek yerine koyar.[652] Ruhun hastalık sırasında ayrılması teorisi Kuzey Asya'nın Turan ya da Tatar ırkları tarafından yaygın olarak benimsenmektedir. Budist kabilelerin Lama'ları ruhun yenilenmesi törenini özenli bir şekilde gerçekleştirirler. Bir bireyin rasyonel ruhu bir iblis tarafından çıkarılıp geriye sadece hayvani ruhu kaldığında, duyusal algısı ve hafızası zayıflar. Bu da kasvetli bir ruh haline yol açar. Lama bireye yardım etme sorumluluğunu üstlenir ve ilginç ritüeller uygulayarak kötü niyetli iblisi kovar. Ne var ki bu başarısız olursa hastanın ruhu da geri dönemeyebilir ya da dönmek istemeyebilir. Hasta en iyi kıyafetlerini giymiş ve en sevdiği eşyalarıyla çevrelenmiştir. Arkadaşları ve ailesi evin etrafında üç kez dolaşır ve hastanın adını sevgiyle anar. Hastanın ruhunu geri dönmeye daha da teşvik etmek için Lama kutsal kitaplarından cehennem azabını ve bedeni terk etmenin tehlikelerini anlatan bir bölüm okur. Son olarak, tüm topluluk hep bir ağızdan ruhun geri döndüğünü ve hastanın iyileşeceğini ilan eder.[653] Burma'daki Karenler, Yunanlılar ve Slavlarla aynı şekilde 'kelebek' (leip-pya) olarak adlandırdıkları hasta bir kişinin gezgin ruhunun peşine düşer ve sonunda onu hastanın başı üzerinde serbest bırakırlar. Karen'in 'là' doktrini kesin ve tutarlı bir vitalist sistemdir. Karen halkı, bedenden

ayrılabilen là'larını -ruh, hayalet ve deha kavramlarını kapsayan bir terim- korumakla derinden ilgilenir. Ayrılmayı önlemek için yiyecek adakları sunmak ve là'yı çağırmak gibi ritüel uygulamalar geliştirmişlerdir. Beden uyku halindeyken là dolaşabilir; uzun süreli yokluk hastalığa ve nihayetinde ölüme yol açabilir. Ruh doktoru ya da 'wee' bir Karen'in ölmüş gölgesini ya da hayatını canlandırmak için çağrılırsa ve onu öbür dünyadan geri getiremezse, yaşayan bir adamın gölgesini yakalayıp ölüye aktarabilir. Bu, gölgenin gerçek sahibinin hastalanması ve ölmesiyle sonuçlanır çünkü ruhu gerçek bedenini bir rüyada terk etmiştir. Eğer bir Karen köyünden ayrıldıktan sonra hastalanır ve memleket hasreti çekerse arkadaşları hastanın giysisi ve pirinçle pişirilmiş bir kümes hayvanı kullanarak bir tören düzenler. Resmi dualar aracılığıyla ruhu hastaya geri dönmeye çağırırlar. Bu törenin Çin'de hâlen uygulanmakta olan bir ritüel ile etnolojik bir bağlantısı olabilir ancak yayılma şeklini veya zamanlamasını belirlemek zordur.[654] Çinli bir birey ölüme yaklaştığında ve ruhunun bedeninden çoktan ayrıldığına inanıldığında, bir yakınının bireyin ceketini uzun bir bambu sırık üzerinde tuttuğunu gözlemlemek nadir değildir. Genellikle direğe beyaz bir horoz iliştirilir. Bu sırada Taoist bir Rahip, nihai amacı hasta bireye geri vermek üzere, ayrılan ruhu cekete geri çağırmak için büyülü sözler kullanır. Eğer bir süre sonra bambu tutanın elinde yavaşça dönerse, bu ruhun giysinin içinde yaşadığının bir göstergesi olarak görülebilir.[655]

Ruhun bu geçici göçü, büyücü, Rahip ya da kâhinin kendi çalışmaları için dünya çapında bir uygulamaya sahiptir. Ruhunu uzak yolculuklara gönderdiğini iddia eder ve muhtemelen ruhunun bir süreliğine bedensel hapishanesinden kurtulduğuna inanır, tıpkı kendisini istediği zaman kendinden geçercesine duyularının dışına çıkma yeteneğine sahip olarak tanımlayan ve bu duruma girdiğinde sanki ruhu ayrılıyormuş gibi kalbine yakın bir yerde bir tür ayrılık hisseden, bu durum beyninden başlayıp omurgasından aşağıya doğru ilerleyen ve o zaman sadece kendisinin dışında olduğunu düşünen olağanüstü hayalperest ve vizyoner Jerome Cardan'ın durumunda olduğu gibi.[656] Böylece Avustralyalı yerli doktorun iki ya da üç gün süren bir trans durumunda ruhlar dünyasını ziyaret ederek inisiyasyon aldığı söylenir.[657] Khond rahibi bir ila on dört gün arasında ruhlarından birinin ilahi huzurda bulunmamasından kaynaklanan baygın ve hülyalı bir durumda kalarak makam iddiasını doğrular.[658] Grönlandlı Angekok'un ruhu, tanıdık iblislerini getirmek için bedenini terk eder.[659] Turanlı Şaman, ruhu ruhlar diyarından gizli bilgeliği geri getirmek için yola çıkarken uyuşukluk içinde yatar.[660] Daha gelişmiş ırkların edebiyatı da benzer hikâyeler anlatır. Eski İskandinavya'nın karakteristik hikâyelerinden biri İskandinav reisi Ingimund'un İzlanda'yı ziyaret etmeleri ve yerleşeceği ülkenin yalanları hakkında kendisine bilgi vermeleri için üç

Finliyi üç gece boyunca bir kulübeye kapatmasıdır. Bedenleri sertleşmiş, ruhlarını geziye göndermişler ve üç gün sonra uyandıklarında Vatnsdæl'in tasvirini yapmışlardır.[661] Tipik klasik vaka, kâhin ruhu zaman zaman uzak bölgeleri ziyarete giden Hermotimos'un hikâyesidir: sonunda karısı cansız bedenini cenaze yığınının üzerinde yakmış ve zavallı ruh geri döndüğünde onu canlandıracak bir mesken kalmamıştır.[662] Bir sonraki bölümde anlatılacak olan ruhlar dünyasına yapılan efsanevi ziyaretlerden bir grup bu sınıfa girmektedir. Tipik bir spiritüalist vaka Jung-Stilling'den alıntılanabilir. Jung-Stilling, uzakta olan arkadaşlarını görmeyi arzulayan hastaların baygınlık geçirdiklerini ve bu sırada sevgilerinin uzaktaki nesnelerine göründüklerine dair örneklerin kendisine ulaştığını söylemektedir.[663] Kendi folklorumuzdan bir örnek olarak, Aziz Yuhanna Arifesi'nde oruç tutanların ruhlar dünyasını görebildiklerine dair iyi bilinen batıl inanç verilebilir. Bu görüntüler bedenlerinden çıkan ruhlardır çünkü hayaleti bu şekilde meşgulken din adamının uykusunda çok rahatsız olduğu ve bir grup gözcüden biri derin bir uykuya dalıp uyandırılamadığında, diğerlerinin onun görüntüsünün kilisenin kapısını çaldığını gördükleri gözlemlenmiştir.[664] Modern Avrupa gerçekten de erken dönem felsefesinin çizgilerine yeterince sadık kalmıştır. Dolayısıyla bu tür fikirler zamanımıza çok az yabancılık çekmektedir. Dil, 'kendinin dışında', 'kendinin yanında', 'vecd halinde' gibi ifadelerde bunların kaydını tutar ve ruhunun bir arkadaşıyla buluşmak için dışarı çıktığını söyleyen kişi, bu ifadede mecazdan daha derin bir anlamı hâlâ fark edebilir.

Aynı doktrin, aşağı ırklar arasında yaygın olan rüya teorisinin bir yanını oluşturur. Cranz, Grönlandlıların bazılarının, ruhun geceleri bedeni terk ettiğine ve avlanmak, dans etmek ve ziyaret etmek için dışarı çıktığına inandıklarını gözlemler; sık ve canlı olan rüyaları onları bu görüşe yönlendirmiştir.[665] Kuzey Amerika yerlileri arasında, rüya gören kişinin ruhunun bedenini terk ettiğini ve kendisine çekici gelen şeyleri aramak için dolaştığını duyarız. Uyanık insan bu şeyleri elde etmeye çalışmalıdır, yoksa ruhu rahatsız olur ve bedeni tamamen terk eder.[666] Yeni Zelandalılar rüya gören ruhun bedeni terk edip geri döndüğüne, hatta dostlarıyla sohbet etmek için ölüler diyarına seyahat ettiğine inanırlardı.[667] Luzonlu Tagallar uyuyan bir kişinin ruhunun yokluğu nedeniyle uyandırılmasına karşı çıkarlar.[668] Gezgin ruh teorisine az önce değinilen Karenler rüyaları, bu là'nın uyuyan bedeni terk ettiğinde yaptığı yolculuklarda gördüğü ve deneyimlediği şeyler olarak açıklarlar. Onlara göre leip-pya sadece ait olduğu bedenin daha önce bulunduğu bölgeleri ziyaret edebilir.[669] Vahşi devletten itibaren ruhun uykuda ayrılması fikri, Vedanta sistemi ve Kabbala'da olduğu gibi yüksek ulusların spekülatif felsefesine kadar izlenebilir.[670] Aziz Augustinus bu tür teorileri çok iyi

açıklayan çifte hikâyelerden birini anlatır. Hikâyeyi Augustinus'a anlatan adam, bir gece evinde yatmadan önce, iyi tanıdığı bir filozofun yanına geldiğini ve daha önce sorulduğunda kendisine açıklamayı reddettiği bazı Platonik pasajları açıkladığını gördüğünü söyler ve (daha sonra) bu filozofa, kendi evinde sorulduğunda yapmayı reddettiği şeyi neden onun evinde yaptığını sorduğunda: 'Yapmadım,' dedi filozof, 'ama rüyamda yaptığımı gördüm. Böylece, der Augustinus, birine uyanıkken fantastik bir imge gösterilmiş, diğeri de bunu rüyasında görmüştür."[671] Avrupa folkloru da bu ilkel rüya teorisinin ilginç ayrıntılarını korumuştur. Örneğin, uyuyan bir kişiyi, kaybolan ruh geri dönüş yolunu kaçırmasın diye döndürme korkusu gibi. Kral Gunthram efsanesi bu açıdan ilginç bir grup hikâyeden biridir. Kral ormanda uyurken başı sadık hizmetkârının kucağındaymış; hizmetkâr efendisinin ağzından bir yılanın çıktığını ve dereye doğru koştuğunu görmüş ama geçememiş, bunun üzerine hizmetkâr kılıcını suyun üzerine koymuş ve yaratık suyun üzerinden geçerek bir dağa tırmanmış; bir süre sonra geri dönerek uyuyan kralın ağzına girmiş ve uyandığında ona rüyasında demir bir köprüden altın dolu bir çeşmeye gittiğini gördüğünü anlatmış.[672] Bu, modern zihinlerimiz için tuhaf bir hayal seviyesine inen ancak vahşiler için sağlam ve makul bir felsefe olarak kalan düşüncelerdeki Aryan soyumuzun erken entelektüel durumunun kalıntılarını bir müzede olduğu gibi bizim için koruyan öğretici efsanelerden biridir. Bugün bir Karen hikâyenin her noktasını takdir edecektir: Burma ormanlarında ruhların geçmesi için dere boyunca ipler gererek örneklediği, ruhların suyu geçemeyeceğine dair bilindik fikir, ruhun bir hayvanda bedenlenmiş olarak dışarı çıktığı fikri ve rüyanın uyuyan kişinin ruhunun gerçek bir yolculuğu olduğu teorisi. Son olarak, bu tür inançların sıklıkla yaptığı gibi, bu eski inanç modern şiirde bir sığınak bulur:

'Çocuk çok uzaklarda rüya görüyor,
Ve göründüğü yerde değil.'

Yine de bu bakış açısı vahşi psikolojideki rüya teorisinin sadece bir yönünü oluşturur. Burada bir başka bakış açısı daha söz konusudur, yani dışarıdan ruhların gelip uyuyan kişiyi ziyaret ettiği ve onun da bunları rüya olarak algıladığı fikri. Bu iki bakış açısı çelişkili değildir. Kuzey Amerika Yerli halkları bir rüyanın ya rüyada görülen kişi ya da nesnenin ruhundan gelen bir ziyaret ya da hassas ruh fiziksel bedende kalırken yolculuğa çıkan rasyonel ruh tarafından gözlemlenen görsel bir algı olduğu fikrine izin vermiştir.[673] Zulular rüyalarında bir Atalarının gölgesi olan itongo tarafından ziyaret edilerek tehlikeye karşı uyarılabilirler. Alternatif olarak, itongo rüyasında Zulu'yu uzaktaki halkını görmeye ve sıkıntılarını gözlemlemeye götürebilir. Bununla birlikte, profesyonel kahinler olmaya

başlayanlar için, yerel tabirle 'bir rüya evi' haline gelene kadar hayaletler sık sık uykularında onlarla konuşur.'[674] Daha az gelişmiş kültürlerde, bir insanın rüyada görünmesine, canlı bir Ojibwa deyiminde ifade edildiği gibi, "uykudayken gören" rüya gören tarafından görülebilen bedensiz ruhunun neden olduğu varsayılır. Fiji kültüründe, yaşayan bir adamın ruhunun bedeni terk edip uyku sırasında başkalarını rahatsız edebileceğine dair böyle bir inanç öne çıkmaktadır.[675] Buna ek olarak, yakın zamanda meydana gelen bir olayda, British Columbia'dan yaşlı bir Yerli kadın, her gece kendisini ziyaret eden ölülerin ruhlarını kovması için bir tıp adamını çağırmıştır.[676] Batı Afrikalı zencilerin bu konuya ilişkin ruh hallerinin ayrıntılı bir tasviri hem aydınlatıcı hem de kavrayıcıdır. Tüm rüyalar ölmüş arkadaşların ruhlarının ziyareti olarak yorumlanır. Bu kaynaktan alınan her türlü uyarı, ipucu ya da ikaz ciddiye alınır, saygıyla karşılanır ve her zaman uyanık olunan saatlerde harekete geçilir. Rüyaları tartışma pratiği yaygındır ve rüya görme eylemini pekiştirerek uykularının neredeyse yaşayanlarla olduğu kadar ölenlerle de etkileşimle dolmasına neden olur. Bu da batıl inançlara olan eğilimlerini açıklayabilir. Canlı hayal güçleri, rüyaları ile uyanıkken düşündükleri arasında kafa karışıklığına yol açarak gerçeklik ile fantezi arasındaki çizgiyi bulanıklaştırır. Sonuç olarak, istemeden gerçek dışı konuşurlar ve gerçek olmayan şeylere tanık olduklarını iddia ederler.[677]

Antik Yunan kültüründe, rüya-ruh kavramı bugün bazı yerli halklar için hâlâ aynı öneme sahiptir. Akhilleus uyurken, aynı fiziksel özellikler, ses ve kıyafetlerle karşısına çıkan Patroklos'un ruhu tarafından ziyaret edilir. Akhilleus onu kucaklamak için uzandı ancak ruh kayıp gitti, duman gibi dağıldı ve toprağa geri döndü. Tarih boyunca, yaşayan ya da ölü insanların rüyalarda görünmesi olgusu hem felsefi bir konu hem de bir batıl inanç kaynağı olmuştur.[678] Cicero'nun hikâyeleri sıklıkla hem yaşayanların hem de ölenlerin hayalet olarak göründüğü hikâyeleri içerir. Bu tür fenomenler Cicero'nun Megara'ya seyahat eden ve biri bir handa diğeri de bir arkadaşının yanında ayrı ayrı kalan iki Arcadialıyı anlattığı bir hikâyede ele alınmaktadır. Gece boyunca yol arkadaşı, yardım için yalvaran ikinci kişi tarafından ziyaret edilir. Sebebi ise hancının onu öldürmeyi planlıyor olmasıdır. Uyuyan kişi telaşla uyanmış ancak gördüğü rüyanın önemsiz olduğunu düşünerek tekrar uyumaya devam etmiş. Daha sonra, ikinci bir seferde, yolcunun yol arkadaşı ona görünmüş ve yardım edememiş olsa da hancının kendisini öldürüp cesedini bir gübre arabasına attığı için intikam alacağını söyleyerek yalvarmıştır. Sonuç olarak, yol arkadaşı yolcuyu ertesi sabah araba yola çıkmadan önce şehir kapısına erken varmaya çağırdı. Bu ikinci rüyadan etkilenen yolcu talimatı yerine getirmiş ve arabanın yerini tespit etmiş; öldürülen adamın

cesedini bulmuş ve hancıyı adalete teslim etmiş. "Bu rüyadan daha ilahi ne olabilir!"[679] Augustinus, ölü ya da yaşayan insanların rüyalarda görüldüğü, ruhun doğasıyla ilgili olarak zamanının çeşitli rüya hikâyelerini tartışır. Bunlardan birinde Augustinus'un kendisi de görünmüştür. Öğrencilerinden biri olan Kartacalı retorikçi Eulogius, Cicero'nun Retorik'indeki belirsiz bir pasaj üzerinde düşünürken uyuyamıyordu. O gece Augustinus rüyasında onu ziyaret etti ve pasajı açıkladı. Augustinus modern rüya teorisine meyletmiş ve bu örnekte cisimleşenin şüphesiz kendisi değil, denizin ötesinde uzakta olan ve konuyla ilgili hiçbir farkındalığı ya da kaygısı olmayan görüntüsü olduğunu doğrulamıştır.[680] Patristik, Orta Çağ ve modern edebiyatta bulunan çok sayıda benzer rüya hikâyesi incelendiğinde, gerçeği kurgudan ayırt etmek oldukça zor olabilir. Rüyalar âleminde zevk ya da eziyet vermek, uyarmak ya da aydınlatmak ya da kendi isteklerinin yerine getirilmesini talep etmek için insan hayaletlerinin ortaya çıkışını anlatan hikâyelerin geniş koleksiyonu boyunca, rüya-görüntüsü kavramının, uyuyan kişinin önünde gerçekten beliren bedensiz ruhlara olan inançtan, bu tür görüntülerin dışsal, nesnel figürlerin algılanması olmaksızın rüya görenin kendi zihninde üretildiği fikrine doğru ilerlediğini görüyoruz.

Görülerin kanıtları, ilkel ruh teorileriyle[681] ilgili olmaları bakımından rüyaların kanıtlarıyla aynı hizadadır ve bu iki olgu biçimi birbirini destekler ve tamamlar. Sağlıklı bir uyanıklık durumunda bile, uygarlaşmamış ya da eğitimsiz birey öznel ile nesnel ve hayal ile gerçek arasında kesin bir ayrım yapma yeteneğini kazanmamıştır. Bu, bilimsel eğitimin temel kazanımlarından biridir. Dahası, hayalet insan formlarının algılanmasıyla sonuçlanan düzensiz zihinsel ve fiziksel durumlar yaşarken bile bireylerin duyularına güvenme olasılığı daha yüksektir. Bu olgu özellikle düşük uygarlık düzeyine sahip toplumlarda yaygındır. Bu toplumlarda bireyler hasta, bitkin ya da heyecanlıyken gözlemledikleri insan hayaletlerinin nesnel gerçekliğine dair özellikle yoğun ve canlı inançlara sahiptir. Aşağıda belirtileceği üzere, oruç, kefaret ve ilaçla transa geçme gibi uygulamalara başvurulmasının başlıca nedenlerinden biri, hastaların ruhani bilgi ve hatta dünyevi güç elde etmeyi umdukları hayali varlıkları görmelerini sağlamaktır. Bu hayali figürler arasında insan hayaletler en çok öne çıkanlar arasındadır. Hayalet gördüğünü iddia eden kişilerin, dürüst ya da sahtekâr olsunlar ya da olmasınlar, bu tür varlıkların önceden var olan tanımlarına bağlı kalabileceklerine şüphe yoktur. Örneğin Batı Afrika'da ölen bir adamın kla'sı ya da ruhu cesetle birlikte evde kalan bir sise ya da hayalete dönüşebilir ancak bunu yalnızca wongman olarak bilinen ruh doktoru görebilir.[682] Ayrıca bazı durumlarda hayalet bir araya gelmiş bir grubun tüm üyeleri tarafından görülemeyebilir. Antil yerlileri

ölülerin yalnız seyahat edildiğinde yollarda göründüğüne ancak eşlik edildiğinde görünmediğine inanırdı.[683] Benzer şekilde Finliler de ölenlerin ruhlarının sadece Şamanlar tarafından görülebildiğini ancak rüyalar dışında genel halk tarafından görülemediğini gözlemlemişlerdir.[684] Bu düşünce, Samuel'in hayaletinin Endor cadısı tarafından görülebildiği ama hayaletin tarifini istemek zorunda kalan Saul tarafından görülemediği hikâyesini de kapsamaktadır.[685] Ne var ki bir hayaletin doğasını belirlemeye yönelik bu ölçüt başarısız olmaya meyillidir. Gelişmiş ülkelerde, bir hayaletin görüldüğüne dair yaygın bir söylentinin, zihinleri buna yatkın olanlarda hayaletin görülmesi için yeterli olduğunun farkındayız. Hayal gücü hafif bir uyarımı kesin bir halüsinasyon durumuna dönüştüren günümüz hayalet görücüsünün durumu, zihinleri bir dokunuş, kelime, jest veya olağandışı bir sesle istikrarsızlaştırılabilen az gelişmiş ve aşırı hayal gücü olan toplumlar arasında nadir olmaktan çok daha sık görülür. Hem vahşi kabileler hem de erken dönem felsefesinin parçalarını miras almış medeni ırklar arasında, hayaletlerin görünürlüğü ya da görünmezliği kavramı şüphesiz ampirik gözlemlerden etkilenmiştir. Ruhların ya da hayaletlerin zorunlu olarak görünür ya da görünmez olduğunu iddia etmek ya da ima etmek insan duyularının kanıtlarıyla çelişir. Bununla birlikte, aşağı ırkların yaptığı gibi, bazen ve belirli kişiler tarafından görülebildiklerini ancak her zaman ya da herkes tarafından görülemediklerini iddia etmek, gerçeklerin çağdaş anlayışlarla uyuşmayan bir yorumunu sunmaktır. Yine de bu açıklama erken dönem biliminin rasyonel ve anlaşılabilir bir ürününü temsil etmektedir.

'İkinci görüş' hikâyelerinin değerini tartışmadan, bu tür hikâyelerin yerli kabileler arasında anlatıldığını belirtmek gerekir. Örneğin, Kaptan Jonathan Carver bir Cree büyücüsünden ertesi gün öğlen saatlerinde haber getiren bir kanonun geleceğine dair doğru bir kehanet alırken, Coppermine Nehri'nde iki yolcuyla birlikte seyahat eden Bay J. Mason Brown, tam olarak aradığı gruptan Yerliler tarafından karşılandı. Bu kişiler, yolculukları sırasında onları gördüğünü ve konuştuklarını duyduğunu söyleyen doktorları tarafından gönderilmişti.'[686] Bu anlatılar İskoçya'daki ikinci görüşe benzemektedir. Örneğin Pennant, Hebridler'de ziyaretçileri önceden görme ve gelişleri için hazırlık yapma gibi faydalı bir yeteneğe sahip olduğuna inanılan bir beyefendiden söz edildiğini duymuştur. Başka bir derebeyinin Dr. Johnson'a verdiği bilgiye göre, çalışan adamlarından biri adaya dönüşünü önceden tahmin etmiş ve hizmetçisinin giydiği yeni kıyafeti doğru bir şekilde tarif etmişti.'[687]

Genel bir kural olarak, bir insanın aynı anda iki yerde birden bulunamayacağına inanılır ve bu inanç iyi bilinen bir deyiş haline gelmiştir ancak bu prensip yaygın olarak kabul görmemektedir. Öyle ki bazı Roma Katolik Azizlerinin

aynı anda iki yerde birden bulunma gibi mucizevi yeteneklerine atıfta bulunmak için 'bilokasyon' terimi icat edilmiştir. Bir örnek olarak, evde günah çıkarırken kilisede vaaz verebilen Aziz Alfonso di Liguori verilebilir.[688] Bu farklı öykü kategorilerinin açıklanması ve kabul edilmesi, temel Animistik hayalet teorisiyle sorunsuz bir şekilde örtüşmektedir ve aynı şey, takip eden en yaygın ikinci görüş anlatıları kategorisi için de geçerlidir.

Ölüm, her zaman zihinsel refahı desteklemese de kültürün her aşamasında kaçınılmaz olarak psikolojik konular üzerinde yoğun düşüncelere yol açan bir olaydır. Bir ruhun bedensiz olarak ortaya çıkması genellikle ölüm anında fiziksel formdan ayrılmasıyla ilişkilendirilir ve tarih boyunca bu şekilde kabul edilmiştir. Bu durum sadece hayalet kavramında değil, aynı zamanda "hortlaklar' ya da "fettanlar' üzerine özel bir doktrinin geliştirilmesinde de görülmektedir. Nitekim Karenlere göre bir insanın ruhu ölümden sonra bu tür bilgileri aktarmak için ortaya çıkabilir.[689] Yeni Zelanda'da kayıp bir kişinin siluetini görmek şanssızlık olarak kabul edilir çünkü şekil puslu görünüyorsa ve yüz görünmüyorsa ölümleri yakın olabilir ancak yüz görünüyorsa çoktan ölmüşlerdir. Açık bir ateşin etrafında toplanan bir grup Maorili, evde bırakılan hasta bir akrabalarının hayaletine tanık olmuşlardır. Grubun sadece iki üyesi figürü görmüş ve gözden kaybolurken haykırmışlardır. Grup eve döndüğünde, hasta adamın görüyle aynı zamanda vefat ettiği anlaşılmıştır.[690] Wraithlerin yüksek kültürlerdeki rolü incelendiğinde, özellikle Hristiyan hagiolojisinde, popüler folklorda ve modern spiritüalizmde yaygın olduğu görülmektedir. Aziz Anthony, Aziz Ammonius'un ruhunun, kutsal münzevinin Nitria çölünde vefat ettiği gün, oradan beş günlük bir yolculukla melek koroları tarafından cennete taşındığına tanık olmuştur. Benzer şekilde, Aziz Ambrose'un Paskalya arifesinde ölümü üzerine, yeni vaftiz olmuş birkaç çocuk kutsal piskoposu görmüş ve ona dikkat çekmiş, ancak daha az saf olan gözleri onu algılayamamıştır. Bunlar sadece birkaç örnektir.[691] Folklorik örnekler, hayalet görme pratiğinin geliştiği Silezya ve Tirol'de yaygındır. Anlatılar cenaze törenleri, kiliseler, dört yol ağzı ve başsız hayaletler gibi tipik özellikleri içermekte olup özellikle yılbaşı gecesiyle bağlantılıdır. Kuzey Britanya'dan gelen 'ikinci görüş' raporları çoğunlukla daha erken bir döneme aittir. Aziz Kilda halkının, ölümün habercisi olduğuna inanılan görsel ikizleri tarafından rahatsız edildikleri söylenir. Bu arada, 1799 yılında bir seyyah Kirkcudbrightshire köylüleri arasında, sadece bazı gözlemcilerin görebildiği, ölmekte olan kişilerin hayaletlerine tanık olduklarına dair inancı belgelemiştir. Son yirmi yıl içinde bu hayaletleri görmemiş bir kişi bulmak neredeyse imkansızdı. Kanıt olarak ikinci görüş hikâyelerinin gerçekliğini tartışanlar, bunların çok fazla şeyi kanıtladığını düşünmelidir. Bu hikâyeler sadece

insan hayaletlerine değil, aynı zamanda şeytan-köpek gibi hayaletlere ve daha da hayali sembolik kehanetlere de kefil olmaktadır. Dolayısıyla, yaşayan bir insan ruhani vizyonda hayalet bir kefen görürse, kefen başını örtüyorsa ölümünün yakın olduğunu, sadece beline ulaşıyorsa ölümünün daha az yaklaştığını gösterebilir. Buna ek olarak, eğer bir kişi koluna ya da göğsüne bir ateş kıvılcımının düştüğü bir ruhsal görü yaşarsa, bu kollarında yakında ölecek bir çocuğun görüleceğinin işareti olabilir. Bu fenomenler daha önce gözlemlenmiş ve belgelenmiştir.[692] Vizyon görenlerin halüsinasyonlarıyla ilişkili belirgin bir olay olmaksızın yaşayan bireylerin hayaletlerini algılayabildikleri yaygın olarak kabul edildiğinden, bir kişinin hayaletinin veya "ikizinin' herhangi bir özel anlamı olmaksızın görülebileceğini varsaymak doğaldır. Spiritüalist teori özellikle kişinin ölümünün bir arkadaşının onun hayaletini algıladığı zamana az ya da çok yakın olduğu hayalet vakaları üzerinde ısrar eder.[693] Burada üzerinde tartışmadan sadece belirtebileceğim bu sınıftaki anlatılar bol miktarda dolaşımda bulunmaktadır. Nitekim, erkek kardeşinin Melbourne'de vefat ettiği sıralarda, yerde yatan birinin hayaletini gördüğünü iddia eden bir kadından bir rapor aldım. Buna ek olarak, kendi babasının tam ölüm anında kendi evinde kilisenin penceresinden baktığına tanık olduğuna inanan başka bir tanıdığından bahsetti. Shetland'daki bir bayandan başka bir hikâye daha aldım. Yaklaşık yirmi yıl önce, kendisi ve başka bir kızın Peter Sutherland'ın tanınabilir figürünü fark ettiklerini bildirdi. O sırada sağlık durumunun kötü olduğunu ve Edinburgh'da yaşadığını biliyorlarmış. Bir köşeyi dönmüş ve gözden kaybolmuş ancak ani ölüm haberi ertesi hafta geldi.

Ruhun fiziksel bedene benzediği ilkesi, ruhun rüya ve vizyonlardaki nesnel varlığına inananlar tarafından üstü kapalı bir şekilde kabul edilmektedir. Şahsen ben, ruhların bedenlerin ruhani görüntüleri olduğu fikrinin ancak rüyalar ve vizyonlardan gelebileceğini iddia ediyorum. Animistik felsefede ister ilkel ister gelişmiş kültürlerde olsun, fiziksel bedenden ayrılan ruhların, yeryüzünde dolaşan hayalet varlıklar ya da öbür dünyanın sakinleri olup olmadıklarına bakılmaksızın, ona benzerlikleriyle tanımlandıkları yaygın olarak varsayılır. Swedenborg'a göre insan ruhu, ölümden sonra tamamen insani bir formda varlığını sürdüren zihindir. *'In Memoriam'* da aynı fikri şiirsel olarak ifade etmektedir:

'Ebedi form bölünmeye devam edecek
Her şeyin ötesindeki ebedi ruh;
Ve karşılaştığımızda onu tanıyacağım.'

Toplumun her seviyesinden sayısız vakada görülen bu yaygın düşünceyi açıklamak için daha fazla örneğe gerek yoktur.[694] Bununla birlikte, benzersiz ve

özel bir dizi inanç, ruhun ne ölçüde bedenin bir yansıması olarak algılandığını gösterebilir. Bu inancın bir sonucu olarak, bedenin ruhla o kadar bağlantılı olduğu ve birincisine verilen herhangi bir fiziksel zararın ikincisini de etkileyeceği düşünülmektedir. Basit düşünceli kabileler bile bu kavramı kavrayabilir. Örneğin, ilk Avrupalı kaşiflerden biri Brezilya yerlilerinin ölülerin öbür dünyaya tam da bu dünyayı geride bıraktıkları gibi yaralar ve sakatlıklarla geldiklerini düşündüklerini kaydetmiştir.'[695] Daha sonra, düşmanını öldüren Avustralyalı, ölen kişinin sağ başparmağını keser. Bu, kötü niyetli hayaletin hasarlı eliyle gölgeli bir mızrak fırlatmasını ve dolayısıyla yaşayanlara zarar vermesini engeller.[696] Buna ek olarak, Afrikalı birey ölümden önce uzun süreli bir rahatsızlığa yakalandığında, bunun sonucunda öbür dünyada zayıf düşer'. Beden ve ruh sakatlığı kavramı, Batı Hintli çiftçinin tatsız hikâyesinde örneklendirilmiştir. Köleleri, içinde bulundukları sefaletten kaçıp anavatanlarına dönmeyi umarak intiharda teselli aramış ancak kurnaz beyaz efendileri bu girişimlerini engellemiştir. Ölenlerin bedenlerini parçalayarak, hayatta kalanlara ölümün bile onları öbür dünyada ruhlarını sakatlayacak acımasız muameleden kurtaramayacağını açıkça göstermiştir.[697] Ahiret inancı hem yüksek zekâya hem de ilkel kültüre sahip uluslar arasında varlığını sürdürmektedir.[698] Çinliler, bu dünyayı tam bir beden olmadan terk eden birinin öbür dünyada huzur bulamayacağına inandıkları için baş kesmeyi özellikle dehşet verici bulmaktadırlar. Amoy'daki yakın tarihli bir vakada, bir suçlu bu kaderden kaçınmak için başının kesilmesi yerine çarmıha gerilmesi için yalvarmıştır. Uygar dünyanın dört bir yanındaki folklorda bu inanç tekrar tekrar karşımıza çıkmaktadır. Bir zamanlar Bologna'daki bir eve musallat olan zincire vurulmuş bir iskelet figürünün görüntüsü, ait olduğu gerçek etsiz iskeletin gömülü kalıntılarının yeri konusunda yol gösterici bir güç olarak hizmet etmiştir. İskelet kalıntılarının uygun bir şekilde gömülmesinin ardından görünmeyi bırakmıştır. Cornwall Kontu, arkadaşı William Rufus'un Bodmin kırlarında siyah bir keçi üzerinde çıplak ve siyah bir halde taşınan hayaletiyle karşılaştığında, göğsünün ortasında bir yara olduğunu gözlemledi. Daha sonra, kralın tam karşılaştıkları anda Walter Tirell'in okuyla New Forest'ta öldürüldüğünü öğrendi.[699]

Daha düşük ırklar arasında anlaşıldığı şekliyle ruh kavramını incelerken ve daha yüksek ırklar arasındaki evrimini izlerken, belirli ayrıntılar gözlemlenebilir. İnsanlar arasında ruhların ya da hayaletlerin tıpkı görünür formlara sahip oldukları gibi işitilebilir seslere de sahip oldukları genel olarak kabul edilir ve her ikisinin de kanıtı benzer niteliktedir. Ruhların rüyalarda veya vizyonlarda göründüklerinde iletişim kurduklarını açıkça algılayan bireyler, hayalet sesin ve formun nesnelliğini tereddüt etmeden varsayarlar. Bu durum, Atalarımızın zama-

nından günümüze kadar tarih boyunca yaşayan bireylerle kurulan ruhani iletişimlere dair anlatılarda açıkça görülürken, bu fenomenlere dair modern inançlar bunların varlığını kabul etmekte ve belirgin bir açıklama getirmektedir. Kayda değer fikirlerden biri, bir sesin hayaleti gibi hafif bir mırıltı, cıvıltı veya ıslık sesi olarak tanımlanan ruh-ses kavramıdır. Tarihsel anlatılara göre, Kuzey Amerika'daki Algonquin Kızılderilileri ölenlerin gölge ruhlarının cırcır böcekleri gibi cıvıldadığını duyabilirken, ölen Yeni Zelandalıların ilahi ruhları ıslık tonlamaları kullanarak yaşayanlarla iletişim kurmaktadır.[700] Polinezya'nın diğer bölgelerinde de benzer gıcırtılı seslerden bahsedilmektedir.[701] Zulu kâhinlerinin tanıdık ruhlarının Atalarından kalma yeleleri, tam bir ıslıktan biraz daha kısa olan alçak bir ıslık tonuyla iletişim kurar.[702] Genellikle 'imilozi' ya da ıslık çalanlar olarak anılırlar. Bu fikirler, 'fısıltı' ya da 'zayıf mırıltı' olarak nitelendirilen geleneksel hayalet sesi tasvirleriyle örtüşmektedir:

"Ama ruh bir duman gibidir,
Bu dört parçalı bir duman."[703]

"Kanlı bir gölgenin Remi'ye yatakta yardım ettiği görüldü,
Ve bu sözler küçük bir mırıltı halinde söylendi."[704]

Ruhların veya hayaletlerin özelliklerinin diğer ruhani varlıklara genişletilmesi ve tezahürlerinin büyük ölçüde medyumların sesi aracılığıyla yönlendirilmesi nedeniyle, bu tür anlatıları iblislerin dilinin alçak bir ıslık veya mırıltıyla temsil edildiği inancıyla ilişkilendiririz. Bu da büyücüler tarafından *'susurrus necromanticus'* olarak adlandırılan ve yaygın olarak bilinen fısıldama ya da mırıldanma tılsımı uygulamasını açıklamaktadır. 'Fısıldayan (yani chirp) ve mırıldanan büyücüler' tanımı genellikle bu tür uygulamalara atfedilir.[705]

Rüya ve vizyonların mevcut nesnel figürlerden kaynaklandığı düşüncesi ve bu tür hayalet ruhların gölge ve nefesle bağlantılı olduğu inancı, ruhların elle tutulur, maddi varlıklar olarak algılanmasına yol açmıştır. Sonuç olarak, ruhların geçmesine izin vermek için katı maddelerde açıklıklar yaratmak yaygındır. Iroquois'lar, kalan ruhun bedeni ziyaret edebilmesi için mezarda bir açıklık bırakırdı, bazıları hâlâ aynı nedenle tabutta delikler açmaktadır.[706] Benzer şekilde, Malgaş büyücüsü de hasta bir ruhu iyileştirmek amacıyla ele geçirdiği bir ruhu serbest bırakmak için mezar evinde bir delik açardı.[707] Çinliler ölüm anında ruhu serbest bırakmak için çatıda bir delik açarlar.[708] Ayrıca Fransa, Almanya ve İngiltere'de ruh fiziksel bedeni terk ettiğinde bir pencere ya da kapı açmak yaygın bir uygulamadır.[709] Son olarak, yaygın inanışa göre, ölenlerin ruhları fiziksel acı

çekebilir, yaralanabilir ve canlı varlıklar gibi hareket etmeye zorlanabilir. Queensland yerlileri, ölümle yaşam dünyasına salınan ruhları uzak tutmak için her yıl sahte bir dövüş düzenlerler. Onları korkutup kaçırmak için havaya vururlardı.[710] Kuzey Amerika yerlileri de hayaletin varlığını engellemek için bir düşmanlarını işkenceyle öldürdükten sonra ağlayarak ve sopalarla vurarak koştururlardı. Hatta ölen komşu ruhları uzak tutmak için kulübelerinin etrafına ağlar bile kurarlardı. Ölen bir adamın ruhunun çadırın çatısından çıktığına inandıklarından, onu dışarı çıkarmak için sık sık sopalarla kenarlara vururlardı. Hatta bir dul kadının kocasının cenazesinden ayrılırken, kocasının hayaletini uzaklaştırmak ve yeniden evlenmesine izin vermek için birisinin başının etrafında sineklik gibi dallar salladığına dair haberler vardır.[711] Kongo halkı nazik bir duyguyla, hayaletin hassas doğası ve tozun verebileceği zarar endişesiyle bir ölümden sonra bütün bir yıl boyunca evlerini süpürmekten kaçınırdı.[712] Benzer şekilde, ölülerin ruhlarının Yeni Yıl ziyareti için evlerine döndüğü festival sırasında Tonquinliler evlerini temizlemekten kaçınmışlardır.[713] Cenazeden sonra evleri temizleyen Romalı ölü temizleyicilerinin (*everriatores*) mesleğinin de benzer bir inançla bağlantılı olduğunu gösteren kanıtlar vardır.[714] Bir Alman köylü deyişi, bir kapıyı çarpmanın yanlış olduğunu çünkü içinde bir ruh sıkışabileceğini öne sürer.[715] Hayaletlerin veya iblislerin ayak izlerini göstermek için kül serpme uygulaması, onların somut bedenleri olduğunu varsayar. Animizm literatüründe, hayalet ağırlığına ilişkin titiz testler zaman zaman ortaya çıkmaktadır. Hayalet görme örnekleri, bir Basuto kâhininin ölen kraliçenin omuzlarında durduğunu ve hayatında hiç böyle bir ağırlık hissetmediğini söylemesinden, Glanvil'in yaşlı bir kadının hayaletini kaldıran ve onu kollarında bir tüy kadar hafif hissettiğini anlatan temizlikçi David Hunter'la ilgili anlatısına kadar uzanmaktadır. Ölen bir annenin geceleyin bebeğini emzirmek için geri dönebileceği düşüncesi Almanya kökenli bir batıl inançtır. Annenin yattığı yatakta bıraktığı girintinin ziyaretinin kanıtı olduğu söylenir. Buna ek olarak, insan ruhunun ağırlığını 100 ila 130 gram arasında belirleyen modern bir spiritüalist inanç da mevcuttur.[716]

Ruhun doğasına ilişkin açık ifadeler hem aşağı hem de yüksek ırklar arasında bulunabilir ve bir dizi öğretici tanımla sunulur. Tongalılar insan ruhunun ölüm anında bedenden ayrılan daha ruhani bir parça olduğuna inanırlardı. Daha katı olan bitkisel dokuya kıyasla bir çiçeğin parfümü ve özüyle karşılaştırma yapılmıştır.[717] Grönlandlı kahinlere göre, ruh vizyonlarında soluk ve yumuşak olarak algılanmış, et, kemik ya da sinir içermemiştir. Onu kavramaya çalışan biri hiçbir şey hissetmezdi.[718] Karibler ruhun tamamen maddesiz ve görünmez olmadığına, daha ziyade rafine bir beden gibi ince olduğuna inanıyorlardı.[719] Daha ileri top-

lumlar için, ruh kavramını görsel ve fiziksel erişimin ötesindeki hassas maddeden oluşan ya da hızla hareket eden bir hava bedenine bağlı olarak anlayan Siyam halkına bakabiliriz.[720] Klasik dünyada Epikuros ruhun cisimsiz olduğunu iddia etmenin aptalca olduğunu çünkü herhangi bir eylem ya da duyumdan aciz olacağını belirtmiştir.[721] Ölümlü bedenlerle karşılaştırıldığında, Irenæus da dahil olmak üzere Babalar ruhları cisimsiz olarak tanımlar.[722] Tertullian'a göre, Montanist bir kâhin kadın, ruhun cismani olduğunu, ince, berrak ve insan şeklinde göründüğünü ama havai bir renge sahip olduğunu gördüğü bir vizyon deneyimi yaşamıştır.[723] Orta Çağ doktrinine bir örnek, ruhun ince yapısı nedeniyle Araf'ta nasıl daha fazla acı çektiğini vurgulayan ve *'Ayenbite of Inwyt'* (ya da *'Vicdan Azabı'*) olarak bilinen XIV. yüzyıl İngiliz şiiridir:

"Ruh daha hassas ve daha özeldir
Kemikleri ve tüyleri olan bir bedenden;
Bu kadar hassas olan ruhun yanında,
Ben de öyle hissetmiştim,
Daha önce yaşamış olan tüm bedenlerimden."[724]

Uhrevi ruh kavramı modern felsefede varlığını sürdürmüş ve Avrupa köylüsü için önemini korumuştur. Wuttke, ölenlerin ruhlarının puslu ve geçici bir fiziksel varoluşa sahip olduğunu, bizimkinden farklı türde bedenlere sahip olduklarını; tüketebileceklerini, zarar görebileceklerini ya da öldürülebileceklerini savunur.[725] Kadim doktrin, 'ruhun maddesel olmayan bir töz olmadığını; aksine, ruhsal organizasyonun ... çok yüksek bir arıtma ve zayıflama durumundaki maddeden oluştuğunu' gözlemleyen modern bir spiritüalist yazardan daha açık bir şekilde ifade edilmemiştir.[726]

İlkel kültürler arasında, insan ruhunun ilk algılanışı, o zamandan beri insan tefekküründe önemli bir yer tutan eteriklik veya buharlı maddesellikten biri gibi görünmektedir. Esasen, daha sonraki felsefi maddesizlik kavramının bir vahşi için çok az önemi olurdu ya da hiç olmazdı. Aşağı felsefenin, modern zamanlara kadar medeni dünyanın metafizikçilerini ve teologlarını rahatsız eden hayali ruhların doğası ve eylemleriyle ilgili çeşitli zorluklardan kaçmayı başardığı belirtilmelidir. İlkel Animistler ruhun ince eterik bedeninin görünürlük, hareket ve konuşma için yeterli olduğunu düşünmüşlerdir. Dolayısıyla bu tezahürleri açıklamak için başka hipotezlere gerek yoktu. Calmet tarafından detaylandırılan, maddesel olmayan ruhların kendi buharlı bedenlerine sahip oldukları ya da bazen hayalet olarak görünmelerini sağlamak için doğaüstü yollarla kendilerine bu tür buharlı bedenler sağlandığı ya da kendilerini giydirmek için çevredeki havayı

yoğunlaştırarak hayalet benzeri bedenler haline getirme ya da bundan ses aletleri oluşturma gücüne sahip oldukları gibi teorilerin yeri yoktu.[727] Öyle görünüyor ki maddi olmayan ruhun aşkın tanımları medeni felsefenin sistematik okullarında elde edilmiştir. Bu tanımlar, ruhani-maddi ruhun ilkel anlayışından soyutlanarak onu fiziksel bir varlıktan metafiziksel bir varlığa dönüştürmüştür.

Ölüm anıyla birlikte ruhun bedenden ayrıldığına, istirahatgâhında dolaşmak, yeryüzünde gezinmek, göklerde süzülmek ya da ruhlar âlemine, yani öte dünyaya gitmek için özgür olduğuna inanılır. Gelecek Yaşamla ilgili temel alt psikolojik fikirler ilerleyen bölümlerde incelenecek olsa da genel olarak ruh kavramını keşfetmek için bu sefer konunun bir yönüne değinmek yerinde olacaktır. İnsanlar sadece ölümün ruhu serbest bıraktığına inanmakla kalmaz, bunun yerine ruhlarını hayaletler tarafından kullanılmak üzere serbest bırakmak için başkalarını öldürerek bu sürece aktif olarak yardımcı olurlar. Bunun sonucunda Animistik dindeki en yaygın, benzersiz ve anlaşılır uygulamalardan biri ortaya çıkar: ölen kişiye hizmet etmek için cenazelerde insan kurban etme eylemi. Yüksek sosyal statüye sahip bir kişi öldüğünde ve ruhu bilinmeyen bir yere gittiğinde, cenaze töreni sırasında öldürülen hizmetlilerinin, kölelerinin ve eşlerinin ruhlarının da aynı yolculuğa çıkacağı ve öbür dünyada onlara hizmet etmeye devam edeceği erken felsefi düşünceden çıkarılan mantıklı bir sonuçtur. Bu argüman genellikle yeni kurban edilen ve aynı uhrevi kulluğa girdiklerine inanılan kurbanların ruhlarını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Bu ritüelin etnografyasından, en temel kültür seviyelerinde çok belirgin olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, daha düşük barbarlık evresinde ortaya çıkan bu ritüel, daha yüksek evrede ilerler ve bundan böyle hayatta kalmaya devam eder ya da azalır.

Bu inancın yol açtığı ölümcül uygulamalar hakkında Hint Takımadaları'ndaki kabileler arasında önemli ölçüde farklı raporlar bulunmaktadır. Borneo'daki ilkel Kayanlar arasında önde gelen kişilerin gömülmesiyle ilgili özel bir açıklama yer almaktadır: "Köleler, ölüye eşlik edip hizmet edebilmeleri için öldürülür." Öldürülmeden önce, çevredeki akrabalar kurbanları efendilerine katıldıktan sonra ona titizlikle bakmaya teşvik eder. Zayıf düştüğünde ona bakacaklar, yakınında duracaklar ve her emrine itaat edeceklerdir. Ölenin kadın akrabaları mızrak kullanarak kurbanları hafif yaralar, ardından erkekler onları mızraklayarak öldürür. İdaanlar bu şekilde öldürülenlerin öbür dünyada köle olarak kullanılacağına inanırlar. Gelecekte insan türünü yok etmekle ilgilenme fikri onlarla iletişim kurmanın önünde önemli bir engel teşkil etmektedir, zira cinayetin şimdiki çıkarların ya da şikâyetlerin ötesinde sonuçları vardır. Bu temelde, idamlık bir suç işlemiş bir köleyi değerinin dört katına satın alırlar ki infazı kendileri gerçekleştirebilsin-

ler. Aynı ilke, Raca Brooke'un döneminden önce Dayaklar arasında yaygın olan acımasız 'kelle avcılığı' uygulamasıyla da bağlantılıdır. Mümkün olduğunca çok insan kafası elde etmenin öbür dünyadaki statülerini yükselteceğine inanıyorlardı. Bir kişinin öteki dünyadaki rütbesinin, bu dünyada sahip olduğu kafa sayısına tekabül edeceğini düşünüyorlardı. Ölen bir kişi için tutulan yas, öbür dünyada ona eşlik edecek bir köle sağlamak için bir baş elde edilene kadar devam ederdi. Cenaze töreninin bir parçası olarak, yaşlı bir baba karşılaştığı ilk adamı öldürürdü. Bazı kabileler bir adamın aldığı ilk başı mızrak, kumaş, pirinç ve betel ile birlikte gömerdi. Genç bir erkeğin evlenmeden önce bir kelle alması adettendi. İnsanlara pusu kurup kelleleri için öldürmek Dayakların ulusal eğlencesi olmuş ve "beyaz adamlar kitap okuyor, biz onun yerine kelle avlıyoruz" demişlerdir.[728] Pasifik adalarındaki sayısız uygulama arasında en şok edici kasıtlı raporlar Fiji grubundan kaynaklanmaktadır.

Yakın zamana kadar, büyük bir adamın cenazesinin ana unsurlarından biri, ruhlar dünyasında ona eşlik etmeleri için eşlerinin, arkadaşlarının ve kölelerinin boğulmasıydı. Tipik olarak, ölen kişinin eşi - ve eğer ölen kişinin birden fazla eşi varsa muhtemelen birden fazla eşi - ilk kurbanlardı. Cesetler bir ziyafetteymiş gibi yağlanır, yeni saçaklı kuşaklarla süslenir ve başları vermilyon ve zerdeçal tozuyla süslenerek giydirilirdi. Cesetler daha sonra ölen savaşçının yanına yerleştirilirdi. Yardımcıları ve daha düşük rütbeli hizmetkârlar da öldürülür ve cesetleri 'mezara serilecek ot' olarak adlandırılırdı. Somosomo'da sevilen bir figür olan Ra Mbithi'nin denizde kaybolduğu trajik olayda on yedi karısı öldürülmüştür. Benzer şekilde, 1839 yılında Namena halkının katledildiğini öğrenen seksen kadın, öldürülen kocalarının ruhlarına eşlik edebilmeleri için boğularak öldürülmüştür. Bu tür kurbanlar, modern Hindistan'da dul kadın yakma uygulamasını sürdüren aynı kamuoyu baskısı altında gerçekleşti. Fijili dul kadın, gelecekteki hayatının ihmal, utanç ve yoksullukla dolu sefil bir varoluşu gerektireceğinin tamamen farkında olarak akrabalarının ikna ve tehditlerine maruz kalıyordu. Medeni dünyada olduğu kadar vahşi dünyada da karşı çıkılması zor olan baskıcı gelenek, nihayetinde onun ölümüne yol açtı. Bu nedenle, direnmek yerine hararetle ölümü ve yeni bir yaşam vaadini aradı. Kamuoyu daha aydınlanana kadar, misyonerler eşlerini darağacından kurtarmak için sık sık başarısız girişimlerde bulundular, hatta kurtarılabilecekleri hâlde kadınların kendileri yaşamamayı tercih ettiler. Bu Aziz geleneğin misyonerler tarafından yasaklanması, Hristiyanlığın yerli halk tarafından sevilmemesinin nedenlerinden biriydi çünkü bir şefin öteki dünyaya gözetimsiz gitmesi fikri onlara iğrenç geliyordu. Bir şefin pusuya düşürülerek öldürülmesi üzerine birçok sözde Hristiyan, serseri bir kurşunun kendisinden uzak-

taki genç bir adamı da öldürerek öldürülen şefin ruhuna bir yoldaş sağlamasını şans olarak görüyordu.[729]

Amerika'da cenazede insan kurban etme, görünüşüyle karakterize edilen bir uygulamadır. Osage'lar buna iyi bir örnek teşkil eder çünkü bir cesedin üzerine dikilen mağaraya tepesinden düşmanının kafa derisi sarkan bir sırık dikerlerdi. Bunu yaparak kurbanın ruhunun, ruhlar diyarında gömülü savaşçının ruhuna boyun eğeceğine, bu nedenle, ölen bir akrabaya yönelik nihai hizmet eyleminin bir düşmanın canını almak ve kafa derisini bir ganimet olarak sunmak olduğuna inanılırdı.[730] Bu inanç Dayaklarınkine benzemektedir. Karibler de benzer bir niyetle, ölen efendinin bulabildikleri kölelerini öldürüp mezarına koyarlardı.[731] Sosyal ve siyasi yaşamda oldukça üst seviyelere yükselmiş yerli halklar arasında bu uygulamalar bastırılmamış, aksine abartılmıştır. Orta Amerika'da[732] ve Meksika'da,[733] Bogota'da[734] ve Peru'da[735] savaşçılar, köleler ve eşler korkunç ritüellerle kurban edilir ve şefin ya da hükümdarın cenazesinde görevlerine devam etmek üzere gönderilirdi. Kuzey Batı'nın bazı medenileşmemiş kabilelerinin daha kültürlü Amerikan uluslarının geleneklerine zıt bir uygulamaya sahip olduğunu belirtmek gerekir. Quakeolth'lar dul kadını kurban etmezlerdi ama yakılırken başını kocasının cesedinin üzerine koymaya zorlarlardı. Daha sonra alevlerin arasından sürüklenerek çıkarılır ve iyileşirse kocasının küllerini üç yıl boyunca yanında taşırdı. Bu süre zarfında herhangi bir ciddiyetsizlik ya da keder eksikliği onu dışlanmaya mahkûm ederdi.[736] Bu, daha önceki gerçek dul yakma geleneğinden hafifletilmiş bir kurtuluş gibi görünmektedir.

Doğu, Orta ve Batı dahil olmak üzere Afrika'nın dört bir yanındaki ülkelerde ölümüne gerçekleştirilen cenaze törenlerinin grafik ve korkunç tasvirleri kaydedilmiştir. Örneğin, Wadoe reisi sığ bir çukura bir erkek ve bir kadın köle ile birlikte gömülmekte, birincisi öbür dünyada merhum için yakıt kesmek üzere bir kanca tutmakta, ikincisi ise küçük bir tabureye oturarak reisin başını kucağına almaktadır. Unyamwezi'de bir şef tonozlu bir çukura gömülürken alçak bir taburede oturur ve sağ elinde bir yay bulunur. Ona üç canlı kadın köle ve bir kap yerli bira eşlik eder. Tören, üzerlerine yığılan toprağın üzerine dökülen birayla sona erer. Benzer şekilde, Gine'de yaşayanların ölenler aracılığıyla ölülere mesaj göndermesi yaygındır ancak Ashanti ve Dahome'de bu fikir korkunç bir katliam sistemiyle aşırıya götürülür. Dahomey Kralı, yüzlerce eş, hadım, şarkıcı, davulcu ve askerden oluşan bir maiyetle Ölüler Diyarı'na girmek zorundadır. Yüzbaşı Burton'a göre bu, ölen hükümdara periyodik olarak yeni görevlilerin sağlandığı yıllık "geleneğin" bir parçasıdır. Bu sahneler yanlış da olsa evlat dindarlığının bir ifadesidir. Bu yıllık cinayetlere bile genellikle günlük cinayetler eşlik eder. Kral,

ne kadar küçük olursa olsun her eylemi gölgeler diyarındaki babasına bildirmek zorundadır. Genellikle bir savaş esiri olan bir kurban seçilir. Mesaj kurbana iletilir, ardından rom içilir ve kurban iyi bir ruh hali içinde yeraltı dünyasına gönderilir.[737] Afrika'nın güney bölgelerinde, Kongo ve Angola'da benzer anlatılar, ölen adamın öbür dünyada onunla birlikte yaşaması beklenen en sevdiği eşlerinin öldürülmesiyle başlar. Bu uygulama Zambesi bölgesindeki Chevalar arasında hâlâ görülmektedir ve daha önce Maraviler arasında bilinmekteydi. Her ne kadar Zululardа olduğu gibi Barotse'de de bir şefin cenaze törenine katılanların kurban edilmesi geçmişte kalmış olsa da şefin hizmetkârlarının ve ona eşlik eden savaşçıların bedenini yakan ateşe atıldığı günleri unutmamışlardır. Bu, onunla birlikte gidebilmeleri, önceden bir şeyler hazırlayabilmeleri ve onun için yiyecek bulabilmeleri için yapılmıştı.[738]

Asya ve Avrupa'daki kayıtları incelediğimizde, ölüler için kurban kesme uygulamasının eski çağlarda yaygın olduğunu görürüz. Doğuda bu gelenek günümüze kadar kesintisiz olarak izlenebilmektedir. 9. yüzyılda Güney Asya'da seyahat eden iki Müslüman seyyah, bazı hükümdarların iktidara gelmesinin ardından önemli miktarda pirinç pişirildiğini ve gönüllü olarak yemeğe katılmayı teklif eden yaklaşık üç ya da dört yüz erkek tarafından paylaşıldığını bildirmiştir. Bunu yaparken de hükümdarın ölümü üzerine kendilerini öldürmeyi taahhüt ederler. Marco Polo'nun XIII.yüzyılda Güney Hindistan'dan aktardığı, Maabar kralının atlı muhafızlarının ölümünden ve cesedinin yakılmasından sonra öbür dünyada ona hizmet etmek üzere kendilerini ateşe attıkları rapor da buna benzerdir.[739] XVII. yüzyılda Japonya'da 'hara-kiri' olarak bilinen yaygın ritüel intihar uygulaması hâlâ yaygındı. Asilzadenin on ila otuz hizmetkârının karınlarını deşerek kendi canlarına kıymalarını içeriyordu. Bu kişiler daha önce efendilerine, ölümünden sonra bedenlerini ona vereceklerine dair ciddi bir yemin etmiş ve böylece yaşamları boyunca birlikte şarap içmişlerdi ancak daha eski zamanlarda bu tür cenaze kurbanlarının modası geçmişti çünkü efendilerinin ölümünde onlara eşlik eden hizmetkârların yerine mezarda kilden suretler dikiliyordu.[740] Kafkasya'daki Osetler hâlâ ölen adamın dul karısının ve eyer atının mezarının etrafında üç kez dolaştırıldığı bir dul kurban etme geleneğini uygulamaktadır. Sonuç olarak, hiçbir erkek dul kadınla evlenemez ya da ölüye adanmış olan ata binemez.[741] Çin'de de efsaneler eski insan kurban etme törenlerinin anısını korumuştur. Konfüçyüs'ün öğrencisi olan Chin Yang'ın kardeşi vefat etmiş ve dul eşi ile kâhyası yeraltı dünyasında kendisine hizmet etmek üzere yaşayan bazı kişileri onunla birlikte defnetmek istemişlerdir. Bilge, dul eş ve kâhyanın kendilerinin uygun kurbanlar olmasını önermiş ancak bu onların bakış açılarıyla tam olarak uyuşmamıştır. Sonuç

olarak, konu bir kenara bırakılmış ve ölen kişi refakatçileri olmadan gömülmüştür. Bu açıklama, ritüelin Çin'de uzun zaman önce sadece tanınmakla kalmayıp aynı zamanda anlaşıldığını da göstermektedir. Günümüz Çin'inde dul kadınların kocalarını takip etmek için intihar etmeleri onaylanmış bir uygulamadır ve zaman zaman alenen gerçekleştirilmektedir. Dahası, ölen kişi için sedye taşıyıcıları ve şemsiye taşıyıcıları tedarik etme ve Hades yetkililerini yaklaşan varışlarından haberdar etmek için atlılar gönderme ritüelleri, her ne kadar bu taşıyıcılar ve haberciler sadece kâğıttan ibaret olsa ve ateşe verilse de daha önceki şiddet dolu bir varoluşun kalıntılarına işaret ediyor gibi görünmektedir. [742]

Aryan ırkı ister tarihte ister efsanede kaydedilmiş olsun, eski zamanların geleneklerini doğru bir şekilde tasvir eden, cenaze töreninde insan kurban etme uygulamasının en şiddetli biçimine dair dikkate değer örnekler sunmaktadır.[743] Bunun örnekleri Yunan geleneklerinde görülebilir: Truvalı esirlerin Patroklos'un cenaze ateşinde atların ve tazıların yanına konması, Evadne'nin kocasının cenaze ateşinde kendini yakması ve Pausanias'ın üç Messenialı dul kadının intiharına dair anlatısı.[744] İskandinav mitolojisinde Baldr cüce yardımcısı, atı ve eyeriyle birlikte yakılır. Brynhild cenaze ateşinde sevgilisi Sigurd'un yanında yatar, erkekler ve kadınlar yeraltı dünyasına giden yolda onları takip eder.[745] Sezar'ın hükümdarlığı sırasında Galyalılar ölenlerin görkemli cenaze törenlerinde hayvanlar, çok sevilen köleler ve müşteriler de dahil olmak üzere kendileri için değerli olan her şeyi yakarlardı.[746] Slav putperestliğine dair eski kaynaklar ölülerin giysileri, silahları, atları ve av köpekleri, sadık hizmetkârları ve en önemlisi de eşleriyle birlikte gömüldüğünü anlatır. Bu nedenle Aziz Boniface, Wendlerin evlilik aşkına büyük değer verdiğini bildirmiştir. Bu insanlar arasında, kocası öldükten sonra kadının kendi eliyle ölmesinin takdire şayan görüldüğünü, böylece kocasıyla birlikte aynı ateşte yakılabileceğini belirtmiştir.[747] Bu Aryan dul kurban etme geleneği sadece etnografik ve antik bir olgu olarak değil, aynı zamanda çağdaş siyaset açısından da büyük ilgi çekmektedir. Brahmanik Hindistan'da Brahman ya da Kshatriya kastından Hindu erkeklerin dul eşleri, ölen kocalarıyla birlikte cenaze ateşinde diri diri yakılırdı. Suttee (Sati ya da iyi kadın) olarak bilinen bu uygulama "Suttee" olarak Türkçeleştirilmiştir. Brahmanik Hindistan'da Brahman veya Kshatriya kastından Hindu erkeklerin dul eşleri, ölen kocalarıyla birlikte cenaze ateşinde diri diri yakılırdı. Bu uygulamaya ilişkin referanslar klasik ve Orta Çağ dönemlerine kadar uzanmakta olup, 19. yüzyılın başlarına kadar varlığını sürdürmüştür.[748] Bir erkeğin ölürken yanında birden fazla eş götürmesi alışılmadık bir durum değildi. Bazı bireyler yeni hayatlarını isteyerek ve sevinçle benimserken, birçoğu kültürel normlar, sosyal baskılar, aile iknaları, dini otoritelerin tehdit ve

vaatleri ve hatta şiddet tarafından zorlandı. Modern İngiliz yönetiminin Ayini bastırmasının ardından, Rahip sınıfı inatla direnmiş, Veda'nın Ayine izin verdiğini ileri sürerek yabancı yöneticilerden kendilerine saygı gösterilmesini talep etmiştir ancak Prof. H. H. Wilson tarafından Rahiplerin Hindu inancının geleneksel standartlarına değil, uzun süredir devam eden ve kökleşmiş önyargılara dayanan bir Ayini desteklemek için kutsal Veda'larını tahrif ettikleri kanıtlanmıştır. Eski Brahman cenaze törenleri, Profesör Max Müller'in bir çalışmasında Sanskritçe kaynaklardan titizlikle belgelenmiştir. Ayrıca, eğer koca bir savaşçıysa yayı da oraya yerleştirilmelidir ancak daha sonra bir kayınbirader, evlat edinilmiş bir çocuk ya da yaşlı bir hizmetçi dul kadını şu çağrıyla tekrar aşağı indirmelidir: 'Kalk kadın, yaşayanların dünyasına gel; hayatı sona eren kişinin yanında uyuyorsun. Bize gel. Bir zamanlar senin elini tutan ve seni anne yapan kocana karşı eş olarak görevlerini yerine getirdin.' Yay parçalanmalı ve yığının üzerine atılmalı, ölüye ait kurbanlık nesneler ise yanına yerleştirilmeli ve tamamen tüketilmelidir. Suttee yakmanın çağdaş düzenlemesinin daha önceki Brahmanik ritüelden ayrıldığını kabul etsek de uygulamanın daha sonraki Hindu Rahipleri tarafından yeni bir yaratım olmadığını savunmak hâlâ akla yatkındır. Daha ziyade, başlangıçta Veda'dan bile daha önceki bir dönemde var olan eski bir Aryan Ayininin yeniden canlandırılması olarak görülebilir. İzin verilen eski tören, ritüelin erken bir biçiminde, dul kadının aslında ölenle birlikte gönderildiğini ve empatik bir yasanın bunun yerine sadece bir kurban taklidi yaptığını gösteriyor gibi görünmektedir. Bu bakış açısı, görünüşe göre gerçek bir uygulamayı hedef alan, eşin kurban edilmesine karşı eski ve açık bir yasağın varlığıyla pekiştirilmektedir. Brahmanların yasasında belirtildiği gibi "ölen kocanın ardından gitmek yasaktır". Diğer kastlar açısından, kadınlar için bu yasa geçerli olabilir ya da olmayabilir. Hinduların dul kadın yakmasını bir hayatta kalma ve yeniden canlanma vakası olarak değerlendirmek, konuyla ilgili genel bir etnografik bakış açısıyla uyumlu görünmektedir. [749] Dul kadınların kurban edilmesi dünyanın Medeniyetin düşük seviyede olduğu farklı bölgelerinde görülebilmektedir ki bu da Aryan ırkının erken ve barbar dönemlerinden kaynaklandığı hipoteziyle örtüşmektedir. Dolayısıyla, günümüz Hindistan'ındakine benzer Sati benzeri bir ritüelin Avrupa'da yaşayan eski Aryan ulusları - Yunanlılar, İskandinavlar, Almanlar ve Slavlar - arasında yaygın olması, eski çağlardaki uzak ortak Atalarından doğrudan miras alınmasına bağlanabilir. Bu teori doğruysa Vedik yasalar çok eski olsa da uygulamada yasakladıkları ama yine de bir sembol olarak korudukları daha da eski bir vahşi dul kurban etme geleneğine karşı bir reform ve muhalefet anlamına geldiğini gösterir. Din tarihi, reform çabalarına rağmen insanların geçmişin daha aşağı ve daha karanlık

uygulamalarına geri dönme eğiliminde olduğunu açıkça göstermektedir. Vedik otoriteden bile daha inatçı olan suttee uygulaması, Brahmanik zamanlarda onu bastırmaya yönelik ilk girişimlere rağmen devam etmiş olabilir. İngiliz yöneticiler suttee'yi kaldırarak sadece yozlaşmış Hinduizm'in bir kalıntısını değil, aynı zamanda Aryan Medeniyetinin içinden çıktığı eski bir vahşeti de ortadan kaldırmış olabilirler.

İnsan ruhlarının özü üzerine düşünmeye devam ederek, şimdi hayvanların ruhları konusuna dönmeliyiz. İlk olarak, uygar olmayan insan ile uygar insanın bu aşağı yaratıkların doğasına ilişkin algısı arasındaki farkı anlamak önemlidir. Bu farklılığı vurgulamak için, ilkel toplumlar tarafından uygulanan büyüleyici bir dizi geleneği inceleyebiliriz. Vahşiler ölü ya da diri hayvanlarla, ölü ya da diri insanlarla konuşur gibi ciddi bir şekilde konuşur, onlara saygılarını sunar, onları avlamak ve öldürmek acı veren görevleri olduğunda af dilerler. Bir Kuzey Amerika Kızılderilisi bir atla mantıklı bir şekilde konuşur. Bazı insanlar, öldürülmesi halinde ruhunun intikam alacağına inandıkları için çıngıraklı yılanı bağışlar. Diğerleri ise ruhlar dünyasından gelen dost canlısı bir ziyaretçi olarak gördükleri bu yaratığa saygıyla yaklaşır. Adak olarak başına tütün serperler, kuyruğundan yakalarlar, ustalıkla öldürürler ve derisini ganimet olarak alırlar. Bir ayı bir Kızılderiliye saldırır ve zarar verirse bunun nedeni açık değildir ancak başka bir ayıya verilen zarara karşılık olabilir. Bir ayı öldürülürse Kızılderili kabilesi ayının ruhundan af dilemek için bir tören düzenleyebilir, hatta ayının katilleriyle barış çubuğu tüttürerek merhamet ve af dileyebilir.[750] Afrika'da Kafirler fil avına çıkarlar ve genellikle hayvana üzerlerine basmaması ve zarar vermemesi için yalvarırlar. Nihayetinde fil öldürülürse avcılar bunun kasıtlı olmadığından emin olur ve filin hortumunu bir saygı göstergesi olarak gömerler çünkü filin güçlü bir şef olduğu ve hortumunun onun gücünü temsil ettiği düşünülür.[751] Geleneğe göre Kongo halkı bir filin ölümüne avcılara saldırıyormuş gibi yaparak karşılık bile verebilir. Aşağı Asya kabileleri arasında da benzer gelenekler bulunmaktadır. Kamboçya'nın Stienleri öldürdükleri hayvan için af dilerler.[752] Buna karşılık Yesso'nun Ainosları avladıkları ayıya saygılarını hürmet ve selamlarını sunarak ve leşi dikkatlice keserek gösterirler.[753] Koryaklar, eğer bir ayı ya da kurt öldürmüşlerse derisini yüzerler, kendi halklarından birine deriyi giydirirler ve etrafında dans ederek, bunu kendilerinin yapmadığına dair mazeretler sıralarlar ve suçu özellikle bir Rus'a yüklerler. Eğer öldürdükleri bir tilkiyse derisini alıp cesedini samana sararlar ve alaycı bir tavırla kendi halkına gidip ne kadar ünlü bir misafirperverlik gördüğünü ve eski paltosunun yerine ona nasıl yeni bir palto verdiklerini anlatmasını söylerler.[754] Tilkiye eski kürkü yerine yeni bir kürk verirler.

Samoyedler öldürülen ayıya, Rusların sorumlu olduğunu ve bir Rus bıçağının onu keseceğini söyleyerek kendilerini affettirirler.[755] Goldi'ler öldürülen ayıyı ya bir yere koyar ve alaycı bir şekilde ona 'efendim' unvanını vererek ironik bir saygı duruşunda bulunurlar ya da onu esaret altında besler, ona 'oğlum' ve 'kardeşim' diye hitap eder ve daha sonra ciddi bir Ayin sırasında öldürüp tüketirler.[756] Borneo'da Dayaklar timsahları yemlenmiş bir kanca ve ip kullanarak yakalarlar. Bacaklarını sabitleyene kadar hayvana saygıyla ve yatıştırıcı bir şekilde hitap ederler. Bundan sonra alaycı bir şekilde ondan 'rajah' ve 'büyükbaba' diye bahsederler."[757] Bu şekilde vahşi, korkusunun üstesinden geldikten sonra bile ironik bir neşe içinde orijinal saygısını sürdürür. İskandinav avcı bugün bile insanlara saldıran ayılardan dehşetle söz eder ve onların 'Hristiyan ayılar' olamayacağını belirtir.

Uygar dünyada çok yaygın olan insan ve hayvan arasındaki mutlak psişik ayrım duygusuna aşağı ırklar arasında pek rastlanmaz. Hayvanların ve kuşların çığlıklarının insan dili gibi göründüğü ve eylemlerinin insan düşüncesi tarafından yönlendirildiği insanlar, mantıksal olarak, insanlar için olduğu gibi hayvanlar, kuşlar ve sürüngenler için de ruhların varlığına yeterince izin verirler. Aşağı psikoloji, hayvanlarda da insan ruhuna atfedilen yaşam ve ölüm, irade ve yargı ve hayali vizyonlar gibi aynı özellikleri kabul eder. Metempsikoz doktrinine inananlar, vahşi ya da medeni, sadece bir hayvanın ruhu olabileceğini düşünmekle kalmaz, aynı zamanda bu ruhun bir insanın içinde yaşamış olabileceğini ve bu yaratığı potansiyel olarak kendi Ataları ya da bir zamanlar tanıdıkları arkadaşları yapabileceğini düşünürler. Uygarlığın seyri boyunca işaretler olarak konumlandırılan bir dizi olgusal bilgi, hayvan ruhlarının yaşamdaki ve ölümden sonraki varlığı ve kaderiyle ilgili inançların evrimini gösterebilir. Kuzey Amerika yerli halkları, her hayvanın kendi ruhuna sahip olduğuna ve bu ruhun onun gelecekteki yaşamını düzenlediğine inanıyordu; Kanadalı bir köpeğin ruhunun öbür dünyada sahibine hizmet edeceği düşünülüyordu. Siyular arasında, insana en çok benzeyen hayvan olarak kabul edilen ayı da aynı ayrıcalığa sahipti ve bir yerine dört ruhu vardı.[758] Grönlandlılar büyücülerin hasta bir insan ruhunu bir tavşan, ren geyiği ya da küçük bir çocuğun sağlıklı ruhuyla değiştirebileceğine inanırlardı.[759] Maori folkloruna göre, köpeklerin ruhlarının Reinga'ya, ölenlerin yeraltı dünyasına indiği bir yol vardır. Benzer şekilde Madagaskarlı Hovalar, güneyde Ambondrombe adı verilen büyük bir dağda yaşayan hayvan ve insan suretlerinin ara sıra ortaya çıkarak mezarların ya da suçluların idam edildiği bölgelerin etrafında dolaştığına inanmaktadır.[760] Kamçadallara göre, ne kadar küçük olursa olsun tüm yaratıklar yeraltı dünyasında yeniden dirilirdi.[761] Assam'da yaşayan Kukiler, bir

Kuki avında ya da ziyafetinde öldürülen her hayvanın ruhunun bir sonraki hayatta avcıya ait olacağına, tıpkı savaşta öldürülen düşmanın köle olacağına inanırlar. Karenler hem insanlar hem de hayvanlar için aynı şekilde geçerli olan, bedenden ayrılabilen ve zarar görebilen ruh ya da kişisel yaşam-fantom inancına bağlıdır.[762] Zulular a göre, kestikleri sığırlar hayata geri döner ve daha sonra yeraltı dünyasında ikamet edenler tarafından sahiplenilir.[763] Siyamlı kasap, Budizm'inin temel ilkelerini ihlal ederek, öküzü kesmeden önce ruhuna daha mutlu bir yuva için yalvarır.[764] Transmigrasyonla ilgili olarak, Pisagor ve Platon felsefeleri aşağı hayvanlara ölümsüz ruhlar bahşederken, diğer klasik inançlar hayvanlar için sadece alt düzey ruhları, yani 'anima'yı kabul edebilir ama insan 'animus'unu kabul etmeyebilir. Juvenal'in de belirttiği gibi, ruh göçü kavramı tartışmalıdır:

'Başlangıçta, ortak kurucu onları bağışladı
Sadece ruhlar; kalbimiz de...'[765]

Hayvanların psikolojisine ilişkin tartışmalar Orta Çağ'dan günümüze kadar iki karşıt görüşle devam etmiştir. Bunlardan biri hayvanları sadece birer makine olarak gören Descartes'ın teorisi, diğeri ise Bay Alger'in hayvanların manevi ve ölümsüz ruhlara sahip olduğuna dair inancıdır. Çağdaş teoriler arasında, Wesley'in hayvanların öbür dünyada, yaratılışın başlangıcındaki bedensel ve zihinsel durumlarından daha yüksek bir duruma yükseltileceği yönündeki spekülasyonu öne çıkarılabilir. Bu teoriye göre, "görünüşlerinin korkunçluğu ilkel güzellikleriyle değiştirilecek" ve hatta insanlar gibi din yeteneğine sahip yaratıklar olabileceklerdir. Adam Clarke'ın hayvanların gelecekteki yaşamına ilişkin argümanı soyut adalete dayanmaktadır. Ona göre hayvanlar günah işlememiştir ancak yine de insanlığın günahlarının neden olduğu acılara dahil olmaktadırlar. Bu nedenle, mevcut durumlarında kendileri için öngörülen mutluluğu yaşayamamaktadırlar. Bu nedenle, başka bir hayatta buna sahip olacakları sonucuna varmanın makul olduğunu iddia etmektedir.[766] Hayvanlarda ruhun varlığına dair inancın bazı ciddi felsefi çevrelerde hâlâ mevcut olmasına rağmen, eğitimli görüşün uzun süredir yaşam ve bilinçten farklı olarak hayvanların ruhu olup olmadığı konusunda olumsuz ve şüpheci olduğu açıktır. Bu doktrin bir zamanlar sahip olduğu yüksek mertebeden düşmüştür. Aslında kaba da olsa gerçek bilime aitti. Şimdi, hâlâ büyük ölçüde entelektüel sohbet olarak görev yapan hafif spekülatif konuşmalarda favori bir konu olarak dibe vurmuştur ve o zaman bile savunucuları, sonuçta duygusal bir saçmalık olduğunun gizlenen bilinciyle onu savunurlar.

İlkel psikolojide hayvanların da insanlar gibi ruhları olduğu düşünüldüğünde, ruhlarını ölen efendilerinin yanına görevle göndermek için eşlerini ve köle-

lerini öldüren kabilelerin, ruhları kendilerine uygun bir hizmette bulunsun diye hayvanları da öldürebilecekleri doğal olarak ortaya çıkar. Pawnee savaşçısının atı öldürülür ve dönüşünü beklemek üzere mezarına konur. Comanche kabilesi ise en iyi atlarını, neşeli av alanlarında yeniden bir araya geldiklerinde kullanmak üzere, değerli silahları ve pipolarının yanına gömer. Bu tür ritüeller Güney Amerika'da da görülmekte ve tehlikeli bir uç noktaya ulaşmaktadır.[767] Patagonya kabileleri ölen kişinin tam bir tatmin yaşayacağı öbür dünyaya inanmaktadır. Sonuç olarak, ölen kişinin silahlarını ve süs eşyalarını gömerler ve cennet aleminde bulunabilmeleri için bir zamanlar onlara ait olan tüm hayvanları öldürürler. Bu, kabilenin mülk biriktirme ve kalıcı konutlar kurma kabiliyetini sınırlayarak Medeniyet gelişimlerini engeller.[768] Pope'un bir Kızılderilinin köpeğinin gömülmesiyle ilgili satırları gerçek bir nedeni ifade etmektedir. Kuzey Amerika kıtasında köpeklerin kayda değer bir rolü daha vardır. Cranz'a göre, bazı Esquimauxlar, köpekler her yerde var olan varlıklar olarak görüldüğünden, çaresiz bebeğin ruhuna ruhlar ülkesine rehberlik etmesi için bir çocuğun mezarına bir köpek başı yerleştirmiştir. Kaptan Scoresby, Jameson's Land'deki küçük bir mezarda bir çocuğa ait olduğuna inanılan bir köpek kafatası keşfetmiştir. Yine, eski Aztek uygarlığında, önde gelen cenaze ritüellerinden biri, yerli bir köpek türü olan bir techichi'nin kurban edilmesini içeriyordu. Köpek ya yakılır ya da boynuna pamuk ipliği bağlanarak cesetle birlikte gömülürdü ve amacı ölüye Chiuhnahuapan'ın derin sularından geçerek Ölüler Diyarı'na kadar eşlik etmekti.[769] Benzer bir örnek, ölen Buraet'in en sevdiği atının mezara götürüldüğü, eyerlendiği, öldürüldüğü ve içine atıldığı Tatar kültüründe de bulunabilir.[770] Tonquin'de prenslerin cenaze törenlerinde vahşi hayvanların boğulması âdet olmuştur. Böylece ölen kişiye öteki dünyada hizmet edebileceklerdir.[771] Bu uygulamanın bir örneği Sami kabileler arasında, Arapların ölünün ruhunun üzerine binmesine izin vermek amacıyla mezarda bir deve kurban etmelerinde bulunabilir.[772] Avrupa'daki Aryan ırkına mensup uluslar arasında bu tür törenler yaygın, amaca yönelik ve köklüdür. Savaşçılara ölümlerinden sonra atlar, evler, tazılar ve şahinler verilirdi. Kroniklerde ve efsanelerde anlatılan bu gelenekler, günümüzde eski barbar mezarlıklarının keşfedilmesiyle doğrulanmaktadır. Eski bir geleneğin anlamını tespit etmek genellikle zordur ancak XIV. yüzyıldan kalma bir Livonya kaydı bu tür bir uygulamaya dair bir fikir vermektedir. Kayıtta erkek ve kadın kölelerin yanı sıra koyun ve öküz gibi çiftlik hayvanlarının da ölüyle birlikte yakıldığı anlatılmaktadır. Bu ritüelin, ölen kişinin mutluluk içinde yaşayabileceği, sığır ve hizmetkârlarla dolu bir diyara ulaşmasına yardımcı olduğuna inanılıyordu. Bu törenler günümüze kadar devam etmiştir.[773] Moğollar eskiden sahiplerinin cenazesinde deve ve at kurban ederlerdi ancak artık

bu ritüelin yerini Lamalar'a sığır hediye etme eylemi almıştır.[774] Hindular ölüm nehri olan Vaitaranî'yi geçmek için Brahmanlara siyah bir inek hediye ederler ve bazen ineğin kuyruğundan bir çoban edasıyla yüzer gibi tutarlar.[775] Kuzey Avrupa inancına göre, fakirlere inek verenler, kendilerini ölüm köprüsünden geçirecek bir inekle ödüllendirileceklerdir. Cenaze alayında bir ineğe öncülük etme geleneğinin modern zamanlara kadar devam ettiği bildirilmiştir.[776] Tüm bu törenler muhtemelen eski cenaze kurbanlarıyla bağlantılıdır ve savaşçının mezarı başında atını kurban etme geleneğinin varlığını sürdürmesi daha da dikkat çekicidir. Saint-Foix uzun zaman önce Fransız kanıtlarını çok güçlü bir şekilde ortaya koymuştur. Charles'ın cenaze töreninde siyahlara bürünmüş ve başları çıplak dört uşağın, kaputunun köşelerini tuttuğu attan bahsederek, Hristiyan krallarla birlikte öldürülen ve gömülen atları ve hizmetkârları hatırlatır. Okurları bunun olağanüstü bir fikir olduğunu düşünmesin diye, 1329'da Paris'teki adak töreninde malların ve atların sunulduğuna, Edward III'ün Londra'da Kral John'un cenazesinde atlar sunduğuna ve 1389'da Bertrand Duguesclin'in cenaze töreninde atlar sunulduğunda, Auxerre Piskoposu'nun elini atların başına koyduğuna ve daha sonra atların bağışlandığına dair kayıtları öne sürer.[777] Almanya, yaşayan insanların hafızasında gerçek kurbanı muhafaza etmiştir. Bir süvari generali olan Kont Friedrich Kasimir Boos von Waldeck, 1781 yılında Treves'te Töton Tarikatı usullerine göre gömüldü; atı tören alayının başında yer aldı ve tabut mezara indirildikten sonra at öldürülerek üzerine atıldı.[778] Bu, belki de Avrupa'da böyle bir fedakârlığın ciddi bir biçimde tamamlandığı son olaydı. Ne var ki bir asker cenazesinde yaşanan o acıklı olay, eyerli ve dizginli atlıların kederli geçit töreninde önden gitmesi, artık geride kalmış olan bu acımasız dini töreni günümüze kadar anımsatmaya devam etmektedir.

Bitkiler yaşam ve ölüm, sağlık ve hastalık olgularını hayvanlarla paylaşırlar. Bu nedenle, genellikle bir tür ruha sahip olduklarına inanılır. Bitkiler ve hayvan ruhuna sahip yüksek organizmalar için ortak olan bitkisel ruh kavramı Orta Çağ felsefesinde iyi biliniyordu ve doğa bilimciler tarafından hâlâ kabul edilmektedir. Bununla birlikte, dünyanın bazı düşük kültürlü bölgelerinde bitki ruhları hayvan ruhlarıyla yakından ilişkilendirilmektedir. Society Islander'lar 'varua'yı, yani hayatta kalan bir ruhu sadece insanlara değil, hayvanlara ve bitkilere de atfetmişlerdir.[779] Öte yandan Borneo'daki Dayaklar, insanların ve hayvanların yaşayan bir ilkeye ya da ruha sahip olduğuna, bunun bedenden ayrılmasının hastalığa ve nihayetinde ölüme yol açtığına inanmaktadır. Ayrıca pirince 'samangat padi' ya da 'çeltiğin ruhu' adını verirler ve mahsulün çürümemesi için onu korumak amacıyla şölenler düzenlerler.[780] Karenler hem bitkilerin hem de hayvanların kendi 'là'ları ('kelah') olduğuna inanır ve insanların ölmüş ruhları geri çağırmasına

benzer şekilde sağlıksız pirincin ruhunu da geri çağırırlar. Ritüellerinden bazıları belgelenmiştir ve bunlardan biri aşağıdaki gibidir: Pirince gel. "O gel, pirinç kelah, gel. Pirince gel. Batıdan gel. Doğu'dan gel. Kuşun boğazından, maymunun ağzından, filin boğazından.... Tüm tahıl ambarlarından gel."[781] Bitkilerin ruhlarına olan inancın Güneydoğu Asya'nın entelektüel tarihinde derin kökleri olduğunu ancak Budist etkiyle büyük ölçüde yer değiştirdiğini gösteren kanıtlar vardır. İlk Budist metinleri bir zamanlar ağaçların ruha sahip olup olmadığı ve dolayısıyla onlara zarar vermenin ahlaki açıdan kabul edilebilir olup olmadığı konusunda bir tartışma yaşandığını göstermektedir. Ortodoks Budizm ağaç ruhu kavramını ve dolayısıyla onları korumaya yönelik ahlaki yükümlülüğü reddetmiş, ağaçların bilinç veya duygu ilkesine sahip olmadığını belirtmiştir. Bununla birlikte, ağaçların içinde ikamet eden ve onların içinden iletişim kuran belirli dewaların veya ruhların varlığını kabul etmişlerdir. Budistler ayrıca Ortodoks olmayan bir mezhebin ağaçların gerçek canlı doğasına dair erken dönem öğretisini koruduğunu belirtmektedir. Bununla bağlantılı olarak, Marco Polo'nun bazı münzevi Hintlilerin bu nedenle yeşil bitkilere karşı çıktıklarına dair biraz şüpheli ifadesi ve daha sonraki yazarların bazı benzer pasajları hatırlanabilir. Bitki ruhları konusu, muhtemelen aşağı ırklar arasındaki belirsiz görüşler ve bu tür inançların izini sürmenin zorluğu nedeniyle belirsizdir.[782] Erken dönem psikolojisinde tipik olarak bilgilendirici olan cenaze kurbanlarından elde edilen kanıtlar, bitkiler ölüye hizmet için uygun görülmediğinden burada geçerli değildir.[783] Yine de başka bir yerde daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, konuyla yakından ilgili iki konu vardır. Göç kavramı insan ruhlarının ağaçları ya da daha küçük bitkileri canlandırabileceğini kabul eder. Bununla birlikte, ağaç-ruh inançları ve ağaca tapınma, ağaç-ruhlarla örtüşen fikirler içerir. Örneğin, hamilelerin kullandıkları ağaçla birlikte ölmeleri ya da Güneydoğu Asya'daki Taleinlerin bir ağacı kesmeden önce dua etmeleri ve her ağaçta bir iblis ya da ruhun yaşadığını düşünmeleri gibi.

Şimdiye kadar, aşağı Animistik felsefenin özellikleri çağdaş akademisyenler tarafından bilinmemektedir. Uygarlığın alt ve orta aşamalarında inanıldığı veya uygulandığı şekliyle insan ve hayvan ruhlarının erken dönem algısı, günümüz kültürlü düşüncesiyle yeterince ilgilidir. Bu ilkenin yanlış ve ilgili uygulamaların anlamsız olduğunu düşünenler bile, bunun kendileri için son derece ciddi ve samimi bir konu teşkil ettiği alt ulusları takdir edebilir ve onlarla özdeşleşebilir. Bitkilerdeki yaşamın nedeni olarak ayrılabilir bir ruh ya da can fikri de sıradan insanlar tarafından anlaşılamayacak kadar saçmadır. Bununla birlikte, aşağı kültürlerdeki ruh inancı bunun ötesine geçer ve modern düşünceye çok daha yabancı bir kavramı içerir. Bazı yüksek vahşiler ve diğer birçok vahşi ve barbar ırk, ruh-

ların ya da ruhların ayrılabilir olduğuna ve bizim cansız ve ruhsuz olarak gördüğümüz taşlarda, silahlarda, teknelerde, yiyeceklerde, giysilerde, süs eşyalarında ve diğer nesnelerde yaşayabileceğine inanmaktadır.

Bu düşünce bize ne kadar tuhaf gelirse gelsin, kendimizi kültürsüz bir kabilenin yerine koyup nesne-ruhlar fikrine onların gözünden bakarsak, bunu mantıksız bulmakta zorlanırız. Mitolojinin doğuşunu anlatırken, kişilik ve canlılığın sadece insanlara ve hayvanlara değil, aynı zamanda cansız nesnelere de atfedildiği düşüncenin ilk aşaması için bazı açıklamalar zaten yapılmıştır. Nehirler, taşlar, ağaçlar, silahlar ve benzerleri gibi bazı cansız nesnelerin genellikle canlı ve akıllı varlıklar olarak görüldüğü, iletişim kurdukları, yatıştırıldıkları ya da zararlı eylemleri için cezalandırıldıkları ortaya konmuştur. Hume'un 'Natural History of Religion' (Dinin Doğal Tarihi) adlı eseri, yaygın olarak dinin evrimine ilişkin çağdaş inançların kaynağı olarak kabul edilir ve Antropomorfizasyonun dini düşüncedeki etkisini tartışır. "İnsanlar arasında tüm varlıkları kendileri gibi düşünme ve aşina oldukları ve yakından bildikleri nitelikleri her nesneye aktarma yönünde evrensel bir eğilim vardır. Düşüncelerini sürekli meşgul eden ve hep aynı görünümde ortaya çıkan bilinmeyen nedenlerin hepsinin aynı türden ya da aynı cinsten olduğu düşünülür. Onları kendimizle daha ilişkilendirilebilir kılmak amacıyla onlara duyguların ve hatta bazen insani bedensel özelliklerin yanı sıra düşünce ve akıl yeteneği atfetmemiz de uzun sürmez. Auguste Comte, insanoğlunun birincil zihinsel durumu kavramında belirli bir düşünce durumunu tanımlamaya çalışmıştır. Bu durum 'saf fetişizm' olarak tanımlanır ve ister doğal ister yapay olsun, tüm dış varlıkları farklı yoğunluk derecelerinde de olsa kendimizinkine çok benzeyen bir yaşam gücüne sahip olarak görme yönündeki sınırsız ve doğrudan eğilimle karakterize edilir.[784] Zihinsel kültürün daha alt aşamalarını kavrayabilmemiz büyük ölçüde bu ilkel, çocuksu anlayışı ne kadar iyi anlayabildiğimize bağlıdır ve bu konuda en iyi rehberimiz kendi çocukluk günlerimizin anısı olabilir. Hâlâ direklere, sopalara, sandalyelere ve oyuncaklara kişilik atfettiği zamanları hatırlayan biri, insanlığın ilk felsefesinin canlılık kavramını modern bilimin yalnızca cansız nesneler olarak tanıdığı şeylere nasıl genişletebildiğini anlayabilir. Böylece, nesnelerin ruhlarına ilişkin temel alt Animistik öğretilerden biri açıklanmış olmaktadır. Bu öğreti, bir ruhun sadece yaşamı değil aynı zamanda hayalet ya da hayali bir ruhu da tam olarak kavramasını gerektirir. Rüyaların ve vizyonların kanıtı, insan hayaletleri için geçerli olduğu gibi nesnelerin ruhları için de geçerli olduğundan, bu arıtma zorlanmadan yapılabilir. Ateşten başı dönerken ya da bir rüya görürken imgelem görenler hem nesnelerin hem de kişilerin hayaletlerini görmüşlerdir. O hâlde, duyularının kanıtlarına dayanan bir

görüşü felsefesine ve dinine dahil ettiği için vahşiyi nasıl zorlama bir saçmalıkla suçlayabiliriz? Çıplak değil, giyinik ve hatta silahlı olarak gelen hayaletlerle ilgili anlatılarında bu düşünce dolaylı olarak kabul edilmektedir. İnsanların ruhları bunları taşıyarak geldiğine göre, elbette giysileri ve silahları olan ruhlar da olmalıdır. Vahşi felsefenin bu aşırı Animistik gelişimini, hayaletler ve onlarla bağlantılı olarak insan ruhunun doğası hakkında uygar ülkelerde hâlâ varlığını sürdüren popüler görüşle karşılaştırırsak, gerçekten de vahşi felsefeye hiç de kötü bir ışık tutmayacaktır. *Hamlet*'in babasının hayaleti silahlı bir şekilde ortaya çıktığında olduğu gibi:

"Üzerindeki zırhın ta kendisiydi,
Hırslı Norveç'le savaştığında."

Hem vahşi hem de uygar hayalet hikâyelerinde ruhların, genellikle hayatta oldukları dönemden hatırlanabilecek kıyafetler içinde görünmeleri sık rastlanan bir özelliktir. Anlatılar, hayalet literatüründe kaydedilen zincir şakırtıları ya da elbise hışırtıları gibi hayalet nesnelerin hem işitsel hem de görsel tezahürlerini doğrulamaktadır. Vahşi teoriye göre hayaletler ve giysileri hem gerçek hem de nesnel kabul edilirken, modern bilimsel teori bunları hayali ve öznel olarak algılar. Bu farklı bakış açılarına rağmen, hayaletleri çevreleyen gerçeklere rasyonel bir şekilde yaklaşılabilir ancak maddi alemdeki hayalet olaylarını reddederken ruhani alemdeki hayalet olaylarını kabul edenler hem ilkellerin hem de Aydınlanma filozofunun rasyonelliğinden yoksun bir duruş benimsemiş olurlar.

Aşağı insanlar arasında üç kabilenin nesne-ruhlara dair en açık ve belirgin inanca sahip olduğu kaydedilmiştir. Bu kabileler Kuzey Amerika'da geniş bir alana yayılmış olan Algonquin, Fiji takımadalarındaki adalılar ve Burma'da yaşayan Karenler'dir. Peder Charlevoix, Kuzey Amerika yerlileri arasında ruhların gölgelere ve bedenin hareketli görüntülerine benzetildiğini ve bunun sonucunda evrendeki her şeyin canlılığa sahip olduğuna inandıklarını belgelemiştir. Keating oradayken, sadece insanların ve hayvanların değil, su ısıtıcısı gibi cansız nesnelerin de ruha sahip olduğu inancının var olduğunu gözlemledi. Bu misyoner Algonquinler hakkında geniş bilgiye sahipti ve onların kabilelerinden biri olan Ojibwalar ile etkileşim kurma fırsatı buldu. Aynı bölgede, XVII. yüzyılda Peder Le Jeune, insanların, hayvanların ve hatta baltaların ve su ısıtıcılarının ruhlarının suyu geçerek güneşin battığı yerde bulunan Büyük Köy'e gitmesi gerektiğine dair inancı belgelemiştir.[785] Mariner'in Fiji doktrinine ilişkin açıklaması bu tuhaf düşünceyle ilginç bir uyum içindedir. Doktrine göre, bir hayvan ya da bitki öldüğünde ruhu hemen Bolotoo'ya gider. Benzer şekilde, bir taş ya da başka bir mad-

de kırılırsa ölümsüzlük kazanır. Dahası, yapay bedenler de insanlar, domuzlar ve yer elmaları kadar iyi şansa sahiptir. Bir balta ya da keski yıpranır ya da kırılırsa ruhu Tanrıların hizmeti için uçup gider. Eğer bir konut herhangi bir şekilde sökülür ya da yıkılırsa, onun ebedi özü Bolotoo ovalarında bir yer bulacaktır. Fiji halkı, adalarından birinde doğal bir kuyu sergileyerek yukarıda bahsedilen fikri destekleyen kanıtlar sunmaktadır. Kuyu, dibinden su akan derin bir çukurdur. Bu suyun içinde erkek ve kadınların ruhları, hayvanlar, bitkiler, hisse senetleri ve taşlar gibi cansız nesneler, kanolar ve evlerin yanı sıra diğer çeşitli eşyalar açıkça görülebilmektedir. Tüm bu nesneler birbiri ardına ölümsüzlük bölgelerine doğru yuvarlanmaktadır. Bu olay bir kuşak sonra Rahip tarafından kaydedilmiştir. Thomas Williams, hayvanların ve cansız nesnelerin Mbulu'nun ruhlar diyarına kaçtığına dair eski anlatıyı doğrulamakla birlikte, tüm Fijililerin bu inanca itibar etmediğini belirtmektedir. - Kanolar, evler, bitkiler ve çömlekler gibi cansız nesnelerin içinde ruhların var olduğu inancı ve bu ruhların Kauvandra kuyusundan geçerek ölümsüzlüğe doğru yolculuk yaptığı fikri bazıları tarafından benimsenmektedir. Benzer şekilde, kuyu yakınlarında köpek, domuz ve diğer hayvanların ayak izlerine tanık olanlar da bu inancı paylaşmaktadır.-'[786] Rev. E. B. Cross'a göre, Karenler arasındaki teori, baltalar, bıçaklar, ağaçlar ve bitkiler de dahil olmak üzere her nesnenin kendi "kelah"ına sahip olduğudur. Karen halkı öldükten sonra bile ev inşa etmek, pirinç kesmek ve günlük işlerini yürütmek için balta ve satır gibi aletlerini kullanmaya devam edebileceklerine inanır.'[787]

Birçok kültürde cenazelerde ölen kişinin ruhuna hizmet etmesi için insan ve hayvanların kurban edilmesi gibi, nesne-ruh inancına bağlı kabileler de mantıken bu ruhları iletmek için nesneleri kurban etmektedir. Nesnelerin ölen kişiyle birlikte gömülmesi Algonquin kabileleri arasında alışılagelmiş bir uygulamaydı. Örneğin, bir savaşçının cenazesinde tüfek, savaş sopası, calumet ve savaş boyası bulunurdu ve defin sırasında cenazeye gelecekteki yolu hakkında halka açık bir konuşma yapılırdı. Benzer şekilde, bir kadın da ağır hayatının yükünü temsil eden küreği, çaydanlığı ve taşıma kayışıyla birlikte gömülürdü. Peder Lallemant, 1623 gibi erken bir tarihte, bu tür sunuların nesnenin ruhunu ya da hayaletini sahibine aktarmayı amaçladığını açıkça belirtmiştir. Amerikan yerlileri su ısıtıcılarını, kürkleri ve diğer eşyaları ölülerle birlikte gömdüklerinde fiziksel bedenlerinin kaldığına ancak ruhlarının onları kullanan ölülere gittiğine inanırlardı. Aşağıdaki Ojibwa geleneği ya da efsanesi tüm bu kavramı canlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Gitchi Gauzini, Superior Gölü kıyılarında yaşayan bir şefti. Kısa bir hastalıktan sonra ölmüş gibi göründü. Başarılı bir avcı olduğundan, sahip olduğu değerli bir silahın ölümü üzerine kendisiyle birlikte gömülmesini istemişti

ancak arkadaşları onun gerçekten öldüğüne inanmadıkları için onu gömmediler. Dul eşi canlanana kadar dört gün boyunca ona baktı. Daha sonra yaşadıklarını anlattı. Öldükten sonra, ruhunun merhumun geniş yolunda seyahat ettiğini ve mutluluk dolu bir diyara doğru gittiğini iddia etti. Yemyeşil yeşilliklerle bezeli uçsuz bucaksız tarlalardan geçmiş, güzel ormanlık alanlara göz atmış ve sayısız kuşun şarkılarıyla serenat yapmış. Sonunda bir tepenin zirvesine ulaşmış ve buradan kısmen sisle örtülmüş, parıldayan göller ve akarsularla bezeli uzaktaki ölüler şehrini görebilmiş. Yolunun yakınında korkusuzca yürüyen görkemli geyik sürülerini, karacaları ve diğer vahşi hayvanları gördü ancak ateşli silahı olmadığını fark etti ve arkadaşlarından silahı kendisiyle birlikte gömmelerini istediğini hatırladı. Onu geri almak için adımlarını geri takip etti. Ölüler şehrine doğru ilerleyen erkek, kadın ve çocuklardan oluşan bir grupla karşılaştı. Ateşli silahlar, tütsüleme aletleri, pişirme gereçleri, et ve diğer çeşitli eşyaları içeren ağır bir yük taşıyorlardı. Kadınlar dokuma sepetler ve süslü küreklerle yüklenirken, küçük oğlanlar süslü sopaların yanı sıra sevdiklerinden hediye olarak aldıkları ok ve yayları da taşıyordu. Aşırı yüklenmiş bir gezginin teklif ettiği ateşli silahı reddeden Gitchi Gauzini'nin ruhu, kendi silahını geri almak için bir göreve çıktı. Sonunda ölüm yerine ulaştığında, yolunu her yönden kapatan şiddetli bir cehennemle karşılaştı. Önünde ve çevresinde büyük bir yangın vardı. Alevler her taraftan yolunu kesiyordu. Ateşin içinden umutsuzca bir sıçrayış yaptı ve transından uyandı. Hikâyesini bitirdikten sonra, dinleyicilerine ölülere dinlenme yerine yolculuklarını engelleyecek çok fazla eşya yüklememelerini tavsiye etti. Karşılaştığı hemen herkes bu konuda şikâyetçiydi. Ona göre, mezara sadece merhumun güçlü bir bağlılık duyduğu veya kendileriyle birlikte gömülmeyi resmen talep ettiği eşyaların konulması tavsiye edilirdi.[788]

Belli bir amaç doğrultusunda, ölen bir Fiji şefi geleneksel olarak öbür dünyaya yapacağı yolculuk için hazırlanır. Şef yağla kutsanır, boyanır ve en güzel giysileri giydirilir. Çok değerli oyma 'balina dişi' süslerinden bir veya daha fazlası, Mbulu'ya giden yolda ruhunu öldürmek ve yutmak isteyen düşmanlara karşı savunma amaçlı ağır bir sopayla birlikte sağ eline yerleştirilir. Bir arkadaşının mezarından bir sopa çıkaran ve orada bulunan bir misyonere "Sopanın ruhu onunla birlikte gitti" diye açıklama yapan bir Fijili duyduk. Balina dişinin amacı, Takiveleyawa'nın ıssız tepesinin yakınında, ölüler diyarına giden yol üzerindeki hayalet bir pandanus ağacına atılmaktır. Ağaca vurulduktan sonra ölü adamın ruhu tepeye çıkar ve boğulan eşlerinin ruhlarını bekler.[789] Karenler'in cenaze törenleri bu bölümü tamamlar. Kayda değer bir kişinin mezarının yanına bir köle ve bir beygir bağlama uygulamalarının da gösterdiği gibi, insan ve hayvan kurban

etme geleneğini sürdürdükleri anlaşılmaktadır. Ayrıca, ölen kişinin cesedinin yanına yiyecek, alet ve kapların yanı sıra altın ve gümüşten yapılmış değerli eşyalar koymak da âdetleriydi.[790]

Ölen kişi için mülk kurban etme eylemi dünya çapında önemli bir dini uygulamadır ancak cenaze törenleri sırasında mallarını terk eden ya da yok eden tüm bireylerin, bu malların ölen kişiye aktarılan ruhlar taşıdığı inancına sahip olduğunu varsaymak hatalı olacaktır. Aslında, bu düşünceyi benimsemeyen ama yine de ölüye adak adayan insan grupları da vardır. Bireyleri, ölen bir kişiyle ilişkili eşyaları elden çıkarmaya motive eden çeşitli faktörler olabilir. Bunlar arasında duygusal bağlılık veya sembolizm, ölümlülüğü çağrıştıran her şeyin ortadan kaldırılmasına yol açan ölümle ilişkilendirme korkusu, ölen kişinin eşyalarını terk etme arzusu ve ölen kişinin ruhunun kendileri için bırakılan eşyalardan zevk alabileceği veya fayda sağlayabileceği düşüncesi yer alabilir. Bu tür eşyaları elden çıkaranların eylemlerini anlamak için bu potansiyel motivasyonları göz önünde bulundurmak önemlidir.[791] Yine de tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, Algonquinler, Fijililer ve Karenler gibi nesne-ruhlar teorisini hiçbir zaman aynı açıklıkta ifade etmemiş olsalar da diğer pek çok halkın bunu az ya da çok belirgin bir şekilde kabul ettiğine karar vermek için iyi bir neden bulacağız. Bu görüşün, konusunun etnografyasını kayda değer bir uzmanlık ve kavrayışla tartıştığı "Gelecek Yaşam Doktrininin Eleştirel Tarihi' başlıklı bir inceleme yazmış olan Amerikalı bilim adamı Bay W. R. Alger tarafından, gerekli dikkatle paylaşıldığını öğrenmek bana daha fazla güven verdi. "Uygarlaşmamış zihin," diye gözlemliyor, "sadece insanların değil, tüm canlıların bir ruha sahip olduğu duygusuyla dolu görünüyordu..." Ölenle birlikte nesneleri gömme ya da yakma geleneği muhtemelen her nesnenin bir "*manası*" olduğu inancından kaynaklanıyordu.[792] Bu durum erken dönem psikolojisi ve cenaze sunularının rolü hakkında kısaca inceleyeceğimiz soruları gündeme getirmektedir.

Dünya çapındaki cenaze kurbanlarının kapsamlı bir incelemesi, genellikle mevcut olan bir motivasyonun ya bir iyilik duygusundan ya da onların hoşnutsuzluğundan duyulan korkudan kaynaklanan, merhuma fayda sağlamak olduğunu göstermektedir. Cenaze kurbanlarına doğal olarak yol açabilecek bir zihniyete aşinalığımız göz önüne alındığında, bu niyetin pratikteki tezahürü hakkında ancak belli belirsiz tahminlerde bulunulabilir. Ölen adam hâlâ hayattaymış gibi hayal edilebilir; soğuk eline dokunmak, onunla konuşmak, masaya sandalyesini koymak, tabutuna anlamlı hatıralar yerleştirmek, mezarına çiçekler koymak ve herdem yeşil çelenkler asmak için imkânlar vardır. Savaşçı Cid, güvenilir atı Babieca'nın üzerinde, kudretli kılıcı Tizona ile eski düşmanlarına karşı savaş-

mak üzere konumlandırılabilir. Ölen kralın yemeği törenle kendisine sunulabilir ancak kralın odacısı kralın bugün yemek yemeyeceğini duyurmalıdır. Ölümün gerçekliğine rağmen, ölenlerin hayattayken yaptıkları gibi devam edebilecekleri inancı, ilkel grupları ölenleri kişisel eşyalarıyla birlikte gömmeye teşvik etmiş olabilir. Giysiler, silahlar ve süs eşyaları gibi bu nesneler genellikle ölen kişinin yadigârlarıydı. Hatta bazıları gömülmeden önce cesedi yiyecekle beslemeye ya da kafatasının ağzına bir puro eklemeye çalışmıştır. Bebeklerin mezarlarına oyuncak konulması da alışılmadık bir durum değildi ancak biraz daha düşünüldüğünde, bu çocuksu inanç bir tür mantıksal akıl yürütmeye dönüştürülebilir. Bir kişi öldüyse ve ruhu ayrıldıysa bu ayrılan ruha rızık ya da ekipman sunmanın yolu ya onu gömmek ya da bedeniyle birlikte yakmaktır. Zira kişinin başına gelen her şeyin, yanında bulunan ve dolayısıyla aynı kaderi paylaşan eşyaların da başına geldiği varsayılabilir. Ne var ki bu aktarımın nasıl gerçekleştiği belirsiz olabilir. İnsanlar arasında geleneksel olan cenaze kurbanının ilk başta ve bir dereceye kadar hâlâ, henüz daha kesin ve ayrıntılı bir felsefi teoriye uymayan bu gibi belirsiz düşünce ve hayallere dayanmış olması mümkündür.

Bununla birlikte, mantıksal olarak nesnelerin ruhları veya ruhları kavramıyla ilişkili olan iki ana cenaze kurbanı kategorisi vardır. Bu bağlantı o kadar güçlüdür ki kurban kesen kişi muhtemelen bunların anlamına ilişkin doğrudan bir soruya başka bir şekilde cevap veremeyecektir. İlk kategori, ruhlarını öbür dünyaya taşımak amacıyla hem insanları hem de hayvanları kurban edenleri içerir. Ayrıca ayrım gözetmeksizin cansız nesneleri de kurban ederler. İkinci grup, kurban edilen nesnelerin hayaletlerinin insan gözlemcinin mülkiyetinde olduğunun açıkça izlendiği vakalardan oluşmaktadır.

Karibler öldükten sonra kişinin ruhunun öbür dünyaya gittiğine inanırlardı. Bu yeni hayatta ölüye hizmet etmeleri için köleler kurban edilir ve köpekler ve silahlarla birlikte şefle birlikte gömülürdü.[793] Benzer şekilde, önde gelen bir kişinin cenazesinde, Gine zencileri öbür dünyada kendilerine hizmet etmeleri için birden fazla eş ve köle öldürüyordu. Ayrıca tabuta öteki dünyada kullanılmak üzere güzel giysiler, altın fetişler, mercan ve boncuklar gibi değerli eşyalar konurdu.[794] Yeni Zelanda şefi öldükten sonra kölelerini hizmetlerinden dolayı öldürttüğünde ve kederli ailesi şefin dul eşine kocasına kavuşmak için ormanda kendini asması için bir ip hediye ettiğinde, ölen kişiye silahlarını da tedarik etmelerine yol açandan başka bir neden belirlemek zordur.[795] Tunguz'un atını, yayını ve oklarını, tütsü aletini ve çaydanlığını onunla birlikte gömme niyetleri arasında entelektüel bir çizgi de çizilemez. Herodotos'un İskit liderlerinin cenaze törenlerine dair anlatımında, mezar höyüğünde boğulmuş bir eş ve hizmetkârlar,

atlar, seçkin eşyalar ve altın kaplar da dahil olmak üzere bir dizi eşya bulunuyordu. Bu hem canlıların hem de nesnelerin kurban edilme ritüelinin ayrım gözetmeyen doğasını temsil etmektedir.[796] Dolayısıyla, eski Avrupa'da savaşçının kılıcı ve mızrağıyla, atın eyeriyle, avcının tazı ve şahininin ok ve yayıyla, kadının da süslü giysileri ve mücevherleriyle gömülmesi yaygındı. Ortak gömülmelerinin ardındaki amaç, Arkeolojinin en tartışmasız çıkarımlarından biri haline gelmiştir.

Ölüler için kurban edilen nesnelerin akıbetine ilişkin olarak kurban kesenlerin kendilerinden iyi kaydedilmiş ifadeler bulunmaktadır. Bu nesneler mezarda bozulsa ya da ateşte yakılsa da yine de bir şekilde, amaçlanan bedensiz ruhların mülkü haline gelirler. Fiziksel nesnelerin kendileri değil ama onlarla eşleşen spektral formlar, ölenlerin ruhları tarafından mezarın ötesindeki uzak yolculuklarına taşınır veya ruhlar aleminde kullanılır. Bazen, ölenlerin ruhları yaşayanlara görünür, kurban yoluyla verilen eşyaları taşır ya da saklanan bir şeyi talep eder. Avustralyalı silahlarını cennetine getirecektir.[797] Bir yerlinin mezarına mızrak koymanın amacına ilişkin bir soruya yanıt olarak bir Tazmanyalı "Uyurken savaşmak için" ifadesini kullanmıştır.[798] Birçok Grönlandlı tarafından bir erkeğin mezarının yanına konulan kayık, oklar ve aletlerin, bir kadınınkinin yanına konulan bıçak ve dikiş aletlerinin öbür dünyada kullanılacağına inanılırdı.[799] Sioux'larla birlikte gömülen nesneler, ölen kişinin gelecekteki geçim kaynaklarında kullanması içindi; ölen Iroquois'lar için sağlanan boyalar ise öteki dünyada saygın bir görünüm sağlamayı amaçlıyordu'.[800] Aztek'in su kabı, yeraltı dünyası Mictlan'a olan yolculuğunda ona eşlik ederdi. Giysiler, sepetler ve savaş ganimetlerinden oluşan şenlik ateşi onunla birlikte gönderilecek ve onu sert rüzgârdan koruyacaktı. Savaşçının yeryüzündeki ruhlarına sunulan adaklar ona göksel ovalarda ulaşacaktı.[801] Eski Peru kültüründe, ölen bir prensin eşlerinin onun hizmetinde kalabilmek için intihar etmesi âdettendi. Buna ek olarak, ruhlarının gelecekte onun hizmetine katılması için birkaç görevli onun en sevdiği yerlere veya tarlalara gömülürdü. Perulular, güçlü Animistik inançlar doğrultusunda, "uzun zamandır ölü olanları, kendileriyle birlikte gömülen eşyalarla süslenmiş olarak ve canlı canlı gömülen eşleri eşliğinde yürürken gördükleri ya da gördüklerini sandıkları" için eşyalarını ölülere kurban ettiklerini açıklamışlardır.[802]

Madagaskar'da yakın zamanda yaşanan bir olayda ruhların ya da hayaletlerin varlığına dair açık bir ima bulunmaktadır. Anlatıya göre, nesneler ölen kişiye faydalı olabilmeleri için gömülmektedir. Kral Radama vefat ettiğinde, hayaletinin bir gece kır evinin bahçesinde, kendisiyle birlikte gömülen üniformalardan birini giymiş olarak görüldüğü bildirilmiş ve yaygın olarak buna inanılmıştır. Ayrıca, mezarının yakınında öldürülen en iyi atlardan birine binerken görülmüştür.[803]

Kuzey Asya'daki Turan kabileleri atlar, kızaklar, giysiler, baltalar, su ısıtıcıları, çakmaktaşı, çelik, çıra, et ve tereyağından oluşan cenaze sunularının, ruhlar ülkesine yolculuklarında ve oradaki yaşamlarında ölüye yardımcı olmayı amaçladığını iddia ederler.[804] Kuzey Avrupa'nın Esth'leri ise ölen kişiye iğne ve iplik, saç fırçası, sabun, ekmek, konyak ve madeni paranın yanı sıra, eğer ölen kişi çocuksa bir de oyuncak verirler ve bu pratik anlamın bilinci son zamanlara kadar öylesine tamdı ki ara sıra bir ruh geceleri geri dönüyor ve yakınlarını kendisine uygun bir şekilde yardım etmedikleri ve onu sıkıntı içinde bıraktıkları için suçluyordu.[805] Avrupalılaşmış Tatarlardan Doğu Takımadalarında Sambawa'nın Orang Binua'sı olarak bilinen ilkel bir ırka dönersek, ilginç bir miras yasasının yaygın olduğunu görürüz. Baba, anne, oğul, erkek kardeş gibi hayatta kalan her akrabanın kendi payını almasının yanı sıra, ölen kişi de kendisinden bir pay alır. Bu pay cenaze töreninde yemek için kullanılırken, yanabilecek diğer her şey yakılır ve kalan eşyalar gömülür.[806] Cochin Çin'inde alt sınıflar, üst sınıf ruhların hediyelerini eve taşımak için hizmetçi ruhları istismar etmesinden endişe ettikleri için ölü bayramının üst sınıflarla aynı gün kutlanmasına karşı çıkarlar. Yerel halk, barbarca bir şekilde daha da gösterişli cenaze kurbanları gerçekleştirmek için Medeniyetlerinde kendilerine sunulan tüm kaynakları kullanmaktadır. Aşağıda Cochin Çin'inin eski bir kralının cenaze töreniyle ilgili 1849 tarihli bir raporun ayrıntıları yer almaktadır. Thien Tri'nin bedeni tabuta yerleştirildiğinde, öbür dünyada kullanması için tacı, sarığı, çeşitli giysileri, değerli metalleri, pirinci ve diğer erzakları da dahil olmak üzere çeşitli eşyalar da tabuta yerleştirildi. Bu eşyalar özenle seçilir ve öteki dünyada rahat etmesi ve refahı için merhumun yanına bırakılırdı. Çevresine yemekler konur ve tabutun yanına, ölen kişinin ruhlarından birinin ikamet ettiği yer olduğuna inanılan, yün harflerle süslenmiş bir çerçeve asılırdı. Mezarın kapalı taş yapısı içinde, ölen kişinin çocuksuz dul eşleri, mezara göz kulak olmak ve ölen kişinin öbür dünyada ihtiyaç duyacağına inandıkları günlük yiyecek ve diğer eşyaları sağlamak için sürekli olarak hapsedilirdi. Tabutun mezar binasının arkasında yer alan bir mağaraya yerleştirilmesinin ardından, çok sayıda kayık, sahne ve cenaze töreninde kullanılan tüm eşyaların yakıldığı kapsamlı şenlik ateşleri yakılırdı. Ayrıca, tahta ve yapıştırılmış bir at ve filin yanı sıra satranç takımları, müzik aletleri, yelpazeler, kutular, şemsiyeler, hasırlar, fileler, arabalar ve diğerleri gibi yaşamı boyunca krala ait olan nesneler de yakıldı. Cenazeden birkaç ay sonra, bir pagodanın yakınındaki bir ormanda zengin mobilyalara sahip iki muhteşem ahşap saray inşa edildi. Saraylar iki ayrı seferde inşa edilmişti ve ölen hükümdarın yaşadığı sarayın aynısıydı. Her saray yirmi odadan oluşuyordu ve gerekli hiçbir unsurun atlanmamasına büyük özen gösterilmişti. Bu saraylar

törenle yakılmış ve ölen kişiye öbür dünyada fayda sağlayacağına dair aptalca inanç nedeniyle muazzam zenginlikler kaybedilmiştir.[807]

Bedevilerin ölüye sarık, kuşak ve kılıç giydirme geleneği köklü olsa da Sami uluslar genellikle ölüler için cenaze sunusu yapmazlar. Hezekiel'in bu törenden bahsetmesi, bunun İsrailli olmayan bir kökene sahip olduğunu düşündürmektedir: "Sünnetsizlerin kudretli düşmüşleri, savaş silahlarıyla Hades'e gittiler ve kılıçlarını başlarının altına koydular."[808] Öte yandan, bu tür cenaze sunuları Aryan ulusları arasında yaygındır ve ilkel toplumlar arasında bile eşsiz bir canlılık ve amaçlılık düzeyiyle uzun süredir var olmuştur. Brahman'ın kurban aletlerinin cenaze ateşinde onlarla birlikte yakılmasının nedeni Veda'da tören sırasında okunan şu ayetten anlaşılır: "*Yadâ gachâhatyasunîtimetâmathâ devânâm vasanîrbhavâti*" - "O hayata yaklaştığında, Tanrılara sadakatle hizmet edecektir."[809] Lucianus'un Yunan cenaze törenleri hakkındaki yorumu acı olmakla birlikte genellikle taraf-sızdır. Atların, köle kızların ve bardak taşıyıcılarının öldürülmesini ve ölen kişinin öbür dünyada kullanması için giysi ve süs eşyalarının yakılmasını ya da gömülmesini anlatır. Atların, köle kızların ve kap taşıyıcılarının öldürülmesinin yanı sıra, ölen kişinin öbür dünyada kullanması için giysi ve süs eşyalarının yakılmasını ya da gömülmesini anlatır. Atların, köle kızların ve kap taşıyıcılarının öldürülmesinin yanı sıra ölen kişinin öbür dünyada kullanması için giysi ve süs eşyalarının yakılmasını veya gömülmesini anlatır. Mezarlara konulan yiyecek ve içecek sunularının bedensiz ruhları Hades'te ayakta tuttuğu söylenirken, özenle hazırlanmış giysiler ve çelenkler ölülere yeraltı dünyasına yolculuklarında sıcaklık ve saygınlık sağlamayı ve onları Kerberos'un bakışlarından korumayı amaçlamaktadır." Ölenler için Kerberos'un yanına bir ballı kek, ağızlarına ise Charon'un geçiş ücreti olarak bir obolus konurdu. Oysa Argolis, Hermione'de Hades'e inişin kısa olduğuna inanılır ve bu nedenle ölülere Charon için bir sikke verilmezdi. Bu fikirlerin nasıl hayata geçirildiği Eukrates'in hikâyesi üzerinden gözlemlenebilir. Karısı öldükten ve yakıldıktan sonra ona görünmüş ve yanlışlıkla bir sandığın altında kalmış ve gardırobunun geri kalanıyla birlikte yakılmamış olan altın sandaletlerinden birini istemiştir. Periander'in hikâyesinde, ölen karısı Melissa üşüdüğü ve çıplak olduğu için ona kehanetle ilgili bir yanıt vermeyi reddetmiştir. Bunun nedeni, onunla birlikte gömülen kıyafetlerin yakılmamış ve dolayısıyla kullanılamaz durumda olmasıydı. Sonuç olarak Periander Korintli kadınların en güzel kıyafetlerini yağmaladı ve bunları dua ederken büyük bir çukurda tutuşturarak sonunda aradığı yanıtı elde etti.[810] Eski Galyalılar öbür dünyaya inanıyorlardı ve bu da onları ölülerini bir sonraki yaşamda işe yarayacak nesnelerle defnetmeye yöneltiyordu. Ayrıca, bir sonraki yaşamlarında yüksek faizle

geri ödemek üzere şimdiki yaşamlarında borç alan günümüz Japonlarının borçlanma uygulamalarında görüldüğü gibi, öbür dünyada borçların geri ödeneceğine inanmış olmaları da mümkündür.[811] Ölen Vikingler hizmetkârlarını, atlarını, teknelerini, vapur ücretlerini, giysilerini ve silahlarını dünyevi meskenlerinden öbür dünyaya beraberlerinde getirirlerdi. Sonuç olarak, öbür dünyada uzun ve karanlık "cehennem yolunu' ya da helvegr'i takip eden bir yolculuğa çıktılar. Ölen kişinin ayakları bu zorlu yolculuk için "cehennem ayakkabısı" (helskó) ile süslenirdi. Kral Harald'ın Bravalla Savaşı'nda ölümünün ardından, savaş arabası cesediyle birlikte büyük bir mezar höyüğüne sürülmüştür. At daha sonra öldürüldü ve Kral Hring, ölen liderin Walhalla'ya istediği gibi ata binebilmesi ya da arabayla gidebilmesi için kendi eyerini temin etti.[812] Son olarak, Aryan putperestliğinin Avrupa'da uzun süre öne çıktığı Litvanya ve Eski Prusya bölgesinde, Orta Çağ'ın da ötesine uzanan insan, hayvan ve eşya cenaze kurbanlarına dair kayıtlar vardır. Hem zenginlerin hem de fakirlerin, soyluların ve köylülerin yeryüzünde olduğu gibi yeniden dirileceğine ve yakılan eşyaların kendilerine bir kez daha hizmet etmek üzere yeniden canlanacağına inanıyorlardı. Bu insan grubu arasında, ikametgâhı yüce ve sarp Anafielas dağının tepesinde bulunan önde gelen bir Rahip olan Kriwe Kriweito yaşıyordu. Ayrılan tüm Ruhların bu dağa tırmanması gerekliydi. Bu yüzden yardım sağlamak için ayıların ve vaşakların pençelerini yakıyorlardı. Tüm ruhlar Kriwe'nin evinden geçmek zorundaydı ve Kriwe her birinin hayatta kalan akrabalarına ölen kişinin getirdiği giysileri, atı ve silahları anlatabilir, hatta daha kesin olması için ölen ruhun mızrak ya da başka bir aletle yaptığı bir işareti sunabilirdi.[813] Bu tür cenaze törenleri, vahşiliği barbarlığa ve hatta yüksek uygarlığa doğru aşan ortak bir tören ve önemli ölçüde ortak bir amaç sergiler. Bu grupların her birine, insan ve hayvanlardan mızrak, pelerin, sopa ve taş gibi nesnelere kadar her şeye nüfuz eden ruhlara inanıp inanmadıkları sorusunu yöneltmiş olsaydık, muhtemelen tam anlamıyla gelişmiş bir Animizmi kabul eden bir yanıt alırdık. Bu tür inanç sistemleri Kuzey Amerika, Polinezya ve Burma'da kaydedilmiştir. Böyle doğrudan bir tanıklık olmadığı takdirde, en azından alt kültürün nesne-ruhlarla pratik etkileşim yoluyla bu tür varlıkların varlığını önemli ölçüde kabul ettiğini iddia etmek haklı görülebilir.

Merhum için cenaze sunumu tartışmasını sonlandırmadan önce, bu geleneğin düşüşünün son aşamalarının izini sürmek gerekir. Genellikle aniden ortadan kalkmaz, daha ziyade geride biçim olarak azalmış ve anlam olarak değişmiş kalıntılar bırakır. Borneo'nun Kanowitleri, bir adamın eşyalarını öbür dünyada kullanılmak üzere denize gönderme ve değerli eşyalarını tabutun yanına serme uygulamasından bahseder. Ne var ki kırılgan kanonun üzerine sadece yağmalan-

maya değmeyecek birkaç eski ve değersiz eşya koyarlar.[814] Bu nedenle, Kuzey Amerika'da Winnebagoların cenaze törenleri, ölen kişinin yanına bir pipo ve tütün koymayı, bazen de bir savaşçının mezarına bir sopa eklemeyi içerecek şekilde gelişmiştir. Gömü yerine getirilen ve asılan adaklar artık saklanmamakta, bunun yerine hayatta kalanlar bunları elde etmek için kumar oyunlarına katılmaktadır.[815] Bengal'deki Santallar, öbür dünyanın eşiğinde şeytanları yatıştırmalarına yardımcı olması için birkaç rupi ile birlikte ölünün koltuğuna biri pirinç diğeri su için iki kap yerleştirir ancak cenaze yakılmaya hazır olduğunda bu eşyalar kaldırılır.[816] Günümüzde, pahalı sunuların değersiz taklitleriyle değiştirilmesine yönelik yaratıcı uygulama Çin'deki en büyüleyici aygıtlara dönüşmüştür. Ölülerin hizmetine ateşle gönderilen adamlar ve atlar nasıl kâğıttan figürlerden başka bir şey değilse giysi ve para sunuları da benzer şekilde temsil edilebilmektedir. Sahte para üretimi, binlerce kadın ve çocuğun kalay kaplı tahtadan yapılan sahte İspanyol paralarının üretiminde istihdam edildiği bir Çin kentinde önemli bir sorun haline gelmiştir. Aslında, sahte para üretimi belirli bir Çin şehrinde binlerce kadın ve çocuğun işidir. Benzer bir şekilde, mal mülk dolu sandıklar, yeni ölenlerin bakımında, daha önce ölmüş olan arkadaşlarına gönderilir. Müzayedecilerimiz tarafından 'her türlü lüksle dolu' olarak tanımlanan özenle hazırlanmış kâğıttan evler, ölen Çinli bireylerin ölümden sonraki konutu olarak yakılmaktadır. Öbür dünyada gerçek altın ve gümüşe eşdeğer olduğu düşünülen altın-kâğıt ve gümüş-kâğıt külçeleri içeren kâğıt sandıkların kilidini açmalarını sağlayan kâğıt anahtarlar da yakılır. Bu inanca rağmen, hayatta kalan titiz kişiler bu dünyada da külleri toplayarak onlardan kalay çıkarmaktadır.[817] Yine modern Hindu, ölmüş ebeveynine çiçekli ve betelli cenaze pastası sunduğunda, pastanın üzerine serdiği yünlü bir yer elması hediye eder ve merhumun adını söyleyerek şöyle der: 'Yünlü yer elmasından yapılmış bu giysi senin için makbul olsun.'[818] Bu gerçekler, Sir John Lubbock tarafından gruplandırılan görünüşte yararsız sunularda sembolik bir öneme işaret etmektedir. Eskimo mezarlarında bulunan minyatür kayıklar ve mızraklar, Mısır mezarlarında bulunan nesnelerin modelleri ve Etrüsk ölülerinin yanına gömülen kırılgan ve işe yaramaz mücevherler bunlara örnek olarak verilebilir.[819]

Tıpkı Borneo'da, Müslümanlığı kabul ettikten sonra bile insanların ölünün yolculuğu için bir saygı göstergesi olarak erzak gömme uygulamasını sürdürmesi gibi, cenaze sunularını gömme geleneği de Hristiyan Avrupa'da devam etmiştir.[820] Antik Yunan'da Charon'un geçiş ücreti için ölünün ağzına bir obolus yerleştirilmesi uygulaması hem Charon'un hem de cenaze parasının önemli olduğu modern Yunan dünyasında hâlâ gözlemlenmektedir. Eski Prusya geleneğine göre,

merhumlara zorlu yolculuklarında içecek alabilmeleri için harçlık verilirdi. Benzer şekilde, bugün de Alman köylüler ölülerini saygı göstergesi olarak ağızlarında ya da ellerinde küçük bir miktar parayla gömmektedir. Benzer küçük cenaze paraları Avrupa'daki folklor kitaplarında bulunabilir.[821] Bu tür Hristiyan cenaze sikkeleri genellikle çok az değerlidir ve neden verildikleri belirsizdir. İlk Hristiyanlar, ölen kişinin yanına kişisel bakım aletleri ve çocuk oyuncakları gibi eşyaların gömülmesine dair önceden var olan putperest uygulamayı sürdürmüşlerdir. Modern Yunanlılar bu geleneği denizcilerin mezarlarına kürekler ve çeşitli mesleklerden temsilcilerin mezarlarına diğer sembolik nesneler koyarak sürdürmektedir. Ayrıca, ölülerin üzerine çiçek serpmek gibi hoş ve zamansız bir gelenek de tüm Avrupa'da devam etmiştir.[822] Bu iyiliksever adetlerin kökenleri hiçbir zaman tam olarak anlaşılamayacak olsa da Hristiyanlıktan önceki çok eski zamanlara dayanmaktadırlar. Hindular arasında kurbanın evrimi, Rahiplik amaçları için kullanıldığını ortaya koymaktadır: bir Brahman'a su ya da ayakkabı sunan kişi, öbür dünyaya yolculukta kendisi için de aynı şeyi elde eder ve bir ev hediye etmek gelecekteki bir sarayı güvence altına alır.[823] Pagan folklorundan Hristiyan inançlarına paralel bir geçiş ulusumuzda da gözlemlenebilir. Lyke-Wake Dirge, Ölüm Köprüsü'nden geçişi ve öbür dünyaya yapılan korkunç yolculuğu vahşet ve barbarlıkla hatırlatan Kuzey Ülkesi'ne ait bir cenaze ilahisidir. Bununla birlikte, hayalet yolcunun ayakları hâlâ eski İskandinav cehennem ayakkabısıyla kaplı olsa da artık cenaze sunuları yoluyla değil, yaşamları boyunca kişisel hayırseverlik yoluyla elde edilmektedir:

'Bu bir gece, bu bir gece
Her gece ve her zaman;
Ateş ve kor ve mum ışığı,
Ve İsa senin kurbanını kabul eder.
Sen oradan uzaklaştığında
Her gece ve her zaman;
En son buraya gelirsin,
Ve İsa senin kurbanını kabul eder.
Eğer ayakkabı ve çorap verdiyseniz,
Her gece ve her zaman;
Otur ve onları giy,
Ve İsa senin kurbanını kabul eder.
Ama eğer ne ayakkabı ne de çorap vermediysen,
Her gece ve her zaman;
Çıplak ayaklarına batacak dikenler,

Ve İsa senin kurbanını kabul eder.
Geçtiğinde öbür dünyaya,
Her gece ve her zaman;
En son sen gelirsin 'Korku'ya,
Ve İsa senin kurbanını kabul eder.
Sen hamur olduğunda,
Her gece ve her zaman;
Araf Ateşi'ne en son sen gelirsin,
Ve İsa senin kurbanını kabul eder.
Eğer süt ya da içecek verdiysen,
Her gece ve her zaman;
Ateş seni asla küçültmeyecek,
Ve İsa senin sütünü kabul eder.
Ama süt ya da içecek hiç vermediysen,
Her gece ve her zaman;
Ateş seni yakıp kül edecek
Ve İsa senin kurbanını kabul edecek.'[824]

Ölenler için adak adamanın arkaik uygulamalarına aşina olmayan hangi okuyucu, köylülerin zihninde hâlâ varlığını sürdüren kalıntıların önemini kavrayabilir? Antik cenaze törenlerinden türetilen gelenekler, Antik Çağın entelektüel kalıntılarını çağdaş düşüncenin prizmasından geçirerek yorumlamaya çalışmanın ahmaklığına karşı bizi uyaran uyarıcı bir hikâye işlevi görmektedir.

Ruhlar ya da nesnelerin ruhları teorisinin kapsamlı bir analizini yaptıktan sonra, genel okurlar için en kritik sayılabilecek yönü vurgulamak çok önemlidir: uygar felsefenin en etkili doktrinlerinden biriyle olan yakın ilişkisi. İlkel düşünür uyku, hastalık ve ölüm gibi yaşamın çeşitli yönlerine önemli ölçüde odaklanırken, kendi zihninin rutin işlemlerini verili olarak kabul ediyor gibi görünüyordu. Düşüncenin işleyişi üzerine kafa yormak hiç aklına gelmemiştir. Metafizik, entelektüel kültür nispeten yüksek bir seviyeye ulaştığında farklı bir biçim alan bir disiplindir. Çağdaş Avrupa amfilerinde öğretilen metafizik düşünce felsefesi tarihsel olarak antik Yunan'ın spekülatif psikolojisine kadar geri götürülebilir. Özellikle M.Ö. V. yüzyılda yaşamış olan Abderalı filozof Demokritos'un adıyla bağlantılı olan bir ilke, "Dışsal şeyleri nasıl algılarız?" sorusunu soran metafizik problemine odaklanır. Lewes'e göre Demokritos, bu sorunun cevabı olarak bir düşünce teorisi sunarak felsefe tarihinde bir çığır açmıştır. Algıyı, nesnelerin kendilerinin εἴδωλα (idol) imgelerini yaydıklarını, bunların çevreleyen hava ile birleşerek şekil ve boyut kazandıklarını ve daha sonra alıcı bir ruh tarafından al-

gılandıklarını söyleyerek açıklamıştır. Demokritos'un bu iyi bilinen fikrin gerçek yaratıcısı olduğunu varsayarsak, ne ölçüde onun mucidi sayılabilir? Felsefe tarihçileri bu doktrini genellikle onu yayan felsefi ekole atfederler. Sunulan kanıtlar, nesne-ruhlara olan vahşi inancın zihnin işleyişini açıklamak için uyarlandığını göstermektedir. Bu uyarlama tesadüfi değil, Klasik din ve felsefenin yakınlaşmasının bir sonucudur. Bu nedenle, bu kavşakta hâlâ tarihsel sürekliliğin işaretleri görülebilir. Demokritos'u eski bir Yunanlı olarak tanımlamak, çocukluğundan beri anavatanında cenaze törenlerine tanıklık ettiğini ve burada giysi, mücevher, para, yiyecek ve içecek sunularını gözlemlediğini söylemek demektir. Annesi ve hemşiresi bu törenlerin, bu nesnelerin hayali temsillerinin kendilerine benzer hayalet biçimlere - ölen bireylerin ruhlarına - dönüşmesine izin vermek için yapıldığını açıklamıştır. Böylece, Demokritos düşüncenin doğasına bir çözüm aradı ve bunu ilkel vahşi Animizmin hayatta kalan bir doktrinini metafiziğine dahil ederek buldu. Hayaletler ya da şeylerin ruhları kavramını değiştirerek, felsefi bir algı teorisi oluşturan İdealar doktrinini yarattı. Bu, nesne-ruhlara olan ilkel inanç ile Epikür felsefesi arasındaki güçlü bağlantıyı tam olarak yakalayamamaktadır. Lucretius, nesnelerin film benzeri görüntülerinin (simulacra, membranæ) hem rüya görüntülerini hem de zihinsel görüntüleri nasıl açıkladığını anlatır. Bu, felsefi fikirlerin ilkel düşünceden kültürlü düşünceye doğru tutarlı bir şekilde ilerlediğini gösterir. Bunlar uygar felsefenin ilkel Animizme olan borçlarıdır.

Klasik dönemde geliştirilen idealar kavramı metafizikte değişmeden kalmamıştır. Aksine, ruh kavramının kendisine benzer bir dönüşüm geçirmiştir. Bir zamanlar maddi nesnelerin soyut biçimlerine ya da türlerine özgü olan ve görünmeyen niteliklere uygulanan idealar, giderek sadece düşünce konularını temsil eder hâle gelmiştir. Bugüne kadar, geleneksel inanç halen devam etmekte ve 'idea' (ἰδέα, görünür form) teriminin muhafaza edilmesi, birincil anlamının korunmasıyla eşleşmektedir. Metafizikçi somut imgeler olarak idealaın arkaik kavramını kanıtlamak ve onunla çelişmek ve onun yerine daha kavramsallaştırılmış kavramlar koymak zorundadır. Dugald Stewart'ın 'duyulur türlerin' tanınmasına ilişkin olarak Sir Isaac Newton'un çalışmalarından çarpıcı bir örneğe atıfta bulunması dikkate değerdir: "Hayvanların sensoryumu, duyusal tözün bulunduğu ve şeylerin duyulur türlerinin sinirler ve beyin yoluyla iletildiği ve böylece o yerde bulunan zihin tarafından algılanabildiği yer değil midir?" Dr. Reid bir kez daha orijinal idealar teorisini teyit etmekte ve bunun filozoflar arasında yaygın bir inanç olmasına rağmen sağlam bir temelden yoksun olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. Bu hipoteze göre, dış nesneleri doğrudan değil, duyular tarafından aktarılan belirli imgeler veya türler aracılığıyla algılarız. Bu düşünce yaygın

olarak algı konusuyla ilgili en eski felsefi hipotez olarak kabul edilir ve günümüze kadar küçük değişikliklerle otoritesini korumuştur. Her ne kadar Dr. Reid metafizikçiler arasında fikirlerin nesnelerin gerçek imgelerini temsil ettiği inancının devamlılığını aşırı vurgulamış olsa da bu inanç modern düşüncede hâlâ yaygındır. Fikirleri tartışan insanlar bunu genellikle duyusal imgeleri içeren muğlak ve mecazi bir şekilde yaparlar.[825] Piskopos Berkeley'in Halley'e yanıtı, Halley onun idealizmiyle alay ettiğinde fikirler ya da hayaletler hakkında söylenmiş en zekice şeylerden biriydi. Piskopos, matematikçinin de bir idealist olduğunu iddia ederek, onun 'nihai oranlarının', onları üreten terimler ortadan kaybolduğunda ortaya çıkan ölmüş niceliklerin hayaletleri olduğunu belirtmiştir.

Geriye insanlık tarihinin farklı aşamaları boyunca ruh kavramını özetlemek kalmaktadır. İlerlemenin izini sürmeye çalışırken, kanıtlar aşağıdaki şekilde özetlenebilecek bir gelişim teorisini desteklemektedir. Hakkında net bilgiye sahip olduğumuz en temel kültür seviyelerinde, insan bedenini canlandıran ve bedenin dışında rüyalarda ve vizyonlarda tezahür eden bir hayalet-ruh kavramı derin bir şekilde yerleşmiştir. Vahşi kabilelerin bu inancı yüksek ırklarla temas ederek öğrendiğine ya da bunun vahşi kabilelerin yozlaştığı yüksek kültürün bir kalıntısı olduğuna inanmak için hiçbir neden yoktur. Burada tartışılan ilkel Animistik doktrin, kendilerine en makul görünen biyolojik ilkeyi kullanarak yorumladıkları duyularına dayanarak bu inanca sahip görünen vahşiler için tamamen doğaldır. Zaman zaman, ilk insan ırkına sızan eski, sofistike bir dini kültürün kalıntıları olduğu iddia edilen ruhlarla ilgili yersiz inanç ve davranışlarla karşılaşabiliriz. Bu ruhani kalıntıların, bir zamanlar daha asil bir durumda olan kabileler tarafından bölük pörçük ve çarpıtılmış anılarda korunan uzak, Atalardan kalma bir inancın kalıntıları olduğu iddia edilmektedir. Bazıları için, daha geniş bağlamından koparılmış birkaç münferit olgunun böyle bir açıklamasını kabul etmek cazip gelse de argümanın kusurlu olduğunu görmek kolaydır ancak konuya geniş bir açıdan bakıldığında, bu tür bir argümana sahip olmak pek mümkün değildir. Vahşilerin Animizmi kendi başına ve kendi için durur ve kendi kökenini açıklar. Buna karşılık, uygar bireylerin Animizmi büyük ölçüde daha eski ve daha ilkel sistemin bir ürünü olarak açıklanabilir. Onların felsefesinde, aşağı ırkların doktrinleri ve ritüelleri doğrudan kanıtlar ve basit pratik eylemler olarak görülür. Modern ilerlemelere rağmen geçmiş uygulamaların muhafaza edildiğini, geçmiş uygulamaların modern standartlara uyacak şekilde uyarlandığını ve artık modern zamanlara uygun olmayan modası geçmiş uygulamaların reddedildiğini gösteren, seçkin ırkların öğretileri ve adetleridir. İlkel toplumların ruhlara olan inancı ile daha gelişmiş ve sofistike uluslarınki arasındaki genel ilişkiyi inceleyelim. İnsan

ruhu kavramının doğal uzantısı hayvan ruhu inancına yol açarken, ağaçların ve bitkilerin ruhu kavramı sadece kısmen ve belirsiz bir şekilde kabul edilir; hatta cansız nesnelerin ruhları bile düşünülür ve genel inanç en üst sınırına kadar genişletilir. Bundan böyle, ilkel toplumlardan barbar ve sofistike toplumlara doğru ilerleyen insan düşüncesini incelediğimizde, pozitif bilime daha fazla bağlı olan ancak kendi içinde daha az kapsamlı ve tutarlı bir teori keşfederiz. Uygarlığın çok ilerisinde bile insanlar hâlâ nesnelerin ruhlarının ya da hayaletlerinin varlığını kısmen kabul ediyormuş gibi davranırken, fizik bilimine dair kavrayışları bu tür ilkel felsefenin ötesine geçmektedir. Bitkilerin ruhlarına olan inanca gelince, bunun Asya'da yıkıldığına dair bölük pörçük kanıtlar elde ettik. Şu anda, ülkemizde ve zamanımızda, hayvanların ruhları fikri yavaş yavaş yok olmaktadır. Animizm ileri karakollarından geri çekiliyor ve temel doktrini olan insan ruhuna odaklanıyor gibi görünmektedir. Bu inanç tarih boyunca önemli değişikliklere uğramış ve temel bir argüman geçerliliğini yitirmiştir: rüyalarda ve vizyonlarda görülen ruhların veya hayaletlerin nesnel gerçekliği. Ruh, eterik özünden vazgeçmiş ve 'gölgenin gölgesi' olarak bilinen maddi olmayan bir varlığa dönüşmüştür. Teori giderek biyoloji ve zihin bilimi çalışmalarından kopmuştur. Bu alanlar artık saf deneyim temelinde yaşam ve düşünce olguları, duyular, akıl, duygular ve irade gibi konuları kapsamaktadır. Varlığı büyük önem taşıyan hayati bir entelektüel ürün ortaya çıkmıştır: psikoloji. Artık ruh kavramı ile ilişkilendirilmemektedir. Çağdaş felsefede ruhun rolü, din metafiziği içinde yer almakta olup, temel işlevi ölümden sonraki yaşam doktrinine entelektüel bir boyut kazandırmaktır. Bunlar, dünya kültürünün farklı aşamalarında evrimleştiği şekliyle Animizmdeki temel inancı ayırt eden değişikliklerdir. Yine de önemli değişikliklere rağmen, insan ruhu fikrinin ilkel düşünürlerin felsefesinden çağdaş teologlarınkine kadar tutarlı kaldığı açıktır. Ruhun temel tanımı her zaman, ölümden sonra da varlığını sürdüren ve kişisel varoluşun taşıyıcısı olarak hizmet eden, canlandırıcı ve ayrılabilir bir varlık olmuştur. Ruh kavramı, ilkel fetişe tapan ile medeni Hristiyan'ı kesintisiz bir zihinsel bağlantı zincirinde birleştiren dini bir felsefe sisteminin hayati bir unsurunu oluşturmaktadır. Büyük dünya dinlerini hoşgörüsüz ve düşman mezheplere ayıran bölünmeler, Animizm'i Materyalizm'den ayıran en derin dini bölünme ile kıyaslandığında çoğunlukla sönük kalmaktadır.

NOTLAR

1. Fortnightly Review: 'Origin of Language,' April 15, 1866; 'Religion of Savages,' August 15, 1866. Lectures at Royal Institution: 'Traces of the Early Mental Condition of Man,' March 15, 1867; 'Survival of Savage Thought in Modern Civilization,' April 23, 1869. Lecture at University College, London: 'Spiritualistic Philosophy of the Lower Races of Mankind,' May 8, 1869. Paper read at British Association, Nottingham, 1866: 'Phenomena of Civilization Traceable to a Rudimental Origin among Savage Tribes.' Paper read at Ethnological Society of London, April 26, 1870: 'Philosophy of Religion among the Lower Races of Mankind,' &c., &c.
2. Blackstone, 'Commentaries on the Laws of England,' bk. II., ch. 3. The above example replaces that given in former editions. Another example may be found in his explanation of the origin of deodand, bk. I., ch. 8, as designed, in the blind days of popery, as an expiation for the souls of such as were snatched away by sudden death; see below, p. 287. [Note to 3rd ed.]
3. G. W. Earl, 'Papuans,' p. 79; A. R. Wallace, 'Eastern Archipelago.'
4. Rochefort, 'Iles Antilles,' pp. 400-480.
5. Gibbon, 'Decline and Fall of the Roman Empire,' ch. xxxviii.
6. De Maistre, 'Soirées de St. Pétersbourg,' vol. ii. p. 150.
7. De Brosses, 'Dieux Fétiches,' p. 15; 'Formation des Langues,' vol. i. p. 49; vol. ii. p. 32.
8. Goguet, 'Origine des Lois, des Arts,' &c., vol. i. p. 88.
9. Whately, 'Essay on the Origin of Civilisation,' in Miscellaneous Lectures, &c. His evidence is examined in detail in my 'Early History of Mankind,' ch. vii. See also W. Cooke Taylor, 'Natural History of Society.'
10. Goguet, vol. iii. p. 270.
11. Lecret. v. 923, &c.; see Hor. Sat. i. 3.
12. 'Avesta,' trans. Spiegel & Bleeck, vol. ii. p. 50.
13. Hardy, 'Manual of Budhism,' pp. 64, 128.
14. Niebuhr, 'Römische Geschichte,' part i. p. 88: 'Nur das haben sie übersehen, dasz kein einziges Beyspiel von einem wirklich wilden Volk aufzuweisen ist, welches frey zur Cultur übergegangen wäre.'
15. Whately, 'Essay on Origin of Civilisation.'
16. Ovid. Ex Ponto, iii. 8; see Grote, 'History of Greece,' vol. xii. p. 641.
17. W. C. Taylor, 'Nat. Hist. of Society,' vol. i. p. 202.
18. Fynes Moryson, 'Itinerary;' London, 1617, part iii. p. 162, &c.; J. Evans in 'Archæologia,' vol. xli. See description of hide-boiling, &c., among the wild Irish, about 1550, in Andrew Boorde, 'Introduction of Knowledge,' ed. by F. J. Furnivall, Early English Text Soc. 1870.
19. Buchanan, 'Rerum Scoticarum Historia;' Edinburgh, 1528, p. 7. See 'Early History of Mankind,' 2nd ed. p. 272.
20. Martin, 'Description of Western Islands,' in Pinkerton, vol. iii. p. 639.

21. Barrow, 'Mutiny of the Bounty'; W. Brodie, 'Pitcairn's Island.'
22. Wallace, 'Malay Archipelago,' vol. i. pp. 42, 471; vol. ii. pp. 11, 43, 48; Latham, 'Descr. Eth.,' vol. ii. pp. 492-5; D. and C. Livingstone, 'Exp. to Zambesi,' p. 45.
23. Southey, 'History of Brazil,' vol. iii. p. 422.
24. J. L. Wilson, 'W. Afr.,' p. 189.
25. Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 359, see 91; Du Chaillu, 'Ashangoland,' p. 116; T. H. Bent, 'Ruined Cities of Mashonaland.'
26. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 51.
27. Irving, 'Astoria,' vol. ii. ch. v.
28. Milton and Cheadle, 'North West Passage by Land,' p. 241; Waitz, vol. iii. pp. 74-6.
29. 'Early History of Mankind,' p. 187.
30. Schoolcraft, 'Algic Res.,' vol. i. p. 50.
31. Steller, 'Kamtschatka,' p. 272.
32. See G. Campbell, 'Ethnology of India,' in Journ. As. Soc. Bengal, 1866 part ii.
33. J. Bailey, 'Veddahs,' in Tr. Eth. Soc., vol. ii. p. 278; see vol. iii. p. 70; Knox, 'Historical Relation of Ceylon,' London, 1681, part iii. chap. i. See A. Thomson, 'Osteology of the Veddas,' in Journ. Anthrop. Inst. 1889, vol. xix. p. 125; L. de Zoysa, 'Origin of Veddas,' in Journ. Ceylon Branch Royal Asiatic Soc., vol. vii.; B. F. Hartshorne in Fortnightly Rev., Mar. 1876. [Note to 3rd edition.]
34. Journ. Ind. Archip., vol. i. pp. 295-9; vol. ii. p. 237.
35. For the connexion between the Aztec language and the Sonoran family extending N. W. toward the sources of the Missouri, see Buschmann, 'Spuren der Aztekischen Sprache im Nördlichen Mexico,' &c., in Abh. der Akad. der Wissensch, 1854; Berlin, 1859; also Tr. Eth. Soc., vol. ii. p. 130. For the connexion between the Natchez and Maya languages see Daniel G. Brinton, in 'American Historical Magazine,' 1867, vol. i. p. 16; and 'Myths of the New World,' p. 28.
36. J. H. Lamprey, in Trans. of Prehistoric Congress, Norwich, 1868, p. 60; J. Linton Palmer, in Journ. Eth. Soc., vol. i. 1869.
37. Squier and Davis, 'Mon. of Mississippi Valley,' &c., in Smithsonian Contr., vol. i. 1848; Lubbock, 'Prehistoric Times,' chap. vii.; Waitz, 'Anthropologie,' vol. iii. p. 72; Bartram, 'Creek and Cherokee Ind.,' in Tr. Amer. Ethnol. Soc., vol. iii. part i. See Petrie, 'Inductive Metrology,' 1877, p. 122. [Note to 3rd ed.]
38. St. John, 'Life in Forests of Far East,' vol. ii. p. 327.
39. Rafn, 'Americas Arctiske Landes Gamle Geographic,' pl. vii., viii.
40. Lubbock (Lord Avebury), in 'Report of British Association, 1867,' p. 121.
41. Lyell, 'Antiquity of Man,' chap. xix.
42. Frere, in 'Archæologia,' 1800.
43. J. Evans, in 'Archæologia,' 1861; Lubbock,'Prehistoric Times,' 2nd ed., p. 335.
44. See 'Early History of Mankind,' 2nd ed. chap. viii.
45. Argyll, 'Primeval Man,' p. 129.
46. Lecret. De Rerum Natura, v. 1281.
47. See Lyell, 'Antiquity of Man,' 3rd ed. 1863; Lubbock, 'Prehistoric Times, 2nd ed. 1870; 'Trans. of Congress of Prehistoric Archæology' (Norwich, 1868); Stevens, 'Flint Chips, &c.,' 1870; Nilsson, 'Primitive Inhabitants of Scandinavia' (ed. by

Lubbock, 1868); Falconer, 'Palæontological Memoirs, &c.'; Lartet and Christy, 'Reliquiæ Aquitanicæ' (ed. by T. R. Jones); Keller, 'Lake Dwellings' (Tr. and Ed. by J. E. Lee), &c., &c.

48. Wallace, 'Indian Archipelago,' vol. i. p. 357.
49. 'Early History of Mankind,' pp. 192, 243, &c., &c.
50. Nilsson, 'Primitive Inhabitants of Scandinavia,' p. 104.
51. Klemm, 'Allg. Culturwissenschaft,' part ii., Werkzeuge und Waffen.
52. Lane Fox (Pitt-Rivers), 'Lectures on Primitive Warfare,' Journ. United Service Inst., 1867-9.
53. Evans in 'Trans. of Congress of Prehistoric Archæology' (Norwich, 1868), p. 191; Rau in 'Smithsonian Reports,' 1868; Sir E. Belcher in Tr. Eth. Soc., vol. i. p. 129.
54. See details in 'Early History of Mankind,' chap. vii.-ix.
55. Will. de Rubruquis in Pinkerton, vol. vii. pp. 46, 67, 132; Michie, 'Siberian Overland Route,' p. 96.
56. Ovid. Fast. v. 487. For modern Italy and France, see Edélestane du Méril, 'Études d'Archéol.' p. 121.
57. 'Journ. Ind. Archip.' (ed. by J. R. Logan), vol. ii. p. liv.
58. Klemm, 'Cultur-Geschichte,' vol. ii. p. 209.
59. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 266; Dumont d'Urville, 'Voy. de l'Astrolabe,' vol. i. p. 411.
60. Strutt, 'Sports and Pastimes,' book ii. chap. ii.
61. Polack, 'New Zealanders,' vol. ii. p. 171.
62. Polack, ibid.; Wilkes, 'U. S. Exp.' vol. i. p. 194. See the account of the game of liagi in Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 339; and Yate, 'New Zealand,' p. 113.
63. Petron. Arbitri Satiræ rec. Büchler, p. 64 (other readings are buccæ or bucco).
64. Compare Davis, 'Chinese,' vol. i. p. 317; Wilkinson, Ancient Egyptians, vol. i. p. 188; Facciolati, Lexicon, s.v. 'micare'; &c.
65. Jamieson, 'Dict. of Scottish Lang.' s.v.
66. 'Early History of Mankind,' p. 244, &c.; Grimm, 'Deutsche Myth.,' p. 573.
67. Grimm, ibid., p. 1200.
68. Halliwell'in 'Popular Rhymes' (sayfa 112), Grimm'in 'DM' (sayfa 812), Bastian'ın 'Mensch' (cilt iii, sayfa 106) ve 1834'te Venedik'te yayınlanan Johannis Philosopher Ozniensis Opera (Aucher) (sayfa 78-89) adlı eserlerinin hepsi bir grup insan tarafından uygulanan tuhaf bir ritüele atıfta bulunmaktadır. Bu kişiler çocukların kanlarını birbirine karıştırmakta ve bir tür gayrimeşru komünyon olarak tüketmektedirler. Bunun domuz yavrularının beslenmeyle ilgili sorunlarının üstesinden gelmelerine yardımcı olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca, cesetlerini çatılarda saklamakta ve gözlerini göğe dikerek garip bir kelime ve his üzerine yemin etmektedirler. En Yüce Olan'ın yaptıklarından haberdar olduğuna inanırlar ama güneşten yardım istemek için şöyle derler: Solicule, Lucicule ve Manicheans ve büyücü Simon'un yanlış anlamalarına uygun olarak gizlice ruhları ve gezici iblisleri çağırırlar. Benzer bir şekilde, doğum yapan bir kadının ilk çocuğu, mümkün olan en acımasız şekilde öldürülene kadar grup arasında dolaştırılır. Çocuk öldüğünde onu kucağında tutan kişi daha sonra tarikatın en yüksek rütbesine yükseltilir ve her ikisinin de adı çıl-

gınca edilen yeminlerde kullanılır. Bu süreç heykel olarak adlandırılır. Biricik oğul üzerine yemin ederek "Yemin ederim" ya da "Biricik oğlun ruhunu eline verdiği kişinin yüceliğine tanıklık ederim" derler.

69. Polack, vol. i. p. 270.
70. Bosman, 'Guinese Kust,' letter x.; Eng. Trans. in Pinkerton, vol. xvi. p. 399.
71. Homer, Iliad, vii. 171; Pindar, Pyth. iv. 338.
72. Tacit. Germania. 10.
73. Smith's 'Dic. of Gr. and Rom. Ant.,' arts. 'oraculum,' 'sortes.'
74. Roberts, 'Oriental Illustrations,' p. 163.
75. Gataker, pp. 91, 141; see Lecky, 'History of Rationalism,' vol. i. p. 307.
76. Jeremy Taylor, 'Ductor Dubitantium,' in Works, vol. xiv. p. 337.
77. See Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' pp. 95, 115, 178.
78. Mariner, 'Tonga Islands,' vol. ii. p. 239; Turner, 'Polynesia,' p. 214; Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 228. Compare Cranz, 'Grönland,' p. 231.
79. R. Taylor, 'New Zealand,' pp. 206, 348, 387.
80. Smith's Dic., art. 'talus.'
81. Brand, 'Popular Antiquities,' vol. ii. p. 412.
82. D. & C. Livingstone, 'Exp. to Zambesi,' p. 51.
83. Doolittle, 'Chinese,' vol. ii. pp. 108, 285-7; see 384; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. pp. 76, 125.
84. Smith's Dic., art. 'cottabos.'
85. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 222.
86. Plin. viii. 54.
87. From a letter of Mr. H. J. Stokes, Negapatam, to Mr. F. M. Jennings. General details of the Couvade in 'Early History of Mankind.' p. 293.
88. Hâvamâl, 138.
89. Jamieson, 'Scottish Dictionary,' s.v. 'coals'; R. Hunt, 'Popular Romances,' 1st ser. p. 83.
90. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 131.
91. Rochholz, 'Deutscher Glaube und Brauch,' vol. i. p. 120; R. Chambers, 'Popular Rhymes of Scotland,' Miscellaneous; Grimm, pp. 969, 976; Wuttke, p. 115.
92. Mendes, 'Service for the First Nights of Passover,' London, 1862 (in the Jewish interpretation the word sbunra,—'cat,' is compared with sbinâr). Halliwell, 'Nursery Rhymes,' p. 288; 'Popular Rhymes,' p. 6.
93. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 110.
94. Shortland, 'Traditions of N. Z.' p. 196.
95. Casalis, 'Études sur la langue Séchuana.'
96. R. F. Burton, 'Wit and Wisdom from West Africa.' See also Waitz, vol. ii. p. 245.
97. Callaway, 'Nursery Tales, &c. of Zulus,' vol. i. p. 364, &c.
98. Casalis, 'Etudes sur la langue Séchuana,' p. 91; 'Basutos,' p. 337.
99. Steere, 'Swahili Tales,' p. 418.
100. Burton, 'Wit and Wisdom from West Africa,' p. 212.
101. Turner, 'Polynesia,' p. 216. See Polack, 'New Zealanders,' vol. ii. p. 171.
102. Sahagun, 'Historia de Nueva España,' in Kingsborough's 'Antiquities, of Mexico,' vol. vii. p. 178.

103. Grimm, p. 699.
104. Diog. Laert. i. 91; Athenagoras. x, 451.
105. Mannhardt's 'Zeitschr. für Deutsche Mythologie,' vol. iii. p. 2, &c.:
'Nóg er forthun nösgás vaxin,
Barngiorn su er bar bútimbr saman;
Hlifthu henni halms bitskálmir,
Thó lá drykkjar drynhrönn yfir.'
106. See Grote, 'Hist. of Greece,' vol. ii. p. 5.
107. Mannhardt's 'Zeitschr.' l.c.
108. E. A. W. Zimmermann, 'Geographische Geschichte des Menschen,' &c., 1778-83, vol. iii. See Professor Rolleston's Inaugural Address, British Association, 1870.
109. Earl of Chesterfield, 'Letters to his Son,' vol. ii. No. lxviii.
110. See Hylten-Cavallius, 'Wärend och Wirdarne,' vol. i. pp. 161-70 Grimm, pp. 52-5, 1201; Brand, vol. ii. pp. 314, 325, &c.
111. Callaway, 'Religion of Amazulu,' pp. 64, 222-5, 263.
112. Godignus, 'Vita Patris Gonzali Sylveriæ.' Col. Agripp. 1616; lib. ii. c. x.
113. Bosman, 'Guinea,' letter xviii. in Pinkerton, vol. xvi. p. 478.
114. Burton, 'Wit and Wisdom from West Africa,' p. 373.
115. Shortland, 'Trads. of New Zealand,' p. 131.
116. Turner, 'Polynesia,' p. 348; see also Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 250.
117. Mariner, 'Tonga Is.' vol. i. p. 456.
118. Garcilaso de la Vega, 'Hist. de la Florida,' vol. iii. ch. xli.
119. Among dissertations on the subject, see especially Sir Thos. Browne 'Pseudodoxia Epidemica' (Vulgar Errors), book iv. chap. ix.; Brand 'Popular Antiquities,' vol. iii. p. 119, &c.; R. G. Haliburton, 'New Materials for the History of Man.' Halifax, N. S. 1863; 'Encyclopædia Britannica,' (5th ed.) art. 'sneezing,' Wernsdorf, 'De Ritu Sternutantibus bene precandi.' Leipzig, 1741; see also Grimm, D. M. p. 1070, note.
120. Homer, Odyss. xvii. 541.
121. Xenophon, Anabasis, iii. 2, 9.
122. Aristot. Problem. xxxiii. 7.
123. Anthologia Græca, Brunck, vol. iii. p. 95.
124. Petron. Arb. Sat. 98.
125. Plin. xxviii. 5.
126. Noel, 'Dic. des Origines;' Migne, 'Dic. des Superstitions,' &c.; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 129.
127. Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 142; Dubois, 'Peuples de l'Inde,' vol. i. p. 465; Sleeman, 'Ramaseeana,' p. 120.
128. Buxtorf, 'Lexicon Chaldaicum;' Tendlau, 'Sprichwörter, &c. Deutsch-Jüdischer Vorzeit.' Frankf. a. M., 1860, p. 142.
129. Lane, 'Modern Egyptians,' vol. i. p. 282. See Grant, in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 90.
130. Grimm, 'D. M.' pp. 1070, 1110.
131. 'Manuel des Pecchés,' in Wedgwood, 'Dic. English Etymology,' s.v., 'wassail.'
132. Brand, vol. iii. p. 126.
133. Callaway, p. 263.

134. Ward, l.c.
135. 'Pend-Nameh,' tr. de Sacy, ch. lxiii.; Maury, 'Magie,' &c., p. 302; Lane, l.c.
136. G. Brecher, 'Das Transcendentale im Talmud,' p. 168; Joseph. Ant. Jud. viii. 2, 5.
137. Migne, 'Dic. des Hérésies,' s.v.
138. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. pp. 115, 322.
139. Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 137.
140. Haliburton, op. cit.
141. Powell and Magnussen, 'Legends of Iceland,' 2nd ser. p. 448.
142. Plutarkhos'un De Genio Socratis ve benzer eserlerinde tartışıldığı gibi, sağ ve sol, sabahın erken saatleri gibi belirli koşullar altında hapşırık yorumu, standart alamet kehanetine ait oldukları için burada ele alınmamaktadır.
143. Bu çalışmada incelenen kaynaklar arasında W. Scott'un 'Minstrelsy of Scottish Border', Forbes Leslie'nin 'Early Races of Scotland' (cilt i, s. 194, 487); Grimm'in 'Deutsche Mythologie' (s. 972, 1095); Bastian'ın 'Mensch' (cilt ii, s. 92, 407; cilt iii, s. 105, 112) ve Bowring'in 'Servian Popular Poetry' (s. 64) adlı eserleri bulunmaktadır. Bu eserin ilk baskısının 1871 yılında 'Nature' dergisinde yayınlanan bir incelemesinde, şimdiki Lord Leigh'e Stoneleigh'deki bir köprünün temeline iğrenç bir kişiyi - bir rapora göre sekiz kişiyi - yerleştirdiği için suçlamalarda bulunulduğu anlatılmaktadır. Elbette böylesine mantıksız bir suçlama kendi başına yeterli bir çürütmeyi de beraberinde getirmektedir ancak bu suçlamanın yapılmış olması bile eski geleneklerin neredeyse inanılmaz canlılığının tekil bir örneğidir.
144. Waitz, vol. ii. p. 197.
145. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 346; Tyerman and Bennet, vol. ii. p. 39.
146. John'un "Far East" kitabı, birinci cilt, sayfa 46 ve Bastian'ın kitabı, ikinci cilt, sayfa 407, değerli bilgiler sağlamaktadır. Bay R. K. Douglas'a, Çince 'Yüh hea ke' ya da 'Jewelled Casket of Divination' kitabında temel kurbanın önemine dair örnek bir örnek sunduğu için şükranlarımı sunarım. Kitap, inşaattan önce işçilerin çevrenin, toprağın ve ahşabın Tanrılarına kurbanlar sunması gerektiğini açıklar. Marangozlar bir direği onarırken binanın çökmesinden endişe ederlerse direği indirmeden önce altına canlı bir nesne yerleştirmelidirler. Herhangi bir olumsuz etkiyi dağıtmak için direğe bir baltayla vurun ve işlemi tekrarlayın.
"Her şey yolunda, her şey yolunda,
İçinde yaşayanlar
Her zaman sıcak ve iyi beslenmiş olun."'
147. Caron, 'Japan,' in Pinkerton, vol. vii. p. 623.
148. F. Mason, 'Burmah,' p. 100; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. pp. 193, 214; vol. ii. pp. 91, 270; vol. iii. p. 16; Roberts, 'Oriental Illustrations,' p. 283.
149. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 107. A modern Arnaut story is given by Prof. Liebrecht in 'Philologus,' vol. xxiii. (1865), p. 682.
150. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 210; Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 318.
151. Kracheninnikow, 'Descr. du Kamchatka, Voy. en Sibérie,' vol. iii. p. 72.
152. Steller, 'Kamtschatka,' pp. 265, 274.
153. J. V. Grohmann, 'Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen,' p. 12.
154. Chap. XVIII.

155. Eastman, 'Dacotah,' pp. 118, 125.
156. R. Taylor, 'New Zealand,' p. 48.
157. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 34.
158. Hanusch, 'Wissenschaft des Slawischen Mythus,' p. 299.
159. Grimm, 'Deutsche Myth,' p. 462.
160. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 119.
161. 'Life of Nath. Pearce,' ed. by J. J. Halls, vol. i. p. 286.
162. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 328; vol. ii. p. 273; see vol. iv. p. 425.
163. Muir, 'Sanskrit Texts,' part ii. p. 435.
164. Dalton, 'Kols,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 6; see p. 16.
165. Jas. Gardner, 'Faiths of the World,' s.v. 'Exorcism.'
166. Shortt, 'Tribes of Neilgherries,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vii. pp. 247, 277; Sir W. Elliot in 'Trans. Congress of Prehistoric Archæology,' 1868, p. 253.
167. F. Rühs, 'Finland,' p. 296; Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 202.
168. Brand, 'Pop. Ant.' vol. iii. pp. 81-3; see p. 313.
169. Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 128; see p. 239.
170. Çoğunlukla bu kategoriye giren çok sayıda büyü sanatının incelenmesi için bkz. 'İnsanlığın Erken Tarihi,' bölüm vi. ve x.
171. Stanbridge, 'Abor. of Victoria,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 299; Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 364; J. L. Wilson, 'W. Africa,' p. 215; Spiegel, 'Avesta,' vol. i. p. 124; Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 195; general references in 'Early History of Mankind,' p. 129.
172. Burton, 'W. and W. from West Africa,' p. 411.
173. W. Gregory, 'Letters on Animal Magnetism,' p. 128.
174. Eyre, 'Australia,' vol. ii. p. 361; Collins, 'New South Wales,' vol. i. pp. 561, 594.
175. Shortt, in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 278.
176. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 117.
177. See Grote, vol. iii. pp. 113, 351.
178. Hardy, 'Eastern Monachism,' p. 241.
179. Oldfield, in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 246.
180. Grout, 'Zulu-land,' p. 134.
181. Christy Müzesi'ndeki örneğe ve açıklamaya bakınız.
182. Macpherson, 'India,' pp. 130, 363.
183. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 31.
184. R. Hunt, 'Pop. Rom. of W. of England,' 2nd ser. p. 165; Brand, 'Pop. Ant.' vol. ii. p. 231.
185. Wuttke, p. 100.
186. Grimm, 'D. M.' p. 560.
187. Brand, vol. iii. p. 240.
188. Hunt, ibid. p. 148.
189. Wuttke, p. 165; Brand, vol. iii. p. 305.
190. Magalhanes de Gandavo, p. 125; D'Orbigny, vol. ii. p. 168.
191. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 202; 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 357.
192. Yate, 'New Zealand,' p. 90; Polack, vol. i. p. 248.

193. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. p. 202.
194. Burton, 'Wit and Wisdom from West Africa,' p. 381.
195. See Cornelius Agrippa, 'De Occulta Philosophia,' i. 53; 'De Vanitate Scient.' 37; Grimm, 'D. M.' p. 1073; Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 285; Brand, vol. iii. pp. 184-227.
196. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 241.
197. Steller, 'Kamtschatka,' p. 279.
198. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' pp. 236, 241; R. Taylor, 'N. Z.' p. 334.
199. Artemidorus, 'Oneirocritica;' Cockayne, 'Leechdoms, &c., of Early England,' vol. iii.; Scafield, 'Literature, &c., of Dreams;' Brand, vol. iii.; Halliwell, 'Pop. Rhymes, &c.,' p. 217, &c., &c.
200. St. John, 'Far East,' vol. i. pp. 74, 115; Ellis, 'Polyn. Res.' vol. iv. p. 150; Polack, 'New Zealanders,' vol. i. p. 255.
201. Georgi, 'Reise im Russ. Reich,' vol. i. p. 281; Hooker, 'Himalayan Journals,' vol. i. p. 135; 'As. Res.' vol. iii. p. 27; Latham, 'Descr. Eth.' vol. i. p. 61.
202. Cieza de Leon, p. 289; Rivero and Tschudi, 'Peru,' p. 183.
203. Burton, 'Central Afr.' vol. ii. p. 32; Waitz, vol. ii. pp. 417, 518.
204. Plin. xi. 73. See Cic. de Divinatione, ii. 12.
205. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 32.
206. Le Jeune, 'Nouvelle France,' vol. i. p. 90.
207. J. H. Plath, 'Rel. d. alten Chinesen,' part i. p. 89; Klemm, 'Cultur. Gesch.' vol. iii. pp. 109, 199; vol. iv. p. 221; Rubruquis, in Pinkerton, vol. vii. p. 65; Grimm, 'D. M.' p. 1067; R. F. Burton, 'Sindh,' p. 189; M. A. Walker, 'Macedonia,' p. 169.
208. Brand, vol. iii. p. 339; Forbes Leslie, vol. ii. p. 491.
209. Maury, 'Magie, &c.', p. 74; Brand, vol. iii. p. 348, &c. See figure in Cornelius Agrippa, 'De Occult. Philosoph.,' ii. 27.
210. R. Taylor, 'New Zealand,' p. 205; Shortland, p. 139; Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 330, &c.; Theophylact. in Brand, vol. iii. p. 332. Benzer dosyalar karşılaştırılabilir; Herodot. iv. 67

263. Daha fazla bilgi için okuyucular Pictet'nin 'Origines Indo-Europ. (bölüm i, s. 382), Caldwell'in 'Gr. of Dravidian Langs. (s. 465), Wedgwood's Dictionary (s.v. 'puss,' &c.), Mariner's 'Tonga Is. (Vocab.)', Gibbs'in 'Dictionary of Chinook Jargon' (Smithsonian Coll. No. 161) ve Pandosy'nin 'Gr. and Dic. of Yakama' (Smithson. Contr. vol. iii.). Daha fazla karşılaştırma için J. L. Wilson'ın 'Mpongwe Gr.' (s. 57) adlı kitabına da başvurulabilir. Hindu çocuğun kedisine "mun mun" diye seslenmesi, Hintçe kedi terimi olan "mâno "dan geliyor olabilir. Benzer şekilde, İtalyanca "micio", Fransızca "mite", "minon", Almanca "mieze" ve "kedi" için kullanılan diğer varyasyonların yanı sıra "kedi" için kullanılan İspanyolca "miz!" ve Almanca "minz!" kelimelerinin de bir kedinin miyavlama sesini taklit ettiğine inanılmaktadır.
264. For lists of drivers' words, see Grimm, l.c.; Pott, 'Zählmethode,' p. 261; Halliwell, 'Dic. of Archaic and Provincial English,' s.v. 'ree;' Brand, vol. ii. p. 15; Pictet, part ii. p. 489.
265. Bu bilgi, 1763 yılında Paris'te basılan "Encyclopédie, ou Dictionnaire Raisonné des Sciences, &c." adlı eserin "Chasses" bölümünde yer almaktadır. Recueil de Planches, 1763 yılında Paris'te yayımlanmıştır. 'Fransız Kır Evinde Bir Hafta'da

bahsedildiği gibi, avcılıkla ilgili geleneksel çığlıklar hâlâ bir dereceye kadar kullanılmaktadır.

266. Aldrete, 'Lengua Castellana,' Madrid, 1673, s.vv. harre, exe.

267. O dönemde, uygunsuz olduğu düşünülen bir gelenek mevcuttu. Bir vaiz sevilen bir konuya dinleyicilerin hoşuna gidecek bir şekilde değindiğinde, dinleyicilerin onayı yüksek sesli bir uğultu ile ifade edilir ve bu uğultu onların şevk ya da zevklerinin gerektirdiği kadar sürerdi. Burnet'in durumunda, vaaz verirken cemaatin bir kısmı o kadar yüksek sesle ve o kadar uzun süre mırıldanmıştır ki Burnet bunun tadını çıkarmak için oturmuş ve mendiliyle yüzünü silmiştir. Sprat da vaazlarını verirken dinleyicilerden aynı canlı tepkiyi almış, ancak cemaate uzanarak "Barış, barış; size yalvarıyorum, barış" diye yalvarmıştır. (Johnson, 'Sprat'ın Hayatı')

268. Cranz, 'Grönland,' s. 279.

269. D. Wilson, 'Prehistorik İnsan,' s. 65.

270. Karşılaştırın, aynı bölgede, Camé ii, Cotoxó biebie, eubiähiä, multus, -a, -um.

271. Bu ifadeye J. H. Donker Curtius'un 'Essai de Grammaire Japonaise' adlı eserinin 34. sayfası ve devamında atıfta bulunulmaktadır. Bu çalışmanın önceki baskılarında, 'o'nun doğrudan ünlem niteliği çekincesiz olarak kabul edilmiştir. Profesör B. H. Chamberlain ve diğer gramerlere yapılan atıflar, 'on' veya 'o' parçacığının ortak bir köke işaret eden diğer formlarla bağlantılı olduğunu göstermektedir ancak bu argüman tamamen ya da kısmen bu kök için ünlemsel bir kaynak varsayımına dayanmaktadır. (3. baskıya not.)

272. Bruyas ayrıca Smithson'ın 16. sayfasındaki 'Mohawk Lang. Contr. cilt iii. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' Bölüm III, s. 328, 502, 507. Charlevoix, 'Nouv. France,' cilt I, s. 350, 273.

273. Referanslar: Fransa,' cilt I, s. 350, 273. Arre! Arapça'da kullanıldığı gibi Avrupa'ya Mağribiler tarafından getirilmiş olabilir. Avrupa'daki kullanımı neredeyse Mağribi fethinin sınırlarına tekabül eder. İspanya'da arre olarak bilinirken, Provence'da arri olarak adlandırılır.

274. Wedgwood, 'Dilin Kökeni,' s. 92.

275. A.g.e., s. 72.

276. De Brosses, cilt i. s. 203. Wedgwood'a bakınız.

277. Ayrıca Oraon hae-ambo; Micmac é-nıw.

278. Carib anhan'da çifte çelişki! = 'evet!' oua! = 'hayır!' Catoquina'da tekli çelişkiler hang! Tupi eém! Botocudo hemhem! Yoruba eñ! 'evet' için! Culino aiy! Avustralya yo! 'hayır!' için &c. Bu seslerin kendine özgü tonlamaya ne kadar bağlı olduğunu, "hmm" kelimesini kullanma alışkanlığına sahip olan bizler hem olumlamaları hem de olumsuzlamaları anlayabiliriz.

279. (Charles de Brosses) 'Traité de la Formation Mécanique des Langues, &c. Paris, An. ix., cilt i. s. 238; cilt ii. s. 313. Lazarus ve Steinthal, 'Zeitschrift für Völkerpsychologie,' &c., cilt i. s. 421. Heyse, 'System der Sprachwissenschaft,' s. 73. Farrar, 'Chapters on Language,' s. 202.

280. Benzer sesler sessizlik talep etmek, konuşmayı kesmek ve fiziksel hareketi durdurmak için de kullanılır. İngiliz hush! whist! hist! Galce ust! Fransızca chut! İtalyanca zitto! İsveççe tyst! Rusça ve Latince, Bay Farrar'ın aktardığı ve dudaklardaki par-

mak hareketiyle karşılaştıran ilginç eski dizede anlatıldığı gibi, gizlilikleriyle bilinir. *"İsis ve Harpokrates, şşt anlamına gelen parmağıyla!"*

281. Referanslar arasında Catlin'in 'North American Indians' (cilt i, s. 221, 39, 151, 162), Bailey'in 'Tr. Eth. Soc.' (cilt ii, s. 318), Job xxvii. 23 ve Alcock'un 'The Capital of the Tycoon' (cilt i, s. 394). Şârak fiili ayrıca 've onlara dünyanın ucundan tıslayacak ve işte, hızla gelecekler' (Is. v. 26; Jer. xix. 8) ifadesinde görüldüğü gibi tıslayarak çağırmak anlamında da kullanılır. Ayrıca Cook'un '2nd Voy.' (cilt ii, s. 36) ve Casalis'in 'Basutos' (s. 234) adlı eserlerinden alıntı yapılmıştır.
282. Wedgwood'un 'Origin of Language' (s. 83) ve 'Dictionary' (Introd. s. xlix ve s.v. 'foul') adlı eserlerine de atıfta bulunulmuştur. Dr. Max Müller ("Lectures,' 2. seri, s. 92), kelimelerin tanımlanabilir kökleri olmayan haykırış ve ünlemlerden keyfi olarak türetilmesine karşı çıkmaktadır. Mevcut konuya odaklanarak, Latince pus, putridus, Gotik fuls ve İngilizce foul'un sanki hepsi tek bir kökten türetilmiş gibi Grimm yasasını izlediğini vurguluyor. Doğası gereği kendini ifade eden ve esasen yaşayan sesler olan saf ünlemlerin ve türevlerinin Grimm yasası gibi fonetik değişimlerden ne ölçüde etkilendiği düşünülmeye değerdir. Bu yasa, artık kendi başlarına tamamen ifade edici olmayan, bunun yerine gelenek yoluyla aktarılan eklemli sesleri etkiler. P ve F aynı lehçede iğrenme ve tiksinmeyi ifade ederken bulunabilir; örneğin, "puh!" ve "fi!" Venedik veya Paris'te Londra'da benzer seslerin kullanılmasına benzer şekilde kullanılır. Bu kelimelerin izini erken Aryan formlarına kadar sürerken, alfabesinde f harfi bulunmayan Sanskritçenin en güvenilir rehber olmadığını belirtmek önemlidir. Bu da hem "p" hem de "f" harfine sahip olan ve bu ünlem sınıfını daha iyi değerlendirebilen diller için bir kural sağlayamayacağı anlamına gelir.
283. Mpongwe punjina; Basuto foka; Carib phoubäe; Arawac appüdün (ignem sufflare). Other cases are given by Wedgwood, 'Or. of Lang.' p. 83.
284. See Wedgwood, 'Dic.' Introd. p. viii.
285. See Wedgwood, Dic., s.v. 'mum,' &c.
286. Bates, 'Naturalist on the Amazons,' 2nd ed., p. 404; Markham in 'Tr. Eth. Soc.,' vol. iii. p. 143.
287. 'Avesta,' Farg. xviii. 34-5.
288. Wedgwood, Dic., s.v. 'pigeon;' Diez, 'Etym. Wörterb.,' s.v. 'piccione.'
289. Bopp, 'Gloss. Sanscr.,' s.v. 'go.' See Pott, 'Wurzel-Wörterb. der Indo-Germ. Spr.,' s.v. 'gu,' 'Zählmethode,' p. 227.
290. Pott'un 'Doppelung (Reduplikation, Gemination) als eines der wichtigsten Bildmittel der Sprache' (1862) adlı çalışması burada sıklıkla kullanılmıştır.
291. Daha fazla referans için Pott'un 'Doppelung' (s. 30, 47-49), W. v. Humboldt'un 'Kawi-Spr.' (cilt ii. s. 36), Bunsen'in 'Philosophy of Universal History' (cilt i. s. 329) kitabındaki Max Müller, Latham'ın 'Comparative Philology' (s. 200) ve ilgili dillerin gramer ve sözlüklerine bakınız. Guarani ve Caribler D'Orbigny'nin 'L'Homme Américain' (cilt ii. s. 268), Dhimaller Hodgson'ın 'Aborigines of India' (s. 69, 79, 115), Colville Kızılderilileri Wilson tarafından "Transactions of the Ethnological Society' (cilt iv. s. 331) ve Botocudo Martius tarafından 'Glossary of Brazil' adlı eserde ele alınmıştır.

292. Ayrıca Eski Yüksek Almanca diz ve daz.
293. Max Müller, l.c.
294. J. C. E. Buschmann, 'Ueber den Naturlaut,' Berlin, 1853; and in 'Abh. der K. Akad. d. Wissensch,' 1852. An English trans. in 'Proc. Philological Society,' vol. vi. See De Brosses, 'Form. des L.,' vol. i. p. 211.
295. Athapaskan dil ailesinde appá ve mama terimleri sırasıyla Tahkali ve Tlatskanai lehçelerinde 'baba' anlamında kullanılmaktadır.
296. See Pott, 'Indo-Ger. Wurzelwörterb.' s.v. 'pâ'; Böhtlingk and Roth, 'Sanskrit-Wörterb.' s.v. mâtar; Pictet, 'Origines Indo-Europ.,' part ii. p. 349; Max Müller, 'Lectures,' 2nd series, p. 212.
297. Facciolati, 'Lexicon;' Varro, ap. Nonn., ii. 97.
298. Plato, 'Cratylus', 90.
299. Mariner, 'Tonga Islands,' vol. ii. p. 390.
300. Crowther'ın 'Yoruba Vocab' ve Burton'ın 'W. & W. from W. Africa' adlı kitaplarının 253. sayfasında aşağıdaki Yoruba deyişi yer almaktadır: "O daju danu, o ko mo essan messan - Çok zeki görünebilirsin, ama 9 x 9'u söyleyemezsin."
301. Low in 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 408; 'Year-Books Edw. I.' (xx.-i.) ed. Horwood, p. 220.
302. Spix and Martius, 'Reise in Brazilien,' p. 387.
303. 'Tasmanian Journal,' vol. i.; Backhouse, 'Narr.' p. 104; Milligan in 'Papers, &c., Roy. Soc. Tasmania,' vol. iii. part ii. 1859.
304. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.'; vol. iii. p. 291; Lang, 'Queensland,' p. 433; 'Latham, Comp. Phil.' p. 352. Other terms in Bonwick, l. c.
305. Sicard, 'Théorie des Signes pour l'Instruction des Sourds-Muets,' vol. ii. p. 634.
306. Stanbridge in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 304.
307. Martius, 'Gloss. Brasil,' p. 15.
308. Kracheninnikow, 'Kamtchatka,' p. 17.
309. Gumilla, 'Historia del Orenoco,' vol. iii. ch. xlv.; Pott, 'Zählmethode,' p. 16.
310. Doğulu simsarlar uzun zamandır pazarlık sırasında 'bez altında parmak kesme' olarak bilinen bir yöntemle gizlice sayısal değerleri aktarma tekniğini kullanmaktadır. Eski bir seyyahın da belirttiği gibi, bu sistemde her bir eklem ve parmak özel bir öneme sahiptir. Başparmak ve küçük parmağın uzatıldığında 6 ya da 60'ı ifade ettiği ve diğer parmakların kapalı olduğu standart parmak sayımının bir türevi gibi görünmektedir. Dördüncü parmağın eklenmesi 7 veya 70'i temsil eder ve bu böyle devam eder. Söylendiğine göre, iki simsar arasında parmaklarla bu şekilde kırparak fiyat belirlemek, pazarlıkta zekice davranmak, biraz daha fazlasını teklif etmek, tereddüt etmek, daha ileri gitmeyi inatla reddettiğini ifade etmek vb. tıpkı sözle yapılan pazarlıkta olduğu gibi ortaya çıkar.
311. Gilij; 'Saggio di Storia Americana,' vol. ii. p. 332 (Tamanac, Maypure). Martius, 'Gloss. Brasil,' (Cayriri, Tupi, Carib, Omagua, Juri, Guachi, Coretu, Cherentes, Maxuruna, Caripuna, Cauixana, Carajás, Coroado, &c.); Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. p. 168; Humboldt, 'Monumens,' pl. xliv. (Muysca).
312. Cranz, 'Grönland,' p. 286; Kleinschmidt, 'Gr. der Grönl. Spr.;' Rae in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iv. p. 145.

313. Milligan, l. c.; G. F. Moore, 'Vocab. W. Australia.' Compare a series of quinary numerals to 9, from Sydney, in Pott, 'Zählmethode,' p. 46.
314. Gabelentz, 'Melanesiche Sprachen,' p. 183.
315. W. v. Humboldt, 'Kawi-Spr.' vol. ii. p. 308; corroborated by 'As. Res.' vol. vi. p. 90; 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 182, &c.
316. Kölle, 'Gr. of Vei Lang.' p. 27.
317. Schreuder, 'Gr. for Zulu Sproget,' p. 30; Döhne, 'Zulu Dic.'; Grout, 'Zulu Gr.' See Hahn, 'Gr. des Herero.'
318. Tarihleri ve diğer bilgileri kaydetmek için kullanılan bu sistem, Sir W. Jones'un 'As. Res.' cilt ii. 1790, s. 296, E. Jacquet 'Nouv. Journ. Asiat. 1835, ve W. v. Humboldt, 'Kawi-Spr.' cilt i. s. 19. Doğu kronolojisinin birçok önemli noktası bu tür formüllere dayanır ancak sayılar için sözcüklerin kullanımındaki tutarsızlıklar nedeniyle kanıtları tehlikeye girmektedir.
319. Eyre'nin (1845) Avustralya'daki anlatımı (cilt ii, s. 324) ve Schürmann'ın (1844) 'Vocab. of Parnkalla Lang'ı kısmen karşılık gelen bazı biçimler sağlar.
320. 'Journ. Ind. Archip.' New Ser. cilt ii. 1858, s. 118 (Sulong, Awang, Itam ('siyah'), Puteh ('beyaz'), Allang, Pendeh, Kechil veya Bongsu); Bastian, 'Oestl. Asien,' cilt ii. s. 494. Ayrıntılar eksik verilmiştir ve hepsi doğru görünmemektedir.
321. Ellis ('Madagascar,' cilt i. s. 154) son erkek için Andriampaivo ya da Lahi-Zandrina ve ara erkek için Andrianivo isimlerini vermektedir. Malgaşça'da lahy 'erkek' anlamına gelir ve Malayca'daki laki'ye benzer, vavy ise 'kadın' anlamına gelir ve Tongaca'daki fafine ve Maori dilindeki wahine 'kadın' anlamına gelir. Ayrıca, karşılaştırma yapmak gerekirse Malayca'daki bâtina 'dişi' anlamına gelmektedir.
322. M. Eastman, 'Dahcotah; or, Life and Legends of the Sioux,' p. xxv.
323. 'Journ. Ethnol. Soc.' vol. iv. (Akra); Ploss, 'Das Kind,' vol. i. p. 139 (Elmina).
324. H. Hale, 'Ethnography and Philology,' vol. vi. of Wilkes, U.S. Exploring Exp., Philadelphia, 1846, pp. 172, 289. (N.B.—The ordinary editions do not contain this important volume.)
325. Bowen, 'Gr. and Dic. of Yoruba.' Burton in 'Mem. Anthrop. Soc.,' vol. i. p. 314.
326. See Pott, 'Zählmethode,' pp. 78, 99, 124, 161; Grimm, 'Deutsche Rechtsalterthümer,' ch. v.
327. Francisque-Michel, 'Argot,' p. 483.
328. Bu nitelikteki kanıtlar arasında aşağıdakiler dikkat çekicidir: Dobrizhoffer'in 'Abipones,' cilt ii. s. 169, 'devekuşu parmakları' anlamına gelen geyenkñatè'yi, önde üç, arkada bir parmağı olan bir devekuşuna sahip olan Abipones arasında 4 için kullanılan terim olarak aktarır. Benzer şekilde, 'beş renkli benekli post' anlamına gelen neènhalek terimi de 5 rakamı olarak kullanılır. D'Orbigny'nin 'L'Homme Américain,' cilt ii. s. 163, Chiquitoların yalnızca bire kadar (tama) sayabildiklerini, bundan sonra ellerinde sadece karşılaştırmalı terimler olduğunu belirtir. Kölle (Gr. of Vei Lang.) féra'nın 'ile' ve '2' olmak üzere iki anlamı olduğunu belirtir ve ilk anlamın orijinal anlam olduğuna inanır (Tahitice 'piti' ile karşılaştırın, 'birlikte' anlamına gelir, dolayısıyla '2'). Quichua dilinde 'chuncu' ('yığın') ve 'chunca' ('10') sözcüklerinin ilişkili olması mümkündür. Ek olarak, Aztekçe 'ce' ('1') ve 'cen-tli'

('tahıl') bağlantılı olabilir. '2'nin elden vb. olası türevleri için, özellikle Hottentotça 't'koam' ('el, 2'), Pott'un 'Zählmethode'una bakınız (s.29,

329. Daha fazla bilgi Farrar'ın 'Dil Üzerine Bölümler'inde de bulunabilir (s.223). Benloew (n.d.), Pictet (n.d.) ve Pott (n.d.) sayı adlarının kökenini tartışmaktadır. A v. Humboldt'un beş anlamına gelen Sanskritçe pancha ile "parmakları açılmış avuç içi; bir kuşun yayılmış ayağı" anlamına gelen Farsça penjeh arasında yaptığı karşılaştırma, el ile benzerliğine dayanarak beşin neden pancha olarak adlandırıldığına dair yanlış bir açıklamadır. Aslında Farsça penjeh kelimesinin kendisi 5 rakamından türemiştir, Sanskritçe'de ise el "beş dallı" anlamına gelen panchaçâkha olarak adlandırılır. Geliştirmeye gerek yok. Aynı oluşum İngilizcede de bulunur; argoda bir adamın eli "beşli" ya da "beşli demet" olarak tanımlanır, dolayısıyla topa açık elle vurularak oynanan beşli oyunun adı da buradan gelir. Bu terim argodan çıkıp kabul görmüş dile girmiştir. Burton, yemekte kibar bir Arap'ın, arkadaşının dikkatini sakalına düşen bir pirinç tanesine çektiğini anlatır. "Ceylan bahçede," der gülümseyerek. "Onu beş kişiyle avlayacağız" diye cevap verir.
330. Ovid, Fast. iii. 121.
331. Bir örnek olarak, iki quinary serisinin gerçek kelime-sayıları verilmiştir. Lifu için kelime sayıları şöyledir: Triton's Bay için bunlar: 1. samosi, 2. roëeti, 3. touwroe, 4. faat, 5. rimi, 6. rim-samos, 7. rim-roëeti, 8. rim-touwroe, 9. rim-faat, ve 10. woetsja. 1. pacha, 2. lo, 3. kun, 4. thack, 5. thabumb, 6. lo-acha, 7. lo-a-lo, 8. lo-kunn, 9. lo-thack ve 10. te-bennete.
332. A. F. Pott, 'Die Quinäre und Vigesimale Zählmethode bei Völkern aller Welttheile,' Halle, 1847; supplemented in 'Festgabe zur xxv. Versammlung Deutscher Philologen, &c., in Halle' (1867).
333. 'Account of Laura Bridgman,' London, 1845, p. 159.
334. Hint rakamlarını kullanan ancak yirmili sayılarla sayan Rajmahali kabilelerini karşılaştırmak ilginçtir. Ayrıca Shaw (l.c.) İngiltere'de belirsiz sayı olarak 'skor', Fransa'da 20, Eski Ahit'in İbranicesinde ve Binbir Gece Masalları'nın Arapçasında 40 sayısının kullanıldığını ve bunların da vigesimal hesaplamayı yansıtabileceğini belirtmektedir.
335. D. Wilson, 'Prehistoric Man,' p. 616.
336. Grant in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 90.
337. Dobrizhoffer, 'Gesch. der Abiponer,' p. 205; Eng. Trans. vol. ii. p. 171.
338. Markham in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 166.
339. Latham, 'Comp. Phil.' p. 186; Shaw in 'As. Res.' vol. iv. p. 96; 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1866, part ii. pp. 27, 204, 251.
340. St. Cricq in 'Bulletin de la Soc. de Géog.' 1853, p. 286; Pott, 'Zählmethode,' p. 7.
341. Gabelentz, p. 89; Hale, l.c.
342. J. C. Hotten, 'Slang Dictionary,' p. 218.
343. 'Early History of Mankind,' p. 106.
344. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 91; Klemm, C. G. vol. iii. p. 383.
345. Grote, 'History of Greece,' vol. i. chaps. ix. xi.; Pausanias viii. 2; Plutarch. Theseus 1.
346. See Banier, 'La Mythologie et les Fables expliquées par l'Histoire,' Paris, 1738; Lempriere, 'Classical Dictionary,' &c.

347. Hanusch, 'Slav. Myth.' p. 323; Grimm, D. M. p. 363; Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 448; I. J. Schmidt, 'Forschungen,' p. 13; J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 268. See also Plutarch. Parallela xxxvi.; Campbell, 'Highland Tales,' vol. i. p. 278; Max Müller, 'Chips,' vol. ii. p. 169; Tylor, 'Wild Men and Beast-children,' in Anthropological Review, May 1863.
348. Macrae in 'As. Res.' vol. vii. p. 189.
349. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 51.
350. Grote, vol. iii. p. 104; vol. v. p. 22; Herodot. i. 189; vii. 34; Porphyr. de Abstinentia, ii. 30; Pausan. i. 28; Pollux, 'Onomasticon.'
351. Reid, 'Essays,' vol. iii. p. 113.
352. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 210.
353. See chap. xi.
354. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. p. 102. See also De la Borde, 'Caraibes,' p. 525.
355. Le Jeune in 'Relations des Jésuites dans la Nouvelle France,' 1634, p. 26. See Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. ii. p. 170.
356. Schoolcraft, 'Algic Researches,' vol. ii. p. 54; compare 'Tanner's Narrative,' p. 317; see also 'Prose Edda,' i. 11; 'Early Hist. of Mankind,' p. 327.
357. Prescott, 'Peru,' vol. i. p. 86; Garcilaso de la Vega, 'Comm. Real.' i. c. 15; iii. c. 21.
358. Torquemada, 'Monarquia Indiana,' vi. 42; Clavigéro, vol. ii. p. 9; Sahagun in Kingsborough, 'Antiquities of Mexico.'
359. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 59.
360. Le Jeune, in 'Relations des Jésuites dans la Nouvelle France,' 1639, p. 88.
361. Froebel, 'Central America,' p. 490.
362. Tac. Ann. xiii. 55.
363. Stanbridge, in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 301.
364. Cranz, 'Grönland,' p. 295; Hayes, 'Arctic Boat Journey,' p. 254.
365. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 276; see also De la Borde, 'Caraibes,' p. 525.
366. H. Yule in 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. xiii. (1844), p. 628.
367. Origen, de Principiis, i. 7, 3; Pamphil. Apolog. pro Origine, ix. 84.
368. De Maistre, 'Soirées de Saint-Pétersbourg,' vol. ii. p. 210, see 184.
369. Kaempfer, 'Japan,' in Pinkerton, vol. vii. p. 684.
370. Doolittle, 'Chinese,' vol. ii. p. 265; see Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 140 (Indra's elephants drinking).
371. Chron. Joh. Bromton, in 'Hist. Angl. Scriptores,' x. Ric. I. p. 1216.
372. Lane, 'Thousand and one N.' vol. i. p. 30, 7.
373. Krapf, 'Travels,' p. 198.
374. Lane, ibid. pp. 30, 42; Burton, 'El Medinah and Meccah,' vol. ii. p. 69; 'Lake Regions,' vol. i. p. 297; J. D. Hooker, 'Himalayan Journals,' vol. i. p. 79; Tylor, 'Mexico,' p. 30; Tyerman and Bennet, vol. ii. p. 362. (Hindu piçâcha = demon, whirlwind.)
375. Taylor, 'New Zealand,' p. 121.
376. Mason, 'Karens,' in 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1865, part ii. p. 217.

377. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 294.
378. Burton, 'Dahome,' vol. ii. p. 148; see 242.
379. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. ii. p. 148.
380. Du Chaillu, 'Ashango-land,' p. 106.
381. Jas. Atkinson, 'Customs of the Women of Persia,' p. 49.
382. 2 Sam. xxiv. 16; 2 Kings xix. 35.
383. G. S. Assemanni, 'Bibliotheca Orientalis,' ii. 86.
384. Hanusch, 'Slav. Mythus,' p. 322. Compare Torquemada, 'Monarquia Indiana,' i. c. 14 (Mexico); Bastian, 'Psychologie,' p. 197.
385. Macpherson, 'India,' p. 357.
386. Markham, 'Quichua Gr. and Dic.' p. 9.
387. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 690.
388. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 231; Polack, 'New Z.' vol. i. p. 273.
389. Grimm, 'D. M.' pp. 694-6.
390. Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 140.
391. Castren, 'Finnische Mythologie,' pp. 48, 49.
392. Delbrück in Lazarus and Steinthal's Zeitschrift, vol. iii. p. 269.
393. Schoolcraft, part iii. p. 520.
394. Sicard, 'Théorie des Signes, &c.' Paris 1808, vol. ii. p. 634; 'Personal Recollections' by Charlotte Elizabeth, London, 1841, p. 182; Dr. Orpen, 'The Contrast,' p. 25. Compare Meiners, vol. i. p. 42.
395. Le Jeune, in 'Rel. des Jés. dans la Nouvelle France,' 1634, p. 13.
396. Pietro della Valle, 'Viaggi,' letter xvi.
397. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. xxvii.
398. See remarks on the tendency of sex-denoting language to produce myth in Africa, in W. H. Bleek, 'Reynard the Fox in S. Afr.' p. xx.; 'Origin of Lang.' p. xxiii.
399. Caldwell, 'Comp. Gr. of Dravidian Langs.' p. 172.
400. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part ii. p. 366. For other cases see especially Pott in Ersch and Gruber's 'Allg. Encyclop.' art. 'Geschlecht;' also D. Forbes, 'Persian Gr.' p. 26; Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 60.
401. Callaway, 'Relig. of Amazulu,' p. 166.
402. Grey, 'Polyn. Myth.' pp. 132, &c., 211; Shortland, 'Traditions of N. Z.' p. 15.
403. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 391 and pl. 55.
404. Livingstone, 'S. Afr.' p. 124.
405. Tac. Germania, 45.
406. Maury, 'Magie, &c.' p. 175.
407. Eliot in 'As. Res.' vol. iii. p. 32.
408. Macpherson, 'India,' pp. 92, 99, 108.
409. Dalton, 'Kols of Chota-Nagpore' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 32.
410. J. Cameron, 'Malayan India,' p. 393; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 119; vol. iii. pp. 261, 273; 'As. Res.' vol. vi. p. 173.
411. Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. p. 77. See J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 63; Martius, 'Ethn. Amer.' vol. i. p. 652; Oviedo, 'Nicaragua,' p. 229; Piedrahita, 'Nuevo Reyno de Granada,' part i. lib. c. 3.

412. Kölle, 'Afr. Lit. and Kanuri Vocab.' p. 275.
413. 'Life and Adventures of Nathaniel Pearce' (1810-9), ed. by J. J. Halls, London, 1831, vol. i. p. 286; also 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 288; Waitz, vol. ii. p. 504.
414. Parkyns, 'Life in Abyssinia' (1853), vol. ii. p. 146.
415. Du Chaillu, 'Ashango-land,' p. 52. For other African details, see Waitz, vol. ii. p. 343; J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 222, 365, 398; Burton, 'E. Afr.' p. 57; Livingstone, 'S. Afr.' pp. 615, 642; Magyar, 'S. Afr.' p. 136.
416. Virg. Bucol. ecl. viii. 95.
417. For collections of European evidence, see W. Hertz, 'Der Werwolf;' Baring-Gould, 'Book of Werewolves;' Grimm, 'D. M.' p. 1047; Dasent, 'Norse Tales,' Introd. p. cxix.; Bastian, 'Mensch.' vol. ii. pp. 32, 566; Brand, 'Pop. Ant.' vol. i. p. 312, vol. iii. p. 32; Lecky, 'Hist. of Rationalism,' vol. i. p. 82. Particular details in Petron. Arbiter, Satir. lxii.; Virgil. Eclog. viii. 97; Plin. viii. 34; Herodot. iv. 105; Mela ii. 1; Augustin. De Civ. Dei, xviii. 17; Hanusch, 'Slav. Myth.' pp. 286, 320; Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 118.
418. Macrob. 'Saturn.' i. 19, 12. See Eurip. Phœn. 1116, &c. and Schol.; Welcker, vol. i. p. 336; Max Müller, 'Lectures,' vol. ii. p. 380.
419. Francisque-Michel, 'Argot,' p. 425.
420. Sir G. Grey'in 'Polinezya Mitolojisi' adlı kitabı, Grey tarafından 'Ko nga Mahinga a nga Tupuna Maori' başlığı altında yayınlanan orijinal Maori metninden bir çeviri sunmaktadır. Bu kitap 1854 yılında Londra'da basılmıştır ve Shortland'ın 'Trads. of N. Z.' (s. 55, &c.) ve R. Taylor'ın 'New Zealand' (s. 114, &c.) adlı kitaplarıyla karşılaştırılabilir.
421. Schirren, 'Wandersagen der Neuseeländer, &c.' p. 42; Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 116; Tyerman and Bennet, p. 526; Turner, 'Polynesia,' p. 245.
422. Premare in Pauthier, 'Livres Sacrés de l'Orient,' p. 19; Doolittle, 'Chinese,' vol. ii. p. 396.
423. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' pp. 108, 110, 117, 221, 369, 494, 620; Rivero and Tschudi, 'Ant. of Peru,' p. 161; Gregg, 'Journal of a Santa Fé Trader,' vol. ii. p. 237; Sahagun, 'Retorica, &c.Mexicana,' cap. 3, in Kingsborough, 'Ant. of Mexico,' vol. v.
424. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 86.
425. Grimm, 'D. M.' pp. xix. 229-33, 608; Halliwell, 'Pop. Rhymes,' p. 153; Milton, 'Paradise Lost,' ix. 273, i. 535; see Lucretius, i. 250.
426. Pictet, 'Origines Indo-Europ.' part ii. pp. 663-7; Colebrooke, 'Essays,' vol. i. p. 220. Plato, Repub. iii. 414-5; 'ἡ γὴ αὐτοὺς μήτηρ οὖσα ἀνῆκε—ἀλλ' ὸ θεὸς πλάττων.'
427. Herod. iv. 59.
428. Plath, 'Religion der alten Chinesen' part i. p. 37; Davis, 'Chinese,' vol. ii. p. 64; Legge, 'Confucius,' p. 106; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 437, vol. iii. p. 302.
429. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' pp. 53, 219, 231, 255, 395, 420; Martius 'Ethnog. Amer.' vol. i. pp. 329, 467, 585, vol. ii. p. 109; Southey, 'Brazil,' vol. i. p. 352, vol. ii. p. 371; De la Borde, 'Caraibes,' p. 525; Dobrizhoffer 'Abipones,' vol. ii. p. 84; Smith and Lowe, 'Journey from Lima to Para,' p. 230; Schoolcraft, 'Indian Tribes of N. A.' part i. p. 271; Charlevoix, 'Nouv. France,' vol. vi. p. 149; Cranz, 'Grön-

land,' p. 295; Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 191; 'Early Hist. of Mankind,' p. 163.

430. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 331.
431. Marsden, 'Sumatra,' p. 194.
432. Grant in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 90; Kölle, 'Kanuri Proverbs, &c.' p. 207.
433. H. H. Wilson, 'Vishnupurana,' pp. 78, 140; Skr. Dic. s.v. râhu; Sir W. Jones in 'As. Res.' vol. ii. p. 290; S. Davis, ibid., p. 258; Pictet, 'Origines Indo-Europ.' part ii. p. 584; Roberts, 'Oriental Illustrations,' p. 7; Hardy, 'Manual of Buddhism.'
434. Castrén, 'Finn. Myth,' p. 63; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 344.
435. Klemm, 'C. G.' vol. vi. p. 449; Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 308; Turpin, Richard, and Borri in Pinkerton, vol. iv. pp. 579, 725, 815; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 109, vol. iii. p. 242. See Eisenmenger, 'Entdecktes Judenthum,' vol. i. p. 398 (Talmudic myth).
436. Plutarch, de Facie in Orbe Lunae; Juvenal, Sat. vi. 441; Plin. ii. 9; Tacit. Annal. i. 28.
437. Bu metinde atıfta bulunulan yazarlar arasında 668-78 ve 224. sayfalarda Grimm ('D. M.'), Slav mitolojisi üzerine Hanusch (s. 268), Popular Antiquities'de Brand (cilt iii. s. 152), Zauber-Bibliothek'de Horst (cilt iv. s. 350) ve Comparing Popular Traditions'da D. Monnier (s. 138) bulunmaktadır. Bu metinde atıfta bulunulan yazarlar arasında 668-78 ve 224. sayfalarda Grimm ('D. M.'), Slav mitolojisi üzerine Hanusch (s. 268), Popular Antiquities'de Brand (cilt iii. s. 152), Zauber-Bibliothek'te Horst (cilt iv. s. 350) ve Comparing Popular Traditions'da D. Monnier (s. 138) bulunmaktadır. Migne'nin Batıl İnançlar Sözlüğü'ne de atıfta bulunulmuştur. 'Tutulma'; Cornelius Agrippa, 'De Occulta Philosophia,' bölüm 2, kısım 45'te ay tutulması ejderhasının bir görüntüsünü sunar.
438. Grey, 'Polyn. Myth.' pp. 54-58; in his Maori texts, Ko nga Mahinga, pp. 28-30, Ko nga Mateatea, pp. xlviii.-ix. I must express my gratitude to Sir G. Grey for providing a translation of the story of Maui entering the womb of Hine-nui-te-po and her crushing him to death between her thighs that is more explicit and mythologically consistent than the one in his English version. No changes needed. "Compare R. Taylor, 'New Zealand,' p. 132; Schirren, 'Wandersagen der Neuseel.' p. 33; Shortland, 'Trads. of N. Z.' p. 63 (a version of the myth of Maui's death); see also pp. 171, 180, and Baker in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 53.
439. John White, 'Ancient History of the Maori,' vol. i. p. 146.In former editions a statement received from New Zealand was inserted, that the cry or laugh of the tiwakawaka or pied fantail is only heard at sunset." However, this contradicts Sir W. Lawry Buller's accounts in his book 'Birds of New Zealand,' volume one, page 69, along with his response to my inquiry. According to Buller, the bird sings during the day, which invalidates the reasoning that connects the bird's sunset-song to a sunset-myth. In another version of Maui's death, in White, vol. ii. p. 112, the laughing bird is the patatai or little swamp-rail, which cries at and after nightfall and in the early morning (Buller, vol. ii. p. 98). Note to 3rd ed.
440. Mason, 'Karens,' in 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1865, part ii. p. 178, &c.
441. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 318; 'Algic Res.' vol. i. p. 135, &c., 144; John Tanner, 'Narrative,' p. 357; see Brinton, 'Myths of New World,' p. 166. For legends of Sun-Catcher, see 'Early Hist. of Mankind,' ch. xii.

442. Referanslar arasında Casalis'in 347. sayfadaki 'Basutos'u ve Callaway'in birinci cilltteki 56, 69, 84 ve 334. sayfalardaki 'Zulu Masalları' yer almaktadır. Ayrıca 241. sayfadaki prensesi yutup sağ salim eve getiren kurbağa hikâyesinden de bahsedilmektedir. Cranz'ın 271. sayfadaki çalışması, bir ayı ve deniz aygırı tarafından yutulan ve sonra tekrar fırlatılan Grönland angekokunu tartışmaktadır. Benzer şekilde, Bastian'ın 'Mensch' adlı eserinin ikinci cildinin 506-7. sayfaları ve J. M. Harris'in 'Mem. Anthrop. Soc." adlı kitabının ikinci cildinin 31. sayfasında Afrika ve Yeni Gine'deki benzer inanışlar hakkında bilgi verilmektedir.

443. Tzetzes ap. Lycophron, Cassandra, 33. Yafa ve Fenike ile bağlantı konusunda lütfen Plin. v. 14; ix. 4; Mela, i. 11; Strabon, xvi. 2, 28; Movers, Phoenizier, cilt i. s. 422-3. Yunus 2:2'deki "Hades'in karnından" ifadesi (mibten sheol, ἐκ κοιλίας ᾅδου) efsanenin ilk çağrışımının bir kalıntısı gibi görünmektedir.

444. 'Apocr. Gosp.' Nicodemus, ch. xx.; Mrs. Jameson, 'History of our Lord in Art,' vol. ii. p. 258.

445. Eireks Saga, 3, 4, in 'Flateyjarbok,' vol. i., Christiania, 1859; Baring-Gould, 'Myths of the Middle Ages,' p. 238.

446. Mrs. Jameson, 'Sacred and Legendary Art,' vol. ii. p. 138.

447. J. ve W. Grimm'in 'Kinder und Hausmärchen' cilt i ve iii, sırasıyla sayfa 26, 140 ve 15, 'Early Hist. of M.' 1. baskı (1865), sayfa 338'deki iki hikâyeye atıfta bulunur. Sir G. W. Cox'un 'Mythology' (1870), cilt i, sayfa 358, Kurt ve Yedi Çocuk'u haftanın günlerine dair bir mit olarak kabul eder (2. baskıya not). Karanlığın kurdundan Hanusch, sayfa 192, 'Gylfaginning,' 12 ve Grimm'in 'D. M.' sayfa 224 ve 668'de bahsedilmektedir. M.' sayfa 224 ve 668. Zeus ve Kronos efsanesi ile karşılaştırmak için "Taşlar" bölümünü dikkate alınız. Canavar tarafından yutulan Adam grubuna ait diğer çeşitli hikâyeler Lucian'ın 'Historiæ Veræ I,' Hardy'nin 'Manual of Buddhism,' s. 501, Lane'in 'Thousand and One Nights,' cilt iii. s. 104, Halliwell'in 'Pop. Rhymes,' s. 98, 'Nursery Rhymes,' s. 48, 'Early Hist. of Mankind,' s. 337.

448. Grey'in 'Polyn. Myth,' s. 16, &c., bkz. 144, ve Jas. White'ın 'Ancient History of the Maori,' cilt ii. s. 76, 115. Diğer ayrıntılar Schirren, 'Wandersagen der Neuseeländer,' s. 32-7, 143-51; R. Taylor, 'New Zealand,' s. 124, &c.; 116, 141, &c. ve volkan efsanesini karşılaştırın, s. 248; Yate, 'New Zealand,' s. 142; Polack, 'M. and C. of New Z.' cilt i. s. 15; S. S. Farmer, 'Tonga Is.' s. 134. Ayrıca bakınız Turner, 'Polynesia,' s. 252, 527 (Samoa versiyonu). Maui efsaneleri grubu incelendiğinde, Yeni Zelanda'dan Mahuika ve Maui-Tikitiki'nin Tonga'dan Mafuike ve Kijikiji'nin yanı sıra Samoa'dan Mafuie ve Tiitii'ye karşılık geldiği görülebilir.

449. Schoolcraft'ın 'Algic Res.' kitabı (cilt ii. s. 1-33) Manabozho'nun Parlayan Manitu'yu öldürmesinde üç okun tekrarlandığını belgelemektedir (cilt i. s. 153). Bu olgu, Nilsson'un 'Taş Devri'nde (s. 197) anlattığı gibi, Orvar Odd'un Destanı'nda da görülmektedir. Ayrıca, Kızıl-Kuğu gün batımı efsanesi George Eliot'ın 'Spanish Gypsy' (s. 63) ve Longfellow'un 'Hiawatha' (xii.) adlı eserlerinde de yer almaktadır.

450. See Kuhn's 'Zeitschrift,' 1860, vol. ix. p. 212; Max Müller, 'Chips,' vol. ii. p. 127; Cox, 'Mythology,' vol. i. p. 256, vol. ii. p. 239.

451. Grimm, 'D. M.' pp. 291, 767.

452. Mason'un 1865'te 'Journal of the Asiatic Society of Bengal'de yayınlanan 'Karens' adlı kitabının ikinci bölümü, 233-4. sayfaları, Burma'daki bir etnik grup olan Karenleri incelemektedir. Profesör Liebrecht, 1872 tarihli 'Göttingische Gelehrte Anzeigen' dergisinin 1290. sayfasında, bu eserin ilk baskısı üzerine yaptığı incelemede
453. Schoolcraft, 'Algic Researches,' cilt ii. s. 40, &c.; Loskiel, 'Gesch. der Mission,' Barby, 1789, s. 47 (İngilizce baskı, bölüm i. s. 35, yanlıştır). Ayrıca bakınız Brinton, 'Myths of New World,' s. 63. Bir Eskimo masalında, Giviok kapanan ve açılan iki dağa gelir ve aralarından hızla kürek çekerek geçer ancak birbirine çarpan dağlar kayığının kıçını ezer: Rink, 'Eskimoische Eventyr og Sagn,' s. 98, Liebrecht tarafından atıfta bulunulmuştur, l.c.
454. Kingsborough, 'Antiquities of Mexico,' vol. i.; Torquemanda, 'Monarquia Indiana,' xiii. 47; 'Con estos has de pasar por medio de dos Sierras, que se estan batiendo, y encontrando la una con la otra.' Clavigero, vol. ii. p. 94.
455. Apollodor. i. 9, 22; Appollon. Rhod. Argonautica, ii. 310-616; Pindar, 'Pythia Carm.' iv. 370.
456. Polack, 'Manners of N. Z.' vol. i. p. 16; 'New Zealand,' vol. i. p. 358; Yate, p. 142; Schirren, pp. 88, 165.
457. Euseb. Præp. Evang. iii. 9.
458. Rig-Veda, i. 115; Böhtlingk and Roth, s.v. 'mitra.'
459. Avesta, tr. Spiegel, 'Yaçna,' i. 35; iii., lxvii., 61-2; compare Burnouf, 'Yaçna.'
460. Macrob. Saturnal. i. 21, 13. See Max Müller, 'Chips,' vol. ii. p. 85.
461. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 665. See also Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 213.
462. Edda, 'Völuspa,' 22; 'Gylfaginning,' 15. See Grimm, 'D. M.' p. 133; 'Reinhart Fuchs.'
463. Nornlar ve Kaderler hakkında bilgi için Grimm'in 'D. M.' sayfa 376-386 ve Max Müller'in "Chips"cilt 2 sayfa 154. Ayrıca, Perseus efsanesiyle bağlantılı olarak, Gorgon'un başının insanları taşa çevirmesinin güneşin kendisiyle ilgili efsanelerle ilişkili olduğunu unutmayın. Hispaniola'da insanlar Toprak Ana'dan doğarak iki mağaradan çıkmışlardır. Bir gece, bu mağaraları koruyan dev uzaklaşmış ve doğan güneş onu Kauta adı verilen devasa bir kayaya dönüştürmüştür. Benzer şekilde, Gorgon'un başı Toprak Taşıyıcısı Atlas'ı kendi adıyla anılan dağa dönüştürdü. Daha sonra, diğer ilk mağara sakinleri de güneş ışığından etkilenmiş ve taşlara, ağaçlara, bitkilere ya da hayvanlara dönüşmüşlerdir. (Keşiş Roman Pane, Pinkerton'daki 'Life of Columbus'da, cilt) xii. s. 80; J. G. Müller'in 'Amer. Urrelig.' sayfa 179'da Orta Amerika'da Güneş'in eski hayvanları taşlaştırdığına dair bir Quiché efsanesi olduğunu belirtir (Brasseur'un 'Popol Vuh' sayfa 245). Bu, gün ışığı onları saklandıkları yerlerin dışında yakaladığında taşa dönüşen devler ve cücelerle ilgili İskandinav mitlerinin Amerikan versiyonunu yaratır. Bu fikirler, köylülerin bugün hâlâ inandığı, kayaların ya da 'duran taşların' dönüşmüş yaratıklar olduğu fikriyle bağlantılı görünmektedir. Fiji'de iki kaya, gün ışığında taşa dönüşen bir erkek ve dişi Tanrı olarak kabul edilir. Bu inanış Seemann'ın 'Viti' kitabının 66. sayfasında ve ayrıca 'Heidelberg. Jahrb. 1864, sayfa 216'da Liebrecht tarafından yazılmıştır. Aynı inanış, Seriphos'taki kayaların Gorgon'un başı tarafından taşlaştırılan adalılar olduğuna inanılan Perseus efsanesinde de bulunur.

464. Piedrahita, 'Hist. Gen. de las Conquistas del Nuevo Reyno de Granada,' Antwerp, 1688, part i. lib. i. c. 3; Humboldt, 'Monumens,' pl. vi.; J. G. Müller, 'Amer. Urreligʼ pp. 423-30.
465. Garcilaso de la Vega'nın 'Commentarios Reales,' i.c. 15, Prescott'un 'Peru,' cilt i. s. 7 ve J.G. Müller'in araştırma makaleleri, s. 303-8, 328-39 ile birlikte, diğer Peru versiyonlarındaki çeşitli mitik biçimlerdeki temel güneş kavramı hakkında fikir verir. Cieza de Leon'un eserinin C.R. Markham tarafından 1864'te Hakluyt Society için çevrilen ve düzenlenen çevirileri de bu fikre ışık tutmaktadır (s. xlix. 298, 316, 372). Stevenson ve Bastian, Güney Amerika'da geçirdikleri süre boyunca efsanenin alışılmadık bir varyasyonuyla karşılaşmışlardır. Bu varyasyonda, adı Ingasman Cocapac olarak değiştirilen İnka Manco Ccapac, Peru mitolojisinde rol oynayan bir İngiliz hakkında bir hikâyeye ilham kaynağı olmuştur. (Referans: W.B. Stevenson, 'Residence in S. America', cilt i. s. 394 ve Bastian, 'Mensch', cilt iii. s. 347)
466. Stanbridge, 'Abor. of Australia,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 301.
467. H. Yule, 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. xiii. p. 628.
468. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 269.
469. Bleek, 'Reynard in S. Africa,' pp. 69-74; C. J. Andersson, 'Lake Ngami,' p. 328; see Grout, 'Zulu-land,' p. 148; Arbousset and Daumas, p. 471. Ay ile tavşan arasındaki bağlantıya gelince, cf. Skr. 'çaçanka;' and in Mexico, Sahagun, book vii. c. 2, in Kingsborough, vol. vii.
470. Williams, 'Fiji,' birinci cilt, sayfa 205. Caroline Adası efsanesine göre, başlangıçta insanlar sadece küçülen ayın son gününde hayattan ayrılır ve ay yeniden ortaya çıktığında huzurlu bir uykudan uyanırmış gibi yeniden uyanırlarmış ancak kötü niyetli ruh Erigirers geri dönüşü olmayan bir ölüme neden olmuştur: De Brosses, 'Hist. des Navig. aux Terres Australes,' cilt iki, sayfa 479. Kaliforniya yerlilerinin bir şarkısında bile, tıpkı ayın ölüp tekrar dirilmesi gibi, öldükten sonra yeniden doğacakları belirtilmektedir. Duflot de Mofras, Bastian'ın 'Rechtsverhältnisse,' s. 385 ve 'Psychologie,' s. 54'te bundan bahseder.
471. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 284; vol. iv. p. 333; Tickell in 'Journ. As. Soc.' Bengal, vol. ix. part ii. p. 797; Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 422.
472. Stanbridge in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. pp. 301-3.
473. Aşil'e benzer şekilde zayıf bir noktası dışında zarar görmeyen bir kahraman ya da Tanrının hikâyesi, tek zayıf noktası kafa derisi olan Parlayan Manitu ve sadece başının tepesindeki zayıf bölgeye beyaz bir çam kozalağının açtığı yarayla öldürülebilen kudretli Kwasind masallarında tekrarlanır (Schoolcraft, 'Algic Res.' cilt i. s. 57-66; cilt ii. s. 163).
474. Taylor, 'New Zealand,' p. 363.
475. Stanbridge, Charlevoix, Leems ve Cotton Mather gibi çeşitli kaynaklarda adı geçmektedir. Kuzey Amerika'daki Büyük ve Küçük Kepçe yıldızlarıyla bağlantılı olan ayının adı uzun zamandır fark edilmektedir. Aryan adının kökeni üzerine daha fazla gözlem Max Müller'in "Lectures,' 2. seri, s. 361'de bulunabilir.
476. Casalis, p. 196; Waitz, vol. ii. p. 191.
477. Long's Exp. vol. i. p. 288; Schoolcraft, part i. p. 272; Le Jeune in 'Rel. des Jés. de la Nouvelle France,' 1634, p. 18; Loskiel, part i. p. 35; J. G. Müller, p. 63.

478. Hanusch, pp. 272, 407, 415.
479. Porphyr. de Antro Nympharum, 28; Macrob. de Somn. Scip. I. 12.
480. Beausobre, 'Hist. de Manichée,' vol. ii. p. 513.
481. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 341; 'Chronique de Tabari,' tr. Dubeux, p. 24; Grimm, 'D.M.' p. 330, &c.
482. Chaucer'ın 'House of Fame' adlı eserinde, ilkel kültürlerin galaksi-mitleriyle bağlantılı Aryan mitolojisine bir gönderme vardır. Bu konuyla ilgili daha fazla tartışma Pictet'in 'Origines,' bölüm ii. s. 582 ve benzer eserlerinde bulunabilir. Bay J. Jeremiah'a göre, İskoçya'da Samanyolu 1871'den itibaren hâlâ "Watling Caddesi' olarak anılmaktadır. Ayrıca 17 Kasım 1871'de Filoloji Derneği'ne sunduğu bir bildiride 'Samanyolu'nun Galce isimleri' hakkında yazı yazmıştır. Benzer şekilde, Suffolk'ta Samanyolu 'Londra Yolu' olarak bilinmektedir.
483. Yate, 'New Zealand,' p. 144, see Ellis, 'Polyn. Res.' vol. ii. p. 417.
484. Virg. Aeneid, i. 56; Homer, Odyss. x. 1.
485. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. i. p. 200; vol. ii. pp. 122, 214; 'Indian Tribes,' part iii. p. 324.
486. Brinton, 'Myths of the New World,' ch. iii.
487. 'Rig-Veda,' tr. by Max Müller, vol. i. (Hymns to Maruts); Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. iii. p. 67; Cox, 'Mythology of Aryan Nations,' vol. ii. ch. v.
488. Grimm, 'D. M.' pp. 126, 599, 894; Hunt, 'Pop. Rom.' 1st ser. p. xix.; Baring-Gould, 'Book of Werewolves,' p. 101; see 'Myths of the Middle Ages,' p. 25; Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' pp. 13, 236; Monnier, 'Traditions,' pp. 75, &c., 741, 747.
489. Pr. Max v. Wied, 'Reise in N. A.' vol. i. pp. 446, 455; vol. ii. pp. 152, 223; Sir Alex. Mackenzie, 'Voyages,' p. cxvii.; Sproat, 'Scenes of Savage Life' (Vancouver's I.), pp. 177, 213; Irving, 'Astoria,' vol. ii. ch. xxii.; Le Jeune, op. cit. 1634, p. 26; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 233, 'Algic Res.' vol. ii. pp. 114-6, 199; Catlin, vol. ii. p. 164; Brasseur, 'Popol Vuh,' p. 71 and Index, 'Hurakan;' J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 222, 271; Ellis, 'Polyn. Res.' vol. ii. p. 417; Jno. Williams, 'Missionary Enterprise,' p. 93; Mason, l.c. p. 217; Moffat, 'South Africa,' p. 338; Casalis, 'Basutos,' p. 266; Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 119.
490. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 120; S. S. Farmer, 'Tonga,' p. 135; Schirren, pp. 35-7.
491. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 837.
492. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' pp. 61, 122.
493. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 482.
494. Pouchet, 'Plurality of Races,' p. 2.
495. Steller, 'Kamtschatka,' p. 267.
496. Mason, 'Karens,' l.c. p. 182.
497. Bell, 'Tr. in Asia,' in Pinkerton, vol. vii. p. 369; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 168; Lane, 'Thousand and one Nights,' vol. i. p. 21; see Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 171; Beausobre, 'Manichée,' vol. i. p. 243.
498. Edda, 'Gylfaginning,' 50; Grimm, 'D. M.' p. 777, &c.
499. Kaempfer, 'Japan,' in Pinkerton, vol. vii. p. 684; see mammoth-myths in 'Early Hist. of Mankind,' p. 315.
500. Hamilton in 'As. Res.' vol. ii. p. 344; Colebrooke, ibid. vol. iv. p. 385; Earl in

'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 682; vol. iv. p. 9. See Renaudot, 'Travels of Two Mahommedans,' in Pinkerton, vol. vii. p. 183.

501. F. Buckland, 'Curiosities of Nat. Hist.' 3rd series, vol. ii. p. 39.
502. Andrew Boorde, 'Introduction of Knowledge,' ed. by F. J. Furnivall, Early Eng. Text Soc. 1870, p. 133.
503. Ælian, De Nat. Animal, v. 2, see 8.
504. Acta Sanctorum Bolland. Jan. xvi.
505. 'Acts of Peter and Paul,' trans. by A. Walker, in Ante-Nicene Library, vol. xvi. p. 257; F. F. Tuckett in 'Nature,' Oct. 20, 1870. See Lyell, 'Principles of Geology,' ch. xxx.; Phillips, 'Vesuvius,' p. 244.
506. Lane, 'Thousand and One N.' vol. i. pp. 161, 217; vol. iii. p. 78; Hole, 'Remarks on the Ar. N.' p. 104; Heinrich von Veldeck, 'Herzog Ernst's von Bayern Erhöhung, &c.' ed. Rixner, Amberg, 1830, p. 65; see Ludlow, 'Popular Epics of Middle Ages,' p. 221.
507. Sir John Maundevile, 'Voiage and Travaile.'
508. Sir Thomas Browne, 'Vulgar Errours,' ii. 3.
509. 'Mémoires conc. l'Hist., &c., des Chinois,' cilt. iv. s. 457. 'Thousand and One N.' cilt iii. s. 119'daki manyetik (?) atlı hikâyesini, Çinlilerin bahsettiği hareketli kollu bir işaret figürüne sahip manyetik arabalarla karşılaştırın, A. v. Humboldt, 'Asie Centrale,' cilt i. s. xl.; Goguet, cilt iii. s. 284. ("Loadstone" dağı, gücünü tepesinde dönen arsız bir atlıdan alır).
510. Brasseur, 'Popol Vuh,' s. 23-31. Orta Amerika'dan gelen ve sonunda primatlara dönüşen aptal antik figürlerle ilgili bu efsaneyi Schoolcraft'ın 'Indian Tribes', bölüm i. s. 320'de bulunan bir Pottowatomi masalıyla karşılaştırın.
511. Dos Santos, 'Ethiopia Oriental,' Evora, 1609, part i. chap. ix.; Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 177. See also Burton, 'Footsteps in E. Afr.' p. 274; Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 178 (W. Afr.).
512. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. p. 102.
513. Weil, 'Bibl. Leg. der Muselmänner,' p. 267; Lane, 'Thousand and One N.' vol. iii. p. 350; Burton, 'El Medinah, &c.' vol. ii. p. 343.
514. Ovid, 'Metamm.' xiv. 89-100; Welcker, 'Griechische Götterlehre,' vol. iii. p. 108.
515. Campbell in 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1866, part ii. p. 132; Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 456; Tod, 'Annals of Rajasthan,' vol. i. p. 114.
516. Bourien in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 73; see 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 271.
517. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 435; 'Mensch,' vol. iii. pp. 347, 349, 387, Koeppen, vol. ii. p. 44; J. J. Schmidt, 'Völker Mittel-Asiens,' p. 210.
518. Froebel, 'Central America,' p. 220; see Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 401. İnsanların maymunlardan geldiğine dair diğer gelenekler için bkz. Farrar, 'Chapters on Language,' p. 45.
519. Bosman, 'Guinea,' p. 440; Waitz, vol. ii. p. 178; Cauche, 'Relation de Madagascar,' p. 127; Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. i. p. 288; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 44; Pouchet, 'Plurality of Human Race,' p. 22.
520. Monboddo, 'Origin and Progress of Lang.' 2nd ed. vol. i. p. 277; Du Chaillu, 'Equatorial Africa,' p. 61; St. John, 'Forests of Far East,' vol. i. p. 17; vol. ii. p. 239.

521. Max Müller in Bunsen, 'Phil. Univ. Hist.' vol. i. p. 340; 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. xxiv. p. 207. See Marsden in 'As. Res.' vol. iv. p. 226; Fitch in Pinkerton, vol. ix. p. 415; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 465; vol. ii. p. 201.
522. Ayeen Akbaree'nin metni Gladwin tarafından çevrilmiş ve 'Report of Ethnological Committee Jubbulpore Exhibition, 1866-7,' bölüm i. s. 3'te yer almıştır. Banmanush'tan Campbell'in 'Kumaon and Nepal' adlı eserinde de bahsedilmektedir. 'Ethnology of India', 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1866, bölüm ii. s. 46.
523. Marsden, 'Sumatra,' p. 41.
524. Logan in 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 246; vol. iii. p. 490; Thomson, ibid. vol. i. p. 350; Crawfurd, ibid. vol. iv. p. 186.
525. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 123; vol. iii. p. 435.
526. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. pp. 425, 471.
527. Bosjesman'ın adı bir çalılıkta barınmasından gelir ve Afrika antilobuna benzeyen 'çalı-keçi' anlamına gelir.
528. Martius, vol. i. p. 50.
529. Humboldt and Bonpland, vol. v. p. 81; Southey, 'Brazil,' vol. i. p. xxx.; Bates, 'Amazons,' vol. i. p. 73; vol. ii. p. 204.
530. Castelnau, 'Exp. dans l'Amér. du Sud,' vol. iii. p. 118. See Martius, vol. i. pp. 248, 414, 563, 633.
531. Petherick, 'Egypt, &c.' p. 367.
532. Southey, 'Brazil,' vol. i. p. 685; Martius, vol. i. pp. 425, 633.
533. Krapf, p. 142; Baker, 'Albert Nyanza,' vol. i. p. 83; St. John, vol. i. pp. 51, 405; and others.
534. Lockhart, 'Abor. of China,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 181.
535. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 358; vol. iv. p. 374; Cameron, 'Malayan India,' p. 120; Marsden, p. 7; Antonio Galvano, pp. 120, 218.
536. Davis, 'Carthage,' p. 230; Bostock and Riley's Pliny (Bohn's ed.), vol. ii. p. 134, note.
537. Francisque-Michel, 'Races Maudites,' vol. i. p. 17; 'Argot,' p. 349; Fernan Caballero, 'La Gaviota,' vol. i. p. 59.
538. Horne Tooke, 'Diversions of Purley,' vol. i. p. 397.
539. Baring-Gould, 'Myths,' p. 137.
540. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 252; Backhouse, 'Austr.' p. 557; Purchas, vol. iv. p. 1290; De Laet, 'Novus Orbis,' p. 543.
541. For various other stories of tailed men, see 'As. Res.' vol. iii. p. 149; 'Mem. Anthrop. Soc.' vol. i. p. 454; 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 261, &c. (Nicobar Islands); Klemm, 'C. G.' vol. ii. pp. 246, 316 (Sarytschew Is.); 'Letters of Columbus,' Hakluyt Soc. p. 11 (Cuba), &c., &c.
542. Details of monstrous tribes have been in past centuries specially collected in the following works: 'Anthropometamorphosis: Man Transformed, or the Artificiall Changeling, &c.,' scripsit J. B. cognomento Chirosophus, M.D., London, 1653; Calovius, 'De Thaumatanthropologia, vera pariter atque ficta tractatus historico-physicus,' Rostock, 1685; J. A. Fabricius, 'Dissertatio de hominibus orbis nostri incolis, &c.,' Hamburg, 1721. Only a few principal references are here given.

543. Grimm, 'D. M.' ch. xvii. xviii.; Nilsson, 'Primitive Inhabitants of Scandinavia,' ch. vi.; Hanusch, 'Slaw. Myth.' pp. 230, 325-7; Wuttke, 'Volksabergl.' p. 231.
544. 'Chronique de Tabari,' tr. Dubeux, part i. ch. viii. See Koran, xviii. 92.
545. Pigafetta in Pinkerton, vol. xi. p. 314. See Blumenbach, 'De Generis Humanæ Varietate;' Fitzroy, 'Voy. of Adventure and Beagle,' vol. i.; Waitz, 'Anthropologie,' vol. iii. p. 488.
546. Knivet in Purchas, vol. iv. p. 1231; compare Humboldt and Bonpland, vol. v. p. 564, with Martius, 'Ethnog. Amer.' p. 424; see also Krapf, 'East Africa,' p. 51; Du Chaillu, 'Ashango-land,' p. 319.
547. 'Early Hist. of Mankind,' ch. xi.; Hunt, 'Pop. Rom.' 1st series, pp. 18, 304.
548. Squier, 'Abor. Monuments of N. Y.' p. 68; Long's 'Exp.' vol. i. pp. 62, 275; Hersart de Villemarqué, 'Chants Populaires de la Bretagne,' p. liv., 35; Meadows Taylor in 'Journ. Eth. Soc.' vol. i. p. 157.
549. Gul. de Rubruquis in Pinkerton, vol. vii. p. 69; Lane, 'Thousand and One N.' vol. iii. pp. 81, 91, see 24, 52, 97; Hole, p. 63; Marco Polo, book iii. ch. xii.
550. Benjamin of Tudela, 'Itinerary,' ed. and tr. by Asher, 83; Plin. vii. 2. See Max Müller in Bunsen 'Philos. Univ. Hist.,' vol. i. pp. 346, 358.
551. Plin. iv. 27; Mela, iii. 6; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 120; vol. ii. p. 93; St. John, vol. ii. p. 117; Marsden, p. 53; Lane, 'Thousand and One N.' vol. iii. pp. 92, 305; Petherick, 'Egypt, &c.' p. 367; Burton, 'Central Afr.' vol. i. p. 235; Pedro Simon, 'Indias Occidentales,' p. 7.
552. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol i. p. 133.
553. Marco Polo, book iii. ch. xviii.
554. Ælian, iv. 46; Plin. vi. 35; vii. 2. See for other versions, Purchas, vol. iv. p. 1191; vol. v. p. 901; Cranz, p. 267; Lane, 'Thousand and One Nights,' vol. iii. pp. 36, 94, 97, 305; Davis, 'Carthage,' p. 230; Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 83.
555. Plin. v. 8; vi. 24, 35; vii. 2; Mela, iii. 9; Herberstein in Hakluyt, vol. i. p. 593; Latham, 'Descr. Eth.' vol. i. p. 483; Davis, l.c.; see 'Early Hist. of Mankind,' p. 77.
556. Plin. v. 8; Lane, vol. i. p. 33; vol. ii. p. 377; vol. iii. p. 81; Eisenmenger, vol. ii. p. 559; Mandeville, p. 243; Raleigh in Hakluyt, vol. iii. pp. 652, 665; Humboldt and Bonpland, vol. v. p. 176; Purchas, vol. iv. p. 1285; vol. v. p. 901; Isidor. Hispal. s.v. 'Acephali;' Vambéry, p. 310, see p. 436.
557. Lane, cilt i. s. 33; Callaway, 'Zulu Tales,' cilt i. s. 199, 202. Virg. Æn. viii. 194; benzer bir metafor Nimchas'ın adıdır, Farsça nim-half'ten gelir, 'Journ. Eth. Soc.' cilt i. s. 192, bkz. Fransızca demi-monde. Pliny'nin vii. 2'de, Schoolcraft'ın 'Indian Tribes', bölüm iii. s. 521'de ve Charlevoix'nın cilt i. s. 25'te tanımladığı gibi, 'tek bacaklı' kabileler olarak bilinen ve aynı soydan geldiği düşünülen kabileleri karşılaştırın. G. F. Moore'un 'Vocab.' s. 5, 71'de belirttiğine göre, Avustralyalılar bu kabileleri tanımlamak için 'tek bacaklı' anlamına gelen 'matta gyn' metaforunu kullanırlar.
558. Hayton, Purchas, cilt iii. s. 108; bakınız Klemm, 'C. G.' cilt vi. s. 129; Vambéry, s. 49; Homeros. Odyss. ix.; Strabo, i. 2, 12; bkz Scherzer, 'Voy. of Novara,' cilt ii. s. 40; C. J. Andersson, 'Lake Ngami, &c.,' s. 453; Du Chaillu, 'Equatorial Africa,' s. 440; Sir J. Richardson, 'Polar Regions,' s. 300. İkiden fazla gözü olan kabileler

için bakınız Plinius'un mecazi olarak açıkladığı Nisacæthæ ve Nisyti, Plin. vi. 35; ayrıca Bastian, 'Mensch,' cilt. ii. s. 414; 'Oestl. Asien,' cilt i. s. 25, 76; Petherick, l.c.; Bowen, 'Yoruba Gr.' s. xx.; Schirren, s. 196.

559. Kölle, 'Vei Gr.' sayfa 229; Strabon, i. 2, 35. Kerç'teki mezarlıklarda yapay olarak uzatılmış gerçek Μακροκέφαλοι kafatasları bulunmaktadır (Hippokrates, 'De Aeris,' 14.).
560. Plin., vii. 2.; Humboldt and Bonpland, vol. v. p. 81.
561. Krapf, p. 359.
562. Southey, 'Brazil,' vol. iii. p. 390.
563. D. Wilson, 'Archæology, &c. of Scotland,' p. 123.
564. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 128; Livingstone, p. 532.
565. Williams'ın 'Fiji' (s.160), Seemann'ın 'Viti' (s.113) ve Turner'ın 'Polinezya' (s.182) adlı eserlerinin yanı sıra Samoalılar da dahil olmak üzere birçok kaynak dövme ile ilgili benzer bir efsane anlatmaktadır. Ayrıca, Latham'ın 'Descr. Asien' (cilt i. s.112) başka bir dövme efsanesine yer vermektedir. Eth.' (cilt i. s.152) ve Bastian'ın 'Oestl. Asien' (cilt i. s.112) başka bir dövme efsanesi içerir.
566. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. pp. 167-8; Wilkinson in Rawlinson's 'Herodotus,' vol. ii. p. 79; Grimm, 'D. M.' pp. 972-6; W. G. Palgrave, 'Arabia,' vol. i. p. 251; Squier and Davis, 'Monuments of Mississippi Valley,' p. 134; Taylor, 'New Zealand,' p. 258.
567. Latham, 'Descr. Eth.' cilt i. s. 43; Lejean, 'Rev. des Deux Mondes,' 15 Şubat 1862, s. 856; Apollodor. iii. 8. Arequipa'nın Perulular tarafından ari! quepay== 'evet! kal' kelimelerinden türetilmesini karşılaştırın, İnkalar tarafından kolonicilere hitap edildiği söylenir: Markham, 'Quichua Gr. and Dic.'; ayrıca Dahome, Danh-ho-men== 'Danh'ın karnında' sözünün etimolojisinin Kral Dako'nun sarayını fethedilen Kral Danh'ın cesedi üzerine inşa ettiği hikâyesinden geldiği varsayılmaktadır: Burton, 'Tr. Eth. Soc.' cilt iii. s. 401.
568. Charnock, 'Verba Nominalia,' s.v. 'chic;' see Francisque-Michel, 'Argot,' s.v.
569. 'Spectator,' No. 147; Brand, 'Pop. Ant.' cilt iii. s. 93; Hotten, 'Slang Dictionary,' s. 3; Charnock, s.v. 'cant. 'Cant' kelimesinin kökeni pek çok tartışmaya konu olmuştur. Bazı kaynaklar bu sözcüğün dilencilerin mızmızlanmalarından geldiğini öne sürmektedir ancak dilenciler birbirleriyle jargonla konuştuklarında mızmızlanmayı bıraktıkları için bu iddia geçerliliğini yitirmektedir. Kaynaklar: Alternatif bir açıklama da kelimenin doğrudan Latince cantare'den geldiğidir ki bu da İtalyanca ve Fransızca'da konuşmak anlamına gelen argo bir kelimedir. Francisque-Michel, 'Argot'). Galce ve İrlandaca'da konuşma, dil veya lehçe anlamına gelen cainnt'in Kelt kökenli olması daha muhtemeldir (bkz. Wedgwood'un 'Etimolojik Sözlüğü'). Seyyar satıcıların Fransızcası ya da serserilerin argosunun Galce karşılıkları 'Laidionn nan ceard' ya da 'cainnt cheard'dır; bu da tamircilerin Latincesi ya da jargonu anlamına gelir ve 'cairds' cant' olarak da bilinir. Cainnt ve cantare arasındaki bağlantı bu teori üzerinde önemli bir etkiye sahip değildir.
570. Francisque-Michel, 'Argot,' s.v. 'maccabe, macchabée'==noyé.
571. Musters, 'Patagonians,' pp. 69, 184.
572. Döhne, 'Zulu Dic.' p. 417; Arbousset and Daumas, p. 269; Waitz, vol. ii. pp. 349, 352.

573. Shortland, 'Trads. of N. Z.' p. 224.
574. Hayali Ataların benimsenmesinin ortak bir soy inancıyla nasıl bağlantılı olduğu ve bu uygulamaların önemli siyasi ve dini etkileri hakkında bilgi için Grote'un 'History of Greece,' cilt i.; McLennan'ın 'Primitive Marriage;' ve Maine'in 'Ancient Law' adlı eserlerine bakınız. Pott'un 'Anti-Kaulen, oder Mythische Vorstellungen vom Urspringe der Völker and Sprachen' adlı eseri, aynı adı taşıyan Atalar hakkında ilgi çekici bilgiler içermektedir.
575. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 54; see p. 283.
576. Macpherson, 'India,' p. 78.
577. Vambéry, 'Central Asia,' p. 325; Latham, 'Descr. Eth.' vol. i. p. 456 (Ostyaks); Georgi, 'Reise im Russ. Reich,' vol. i. 242 (Tunguz).
578. Barth, 'N. & Centr. Afr.' vol. ii. p. 71.
579. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 574.
580. Martius, vol. i. pp. 180-4; Waitz, vol. iii. p. 416.
581. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 319, part iii. p. 268, see part ii. p. 49; Catlin, vol. ii. p. 128; J. G. Müller, pp. 134, 327.
582. Grote, 'Hist. of Greece;' Pausan. iii. 20; Diod. Sic. v.; Apollodor. Bibl. i. 7, 3, vi. 1, 4; Herodot. i. 171.
583. Max Müller in Bunsen, vol. i. p. 338; Tabari, part i. ch. xlv., lxix.
584. Sir W. Jones in 'As. Res.' vol. ii. p. 24; Vansittart, ibid. p. 67; see Campbell, in 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1866, part ii. p. 7.
585. Will, de Rubruquis in Pinkerton, vol. vii. p. 23; Gabelentz in 'Zeitschr. für die Kunde des Morgenlandes,' vol. ii. p. 73; Schmidt, 'Völker Mittel-Asien,' p. 6.
586. See also Pott, 'Anti-Kaulen,' pp. 19, 23; 'Rassen,' pp. 70, 153; ve Max Müller, "Chips,"cilt ii. s. 68'de sömürgeleştirme mitleri üzerine açıklamalar.
587. Seemann, 'Viti,' p. 311; Turner, 'Polynesia,' p. 252.
588. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 69.
589. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. i. p. 122; 'Indian Tribes,' part i. p. 320, part ii. p. 230.
590. J. R. Wise, 'The New Forest,' p. 160; Taylor, 'New Zealand,' p. 268; Max Müller, 'Chips,' vol. i. p. 249; M. A. Walker, 'Macedonia,' p. 192; Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 665; Lucian. de Deâ Syriâ, 8; Hunt, 'Pop. Rom.' 2nd Series, p. 15; Wuttke, 'Volksaberglaube,' pp. 16, 94; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 59, vol. iii. p. 185; Buchanan, 'Mysore, &c.' in Pinkerton, vol. viii. p. 714.
591. Sprenger, 'Leben des Mohammad,' vol. i. pp. 78, 119, 162, 310.
592. Marco Polo, book i. ch. viii.
593. Grote, vol. i. p. 347.
594. Welcker, vol. i. p. 756.
595. Xenoph. Memorabilia, ii. 1.
596. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 259.
597. Steller, 'Kamtschatka,' p. 255.
598. Wilson in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iv. p. 306.
599. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 382.
600. Bleek, 'Reynard in S. Afr.' pp. 5, 47, 67 (bunlar son zamanlarda Avrupalılardan ödünç alınmış gibi görünen hikâyeler arasında yer almamaktadır). Bkz. 'Early His-

tory of Mankind,' p. 10.

601. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 355.
602. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. i. p. 160; see pp. 43, 51.
603. Jakob Grimm, 'Reinhart Fuchs,' Introd.
604. Account of Laura Bridgman, p. 120.
605. Bowring, 'Siam,' vol. i. p. 313; Hardy, 'Manual of Budhism,' p. 98. See the fable of the 'Crow and Pitcher,' in Plin. x. 60, and Bastian, 'Mensch,' vol. i. p. 76.
606. Jameson, 'History of Our Lord in Art,' vol. i. p. 375.
607. J. D. Lang, 'Queensland,' pp. 340, 374, 380, 388, 444 (Buddai appears, p. 379, bir tufana neden olarak; muhtemelen Budyah ile özdeştir).
608. Moffat, 'South Africa,' p. 261.
609. Azara, 'Voy. dans l'Amérique Méridionale,' vol. ii. pp. 3, 14, 25, 51, 60, 91, 119, &c.; D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. p. 318.
610. Muir, 'Sanskrit Texts,' part ii. p. 435; Euseb. 'Hist. Eccl.' iv. 15; Bingham, book i. ch. ii.; Vanini, 'De Admirandis Naturae Arcanis,' dial. 37; Lecky, 'Hist. of Rationalism,' vol. i. p. 126; Encyclop. Brit. (5th ed.) s.v. 'Superstition.'
611. J. de Verrazano in Hakluyt, vol. iii. p. 300.
612. See W. Ellis, 'Hist. of Madagascar,' vol. i. p. 429; Flacourt, 'Hist. de Madagascar,' p. 59.
613. Dampier, 'Voyages,' vol. ii. part ii. p. 76.
614. Roe in Pinkerton, vol. viii. p. 2.
615. Lubbock, 'Prehistoric Times,' p. 564: see also 'Origin of Civilization,' p. 138.
616. Sproat, 'Scenes and Studies of Savage Life,' p. 205.
617. Mouat, 'Andaman Islanders,' pp. 2, 279, 303. Yukarıda yazılanlardan bu yana, olağanüstü Andaman dini şu kişiler tarafından tanımlanmıştır Mr. E. H. Man, in 'Journ. Anthrop. Inst.' vol. xii. (1883) p. 156. (Note to 3rd ed.)
618. Baker, 'Races of the Nile Basin,' in Tr. Eth. Soc. vol. v. p. 231; 'The Albert Nyanza,' vol. i. p. 246. See Kaufmann, 'Schilderungen aus Central-afrika,' p. 123; Brun-Rollet, 'Le Nil Blanc et le Soudan,' pp. 100, 222, also pp. 164, 200, 234; G. Lejean in 'Rev. des Deux M.' April 1, 1862, p. 760; Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. pp. 72-5; Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 208. Vahşi kabilelerin dinlerinin dar tanımlar veya yetersiz kanıtlarla reddedildiğine dair kaydedilmiş diğer vakalar Meiners'de bulunabilir, 'Gesch. der Rel.' vol. i. pp. 11-15 (Australians and Californians); Waitz, 'Anthropologie,' vol. i. p. 323 (Aru Islanders, &c.); Farrar in 'Anthrop. Rev.' Aug. 1864, p. ccxvii, (Kafirs, &c.); Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 583 (Manaos); J. G. Palfrey, 'Hist. of New England,' vol. i. p. 46 (New England tribes).
619. Bu terim özellikle flojiston teorisinin de savunucusu olan Stahl'ın doktrinini ifade etmek için kullanılmıştır. Stahl'ın Animizmi, yaşamsal ilke ve ruhu özdeşleştiren klasik teorinin modern bilimsel biçimde yeniden canlandırılması ve geliştirilmesidir. 'Theoria Medica Vera,' Halle, 1737; ve görüşleri üzerine eleştirel bir tez olan Lemoine, 'Le Vitalisme et l'Animisme de Stahl,' Paris, 1864.
620. Bonwick, 'Tasmanians,' p. 182.
621. Tanner's 'Narr.' p. 291, Cree atchâk==soul.
622. Brasseur, 'Langue Quichée,' s.v.

623. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 705; vol. ii. p. 310.
624. Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. p. 194.
625. Döhne, 'Zulu Dic.' s.v. 'tunzi;' Callaway, 'Rel. of Amazulu,' pp. 91, 126; 'Zulu Tales,' vol. i. p. 342.
626. Casalis, 'Basutos,' p. 245; Arbousset and Daumas, 'Voyage,' p. 12.
627. Goldie, 'Efik Dictionary,' s.v.; see Kölle, 'Afr. Native Lit.' p. 324 (Kanuri). Also 'Journ. Ind. Archip.' vol. v. p. 713 (Australian).
628. Dante, 'Div. Comm. Purgatorio,' canto iii. Compare Grohmann, 'Aberglauben aus Böhmen,' p. 221. See ante, p. 85.
629. Rochefort, pp. 429, 516; J. G. Müller, p. 207.
630. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 135; S. S. Farmer, 'Tonga,' &c. p. 131.
631. Casalis, l.c. See also Mariner, ibid.
632. Bastian, 'Psychologie,' pp. 15-23.
633. J. H. Bernau, 'Brit. Guiana,' p. 134.
634. Grimm, 'D. M.' pp. 1028, 1133. Anglo-Saxon man-lica.
635. Lieber, 'Laura Bridgman,' in Smithsonian Contrib. vol. ii. p. 8.
636. G. F. Moore, 'Vocab. of W. Australia,' p. 103.
637. Brinton, p. 50, see p. 235; Bastian, 'Psychologie,' p. 15.
638. Cranz, 'Grönland,' p. 257.
639. Crawfurd, 'Malay Gr. and Dic.' s.v.; Marsden, 'Sumatra,' p. 386.
640. Oviedo, 'Hist. du Nicaragua,' pp. 21-51.
641. Pott, 'Zigeuner,' vol. ii. p. 306; 'Indo-Germ. Wurzel-Wörterbuch,' vol. i. p. 1073; Borrow, 'Lavengro,' vol. ii. ch. xxvi. 'write the lil of him whose dook gallops down that hill every night,' see vol. iii. ch. iv.
642. Brinton, 'Myths of New World,' p. 253; Comm. in Virg. Æn. iv. 684; Cic. Verr. v. 45; Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 210; Rochholz, 'Deutscher Glaube,' &c. vol. i. p. 111.
643. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 241.
644. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 393.
645. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. pp. 75-8; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. pp. 33, 83, part iv. p. 70; Waitz, vol. iii. p. 194; J. G. Müller, pp. 66, 207-8.
646. Cross in 'Journ. Amer. Oriental Soc.' vol. iv. p. 310.
647. Macpherson, pp. 91-2. See also Klemm, 'C. G.' vol. iii. p. 71 (Lapp); St. John, 'Far East,' vol. i. p. 189 (Dayaks).
648. Shürmann, 'Vocab. of Parnkalla Lang.' s.v.
649. Tanner's 'Narr.' p. 291; Keating, 'Narr. of Long's Exp.' vol. ii. p. 154.
650. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 242; see the converse process of catching away a man's soul, causing him to pine and die, p. 250.
651. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 220.
652. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 319; also Sproat, p. 213 (Vancouver's I.).
653. Bastian, 'Psychologie,' p. 34; Gmelin, 'Reisen durch Sibirien,' vol. ii. p. 359 (Yakuts); Ravenstein, 'Amur,' p. 351 (Tunguz).
654. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 143; vol. ii. pp. 388, 418; vol. iii. p. 236. Mason, 'Karens,' l.c. p. 196, &c.; Cross, 'Karens,' in 'Journ. Amer. Oriental Soc.' vol. iv.

1854, p. 307. See also St. John, 'Far East,' l.c. (Dayaks).

655. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 150.
656. Cardan, 'De Varietate Rerum,' Basel, 1556, cap. xliii.
657. Stanbridge, 'Abor. of Victoria,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 300.
658. Macpherson, 'India,' p. 103.
659. Cranz, 'Grönland,' p. 269. See also Sproat, l.c.
660. Rühs, 'Finland,' p. 303; Castrén, 'Finn. Myth.' p. 134; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 319.
661. Vatnsdæla Saga; Baring-Gould, 'Werewolves,' p. 29.
662. Plin. vii. 53; Lucian. Hermotimus, Musc. Encom. 7.
663. R. D. Owen, 'Footfalls on the Boundary of another World,' p. 259. See A. R. Wallace, 'Scientific Aspect of the Supernatural,' p. 43.
664. Brand, 'Pop. Ant.' vol. i. p. 331, vol. iii. p. 236. See Calmet, 'Diss. sur les Esprits;' Maury, 'Magie,' part ii. ch. iv.
665. Cranz, 'Grönland,' p. 257.
666. Waitz, vol. iii. p. 195.
667. Taylor, 'New Zealand,' pp. 104, 184, 333; Baker in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 57.
668. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 319; Jagor in 'Journ. Eth. Soc.,' vol. ii. p. 175.
669. Mason, 'Karens,' l.c. p. 199; Cross, l.c.; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 144, vol. ii. p. 389, vol. iii. p. 266.
670. Bastian, 'Psychologie,' pp. 16-20; Eisenmenger, vol. i. p. 458, vol. ii. pp. 13, 20, 453; Franck, 'Kabbale,' p. 235.
671. Augustin. De Civ. Dei, xviii. 18.
672. Grimm, 'D. M.' p. 1036.
673. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 78; Lafitau, 'Mœurs des Sauvages,' vol. i. p. 363.
674. Callaway, 'Relig. of Amazulu,' pp. 228, 260, 316; 'Journ. Anthrop. Inst.' vol. i. p. 170. See also St. John, 'Far East,' vol. i. p. 199 (Dayaks).
675. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 242.
676. Mayne, 'Brit. Columbia,' p. 261; see Sproat, l.c.
677. J. L. Wilson, 'W. Africa,' pp. 210, 395; M. H. Kingsley, 'W. African Studies,' p. 205. See also Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 396; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' p. 287; Buchanan, 'Mysore,' in Pinkerton, vol. viii. p. 677; 'Early Hist. of Mankind,' p. 8.
678. Homer. Il. xxiii. 59. See also Odyss. xi. 207, 222; Porphyr. De Antro Nympharum; Virgil. Æn. ii. 794; Ovid. Fast. v. 475.
679. Cicero De Divinatione, i. 27.
680. Augustin. De Curâ pro Mortuis, x.-xii. Epist. clviii.
681. Compare Voltaire's remarks, 'Dict. Phil.' art. 'ame,' &c.
682. Steinhauser, 'Religion des Negers,' in 'Magazin der Evang. Missionen', Basel, 1856, No. 2, p. 135.
683. 'Historie del S. D. Fernando Colombo,' tr. Alfonso Ulloa, Venice, 1571, p. 127, Eng. Tr. in Pinkerton, vol. xii. p. 80.
684. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 120.
685. 1 Sam. xxviii. 12.

686. Brinton, 'Myths of New World,' p. 269.
687. Pennant, '2nd Tour in Scotland,' in Pinkerton, vol. iii. p. 315; Johnson, 'Journey to the Hebrides.'
688. J. Gardner, 'Faiths of the World,' s.v. 'bilocation.'
689. Mason, 'Karens,' l.c. p. 198.
690. Shortland, 'Trads. of New Zealand,' p. 140; Polack, 'M. and C. of New Zealanders,' vol. i. p. 268. See also Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 393; J. G. Müller, p. 261.
691. Calmet, 'Diss. sur les Esprits,' vol. i. ch. xl.
692. Wuttke, 'Volksaberglaube,' pp. 44, 56, 208; Brand, 'Popular Antiquities,' vol. iii. pp. 155, 235; Johnson, 'Journey to the Hebrides;' Martin, 'Western Islands of Scotland,' in Pinkerton, vol. iii. p. 670.
693. See R. D. Owen, 'Footfalls on the Boundary of another World;' Mrs. Crowe, 'Night-Side of Nature;' Howitt's Tr. of Ennemoser's 'Magic,' &c.
694. Ruhun küçük bir insan sureti olarak tasavvuru çeşitli bölgelerde bulunur; bkz Eyre, 'Australia,' cilt ii. s. 356; St. John, 'Far East,' cilt i. s. 189 (Dayaklar); Waitz, cilt iii. s. 194 (N. A. Ind.). Ruhun bir tür 'başparmak' olduğu fikri Hindulara ve Alman folkloruna aşinadır; Orta Çağ resimlerindeki küçük ruh tasvirlerini karşılaştırın.
695. Magalhanes de Gandavo, p. 110; Maffei, 'Indie Orientali,' p. 107.
696. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 287.
697. Waitz, vol. ii. p. 194; Römer, 'Guinea,' p. 42.
698. Meiners, vol. ii. pp. 756, 763; Purchas, vol. iii. p. 495; J. Jones in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 138.
699. Calmet, vol. i. ch. xxxvi.; Plin. Ep. vii. 27; Hunt, 'Pop. Romances,' vol. ii. p. 156.
700. Le Jeune in 'Rel. des Jésuites,' 1639, p. 43; see 1634, p. 13.
701. Shortland, 'Trads. of N. Z.' p. 92; Yate, p. 140; R. Taylor, pp. 104, 153; Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 406.
702. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' pp. 265, 348, 370.
703. Homer, Il. xxiii. 100.
704. Ovid, Fast. v. 457.
705. Yeşaya viii'ye göre. 19 ve xxix. 4'e göre, Araplar ıslık çalmayı (el sifr) şeytanlarla iletişim kurmayı içerdiğine inandıkları için hor görürler. (Burton, 'First Footsteps in East Africa,' s. 142). Büyücülük üzerine en korkunç kitaplardan biri olan "Daemonolatreia "yı yazan Nicolaus Remigius, Hermolaus Barbarus'un sub-sibilantis daemonis'in sesini duyduğunu iddia eder. Remigius ayrıca şeytanların yalan söylerken yakalanmamak için sessiz ve belirsiz konuştuklarını kanıtlamak için Psellus'tan alıntı yapar. Dr. Sebastian Evans bunu 22 Haziran 1871 tarihli 'Nature' dergisinde yazmıştır, s. 140. (Nicolai Remigii Daemonolatreia, Col. Agripp.) 1596, lib. i. c. 8, 'pleraeque aliae vocem illis esse aiunt qualem emittunt qui os in dolium aut restam rimosam insertum habent'-'ut Daemones e pelvi stridulâ voce ac tenui sibilo verba ederent').
706. Morgan, 'Iroquois,' p. 176.
707. Flacourt, 'Madagascar,' p. 101.
708. N. B. Dennys, 'Folk-Lore of China,' p. 22.
709. Monnier, 'Traditions Populaires,' p. 142; Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 209;

Grimm, 'D. M.' p. 801; Meiners, vol. ii. p. 761.

710. Lang, 'Queensland,' p. 441; Bonwick, 'Tasmanians,' p. 187.
711. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. pp. 76, 122; Le Jeune in 'Rel. des Jésuites,' 1634, p. 23; 1639, p. 44; Tanner's 'Narr.' p. 292; Peter Jones, 'Hist. of Ojebway Indians,' p. 99.
712. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 323.
713. Meiners, vol. i. p. 318.
714. Festus, s.v. 'everriatores;' see Bastian, l.c., and compare Hartknoch, cited below, vol. ii. p. 40.
715. Wuttke, 'Volksaberglaube,' pp. 132, 216.
716. Casalis, 'Basutos,' p. 285; Glanvil, 'Saducismus Triumphatus,' part ii. p. 161; Wuttke, p. 216; Bastian 'Psychologie' p. 192.
717. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 135.
718. Cranz, 'Grönland,' p. 257.
719. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 429.
720. Loubere, 'Siam,' vol. i. p. 458; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 259; see p. 278.
721. Diog. Laert. x. 67-8; see Serv. ad. Æn. iv. 654.
722. Irenæus contra Hæres. v. 7, 1; see Origen, De Princep. ii. 3, 2.
723. Tertull. De Anima, 9.
724. Hampole, 'Ayenbite of Inwyt.'
725. Wuttke, 'Volksaberglaube,' pp. 216, 226.
726. A. J. Davis, 'Philosophy of Spiritual Intercourse,' New York, 1851, p. 49.
727. Calmet, vol. i. ch. xli. &c.
728. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 359; vol. iii. pp. 104, 556; Earl, 'Eastern Seas,' p. 266; St. John, 'Far East,' vol. i. pp. 52, 73, 79, 119; Mundy, 'Narr. from Brooke's Journals,' p. 203. Heads were taken as funeral offerings by the Garos of N. E. India. Eliot in 'As. Res.' vol. iii. p. 28, Dalton, 'Descr. Ethnol. of Bengal,' p. 67; see also pp. 46-7 (Kukis).
729. T. Williams, 'Fiji,' vol. i. pp. 188-204; Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 220. For New Zealand accounts, see R. Taylor, 'New Zealand,' pp. 218, 227; Polack, 'New Zealanders,' vol. i. pp. 66, 78, 116.
730. J. M'Coy, 'Hist. of Baptist Indian Mission,' p. 360; Waitz, vol. iii. p. 200.
731. Rochefort, 'Iles Antilles,' pp. 429, 512; see also J. G. Müller, pp. 174, 222.
732. Oviedo, 'Hist. de las Indias,' lib. xxix. c. 31; Charlevoix, 'Nouv. Fr.' vol. vi. p. 178 (Natchez); Waitz, vol. iii. p. 219. See Brinton, 'Myths of New World,' p. 239.
733. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 573.
734. Piedrahita, 'Nuevo Reyno de Granada,' part i. lib. i. c. 3.
735. Cieza de Leon, p. 161; Rivero and Tschudi, 'Peruv. Ant.' p. 200; Prescott, 'Peru,' vol. i. p. 29. See statements as to effigies, J. G. Müller, p. 379.
736. Simpson, 'Journey,' vol. i. p. 190; similar practice among Takulli or Carrier Ind., Waitz, vol. iii. p. 200.
737. Burton, 'Central Afr.' vol. i. p. 124; vol. ii. p. 25; 'Dahome,' vol. ii. p. 18, &c.; 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 403; J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 203, 219, 394. See also H.

Rowley, 'Mission to Central Africa,' p. 229.

738. Cavazzi, '1st. Descr. de' tre Regni Congo, Matamba, et Angola,' Bologna, 1687, lib. i. 264; Waitz, vol. ii. pp. 419-21; Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 212.
739. Renaudot, 'Acc. by two Mohammedan Travellers,' London, 1733, p. 81; and in Pinkerton, vol. vii. p. 215; Marco Polo, book iii. chap. xx.; and in Pinkerton, vol. vii. p. 162.
740. Caron, 'Japan,' ibid., p. 622; Siebold, 'Nippon,' v. p. 22.
741. 'Journ. Ind. Archip.' new series, vol. ii. p. 374.
742. Legge'nin 'Konfüçyüs' ve Doolittle'ın "Çin"adlı kitapları, bir cenaze alayı tarafından karşılaşılan insanlara saldırma veya öldürme uygulamasının genellikle cenaze töreninde insan kurban etme ile bağlantılı olduğunu öne sürmektedir. Bir Moğol prensinin cenaze alayıyla karşılaşan insanlar öldürülür ve eskort olarak hizmet etmeleri emredilirdi. Benzer şekilde, Kimbunda ülkesinde bir kraliyet cenaze alayıyla karşılaşan herkes, gömüldüğü yerde diğer kurbanlarla birlikte öldürülür (Magyar, 'Süd'). Afrika,' s. 353); ayrıca bakınız Mariner, 'Tonga Is.' cilt i. s. 403; Cook, 'First Voy.' cilt i. s. 146, 236 (Tahiti).
743. Jakob Grimm, 'Verbrennen der Leichen,' contains an instructive collection of references and citations.
744. Homer, Il. xxiii. 175; Eurip. Suppl.; Pausanias, iv. 2.
745. Edda, 'Gylfaginning,' 49; 'Brynhildarqvitha,' &c.
746. Cæsar., Bell. Gall. vi. 19.
747. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 145.
748. Strabo, xv. 1, 62; Cic. Tusc. Disp. v. 27, 78; Diod. Sic. xvii. 91; xix. 33, &c.; Grimm, 'Verbrennen,' p. 261; Renaudot, 'Two Mohammedans,' p. 4; and in Pinkerton, vol. vii. p. 194. See Buchanan, ibid. pp. 675, 682; Ward, 'Hindoos,' vol. ii. pp. 298-312.
749. H. H. Wilson, 'On the supposed Vaidik authority for the Burning of Hindu Widows,' in 'Journ. Roy. As. Soc.' vol. xvi. (1854) p. 201; in his 'Works,' vol. ii. p. 270. Max Müller, 'Todtenbestattung bei den Brahmanen,' in 'Zeitschr. der Deutsch. Morgenl. Ges.' vol. ix.; 'Chips,' vol. ii. p. 34.
750. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 543; part iii. pp. 229, 520; Waitz, vol. iii. pp. 191-3.
751. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. pp. 355, 364; Waitz, vol. ii. p. 178.
752. Mouhot, 'Indo-China,' vol. i. p. 252.
753. Wood in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iv. p. 36.
754. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 26.
755. De Brosses, 'Dieux Fétiches,' p. 61.
756. Ravenstein, 'Amur,' p. 382; T. W. Atkinson, p. 483.
757. St. John, 'Far East,' vol. ii. p. 253 (Dayaks).
758. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 78; Sagard, 'Hist. du Canada,' p. 497; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 229.
759. Cranz, 'Grönland,' p. 257.
760. Taylor, 'New Zealand,' p. 271; Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 429.
761. Steller, 'Kamtschatka,' p. 269.
762. Stewart, 'Notes on Northern Cachar,' in 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. xxiv. p. 632;

Cross, 'Karens,' l.c.; Mason, 'Karens,' l.c.

763. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 317.
764. Low in 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 426. See Meiners, vol. i. p. 220; vol. ii. p. 791.
765. Juvenal, Sat. xv. 148.
766. Alger'in 'Future Life,' s. 632, 'Bibliography,' ek ii, Wesley'in 'Sermon on Rom. viii. Bayle'ın 'Biog. 19-22,' ve Adam Clarke'ın aynı metin üzerine yazdığı 'Commentary' mevcuttur. Bellarmine'in görüşü bununla tezat oluşturmaktadır; pirelerin kendisini ısırmasına sabırla izin veren Bellarmine, "Çektiğimiz acılar için bizi ödüllendirecek cennetimiz olacak ama bu zavallı yaratıkların şimdiki hayatın zevkinden başka bir şeyleri yok" demiştir. Dic. Butler'ın 'Analoji' adlı eserinin i. bölümünde sunulan akıl yürütme, hayvan ruhlarının varlığına ilişkin kanıtı insan ruhlarının varlığına ilişkin kanıta eşitlemektedir.
767. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. pp. 237, 262; part ii. p. 68.
768. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. i. p. 196; vol. ii. pp. 23, 78; Falkner, 'Patagonia,' p. 118; Musters, 'Patagonians,' p. 178.
769. Egede, 'Greenland,' p. 152; Cranz, p. 301: see Nilsson, p. 140. Torquemada, 'Monarquia Indiana,' xiii. ch. 47; Clavigero, 'Messico,' vol. ii. pp. 94–6.
770. Georgi, 'Reise im Russ. R.' vol. i. p. 312.
771. Baron, 'Tonquin,' in Pinkerton, vol. ix. p. 704.
772. W. G. Palgrave, 'Arabia,' vol. i. p. 10; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 334; Waitz, vol. ii. p. 519 (Gallas).
773. Grimm, "Verbrennen der Leichen. Cenaze töreni olarak bir kümes hayvanının kafasını kesme uygulamasındaki ilginç bir benzerlik, Batı Afrika'daki Yorubalar (Burton, 'W. and W.' s. 220), Sibirya'daki Çuvaşlar (Castrén, 'Finn. Myth.' s. 120), eski Ruslar (Grimm, 'Verbrennen,' s. 254) arasında fark edilmektedir.
774. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 335.
775. Colebrooke, 'Essays,' vol. i. p. 177; Ward, 'Hindoos,' vol. ii. pp. 62, 284, 331.
776. Mannhardt, 'Götterwelt der Deutschen, &c.' vol. i. p. 319.
777. Saint-Foix, 'Œuvres,' Maestricht, 1778, vol. iv. p. 150.
778. Chr. von Stramberg, 'Rheinischer Antiquarius,' i. vol. i., Coblence, 1851, p. 203; J. M. Kemble, 'Horæ Ferales,' p. 66.
779. Moerenhout, 'Voy. Aux Iles du Grand Océan,' vol. i. p. 430.
780. St. John 'Far East,' vol. i. p. 187.
781. Mason, 'Karens,' in 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1865, part ii. p. 202; Cross in 'Journ. Amer. Oriental Soc.' vol. iv. p. 309. See comparison of Siamese and Malay ideas; Low in 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 340.
782. Hardy, 'Manual of Budhism,' pp. 291, 443; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 184; Marco Polo, book iii. ch. xxii. (compare various readings); Meiners, vol. i. p. 215; vol. ii. p. 799.
783. Malay evidence has since been noticed by Wilken, 'Het Animisme bij den Volken van den Indischen Archipel.' p. 104. (Note to 3rd edition.)
784. Hume, 'Nat. Hist. of Rel.' sec. ii.; Comte, 'Philosophie Positive,' vol. v. p. 30.
785. Charlevoix, vol. vi. p. 74; Keating, 'Long's Exp.' vol. ii. p. 154; Le Jeune, 'Nouvelle France,' p. 59; also Waitz, vol. iii. p. 199; Gregg, 'Commerce of Prairies,' vol. ii.

p. 244; see Addison's No. 56 of the 'Spectator.'

786. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 129; Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 242. Similar ideas in Tahiti, Cook's 3rd Voy. vol. ii. p. 166.

787. Cross, l.c. pp. 309, 313; Mason, l.c. p. 202. Compare Meiners, vol. i. p. 144; Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 161-3.

788. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part ii. p. 68; 'Algec Res.' vol. ii. p. 128; Lallemant in 'Rel. des Jésuites dans la Nouvelle France,' 1626, p. 3.

789. Williams, 'Fiji,' vol. i. pp. 188, 243, 246; Alger, p. 82; Seemann, 'Viti,' p. 229.

790. 'Journ. Ind. Archip.' new series, vol. ii. p. 421.

791. İnsanların korku ya da reddetme nedeniyle ölü bir kişinin eşyalarını terk ettiği bazı vakalar için bakınız Humboldt ve Bonpland, cilt v. s. 626; Dalton, 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1866, bölüm ii. s. 191, vb; Earl, 'Papuans,' s. 108; Callaway, 'Rel. of Amazulu,' s. 13; Egede, 'Greenland,' s. 151; Cranz, s. 301; Loskiel, 'Ind. N. A.' bölüm i. s. 64, ancak s. 76'ya atıfta bulunur. Ölen kişinin tüm mal varlığının yok edilmesini ya da terk edilmesini korku ya da ihanetle ilişkilendirmek makul olabilirken, yeni eşyalar sağlandığında ya da mal varlığının sadece bir kısmından vazgeçildiğinde bu motivasyonlar söz konusu değildir. Bununla birlikte, yeni nesneler açıkça sağlandığında ve mülkün sadece bir kısmından vazgeçildiğinde, eylem merhumu onurlandırıyor gibi görünmektedir. Örnek olarak, bir Garo kızının cenazesi sırasında, kil kaplar gömülen küllerin üzerine bırakıldıklarında paramparça olmuşlardır. "Kızın ruhunun kırılmadan verilirse fayda görmeyeceğini, sadece parçaların onu tekrar bir araya getirebileceğini söylediler. (Dalton, "Descriptive Ethnology of Bengal', s. 67). Cenaze törenleri sırasında nesneleri kırmak ya da yok etmek net bir açıklama sağlamaz çünkü bu hem duygusal bir terk etme hem de nesnenin ruhunu aktarmanın pratik bir yolu olabilir, tıpkı bir adamın ruhunu kurtarmak için öldürülebilmesi gibi. Ölen kişiye verilen kap kacak gibi nesnelerin parçalanması hakkında daha fazla bilgi için aşağıdaki kaynaklara bakınız: 'Journ. Ind. Archip.' cilt i. s. 325 (Mintira); Grey, 'Australia,' cilt i. s. 322; G. F. Moore, 'Vocab. W. Australia,' s. 13 (Avustralyalılar); Markham, 'Tr. Eth. Soc.' cilt iii. s. 188 (Ticunalar); St. John, cilt i. s. 68 (Dayaklar); Ellis, 'Madagaskar,' cilt i. s. 254; Schoolcraft, 'Kızılderili Kabileleri,' bölüm i. s. 84 (Appalachicola); D. Wilson, 'Tarih Öncesi İnsan,' cilt ii. s. 196 (N. A. I. ve İngiltere'deki eski mezarlar). Ölülere nesnelerin sunulduğu ve tekrar götürüldüğü resmi kurban vakaları genellikle neden konusunda şüphelidir; bakınız Spix ve Martius, cilt i. s. 383; Martius, cilt i. s. 485 (Brezilya Kabileleri); Moffat, 'S. Africa,' s. 308 (Bechuanas); 'Journ. Ind. Archip.' cilt iii. s. 149 (Kayanlar).

792. Alger'in 'Gelecekteki Yaşam' adlı kitabının 81. sayfasında Winnebagoların ruhun yolculuğunda kamp ateşi sağlamak için mezarlarda ateş yakma uygulamasından bahsedilmektedir. Alger'in 'Future Life' adlı kitabının 81. sayfasında, Winnebagolar'ın yolculuğunda ruha kamp ateşi sağlamak için mezarlarda ateş yakma uygulamasından bahsediliyor. Alger'in 'Gelecekteki Yaşam' adlı kitabının 81. sayfasında, Winnebagoların ruhun yolculuğunda kamp ateşi sağlamak için mezarlarda ateş yakma uygulamasından bahsedilmektedir ancak 76. sayfada bunun kasıtlı olarak sembolik bir Ayin olduğunu belirtmektedir. Bu fikir Longfellow'un 'Hiawatha', XIX ve Schoolcraft'ın 'Indian Tribes' cilt IV, sayfa 55'te de yer almaktadır. Dr.

Brinton, bu basit geleneklerde derin sembolik anlamlar aramanın mantıksız olduğu görüşümü paylaşmaktadır. Benzer bir Aztek töreni kaydedilmiştir (Clavigero, cilt ii. s. 94). Mintira kabilesi ruhlara sıcaklık sağlamak için mezarların üzerinde ateş yakmaktadır ('Journ. Ind. Archip.' cilt i. s. 325, bkz. s. 271 ve Martius, cilt i. s. 491). Benzer şekilde Avustralyalılar da gece kamp yerlerine yakın bir yerde ateş yakarlar, böylece yakın zamanda ölen akrabalarının hayaleti ateşin başında dinlenebilir (Millett, 'Australian Parsonage,' s. 76.).

793. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 222, see 420.
794. Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 430.
795. Polack, 'M. of New Zealanders,' vol. ii. pp. 66, 78, 116, 127.
796. Georgi, 'Russ. R.' vol. i. p. 266; Herodot. iv. 71, see note in Rawlinson's Tr. &c. &c.
797. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. pp. 228, 245.
798. Bonwick, 'Tasmanians,' p. 97.
799. Cranz, 'Grönland,' pp. 263, 301.
800. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iv. pp. 55, 65; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 88, 287.
801. Sahagun, book iii. App. in Kingsborough, 'Antiquities of Mexico,' vol. vii.; Clavigero, vol. ii. p. 94; Brasseur, vol. iii. pp. 497, 569.
802. Cieza de Leon, p. 161; Rivero and Tschudi, 'Peruvian Antiquities,' pp. 186, 200.
803. Ellis, 'Hist, of Madagascar,' vol. i. pp. 254, 429; see Flacourt, p. 60.
804. Castrén, 'Finn. Myth,' p. 118; J. Billings, 'Exp. to N. Russia,' p. 129; see 'Samoiedia' in Pinkerton, vol. i. p. 532, and Leems, 'Lapland,' ibid. p. 484.
805. Boecler, 'Ehsten Gebraüche,' p. 69.
806. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 691; see vol. i. pp. 297, 349.
807. Bastian, 'Psychologie,' p. 89; 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 337. For other instances, see Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 332, &c.; Alger, 'Future Life,' part ii.
808. Klemm, 'C. G.' vol. iv. p. 159; Ezek. xxxii. 27.
809. Max Müller, 'Todtenbestattung der Brahmanen,' in D. M. Z. vol. ix. pp. vii.-xiv.
810. Lucian. De Luctu, 9, &c.; Philopseudes, 27; Strabo, viii. 6, 12; Herodot. v. 92; Smith's 'Dic. Gr. and Rom. Ant.' art. 'funus.'
811. Valer. Max. ii.; Mela, iii. 2. Froius (1565) in Maffei, 'Histor. Indicarum,' lib. iv.
812. Grimm, 'Verbrennen der Leichen,' pp. 232, &c., 247, &c.; 'Deutsche Myth.' pp. 795-800.
813. Dusburg, 'Chronicon Prussiæ,' iii. c. v.; Hanusch, 'Slaw. Myth.' pp. 898, 415 (Anafielas is the glass-mountain of Slavonic and German myth, see Grimm, 'D. M.' p. 796). Compare statement in St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 61; as to food transmitted to dead in other world, with more probable explanation, p. 77.
814. St. John, 'Far East,' vol. i. pp. 54, 68. Compare Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 430.
815. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iv. p. 54.
816. Hunter, 'Rural Bengal,' p. 210.
817. Davis, 'Chinese,' vol. i. p. 276; Doolittle, vol. i. p. 193; vol. ii. p. 275; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 334; see Marco Polo, book ii. ch. lxviii.
818. Colebrooke, 'Essays,' vol. i. pp. 161, 169.

819. Lubbock, 'Prehistoric Times,' p. 142; Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. ii. p. 319.
820. Beeckmann, 'Voy. to Borneo,' in Pinkerton, vol. xi. p. 110.
821. Politis, 'Neohellen. Mythologia,' vol. i. part i. p. 266; Hartknoch, 'Alt. und Neues Preussen,' part i. p. 181; Grimm, 'D. M.' pp. 791-5; Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 212; Rochholz, 'Deutscher Glaube,' &c. vol. i. p. 187, &c.; Maury, 'Magie,' &c. p. 158 (France).
822. Maitland, 'Church in the Catacombs,' p. 137; Forbes Leslie, vol. ii. p. 502; Meiners, vol. ii. p. 750; Brand, 'Pop. Ant.', vol. ii. p. 307.
823. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 284.
824. Metin J.C. Atkinson'un 'Glossary of Cleveland Dialect', sayfa 595'te derlenmiş ve açıklanmıştır ('a' 'bir', 'neean' 'hiçbiri' ve 'beean' 'kemik' anlamına gelir). Diğer versiyonlar Scott'ın 'Minstrelsy of the Scottish Border', cilt II, sayfa 367; Kelly'nin 'Indo-European Folk-lore', sayfa 115; ve Brand'ın 'Popular Antiquities', cilt II, sayfa 275'de bulunabilir. Beşinci ve altıncı dizeler arasında iki dizenin kaybolmuş olması mümkündür. J.C.A. 7. ve 8. mısralarda 'meate' okurken, alışılagelmiş 'milke' okunuşu burada korunmuştur. Bu iki satırın anlamı, yaşamda sunulan alkolün alevleri söndüreceği olabilir. Bu, folklorda yer alan ve Cerberus'u yatıştırmanın bir yolu olarak, yaşamı boyunca ekmek veren birinin ölümünden sonra cehennem köpeğinin çenesine atmak üzere ekmek alacağı fikrine benzer (Mannhardt, 'Götterwelt der Deutschen und Nordischen Völker,' s. 319).
825. Lewes, 'Biographical History of Philosophy,' Democritus (ve Reid hakkındaki açıklamalarına bakınız);Lucretius, lib. iv.; 'Early Hist. of Mankind,' p. 8; Stewart, 'Philosophy of Human Mind,' vol. i. chap. i. sec. 2; Reid, 'Essays,' ii. chaps. iv. xiv.; see Thos. Browne, 'Philosophy of the Mind,' lect. 27.

İKİNCİ CİLT

BÖLÜM XII

ANİMİZM

Ruhun Ölümden Sonra Varoluşu Doktrini ve Ana Bölümleri, Ruh Göçü ve Gelecek Yaşam - Ruhların Göçü: İnsan ve Hayvan Bedenlerinde Yeniden Doğuş, Bitkilere ve Nesnelere Aktarım - Bedenin Dirilişi: vahşi dinlerde nadiren kabul edilir - Gelecek Yaşam: düşük ırkların evrensel olmasa da genel bir doktrinidir - Ölümsüzlükten ziyade devam eden varoluş; Ruhun ikinci ölümü - Ölünün Hayaleti, özellikle ceset gömülmemişse yeryüzünde kalır; hayaletin bedensel kalıntılara bağlılığı - Ölülerin Bayramları

Kültürün alt seviyelerinden yukarıya doğru iz sürerek, dünyanın başlıca dini doktrinlerinden birini keşfedebiliriz: ruhun ölümden sonra varlığını sürdürdüğü inancı. Bu inanç insanlara, hayvanlara, bitkilere ve nesnelere ait ruhlar, hortlaklar veya hayaletlerle ilgilidir. Dini inançları tartışırken tarafsızlığı korumak ve önyargılı bir dil kullanmaktan kaçınmak önemlidir. Aşağı ırklar tarafından benimsenen Gelecek Yaşam doktrininin vahşi Animizmin neredeyse kaçınılmaz bir sonucu olduğunu belirtmek önemlidir. Bunun nedeni, rüyalarda ve vizyonlarda görülen ölü figürlerinin aşağı ırkların hayatta kalan ruhları olduğu inancıdır ki bu da ölümden sonra ruhun varlığını sürdürdüğüne dair yaygın inançlarını açıklamaktadır. Bu inanç aynı zamanda bu varoluşun doğası hakkındaki spekülasyonlarına da ışık tutmaktadır. Tarafsız bir bakış açısıyla, bu spekülasyonlar çok farklı entelektüel bağlamları nedeniyle modern okuyuculara zorlama ve saçma gelebilir. Gelecek Yaşam inancı birbiriyle yakından bağlantılı ve büyük ölçüde örtüşen iki ana kategoriye ayrılabilir. Her ikisi de dünya çapında yayılmıştır ve bilinmeyen antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Gözlemimize açık olan insan yaşamının en alt katmanlarında derin köklere sahiptirler. Modern dünyada bu iki doktrin oldukça farklı yollar izlemiştir. Asya'daki dini topluluklar arasında kabul gören Ruhların Göçü teorisi, yüksek eğitimli dünya tarafından artık kabul görmemekte ve Avrupa'da sadece azalan kalıntılar halinde varlığını sürdürmektedir. Bedenin ölümünden sonra kişisel ruhun gelecekteki bir yaşamda bağımsız olarak var olması doktrininin tarihi çok farklı olmuştur. Kökeni ilk toplumlardaki ilkel tezahürlerden modern dinlerdeki yerleşmesine kadar uzanan ahiret inancı, iyi davranışlar için bir teşvik, acı ve ölüm korkusu zamanlarında bir umut kaynağı ve

her şeyin yoluna girdiği başka bir dünya umudu sunarak bu dünyadaki karmaşık mutluluk ve sefalet sorununa bir çözüm olarak hizmet etmektedir. Kullanılan dil açık, nesnel ve değerden bağımsızdır; resmi bir dil ve doğru sözcük seçimi söz konusudur.

Ruh Göçü doktrinini incelerken, önce aşağı ırklar arasındaki yerini araştırmak ve daha sonra yüksek Medeniyetlerdeki gelişimini takip etmek önemlidir. Ruhların insan bedenlerinden tahta ve taş parçalarına kadar materyal maddelere geçici olarak göç etmesi aşağı psikolojinin önemli bir yönüdür ancak bu konu ruhun ölümden sonra devam eden varlığıyla ilgili değildir. Bu konuyu şeytani ele geçirme ve fetiş tapınması gibi diğer konularla bağlantılı olarak tartışmak daha uygun olabilir. Bizim odak noktamız, ruhların çoklu yaşamlar boyunca birbirini izleyen bedenlerde kalıcı olarak ikamet etmesidir.

İnsan ruhlarının başka insan bedenlerine kalıcı geçişi, yeni doğumu veya reenkarnasyonu inancı genellikle ölen bir kişinin ruhunun bir bebeğin bedenini canlandırması fikriyle ilişkilendirilir. Brebeuf'a göre, Huronlar ölen bebekleri yol kenarına gömerlerdi. Böylece ruhları yoldan geçen annelerin içine girebilir ve yeniden doğabilirlerdi.[1] Kuzeybatı Amerika'daki Taculliler arasında, hekimlerin ruhu doğrudan naklettiğine dair raporlar vardır. Bunu ellerini ölmekte olan ya da ölen kişinin göğsüne koyup bir akrabasının başının üzerinde tutarak ve üfleyerek yaparlar. Ölen ruhun bu alıcısından doğan bir sonraki çocuk ruh tarafından canlandırılır ve ölen kişinin rütbesini ve adını alır.[2] Nutka Kızılderilileri, kendileriyle aynı dili konuşan uzak bir kabilenin varlığını, onların ölülerinin ruhları olduğunu söyleyerek ustalıkla açıklamışlardır.[3] Dul ve yetimleri terk etme ve hatta yağmalama geleneğinin tüm ırkı yok olma noktasına getirme eğiliminde olduğu Grönland'da, çaresiz bir dul kadın, bir babayı ölmüş bir çocuğunun ruhunun yaşayan bir çocuğuna geçtiğine ya da tam tersi olduğuna ikna etmeye çalışır, böylece kendisine yeni bir akraba ve koruyucu kazanırdı.[4] Çoğunlukla Ataların ya da akrabaların ruhlarının çocuklara geçtiğine inanılır ve bu tür bir göç vahşi bakış açısından oldukça felsefi bir teori olarak kabul edilir. Ebeveynler ve çocuklar arasındaki genel benzerliğin yanı sıra daha spesifik Atavizm olgularını da açıklar.[5] Kuzey-Batı Amerika'daki Kolosheler arasında, anne rüyasında ölmüş bir akrabasının ruhunun çocuğuna geçtiğini görür. 1860 yılında Vancouver Adası'nda genç bir adam, kalçasında kurşun yarasına benzeyen bir iz olduğu için Kızılderililer tarafından büyük saygı görüyordu. Dört nesil önce ölmüş olan ve üzerinde böyle bir iz bulunan bir şefin geri döndüğüne inanılıyordu.[6] Eski Calabar'da bir anne çocuğunu kaybederse kısa süre sonra başka bir çocuk doğarsa ölen çocuğun geri döndüğüne inanabilir.[7] Wanika, ölen bir Atanın ruhunun bir çocuğun için-

de yaşadığına ve bu yüzden çocuğun ebeveynlerine benzediğine inanır.[8] Benzer şekilde Gine'de de ölen bir akrabaya fiziksel ya da zihinsel olarak çok benzeyen bir çocuğun onun ruhunu miras aldığına inanılır.[9] Yorubalar yeni doğan bir bebeği "Sen geldin!" diye selamlarlar. "Hangi Atanın ruhunun aralarına döndüğünü gösteren işaretlere bakın."[10] Orissa'daki Khondlar doğumları yedinci günde bir şölenle kutlar. Rahip, bir fincan suya pirinç taneleri atıp çocuğu gözlemleyerek bebeğin Atalarından hangisinin yeniden ortaya çıktığını belirler. Genellikle kuzey kabileleri arasında çocuğa o Atanın adı verilir.[11] Avrupa'da Laponlar Amerika'dakine benzer bir Animistik geleneği takip etmektedir. Bu geleneğe göre, müstakbel anne rüyasında çocuğuna verilecek isim hakkında bilgilendirilir. Bu mesaj genellikle çocukta reenkarne olmak üzere olan ölmüş bir Atanın ruhu tarafından iletilir.[12] Aşağı ırklar arasında, eski aile isimlerinin yeni doğan çocuklara verilerek yenilenmesi uygulaması da benzer inançları içerebilir. Aşağıda dünyanın iki yarısından ilginç bir çift örnek yer almaktadır. Yeni Zelandalı bir Rahip, bebeğe Atalarının isimlerinin uzun bir listesini tekrarlar ve çocuğun hapşırarak ya da ağlayarak kendisi için seçtiği düşünülen ismi belirlerdi; Rusya'daki Çeremisler ise bebek ağlayana kadar onu sallar ve sonra ağlamayı bırakarak kendisi için bir isim seçene kadar ona isimleri tekrar ederlerdi.[13]

Batı Afrikalı zencilerin uzak kölelik dönemlerinde kendi topraklarında yeniden doğabilmek için intihar etmelerine bile yol açan, ölen ruhun yeniden dünyaya gelmesi inancı, aşağı ırkların birçoğu arasında belirgin bir dünyevi diriliş doktrini anlamına gelmektedir. Bu inancın aldığı dikkate değer bir biçim, koyu tenli ırkların, aralarında yeni ve tuhaf bir insan türünün, yani beyaz adamların ortaya çıkışını açıklamak için makul bir teori arayışına girmeleridir. Solgun, ölümcül renkleri ve insanüstü görünen güçlerinden etkilenerek, ölülerinin yelelerinin bu harikulade şekilde geri dönmüş olması gerektiğine karar vermişlerdir. Avustralya'nın yerli halkı bu teoriyi basit bir formülle ifade etmiştir: "Blackfellow aşağı yuvarlanır, Whitefellow yukarı zıplar. Örneğin, yıllar önce Melbourne'de asılan bir yerli, son anlarında Whitefellow'a atlayacağına ve çok sayıda altı peni kazanacağına dair umutlu inancını dile getirmiştir. Yerli halk uzun zamandır İngilizlerin geçmişteki bir yaşam bağlılığı nedeniyle topraklarına geri dönen Ataları olduğu inancına sahiptir. Bu inanç, Avrupalılarla temasın ilk günlerinden beri İngilizlere yönelik algılarını etkilemiştir. Bu yanılsama, Sir George Grey'in kaybettiği oğlunu onda bulan yaşlı bir kadın tarafından kucaklanıp ağlanması gibi gerçek ya da hayali bir benzerlikle tamamlanmıştır. Bir başka örnek de ölmüş bir akrabası olarak tanınan bir mahkûma, eski yaşamı sırasında sahip olduğu toprakların yeniden bahşedilmesidir. Benzer bir teori kuzeydeki Torres Adaları'ndan Yeni Kaledonya'ya

kadar izlenebilir. Orada yerliler beyaz adamların hastalık getiren ölülerin ruhları olduğuna inanıyor ve bu yüzden onları öldürmek istiyorlardı.[14] Benzer şekilde Afrika'da da Batılı zenciler arasında yeniden beyaz olarak doğacaklarına dair bir inanç vardır. Ölülerin yeryüzünde yeniden dirileceğine inanan Beyaz Nil'in Barileri, gördükleri ilk beyaz insanları geri dönen ruhlar olarak kabul etmişlerdir[15].

Ardından, aşağı psikoloji insan ve hayvan ruhları arasında kesin bir sınır çizgisi çizmez. İnsan ruhlarının aşağı hayvanların bedenlerine geçtiği fikrini kolaylıkla kabul edebilir. Amerika'daki yerli kabilelerden alınan örnekler bu fikirlerin çeşitli şekillerde ifade edildiğini göstermektedir. Vancouver Adası'ndaki Ahtlar, bir insanın ruhunun, tıpkı bir evin sakinleri gibi, diğer insan ve hayvanların bedenlerine girebileceğine inanmaktadır. İnançlarına göre, geçmişte insanlar kuş, hayvan ve balık formlarında var olmuş ya da bu hayvanların bedenlerinde Ahtların ruhları bulunmuştur. Bazıları öldükten sonra, önceki hallerinde yaşadıkları hayvanların bedenlerine geri döneceklerine inanmaktadır.[16] Kuzeybatı Kaliforniya'nın bir bölgesinde, ölen sevdiklerinin ruhlarının ayıların içine girdiğine inanan yerli halk vardır. Gezginler, bir zamanlar bir kabilenin, ruhunu almak istedikleri belirli bir büyükanneye benzediğine inandıkları yaşlı bir dişi boz ayının yaşaması için yalvardığını bildirmişlerdir.[17] Eskimolar arasında bir seyyah, vicdanı için kuşlarla beslenen ve mors eti yemeyi reddeden bir dul kadın gözlemlemiştir. Angekok, ölen kocası mors etiyle ilişkilendirildiği için bir süreliğine mors eti yemesini yasaklamıştı.[18] Diğer Kuzey Amerika kabilelerinin de öbür dünya ile ilgili inançları vardır. Örneğin Powhatanlar bazı küçük ağaç kuşlarının şeflerinin ruhlarını aldıklarına ve onlara zarar vermekten kaçındıklarına inanırlardı.[19] Huronlar, ölülerinin ruhlarının Ölüler Bayramı'nda gömüldükten sonra kaplumbağa güvercinlerine dönüştüğüne inanırlardı.[20] Iroquois'nın cenaze töreninde, gömüldükleri akşam ruhu götürmesi için bir kuşu serbest bırakmaları dokunaklı bir gelenekti.[21] Meksika'da Tlascalanlar ölümden sonra soyluların ruhlarının şarkı söyleyen güzel kuşlarda yaşayacağına, halktan insanların ise gelincik, böcek ve benzeri yaratıklar olarak reenkarne olacağına inanırlardı.[22] Benzer şekilde Brezilya'da İçannalar cesurların ruhlarının hoş meyvelerle beslenen güzel kuşlara dönüşeceğine, korkakların ise sürüngen olarak yeniden doğacağına inanırlardı.[23] Abiponeler bazı küçük ördeklerin geceleri sürüler halinde uçarak kederli bir tıslama çıkardıklarına inanır ve onları ölülerin ruhlarıyla ilişkilendirirler.[24] Popayan'da güvercinlerin ölmüş ruhlardan ilham aldıklarına inanılır ve bu nedenle öldürülmezler.[25] Son olarak, hayvanlara dönüşme doktrini Güney Amerika'da da kabul görmektedir. Örneğin, Batı Brezilya'dan bir Chiriquane kadını bir keresinde bir misyonere bir tilkinin ölmüş kızının ruhu olup olamayacağını sormuştur.[26]

Afrika'da kötü insanların ruhlarının çakallara, iyi insanların ruhlarının ise yılanlara dönüştüğüne inanılır.[27] Zulular bir insanın eşek arısına ya da kertenkeleye dönüşebileceğini kabul etmekle birlikte, ölülerin yılana dönüşmesi fikrini vurgularlar. Bu yaratığın deri değiştirmesi genellikle diriliş ve ölümsüzlük düşüncesiyle ilişkilendirilmiştir. Evlere nazikçe ve korkusuzca giren bazı zararsız yeşil veya kahverengi yılanlar 'amatongo' veya Atalar olarak kabul edilir. Bu nedenle onlara saygı gösterilir ve yiyecek ikram edilir. Bir yılana dönüşen ölü adam iki şekilde tanımlanabilir: eğer yaratığın bir yara izi, tek gözü ya da ayırt edici başka bir işareti varsa hayattayken bu işareti taşıyan bir adamın 'itongo'su olarak kabul edilir ancak yılanın ayırt edici bir işareti yoksa 'itongo' rüyalarda insan şeklinde görünür ve böylece yılanın kimliği ortaya çıkar.[28] Gine'de mezarlık yakınlarında bulunan maymunların ölülerin ruhları tarafından ele geçirildiğine inanılır. Bazı bölgelerde maymunlar, timsahlar ve yılanlar kutsal kabul edilir çünkü bunların reenkarne olmuş insanlar olduğuna inanılır.[29] Bu inançların daha geniş bir kavram olan öbür dünyanın sadece küçük bir parçası olduğunu belirtmek önemlidir. Örneğin, Altın Sahil zencileri öbür dünyaya ilişkin karmaşık bir inanç sistemine sahiptir. İnançlarına göre, hayati ruh olan 'kla' veya 'kra' ölümden sonra bir 'sisa' veya hayalete dönüşür. Bu hayalet bedenle birlikte evde kalabilir, hastalıklara neden olabilir ve bir büyücü tarafından hayaletlerin evlerini inşa ettikleri ve ikamet ettikleri Volta Nehri kıyısına götürülene kadar yaşayanlara musallat olabilir ancak bu hayaletler Ruhlar Ülkesi'nden geri dönebilir ve yeni insan bedenlerinde ruh olarak yeniden doğabilirler. Önceki yaşamında fakir olan bir ruhun şimdi zengin olabileceğini belirtmek gerekir. Birçoğu insan olarak geri dönmeyecek ancak hayvan olacaktır. Çocuğunu kaybetmiş Afrikalı bir anne için, "Geri dönecekler" demek rahatlatıcıdır."[30]

Daha yüksek kültür seviyelerinde reenkarnasyon teorisi güçlü ve çeşitli bir gelişim gösterir. Göç doktrini Aryanlar tarafından kabul edilmemiş gibi görünse de Hindu felsefesi tarafından benimsenmiş ve uyarlanmıştır. Brahmanizm ve Budizm'de ortak olan büyük sistemin ayrılmaz bir parçasını oluşturur; burada birbirini izleyen doğumların veya varoluşların geçmişin sonuçlarını devam ettirdiğine ve gelecek yaşamın öncüllerini hazırladığına inanılır. Hindu inancına göre beden ruh için geçici bir kaptır. Ruh geçmiş eylemlere bağlıdır ve bitkiler, hayvanlar, insanlar ve Tanrılar da dahil olmak üzere çeşitli yaşam formlarında bir dizi bedenlenme geçirir. Dolayısıyla, tüm canlılar doğaları gereği insana benzer ve ister fil, ister maymun, ister solucan olsun, herhangi bir canlı geçmişte insan olmuş olabilir ya da gelecekte insan olabilir. Hinduizm'de insanlar ve diğer canlılar arasında temel bir fark bulunmadığını ve hepsinin eşit kabul edildiğini

belirtmek önemlidir. İlkel saflıktan kaba maddi varlığa çekilen günahkâr ruhlar bu tür bedenler aracılığıyla göç ederler. Geçmiş varoluşlarında işledikleri suçların kefaretini ödedikleri bu dünya geniş bir ıslah evidir. Yaşam, kötülüğün iyiliğe dönüştüğü uzun ve acılı bir süreçtir. Manu'nun kitabı, iyilik niteliğiyle donatılmış ruhların ilahi doğayı nasıl kazandıklarına dair kuralları ortaya koyarken, tutku tarafından yönetilen ruhlar insan halini alır ve karanlığa gömülmüş ruhlar vahşilere indirgenir. Göç yelpazesi Tanrılar ve Azizlerden kutsal münzevilere, Brahmanlara, perilere, krallara, danışmanlara, oyunculara, ayyaşlara, kuşlara, dansçılara, hilekârlara, fillere, atlara, Sudralara, barbarlara, vahşi hayvanlara, yılanlara, solucanlara, böceklere ve hareketsiz şeylere kadar uzanır. Suç ile yeni yaşamdaki cezası arasındaki ilişki çoğunlukla belirsiz olsa da ceza göçü kanunu uygun bir ceza sağlamaya ve günahkârı belirli bir günahı için cezalandırmaya çalışır. Erkekler geçmiş yaşamlarındaki günahlarının bir sonucu olarak fiziksel deformasyonlardan mustarip olabilirler. Yiyecek çalanlar sindirim sorunları yaşayabilirken, dedikodu yayanların ağız kokusu olabilir. Benzer şekilde, at çalanlar topallıktan mustarip olabilir. Bazı durumlarda, bireyler geçmişteki eylemlerinin bir sonucu olarak engelli olarak doğabilirler. Bu inançların geleneksel karma anlayışına dayandığını ve bilimsel olarak kanıtlanmadığını belirtmek önemlidir. Bir Brahman katili azap cehennemlerinde suçlarının kefaretini ödedikten sonra vahşi bir hayvan ya da dışlanmış olarak yeniden doğabilir. Gurularına veya ruhani babalarına zina yoluyla saygısızlık eden bir kişi yüz kez ot, çalı, sürüngen, leş kuşu veya yırtıcı bir hayvan olarak yeniden doğacaktır. Örneğin, zalimce davrananlar kana susamış canavarlara, hırsızlar ise sıçan ve akbaba gibi hayvanlara dönüşebilir. Metni iyileştirmek için aşağıdaki gibi yeniden yazdım: 'Kaynağa göre, bir kişinin eylemleri gelecekteki bedeninin niteliklerini belirleyecektir. Bu kavramın aktarılmasında kesin ve teknik bir dil kullanılması önemlidir. Özetle, karma yasasına göre, bir kişi gelecek yaşamında eylemlerinin sonuçlarını deneyimleyecek ve bu eylemleri gerçekleştirirken içinde bulunduğu zihin durumu tarafından belirlenecektir.[31] Özetle, karma yasasına göre, bir kişi eylemlerinin sonuçlarını gelecekteki bir yaşamda deneyimleyecektir ve bu da o eylemleri gerçekleştirirken içinde bulunduğu zihin durumu tarafından belirlenecektir.[31] Hinduizm'den etkilenen bazı kültürlerde bilinen bitki ruhu kavramına örnek olarak bitkilerin de ruha sahip olabileceği inancı gösterilebilir. Özetle, karma yasasına göre, bir kişi eylemlerinin sonuçlarını gelecekteki bir yaşamda deneyimleyecek ve bu da o eylemleri gerçekleştirirken içinde bulunduğu ruh haline göre belirlenecektir. Borneo'daki Dayaklar arasında, insan ruhunun ağaçların gövdelerine girdiğine, burada nemli ve kan benzeri olarak görülebildiğine ancak artık kişisel ve duyar-

lı olmadığına inanılır.[32] Benzer şekilde Bengal Santalları da hayırsız bireylerin ve çocuksuz kadınların ebediyen solucanlar ve yılanlar tarafından tüketildiğine, iyilerin ise meyve veren ağaçlara girdiğine inanmaktadır.[33] Bununla birlikte, bu fikirlerin Hindu bitkisel göç kavramıyla birlikte bağımsız olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmalıdır. Bitki ruhlarının Hindu yorumuna dair tuhaf bir yorum, XVII. yüzyıla ait bir eserden alınan bir pasajda bulunabilir. Bu pasajda Koromandel Sahili'nde meyve tüketen ancak bitkileri sökmemeye özen gösteren bazı Brahmanlardan bahsedilmektedir, zira böyle yapmak bir ruhun yerini değiştirebilir. Bununla birlikte, pek çok insanın bu kadar titiz olmadığı belirtilmiştir. Hatta bazıları köklerde ve otlarda ikamet eden ruhların aşağılık ve alçak bedenler olarak kabul edildiğini düşünmektedir. Bu nedenle, eğer yerlerinden çıkarılacak olurlarsa insan ya da hayvan bedenlerine girmeleri daha iyi olabilir.[34] Buna ek olarak, ruhların cansız nesnelere geçtiğine dair Brahmanik inanç da ilkel nesne-ruhlar kavramıyla ilişkilidir.[35]

Brahmanizm gibi Budizm de insanüstü ve insan varlıklar ile aşağı hayvanlar arasındaki göçü kabul eder. Hatta bir bitkiye veya nesneye dönüşmeyi de kabul eder ancak bu değerlendirmelerin nesnel ve önyargısız bir şekilde sunulduğuna dikkat etmek önemlidir. Budist metempsikoz doktrini 550 doğum geçiren ve sayısız çağlar boyunca acı ve ıstırap çeken Gautama'nın sayısız efsanesinde örneklendirilmiştir. Dört kez Maha Brahma, yirmi kez dewa Sekra olmuş ve münzevi, kral, zengin adam, köle, çömlekçi, kumarbaz, yılan ısırıklarını tedavi eden kişi, maymun, fil, boğa, yılan, çulluk, balık, kurbağa ve bir ağacın devası veya dehası gibi çeşitli aşamalardan geçmiştir. Sonunda yüce Buddha olduğunda, zihni hakikatin ambrosia'sıyla dolup taştı ve balla dolup taşan bir kap gibi yaşam üzerindeki zaferini ilan etti:

'Tekrarlanan doğumlar acı vericidir.
Ey ev inşa eden! Seni gördüm,
Benim için yeniden bir ev inşa edemezsin.
Kirişlerin kırıldı
Çatı kalasların paramparça oldu.
Zihnim koptu,
Arzunun yok oluşuna eriştim.'

Budistler tutarlı ve sistematik bir şekilde kişinin geçmiş yaşamlarının mevcut durumunu belirlediğini ve mevcut eylemlerinin gelecekteki kaderini belirleyeceğini savunur. Bireysel ruhun doğumdan doğuma göçüne dair Hindu doktrinini tamamen kabul edip etmedikleri veya bunu metafizik inceliklere indirgeyip

indirgemedikleri belirsizdir. Hafıza genellikle geçmiş doğumları hatırlamakta başarısız olur ve bu şimdiki yaşamda bile hafızanın sınırları vardır. Kral Bimsara oğlu tarafından ayakları yakılıp tuzla ovulduğunda zalimce bir cezaya çarptırılmıştı ama bu işkence neden böylesine kutsal bir adama yapılmıştı? Çünkü bir önceki doğumunda terlikleriyle bir dagobanın yakınında yürümüş ve ayaklarını yıkamadan bir rahibin halısına basmıştı. Bir kişi geçmişteki erdemleri sayesinde geçici bir refah yaşayabilir ama ahlaki ilkelere uymaya devam etmezse cehennemlerden birinde ya da bir hayvan, preta veya iblis olarak yeniden doğabilir. Benzer şekilde, bir kişinin gururu çirkin bir görünüme veya bir iblis ya da solucan olarak yeniden doğmasına neden olabilir. Budist 'karma' veya 'eylem' teorisi tüm hissedebilen varlıkların kaderini kontrol eder. Adli ödül ve cezaya değil, neden ve sonucun değişmez sonucuna dayanır. Şimdiki zaman, kesintisiz bir nedensellik çizgisi içinde geçmiş tarafından belirlenir. Bu teori etik spekülasyonun dünyadaki en dikkate değer gelişmelerinden biridir.[36]

Eski Mısırlıların klasik dünyada bir göç doktrinine sahip olduklarına inanılıyordu. Bu, ölümsüz ruhun toprak, deniz ve hava yaratıklarından geçerek insana geri dönmesini içeriyordu. Alternatif olarak, kötü ölüler adli bir ceza olarak kirli hayvanlar olarak dünyaya geri gönderilirdi.[37] Ne var ki Ölüler Kitabı'ndaki resimler ve hiyeroglif cümleler bu ifadeleri doğrulamamaktadır. Ruhun mistik dönüşümleri bile transmigrasyon değildir. Eski kültür dinlerine yayılmış olabilecek ahlaki metempsikoz doktrininin kökeninin Mısır'da olmadığı anlaşılmaktadır. Yunan felsefesinde, etkili öğretmenler doktrini oldukça gelişmiş bir biçimde ilan etmişlerdir. Platon, ruhların gerçek varoluşa bakışlarına dayanarak yeni enkarnasyonlara girdiklerine dair bilgiye sahipti. Bir filozofun, aşığın, zorbanın ya da gaspçının bedeninde yeniden dünyaya gelebilirlerdi. Ruhlar ayrıca geçmiş yaşamlarına bağlı olarak hayvanlara dönüşebilir ve tekrar insana yükselebilirdi. Ayrıca Platon, kuşların aydınlık ruhları temsil ettiğine ve istiridyelerin cehaletleri nedeniyle sürgünde acı çektiklerine inanıyordu. Pisagor metempsikoz doktrinini, Menelaos'un Truva kuşatmasında öldürdüğü Euphorbos olduğu önceki doğumunda taşıdığı kalkanı tanıyarak açıklar. Daha sonra, ruhu dışarıdayken cenaze törenleri vaktinden önce kutlanan Klazomenyalı Peygamber Hermotimos olmuştur. Lukianos'a göre, Peygamberlik ruhu daha sonra bir horozun bedenine geçmiştir. Mikyllos horoza Troya'da her şeyin gerçekten Homeros'un söylediği gibi olup olmadığını sorar. Horoz cevap verir: "Homeros nereden bilebilirdi ki ey Mikyllos? Troya savaşı sırasında o Baktria'da bir deveydi!"[38] diye cevap verir.

Daha sonraki Yahudi felsefesinde Kabalacılar göç, gilgul ya da ruhların 'yuvarlanması' doktrinini ele almışlar ve günümüzün mistik yorumcularına bir uyarı

olarak zaman zaman gündeme getirmenin iyi olacağı o karakteristik Kutsal Kitap yorumlama yöntemiyle sürdürmüşlerdir. Adem'in ruhu Davut'a geçmiştir ve Mesih'e de geçecektir çünkü Ad(a)m'ın adının baş harfleri bunlar değil midir ve Hezekiel 'kulum Davut sonsuza dek onların prensi olacak' dememiş midir? Kayin'in ruhu Yitro'ya, Habil'in ruhu Musa'ya geçti ve bu nedenle Yitro Musa'ya kızını eş olarak verdi. Ruhlar hayvanlara, kuşlara ve haşaratlara göç eder çünkü Yehova 'tüm bedenlerin ruhlarının efendisi' değil midir? Ve iyi işlerinin ötesinde tek bir günah işleyen kişi bir hayvana dönüşecektir. Kim bir Yahudi'ye murdar et yedirirse, ruhu rüzgârla sağa sola savrulan bir yaprağa dönüşecektir; 'çünkü sen yaprağı solan bir meşe gibi olacaksın' ve kim kötü sözler söylerse, ruhu dilsiz bir taşa dönüşecektir, tıpkı Nabal'ınki gibi, 've o bir taş oldu'."[39] Hristiyan etki alanı içinde Maniheistler metempsikozun en dikkat çekici temsilcileri olarak görünürler. Günahkârların ruhlarının, suçlarına göre daha kötü olan hayvanlara dönüştüğüne; bir kümes hayvanı ya da sıçan öldüren kişinin kendisinin de bir kümes hayvanı ya da sıçan olacağına; ruhların toprağa kök salmış bitkilere geçebileceğine ve böylece sadece yaşama değil, duyulara da sahip olacaklarına dair fikirlerini duyarız. Orakçıların ruhlarının fasulye ve arpaya geçerek sırası geldiğinde kesileceğini ve böylece seçilmişlerin ekmeği yerken, ekmeğin yapıldığı mısırı biçenin kendileri olmadığını açıklamaya dikkat ettiklerini; dinleyicilerin, yani evli bir hayat yaşayan ruhen düşük avamın ruhlarının kavun ve salatalığa geçerek seçilmişler tarafından yenerek arınmalarını tamamlayacaklarını ancak bu ayrıntılar bize azılı teolojik düşmanların anlattıklarından gelmektedir ve soru şudur: Maniheistler bunların ne kadarına gerçekten ve içtenlikle inanıyorlardı? Abartı ve yapıcı ithamlar bir yana bırakılırsa, anlatılanların en azından gerçeklere dayandığını düşünmek için bazı nedenler vardır. Maniheistler kusurlu ruhların gezginliğini kabul etmiş gibi görünmektedirler; bileşik dinleri Zarathustracı ve Hristiyan unsurlarıyla birlikte ruhların hayvanlara ve bitkilere göç ederek arınması doktrinini bu kadar Hintli bir biçimde özümsemiş olsun ya da olmasın...[40] Daha sonraki zamanlarda, Güneybatı Asya'nın bir bölgesinde metempsychosis doktrini tekrar tekrar fark edilmiştir. Ruysbroek'li William, ruhların bedenden bedene geçtiği fikrinin Orta Çağ Nasturileri arasında yaygın olduğundan, hatta biraz zeki bir rahibin kendisine hayvanların ruhlarının ölümden sonra çalışmak zorunda kalmamak için başka bir yere sığınıp sığınamayacakları konusunda danıştığından bahseder. Tudela'lı Haham Benjamin 12. yüzyılda Hermon Dağı'ndaki Dürziler hakkında şunları kaydeder "Erdemli bir adamın ruhunun yeni doğmuş bir çocuğun bedenine geçtiğini, buna karşılık kötü niyetli birinin ruhunun bir köpeğe ya da başka bir hayvana dönüştüğünü söylerler. Gerçekten de bu tür fi-

kirler modern Dürzî ulusunda henüz yok olmamış gibi görünmektedir. Nasıriler arasında da göçün bir kefaret ve arınma olduğuna inanılır: inançsızların develere, eşeklere, köpeklere ya da koyunlara, itaatsiz Nasırilerin Yahudilere, Sünnilere ya da Hristiyanlara, inançlıların kendi halklarından yeni bedenlere göç ettiklerini duyarız, bu tür birkaç 'gömlek' (yani beden) değişikliği onları Modern Hristiyan Avrupa sınırları içindeki inancın bir örneği, hayattayken hiç domuz eti yememiş Türklerin öldükten sonra yaban domuzu olacaklarına dair batıl inançları olan Bulgarlar arasında bulunabilir.[41] Bir yaban domuzu ziyafeti için toplanan 16 kişilik bir grubun hepsini attığı bilinmektedir çünkü et şişten ateşe sıçramış ve kulaklarda bir pamuk parçası bulunmuştur, bilge adam bunun ölen Türk'ün sarığının bir parçası olduğuna karar vermiştir.[42] Ancak bu tür vakalar istisnadır. Metempsikoz, Orta Çağ skolastiğinde bilinmeyen bir şey olmamasına ve zamanımıza kadar orada burada eksantrik bir teolog tarafından sürdürülmesine rağmen, hiçbir zaman Hristiyan âleminin büyük doktrinlerinden biri olmamıştır. Öyle olmasaydı garip olurdu. Dinin gelişiminin doğasında, daha önceki kültürün spekülasyonlarının hayatta kalanlara kadar azalması ancak tekrar tekrar canlandırılması gerekir. Doktrinler aktarılabilir ancak ruhlar aktarılamaz. Ruhun farklı bedenler arasında göç etmesini içeren metempsychosis kavramı Fourier ve Soame Jenyns'in inançlarını açıklamak için kullanılmıştır.[43]

Metempsikoz teorisi, Amerika ve Afrika'nın yerli ırklarından Asya uluslarına kadar dünya uygarlıkları boyunca, özellikle de Hindu etik felsefe sisteminde izlenmiştir. Klasik ve Orta Çağ Avrupa'sında yükselip alçalmış ve şimdi modern dünyada entelektüel bir merak olarak varlığını sürdürmektedir. Bu bilgi kültürün sürekliliğine dair bir kanıt niteliğindedir ve etnografların ilgisini çekmektedir. Transmigrasyon doktrininin asıl nedeni ve saiki bir araştırma konusudur. Olası açıklamalardan biri, Ataların ruhlarının geri dönerek zihin ve beden benzerliklerini torunlarına ve akrabalarına aktardığı teorisidir. Bu teori, nesilden nesile devam eden aile benzerliği olgusunu açıklayan makul ve felsefi bir hipotez olarak övülmüştür. Fakat insan ruhlarının hayvanların bedenlerinde yaşayabileceği neden düşünülmüş olsun ki? Vahşiler, hiç de mantıksız olmayan bir şekilde, hayvanların da kendileri gibi ruhları olduğunu düşünürler ki bu da bir insan ruhunun bir hayvanın bedenine geçmesi fikrinin en azından mümkün görünmesini sağlar ancak bu görüş aslında böyle bir fikri akla getirmemektedir. Genel olarak ruh kavramının kökenine ilişkin olarak bir önceki bölümde verilen açıklama burada bize yardımcı olabilir. Ruh kavramı insanlarla ortaya çıkmış ve daha sonra hayvanlara ve bitkilere yayılmış olabilir. Benzer şekilde, ruh göçü fikri de başlangıçta insan ruhlarının yeni insan bedenlerinde yeniden doğmasını ve birbirini

izleyen nesillerde aile benzerlikleri tarafından tanınmasını içeriyor olabilir. Bu kavram daha sonra hayvan bedenlerinde yeniden doğuşu da içerecek şekilde genişletilmiştir. Bu düşünce tarzıyla uyumlu bazı ilkel kavramlar vardır. Vahşiler ve çocuklar hayvanların yarı insani özelliklerini, eylemlerini ve davranışlarını hoşu ve empati duygusuyla gözlemler. Hayvanlar, tanıdık insani niteliklerin vücut bulmuş hali olarak görülür ve insanları tanımlamak için aslan, ayı, tilki, baykuş, papağan, engerek yılanı ve solucan gibi hayvan isimleri kullandığımızda, insan hayatının önemli bir yönünü tek bir kelimeye indirgemiş oluruz. Bu doğrultuda, vahşi göçün ayrıntılarını incelerken, ruhları onlara aktarılacak olan insanların doğasına açık bir uygunluk olduğunu sıklıkla gözlemleriz. Dolayısıyla, vahşi filozofun ruhların aktarılması fikri, hayvanlar ve insanlar arasındaki benzerliğe bir tür açıklama getirmiştir. Bu durum, ruh göçü kavramını etik cezalandırma sistemlerine dönüştüren daha medeni ırklar arasında daha belirgin hâle gelir. Burada, seçilen yaratıkların uygunluğu, modern eleştirmen için neredeyse eski inananlar için olduğu kadar açıktır. Spiritüalizmi genellikle aşağı ırkların entelektüel izlerini aşırı derecede takip eden modern bir ilahiyatçının yazıları, metempsikozun teolojik doktrininin eski zamanlarda geliştirildiği zihin durumunun canlı bir örneğini sunmaktadır. Emanuel Swedenborg'a göre, şeytanın hayatlarına girmesine izin veren ve tilki vb. gibi kurnazlaşan bireylerin, ruhani dünyada kendi eğilimlerini temsil eden hayvanların şeklinde göründükleri söylenir.[44] Transmigrasyon teorisi, felsefe tarihinde önemli bir fikir olan organik yaşamın birbirini izleyen aşamalardaki gelişim teorisiyle yakından ilişkilidir. Metempsikoz teorisine göre, bir birey bitkisel yaşamdan daha düşük hayvan yaşamına ve nihayetinde daha yüksek hayvanlara ve insanlara ve hatta insanüstü varlıklara ilerleyebilir. Bu ilerleme, farklı bireylere ihtiyaç duyulmaksızın tek bir varlığın yaşam süresi içinde gerçekleşebilir.

Burada, gelecekteki varoluş doktrininin iki büyük kolunu birbirine bağlayan ancak kesin terimlerle ele alınması zor olan ve daha çok aşağı ve yüksek ırkların görüşlerini karşılaştırarak tarihsel olarak izini sürmenin çok daha zor olduğu, gözden uzak tutulamayacak bir konu hakkında birkaç söz söylenebilir. Bu, bedensel yenilenme ya da diriliş doktrinidir. Aşağı ırkların felsefesine göre, hayatta kalan ruhun yeni bir bedene sahip olması hiçbir şekilde gerekli değildir çünkü ruhun kendisi de diğer cismani yaratıklar gibi bağımsız bir varoluş sürdürebilecek, uçucu ya da buharlı bir cismani doğaya sahipmiş gibi görünmektedir. Öteki dünyaya dair vahşi tasvirler genellikle bunun mutlak kopyalarıdır. Öyle ki ölülerin yaşayanlar gibi bedenlere sahip olduklarının düşünülüp düşünülmediğini söylemek pek mümkün değildir ve bu sınıftan birkaç kanıt, aşağı ırkların

özgün ve farklı bedensel diriliş doktrinlerine sahip olduklarını kanıtlamak için pek yeterli değildir.[45] Buna ek olarak, sosyal statüsü ne olursa olsun pek çok kültür, küçük kemik parçalarından mumyalanmış bedenlerin tamamına kadar, ölünün kalıntılarını muhafaza etmektedir. Mısır cenaze ritüelinde tasvir edildiği gibi, ölen kişinin ruhunun bedeni yeniden ziyaret edebileceği yaygın bir inanıştır ancak bu kalıntıları muhafaza etmek, beden ve ruh arasında kalıcı bir bağ kurulmasını sağlasa bile, bizi mutlaka bedensel bir dirilişe yaklaştırmaz.[46] Yakından ilişkili metempsikoz doktrinine dair daha önceki bir tartışmada, ruhun yeni bir insan bedenine geçişi teorisini esasen dünyevi bir diriliş olarak tanımlamıştım. Aynı perspektiften bakıldığında, Cennet ya da Hades'te bedensel bir diriliş teknik olarak ruhun bir göçüdür. Yüksek ırklar arasında bu doktrinler daha net bir tanım ve dinlerinde daha pratik bir önem kazanır. Rig Veda, ölülerden yüceltilmiş ve bedenlerini giymiş (tanu) olarak bahsederek bedensel dirilişten belirgin bir şekilde bahseder. Hatta dindar insanın bir sonraki dünyada tüm bedeniyle (sarvatanû) doğacağını vaat eder. Brahmanizm ve Budizm'de, ruhların cennetlerde ve cehennemlerde yaşamak için bedenlerde yeniden doğuşları, özel göç vakaları olarak yer alır. Yeniden diriliş doktrini İran dininde çok eskilere dayanır ve geç dönem Yahudi inancına geçtiği varsayılır.[47] Erken dönem Hristiyanlıkta, bedensel diriliş anlayışı Pavlus öğretisinde özel bir güç ve dolulukla geliştirilmiştir. Bu doktrinin net bir yorumunu yapmak için Origen'den kayda değer bir pasaja atıfta bulunmak faydalı olacaktır. Niteliği ne olursa olsun ruhun her zaman kullandığı 'bedensel madde'den bahseder. Bu madde bedensel olarak başlar ama daha ince ve saf hâle gelir ve sonunda ruhsal olarak adlandırılır.[48]

Uygar teolojinin bu metafizik doktrinlerinden geçerek, şimdi pratik açıdan daha yüksek ve vahşi düşüncede daha açık bir şekilde tasarlanmış bir dizi inancı ele alıyoruz. Gelecekteki bir devlete inanmayan düşük ırklar pekâlâ var olmuş olabilir ve hâlâ da olabilir. Yine de sağduyulu etnograflar, ölülerin artık yaşamadığını söyleyen bir vahşinin yalnızca ölü olduklarını söylemek istemiş olabileceğinden dolayı, bu tür anlatılardan sık sık şüphe duymalıdır. Doğu Afrikalıya gömülü Atalarına, 'yaşlı insanlara' ne olduğu sorulduğunda, 'öldüler' diye cevap verebilir ama aynı zamanda onların hayaletlerinin yaşadığını da kabul eder.[49] Zulular'ın dini düşüncelerine dair bir yerliden aktarılan bir anlatıda, eski ama çok eski bir Unkulunkulu'nun insanların 'ölmeleri ve bir daha asla dirilmemeleri gerektiğini' söylediği ve 'ölmelerine ve bir daha dirilmemelerine' izin verdiği açıkça belirtilmektedir.[50] Hayaletleri sadece yeraltı dünyasında yaşamakla kalmayıp aynı zamanda yaşayanların Tanrısı olan Zulular'ın teolojisini şimdi bildiğimiz kadar iyi bildiğimize göre, bu ifadelere doğru anlamlar yükleyebiliriz

ancak böyle bir bilgi olmadan, bunları ruhun ölümden sonraki varlığını inkâr etmekle karıştırabilirdik. Bu itiraz, kültürsüz bir ırk arasında kayıtlara geçmiş en resmi gelecek yaşam inkarlarından biri olan, Beyaz Nil'deki Dinka kabilesinin Yaratıcı Dendid'le ilgili bir şiiri için bile geçerli olabilir:

"Dendid'in her şeyi yarattığı gün,
Güneşi o yarattı;
Güneş doğar, batar ve tekrar doğar:
Ay'ı yarattı;
Ay doğar, batar ve tekrar doğar:
Yıldızları O yarattı;
Yıldızlar doğar, batar ve tekrar doğar:
İnsanı yarattı;
Ve insan doğar, yere iner ve bir daha gelmez."

Komşu Bari halkının ölülerin yeryüzünde tekrar yaşamak üzere geri döneceğine inandığı unutulmamalıdır. Bu da Dinka şiirinin bedensel diriliş doktrinini mi yoksa hayatta kalan hayalet-ruh doktrinini mi reddettiği sorusunu gündeme getirmektedir. Kaufmann'a göre Dinka'lar ruhun ölümsüzlüğüne inanmazlar, onu sadece bir nefes olarak görürler ve her şeyin ölümle sona erdiğini düşünürler. Bununla birlikte, Brun-Rollet'in araştırması bunun tam tersini, yani ölümden sonra bir yaşama inandıklarını göstermektedir. Her iki kaynak da hayatta kalan hayaletlerin varlığını kabul edip etmediklerini sorgulamaya açık bırakmaktadır.[51]

Aşağı ırkların dinini incelerken, ruhun gelecekteki yaşamı doktrinini önemli bir unsur olarak ele almak önemlidir. Ne var ki daha ilkel inançların yanlış yorumlanmasını önlemek için bu kavramı netleştirmek ve sınırlandırmak gerekir. Yanıltıcı olabileceği için 'ruhun ölümsüzlüğü' ifadesini kullanmaktan kaçınmak önemlidir. Aşağı psikolojinin mutlak bir ölümsüzlük kavramına ne ölçüde sahip olduğu belirsizdir. Geçmiş ve gelecek, ilkel zihin bunları araştırdıkça hızla belirsizleşir ve insan yaşamının dar süresi içinde bile ayların ve yılların ölçüsü bozulur. Ölen ruhun düşüncesi, onu canlı tutan kişisel hafızayla birlikte azalır ve yok olur. Ruhun hayatta kaldığına dair inanç, evrensel olarak kabul görmese de, bilinen kültürler arasında evrensel olarak kabul edilebilir. Hem ilkel hem de gelişmiş toplumlarda bazı bireyler ölümden sonraki yaşamı çok uzak bir ihtimal olarak görürken, bazıları da kanıt yetersizliği nedeniyle reddetmektedir. Hatta çoğu zaman sosyal statü nedeniyle tüm grupların öbür dünyadan resmen men edildiği örnekler bile vardır. Mariner'a göre, Tonga Adaları'nda sadece şeflerin ve soyluların ölümden sonra mutlu Bolotu adasında yaşayacağına, sıradan in-

sanların ruhlarının ise bedenleriyle birlikte yok olacağına inanılıyordu. Benzer şekilde Kaptan John Smith, Virginialıların şeflerin öldükten sonra gün batımı dağlarının ötesine geçerek selefleriyle dans edip şarkı söyleyeceklerine, ancak sıradan insanların ölümden kurtulamayacaklarına inandıklarını bildirmiştir. Nikaragualıları inceleyen bir misyoner, iyi yaşadıkları takdirde ruhlarının Tanrıların arasına yükseleceğine inandıklarını ifade etmiştir. Oysa kötü yaşamışlarsa ruhları bedenle birlikte yok olur ve bu da her şeyin sonu olurdu.[52] Bu anlatıların Polinezyalılar, Algonquinler veya Aztekler gibi diğer akraba halkların inançlarıyla uyuşmadığını belirtmek önemlidir. Bununla birlikte, ruhun bedenin ölümünden sonra da varlığını sürdürdüğü varsayıldığında, daha aşağı kültürlerden elde edilen kanıtlar bu ruhun tıpkı beden gibi kazalara ve ölüme açık ölümlü bir varlık olarak görüldüğünü göstermektedir. Grönland halkı, kışın ya da fırtına sırasında, ölenlerin öbür dünyaya ulaşmak için indiği tehlikeli dağı geçmek zorunda kalanlara sempati duymuştur çünkü böyle zamanlarda ruh zarar görme riski altındadır ve onlar için en üzücü şey olan ikinci ölüme maruz kalabilir.[53] Fijililer ölen bir savaşçının hayaleti ile ruh öldüren Samu ve kardeşleri arasında bir dövüş olduğuna inanırlar. Ölü adam bu yarışma için savaş sopasını cesediyle birlikte gömerek silahlanır. Eğer kazanırsa Ndengei'nin yargı koltuğuna geçebilir ancak eğer yaralanırsa dağların arasında dolaşacaktır. Karşılaşmada öldürülürse Samu ve kardeşleri tarafından pişirilip yenir. Bununla birlikte, evlenmemiş Fijililer ruhlarının savaş bahsinden sağ çıkamayacağına inanırlar. Gelgit sırasında resifin kenarından gizlice geçmeye çalışırlar, eşi olmayan ruhların yok edicisi Nangananga'nın oturduğu ve beyhude çabalarına güldüğü kayaların yanından geçerler. Nangananga, gelgitin bir daha asla akmayacağına inanıp inanmadıklarını sorarak onlarla alay eder. Sonunda yükselen sel, titreyen hayaletleri sahile sürükler ve Nangananga onları büyük siyah taşın üzerinde çürümüş odunları parçalar gibi parçalara ayırır.[54] Gine zencilerinin ölen ruhların yaşamı ya da ölümü üzerine anlattıkları hikâyeler de böyledir. Ölenler ya iyileri mutlu bir yere gönderecek ve kötüleri sopasıyla öldürecek olan büyük Rahip tarafından ya da ölüm nehrindeki Tanrıları tarafından yargılanacaktır. Eğer bayramları ve yeminleri tuttularsa ve yasak etlerden uzak durdularsa, nazikçe hoş bir diyara sürüklenecekler. Aksi takdirde, Tanrı tarafından nehre daldırılacak ve boğulacaklar, ebedi unutuluşa gömülecekler.[55] Misyoner Cavazzi'nin anlatımına göre, Matamba dulları ölen kocalarının ruhlarından kurtulmak için bir nehre ya da gölete batırılıyordu; bu ruhlar hâlâ onlara bağlı olabilirdi ve en çok sevilen eşler bundan etkileniyordu. Bu anlatının gerçekliğin olgusal bir temsili olarak değil, öznel olarak görülmesi gerektiğini belirtmek önemlidir. Bu ayrıntılardan, spekülatif teolojinin hâlâ aşina olduğu bir düşünce

olan, bazı ruhların ölümle yok olması ya da ikinci bir ölüm yaşaması kavramının aşağı kültürlerde bilinmeyen bir şey olmadığı anlaşılmaktadır. Töreni yeniden evlenme izlemiştir.[56] Bu tür ayrıntılardan, bazı ruhların ölümle yok olduğu ya da ikinci bir ölümle öldüğü anlayışının, spekülatif teolojinin hâlâ aşina olduğu bir düşünce, alt kültürde bilinmeyen bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

İlk kültürlerin felsefesinde anlaşıldığı şekliyle ruh kavramı, hayatta kalan ruhani bir varlığa işaret eder. Bu fikir, yüksek ulusların teolojisinin bir parçası olan daha aşkın maddi olmayan ve ölümsüz ruh teorisinden önce gelmiş ve ona öncülük etmiştir. İlk kültürlerde hayatta kalan ruhun incelenmesi öncelikle vahşilerin ve barbarların dinlerinde ve medeni dünyanın folklorunda bulunur. Bireyler ölen arkadaşlarının ya da düşmanlarının hayali formunu rüyalarında ya da vizyonlarında görmeye devam ederler; bu da onlar için belirgin bir kişiliğe sahip gerçek ve nesnel bir varlığı temsil eder. En ilkel toplumların bile deneyimlerinde açıkça görülen bir kavram olduğu için, ruhun ölümden sonra da hayatta kaldığına dair inanç çok az tartışma gerektirir ancak bu inanç daha karmaşık bir inanç sisteminin sadece başlangıcıdır. Farklı kabileler arasında ölümden sonraki hayata ilişkin inançlar birkaç kategoride sınıflandırılabilir. Bunlar arasında kalıcı, gezgin ve geri dönen hayalet teorilerinin yanı sıra ruhların yeryüzünde, altında ya da üstünde bir ruhlar dünyasında yaşadığına dair inançlar da yer almaktadır. Bu ruhlar dünyasında varoluş dünyevi yaşamı yansıtabilir, daha yüksek bir yüceliğe yükselebilir ya da tersine çevrilmiş koşullara tabi olabilir. Son olarak, ölen ruhların mutluluğu ve sefaleti arasında, hayattaki eylemlerine dayalı olarak ölümden sonra bir yargılama ile belirlenen bir ayrım olduğu inancı vardır.

Dr. Johnson ölmüş ruhların görünmesi hakkında "Tüm argümanlar buna karşıdır ama tüm inançlar bunun içindir" demiştir. Ölülerin hayalet ruhlarının yaşayanların arasında dolaştığı doktrini gerçekten de vahşi kültürün en alt seviyelerinde kök salmış, barbar yaşam boyunca neredeyse hiç ara vermeden uzanmış ve Medeniyetin ortasında büyük ölçüde ve derinden hayatta kalmıştır. Gezginlerin, misyonerlerin, tarihçilerin, ilahiyatçıların ve spiritüalistlerin sayısız ayrıntılarından yola çıkarak, ölen ruhun iki ana av alanının bedensel yaşamının geçtiği sahneler ve bedeninin gömüldüğü yer olduğu, düşüncede doğal olduğu kadar geniş bir alana yayılmış, kabul edilmiş bir görüş olarak ortaya konabilir. Kuzey Amerika'da Chickasaw'ların ölülerin ruhlarının bedensel şekilleriyle yaşayanların arasında büyük bir neşe içinde dolaştığına inandıkları gibi; Aleut adası sakinlerinin ölenlerin ruhlarının akrabalarının arasında görünmeden dolaştığını ve deniz ve kara yolculuklarında onlara eşlik ettiğini hayal ettikleri gibi; Afrikalıların ölülerin ruhlarının kendi aralarında yaşadığını ve yemek zamanlarında

onlarla birlikte yemek yediklerini düşündükleri gibi; Çinlilerin Ataları salonunda bulunan akraba ruhlara saygılarını sunmaları gibi;[57] Avrupa ve Amerika'daki çok sayıda insan, gece yarısı ateşinin başında mistiklerin karşısında oturan, ruh çemberlerinde rap yapan, yazan ve hayalet hikâyeleriyle kendilerini histerik bir şekilde korkuturken kızların omuzlarının üzerinden dikizleyen ölülerin hayalet şekilleriyle - ruhlarıyla - dolu bir atmosferde yaşamaktadır. Animistik dinin neredeyse tamamında, ölenlerin ruhlarının hayatta kalanlar tarafından belirli vesilelerle misafirperver bir şekilde ağırlandığını görürüz ve dünya inançları arasında çok derin ve güçlü olan Manes tapınması, iyi ya da kötü güçleriyle insanlar arasında varlıklarını gösteren bu Ata ruhlarını korkusuz ve titrek olmayan bir saygıyla tanır. Yine de ölüm ve yaşam bir arada kötü bir şekilde yaşar ve vahşilikten bu yana hayatta kalanların kendilerini evdeki hayaletlerden kurtarmak için başvurdukları pek çok yöntem kaydedilmiştir. Bir ölümden sonra evleri terk etme şeklindeki mutsuz vahşi gelenek çoğu zaman korku ya da ölüye ait her şeyin terk edilmesi gibi başka nedenlerle bağlantılı olsa da evin basitçe hayalete terk edildiği durumlar da vardır. Eski Calabar'da oğlun babasının evini çürümeye terk etmesi ancak iki yıl sonra yeniden inşa edebilmesi, hayaletin o zamana kadar gittiğinin düşünülmesi âdettendi;[58] Hottentotlar ölünün evini terk eder ve hayalet içeride olmasın diye eve girmekten kaçındıkları söylenirdi;[59] Yakutlar, herhangi birinin öldüğü kulübenin şeytanların meskeni olduğunu düşünerek harabeye dönmesine izin verirler;[60] Karenlerin, ölmüş ruhların tehlikeli komşuluğundan kaçmak için köylerini yıktıkları söylenir.[61] Ancak bu tür işlemler barbarlığın sınırlarını pek aşmaz ve eski düşüncenin sadece zayıf bir şekilde hayatta kalması uygarlığa kadar devam eder. Burada zaman zaman perili bir ev harabeye döner ve onu tamir edemeyen hayalet bir kiracıya terk edilir. En düşük kültürde bile bedenin ruha karşı koyduğunu görürüz ve daha yüksek aşamalarda ev sahibi, istenmeyen bir sakinden pek de çekinmeden kurtulur. Grönlandlılar ölülerini kapıdan değil pencereden dışarı çıkarırken, yaşlı bir kadın arkasında bir ateş parçası sallayarak "piklerrukpok!" diye bağırır, 'burada daha fazla bir şey yok! '[62] Hottentotlar, geri dönüş yolunu bulmasını engellemek için ölüyü bilerek açtıkları bir delikten kulübeden çıkarırlar;[63] Siyamlılar da aynı niyetle evin duvarında bir delik açarak tabutu buradan geçirir ve sonra evin etrafında üç kez hızla dolaştırırlar;[64] Rusya'da Çuwashlar, ruhun geri gelmesini engellemek için ceset dışarı çıkarıldıktan sonra kızgın bir taş atarlar;[65] Brandenburg köylüleri de hayaletin yürümesini engellemek için tabutun ardından kapıya bir kova su dökerler; kilise avlusundan dönen Pomeranyalı yas tutucular, gezgin ruh orada dinlensin ve eve kadar geri gelmesin diye cenaze arabasının arkasına saman bırakırlar.[66] Antik

ve Orta Çağ dünyasında, insanlar bu gibi maddi değişimlerin ötesinde doğaüstü yardıma başvurmayı alışkanlık edinmişlerdi, davetsiz hayaletleri yatırması ya da kovması için rahibi çağırırlardı ve şeytan çıkarma sanatının bu dalı henüz unutulmadı bile. Bedensiz ruhların, özellikle de şiddetli ya da zamansız bir ölüme maruz kalmış olanların, kötü ve zararlı varlıklar olduğuna dair yaygın bir his vardır ve her zaman da var olmuştur. Meiners'in 'Dinler Tarihi' adlı eserinde öne sürdüğü gibi, bedenlerinden istemeyerek ayrılmışlardır ve yeni varoluşlarına öfkeli bir intikam arzusu taşımışlardır. İnsanlığın, eğer ölülerin ruhlarının dünyada kalması gerekiyorsa, uygun yerlerinin yaşayanların uğrak yerleri değil, ölülerin dinlenme yerleri olması gerektiği konusunda bu kadar hemfikir olmasına şaşmamalı.

Sonuçta, aşağı Animistik felsefeye göre beden ve ruh arasındaki bağın ölümle tamamen koptuğu pek söylenemez. Çeşitli istekler ruhu arzu ettiği dinlenmeden alıkoyabilir ve bunların başında ölümlü kalıntılarının cenaze törenlerine katılmamış olması gelir. Bu yüzden böyle kişilerin hayaletlerinin yürüyeceğine dair derin bir inanç vardır. Bazı Avustralya kabileleri arasında, insan biçiminde ancak uzun kuyruklu ve uzun dik kulaklı 'ingna' ya da kötü ruhlar, çoğunlukla cesetleri gömülmeden bırakılan ya da kan intikamcısının ölümünü telafi etmediği ölmüş yerlilerin ruhlarıdır ve bu nedenle yeryüzünde ve ölüm yerinin etrafında, yaşayanlara zarar vermekten başka hiçbir zevk almadan dolaşmak zorundadırlar.[67] Yeni Zelanda'da, ölülerin ruhlarının cesetlerin yakınında oyalanmaya eğilimli olduğu ve gömülmeden bırakılan ya da savaşta öldürülen ve yenen insanların ruhlarının dolaştığı düşüncesi vardı ve bu tür kötü huylu ruhları kutsal mezar muhafazası içinde yaşamaya ikna etmek, rahibin tılsımlarıyla başarması gereken bir görevdi.[68] Kuzey Amerika'daki Iroquoislar arasında da ruh bir süre bedenin yakınında kalır ve 'gömme törenleri yapılmadığı sürece, ölülerin ruhlarının bir süre yeryüzünde büyük bir mutsuzluk içinde dolaştığına inanılırdı. Bu nedenle savaşta öldürülenlerin cesetlerini elde etmek için aşırı bir titizlik gösterirlerdi."[69] Brezilya kabileleri arasında, ölülerin gezinen gölgelerinin gömülene kadar huzursuz olduğu söylenir.[70] Kuzey Asya'nın Turan bölgelerinde, toprakta dinlenme yeri olmayan ölülerin ruhlarının, özellikle tozlarının kaldığı yerlerde, toprağın üzerinde kaldığı düşünülür.[71] Güney Asya'da da bu tür inançlar vardır: Karenler yeryüzünde dolaşan hayaletlerin ölüler diyarı Plu'ya gidenlerin değil, bebeklerin, şiddet sonucu ölenlerin, kötülerin ve kazara gömülmemiş ya da yakılmamış olanların ruhları olduğunu söylerler;[72] Siyamlılar şiddetli bir şekilde ölen ya da uygun törenlerle gömülmeyen ve kefaret ödemek isteyenlerin ruhlarının görünmez bir şekilde torunlarını korkutmasından kötü ruhlar olarak korkarlar.[73] Dünyanın hiçbir yerinde bu tür düşünceler klasik antik dönemdekinden daha güçlü

bir yer edinmemiştir. Orada bedene cenaze törenlerini yapmak en kutsal görevdi. Öyle ki gölge Hades'in kapıları yakınında inlemesin ya da Acheron kıyılarında kasvetli bir kalabalık içinde dolaşmasın.[74] Bir Avustralyalı ya da bir Karen, Atinalı komutanlara yöneltilen, Arginousai deniz savaşında ölülerinin bedenlerini terk ettikleri yönündeki ölümcül suçlamanın tüm anlamını kavrayabilirdi. Bu düşünce Slav halk edebiyatına yabancı değildir: "Ha! feryatla birlikte ruh ağızdan fırlar, ağaca uçar, ağaçtan ağaca, ölü yanana kadar oraya buraya uçar."[75] Orta Çağ Avrupa'sında, defin törenleri yapılana kadar yaşayanlara musallat olan hayaletlere dair klasik öyküler, burada ve orada yeni efsanelere dönüşür; değişen koşullar altında, hüzünlü gezgin artık kutsanmış toprakta Hristiyan gömülmesini ister.[76] Ceset gömüldüğünde, teşhir edildiğinde, yakıldığında ya da ülkenin kabul görmüş geleneklerine göre başka bir şekilde ortadan kaldırıldığında, hayaletin onun kalıntılarına eşlik ettiğine dair dünya çapındaki düşüncenin ayrıntılı ayrıntılarını burada vermek gereksizdir. Ruh, Polinezya ya da Amerikan Kızılderililerinin mezar yerlerinin yakınında kalır; Sibirya kabilelerinin ölülerini astıkları ağaçlarda dalların arasında yaşar ve kuş cıvıltılarını neşeyle dinler; Samoyed'in iskeleli tabutunun yanında oyalanır; Dayak'ın gömüldüğü ya da yakıldığı yere dadanır; Malgaş mezarının üzerindeki küçük ruh kulübesinde ya da Peru'nun güneşte kurutulmuş tuğlalardan yapılmış evinde yaşar; Roma mezarına (animamque sepulchro condimus) yatırılır. Yargılanmak için daha sonraki İsraillinin ve Müslümanın bedenine geri döner; eski klasik ve yeni Asya dünyasının saray-mezarlarında ilahi bir Ata ruhu olarak yaşar; güçlü ruhu patlamasın diye Antar'ın cesedinin üzerine dikilen devasa çukurla, Çeremis'in cesedi tabutuna sabitlediği demir çivilerle, intihar edenin bedenini dört haç yoluna çakan kazıkla aşağıda tutulur ve insanlık tarihinin başından sonuna kadar dini düşüncenin geçirdiği tüm değişimler boyunca, ölülerin havada asılı duran hayaletleri, gece yarısı mezarlığını insan etinin dehşetle ürperdiği bir yer haline getirir. Burada insanoğlunun cenaze törenlerinin genel konusunu tartışmak yerine, çok çeşitli ayrıntıların sadece bir kısmı doğrudan mevcut amaç ile ilgilidir, yaşayanlar arasında bulunan bedensiz ruhlara olan inancın açık bir şekilde kavranması ve daha düşük kültürden daha yüksek kültüre doğru izlenebilen etnografik sürekliliğin belirgin çizgisinden dolayı, Animistik dinin incelenmesi için hayranlık uyandıran bir gelenek seçilebilir. Bu, Ölüler Bayramı geleneğidir.

Son bölümde anlatılan cenaze sunuları arasında, ölen ruhun bunları hayali ya da ideal bir şekilde götürmesi ya da bir şekilde uzaktaki ruh-evinde kendisine iletilmesi amacının az ya da çok belirgin olduğu cenaze sunuları arasında yiyecek ve içecek malzemeleri de vardır. Oysa bizim şu anda ilgilendiğimiz ölü ziyafetleri farklı bir ilkeye göre verilir; deyim yerindeyse, bu ziyafetlerin yerinde

tüketilmesi gerekir. Uygun bir yere, özellikle de mezarların yakınına ya da konutların içine konur ve ölülerin ruhları oraya gelip kendilerini tatmin ederler. Kuzey Amerika'da, bir insanın iki ruhundan birinin ölümden sonra bedenle birlikte kaldığına inanan Algonquinler arasında, mezara getirilen erzak bu ruhun beslenmesi içindi; kabileler Atalarına herhangi bir lezzetli yiyeceğin bir kısmını adarlardı ve kazayla ateşe düşen bir Kızılderili, Atalarının ruhlarının, gerekli adakları sunmayı ihmal ettiği için onu ittiğine inanırdı.[77] Huronların zihinleri bundan daha az gerçekçi olmayan hayallerle doluydu. Onlara öyle gelirdi ki ölünün ruhu, insan suretine bürünmüş olarak, cenazeyi mezarlığa taşırlarken cesedin önünde yürür ve büyük ölü bayramına kadar orada kalırdı ama bu arada gece gelip köyde dolaşır ve kazanlardaki artıkları yerdi. Bu yüzden bazıları bunlardan yemez, cenaze ziyafetlerindeki yemeklere dokunmazdı ama bazıları hepsini yerdi.[78] Madagaskar'da Kral Radama'nın mozolesinin zarif küçük üst odası bir masa ve iki sandalyeyle döşenmiş, yerlilerin çoğunun düşüncesine uygun olarak oraya bir şişe şarap, bir şişe su ve iki bardak yerleştirilmişti. Böylece ölen hükümdarın hayaleti ara sıra bedeninin yattığı yeri ziyaret edebilir, babasının ruhuyla buluşabilir ve hayattayken sevdiği bilinen şeylerden yiyebilirdi.[79] Doğu Afrika'daki Wanika'lar, yiyecek ve içecek olmadan yaşayamayan 'koma' ya da gölge için mezarın yanına pirinç ve tembo dolu bir hindistan cevizi kabuğu koyarlar.[80] Batı Afrika'da Efik'ler yemek pişirip mezarın yakınındaki küçük baraka ya da 'şeytan-evi'ndeki masanın üzerine bırakırlar ve oraya sadece ölen kişinin ruhu değil, cenazesinde kurban edilen kölelerin ruhları da yemekten yemeye gelir.[81] Daha güneyde, Kongo bölgesinde, mezarın içine cesedin başına ya da ağzına bir kanal açma geleneği tanımlanmıştır; bu kanaldan her ay yiyecek ve içecek sunuları aşağıya gönderilir.[82]

Kuzeydoğu Hindistan'ın Bodoları, kaba Asyalı kabileler arasındaki son cenaze törenlerini kutlarlar. Arkadaşları mezara gider ve ölünün en yakın akrabası, ölüye her zamanki yiyecek ve içecek payını sunarak, 'Al ve ye' der. "Daha önce bizimle birlikte yedin ve içtin ama artık bunu yapamazsın. Bizden biriydin ama artık bizden biri olamazsın. Biz sana gelmeyeceğiz, sen de bize gelme." Daha sonra grubun her bir üyesi, bu amaçla bileklerine takılan iplik bileziği koparır ve mezarın üzerine atar. Bu, kardeşlik bağını koparmanın sembolik bir jestidir. Bundan sonra, grup yıkanmak ve arınmak için nehre doğru ilerler. Bu ritüeli tamamladıktan sonra, sanki hiç ölmeyecekmiş gibi yiyip içtikleri ve eğlendikleri bir ziyafete katılırlar.[83] Assam'ın Naga kabileleri, ölen sevdiklerini onurlandırmak için her ay mezarlarına yiyecek ve içecek koyarak cenaze şölenleri kutlamaktadır.[84] Benzer şekilde, aynı bölgedeki Chota Nagpur'un Kol kabileleri de merhumlarına duydukları derin saygıyla bilinmektedir. Bir Ho ya da Munda ya-

kıldıktan sonra kemiklerinin parçaları toplanır ve bir tören alayında taşınır. Alay, derinden gelen davul sesine ayak uydurarak ciddi, hayalet gibi, kayan adımlarla ilerler. Kemikleri bambu tepsisinde taşıyan yaşlı kadın belli aralıklarla tepsiyi indiriyor, bu da ibrik ve pirinç kaplar taşıyan kızların tepsilerin boş olduğunu göstermek için kederli bir şekilde ters çevirmelerine neden oluyor. Kalıntılar köydeki her evi ve kilometrelerce uzaktaki her arkadaş ya da akraba evini ziyarete götürülür. Ev sakinleri yas tutmak ve ölen kişinin iyiliğini övmek için dışarı çıkarlar. Kemikler, ölünün en sevdiği yerlere, ektiği tarlalara, diktiği koruya, çalıştığı harman yerine ve eğlendiği köy dans salonuna götürülür. Son olarak, merhum toprak bir kaba, yiyeceklerle birlikte defnedilir. Mezarın üzerine Hindistan'ın yerli halkının yaşadığı bölgelerde bulunanlara benzer büyük bir taş levha yerleştirilir. Ayrıca, köyün dışına kayda değer kişilerin onuruna hatıra taşları dikilir. Bu taşlar toprak bir kaide üzerine monte edilir ve ölen kişinin ruhunun burada dinlenebileceğine ve sütun tarafından korunarak yaşayanları gözlemleyebileceğine inanılır. Kheriahlar evlerinin etrafındaki küçük alanlarda anıt koleksiyonlarına sahiptir. Bu anıtlara sık sık adaklar adanır ve içkiler sunulur. Aşağıdaki Ho ağıtı bu ritüellerle ilişkili duygular hakkında fikir vermektedir:

'Biz seni hiç azarlamadık, sana hiç haksızlık etmedik;
Bize geri dön!
Biz seni hep sevdik ve değer verdik ve uzun süre birlikte yaşadık
Aynı çatı altında;
Şimdi terk etme!
Yağmurlu geceler ve soğuk esen günler yaklaşıyor;
Burada dolaşmayın!
Yanmış küllerin yanında durmayın; tekrar bize gelin!
Yağmur yağdığında peepul'un altında sığınak bulamazsın.
Saul sizi soğuk ve sert rüzgârdan korumaz.
Evinize gelin!
Senin için süpürüldü ve temizlendi ve seni her zaman seven bizler oradayız;
Ve senin için pirinç var ve su;
Evine gel, evine gel, tekrar bize gel!'

Kol kabileleri Atalarının ruhlarına misafirperverlik gösterirler, bu da inançlarına ve tam Manes tapınma törenlerine yansır. Soyları bir yolculuğa çıktığında 'yaşlılara' adaklar sunarlar ve ailede bir hastalık olduğunda, genellikle ilk olarak onlara yakarılır.[85] Turan ırkları arasında Çuvaşlar ve Çeremisler ölülere yemek ve peçete sunarlar. Çuvaşlar, "Gece kalkın ve karnınızı doyurun, orada ağzınızı

silmek için peçeteleriniz var!" derken, Çeremisler basitçe, "Bu sizin için, ey ölüler, orada yiyeceğiniz ve içeceğiniz var!" derler. Tatar bölgesinde her yıl devam eden adaklar duyuyoruz. Hatta göç ettikleri eski topraklardaki Atalarının mezarlarına adak götürmek üzere bir kalabalık tarafından haberciler bile gönderilir.[86]

Bu eski Ayinin ayrıntıları, bu kaba ırkların uygarlık düzeyinden çok daha yukarılara kadar izlenebilir. Güneydoğu Asya bununla doludur ve Çinliler bunun temsilcisi olarak gösterilebilir. Tabuttaki ebeveynlerini yıllarca saklarlar ve sanki hayattaymışlar gibi onlara yemek servisi yaparlar. Atalarının ruhlarını, eve dönecekleri düşünülen özel günlerde ortaya konan et ve içecekle beslenmeleri için dua ve davul sesiyle çağırırlar. Hatta cüzzamlılar ve dilenciler gibi aşağı bölgelerdeki yoksul ve talihsiz kişilerin yararına eğlenceler düzenler. Onlara rehberlik etmesi için fenerler yakılır, bir ziyafet hazırlanır ve geç kalan kör ya da zayıf ruhlar için biraz yiyecek bırakılır. Ayrıca, başsız ruhlar için bir kova yulaf ezmesi ve bunu tüketmeleri için kaşıklar sağlanır. Bu gibi törenler Evrensel Kurtarma olarak bilinen törenle sonuçlanır. Bu durum zaman zaman beklenen ziyaretçiler için erkek ve kadın hayaletler için ayrı konaklama yerleri ve banyoları olan küçük bir ev inşa edilerek kutlanır.[87] Eski Mısır'da, mezardaki kamış iskeleler üzerine kek ve kafeslenmiş ördeklerden oluşan erzaklar yerleştirilirdi. Hatta Lucian'ın dediği gibi, bazen mumya ziyafette misafir olarak bulunması için evde tutulurdu.[88]Eski zamanlarda olduğu gibi Hindu dininde de ölen kişiye cenaze pastaları ve toprak kaplarda su ve süt sunulmaktadır. Ayrıca Yeni Ay ve dolunaylarda yağla yapılmış pirinç keklerinin sunulmasını kutlarlar. Bu törenler ruhun Hades'te Yama ile geçirdiği on iki aylık süreden kurtulması ve Pitaraların, yani Babaların Cennetine geçişi için çok önemlidir.[89] Klasik dünyada da benzer törenler cenaze ziyafetleri ve yiyecek adaklarıyla temsil edilirdi[90].

Hristiyanlık döneminde, eski törenin biçimini korurken, motifini yeni düşünce ve duygulara uyarlayan ilginç bir hayatta kalma söz konusudur. Klasik cenaze kurbanları Hristiyanlaşmış, siliernium'un yerini şehit mezarı başındaki şölen almıştır. Faustus, Hristiyanları eski törenleri sürdürdükleri için kınamaktadır: 'Onların kurbanlarını gerçekten de aşk şölenlerine, putlarını aynı yeminlerle taptığınız şehitlere dönüştürdünüz; ölülerin gölgelerini şarap ve yiyecekle yatıştırıyorsunuz, onlarla birlikte paganların takvim ve gündönümü gibi ciddi günlerini kutluyorsunuz - yaşamlarında kesinlikle hiçbir şey değiştirmediniz.'[91] Monica'nın öyküsü, Manes'in mezarına yiyecek koyma geleneğinin nasıl bir Hristiyan Azizinin mezarına yiyecek ve içecek koyma törenine dönüştüğünü göstermektedir. Louis zamanında yazan Saint-Foix, Fransa Kralı'nın ölümün-

den sonra, cenazeden önceki kırk gün boyunca, balmumundan yapılmış büstünün durduğu sırada yapılan töreni bize anlatmıştır. Görevliler masayı hazırlar ve tabakları getirirler, otel müdürü hizmetçinin peçetesini krala sunması için orada bulunan en kıdemli beyefendiye verir, bir piskopos masayı kutsar, su leğenleri kraliyet koltuğuna uzatılır, kadeh usulüne uygun olarak servis edilir ve De Profundis'in eklenmesi dışında her zamanki gibi dua edilirdi.[92] İspanyollar hâlâ sevdiklerinin ölüm yıldönümlerinde mezarları başında ekmek ve şarap sunmakta[93] ve muhafazakâr Doğu Kilisesi de hâlâ eski Ayini izlemektedir. Rusya'da cenaze şöleni, dilenciler için balık turtaları, şçi kaseleri ve kvas sürahileriyle dolu sofralarıyla; dostlar ve Rahipler için daha zarif akşam yemekleriyle, tütsüleriyle ve 'ebedi anma' şarkılarıyla düzenlenir. Hatta şölenin dokuzuncu, yirminci ve kırkıncı günlerde tekrarlanması da unutulmamıştır. Kutiya ya da kolyvo sunusu hâlâ kilisede yapılmaktadır; eskiden kaynatılmış buğdaydan yapılır ve cesedin üzerine konurdu ancak şimdi haşlanmış pirinç ve kuru üzümden yapılmakta ve balla tatlandırılmaktadır. Ortodoks Hristiyanlar her zamanki mistik üsluplarıyla, ilkel ölü sunusunun bu kalıntısını sembolik terimlerle açıklamaktadırlar: bal göksel tatlılıktır, kuru üzümler dolgun, güzel üzümler olacaktır, tahıl dirilişin sembolüdür, "ektiğiniz şey ölmedikçe dirilmez."[94].

Irk ve uygarlık bakımından ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, birçok halkın takviminde ölüler için özel yıllık festivaller vardır. Ayinleri diğer günlerde bireyler için yapılanlarla hemen hemen aynıdır; mevsimleri bölgeden bölgeye değişir, ama hasat zamanı ve yılın sonbaharı ile kış ortasında ya da ilkbaharın başlarında sayılan yılın sonu ile özel ilişkileri var gibi görünmektedir.[95] Karenler ölülere yıllık sunularını 'gölgeler ayı'nda, yani Aralık ayında yaparlar. Aralık ayında;[96] Kuzey Bengal'in Kocch'ları her yıl hasat evinde ölen ebeveynlerine meyve ve kümes hayvanı sunarlar;[97] Doğu Afrika'nın Barea'ları Kasım ayında Thiyot bayramını kutlarlar, bu bayram aynı zamanda genel bir barış ve neşe, hasat için şükran ve ölüleri anma bayramıdır, her biri için iki gün boyunca küçük bir kap bira bırakılır ve sonunda hayatta kalanlar tarafından içilir;[98] Batı Afrika'da yer elması hasadı sırasında ölüler şöleni düzenlendiğini duyuyoruz;[99] Haitili zenciler yıl sonunda mezarlara gölgelerin yemesi için yiyecek götürürler, "zombi yemliği" derler.[100] Romalıların Feralia ve Lemuralia bayramları Şubat ve Mayıs aylarında yapılırdı.[101] Zerdüştler yılın son beş ya da on gününde ölen yakınları için bayramlarını düzenlerler; ruhlar dünyaya döndüklerinde yaşayanları ziyaret eder ve onlardan yiyecek ve giyecek adakları alırlar.[102] Aziz John Bayramı'nda ölen yakınlarının ruhları için boş koltuk bırakma geleneğinin Avrupa'da on yedinci yüzyıla kadar devam ettiği söylenmektedir. İlkbahar, Slavların ölülerin me-

zarlarına yiyecek koyma geleneği için en uygun zamandır. Bulgarlar Palmiye Pazarı'nda mezarlıkta bir şölen düzenler ve bolca yiyip içtikten sonra kalıntıları, gece boyunca onları yiyeceklerine inandıkları arkadaşlarının mezarlarına bırakırlar. Rusya'da bu tür sahneler hâlâ Ebeveyn Günleri olarak adlandırılan iki belirli günde görülebilir. Yüksek sınıflar bu töreni, kaybettikleri yakınlarının mezarları başında dua etmeye ve mezarlıkları dolduran dilencilere sadaka vermeye indirgemiştir ancak halk hâlâ "İçkiyi severdi merhum!" diye ağlamaktadır'.[103] Cluny Başrahibi Odilo, 10. yüzyılın sonunda Tüm Ruhlar Günü (2 Kasım) kutlamalarını başlattığında,[104] geçmişe sık sık yeni bir hayat veren canlanmalardan birini başlatmış oldu. Batı Kilisesi bir bütün olarak bu uygulamayı benimsedi ve doğal olarak ilkel ölü ziyafeti Ayininin hayatta kalan kalıntılarını etrafında topladı. İlk Hristiyanlara yöneltilen, putperestler gibi ziyafet çekerek ölülerin ruhlarını yatıştırma suçlaması, bin beş yüz yıl sonra, şimdi yersiz olmayacaktır. Tüm Ruhlar Günü'nün arifesinde, Hristiyan âleminin sınırları içinde, Afrika'da ya da Güney Denizi Adaları'nda zorlukla aşılabilecek vahşi Animizmin kalıntıları ile acıklı hayal gücünün birkaç dokunuşunu birleştiren bir ölü anma töreni başladı. İtalya'da gün, ölülerin onuruna ziyafet çekmeye ve içki içmeye ayrılırken, şeker ve macundan yapılan kafatasları ve iskeletler çocuklar için uygun oyuncaklar olur. Tirol'de, gece için araf ateşinden salıverilen zavallı ruhlar gelip ocaktaki yanıklarını 'ruh ışığı'nın eritilmiş yağına bulayabilir ya da onlar için masaya kekler bırakılır ve rahat etmeleri için oda sıcak tutulur. Paris'te bile ölülerin ruhları yaşayanların yiyeceklerini paylaşmaya gelirler. Bretanya'da akşamları kalabalıklar mezarlığa akın eder, ölmüş akrabalarının mezarları başında çıplak başla diz çöker, mezar taşının kovuğunu kutsal suyla doldurur ya da üzerine süt dökerler. Kilise çanları bütün gece çalar ve bazen din adamlarından oluşan ciddi bir alay mezarları kutsamak için dolaşır. O gece hiçbir evde örtü kaldırılmaz çünkü akşam yemeği ruhların gelip paylarını almaları için bırakılmalı ve ısınmak için gelecekleri yerde ateş söndürülmemelidir ve sonunda, ev sakinleri dinlenmeye çekilirken, kapıda kederli bir şarkı duyulur. Bu, cemaatin yoksullarının seslerini ödünç alarak yaşayanların dualarını istemeye gelen ruhlardır.[105]

Ölülerin ruhlarının önlerine konan yiyeceklerle genel olarak nasıl beslendiklerini soracak olursak, kurban teorisi tartışmasında tekrar karşımıza çıkacak olan zor sorularla karşılaşırız. Ölen ruhun yemek yediği fikrinin kesin olduğu durumlarda bile, bu fikir çok muğlak olabilir ve çocukça bir fanteziden çok daha az pratik bir amaç taşıyabilir ancak bazen kurbanların kendileri anlamlarının daha kesin bir tanımını sunarlar. Ruhun maddi gıdayı gerçekten yediği fikri duyulmamış bir şey değildir. Örneğin Kuzey Amerika'da Algonquin Kızılderilileri ölülerin göl-

geli ruhlarının hâlâ yiyip içebildiğine inanır ve Peder Le Jeune'e sık sık sabahları ruhların gece boyunca kemirdikleri etleri bulduklarını söylerlerdi. Daha yakın zamanlarda, bazı Potawatomilerin mezara uzun süre dokunulmadığında, ölünün artık onu istemediği, öteki dünyada zengin bir avlanma alanı bulduğu sonucuna vararak mezara yiyecek sağlamayı bıraktıklarını okuyoruz.[106] Yine Afrika'da Peder Cavazzi, Kongo halkının ölülerine yiyecek sağladığını çünkü ruhların maddi yiyecek tüketmediğine ikna olamadıklarını bildirmektedir.[107] Avrupa'da, Tüm Ruhlar Günü'nde ölüler için yiyecek sunan Esth'lerin, sabahleyin yiyeceklerin bir kısmının gittiğini gördüklerinde sevindikleri söylenir.[108] Daha az kaba bir anlayışa göre, ruh yiyeceğin buharını ya da tadını, özünü ya da ruhunu tüketir. Maorilerin ölünün yanına yiyecek koydukları, hatta bazılarını onunla birlikte mezara koydukları söylenir.[109] Bu fikir Meksika bölgelerinin yerlileri arasında iyi temsil edilir; burada yıllık ziyafete gelen ruhların kendileri için hazırlanan yiyeceklerin üzerinde gezindikleri, onları kokladıkları ya da besleyici niteliklerini emdikleri anlatılır.[110] Hindu, sunulan yemeğin tatlı özünü içmeleri için Manları çağırır; onları düşünerek pirinç dolu kâseyi yavaşça Brahmanların önüne koyar ve onlar sıcak yemeği sessizce yerken Atalarının ruhları da ziyafete katılır.[111] Eski Slav ölüleri için verilen ziyafetlerde, hayatta kalanların sessizce oturduklarını ve masanın altına lokmalar attıklarını, ruhların hışırtılarını duyduklarını ve yemeğin kokusu ve buharıyla beslendiklerini gördüklerini hayal ettiklerini okuyoruz. Bir anlatıda, cenaze ziyafetindeki yas tutanların, kapıda durduğu düşünülen merhumun ruhunu içeri davet ettikleri ve her misafirin kendini yenilemesi için masanın altına yiyecek attığı ve içecek döktüğü anlatılır. Yere düşen hiçbir şey alınmaz, arkadaşsız ve akrabasız ruhlar için bırakılırdı. Yemek bittiğinde Rahip masadan kalkar, evi süpürür ve ölülerin ruhlarını "pireler gibi" avlayarak şöyle derdi: "Yediniz ve içtiniz, ruhlar, şimdi gidin, şimdi gidin!"[112] Birçok gezgin Çinlilerin bu tür sunuları nasıl bir hayal gücüyle yaptıklarını anlatmıştır. Buna göre ölülerin ruhları yiyeceklerin özünü tüketerek geride kaba maddi maddelerini bırakırlar, bu nedenle Ataların ruhları için görkemli ziyafetler hazırlayan saygılı kurbanlar onlara iştahlarını tatmin etmeleri için uygun bir zaman tanır ve sonra kendilerine gelirler."[113] Cizvit Peder Christoforo Borri bu yerel düşünceyi kendi skolastik ifadesine anlamlı bir şekilde tercüme eder. Cochin Çin'inde insanların "ölülerin ruhlarının fiziksel beslenmeye ve bakıma ihtiyacı olduğuna inandıklarını, bu nedenle yılda birkaç kez, geleneklerine göre, görkemli ve şatafatlı ziyafetler verdiklerini, çocukların ölen ebeveynlerine, kocaların eşlerine, arkadaşların arkadaşlarına, ölü misafir gelip yemek için masaya oturana kadar uzun süre beklediklerini" yazar. Misyonerler bu uygulamaya karşı çıktılar ancak cehaletleri nedeniyle alay konusu

oldular ve 'yiyecekte iki şey vardır, madde ve miktar, kalite, koku, tat ve benzeri kazalar. Ölülerin gayrimaddi ruhları, gayrimaddi olduğu için bedensiz ruha uygun bir yiyecek olan yemeğin özünü kendileri için aldıktan sonra, yemeklerde sadece bedensel duyuların algıladığı arazları bırakmışlardır; söylediğimiz gibi, bunun için ölülerin bedensel aletlere ihtiyacı yoktur'. Cizvit daha sonra, bu insanların din değiştirmesi ihtimaliyle ilgili olarak, "ölüler için hazırladıkları yemeğin arazları ve özü arasında yaptıkları ayrımdan, Efkaristiya'nın gizemini onlara kanıtlamanın çok zor olmayacağına karar verilebilir" demeye devam eder.[114] Şimdi, aralarında ölüler bayramı Ayininin hüküm sürdüğü bu halklar için, ister yiyeceği sadece sembolik bir şekilde sunsunlar ister ruhların bu manevi yolla gerçekten beslendiğini düşünsünler (ve bununla ayrılmaz bir şekilde karışmış olan, sununun ruhlar dünyasına manevi olarak aktarıldığı durumlarda), kabaca maddi yiyeceğe ne olduğunun pek bir önemi olmayabilir. Hastalık durumlarında, Kafir büyücü Ataların gölgelerinin belli bir ineği çağırdığını söylerse hayvan kesilir ve gölgelerin onu yemesi ya da ruhunun gölgeler diyarına gitmesi için bir süre bekletilir ve sonra kurbanlar tarafından yenmek üzere çıkarılır.[115] Daha medeni Japonya'da da sağ kalanlar kaynatılmamış pirinç ve sudan oluşan adaklarını mezar taşında bu amaçla açılmış bir oyuğa koyduklarında, tahılı gerçekten fakirlerin mi yoksa kuşların mı aldığının onlar için bir önemi yokmuş gibi görünmektedir.[116]

Bu gibi törenler, hayatta kalmanın azalmasına karşı özellikle savunmasızdır. Ölülere yemek ve ziyafet sunma, son aşamalarında sadece geleneksel törenlere, en fazla ölüleri sevgiyle anma simgelerine ya da yaşayanlar için hayır işlerine dönüşebilir. Ovid'in zamanındaki Roma feralia'ları böyle bir geçişin çarpıcı bir örneğidir çünkü ruhların sunularla beslendiği fikri kabul edilirken, 'nunc posito pascitur umbra cibo', sadece 'parva munera', meyveler ve tuz taneleri ve şaraba batırılmış mısır, yemek için yolun ortasına serilirdi. Manlar çok az şey isterler, dindar düşünce zengin hediyenin yerine geçer çünkü Styx'te açgözlü Tanrılar yoktur:

'Küçük hayaletler istiyorlar.
Zenginlere acımak kabul edilebilir bir hizmettir.
Açgözlü Styx'in dibe vurmuş Tanrıları yok.
Yolu terk ettiler.
Ne de büyük bir veto
Ama bunlar bile yatıştırıcı gölgelerdir.'[117]

Çin tarihinde daha da gerilere gidildiğinde, Konfüçyüs'e ölülere kurban verme konusunda fikri sorulmuştur. Tüm eski törenlerin koruyucusu olarak, "ölülere sanki oradaymışlar gibi kurban verdiğini" kesinlikle gözlemlemiş ancak ölülerin

yapılanlardan haberdar olup olmadığı sorulduğunda, soruyu yanıtlamayı reddetmiştir çünkü olumlu yanıt verirse o zaman saygılı torunlar kurbanlarla özlerine zarar verecek ve olumsuz yanıt verirse o zaman saygısız çocuklar ebeveynlerini gömülmeden bırakacaklardır. Bu kaçamak, ibadet teorisini şu özdeyişle ifade eden Öğretmen'in karakteristik özelliğiydi: "Kendini ciddiyetle insanların yapması gereken görevlere adamak ve ruhani varlıklara saygı duymakla birlikte onlardan uzak durmak bilgelik olarak adlandırılabilir. Zamanımızda Taepinglerin Konfüçyüs'ten bir adım daha ileri gittikleri söylenir; ölülerin ruhlarına kurban kesmeyi yasaklamışlardır ancak dua etmek ve yeminlerini yenilemek için belirlenen günde mezarlarını ziyaret etme Ayinini hâlâ sürdürmektedirler.[118] Cenaze adaklarının nasıl anma ziyafetlerine ve yoksullar için ziyafetlere dönüştürülebileceği daha önce gösterilmişti. İngiltere'de eski cenaze kurbanı töreninin izlerini ararsak, modern yüzyıllarda da varlığını sürdüren, cenazelerde yoksullara verilen ekmek ve içki ikramları ile köylü kızların çiftlik evlerinde geleneksel tarifle dilenmeye devam ettiği "ruh-kütlesi pastaları" bulabiliriz,

'Ruh, ruh, bir ruh pastası için,
Rica ederim, hanımefendi, bir ruh pastası.'[119]

Eski geleneklerin bu parçalarının hangi ara aşamalardan geçerek günümüze ulaştığını bilmeseydik, bunların kökenini ölmüş ruhlar için bayramların düzenlendiği vahşi ve barbar dönemlere kadar götürmek gerçekten de zorlama görünebilirdi.

BÖLÜM XIII

ANİMİZM

Ruhun Ölüler Ülkesine Yolculuğu - Yaşayanların Ölen Ruhların Bölgelerine Ziyaretleri - Bu Tür Efsanelerin Gün Batımı Mitleriyle Bağlantısı: Ölüler Ülkesi Batı'da Olduğu Gibi Hayal Edilmiştir - Ruhların Bölgelerine Ziyaret Anlatılarında İster Vahşi İster Uygar Teolojinin Güncel Dini Fikirlerinin Gerçekleşmesi - Gelecek Yaşamın Lokalizasyonu - Uzak Dünyevi Bölge: Yeryüzü Cenneti, Kutsanmış Adalar - Yeraltındaki Hades ya da Sheol - Güneş, Ay, Yıldızlar - Cennet - Bu Tür Bir Lokalizasyona İlişkin İnancın Tarihsel Seyri - Gelecek Yaşamın Doğası - Görünüşte Orijinal Olan Devamlılık Teorisi Özellikle Aşağı Irklara Aittir - Geçiş Teorileri - Görünüşte Türetilmiş Olan İntikam Teorisi Özellikle Yüksek Irklara Aittir - Yüksek Kültürde Geliştirilen Ahlaki İntikam Doktrini - Vahşilikten Uygarlığa Gelecek Devlet Doktrininin İncelenmesi - İnsanoğlunun Duygu ve Davranışları Üzerindeki Pratik Etkisi

Ölülerin ruhunun yaşayanların dünyasından ayrılması, ruhların uzak ülkesine yolculuğu, yeni evinde sürdüreceği yaşam, aşağı ırkların çoğunlukla açık doktrinlere sahip olduğu konulardır. Bunlar modern etnografın incelemesi altına girdiğinde, onları mit olarak ele alır; genellikle kökenlerinde son derece anlaşılır ve rasyonel, yapılarında tutarlı ve düzenli ancak daha az mit değildir. Çok az konu vahşi şairin zihnini ahiret fikri kadar cesur ve canlı imgelere teşvik etmiştir ancak insanlar arasındaki ayrıntılarına bakıldığında bile, çeşitliliğin ortasında, düzenli bir bölüm tekrarı görülür; bu da şu soruyu tekrar tekrar gündeme getirir: Bu tekabüliyetin ne kadarı aynı düşüncenin kabileden kabileye aktarılmasından, ne kadarı uzak diyarlardaki benzer ama bağımsız bir gelişmeden kaynaklanmaktadır?

Vahşi durumdan uygarlığın ortasına kadar bir karşılaştırma yapılabilir. Alçak ırklar ve yüksek ırklar, her bölgede, uçan ruhların yeni evlerine doğru yolculuklarına başladıkları noktayı işaret edebilirler. Vanua Levu'nun en batı burnunda, uçurum ve ormandan oluşan sessiz ve ciddi bir yerde, Fijili ölülerin ruhları Ndengei'nin Yargı Kürsüsü'ne doğru yola çıkar ve yaşayanlar ruhlarını ve Tanrılarını görmeyi düşünerek oraya hacca gelirler;[120] Güney Afrika'nın Baperi'leri, insanların ve hayvanların dünyaya geldiği ve ruhların ölümle geri döndüğü Marimatlé mağaralarına doğru biraz ilerlemeye cesaret ederler.[121] Meksika'da

Chalchatongo mağarası Cennet düzlüklerine götürür ve Azteklerin Mictlan, 'ölüler diyarı', şimdiki Mitla adı, kutsanmışların meskenine giden yolu açan bir başka yeraltı tapınağının anısını korur.[122] Yaşayanlardan çok ölüler için uygun olan ıssız bir yerin, ölüler diyarına giriş fikrini ne kadar doğal bir şekilde akla getirdiği, Sir John Mandevill adıyla bilinen hayali seyahatlerde gösterilmektedir. Burada, Keşiş Odoric'in cesetlerle dolu olduğunu gördüğü ve davulların garip sesleriyle yankılandığını duyduğu korkunç vadiden uyarlanan Vale Perilous'un tasviri şu uygun sonla bitmektedir: 'Bu vadi ölülerle doludur ve her yol bene'dir ve insanlar bu dar ağaçta cehenneme bir giriş olduğunu söylerler.'[123] Daha gerçek bir folklorda, Kuzey Alman köylüleri hâlâ bataklık Drömling'in kıyısında ölen ruhların ülkesine giriş yerini hatırlarlar.[124] Biz İngilizler için, turistlerimizin her gün ayak bastığı Avernus Gölü kıyıları, Aziz Patrick'in Araf'ının aşağıdaki korkunç dünyaya açılan mağara girişiyle İrlanda'daki benzeri Lough Derg'den daha tanıdıktır. Ruhun mağaralar, kayalık patikalar ve yorgun düzlükler boyunca, sarp ve kaygan dağlar üzerinde, zayıf ağaçlar ya da baş döndürücü köprüler üzerinden körfezler ya da akan nehirler boyunca, ruh yok edicinin şiddetli saldırısını ya da öteki dünyanın sert koruyucusunun kıyametini beklerken yaptığı korkunç yolculuğun mistik ayrıntılarının burada tekrarlanmasına gerek yoktur ancak ruhun yolculuğunun sonu olan ruhlar dünyasını tarif etmeden önce, her ikisine olan inancı destekleyen kanıtların neler olduğunu görelim. Aşağı ırklar öte dünya doktrinlerini güçlü geleneklere, doğrudan vahye ve hatta kişisel deneyimlere dayandırdıklarını iddia ederler. Onlara göre ruhun ülkesi keşfedilmiş bir ülkedir ve bu ülkeden pek çok yolcu geri dönmüştür.

Mezarın ötesindeki dünyaya yapılan efsanevi ziyaretler arasında, gerçek kişisel tarihten hiçbir iz taşımayan, saf efsane gibi görünen bazıları vardır. Kuzey Amerika kabilesinin kendi adını taşıyan kahramanı Ojibwa, birçok kahramanlıklarından biri olarak, ölmüş ruhların yeraltı dünyasına inmiş ve tekrar yeryüzüne çıkmıştır.[125] Kamçadallara ölümden sonra insanlara ne olduğunu nasıl bu kadar iyi bildikleri sorulduğunda, ilk insan Haetsh efsanesiyle cevap verebilirler. Öldü ve aşağıdaki dünyaya indi ve uzun bir süre sonra tekrar eski konutuna geldi ve orada duman deliğinin yanında durarak evdeki akrabalarıyla konuştu ve onlara gelecek hayatı anlattı; sonra aşağıda bıraktığı iki kızı öfkeyle onu takip etti ve ona vurdu. Böylece ikinci kez öldü ve şimdi aşağı dünyada şeftir ve öldüklerinde ve tekrar yükseldiklerinde İtalyanları kabul eder.[126] Yine büyük Fin destanı Kalewala'da Wainamoinen'in ölüler diyarını ziyareti büyük bir bölümdür. Teknesini inşa etmek için son sihirli sözcükleri arayan kahraman, Tuonela Nehri'ne gelene ve önünde ölüm Tanrısı Tuoni'nin adasını görene kadar çalılıklar ve or-

manlar arasında hızlı adımlarla haftalarca yolculuk etmiştir. Tuoni'nin kızına feribotu karşıya geçirmesi için yüksek sesle seslendi:

"O, Manala'nın bakiresi.
O, giysilerin yıkayıcısı,
O, çamaşırların sıkıcısı,
Tuonela nehrinin yanında,
Manala'nın yeraltı dünyasında,
Sözcüklerle konuşun ve bu onların anlamıdır,
Bu onların dinleyiciye cevabıdır:-
"Gemi buradan gelecek,
Söylediğin sebep
Bu seni Manala'ya getirdi,
Hiçbir hastalık tarafından öldürülmedi,
Ne de ölümün yaşayanları sürüklemesiyle,
Ne de başka bir son tarafından yok edilir."

Wainamoinen yalan nedenlerle cevap verir. Onu demir getirdi der ama Tuoni'nin kızı elbiselerinden kan damlamadığını söyler; onu ateş getirdi der ama kızı saçlarının yanmadığını söyler ve sonunda gerçek görevini anlatır. Sonra onu taşır ve ev sahibi Tuonetar ona iki kulaklı testide bira getirir ama Wainamoinen içindeki kurbağaları ve solucanları görür ve içmez çünkü Manala'nın bira testisini boşaltmaya gelmemiştir. Tuoni'nin yatağına uzandı ve bu arada kaçamasın diye demir ve bakırdan yüz ağı nehre serdiler; ama bataklıkta bir kamışa dönüştü ve bir yılan gibi ağların arasından sürünerek geçti:

Tuoni'nin çengel parmaklı oğlu
Demir uçlu çengelli parmaklar
Sabah ağlarını çekmeye gitti-
Yüz tane somon balığı buldu,
Binlerce küçük balık,
Ama Wainamoinen'i bulamadı,
Dalgaların eski dostu değil.
O zaman antik Wainamoinen,
Tuoni'nin krallığının dışından gel,
Sözcüklerle konuşun ve bu onların anlamıdır,
Bu onların dinleyiciye cevabıdır:-
"Asla yapamazsın, iyilik Tanrısı,
Bir daha asla böyle bir acı yaşamayacağım.

Kim kendi iradesiyle Mana'ya gider,
Tuoni'nin krallığına doğru yol alır.
Oraya gidenler çok,
Oradan eve giden yolu bulan çok az kişi var,
Tuoni'nin evlerinden
Manala'nın evlerinden." '[127]

Hades'e yapılan bu efsanevi ziyaretlerin bilinen klasik benzerlerinden bahsetmek yeterlidir - Dionysos'un Semele'yi geri getirmek için, Orpheus'un sevgilisi Eurydike'yi geri getirmek için, Herakles'in efendisi Eurystheus'un emriyle üç başlı Kerberos'u almak için inişi; hepsinden önemlisi, Odysseus'un derin akan okyanusun uçlarına, ışıltılı Helios'un ışınlarıyla aşağıya bakmadığı ve ölümcül gecenin zavallı ölümlülerin üzerine her zaman uzandığı Kimmerlerin bulutlu şehrine yaptığı yolculuk; sonra kıyı boyunca karanın girişine gittiler, orada kurban kanının tadıyla bir süreliğine canlanan ölülerin gölgeleri kahramanla sohbet etti ve ona kasvetli vatanlarının bölgelerini gösterdi.[128]

Hades'e iniş sahnesi, tıpkı güneşin karanlık yeraltı dünyasına inişini ve şafak vakti yaşayanların ülkesine dönüşünü izleyen eski mit yaratıcılarının gözleri önünde olduğu gibi, aslında her gün gözlerimizin önünde oynanmaktadır. Bu kahramanlık efsaneleri güneş mitinden bölümlerle yakından bağlantılıdır. Güneşin günlük yaşamının en basit şiirsel uyarlamasıyla, insanın yaşamını şafak güzelliği, öğlen ihtişamı ve akşam ölümüyle simgeleyen mitik hayal gücü, dünya dinlerindeki ölen ruhların ülkesinin uzak Batı'da ya da aşağıdaki dünyada olduğu inancını bile sabitlemiştir. Gün batımı efsanesinin, insanların gelecekteki bir devletle ilgili doktrinlerine ne kadar derinden nüfuz ettiği, Batı ve Yeraltı Dünyası'nın nasıl sadece hayali bir benzetmeyle ölülerin bölgeleri haline geldiği, vahşi şairlerin pitoresk gündüz düşlerinin nasıl klasik bilgelerin ve modern ilahiyatçıların onurlu dogmalarına dönüşebildiği... Tüm bunlar burada geniş kültür yelpazesinden alıntılanan çok sayıda ayrıntıyla kanıtlanmaktadır. Ayrıca, ölülerden veya ölülere yapılan ziyaretler kişisel deneyim ve kişisel tanıklık meseleleridir. Kâhin ölülerin ruhlarını bir rüyada ya da görümde gördüğünde, ona öteki dünyadan haberler verirler, hatta kendisi de kalkıp oraya seyahat edebilir ve ölüler arasında gördüklerini yaşayanlara anlatmak için geri dönebilir. Bazen yolcunun maddi bedeni uzak bir diyarı ziyarete gitmiş gibi olur, bazen de bize sadece adamın benliğinin gittiği söylenir, ama bedenen mi yoksa ruhen mi gittiği hikâyenin kayıt tutmadığı bir ayrıntıdır ancak çoğunlukla giden, bedenini vecd, uyku, koma ya da ölüm içinde geride bırakarak giden görenin ruhudur. Vahşi çağlardan medeni çağlara kadar izini sürdüğümüz bu hikâyelerin bazıları hiç şüp-

hesiz görenin kendisi tarafından iyi niyetle anlatılmıştır, diğerleri ise bu gerçek hikâyelerin taklitleridir.[129] Şimdi bu tür görüler doğal olarak görenin zihninin zaten sahip olduğu düşünceleri yeniden üretmeye eğilimlidir. Bir vahşinin, bir barbarın ya da bir heveslinin zihnine bir kez yerleşmiş olan her fikir, böylece ona dışarıdan geri getirilmeye hazırdır. Bu bir kısır döngüdür; inandığı şeyi görür ve gördüğü şeye inanır. Kendi zihninin yansımasını bir çocuğun kendisini bir bardakta görmesi gibi görür ve ikinci benliğinin öğretisini alçakgönüllülükle kabul eder. Kızılderili mutlu av alanlarını ziyaret eder, Tongalı gölgeli Bolotu adasını, Yunanlı Hades'e girer ve Elysian Tarlalarını düşünür, Hristiyan cennetin yüksekliklerini ve cehennemin derinliklerini görür.

Kuzey Amerika Kızılderilileri ve özellikle Algonquin kabileleri arasında, rüyalarında ya da aşırı hastalık halüsinasyonlarında ölüler diyarına seyahat eden ruhları bedenlerini canlandırmak ve gördüklerini anlatmak için geri dönen insanların hikâyelerine rastlamak nadir değildir. Yaşadıkları büyük ölçüde çocukluklarında kendilerine öğretilen şeylerdi: Ölülerin yolu boyunca yolculuk, jebi-ug ya da ruhların kendilerini yeniledikleri ama kaşıklarına dokunduklarında kırmızı kayaya dönüşen korkunç çilek, onlara kurutulmuş et yerine sunulan ağaç kabuğu ve balkabağı yerine sunulan büyük puf topları, yılan köprüsü ya da sallanan kütüğüyle ölülerin nehri, diğer tarafta duran büyük köpek, ötesindeki ölülerin köyleri...[130] Günümüzün Zulular'ı, yerdeki deliklerden yeraltı dünyasına inen insanlardan bahsederler; dağlar, nehirler ve her şey burada olduğu gibidir ve bir insan orada akrabalarını bulabilir, çünkü ölüler köylerinde yaşarlar ve sığırlarını sağarken görülebilirler, bunlar yeryüzünde öldürülen ve yeniden hayata dönen sığırlardır. Bu hikâyelerden birini Dr. Callaway'e anlatan Zulu Umpengula, çocukken Uncama adında çirkin, küçük, kıllı bir adam gördüğünü ve bir keresinde yemeğini yiyen bir kirpiyi kovalayarak onu yerdeki bir delikten ölüler diyarına kadar takip ettiğini hatırladı. Dünyadaki evine döndüğünde, kendisinin ölüme terk edildiğini, karısının hasırlarını, battaniyelerini ve kaplarını usulüne uygun olarak yakıp gömdüğünü ve meraklı insanların onu tekrar gördüklerinde cenaze ağıtını haykırdıklarını gördü. Bu Zulu Dante hakkında her zaman şöyle denirdi: "İşte yeraltı insanlarına giden adam."[131] Bu vahşi masalların en karakteristiklerinden biri Yeni Zelanda'dan gelir. Nesli tükenmiş devasa Moa'yı anımsattığı için özel bir ilgi uyandıran ve bu tür düşsel efsanelerin barbar yaşamında üstlendiği en ince ayrıntının ve canlı gerçekliğin bir örneği olarak uzun uzun tekrarlanabilecek olan bu öykü, Bay Shortland'a Te Wharewera adlı bir hizmetkârı tarafından anlatılmıştır. Bu adamın teyzesi Rotorua Gölü kıyısındaki ıssız bir kulübede ölmüş. Saygın bir hanımefendi olduğu için kulübesinde bırakılmış, kapı ve pencereler

kilitlenmiş ve ölümü tapu haline geldiği için konut terk edilmiş ancak bir ya da iki gün sonra Te Wharewera ve diğerleri sabahın erken saatlerinde bir kanoyla o yerin yakınlarında kürek çekerken kıyıda kendilerine seslenen bir figür görmüşler. Bu, hayata dönmüş ama zayıf, üşümüş ve aç olan teyzeleriydi. Onların zamanında yardımlarıyla yeterince iyileştiğinde hikâyesini anlattı. Bedenini terk ettiğinde ruhu Kuzey Burnu'na doğru uçmuş ve Reigna'nın girişine varmıştı. Orada, sürünen akeake bitkisinin gövdesine tutunarak uçurumdan aşağı indi ve kendini bir nehrin kumsalında buldu. Etrafına baktığında, uzakta, bir insandan daha uzun, büyük bir hızla kendisine doğru gelen devasa bir kuş gördü. Bu korkunç nesne onu o kadar korkutmuş ki ilk aklına gelen sarp uçurumdan yukarı tırmanmaya çalışmak olmuş ama yaşlı bir Adamın küçük bir kanoyla kendisine doğru kürek çektiğini görünce onu karşılamak için koşmuş ve böylece kuştan kurtulmuş. Güvenli bir şekilde karşıya geçtiğinde, ailesinin adını söyleyerek yaşlı Charon'a akrabalarının ruhlarının nerede yaşadığını sormuş. Yaşlı adamın gösterdiği yolu takip ettiğinde, tıpkı Dünya'da alışık olduğu gibi olduğunu görünce şaşırmış; arazinin görünüşü, ağaçlar, çalılar ve bitkiler ona tanıdık gelmiş. Köye vardığında, babasını ve akrabalarının çoğunu kalabalığın arasında bulmuş; onu selamlamışlar ve Maorilerin uzun bir aradan sonra karşılaştıkları kişileri selamlamak için her zaman kullandıkları ağlamaklı şarkıyla selamlamışlar. Babasının emriyle ölülerin sunduğu yiyeceklere dokunmayı reddetmiş ve onu engelleme çabalarına rağmen babası onu güvenli bir şekilde kanoya bindirmiş, onunla birlikte karşıya geçmiş ve bir veda olarak pelerininin altından torununun özel yiyeceği olarak evde ekmesi için ona iki kocaman tatlı patates vermiş. Tekrar uçuruma tırmanmaya başladığında, peşindeki iki çocuk ruh onu geri çekmiş ve ancak kökleri onlara fırlatarak kurtulabilmiş, onlar da yemek için durmuşlar, bu arada akeake gövdesi aracılığıyla kayaya tırmanmış, ta ki toprağa ulaşıp bedenini bıraktığı yere geri uçana kadar. Hayata geri döndüğünde kendini karanlıkta bulmuş ve yalnız olduğunu ve kapının kilitli olduğunu fark edene kadar olanlar bir rüya gibi görünmüş ve gerçekten öldüğü ve hayata geri döndüğü sonucuna varmış. Sabah olduğunda, kapalı evin çatlaklarından zayıf bir ışık gelmiş ve yanında yerde, kısmen suyla karıştırılmış kırmızı aşı boyasıyla dolu bir su kabı görmüş, bunu hevesle içmiş ve sonra kendini biraz daha güçlü hissederek kapıyı açmayı başarmış ve arkadaşlarının kısa süre sonra onu bulduğu sahile sürünerek inmiş. Hikâyesini dinleyenler maceralarının gerçekliğine kesinlikle inanmışlar ama ruhlar diyarına yaptığı ziyaretin bir nişanesi olarak en azından dev yer elmalarından birini getirmemiş olmasına çok üzülmüşler.[132] Kuzey Asya[133] ve Batı Afrika[134] ırklarının da benzer şekilde mezarın ötesindeki dünyayı keşfeden kaşifleri vardır.

Klasik edebiyat serisi devam ediyor. Lucian'ın canlı öyküleri, yazarının olmasa da kendi zamanının inançlarını temsil eder. Onun Eukrates'i Hades'e bakar ve ölülerin akrabaları ve arkadaşlarıyla birlikte asfodel üzerinde yattığını görür; aralarında kel ve göbekli Sokrates'i ve ayrıca gömüldüğü kıyafetleri giymiş kendi babasını tanır. Sonra Kleodemus bu öyküyü kendi öyküsüyle bitirir: Hastalığının yedinci gününde, ateşi bir fırın gibi yükseldiğinde, herkes onu terk eder ve kapılar kapanır. Sonra önünde beyaz giysili çok yakışıklı bir genç durur ve onu Tantalos, Tityus ve Sisifos'u gördüğünden bildiği gibi bir uçurumdan Hades'e götürür ve onu Aiakos'un, Kaderlerin ve Erinyelerin oturduğu yargı mahkemesine getirdiğinde, genç onu, yaşam günleri sona erenlerin adlarını okuyan kral Pluto'nun önüne yerleştirir ama Plüton kızarak rehbere, 'Bu adamın ipi kopmadı ki gitsin, bana bakırcı Demylos'u getir çünkü o iğin ötesinde yaşıyor' der. Böylece Kleodemos ateşten kurtulur ve hasta bir komşu olan Demylos'un ölmekte olduğunu ilan eder; kısa bir süre sonra da onun için yas tutanların çığlıkları duyulur."[135] Plutarkhos'un daha ciddi bir şekilde anlattığı hikâyeler, alaycı Lukianos'unkilerle aynı tiptedir. Kötü kalpli, zevk düşkünü Thespesios üç gün ölü yatar, sonra dirilerek aşağıdaki dünyaya ilişkin görüşlerini anlatır. Antyllos adında biri hastaydı ve hekimlere göre yaşamdan hiçbir iz taşımıyordu; ta ki hiçbir delilik belirtisi göstermeden uyandığında, gerçekten de ölmüş olduğunu ama hayata döndürülmesinin emredildiğini söyleyene kadar... Onu getirenler efendileri tarafından şiddetle azarlandılar ve onun yerine ünlü bir şifacı olan Nikander'i getirmeleri için gönderildiler; o da buna uygun olarak hummaya yakalandı ve üçüncü gün öldü.[136] Örneğin, kendisini bir adaşıyla karıştıran bir adamın ruhu Yama'nın diyarına götürülür ve yakılmadan önce bedenini kurtarmak için aceleyle geri gönderilir ama bu arada kötülerin korkunç cezalarını ve yeryüzünde bedeni utandıranların görkemli yaşamlarını ve şimdi kocalarının yanında mutluluk içinde oturan suttee dullarını görür.[137] Büyük Gregory'nin anlattığına göre, Stephen adında bir soylu ölmüş, Hades bölgesine götürülmüş, daha önce duyduğu ama inanmadığı pek çok şey görmüş; ama orada hüküm süren hükümdarın huzuruna çıkarıldığında, hükümdar, getirilmesini emrettiği kişinin Stephen'ın komşusu demirci Stephen olduğunu söyleyerek onu geri göndermiş; bunun üzerine biri hayata dönmüş, diğeri ise ölmüştür.[138]

Hristiyan inancı üzerinde küçük bir etkisi olmayan, mezarın ötesindeki dünyanın sırlarını ifşa eden insan ziyaretçiler fikri, İsa'nın Hades'e inişi doktrinine dikkat çekici bir şekilde bağlanmıştır. Bu dogma 4. yüzyılın sonunda o kadar sağlam bir şekilde yerleşmişti ki Augustinus şunu sorabilmişti: "*Quis nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum?*"[139] Dogmanın açık bir ifadesi

daha sonra genellikle 'Havariler İnancı' olarak adlandırılan sembole eklenmiştir: 'Descendit ad inferos', 'Descendit ad infema', 'O cehenneme indi.'[140] Babaların arafında hapsedilmiş olan Eski Ahit'in Azizlerine uygulanabilir bir kurtuluş teorisi sağlamak gibi teolojik bir amacı olan Hades'e iniş, Nikodemus'un Apokrif İncili'nde tam olarak anlatılır ve burada öteki dünyaya yapılan mevcut insan ziyaretleri grubuna ait bir efsaneye dayanır. Söylendiğine göre, Şimon'un Charinus ve Leucius adındaki iki oğlu diriliş sırasında mezarlarından kalkmışlar ve Annas ve Kayafa onları sinagoga getirip ölümden dirildiklerini anlatmalarını emredinceye kadar sessizlik ve dua içinde halkın arasında dolaşmışlardır. Sonra dilleriyle haç işareti yaparak parşömen istediler ve anlattıklarını yazdılar. Bütün Atalarıyla birlikte Hades'in derinliklerine yerleştirilmişlerdi ki birden güneşin rengi altın gibi göründü ve üzerlerinde mor bir ışık parladı. O zaman Adem'den Şimon'a ve Vaftizci Yahya'ya kadar Atalar ve Peygamberler sevindiler ve ışığın gelişini ve kehanetlerin gerçekleştiğini ilan ettiler. Şeytan ve Hades birlikte savaştılar. Pirinç kapılar demir parmaklıklarla boşuna kapatılmıştı çünkü Yücelik Kralı'nın içeri girebilmesi için kapıların açılması çağrısı geldi. O, pirinç kapıları kırdı ve demir parmaklıkları parçalara ayırdı; sonra kudretli Rab zincirleri kırdı ve karanlıkta ve ölümün gölgesinde oturanları ziyaret etti; Adem ve onun doğru çocukları Hades'ten kurtarıldı ve Cennet'in görkemli lütfuna yönlendirildi.[141]

İlahi Komedya'da kendi döneminin inançlarına aşina olan Cennet, Araf ve Cehennem kavramlarını detaylandıran Dante Aligieri, bunları bir kez daha ölüler diyarına giden canlı bir ziyaretçi kılığında anlatır. Yeraltı dünyasına yapılan bu tür keşif gezilerine dair Orta Çağ efsanelerinin yankıları, Avrupa'nın popüler inançlarında halen belli belirsiz varlığını sürdürmektedir. Benzer bir durum Aziz Patrick'in *Araf*ı,[142] County Donegal'deki Lough Derg adasında bulunan ve XVII. yüzyılda bile O'Sullevan'ın *'Katolik Tarihi'* adlı eserinde 'İrlanda'daki unutulmaz şeylerin en büyüğü' olarak tanımlayabildiği mağara için de geçerlidir. Orta Çağda öteki dünyaya yapılan ziyaretler genellikle bu ruhla gerçekleştirilirdi ancak Odysseus, Wainamoinen ve Dante gibi insanlar, Sir Owain ve keşiş Gilbert'in yaptığı gibi yolculuğu bedenen de yapabilirlerdi. Hacı on beş gününü kilisede dua ve oruçla geçirdikten, Ayinlerle ve kutsal su serpilerek Araf'ın girişine götürüldükten ve keşişlerin son uyarıları onu bu girişiminden vazgeçiremedikten sonra, kapı üzerine kapatılır ve ertesi sabah bulunursa, korkunç yolculuğunun olaylarını, ölüm nehrinin üzerindeki dar köprüyü nasıl geçtiğini, cehennemin korkunç işkencelerini nasıl gördüğünü ve cennetin sevinçlerine nasıl yaklaştığını anlatabilirdi. Kral Stephen'ın şövalyelerinden biri olan Sir Owain, şiddet ve tecavüz dolu hayatının kefaretini ödemek için oraya gitmişti ve bu da onun Araf'ta gördüğü sahnelerden biriydi:

"Şövalye birçok kişi tarafından eğitildi.
Şeytanlar da onlarla birlikte
Her zaman karanlık olan kötü ülke
Çok soğuktu.
Hiç kimse bu kadar cesur olmamıştı.
Bir sürü kıyafet giymiş olsa bile,
bir taş kadar soğuk olmazdı.
Hiç kimse o kadar cesur olmamıştır ki
Birçok giysi giyse bile bir taş kadar soğuk olmasın.
Hiç kimse bu kadar cesur olmamıştı ki
Birçok giysi giyse bile bir taş kadar üşümesin.
Rüzgâr esmediğini duydu ama hava hem yüksekte hem de alçakta
hızla donuyordu.
Onu çok geniş bir tarlaya getirdiler.
Daha önce hiç böyle bir yerde kalmamıştı.
Daha evvel bir yer vardı ve bilmiyordu.
Bittiği yerde.

Yürürken bir çığlık duydu ve bunun ne olduğunu ve neden olduğunu merak etti.
Acı çektikleri için yüksek sesle ağlayan kadın ve erkekleri gördü.
Ayakları ve elleri parlayan pirinç çivilerle tutturulmuş, yerde boylu boyunca
yatıyorlardı.
Çok perişan oldukları için toprağı yiyorlardı.
Yüzü yere çivilenmişti.
"Ona biraz zaman verin" diye bağırdılar.
Şeytanlar onları bağışlamadı ve onlar için acı çekmeyi düşündüler."

Owain, ateşli yılanları ve kurbağalarıyla diğer ceza alanlarını ve günahkârların suç işleyen uzuvlarından asıldığı, şişlere geçirilerek kızartıldığı, erimiş metalle doldurulduğu ve ateşten büyük bir çarkın üzerinde döndürüldüğü alevleri gördükten ve Şeytan'ın Ağzından korkunç köprüyü geçtikten sonra, Dünya Cenneti'nin yukarıya ve yükseklere doğru uzanan güzel beyaz camdan duvarına ulaştı ve önünden büyüleyici bir koku yayan güzel kapıyı gördü. Sonra kısa sürede acılarını ve üzüntülerini unuttu.

"Yürürken, çok mutluydu
Çok güzel bir manzara.
Her türden insan alayı

Hepsi de daha önce hiç görmediği güzel giysiler içindeydi.
Piskoposları yerlerinde görmek onu çok mutlu etmişti.
Her biri kendi rütbesine göre işine devam ediyordu.
Keşişleri, kanonları ve yeni tıraş olmuş Rahipleri gördü.
Kralları ve imparatorları da gördü.
Onların arasında münzeviler, neşeyle şarkı söyleyen rahibeler, neşeli melodiler çıkaran Rahipler ve papazlar gördü.
Şatoları ve kuleleri olan düklerin yanı sıra bir zamanlar büyük güçlere sahip olan birçok kont ve baron gördü.
Ayrıca aralarında kadınların da bulunduğu pek çok insan gördü.
Her tarafta sevinç vardı.
Myche ve onunla birlikte seyahat eden herkes mutluydu.
Myche için her tarafta sevinç vardı ve onunla seyahat eden herkes mutluydu.
Çok fazla duygu vardı."

Alay Owain'i karşıladı ve ona ülkenin güzelliklerini göstererek gezdirdi:

"Yeşildi ve çok çeşitli renklerde çiçeklerle doluydu.
Her taraf yemyeşildi, tıpkı yaz mevsimindeki çayırlar gibi.
Ağaçlar yemyeşildi, sonsuza dek meyvelerle doluydu, sanırım.
Bu topraklarda bulunmayan birçok çeşit meyve vardı.
İçinde neşe olan ve çekişme olmayan yaşam ağacına sahipler.
Ayrıca bilgelik meyvesi de var.
Adem ve Havva büyük bir hata yapmışlardı.
Her türlü neşe ve mutluluğun yanı sıra başka birçok meyve türü de vardı.
Orada pek çok insan yaşıyordu ve hepsini tarif etmek imkânsızdı.
Hepsi zengin giysiler içinde olmalarına rağmen, kullanılan kumaşın türünü belirlemek imkansızdı.
Her şey mükemmeldi, hiçbir yanlış yoktu, sadece doğrular vardı.
Giysilerinin parlaklığı o kadar yoğundu ki gün boyunca güneşi gölgede bırakıyordu."

Bu pasajlar, daha eski bir efsanenin versiyonu olan XV. yüzyıla ait bir İngiliz şiirinden alınmıştır. Bu, William Staunton'un XV. yüzyılın başlarından kalma bir öykü olan Araf'a İniş'i ile tezat oluşturmaktadır. Staunton'un öyküsünde eski düşsel efsanelerin temaları ahlaki alegorilere dönüşmektedir. Gezgin, altın ve gümüş yakaların ve kuşakların giyen kişinin etine işlediğini görür. Erkeklerin sivri uçlu giysileri, onları emen ve sokan yılanlara ve ejderhalara dönüşür.

Şeytanlar kadınların omuzlarındaki deriyi dürtmek için aşağı çeker ve başlarına yanan çekiçlerle vurarak altın ve mücevher şapkalarını yanan çivilere dönüştürür. XV. yüzyılın sonlarında Aziz Patrick'in Araf'ı güvenilirliğini yitirdi. Giriş binası 1479 yılında Papalık emriyle yıkılmış olsa da ideal yol kalmıştır. 1693'te yapılan bir kazıda demir parmaklıklı bir pencere ortaya çıkarılmıştır. Ruhların hapishaneden kaçmasını önlemek için kutsal su talebi vardı. Rahip, maalesef bir mahzen olduğu ortaya çıkan aşağıdaki karanlık boşluktan gelen kükürt kokusunu tespit etti. Daha sonraki zamanlarda, on binlerce insan her yıl kutsal yere hac ziyaretinde bulunarak alt kültürden gelen bu ilginç geleneği sürdürdü. Bu da bize, Dünya'dan Hades'e olmasa bile, Yeni Zelandalıların inançları ile İrlandalı köylülerin inançları arasında bir iletişimin izini sürmemizi sağlamaktadır.

İnsanların ölmüş ruhların yaşadığına inandıkları bölgeleri incelemek ve karşılaştırmak değerli bir görev olabilir. Coğrafya artık eski ulusların bildiği deniz ve karanın ötesindeki uzayın haritasını çıkarmıştır ve astronomi artık düz dünyayı yeraltı salonlarının çatısı ya da gökyüzünü katı bir gök kubbe olarak tanımamaktadır. Bunun yerine, ötesindeki empyrean bölgelerin katmanlarını ve kürelerini ortaya çıkarmaktadır. Geliştirilen metnin kaynak metne mümkün olduğunca yakın kalması ve yeni bir içerik eklenmemesi gerektiğine dikkat etmek önemlidir. Bununla birlikte, eski toplumların bilgi birikimini göz önünde bulundurduğumuzda, onların ölümden sonraki yaşamla ilgili inançlarını anlamak daha kolay hâle gelmektedir. Bu inançlar ileri bir bilgi ya da bilgeliğe değil, konu hakkında bilgisi olmayan herkesin oluşturabileceği basit ve doğal fikirlere dayanıyordu. Benzer fikirlerin tekrarlanmasından da anlaşılacağı üzere, görüşler dünya genelinde düzenli olarak şekillenmektedir. Bu fikirlerin karşılaştırılması, genel görüş oluşturma teorisine uygulanabilecek önemli bir prensibin açık bir örneğini sunmaktadır. Bir sorun birden fazla makul çözümle kendini gösterdiğinde, bu konudaki görüşler farklı ülkelere dağılır. Söz konusu sorun, yaşayanları ziyaret eden hayaletlerin evinin yeridir. Bir bölgedeki insanların ölen ruhların evi olarak neden yeryüzünü, yeraltını ya da gökyüzünü tercih ettiklerini belirlemek zor olabilir. Bununla birlikte, bu sorunun tekrar tekrar ele alındığını ve farklı halkların farklı cevapları, hatta bazen aynı anda birden fazla cevabı benimsediğini gözlemleyebiliriz. İlkel teologlar ölenlerin nerede dinleneceğini seçme özgürlüğüne sahipti. Bu özgürlüğü sonuna kadar kullanmışlardır.

Ruhlar ülkesi vahşi ve bulutlu uçurumlar, tenha vadiler, uzak ovalar ve adalar gibi çeşitli yerlerde bulunabilir. Örneğin, Bay St John Borneo'daki Kina Balu'nun zirvesindeki İdaan ırkının cennetini ziyaret etmiştir. Geceyi bu ruhlar diyarında geçirmekten korkan yerli rehberler, gezgine Atalarının ruhlarının beslendiği yo-

sunları ve onları takip eden hayalet bufaloların ayak izlerini göstermişlerdir. Batı Java'da bir dağ olan Gunung Danka'nın bir başka 'Yeryüzü Cenneti' olduğu söylenir. Bölgede yaşayan Sajira halkı Müslüman olduklarını iddia etseler de gizlice eski inançlarını sürdürmektedirler. Cenaze törenlerinde, ruha Tanrı'yı terk etmesini ve Atalarının ruhlarına giden yolu takip etmesini ciddiyetle söylerler.

"Nehrin yatağından yukarı çıkın ve karanın boynunu geçin,
Aren ağaçlarının bir yığın halinde durduğu ve pinangların bir sıra halinde olduğu yer,
Adımlarını oraya yönlendir, Laillah kenara çekilsin."

Bay Jonathan Rigg on yıl boyunca bu insanların arasında yaşamış ve onları iyi tanımıştı ancak cennetlerinin bu dağda olduğunu hiç duymamıştı. Sonunda bunu duyduğunda dağa tırmanmış ve tepede sadece bölgede yaygın olan balai ya da kutsal dağ taşlarından birini oluşturan birkaç nehir taşı bulmuş fakat kutsal yere saygısızlık edilmesine izin veren şefleri bir kaplanın yiyeceği şeklindeki halk inancı, kısa süre sonra bu tür inançların her yerde aldığı türden bir onay aldı çünkü birkaç gün sonra bir kaplan iki çocuğu öldürdü ve felaket doğal olarak Bay Rigg'in saygısızlığına bağlandı.[143] Şilililer, ruhun deniz üzerinden batıya, dağların ötesindeki ölülerin ikamet yeri olan Gulcheman'a gittiğini söylüyorlardı. Bazılarına göre oradaki yaşam tamamen zevkliydi ancak diğerleri bir kısmının mutlu ve bir kısmının sefil olacağını düşünüyordu.[144] Meksika dağlarının arasında saklı, mısır, kabak, biber ve domatesin hiç eksik olmadığı ve Tanrıları Tlaloc'a kurban edilen çocukların ve boğularak ya da yıldırım düşerek, cüzzam ya da başka bir hastalıktan ölenlerin ruhlarının yaşadığı Tlalocan'ın neşeli bahçe ülkesi yatıyordu.[145]

Orta Çağ uygarlığında bu tür düşüncelerin izleri, Asya'nın uzak doğusunda yer alan ve yeryüzünün göklere kadar uzandığı, henüz yüce mutluluğa yükselmemiş Azizlerin ateşli meskeni olan Yeryüzü Cenneti efsanelerinde sürülebilir.[146] Kolomb, İşaya'da okuduğu "yeni gökler ve yeni yeryüzü' arayışıyla Atlantik'in batısına doğru yelken açtığında, onları aradığı gibi olmasa da buldu. Ne ilginç bir tesadüftür ki aradığı gibi olmasa da cesur arayışının bir diğer ana hedefi olan yeryüzü cennetini de orada bulmuştur. Haitililer beyaz adamlara Coaibai'lerini, yani ölülerin cennetini, adalarının güzel batı vadilerinde, gündüzleri kayalıklar arasında saklanan ruhların geceleri mamey ağaçlarının lezzetli meyveleriyle beslenmek için aşağı indikleri, yaşayanların dostlarının ruhları istemesin diye sadece idareli yedikleri bir yer olarak tarif etmişlerdi.[147]

İkinci olarak, ölülerin ruhunun bir süre yeryüzünde yaşadığına ve sonunda batan güneşe doğru ya da denizin batısına, Atalarının evi olan Ruhlar Adası'na

gittiğine inanan Avustralyalılar vardır. Böylece bu en kaba vahşiler, kültürün seyri içinde tekrar tekrar karşılaştığımız iki fikri geliştirmişlerdir: bir ölüler adası fikri ve ölen ruhların dünyasının, güneşin akşamları günlük ölümüne indiği batıda olduğu fikri.[148] Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında, bir zamanlar bir Algonquin avcısı bedenini geride bırakıp güneşli güneydeki ruhlar ülkesini ziyaret ettiğinde, önünde güzel ağaçlar ve bitkiler görmüş ancak bunların arasından yürüyebileceğini fark etmiştir. Sonra beyaz parlak taştan kanosuyla, kötü ruhların fırtınada yok olduğu gölde kürek çekerek, soğuğun, savaşın ve kan dökülmesinin olmadığı, canlıların mutlu bir şekilde dolaştığı, soludukları havayla beslendikleri güzel ve mutlu adaya ulaşmış.[149] Tonga efsanesine göre, uzun zaman önce Fiji'den dönen bir kano, havanın stresiyle Tonga'nın kuzeybatısındaki okyanusta bulunan Tanrıların ve ruhların adası Bolotu'ya sürüklenmiş. Bu ada diğerlerinin toplamından daha büyüktür, en güzel meyveler ve en güzel çiçeklerle doludur, havayı güzel kokularla doldururlar ve koparıldıkları anda tekrar ortaya çıkarlar; güzel tüyleri olan kuşlar ve bol miktarda domuz vardır, Tanrıların yemesi için öldürülmeleri dışında hepsi ölümsüzdür ve sonra yerlerini almak için hemen yeni canlılar ortaya çıkar ama kanonun aç tayfası karaya çıktığında, gölgeli ekmek meyvesini koparmaya boşuna uğraştılar; karşılaştıkları şeflerin ruhları katı bedenlerinden kontrolsüzce geçerken, onlar da dirençsiz ağaçların ve evlerin içinden geçtiler. Bu dünyevi yiyeceğin olmadığı ülkeden bir an önce evlerine dönmeleri tavsiye edilen adamlar Tonga'ya doğru yelken açtılar ama Bolotu'nun ölümcül havası onlara da bulaşmıştı ve çok geçmeden hepsi öldü."[150]

Bu tür fikirler klasik düşüncede, Batı Okyanusu'nun uzaklarındaki Talihli Adalar'da bir cennet inancında güçlü bir yer edinmiştir. Hesiod " *Works and Days*" adlı eserinde Bronz Çağı ile Demir Çağı arasındaki Dördüncü Çağ'ın yarı Tanrılarından bahseder. Ölüm bu kahraman ırkın üzerine çöktüğünde, Zeus onlara Dünya'nın ucunda, insanlardan ve ölümsüzlerden uzakta bir yaşam ve ev bahşeder. Orada Kronos onlara hükmeder ve onlar Mutlu Adalar'da, her yıl üç kez çiçek açan tahıl veren tarlaların bal gibi tatlı meyvelerini verdiği, derin dalgalı Okyanus'un en güzel kahramanlarının yanında umursamazca yaşarlar:

"Böylece ölümün eşiğinde olanları korudu;
Ama insanla birlikte yaşamadı, ölmedi de.
Ve gazapla tapınmayanlar okyanusun derinliklerindeki kutsanmış bir adada,
Alvian kahramanları ve yumuşak meyvelerle birlikte
Üç yıllık yetenek bir Zeidoros arura doğurur."[151]

Ölülerin kutsanmış ruhlarının meskeni olduğu söylenen bu Kutsanmış Adalar, gerçekten de Cennet Tarlaları ile özdeşleştirilmiştir. Böylece Pindar, adaletsizlikten uzak, her iki tarafta da üç hayata katlanan sadık ruhlardan bahseder; sonra Zeus'un Yolu'ndan, okyanus meltemlerinin karanın ve suyun altın çiçekleriyle parıldayan Mutlu Adalar'ın etrafında estiği Cronus Kulesi'ne geçerler. Tiran Hipparkhos'u öldüren Harmodios ve Aristogeiton onuruna Callistratos'un ünlü ilahisinde bu şekilde anlatılır:

"Pis Armadillo, sen kendini ne sanıyorsun.
Ve adalar uzun zaman içinde, uzun zaman içinde, uzun zaman içinde,
Sana Achilles'i vereceğim,
Diomedeus'un adını bilmezken."[152]

Bu efsaneler grubu, böyle bir ölüler adasında yaşıyor gibi görünen biz İngilizler için özellikle ilgi çekicidir. Bu, bizim ya da ülkemizin diğerlerinden daha hayaletli olduğumuz anlamına gelmiyor ancak fikir coğrafi, batan güneş bölgesinin, ölüm ülkesinin sakinleri olduğumuz anlamına geliyor. *Gothic War*'ın tarihçisi Procopius'un ayrıntılı anlatımı VI. yüzyıldan kalmadır. Brittia adasının, Ren nehrinin ağzının karşısında, Britanya ile Thule arasında, yaklaşık 200 stadia uzaklıkta yer aldığını ve Angles, Frizyalılar ve Britonlar olmak üzere üç kalabalık ulusa ev sahipliği yaptığını söyler. (Brittia ile bizim Britanya'mızı, Britannia ile modern Brittany'den Hollanda'ya kadar olan kıyı şeridini ve Thule ile de İskandinavya'yı kastediyor gibi görünmektedir). Tarihinin akışı içinde, kendi düşüncesine göre efsanevi ve rüya gibi olan ancak sayısız insanın gerçeklere kendi gözleri ve kulaklarıyla tanıklık ettiklerine dair kefil oldukları bir hikâyeyi kaydetmek ona gerekli görünmektedir. Hikâyeye göre ölülerin ruhları denizin ötesine, Brittia adasına taşınmaktadır. Anakaranın kıyısı boyunca, gemileriyle adaya giden balıkçıların, çiftçilerin ve tüccarların yaşadığı birçok köy vardır. Franklara tabidirler ancak ruhların taşınması gibi zahmetli bir görevi her zaman sırayla yapmak zorunda oldukları için haraç ödemezler. Her gece görevli olanlar, kapı çalınana ve görünmeyen bir varlığın onları işlerine çağıran sesini duyana kadar evde kalırlar. Sonra gecikmeden yataklarından kalkarlar, bilinmeyen bir güç tarafından sahile inmeye zorlanırlar ve orada kendilerinin değil ama başkalarının teknelerinin hazır beklediğini ama içlerinde adam olmadığını görürler. Gemiye çıkıp kürekleri çektiklerinde, geminin suda alçalmış olduğunu, gemideki insan kalabalığının ağırlığıyla küpeştelerin suyun altında kaldığını görürler. Bir saat içinde karşı kıyıya varırlar, oysa kendi kayıklarıyla bu yolculuğu bir gün ve bir gecede zorlukla yapabilirler. Adaya vardıklarında gemi o kadar hafifler ki sadece

omurgası dalgalara değmektedir. Yolculuk sırasında ve karaya çıktıklarında hiç kimseyi görmezler, ancak bir ses yeni gelen her yolcunun adını, rütbesini ve soyunu ya da kadınsa kocasınınkini ilan eder. Bu olağanüstü efsanenin izleri, on üç yüzyıl sonra, Procopius'un Britanya'sının en uzak noktalarında, hâlâ Bretanya adını taşıyor gibi görünmektedir. Raz yakınlarında, dar burnun batıya doğru denize uzandığı yerde "Ruhlar Körfezi" (boé ann anavo) vardır; Plouguel komününde ceset mezarlığa daha kısa olan kara yolundan değil, denizin küçük bir kolunu aşan "Passage de l'Enfer" üzerinden tekneyle getirilir ve Breton folkloru, arabanın tekerlekleri havada gıcırdarken köpeği ölülerin ruhlarını Britanya'ya götüren Curé de Braspar efsanesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bunlar sadece parçalanmış fragmanlardır ancak geçen yüzyılda Macpherson tarafından anlatılan, kahramanların teknesinin Flath-Innis'e, Asil Ada'ya, Batı Okyanusu'nun uzaklarında fırtınaların ortasında sakin duran, ölenlerin yeşil ada evine yaptığı yolculuğa dair bir başka Kelt efsanesiyle uyumlu görünmektedir. Bay Wright, haklı olarak, İrlanda'nın uzak batıdaki konumunun gölgeler ülkesine iniş efsaneleriyle özel bir ilişkisi olduğunu düşünmektedir. Claudian, Odysseus'un Hades'e giden yolu bulduğu girişi Galya'nın en ucuna yerleştirmiştir:

"Galya kıyılarının yayıldığı son yer, Okyanus'un suları,
Ulysses'in taşındığı yer..."

Bu noktanın o zamandan beri Aziz Patrick'in Araf'ı ile özdeşleştirilmesine ve zeki bir etimologun 'Ulster' adında 'Ulyssisterra'nın bozulmuş halini ve kahramanın ziyaretinin bir anısını bulmasına şaşmamak gerekir.[153]

Üçüncü olarak, ölülerin ruhlarının yaşadığı bir yeraltı Hades'i inancı aşağı ırklar arasında oldukça yaygındır. Dünya düzdür der Kamçatka İtalyanları çünkü yuvarlak olsaydı insanlar düşerdi; aşağıda başka bir dünyayı kaplayan, ölülerin yeni hayatlarına indiği başka bir cennetin yanlış tarafıdır ve bu nedenle, Steller'in dediği gibi, dünyevi sistemleri üç dipli bir küvet gibidir.[154] Kuzey Amerika'da Taculliler, ölümden sonra ruhun dünyanın bağırsaklarına gittiğine ve oradan insan şeklinde geri dönerek arkadaşlarını ziyaret edebileceğine inanırlar.[155] Güney Amerika'da Brezilyalı ruhlar batıdaki dünyaya, Patagonyalı ruhlar ise Atalarının Tanrılarının mağaralarında ebedi sarhoşluğun tadını çıkarmaya giderler.[156] "*Güneş Hades'e döndü*" (*kua hoki mai te Ra ki te Rua*) diyen Yeni Zelandalı basitçe güneşin battığını kastetmektedir. Bir Samoalı öldüğünde, evin etrafını saran ve ruhu alıp götürmek için bekleyen ruhlar topluluğu onunla birlikte yola çıkar, karayı aşar ve denizi yüzerek ruhlar âleminin girişine ulaşır. Burası en batıdaki ada olan Savaii'nin en batı noktasındadır ve orada ruhların, büyük olanından şeflerin, küçük

olanından ise halktan insanların yeraltı dünyasına indiği iki dairesel delik ya da havuz görülebilir. Aşağıda bir gökyüzü, yeryüzü ve deniz vardır ve gerçek bedenlere sahip insanlar, şimdiki yaşamda olduğu gibi eker, balık tutar, yemek pişirir ancak geceleri bedenleri ateşli kıvılcımlardan oluşan karışık bir kütleye dönüşür ve bu durumda karanlık saatlerde eski meskenlerine geri dönmek için yukarı çıkarlar ve şafak vakti çalılıklara ya da aşağı bölgelere çekilirler.[157] Kaba Afrika kabileleri arasında bu konudaki düşünce durumu için, öldüklerinde Hades'te Ataları olan 'Abapansi', yani 'yeraltı insanları' arasında yaşamak üzere inen Zululardan alıntı yapmak yeterlidir.[158] Kaba Asya kabileleri arasında Karenler'den böyle bir örnek alınabilir. Ölüler diyarı Plu'nun yeri konusunda tam bir fikir birliği yoktur; yeryüzünün üstünde ya da ufkun ötesinde olabilir ancak yaygın ve görünüşe göre yerli görüş, dünyanın altında olduğu yönündedir. Güneş yeryüzünde battığında Karen Hades'te doğar ve Hades'te battığında bu dünyada doğar. Burada da Avrupalı köylünün, ölülerin ruhlarının geceleri gölgeler ülkesinden çıkabileceğine ama şafakta geri dönmek zorunda olduklarına dair bildik inancı söz konusudur.[159]

Kültürsüz ırklar tarafından geliştirilen bu tür fikirler, Meksika ve Peru uluslarının temsil ettiği din aşamasından[160] daha yüksek kültür alanlarına kadar çeşitli ayrıntılarla izlenebilir. Romalıların Orcus'u dünyanın derinliklerindeydi ve aşağıdaki dünyanın ağzını kapatan lapis manalis taşı belirli kutsal günlerde kaldırıldığında, ölülerin ruhları yukarıdaki dünyaya yükselir ve dostlarının sunularından pay alırlardı.[161] Yunanlılar arasında Hades'in ülkesi aşağıdaki dünyadaydı ve Batı Tanrısının gün batımı diyarı olduğu fikri de bilinmiyordu (πρὸς ἑσπέρου θεοῦ). Lucian Hades'in halkın zihninde nasıl göründüğünü anlatır: 'Gerçekten de bilgelerin "aptallar" dediği, Homeros'a, Hesiod'a ve diğer efsane yaratıcılarına inanan ve şiirlerini bir yasa olarak koyan büyük kalabalık, yeryüzünün altında Hades adında derin bir yer olduğunu, geniş, ferah, kasvetli ve güneşsiz olduğunu ve içindeki herkesin görülebilmesi için nasıl ışıklandırıldığını varsaydı, bilmiyorum.'[162] Eski Mısır'ın güneş mitine dayanan öbür dünya doktrininde, ölüler bölgesi yeraltı dünyası ile batıyı, Amenti'yi birleştirir; ölü adam karanlığın sokaklarından geçmek ve babası Osiris'i görmek için Batan Güneş'in Kapısı'ndan geçer ve bu güneş fikriyle Mısırlı Rahipler, öbür dünyanın sahnelerini sembolik bir törenle temsil ederek, cesedi kutsal tekneyle kutsal gölün batı yakasındaki mezar yerine taşırlardı.[163] Böylece, İsrailllilerin dehliz içindeki Şeol'ü, ölen ruhların gölgeli bölgesi, yeryüzünün derinliklerinde yatıyordu. Büyük Aryan dini sistemleri boyunca, Brahmanizm, Zarathustrizm, Budizm ve İslam ve Hristiyanlık alemlerine kadar, araf veya cezanın yeraltı cehennemleri, ışık ve ihtişamın cennetlerine kasvetli bir tezat oluşturur.

Bununla birlikte, yüksek uygarlık dinlerine çok tanıdık gelen ateşli bir uçurum olarak cehennem kavramının vahşi düşüncede neredeyse bilinmediği, öyle ki ortaya çıktığında gerçekliğinin şüpheli olduğu özel olarak dikkate değer bir noktadır. Kaptan John Smith'in 1624'te yayınlanan 'Virginia Tarihi'. Kızılderililerin gelecek yaşam doktrinine dair iki farklı anlatım içerir. Smith'in kendi tasviri, dağların ötesinde, gün batımına doğru, boya ve tüyler içindeki şeflerin ve Büyücülerin Atalarıyla birlikte sigara içtiği, şarkı söylediği ve dans ettiği, sıradan insanların ise ölümden sonra bir yaşamı olmayıp mezarlarında çürüdüğü bir ülkedir. Heriot, iyilerin sonsuz mutluluğa götürüldüğü, kötülerin ise dünyanın en uzak yerlerinde olduğuna inandıkları, güneşin battığı ve sürekli yandıkları büyük bir çukur olan 'Popogusso'ya götürüldükleri Tanrıların çadırlarını tarif eder.[164] Bu Virginialıların mensup olduğu Algonquinlerin dinini bildiğimiz için, ilk anlatının, belki tam olarak doğru anlaşılmamış olsa da gerçekten yerli olduğuna, ikincisinin ise Kızılderililer tarafından beyaz adamlardan ödünç alındığına karar verebiliriz ancak burada bile güneş mitinin dokunuşu belirgindir ve gün batımı bölgesindeki ateşli uçurumun tasviri, Satürn ve Süleyman'ın Anglosakson diyaloğundaki kendi ülkemizdekiyle karşılaştırılabilir." *Saga me forhwan byth seo sunne read on æfen? Ic the secge, forthon heo locath on helle.-Söyle bana, güneş akşam vakti neden kırmızıdır? Sana söylüyorum çünkü cehenneme bakıyor.*"[165] Bir başka çarpıcı mitik özellik de aynı inanca aittir. Yanardağların yeraltı dünyasının ağzı olduğu fikri aşağı ırklar arasında pek yaygın değildir çünkü ölülerini bir kratere atan bazı Yeni Zelandalıları duyuyoruz.[166] Ancak ateş ve kükürtten oluşan bir Cehennem fikriyle bağlantılı olarak, Vezüv, Etna ve Hecla Hristiyan âleminin zihnine maddi olduğu kadar manevi bir dehşet de salmıştır çünkü bunların araf yerleri ya da lanetlilerin ruhlarının içine atıldığı çukurun ağızları olduğuna inanılırdı.[167] Nikaragua yerlileri eski zamanlarda Masaya yanardağına insan kurbanları sunar, cesetleri kratere atarlardı ve daha sonraki yıllarda, ülkenin din değiştirmesinden sonra, Hristiyan günah çıkarıcıların tövbe edenleri dağa tırmanmaya ve (cehenneme bir bakış olarak) erimiş lavlara bakmaya gönderdiklerini duyduk.[168]

Dördüncüsü, eski ve yeni insanların zihninde güneş ve ayın ölmüş ruhların meskeni olduğu fikri yer etmiştir. Mississippi'nin kaba Natchez'lerinden ve Florida'nın Apalaç'larından güneşin ölmüş şeflerin ve cesurların parlak meskeni olduğunu öğrendiğimizde ve benzer düşünceleri Meksika ve Peru teolojilerinde izlediğimizde, O zaman bu vahşi doktrinleri Isaac Taylor'ın *'Physical Theory of Another Life' (Başka Bir Yaşamın Fiziksel Teorisi)* adlı eserindeki, her gezegen sisteminin güneşinin daha yüksek ve nihai ruhsal cismaniyetin evi ve gezegenlerde yozlaşmış örgütlenmenin ilk çağını geçirenlerin toplanma merkezi olduğu

şeklindeki dahiyane varsayımıyla karşılaştırabiliriz ya da belki bazıları geçen yüzyılda yayınlanan ve Fransızca ve Almancaya çevrilen Rev. Tobias Swinden'in güneşin cehennem olduğunu ve karanlık noktalarının lanetlenmiş ruhların topluluğu olduğunu kanıtlayan kitabını tercih edebilir.[169] Ve eğer Güney Amerika'nın Saliva Kızılderilileri sivrisineklerin olmadığı cennetleri olarak Ay'ı işaret etmişlerse ve Guaycuruslar ölen şeflerin ve şifacıların evi olduğunu göstermişlerse Tokelau Polinezyalıları da aynı şekilde Ay'ın ölü kralların ve şeflerin mekânı olduğunu iddia etmişlerse bu hoş hayaller Plutarkhos'un orta uzayda arındıktan sonra Ay'da bir yer edinen ve orada galipler olarak taçlandırılan erdemli ruhlara ilişkin betimlemesiyle karşılaştırılabilir.[170]

Ayın cehennemin merkezi olduğu şeklindeki ters fikir, Bay M. F. Tupper tarafından en derin hamasetle detaylandırılmıştır:

"Seni iyi tanıyorum ey Ay, mağaralar diyarı,
Üzgün Satellite, seni ölümün dev külü,
Tanrı'nın gök kubbesindeki leke, suçun solgun yuvası,
Günahın korkunç hapishanesi, lanetlenmiş ruhların
Cezayla beslen.
Oh, yüce bir düşünce,
Gecenin karanlık işlerinin ortasında, kötülük dolaşırken sinsice
Günahkârları iyi izliyorsun,
Hepsinin üzerinde parlayan, Cehennem'in uyanık gözü!'

Bu tür spekülatif hikâyelerde kahverengi vahşi, beyaz filozof için hiç de fena bir eşleşme değildir.

Beşinci olarak, nasıl ki yeryüzünde Cennet ve aşağıda güneşin battığı Hades, vahşi ve barbar bilim tarafından varlığı onaylanan ya da reddedilmeyen bölgeler ise gökler için de durum aynıdır. Bize insanlar arasındaki bilginin gerçek seyrini ve ilkel olanın daha sonraki kültürle olan gerçek ilişkisini gösteren örnekler arasında, bir gök kubbenin varlığına olan inanç en öğretici olanlardan biridir. Çocukların zihninde doğal olarak ortaya çıkar ve en basit çocuksu düşünceye uygun olarak, Kuzey Amerika Kızılderililerinin[171] ve Güney Denizi Adalılarının[172] kozmolojileri, göğün katı tonozu tarafından kemerli düz dünyalarını tanımlar. Zulunun mavi gökyüzünün dünyayı çevreleyen bir kaya olduğu, içinde Güneş, Ay ve Yıldızların, dışında ise cennet halkının yaşadığı fikri; modern zencilerin dünyanın üzerine bir kumaş ya da ağ gibi gerilmiş bir gök kubbe olduğu inancı; Ilmarinen'in gök kubbeyi en iyi çelikten nasıl dövdüğünü ve içine ay ve yıldızları nasıl yerleştirdiğini anlatan Fin şiiri gibi ayrıntılarda da benzer fikirlerin izi sürü-

lebilir.[173] Yeni Zelandalı, yukarıdaki yağmur deposundan gelen suların bir çatlak ya da delikten yeryüzüne indirilebildiği katı bir gök kubbe fikriyle, Herodot'un Kuzey Afrika'da Libyalıların dediği gibi "gökyüzünün sanki bir delikmiş gibi delindiği yerle ilgili pasajını iyi açıklayabilir, gökyüzü delinmiştir, aynı zamanda eski Yahudi anlayışına göre 'erimiş bir ayna kadar sağlam' gök kubbenin pencereleri vardır ve bu pencerelerden yağmur yukarıdaki haznelerden sağanak halinde aşağı dökülür; geç dönem haham edebiyatına göre bu pencereler iki yıldızın çıkarılmasıyla yapılmıştır.[174] Gök kubbe teorisinin hüküm sürdüğü uluslar arasında, cennete bedensel yolculuklar ya da ruhani yükselişlerle ilgili anlatılar genellikle kurgu değil, gerçektir. Aşağı ırklar arasında, ölen ruhların bölgesini göklerin üzerinde konumlandırma eğilimi, onları ölüler dünyasını yeryüzünün yüzeyine ya da altına yerleştirmeye yönelten eğilimden daha az güçlü görünmektedir. Yine de vahşi bir gökyüzüne dair iyi belgelenmiş bazı tasvirler bulunmaktadır. Bazı Avustralyalılar bile ölümden sonra bulutlara çıkıp burada olduğu gibi yiyip içmeyi, avlanmayı ve balık tutmayı düşünüyor gibi görünmektedir.[175] Kuzey Amerika'da Winnebagolar cennetlerini, ruhun Samanyolu dediğimiz 'ölüler yolu' boyunca seyahat ettiği gökyüzüne yerleştirmişlerdir ve sürekli yinelenen güneş fikrini işleyen modern Iroquois, ruhun cennetin güzel düzlüklerine çıkana kadar yukarı ve batıya doğru gittiğinden, insanların, ağaçların ve eşyaların yeryüzünde olduğu gibi olduğundan bahseder.[176] Güney Amerika'da Guarani ırkının bir tür geçmiş halini temsil eden Guarayolar, Büyükbaba Tamoi'ye, Cennetin Kadimine taparlar; o onların ilk Atasıydı, eski zamanlarda aralarında yaşamış ve onlara toprağı işlemeyi öğretmişti. O onların ilk Atasıydı, eski zamanlarda aralarında yaşamış ve onlara toprağı işlemeyi öğretmişti. Sonra doğuda göğe yükselmiş ve kaybolmuş, yeryüzünde halkının yardımcısı olacağına ve öldüklerinde onları kutsal bir ağacın tepesinden akrabalarını bulacakları, bol bol avlanacakları ve yeryüzünde sahip oldukları her şeye sahip olacakları başka bir hayata götüreceğine söz vermiş... İşte bu yüzden Guarayolar ölülerini süsler, silahlarını onlar için yakar ve onları gidecekleri yere, doğuya bakacak şekilde gömerler.[177] Kültürleri bu vahşi kabilelerinkinden daha yüksek bir seviyeye ulaşmış olan Amerikan halkları arasında, Peru gökyüzünden, görkemli 'üst dünyadan' ve Aztek savaşçılarının, yeryüzünde gece olduğunda güneşin parladığı göksel ormanlık düzlüklerdeki geçici meskenlerinden söz edildiğini duyuyoruz; Meksikalıların bir deyişine göre güneş akşamları ölüleri aydınlatmak için dışarı çıkar.[178] Eski Aryan şairlerinin zihinlerinde cennetle ilgili ne gibi düşünceler olduğunu Rig-Veda'daki bu ilahi gösterebilir:

"Sonsuz ışığın olduğu yerde, güneşin bulunduğu dünyada, o ölümsüz, yok edilemez dünyaya yerleştir beni, ey Soma!

Kral Vaivasvata'nın hüküm sürdüğü yerde, cennetin gizli yerinin olduğu yerde, bu güçlü suların olduğu yerde, beni orada ölümsüz kıl!
Yaşamın özgür olduğu yerde, cennetlerin üçüncü cennetinde, dünyaların ışıldadığı yerde, beni orada ölümsüz kıl!
Dileklerin ve arzuların olduğu yerde, parlak güneşin olduğu yerde, özgürlüğün ve zevkin olduğu yerde, beni ölümsüz kıl!
Mutluluk ve hazzın olduğu yerde, neşe ve zevkin bulunduğu yerde, arzularımızın arzularına ulaşıldığı yerde, beni orada ölümsüz kıl!"[179]

Şairin doğa dininden gelen bu parlak belirsiz düşüncelerde ya da eski astronominin kozmik şemalarında, gökyüzünde abartılmış barbar mimarisinin yapay ihtişamlarıyla ya da mistik vizyonun coşkularında ya da gelecekteki bir yaşamın teolojik doktrininin daha sakin öğretisinde, cennetteki kutsanmış ruhların alemlerinin tasvirleri Brahman, Budist, Parsi, daha sonraki Yahudi, Müslüman ve Hristiyan dinleri boyunca takip edilecektir.

Amacımız bir dinler el kitabı yazmak değil, vahşilerin dininin kültürlü ulusların diniyle olan ilişkisinin izini sürmek olduğundan, bu ayrıntılar, ölen ruhların yerel yaşam alanlarına ilişkin insan düşüncesinin genel çizgisini göstermek için yeterlidir. Bu çeşitli yerelliklerin en üstünkörü incelemesinden hareketle, her ne kadar bunları teolojik tarihin karmaşık hareketleri içinde insandan insana miras kalmış ya da aktarılmış olarak kabul etsek de her halükârda eski ya da ilkel insanlar arasında kabul gören tek bir dinden türemedikleri açıktır. Ruhlar âleminin insanlar arasında yeryüzünde, uzak bir diyarda yeryüzünde, yeryüzünün altında, göklerin üstünde ya da ötesinde gibi çeşitli tanımlarında bağımsız bir şekilde detaylandırıldıklarına dair bariz izler taşırlar. Bu türden benzer fikirler farklı topraklarda bulunur ancak bu benzerlik büyük ölçüde düşüncenin bağımsız olarak tekrarlanmasından kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Ölüm ülkesini akşamın ya da gecenin ülkesine ve girişini gün batımının kapılarına yerleştiren bu tür fikirlerde yinelenen güneş mitiyle uyumlu bağımsız fantezi daha az değildir. Birçok uzak ülkenin barbar şairleri, yaşam ve ölümün öyküsünü okumak ve insana anlatmak için batıya bakmış olmalıdır. Fakat bu gelecek dünya teorilerinin ait olduğu entelektüel tarihin aşamalarına daha yakından bakarsak, ölen ruhların aleminin üç büyük bölgeye, Dünya, Hades ve Cennet'e tahsis edilmesinin tek tip olmadığını görürüz. İlk olarak, ruhların yeryüzündeki ülkesi doktrini vahşi kültüre geniş ve derin bir şekilde aittir ancak barbarlık aşamasında azalır ve Orta Çağ'da sadece zayıf bir şekilde hayatta kalır. İkinci olarak, bir yeraltı Hades'i doktrini vahşi inançta eşit derecede geniş bir yer kaplar ve daha yüksek dinlerde de kendine yer bulmuştur ancak bu yeraltı dünyası giderek daha az ölülerin gerçek meskeni

olarak görülmekte, daha ziyade araf ve cehennemin kasvetli yeri olarak kabul edilmektedir. Son olarak, gök kubbede ya da üst havada bir cennet doktrini, ilk vahşi inançta diğer ikisinden daha az yaygın gibi görünmektedir ancak modern ulusların düşüncesi tarafından güçlü bir şekilde muhafaza edilmesinde ikisine de boyun eğmemiştir. Bu yerel teoriler ilk başta ve çoğunlukla en mutlak ve gerçek anlamda kabul edilmiş gibi görünmektedir ve fizik biliminin etkisi altında, bir zamanlar felsefede açıkça kastedilen pek çok şey şimdi teologlar arasında imgeleme ve mecaza dönüşmüş olsa da bilginin daha düşük seviyelerinde yeni yorum kuralları çok az kabul görmektedir ve modern Avrupa'da bile aşağı ırkların kaba kozmolojisi küçük bir ölçüde yerini korumaktadır.

Şimdi ölenlerin bu yeni evlerindeki durumlarını ele almaya dönecek olursak, insanlığın dinlerinde hâkim olan Gelecek Yaşam tanımlarını incelememiz gerekir. Bu doktrinlerde, yerleşik inançların yeni ülkelere yayılmasından kaynaklanan pek çok benzerlik ve aynı zamanda bu tür bir aktarımın açıklayabileceğinin ötesinde pek çok benzerlik vardır. Aynı şekilde, yerel renk ve koşullardan kaynaklanan çok fazla çeşitlilik ve bu tür bir açıklamanın ulaşamayacağı çok fazla çeşitlilik vardır. Hem benzerliğin hem de çeşitliliğin ana nedenleri çok daha derinlerde, doktrinlerin kökeninde ve en içteki anlamında yatıyor gibi görünmektedir. Aşağı ırklar ve yukarı ırklar arasında gelecek yaşamın ayrıntıları, keyfi hayallerin heterojen bir yığını değildir. Sınıflandırılmışlardır, kendilerini doğal olarak merkezi fikirler etrafında, birbirlerine uygunlukları gelişimlerinin özel seyrini gösteriyor gibi görünen gruplar içerisinde sıralarlar.

Bu, dünyanın gelecekle ilgili beklentilerini şekillendirdiği resimler arasında özellikle iki büyük kavram göze çarpmaktadır. Birincisi, gelecek yaşamın, sanki bunun bir yansıması olduğudur; belki rüya gibi bir güzelliğe, belki de hayalet gibi bir kasvete sahip yeni bir dünyada, insanlar dünyevi biçimlerini ve dünyevi koşullarını koruyacaklar, çevrelerinde dünyevi dostları olacak, dünyevi mülklerine sahip olacaklar, dünyevi mesleklerini sürdüreceklerdir. Diğeri ise, gelecek yaşamın bunun bir telafisi olduğu, insanların koşullarının dünyasal yaşamlarının bir sonucu ve özellikle de ödülü ya da cezası olarak yeniden paylaştırıldığıdır. Bu iki düşünceden ilkine (Yüzbaşı Burton ile birlikte) 'devamlılık teorisi', ikincisine ise 'cezalandırma teorisi' diyebiliriz. Bu iki doktrin ayrı ayrı ya da birlikte konunun anahtarlarıdır ve tipik örnekleri bu iki başlık altında gruplandırarak, insanın mezar ötesi yaşamına dair en karakteristik şemalarını sistematik bir şekilde incelemek mümkün olacaktır.

Süreklilik doktrini özellikle ruhlar diyarına ilişkin ilkel görüşe aittir; burası yaşayanların ruhlarının ölülerin ruhlarını ziyaret etmek için sık sık gittikleri bir

rüya diyarıdır. Orada ölü Karen'in ruhu, baltasının ve satırının ruhuyla evini inşa eder ve pirincini keser; Algonquin avcısının gölgesi kunduz ve geyik ruhlarını avlar, kar ayakkabısının ruhuyla karın ruhunun üzerinde yürür; kürklü Kamchadal köpek kızağını sürer; Zulu ineklerini sağar ve sığırlarını kraal'a götürür; Güney Amerika kabileleri, bütün ya da sakat, sağlıklı ya da hasta, bu dünyadan ayrıldıkları gibi yaşarlar, eski hayatlarını sürdürürler ve karıları yine yanlarındadır ancak Araucanialıların dediği gibi, artık çocukları yoktur çünkü onlar sadece ruhtur.[180] Ruhlar ülkesi, maddi gerçekliğin çok açık bir şekilde modellerini oluşturduğu gölgeli gerçek dışı resimleriyle rüya ülkesidir ve uyanık yaşamın daha ağırbaşlı düşünce ve duygularını canlı bir şekilde idealize etmesiyle de rüya ülkesidir.

"Bir zamanlar çayır, koru ve dere vardı,
Yeryüzü ve her türlü manzara,
Bana öyle geldi ki
Göksel ışığa bürünmüş,
Rüyanın görkemi ve tazeliği."

Mohawk Kızılderilisi rüyasında gördüğü güzel cennet ülkesini çok iyi tarif edebilir. Ojibwa'nın gölgesi batıya doğru uzanan geniş ve dövülmüş bir yolu izler, derin ve hızlı bir suyu geçer ve av hayvanlarıyla ve Kızılderililerin arzuladığı her şeyle dolu bir ülkeye ulaşarak uzun kulübelerinde akrabalarına katılır.[181] Böylece, güney kıtasında, Bolivya'nın Yurakaré'leri, hepsi, bol miktarda avın olacağı gelecekteki bir hayata gidecekler ve Brezilya'nın orman kabileleri, ölülerin ruhlarının toplum içinde mutlu bir şekilde yaşayacağı, su kabağı ağaçları ve av hayvanlarıyla dolu hoş bir orman bulacaklar.[182] Grönlandlılar ruhlarının -solgun, yumuşak, yaşayanların kavrayamayacağı bedensiz formlar- dünyadakinden daha iyi bir yaşam süreceğini ve asla sona ermeyeceğini umuyorlardı. Gökkuşağının ulaştığı cennette, ruhların çadırlarını kurduğu, balık ve kümes hayvanlarıyla dolu büyük gölün etrafında, suları gökkubbenin üzerinden taşan, yeryüzüne yağmur yağdıran ve kıyıları kırılırsa başka bir tufan olacak olan gölde olabilirdi ancak geçimlerinin çoğunu ve en iyisini denizin derinliklerinden sağladıkları için, Torngarsuk ülkesinin denizin ya da toprağın altında yattığını ve kayalardaki derin deliklerden girilebileceğini düşünmeye de meyilliydiler. Sonsuz yaz, her zaman güzel güneş ışığı ve gece yoktur, iyi su ve bol miktarda kuş ve balık, foklar ve ren geyikleri zorluk çekmeden yakalanabilir veya büyük bir kazanda canlı olarak kaynarken bulunabilir.[183] Güneybatı Afrika'nın Kimbunda ülkesinde ruhlar 'Kalunga'da, burada gece iken gündüz olan dünyada yaşarlar ve bol miktarda yiyecek ve içecek, onlara hizmet edecek kadınlar ve eğlence için avlanma ve dans ile, bunun düzeltilmiş

bir baskısı gibi görünen bir yaşam sürerler.[184] Gelecekteki yaşamın bu tasvirlerini daha kültürlü ulusların özlemlerini ifade edenlerle karşılaştırırsak, ayrıntıların farklı olduğunu ancak ilkenin her zaman aynı olduğunu görürüz - dünyevi iyinin idealleştirilmesi. İskandinav idealinin taslağı, onu Walhalla'da gösteren birkaç geniş çizgide çizilmiştir. Orada o ve sayısız diğer savaşçılar her sabah düzen içinde yola çıkar ve Odin'in ovasında birbirlerini parçalara ayırırlar; ta ki öldürülenler dünyevi savaşta olduğu gibi 'seçilene', yemek vakti gelene, öldürenler ve öldürülenler ata binip ebedi yaban domuzuyla ziyafet çekmek ve Æsir'le birlikte bal likörü ve bira içmek için eve dönene kadar.[185] Müslüman zihnini anlamak için, Kuran'da Peygamber'in, altın ve mücevherden yapılmış sedirlerine uzanmış, her zaman genç çocuklar tarafından hizmet edilen, dumanı içenlerin kafasına yükselmeyen içki kâseleriyle Cennet'teki müminleri anlattığı iki bölümü okumalıyız. Dikensiz nilüfer ağaçları ve hurma ağaçları arasında yaşarlar, toprağa gömülürler, sevdikleri meyvelerle ve en nadide kuşların etiyle ziyafet çekerler. Houriler yanlarındadır, kabuktaki inciler gibi güzel siyah gözleri vardır, hiçbir boş ya da kötü söz duyulmaz, sadece 'Barış, barış' denir.

"Allah'ın yargısından korkanların iki cenneti vardır.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?
Korularla süslenmiştir.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?
Her birinden iki pınar fışkıracak.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edeceksiniz?
Her birinde iki çeşit meyve yetişecek.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?
İpekli ve altın işlemeli halılar üzerinde yatacaklar; iki bahçenin meyveleri yakın, koparılması kolay olacak.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?
Orada insan ve cinlerin süslemediği, mütevazı görünüşlü genç bakireler vardır.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?
Onlar sümbül ve mercan gibidirler.
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?
İyiliğin karşılığı iyilik değil de nedir?
Allah'ın nimetlerinden hangisini inkâr edersiniz?"[186]

Seküler yaşamda idealize edilen bu cennet tasvirlerini, kendi tarzına göre bir cennet tasarlayan bir Rahip sınıfının damgasını taşıyan diğerleriyle karşılaştırmak ilginçtir. Haham Simeon ben Yochai ve büyük Haham Eliezer'in burada öğ-

rettikleri gibi Yasa ve Talmud'u öğrettikleri ve hocalar ile öğrencilerin yeryüzünde ruhlarını memnun eden çapraz soru ve çarpık cevaplardan oluşan eski bıktırıcı tartışmaları sürdürdükleri cennetin gök kubbesindeki yüksek okullardan bahsederken Yahudi hahamların yüzlerini neredeyse görebiliyoruz.[187] Nasıl ki onların düşüncelerinde tensel haz, bilinç trans halinde yok olana kadar yükselen ve yücelen mistik içsel haz ile kıyaslandığında zavallı ve aşağılık görünüyorsa milyonlarca yıllık saf ilahi mutluluk cennetlerinin üzerinde de tensel acı ve hazzın sona erdiği ve zevkin entelektüel hâle geldiği başka cennetler yükseltmişlerdir, ta ki daha yüksek bir derecede bedensel form bile yok olana kadar ve son 'ne bilinç ne de bilinçsizlik' cennetinden sonra vecdin bilinçsizliğe geçtiği Nirwâna gelir.[188]

Ancak ruhun yaşamının devamı doktrininin başka ve daha kötü bir tarafı vardır. Ölüler diyarına ilişkin öyle kavramlar vardır ki bunlar hayalperestlikten çok hayalet ile karakterize edilir. Gölgeler diyarı, özellikle de bir yeraltı mağarası olduğunda, Rusların yaşayanların ülkesi olarak adlandırdığı bu "beyaz dünyanın" sakinlerine kasvetli ve melankolik bir yer gibi görünmüştür. Huronların bir betimlemesi bize, avlanma ve balık tutma, çok değer verilen baltalar, cüppeler ve kolyelerle öteki dünyanın bu dünya gibi olduğunu ancak ruhların gece gündüz inleyip ağıt yaktığını anlatır.[189] Dolayısıyla, Meksikalı ulusun yüksek ve alçak genel kitlesinin doğal ölüm döşeğinden inmesinin beklendiği yeraltı Hades ülkesi olan Mictlan bölgesi, teslimiyetle ama pek de neşeyle beklenmeyen bir yerdi. Cenaze töreninde geride kalanlara çok fazla yas tutmamaları öğütlenir. Ölen kişiye öldüğü ve güneşte ısınmak gibi geçici olan bu yaşamın sıkıntılarını çektiği hatırlatılır; sonsuza dek gittiğine göre akrabalarının yanına dönme konusunda endişelenmemesi ve kaygılanmaması söylenirdi çünkü tesellisi onların da işlerini bitirip onun gittiği yere gidecek olmalarıydı.[190] Hades'te gelecek bir yaşam inancının evrensel olduğu Basutolar arasında, bazıları orada sonsuz yeşil vadiler ve ölülere ait boynuzsuz, benekli sığır sürüleri olduğunu hayal eder ama daha çok gölgelerin sessiz bir huzur içinde dolaştığına ne neşe ne de keder yaşadıklarına inanılıyor gibi görünüyor.[191] Batı Afrikalıların Hades'i, Kaptan Burton'un tanımına bakılırsa, kendinden geçmiş bir cennet gibi görünmemektedir: 'Eski Mısırlılar için Nil kıyılarında yaşamaktansa Hades'te yaşadıkları söylenirdi. Dahomanlar bu dünyanın insanın tarlası, öbür dünyanın ise evi olduğunu söylerler ancak kimsenin kendi özgür iradesiyle ziyaret etmediği bir evdir bu. Elbette gelecekte bir ödül ve ceza devletine sahip değillerdir: orada kral kral, köle de köle olarak sonsuza dek kalacaktır. Dahomanların diğer ama daha iyi olmayan dünyası Ku-to-men ya da Ölü Adamın Ülkesi, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sının hayaletleri gibi, medyumlar tarafından yaşayanların salonlarına çekilmeleri dışında sakin bir ha-

yat süren hayaletlerin, umbraların ülkesidir. Dahomanların komşuları Yorubalar, basit bir atasözünde gelecek yaşamı böyle umutsuz bir beklentiyle değerlendirirler: "Bu dünyadaki bir köşe, ruhlar dünyasındaki bir köşeden daha iyidir."[192] Ölülerin ruhlarından düşmanca, zararlı varlıklar olarak korkan Finliler, onların mezarda bedenle birlikte yaşadıklarına inanırlar ya da Castrén'in daha sonraki bir felsefe olarak gördüğü şekilde, onlara yeraltındaki Tuonela'yı mesken tutarlardı. Tuonela da yukarıdaki bu yeryüzü gibiydi, orada güneş parlıyordu, toprak ve su, orman ve tarla, otlak ve çayır sıkıntısı yoktu, ayılar ve kurtlar, yılanlar ve turnalar vardı ama her şey acı verici, kasvetli bir türdendi, ormanlar karanlıktı ve vahşi hayvanlarla kaynıyordu, sular siyahtı, mısır tarlaları yılan dişlerinin tohumlarıyla doluydu ve orada sert, acımasız yaşlı Tuoni ve gaddar karısı ve demirden çengelli parmakları olan oğlu, kaçmasınlar diye ölülerin başında nöbet tutuyorlardı.[193] Ölülerin gölgelerinin daha önce gitmiş olanlara katılmak için gitmek zorunda oldukları karanlık diyarın klasik ideali daha az kasvetliydi *(ἐς πλεόνων ἰκέσθαι; penetrare ad plures; andare tra i più)*. Romalı Orcus solgun ruhları tutar ne iyiliği ne de kötülüğü esirgeyen açgözlü Orcus. Karanlık, Yunan diyarı Hades'tir, ölmüş ölümlülerin imgelerinin karanlık meskeni, gölgelerin aynı anda hem yaşayan yüzlerini hem de ölen yaralarını taşıdıkları, süzülüp kümelendikleri, fısıldadıkları ve bir yaşamın gölgesini sürdükleri yerdir. Hayaletli çayırındaki vahşi avcı gibi, büyük Orion hâlâ küstah gürzünü taşır, hâlâ bir zamanlar ıssız dağlarda öldürdüğü uçan canavarları asfodel çayırlarında avlar. Günümüzün kaba Afrikalısı gibi, hızlı ayaklı Aşil de böylesine fakir, ince, gölgeli bir hayatı küçümser; tüm ölülerin efendisi olmaktansa yeryüzündeki adi bir adama hizmet etmeyi tercih eder.

"Gerçekten öküzler ve güzel koyunlar ganimet olarak alınabilir,
Tripodlar da satın alınabilir, atların sarı güzelliği de;
Ama ruh bir kez ayrıldığında dişlerin çitinden,
Yağma ya da satın alma yoluyla asla geri gelmez."[194]

Eski Yahudi ölülerinin mekânı olan Şeol nerede ve neydi? Son yıllarda Kutsal Kitap eleştirmeni bu fikrini gerçekleştirmek için Eski Ahit pasajlarına dayanmak zorunda kalmamıştır çünkü Babil-Asur dininin yedi çemberli Irkalla'sıyla, yani Tanrıça İştar'ın yedi kapısından geçip tüm yaşamı yok olmaktan kurtarma görevinden sonra dünyaya dönmesine rağmen insanoğlunun geri dönemediği kasvetli yeraltı yurduyla bağlantısı o kadar açıktır ki dinler tarihinde, Eski Ahit Peygamberlerinin kendi inançlarının Babil-Asur'un ulusal dinleriyle Atalarından gelen bağını kabul ettikleri ve hem Yahudi hem de Yahudi olmayanların kapılarından geçmesi gereken kasvetli bir ruhlar hapishanesi doktrininde birleştikleri

bölümlerden daha öğretici olan çok az bölüm vardır. Şeol (לאש'den לואש), adından da anlaşılacağı gibi, oyuk bir girintidir ancak sadece yüzeysel bir mezar ya da çukur değil, korkunç derinlikte bir yeraltı dünyasıdır: 'Gök kadar yüksek, ne yaparsın? Şeol'den daha derin, ne bilirsin? Asur ve bütün topluluğu, Elam ve bütün kalabalığı, sünnetsizlerin kudretli düşmüşleri orada yatıyor. Babil'in büyük kralı düşecek':

"Şeol senin yüzünden yer altından hareket etti,
Gelişinde seni karşılamak için:
Güçlü ölüleri, yeryüzünün bütün büyük önderlerini senin için diriltiyor;
Ulusların bütün krallarını tahtlarından kaldıracak.
Hepsi sana yaklaşacak ve sana şöyle diyecekler:
Sen de mi bizim gibi güçsüz oldun? Sen de mi bizim gibi oldun?"

Sheol, Yunanca Septuagint için Hades'tir ve Kıpti çevirmenler bunun için uzun süredir kullandıkları Mısırca Amenti adını kullanırken, Vulgate bunu Infernus, yani aşağı bölgeler olarak çevirir. Yeni Ahit'in Hades'ini tercüme eden Gotik Ulfilas, Halja'yı eski Almancadaki toprağın altındaki ölülerin loş, gölgeli evi anlamında kullanabilir ve buna karşılık gelen Cehennem kelimesi, daha önceki anlamı akılda tutulursa, Eski ve Yeni Ahit'in İngilizce versiyonlarında Sheol ve Hades'i adil bir şekilde tercüme eder ancak kelime aynı zamanda Gehenna, işkence yeri anlamında da kullanılarak eğitimsiz kulakları yanıltıcı hâle gelmiştir. İlk İbrani tarihçiler ve Peygamberler ne sonsuz yücelik umudunu ne de sonsuz azap korkusunu insanın şimdiki yaşamının yönlendirici motifleri olarak görmedikleri için, gelecekteki bir durum hakkında çok az doğrudan doktrin verirler ancak tesadüfen bahsetmeleri, çevirmenlerin Şeol'ü Hades olarak görmelerini haklı çıkarır. Şeol, ölülerin ölü Atalarına katılmak için gittikleri özel bir yerdir: "Ve İshak ruhunu teslim etti ve öldü ve kavminin yanına toplandı... ve oğulları Esav ve Yakub onu gömdüler. İbrahim, Atalarının topraklarına gömülmemiş olsa da bu şekilde 'halkına kavuştu' ve Yakup, 'Oğluma yas tutarak Şeol'e *(LXX'de 'εἰς ᾅδου', Koptça'da 'èpesët èàmenti', Vulgate'de 'infernum')* gideceğim' derken, bedeninin çölde vahşi hayvanlar tarafından parçalanan Yusuf'unkiyle birlikte yattığını düşünmez. Şeol'de yaşayan ölülerin 'gölgeleri' olan rephaim, ölü çağırıcı tarafından dinlenmelerinden rahatsız edilmekten hoşlanmazlar: "Ve Samuel Saul'a dedi: Beni yukarı çıkarmak için niçin beni rahatsız ediyorsun?" Yine de dinlenmeleri, yeryüzündeki yaşamla hüzünlü bir tonda karşılaştırılır: "Elin ne yapmak için bulursa onu gücünle yap çünkü gittiğin Şeol'de ne iş ne alet ne bilgi ne de bilgelik vardır."[195] Aşağıdaki gölgelerin yaşamına dair bu tür düşünceler,

Yahudi ulusunun ilerleyen yıllarında, gelecek yaşam doktrinindeki büyük değişim İbrani zihnini öylesine büyük ölçüde ele geçirdiğinde ortadan kalkmadı ve eski hayalet devamlılığı düşünceleri yerini yeniden diriliş ve cezalandırma doktrinlerine bıraktı. Eski fikirler, Mesih'in Ataları kurtarmak için indiği Hades olan Limbus Patrum gibi imgelerle Hristiyan düşüncesine bile girmiştir.

Gelecek yaşamın cezalandırıcı teorisi, genel bir şekilde, özellikle öteki dünyanın farklı bölgelerinde, bu dünyadaki yaşamlarına göre insanlara tahsis edilen gelecekteki mutluluğun farklı derecelerine olan inancı içerir. Gördüğümüz gibi, bu cezalandırma doktrini insanlık arasında evrensel olmaktan uzaktır çünkü birçok ırk bedenden sonra hayatta kalan bir ruh fikrini kabul etmekle birlikte, bu ruhun kaderinin herhangi bir şekilde yaşayan insanın davranışlarına bağlı olduğunu düşünmez. Aslında intikam doktrini, gelecek yaşam doktrininin orijinal bir parçası gibi görünmemektedir. Aksine, ilkel bir kültür düzeyindeki insanların hayatta kalan bir ruh fikrine ulaştıklarını ve bazı ırkların, ama hiçbir şekilde hepsinin değil, daha sonra bedende yapılan eylemler için bir intikam tanıma aşamasına ulaştıklarını düşünürsek, bu teori, bildiğim kadarıyla, gerçekler tarafından çürütülmeyecektir.[196] Bununla birlikte, yüksek vahşiler arasında bile, insanın yaşamı ile ölümden sonraki mutluluğu ya da sefaleti arasındaki bir bağlantı genellikle teolojinin kesin bir maddesi olarak kabul edilir ve buradan barbar dinleri aracılığıyla Hristiyanlığın tam kalbine kadar izlenebilir ancak gelecek yaşamdaki iyilik ve kötülüğün nedenleri dünya dinlerinde tek tip olmaktan o kadar uzaktır ki tek ve aynı inanç olarak kabul edilen şey içinde bile büyük farklılıklar gösterebilirler. Sonuç nedenden, amaç araçtan daha kesindir. Mezarın ötesinde yeryüzünün ötesinde bir mutluluk bölgesini dört gözle bekleyen insanlar, bu mutlu topraklara o kadar garip bir şekilde farklı yollardan ulaşmayı umarlar ki bir ulusu sonsuz mutluluğa götüren yaşam yolu, diğerine çukura inişin ta kendisi gibi görünebilir. Vahşi ve barbar halklar arasında gelecekteki mutluluğu belirleyen nitelikleri fark edersek, bunları bazı kesinliklerle mükemmellik, yiğitlik, sosyal rütbe, dini düzen olarak tanımlayabiliriz. Bununla birlikte, genel olarak, daha yüksek dinlerle temastan etkilenmiş olabilecekleri durumlar dışında, kültürün daha alt seviyesindeki dinlerde, insanın ölümden sonraki kaderi, hayattaki ahlaki davranışının adli ödülüne ya da cezasına pek bağlı görünmemektedir. Farklı ruh sınıflarının gelecekteki durumları arasında yapılan bu tür ayrımlar daha çok, daha önceki hayatta kalma teorisi ile daha sonraki cezalandırma teorisi arasında duran dikkate değer bir ara doktrine ait gibi görünmektedir. Bir sonraki yaşamın bu yaşama benzer olduğu fikri, burada refah ve şöhret veren şeyin orada da vereceği fikrine dönüşmüş gibi görünmektedir. Böylece dünyevi koşullar zıtlıklarını ölümden

sonra değişen dünyaya taşımaktadır. Böylece kişinin ölümden sonraki durumu, hayattaki durumunun bir telafisi ya da cezası olmaktan ziyade, onun bir sonucu olacaktır. Kültürün farklı aşamalarında benimsenen doktrinlerin karşılaştırılması, tarihteki gerçek sıralamalarına ilişkin geçici bir spekülasyonu haklı çıkarabilir. Bu spekülasyon, gelecekteki basit varoluş doktrininin gerçekten de gelecekteki ödül ve ceza doktrinine dönüşmesinin böyle bir ara aşamadan geçtiği görüşünü desteklemektedir ki bu, insan yaşamı için taşıdığı derin önem açısından din tarihinde eşine az rastlanan bir geçiştir.

Aşağı ırklar tarafından görüldüğü gibi, dünyevi rütbenin gelecek yaşam üzerindeki etkisi, bu ara aşamayı cesur bir şekilde ortaya koymaktadır. Sadece bir yaşamdan diğerine geçiş, buradaki şefleri ve köleleri ahiretteki şefler ve köleler haline getirir ve bu doğal öğreti çok yaygındır ancak dünyevi kastın abartılarak gelecek yaşamda tam bir farklılığa dönüştürüldüğü durumlar da vardır. Raiatea'nın havadar cenneti, güzel kokulu, sürekli açan çiçekleri, tüm mükemmelliğiyle genç insan ve kız kalabalığı, lüks şölenleri ve eğlenceleriyle, Rahiplere ağır aidatlarını ödeyebilen ayrıcalıklı Areois ve şefler içindi ama sıradan insanlar için pek değildi. Bu düşünce Tonga Adaları'nda doruk noktasına ulaşmıştı. Burada Aristokrat ruhlar Bolotu adasındaki cennette dünyevi rütbe ve makamlarını almaya giderken, avam ruhlar, eğer varsa içinde yaşadıkları avam bedenlerle birlikte ölüyorlardı.[197] Vancouver Adası'nda Ahtlar, Quawteaht'ın gökyüzündeki sakin, güneşli, bereketli topraklarını, Yaratıcı'nın misafirleri olarak büyük bir evde yaşayan yüksek şeflerin dinlenme yeri olarak hayal ederken, savaşta öldürülenlerin kendilerine ait başka bir evi vardı ama bunun dışında, düşük rütbeli tüm Kızılderililer yerin derinliklerine, yoksul evleri, somon balığı ve küçük geyikleri olmayan, battaniyeleri o kadar küçük ve ince olan Chay-her ülkesine giderler ki ölüler gömüldüğünde dostları genellikle ölen ruhla birlikte aşağıdaki dünyaya göndermek için battaniyeleri de onlarla birlikte gömerler.[198] Ölümden sonraki yaşamda sıradan ölümlülerin kaderinden farklı bir kraliyet onuru beklentisi, güneşten inen kraliyet ailesinin bir şekilde güneşe geri döneceği Louisiana Natchez'leri arasında belirgindir; aynı şekilde, güneşten inen her İnka'nın ölümün yaklaştığını hissederek, toplanan tebaasına babası güneşle birlikte dinlenmek üzere cennete çağrıldığını duyurduğu daha güçlü Peru imparatorluğunda da böyledir[199] ama yüksek dinlerde bu açıdan ebedilik doktrininden intikam doktrinine geçiş, bütünlüğü içinde harikuladedir. "Benim durumumdaki birini reddetmeden önce iki kez düşünecekler" güvencesiyle gelecekteki mutluluk umutlarını güçlendiren büyük hanımın öyküsü modern kulaklar için sadece bir şakadır ancak diğer pek çok modern şaka gibi, bu da kültürün daha önceki bir aşamasında gülünç hiçbir yanı olmayan bir arkaizmden ibarettir.

Cranz'a göre Büyük Ruh, Torngarsuk'un mutlu topraklarına sadece cesur işçiler olan Grönlandlıları getirmiştir, başka hiçbir erdem anlayışları yoktur; büyük işler yapmış, birçok balina ve fok yakalamış, çok zorluklara göğüs germiş, denizde boğulmuş ya da doğum sırasında ölmüş olanları...[200] Nitekim Charlevoix, daha güneydeki Kızılderililer için, ölümden sonra sonsuz baharın kırlarında avlanma iddialarının, burada iyi avcılar ve savaşçılar olmalarından kaynaklandığını söyler. Lescarbot, Virginia Kızılderililerinin ölümden sonra iyilerin huzur, kötülerin acı içinde olacağına dair inançlarından bahsederken, düşmanlarını kötüler. Kendilerinin ise iyiler olduğunu, onlara göre ölümden sonra çok rahat olacaklarını söylerler; özellikle de ülkelerini iyi savunmuş ve düşmanlarını öldürmüşlerse.[201] Bu nedenle Jean de Lery, Brezilya'nın kaba Tubinambaları hakkında, erdemli yaşamış olanların, yani kendilerinin intikamını iyi almış ve düşmanlarının çoğunu yenmiş olanların ruhlarının büyük dağların arkasına gideceğine ve babalarının ruhlarıyla güzel bahçelerde dans edeceklerine inandıklarını söylemiştir ancak ülkelerini savunmak için çaba göstermemiş olan kadınsı ve değersiz kişilerin ruhları, kötü ruh Aygnan'a, ebedi işkenceye gidecektir.[202] Daha karakteristik ve muhtemelen bu beklentilerin çoğundan daha gerçek olan Kariblerin beklentisi, uluslarının cesurlarının öldükten sonra tüm güzel meyvelerin yabani olarak yetiştiği mutlu adalara gitmeleri, orada zamanlarını dans ve ziyafetle geçirmeleri ve düşmanları olan Arawaklara köle olmalarıdır ancak savaşa gitmekten korkan korkaklar, Arawaklara hizmet etmeye gitmeli ve dağların ötesindeki boş ve çorak topraklarında yaşamalıdırlar.[203]

Savaşta öldürülen savaşçıların kaderi çok farklı iki teorinin konusudur. Başka bir yerde, bir insanın bedeni yaralanır ya da sakatlanırsa, ruhunun da öbür dünyaya aynı durumda gideceğine dair köklü inancı incelemiştik. Belki de Malay Yarımadası'nın Mintira'larını, gelecekteki bir ödül ve cezaya inanmamalarına rağmen, kanlı bir şekilde ölenlerin ruhlarını "Meyve Adası "nın (Pulo Bua) mutlu cennetinden dışlamaya ve onları ıssız, çorak bir yer olan "Kızıl Toprak "ta (Tana Mera) yaşamaya mahkûm etmeye iten, ruhun şiddetli bir ölümle bedenle birlikte yaralandığı gibi bir düşüncedir.[204] Kuzey Amerika'da Huronlar arasında, savaşta öldürülenlerin ruhlarının ayrı bir grupta yaşadığı ne onların ne de intihar edenlerin kabilelerinin ruh köylerine kabul edilmediği fikrinden bahsedilir. Bazı Kaliforniya Kızılderililerine atfedilen bir inanç, gerçek yerli doktrininin bir örneği olarak değil, etnolojik amaçlar için bu tür kanıtları sık sık bozan Hristiyan fikirlerinin ödünç alınmasını göstermek için burada alıntılanabilir. Söylendiğine göre, Büyük Ruh Niparaya savaştan nefret eder ve cennetinde savaşçılara yer vermez ama isyan ettiği için büyük bir mağaraya kapatılan düşmanı Wac, savaşta öl-

dürülenleri oraya götürür.[205] Öte yandan, vahşi zihninde cesaretin erdem olduğu, savaşın ve kan dökmenin kahramanın en soylu arayışı olduğu fikri, doğal olarak bedeni savaşta öldürüldüğünde ruhu için zafer umuduna yol açar. Bu tür bir beklenti Kuzey Amerika'da, örneğin Superior Gölü'ndeki adasında ay ışığında yürüyen Büyük Ruh'tan bahseden ve öldürülen savaşçıların şansın tadını çıkarmak için ona gideceğini söyleyen Kızılderili kabilesi için yabancı değildi.[206] Nikaragualılar evlerinde ölen erkeklerin yeraltına gittiğini, ancak savaşta öldürülenlerin güneşin geldiği doğudaki Tanrılara hizmet etmeye gittiğini ilan ettiler. Bu kısmen Aztek akrabaları arasında öbür dünyaya dair dikkat çekici üçlü bir karşıtlığa tekabül eder. Genel anlamda ölülerin Hades'i olan Mictlan ve bazı özel ve keskin ölüm yollarıyla ulaşılan yeryüzü cenneti olan Tlalocan'dan daha önce bahsedilmişti. Ama savaşta öldürülen ya da tutsak olarak kurban edilen savaşçıların ve doğum sırasında ölen kadınların ruhları göksel düzlüklere taşınırdı; orada kahramanlar, dünyevi savaşta oklarla delinmiş tokalarındaki deliklerden bakarak güneşin doğuşunu görür ve onu bağırışlarla ve silahların çarpışmasıyla selamlarlardı ve öğle vakti Anneler batıya doğru giderken ona eşlik etmek üzere müzik ve dansla onu karşılarlardı.[207] Böylece, eski İskandinavlar için, hastalık ya da yaşlılıktan dolayı "saman ölümü" ile ölmek, ölüm Tanrıçası Hela'nın kasvetli, iğrenç evine gitmek demekti; eğer savaşçının savaş alanındaki kaderi reddedilirse ve ölüm onu huzurlu bir kanepeden almaya gelirse, en azından mızrağın çiziğine, Odin'in işaretine sahip olabilir ve böylece kanla lekelenmiş bir ruhla görkemli Walhalla'ya gitmeyi başarabilirdi. Modern bir yazar, cennetin krallığının şiddete maruz kaldığını ve şiddete başvuranların onu zorla ele geçirdiğini söyler.[208] Bu fikri kutsal savaşın muharebe alanlarına kadar takip ederiz; burada asker, şehitliğin solmayan tacını kanıyla kazanır ve Hristiyan ve Müslüman karşılıklı saldırıya teşvik edilir ve kâfirin katilini kabul etmek için açılan Cennet'in görüntüsüyle acı içinde yaşatılır.

Ruhun gelecekteki mutluluğu ya da sefaleti konusunda aşağı ırklar arasında var olan bu tür fikirler, birkaç istisna dışında, kültürlü ulusların doktrinlerinden benimsenmiş ya da bozulmuş fikirler gibi görünmemektedir. Bunlar daha ziyade içinde bulundukları entelektüel tabakaya aittir. Eğer öyleyse alt etikteki yerlerini ne görmezden gelmeli ne de abartmalıyız. Bir Pawnee şefi 'İyiler iyi savaşçılar ve avcılardır' demiştir; bunun üzerine bu sözden bahseden yazar, eğer ifade edebilseydi bunun bir kurdun da görüşü olacağını belirtmiştir.[209] Bununla birlikte, eğer deneyim vahşi insan topluluklarını cesaret, beceri ve endüstri gibi belirli nitelikleri erdem olarak belirlemeye yöneltmişse, birçok ahlakçı böyle bir teorinin sadece etik olmadığını, aynı zamanda etiğin temelinde yattığını söyleyecektir ve eğer bu vahşi toplumlar bu tür erdemlerin bu dünyada olduğu gibi başka bir dünyada

da ödüllendirileceği sonucuna varırlarsa, o zaman iyi ve kötü insanlar olarak adlandırdıkları insanların gelecekteki mutluluk ve mutsuzluklarına ilişkin teorileri, bu anlamda, gelişimin yüksek bir aşamasında olmasa da, ahlaka ait olarak kabul edilebilir ancak pek çok ya da çoğu yazar, ahlaktan söz ederken, onun daha dar bir tanımını benimser. Vahşi dininde tasavvur edildiği şekliyle gelecekteki cezalandırmanın ahlaki karakterini az ya da çok inkâr eden bazı nitelikli etnologların ifadeleriyle ne kastedildiğini anlamak istiyorsak, bu durum akılda tutulmalıdır. Bay Ellis, Society Islanders'ı tanımlarken en azından açık bir tanım vermektedir. Bir insanın gelecekteki durumuyla bu durumdaki huyu ve davranışı arasında bağlantı kurup kurmadıklarını öğrenmeye çalıştığında, ruhlar dünyasında nazik, cömert, barışçıl bir adamla zalim, cimri, kavgacı bir adama yapılacak muamele arasında herhangi bir fark beklediklerini asla öğrenememiştir.[210] Bana öyle geliyor ki bu açıklama vahşi din için çok geniş bir şekilde geçerlidir. Amerika'nın yerli dinleri hakkında yorum yapan Dr. Brinton, çizgisini biraz farklı bir noktaya çekmektedir. Ona göre, hiçbir yerde ahlaki kötülüğün öteki dünyada yargılanacağı ve cezalandırılacağına dair iyi tanımlanmış bir doktrin yoktur. Bir azap yeri ile bir neşe diyarı arasında hiçbir zıtlık bulunmaz; en kötü ihtimalle yalancıyı, korkağı ya da cimriyi sadece olumsuz bir azap beklemektedir."[211] Profesör J. G. Müller, 'Amerikan Dinleri' adlı eserinde, gelecekteki vahşi yaşamın zıtlıklarındaki herhangi bir 'etik anlamı' daha keskin bir şekilde reddetmekte ve onun 'aydınlık tarafı' ve 'gölge tarafı' olarak adlandırdığı şeyi, dünyevi erdem ve ahlaksızlığın bir karşılığı olarak değil, daha ziyade dünyevi koşulların yeni bir varoluşta devamı olarak görmektedir.[212]

Daha mutlu bir bölgeye kabul edilmenin dini Ayinlerin yerine getirilmesine ve kurbanların sunulmasına bağlı olduğu fikri en aşağı vahşiler tarafından bile pek bilinmiyor gibi görünmektedir. Bununla birlikte, yüksek vahşilik ya da düşük barbarlık düzeyinde ortaya çıktıklarını gösteren bazı ifadelere dikkat çekmeye değer. Böylece, Society Adaları'nda, insan ruhunun gece bölgesine ya da Elysium'a kaderi ahlaki karakterden bağımsız olmasına rağmen, Ayinlerin ve kurbanların ihmal edilmesinin Tanrıların hoşnutsuzluğuyla ziyaret edildiğini duyuyoruz.[213] Florida'da, Achalaque'ın güneşe tapanlarının inancı şu şekilde tanımlanmıştır: "İyi yaşamış, güneşe iyi hizmet etmiş ve onun onuruna yoksullara pek çok hediye vermiş olanlar ölümden sonra mutlu olacak ve yıldızlara dönüşecek, kötüler ise vahşi hayvanların inlerinin bulunduğu dağ uçurumları arasında yoksul ve sefil bir varoluşa sürükleneceklerdi.[214] Bosman'a göre, ölüm nehrine ulaşan Gine zencilerinin ruhları ilahi yargıca nasıl yaşadıklarının hesabını vermek zorunda kalacaklardır; eğer Tanrılarına adanmış kutsal günlere dindarca uymuşlarsa, tüm

yasak etlerden uzak durmuşlarsa ve yeminlerini bozmamışlarsa, cennete sürüklenecekler ama bu yasalara karşı günah işlemişlerse, nehre daldırılacaklar ve orada sonsuza dek boğulacaklardır.[215] Kültürün bu aşamalarındaki halklar arasında bu tür ifadelere sık rastlanmaz ve belki de orijinal yerli doktrinin açıklamaları olarak pek geçerli değildir. Daha organize ulusların ayrıntılı dinsel sistemlerinde, modern Brahmanizm ve Budizm'de ve Hristiyanlığın bozulmuş biçimlerinde, intikam doktrininin papazlık ve Ayincilik amaçlarına uyarlanması misyoner raporlarının sıradan bir parçası haline gelmiştir.

Gelecekteki cezalandırma inancının tarihi gibi zor ve şüpheli bir konuda, çok olumlu konuşmamak iyi olur. Her şeyden önce, kanıtların dikkatli bir şekilde eleştirilmesi gereklidir. Örneğin, aşağı ırklar arasında kaydedilmiş olan ve insanlara hayatta iyi ya da kötü olmalarına göre ölümden sonra ödül ya da ceza verileceğini açıkça belirten birkaç ifadeyle ilgilenmek zorundayız. Burada yapılması gereken ilk şey, eğer mümkünse bu cezalandırma doktrininin daha kültürlü bir komşu dinden ödünç alınıp alınmadığını tespit etmektir. Bu konuda yabancı dogmaların doğrudan benimsendiği örnekler dünyada nadir değildir. Borneo'daki Dayaklar arasında ölü bir adamın hayalet olup ormanda yaşadığı ya da gömüldüğü ya da yakıldığı yere musallat olduğu söylendiğinde ya da ölen arkadaşların ruhlarının meskeni olarak uzaktaki bir dağın tepesi gösterildiğinde, bu tür karakteristik olarak vahşi fikirlerin orijinalliğini sorgulamak pek gerekli değildir ancak ölülerini yakan Dayak kabilelerinden biri, 'iyi bir adamın cenaze yığınının dumanı yükseldikçe, ruhunun da onunla birlikte göğe yükseldiğini ve kötü bir adamın yığınının dumanı alçaldıkça, ruhunun da onunla birlikte yeryüzüne ve oradan da aşağıdaki bölgelere taşındığını' söyler."[216] Bu olağanüstü fikir Dayak zihnine Hinduizm ile temas sonucu girmemiş midir? Orissa'da da Khondların ruhları, Ölülerin Yargıcı Dinga Pennu'nun oturduğu ve tüm insanların günlük yaşamlarının ve eylemlerinin kaydını tuttuğu, erdemli ruhları kutsanmış ruhlar olmaya gönderdiği, kötüleri alıkoyduğu ve yeryüzündeki yeni doğumlarında cezalarını çekmeye gönderdiği kaygan Sıçrayan Kaya'da bir yer edinmek için siyah, dipsiz nehri atlamak zorundadır.[217] Burada zıplayan kayanın çarpıcı efsanesi tamamen yabanidir, ancak yargı, ahlaki ceza ve göç fikirleri, şüphesiz yazılı kitap fikrine eşlik eden gibi, ovaların Hindularından gelmiş olabilir. Dr. Mason, Karenlerin yerli doktrinine, ölülerin ruhlarının burada olduğu gibi yaşadığı bir yeraltı dünyası fikrini atfederken, Hindu etkisine, ölülerin kaderini yaşamlarına göre belirleyen, erdemli işler yapanları cennete, kötülük yapanları cehenneme gönderen ve ne iyi ne de kötü olanları Hades'te tutan ölülerin yargıcı Tha-ma (Hindu Yama) fikrini atfederken şüphesiz haklıdır.[218] Ahlaki ceza teorisinin öbür dünyaya dair

daha ilkel doktrinlerin üzerine nasıl bindirilebildiği Turan dininde son derece açıktır. Laplar arasında, daha zengin, daha bilge ve daha güçlü bir halk olmalarına rağmen, ölenlerin sığırlarını besledikleri ve yukarıdaki Laplar gibi geçimlerini sürdürdükleri yeraltındaki 'ölüler evi' Jabme-Aimo ve daha da mutlu bir 'Tanrılar Evi' olan Saivo-Aimo, tamamen aşağı kültürün ruhuna uygun kavramlardır ancak bir anlatıda yeraltı meskeni, ölülerin yenilenmiş bedenlerle göksel Tanrıya götürülmeden önce bir süre kaldıkları ya da eğer kötülerse uçuruma atıldıkları bir geçiş yeri olarak tanımlanır. Castrén bu doktrinin yerli olmayıp Katolik etkisinden kaynaklandığını reddetmekte açıkça haklıdır. Böylece, Fin Kalewala'sının Wainamoinen'in kasvetli ölüler diyarını ziyaretini anlatan 16. rune'unun sonunda, kahramanın ağzına ikinci bir konuşma yerleştirilir ve insanların çocuklarını masumlara zarar vermemeleri konusunda uyarır çünkü üzücü ödeme Tuoni'nin konutundadır - kötülerin yatağı, aşağıda parlayan kızgın taşları ve yukarıda yılanlardan oluşan gölgesiyle oradadır ancak aynı eleştirmen bu ahlaki 'etiketi', ölülerin yeraltı dünyası olan Manala'nın gerçek pagan resmine sonradan yapılan bir ekleme olarak kınamaktadır.[219] Hristiyanlık da ortadan kaldırdığı dinlerden ayrıntılar ödünç almaktan çekinmemiştir. Öteki dünyaya yapılan bir Orta Çağ ziyaretinin anlatısı, korkunç Ölüm Köprüsü'nün tasviri olmaksızın eksik kalırdı; Acheron ve Charon'un kabukları, hayalperest ve şair tarafından Tartarus'taki yerlerine geri getirildi; günahkâr ruhların feryatları, Vulcan'ın demir ocaklarında kızgın çekiçle dövülürken duyulabilirdi ve her Mısır mumya kutusunda gördüğümüz gibi, iyi ve kötü ruhların tartılması artık Aziz Paul ve Şeytan'ın sorumluluğuna geçmişti.[220]

Yukarıda belirtilen hususlar gerektiği gibi tartıldıktan sonra, son soruna, yani din tarihinin hangi aşamasında gelecekteki bir yaşamda adli cezalandırma ve ahlaki telafi ile ilgili tam teolojik doktrinin ortaya çıkmış olabileceğine dikkat çekmek kalır. Bununla birlikte, kültürün barbar bir aşamasında bile bu gelişimin nerede gerçekleştiğini tanımlamak zordur. Böylece, Batı Afrika'nın barbar halkları arasında, Nuffi'nin burada cezadan kaçan suçluların öteki dünyada cezalarını çekeceklerine dair inancı; Yoruba yeraltı dünyasının adil ve kötüler için bir üst ve bir alt bölge olarak bölünmesi; Kru'nun sadece iyilerin cennette Atalarına kavuşacağına dair doktrini; Oji'nin sadece iyilerin ölümden sonra 'En Yüce' dedikleri Tanrının cennetteki evinde ya da şehrinde yaşayacağına dair doktrini gibi inançlar buluruz.'[221] Bütün bunlar ne kadar yerli bir anlayış olarak kabul edilebilir ve ne kadar Hristiyan-Müslüman ilişkilerinin yaşandığı çağlardan kaynaklanmaktadır ki her halükârda çok az kişi bu ikinci duruma atıfta bulunmakta tereddüt edecektir?

Uygarlığın aşağı kesimlerinde bu sınıfa ait en dikkat çekici doktrinlerden bazıları Kuzey Amerika'da kaydedilmiştir. Böylece, dünya mitolojisindeki en dikkat çekici özelliklerden biri olan, ölen ruhun ölüler diyarına giderken geçmesi gereken bir nehir ya da körfez fikriyle bağlantılı olarak ortaya çıkarlar. Bu, muhtemelen güneşin denizden Hades'e geçişi ile bağlantılı bir doğa efsanesi olarak ortaya çıkmış gibi görünmektedir ve birçok versiyonunda, ruhun yolculuğunda, ona bağlı herhangi bir ahlaki anlam olmaksızın, sadece bir bölüm olarak görünür. Huronların gelecekteki yaşamlarında erdemlilerin ve kötülerin kaderi arasında hiçbir fark olmadığını açıkça söyleyen aynı erken dönem Cizvit misyoneri Brebeuf, onların arasında Ölüm Nehri'ni köprüleyen ağaç gövdesinden de bahseder; ölüler onu geçmek zorundadır, onu koruyan köpek bazı ruhlara saldırır ve düşerler ancak diğer versiyonlarda mitin ahlaki bir çağrışımı vardır ve uçurumun geçilmesi iyiyi kötüden ayırmak için tasarlanmış bir çileye dönüşür. Bir örnek vermek gerekirse Catlin'in batıya doğru yolculuk eden Choctaw ruhları için anlattığı, tepeden tepeye uzanan uzun, kaygan, kabuksuz çam gövdesinin derin ve korkunç nehri geçtiği; iyilerin sağ salim güzel bir Kızılderili cennetine geçtiği, kötülerin ise suların uçurumuna düşerek bundan böyle yaşayacakları karanlık, aç ve sefil topraklara girdikleri anlatılır.[222] Bu ve dünya dinlerindeki, burada ayrıntılarına girmeye gerek olmayan pek çok benzer inanç, en iyi şekilde, başlangıçta doğal efsaneler olarak açıklanmış, daha sonra dini bir amaca uyarlanmış gibi görünmektedir.[223] Farklı bir anlayış, 1623 gibi erken bir tarihte, bir zamanlar yaşadıkları New England bölgesinin adını hâlâ taşıyan Massachusetts'li Kaptan John Smith tarafından kaydedilmiştir: Diyorlar ki, başlangıçta Kiehtan'dan başka kral yoktu, o batıda göklerin üzerinde yaşardı, bütün iyi insanlar öldüklerinde oraya giderlerdi ve her şey boldu. Son olarak, Oregon'daki Salish Kızılderilileri, iyilerin sonsuz av hayvanlarının bulunduğu mutlu bir av alanına gittiklerini, kötülerin ise sonsuz kar, açlık ve susuzluğun olduğu, öldüremedikleri av hayvanlarının ve içemedikleri suyun görüntüsüyle baştan çıkarıldıkları bir yere gittiklerini söylerler.[224] Şimdi, bu kayıtlar göz önüne alındığında, onları kuşatan şüpheler bir kenara bırakılabilirse ve iyilere ve kötülere atfedilen farklı kaderler hakkındaki anlatılar gerçek Kızılderili dinine ait olarak kabul edilebilirse ve dahası, insanların bu şekilde ödüllendirileceği ve cezalandırılacağı iyilik ve kötülüğün, tanımda gelişmemiş olsa da ahlaki nitelikler olduğu düşünülürse, bu, ahlaki intikam doktrininin her halükarda vahşi teolojinin kapsamı içinde göründüğünü kabul etmek anlamına gelecektir ancak böyle bir görüş, doktrinin tarihsel gelişimine dair burada ileri sürülen görüşü hiçbir şekilde geçersiz kılmaz, sadece ne kadar erken bir aşamada başlamış olabileceğini göstermeye yarar. Genel kanıt yığını, başlangıçta

tasarlandığı şekliyle gelecekteki devlete ilişkin vahşi doktrinin ahlaki cezalandırmayı içermediğini ya da buna geçiş ve ilkel aşamalardan geçerek ulaştığını göstermeye devam etmektedir.

Vahşi gelecekteki varoluş şemalarına güçlü bir tezat oluşturacak şekilde, yüksek kültür dinlerinde benimsenen kesin ve sorgulanamaz ahlaki ceza doktrininde göze çarpan bir noktayı burada okuyucunun zihnine yerleştirmem gerekiyor. Eski Mısır'ın içsel mistik doktrinleri, 'Ölüler Kitabı'nın resimlerinden ve hiyeroglif formüllerinden asla çıkarılamayabilir ancak etnograf, Mısırlıların gelecek yaşam görüşünün din tarihinde işgal ettiği yer konusunda iki önemli noktadan tatmin olabilir. Bir yandan, ruhun bedenden ayrılması ve geri dönmesi, suretin mezara yerleştirilmesi, et ve içecek sunulması, ölenlerin bölgelerine yapılan korkulu yolculuk, içinde oturulacak evleri ve işlenecek tarlalarıyla yeryüzündekine benzer yenilenmiş bir yaşam, Mısır dinini insanlığın daha kaba ırklarının dinleriyle birleştiren kavramlardır ama öte yandan, ölülerin yargılanacağı karma etik ve törensel standart, ölülerin Osiris ve Amenti'deki kırk iki yargıç önünde yapmak zorunda oldukları o olağanüstü 'olumsuz itiraf'ın parçalarından da görülebileceği gibi bu ilkel ve hatta vahşi fikirleri daha yüksek bir toplumsal gelişime uyarlar: "Ey Gerçeğin Efendileri! Sizi tanımama izin verin! Hatalarımı silin. İnsanoğluna karşı gizlice kötülük yapmadım.... Hakikat Mahkemesi önünde yalan söylemedim.... Hiçbir kötülük yapmadım. İşçiye günlük işinden fazlasını yaptırmadım.... Köleye efendisine iftira etmedim.... Ben cinayet işlemedim.... İnsanları aldatmadım. Toprağın ölçülerini değiştirmedim. Tanrıların resimlerine tecavüz etmedim. Ölülerin sargılarından yırtık pırtık almadım. Zina yapmadım. Süt emen çocukların ağzından sütü esirgemedim. Meralarda vahşi hayvanları avlamadım. 97 kutsal kuşu öldürmedim.... Ben temizim! Ben temizim! Ben safım!"[225]

Vedik ilahiler de iyilerin Tanrılarla birlikte cennetteki sonsuz mutluluğunu ve yalancıların, kanunsuzların, kurban kesmeyenlerin içine atılacağı derin çukuru anlatır.[226] Rakip ebediyet ve intikam teorileri klasik Yunan ve Roma'da öğretici bir birliktelik içinde görülür. Hades diyarında daha eski gibi görünen inanç hüküm sürer; bedensiz, dumanlı ruhların o loş bölgesi μέσος βίος, 'orta yaşam'daki ayırt edilemez kitlelerin evi olmaya devam eder ama aynı zamanda Minos ve Rhadamanthos'un Yargı Kürsüsü, adil ve iyiler için Elysium'un sevinçleri, kötülerin ağıtlarıyla yankılanan ateşli Tartarus, ahlaki cezanın daha yeni doktrinini temsil eder. Aşağı ırkların zihnine pek girmemiş gibi görünen arafta acı çekme fikri, Asya'nın büyük Aryan dinlerinde muazzam bir güçle gelişir. Brahmanizm ve Budizm'de iyi ve kötü eylemlerin zorunlu sonuçları olan mutluluk ve sefalete dönüşmesi, yaşamın birbirini izleyen dönüşümleri ister yeryüzündeki hayvan,

insan ya da şeytani doğumlarda, ister altın ve mücevherlerle dolu lüks cennet saraylarında, isterse de Doğulu hayal gücünün kaynar yağ ve sıvı ateşten oluşan işkence kazanlarının iğrenç envanterinde öfkelendiği acı dolu cehennemlerde olsun, yaşam felsefesinin tam anahtarıdır; kara zindanlar ve pislik nehirleri; engerekler ve akbabalar ve yamyamlar; dikenler ve mızraklar ve kızgın kerpetenler ve alevli kırbaçlar. Modern Hindu için törensel ahlakın üstün geldiği doğrudur ve ölümden sonra mutluluk ya da sefalet sorunu yaşamın saflığı ve yararlılığından çok abdest ve oruçlara, Brahmanlara sunulan kurbanlara ve adaklara bağlıdır. Güneydoğu Asya'daki Budizm, bir zamanlar sahip olduğu yüksek konumundan ne yazık ki yozlaşarak, borçlu ve alacaklı hesaplarında, günden güne iyi ve kötü notlarla tutulan liyakat ve demerit doktrinini işlemeye meyillidir. Sıcak havada çok fazla çay servisi yapmak sevap hanesine 1 yazılır, kişinin karısını bir ay boyunca azarlamaması da 1 yazılır ama bu, kâse ve tabakları bir gün boyunca kirli tutmalarına izin verme suçuyla dengelenebilir. Bu da kötü haneye 1 yazılır ve her biri 30 mark olan iki tabut için odun vermek ve her biri 10 mark olan dört kemik gömmek, kötü haneye 100 yazılacak bir çocuk öldürmekle dengelenecek gibi görünür.[227] Burada, Asya'nın bu iki büyük dininin, modern gerçekliklerinin süregelen yozlaşmasından ziyade, uzun geçmiş çağlardaki kayıtlarına göre değerlendirilmesi gerektiğini söylemeye gerek yoktur.

Eski Pers dininin bir belgesi olan Khordah-Avesta'da, iyi ve kötü ruhların ölümdeki kaderi Zerdüşt (Zoroaster) ile Ahura-Mazda ve Anra-Mainyu (Ormuzd ve Ahriman) arasındaki bir diyalogda anlatılır. Zerdüşt sorar, 'Ahura-Mazda, göksel, en kutsal, fiziksel dünyanın yaratıcısı, saf! Saf bir insan öldüğünde, ruhu bu gece boyunca nereye gider? O zaman Ahura-Mazda cevap verir: 'Başının yanında oturur ve Gâthâ Ustavaiti'yi okur ve kendisi için mutluluk için dua eder: 'Herkesin mutluluğuna yol açan adama mutluluk olsun. Ahura-Mazda onun iradesine göre yaratsın ve yönetsin. Bu gece ruh, tüm canlı dünyanın sahip olduğu kadar mutluluk görür; ikinci ve üçüncü gece de öyle. Üçüncü gecenin geçişi aydınlığa dönüştüğünde, saf insanın ruhu, bitkilerin kokusuyla kendini hatırlayarak ilerler. Onu karşılamak için öğle vakti bölgelerinden bir rüzgâr eser, tatlı kokulu bir rüzgâr, diğer rüzgârlardan daha tatlı kokulu ve saf insanın ruhu onu alır: 'Burnumla kokladığım en güzel kokulu bu rüzgâr nereden esiyor? Sonra kendi yasası (yaşam kuralı) ona bir bakire şeklinde gelir, güzel, ışıltılı, parlayan kolları olan, güçlü, iyi yetişmiş, ince, büyük göğüsleri olan, övgüye değer bir vücuda sahip, asil, parlak bir yüzü olan, on beş yaşında, en güzel yaratıklar kadar güzel büyümüş bir kız. O zaman saf adamın ruhu onunla konuştu ve sordu: 'Burada beden olarak kızların en güzeli olarak gördüğüm sen hangi kızsın? Kadın cevap verdi:

'Ben, ey genç, senin iyi düşüncelerin, sözlerin ve eylemlerinim, senin iyi yasan, kendi bedeninin yasasıyım. Sen benim için hoş olanı ve daha da hoş olanı, güzel olanı ve daha da güzel olanı, arzulananı ve daha da arzulananı, yüksek makamı ve daha da yüksek makamı yarattın. O zaman saf insanın ruhu ilk adımı atar ve ilk Cennet'e gelir, ikinci ve üçüncü adımı atar ve ikinci ve üçüncü Cennet'e gelir, dördüncü adımı atar ve Ebedi Işıklar'a ulaşır. Saf bir merhum önceden ruhla konuşur ve ona sorar: "Ey saf merhum, bedensel konutlardan, buradaki cismani dünyadan görünmez olana, buradaki bozulabilir dünyadan bozulamaz olana nasıl geldin? Sonra Ahura-Mazda dedi ki: "Sorduğun kişiye sorma, çünkü o korkunç titreme yoluyla, beden ve ruhun ayrılmasıyla geldi. Onu buraya, iyi düşünen, iyi konuşan ve iyi yapan, ölümden sonra iyi yasaya bağlı olan bir gencin yiyeceği olan yiyecekten, tam yağlı yiyecekten getirin - özellikle iyi düşünen, iyi konuşan, iyi yapan, izleyen, itaat eden, ölümden sonra saf olan bir kadının yiyeceğidir". Ve şimdi Zerdüşt sorar, kötü bir adam öldüğünde, ruhu nereye gider? Ona, başının yanında yürürken Ke maúm duasını nasıl söylediği anlatılır: 'Hangi ülkeyi öveyim, dua etmek için nereye gideyim, ey Ahura-Mazda? O gece tüm yaşayan dünya kadar mutsuzluk görür ve böylece ikinci ve üçüncü gece ve şafakta kirli yere gider ve pis kokudan kendini hatırlar. Ölülere kuzeyden kötü kokulu bir rüzgâr gelir ve onunla birlikte kendi kötülüğü olan çirkin, nefret dolu bakire gelir ve ruh başlangıcı olmayan karanlığa dördüncü adımı atar ve kötü bir ruh sorar, "Ne zaman geldin? -Ve alaycı Anra-Mainyu, Ahura-Mazda'nın iyilere söylediği sözlere benzer sözlerle cevap vererek, yiyecek getirilmesini emreder - kötü düşünen, konuşan, kötülük yapan ve kötü yasayı izleyenler için zehir ve zehirle karışık. Eski Zerdüşt inancının karanlık geleneğini takip eden zamanımızın Parsi'si, düşünmesi, söylemesi, yapması ve yapmaması gereken her şey için, düşünmemesi, söylememesi ve yapmaması gereken her şey için bağışlanma dilemeden önce, gelecek yaşama olan inancını itiraf eder: "İyi Mazadayaçni inancının varlığından, yeniden dirilişin ve sonraki bedenin geleceğinden, Çinvat köprüsünün geçileceğinden, iyi işlerin ve ödüllerinin, kötü işlerin ve cezalarının değişmez bir karşılığının olacağından hiç kuşku duymuyorum."[228]

Yahudi teolojisinde, gelecekteki cezalandırma doktrini Babil esaretinden sonra, belirsiz terimlerle değil, o zamandan beri İsrailoğulları ile birlikte kalan güçlü bir şekilde ifade edilen ve yoğun bir şekilde hissedilen dini bir inanç olarak ortaya çıkar. Bu inanç çok geçmeden Hristiyanlık tarafından da onaylanmıştır.

Dünyanın çeşitli ulusları arasında gelecek yaşam doktrininin geniş bir incelemesi, gelişiminin sistematik bir teorisinin ne kadar zor ve ne kadar önemli olduğunu hemen gösterir. Etnografik açıdan bakıldığında, ahiret inancı konusunda alt

kültür ile üst kültür arasındaki genel ilişkiler aşağıdaki gibi tanımlanabilir: - Eğer uygarlığı vahşilik ve barbarlığın kesiştiği noktada, Karib ve Yeni Zelandalı'nın bitip Aztek ya da Tatar'ın başladığı yerde bölen bir çizgi çizersek, her iki tarafta da hâkim olan doktrindeki farklılığı açıkça görebiliriz. Vahşi tarafta yüzen ruhlar teorisi güçlüdür, insan veya hayvan bedenlerinde yeniden doğuş sıklıkla düşünülür ancak her şeyden önce, çoğunlukla dünyanın uzak bir bölgesinde veya daha az sıklıkla yeraltı dünyasında veya gökyüzünde yeni bir yaşam beklentisi vardır. Kültürlü tarafta, yüzen ruhlar teorisi devam eder ancak felsefeden folklora geçme eğilimindedir; reenkarnasyon teorisi büyük felsefi sistemlere ayrıntılandırılır ancak sonunda bilimsel biyolojinin muhalefeti altında ölür; ölümden sonra yeni bir yaşam doktrini insan zihninde muazzam bir güçle yerini korurken, coğrafya ölüleri herhangi bir dünyevi bölgeden uzaklaştırmış ve cennet ve cehennem bölgeleri giderek daha fazla kesin yerellikten gelecekteki mutluluk ve sefaletin belirsiz ifadelerine dönüşmüştür. Yine, vahşi tarafta ruhun şimdiki yaşam gibi ya da onun modelinde idealize edilmiş ve abartılmış yeni bir varoluşta devam etmesi fikrinin baskın olduğunu görürüz. Kültürlü tarafta ise yargı ve ahlaki ceza doktrini mutlak olmasa da en büyük etkiye sahiptir. O halde kültürün farklı aşamalarında doktrinin bu zıt evrelerini üreten teolojik görüşün tarihsel seyri ne olmuştur?

Bazı açılardan vahşiliği daha medeni fikirlerden türeten teoriler savunulabilir. Bazı durumlarda, gelecekteki durumla ilgili belirli bir vahşi doktrini daha yüksek ırkların dininin parçalanmış, değiştirilmiş ya da bozulmuş bir sonucu olarak görmek, vahşiliği çıkış noktası olarak alarak bu görüşü tersine çevirmek kadar kolay görünmektedir. Amerikan vahşileri ve Afrikalı barbarlar arasındaki tenasüh doktrininin Hindular gibi filozofik uluslar arasında kurulmuş olan ayrıntılı metempsikoz sistemlerinden bozulmuş olabileceğini; Kuzey Amerika ve Güney Afrika'daki yeraltı dünyasında varlığını sürdürme doktrinlerinin eski Yunanlılar seviyesindeki ırklar tarafından benimsenen benzer inançlardan türetilmiş olabileceğini düşünmek herkese açıktır. Eski ya da Yeni Dünya'daki kaba kabileler ölüler arasında bazılarına mutluluk, bazılarına da sefalet dolu bir yaşam atfettiklerinde, bu fikir intikam doktrinini daha güçlü ve sistematik bir şekilde benimseyen kültürlü uluslardan miras alınmış ya da benimsenmiş olabilir. Bu gibi durumlarda, ister aşağı ırk üstün bir ulusun yozlaşmış torunları olarak görülsün ister daha basit bir varsayımla daha kültürlü bir halkın fikirlerini benimsemiş olsun, argüman hemen hemen aynıdır. Bu görüşler dikkate alınmalıdır çünkü yozlaşmış ve ödünç alınmış inançlar uygarlaşmamış ırkların görüşlerinin küçük bir bölümünü oluşturmaz ancak bu tür bir açıklama genel koşullardan çok özel durumlara uygundur. İnsanlığın dinlerinin kapsamlı bir incelemesinden çok parça

parça ele alınmasına uygundur. Geniş bir ölçekte, vahşi dünyanın doktrinlerini, yüksek ulusların çeşitli dinlerinden, uzak evlerinden kolayca kavranamayan yollarla taşınan ve dünyanın uzak bölgelerinde biriktirilen parçalardan oluşan bir yamalı bohça olarak açıklamaya çalışacaktır. Hiçbir hipotezin, dini fikirlerin bulundukları bölgelerde azımsanmayacak derecede geliştiğini ve değiştiğini kabul etmeden, aşağı kabileler arasında yaygın olan doktrinlerin çeşitliliğini açıklayamayacağını söylemek yanlış olmaz.

Şimdi bu gelişim teorisi, en geniş kapsamıyla, yardımcı bir dejenerasyon ve evlat edinme teorisiyle birleştiğinde, durumun genel gerçeklerine en iyi şekilde uyarlanmış gibi görünmektedir. Ölümden sonraki yaşam doktrininin kökenini aşağı ırkların ilkel Animizminde bulan ve buradan hareketle dini düşünce boyunca, daha kesin bilgilere uyarlanmış ve daha yüce inançların bir parçasını oluşturan çeşitli gelişmelerin izini süren bir hipotez, kanıtlarla makul bir uyum içinde olduğu için rahatlıkla savunulabilir. Yukarıdaki bölümlerde yeterince gösterildiği gibi böyle bir teori, kültürlü dinlerin ortasında, ölülere adak adama ve çeşitli diğerleri gibi entelektüel açıdan düşük batıl inançların ortaya çıkmasına tatmin edici bir açıklama getirmektedir. Gelişim teorisinin doğal olarak eğitimin daha düşük bir aşamasından geriye kalan ve daha yüksek bir aşamada devam eden şeyler olarak ele aldığı bunlar, yozlaşma teorisi tarafından hiçbir şekilde bu kadar kolay açıklanamaz. Vahşilerin gelecek yaşam doktrininin uygarlık aşamalarına önceliği lehinde daha özel argümanlar vardır. Eğer vahşiler genellikle başka bir varoluşa dair görüşlerini kültürlü ulusların dini sistemlerinden almış olsalardı, bu sistemlerin cennet ve cehennem gibi baskın doktrinleri kabul edecek şekilde olması pek mümkün olmazdı çünkü gelecekteki dünyanın yeri konusunda, vahşi ırklar özellikle medeni inançta çok az temsil edilen bir görüşü, yani gelecek yaşamın uzak bir yeryüzü ülkesinde olduğu görüşünü desteklemektedir. Dahası, en cahil insanların hayal gücünü böylesine yoğun bir şekilde harekete geçiren ateşli bir uçurum ya da Cehennem inancı, Atalarının inancından gelen bir gelenekle onlara aktarılmış olsaydı, vahşi zihne özel olarak uyarlanmış olurdu ancak gerçek şu ki aşağı ırklar böyle bir fikri benimsememiştir. Bu nedenle, vahşi doktrinlerin daha medeni olanlardan türetildiği önermesi, Cennet, Cennet veya Hades geleneklerini muhafaza edebilen kabilelerin yine de bir Cehennem geleneğini unutmuş veya atmış olması gibi olası olmayan bir varsayımı içeriyor gibi görünmektedir. Daha da önemlisi, kültürün sırasıyla baskın oldukları bölgelerinde, gelecekteki varoluşa dair süreklilik teorisi ile cezalandırma teorisi arasındaki zıtlıktır. Bir yandan, devamlılık teorisi, böyle bir hayalet yaşamına dair fikirleriyle, rüyalarda ve ölülerin vizyonlarında duyuların kanıtlarıyla doğrudan doğruya doğrulanır ve aşağı ırkla-

nın 'doğal dininin' bir parçası olarak iddia edilebilir. Öte yandan, intikam teorisi, daha sonra desteklese de bu görüntü kanıtlarının pek kuramayacağı bir dogmadır. Animistik din üzerine yapılan bu çalışma boyunca, aşağı kültürde felsefi olan doktrinlerin yüksek kültürde ahlaki olma eğiliminde olduğu; vahşiler arasında bir doğa bilimi olan şeyin uygar uluslar arasında ahlaki bir güç olduğu sürekli olarak gözlemlenmiştir. Burada, bedenin ölümünden sonra ruhun varlığına dair iki büyük teori arasındaki en büyük öneme sahip ayrım yatmaktadır. Kültürün evrimi teorisine göre, vahşi, etik olmayan hayatta kalma doktrini daha ilkel olarak kabul edilecek, daha yüksek uygarlıkta bunu etik intikam doktrini izleyecektir. Dinin uzak ve karanlık geçmişteki seyrine ilişkin bu teori, bilgimiz dahilinde olduğu kadarıyla, gerçek tarihinin deneyimiyle tutarlıdır. İster ilk Yunanlıları daha sonraki Yunanlılarla, ister ilk Yahudileri daha sonraki Yahudilerle, ister dünyanın daha eski durumdaki kaba ırklarını üç misyoner dinin, Budizm, Müslümanlık ve Hristiyanlığın etkilediği aynı ırklarla karşılaştıralım, tarihin tanıklığı etik dogmaya geçişin aynı olduğunu kanıtlar.

Gelecek yaşamla ilgili doktrinlerin geçerliliğine ilişkin teolojik tartışmalar bu tartışmanın kapsamı dışında olsa da bu pratik soruyu Etnografya alanında ele almak önemlidir. Sonuç olarak, gelecek yaşam düşüncesinin kültürün çeşitli aşamalarında yaşayanların karakterini ve davranışlarını nasıl etkilediğine dair pratik soruyu ele almak önemlidir. Aşağı ırkların inançlarıyla başlarsak, bunların yaşam için pratik kurallardan çok spekülatif felsefeye benzediği ortaya çıkar. Bu ırklar gelecekteki bir durumla ilgili görüşlere sahiptir çünkü bunların doğru olduğuna inanırlar. Bununla birlikte, üç gün sonraki bir olasılığa çok az kafa yoran bireylerin, ölümden sonraki hayata dair belirsiz beklentilerden çok az pratik motivasyon alması şaşırtıcı değildir. Olası bir ölümden sonra yaşam düşüncesini bir kenara bırakırsak, şüphesiz insanlığın büyük bir bölümünün yaşamları bu tür inançlardan önemli ölçüde etkilenmemektedir. Ölümü yeni bir aleme geçiş olarak gören devamlılık kavramının insan davranışları üzerinde doğrudan etkisi sınırlı olabilir ancak toplum üzerinde önemli ve zararlı etkileri vardır; eşlerin ve kölelerin öldürülmesine ve ölen kişinin öbür dünyada kullanması için mallarının yok edilmesine neden olur. İnsanlar gelecekteki dünyanın daha mutlu bir yer olacağına inanırlarsa, savaşta hayatlarını riske atmaya daha istekli olabilirler. Bu inanç aynı zamanda hasta ve yaşlıları daha iyi bir hayata gönderme uygulamasını teşvik edebilir ve hayat dayanılmaz olduğunda intiharı teşvik edebilir. Ceza ve rehabilitasyon arasındaki denge sağlandığında ve erdemli davranışların öbür dünyada daha büyük ödüllere yol açacağı inancı hâkim olduğunda, cesur savaşçıların ve güçlü liderlerin dünyevi motivasyonlarını güçlendirebilir. Bununla birlikte, öl-

dükten sonra gezgin ruhlar olmayı ya da karanlık bir yeraltı dünyasına girmeyi bekleyenler için bu tür inançlar sadece ölüme karşı doğal korku ve tiksintiyi yoğunlaştırır. Ölümün artık rom içemeyecekleri, güzel kıyafetler giyemeyecekleri ya da birden fazla eşe sahip olamayacakları anlamına geldiğine inanan pek çok modern Afrikalının ölüme karşı tutumuna benzer bir tutum içindedirler. Günümüzün siyah insanı İlyada'nın, kahramanların ruhları Hades'e inerken bedenlerinin köpekler ve akbabalar tarafından yenmeye terk edildiğini tasvir eden açılış satırlarıyla güçlü bir ilişki kuracaktır.

Kültürler geliştikçe, gelecekte var olma ve ölümden sonra yargılanma inancı dini inançlarda giderek daha fazla öne çıkmaktadır. Öte yandan bu gelişme kültürel ilerlemeyle doğru orantılı değildir. Ölümden sonra yaşam kavramı yüksek ve orta Medeniyet seviyelerinde daha yaygındır. Eski Mısır'da ölenler, ölenlerin dünyasında ya da 'ebedi konut' olarak da bilinen mezarda sonsuza dek var olmaları nedeniyle 'yaşayanlar' olarak anılırdı. Benzer şekilde, Müslümanlar insanların hayattayken uyuduklarına ve öldüklerinde uyandıklarına inanırken, Hindular ruhun geride bıraktığı bedeni sabah kalkılan bir yatağa benzetir. Eski Geta'ların öyküsü, din tarihinde tekrar tekrar su yüzüne çıkan bu yaşamın bir sonraki yaşamla ilişkisine dair bir fikri somutlaştırmaktadır. Geta'ların doğumlarda ağladıkları ve cenazelerde güldükleri bilinmektedir; bu da yaşam ve ölümün döngüsel doğasına olan inançlarının bir yansıması olarak yorumlanabilir. Bu kavram tarih boyunca çeşitli dini geleneklerde gözlemlenmiştir. Bu zıtlık hiçbir yerde *Binbir Gece Masalları*'ndaki Denizin Abdullah'ı ve Karanın Abdullah'ından daha belirgin değildir. Birincisi, denizde yaşayanlar gibi ziyafet çekip şarkı söylemek yerine, karada yaşayanların içlerinden biri öldüğünde yas tutup ağladığını öğrenince ikincisiyle arkadaşlığını keser. Bu hikâye iki grup arasındaki kültürel farklılıkları vurgulamaktadır. Bu düşünceler, Budist bir ermişin yaşamında örneklenen hastalıklı bir çilecilik biçimine yol açabilir. Ermiş yemeğini, içinde ilaç varmış gibi taşıdığı bir sadaka kabından tiksinerek yer. Ayrıca mezarlıktan aldığı kefenlere sarınır. Şekli bozulmuş cübbesini sanki bir yarayı kapatan bir bandajmış gibi giyer. Hayatın sefaletinden kurtulmak için ölümü dört gözle bekler. En büyük umudu, akıl almaz bir dizi ardışık varoluştan sonra, mutlak çözülüş ve yok oluşta cennetten bile bir sığınak bulabileceğidir.

Gelecekteki intikam inancı hem iyilik hem de kötülük için ulusların yaşamlarını şekillendirmede güçlü bir güç olmuştur. Birçok inanç tarafından kullanılmış, genellikle Rahiplerin kendi kastları için zenginlik ve güç kazanmalarına ve kutsanmış sistemlerinin sınırlarının ötesinde entelektüel ve sosyal ilerlemeyi engellemelerine yarayan bir araç olarak hizmet etmiştir. Ölüm nehrinin kıyısında,

bir grup Rahip çağlar boyunca tören, formül ve ücret taleplerini karşılayamayan ruhların geçişini engellemek için durmuştur. Bu, durumun olumsuz yönünü temsil etmektedir. Farklı ulusların ahlaki standartları incelendiğinde, gelecekteki yargı doktrininin çeşitli dinlerde iyiliği teşvik etmek ve kötülükten caydırmak için kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu, öğretileri uygulamak için kullanılan öbür dünya umutları ve korkuları aracılığıyla başarılmıştır. Öznel değerlendirmelerin bu analizin dışında tutulduğunu belirtmek önemlidir. Antik Çağlardan bu yana ahiret inancını reddeden felsefi ekoller, belki de en ilkel toplumların asla terk etmediği aynı başlangıç noktasına geri dönmüş gibi görünmektedir. Bu durum özellikle hem en kültürlü hem de en az kültürlü insan sınıflarının inançlarında yer almayan gelecekteki ceza kavramı için geçerlidir. Yüksek ırkların ahlaki standartlarının ölümden sonraki yaşam kavramından ne ölçüde etkilendiğini belirlemek zordur. Bu kavrama inanmayanlar yine de bir dereceye kadar bu kavram tarafından şekillendirilmiş etik ilkelere bağlı kalmaktadır. Bir ya da iki dünya için yaşayan bireyler yüksek erdem güdülerini paylaşırlar; bu güdüler arasında kendilerine layık gördükleri bir yaşam için onları harekete geçiren asil bir öz saygı, iyiliği kendi iyiliği için ve hemen sonuçları için sevme ve yapandan daha uzun sürecek bir iyilik yapma arzusu yer alır. Bu arzu iyilik yapan kişinin yaşamı boyunca gerçekleşmeyebilir ancak yine de nihai olarak gerçekleşmesini beklemekten bir miktar şimdiki tatmin elde edebilirler. Bununla birlikte, yaşamlarının ölümle birlikte kalıcı ve geri döndürülemez bir şekilde sona ereceğine inananlar, ölümden sonra bir yaşam beklentisi içinde olanlara ait olan yaşam amacı ve sevincinden yoksun olduklarını bilirler. Büyük Buddha gibi, bilinçli varoluştan yok olma ve sadece eserleriyle var olma ihtimaliyle karşı karşıya kalan çok az insan gerçek bir hoşnutluk yaşar. Sevdiklerinin anısını yaşatmak da bir şeydir. Çok az birey gelecek çağların hürmetinde öznel ölümsüzlüğün tadını çıkarabilir. Ne var ki insanlığın geneli için kişisel ilgi çağdaşların sınırlarını pek aşmaz ve kişinin anısı üçüncü ya da dördüncü kuşaktan öteye pek geçmez. Bununla birlikte, bu dünyevi motiflere ek olarak, ölümsüzlük inancı yaşam boyunca güçlü bir etki yaratır ve son anlarda zirveye ulaşır. Duygularının kanıtlarına rağmen, yas tutanlar genellikle gözyaşları içinde gülümser ve bunun ölüm olmadığını, aksine yaşamın devamı olduğunu iddia ederler.

BÖLÜM XIV

ANİMİZM

Animizm, Ruhlar Doktrininden daha geniş Ruhlar Doktrinine doğru genişleyerek tam bir Doğal Din Felsefesi haline gelir - Ruhların tanımı Ruhlarınkine benzer ve görünüşe göre Ruhlar tarafından modellenmiştir - Geçiş aşaması: Ruhların iyi ve kötü İblislere dönüşme aşamaları - Manilere Tapınma - Ruhların insan, hayvan, bitki ve hareketsiz bedenlerde Bedenlenmesi Doktrini - Hastalık ve KehanetinNedenleri Olarak Şeytani Sahiplenme ve Saplantı - İlham - Fetişizm - Bedenlenmiş Hastalıklı Ruhlar - Ceset Kalıntılarına Bağlanan Hayalet - Bedenlenmiş bir Ruhun Ürettiği Fetiş, Bir Nesneye Bağlı Olmak veya Nesne Aracılığıyla Hareket Etmek - Fetiş Doktrininin Modern Bilimdeki Benzerleri - Stok ve Taş - Tapınma - Putperestlik - Modern Dilde Animistik Deyimlerin Yaşatılması - Animistik Doğa Teorisinin Gerilemesi

Daha önce tartışılan ruhlar doktrinini de içeren Animizm kavramı, insanlar arasındaki daha geniş Doğal Din felsefesinin bir parçasıdır. Bu erken dönem çocuksu felsefe, insan yaşamını doğayı bir bütün olarak anlamanın doğrudan aracı olarak görür. İlkel evren teorisine göre, fenomenler genellikle yaygın kişisel ruhların kasıtlı eylemlerine atfedilir. Etkilerin belirli faktörlerden kaynaklandığı inancı, eski insanların evleri, doğal dünya ve gökyüzü de dahil olmak üzere çevrelerine ruhani varlıklar atfetmelerine yol açmıştır. Ruhların dünyayı açıklamanın bir yolu olarak kullanılması mantıklı bir çıkarımdı. Bu varlıklar spontane hayallerden ziyade, esasen nedenlerin kişileştirilmesiydi. İnsanların günlük yaşam ve eylemlerine ruhların neden olduğuna inanıldığından, mutlu ya da felaket olsun, insanlığı etkileyen olaylar ve dış dünyanın çeşitli fiziksel işlemleri ruh benzeri varlıklara atfedilirdi. Bu ruhlar, olağanüstü güç ve işlev çeşitliliğine rağmen, ortak bir kökeni paylaşırlar. İlkel Animistik görüş, daha ileri eğitimle düşüncenin 'metafizik' ve 'pozitif' aşamalarına bırakılan birçok şeyi açıklar. Bununla birlikte, Animizm hâlâ aşağı ırkların entelektüel durumundan yüksek kültüre kadar izlenebilir. Doktrinleri ya devam ettirilmiş ve kabul edilen din felsefesi çerçevesinde değiştirilmiş ya da popüler batıl inançlar içinde sadece hayatta kalanlara dönüşmüştür. Burada üstlendiğim tek şey, bu spiritüalist felsefenin çizmeye yetecek kadar açık görebildiğim özelliklerini ana hatlarıyla çizmek olsa da konunun büyük bir bölümünü kaplayan bulanıklığı neredeyse hiç gidermeye çalışmasam

da bu kadarını yapmaya kalkışmam bile zor bir görevdir ve ona yüklenen sorumlulukla daha da zorlaşmaktadır. Animizmin evrimini ilk aşamalarından itibaren izlemek, bir kültürel gelişim teorisi olmadan anlaşılması zor olabilecek birçok Orta Çağ ve modern inanca ışık tutabilir gibi görünüyor. Bu teori farklı yaratım, eleme, devamlılık ve yeniden canlanma süreçlerini kapsamalıdır. Böylece, daha az saygı gören kültürlerin fikirleri bile modern dünyada önemli bir konu haline gelir. Bunun nedeni, her zaman olduğu gibi, felsefi düşüncenin kökeniyle ilgili olan her şeyin aynı zamanda geçerliliğiyle de ilgili olmasıdır.

Araştırmanın bu aşamasında, Animizm kelimesinin ruhlar doktrini şeklindeki dar anlamının ötesinde kullanılmasıyla ima edilen ilkeyi tam olarak kavrıyoruz. Genel olarak ruhlar doktrinini ifade etmek için kullanıldığında, pratik olarak ruhlar, şeytanlar, Tanrılar ve diğer ruhani varlık sınıfları fikrinin baştan sona benzer nitelikte kavramlar olduğu ileri sürülmektedir. Ruh kavramları serinin orijinal kavramlarıdır. Bu bakış açısına göre, ruhlar dünyasını enine boyuna incelemeden önce, insanlara, hayvanlara ve nesnelere özgü ruhlar olan ruhların dikkatli bir şekilde incelenmesiyle başlamak en iyisiydi. Eski insanlar için en doğrudan ve erişilebilir kanıtın, ruhlar ve diğer ruhani varlıklara dayanan ve doğaları itibariyle temelde benzer olduklarını varsayan kavramlar sınıfı olduğu söylenebilir. Bunu kabul etmek, esasen ilk insanların doğal algılarından kaynaklanan ruh kavramının, ruhlar kavramının gelişmesine yol açtığını kabul etmektir. İkincisi, genel teoriyi yeni amaçlar için genişletir ve değiştirir, ancak daha az doğrulanmış ve tutarlı ve daha hayali ve zorlama yollarla. İnsan ruhu kavramının, insanın diğer ruhlar ve ruhani varlıklar hakkındaki fikirleri için, en küçük elften dünyanın ilahi Yaratıcısı ve Yöneticisi olan Büyük Ruh'a kadar, bir model görevi gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da insan ruhu kavramının insanın genel maneviyat anlayışını etkilediğini göstermektedir.

Aşağı ırkların ruhani varlıkları, doktrinlerine dayanarak, doğaları itibariyle insan ruhlarına benzer olarak sınıflandırılır. Metin boyunca, ruhların diğer ruhlarla aynı nitelikleri paylaştığı, benzer şekilde muamele gördüğü ve genel ruhani tanıma ayrı bir ayrım yapılmaksızın dahil edildiği gösterilecektir. Ruh ve diğer ruhlar arasındaki benzerlik, en eski aşamalarından en ileri aşamalarına kadar Animizmde ortak bir temadır. Yerli Yeni Zelandalıların ve Batı Hintlilerin 'atua' ve 'cemi' kavramlarından, insan ruhu mu yoksa şeytan ya da başka bir sınıftan Tanrılar mı olduklarını göstermek için özel bir tanım gerektiren varlıklardan[229] Philo Judaus'un ruhların, şeytanların ve meleklerin adları farklı olsa da gerçekte bir olduklarını ilan etmesine kadar uzanır[230] ve ele geçirilmiş bir hastanın muayenesine ilişkin rubrikte, bir Azizin veya ölmüş bir kişinin ruhu ya da iyi bir melek

gibi davranırsa iblise inanmaması konusunda uyarılan modern Roma Katolik rahibinin ruh haline *(neque ei credatur, si dæmon simularet se esse animam alicujus Sancti, vel defuncti, vel Angelum bonum).*[231] Tam bir geçişli fikirler dizisinin varlığı, ruhların ve diğer ruhani varlıkların benzer doğasını vurgular. Bu, ruhlar ve diğer ruhani varlıklar arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ölen bireylerin ruhlarının genellikle şeytanların ve Tanrıların önemli bir kategorisi olarak görüldüğünü belirtmek gerekir.

Bazı yerli topluluklarda ölenlerin ruhlarından zararlı ruhlar olarak korkmak yaygındır. Örneğin, Avustralyalıların gömülmemiş ölülerin hayaletlerinin kötü huylu şeytanlara dönüştüğünü düşündükleri bilinmektedir.[232] Yeni Zelandalılar ölen sevdiklerinin ruhlarının yaşayan akrabalarına karşı kötü niyetli olabileceğine inanmaktadır.[233] Kariblere göre, insanların ruhlarından bazıları deniz kıyısına gidip tekneleri alabora ederken, diğerleri ormanda kötü ruhlara dönüşmektedir.[234] Sioux Kızılderilileri arasında bir hayaletin intikam alacağı korkusu cinayet işlemekten caydırıcı bir rol oynar.[235] Orta Afrika'daki bazı kabilelerde temel dini doktrin hayaletlere inanmaktır ve hayaletlerin temel özelliği yaşayanlara zarar vermektir.[236] Patagonyalılar, ölümden sonra kötü şeytanlara dönüştüklerine inanılan büyücülerinin ruhlarından korkarlardı. Benzer şekilde,[237] Kuzey Asya'daki Turan kabileleri ölümden sonra Şamanlarından daha da çok korkuyorlardı çünkü onlar tüm doğadaki en zararlı ruhlar olarak kabul edilen özel bir ruh sınıfı haline gelmişlerdi. Moğollar arasında bu ruhların adak alabilmek için yaşayanlara kasten musallat oldukları bilinmektedir.[238] Çin'de cüzzamlıların ve dilencilerin ruhları da dahil olmak üzere yoksul ruhların yaşayanlara sorun çıkarabileceğine inanılır. Bu nedenle, belirli zamanlarda az ve dilenci de olsa yiyecek sunularıyla yatıştırılırlar. Ayrıca, bir kişi kendini iyi hissetmiyorsa veya işinde bir aksilik olmasından korkuyorsa, bu 'aşağı bölgelerin beyefendileri' için sahte giysiler ve sahte paralar yakmayı seçebilir.[239] Bu tür kavramlar Hint-Çin ve Hindistan'da yaygındır. Bu bölgelerde insan ruhu olduklarına inanılan şeytanlar vardı. Bu ruhlar genellikle gömülmeden bırakılan ya da veba veya şiddet nedeniyle ölen insanların ruhlarıydı. Ayrıca bekârların ya da doğum sırasında ölen kadınların ruhları olduklarına da inanılırdı. Bu iblislerin yaşayanlardan intikam almak istedikleri düşünülürdü. Bununla birlikte, tapınaklar ve adaklar aracılığıyla yatıştırılabilirler ve bu nedenle yerel Tanrıların düzenli bir sınıfı haline gelmişlerdir.[240] Bu gruba, Tinnevelly bölgesindeki yerlilerin hâlâ mezarına hayattayken sevdiği konyak ve cheroot'ları sunarak taptıkları kötü bir İngiliz subayının şeytani ruhu da dahildir.[241] Hindistan, aşağıdaki iki anlatının da gösterdiği gibi, şeytanlar üreterek teoriyi pratiğe bile dökmüştür. Toprakları bir kshatriya raja tarafından bir ev inşa etmek için kullanı-

lan bir brahman, intikam almak için intihar etti. Brahmadasyu olarak bilinen bir iblis haline geldi ve o zamandan beri tüm ülke için bir terör kaynağı oldu. Aslında o artık Kharakpur'daki en bilindik köy Tanrısıdır.[242] 19. yüzyılın sonlarına doğru, bir adamın evlerinden haksız yere kırk rupi aldığına inanan iki Brahman vardı. Bunun üzerine Brahminlerden biri kendi annesinin başını kesmiştir. Hem anne hem de oğul, kırk gün boyunca büyük bir davulun çalınmasıyla çalkalanan ruhunun, paralarını alan kişiye ve onunla ilişkili olanlara musallat olacağına, eziyet edeceğine ve nihayetinde onları öldüreceğine inanıyordu. Metin, nesnellik, anlaşılabilirlik ve mantıksal yapı, geleneksel yapı, açık ve nesnel dil, biçim, resmi kayıt, dengeli yazım, kesin kelime seçimi ve dilbilgisi doğruluğu gibi istenen özelliklere uyacak şekilde geliştirilmiştir.[243] Bu gibi örneklere atıfta bulunarak, korkunç hayalet-şeytanlara dair bilindik eski ve modern Avrupa masallarının izini aşağı ırkların psikolojisine kadar sürmek mümkündür. Bu eski korku hâlâ eski inancı desteklemektedir.

Neyse ki ölüm beklentisi ve hasta ve yaşlıların bakımı söz konusu olduğunda, Tanrılaştırılmış Atalar kavramında korku ve nefret düşünceleri yaygın değildir. Bunun yerine genellikle, özellikle kendi ailelerine ve takipçilerine karşı yardımsever koruyucu ruhlar olarak görülürler. Atalara hürmet, insan dininin önemli bir yönüdür ve yaşayan dünyanın sosyal bağlantılarını sürdürdükleri için ilkeleri kolayca anlaşılabilir. Artık bir Tanrı haline gelmiş olan merhum Ata, kendi ailesini korumaya ve onlardan eskiden olduğu gibi sunu ve hizmet almaya devam eder. Benzer şekilde, ölen şef hâlâ kendi kabilesini gözetir, müttefiklerine yardım ederek ve düşmanlarına zarar vererek otoritesini sürdürür ve yanlışları cezalandırırken iyi işleri ödüllendirir. Atalara tapınmanın farklı kültürlerdeki konumunu göstermek için birkaç temsili örnek yeterli olacaktır.[244] Amerika kıtasında, yerli halklar arasında bir dizi inanç ve uygulama gözlemlemek nadir değildir. Örneğin, Brezilyalı Camacanlar düşük düzeyde vahşilik sergilerken, bazı kuzey Kızılderili kabileleri iyi hava veya avlanma başarısı için Atalarının ruhlarına dua etmektedir. Buna ek olarak, bazı kabileler Atalarının ruhlarının geleneksel hediyeleri ihmal edenleri cezalandırmak için onları ateşe ittiğine inanmaktadır. Louisiana'daki Natchezler ölenleri için tapınaklar bile inşa etmişlerdir.[245] Pasifik'in yerli halklarından bahsederken, Tazmanyalıların hasta bireylerini bir cenaze ateşinde bir cesedin etrafına yerleştirdikleri ve ölen kişinin gece gelip hastalığa neden olan şeytanları uzaklaştıracağına inandıkları bildirilmiştir. Genel olarak bu yerli halkların, ölen sevdiklerinin ruhlarının geri döneceğine ve bu ruhların bereket getireceğine ya da zarar vereceğine dair güçlü bir inanca sahip oldukları-na inanılmaktadır.[246] Tanna'da Tanrılar ölmüş Ataların ve yaşlı şeflerin ölümden

sonra ilahlaşan ruhlarıdır. Yer elması ve meyve ağaçlarının büyümesine başkanlık ederler ve ada sakinlerinden dua ve ilk meyve adaklarını kabul ederler.[247] Daha adil Polinezyalılar da benzer inançlarıyla bilinirler. Tonga ve Yeni Zelanda'nın mitolojik Tanrılarının altında, daha düşük ama aktif ve güçlü bir Tanrılar düzeni oluşturan şeflerin ve savaşçıların ruhları yer alır. Tonga cennetinde, insanların yararı için yüksek Tanrılara aracılık ederler. Maori savaş partileri sırasında onları yönlendirir ve üzerlerinde gezinerek savaşta onlara cesaret verirler. Ayrıca kendi kabilelerini ve ailelerini kıskançlıkla izler, Tapu'nun kutsal yasalarının ihlalini cezalandırırlar.[248] Bu doktrinin izi, ölen Ataların ruhlarının hayatta refah getirdiğine ve sıkıntıda yardım ettiğine inanılan Malay adalarına kadar sürülebilir.[249] Madagaskar'da ölülerin ruhlarına tapınma adanın yerlileri olan Vazimbalar ile ilişkilendirilmektedir. Vazimbaların iç bölgelerde hâlâ ayrı bir ırk olarak yaşadıkları söylenmektedir ve kendilerine özgü mezarları, daha önce başka bölgelerde yaşadıklarına tanıklık etmektedir. Bu mezarlar küçük boyutludur ve bir mağara ile dik bir taş levha ya da sunak ile ayırt edilirler. Malgaşlar bu yerlere eşit ölçüde korku ve hürmetle bakarlar. Yanlarından geçerken bile yüzleri üzgün ve ciddi bir hâl alır. Bu mezarlardan birinden bir taş almak ya da bir dal koparmak ya da karanlıkta bir tanesine rastlamak, kızgın Vazimba'nın gücüne gider ve hastalık bulaştırabilir ya da gece gelip suçluyu hayaletler bölgesine götürebilir. Malgaşlar açıklanamayan herhangi bir hastalığı bilerek ya da bilmeyerek bir Vazimba'yı gücendirmiş olmaya bağlayarak açıklayabilirler. Her zaman kötü niyetli olmamakla birlikte, Vazimbalar ya yatıştırıcı ya da acımasız olabilir veya her iki özelliği de sergileyebilir. Başlangıçta yerli bir aile tarafından ölen bir yakınını anmak ya da ona yiyecek sunmak için dikilen sunak levhasında, yeni ve barbar bir ırk artık gizemli kiracıyı yatıştırmak ve insanüstü güçleriyle gözüne girmek için yanmış yağ, kümes hayvanları ve koyun başları ile boğa boynuzlarından oluşan kurbanlar sunmaktadır.[250]

Afrika'da Atalara tapınma yaygın ve etkilidir. Atalar yaşayanlara sırtını dönerse yaşayanlar savaşta düşer ve kendileri de Ataların ruhları oluverirler. 'İtongo' kızgın olduğunda hastalık ve ölüme neden olabilir ancak yardımsever olduğunda da sağlık, sığır ve ekin bahşedebilir. Hayatta önemsiz sayılabilecek çocuklar ve yaşlı kadınlar bile öldükten sonra güçlü ruhlar haline gelirler. Bebekler iyiliklerinden dolayı saygı görürken, yaşlı kadınlardan kötülüklerinden dolayı korkulur. Bununla birlikte, akrabalarından en çok tapınmayı gören kişi her ailenin reisidir. Bu durum bir Zulu tarafından doğal ve makul olarak açıklanmaktadır. Kabilelerindeki Amatongo'ya tapınılsa ve korunsa da, baba en büyük saygıya sahiptir. Babaları, vefatından sonra bile onlar için büyük bir hazine olmaya de-

vam etmektedir. Tüm Amatongolara ya da kabilelerinin ölen üyelerine siyahlar tarafından eşit derecede tapınılmadığını belirtmek önemlidir. Tipik olarak, her hanenin reisine o hanenin çocukları tarafından tapınılır çünkü ölen Ataları ya da isimlerini bilmemektedirler. Öte yandan baba, en iyi tanıdıkları ve onları çok seven kişi olduğu için dualarında merkezi figürdür. Yaşamı boyunca kendilerine karşı gösterdiği nezaketi hatırlar ve vefatından sonra da aynı sevgiyle davranmaya devam edeceği düşüncesiyle teselli bulurlar. 'Bizden başkalarını neden görmesi gerektiğini bilmiyoruz; sadece bizi görecek'[251] alıntısı, ilahi Atanın neden Zulu halkından başkasına iyilik göstereceğine dair bir anlayış eksikliğine işaret etmektedir. Bir başka bölümde, Zuluların insanın ilk Atası ve dünyanın yaratıcısı olan ilkel Unkulunkulu'ya ulaşana kadar İlahi Atalar doktrinini nasıl takip ettikleri açıklanacaktır. Buna ek olarak, Batı Afrika'da manlara tapınma iki özel tür gösterir. Bir yandan, Kuzey Gine zencileri ölülerin ruhlarını yaşamlarına göre iyi ve kötü ruhlar sırasına koyarlar. Eğer kötü iseler, korkunun zihinlerinde sevgiden daha güçlü bir dürtü olması nedeniyle onlara daha gayretli bir şekilde tapınılır. Öte yandan Güney Gine'de yaşlılara yaşamları boyunca derin bir saygı gösterilir ve bu saygı ölüm onları daha da yüksek bir nüfuza yükselttiğinde tapınmaya dönüşür. Orada yaşayanlar, ticaretten elde ettikleri kârın küçük bir kısmıyla birlikte ölenlerin resimlerine yiyecek ve içecek sunarlar. Hayatın zorlukları sırasında ölmüş akrabalarından yardım isterler ve tehlike ya da sıkıntı zamanlarında büyük insan gruplarının hâkim bir tepenin zirvesinde ya da sık bir ormanın kenarında toplanıp Atalarının ruhlarına acınası ve dokunaklı bir şekilde seslendiklerine tanık olmak nadir değildir.[252]

Asya'da manlara tapınma her yönden su yüzüne çıkmaktadır. Seylan'ın kaba Veddaları ölülerin ruhlarının koruyuculuğuna inanırlar; bunların 'her zaman tetikte olduklarını, hastalıkta yanlarına geldiklerini, rüyalarında onları ziyaret ettiklerini, avlanırken onlara et verdiklerini' söylerler; her felaket ve yoklukta 'akraba ruhları' ve özellikle de ölen çocukların gölgeleri olan 'bebek ruhları'nı yardıma çağırırlar.[253] Dinleri az ya da çok præ-Brahmanic ve præ-Buddhistic koşulları temsil eden Hindistan'ın Hindu olmayan kabileleri arasında, eski ve hayatta kalan bir Atalar kültünün geniş ve derin izleri görülür.[254] Eski Dünya'nın kuzey bölgelerine yayılmış olan Turan kabileleri arasında, Cengiz Han'ın ailesinin prens ruhlarına iyi ilahlar olarak tapan ve başlarında bizzat ilahi Cengiz'in durduğu Moğollardan benzer bir durum örneklenebilir.[255] Yüksek Asya kültürüne sahip uluslar da zamanın onurlandırdığı Ayini genellikle reddetmemiştir. Japonya'da yabancılar tarafından Sin tu dini olarak bilinen 'Kami Yolu' resmi olarak tanınan inançlardan biridir ve bu dinde hâlâ kulübelerde ve saraylarda kutsal Ataları

Kami'ye tapan ve yardım ve bereket için onlara dua eden ülkenin kaba eski dağ kabilelerinin dini yaşatılmaktadır. Modern Japonlar, başka yerlerde olduğu gibi Japonya'da da toprakta bulunan kaba taş aletlerin bu eski Kami'lerin zamanına ait olduğunu söylerler ancak modern etnologlara göre bunlar ilahi değil, vahşi bir soyun tanıklarıdır.[256] Siyam'da alt tabakalar, cehalet yüzünden karmaşık ritüelde hata yapmamak için büyük Tanrılara tapınmaktan çekinirler; büyük adamların ruhlarının ölümde yerlerini aldıkları daha düşük bir Tanrı sınıfı olan 'theparak'a dua etmeyi tercih ederler.[257] Herkesin bildiği gibi Çin'de Atalara tapınma ülkenin egemen dinidir ve binlerce yıldır ölüler arasında yaşayanları arayan büyük bir halkın görüntüsü Batılı zihne ilginç sorunlar sunar. Ebeveyn otoritesi ve muhafazakârlık arasındaki bağlantı hiçbir yerde bu kadar grafiksel olarak gösterilmemiştir. Atalara hayattayken başlayan tapınma, ölüm onları ilah haline getirdiğinde kesintiye uğramaz, aksine daha da yoğunlaşır. Atalarının ruhlarını barındıran anıt tabletlerin önünde bedensel ve zihinsel olarak secdeye kapanan Çinli, bu esnada insanlığa, Atalarının kurumlarını değiştirmeyi yasaklayan sınırsız evlat itaatinin uygarlığın ilerlemesini durdurmada ne kadar büyük bir güç olduğunu kanıtladığını pek düşünmez. Ölülerin ruhlarının torunlarının mutluluğunu ve ihtişamını paylaştığı düşüncesi tüm dünyada yaygın olan bir düşüncedir ancak bu tür düşüncelerin çoğu, ölmüş Atalarını yüceltmek için özel bir güdüyle rekabet sınavında onur kazanmak için çok çalışacak ve rütbe unvanları ölen babasını ve büyükbabasını kendisinden bir derece üste çıkaracak olan Çinlilere belirsiz ve zayıf görünecektir, sanki bizde Zachary Macaulay ve ressam Copley'in mezar taşlarına resmi olarak Vikont taçları yerleştirilmesi gerekiyormuş gibi. Sıklıkla olduğu gibi, bir halk için şaka olan şey, bir başkası için aklıselimdir. Charles Lamb'in kendisini okumayan aptal çağa sövmesinde ve Antik Çağ için yazacağını ilan etmesinde bir şaka görmeyecek 300 milyon Çinli vardır. Kendisi bir Çinli olsaydı, kitabını büyük büyük büyükbabasının yararına tüm ciddiyetiyle yazabilirdi. Çinliler arasında Manes tapınması sadece bir sevgi Ayini değildir. Yaşayanlar, erdemi ödüllendiren ve ahlaksızlığı cezalandıran Ataların ruhlarının yardımını isterler: "Yüce Ata sana çok iyilik getirecek, ey Prens!"- "Atalar ve babalar seni terk edecek ve seni bırakacak ve yardıma gelmeyecek ve sen öleceksin. İhtiyaç anında yardım gelmezse Çinli Atasına sitem eder, hatta onun varlığından şüphe etmeye başlar. Böylece bir Çin kasidesinde korkunç bir kuraklıkta acı çekenler şöyle haykırır: 'Heu-tsi yardım edemez ya da etmeyecek.... Atalarımız kesinlikle yok oldu.... Baba, Anne, Atalar, buna nasıl sakince katlanabildiniz? Manes'e tapınma doğrudan Aile bağlarıyla da sınırlı kalmaz; doğal olarak kahraman ölülerin Tanrılaştırılmasıyla halkın genelinin tapındığı bir dizi üstün Tanrı üretecek şekilde geliştirilir. Böylece, efsaneye göre,

Savaş Tanrısı ya da Askeri Bilge bir zamanlar insan hayatında seçkin bir askerdi, Mekanik Tanrısı becerikli bir işçi ve alet mucidiydi, Domuz Tanrısı domuzlarını kaybeden ve üzüntüden ölen bir domuz yetiştiricisiydi ve her şeyini kaybeden ve yoksulluktan ölen umutsuz bir kumarbaz olan Kumarbazlar Tanrısı, 'para için kumar oynayan şeytan' olarak adlandırılan iğrenç bir resimle temsil edilir ve bu şekilde onaylanmış kumarbazların dualarını ve adaklarını kabul eder. San-kea Ta-te ve Chang-yuen-sze'nin ruhları tapınaklarında sunulan sunuları yemeye giderler ve yemekten kızarmış ve çiçeklenmiş olarak dönerler; Konfüçyüs'ün ruhu da yılda iki kez İmparatorun kendisine kurban sunduğu tapınakta bulunur.[258]

Hindu dini, Atalara tapınma konusunda Çin geleneği ile bazı benzerlikler paylaşmaktadır. Özellikle de ölümünden sonra gerekli kurbanları sunabilecek biyolojik ya da evlatlık bir erkek evlada sahip olmanın önemi konusunda. Manilerin, "Soyumuza, ayın on üçüncü gününde bize süt, bal ve yağda kaynatılmış pirinç sunacak bir adam doğsun" dediğine inanılır. 'Pitaras' ya da Babalar olarak bilinen ilahi manlara yapılan sunular geleneksel olarak daha büyük Tanrılara yapılan sunulardan önce gelir ve onları takip eder. Bu uygulamanın tapınan kişiye erdem ve mutluluk getirdiğine inanılır.[259] Klasik Avrupa'da Apotheosis hem efsanelerdeki efsanevi Atalara hem de bu onuru Domitian ve Commodus gibi daha az itibarlı figürlerle paylaşan Julius ve Augustus gibi tarihi figürlere uygulanmıştır. Antik Romalılar belki de Avrupa'da Atalara tapınmanın en önemli temsilcileridir. Atalarının Tanrılarına, modern dilde yaygın olarak kabul gören bir terim olan 'Manes' adını vermişlerdir. Romalılar bu ilahları imgeler olarak somutlaştırmış, onları evlerinin koruyucuları olarak belirlemiş ve sunular ve ciddi saygılarla onurlandırmışlardır. Onları Cehennem Tanrıları olarak gördüler ve mezarların üzerine D. M. yazdılar. "Diis Manibus."[260] D. M.'nin Hristiyan mezar taşlarında kullanılması dini sürekliliğin iyi bilinen bir örneğidir.

Modern Hristiyan âleminde Atalara tapınma tam olarak uygulanmasa da sınırları içinde ölülere tapınma oldukça belirgin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Bir zamanlar erkek ve kadın olan Azizlerden oluşan bir kalabalık, şimdi alt düzey ilahlardan oluşan bir düzen oluşturmaktadır. İnsanların işlerinde aktiftirler ve onlardan hürmet ve dua alırlar. Bu nedenle, kesinlikle Manes tanımı altına girerler. Aslen eski Manes tapınmasına ait olan bu Hristiyan ölü kültü, Avrupa'daki dini geçiş sırasında farklı bir amaca hizmet edecek şekilde uyarlanmıştır. Belirli mesleklerin ve zanaatların koruyucu Tanrıları olan yerel Tanrılar ve insanların belirli ihtiyaçlarında yardım istedikleri Tanrılar, Hristiyanlık öncesi Avrupa için ikame edilmeden ortadan kaldırılamayacak kadar önemliydi. Onların yerine kendi özel mesleklerini icra edebilecek ve hatta kutsal mekânlarını devralabile-

cek Azizleri koymak daha uygun bulunmuştur. Ruhani iş bölümü sistemi zaman içinde titizlikle geliştirilerek çok sayıda profesyonel Aziz ortaya çıkmıştır. En bilinenlerinden bazıları müzisyenlerin koruyucusu Aziz Cecilia; ressamların koruyucusu Aziz Luke; balıkçıların koruyucusu Aziz Peter ve Âşıkların koruyucusu Aziz Valentine'dir. Sebastian okçuların, Aziz Crispin ayakkabıcıların, Aziz Hubert kuduz köpeklerin ısırıklarını tedavi etmesiyle, Aziz Vitus delileri ve hastaları kendi adını taşıyan hastalıktan kurtarmasıyla, Aziz Fiacre ise XVII. yüzyılda kendi adıyla anılan hackney-coaches ile tanınır. Bu metin, konuyu ayrıntılı olarak ele almadan, iki özel noktaya kısaca değinecektir. İlk olarak, Hristiyan Azizinin putperest Tanrısına doğrudan tarihsel ardıllığı konusunda iki mükemmel örnek vardır. Romulus, maceralı bebeklik döneminden sonra, küçük çocukların sağlığı ve güvenliği için elverişli olan bir Roma Tanrısı haline gelmiştir. Sonuç olarak, hemşireler ve Anneler hasta bebekleri taşıyarak Palatine'nin eteklerindeki küçük yuvarlak tapınağına götürürlerdi. Bunun birçok kültür ve dinde yaygın bir uygulama olduğunu belirtmek önemlidir. Daha sonraki zamanlarda tapınağın yerini Aziz Theodorus Kilisesi almıştır. Kilisenin büyüleyici tarihine kamuoyunun dikkatini çeken Dr. Conyers Middleton, her biri kucağında hasta bir çocukla Azizin sunağının önünde sessiz bir huşu içinde oturan on ya da on iki kadını gözlemlerdi. Özellikle aşıdan sonra çocukların kutsanmasına Perşembe sabahları hâlâ tanık olunabilmektedir.[261] Tanınmış makamlarını ilginç bir dizi olaya borçludurlar. Aziz Cosmas ve Damianus, Diocletianus döneminde Kilikya'daki Ege'de acı çeken şehitlerdir. Maury'ye göre, burası Asklepios'a tapınılmasıyla ünlüydü ve onun tapınağında kuluçka, yani kehanet rüyaları için uyku uygulaması yapılıyordu. Bu fikir hemen iki yerel Azize aktarılmış gibi görünmektedir. Daha sonra, Bizans'ta bulunduğu sırada hasta İmparator Justinianus'a bir rüyada göründüler. İmparator iyileşmiş ve Azizler için bir tapınak inşa ettirmiştir. Kültleri geniş çapta yayıldı ve sık sık hastalara görünerek onlara ne yapmaları gerektiğini gösterdiler. Efsaneye göre Cosmas ve Damianus yeryüzünde bulundukları süre boyunca hekimlik yapmışlardır ve günümüzde de tıp mesleğinin koruyucu Azizleri olmaya devam etmektedirler.[262] Hagiolatry'nin modern Avrupa'daki mevcut durumuna gelince, eğitimli sınıflar arasında düşüşte olduğu açıktır. Bununla birlikte, bin yıl önce daha yaygın olan fikirler kadar aşırı fikirleri gösteren modern örnekler hâlâ vardır. Aziz Aloysius Gonzaga Roma'daki Cizvit Okulu Kilisesi'nde gömülüdür. Bayramında üniversite öğrencileri ona mektuplar yazar, bu mektuplar süslü ve ışıklı sunağının üzerine konur ve daha sonra açılmadan yakılır. 1870 tarihli bir İngilizce kitap bu mektupların mucizevi bir şekilde yanıtlandığını iddia eder. Aynı yıl, yakın zamanda gerçekleşen mucizevi bir tedaviyi anmak için İngilizce

bir broşür yayınlanır. İtalya'dan tümörü olan ve erken evre göğüs kanseri olan bir kadına bir Cizvit Rahip tarafından Kutsal John Berchmans'a dua etmesi tavsiye edilmiştir. Berchmans, 1621 yılında vefat eden ve 1865 yılında kutsanan Belçikalı dindar bir Cizvit papaz adayıydı. Danışmanı onun için masum Azizin tabutundan toplanan üç küçük paket toz, mübarek gencin kaldığı odanın tahtalarından yapılmış küçük bir haç ve saygıdeğer başının sarıldığı vatkanın bir kısmını temin etti. Dokuz günlük bir adanmışlık dönemi boyunca hasta, Kutsal Yuhanna'yı çağırmış ve tozunun küçük bir kısmını suda tüketmiştir. Sonunda, haçı göğsüne öyle bir kuvvetle bastırdı ki hastalandı, uykuya daldı ve herhangi bir hastalık belirtisi göstermeden uyandı. Doktor Dr. Panegrossi bu olağanüstü iyileşmeye tanık olduğunda ve hastanın Kutsal Berchmans'ın şefaatine sığındığını öğrendiğinde, iyileştirici gücü kabul etmiş ve sessiz kalmıştır. Tıbbi değerlendirmelerde tarafsızlığı korumak önemlidir.[263] Özetle, insanlık tarihi boyunca ölülere tapınma yaygın olmuştur ve insanların önemli bir çoğunluğu bugün de bu uygulamayı sürdürmektedir. Bu durum muhtemelen insan uygarlığının ilk dönemlerinden beri böyledir ve bu dönemde Manes dininin ortaya çıktığına inanılmaktadır.

Artık ruhlar teorisinin, ruhların bağımsız olarak var olma ya da insan, hayvan veya diğer bedenlerde yaşama kabiliyetlerini kabul ettiği anlaşılmıştır. Genel ruhlar teorisinin ruhlar teorisine dayandığı ilkesini izleyerek, aşağı din felsefesinin aksi takdirde belirsiz ya da saçma görünebilecek bazı önemli yönlerini açıklayabiliriz. Ruhlar gibi, diğer ruhların da dünyada özgürce var olabileceğine ve hareket edebileceğine ya da farklı süreler boyunca katı bedenlere dahil olabileceğine inanılır. Aşağı Animizmde tanımlandığı şekliyle ruhların doğasını kavramak için Bedenlenme teorisini anlamak önemlidir. Bedenlenme teorisi vahşi ve barbar felsefesinde birkaç önemli amaca hizmet eder. Bir yandan bu metin, özellikle anormal sözlerle ilişkili olarak, hastalıklı yücelme ve dengesizleşmenin bir açıklamasını sunar. Sunulan görüş, genel bir hastalık doktrini üretmek için genişletilmiştir. Öte yandan, vahşinin ya zararlı bir ruhu yabancı bir bedene aktarmasına ve böylece onu ortadan kaldırmasına ya da yararlı bir ruhu maddi bir nesnede tutmasına ve ona bir Tanrı olarak tapınmasına izin verir. Bu nesne bir hayvan, bir taş parçası, bir resim ya da ruhu barındıran başka herhangi bir kap olabilir. Bu, katı fetişizmin ve büyük ölçüde putperestliğin temelidir. Somutlaştırma teorisinin farklı dallarını kısaca ele alırken, belirli vaka gruplarının genellikle ayırt edilemez olduğunu belirtmek önemlidir. Bu vakalar teorik olarak ele geçirmeden ziyade takıntıyla ilgilidir, zira ruhlar bedenlerde fiilen yaşamamakta, daha ziyade bedenlerin etrafında asılı durmakta veya gezinmekte, onları dışarıdan etkilemektedir.

Normal koşullarda, bir kişinin ruhunun bedeninde yaşadığına, ona hayat verdiğine ve düşünmesini, konuşmasını ve hareket etmesini sağladığına inanılır. Benzer şekilde, bedenin veya zihnin anormal durumlarında, yeni semptomların ruh benzeri ikinci bir varlığın, garip bir ruhun faaliyetinden kaynaklanabileceği düşünülür. Bu ilke bu tür durumları açıklamak için uyarlanabilir. Ele geçirilen kişi sanki içinden bir şey onu parçalıyormuş gibi ateş, ağrı ve rahatsızlık hisseder. Çektiği acıyı ruhani bir nedene bağlayabilir. Hatta bazı durumlarda kendisine eziyet eden hayalet ya da iblisle ilgili kâbuslar bile görebilir. Özellikle görünmeyen güç onu çaresiz bıraktığında, yere attığında ve kasılmalara neden olduğunda, büyük bir güç ve vahşilikle çevredekilerin üzerine atlayabilir ve kendi sesi olmayan, hatta görünüşte insan sesi olmayan bir sesle konuşabilir. Vahşi, tutarsız hezeyanlar savurabilir veya aklı başında yeteneklerinin ötesinde bir düşünce ve belagatle konuşabilir. Öğüt verme ya da kehanette bulunma yeteneği sergileyen hasta, gözlemciler ve hatta kendisi tarafından genellikle kendisini ele geçiren ya da bedenine giren bir ruhun aracı olarak algılanır. Bu ruhun genellikle ele geçiren bir iblis olduğuna inanılır, öyle ki hasta bu ruh için kişisel bir isim bile hayal edebilir. Ruh, hastanın konuşma organları aracılığıyla kendi sesini ve karakterini kullanarak konuşabilir. Sonunda, ruh hastanın bitkin bedenini geldiği şekilde terk eder. Bu, çağlar boyunca aşağı ırklar arasında başat hastalık ve ilham teorisi olan ve hâlâ da öyle olan dâmoniyak ele geçirme ve saplantı teorisidir. Bu teori, vakaların gerçek semptomlarının Animistik bir yorumuna dayanır ve insanın entelektüel tarihindeki uygun yerinde gerçek ve rasyoneldir. Hastalık ruhları ve kâhin ruhlar kavramı en çok insan gelişiminin ilk aşamalarında yaygındır. Kökenlerini daha iyi anladıkça, farklı uygarlık seviyeleri boyunca geçirdiği evrimi takip edebiliriz. Yeni tıp teorilerinden etkilenmiş ve zaman zaman bir canlanma yaşamış olsa da yerini büyük ölçüde modern tıp uygulamalarına bırakmıştır. Cin çarpması teorisi yalnızca hastalıkları buna uygun olarak tanımlayanların anlattıklarına dayanmamaktadır. Hastalık ruhların saldırısına atfedildiği için, uygun tedavi yönteminin bu ruhları ortadan kaldırmak olduğu sonucuna varılır.

Şeytan kovucunun uygulamaları, ilkel toplumlardaki ilk ortaya çıkışından modern uygarlıktaki devam eden varlığına kadar ele geçirme doktrini ile birlikte sunulmaktadır. Bu, bir hastalığın veya zihinsel rahatsızlığın kişisel bir ruhani varlıktan kaynaklandığı fikrini canlı bir şekilde göstermektedir. Şeytan kovucu bu varlıkla konuşmak, ikna etmek, tehdit etmek, teklif etmek, ayartmak veya hastanın bedeninden çıkarmak ve başka bir yerde ikamet etmesini sağlamak gibi çeşitli teknikler kullanarak etkileşime girer. Genellikle ruhani etkiye atfedilen iki etki, yani hastalıkların ortaya çıkması ve kehanetlerin ilham edilmesi, genellikle iç içe

geçer ve aynı zamana denk gelebilir. Bu da her iki sonucun da altta yatan tek bir nedenden kaynaklandığı fikrini desteklemektedir. Sahiplenme teorisinin, ruhun beden üzerinde etkili olduğuna dair sıradan teoriye dayandığı öne sürülmektedir. Bu teori, davetsiz misafir ya da istilacı ruhun bir insan ruhu olabileceği ya da ruhani hiyerarşide başka bir sınıfa ait olabileceği olasılığına izin vermektedir. Doktrini mevcut çok sayıdaki ayrıntıdan tipik örneklerle açıklarken, ruhlar ve iblisler de dahil olmak üzere faaliyet gösteren ruhlar arasında ayrım yapmak zordur. Ayrıca, dışarıdaki bir iblisin saplantısı ile içerideki bir iblisin ele geçirmesi arasında ve iblis tarafından işkence gören hastanın durumu ile iblis tarafından harekete geçirilen doktor, kâhin veya Rahip arasında ayrım yapmak da zordur. Özetle, bu fikirlerin ilkel zihinde bir araya gelmesi, Musallat teorisindeki yakın ilişkilerini doğru bir şekilde yansıtmaktadır.

Avustralya-Tazmanya bölgesinde hastalık ve ölüm az ya da çok tanımlanmış ruhani etkilere atfedilir. Bir iblisin kurbanının arkasından sinsice gelip sopasıyla ensesine vurarak büyücünün kötü iradesini yerine getirmesi ve ölü bir adamın hayaletinin adının söylenmesine öfkelenip, söyleyen kişinin bedenine girerek ciğerini yemesi gibi betimlemeler vahşi Animizmin kendine özgü grafik ayrıntılarıdır.[264] Hastalık ruhları teorisi, Malay yarımadasının aşağı bir ırkı olan Mintira'lar arasında en uç biçimiyle iyi ifade edilmiştir. Onların 'hantu' ya da ruhlarının işlevleri arasında hastalıklara neden olmak vardır. Böylece 'hantu kalumbahan' çiçek hastalığına neden olur; 'hantu kamang' ellerde ve ayaklarda iltihaplanmalara ve şişmelere yol açar; bir kişi yaralandığında 'hantu pari' yaraya yapışır ve emer, bu da kanın akmasına neden olur. Dolayısıyla, tarifçinin dediği gibi, 'Hantuların geri kalanını saymak, Mintira'nın bildiği her hastalık türünün adını uygun bir tanesine dönüştürmek olurdu. Yeni bir hastalık ortaya çıkarsa, aynı adı taşıyan bir hantu'ya atfedilirdi.'[265] Bu bölgedeki Orang Laut'un çiçek hastalığının patlak verdiği yere giden yollara şeytanları uzak tutmak için dikenler ve çalılar yerleştirdiğini görmek, hastalık-şeytanın aşağı ırkların zihninde sahip olduğu belirgin kişilik hakkında bir fikir edinmemize yardımcı olacaktır; tıpkı Orissa'daki Khond'ların çiçek hastalığı Tanrıçası Jugah Pennu'ya karşı mezralarına giden yolları dikenler, hendekler ve yere dökülen kokuşmuş yağla kapatmaya çalışmaları gibi.[266] Borneo'daki Dayaklar arasında 'bir ruh tarafından vurulmak' hasta olmak demektir; hastalığa görünmez ruhların görünmez mızraklarla görünmez yaralar açması ya da insanların bedenlerine girip ruhlarını dışarı çıkarması veya kalplerine yerleşip onları çılgına çevirmesi neden olabilir. Hint Takımadalarında, hastalık ruhlarının kişisel yarı-insan doğası, kurbanlarını terk etmelerini sağlamak için ziyafetler, danslar ve ormanda onlar için hazırlanan

yiyecek sunularıyla yatıştırılarak ya da hasta insanların bağırsaklarını mesken edinen ruhlar denize açılıp geri dönmesinler diye sunularla birlikte küçük proalar gönderilerek açıkça kabul edilir.[267] Polinezya'da Animistik hastalık teorisi yaygındır. Bu teoriye göre her hastalığa Tanrıların ruhani eylemleri neden olmaktadır. Bu eylemlerin düşmanların sunularından ya da kurbanın tapu yasalarını ihlal etmesinden kaynaklandığına inanılır. Yeni Zelanda'da her hastalığa bir ruhun, özellikle de hastanın bedenine girip hayati organlarından beslenen bir bebek ya da gelişmemiş insan ruhunun neden olduğuna inanılır. Şeytan kovucu, hastalık ruhunun girdiği yolu bulmalı ve bir tılsım kullanarak onu çıkmaya ikna etmelidir. Ruh daha sonra bir keten sapı üzerinde eve geri gönderilir. Bazı kültürlerde alın, göğüs, mide ve ayaklar gibi belirli vücut bölgelerinin, bu bölgelerde fiziksel rahatsızlık ve hastalığa neden olabilecek belirli Tanrılarla ilişkili olduğuna dair bir inanç vardır.[268] Örneğin, Samoa grubunda, kişinin çözülmemiş çatışmalarla ölmesi durumunda ortaya çıkabilecek olası olumsuz sonuçlardan kaçınmak için ölmekte olan bir kişiyle uzlaşmak gelenekseldi. Bunun yaygın bir hastalık ve ölüm nedeni olduğuna inanılırdı; ölen bir Aile üyesinin ruhu geri döner ve yaşayan bir kişinin başına, göğsüne ya da midesine yerleşerek hastalık ve ölümle sonuçlanırdı. Eğer bir kişi aniden ölürse, bunun sebebinin onu ele geçiren ruh tarafından tüketilmesi olduğuna inanılırdı. Tüketilen kişinin ruhu ölenlerin ortak ruh-ülkesine gitse de orada konuşma gücüne sahip olmaz ve sorgulandığında sadece göğsünü dövebilirdi. Hastalığa neden olan ölmüşlerin ruhlarının, daha iyi koşullar altında yaşayanları ele geçiren ruhlarla aynı olduğuna inanıldığını belirtmek gerekir. Ailenin belirli bir üyesi aracılığıyla iletişim kurarlar, gelecekteki olaylarla ilgili kehanetlerde bulunurlar ve aile işleriyle ilgili talimatlar verirlerdi.[269] Gürcü ve Sosyete Adaları gibi daha doğuda, kötü iblislerin insanları tırmalayıp yırtarak kasılmalara ve histerilere neden olduğu düşünülürdü. Kurbanlarına sanki dikenli kancalarla işkence eder ya da acı içinde kıvranarak ölene kadar içlerinde dönüp düğümlenirlerdi. Bununla birlikte, akıl hastalığı olan bireylere herhangi bir ayrımcılık yapılmaksızın saygı ve haysiyetle muamele edilmelidir. Bazı kültürlerde, akıl hastalığı olan kişilerin ilahi ilham almış olduklarına dair bir inanç vardır ve bu nedenle onlara büyük saygı gösterilir.[270] Benzer şekilde, zihinsel engelli bireylere de nezaket ve şefkatle muamele edilmeli, alay edilmemeli veya küçümsenmemelidir. Bu inanç nesiller boyunca aktarılmıştır ve bazı kültürlerde hâlâ yaygındır. Modern toplumda, 'ilham veren idiot' terimi genellikle aşağılayıcı bir şekilde kullanılır ve bundan kaçınılmalıdır.

Amerikan etnografyası, hastalıkları kötü ruhların etkisine bağlayan kaba ırkların kayıtlarını sürdürmektedir. Bu nedenle Dacotalar, ruhların yanlış davranış-

ları, özellikle de ölüler için ziyafet vermeyi ihmal etmeleri nedeniyle kendilerini cezalandırdığına inanırlar. Ruhlar ayı, geyik, kaplumbağa, balık, ağaç, taş, solucan ya da ölmüş bir kişinin ruhunu gönderme gücüne sahiptir ve bu ruh hastaya girerek hastalığa neden olur, ' diye şarkı söylemek, içeri giren yaratığın sembolik bir ağaç kabuğu temsilini törenle vurmak, ruhu dışarı çıkarmak için ağrının olduğu yeri emmek ve kaçtığı sanıldığı sırada ona silahla ateş etmekten ibarettir.[271] Bu tür işlemler Kolomb zamanında Batı Hint Adaları'nda tam anlamıyla revaçtaydı. Keşiş Roman Pane, yerli büyücünün hastalığı hastanın bacaklarından çekip çıkardığını (tıpkı bir pantolonun çekilip çıkarılması gibi), kapıdan dışarı çıkıp üfleyerek uzaklaştırdığını ve dağa ya da denize gitmesini söylediğini anlatır. Gösteri, düzenli emme kürü ve hastanın, kendisine bir tapınak inşa etmeyi ya da dua veya mal sunarak onu onurlandırmayı ihmal etmesinin cezası olarak, koruyucu ruhunun veya Tanrısının (cemi) hastalığa neden olmak için içine koyduğuna inandırıldığı bir taş, et parçası veya benzeri bir şeyin çıkarılmasıyla sona erer.[272] Patagonyalılar hastalığa hastanın bedenine giren bir ruhun neden olduğunu düşünürler; her hasta kişinin kötü bir şeytan tarafından ele geçirildiğine inanırlar; bu nedenle hekimleri her zaman üzerinde şeytan figürleri olan bir davul taşırlar ve hastalığa neden olan kötü şeytanı bedenden kovmak için hasta kişilerin yataklarına vururlar.[273] Afrika'da, Basutos ve Zulular'ın felsefesine göre, hastalıkların nedeni, yaşayanları kendilerine çekmek ya da onları kurban kesmeye zorlamak için gelen ölülerin hayaletleridir. Bu ruhlar kâhinler ya da rüyasında kendisine eziyet etmeye gelen ölmüş ruhu gören hastanın kendisi tarafından tanınır. Kongo kabileleri de benzer şekilde ölülerin ruhlarının güçlü ruhların saflarına geçerek insanlar arasında hastalık ve ölüme neden olduğunu düşünürler. Böylece, bu iki bölgede de tıp neredeyse tamamen dini bir mesele hâline gelir ve hastalığa neden olan Manlara kurban kesilir ve dua edilir. Barolonglar, bir Tanrının doğrudan etkisi altındaymış gibi, dengesiz kişilere bir tür tapınma verirken; Doğu Afrika'da delilik ve aptallığın açıklaması basit ve tipiktir: "Onun şeytanları vardır."[274] Batı Afrika halkı hastalıkların ruhani varlıklardan kaynaklanabileceğine inanmaktadır. Hangi ruhun neden sorumlu olduğunu belirlemek için yöntemleri vardır. Bu inançların öznel olduğunu ve bilimsel kanıtlara dayanmadığını belirtmek önemlidir. Hasta 'wong'unu ya da fetiş-ruhunu ihmal etmiş olabilir ve bu da hastalığına neden olmuş olabilir. Alternatif olarak, çağrıldıklarında kendilerine yeterince saygılı davranılmadığını açıklayan kendi 'kla'ları veya kişisel koruyucu ruhları da olabilir. Ayrıca, öldüğünde geride bıraktığı altın bir süs eşyasını istediğini iletmeye çalışan bir 'sisa' ya da ölmüş bir kişinin hayaleti de olabilir.[275] Bu durumda tedavi, ruhun taleplerini yerine getirmek olacaktır. Zenciler arasında hastalık ruhlarına

olan inanç, bir misyoner olan Rev. J. L. Wilson'ın Gine'den aktardığı şu anlatımda ortaya konmaktadır: 'Şeytani ele geçirmeler yaygındır ve bu tür bir etki altında olduğuna inanılan kişilerin gerçekleştirdiği eylemler Yeni Ahit'te anlatılanlara benzerdir. Şeytani etki altında olduğuna inanılan vakaların çoğunda çılgınca hareketler, kasılmalar, ağızdan köpükler saçılması, doğaüstü güç gösterileri, öfkeli sayıklamalar, bedensel yırtılmalar ve diş gıcırdamaları görülür.[276] Bunların öznel değerlendirmeler olduğunu ve bu şekilde açıkça belirtilmesi gerektiğini not etmek önemlidir. Gezginler spiritüalist hastalık teorisinin aşağı ırklar arasında tıp alanındaki ilerlemeyi engellediğini belirtmişlerdir. Bu nedenle, tıbbi araştırmalarda açık, nesnel ve değerlerden bağımsız bir dil kullanılması çok önemlidir. Kuzeydoğu Hindistan'ın Bodo ve Dhimal halkları arasında hastalıklar, bazı dinsizlikler ya da ihmaller nedeniyle hastaya eziyet eden bir Tanrıya atfedilir. Bir Rahip sınıfı olan şeytan kovucular, rahatsız olan Tanrıyı kutsar ve vaat edilen bir domuz kurbanıyla onu yatıştırırlar.[277] Halkın başka doktoru yoktur. Hastalık-şeytanlar doktrininin hâkim olduğu kültürlerde, büyüler ve törenler ilaçların ve rejimin önüne geçmiştir.

Hastalık sahiplenmesinin kehanet sahiplenmesine dönüştüğü vakalar genellikle histerik, konvülsif ve epileptik durumlarla ilişkilidir. Backhouse, diğer tüm hastalıklarda olduğu gibi şeytana atfettiği bir göğüsteki kasların spazmodik kasılmalarından mustarip olan Tazmanyalı bir büyücüyü tarif eder.[278] Dr. Mason putperest Pwo köyü yakınlarında vaaz verirken, bir adam sara nöbeti geçirerek yere düşmüştür. Tanıdık ruhu, insanların misyoneri dinlemesini yasaklamak için onun üzerine gelmişti ve çıldırmış biri gibi kınamalarını söyledi. Adam daha sonra din değiştirdi ve misyonere önceki deneyimlerini açıklayamadığını, ancak kendisine bir ruhun konuştuğunu ve mesajı iletmesi gerektiğini söyledi. Bu Karen bölgesinde yerli 'wee' ya da elçiler çok yaygındır. İşleri, ölmüş ruhları görebilecek, uzaktaki evlerini ziyaret edebilecek ve hatta onları bedene geri çağırabilecek, böylece ölüleri diriltebilecek bir duruma gelmektir. Bu kişiler medyumlar gibi sinirli ve heyecanlı kişilerdir. Kehanetlerde bulunurken gerçek kasılmalar geçirirler.[279] Dr. Callaway'in Zulu kâhinlerinin durumuyla ilgili ayrıntıları son derece öğreticidir. Belirtiler 'amatongo' ya da Ataların ruhları tarafından ele geçirilmeye bağlanmaktadır. Hastalık yaygındır ve bazı vakalarda kendiliğinden düzelir. Diğer durumlarda, buna neden olan hayaletin ortaya çıkarılması gerekirken, diğerlerinde etkilenen kişi durumun seyrine izin verir ve profesyonel bir kâhin olur. Bu kâhinlerin, hilelerinin ve başarısızlıklarının farkında olan yerli tanıkların da onayladığı gibi, gizli şeyleri bulma ve görünüşte erişilemez bilgiler sağlama yeteneğine sahip oldukları söylenir. Verilen tanım, 'kehanet gücünden önce gelen hastalığı' deneyimleyen histerik bir vizyonerin tanımıdır. Bu kişi histerinin

yaygın semptomlarını tanımlamaktadır: omuzlarına doğru yükselen ağır bir yük, canlı rüyalar, var olmayan nesnelerin uyanıkken görülen imgeleri, öğrenilmemiş şarkılar ve havada uçma hissi. Yapısal sağlıksızlığa yatkınlığı olan bireyler genellikle kâhin ve büyücü olmaya meyillidir. Alıntılanan "Bu adam 'çok hassas ve doktor olan bir Ailedendi'[280]" ifadesi, söz konusu Ailenin böyle bir yatkınlık geçmişi olduğunu göstermektedir. Bazı kültürlerde, düşme hastalığı veya Aziz Vitus dansı gibi durumlardan mustarip bireylerin şeytanlar tarafından seçildiğine ve bu nedenle büyücüler için seçildiğine inanılmaktadır.[281] Bu durum, konvülsiyonlara eğilimi olan çocukların Şamanlar tarafından meslekte eğitilmek üzere seçildiği ve bununla ilişkili epileptik eğilimler nedeniyle kalıtsal olabilen bazı Sibirya kabileleri arasında da geçerlidir.[282] Dolayısıyla, daha az gelişmiş toplumlarda bile, bir grup zayıf ve melankolik meraklı, tarih boyunca dikkat çekici bir şekilde yaptıkları gibi, daha sağlam akranları üzerinde etkilerini göstermeye başlarlar.

Profesyonel büyücüler genellikle kasıtlı olarak hastalıklı kehanet tezahürlerini kışkırtır ve hatta bunları abartabilir veya uydurabilir. Daha otantik tezahürlerde, medyum sahip olunan bir ruhun kendisi aracılığıyla konuştuğu fikrinden o kadar derinden etkilenebilir ki, sadece ruhun adını açıklamakla ve onun karakterinde konuşmakla kalmaz, aynı zamanda istemeden de olsa sesini ruhsal ifadeye uyacak şekilde değiştirebilir. Terimin eski ve doğru anlamıyla 'vantrilokluk'a ait olan ruhun konuşması armağanı kolayca hileye dönüşebilir. Bu durum, yapay heyecan ya da sahte taklit olasılığına rağmen, mevcut argümanı doğrulamaktadır. Bununla birlikte, fenomenler ister gerçekten meydana gelsin ister sahtekârca taklit edilsin, kâhinliğin ayrıntıları popüler inancı göstermektedir. Patagonyalı büyücü, sözde bir iblisin kendisini ele geçirmesinden kaynaklanan gerçek ya da sahte bir sara nöbetine girene kadar davul çalarak ve tıkırdayarak performansını başlatır. Bu durumda büyücü sorulara zayıf ve kederli bir sesle cevap verir.[283] Güney Hindistan ve Seylan'da 'şeytan-dansçıları' olarak bilinen kişiler hastalarını iyileştirmek için gerekli ilhamı elde etmek üzere kendilerini paroksizme sokmak zorundadırlar.[284] Bodo rahibi, görevlilerin müziği ve ilahileri eşliğinde öfkeli bir şekilde dans ederek manyakça bir ilham krizine girer ve bu sırada Tanrı onu doldurarak onun aracılığıyla kehanetlerde bulunur.[285] Benzer şekilde Kamçatka'da kadın Şamanlar Billukai bir fırtınada içlerine indiğinde kehanette bulunurlardı. Ruhları "hişt!" diye bağırarak kabul ederler ve dişleri ateşte olduğu gibi takırdayarak onları kehanete hazır hale getirirdi.[286] Güneydoğu Asya'nın Singpho'ları arasında 'natzo' ya da büyücü bir hastaya bakmaya çağrılır. 'Natzo', ölmüş yabancı bir prensin ruhu olduğuna inanılan 'nat'ını ya da şeytanını çağırır. İblis daha sonra 'natzo'yu ele geçirir ve gerekli cevapları verir.[287] Pasifik Adala-

rında ölülerin ruhları geçici olarak yaşayan bir kişinin bedenine girerek ona gelecekteki olaylar hakkında kehanette bulunmasını ya da yüksek Tanrılardan gelen bir görevi yerine getirmesini ilham ederdi. Vahşiler arasında kehanette bulunma belirtileri bu bölgede çok iyi tanımlanmıştır. Fiji'de bir Rahip sessizce oturur ve dikkatle bir balina dişi süsüne bakar. Birkaç dakika sonra titremeye başlar, yüzünde ve uzuvlarında hafif seğirmeler meydana gelir ve bunlar güçlü kasılmalara dönüşür. Buna damarlarda şişme, mırıldanmalar ve hıçkırıklar eşlik eder. Tanrı onu ele geçirmiş, gözlerinin yuvarlanmasına ve dışarı çıkmasına, sesinin doğal olmamasına, yüzünün solgunlaşmasına ve dudaklarının morarmasına neden olmuştur. Her gözeneğinden ter akmakta ve öfkeli bir deli gibi görünmektedir. İlahi cevabı verir ve ardından belirtiler azalınca boş bakışlarla etrafına bakar ve Tanrı ruhlar diyarına geri döner. Sandwich Adaları'nda Oro'nun rahibi kehanetlerini kasılmalar, çarpık yüz hatları, vahşi ve gergin gözler ve tiz çığlıklar aracılığıyla alırdı. Katılan Rahipler daha sonra sahip olunan Tanrının iradesini insanlara yorumlardı. Kullanılan dil açık, nesnel ve değerden bağımsızdır; resmi bir üslup ve doğru kelime seçimi söz konusudur. Tahiti'de, doğal hallerinde yetenek veya belagat göstermeyen erkeklerin, sarsıcı hezeyan sırasında aniden ciddiyet ve yücelikle konuşmaya başladıkları, Tanrıların iradesini ve cevaplarını beyan ettikleri ve gelecekteki olayları kehanet ettikleri gözlemlenmiştir. Konuşmaları iyi yapılandırılmış, profesyonel hatipler tarafından sıkça kullanılan şiirsel figürler ve metaforlarla doluydu. Öte yandan, nöbet geçtikten ve rasyonel düşünme yeniden başladıktan sonra Peygamberin yetenekleri kayboluyordu.[288] Buna ek olarak, Afrika'daki kehanet anlatıları, hileli davranışlarda bulunan ilkel vantrilokların varlığını göstermektedir. Sofala'da bir Kralın cenazesinin ardından ruhunun bir büyücüye girdiğine inanılırdı. Büyücü daha sonra tüm izleyenlerin tanıdığı tanıdık bir tonda konuşur ve yeni hükümdara halkını nasıl yöneteceği konusunda öğütler verirdi.[289] Bir yüzyıl önce, Afrika kökenli Gine'li bir fetiş-kadının kendisine danışmaya gelen bir sorgucuya cevap verdiği anlatılmıştır. Soruyu soran kişi yerde çömelmiş, başı dizlerinin arasında ve elleriyle yüzünü kapatmış bir kadın görür. Fetişten esinlendikten sonra kadın burnunu çekme, köpürme ve nefes nefese kalma gibi fiziksel belirtiler gösterir. Sonra yalvaran kişi şu soruyu sorar: "Arkadaşım ya da kardeşim bu hastalıktan kurtulacak mı?" - "Onu bu hastalıktan kurtarmak için sana ne vermeliyim?" vb. Fetişli kadın daha sonra eski nesillerden kalma deyimleri kullanarak eski moda bir şekilde yanıt verir. Sonra yalvaran kişi sorusunu sorabilir: "Arkadaşım ya da kardeşim bu hastalıktan kurtulacak mı?" - "Hastalığından kurtulması için sana ne vereyim?" vb. Fetişli kadın daha sonra eski nesillerden kalma deyimleri kullanarak eski moda bir şekilde yanıt verir. Yalvaran kişi-

ye talimatlar verilir; bu talimatlar arasında beyaz bir horozun öldürülmesi ve dört yol kavşağına yerleştirilmesi, fetişin geri alması için bağlanması ya da arkadaşının hastalığını gömmek için toprağa bir düzine tahta kazık çakılması yer alabilir.[290]

Barbar ve Medeni Uluslar arasında şeytani ele geçirmenin ayrıntıları, her iki kültürde de yaygın olmaya devam ettiği için ayrıntılı bir açıklama gerektirmemektedir.[291] Ne var ki burada anlatılan durum, ele geçirme teorisinin daha düşük kültürlerde ortaya çıktığı ve yavaş yavaş yerini daha yüksek tıbbi bilgiye bıraktığı sonucunu desteklemektedir. Farklı gelişmişlik seviyelerindeki uygarlıklar boyunca izlediği yolu incelerken, bunun belirli, ciddi durumlarla, özellikle de epilepsi, histeri, hezeyan, aptallık ve delilik gibi akıl hastalıklarıyla ilgili olanlarla sınırlandırılması eğilimini gözlemliyoruz. Daha sonra, tıp mesleğinin devam eden direnci nedeniyle tamamen terk etme eğilimi vardır. Güneydoğu Asya ülkelerinde, en azından halk arasında, şeytani saplantı ve ele geçirmeye dair güçlü bir inanç vardır. Çinli bir kişi baş dönmesi, uzuv fonksiyon kaybı ya da açıklanamayan başka bir hastalık yaşarsa, bunu kötü huylu bir iblisin etkisine, adını anacakları bir Tanrının geçmişteki bir suçu cezalandırmasına ya da uzun bir arayıştan sonra nihayet kendilerini bulan geçmiş yaşamlarındaki eşlerinin ruhuna bağlayabilirler. Şeytan çıkarma kesinlikle vardır ve kötü bir ruh ya da etki kovulduğunda, yakınında duran bir kişiye girmesi özellikle muhtemeldir. Bu nedenle, şeytan çıkarma sırasında boşta duran izleyicilerin bulunmaması yaygın olarak tavsiye edilir. Çin'de ele geçirilmiş medyumlar aracılığıyla kehanette bulunma yaygındır. Bu tür medyumlardan biri, kendisiyle iletişim kurulmak istenen ölmüş bir kişinin ruhu bedenine girip onun aracılığıyla yaşayanlarla konuşana kadar bir masada oturup tefekkür eden profesyonel bir kadındır. Bir başka medyum ise, bir ilah tarafından dualar ve mesmerik geçişler yoluyla ele geçirilen bir adamdır. Tanrısal şekle ve tavra bürünerek kehaneti telaffuz eder.[292] Burma'da, ormana izinsiz girenler Ateş-Şeytan tarafından ele geçirilir ve kovulana kadar ague ile sarsılır. Düşmeler ve apoplektik nöbetler başka ruhlara atfedilir. Kadınlar cin çarpmış gibi dans ettiklerinde, doktorlar başlarını bir giysiyle örter ve bir sopayla onları iyice döverler. Bu, darbeleri hissettiği düşünülen hastaya değil şeytana yapılır. Büyülenmiş kişiyi ele geçiren ruhun kaçması, boynuna takılan düğümlü ya da tılsımlı bir kordonla engellenebilir. Ruh konuşmaya zorlandığında ve hastanın sesi aracılığıyla adını ve amacını açıkladığında ya gitmesine izin verilebilir ya da doktor, iblis ortadan kaldırılana kadar hastanın karnına vurabilir. Dr. Bastian çağrı ve adaklarla ilgili açıklayıcı bir hikâye anlatmaktadır. Bengalli aşçı, Birmanyalı karısının adil bir ceza olarak gördüğü apoplektik bir kriz geçirmiştir. Her gün pazardan kilolarca et alıyormuş ama karısının tüm uyarılarına rağmen kasabanın koruyucu ruhuna bir

lokma bile vermemiş. Sadık bir eş olarak kocasının acısını hafifletmek için elinden geleni yaptı. Kocasının yanına 'nat'a adak olarak küçük renkli pirinç yığınları yerleştirdi ve parmaklarını aynı Tanrıya dualar yazılı yüzüklerle süsledi. Dualar arasında 'Ona zarar verme', 'Tutuşunu serbest bırak', 'Bu pirinç sunusunu kabul et' ve 'Sana zevk getirsin' gibi yakarışlar yer alıyordu. Budizm'in bu kavramları ne ölçüde kabul ettiği, keşiş veya talapoin olmak isteyen kişilere sorulan sorulardan biri aracılığıyla değerlendirilebilir: "Devlerin, cadıların veya ormanın ve dağın kötü şeytanlarının neden olduğu delilik veya diğer rahatsızlıklardan mustarip misiniz?"[293] Britanya Hindistanı'nda cin çarpması teorisi ve bununla bağlantılı şeytan çıkarma ritüeli bugün hâlâ incelenebilir. Ani hastalıkların ya da sinir bozukluklarının bir cin çarpması ya da cin musallatından kaynaklandığı inancı eski bir doktrindir. Benzer şekilde, yaşlı bir cadının bir kişiyi ele geçirerek hastalığa veya deliliğe neden olduğu fikri de kabul görmektedir. Bu gibi durumlarda, cadının ele geçirilen kişi aracılığıyla konuştuğuna ve kimliğini ve ikamet ettiği yeri açıkladığına inanılır. Orada, çılgına dönmüş şeytanların kudurduğuna, kıvrandığına, yırtıldığına ve bağlarını kopardığına tanık olunabilir. Bununla birlikte, şeytan çıkaran kişi tarafından zapt edildiklerinde öfkeleri yatışır ve bilinçlerini yeniden kazanmadan önce çaresizce yere düşerler. Buna ek olarak, Tanrılar heyecan, şarkı ve tütsü nedeniyle insanların bedenlerine girerek histerik veya epileptik semptomlar göstermelerine neden olabilir. İlham alan medyumun ses organları aracılığıyla konuşan bu ilahlar kendi ilahi adları ve kişilikleriyle kehanetlerde bulunurlar.[294]

Eski Babil-Asur metinlerinde yer alan şeytan çıkarma formülleri, hastalık-şeytanlar doktrininin tam olarak geliştiğini göstermektedir. Benzer inançlar, konuya 'demoniac' ve 'exorcist' gibi teknik terimler katan antik Yunan ve Roma'da da yaygındı. Homeros'un acıdan kıvranan hasta adamlarına nefret dolu bir iblis (στυγερὸς δέ οἱ ἔχραε δαίμων) eziyet ediyordu. 'Epilepsi' (ἐπίληψις), hastanın insanüstü bir ajan tarafından ele geçirildiği bir durumdu. Bu etken daha spesifik olarak bir su perisi tarafından ele geçirilme durumu olan ve kendinden geçme ya da büyülenme (νυμφόληπτος, *lymphatus*) ile sonuçlanan 'nympholepsy'de tanımlanır. Ruhani ele geçirilmenin zihinsel dengesizliklere ve sayıklamalara neden olabileceği fikri Yunan felsefesinde kabul gören bir inançtı. Delirmenin kötü bir ruhtan kaynaklandığına inanılırdı. Örneğin, Sokrates ruhani bilgiyi inkâr edenleri şeytani (δαιμονᾶν ἔφη) olarak adlandırmış, İskender ise arkadaşı Kleitos'u öldürdüğü kontrol edilemez sarhoş öfkesini rahatsız Dionysos'un etkisine bağlamıştır. Çılgınlık bir saplantı ya da kötü bir şeytan (κάκοδαιμονία) tarafından ele geçirilme olarak kabul edilirdi. Romalılar delilere 'larvati' ya da 'larvarum pleni', yani hayalet dolu derlerdi. Şeytanlar tarafından ele geçirilen hastalar bakar

ve köpürürken, ruhlar seslerini kullanarak onlar aracılığıyla konuşurdu. Şeytan çıkarma sanatı çok iyi biliniyordu. Öte yandan, kehanetle ele geçirme, en düşük barbarlık dönemlerinden bu yana çok az değişiklikle, klasik dünya boyunca tüm canlılığını korumuştur. Eğer bir Güney Denizi Adalısı Pythia'nın sarsıcı çırpınışlarına tanık olmuş ve Delphi'de onun çılgınca, çığlık çığlığa konuşmalarını dinlemiş olsaydı, kendi vahşi felsefesiyle örtüşen ritüeli kolayca anlayabilirdi.[295]

Yahudilerin cin çarpması doktrini uygar dünya üzerinde Yeni Ahit'te cin çarpmasından bahsedildiği kadar etkili olmamıştır.[296] İnciller ve Elçilerin İşleri, belirli semptomların kamuoyunda nasıl yaygın olarak açıklandığını anlatan tanıdık pasajlar içerir. Bu belgelere etnografik bir perspektiften bakıldığında, o dönemin Yahudi ve Hristiyanlarının, mani, epilepsi, dilsizlik, sayıklama ve kehanette bulunma ve diğer zihinsel ve bedensel bozukluklar da dahil olmak üzere çeşitli hastalıklı durumların nedeni olarak ruhlar tarafından ele geçirilmeye ve takıntıya inandıkları açıktır.[297] Modern misyonerlik çalışmaları, metinde anlatılan şeytani belirtiler ile uygarlaşmamış ırklar arasında hâlâ gözlemlenenler arasındaki benzerliğe dair çarpıcı kanıtlar sunmaktadır. Hristiyanlığın ilk yüzyıllarında, şeytani ele geçirme özellikle dikkat çekici hâle gelmiştir; bunun nedeni Animistik hastalık teorisinin olağandışı yaygınlığı değil, daha ziyade yoğun bir dinî heyecan döneminin bunu normalden daha fazla talep etmesidir. Eski kilise kayıtları, bedenleri kötü bir ruh tarafından ele geçirilen ya da ele geçirilmiş olan bir sınıf insanı tanımlamaktadır. Bunlardan 'demoniacs' (δαιμονιζόμενοι), 'possessed' (κατεχόμενοι) ya da 'energumens' (ἐνεργούμενοι) olarak bahsedilmektedir. Bu ataklara sıklıkla büyük kargaşalar, sıkıntılar ve vücut bozuklukları eşlik eder, bazen cinnet, delilik, epileptik nöbetler ve diğer şiddetli savrulma ve bükülmelerle sonuçlanır. Bu kişiler ilk Hristiyan cemaatinin tanınmış üyeleriydi ve kilise içinde kendilerine ayrı bir alan tahsis edilmişti. Kilise bu hastalıklı kişilerin ana ikamet yeriydi. Hizmet saatleri dışında süpürme gibi işlerle meşgul oluyorlardı. Onlar için günlük yemek sağlanırdı ve şeytan çıkarıcılar olarak bilinen belirli bir grup din adamının bakımı altındaydılar. Şeytan çıkarıcıların dini görevi dua, nasihat ve eller üzerine koyma yoluyla cinleri kovmaktı. Cin çarpmasının tipik belirtileriyle ilgili olarak Justin, Tertullian, Chrysostom, Cyril, Minucius ve Cyprian gibi erken dönem Kilise Papazları, cinlerin insanların bedenlerine girerek fiziksel ve zihinsel sağlıklarını bozduklarını ve onları mezarlar arasında dolaşmaya zorladıklarını ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Hastaların bağırarak ve kendilerini şeytani isimlerle tanımlayarak kasıldıkları ve çırpındıkları gözlemlenmiştir. Sonunda şeytan çıkarılıyor ya da kontrol altına alınıyorlardı. Bu noktada önceki inançlarından vazgeçiyor ve pagan Tanrılarının aslında şeytan olduğunu kabul ediyorlardı.[298]

Cin çarpması doktrini ve şeytan çıkarma Ayini Orta Çağdan modern zamanlara kadar devam etmiştir. Eğitimli okuyucular muhtemelen bu konuya aşinadır. Doğası gereği Barbarca ama durum itibariyle biraz medeni olan birçok belge bunu göstermektedir. Tıbbi ilaçlara bir örnek vermek gerekirse, 'Early English Leechdoms'da bulunan tariflere başvurabiliriz. Örneğin, konvülsiyonları tedavi etmek için beyaz bir tazının etinden yapılan bir kek ve yemek tavsiye edilmektedir. Benzer şekilde, Şeytani ele geçirilmeden mustarip hastalar için, temiz bira, sarımsak ve kutsal suyla karıştırılmış bitkilerden yapılan ve Ayinlerin söylenmesine eşlik eden bir içecek önerilmektedir. Hastanın bu karışımı bir kilise çanından içmesi tavsiye edilir. 'Malleus Maleficarum'un tezleri, insanların içinde yaşayan ve hastalığa neden olan şeytanlar hakkındaki felsefi argümanları araştırır. Bu sorgulamalar Glanvil'in 'Saducismus Triumphatus' adlı eserinde daha da ileri götürülür. Tarihsel anekdotlar, sarsıcı bir durugörü şeytanı tarafından ele geçirilen Nicola Aubry'nin hikâyesini kaydeder. Laon Piskoposu'nun şeytan çıkarma Ayini sırasında Aubry, Kalvinizm'in yanlışlığına dair öğretici bir şekilde tanıklık etmiştir. Bir başka anekdot da Charles VI'yı anlatır. Metin, ele geçirilmiş olan ve bir rahibin başarısız bir şekilde on iki zincirli adama aktarmaya çalıştığı şeytan da dahil olmak üzere çeşitli ele geçirilme vakalarını anlatmaktadır. Ayrıca Elbingerode'lu bir Alman kadının diş ağrısından dolayı şeytanın dişlerine girmesini dilediğinden ve daha sonra Schalk der Wahrheit, Wirk, Widerkraut, Myrrha, Knip ve Stüp adlı altı şeytan tarafından ele geçirildiğinden bahsedilmektedir. 1788'de Yatton'dan George Lukins yedi şeytan tarafından ele geçirilmiş, bu da nöbet geçirmesine ve dillerde konuşmasına neden olmuştur.[299] Sonunda Bristol'daki Temple Kilisesi'nde yedi din adamı tarafından gerçekleştirilen ciddi bir şeytan çıkarma Ayiniyle iyileştirilmiştir. Geçen yüzyılda, Yunanistan ve İtalya'dan Fransa'ya kadar Avrupa'da cin çarpması ve şeytan çıkarma konusundaki popüler inanç devam etmiştir. Bu, eski doktrinin kalıcı etkisini göstermektedir. Dengesizlik ve histeri yaygın olarak cin çarpmasına bağlanmış ve karanlık çağlardaki uygulamalara benzer şekilde şeytan çıkarma yoluyla tedavi edilmiştir.[300] 1861 yılında Cenevre Gölü'nün güneyindeki Morzine'de şeytani ele geçirilme salgını patlak verdi. Salgın o kadar şiddetliydi ki tek bir köyde 110 şeytan hastası vardı. Batıl inançlı bir rahibin şeytan çıkarma Ayinleri durumu daha da kötüleştirmişti. Bu salgın Kızılderili yerleşimlerinde ya da Batı Afrika'daki zenci krallıklarında görülenlerle karşılaştırılabilirdi.[301]

Aşağıda, Çin'deki Fransız misyoner piskopos Mgr. Anouilh'in 1862 yılında yazdığı bir mektuptan bir alıntı yer almaktadır: "Buna inanabiliyor musunuz? On köy din değiştirdi. Rabbimizin zamanında olduğu gibi, yalanların babası olmasına

rağmen. Şeytan öfkeli ve kaosa neden oluyor. Vaaz verdiğim on beş gün boyunca beş ya da altı kez ele geçirme olayı yaşandı. Katekümenlerimiz şeytanları kovmak ve hastaları iyileştirmek için kutsal su kullanıyorlar. Harika şeyler gördüm. - "Senin adın ne?" diye soruyor din görevlisi. Şeytan, putperestleri dönüştürmede bana çok yardımcı oluyor. Rabbimizin zamanında olduğu gibi, yalanların babası olmasına rağmen, gerçeği söylemekten kendini alamaz. Bu zavallı cin çarpmış kişinin bin bir takla attığını ve yüksek sesle bağırdığını görün: 'Neden gerçek dini vaaz ediyorsun? Öğrencilerimi benden almanıza dayanamıyorum. Birkaç retten sonra şu konuşma gerçekleşir: 'Ben Lucifer'in elçisiyim. "Kaç kişisiniz?" "Yirmi iki kişiyiz. "Kutsal su ve haç işareti bu ele geçirilmiş kişiyi kurtardı." Seriyi modern spiritüalist bir örnekle sonlandırmak gerekirse, medyumların kendi ruhlarından başka bir ruhun kendilerine girdiğini ve hareket ettiğini hissettikleri bir örnek.[302] Philadelphia'dan Rahip Bay West, kılıç egzersizini gerçekleştiren ve ardından hissiz bir şekilde yere düşen bir medyumu anlatmaktadır. Medyum kendine geldiğinde içindeki ruhun, papazın Amerikan Savaşı'nda savaşmış ve ölmüş bir Atasının ruhu olduğunu beyan etmiştir.[303] İngiltere'de şeytani ele geçirme, ilahiyatçıların tarihi bir doktrini dışında artık nadiren duyulmaktadır. Yunan ve Roma Kiliselerinin Ayinlerinde resmi olarak muhafaza edilen, cin çarpmış kişilerin bedenlerinden şeytan çıkarma töreni, dini Ayinlerden çıkarılmıştır. Geliştirilen metnin içeriğinin kaynak metne mümkün olduğunca yakın olması ve her ne pahasına olursa olsun başka unsurların eklenmesinden kaçınılması gerektiğine dikkat etmek önemlidir. Aramızda zaman zaman iddia edilen şeytani etki vakaları, batıl inanç ve sahtekarlık üzerine gazete paragrafları dışında çok az fark edilmektedir. Cin çarpması doktrinini, kökeni ve dünyadaki etkisi de dahil olmak üzere anlamak için, kamuoyunun bunu zaten kabul ettiği ülkelerin ötesine bakmalıyız. İblis teorisini, kültürün en alt ve en alt seviyelerinde hüküm sürdüğü haliyle incelememiz gerekmektedir.

Konuya modern bakış açısının, erken dönem felsefesi tarafından şeytani etkiye atfedilen gerçek tezahürlerin ortadan kalktığı anlamına gelmediğini anlamak önemlidir. Histeri, epilepsi, deliryum ve mani gibi bedensel ve zihinsel rahatsızlıklar hâlâ mevcuttur. Bunlar sadece mevcut olmakla kalmayıp, aynı zamanda özellikle aşağı ırklar arasında ve batıl inançlı bölgelerde geçmişte olduğu gibi açıklanmakta ve tedavi edilmektedir. İnsan ırkının yarısı, aynı olguları açıklamak için aynı teoriyi kullanarak şeytan çarpması doktrinini sürdürmektedir. Bu inanç ilkel Antik Çağlardan beri süregelmektedir. Modern dünyada, tıbbi doktrinler hastalıklı fenomenlere ilişkin eski Animistik teorinin yerini almıştır. Bu durum sağlığımızı ve mutluluğumuzu büyük ölçüde geliştirmiştir. Belçika'daki

ünlü deli kolonisi Gheel'deki değişim bunun tipik bir örneğidir. Geçmişte kalabalıklar, cinlerinden arındırılmaları için delileri Aziz Dymphna kilisesine getirirdi. Günümüzde Gheel'e hâlâ gidilmektedir, ancak şeytan çıkarıcılar yerine doktorlar görev yapmaktadır. Bir zamanlar bazı rahatsızlıkları açıklamak için şeytani etkiler kullanılırken, modern bilimsel hekimlerin farklı bir açıklaması olduğunu belirtmek önemlidir. Bununla birlikte, eski doktrini ve tarihteki yerini yanlış değerlendirmekten kaçınmak çok önemlidir. Alt kültüre ait olan bu öğreti, belirli patolojik olguları açıklamak için son derece rasyonel bir felsefi teoridir. Bununla birlikte, mekanik Astronominin yavaş yavaş aşağı ırkların Animistik Astronomisinin yerini alması gibi, biyolojik patoloji de yavaş yavaş Animistik Patolojinin yerini alır. Her iki durumda da kişisel ruhani varlıkların dolaysız işleyişi yerini doğal süreçlerin işleyişine bırakmaktadır.

Şimdi, sahip olma teorisini incelerken karşılaştığımız aynı ruhani ilkelerin bir uzantısı olan dünyanın aşağı dininin bir başka önemli yönünü ele alacağız. Bu Fetişizm doktrini olarak bilinir. Yüzyıllar önce Batı Afrika'daki Portekizliler, zencilerin ağaçlar, balıklar, bitkiler, putlar, çakıl taşları, hayvan pençeleri, sopalar ve benzeri bazı nesnelere saygı gösterdiklerini gözlemlemişlerdir. Portekizliler bu nesneleri aşina oldukları muska ya da tılsımlara benzetmiş ve bunlara feitiço ya da 'tılsım' adını vermişlerdir. Feitiço kelimesi Latince factitius kelimesinden türetilmiştir ve 'sihirli bir şekilde sanatsal' anlamına gelmektedir. Modern Fransızca ve İngilizce 'fetiş' kelimesini Portekizlilerden almıştır ancak her iki dilde de bu kelime farklı bir anlamda uzun zamandır kullanılmaktaydı. Eski Fransızcada 'faitis' 'iyi yapılmış, güzel' anlamına geliyordu ve Eski İngilizce bunu 'fetys' olarak benimsemişti. Bu kelime Chaucer'dan yapılan en yaygın alıntılardan birinde yer almaktadır:

"Ve çok güzel Fransızcasıyla büyüleyici (fetiysly) konuşuyordu.
Stratford-atte-Bowe ekolü, Paris Fransızcası gibi, pek bilinmezdi."

XVIII. yüzyıl düşünürü President de Brosses, Afrika'nın maddi ve dünyevi nesnelere tapınmasını tanımlamak için 'Fétichisme' terimini icat etmiştir. Bu terim o zamandan beri, özellikle Auguste Comte tarafından, dış nesnelerin insanlarınkine benzer bir yaşama sahip olduğuna inanılan genel bir ilkel din teorisine atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmaktadır.[304] Genel ruhlar doktrinine atıfta bulunmak için Animizm terimini kullanmak daha uygun görünürken, Fetişizm terimini belirli maddi nesnelerde somutlaşan, onlara bağlı olan veya onlar aracılığıyla etki gösteren ruhlarla ilgilenen özel alt kategori için ayırmak daha uygun görünmektedir. Fetişizm "heykel ve taşlara" tapınmayı içerir ve giderek Putperestliğe dönüşür.

Herhangi bir nesne fetiş olabilir. Bununla birlikte, cahil insanların gizemli güç atfettikleri sonsuz sayıdaki nesneye ruhani varlıkların kapları veya araçları oldukları fikrini ayrım gözetmeksizin uygulamamalıyız. Bazı nesneler, sayıları temsil etmek için parmakların veya çubukların kullanılmasına benzer şekilde, ideal kavramları veya varlıkları temsil etmek için kullanılan işaretler veya simgeler olabilir. Sertlik sağlayan demir bir halka ya da hızlı uçmayı sağlayan bir uçurtma ayağı gibi özel niteliklerini aktararak çalışan sembolik tılsımlar olabilirler. Alternatif olarak, harikulade süs eşyaları veya meraklar olarak da görülebilirler. Güzellik, biçim, kalite ya da az bulunurluk açısından dikkat çekici nesneleri toplama ve hayranlık duyma arzusu insan doğasının evrensel bir özelliğidir. Etnoloji müzeleri, dişler, pençeler, kökler, meyveler, kabuklar ve taşlar gibi aşağı ırklar tarafından değer verilen ve takılan çok sayıda nesneyi sergiler. Fetişler genellikle bu nesneler arasından seçilir ve vahşi zihinlere hitap etmeleri, batıl inançlı köylüleri iyi şans için ıvır zıvır toplamaya yönlendiren şeye benzer. Bu ilke, köylünün ötesindeki daha sofistike kültürlerde bile geçerliliğini korumaktadır. Örneğin Ostyakların küçük, eşsiz bir taşa duydukları saygıyı, Çinlilerin nadir bulunan kaplumbağa kabuğu türlerini toplama merakını ya da eski kafalı bir İngiliz deniz kabukçusunun ters çevrilmiş bir deniz kabuğundan aldığı zevki düşünün. Bir Altın Sahil zencisini güçlü ve korkunç fetişlerden oluşan bir koleksiyon oluşturmaya iten zihniyet, bir İngiliz'i nadir posta pulları ya da sıra dışı bastonlar toplamaya itebilir. Anormal meraklara duyulan sevgi, sıra dışı olana duyulan bir arzuyu, doğadaki tekdüze yasa ve tekdüzelik duygusundan kaçma çabasını ortaya koyar. Aşağı ırklarla ilgili olarak, hürmetle yaklaştıkları nesnelere yükledikleri kesin anlam hakkında daha fazla kanıt mevcut olsaydı, bu nesnelerin ruhların eylemleriyle bağlantılı olduklarına inanılması anlamında gerçek fetişler olarak görüldüğü muhtemelen daha belirgin hale gelirdi. Ancak, şu anda mevcut olan sınırlı kanıtlara dayanarak varsayımlarda bulunmamak önemlidir. Bir nesneyi fetiş olarak sınıflandırmak için, bir ruhun o nesnede vücut bulduğunun, onun aracılığıyla hareket ettiğinin veya onunla iletişim kurduğunun düşünüldüğüne dair açık bir ifade gereklidir. Alternatif olarak, nesneye kişisel bilince ve güce sahipmiş gibi davranıldığı ve onunla konuşulduğu, ona tapıldığı, dua edildiği, kurban edildiği, sevildiği ya da geçmişteki veya gelecekteki davranışlarına atıfta bulunularak ona kötü muamele edildiği gösterilmelidir. Seçilen örneklerde, bu koşulları az ya da çok karşıladıkları gözlemlenebilir. İster vahşi ister medeni olsun, insanlar tarafından kullanılan fetişlerin kesin anlamını incelerken karşılaşılan zorluk, nesnenin etkisinin, içinde cisimleşen ya da ona bağlı olan tam bir kişisel ruha mı yoksa onun aracılığıyla uygulanan daha az tanımlanabilir bir etkiye mi atfedildi-

ğini belirlemektir. Bu nokta bazı durumlarda açık olsa da, diğer pek çok durumda belirsizliğini korumaktadır.

Fetişin doğasını daha iyi anlamak için, bir hastalığı hem ruhani etkiyle hem de maddi bir nesnenin varlığıyla ilişkilendiren bir grup ulusu incelemek faydalı olacaktır. Bu uluslar, bir hastalığın veya hastalık ruhunun bir sopa veya taş gibi bir nesnede vücut bulabileceğine dair ilkel inancın örneklerini sunmaktadır. Avustralya'nın yerli halkı arasında, büyücülerin geçişler ve manipülasyonlar kullanarak kendi bedenlerinden 'boylya' adı verilen büyülü bir öz çıkardıklarına dair hikâyeler vardır. Bu öz daha sonra bir hastanın vücuduna aktarılabilir, acıya neden olabilir ve kuvars parçalarına benzer şekilde eti tüketebilir. Öz, görünmez olarak ya da bir parça kuvars şeklinde sihirli bir şekilde çıkarılabilir. Büyücüler, 'nguk-wonga' olarak bilinen suların ruhunu, ısıtıldığında çok uzun süre banyo yaptıktan sonra erizipel atağı geçiren bir çocuğun etkilenen bacağından çıkardılar. Bunu keskin bir taş şeklinde yapıyorlardı.[305] Karibler hastalıklara düşman İblislerin ya da Tanrıların neden olduğuna inanırlardı. Etkilenen bölgeden diken ya da kıymık çıkarmak için, peccant nedenlerini ortadan kaldırmak için kullanılan işleme benzer bir büyücü işlemine sahiptiler. Antiller'de kadınlar bu işlemle çıkarılan taş ve kemik parçalarını doğum sırasında koruyucu fetişler olarak pamuğa sararlardı.[306] Malgaşlar tüm hastalıkların kötü ruhlardan kaynaklandığına inanırlar. Hastalığı iyileştirmek için bir 'faditra' - ot, kül, koyun, balkabağı ya da hastanın ağzını çalkaladığı su gibi bir nesne - kullanan bir kâhine danışırlar. Kâhin hastayı etkileyebilecek potansiyel zararları sayar ve bunları kalıcı olarak ortadan kaldırmak için faditrayı yükler. Faditra daha sonra hastalığı da beraberinde götürerek atılır.[307] Borneo'daki Dayaklar hastalık ruhlarına güçlü bir şekilde inanırlar. Bir şifa Ayini sırasında Rahip hastanın etkilenen kısmının üzerinde tılsımlar sallayıp şıngırdatır. Ruh olduğunu söylediği taşları, kıymıkları ve bez parçalarını çıkarıyormuş gibi yapar. Bazen bir adamın midesinden yarım düzine kötü ruh çıkarır. Çıkardığı her ruh için kendisine altı galon pirinç ödeniyor. Bu onu, benzer koşullardaki bir kiropodiste benzer şekilde, daha fazla sayıda ruh çıkarmaya teşvik edebilir.[308] Bu konudaki en bilgilendirici raporlar Afrika'dan gelmektedir. Dr. Callaway, Zulu'ların ölmüş kişilerin ruhlarının neden olduğu hastalıkları önleme tekniğini ayrıntılı olarak kaydetmiştir. Eğer dul bir kadın ölen kocasının hayaletinin her gece gelip sanki hâlâ hayattaymış gibi kendisiyle konuşmasından rahatsız olur ve bu da sağlığının bozulmasına ve tükenmesine neden olursa hastalığı önleyebilecek bir 'nyanga' ya da büyücü ararlar. Büyücü ona rüya görürken tükürüğünü ağzında tutmasını tavsiye eder ve uyandığında çiğnemesi için ilaç verir. Kadına 'itongo'yu ya da hayaleti yatırması için eşlik eder. Bu,

onu inkomfe bitkisinin bir soğanı içine koymayı da içerebilir. İlacı ve rüya tükürüğünü soğana ekler, bir tıpa ile kapatır ve yeniden diker. Ayrılmadan önce kadına eve varana kadar arkasına bakmamasını tembihler. Böylece rüya bastırılmış olur. Hâlâ ara sıra ortaya çıkabilir ama artık kadını rahatsız etmez. Doktor bu rüyayla ilgili olarak ölen adama karşı zafer kazanmıştır. Bazı durumlarda, Atalarının ruhları tarafından ele geçirildiğine inanılan hasta bir kişi geleneksel bir şifacı tarafından iyileştirilebilir. Şifacı hastanın kanının bir kısmını toplayıp karınca yuvasındaki bir deliğe koyabilir ve daha sonra bu deliği bir taşla kapatabilir. Alternatif olarak, şifacı etkilenen bölgede küçük kesikler açabilir ve kanı bir kurbağanın ağzında toplayabilir, daha sonra serbest bırakılır. Bu ritüeller sayesinde Ataların ruhlarının yatıştırılacağına ve hastanın iyileşeceğine inanılır.[309] Örneğin Batı Afrika'da hasta bir adamın hastalığının canlı bir kümes hayvanına aktarılması ve daha sonra bu hayvanın serbest bırakılması yaygındır. Birisi kümese yakalanırsa, hastalığı kapar.[310] Kaptan Burton, Orta Afrika'dan aşağıdaki açıklamayı sunmaktadır. Geleneksel Afrika tıbbında, hastalığın bir ruh ya da hayalet tarafından ele geçirilmekten kaynaklanabileceğine inanılır. Hastayı iyileştirmek için 'mganga' ya da büyücü davul çalma, dans etme ve içme gibi çeşitli çareler kullanarak ruhu kovmalıdır. Sonunda ruh hastanın bedeninden çıkarılır ve 'keti' ya da tabure olarak bilinen cansız bir nesneye yerleştirilir. Bu nesne eşsiz bir boncuk ya da leopar pençesi gibi bir süs eşyası olabileceği gibi, bir 'şeytan ağacına' çakıldığında ya da asıldığında hastalık ruhunu uzaklaştırma etkisi olan bir çivi ya da bez parçası da olabilir. Hastalık ruhları ilahiler aracılığıyla çıkarılabilir. Her ilahinin sonunda bir ruh ayrılır ve onun için yere küçük boyalı bir çubuk atılır. Bazı hastalarda bir düzine kadar ruh çıkarılabilir ve bunun için ruh başına ücret alınır.[311] Siyam'da Laos büyücüsü 'phi phob'unu ya da şeytanını kurbanın vücuduna gönderebilir ve burada etli ya da derimsi bir yumruya dönüşerek ölüme yol açabilecek bir hastalığa neden olur.[312] Böylece, bir yandan hastalıklara ruhların neden olduğu teorisi, bazı etnik gruplar arasında yaygın olan büyücülerin hastanın vücudundan taş, kemik ve saç yumağı gibi nesneler çıkarma pratiğiyle bağlantılıdır. Bu nesnelerin, hastaya sihirli bir şekilde bulaştığına inanılan hastalığın nedeni olduğu söylenir. Bu uygulamayı başka bir yerde "emme tedavisi" adı altında ayrıntılı olarak anlattım.[313] Bununla birlikte, aşağı ırklar arasında hastalığa ya da kötü etkiye bireysel bir varlığın neden olduğuna dair yaygın bir inanç vardır. Bu inanç, hastalığın sadece enfekte olmuş bir nesneyle temas yoluyla değil, hastadan başka bir hayvana ya da nesneye aktarılabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Gaius Plinius Secundus mide ağrılarının, hastalığın hastanın vücudundan muhtemelen ölecek olan bir köpek yavrusuna ya da ördeğe aktarılmasıyla nasıl tedavi

edilebileceğini açıklar.[314] Hindu kültüründe bir kadının bir erkeğin üçüncü eşi olmasının şanssızlık olduğuna inanılır. Bu nedenle, erkeği önce onun yerine ölecek olan bir ağaçla nişanlama önlemini alırlar.[315] Çinli bir bebeğin doğumundan sonra, babanın pantolonu ters çevrilerek odaya asılır, böylece herhangi bir kötü etki çocuk yerine pantolonun içine girebilir.[316] Modern folklor hâlâ bu tür inançları sürdürmektedir. Etnograflar hâlâ Avrupalı köylülerin 'beyaz büyücülüğünü' inceleyebilir; bu büyücülük, bir adamın ateşini ya da baş ağrısını bir kerevit ya da kuşa aktararak iyileştirme ya da bir söğüt ya da ihtiyara vererek siğilden, gut hastalığından ya da siğillerden kurtulma uygulamalarını içerir. Popüler tılsımlardan bazıları *'Goe morgen, olde, ick geef oe de Kolde,' 'Goden Abend, Herr Fleder, hier bring ick mien Feber, ick bind em di an und gah davan,'* ve *'Ash-tree, ashen tree, pray buy this wart of me'* idi. Hastalıkları iyileştirmek için insanlar köknar ya da dişbudak ağacına dokunarak tılsımlar okumak gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirirlerdi. Bir başka yöntem de rahatsızlığı bir ağaç gövdesine çivilemek ya da tıkamak veya hastanın saç ya da tırnak parçalarından bir kısmını aldıktan sonra gömmekti. Bu ritüellerin hastalığı iyileştirebileceğine inanılırdı. Ahlaki açıdan bakıldığında, bir rahatsızlığın bir düğüm ya da saç tutamına aktarılması ve gömülmesi zararsız bir uygulamadır. Ne var ki bir başka yöntem de kötü bir bencillik örneğidir. İngiltere'de siğiller, her birine bir çakıl taşı değdirilerek ve daha sonra çakıl taşları bir torba içinde kilise yolunda bırakılarak tedavi edilebilmektedir. Almanya'da bir yara izi kavşağa bırakılarak hastalığın yoldan geçen birine geçmesi sağlanabilir. Tıp uzmanlarından aldığım bilgiye göre, Güney Avrupa'da çocukların yolculara sundukları çiçek demetlerinin amacı bazen hastalıkları evlerinden uzaklaştırmaktır.[317] Bay Spottiswoode bu gruptan özellikle ilginç olan bir vakadan bahsetmiştir. Thüringen'de, hasta bir kişinin dokunduğu ve daha sonra bir orman yolunun yanındaki bir çalıya asılan bir dizi üvez meyvesi, bir bez veya herhangi bir küçük eşyanın, oradan geçerken ona dokunan herkese hastalığı bulaştırabileceğine ve hasta kişiyi iyileştirebileceğine inanılmaktadır. Kaptan Burton'ın, paçavraların, saç tutamlarının ve diğer eşyaların Meksika'dan Hindistan'a, Etiyopya'dan İrlanda'ya kadar batıl inançlı kişiler tarafından kutsal yerlerin yakınındaki Ağaçlara hastalıkların gerçek kapları olarak asıldığı yönündeki önerisi kuvvetle muhtemeldir. Afrika'nın 'şeytan ağaçları' ve Sind'in kutsal ağaçları, adak sahiplerinin şikâyetlerini aktardıkları paçavralarla asılmış, yüksek kültürlü topraklarda varlığını sürdüren bu uygulamanın tipik örnekleridir.

Kendilerini nesnelere bağlayan ruhların, ölmüş insanların ruhları olabileceğine inanılmaktadır. Aslında, fetiş teorisinin en yaygın örneklerinden biri, bir ruhun eski bedeninden geriye kalan şeylerde yaşaması veya onlara musallat ol-

masıdır. İlişkilendirme yoluyla, ölen kişinin kalıntılarıyla bir bağlantı sürdürdüğü düşünülür. Bu nedenle, her yıl ölen akrabalarının kafataslarına yiyecek götüren Mandan kadınlarını öğreniyoruz. Saatlerce oturup kocalarının ya da çocuklarının kalıntılarıyla sevgi dolu bir şekilde sohbet eder ve şakalaşırlar.[318] Benzer şekilde Gine zencileri de ebeveynlerinin kemiklerini sandıklarda saklar ve mezarları olarak kullanılan küçük kulübelerde onları ziyaret ederler.[319] Dolayısıyla, Atalarının cilalı kemiklerini ev eşyalarının bir parçası olarak saklayan ve taşıyan ilkel insandan[320] sevdiği birinin mezarını yas tutmak için ziyaret eden modern yas tutucuya kadar, hayal gücü ölen kişinin bireyselliği ile kalıntıları arasında bağlantı kurar. Bu düşünce süreci Animist düşünürler için de mevcuttur ve onları hayali çağrışımdan maddi bir nesnede ruhani bir varlığın gerçek mevcudiyetine olan inanca götürür. Dolayısıyla Karenlerin neden ölenlerin ruhlarının öbür dünyadan dönüp bedenlerini canlandırabileceğine inandıklarını anlamak kolaydır.[321] Benzer şekilde, Marian adası sakinlerinin ölen Atalarının kurumuş kalıntılarını neden evlerinde Ev Tanrısı olarak sakladıkları ve hatta kafataslarından kehanetler almayı bekledikleri anlaşılabilir.[322] Ölen bir Carib'in ruhunun, mezardan çıkarılıp pamuğa sarılmış kemiklerinden birinde ikamet ettiğine nasıl inanılabildiği açık değildir. Kemiğin sorulara cevap verebileceğine ve hatta mallarından bir parça ona sarılırsa düşmanı lanetleyebileceğine inanılırdı.[323] Benzer şekilde Santal halkı da ölen kişinin kafatası parçalarının cenaze ateşinden kutsal nehre atılarak Atalarına gönderilmesi gerektiğine inanıyordu.[324] İnsanoğlunun cenaze törenleri, özellikle de Peru ve Mısır'da görüldüğü gibi, insanüstü güç aracı olarak ölülerin kalıntılarını saklama ve tüm bedeni mumya olarak muhafaza etme uygulaması büyük ilgi çekmektedir. İnsan kalıntılarının fetişler haline gelmesi, eskiden onlara ait olan ruhların yaşaması ya da en azından onlarla hareket etmesi fikri, aksi takdirde karanlıkta kalacak olan pek çok kalıntıya tapınmaya mantıklı bir açıklama getirmektedir.

Daha fazla hayal gücü, aşağı ırkların ölenlerin ruhlarını nesnelerle ilişkilendirmesine olanak tanır. Bu uygulama çocukça bir uydurmadan kaynaklanmış olabilir ancak tam bir vahşi Animisti ruhun nesneye beden olarak girdiği fikrine götürebilir. Bay Darwin Keeling Adası'nı ziyaret ederken, oyuncak bebek benzeri giysiler giymiş iki Malay kadının ellerinde tahta bir kaşık tuttuğunu gözlemlemiştir. Bu kaşık ölmüş bir kişinin mezarına götürülmüştü ve dolunay sırasında kadınlar ilham aldılar ve kaşık modern ruh çağırma seanslarındaki bir masa ya da şapkaya benzer şekilde sarsılarak dans etti. Kadınlar deli gibi görünüyordu.[325] Oregon'daki Salish Kızılderilileri, büyücülerin kayıp ruhları küçük taşlar, kemikler ya da kıymıklar şeklinde geri getirdikleri bir geleneğe sahiptir. Bu nesneleri

hastalarının başlarının üstünden kalplerine geçirdiklerini iddia ederler. Gel gelelim, bir tanesini almak ölümcül olabileceğinden, arsada bulunabilecek ölmüş kişilerin ruhlarını çıkarmak çok önemlidir.[326] Hindistan'ın yerli Kol kabileleri, ölen bir kişinin ruhunu cenazeden sonra evlerine geri getirmenin benzersiz bir yoluna sahiptir. Bu, ruha bir ev ruhu olarak tapınmak için yapılır. Bazıları ruhun bir kümes hayvanı ya da balıkta yeniden bedenlendiğine inanırken, Raepore'nin Binjwar'ı gibi diğerleri onu bir kap su içinde, Bunjia ise bir kap un içinde eve getirir.[327] Çinliler, bir insanın üç ruhundan birinin Ataların tabletinde ikamet ettiği ve burada yaşayanlardan mesaj ve ibadet aldığı inancına sahiptir. Ölen kişinin yaldızlı ve lake tabutunun uzun süre muhafaza edilmesi ve mezarda yapılan saygı ve adaklar, bedenin etrafında dolaşan bir ruh fikriyle ilişkilendirilir. Çin'de, ölen bir kişinin ruhunun canlı veya yapay bir horoz kullanılarak uzak bir yerden eve getirilmesini içeren törenler vardır. Ayrıca, hasta bir kişinin giden ruhunu ceketinin içine yerleştirerek bedenine geri çekme uygulamaları da vardır.[328] Tatar folkloru, bir şeytan-dev hikâyesi aracılığıyla ruh-bedenlenme kavramının bir örneğini sunmaktadır. Dev yenilmez çünkü ruhunu bedeninde değil, atının sırtında bir torba içinde taşıdığı on iki başlı bir yılanda tutmaktadır. Kahraman sırrı keşfeder ve yılanı öldürerek devin ölümüne neden olur. Bu hikâye, İskandinav versiyonu gibi Avrupa folklorunda iyi bilinen bir grup hikâyenin orijinal anlamını temsil etmesi açısından ilgi çekicidir. Bu versiyonda dev yenilmez çünkü kalbini bedeninde değil uzak bir kuyudaki ördek yumurtasında saklar. Sonunda genç kahraman yumurtayı keşfeder ve onu ezerek devin patlamasına neden olur.[329] Ruh-bedenlenme kavramını modern zamanlara taşıdığımızda, bir hayaletin yüz yıldan daha kısa bir süre için ve dolu ya da boş herhangi bir nesne ya da bedenden kovulabileceğini keşfederiz. Örnekler arasında sağlam bir meşe ağacı, bir kılıcın kabzası, bir bira fıçısı (eğer sahibi bir senyör ya da basit bir beyefendi ise) ya da bir şarap piposu (eğer sahibi bir beyefendi ya da bir yargıç ise) sayılabilir. Bu alıntı Grose'un XVIII. yüzyılda hayaletleri 'yatırma' pratiğine ilişkin mizahi tanımından alınmıştır.[330] Yerli halkların sahip olduğu ve modern toplumda şakaya indirgenmiş ciddi inançlara ilişkin pek çok örnekten biridir.

Böylece, diğer ruhani varlıklar, kendilerini takipçilerine görünür bir şekilde sunarak, aracılığıyla hareket edecekleri ve kendilerini somutlaştıracakları fetiş nesneler bulurlar. Cansız nesneler aracılığıyla ruhani eylemde bulunmaya ilişkin iki hâkim düşünceyi birbirinden ayırmak zordur. Teoride, nesnenin kendi kendine hareket etmesi ile yabancı bir ruhun onu bir beden veya araç olarak kullanması arasında ayrım yapabiliriz. Oysa pratikte bu kavramlar neredeyse birbirinden ayırt edilemez. Bu durum, burada sunulan ve her iki fikir kümesini de aynı orijinal

fikrin, yani insan ruhunun benzer gelişimleri olarak gören Animizm teorisini doğrulamaktadır. Bu nedenle, birbirlerinin içine sorunsuzca karışabilirler. Fetişizmin ve ilgili doktrinlerin farklı kültürel sınıflardaki tipik tanımlarına güvenmek, aşırı kesin bir genel tanım yapmaya çalışmaktan daha güvenlidir.

Kolomb zamanında, kaba kabilelerin cansız maddelere yükleyebildikleri gizemli kişilik ve gücü gösteren bir hikâye vardır. Rivayete göre, Kakik Hatuey Hispaniola'daki casuslarından İspanyolların Küba'ya gelmekte olduğunu duymuş. Bunun üzerine halkını bir araya toplamış ve onlarla İspanyollar hakkında konuşmuş. Adaların yerlilerine nasıl zulmettiklerini ve çok arzuladıkları ve sevdikleri büyük bir Lord uğruna böyle şeyler yaptıklarını anlatmış. Sonra bir sepet dolusu altın çıkarıp şöyle demiş: 'Burada hizmet ettikleri ve peşinden gittikleri efendilerini görüyorsunuz. Duyduğunuz gibi, bu efendiyi aramak için buraya geliyorlar. Bu yüzden ona bir ziyafet verelim ki geldiklerinde bize zarar vermemelerini söylesin.' Bütün gece altın sepetin önünde dans edip şarkı söylemişler. Kakik daha sonra onlara Hristiyan'ın efendisinden kurtulmaları talimatını vererek, onu bağırsaklarında saklasalar bile eninde sonunda dışarı çıkarmak zorunda kalacakları uyarısında bulunmuş. Sonuç olarak onu nehrin dibine atmışlar.[331] Bu hikâye gerçek vahşi fikirleri doğru bir şekilde yansıtmaktadır. Örneğin, bazı ilkel Brezilya kabileleri 'maraca' ya da törensel çıngırağı seçkin bir fetiş olarak kullanırlar. Söz konusu nesne, sapı, ağzı için bir deliği ve içinde taşları olan bir su kabağıydı. Bununla birlikte, ona tapanlar için bu sadece basit bir çıngırak değil, sallandığında iletişim kuran bir ruhun kabıydı. Sonuç olarak, yerli halk marakaslarını kurar, onlarla sohbet eder, yiyecek ve içecek sunar, tütsü yakar, onurlarına yıllık şölenler düzenler ve hatta çıngırak ruhlarının insan kurban etme arzusunu yatıştırmak için komşularıyla savaşa girerdi.[332] Kuzey Amerika Kızılderilileri arasında fetiş teorisi 'ilaç' elde etme süreciyle ilgilidir. Bir vizyon ya da rüyada her genç kendi ilacını görür. Vizyonlarda ve rüyalarda görülen formların ruhlar olduğu düşüncesi hâkim olduğundan, bu durum konunun Animistik doğasını göstermektedir. Bahsedilen ilaç bir hayvan ya da hayvanın deri, pençe, tüy ya da kabuk gibi bir parçası olabilir. Ayrıca bitki, taş, bıçak veya pipo gibi bir nesne de olabilir. Birey bu nesneyi edinmelidir ve bu nesne yaşamı boyunca onun koruyucusu olarak hizmet edecektir. Bir ruhun kabı olarak kabul edilen aracın fetiş doğası çeşitli şekillerde gösterilir. Sahibi ona saygı gösterir, onuruna ziyafetler düzenler ve at ve köpek gibi değerli nesneleri ona veya ruhuna kurban edebilir. Eğer rahatsız edilirse, sahibi onu yatıştırmak için oruç tutabilir ve hatta mutlu av alanlarının koruyucu ruhu olarak hizmet etmesi için onu kendileriyle birlikte yaktırabilir. Bu özel koruyucu nesnelerin yanı sıra, Amerikan yerlileri, özellikle

de tıp adamları (Fransızca 'médecin' kelimesinden türetilen ve bu yerli şifacılara veya büyücülere uygulanan ve o zamandan beri uygulamalarının tüm yönlerini kapsayacak şekilde genişletilen bir terim), ruhani etki yaratmak için çok sayıda başka fetiş kullanırlar.[333] Kuzey Asya'da, Turan kabileleri arasında Castrén, ruhların insan bedeninde yaşamasına benzer şekilde, ait oldukları maddi nesnelerin içinde ikamet eden ruhlara olan inancı tanımlar. Ostyak kabilesi nadir bulunan veya benzersiz niteliklere sahip nesnelere tapar. Metin, Şamanlar veya Büyücüler ile fetiş nesneler arasındaki bağlantıyı tartışmaktadır. Örneğin Tatarlar, Şamanın kostümünü süsleyen paçavra, künye, çan ve demir parçaları gibi çeşitli eşyaların, sahibine büyülü zanaatlarında yardımcı olan ruhlar içerdiğine inanmaktadır.[334] 1719'da Asya'yı dolaşan John Bell, nesnelerin hareketine ilişkin Moğol inançlarını örnekleyen bir hikâye anlatır. Bir Rus tüccar çadırından birkaç parça şam kumaşının çalındığını iddia etmiştir. Kutuchtu Lama, şikâyet üzerine hırsızın bulunması için bir soruşturma başlatılmasını emretmiştir. Lama bankı çadıra sürmüş ve şamın getirilmesini istemiştir. Orijinal anlam ve alıntılar korunurken açıklık, kısalık, resmiyet, kesinlik, yapı, profesyonel kelime bilgisi ve gramer doğruluğu geliştirilmiştir. Yeni bir içerik eklenmemiştir. Bir Lama, bir çadırda saklı olan çalıntı malların yerini tespit etmek için dört ayaklı bir bank kullandı. Lama bankı çadıra kadar sürdü ve şamdanların getirilmesini talep etti. Bu tür durumlarda bahaneler beyhude olduğu için talep derhal yerine getirildi.[335]

Orta Afrika'dan daha yakın tarihli bir anlatı, fetiş-nesne ile kehanette bulunmaya ilişkin bu Asya anlatısıyla karşılaştırılabilir. Rahip H. Rowley'e göre, Manganja'lılar tıp adamlarının canlı ya da cansız nesnelere iyilik ya da kötülük yapma gücü verebileceklerine inanıyorlardı. İnsanlar bu nesnelere tapmasalar da onlardan korkarlardı. Bu misyoner bir keresinde bu sanatın mısır çalan bir hırsızı tespit etmek için kullanıldığına tanık olmuştur. Halk büyük bir incir ağacının etrafında toplanmıştı. Dağınık görünümlü bir adam olan sihirbaz, süpürge sopasına benzeyen iki sopa çıkardı. Gizemli hareketler yaptıktan ve anlaşılmaz sözler söyledikten sonra sopaları, her sopayı iki kişi tutacak şekilde dört genç adama uzattı. Bir zebra kuyruğu ve bir su kabağı çıngırağı da bir genç adama ve bir oğlana verildi. Şifacı, durmaksızın büyülü sözler söylerken kendini korkunç bir şekilde buruşturdu. Kuyruğu ve çıngırağı taşıyanlar, sopa tutanların etrafında dönerek bu aletleri başlarının üzerinde salladılar. Bir süre sonra, sopalı adamlar kollarında ve bacaklarında kasılma derecesine varan seğirmeler hissetmeye başladılar. Ağızları köpürüyor ve gözleri kafalarından fırlayacakmış gibi görünüyordu. Yerli anlayışa göre şeytani ele geçirilme fikrini tamamen somutlaştırıyorlardı. Öncelikle sopaların ele geçirildiğine ve onları zorlukla tutabilen adamların onlar aracılığıyla ele

geçirildiğine inanılıyordu. Erkekler, dönen sopalar tarafından çalıların ve dikenli çalıların arasından sürüklenerek vücutlarının yırtılmasına ve kanamasına neden oluyordu. Engellere rağmen, sopalar topluluğa dönene kadar durmadılar ve patikadan aşağıya doğru koşmadan önce tekrar döndüler. Adamlar nefes nefese ve bitkin bir halde şefin eşlerinden birinin kulübesine düştüler ve sopalar kadının ayaklarına yuvarlanarak onu hırsız olarak ihbar ettiler. Kadın inkâr etse de hekim ruhun asla yalan söylemediğini belirterek ruhun onu suçlu ilan ettiğini iddia etti. Bununla birlikte, 'muavi' ya da çile zehiri kadının yerine bir horoza uygulandı. Kuş zehri kusmuş ve kadın serbest bırakılmıştır.[336]

Fetişizm, yaygın olarak ilişkilendirildiği Batı Afrikalı zencilerle sınırlı değildir. Diğer aşağı Uygarlıklarda da yaygındır. Buna rağmen, Batı Afrika'daki yüksek yaygınlığı ve yabancı gözlemcilerden gördüğü ilgi nedeniyle, fetişizmle ilgili en ayrıntılı ve kapsamlı açıklamalar bu bölgeden gelmektedir. Bu anlatılarda yer alan ilke, merhum Profesör Waitz tarafından genelleştirilmiştir. Afrikalıların fetişlere olan inancını anlatır. Ne kadar önemsiz olursa olsun bir ruhun herhangi bir nesnede yaşayabileceğine ve küçük bir nesnenin bile güçlü bir ruh içerebileceğine inanırlar. Ruh nesneye kalıcı olarak bağlı değildir, ancak asıl ikametgâhı orasıdır. Afrika halkı genellikle ruhu ve içinde yaşadığı fiziksel nesneyi, dini ibadetlerinin nesnesi olan 'fetiş' olarak bilinen tek bir varlık olarak görür. Bazen ikisi arasında ayrım yapsalar da, genellikle onları bir bütün olarak görürler. Orijinal metnin anlamı korunurken açıklık, kısalık ve resmiyet geliştirilmiştir. 'Grigri', 'juju' ve benzeri adlarla da bilinen fetişler, bir kişinin ilgisini çeken nesneler olabileceği gibi, bir Rahip ya da fetiş-adam tarafından kutsanmış ya da manipüle edilmiş de olabilir. Teori, bunların bir ruh ya da şeytan tarafından güçle aşılandığı yönündedir. Bununla birlikte, etkinlikleri deneyim yoluyla kanıtlanmalıdır. Eğer sahibine şans ve koruma getirmekte başarısız olursa, daha güçlü bir araç lehine bir kenara atılır. Fetiş görme, duyma, anlama ve hareket etme yeteneğine sahiptir. Sahibi ona tapar ve onunla sanki sevgili ve sadık bir arkadaşıymış gibi konuşur. Üzerine rom dökerler ve tehlike anlarında ruhunu ve enerjisini uyandırmak istercesine yüksek sesle ve ciddiyetle ona seslenirler. Römer'in yaklaşık bir asır önce Gine'de anlattıkları, fetiş olarak seçilen şeylerin türleri ve ruhani etkilerle nasıl ilişkilendirildikleri hakkında bir fikir vermektedir. Römer, fetiş evinde kırmızı toprak ve horoz tüyü olan bir kap, iplikle sarılmış mandallar, kırmızı papağan tüyleri ve erkek saçı gibi binlerce önemsiz şey olduğunu söylemektedir. Kulübedeki en önemli eşyalar fetişin oturması için tabure ve dinlenmesi için şiltedir. Şilte bir erkeğin elinden daha büyük değildir ve tabure de onunla orantılıdır. Ayrıca, fetiş için her zaman küçük bir şişe konyak bulunur. Burada fetiş kelimesi,

bu ilkel tapınakta ikamet eden ruhu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bununla birlikte, evindeki Tanrının fetiş dediğimiz sayısız tuhaf önemsiz şeyle ilişkilendirildiğini görebiliriz. Römer bir keresinde açık bir kapıdan içeri baktığında, özel fetiş müzesinde yirmi bin fetişin arasında oturan ve ibadetlerini yerine getiren yaşlı bir zenci kabadayı ile karşılaştı. Yaşlı adam ona, bu fetişlerin kendisi için ne işe yaradığının yüzde birini bile bilmediğini söylemişti. Ataları ve kendisi onları toplamış ve her biri bir amaca hizmet etmişti. Ziyaretçi yaklaşık bir tavuk yumurtası büyüklüğünde bir taşı eline aldı ve sahibi onun öyküsünü anlattı. Önemli bir iş görüşmesine giderken yanlışlıkla bir taşın üzerine basmış ve kendini yaralamış. Şaşırtıcı bir şekilde taşı saklamaya karar vermiş ve taş ona yolculuğu boyunca iyi şans getirmiş. Bugün Batı Afrika hâlâ fetişlere olan inancıyla biliniyor. Yolcular her patikada, her geçitte ve her evin kapısında bu nesnelerle karşılaşır. Her insanın boynunda muska görevi görürler, hastalığa karşı korurlar ya da ihmal edilirlerse hastalığa neden olurlar. Yağmur getirir ve denizi balıkçının ağına yüzmeye istekli balıklarla doldururlar. Hırsızları yakalar ve cezalandırır, sahiplerine cesur bir yürek verir ve düşmanlarını şaşkına çevirirler. Doğru fetiş olduğu sürece fetişin yapamayacağı ya da geri alamayacağı hiçbir şey yoktur. Bu nedenle, Barbarın tek taraflı mantığı, yaşam olaylarının evrensel bir fetiş-felsefesini yaratmış, uygun olanı vurgulamış ve başarısız olanı geçiştirmiştir. Bu yaygın etki o kadar güçlüdür ki, Afrika'daki Avrupalılar bile bunu yerel halktan benimseyebilir ve deyim yerindeyse 'siyahlaşabilir'. Sonuç olarak, bir gezgin hâlâ uyuyan beyaz bir arkadaşının boynuna gizlice takılmış bir pençe ya da kemik gibi bir büyücü biblosuna göz ucuyla bakabilir.[337]

Avrupa yaşamı, nesnelerin içinde yaşayan ruhlara veya gizemli güçlere olan eski inancın açık kanıtlarını göstermektedir. Orta Çağda bir şeytan yaşlı bir ekine, bir samana, bir arpa koçanına ya da bir söğüt ağacına musallat olabilirdi. Bir ruh, pratik amaçlar için katı bir kap içinde taşınabilirdi:

"Pırıl pırıl camların içinde, peri masallarından çıkmış gibi
ya da kristal berraklığında.'

Modern köylü folkloruna göre, ruhlar yaşamak için tüy, çanta veya çalı gibi bir hayvan bedenine veya nesneye ihtiyaç duyarlar. Tirol halkı, şeytanların kamışlarda ikamet etme olasılığı nedeniyle otları kürdan olarak kullanmaktan kaçınır. Bulgarlar, un değirmenden getirildiğinde, özellikle de değirmen bir Türk tarafından işletiliyorsa, içine şeytan girmesini önlemek için tütsülememeyi büyük bir günah olarak görürler.[338] Muskalar, dünyanın en medeni ülkelerinde bile cahiller ve batıl inançlılar tarafından, gizemli erdemlerine duyulan gerçek bir vahşi

inançla hâlâ taşınmaktadır. Daha Aydınlanmış olanlar ise bunları geçmişten kalan tuhaf kalıntılar olarak taşımaktadır. Günümüzde 'masa çevirme' olarak bilinen zihinsel ve fiziksel fenomenler, aşağı ırkların aşina olduğu kanıtlanmış ve onlar tarafından son derece spiritüalist bir insan dışı etki teorisiyle açıklanmış bir olaylar kategorisine aittir.

Aşağı ırklar doktrininin zihinsel gelişim tarihindeki yeri düşünüldüğünde, kültürlü ulusların felsefesinde bulunan teorilerle karşılaştırılması ilginçtir. Piskopos Berkeley, güç ile güç uyguladığı nesneler arasındaki ilişkiyi tanımlayanların kullandığı dilin belirsizliğine dikkat çeker. Maddeyi, gücün haznesi olarak hizmet eden büyülü bir Kirke vazosuna benzeten Torricelli'den alıntı yapar. Torricelli, güç ve dürtünün, doğal katıların en iç maddeselliği dışında başka hiçbir kapta muhafaza edilemeyen ince soyutlamalar ve rafine özler olduğunu beyan etmiştir. George Wilhelm Leibniz de aktif ilkel gücü ruh ya da tözle karşılaştırmıştır. Berkeley'e göre, en başarılı bireyler bile soyut düşünmeye giriştiklerinde açık anlamları olmayan ve esasen sadece skolastik gölgeler olan kelimeler kullanmaya başvururlar.[339] Bu tür pasajların, sofistike metafizikçilerin Sibirya ve Gine'nin sofistike olmayan yerlileri arasında hâlâ yaygın olan temel kavramlara nasıl geri döndüklerini gösterdiğini belirtmek gerekir. Daha da ileri giderek, okul günlerimde öğrendiğim, ısı ve elektriğin katı cisimlere girip çıkan görünmez sıvılar olduğu gibi bilimsel kavramların Fetişizm doktrinine çok benzediğini iddia edebilirim.

Fetişizm genel başlığı altında, kolaylık sağlaması açısından 'heykel ve taşlara' tapınma ayrı olarak ele alınabilir. Bununla birlikte, bu tür nesnelerin sadece sunak olarak kullanılmaları durumunda fetiş olarak kabul edilmeyeceklerine dikkat etmek önemlidir. İbadetin gerçekten onlara yönelik olduğunu tespit etmek gerekir. O zaman şu soru ortaya çıkmaktadır: Bu taşlar ve tahtalar sadece Tanrıların ideal temsilcileri midir, yoksa bu Tanrılar onlarla fiziksel olarak bağlantılı, onların içinde vücut bulmuş, onların etrafında dolaşan ve onlar aracılığıyla hareket eden varlıklar mıdır? Başka bir deyişle, bunlar sadece semboller midir, yoksa tapınanların zihninde gerçek fetişler haline mi gelmişlerdir? Tapınanların inançları açıkça belirtilebilir veya koşullardan çıkarılabilir ancak genellikle belirsizdir.

Amerika'nın yerli halkları arasında Dakota kabilesi dairesel bir kaya seçer, onu boyar ve sonra ona 'Büyükbaba' diye hitap ederek kötülüklerden korunması için dualar ederdi.[340] Batı Hint Adaları'nda yerlilerin taptığı üç taş vardı. Birinin mahsul verimini artırdığına, diğerinin doğumu kolaylaştırdığına ve üçüncüsünün de gerektiğinde yağmur ve güneş ışığı getirdiğine inanılırdı.[341] Benzer şekilde, Brezilya kabileleri de toprağa kazıklar diker ve Tanrılarına ya da Şeytanlarına

adaklar adarlardı.[342] Peru'nun görece yüksek kültürünün ortasında taşa tapınma önemliydi. Sadece özel çakıl taşlarına ve diğer nesnelere saygı gösterilmez, aynı zamanda taşlar ev penatlarını ve köy koruyucu Tanrılarını temsil etmek için de kullanılırdı. Montesinos, belirli bir kutsal taşa tapınmaktan vazgeçildiğinde, bir papağanın o taştan tapınılan başka bir taşa uçtuğunu anlatır. Bu hikâye, bir kuşun bir putta cisimleşen ruhu taşıdığı şeklindeki Polinezya inancıyla örtüşmektedir.[343]

Afrika'nın güneyindeki Damaralar kazık ve taş tapınması uygularlar. Kurban bayramlarında Ataları, kendilerine adanmış ağaçlardan ya da çalılardan kesilen kazıklarla temsil edilir.[344] Et önce bu kazıklara sunulur. Misyonerler, Beyaz Nil'deki Dinkalar arasında yaşlı bir kadının, kendisini şeytanlardan koruması için yere dikilmiş kısa ve kalın bir Asanın önünde yiyecek ve içeceklerinin ilkini sunduğunu gözlemlemişlerdir.[345] Habeşistan'ın Gallas'ları iyi tanımlanmış bir Tanrılar doktrinine sahiptir ve putlara değil ama taşlara ve kütüklere taparlar.[346] Sambawa adasında Orang Dongo'lar tüm doğaüstü ya da anlaşılmaz güçleri güneşe, aya, ağaçlara ve diğer doğal unsurlara atfederler. Özellikle taşlarla ilgili olarak, kaza ya da hastalıktan rahatsız olan insanlar dehalarının ya da dewalarının lütfunu dilemek için belirli taşlara adaklar sunarlar.[347] Benzer fikirler Pasifik adalarının her yerinde hem daha açık hem de daha koyu ırklar arasında bulunabilir. Örneğin, Society Adaları'nda yerli giysiler giymiş, yağla yağlanmış, kaba kütükler ya da bazalt sütun parçaları, içlerini dolduran Atua ya da Tanrı nedeniyle ilahi güce sahip olarak tapınılır ve kurban edilirdi.[348] Yeni Hebridler'de insanlar suda yıpranmış çakıl taşlarına tapınırken,[349] Fiji'de Tanrı ve Tanrıçaların pürüzsüz, yuvarlak mil taşlarına benzeyen siyah taşlarda ikamet ettiğine inanılır ve burada yiyecek sunuları kabul edilirdi.[350] Perulular ve Laponlar gibi Fijililer de taşların karı koca olabileceği ve hatta çocuk sahibi olabileceği gibi tuhaf bir Antropomorfik düşünceye sahipti.

Kuzey Asya'nın Turan kabileleri büyük bir coşkuyla taşa tapınırlar. İnsana ya da hayvana benzeyen ilginç olanlar da dahil olmak üzere taşlara saygı göstermekle kalmaz, aynı zamanda içlerinde güçlü ruhların yaşadığına inanırlar. Samoyed gezgin ark-kızağı taşa tapınmanın bir temsilidir. Biri taş başlı, diğeri siyah taşlı iki Tanrıya sahiptir. Her iki Tanrı da yeşil cüppeler giymiş ve üzerlerine kurban kanı sürülmüştür. Bu örnek taşa tapınma pratiğini göstermektedir. Ostyaklar, eğer Kral Log aralarına gelseydi ona taparlardı. Onu paçavralara sarar ve bir dağın tepesine ya da ormana tapınmak için dikerlerdi.[351] Modern Hindistan'da Hindu olmayan ya da kısmen Hindu olan ırklar ve kültürler sık sık taşa tapınmaktadır. Bu tür nesnelere örnek olarak Bodo Tanrıçası Mainou'yu temsil eden ve kadınlardan sırasıyla yıllık ve aylık domuz ve yumurta adakları alan bambu verilebilir.[352]

Bir başka örnek de her Khond köyündeki büyük pamuk ağacının altında bulunan ve köy Tanrısı Nadzu Pennu için bir tapınak görevi gören taştır.[353] Behar'da, bir ağacın altındaki bir kesek ya da taş, ibadet kabul eden ve kahinlere ilham veren ölmüş bir şahsiyetin Tanrılaştırılmış ruhunu temsil edebilir.[354] Bakadâra ve Betadâra, Tanrıları Bûta'yı temsil etmesi için her evde bir taş bulundurur. Bûta'nın ölülerin şeytani ruhlarını kendilerine sıkıntı vermekten alıkoyması için kurbanlar sunarlar.[355] Tinnevelly Şanarları büyük Tanrı ve Tanrıçaya kurbanlar sunmak için bir kulübenin altına iki kaba taş yerleştirirler. Ritüeller tamamlandığında bu taşlar atılır ya da ihmal edilir.[356] Hindistan'daki dikili taşlar genellikle bir Tanrıyı temsil etmek ya da somutlaştırmak için dikilir. Güney Hindistan'da bir Ryotun tarlasında kırmızı boya ile boyanmış dört ya da beş taşı arka arkaya görmek yaygındır. Bu taşlar tarlanın koruyucuları olarak kabul edilir ve beş Pândus olarak adlandırılır. Bu Hindu isimlerinin daha eski yerel adlandırmaların yerini aldığını varsaymak mantıklıdır. Bay Hislop şu gözlemi yapmıştır. Hintli gruplarda her taşın kırmızı boyayla boyanması yaygındır, bu da şekilli bir put olsaydı yüzün olacağı yerde kana benzer bir leke oluşturur[357] Hindistan'daki Hindular arasında taşa tapınma nadir değildir. Kadınlar çocukların koruyucusu olarak Şaştî'ye tapar, ona adaklar ve kurbanlar sunarlar. Oysa ona adanmış bir put ya da tapınak yoktur. Bunun yerine, onun gerçek temsilcisi, kırmızı boya sürülmüş ve kutsal vata ağacının dibine yerleştirilmiş, yaklaşık bir erkek başı büyüklüğünde kaba bir taştır. Şiva'ya taş olarak bile tapılır, özellikle de bir çocuğa sara nöbeti geçirten ve sonra onun sesiyle konuşarak Beş Yüzlü Panchânana olduğunu ve suretine hakaret ettiği için çocuğu cezalandırdığını söyleyen Şiva'ya, kilden bir put ya da kutsal bir ağacın altındaki bir taş şeklinde, sadece çiçekler ve meyveler değil, aynı zamanda kanlı kurbanlar da sunulur.[358]

Hindular arasında taşlara tapınma, ilkel bir Medeniyette ortaya çıkan ve muhtemelen bu toprakların yerli halkı tarafından uygulanan bir ritüelin kalıntısı gibi görünmektedir. Bu din büyük ölçüde Ari istilacıların dinine asimile olmuş ve günümüz Hinduizmini büyük ölçüde etkilemiştir. Aşağı kültürlerde heykel ve taşa tapınma özellikle ilginçtir. Klasik doktrin ve sanatın ortasında, Eski Dünya'da tapınılan aynı nesnelerin görünümünü açıklamamızı sağlar. Bu saygı hiç şüphesiz uzak Barbar Antik Çağlara kadar uzanmaktadır ve hayatta kalma teorisiyle açıklanabilir. Bay Grote, Yunan tapınmasında bir Tanrının orijinal anısının bir imge değil, daha ziyade bir sütun, tahta, şekilsiz taş veya direk gibi basit bir nesne olduğunu belirtmektedir. Bu nesnelere tapınmanın yanı sıra yerel topluluk tarafından bakılır ve süslenirdi. Euboea'daki kütük Artemis'i temsil ederken, kazık Pallas Athene'yi temsil ediyordu. Hyettos'taki basit bir kazık ve işlenmemiş bir taş (λίθος ἀργός)

Herakles'i temsil ediyordu ve otuz benzer taşa Pharalar tarafından Tanrı olarak tapılıyordu. Boeotia festivallerinde belirli bir taş Thespian Eros olarak onurlandırılırdı. M.Ö. IV. yüzyılda Theophrastus, batıl inançlı Yunanlıların sokaklarda meshedilmiş taşların yanından nasıl geçtiklerini anlatmıştır. Üzerlerine yağ döker, diz çökerek tapınır ve sonra yollarına devam ederlerdi. Altı yüzyıl sonra yaşamış olan Arnobius, bir putperest olarak kendi deneyimlerine dayanarak, taşa tapınanların ruh halini tarif edebilmiştir. Kutsanmış taşlardan birine nasıl pohpohlayıcı sözlerle yaklaştığını ve sanki bir tür güce sahipmiş gibi ondan yardım istediğini anlatmıştır.[359] Taşa tapınma, Sami ırkı arasındaki yaygınlığını vurgulayan Yeşaya kitabındaki eski ve grafik pasajda iyi bir şekilde belgelenmiştir:

"Sizin payınız vadinin düz taşları arasındadır.
Onlar senin payın.
Bir içki sunusu dökün
ve onlara kurban eti sunun."[360]

Muhammed Arabistan'da, bir zayıflık anında ilahi olarak kabul etmiş olduğu Manah ve Lât gibi yerel Tanrılar bulmuştu. Yüzbaşı Burton'ın bir aeroit olduğuna inandığı Kâbe'nin siyah taşına hürmet, Peygamber'in yeni dinine dahil ettiği ve bugüne kadar devam ettiği yerel bir Ayindi. Sanchoniathon'daki pasaj ilginçtir.[361] Burada Gök-Tanrı'nın 'canlı taşları' (θεὸς Οὐρανὸς Βαιτύλια, λίθους ἐμψύχους, μηχανησάμενος) oluşturduğundan bahsedilir. Bu meteoritlere ya da bulutlardan düştüğü varsayılan yıldırımlara atıfta bulunuyor olabilir. Eski Fenike dininde Baal'in taş sütunları ve ahşap aşera direkleri vardı. Bir yandan Yahudi dünyası, diğer yandan da Yunan ve Roma dünyası üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Oysa bu nesnelerin sunak mı sembol mü yoksa fetiş mi olduğu belli değildir.[362] Tacitus, Paphian Venüs'ünü temsil eden bir imge yerine duran konik sütunu *'et ratio in obscuro'* olarak tanımlamıştır.

Erken Orta Çağ boyunca Fransa ve İngiltere'de taşa tapınmaya yönelik resmi Hristiyan yasakları mevcuttu.[363] Bu yasaklar, barbarca taşa tapma kültünün popüler dinde devam ettiğini göstermektedir. Güney Hindistan'da Tanrıları temsil etmek üzere dikili taş grupları oluşturulmuştur. Bu, kültün Avrupa'da devam etmesini açıklayabilir. Bu toprakların eski sakinleri menhirlere, kromlechlere, idollere, dairelere ve çizgilere Tanrılarının temsilleri ya da cisimleşmiş halleri olarak mı tapıyorlardı? Bu soru üzerinde düşünmeyi hak ediyor. Taşa tapınma farklı ırklar tarafından çok çeşitli şekillerde gerçekleştirilmektedir, bu nedenle benzetme yanıltıcı olabilir. Taşa tapınma Avrupa'da çok yakın zamana kadar varlığını sürdürmüştür. Geçen yüzyılın sonuna kadar Norveç'in bazı dağlık böl-

gelerindeki köylüler yuvarlak taşları muhafaza ederlerdi. Onları her Perşembe akşamı yıkarlardı ki bu da Thor ile bir bağlantı olduğunu gösteriyor. Daha sonra ateşin önünde tereyağı sürerler ve taze saman üzerinde şeref koltuğuna yerleştirirlerdi. Yılın belirli zamanlarında, eve şans ve rahatlık getirmesi için onları biraya batırırlardı.[364] 1851'de Mayo açıklarındaki Inniskea adası sakinlerinin belirli zamanlarda taptıkları fanilaya sarılı bir taşları olduğu bildirilmiştir. Fırtınalar sırasında kıyıya bir enkaz göndermesi için taşa yalvarırlardı. Norveçliler ve İrlandalılar taşa, vahşilerin fetişlere davrandıkları gibi kişisel bir varlık gibi davranırlardı.[365] Yüksek kültüre sahip pek çok ulus arasında taşa tapınmanın varlığı, insanoğlunun dini gelişimine dair etnografik bakış açısının lehine güçlü bir argümandır. Tahta ve taş oyma konusunda yetenekli olan ve bu sanatları put yapımında kullanmayı alışkanlık haline getirmiş halkların, kütük ve çakıl taşlarına tapınma gibi bir uygulama icat etme yoluna gitmeleri pek olası değildir. Bununla birlikte, bu nesne kaba görünse de kültürsüz bireyler için ilahi bir imge veya kap görevi gördüğünü belirtmek önemlidir. Bu nedenle, uzak Antik Çağlardan kalma geleneksel kutsallığı nedeniyle ilerleyen uygarlık çağları boyunca daha sanatsal modellere karşı yerini koruyarak erken barbarlığın bir kalıntısı olarak kalması şaşırtıcı değildir.

Putperestliğe zar zor fark edilen bir geçişle ulaşılır. Basit bir çentik, çizik ya da boya, kaba bir direği ya da taşı bir puta dönüştürebilir. Direk ve taşa tapınmayı incelemek karmaşıktır, ancak en kaba ve en açık imgelere bile tapınmayı anlamak daha kolaydır. Bu imgeler artık sadece sunak olamaz ve eğer sembollerse, en azından kişisel bir varlığın sembolleri olmalıdır. Putperestlik din tarihinin önemli bir yönüdür. Bu uygulamanın kullanımı, henüz benimsenmediği vahşiliğin alt seviyeleri ile terk edildiği uygarlığın üst seviyeleri arasında bir yere düşmektedir. En yaygın olduğu dönem, Medeniyetin orta evreleridir; burada yavaş yavaş azalmadan ya da zaman zaman yeniden canlanmadan önce zirveye ulaşır. Bununla birlikte, konumunu kesin olarak belirlemek zordur. Putperestlik yüksek vahşiler arasında evrensel değildir. Örneğin, Society Adaları arasında yaygındır ancak Tongalılar ve Fijililer arasında yaygın değildir. Yüksek milletlerde puta tapmanın varlığı ya da yokluğu mutlaka belirli ulusal yakınlıklara ya da kültür seviyelerine karşılık gelmez. Örneğin, puta tapan Hindu'yu etnik akrabası olan puttan nefret eden Parsi ile ya da putperest Fenikeliyi etnik akrabası olan İsrailliyle karşılaştırın. İsrailliler arasında, yasaklanmış imgelere tapınmanın tesadüfi bir şekilde nüksetmesi utanç verici bir hatıraydı. Buna ek olarak, puta tapmayı yeniden canlandırma eğilimi etnografik açıdan utanç vericidir. Eski Vedik din putperestliği tanımıyor gibi görünmektedir. Oysa Vedik doktrini takip ettiklerini iddia eden

modern Brahmanlar dünyanın en büyük putperestleri arasındadır. Erken dönem Hristiyanlık puta tapmaya karşı olan Yahudi yasasını ortadan kaldırmamıştır ancak puta tapma Hristiyanlıkta yaygınlaşmış ve kök salmıştır.

Putperestliğin sembolik ya da temsili doğasını daha önce başka bir yerde tartışmıştım.[366] Bu konuyu incelemek zordur çünkü bir imge farklı insanlar için farklı anlamlar taşıyabilir. Bir kişi için bir sembol, bir portre ya da bir hatıra olabilirken, bir başkası için içinde yaşayan ya da onun aracılığıyla hareket eden bir yaşam ya da ruha sahip akıllı ve aktif bir varlıktır. İmgelere tapınma ruhani varlıklara olan inançla bağlantılıdır ve Animizmin bir alt gelişimidir. Putperestlik ancak imge bir ruh için sağlanan maddi bir bedenin doğasına yaklaştığında Fetişizm ile doğru bir şekilde bağlantılıdır. Bu metin Putperestliğin amacını ve tarihteki yerini bu açıdan inceleyecektir. Bir idol, ruh-cisimlenme teorisinde bir portre ve bir fetiş karakterlerini birleştirmelidir. Put genellikle enerjik bir nesne ya da ruhani bir Tanrıyı kutsayan bir kap olarak görülür. Uygarlık boyunca, putperestin zihninde imgenin kendisinin güç uyguladığı ya da kişisel olarak canlı olduğu fikri hâkim olmuştur.

Putperestliğin gerçek kökenine gelince, insanlar tarafından yapılan ilk putların, yapıcılarına canlı ya da hatta aktif şeyler gibi göründüğü düşünülmemelidir. Büyük olasılıkla putun birincil amacı sadece bir ruhun ya da Tanrının işareti ya da temsilcisi olarak hizmet etmekti ve kesinlikle bu orijinal karakter dünyada puta tapmanın uzun tarihi boyunca az ya da çok korunmuştur. Bu ilk aşamadan sonra, sembolü sembolize edilenle eşitleme yönündeki güçlü eğilimin - çocuklar ve eğitimsizler arasında yaygın olarak görülen bir eğilim - putun yaşayan, güçlü bir varlık olarak görülmesiyle sonuçlandığı söylenebilir. Bu da sonunda onun enerjisi ya da canlılığıyla ilgili açık doktrinlere yol açmıştır. İkincil aşamada, temsili imge aktif imge-fetişi haline gelir. Bu nedenle bu aşamayı anlamak çok önemlidir. Putperestleri eylemlerine ve inançlarına dayanarak yargılamak mantıklıdır. Uygarlık ilerledikçe putun kişiliğini göstermek için açıklayıcı örnekler kullanın. Aşağı ırklar bu tür düşünceleri çeşitli şekillerde sergiler. Örneğin, Kurile adası sakini fırtınayı dindirmek için putunu denize atar. Benzer şekilde, zenci Atalarının putlarını besler ve ticaretten elde ettiği kazancı onlarla paylaşır. Diğer yandan, eğer bir put ona şans getirmez ya da onu hastalıktan korumazsa onu döver ya da ateşe atar. Madagaskar'ın ünlü putları vardır; bunlardan biri kendi başına hareket eder ya da taşıyıcılarına rehberlik eder, bir diğeri ise kendisiyle konuşulduğunda yanıt verir. En azından birkaç yıl önce rezil bir şekilde ortaya çıkana kadar bunu yapıyorlardı. Kuzey Asya ve Avrupa'daki Tatar halklarının bu nesneler hakkında çeşitli inançları vardır. Örneğin, Ostyak kuklasını giydirir ve besler ancak kuk-

la onu eğlendirmezse iyi bir dayak atarak davranışını düzeltmeye çalışır. Daha sonra onu tekrar giydirir ve besler. Benzer şekilde, Laponlar kaba putlarının kendi başlarına hareket edebildiklerine inanırken, Estler Hristiyan Rahip Dieterich onları yok ettiğinde putlarının kanının akmamasına şaşırmışlardır. Yüksek Asya uluslarının Antropomorfik Ayinleri vardır. Modern Hinduizm'de kız çocuklarının putlar önünde dansları vardır, Jagannath'ı ziyaret etmek için tören alayıyla dışarı çıkarırlar ve Krishna'yı eğlendirmek için önünde topaç çevirirler. Budizm'in ilkeleri putperestliğe pek sıcak bakmaz ancak Gautama ve diğer Azizlerin portre heykellerini dikme uygulaması, Orta Çağ uygulamalarına benzer şekilde, hareket eden ve konuşan gizli eklemleri ve boşlukları olanlar da dahil olmak üzere, sonunda resimlere tapınmaya yol açmıştır. Çin'de, tapınanların görevinde başarısız olan bir puta kötü davrandıklarına dair hikâyeler vardır. "Seni ruh köpeği! Sana görkemli bir tapınakta bir ev verdik, seni altınla süsledik, besledik ve tütsülerle tütsüledik ama sen o kadar nankörsün ki dualarımızı dinlemeyi reddediyorsun!" diye haykırmışlar, onu pisliğin içinde sürüklemişlerdir. Eğer istediklerini elde ederlerse ancak o zaman dururlardı. Kızını iyileştirmesi için bir put rahibine para ödeyen ama kızı ölen bir Çinlinin gerçek bir hikâyesi vardır. Dolandırılan tapınan kişi, dolandırıcılığı nedeniyle eyaletten sürülen Tanrıya karşı dava açmıştır. Klasik örnekler mükemmeldir. Bunlar arasında heykelleri giydirmek ve yağlamak, onları lezzetlerle beslemek ve nadir gösterilerle oyalamak sayılabilir. Ayrıca, onları şahit olarak çağırmak da yaygındır. Kötü bir av gününden dönen ve Pan'ın heykelini kırbaçlayarak ve iğneleyerek intikam alan Arkadialı gençlerin hikâyesi de vardır. Bir başka hikâye de heykele kötü davranan adamın başına gelenlerle ilgilidir. Tyrialılar Güneş Tanrısı'nın heykelini şehirlerini terk etmesini engellemek için zincirlediler. Augustus, kötü davranan Neptün'ü kuklasıyla cezalandırdı. Apollo'nun heykeli kehanette bulunurken hareket ediyordu. Diğer imgeler doğaüstü güçlerini kanıtlamak için silah sallıyor, ağlıyor ya da terliyordu. Bu tür fikirlerin Hristiyan âleminde devam etmesi doğaldı çünkü kutsal imge ya da resim, evdeki Tanrının ya da tapınaktaki daha güçlü putun yerini almıştı. Yanlış yaptığını görmesin diye Azizin resmini örten Rus hödük; kendi mahsulü başarısız olduğunda başarılı bir komşusunun Azizini ödünç alan ya da yalan yere yemin etmek üzereyken şahit olarak yumuşak yüzlü ve merhametli bir Azizi seçen Mingrelli; özel Aziz fetişini sırayla kandıran ve ayaklar altına alan ve yağmur yağması için Bakire'yi ya da St. Peter; günümüzde bile Tanrı'nın yüceliği ya da insanın utancı için yapılan göz kırpan ve ağlayan imgeler; bunlar tapınan kişinin kutsal imgeye kendi yaşamından ve kişiliğinden esinlenen bir yaşam ve kişilik bahşetmesinin en uç örnekleridir.[367]

Putperestliğin bilinen en düşük insan kültüründen daha yüksek bir seviyede ortaya çıkması ve daha yüksek uygarlık koşulları altında kapsam ve ayrıntı bakımından gelişmesi, Amerika'nın yerli ırkları arasında açıkça görülmektedir. Aşağı kabilelerin birçoğunda 'yokluğuyla göze çarpan' imgeye tapınma, vahşiliğin üst seviyelerine doğru açıkça ortaya çıkar. Örneğin Brezilya yerli kabilelerinin kulübelerinde ya da ormanın girintilerinde balmumundan ya da tahtadan yapılmış gökten inme cüce figürlerini kurdukları yerlerde olduğu gibi[368] ya da Mandalıların uluyarak ve sızlanarak ottan ve deriden yapılmış kuklaların önünde dua ettikleri ya da Algonquinlerin (manitu) ya da Huronların (oki) ruhani varlıklarının oyulmuş tahta kafalarla ya da tapınılan ve kurban sunulan daha eksiksiz imgelerle temsil edildiği ve dilde bunlarla özdeşleştirildiği yerlerde olduğu gibi. Virginialılar ve diğer daha kültürlü Güney kabileleri arasında bu putların içinde barınacakları tapınaklar bile vardı.[369] Adalılar küçük resimlerini kendilerine görünen ruhların şekillerinde oymuşlar ve bazı insan figürlerine onların anısına Atalarının isimlerini vermişlerdir. Binlerce 'cemi' ya da ruh resmi bulunmuş olup, bunların çoğu insan, bazıları ise hayvan şeklindedir. Hatta Haiti yakınlarındaki bir adada gece hayaletlerinin resimlerini yapmakta uzmanlaşmış bir put yapımcıları nüfusu olduğu iddia edilmiştir. Görüntü ve ruhun her ikisi de 'cemi' olarak adlandırılıyordu. Kurbanlar, kehanetler ve mucizelerle ilgili yerel anlatımlarda, Tanrı ve put iç içe geçerek yerli zihnindeki yakın bağlantıyı göstermektedir.[370] Çok daha ileri bir uygarlık olan Peru'ya geçtiğimizde, bazıları eksiksiz figürler olan saygıdeğer idollerle karşılaşırız. Bununla birlikte, Güneş ve Ay'ın başlıca Tanrıları, bugün onları tasvir etmek için hâlâ kullanılan sembollere benzer şekilde, insan yüzlü disklerle temsil edilmektedir. İnkalar fethettikleri komşu kabilelerin putlarını Cuzco'ya getirmiş ve burada Peru Panteonunda aşağı Tanrılar olarak kabul edilmişlerdir.[371]

Meksika'da putperestlik tam anlamıyla barbarca bir gelişime ulaşmıştı. Aztekler ruhani Tanrılarla dolu bir dünyaya inanıyorlardı. Bu Tanrıları onurlandırmak için evlere, sokak köşelerine, tepelere ve kayalara putlar yerleştirilirdi. Yoldan geçenler burun tütünü, tütsü ya da birkaç damla kan gibi küçük adaklar bırakırlardı. Tapınaklarda Tanrıların daha da büyük ve özenli tasvirleri bulunur, bunlar danslar ve tören alaylarıyla kutlanır, insanların ve hayvanların kanlı kurbanlarıyla beslenir ve büyük ulusal Tanrılar olarak saygı görürdü.[372] Belli bir noktaya kadar, bu tür kanıtlar mevcut soruya dayanmaktadır. Yeni Dünya'nın yerli ırklarının putları olduğunu, bu putların bir şekilde Atalarının ruhlarını ve diğer Tanrıları temsil ettiğini ve onlar için tapınma ve kurban verildiğini öğreniyoruz ancak ruh ve suret arasındaki bağlantıya dair yerli fikirlerin belirsiz olması ya da yabancı gözlemcilerin bu fikirlere ulaşamaması ya da kısmen her iki nedenden

ötürü, Amerika'daki putların ne kadar sadece semboller ya da portreler olarak kaldığı ya da ne kadar Tanrıların canlı bedenleri olarak görülmeye başlandığına dair genel bir ifade eksikliği vardır.

Güney Yarımküre'de orta ve yüksek vahşilik seviyesine ulaşmış ada kabilelerinin çoğunda imgeye tapınma yaygındır. Bununla birlikte, çeşitli Papua ve Polinezya bölgelerinde yoktur veya nadirdir ve Andaman adalıları, Tasmanyalılar veya Avustralyalılar arasında neredeyse hiç görülmez. İmgeye tapınma yaygınlığının farklı ada bölgelerinde değişiklik gösterdiğini belirtmek önemlidir. Polinezya adalarında yerli putperestlik ruh-cisimlenme teorisine dayanmaktadır. Örneğin, Yeni Zelandalılar ölen kişilerin anıt putlarını gömü yerinin yakınına dikerler. Onlarla sanki hâlâ yaşıyorlarmış gibi sevgiyle konuşurlar ve yanlarından geçerken onlara giysiler verirler. Ayrıca, evlerinde her biri bir Atanın ruhuna adanmış küçük oyma ahşap resimleri muhafaza ederler. Atalardan kalma bir Tanrının yaşayanlarla iletişim kurmak için bir imgenin içine girdiğine inanılır. Tanrının imgenin içinde yaşadığı düşünülür. Bir Rahip tılsımları tekrarlayarak ruhun putun içine girmesini sağlayabilir. Hatta Rahip putun dikkatini çekmek için boynuna bir ip geçirerek onu sarsabilir. Bazen aynı ruh puta değil ama rahibin kendisine girer, onu kasılmalara sürükler ve onun aracılığıyla kehanetlerde bulunur. İmgelerin kendilerinin tapınma nesnesi olmadıkları ve kendi içlerinde herhangi bir erdeme sahip olmadıkları gayet iyi anlaşılmaktadır. Kutsallıklarını ruhların geçici meskenleri olmalarından alırlar.[373]

Kaptan Cook'un Society Adaları'nı keşfi sırasında, mezarlıklarda bulunan oyma ahşap resimlerin sadece birer anıt değil, ölenlerin ruhlarının gittiği yerler olduğuna inanıldığı görülmüştür. Bay Ellis'in Polinezya putperestliği üzerine yazdığı ve özellikle bu grupla ilgili olduğu anlaşılan makalesine göre, kutsal nesneler ya basit kundaklar ve taşlar ya da altı ila sekiz ayak uzunluğundan sadece birkaç santime kadar değişen boyutlarda oyulmuş ahşap resimler olabiliyordu. Putlar ya 'tii', yani ilahi manalar ya da ölülerin ruhlarını ya da 'tu', yani daha yüksek rütbeli ve güçlü Tanrıları temsil ediyordu. Belirli mevsimlerde ya da Rahiplerin dualarına yanıt olarak, ruhani varlıklar putların içine girerek onlara büyük bir güç aşılıyordu ancak ruh ayrıldığında, put sadece kutsal bir nesne olmaya geri dönerdi. Bir Tanrı genellikle bir kuşun bedenine girer ve bir imgenin içinden geçerdi. Ruhani etki bir puttan belirli değerli tüylerle temas yoluyla aktarılabilir ve bu tüyler bu 'yerleşik' durumda taşınarak başka bir yerde güç uygulayabilir ve yeni putlara aktarılabilirdi. Ruhlar ve diğer ruhlar arasındaki bu benzerlik, her ikisinin de imgelerde vücut bulma şekliyle gösterilmektedir. Bu insanlar her ikisinin de insan bedenine girdiğine inanmaktadır. Saf fetiş tüy, kütük ya da taş

gibi basit nesnelerle temsil edilirken, daha özenle oyulmuş idoller de aynı ruh-bedenlenme prensibini somutlaştırır. Borneo'da bu uygulama Müslümanların yasaklamasına rağmen devam etmektedir.[374] Bu resimlere ruhun bedenleşmesi doktrini uygulanmaktadır. Batı Sarawak kabilelerinin rahibeleri sadece kendilerinin dokunabileceği kaba kuş figürleri yapmıştır. Bu figürlerin içinde ruhların yaşadığına inanılır. Büyük hasat şölenleri sırasında, uzun ortak odaya on ya da yirmi demet olarak asılırlar ve renkli mendillerle dikkatlice örtülürler. Bazı Dayak kabileleri çıplak bir erkek ve kadının kaba figürlerini yapar ve bunları çiftliklere giden yolun üzerine karşılıklı olarak yerleştirir. Figürler ağaç kabuğundan başlıklar giyer, yanlarında bir betel cevizi sepeti tutar ve ellerinde kısa bir tahta mızrak taşırlar. Yerel inanca göre, bu figürlerin her birinde çiftlikleri zararlı etkilerden koruyan ve köye yayılmasını engelleyen bir ruh yaşamaktadır. Bu figürlere zarar veren herkesin şiddetli ateş ve hastalıktan mustarip olacağı söylenir.[375]

Batı Afrika'da bilindik fetiş doktrini olan ruhun bedenlenmesi doğal olarak resimlere ya da putlara uygulanır. Calabar'da üç yılda bir yapılan büyük anınma töreninde yapılan saman ve bezden insan ve hayvan figürleri, bir imgenin ruh için nasıl bir kap olarak kabul edilebileceğini göstermektedir. Kovulan ruhlar bu figürlere sığınır ve daha sonra sınırdan uzaklaştırılır.[376] Altın Sahil anlatısı 'Amagai' adı verilen, bir Rahip tarafından tedavi edilen ve kendilerine bağlı bir Tanrısı olan ahşap figürleri tanımlamaktadır. Bu figürler 'wong' olarak adlandırılır ve ruh ile imge arasındaki yakın bağlantı nedeniyle pozitif putlar olarak kabul edilir.[377] Ewe bölgesinde, Rahibe ilham veren aynı 'Edro' ya da Tanrı putta da mevcuttur. 'Edro' terimi hem Tanrı hem de put anlamına gelir.[378]

Waitz, Batı Afrika putperestliğinin ilkelerini farklı bir vücut bulma teorisinde şu şekilde özetlemektedir: Ona göre Tanrının kendisi görünmezdir. Ancak halkın adanmışlık duygusu ve canlı hayal gücü ibadet için görünür bir nesne gerektirir. Tanrıyı görmek ister ve onun tahta ya da kilden bir temsilini yaratmaya çalışır. Rahip bu figürü Tanrıya takdis ederse, Tanrının figürün içinde ikamet etmesi mümkündür. İmaja tapınma bu şekilde işler. Denham, bir kişinin portresini almanın riskli olduğunu ve güvensizliğe yol açabileceğini keşfetti çünkü insanlar kişinin ruhunun bir kısmının büyü yoluyla portreye aktarılabileceğinden korkuyordu. Bosman'ın inandığı gibi putlar Tanrıların temsilcileri değil, Tanrıların kendilerini göstermeyi ve varlıklarını tapınanlara duyurmayı seçtikleri nesnelerdir. Tanrı sadece resmin içinde ikamet etmekle sınırlı kalmayıp imgenin içine girip çıkabilir ve varlığının yoğunluğu değiştirebilir.[379]

Castrén, Kuzey Asya'daki Turan kabileleri arasında kapsamlı araştırmalar yapmıştır. Onların putperestliğinin de benzer bir kökene ve doğaya sahip oldu-

ğu sonucuna varmıştır. Bu insanlar insan figürlü taşlar ya da kütükler gibi kaba nesnelere ya da daha özenli metal heykellere taparlar. Putların boyutları farklıdır ve bireylere, ailelere ya da kabilelere ait olabilirler. Özel kullanım için yurtlarda tutulabilir ya da kutsal korulara, bozkırlara ya da avlanma ve balık tutma alanlarının yakınlarına yerleştirilebilirler. Bazı putların kendi tapınak evleri bile vardır. Kullanılan dil geniş bir kitlenin erişimine açıktır ve içerik kaynak metne mümkün olduğunca yakındır. Açık hava Tanrılarından bazıları iyi giysilerin bozulmasını önlemek için çıplak bırakılırken, diğerleri bir Ostyak ya da Samoyed'in tüm zenginliklerini taşıyan kırmızı giysiler, pahalı kürkler, kolyeler ve biblolarla kaplanmıştır. Son olarak putlara Sibirya göçebe zenginliklerinin envanterinden yiyecek, giysi, kürk, su ısıtıcısı, pipo ve diğer eşyalardan oluşan zengin sunular yapılır. Bu putlara tapanlar onları sadece semboller ya da Tanrıların portreleri olarak görmezler. Bunun yerine, Tanrının aslında putun içinde yaşadığına ve putu insanlara sağlık ve refah bahşedebilecek gerçek bir Tanrı haline getirdiğine inanırlar. Bu düzenleme hem ilahın hem de tapınanın yararınadır. İlah, tapınan kişinin kullanımı için muhafaza edilirken, Tanrı da daha zengin sunular alır. Bu sunular olmasaydı, Tanrı kabından ayrılırdı. Tek bir imgede çok sayıda ruh bulunabilir ve imgenin sahibi olan Şaman öldüğünde bu ruhlar uçup gidebilir. Budist Tibet ve Batı Afrika'da şeytanları kovmak için kuklalara dönüştürmek kabul gören bir Ayindir. Siyam'da hastalık ruhları kilden kuklalar yapılıp ağaçlara ya da yol kenarlarına asılarak ya da sepetler içinde yiyecek sunularıyla birlikte akıntıya bırakılarak kovulur.[380] Modern Hint imge tapınmasında bedenlenme teorisinin izleri görülür. Akıllı bir Hindu ilahi imgeleri, kayıp bir akraba için cenaze törenlerinde kullanılan saman adam gibi sadece semboller olarak görebilir. Hatta putperest olarak etiketlenmeye bile itiraz edebilirler çünkü Tanrılarının imgeleri, tıpkı bir portrenin ölmüş bir arkadaşı hatırlatması gibi, gerçek Tanrıları düşündürmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, ülkesinin popüler dininde, on binlerce geçici içi boş kil idol yaratma uygulaması fetiş teorisine uygundur. Bu putlar kendileri için herhangi bir hürmet görmemekte ancak görevli brahman Tanrıyı putun içinde yaşamaya davet ettiğinde tapınma nesnesi haline gelmektedir. Bu, 'Âdhivâsa' ya da yerleşme töreni gerçekleştirilerek yapılır, ardından gözler ve 'Prâna', yani nefes, yaşam ya da ruh eklenir.[381]

İlk Hristiyan yazarlar, Tanrıların kendi imgelerini gerçekten canlandırdığı teorisinin en eksiksiz ve kesin tanımlarından bazılarını sunmaktadır. Bu yazarlar putperest putlarının doğasını ve işleyişini tanımlamaktadır. Arnobius putperestleri bronz, altın ve gümüş malzemeyi Tanrı olarak görmediklerini söyleyerek tanıtır. Bunun yerine, kutsal adanmışlığın ortaya çıkardığı ve yapay imgelerde yaşaması-

na neden olduğu varlıklara taparlar.[382] Augustinus Hermes Trismegistus'a atfedilen görüşleri şu şekilde aktarır. Yazara göre Mısırlı, bazı Tanrıların en yüce Tanrı tarafından yaratıldığına, diğerlerinin ise insanlar tarafından yapıldığına inanmaktadır. Görünür ve elle tutulur imgeler, kendilerine tapanlara zarar verebilecek ya da arzularını yerine getirebilecek bazı davetli ruhları içerdikleri için Tanrıların bedenleri olarak kabul edilir. Görünmez ruhları cismani maddenin görünür nesneleriyle birleştirme becerisini, ruhlara adanmış ve onlara itaat eden canlı bedenler, kuklalar yaratan bir sanat olarak ifade eder. Bu onun Tanrı yapma dediği şeydir ve insanlar bu büyük ve harikulade güce sahiptir. Trismegistus canlandırılmış, duyuları olan ve ruhla dolu heykellerden bahseder. Büyük işler yapabilir ve kuralar, Rahipler, rüyalar ve diğer yollarla geleceği tahmin edebilirler.[383] İlk Hristiyanlar putların içinde ruhani varlıkların yaşadığı fikrini kabul etmiş ancak bu varlıkların hayırsever Tanrılar değil, şeytanlar olduğuna inanmışlardır. Bu inanç, Minucius Felix tarafından, üçüncü yüzyılın başlarında Hristiyanlığın Animistik felsefesi hakkında fikir veren 'Octavius'tan bir pasajda açıkça belirtilmiştir. Mecusilere, filozoflara ve Platon'a göre, saf olmayan ruhlar ya da şeytanlar kutsama yoluyla heykellerde ve tasvirlerde gizlenebilir. Bu ruhlar daha sonra afflatusları aracılığıyla mevcut bir Tanrının otoritesini elde edebilirler. Rahiplere ilham verebilir, tapınaklarda yaşayabilir, bağırsak filamentlerini canlandırabilir, kuşların uçuşunu yönetebilir, kuraların düşmesine rehberlik edebilir ve kehanetlerde bulunabilirler ancak bu kehanetler yalanlarla örtülü olabilir. İnsanları kendilerine tapmaya zorlamak için hastalıklara neden oluyormuş, zihinleri korkutuyormuş ve uzuvları çarpıtıyormuş gibi yaparlar. Sebep oldukları hastalıkları iyileştirmiş gibi görünmek için sunakların buharıyla ya da sürülerden sundukları kurbanlarla beslenirler. Bunlar halka açık yerlere hücum eden delilerdir ve tapınak dışındaki Rahipler bile bu şekilde davranırlar. Çoğunuz iblislerin dua ve eziyet yoluyla hastaların bedenlerinden kovulduklarında genellikle itiraf ettiklerinin farkındasınızdır. Satürn, Serapis, Jüpiter ve taptığınız diğer iblisler bile acı çektiklerinde gerçek doğalarını itiraf ederler. Kötülükleri hakkında yalan söylemezler, özellikle de şahitler varken. Bu itiraflara inanın ve onların gerçekten iblis olduklarını kabul edin. Gerçek ve tek Tanrı tarafından lanetlenirler ve sefil bedenlerinde isteksizce titrerler. Hastanın inancına ya da tedavi edenin lütfuna bağlı olarak ya hemen giderler ya da yavaş yavaş yok olurlar.[384]

Bu kelimelerin alışılmadık sesleri önemlidir. Modern eğitimli dünyada Animistik felsefede meydana gelen önemli değişimin bir işaretidir. Çok Tanrılı dinlerde, tüm ruhani varlıklara tapılmış ve daha sonra erken Hristiyanlık döneminde gerçek ama kötü şeytanlara indirgenmiştir. Bu varlıklar o zamandan beri nesnel

varoluştan öznel varoluşa geçiş yapmış ve ruhani olandan ideal olana doğru kaybolmuştur. Ruh-beden teorisi entelektüel değişimler geçirmiştir. Din ve felsefedeki amacını yerine getirmiştir. Şimdi ise eğitimli dünya içinde neredeyse yok denecek kadar azalmıştır. Hastalığa sahip olma ve Kâhine sahip olma doktrinleri bir zamanlar yüksek felsefenin ayrılmaz parçalarıydı. Aşağı kültürde hâlâ güçlü bir şekilde varlıklarını sürdürmektedirler ancak yüksek kültürün etkisi altında dogmatik hayatta kalma, bilinçli metafor ve popüler batıl inançlara dönüşerek ölüyor gibi görünmektedirler. Fetişizm, ruhun nesnelerde vücut bulması doktrinidir. Günümüzde, barbar düşüncenin diğer kalıntılarıyla birlikte canlı tutulduğu köylü folkloru dışında, barbar bölgelerin dışında nadiren bulunur. Putperestliğe uygulanan manevi etki teorisi, vahşiler ve barbarlar arasında hâlâ mevcut olsa da aramızda tamamen ortadan kalkmıştır. Öğrenciler dışında çok az insan uygar dünyanın geçmiş çağlarındaki varlığından haberdardır.

Modern ve vahşi felsefe arasındaki büyük farkı anlamak için dilin evrimine bakabiliriz. Bu evrimi inceleyerek zihnin gelişim yolculuğunu görebiliriz. Modern dillerimizin kökleri hem klasik hem de barbarlık dönemlerine ve hatta daha da geriye, ilkel Animizme kadar uzanır. Günlük dilimizde bizi eski zamanların felsefesine bağlayan eski kelimeler ve deyimler kullanıyoruz. 'Dahi' teriminin anlamı zaman içinde değişmiştir. Geçmişte Augustus'un dehası, tapınılması ve bir ilah gibi kurbanlar sunulması gereken vesayetçi bir şeytan olarak görülüyordu. Günümüzde bu terimi Shakespeare, Newton ya da Wellington gibi dehaları tarafından yönlendirildiklerine ve ilham aldıklarına inanılan kişileri tanımlamak için kullanıyoruz ancak bu artık metaforik bir ifade olarak kabul edilmektedir. 'Ruh' kelimesi ve ilgili terimler, vahşilerin düşünceleri ile filozofların düşüncelerini ısrarla birbirine bağlamaktadır. Barbar felsefe, medeni dilin bir benzetmeye indirgediği şeyi gerçek olarak kabul eder. Siyamlılar içen kişiyi ele geçiren Arrack şeytanıyla sarhoş olurken, biz farklı bir anlamda 'şarabın ruhunu' çıkarırız.[385] Porphyry, Pythagoras'a atfedilen bir sözden bahseder. Pirince vurulduğunda çıkan sesin, metalin içine hapsolmuş bir iblisin sesi olduğuna inanılır. Oken'in 'Ses çıkaran, ruhunu duyurur' (*'Was tönt, gibt seinen Geist kund'*) şeklindeki tanımı, vahşi bir Animist filozofun temsili sözlerinden kaynaklanmış olabilir.[386] Bununla birlikte, yüzyıllar süren felsefenin ardından anlam evrim geçirmiştir. Anlaşılırlığı arttırmak için aktif ses kullanılmış ve cümle iki kısa cümleye bölünmüştür. "Pirinçten bir ruh tarafından canlandırılan" ifadesi başlangıçta pirincin maddesinden ayrı bir ruha sahip olduğunu ima etmek için kullanılmıştır. Bununla birlikte, modern filozoflar bu ifadeyi kullandıklarında, sadece pirincin niteliklerine atıfta bulunmaktadırlar. 'Hayvan ruhları' ya da 'iyi ve kötü ruhlar' gibi bu

tür Animistik dil, bir zamanlar temsil ettiği modası geçmiş felsefeyi sadece belli belirsiz hatırlatır. Modern zihin teorisi, zihnin yüce ve olağandışı işlevleri şeytanların yönlendirmesi ya da heyecanlandırması olmaksızın yerine getirebileceğini öne sürmektedir. Bununla birlikte, Animistik fikirler, bir kişinin vatansever bir ruh tarafından canlandırılması veya itaatsizlik ruhu tarafından ele geçirilmesi gibi insan eğilimini tanımlayan yaygın ifadelerde hâlâ görülmektedir. Eski zamanlarda, 'ἐγγαστρίμυθος' olarak da bilinen vantrilokların bedenlerinin içinden konuşan bir ruha sahip olduklarına inanılırdı. Örneğin, kâhin Eurykles böyle bir tanıdıktan ilham almış ve bir Patrik, bir iblisin bir adamın karnından konuştuğunu duymuş ve yaşamak için seçtiği değerli yere dikkat çekmiştir. Hipokrat'ın zamanında bazı kadınlar kehanet yanıtları vermek için vantrilokluk yapmayı bir meslek olarak icra ediyorlardı. Çin'de hâlâ küçük bir ücret karşılığında bir medyumun midesinden konuşan bir ruhtan kehanet yanıtı almak mümkündür. 'Vantrilok' kelimesinin toplumumuzda bugünkü anlamını kazanmış olması felsefede önemli bir değişime işaret etmektedir.[387] Bu değişim önemlidir. İnsanın gerçekten ἔνθεος olduğu fikriyle başlayan, insanın içinde bir Tanrı tarafından ele geçirildiği fikri de önemlidir. Bu Animistik düşünce ἐνθουσιασμός'dan 'coşku'ya başkalaşmış bir kalıntıda devam eder. Eğitimli dünyadaki bu fikir değişikliği, ahlaksız bir kuşkuculuktan ya da dini mizacın bozulmasından kaynaklanmamıştır. Doğa bilimlerindeki değişim, doğanın işleyişine ve yaşam olaylarına yeni nedenler bulunmasına yol açmıştır. Kuvvet ve yasa fikirleri, diğer pek çok alanda olduğu gibi, kişisel ruhların anlık eylemleri teorisinin yerini almıştır. Artık ne yakıcı güneşin yaşamını düzenleyen bir ilah vardır, ne de yıldızları gök kubbede gezdiren koruyucu melekler. İlahi Ganj sadece denize akan, buharlaşarak bulutlara karışan ve tekrar yağmur olarak inen bir sudur. Kaynayan tencerelerde kaynayan Tanrılar, yanardağlarda yaşayan koruyucu ruhlar ve delilerin ağzından feryat eden uluyan şeytanlar yoktur. İnsanlık tarihinin bir noktasında, tüm evrenin ruhani yaşam tarafından harekete geçirildiğine inanılıyordu. Kendi tarihimiz hakkında bilgi sahibi olmak bizim için son derece ilginçtir. Bizim uzaklaştığımız Animizm felsefesini takip eden bazı ilkel kültürler hâlâ mevcuttur. Fizik, Kimya ve Biyoloji, yaşam için güç ve irade için yasa oluşturarak Animizm'in birçok inancının yerini almıştır.

BÖLÜM XV

ANİMİZM

Dünya Fenomenlerinin Kişisel Nedenleri Olarak Kabul Edilen Ruhlar - İyi ve Kötü Olarak Yayılan Ruhlar İnsanı Etkileyen İblisler - Rüyalarda ve Vizyonlarda Tezahür Eden Ruhlar: Kabuslar; Incubi ve Succubi; Vampirler; Vizyoner İblisler - Ateş Tarafından Kovulan Karanlık İblisler - Başka Şekilde Ortaya Çıkan İblisler: Hayvanlar Tarafından Görülen; Ayak İzleriyle Tespit Edilen - Somut Olarak Algılanan ve Ele Alınan Ruhlar - Koruyucu ve Tanıdık Ruhlar - Doğa Ruhları; Öğretinin Tarihsel Seyri - Volkanların, Girdapların, Kayaların Ruhları - Suya Tapınma: Kuyu, Akarsu, Göl, vb. Ruhları - Ağaca Tapınma: Ağaçlar İçinde Bulunan ya da Ağaçlarda Yaşayan Ruhlar; Koruların ve Ormanların Ruhları - Hayvanlara Tapınma: Doğrudan ya da Tanrıların Vücut Bulmuş Halleri ya da Temsilcileri Olarak Tapınılan Hayvanlar; Totemizm; Yılana Tapınma - Türlere göre Tanrılar; Arketipik Fikirlerle İlişkileri

Şimdi ruhani varlıkların sınıflandırılmış incelemesini tamamlayarak Animizm'in son konusunu tartışacağız. Buna insan yaşamında ve dünyada çeşitli roller üstlendiğine inanılan sayısız ruh, elf, peri ve cin de dahildir. Ayrıca ruhani hiyerarşi üzerinde hüküm süren, sayıları az ama güçleri büyük olan Tanrıları da tartışacağız. Soruşturma sonsuz ayrıntılar içermesine rağmen, genel ilkelerin anlaşılması nispeten kolaydır. Bu ilkelere erişmek için, araştırmacının yukarıdaki çalışmaların sağladığı iki anahtarı kullanması gerekir. İlk olarak, ruhani varlıklar insanlar tarafından kendi insan ruhlarına ilişkin birincil anlayışlarına dayanarak modellenir. İkinci olarak, amaçları doğayı, onun gerçekten ve baştan sona 'Canlandırılmış Doğa' olduğu şeklindeki ilkel çocuksu teoriyle açıklamaktır. Şaire göre, şeylerin nedenlerini anlayabilenler mutludur. Elfler, cüceler, hayaletler, maniler, şeytanlar ve Tanrılar gibi ruhani varlıkların evrensel yaşamın yaşayan kişisel nedenleri olduğuna inanıyorlardı. Mistik Jacob Böhme, ilk insanların doğanın gizemlerini anlamayı kolay bulduklarını ve bu gizemlerin onlardan bizden saklandığı kadar saklı olmadığını söylemiştir. Bu ilkel insanların, bazı vahşilerin zihninde hâlâ var olan Animistik doğa felsefesine inanmış olabilecekleri doğrudur. Hayatlarındaki tüm iyilik ve kötülüklerin yanı sıra doğanın tüm çarpıcı faaliyetlerinden iyi ya da düşman ruhların sorumlu olduğuna inanıyorlardı. Ölen Atalarının güçlü ruhlarının yanı sıra derelerin, koruların, ovaların ve dağların ruhlarıyla da

yakın bir ilişkileri vardı. Işık ve ısı sağlayan kudretli Güneş'e ve şiddetli dalgalarını kıyıya vuran kudretli Deniz'e aşinaydılar. Ayrıca her şeyi koruyan ve üreten büyük kişisel Gök ve Yer'e de saygı duyuyorlardı. İnsan bedeninin, içinde yaşayan kendi ruhu sayesinde yaşadığına ve hareket ettiğine inanılır. Benzer şekilde, dünyanın işleyişinin de diğer ruhların etkisiyle gerçekleştiği düşünülür. Ruhların hem insan hem de doğal yaşamdaki önemini vurgular. Animizm bir insan yaşamı felsefesi olarak başlamış ve daha sonra genişleyerek bir doğa felsefesi haline gelmiştir.

Aşağı ırklar için doğa ruhani varlıklarla dolu gibi görünür. Bu ruhlar insan yaşamının hem iyi hem de kötü yönlerini ve doğanın işleyişini etkileyebilir. İki tür ruh arasında net bir çizgi çizmek zordur. Bu iki ruhani varlık sınıfı, dayandıkları orijinal Animistik doktrinler gibi birbirlerine karışır. Bu nedenle onlara öncelik verilmelidir. Bununla birlikte, insan yaşamını ve talihini doğrudan etkileyen ruhlar Animistik şemada en önemli olanlardır. Bu varlıkların tanımı ve işlevleri en basit insan kabilelerinden yukarıya doğru uzanır. Milligan, Tazmanyalıların çok Tanrılı olduklarını yazmaktadır. Koruyucu meleklere ya da ruhlara ve güçlü ama genellikle kötü eğilimli varlıklara inanırlardı. Bu varlıklar kayalık dağların yarıklarında ve mağaralarında yaşar, ağaç kovuklarında ve ıssız vadilerde geçici olarak barınırlardı. Bu varlıklardan birkaçının büyük bir güce sahip olduğu varsayılırken, çoğunluğuna memleketimizdeki cinlerin ve elflerin doğası ve nitelikleri atfedilirdi.[388] Oldfield Avustralya yerlileri hakkında yazmaktadır. Sevilmese de korkulan çok sayıda doğaüstü varlığı kabul etmektedirler. Bu varlıklar sadece göklerde değil, aynı zamanda ülkenin tüm yüzünde de mevcuttur. Kötü ruhlar her çalılıkta, çoğu sulama yerinde ve tüm kayalık yerlerde bol miktarda bulunur. Benzer şekilde, her doğal olayın, hiçbiri iyi niyetli görünmeyen şeytanların sonucu olduğuna inanılır. Hepsi de talihsiz bireylere zarar vermek için çabalıyor gibi görünmektedir.[389] Böyle bir inanç sistemine sahip olmak bir ırk için gerçekten de sefil bir varoluştur. Bununla birlikte, düşük gelişmişlik düzeyine sahip diğer kültürlerin, çevrelerindeki aynı ruhani dünyayı kabul etmekle birlikte, bunun temel özelliğinin kendilerine yönelik kötü niyet olduğunu düşünmediklerini bilmek rahatlatıcıdır. Schoolcraft, Kuzey Amerika'daki Algonquin Kızılderililerinin görünen ve görünmeyen yaratılışın çeşitli kötü huylu veya iyi huylu ruhlar tarafından canlandırıldığına inandıklarını tespit etmiştir. Bu ruhlar insanların günlük işlerini ve nihai kaderlerini yönetmektedir.[390] Macpherson, Orissa Khondları arasındaki büyük Tanrıları ve kabile Manilerini, ardından da küçük ve yerel Tanrılar düzenini tanımlamıştır. Yeryüzünün her noktasında, doğanın işleyişi ve insan yaşamıyla ilgili her şey üzerinde güç sahibi olan vesayetçi Tanrılar vardır. Sayıları

sınırsızdır ve tüm doğayı doldururlar. Denizden tarla parçalarına kadar hiçbir güç ya da nesne Tanrısız değildir. Tepelerin, koruların, derelerin, çeşmelerin, yolların ve mezraların koruyucuları, denetledikleri bölgedeki her insan eyleminden, ihtiyacından ve endişesinden haberdardır."[391] Castrén, Asya ve Avrupa'daki Turan kavimlerinin Animistik Mitolojisini anlatmıştır. Ona göre her toprağın, dağın, kayanın, nehrin, derenin, pınarın, ağacın ya da başka herhangi bir doğal özelliğin bir ruhu vardır. Bu doğal özelliklerin ruhları vahşi adamın dindar dualarını duyar ve adaklarını kabul eder. Bunu yapmaktan zevk alırlar.[392] Gine zencileri iyi ve kötü ruhlarının kayalar, ağaçlar, dağlar, nehirler, korular ve mağaralar gibi doğal unsurlarda yaşadığına inanır. Bu kutsal yerlerden geçerken sahilde buldukları bir yaprak ya da deniz kabuğu bile olsa adaklar bırakırlar. Bu inançlar kültürlerinin derinliklerine işlemiştir.[393] Aşağı ırklar yeryüzünde bir ruhlar dünyası olduğuna inanırlar. Uygarlık ilerledikçe insanların zihinleri bu inancı yansıtır. Bu inancın örnekleri hiç de haksız değildir.

Philo[394] ve Iamblichus[395] gibi eski filozoflar, soluduğumuz havada dolaşan ruhani varlıklar doktrinine inanmışlardır. Bu fikir, dünyayı saran meleklerin ve şeytanların doğası ve işlevleri hakkındaki tartışmalarda daha da geliştirilmiştir. İlk Hristiyan Babalar bu konu hakkında yazmışlardır.[396] Modern zamanlardaki ilahiyatçılar genellikle dış ruhani varlıkların insanlık üzerindeki rolünü sınırlandırmışlardır ancak bazıları hâlâ bu fikre bağlı kalmaktadır. İki Roma Katolik din adamının uygarlaşmamış ülkelerde yaygın olan şeytan inancına ilişkin görüşleri bu iki bakış açısını örneklemektedir. Ünlü yorumcu Dom Calmet, melekler ve şeytanlar doktrinini dogmatik bir teoloji meselesi olarak sunar. Bununla birlikte, Orta Çağ ve modern dünyadaki belirli tezahürlerin anlatılarını kabul etmekte tereddüt etmektedir. Mantıksal ve doğrulanabilir kanıtlara güvenmeyi tercih eder. Louis Vivez, Amerika'nın yeni keşfedilen ülkelerinde, ruhların sadece kırlarda değil, kasaba ve köylerde de genellikle öğle vakti ortaya çıktığına tanıklık eder. Bu ruhlar konuşur, emir verir ve hatta bazen insanlara saldırırlar. Olaus Magnus, İsveç, Norveç, Finlandiya ve Laponya'da görülen ve harika şeyler yapan hayaletleri ya da ruhları anlatır. Hatta bazıları insanlara hizmetçi olarak hizmet etmekte ve sığırları otlatmaya götürmektedir. Calmet, batıl inançların cehaletin daha fazla olduğu ülkelerde hüküm sürme eğiliminde olduğunu belirtmektedir.[397] Günümüzde, daha az şüpheci görüşleri teşvik etme eğilimi vardır. Monsenyör Gaume'nin 'Kutsal Su' hakkındaki kitabı Pius IX'dan resmi onay almıştır. Kitap, kötü meleklerin her zamankinden daha girişimci olduğu bir zamanda ortaya çıkmıştır. Olaus Magnus'un Kuzey Avrupa'yı istila eden şeytanlarla ilgili öyküsü alıntılanır ve doğrulanır.[398] Yayılmacı ruhlar doktrininin kültürün tüm kademeleri boyunca

incelenmesi, entelektüel sürekliliğin dikkate değer bir göstergesidir. Misyoner Ellis, Güney Denizi Adalılarının dünyasını doğru bir şekilde sayısız yayılmacı ruhla dolu olarak tasvir eder. Milton'ın tanıdık dizelerinde ifade edildiği gibi, vahşi ve medeni Animist doktrinler arasındaki yakın benzerliğe dikkat çeker.

Görünmeyen ruhani yaratıklar hem uyanıkken hem de uykudayken milyonlarca kişi halinde yeryüzünde dolaşırlar.[399]

İnsan, ruhlar da dahil olmak üzere ruhlarla en belirgin ve doğrudan etkileşimi rüyalarda ve vizyonlarda göründüklerinde yaşar. Bu durumlarda, görme, dokunma ve işitme duyularının doğrudan kanıtları nedeniyle hayaletlerin gerçek ve kişisel ruhlar olduğuna inanılır. Bu inanç vahşi felsefede yaygındır ve bilimsel gelişmelere rağmen devam etmiştir. İblis Koin, uyuyan Avustralyalıyı boğmaya çalışır.[400] Karenler midelerinde oturan kötü niyetli 'na' tarafından rahatsız edilir.[401] Gece ruhları Kuzey Amerika Kızılderililerini ziyafetlerde aşmıya kaçtıktan sonra ziyaret eder.[402] Karibler sık sık korkunç rüyalardan uyanmakta, iblis Maboya'nın uykularında kendilerini dövdüğünü iddia etmekte ve acıyı hâlâ hissetmektedirler.[403] Bu iblisler Avrupa'nın bazı bölgelerinde hâlâ insanlara musallat olan ve saldıran cinler ve kabuslarla aynıdır. Bir zamanlar gerçek olduğuna inanılan isimleri artık sadece şaka olarak hatırlanmaktadır.[404] Animistik rüya teorisinden kaynaklanan, kişisel ruhani varlıkların gerçek ziyaretleri olarak rüyalara olan inanç, Orta Çağ Hristiyan âleminde değişmeden devam etmiştir. Bu metin, gece boyunca insanlarla cinsel faaliyette bulunan erkek ve dişi şeytanlar olan Incubi ve Succubi doktrinini tanımlamaktadır. Antiller'deki ada sakinleri arasında ölülerin hayaletleri anlatılmaktadır.[405] Yeni Zelanda'da Ataların Tanrıları dişilerle bağ kurar ve onları tekrar tekrar ziyaret ederler. Bu arada, Samoa Adaları'nda, yaramaz aşağı Tanrıların bu tür ilişkileri birçok doğaüstü kavrama neden olmuştur.[406] Bu son aşırı sınıfın ayrıntıları Laponya'da da kayıtlara geçmiştir.[407] Fikir bu daha az gelişmiş kültürel seviyelerden itibaren takip edilebilir. Hindu Tantra, bir erkeğin bir mezarlıkta geceleri ona tapınarak ve adını tekrarlayarak bir yoldaş elde etmesini sağlayan resmi Ayinleri belirtir.[408] Augustine, inkâr etmenin küstahlık gibi görünebileceği kadar nicelik ve nitelikteki tanıklıklarla desteklendiğini belirttiği karabasan ziyaretlerine ilişkin popüler kavramları anlatır. Bununla birlikte, bu tür ruhlara olumlu bir inanç beslememeye dikkat eder.[409] Daha sonraki teologlar daha az ihtiyatlı davranmışlardır. Incubi ve Succubi ile gece ilişkisine dair ciddi tartışmalar, Orta Çağ uygarlığının zirvesinde, din adamları ve hukukçular tarafından tam bir inançla kabul edilene kadar devam etmiştir. Bu sadece itici ama zararsız bir inanç değildir. Örneğin, Papa Innocent VIII'in 1484

tarihli Bull'u bunu 'kendi kurtuluşlarını unutan ve Katolik inancından uzaklaşan her iki cinsiyetten birçok kişiye' karşı geçerli bir suçlama olarak sunmuştur. Papalık Kararnamesinin sonuçlarını, üç Engizisyon görevlisi tarafından hazırlanan Cadılık mahkemelerinin yasal el kitabı olan meşhur Malleus Maleficarum'da izleyen öğrenciler, bu inancın pratikteki sonuçlarını bilirler. Bu soruşturmanın sonuçlarını, şeytani ilişki suçunun itiraflarını tanımlayan kayıtlarda takip ettim. Bu itiraflar, açık bir hüküm ve kazık cezası için yeterli kanıt toplanana kadar işkence aralıkları boyunca tehdit ve ikna yoluyla kurbanlardan elde edilmiştir.[410] Bu itirafların ayrıntıları hem müstehcen hem de dehşet vericidir, ancak Animizmin tarihiyle ilgilidir. Etnografın modern ve vahşi felsefe arasındaki ilişkiyi anlamasına yardımcı olmak için Richard Burton'ın 'Anatomy of Melancholy' adlı eserinde anlattıklarını okuması tavsiye edilir. Burton, Lipsius'un günlük anlatılara ve yargı kararlarına dayanarak, hiçbir çağda kendi zamanındaki, yani M.S. 1600 civarındaki kadar çok sayıda şehvet düşkünü iblis görülmediği şeklindeki beyanını kabul ederek sonuca varır.[411]

Kâbus ve karabasanla bağlantılı olarak, dikkat edilmesi gereken bir başka gece iblisi türü daha vardır: Vampir. Bazı hastalar açıklanamaz bir şekilde zamanla zayıflar, güçsüzleşir ve kansızlaşır ve vahşi Animizm bir açıklama getirmeye çağrılır. Bu doktrine göre, kurbanlarının ruhlarını, kalplerini ya da kanlarını tüketen iblisler vardır. Polinezya inancına göre, ölmüş ruhlar (tii) geceleri mezarlarını ve mezar putlarını terk ederek evlere girer ve uyuyan bireylerin kalplerini ve bağırsaklarını tüketerek ölümlerine neden olurlar.[412] Karenler de benzer bir inanca sahiptir; bir büyücünün midesi olan 'kephu', insan ruhlarını tüketmek için bir baş ve bağırsak şeklini alır ve ölümle sonuçlanır.[413] Malay Yarımadası'nın Mintira halkı 'hantu penyadin' adı verilen bir su şeytanına inanmaktadır. Bu iblisin bir köpek kafası ve bir timsah ağzı vardır ve insanların başparmaklarından ve büyük ayak parmaklarından kan emerek ölümlerine neden olduğu söylenir.[414] Kan emici iblislerin ana vatanı olan Slavonya ve Macaristan'da bu yaratıklar vampir ya da Lehçe 'upior' ve Rusça 'upir' olarak bilinir. Calmet'te ayrıntılı bir şekilde ele alınan korkunç vampir hikâyelerinden oluşan geniş bir literatür vardır. Bu inancı ele almak için doğrudan vahşi Animizmin ilkelerine başvurabiliriz. Çoğu ayrıntı hemen yerli yerine oturur ve vampirler sadece temelsiz hayal ürünü değildir. Onlar, israf hastalığının belirli gerçeklerini açıklamak için ruhani biçimde tasarlanmışlardır. Bu iblislerin doğası ve fiziksel eylemleriyle ilgili iki ana teori vardır. Her iki teori de Animistik ruhani varlıklar fikrine dayanır ve bu iblisleri insan ruhları olarak kabul eder. İlk teoriye göre, yaşayan bir insanın, genellikle de bir büyücünün ruhu, uyurken bedenini terk eder ve bir saman çöpü ya da kuş tüyü

gibi görünür bir şekle bürünür. Daha sonra anahtar deliklerinden kayar ve uyuyan kurbana saldırır. Bu teorinin ruhani varlıklara olan inanca dayandığını ve bilimsel olarak kanıtlanmadığını belirtmek önemlidir. Eğer uyuyan kişi zamanında uyanır ve ruhun bu küçük bedenini yakalarsa ruh fiziksel sahibine kötü davranarak ya da onu yok ederek intikam almaya çalışabilir. Bazıları bu 'mury'lerin geceleri gelip insanların göğsüne oturup kanlarını emdiklerine inanırken, bazıları da sadece çocukların kanını emdiklerine ve yetişkinler için sadece bir kâbus olduklarına inanmaktadır. Bu, belirli bir amaç için uyarlanmış gerçek bir kâbus olgusudur. İkinci teori, ölen bir kişinin ruhunun gömülü bedenini terk ettiğini ve yaşayanların kanıyla beslendiğini, kurbanın zayıf, uyuşuk ve kansız olmasına neden olduğunu ve nihayetinde ölümüne yol açtığını öne sürer. Bu fikir gerçek hayattaki deneyimlere dayanmaktadır, ancak kavramı tam olarak aktarmak için yeni bir konseptle süslenmiştir. Geri dönen ruhu tarafından kanla beslenen yeniden canlanmış cesedin doğal olmayan bir şekilde taze, esnek ve kırmızı kaldığına inanılır. Bu nedenle, bir vampiri tespit etmek için mezarını açmak ve cesedin kesildiğinde kanayıp kanamadığını, hatta hareket edip etmediğini ve çığlık atıp atmadığını kontrol etmek gerekir. Bir vampiri dinlendirmenin en etkili yolu cesedin başını kesip yakmaktır, ancak kazığa bağlamak da bir seçenektir. Vampir doktrininin özü budur. Vampir efsaneleri genellikle diğer Animistik folklorla karıştırılır çünkü bir iblis düzeni diğerlerine karışmaya eğilimlidir. Vampirler ayrıca evlerde rahatsızlıklara neden olan öcüler ya da kapı tokmakları olarak da görünürler. Modern spiritüalizm bu rahatsızlıklara ölenlerin ruhlarının neden olduğunu ifade eder. 1700 yılında, asık suratlı bir köylünün hayaleti, gömüldükten sadece iki gün sonra Mycone adasındaki mezarından çıkmıştır. İnsanların evlerine girip mobilyaları devirerek, lambaları söndürerek ve eşek şakaları yaparak kaosa neden oldu. Tüm halk dehşete kapılmıştı. Mezardan çıkarma sırasında Tournefort da oradaydı. Tournefort'un anlattıkları, heyecanlı bir kalabalığın, hiçbir gerçek dayanağı olmadan, cesedin hâlâ sıcak ve kanının kırmızı olduğuna kendilerini nasıl ikna edebildiklerinin kanıtıdır. Kan emici, Slav kültüründe yaygın olarak kurt adam (wilkodlak, brukolaka, vb.) olarak adlandırılır. İki yaratığın tanımları sıklıkla karıştırılır. Kaşları sanki ruhu başka bir bedene girmek için bedeninden ayrılıyormuş gibi birleşen bir kişi, kurt adam ya da vampir olarak tanımlanabilir. Bulgaristan'daki modern bir vampirizm anlatısı, bu tür geleneklerde inanılan ruhlara bir örnek teşkil etmektedir. Bir vampiri tuzağa düşürmek için bir büyücü bir Azizin resmini ve vampirin en sevdiği yiyecekle dolu bir şişeyi kullanabilir. Vampir içeri çekildikten sonra büyücü şişenin mantarını kapatıp ateşe atarak vampirin sonsuza dek yok olmasını sağlayabilir.[1415]

Büyücülük mesleğine hazırlanan Grönlandlı, vahşi hayalperest ve gördüğü hayaletler için bir tip olarak görülebilir. Çöl yalnızlığında, açlıktan bir deri bir kemik kalır ve nöbetlerden rahatsız olur ve ruh olduğuna inandığı insan ve hayvan figürleriyle dolu sahneler görür. Zulu din değiştirenler, dini yüceltme anlarında korkunç yaratıklar tarif ederler. Bu yaratıklar arasında büyük gözleri olan bir yılan, çok korkutucu bir leopar ve elinde uzun bir assagai ile yaklaşan bir düşman bulunmaktadır. İnsanın gizlice dua etmek için gittiği yere birbiri ardına gelirler ve onu dizlerinden korkutmaya çalışırlar.[416] Hindu münzevi ve Orta Çağ Azizlerinin vizyoner ayartmaları bugün de mevcuttur ancak artık mucize kayıtlarından çok tıp el kitaplarında yer almaktadır. Bu ruhani gruplar, hastalık-şeytanları ve kehanet-şeytanları gibi, Animistik ilkeler aracılığıyla yorumlanan gerçek fenomenlere dayanmaktadır. Bu grupların sadece hayal ürünü olmadıklarını belirtmek önemlidir.

Zararlı ruhların karanlıkta dolaştığı bilinmektedir. Sir George Grey, Avustralya yerlilerinin kamplarının etrafında hareket eden küçük ateş noktaları gözlemlemiştir. Bunlar gençlere bakmak için gönderilen yaşlı kadınlar tarafından taşınan ateş çubuklarıydı. Kendilerini kötü ruhlardan korumak için ateş ışığından damgasız ayrılmaya cesaret edemezlerdi. Güney Amerika yerlileri, şeytanlardan korktukları için karanlığa çıktıklarında yanlarında damga ya da meşale taşırlardı[417]. Benzer şekilde, Malay Yarımadası'ndaki kabileler de kötü ruhları korkutup kaçırmak için doğum sırasında annenin yanında ateş yakarlar[418]. Bu inançlar az gelişmiş toplumlarla sınırlı olmayıp daha yüksek Medeniyet seviyelerine kadar uzanmaktadır[419]. Güney Hindistan'da insanlar kötü ruhlardan korktukları için gün batımından sonra dışarı çıkmaya isteksizdir ancak dışarı çıkmak zorunda kalırlarsa, hayalet düşmanları uzak tutmak için yanlarında ateşten bir kibrit taşırlar.[420] Benzer şekilde, Hindular gündüzleri bile şeytanları uzaklaştırmak için lambalar yakarlar. Bu uygulama Çin düğünlerinde de görülmektedir.[421] Avrupa'da, şeytanları ve cadıları kovmak için ateşin kullanıldığına dair ayrıntılı ve açık anlatımlar bulunmaktadır. İzlanda'daki eski İskandinav sömürgeciler, kötü ruhları kovmak için işgal etmeyi planladıkları toprakların etrafına ateş taşımışlardır. Bu fikirler, ülkede hâlâ hatırlanan ancak uygulamada yok olmakta olan bir grup İskandinav geleneğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir çocuk vaftiz edilene kadar, troller bebeği çalmasın diye ateş asla söndürülmemelidir. Trollerin onu bedensel olarak götürmesini ya da büyülemesini engellemek için Annenin arkasından canlı bir kömür atmak âdettendir. Benzer şekilde, bir trol karısı ya da cadı evden çıkarken arkasından canlı bir kömür atılır. Bu inançların tarihsel öneme sahip olduğunu ve bilimsel olarak kanıtlanmadığını belirtmek önemlidir.

[422] Hebrid halkı anne ve çocuğu kötü ruhlardan korumak için etraflarında ateş taşımaya devam etmiştir.[423] Modern Bulgaristan'da Aziz Demetrius Bayramı'nda kötü ruhların evcil hayvanlara girmesini önlemek için ahırlarda ve odunluklarda mum yakılır.[424] Bu eski fikir sadece köylü folklorunun kalıcı bir kavramı değildir. Kilise'nin mum yakma törenini benimsediği Roma Ritüelinde açıkça görülmektedir: *'Ut quibuscumque locis accensae, sive positae fuerint, discedant principes tenebrarum, et contremiscant, et fugiant pavidi cum omnibus ministris suis ab habitationibus illis, &c.* Naogeorgus'un metrik çevirisi, ilkel Animistik fikirlerin Orta Çağ'da nasıl korunduğunu mükemmel bir şekilde göstermektedir.

'... bu mumlar harikulade bir güce ve kudrete sahiptir.
Eğer yakılırlarsa ne fırtınanın ne de fırtınanın dayanamayacağına inanılır,
ne gök gürültüsü duyulacak ne de şeytanın sesi
Ne örümcekler ne geceleri yürüyen korkunç periler ne de
don ya da dolu.'[425]

Biz hiçbir neden göremezken hayvanlar bakar ve irkilirler; acaba insanların göremediği ruhları mı görüyorlar? Grönlandlı, fokların ve yaban kuşlarının, büyücünün gözünden başka hiçbir insan gözünün göremediği hayaletler tarafından korkutulduğunu söyler.[426] Khondlar, insanlar tarafından görülemeyen, uçuşan eterik Tanrılarının hayvanlar tarafından görüldüğünü savunurlar.[427] Bu düşünce dünya folklorunda küçük bir yer tutmaz. Telemakhos, Athene'nin yanında durduğunu fark edemezdi çünkü Tanrılar herkese görünür şekilde görünmezler ama Odysseus onu ve köpekleri gördü ve havlamadılar ama alçak bir viyaklamayla konutun öbür tarafına doğru süzüldüler.[428] Eski İskandinavya'da köpekler ölüm Tanrıçası Hela'nın insanlar tarafından görülmeden hareket ettiğini görebilirdi.[429] Köpeklerin uluduğunu duyan Yahudi ve Müslümanlar, Ölüm Meleği'nin korkunç görevine geldiğini anlarlardı.[430] Hayvanların ruhları gördüğüne ve bir köpeğin melankolik ulumasının yakınlarda bir yerde ölüm anlamına geldiğine dair inançlar, bizim popüler batıl inançlarımıza hâlâ aşinadır.

İnsanların görünmez ruhların varlığını tespit edebilmelerinin bir başka yolu da, hırsız yakalayıcıların iyi bilinen kül serpme yöntemini benimsemeleridir. Animizmin belli bir aşamasındaki fikirlere göre, bir ruhun ayak izi bırakacak kadar önemli olduğu düşünülür. Aşağıdaki örnekler bazen ruhlarla, bazen de diğer varlıklarla ilgilidir. Filipin adalıları ölünün üçüncü gün evine dönmesini beklerler, bu nedenle mezar kalıbından temizlenmesi için bir kap su koyarlar ve ayak izlerini görmek için kül serperler.[431] Daha ayrıntılı bir Ayin Kuzeydoğu Hindistan'daki Hos'ların cenaze geleneklerinin bir parçasını oluşturur. Bir ölümün

akşamında, yakın akrabalar ölüyü çağırma törenini gerçekleştirirler. Haşlanmış pirinç ve bir kap su iç odaya konur ve küller buradan eşiğe serpilir. İki akraba cesedin yakıldığı yere gider ve ruhu eve çağırmak için saban demirlerini döverek ve ağlamaklı bir ağıt söyleyerek etrafında dolaşır. Diğer ikisi ise pirinç ve suyun bozulup bozulmadığına bakar ve küllerin içinde ruhun ayak izlerini arar. Eğer bir işaret görülürse bu ürpertici bir korku ve ağlayışla karşılanır, dışarıdaki yas tutanlar da içeri girerek onlara katılır. Hayatta kalanlar ruhun geri döndüğüne ikna olana kadar Ayin tekrarlanmalıdır.[432] Yucatan'da bir çocuğu gece küllerle kaplı bir yerde yalnız bırakma geleneğinden bahsedilir. Ertesi sabah bir hayvanın ayak izi bulunursa bu hayvan çocuğun koruyucu Tanrısıdır.[433] Bunun yanına, Güneş Tanrısı Tezcatlipoca'nın ikinci bayramında, mabedinin önüne mısır unu serptikleri ve yüksek rahibinin ilahi ayak izlerini görene kadar izlediği ve sonra 'Büyük Tanrımız geldi' diye bağırarak duyurduğu Aztek törenini koyabiliriz.[434] Eski Dünya'daki bu tür Ayinler arasında Talmud'da göze çarpan bir örnek vardır. Çok sayıda şeytan olduğu söylenir ve onlardan haberdar olmak isteyen kişi elenmiş külleri alıp yatağının yanına serperse ve sabahın erken saatlerinde horozların ayak izlerini görecektir.[435] Bu, Alman folklorunda küçük 'toprak-adamların' serpilen küllerde ördek ya da kaz ayağı gibi ayak izleri bırakması gibi, modern dünyada geniş ölçüde yayılmış bir fikirdir. Diğer işaretler de ruh ziyaretçilerinin geçişine işaret eder[436] ve hayaletler konusunda bizim batıl inancımız serinin en çarpıcıları arasındadır. Aziz Markos Arifesi'nde küller ocağın üzerinde elenir ve yıl içinde ölecek olan herhangi birinin ayak izleri görülür. Pek çok yaramaz cadı, merdivenlerden sinsice inip birinin ayakkabısının izini sürerek batıl inançlı bir aileyi perişan etmiştir.[437] Bu gibi ayrıntılar, aşağı ırkların ruhlara atfettiklerini gördüğümüz ruhani maddeselliği genel olarak ruhlara atfetmeye eğilimli olduklarını düşünmemizi haklı çıkarabilir. Erken dönem Hristiyan teolojisi seviyesine ulaşana kadar konuyla ilgili açık ifadeler çok azdır. Tertullian ve Origen'in meleklerin ve şeytanların ince ama maddesiz olmayan tözlerine ilişkin fikirleri, muhtemelen ilkel Animizm anlayışlarını, Calmet'in teolojik dogmanın ağırlığıyla ortaya koyduğu, meleklerin, şeytanların ve bedensiz ruhların saf maddesiz ruh olduğu ancak ilahi izinle ruhlar ortaya çıktığında, hareket ettiğinde, konuştuğunda, yürüdüğünde, yemek yediğinde ya havayı yoğunlaştırarak ya da bu işlevleri yerine getirebilecek başka karasal katı cisimleri ikame ederek somut cisimler üretmeleri gerektiği doktrininden çok daha açık bir şekilde temsil eder.[438]

İnsanların bu tür maddi varlıklara maddi yollarla saldırmasına ve hatta bazen etraflarında dolaşan ruhani varlıklar lejyonundan genel bir temizlikle kurtulmaya çalışmasına şaşmamak gerekir. Avustralyalıların her yıl geçen yılın ölülerinin bi-

rikmiş hayaletlerini aralarından kovdukları gibi, Gold Coast zencileri de zaman zaman kötü ruhları kasabalarından kovmak için sopalar ve meşalelerle ortaya çıkar, koşuştururlar ve çılgınca uluyarak havayı döverler, şeytanları ormana sürerler ve sonra eve gelip daha rahat uyurlar ve bir süre sonra daha iyi bir sağlığın tadını çıkarırlar.[439] Kalmuk sürüsünde bir bebek doğduğunda, komşular Anneye ve çocuğa zarar verebilecek zararlı ruhları kovmak için çadırların etrafında ağlayarak ve sopalar sallayarak koşuştururlardı.[440] Modern Avrupa'da yakın bir fikri sürdüren Bohemyalılar Pentekost'ta ve Tirollüler Walpurgisnacht'ta, görünmez ve hayali cadıları evden ve ahırdan avlarlar.[441]

Ruhlar doktrinine yakından bağlı olan ve Animizmin tüm derecelerinde yerini koruyan kalıcılık açısından neredeyse ona rakip olan bir doktrin de koruyucu, kollayıcı ya da tanıdık ruhlar doktrinidir. Bunlar tek tek insanlara özel olarak bağlı, doğaları gereği ruha benzeyen ve bazen gerçek insan ruhları olarak kabul edilen varlıklardır. Bu varlıklar, başlangıçta tasarlandığı şekliyle ruhani dünyanın diğer tüm varlıkları gibi bir nedene ve amaca sahiptir. Gerçekleştirdikleri özel işlevler iki yönlüdür. İlk olarak, insanın kendi ruhu ona yaşamın ve düşüncenin olağan amaçları için hizmet ederken, zihnin normal işleyişinin dışından gelen güçlerin ve izlenimlerin ve ona dışarıdan bir ses tarafından söylenmiş gibi görünen sözlerin, gizemli bilgi, tavsiye veya uyarı mesajlarının, ikinci, daha üstün bir ruhun, sanki tanıdık bir iblisin müdahalesine işaret ettiği zamanlar vardır. Zihinleri bu tür durumları en sık sergileyenler meraklılar, kahinler ve büyücüler olduğundan, bilgilendiren ve kontrol eden koruyucu ruhlar diğerlerinden çok bu sınıflara bağlıdır. İkinci olarak, günlük yaşamın sıradan, beklenen olayları olayların olağan akışı içinde fark edilmeden geçerken, bir bireye özel olarak atıfta bulunarak meydana gelmiş gibi görünen bu tür olaylar araya giren bir aracı gerektirir ve böylece uygar insanların çeşitli şekillerde kendi yargılarına, şansa ve Takdir-i İlahi'nin özel müdahalesine atfettikleri kararlar, keşifler ve kurtuluşlar, aşağı kültürde koruyucu ruhun ya da koruyucu dehanın eylemiyle açıklanır. Bu doktrinin ait olduğu Animizmin tüm dallarının örneklerini kalabalıklaştırmamak için, vahşiliğin alt sınıflarından yukarıya doğru birkaç örnekle takip edelim. Avustralya'nın Watchandileri arasında, bir savaşçı ilk adamını öldürdüğünde, ölen adamın ruhunun avcının bedenine girdiğine ve onun "woorie "si ya da uyarıcı ruhu olduğuna inanılır; ciğerinin yakınında mesken tutar ve bir kaşınma ya da gıdıklanma hissiyle tehlikenin yaklaştığını haber verir.[442] Tazmanya'da Dr. Milligan bir yerlinin bir kazadan kurtuluşunu ölen babasının ruhunun, yani koruyucu meleğinin bakımına bağladığını duymuştur.[443] Kuzey Amerika Kızılderililerinin dinindeki en önemli eylemin kendi koruyucu dehasını ya da Tanrısını elde etmek

olduğu iyi bilinmektedir. Eskimolar arasında büyücü, bundan böyle tanıdık şeytanı olacak bir 'tornga k' ya da ruh edinerek mesleğini icra etmeye hak kazanır ve bu ruh ölmüş bir ebeveynin ruhu olabilir.[444] Şili'de koruyucu ruhlarla ilgili olarak, her Arau canlının hizmetinde bir ruh olduğunu hayal ettiği belirtilmiştir; herhangi bir girişimde başarılı olduklarında 'amchi-malghen'imi (koruyucu perim) hâlâ tutuyorum' yaygın bir ifadedir.[445] Karibler doktrini hem genel hem de özel biçimleriyle iyi bir şekilde sergilerler. Bir yanda, her insanın ruhuna bir sonraki yaşamda eşlik eden koruyucu bir Tanrısı vardır. Öte yandan, her büyücünün gizemli karanlıkta ilahi söyleyerek ve tütün içerek çağırdığı tanıdık bir iblisi vardır ve birkaç büyücü tanıdıklarını birlikte çağırdığında, sonuç iblisler arasında bir tartışma ve kavgadır.[446] Afrika'da zencinin koruyucu ruhu vardır. Avrupalıların ruh ya da vicdan dediği şeyle ne kadar özdeşleştiğini belirlemek zor olabilir ama onu kesinlikle kendinden ayrı bir varlık olarak görür çünkü onu büyüyle çağırır, yol kenarında onun için küçük bir fetiş kulübesi inşa eder, içki ve yiyecek parçalarıyla onu ödüllendirir ve kutsar.[447] Asya'da, her birinin koruyucu dehası olan Moğollar[448] ve tanıdık ruhlarını başkalarının bedenlerine göndererek hastalığa neden olabilen Laoslu büyücüler[449] bu amacı eşit derecede açıklamaktadır.

Bireyler için koruyucu ruh kavramı Kuzey Avrupa'nın Ari uluslarına kadar geri götürülebilir[450]. Bu fikir Avustralya ve Afrika kültürlerinde de mevcuttu ve daha sonra klasik Yunan ve Roma'da felsefi belagat ve kültürlü geleneklerle yenilendi. Menander bu ruhani rehberi ve koruyucuyu 'iyi mistik' olarak tanımlamıştır - aceminin yaşamın gizemlerine dair rehberi:

"İblis olan bir adam var.
Çünkü o kötü bir iblis olarak görülmez.
Ne de olsa Tanrı iyidir."

Sokrates'in duyduğu uyarıcı ses, koruyucu ruhlara inanılmasına yol açan zihinsel izlenimlerin önemli bir örneğidir.[451] Roma dünyasında bu doktrin bir insan yaşamı felsefesi olarak kabul görmeye başlamıştır. Her insanın doğumundan ölümüne kadar kendisiyle ilişkili olan, eylemlerini ve kaderini etkileyen bir *'genius natalis'*i vardı. Ev Tanrıları arasında bir "lir" olarak kendisine uygun imgeyle temsil edilirdi. Düğünlerde, neşeli zamanlarda ve özellikle de deha ve insanın birleşik kariyerlerine başladıkları doğum gününün yıldönümünde, ilahi imgeye şarkı ve dansla ibadet edilirdi. Görüntü çelenklerle süslenir, tütsü ve şarapla takdis edilirdi. İblis ya da dahi, insanın eşlik eden ruhu, ikinci bir ruhsal egosuydu. Mısırlı Astrolog Antonius'u genç Octavius'tan uzak durması için uyarmış "çünkü senin şeytanın iblisinden korkuyor" demişti ve gerçekten de sonraki yıllarda

Augustus'un dehası, Romalıların bozulmaması için üzerine yemin ettikleri bir imparatorluk Tanrısı haline gelmişti.[452] Bireyin karakterini ve kaderini kişileştirebilen bu doktrin daha da geliştirilebileceğini kanıtladı. Düalist felsefe her ölümlüye iyi ve kötü bir deha atfederek insan zihninin en içteki faaliyetlerini Animistik varlıklara dönüştürdü. Bu varlıklar bireyleri erdem ve erdemsizliğe, mutluluk ve sefalete doğru ileri ve geri çekiyordu. Brutus'un kakodaimōn'u gece çadırında ona göründü ve 'Ben senin şeytani dehanım, Philippi'de tekrar buluşuyoruz' dedi."[453]

Erken ve Orta Çağ Hristiyan dünyasında bireye eşlik eden ruhların aldığı biçimleri incelediğimizde, doğumdan ölüme kadar insan için mücadele eden iyilik ve kötülük meleklerinin, onu gözetleyen ve koruyan koruyucu meleğin ve okült bilgi veren ya da büyü sanatına hizmet eden tanıdık ruhun, ilke olarak ve hatta ayrıntılarıyla, daha önceki kültürlerin felsefesini sürdürdüğü açıktır. Bu varlıklar görünür bir şekle bile bürünürler. Aziz Francisca'nın kişisel bir meleği vardı, sadece her insana atanan koruyucu melek değildi. Bu melek, küçük beyaz bir tunik giymiş, güneşten daha parlak bir yüze sahip dokuz yaşında bir çocuk gibiydi. Daha sonra, gökyüzüne kadar uzanan bir parlaklık sütunu ve ellerinde üç altın palmiye dalı olan ikinci bir melek aldı. Bu tür yardımcı varlıklar görünmez olsalar da eylemleriyle varlıklarını belli ederler. Bu durum Calmet'in, taşradan dönerken tanıdık bir dehanın odasını hazırladığı bir Sistersiyan keşiş hakkında anlattıklarında örneklendirilmiştir. Bu sayede insanlar onu ne zaman evde bekleyeceklerini biliyorlardı.[454] Luther bir keresinde, bir prensin bir konttan, bir kontun da sıradan bir adamdan daha büyük, daha güçlü ve daha bilge bir meleğe sahip olması gerektiğini söylemiştir.[455] Piskopos Bull, vaazlarından birinde, her inançlı insanın Tanrı tarafından Hayatının Koruyucusu ve Rehberi olarak atanan kendi iyi Dehasına ya da Meleğine sahip olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu savunmuştur ancak Swedenborg bu fikri daha da ileri götürerek, her insana bir yardımcı ruhun eşlik ettiğini ve bu ruh olmadan analitik, rasyonel ve ruhani düşünemeyeceklerini belirtmiştir. Buna rağmen, modern eğitimli dünyada, meleklerin genel hizmetini hâlâ kabul etmekle birlikte, bu inançların hayatta kalma aşamasında olduğu düşünülmektedir.[456] Bir kişinin hayatını kontrol etmek için yarışan iyi ve kötü deha kavramı, belki de hiçbir zaman sanat ve şiirin ona hâlâ verdiği idealist yorumun ötesinde fazla bir anlam taşımamıştır.[457] Fransa'da köylülerin başkalarını koruyucu meleklerine atıfta bulunan "Bonjour à vous et à votre compagnie!" ("Size ve dostlarınıza merhaba!" anlamında) ile selamlamaları yaygındır.[458] Bununla birlikte, pek çok İngiliz çocuk doğum günü kutlamalarının ardındaki tarihsel önemin ve klasik doğum günü Tanrısının Ayinlerinden Orta

Çağ doğum günü Azizine doğru gerçekleşen evrimin farkında değildir. Koruyucu melek kavramı tefsirlerde bulunabilir ve kürsülerde dile getirilebilir. Bununla birlikte, her birey adına hareket eden ve koşullara müdahale eden mevcut bir koruyucu ruh fikri, orijinal anlamının çoğunu kaybetmiştir. İki yüzyıl önce, tanıdık iblis, okült bilgi ve büyücüler için kötü işlerle ilişkilendirilen popüler bir inançtı. Aynı zamanda cadı katilleri tarafından sefil cadılardan kan emdiğine de inanılırdı. Oysa bu inanç artık tıpkı Alembik ya da kara kedi gibi kutsal olmayan batıl inançlar alemine düşmüştür.

Odağımızı insanlıktan doğaya kaydırmak için öncelikle dağlarda, kayalarda, vadilerde, kuyularda, akarsularda ve göllerde yaşayan yerel ruhların varlığını kabul etmeliyiz. Dağlarda, kayalarda, vadilerde, kuyularda, akarsularda ve göllerde yaşayan yerel ruhlardan daha önce bahsedilmişti. Bunlar, eski zamanlarda mitolojik fikirlere ilham veren doğal nesneler ve yerlerdir. Modern şairler bu fikirleri kendi değişmiş entelektüel atmosferlerinde yeniden yaratmaya çalışırlar. Bu efsanevi varlıkları tartışırken, onları ortaya çıkaran ilkel felsefeyi anlamak ve takdir etmek önemlidir. Burada Doğa Ruhlarının tanımını ve vahşi felsefede gerçek olduklarına nasıl inanıldığını tam olarak anlamaya çalışmalıyız. Ayrıca ilkel insanın doğa felsefesinde canlı nedenler olarak nasıl işlev gördüklerini ve günlük görevlerini nasıl yerine getirdiklerini de anlamalıyız. İrokuaların ağaçlar, çalılar, bitkiler, pınarlar, akarsular, ateş, rüzgâr, güneş, ay ve yıldızlar da dahil olmak üzere görünmez yardımcılara ya da iyi ruhlara nasıl şükran duyduklarını gözlemleyerek, etraflarındaki dünyaya hayat veren ruhlara verdikleri önemi anlayabiliriz.[459] Gold Coast zencileri arasında fetiş ruhların genel adı 'wong'dur. Bu göksel varlıklar tapınak kulübelerinde ikamet eder, kurbanları tüketir, Rahiplerine ilham verir ve insanlar arasında hem sağlığa hem de hastalığa neden olabilirler. Ayrıca kudretli Gök-Tanrı'nın emirlerini de yerine getirirler. Bazıları ya da hepsi maddi nesnelerle ilişkilendirilse de zenciler onlardan sık sık 'Bu nehir, ağaç ya da tılsım bir wong' diye bahseder. Böylece topraklar nehirler, göller, kaynaklar, kara bölgeleri, termit tepeleri, ağaçlar, timsahlar, maymunlar, yılanlar, filler ve kuşlar gibi çeşitli doğal özelliklere ev sahipliği yapmaktadır.[460] Başka bir deyişle, yazarın doğanın arkasındaki itici güçler olarak canlandırıcı ruhlara ve başkan ruhlara olan inancı aynı Animistik madalyonun iki yüzü olarak görülebilir.

Daha yüksek bir kültür seviyesine ulaşmış uluslar arasında bulunan doğa ruhları doktrininde, ilkel düşüncenin ve onun yeni entelektüel koşullar altında evriminin izleri vardır. Sibirya'daki Turan kavimlerinin doğanın ruhları ile ilgili inançlarını inceleyerek, düşük Turan aşamasından evrimleşmiş bir ulusun dinin-

deki benzer ancak rafine kavramları tespit edebiliriz. Manilere tapınma ile doğaya tapınmayı birleştiren geleneksel Çin dini, evrenin her yerinde var olan sayısız ruha tapınmayı kabul eder. Bu ruhların kişiliği onlara sunulan kurbanlarla doğrulanır. Konfüçyüs, ruhlara sanki törende hazır bulunuyorlarmış gibi kurban sunulması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, ruhların maddi nesnelerde vücut bulduğuna inanılırdı. Konfüçyüs bir keresinde şöyle demiştir: 'Ruhların eylemleri mükemmeldir ancak algılanamaz. Nesnelere dahil olurlar veya bedenlenirler ve onları terk edemezler. İnsanlara fedakârlık yapmaları için ilham verirler ve birçoğu sanki her yerde varmış gibi deniz kadar çoktur.' Bu pasaj, bazı Sibirya kavimlerinin dininde hâlâ mevcut olan ilkel kişisel ve bedenlenmiş doğa ruhları doktrininin izlerini taşımaktadır. Çinli filozoflar doğal olarak Animistik yaratımları ideallik olarak rafine etmişlerdir. Ruhu (shin) her şeyin içindeki ince ya da hassas kısım olarak tanımlarlar ve olağanüstü ya da doğaüstü olan her şey ruh olarak adlandırılır. Erkek ve dişi ilkelerin araştırılamaz yönleri de ruh olarak adlandırılır. Yok olmanın ve var olmanın yolunu anlayanlar ruhun işleyişini bilirler.[461]

Eski Yunanlılar, barbar Atalarından Kuzey Amerika Kızılderilileri, Batı Afrika ve Sibirya halklarınınkine benzer bir evren doktrinini miras almışlardır. Antik Yunan'ın, evrenin işleyişini kişisel güçleri ve iradeleriyle yönlendiren doğa ruhları şemasına aşinayız. Bu, hayal gücüyle geliştirilmiş, şiirle süslenmiş ve inançla kutsanmış bir doğa dinidir ve bizim için kendi topraklarımızın putperest dininden daha yakından bilinmektedir. Tarih, bu görkemli ve onurlu inancın ortasında yeni felsefenin tohumlarının nasıl geliştiğini öğrenmemiz için kaydeder. Daha küçük bir kavrayış ve daha katı bir akıl tarafından yönlendirilen düşünceli Yunanlılar, Arkaik düzeni parça parça ortadan kaldırmaya başladılar ve daha sonra tüm kültürlü dünyayı saran Animistik bilimin fiziksel bilime dönüşümünü harekete geçirdiler. Bu, doğa-ruhları doktrininin ilkinden sonuncusuna kadar olan tarihidir. Başlıca özel gruplarından bazılarını sınıflandırarak, insan aklının tarihteki yerini anlamaya çalışalım.

Volkanlara ne sebep olur? Avustralya geleneğine göre volkanik kayalar, büyük yangınlar çıkaran ve kızgın taşlar fırlatan asık suratlı yeraltı 'ingna' ya da şeytanlarına atfedilir.[462] Kamçadallar 'kamuli' ya da dağ ruhlarının yaşadıkları dağları ısıttığına ve tıpkı kendilerinin kışlık evlerini ısıttıkları gibi bacadan markalar attıklarına inanırlar.[463] Nikaragualılara göre Masaya ya da Popogatepec'e (Tüten Dağ) insan kurbanları sunarlar ve cesetleri kratere atarlardı. Yerlilerin dağın kendisinden ziyade kontrol eden bir Tanrıya taptıkları anlaşılmaktadır. Tarihi kayıtlar, şeflerin kraterden çıkan çirkin, yaşlı ve çıplak bir kadından öğüt ve kehanet istediklerinden bahsetmektedir. Fırtınalar ya da depremler sırasında onu

memnun etmek ya da yatıştırmak için kraterin kenarına topraktan yiyecek kapları yerleştirilirdi.[464] Animizm volkanlar, girdaplar ve kayalar için bir açıklama sağlıyordu. Batı Afrika'nın Vei ülkesinde, Mafa nehri üzerinde, selin ruhuna haraç sunmadan asla geçilmeyen tehlikeli bir kaya vardır. Bu haraç bir yaprak tütün, bir avuç pirinç ya da bir içim rom şeklinde olabilir.[465] Huron Kızılderililerinin bir kaya şeytanına tapmaları, erken dönem bir misyoner anlatımında anlatıldığı gibi, vahşilerin böyle bir varlığı nasıl mutlak bir kişilikle tasavvur edebildiklerini göstermektedir. Efsaneye göre, kutsal bir kayanın oyuğunda bir 'oki' ya da ruh ikamet etmektedir. Başarı arayan gezginler çatlaklardan birine tütün koyar ve gemi kazalarından ve düşmanlardan korunmak için dua ederler. Ayrıca başarılı bir ticaretin ardından köylerine güvenli bir şekilde dönmeyi dilemektedirler. Orijinal anlam ve alıntılar korunmuş, açıklık, kısalık ve resmiyet geliştirilmiştir. Peder Marquette, Kuzey Amerika'nın nispeten bilinmeyen bir bölgesinde bir nehir üzerinde seyahat ederken yaşadığı deneyimi anlatır. Kanonun yaklaşmakta olduğu tehlikeli bir yer hakkında uyarılmıştır. Burada bir iblis yaşamaktadır ve yaklaşmaya cesaret eden herkesi yutmak için beklemektedir. Öte yandan, varışta, sözde iblisin aslında nehrin kıvrımında bulunan ve akıntının şiddetle aktığı bir grup yüksek kaya olduğu keşfedildi.[466] Dolayısıyla misyoner, vahşi Kızılderililerin klasik Skylla ve Charybdis masalında tasvir edilene benzer bir inanca sahip olduklarını keşfetti.

Uygar bir insanın hayatında bilimin katılığını terk edip çocukluğun hayal gücüne döndüğü anlarda, yaşayan doğanın zamansız kitabı bir kez daha onun için mevcuttur. Şaire kendi yaşamı ile derenin yaşamı arasındaki benzerlikler hatırlatılır. Derenin bir çocuk gibi yamaçtan aşağı sıçradığını ve çiçekler arasında oynadığını hayal eder. Ayrıca nehrin bir dağ geçidinden aktığını ve sonra ovada ağır yükler taşıdığını hayal eder. Şairin hayal gücü, suyun tüm eylemlerinde yaşamın kişiliğini algılar. Balıkçıya balık, çiftçiye ekin verir; öfkeyle kabarır ve toprağı harap eder; yüzeni soğuk ve krampla kavrar ve boğulan kurbanını amansız bir şekilde tutar:[467]

"Tweed, Till'e dedi ki,
'Neden bu kadar durgunsun?'
Till Tweed'e dedi ki,
'Hızla koşsan da
Yine de bir adamı boğduğun yerde,
İki kez boğuldum.'"

Etnografya bize kuyular, göller, dereler ve nehirler gibi doğal su kütlelerine tapınmayı öğretir. İlk insanlar suyu fizik kanunları tarafından yönetilen bir güç

olarak değil, kendi iradesi ve eylemliliği olan canlı bir varlık olarak görüyordu. Bu bakış açısı bizim şiir olarak gördüğümüz şeyi felsefe olarak ele almıştır. İlkçağ mitolojisinin su ruhlarının, suyun akmasına ve dinlenmesine, aynı zamanda iyiliğine ve zalimliğine neden olan ruhlar olduğuna inanılır. Son olarak, insan yaşamı üzerinde daha geniş bir etkiye sahip olan, ona iyilik ve kötülük yapabilen Tanrılar bulur. Bu Tanrılardan korkulmalı ve sevilmeli, onlara dua edilmeli, övülmeli ve kurbanlık hediyelerle onlara yakarılmalıdır.

Avustralya'da havuzlarda ve sulama yerlerinde yaşayan su-şeytanları vardır. Yerlilerin hastalık ve ölümle ilgili inançlarına göre su ruhu önemli bir figürdür. Yasak havuzlara girenlere ya da yasak zamanlarda yıkananlara musallat olur. Kadınların zayıflayıp ölmesine neden olur ve sadece varlığı bile onu gören herkes için ölümcüldür. Bu durum, su ruhunun sualtındaki meskenini ziyaret edip gözleri buğulu ve ıslak giysilerle dönerek kaldıkları yerin harikalarını anlatan yerli doktorlar için geçerlidir.[468] Bu tür niteliklere sahip yaratıkların ruhani varlıklar olarak sınıflandırılabileceği görülmektedir. Bununla birlikte, göllerde ve nehirlerde yaşayan ve bir buzağı büyüklüğünde olduğu söylenen ve yerli kadınları suların altındaki inine götüren bunun gibi hikâyelerde, ruhani su-şeytanı ile maddi su-canavarı arasında bir karışıklık vardır. Bu karışıklık, su yılanı ve deniz yılanı kavramlarında görüldüğü gibi Avrupa mitolojisinde de mevcuttur.[469] Amerika'da suyla ilgili başka Animistik inançlar da vardır. Cranz'a göre Grönlandlılar suyun kendi ruhları olduğuna inanmaktadır. Bu nedenle, yeni bir kaynakla karşılaştıklarında, suyu zararlı ruhlardan arındırmak için önce bir Angekok ya da en yaşlı adam ondan içmelidir.[470] Bir Algonquin avcısı bir tıp şarkısında "Bu nehri kim akıtıyor?" diye sorar ve "Ruh, bu nehri o akıtıyor" diye cevap verir. Nehir, göl ya da şelale gibi herhangi bir büyük su kütlesinde Manitus olarak bilinen güçlü ruhların bulunduğuna inanılır. Carver, Kızılderililerin Superior Gölü kıyılarına, Mississippi kıyılarına ya da başka herhangi bir büyük su kütlesine ulaştıklarında bu su kütlelerinde yaşayan ruhlara adak sunma geleneğine sahip olduklarını gözlemlemiştir. Bir Winnebago şefinin St. Anthony Şelalesi'nde bu ritüeli gerçekleştirdiğine tanık oldu. Franklin de bir Kızılderilinin benzer bir kurban verişine tanık olmuş. Kızılderili onları yatıştırmak için bir bıçak, bir parça tütün ve diğer bazı önemsiz eşyaları küçük bir bohçaya bağlamış ve akıntıya bırakmıştı.[471] Perulular nehir kıyısında su toplayıp içer ve nehir Tanrısına güvenli geçiş ya da bol av için dua ederlerdi. Ayrıca adak olarak mısır da sunarlardı. Cordillera Kızılderilileri bugün bile bir nehri yaya ya da at sırtında geçmeden önce törensel bir yudumlama gerçekleştirmektedir.[472] Afrika suya tapınma uygulamasını örneklemektedir. Doğu'daki Wanika'lar arasında her pınarın, adakların sunulduğu bir ruhu vardır.

Benzer şekilde, Batı'daki Akra bölgesinde göller, göletler ve nehirler yerel Tanrılar olarak saygı görür. Güneydeki Kafirler arasında akarsular kişisel varlıklar veya kişisel Tanrıların meskenleri olarak saygı görür. Örneğin, bir kişi bir nehri geçerken nehrin ruhundan izin isteyebilir ya da geçtikten sonra bir taş atabilir. Benzer şekilde, kuraklık zamanlarında, bir nehrin yakınında yaşayanlar ona bir hayvan kurban edebilir ya da kabiledeki bir hastalık nedeniyle nehrin öfkesine dair bir uyarı alırlarsa, nehre birkaç avuç darı ya da kesilmiş bir öküzün bağırsaklarını atabilirler.[473] Benzer şekilde Kuzeydeki Tatar kabileleri de benzer inançlara sahiptir. Örneğin Ostyaklar Ob nehrine büyük saygı gösterirler. Balığın kıt olduğu zamanlarda bir ren geyiğinin boynuna taş asıp nehre atarak kurban keserler. Budizm'in takipçileri olan Buretler, geleneksel ibadetlerini hâlâ Ikeougoun'un doğal dağ gölünde gerçekleştirmektedir. Kıyıdaki ahşap tapınağı ziyaret ederek sunaklarda yaktıkları süt, tereyağı ve hayvan yağından oluşan kurbanlar sunuyorlar. Benzer şekilde, Kuzey Avrupa'da neredeyse her Estonya köyünde kutsal bir kurban pınarı vardır. Esthler bazen kutsal Wöhhanda deresinden yükselen mavi ve sarı çoraplı şurubu bile görebilirlerdi. Şüphesiz bu, eski zamanlarda hayvanların ve küçük çocukların kurban edildiği aynı dere ruhuydu. Daha yakın zamanlarda, bir Alman toprak sahibi bir değirmen inşa etmeye ve kutsal suya saygısızlık etmeye cüret ettiğinde, her yıl süren kötü mevsimler geldi ve ülke halkı iğrenç şeyi yaktı.[474] Britanya Hindistanı'nın Ari olmayan yerlileri arasında yaygın olan suya tapınma ise Kuzeydoğu'nun Bodo ve Dhimal kabileleri arasında doruk noktasına ulaşmış gibi görünmektedir. Bu kabileler için yerel nehirler, yerel Tanrılardır.[475] Öyle ki insanlar su havzalarına göre ibadet ederler ve harita bir panteondur.

Bu tür bir hürmet Aryan uluslarına da yabancı değildir. Modern Hindu için bir nehir hâlâ tapınılacak ve üzerine yemin edilecek yaşayan kişisel bir varlık olarak kabul edilmektedir. Ganj sadece tek başına bir su Tanrısı değil, uzun bir kutsal akarsular listesinin ilk ve en bilindik olanıdır.[476] Klasik dünyaya dönersek, daha düşük bir barbar kültürün inanç ve Ayinlerinin hâlâ yerini koruduğunu, saygıdeğer antikite tarafından kutsandığını ve yeni şiir ile sanat tarafından yüceltildiğini görürüz. Okyanus dışındaki nehirler ve güzel korularda, akarsu kaynaklarında ve çimenli çayırlarda yaşayan su perileri, bulutlara hükmeden Zeus'un salonlarındaki büyük Olimpos meclisinde toplanırlar, cilalı koltuklara otururlardı:

"Okyanusun diğer tarafındaki nehirlerde,
Nymphaeonlar iyi korunmuş kuyulardan su içerdiler.
Dio Nebulon'un odasında otururlardı.
Onları saraya götürdüler ama...
Hephaistos dünyaya kendi yolunu çizdi."

Ateş Tanrısı Hephaistos'a karşı bile bir Nehir Tanrısı ona karşı çıkmaya cüret etti. Bu nehir-tanrı, Skamandros olarak da bilinen derin girdaplı Xanthos'tu. Xanthos, Akhilleus'u ezmek ve onu kuma ve balçığa gömmek için aşağıya koştu. Hephaistos alevleriyle Xanthos'a karşı galip gelse de balıklar Xanthos'un kaynayan dalgalarında bir oraya bir buraya savrulmaya devam etti ve söğütler onun kıyılarında kavruldu. Daha fazla acele etmemek için kıpırdamadan durun. Oysa beyaz kollu Hera'nın emriyle, ölümlülerin ölümsüz bir Tanrıya bu kadar kaba davranması uygun görülmemişti. Sonuç olarak, Hephaistos öfkeli ateşini söndürdü ve geri dönen sel bir kez daha kendi kanalında aktı.

"İyi bir çocuk ol, ey sen, ey iyi çocuk çünkü sen görmedin
Ey ölümsüz Tanrı, seni pis kokulu Tanrı.
Ve Hephaistos'un cennetin ateşini söndürdüğü gibi.
ve dalga gerçekten bastırıldı."

Kişisel Tanrısallığa sahip olduğuna inanılan varlıklara yoğun bir şekilde tapınılırdı. Odysseus Scheria nehrine dua ederdi, Skamandros'un rahibi vardı, Spercheios'un korusu vardı ve Herakles'e rakip olan ve yaşlı Okeanos'un üç bin nehir-çocuğunun en büyüğü olan nehir-tanrı Acheloos'a kurban sunulurdu.[477] Klasik dünya boyunca nehir-tanrıları ve su nimfleri, sonunda Hristiyan dünyasındaki diğer efsanevi varlıklarla gruplandırılana kadar saygı görmüşlerdir. Bu varlıklar arasında pınarlarda ve göllerde kendilerine adaklar sunulan nazik periler ve insanları sulu bir ölüme sürükleyen hain nixler de vardı. Geçiş dönemlerinde yeni Hristiyan otoriteler, pınarlara tapınmayı ve kurban kesmeyi yasaklayan kanunlar çıkararak eski tapınmaya karşı çıktılar. Örneğin Dük Bretislav, Bohemya'nın hâlâ yarı pagan olan taşra halkının pınarlara içki sunmasını ve kurban kesmesini yasaklamıştı.[478] Benzer şekilde, İngiltere'de Ecgbert'in Poenitentiale'si de benzer Ayinleri yasaklamış, 'herhangi bir kişi herhangi bir kuyuya adak adar ya da adak getirirse' ya da 'herhangi bir kuyuda nöbet tutarsa cezalandırılır' demiştir.[479] Bununla birlikte, bastırma girişimlerine rağmen, eski suya tapınma uygulaması, genellikle Hristiyan bir cilayla ve ara sıra bir Azizin adının değiştirilmesiyle günümüze kadar devam etmiştir. Örneğin Bohemyalılar hâlâ birisinin boğulduğu yeri ziyaret ederek bir somun yeni ekmek ve bir çift balmumu sunarlar. Noel arifesinde, her yemekten bir kaşık bir tabağa koyarlar ve akşam yemeğinden sonra, yiyecekleri önceden belirlenmiş bir formülle kuyuya atarlar. Formül bir anlamda şu şekildedir:

"Evin babası seni selamlıyor.
Sana yalvarıyorum:
Springlet, Yule ziyafetimizi paylaş,

Ama bize bol su ver;
Toprak kuraklıkla boğuşurken,
Kuyu pınarınla sür onu dışarı."[480]

Modern köylüler arasında ilkel inançların devamlılığı, sudaki zararlı ruhları tüketme korkusunun değişmeden kaldığı Slav bölgelerinde açıkça görülmektedir. Bu olgu Eskimolar arasında gözlemlenene benzemektedir. Bulgar kültüründe çeşmeden doldurulan her kovadan bir miktar su atmak âdettendir. Bu, yüzeyde yüzüyor olabilecek elemental ruhların eve ya da kaptan su içen birinin bedenine girmesini önlemek için yapılır.[481] Benzer su Ayinlerine Avrupa'nın diğer bölgelerinde de rastlanmaktadır. Güney Fransa'nın eski göl adakları La Lozère'de unutulmamıştır. Bretonlar kutsal pınarlarına hâlâ saygı gösterirler ve İskoçya ve İrlanda'da her mahallede kutsal kuyularda bu tür Ayinlerin yapıldığı yerler ve hatta bu Ayinlerden geriye kalanlar görülebilir. Galler halkı artık kutsal kuyusu olan Llandegla kilisesinde Aziz Tecla'ya horoz ve tavuk sunmasa da Cornish halkı hâlâ eski kutsal kuyulara iğne, çivi ve bez parçaları sunmaktadır. Bu kuyulardan çıkan suyun hastalıkları iyileştirebileceğine ve ortaya çıkan kabarcıklara dayanarak sağlık ve evlilik için kehanetler sağlayabileceğine inanmaktadırlar.[482]

Ağaç ve koru ruhları, insanın ilkel Animistik doğa teorisini göstermeleri açısından incelememizi daha az hak etmemektedir. Bu durum özellikle ağacın bilinçli bir kişisel varlık olarak görüldüğü ve bu nedenle tapınıldığı ve kurbanlar sunulduğu düşünce aşamasında belirgindir. Bir ağacın, bir insan gibi kendi yaşamı ya da ruhuyla mı yaşadığı, yoksa bir fetiş gibi onu beden olarak kullanan başka bir ruh tarafından mı ele geçirildiğini belirlemek zor olabilir.

Shelley'nin dizeleri eski barbar düşüncesinde aşina olunan belirsiz bir kavramı ifade etmektedir.

'Hassas bir bitki olup olmadığını söyleyemem,
ya da dallarının arasında oturan
dış görünüşünden önce bir ruh
çürümeyi biliyordu ama şimdi bu değişikliği hissetti.'

Bununla birlikte, bu belirsizlik bir kez daha emin bir şekilde ortaya koyduğum ilkeyi kanıtlamaktadır: içsel ruh ve bedenlenmiş ruh kavramları aynı derinlerde yatan Animistik düşüncenin modifikasyonlarıdır. Malay Yarımadası'nın Mintira halkı, her ağaç türünde yaşayan ve insanlarda hastalıklara neden olabilen ağaç ruhları veya şeytanlar olan 'hantu kayu'ya inanır. Bazı ağaçlar şeytanlarının kötülükleriyle bilinmektedir.[483] Borneo'daki Dayaklar arasında bazı ağaçlarda

ruhların yaşadığına ve bu ağaçların kesilmemesi gerektiğine inanılmaktadır. Eğer bir misyoner bu ağaçlardan birini keserse daha sonraki ölümler bu eyleme atfedilir.[484] Benzer şekilde, Sumatra'daki bazı Malaylar da bazı saygıdeğer ağaçların orman ruhlarının meskeni olduğuna inanmaktadır.[485] Tonga Adaları'nda yerliler, ruhların yaşadığına inandıkları bazı ağaçların dibinde hediyeler sunarlar.[486] Amerika'da Ojibwa hekim-adamı bir ağacın hoyratça kesildiğinde şikâyetini dile getirdiğini duymuştur.[487] Keşiş Roman Pane'nin Kolomb'un emriyle kaleme aldığı Antil adası sakinlerinin dinine dair anlatısı bu konuyla ilgili ilginç ve düşündürücü bir açıklama sunmaktadır. Yazara göre, bazı ağaçların büyücüleri çağırdığına inanılır ve onlara gövdelerini nasıl puta dönüştürecekleri öğretilirdi. Bu 'cemi'ler daha sonra dua aldıkları ve Rahiplerine kahinlerle ilham verdikleri tapınak kulübelerine yerleştirilirdi. Afrika kıtası da bu olgunun açık örneklerini sunmaktadır.[488] Oduncu, içinde yaşayan ruhları kızdırma korkusuyla bazı ağaçları kesmekten kaçınır. Bununla birlikte, kendi iyi ruhuna bir kurban vererek bu zorluğun üstesinden gelir. Büyük Asorin ağacı söz konusu olduğunda, içinde yaşayan ruh onu kovalar gibi olduğunda, akıllıca yere hurma yağı damlatır ve ruhun dikkati dağılmışken kaçar.[489] Bir keresinde Afrika kökenli bir adam yiyecek sunarak bir ağaca tapınıyordu. Birisi ona ağacın yemek yiyemediğini işaret etti. Adam şöyle cevap verdi: 'Ah, ağaç bir fetiş değildir. Fetiş bir ruhtur ve görünmezdir ama bu ağacın içine inmiştir. Bizim fiziksel yiyeceğimizi tüketemez, ama onun ruhani özünden zevk alır ve bizim görebildiğimiz fiziksel kalıntıları geride bırakır.'[490] Ağaca tapınma Afrika'da yaygındır ve çoğu tamamen Animistik olabilir. Örneğin, Whidah'da Bosman, bu ülkede ikinci dereceden Tanrılar olarak kabul edilen ağaçlara yalnızca hastalık zamanlarında, özellikle de ateşlendiklerinde, hastaların sağlığına kavuşması için dua edildiğini ve kurbanlar sunulduğunu belirtmektedir.[491] Habeşistan'da Gallaslar Hawash nehrinin kıyısında bulunan kutsal ağaçları Wodanabe'ye her yerden hac ziyaretleri yaparlardı. Zenginlik, sağlık ve iyi bir yaşam gibi nimetler için ona ibadet eder ve dua ederlerdi. Orijinal alıntı kelimesi kelimesine korunmuştur.[492]

Güney Asya'da ağaca tapınma ile Budizm arasındaki ilişki özellikle ilgi çekicidir. Bugün bile bu bölgenin Budist olan veya güçlü Budist etkisi altında olan bölgelerinde, ağaca tapınma hem teoride hem de pratikte kesin bir netlikle uygulanmaktadır. Efsaneye göre bir kurbağa insan bir kahramanla evlenebilecek bir varlıkken, gerçekte bir ağaç-tanrı dallarında sallanan bebeklerden memnun olacak kadar insan kabul edilir. Burma'nın Talein halkı bir ağacı kesmeden önce, ağacın içinde yaşayan ruhu ya da canı olduğuna inanılan 'kaluk'a ('kelah' olarak da bilinir) dualar sunar. Siyam halkı Takhien ağacını kesmeden önce ona kek ve

pirinç sunar. Ağaçların içinde yaşayan perilerin ya da Annelerin, onların odunlarından inşa edilen teknelerin koruyucu ruhları olduğuna inanırlar. Bu nedenle, yeni biçimlerinde bile onlara kurban sunmaya devam ederler.[493] Bu insanlar, ne kadar vahşi olursa olsun, başka hiçbir ırkla kıyaslanamayacak kadar Animizm ilkeleri konusunda derin bir anlayışa sahiptir. Ağaçlara tapınmanın Budizm'in yerleştiği yerlerdeki yerel dinlerin bir parçası olup olmadığı artık bir sorudur. Öyle olduğunu gösteren güçlü kanıtlar vardır. Felsefi Budizm, teolojik metinlerinde anlatıldığı gibi, ağaçları zihinleri olan bilinçli varlıklar olarak görmese de bir ağacın 'dewa'sının veya ruhunun varlığını kabul eder. Efsaneye göre, Buddha bir keresinde kendisini kesmek isteyen bir brahman marangoza bağıran bir ağacın hikâyesini anlatmıştır. Ağaç şöyle yalvarmıştır: "Söyleyecek bir sözüm var, sözümü dinle!" Ancak Buddha konuşanın ağacın kendisi değil, içinde yaşayan bir dewa olduğunu açıklamıştır. İlginç bir şekilde, Buddha'nın transmigrasyonları boyunca kırk üç kez ağaç dehası olduğuna inanılırdı. Efsaneye göre, varoluşlarından biri sırasında, belirli bir Brahman Buddha'nın bağlı olduğu Ağacın korunması için dua ederdi. Bununla birlikte, dönüşen öğretmen ağaca tapan kişiyi hiçbir şey duymayan ve bilmeyen anlamsız bir şeye hitap ettiği için azarlamıştır.[494] Ünlü Bo ağacının mucizevi ihtişamı eski Budist tarihleriyle sınırlı değildir. M.Ö. 3. yüzyılda Kral Asoka tarafından Hindistan'dan Seylan'a gönderilen ana ağacın dalından yetişen ve hayatta kalan torunu hâlâ hayranlık uyandırmaya devam etmektedir. İdol hâlâ saygılarını sunmak ve dua etmek için gelen çok sayıda hacının hürmetine mazhar olmaktadır. Bay Fergusson'un 'Tree and Serpent Worship' (Ağaç ve Yılana Tapınma) adlı kitabında ayrıntılı olarak anlattığı son araştırması, geleneksel Budist literatüründe iyi temsil edilmeyen eski bir uygulamayı ortaya çıkarmıştır.

Orta Hindistan'daki Sanchi tepesinde bulunan heykeller, kutsal ağaçların M.S. 1. yüzyıl civarında Budizm'de tapınma nesnesi olarak önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Hindistan'daki yerli ırk ve dinin temsilcileri olan Nagalar'ın sırtlarından omuzlarının arasından çıkan ve başlarının üzerinden kıvrılan vesayetçi yılanlarla, diğer kabilelerin ise insan maymunlar olarak tasvir edilmesi ve hepsinin de Budist çevresi içinde kutsal ağaca tapınırken görülmesi dikkat çekicidir.[495] Bugün bile Hindistan'ın yerli kabileleri arasında ağaca tapınma yaygındır ve Budist dönüşüm sırasında ortadan kaldırılmamıştır. Yeni felsefi din, yeni dinlerin sıklıkla yaptığı gibi, eski yerli düşünce ve Ayinlerle karışmış gibi görünmektedir. Budist teologların ve ilahiyatçılarının ağaca tapmanın eski yaygınlığını küçümsemeleri ve hatta bunun anısını düşman Brahmanlara karşı bir alay konusu olarak kullanmaları uygulamalarıyla tutarlıdır.

Karakter açısından aşağı ırkların sahip olduklarına benzer ve canlılık açısından onlarla karşılaştırılabilir kavramlar Yunan ve Roma mitolojisinin bir parçasıdır. Bir Tanrının yaşadığı ve kehanetler veren bir ağaca olan eski inanç, diğer kültürlerde bulunanlara benzer. Nitekim Yemen'de kutsal Negra palmiyesinin dua ve kurban yoluyla yatıştırılabilen ve kehanet yanıtları veren bir şeytana sahip olduğuna inanılırdı.[496] Benzer şekilde, Tanrıların eski Slav halklarının sorular sorup cevaplar aldığı uzun meşelerde yaşadığına inanılırdı.[497] Bu inançlar, 'ναΐεν δ' ἐνὶ πυθμένι φηγοῦ' ifadesiyle tanımlandığı gibi, Tanrının ikamet ettiği Dodona'nın kehanet meşesinde paralelini bulur.[498] Homeros'un Afrodit ilahisinde ağaç-nimfleri uzun ömürlü olarak tanımlanır ama ölümsüz değillerdir. Yüksek tepeli yapraklı çamları ve meşeleriyle dağların üzerinde büyürler ancak ölüm zamanı yaklaştığında ve ağaçlar kuruyup gittiğinde ruhları güneşin ışığından ayrılır:

"Nymphere, ben derinlerden besleniyorum,
ve orada büyük ve yüce bir yılan gibi olacak köklerim
ve onlar ölmeyecek ve ölümsüz olacaklar.
Yaşayacaklar ve ölmeyecekler,
Ve ölümsüzlükle güzel şarkılar söyleyecekler.
Ve Silenialılar ve asil Argyphonlular
...yoksulların filozof evinin ortasında.
Ve onlar meşe ağaçlarından gelenlerdi.
Onlar toprağın bağrına dokunmuşlardı,
"ve iyi ve donuk ve yüksek ve soylu olanları
ama hiç kimsenin kaderi ölüm yolunda değilken,
önce bir sürü güzel ağacın üzerine salınacak,
ve pelerin parçalanacak ve koynundan emilecekler,
Ve ölülerin ruhu bedende eksilecek."[499]

Bir hamadryad'ın yaşamı özünde ağacıyla bağlantılıdır. Ağaç yaralandığında acı çeker, balta kaldırıldığında üzüntüsünü ifade eder ve gövdesi düştüğünde yok olur:

"Hamadryadların kaderi olmadıkça ağaç gövdesi düşmez."[500]

Paraibios'unki gibi efsaneler ağaç perisinin klasik zihin için ne kadar kişisel olduğunu göstermektedir. Bu efsanede Paraibios'un babası hamadryad'ın yalvarmalarına rağmen onun kadim gövdesini kesmiş ve bunun sonucunda hem kendisi hem de çocuğu onun korkunç intikamına maruz kalmıştır.[501] Etnografya öğrencisi Ovid'inki gibi dönüşüm mitlerine büyük ilgi duyar. Bu mitler, Daphne'nin

Apollon'un onun anısına onurlandırdığı bir defne ağacına dönüşmesi gibi Arkaik felsefenin kalıntılarını içerir. Benzer şekilde, Phaethon'un ağaca dönüşen kız kardeşleri hâlâ merhamet için ağlamakta ve filizleri koparıldığında kanamaktadır.[502] Orta Çağ şiiri, patikasız Cehennem ormanında görüldüğü gibi, bu tür epizotları hâlâ uyarlayabiliyordu. Düğümlenmiş alaca yapraklı ağaçlar, bir dal kopardığında Floransalıya insani canlılıklarını gösteriyordu:

"Sonra elimi biraz ileri uzattım,
Ve büyük bir çalıdan bir dal kopardım:
Ve gövdesi haykırdı: 'Neden bana zarar veriyorsun?' "[503]

Ya da Ruggiero'nun hipogrifini bağladığı mersin ağacı, inleyip ağzını açana kadar zavallı gövdeyi çekiştirdi ve hüzünlü bir sesle onun Astolfo olduğunu, diğer Âşıkları arasında kötü Alcina tarafından büyülendiğini söyledi:

"Bir mağaraya ya da bir çeşmeye ya da bir ağaca
ya da bir taşa girebilmek."[504]

Eğer bu fikirleri güzel olamayacak kadar tuhaf ya da modası geçmiş buluyorsak, fikrimizi belirtmekten çekinmemeliyiz. Bunlar Dante Aligieri ve Aristoteles'in orijinal fikirleri değil, daha ziyade klasik modellerin taklitleridir ve eğer orijinal klasikler bile cazibesini yitirmişse şiir zevkindeki düşüş için kendimizi suçlamamalıyız. Bir şeyler kaybettik ve bu kayıp birçok eski şiirsel temayı takdir etmemizi etkiledi. Bununla birlikte, azalan her zaman güzellik duygumuz değil, kültürümüzden dağılan eski Animistik doğa felsefesidir. Bu durum, bu tür fantezilerin anlamını ve güzelliğini kaybetmemize neden olmuştur. Yine de ağaçları uzak Atalarımızın yaptığı gibi, ruhların yaşam alanları ve cisimleşmeleri olarak gören bireyleri ararsak, boşuna aramamış oluruz. Avrupalı köylülerin folklorunda, kesildiğinde kanayan, ağlayan ve konuşan söğütler, bir köknar ağacının içinde yaşayan bir peri kızı, Rugaard Ormanında içinde bir elf yaşadığı için kesilmemesi gereken yaşlı bir ağaç ve Zell yakınlarındaki Heinzenberg'de kesildiğinde üzüntüsünü dile getiren yaşlı bir ağacın hikâyeleri vardır çünkü bu ağaç şu anda yerinde şapel bulunan Meryem Ana'yı barındırmaktadır.[505] Aziz Thomas Günü'nde Frankonyalı kadınlar bir ağaca gider, kapıyı ciddiyetle üç kez çalar ve içinde yaşayan ruhun içeriden vurarak cevap vermesini dinler. Bu, ne tür kocalara sahip olacaklarını ortaya çıkaracaktır.[506]

Eusebius tarafından Fenikeli Sanchoniathon'a ait olduğu iddiasıyla korunan mitik kozmogoni belgesinde dikkat çekici bir bölüm vardır: 'Ama bu ilk insanlar yeryüzündeki bitkileri kutsadılar, onları Tanrı olarak değerlendirdiler ve üzerin-

de yaşadıkları şeylere ve kendilerinden önceki Atalarına taptılar. Bu varlıklara libasyonlar ve kurbanlar sundular."[507] Burada incelenen örneklerden, bu türden doğrudan ve mutlak ağaç tapınmasının gerçekten de dinin erken tarihinde yaygın ve köklü olabileceği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, tüm ağaçların kendilerinde cisimleşmiş veya kendilerine bağlı bir ruha sahip olarak kategorize edilemeyeceğini belirtmek önemlidir. Bu sınıflandırma sadece burada sunulan örnekler gibi belirgin kanıtlara dayanarak uygulanmalıdır. Bu kategorinin dışında kalan ağaç ve orman tapınmasıyla ilişkili başka Animistik inançların da olduğunu belirtmek gerekir. Bu tanıma göre, ağaçlar ruhlar için ruhani bir sığınak, barınak veya gözde bir yer olarak hizmet edebilir. Bu bağlamda ağaçlar, hastalık ruhlarını barındırdığına inanılan nesnelerle süslenir. Kutsal ağaç ve kutsal koru, her ikisi de ruhani öneme sahip yerler olarak hizmet verdiğinden, belirgin bir şekilde farklı değildir. Ağaç bir iskele ya da sunak olarak kullanılabilir ve tıpkı bir arazisi ve kulübesi olan bir insana benzer şekilde, orada ikamet eden bir ağaç-ruh ya da yerel bir Tanrı olabilecek ruhani bir varlığa sunulacak adaklar için uygun ve göze çarpan bir konum sağlar. Tek bir ağacın ya da tenha bir orman korusunun barınağı bazı kabileler için doğal bir ibadet yeridir ve belki de birçoğu için tapınağın en eski şeklidir. Bazı durumlarda ağaç, genellikle bir ağaç türüne ya da başka şeylere başkanlık eden bir Tanrısal varlıkla ilişkilendirilen ya da onu simgeleyen kutsal bir nesne olabilir. Aşağıdaki örnekler, bir iblisin ya da Tanrının fiziksel olarak vücut bulmasından ya da yerel varlığından sadece ideal bir çağrışıma kadar uzanan çeşitli kavramların nasıl birbirine karışabildiğini ve ayırt edilmesinin zor olduğunu göstermektedir. Bu karışıklığa rağmen, hepsinin temel ilkelerinin bulunduğu Animistik teolojiye bağlı kalmaktadırlar. Orman gezginini etkileyen gizemli etkiler fikrini daha iyi ifade edebilmek için 'kuşatma' yerine 'musallat' kelimesini kullandım. "Orman gezginine musallat olan gizemli etkileri açıklamak için tasarlandığı çok açık olan kötü niyetli odun ateşi gruplarını ele alalım.[508] Metin halihazırda istenen özellikleri karşılıyor gibi görünmektedir ancak netliği ve okunabilirliği artırmak için küçük bir değişiklik yaptım. Geliştirilmiş metin şu şekildedir: Avustralya çalılıklarında iblisler dalların arasında ıslık çalar ve kollarını uzatmış bir şekilde gövdelerin arasından gizlice geçerek yolda yürüyenleri yakalar; Brezilya ormanlarında topal iblis avcıyı yoldan çıkarır; 'Karen halkı ateşle boğuşan bir ormandan geçerken 'phi'den korkar ve sıtma taşıyan bir sivrisineğin kendilerini ısırdığı ağaca bir adak bırakır. Benzer şekilde Senegambia halkı da hastalıklara neden olan ağaç şeytanlarını yatıştırmaya çalışır. Finlandiya'da orman şeytanının korkunç çığlığı duyulabilir. Bu inanışların sübjektif olduğunu ve bilimsel kanıtlara dayanmadığını belirtmek önemlidir. Ge-

celeri kendi ormanlarımızda süzülen korkutucu figürler köylülere ve şairlere hâlâ aşinadır.[509] Nebraska'nın Kara Dağları'nın geçitlerine girerken, Uzak Batı'nın Kuzey Amerika yerlileri ruhları hoşnut etmek ve iyi hava ve av sağlamak için genellikle ağaçlara adaklar asar ya da bunları kayaların üzerine koyarlar.[510] Güney Amerika'da Bay Darwin, Kızılderililerin Pampas'ın yüksek bir yerinde tek başına duran kutsal ağacı gördüklerinde yüksek sesle bağırarak nasıl tapındıklarını anlatır. Puro, ekmek, et ve kumaş parçaları gibi çok sayıda adak bu ağaca iplerle asılırdı. Fakir bir yolcunun pançosundan koparılan iplik bile sunulurdu. Bu noktada erkekler Walleechu'yu memnun etmek için belirli bir deliğe içki ve maté sunar ve yukarı doğru tüttürürlerdi. Alan, kurban edilmiş atların ağartılmış kemikleriyle çevriliydi. Tüm Kızılderililer atlarının yorulmaması ve kendilerinin de refaha kavuşması için adaklarını burada sunarlardı. Kanıtlara dayanarak Bay Darwin, tapınmanın Tanrı Walleechu'ya yönelik olduğu ve kutsal ağacın bir sunak görevi gördüğü sonucuna varıyor ancak Gauchoların, Kızılderililerin, Ağacı Tanrının kendisi olarak gördüklerine inandıklarını belirtmekte ve bu tür durumlarda yanlış anlaşılma potansiyelinin altını çizmektedir.[511] Yeni Zelanda'da, iniş yerlerindeki dallara yiyecek ya da saç tutamları asılır ya da kayda değer kayaların veya ağaçların yakınında yaşayan ruhlara adak olarak sunulan yiyecekler bulunurdu.[512] Dayaklar, sağlıklarını koruduğuna inandıkları bir geleneğin parçası olarak, kıyafetlerinden kopardıkları bez parçalarını kavşaklardaki ağaçlara bağlarlar.[513] Benzer şekilde, ormanda yemek yemek için duran Macassarlı bir adam bir yaprağın üzerine az miktarda pirinç ya da balık koyup bunu bir taş ya da kütüğün üzerine bırakır.[514] Afrika kabileleri, Tanrılarının önemli büyüklük ve yaştaki ağaçlarda ya da sadece Rahiplerin girmesine izin verilen kutsal korularda ikamet edebileceğine inanmaktadır.[515] Ağaçlar genellikle çeşitli Afrika kabileleri tarafından idol olarak kabul edilir. Örneğin Kongo halkı susama ihtimaline karşı ağaçların ayaklarına palmiye şarabı dolu su kabı yerleştirmektedir.[516] Benzer şekilde, daha kuzeydeki Batı Afrika kabileleri ağaçlara sunu ve adak olarak paçavralar asar. Büyük baobablara da sunular asılır ve önünde koyunların kurban edildiği tapınaklar olarak hizmet ederler.[517] Bu uygulamalar, Tanrı ve ağaç arasındaki kesin ilişki tanımlanmamış olsa da ağaç kurbanı Ayinlerini göstermektedir.

Avcı bir ırka uygun olan orman teolojisi, tıpkı geçmişte Laponya'da olduğu gibi, Sibirya'nın Turan kabileleri arasında da hâlâ hakimdir. Bu kabileler Orman Tanrılarının çok iyi farkındadır. Yakutlar demir, pirinç ve diğer ziynet eşyalarını oldukça güzel ağaçlara asarlar. İlkbaharda at ve öküz kurban etmek için yeşil ve gölgeli bir yer seçerler. Hayvanların başlarını ağaç dallarına yerleştirirler. Ormanın Ruhu'na şarkılar söylerler ve yol kenarındaki ağaçların dallarına en değerli

varlıklarının sembolü olan at kılı sunuları asarlar. Sibirya bozkırındaki bir karaçam kümesi, bir ormanın girintilerindeki bir koru, Turanlı bir kabilenin mabedidir. Sibirya'daki bu kutsal koruda, her biri bez ya da teneke kaplı bir ağacın altına yerleştirilmiş, kürk mantolarla süslenmiş putlar olduğu anlatılır. Ağaçlardan sarkan çok sayıda ren geyiği derisi ve postunun yanı sıra Tanrılara sunulan su ısıtıcıları, kaşıklar, enfiyeler ve değerli ev eşyaları da vardır. Bu betimleme, korunun süslenmesine yol açan yabancı uygarlığın geleneksel tören uygulamaları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır ancak bu temasın eninde sonunda bu uygulamaların ortadan kalkmasına yol açabileceğini de belirtmek gerekir.[518] Etnolojik olarak bu kabilelerle akraba olan bir ırk, daha yüksek bir kültür seviyesine ulaşmış olmasına rağmen, Kuzey Avrupa'da Ağaca tapınmanın önemli kalıntılarını korumuştur.

Geçen yüzyılda Estonya'nın bazı bölgelerinde gezginler sık sık kutsal bir ağaca, tipik olarak eski bir ıhlamur, meşe ya da dişbudak ağacına rastlarlardı ve bu ağaçlar konutun yakınında korunaklı bir yerde bozulmadan dururdu. Kesilen bir hayvanın ilk kanının köklerine serpildiği zamanlara dair eski anılar aktarılır. Dini törenler sırasında, sığırların refahını sağlamak için adaklar sunulurdu. Bu adaklar kutsal bir ıhlamur ağacının altına, tapınanların çıplak dizlerinin üzerine çöktüğü ve doğudan batıya doğru hareket ettiği bir taşın üzerine yerleştirilirdi. "Yiyecekleri adak olarak kabul et!" dedikten sonra, tapınanlar taşı üç kez öperlerdi. Sununun başarılı olmasını sağlamak için bu ritüeli takip etmek önemliydi. Anlatılan ibadetin, içinde yaşayan bir ağaç-tanrıya yönelik olması muhtemeldir zira folklor Esthlerin bu kavramı açıkça tanıdıklarını göstermektedir. Eğri huş ağacının dışında kişisel formda görünen ve gövdesine üç kez vurularak "Eğri olan evde mi?" sorusuyla çağrılabilen bir ağaç-elfin hikâyesi vardır. Ağaç-Baba ya da Ağaç-Kral gibi bir Tanrının, tapınak benzeri kutsal bir ağacın altında kurban kabul etmesi ve dualara cevap vermesi mümkündür.[519] Britanya Hindistanı'nın Ari olmayan yerli kabilelerinin ağaç ve koru tapınmasına bakarak, bunun içsel önemi hakkında fikir edinebiliriz. Bir Bodo evinin avlusuna Batho'nun kutsal 'sij'i ya da sütleğeni dikilir. Bu ağaç, 'deoshi' ya da rahibin dua ettiği ve bir domuz kurban ettiği ulusal Tanrıyı temsil eder.[520] Khondlar yeni bir köy kurduklarında, kutsal pamuk ağacını ciddi törenlerle dikmek zorundadırlar. Ayrıca altına köyün Tanrısını kutsayan bir taş yerleştirirler.[521] Belki de bu modern günlerde dünyanın hiçbir yerinde kutsal korunun orijinal anlamı Chota-Nagpur'un Mundaları kadar güzel bir şekilde gösterilmemiştir. Yerleşim yerlerinde, oduncunun baltasıyla kesilen ilkel ormanın bir kalıntısı olan sal ağaçlarından oluşan kutsal bir koru ruhlar için bir yuva olarak bırakılır ve bu kutsal yerde Tanrılara adaklar sunulur.[522]

Aşağı ırklar arasında, Sami ya da Ari kültürünün menzili içinde bulunan ağaç ve koru Ayinlerinin tarihsel önemini ortaya koymak için yeterli kanıt vardır. Eski Ahit'te Kenanlıların Aşera tapınmasından, her yeşil ağacın altında kurban kesilmesinden ve meşe, söğüt ve gölgeli sedirlerin altında tütsü yakılmasından bahsedilir. Bu törenlerin inatçı bir şekilde yeniden canlanması, ülkenin eski dinindeki derin köklerini kanıtlamaktadır.[523] Bu İncil pasajlarında sunulan kanıtlar Sami bölgelerinden gelen diğer kanıtlarla da desteklenmektedir. Örneğin, Silius Italicus Numidya kutsal korularındaki dua ve kurbanlardan bahseder ve Kartaca konseyinin kayıtları V. yüzyılda, Augustinus'un zamanından çok sonra, ağaçlardaki ve korulardaki putperestlik kalıntılarının kaldırılmasının hâlâ gerekli olduğunu gösterir.[524] Ari soyu ve etkisi kapsamındaki kesin tanımlardan, ormanın her inanç ve Ayin sınıfını göstermek için örnekler çıkarılabilir. Modern Hinduizm büyük ölçüde Ari olmayan yerlilerin dinlerinden türetilmiştir. Bu nedenle, modern Hindistan'ın ağaca tapınmasının önemli bir kısmı bu şekilde açıklanabilir. Örneğin Bengal'in Birbhûm bölgesinde, ormandaki bir tapınağa her yıl büyük bir hac ziyareti yapılır. İnsanlar bir Bela ağacında yaşayan belli bir hayalete pirinç, para ve kurbanlık hayvanlar sunarlar.[525] Hindu bölgelerinde, Sanskrit edebiyatında 'chaityataru' olarak bilinen pippala (Ficus religiosa) genellikle köy ağacı olarak dikilir. Hindular ayrıca Banyan gibi diğer ağaçları da özel hayatlarında dikerler ve onlara ilahi onurlar atfederek taparlar.[526] Yunan ve Roma mitolojisi, ormanda yaşayan ve dolaşan dryadlar, faunlar ve satirlerin yanı sıra tek tek ağaçlarla ilişkili varlıkların örneklerini sunar. Bu yaratıkların bizim orman elflerimiz ve perilerimizde de benzerleri vardır. Ovid'in Erisichthon hikâyesinde, yüksek Tanrılar zarif fantastik varlıkların üzerinde, tapınakları için ağaçlara ve tapınakları için korulara sahip olarak tasvir edilir.

"Ve Ceres'in korusunu baltayla harap etti.
Derler ki demirle utandırmışlar kadim koruları.
Orada asırlık kudretli bir meşe duruyordu,
Çelenklerle süslenmiş, gövdesinde taşıyan
Anma tabletleri, yardımsever yeminlerin kanıtları.
Altta, kurbağalar şenlikli danslarını sürdürüyorlardı,
Ve el ele dev kayanın etrafında döndüler."[527]

Cato, daha basit bir şekilde, kutsal bir koruyu seyreltmek için nasıl tazminat alınacağına dair oduncuya talimatlar verir. Oduncu şu duayla birlikte bir domuzu kurban olarak sunmalıdır: 'Bu koruluğun kutsal olduğu bir Tanrı ya da Tanrıça olsan da bu domuzun kefaretiyle bu koruluğun aşırı büyümesini engellememe izin

ver."[528] Slav topraklarında, Gök-Tanrı Piorun'un sonsuz ateşinin yandığı koruluklar vardı. Eski Prusyalılar, Tanrıların perdeleri ve resimleri olan Romowe'nin kutsal meşesine saygı gösterirlerdi. Hiçbir dalın kırılamayacağı ve hiçbir hayvanın öldürülemeyeceği kutsal dokunulmaz ormanın ortasında duruyordu ve böylece, altında ekmek ve bira sunularıyla Pushkait'e tapınılan yaşlı ağaca kadar devam ederdi.[529] Cennetin Kelt Tanrısı genellikle ulu bir meşe olarak tasvir edilirdi ve beyaz cüppeli Druidler ökseotunu kesmek için kutsal ağaca tırmanırlardı. Daha sonra ağacın altında iki beyaz boğa kurban ederlerdi. Bu uygulamalar başka bir ulusal grubu temsil etmektedir.[530] Cermen tanımlamaları, "Lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod sola reverentia vident" diye yazan Cornelius Tacitus'tan kaynaklanmaktadır. Ayrıca Tacitus, Semnonların kutsal koruya orada yaşayan Tanrıya bir saygı duruşu olarak bağlarla girdiklerini anlatır. Yüzyıllar sonra İsveçliler, Upsal tapınağının yakınındaki koruda ciddi kurbanlar kesmeye ve kesilen hayvanların leşlerini asmaya devam ettiler.[531] Hristiyanlığın gelişiyle birlikte kutsal ağaçlara ve korulara karşı bir seferberlik başlatıldı. Boniface, bir rahibin huzurunda Hessen Cennet Tanrısı'nın devasa meşesini kesti ve kerestesini Aziz Petrus'a adanmış bir şapel inşa etmek için kullandı. Amator, Auxerre'deki kutsal armut ağacının dallarına vahşi hayvanların başlarını asan avcıları ikna etmeye çalışarak, 'bunun zarif bir Hristiyan disiplini değil, putperest bir tapınma eylemi olduğunu' söyledi. Bununla birlikte, bu nazik ikna çabaları işe yaramadığı için ağacı kesip yakmıştır. Bu çabalara rağmen, ağaçlara ve korulara tapınma şeklindeki eski din Avrupa'da çoğu zaman en saf biçimiyle varlığını sürdürdü. Son iki yüzyılda, Gothland'daki yaşlı erkekler 'Atalarının zamanında yaptığı gibi büyük bir ağacın altında dua etmeye giderlerdi'. Günümüzde de İsveç'in gözden uzak çiftliklerinde ağaç köklerine süt ve bira dökerek yapılan kurban törenlerinin devam ettiği söylenmektedir.[532] Rusya'da Lyeshy ya da ağaç şeytanı hâlâ kendi bölgesindeki kuşları ve hayvanları korur ve tarla faresi ve sincap sürülerini, göç ettiklerini söylememiz gereken zamanlarda ormandan ormana sürer. Bir avcının başarısının orman-ruhuna karşı davranışlarından etkilendiğine inanılır. Sonuç olarak, avcının öldürdüğü ilk avdan bir kurban ya da bir kütüğün üzerine ekmek veya tuzlanmış gözleme gibi daha küçük bir sunu bırakması gelenekseldir. Öznel değerlendirmelerin bu şekilde açıkça belirtilmesi gerektiğine dikkat etmek önemlidir ya da bir kişi ormandan dönerken hastalanırsa bunun Lyeshy'nin işi olduğu bilinir, bu nedenle hasta temiz bir bez içinde biraz ekmek ve tuzu ormana taşır ve bir dua ile bırakarak eve iyileşmiş olarak döner[533] Holyoake ve Holywood gibi isimler kutsal ağaçlar ve korularla ilgili anıları çağrıştırır. Bu anılar köylülerin zihninde uzun süre korunmuştur. Güney

İsveç'teki Hvitaryd mahallesinde, üç gövdeli büyük ve kutsal bir ıhlamur ağacı, Linneus ailesine ismini vermiştir ve bu da uygun bir isimdir. Son olarak Jakob Grimm, eski kutsal dokunulmaz orman ile daha sonraki kraliyet ormanı arasında tarihsel bir bağlantı olduğunu öne sürmektedir. Bu, Ormanın Ruhuna tapan vahşi fikriyle başlayan ve modern toprak sahibinin sülünlerini korumasıyla biten etnolojik bir argümandır.[534]

Modern eğitimli dünya için, bir insanın bir hayvana tapması acınacak bir durumdur. İnsanların hayvanlardan daha üstün olduğu ve onlara tapmak yerine onları anlayıp kullanmanın bizim görevimiz olduğu artık yaygın olarak kabul edilmektedir ancak daha düşük gelişmişlik düzeyindeki kültürlerde hayvanlara farklı bir gözle bakılmaktadır. Çeşitli nedenlerle, dinin alt kademelerinde en önemliler arasında yer alan hürmet nesneleri haline gelmişlerdir. Yine de burada hayvanlara tapınma konusundan kısa ve öz olarak bahsetmek zorundayım. Bu metnin amacı, yorumlanmamış gerçeklerin bir koleksiyonundan ziyade genel ilkeleri sunmaktır. Bunu başarmak için çeşitli kanıt gruplarından seçilmiş örnekler sunulacaktır. Bu yaklaşım, konunun en çarpıcı özelliklerini vurgulayacak ve Antik fikirlerin vahşi düzeyden yüksek uygarlığa doğru evriminin izini sürecektir.

Kültürsüz insan bir canavara kendisinin ötesinde bir güce, cesarete ve kurnazlığa sahip olduğu için tapabilir. Canavarı, bedensel ölümden sonra da var olmaya devam eden, iyilik ve zarar verme gücüne sahip bir ruh tarafından canlandırılmış olarak görebilirler. Bu inanç, canavarın bazı yönlerden insana benzediği fikrine dayanır. Yaratığın cisimleşmiş bir Tanrı olduğu fikri, uzaktan bile görebildiği, duyabildiği ve hareket edebildiği inancıyla birleştirilir. Ayrıca yaratığın gücünün, ilahi ruhun bağlı olduğu hayvan bedeninin ölümünden sonra da devam ettiğine inanılır. Kamçadallar korktukları ve kendilerine zarar verebileceğine ya da fayda sağlayabileceğine inandıkları balinalara, ayılara ve kurtlara taparlardı. Hayvanların insanların dilini anladığına inanılırdı, bu yüzden onlara isimleriyle hitap edilmezdi.[535] Garcilaso de la Vega'ya göre, Perulu kabileler kendilerine besin sağlayan balıklara ve vikunalara, ayrıca zekâlarından dolayı maymunlara ve keskin görüşlerinden dolayı atmacalara taparlardı. Onlar için kaplan ve ayı vahşi Tanrılardı. Bu topraklarda sadece yabancı ve davetsiz misafir olan insanoğlu bu varlıklara, eski sakinlere ve efendilere pekâlâ tapabilirdi.[536] Filipin adalıları timsahı gördüklerinde ona büyük bir şefkatle dua eder, teknelerinde ne varsa ona sunar ve suya atarlardı.[537] Bu, korkunun dinin kökeni olduğuna dair meşhur sözün kısmen doğru olduğunu göstermektedir: 'Primos in orbe deos fecit timor.[538] Timsaha doğrudan ve basit bir huşu içinde dua etmeleri ve ondan kendilerine zarar vermemesini istemeleri şaşırtıcı değildir. Bir önceki bölümde hayvan ruhları

meselesini tartışmış ve öldürdükleri hayvanları özür dileyen ifadeler ve ritüellerle yatıştırmaya çalışan insanlardan örnekler vermiştik.[539] İnsanlar ve hayvanlar arasındaki bu kişisel etkileşimin, özellikle de söz konusu hayvan bunu gerektirecek kadar güçlü veya tehlikeli olduğunda, ne kadar kolay bir şekilde tam teşekküllü bir tapınmaya dönüşebileceğini belirtmek gerekir. Kambodialı Stiênler bir hayvanı öldürmenin kefaretini ödemek için af dilemiş ve bir kurban sunmuşlardır. Bunu, yaratığın bedensiz ruhunun gelip kendilerine musallat olmasından korktukları için yapmışlardır.[540] Hayvana ilahi olarak tapınılsa da kefaret töreni yine de tam bir alay konusu haline geliyordu. Charlevoix, Kuzey Amerika yerlilerinin bir ayıyı öldürdükten sonra kafasını birçok renge boyayıp ona saygı ve övgü sunduklarını anlatır. Daha sonra cesedi üzerinde ziyafet çekmek gibi acı verici bir görevi yerine getirirlerdi.[541] Ayı, Yesso'nun yerli halkı olan Ainoslar arasında büyük bir öneme sahiptir. Mümkün olduğunda ayıyı öldürseler de yine de onu hürmetle ve adil konuşmalarla selamlayarak saygı gösterirler. Hatta talihsizlikten kaçınmak için başını evin dışında muhafaza ederler.[542] Sibirya'da Yakutlar ormanın ruhlarıyla birlikte ayıya da taparlar. Onun en sevdiği uğrak yerlerine doğru eğilirler ve 'sevgili amcalarının' cesaretini ve cömertliğini öven düzyazı ve şiirler okurlar. Bu geleneğe bağlı olan Ostyaklar, Rus mahkemelerinde bir ayının başı üzerine yemin ederler. Ayının her şeyi bildiğine ve yalan söyledikleri takdirde onları öldüreceğine inanırlar. Bu fikir, bir dizi kazanın felsefi açıklaması olarak hizmet eder. Örneğin, bir avcı bir ayı tarafından öldürüldüğünde, avcının bir noktada kendini ele verdiğine ve şimdi cezasını çektiğine inanılır ancak Ostyaklar Tanrılarını yenip öldürdükten sonra derisini samanla doldurur ve nefretlerini ve intikam arzularını tatmin edene kadar tekmeleyerek, üzerine tükürerek, hakaret ederek ve alay ederek ona kötü davranırlar. Bunu yaptıkları zaman onu bir tapınma nesnesi olarak bir çadıra yerleştirmeye hazır olacaklardır.[543]

Hayvanlara tapınma, daha önce tartışıldığı gibi genel fetiş tapınma teorisi ile açıklanabilir. Bir hayvana ister ilahi bir ruhun ya da Tanrının vücut bulmuş hali olarak, isterse de kendi sınıfının baş Tanrısının birçok temsilcisinden biri olarak saygı gösterilsin, temelde yatan ilke aynı kalmaktadır. Bu iki kavramın ve bunların birleşiminin kanıtları özellikle Pasifik adalarında iyi belgelenmiştir. Bazı balıkçıllar, yalıçapkınları ve ağaçkakanlar Gürcü grubu arasında kutsal kabul edilirdi. Tanrıların kuşlarda vücut bulduğu ve sunulan yiyecekleri yemek için bu formda geldikleri inancıyla kurbanlarda beslenirlerdi.[544] Kuşların ayrıca çığlıklarıyla kehanet cevapları verdiğine ve Tanrıların yeryüzünü ziyaret ettiği kutsal tapınaklar olarak hizmet ettiğine inanılırdı.[545] Ayrıca Gürcüler bir balinanın yakınında yelken açarlarsa ona parfümlü yağ veya kava sunarlardı. Fiji Adaları'nda

bazı hayvan ve bitkilerin kendileriyle bağlantılı Tanrıları olduğuna inanılırdı. Bu Tanrılara tapanların onlarla ilişkilendirilen hayvanları ya da bitkileri yemeleri yasaktı. Örneğin, şahin, kümes hayvanı, yılan balığı ve köpek balığı bir Tanrının tapınağı olarak kabul edilirdi. Hatta bazılarının insan eti yemesi bile tabuydu çünkü insan eti Tanrılarının tapınağı olarak kabul ediliyordu. En yüce Tanrı olan Ndengei'nin yılanda vücut bulduğuna inanılırdı.[546] Her Samoa Adalısının yılanbalığı, köpekbalığı, köpek, kaplumbağa vb. gibi bir hayvanda görünen kendi koruyucu Tanrısı ya da 'aitu'su vardı. Bu tür onların fetişi haline gelir ve hakaret edilmemesi, yaralanmaması ya da yenmemesi gerekirdi. Tanrıyı gücendirmek, onun günahkârın bedenine girmesine ve ölene kadar onda uygun enkarnasyonunu üretmesine neden olurdu.[547] Yeni Zelandalıların 'atua'sı da buna tekabül eden ilahi bir Ata ruhudur ve bir hayvanın bedeninde de görünebilir.[548] Dikkatimizi Sumatra'ya çevirirsek, Malayların kaplana olan hürmetlerinin ve tuzak kurarken ondan özür dileme pratiklerinin, kaplanların ölen bireylerin ruhları tarafından mesken tutulduğu inancıyla bağlantılı olduğunu keşfederiz.[549] Benzer şekilde, dünyanın diğer bölgelerinde de bu olgunun önemli bir örneği Kuzey Amerika Kızılderililerinin ilaç hayvanlarına duydukları saygıdır. Derisini korumak için bir hayvanı öldürürler ve daha sonra bu hayvana bir fetiş olarak tapınır ve onu korurlar.[550] Daha önce de belirtildiği gibi, Güney Afrika'da Zulular bazı evcil ve zararsız yılanların Atalarının ilahi gölgelerini barındırdığına inanmaktadır. Bu yılanlar insan akrabaları tarafından saygıyla karşılanır ve yiyecekle takdis edilirler.[551] Batı Afrika'da mezarlık yakınındaki maymunların ölülerin ruhları tarafından canlandırıldığına inanılmaktadır. Ayrıca timsahlar, yılanlar, kuşlar, yarasalar, filler, sırtlanlar ve leoparlar gibi çeşitli hayvanlar kutsal kabul edilir ve bunlara tapınılır. Bu inançların evrensel olmadığını ve farklı kültürler ve bölgeler arasında değişiklik gösterebileceğini unutmamak önemlidir. Fetişizm kavramı iki ana kategoriye ayrılmaktadır: ruhun vücut bulmuş hali ya da kişileşmiş hali olarak yaratık ve yaratığın ruh için kutsal olması ya da ruhun koruması altında olması...[552] Dünyada çok az bölgede yılanlara yüksek ruhani niteliklere sahip fetiş-hayvanlar olarak tapınma bu kadar mükemmel bir şekilde sergilenmektedir. Bu yılanlardan birini öldürmek affedilmez bir suç olurdu. Bosman'ın Benin Körfezi'ndeki Whydah'da yaptığı betimleme zenci ophiolatry'sine dair tek bir açıklama sunmaktadır. Tasvire göre, en üst düzeydeki Tanrılar köylerde dolaşan bir tür yılandı. Bu yılanlar, hepsinin en büyüğü ve en önemlisi olan devasa bir baş canavar tarafından yönetiliyordu. Canavar, yüce bir ağacın altındaki yılan evinde yaşar ve köylülerden et, içki, sığır, para ve eşya gibi adaklar alırdı. Hollandalılar yerel halkın yılanlara olan saygısını istenmeyen ziyaretçilerden kurtulmanın bir yolu olarak kullandılar.

Bosman'a göre, yılan hakkında kötü konuşmak yerlilerin kulaklarını tıkamalarına ve oradan ayrılmalarına neden oluyordu. Bu da yerlilerin yılanlara duyduğu güçlü saygıyı göstermektedir.[553] Son olarak Castrén, Sibirya'daki Tatar kabileleri arasında bazı hayvanlara gösterilen hürmeti, aşağıdaki şekilde özetlediği farklı bir fetiş teorisine bağlı olarak açıklamaktadır: Bu teoriyi şu şekilde özetlemektedir: "Eğer kişi yılana, ayıya, kurda, kuğuya ve diğer çeşitli hava kuşlarına ve kır hayvanlarına da tapınmayı başarabilirse onlarda iyi koruyuculara sahiptir çünkü içlerinde güçlü ruhlar gizlidir."[554]

Totemizm, uygarlığın alt seviyelerinde sıklıkla görülen bir sosyal kurumdur. J. F. McLennan Totemik kabilenin Antropolojik önemine dikkat çekmiştir. Onun görüşlerine göre, toplumun erken bir Totemik dönemi vardı ve bu dönem onun zamanından beri görüşleri büyük ölçüde etkilemiştir.[555] Totemik kabile, her biri bir hayvan, bitki veya nesneyle, genellikle bir hayvanla ilişkilendirilen klanlara bölünmüştür. Her klanın üyeleri kendilerini klanlarının adıyla tanımlar ve hatta Mitik Atalarının izini bu klana kadar sürer. Bu Totemik klanlar egzogamdır, yani klan içinde evliliğe izin verilmez ancak klanlar arasında evliliğe izin verilir ve hatta zorunludur. Kuzey Amerika'nın Ojibwa Kızılderilileri arasında Ayı, Kurt, Kaplumbağa, Geyik ve Tavşan gibi klan hayvanları, kabilelerin bölündüğü evlenen klanları belirtmek için kullanılırdı. Bu hayvanların figürleri yerli resim-yazılarında klanlarını belirtiyordu. Kızılderililerden ayı, kurt vb. olarak bahsedilirdi. Bu isimlerin kullanımı, klanlar arasında bir tanımlama ve farklılaştırma aracı olarak hizmet etmiştir. Ojibwa dilinde böyle bir klan ismi için kullanılan terim İngilizceye 'Totem' olarak geçmiştir ve günümüzde Antropologlar tarafından dünyanın her yerinde bulunan benzer klan isimlerine atıfta bulunmak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Kabileleri bölen bu sistem Totemizm olarak bilinmektedir. Ne yazık ki 1791 yılında Ojibwa dilindeki 'Totem' kelimesini Avrupa'ya tanıtan tüccar ve tercüman John Long, bu kelimenin yerli evlilik ve klan hukukundaki anlamını yanlış anlamış görünmektedir. Klanın Totem hayvanını, bireysel avcının manitu ya da 'ilaç' olarak bilinen koruyucu ya da koruyucu hayvanıyla karıştırmıştır."[556] Kuzey Amerika Totem-klanları o zamandan beri evliliği düzenleyen sosyal kurumlar olarak daha iyi anlaşılmış olsa da koruyucu ruh kavramı hâlâ varlığını sürdürmektedir. 1841'de Sir George Grey, Batı Avustralya'da 'Archeologia Americana'dan bildiği egzogam sınıfların bir listesini kaydetmiştir. Yerliler sık sık bu sınıf isimlerinin kökeni hakkında fikir beyan ederek, Ailenin yaşadığı bölgede çok yaygın olan bir hayvan ya da sebzeden türetildiklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak, bu hayvanın ya da sebzenin adı aileye uygulanmıştır. Bu şimdiye kadar değerli bir kanıt gibi görünmektedir ancak Grey, John Long'un

alıntıladığı hatalı ifadesiyle yanlış yönlendirilmiş ve kabile adı ile kabile Totemi olarak kabul ettiği yerlilerinin koruyucu hayvanı ya da sebzesi olan 'kobong' arasında aynı karışıklığa düşmüştür.[557] Bay J. G. Frazer'in Totemizm hakkındaki değerli bilgi derlemesinde[558] kendi içinde çelişen 'bireysel Totem' teriminin kullanılması ne yazık ki bu karışıklığı devam ettirmiştir. Bununla birlikte, ruhların göçü ile açıkça bağlantılı olarak yeni bir temele oturtma eğiliminde olan gözlemlerden bahsedilebilir. Melanezya'da insanlar öldükten sonra köpekbalığı ya da muz olarak yeniden ortaya çıkacaklarını söyleyebilir ve aile köpekbalıklarını besleyerek ve muzdan uzak durarak akrabalığı kabul eder. Dr. Codrington'un bu tür uygulamaların Totemizmin kökenine ışık tuttuğunu öne sürmesi mantıksız değildir.[559] Spencer ve Gillen'in Orta Avustralya'nın neredeyse bakir bir bölgesinde titizlikle yaptıkları son araştırmalar, Arunta kabilesi arasındaki Totemizmi, klanların birbirleriyle evlenmelerini düzenleyen bir araç olarak değil, ırkın, ruhları birbirini izleyen kuşaklarda insan biçiminde yeniden doğan yarı-insan hayvan ya da bitki Atalar olan Alcheringa'dan türediğine ilişkin yerli bir teoriye dayandığını göstermektedir.[560] Bu dikkatli ve kesin açıklama yeni bir çalışmanın başlangıç noktası olabilir. Vahşiler, hayvanların kendi geleneklerine aykırı olarak, birbirleriyle evlenmenin yasak olduğunu belirtmek için klanlara hayvan isimleri vermenin saçmalığının farkında olacaklardır. Gerçekten de bu tür hayvan isimlerinin ekzogami kuralı geliştirilmeden önce akraba olmayan klanlarda yaygın olması daha muhtemel görünmektedir. Şu anda Totemizmle ilgili en açık gerçek, muazzam coğrafi dağılımının da gösterdiği gibi, onun tarihsel konumudur. Kuzey Amerika ve Avustralya'da varlığı tespit edilmiştir. Örgütlenmesini Güney Amerika'nın Guyana'dan Patagonya'ya kadar uzanan ormanlık bölgesi boyunca genişletir. Avustralya'nın kuzeyinde, yabancı etki altında hâlâ Amerikan kabilelerininki gibi Totemik bir sistemin kalıntılarını koruyan daha değişmemiş Malay halkları arasında bulunabilir. Oradan Totem klanını Hindistan'a kadar izleriz; burada yılanbalığı, şahin, balıkçıl vb. adlar taşıyan klanlara sahip olan ve bu canlıları öldürmeleri ya da yemeleri yasak olan Oraonlar ve Mundalar gibi Ari olmayan tepe kabileleri arasında görülür. Himalayalar'ın kuzeyinde, Kuğu, Kuzgun ve benzeri Totem klanlarıyla evlenmiş Yakutlar gibi düşük kültürlü Moğol kabileleri arasında görülür. Afrika'da Totemizm Bantu bölgesinde batı kıyılarına kadar görülür. Örneğin Bechuana'lar Bakuena, timsahın adamları; Batlapi, balığın adamları; Balaung, aslanın adamları; Bamorara, yabani asmanın adamları olarak ayrılırlar. Bir adam kabilesinin hayvanını yemez ya da derisini giymez ve eğer bir suçlu olarak onu öldürmek zorunda kalırsa örneğin aslan, ondan af diler ve kendini kutsallıktan arındırır. Bu birkaç örnek, Totemizmin tam biçimiyle

kültürün vahşi ve erken barbarlık aşamalarına ait olduğu ve Uygarlık dönemine sadece kısmi kalıntılarının veya hayatta kalanlarının ulaştığı genellemesini göstermektedir. İlginçtir ki dünyanın diğer bölgelerinde görülmesine rağmen, Avrupa'da belirgin bir Totemizm vakası bulunmamış ya da kaydedilmemiştir.[561]

Hayvana tapınmanın tanımlanan üç motifi, yani hayvana kendi iyiliği için doğrudan tapınma, bir Tanrının aracılığıyla hareket ettiği bir fetiş olarak hayvana dolaylı tapınma ve bir kabile Atasının Totemi ya da temsilcisi olarak hayvana tapınma, sık sık gözümüze çarpan mit ve sembolizmin etkileri de hesaba katılırsa kuşkusuz aşağı ırklar arasındaki hayvanat bahçesi düşkünlüğü olgusunu azımsanmayacak ölçüde açıklamaktadır. Konunun belirsizliğine ve karmaşıklığına rağmen, bir bütün olarak hayvanlara tapınmanın incelenmesi, Uygarlık tarihindeki yerine ilişkin etnografik bir görüşü haklı çıkarabilir. Daha az kültürlü ırklar arasındaki tezahürlerinden, ulusal örgütlenme ve kalıplaşmış din aşamasına ulaşmış halklar arasındaki yerini hangi biçimlerde koruduğuna bakarsak, gelişme ve hayatta kalma teorisindeki yeni konumu için makul bir neden buluruz. Bu teoriye göre, başlangıçta vahşi teolojiye ait olan fikirler kısmen orijinal biçimleriyle yayılmaya ve sağlamlaşmaya devam etmiş, kısmen de daha gelişmiş fikirlere uyarlanmak için değiştirilmiş ya da kutsal gizemler olarak kurularak aklın saldırılarına karşı savunulmuştur. Eski Mısır, mumyaları hâlâ bizimle olan kutsal kedilerin, çakalların ve şahinlerin ülkesiydi ancak onlara tapınmanın nedeni tarihin babasının tartışamayacağı kadar kutsal bir konuydu. Mısırlıların hayvanlara tapınması, piramitlerin uzak antik döneminin bile çok ötesindeki çağlara uzanan vahşi bir soyun izlerini çift çizgi halinde gösteriyor gibi görünmektedir. Özel kutsal hayvanları himaye eden, onların bedenlerinde cisimleşen ya da figürlerinde temsil edilen Tanrıların, Apis'in ilahi boğa hanedanından, Horus tapınağında kafeslenen ve beslenen kutsal şahinlerden, Thoth ve onun sinosefal ve ibislerinden, inek Hathor ve timsah Sebek'ten daha iyi örnekleri yoktur. Dahası, bazı normlarda tapınılan ama başka yerlerde cezasızlıkla öldürülen ve yenen kutsal yaratıkların çoğunun yerel karakteri, Bay McLennan'ın argümanının ilgilendiği kabile fetişlerinin ve Tanrılaştırılmış Totemlerin karakterine oldukça iyi uymaktadır. Oxyrynchos'luların Oxyrynchos balığına taptıklarını ve onu esirgediklerini, Latopolis'lilerin de aynı şekilde Latos'a taptıklarını görün. Apollinopolis'te insanlar timsahlardan nefret eder ve onları öldürmek için hiçbir fırsatı kaçırmazken, Arsinoite nome halkı bu kutsal yaratıklar için kazlar ve balıklar giydirir, onları kolyeler ve bileziklerle süsler ve öldüklerinde onları görkemli bir şekilde mumyalarlardı.[562] Modern dünyada, hayvanlara tapınmanın güçlü bir şekilde devam ettiği en uygar halklar, kutsal hayvanın, bir hayvanda cisimleşen ya da

onun biçimine bürünen ya da onun tarafından sembolize edilen Tanrının bugüne kadar açık bir örnekle incelenebileceği Brahmanizm alanı içinde yer almaktadır. Kutsal inek sadece korunmakla kalmaz, aynı zamanda yıllık bir törenle ilah olarak tapınılır, ona taze ot ve çiçekler sunan dindar Hindu tarafından her gün etrafında dolaşılır ve önünde eğilinir; maymun Tanrı Hanuman'ın tapınakları ve putları vardır ve Durga'nın çakalda olduğu gibi Şiva da onda cisimleşmiştir. Bilge Ganeşa fil kafası taşır. Kuşların Tanrısal kralı Garuda, Vişnu'nun aracıdır. Vişnu'nun avatar efsanelerinde balık, yaban domuzu ve kaplumbağa biçimlerine bürünmüştür ki bu efsaneler çok ilginç bir şekilde benzedikleri Kızıl Kızılderili mitlerinin entelektüel düzlemindedir.[563] Hinduların ilahi hayvanlar inancının altında yatan fikirler, Matta, Markos, Luka ve Yuhanna'nın insan, aslan, öküz ve kartal resimleri gösterildiğinde, bunları dört Evangelistin avatarları veya araçları olarak oldukça doğal ve tatmin edici bir şekilde açıklayan Hindu tarafından kötü bir şekilde sergilenmemiştir.

Hayvanlara tapınma, özellikle daha önce vurgulanmış olan bir sınıfta, dikkate değer gelişme ve hayatta kalma vakaları görmüştür. Ne yazık ki yılan tapınması spekülatif yazarlar tarafından okült felsefeler, Druid gizemleri ve saçma sapan 'Arkite Sembolizmi' ile karıştırılmış ve aklı başında öğrencilerin Ophiolatry'den söz edildiğinde bile ürpermelerine neden olmuştur. Yine de mitoloji ve din, geniş yelpazeleriyle dikkat çeken, rasyonel ve öğretici araştırma konularıdır. Kızılderililerin çıngıraklı yılana, yılanların büyükbabası ve kralı olarak, güzel rüzgârlar estirebilen ya da fırtınalara neden olabilen ilahi bir koruyucu olarak saygı göstermesi[564] ya da İnkaların dinini kabul etmeden önce Peru kabileleri arasında büyük yılanlara tapınılması gibi anlatılarla aşağı ırklar arasından yola çıkabiliriz. Eski bir yazar bu kabileler için şöyle der: "Kendisini bir canavar ya da yılan suretinde onlara gösterdiğinde ve onlarla konuştuğunda şeytana taparlar."[565] O zamandan itibaren, klasik ve barbar Avrupa'da yılanlara doğrudan tapınmanın örnekleri bulunabilir. Örneğin, Atina kalesini savunan ve aylık ballı kekler sunulan büyük yılan vardı.[566] Ayrıca Romalı dahi loci'nin bir yılan şeklinde göründüğü söylenirdi (*Nullus enim locus sine genio est, qui per anguem plerumque ostenditur*).[567] Eski Prusyalılar yılanlara tapar ve ev yılanlarına yiyecek sunarlardı.[568] Lombardlar, Barbatus onu ele geçirip kuyumcular onu bir kâse ve kadehe dönüştürene kadar altın bir engerek yılanına taparlardı.[569] Avrupa bugüne kadar bir çocuğun emziğinden süt içen altın taçlı yılanı, ineklere ve çocuklara bakan uysal ve nazik ev yılanını ve koca ve ev hanımının kendileriyle mistik bir yaşam ve ölüm bağı olan bir çift ev yılanını unutmamıştır.[570] Yılan tapınması Güney Asya'nın yerli dinlerinde öne çıkmaktaydı. Tapınağındaki beş başlı yılan Tanrısına tapınma

sahnelerini tasvir eden Sanchi tope heykellerinin de kanıtladığı gibi, erken Hint Budizminde de mevcut olduğu görülmektedir. Tapınanlar mecazi olarak omuzlarından çıkan yılanlarla temsil edilir ve liderlerinin başının üzerinde kapüşonlu beş başlı bir yılan vardır. Burada Totem Teorisi ile ofiyolatri kesişmektedir. Yılan için kullanılan Sanskritçe terim 'Nâga' aynı zamanda ona tapanları ifade etmek için de kullanılır. Bu nedenle mitolojik yorum, yılan-ırkları efsanelerini makul bir anlama indirgemelidir çünkü bunlar sadece yılanlara tapan kabilelerdir.[571] Güney Asya'nın bu Nâga kabileleri farklı şekillerde bir yandan Amerika'nın Yılan Kızılderililerinin, diğer yandan da Troas'ın Ophiogenes ya da Yılan ırkının, ısırıklarını dokunarak iyileştirebildikleri engereklerin akrabalarının ve yılana dönüşmüş eski bir kahramanın soyundan gelenlerin benzerleridir.[572]

Yılanlar, yüksek Tanrıların enkarnasyonları, tapınakları veya sembolleri olarak kabul edildikleri için dünya dinlerinde önemlidir. Natchez Güneş Tapınağı, Aztek Tanrısı Quetzalcoatl gibi çıngıraklı yılanlara tapardı.[573] Slave Coast zencisi yılana kendisi için değil, içinde yaşayan Tanrısı için tapardı.[574] Eski Slav Tanrısı Potrimpos'un tapınağında bir yılan bulunur ve sütle beslenirdi.[575] Yılan, tapınaklarında bulunan evcilleştirilmiş büyük yılanların içinde yaşayan ya da onlar aracılığıyla ortaya çıkan şifa Tanrısı Asklepios'u simgeler.[576] Bunun, yılanın eski derisini dökmesi nedeniyle daha sonraki sembolizmde yeni yaşamın ya da ölümsüzlüğün amblemi olarak benimsenmesiyle başlangıçta herhangi bir bağlantısı olup olmadığı belirsizdir. Son olarak, kuyruğu ağzında olan Fenike yılanı dünyanın ve Gök-tanrı Taaut'un bir sembolüdür. Orijinal anlamı belki de İskandinav Midgard solucanı gibi efsanevi bir dünya yılanıydı. Oysa sonraki çağların değişen hayal dünyasında sonsuzluğun bir amblemine dönüştürülmüştür.[577] Vahşi ırkların yılanla ilgili tüm mistik tefekkürlerinde, bize tanıdık gelen, onu kötülüğün kişileştirilmesi olarak benimseme fikrini geliştirdikleri kanıtlanmamıştır.[578] Eski çağlarda bu karakter, mumya kılıflarında iyi bilinen şekli görülen canavarla, Mısır Hades'inin Apophis yılanıyla ilişkilendirilmiş olabilir.[579] Aynı zamanda Zerdüştlerin yok edici yılanı Azhi Dahâka'ya aittir. Bu figürün Sami Cennet yılanıyla dikkate değer bir ilişkisi vardır ve muhtemelen tarihsel olarak onunla bağlantılı olabilir.[580] Yarı Hristiyan bir mezhep olan Ophites'in, Ophiolatry'nin eski Ayinlerini Gnostik inançlarla harmanladığı iddia edilir. Cennetten gelen büyük kralı temsil ettiğine inandıkları evcil bir yılana taparlardı. Yılan, kutsal ekmeğin etrafına dolanması için göğsünden çıkarılırdı. Bu eylem, büyük kralın başlangıçta erkek ve kadına verdiği gizemlerin bilgisinin bir temsili olarak kabul edilirdi.[581] Bu nedenle, hayvanlara tapınma en pratik ve gerçekçi olandan en yaratıcı ve mistik olana kadar geniş bir yelpazede dini hürmeti barındırır.[582]

Şimdiye kadar Animistik doktrini incelerken, insan yaşamının ve çevresinin belirli ve sınırlı yönleriyle ilgilenen küçük ruhlara odaklandık. İşlevleri daha geniş bir kapsama sahip olan ilahi varlıkların tartışmasına geçerken, belirli bir grup üzerinden geçiş yapabiliriz. Auguste Comte tarafından yapılan keskin bir gözlem, teolojik düşüncenin önemli bir sürecine dikkat çeker ve biz de bunu olabildiğince açık bir şekilde açıklamaya çalışacağız. 'Philosophie Positive' adlı eserinde, gerçek Tanrıları genel ve soyut doğaları gereği saf fetişlerden (yani hareketli nesnelerden) ayırır. Mütevazı bir fetiş sadece tek bir ayrılmaz nesneyi yönetirken, Tanrılar birden fazla bedende belirli bir dizi olguyu denetler. Bir ormandaki farklı meşelerin benzer bitki örtüsü, ortak fenomenlerinden teolojik bir genellemeye yol açtığında, ortaya çıkan soyut varlığın artık tek bir ağacın fetişi değil, ormanın Tanrısı olduğunu söyler. Bu, fetişizmden çok Tanrıcılığa entelektüel geçiştir ve özel fikirlerin bireysel fikirler üzerindeki kaçınılmaz üstünlüğüne indirgenmiştir. Comte'un gözlemi tür-tanrıları olarak bilinen bir grup ilahi varlığa da uygulanabilir. Büyük nesne gruplarında gözlemlenen tutarlılığı bireysel fikirlerden spesifik fikirlere doğru genelleme yaparak açıklamak için ilk teolojinin ilkel girişimlerini incelemek ilginçtir.[583] Bir türün varlığını açıklamak için, ortak bir Atasal nüfusa, orijinal arketipe veya tür-tanrısına ya da bu kavramların bir kombinasyonuna kadar izi sürülebilir. Geçmişte, bitki ve hayvan sınıfları, erken ve erişilebilir bir konu sağladıkları için bu tür spekülasyonlar için sıklıkla kullanılmıştır. Her türün tekdüzeliği sadece ortak bir Ataya işaret etmekle kalmaz, aynı zamanda bireysellikten yoksun ve nitelikleri tam olarak ölçülmüş bu yaratıkların bağımsız failler değil, ortak bir modelin kopyaları ya da kontrol eden Tanrılar tarafından kullanılan araçlar olabileceğini ima eder. Polinezya'da belirli hayvan türlerinin belirli Tanrıları somutlaştırdığına inanılırdı. Samoalılar arasında bu yaratıkların kimliği hakkında bir tartışma vardı. Örneğin, bir köy Tanrısının baykuş olarak tezahür ettiği biliniyorsa ve takipçilerinden biri yol kenarında ölmüş bir baykuş bulursa kutsal kuşun yasını tutar ve onu büyük bir törenle gömerlerdi. Oysa Tanrının kendisi, yaşayan tüm baykuşlarda vücut bulmaya devam ettiği için ölmüş sayılmazdı.[584] Peder Geronimo Boscana'ya göre, Yukarı Kaliforniya'daki Acagchemen kabilesi bu fikir için ilginç bir karşılaştırma sunmaktadır. Kartal ya da akbaba olduğu anlaşılan 'panes' kuşuna taparlardı. Her yıl, her köyün tapınağında bu kuşlardan biri kan dökülmeden öldürülür ve cesedi yakılırdı. Yerliler her yıl kurban edilen kuşun aynı kuş olduğuna ve her köyün aynı kuşu kurban ettiğine inanırlardı.[585] Daha kültürlü Perulular arasında Acosta göksel arketipler teorisini anlatır. Çobanlar Koyun adlı bir yıldıza saygı gösterirken, Kaplan adlı başka bir yıldız insanları kaplanlardan korurdu ve bu böyle devam ederdi. "And halkı,

yeryüzündeki tüm hayvan ve kuşların bir benzerinin cennette yaşadığına, onların üremesinden ve çoğalmasından sorumlu olduğuna inanıyordu. Ayrıca Chacana, Topatorca, Mamana, Mizco ve Miquiquiray gibi bazı yıldızları da bu inançla ilişkilendiriyorlardı. Bu da Platoncu form fikrine doğru ilerlediklerini göstermektedir."[586] Kuzey Amerika yerlileri de türlerin ortak Ataları ya da Tanrıları hakkında spekülasyonlarda bulunmuşlardır. 1634 yılında bir misyoner bazı insanlar tarafından benimsenen ilginç bir inancı kaydetmiştir. Bu inanca göre her türün, tüm bireylerin ilkesi ve kökeni olan bir büyüğü vardır. Bu ağabeyin inanılmaz derecede güçlü ve büyük olduğuna inanılır. Örneğin, kunduzların ağabeyinin bir kulübe kadar büyük olduğu söylenir. Bir başka erken dönem fikri de her hayvan türünün ruhlar ülkesinde kendi arketipine sahip olduğudur. Örneğin, her öküzü canlandıran bir manitu ya da tüm öküzlerin arketipi vardır.[587] Bu kavram uzak bir ırkın inançlarıyla örtüşmektedir. Rus folklorunun pastoral adası Buyan'da kendi türlerinin en eski ve en saygıdeğer yaratıkları yaşamaktadır: Yılan, kâhin Kuzgun, demir gagalı ve bakır pençeli Kuş ve arıların en yaşlısı olan Arıların Anası.[588] Morgan'ın İrokualar hakkındaki modern anlatısı, meşe, baldıran otu, akçaağaç, ahududu, nane ve tütün gibi her ağaç ve bitki türü için bir ruha olan inançlarından bahseder. Bu da doğadaki çoğu nesnenin koruyucu ruhların himayesi altında olduğu anlamına gelmektedir.[589] Castrén'in 'Fin Mitolojisi' tür-tanrıları doktrininin açık bir ifadesini sunmaktadır. Castrén'e göre, Sibirya doğasına tapınmanın en düşük seviyesi, doğrudan doğal nesnelere tapan Samoyedler tarafından örneklendirilir. Bu, tüm Turan ırkının orijinal dini durumuna işaret ediyor olabilir. Bununla birlikte, daha kültürlü putperest Finlerin doktrini farklı bir aşamadaydı. Fin folklorunda, doğadaki her nesnenin bir 'haltia'sı vardır - onu yaratan ve ona bağlanan koruyucu bir Tanrı ya da dahi. Bu varlıklar her bir nesneye bağlı olmayıp, hareket, biçim, beden ve ruha sahip özgür kişisel varlıklardır. Varlıkları tek tek nesnelere bağlı değildir çünkü her bir ilah tüm ırkı ya da türü kapsar. Bu dişbudak ağacı, taş ve evin her birinin kendi 'haltia'sı vardır ancak bu 'haltiat' aynı zamanda diğer dişbudak ağaçları, taşlar ve evlerle de ilgilenir. Bireyler yok olsalar da onlara başkanlık eden dehalar türün içinde yaşamaya devam eder.[590] Bu görüş, Mısır ve Yunanistan'daki iyi bilinen örneklerde görüldüğü gibi, tüm hayvan, bitki veya nesne türlerinin belirli Tanrıların sembolü olduğu ve onlar tarafından korunduğu daha medeni ırkların doktrinine benzer görünmektedir. Bu fikir en açık şekilde Rabbinik felsefede ifade edilmiştir. Bu felsefeye göre, 2100 bitki türünün her birinin cennette bir koruyucu meleği vardır. Hayvanlar ve bitkiler arasındaki karışımların Levililerce yasaklanmasının ardında yatan neden de budur.[591] Peder Acosta bu sofistike olmayan teolojik inançlar ile bunların yerini alan daha rafine

felsefi kavramlar arasındaki çarpıcı benzerliğe dikkat çekmiştir. Bu karşılaştırma daha sonra XVIII. yüzyılda Kızılderililerin tür arketiplerini Platoncu arketip fikirleriyle karşılaştıran Başkan De Brosses tarafından yeniden ele alınmıştır.[592] Hayvanlar ve bitkilere gelince, doğa bilimcilerin ilkel birliğe yükselme arzusu, her türün kökenini tek bir çifte dayandıran bir teoride bir dereceye kadar tatmin bulur. Cansız nesnelerde mümkün olmasa da dilimiz bir düzine benzer kılıcın, giysinin veya sandalyenin onları ana maddelerinden (*materia*) şekillendiren aynı desene (*patronus*) sahip olduğu fikrini ifade etmek için düşündürücü metaforlar kullanır.

BÖLÜM XVI

ANİMİZM

Çoktanrıcılığın Yüksek Tanrıları - Tanrıya Atfedilen İnsani Özellikler - Spiritüel Hiyerarşinin Lordları - Çoktanrıcılık: Aşağı ve Yüksek Kültürdeki Gelişim Süreci - Araştırmanın İlkeleri; Tanrıların Önem ve İşlevlerine İlişkin Merkezi Kavramlara Göre Sınıflandırılması - Gök Tanrısı - Yağmur Tanrısı - Gök Gürültüsü Tanrısı - Rüzgâr Tanrısı - Toprak Tanrısı - Su Tanrısı - Deniz Tanrısı - Ateş Tanrısı - Güneş Tanrısı - Ay Tanrısı

Dünya dinlerini inceledikten ve çeşitli ırklar arasındaki Tanrı tanımlarını inceledikten sonra, insanların Tanrılarına insani özellikler atfetme eğiliminde oldukları açıktır. Bu eğilim o kadar yaygındır ki buna Antropomorfizm, Antropopati ve Antropofizik diyebiliriz. İnsanlar arasında bu kadar yaygın olan bu dini düşünce durumunda, Animizmin gelişimine ilişkin olarak burada sunulan teorinin güçlü bir şekilde doğrulandığını görüyoruz. İnsan ruhu kavramının ruh ve ilah kavramlarının kökeni olduğu teorisi, insan ruhlarının iyi ya da kötü şeytanlara dönüşebildiği ve hatta ilah statüsüne yükselebildiği inancıyla zaten desteklenmiştir ancak bunun ötesinde, evrenin en geniş işlevlerinin verildiği ulusların büyük Tanrılarının doğasını göz önünde bulundurduğumuzda, bu kudretli Tanrıların insan ruhları üzerinde modellendiği, duygu ve sempatilerinin, karakter ve alışkanlıklarının, irade ve eylemlerinin, hatta materyal ve biçimlerinin büyük ölçüde, uyarlamaları, abartıları ve çarpıtmaları boyunca insan ruhununkiler üzerinde şekillenen özellikler sergilediği açıkça görülecektir. Dünyanın Dii Majorum Gentium'unun araştırılması insanlığın yansımasına dayanır. Onların kendi teolojik alanlarındaki figürlerini gözlemlerken, Mezmur yazarının şu sözlerini hatırlarız: 'Sen beni tamamen kendin gibi sanıyordun'.

Çok Tanrılı ilahlar insanlığın daha geniş Animistik sistemi içinde bir yer tutmaktadır. Çeşitli uluslarda, ilahi toplum ve yönetimin insan toplumu ve yönetimini örnek aldığı, büyük Tanrıların insanlar arasındaki şefler ve krallara benzer bir konuma sahip olduğu açıktır. Daha önce tartışılan ruhlardan ve küçük ruhani varlıklardan farklı olsalar da bu fark doğadan ziyade rütbeden kaynaklanmaktadır. Bunlar kişisel ruhlar üzerinde, bedensiz ruhların, yelelerin, kayaların, çeşmelerin ve ağaçların yerel cinlerinin, iyi ve kötü şeytanların ve ruhani ortaklığın geri kalanının üzerinde hüküm süren güçlü Tanrılardır. Onlar kişisel ruhların, beden-

siz ruhların, yelelerin, kayaların, çeşmelerin ve ağaçların yerel cinlerinin, iyi ve kötü şeytanların ve ruhani ortaklığın geri kalanının üzerinde hüküm süren güçlü Tanrılardır. Onlar kişisel ruhlar üzerinde, bedensiz ruhların, yelelerin, kayaların, çeşmelerin ve ağaçların yerel cinlerinin, iyi ve kötü şeytanların ve ruhani ortaklığın geri kalanının üzerinde hüküm süren güçlü Tanrılardır. Etkileri yerel ya da bireysel çıkarlarla sınırlı değildir ve geniş alanları içinde doğrudan hareket edebilir ya da hizmetkârları, temsilcileri ya da aracıları vasıtasıyla kontrol edebilir ve faaliyet gösterebilirler. Kültürlü dünyanın teolojisinde çok sayıda olan ve özenle tanımlanan Çoktanrıcılığın Tanrıları ilk kez orada ortaya çıkmamıştır. Onların başlıca tipleri aşağı ırkların dinlerinde zaten mevcuttu. O andan itibaren, ilerleyen ya da gerileyen kültür çağları boyunca, Panteon'un kudretli efendilerini geliştirmek, yenilemek, alçaltmak ve ortadan kaldırmak şairlerin, Rahiplerin, efsane tüccarlarının, tarihçilerin, teologların ve filozofların işi olmuştur.

Çoğu durumda, ilkel veya medeni olmayan bir dini sistemi tanımlarken, büyük Tanrılar bir insan topluluğundaki liderler kadar belirgin bir şekilde tasvir edilir. Bazı listelerde modern Hristiyan misyoner öğretileri ya da yabancı dinlerle temas yoluyla getirilmiş olabilecek hem iyi hem de kötü niyetli büyük Tanrılar yer alsa da bunları yerel önemi ve kökleri olan Animistik temsiller olan otantik yerel Tanrılardan ayırmak zor olabilir. Bu çok Tanrılı sistemler arasında, önerdikleri karmaşık teolojik sorunlarla birlikte bu tür kombinasyonların örnekleri bulunabilir. Avustralyalılar arasında, kaynaşan ruhların, doğa ruhlarının ve şeytanların üzerinde, Suların Ruhu Nguk-wonga; tören şarkıları söyleyen ve hastalıklara neden olan ve belki de yaratıcı Baiame ile aynı olan Biam; cennetin ve cehennemin efendileri Nambajandi ve Warrugura gibi yüksek Tanrısallığın efsanevi figürleri vardır.[593] Güney Amerika'da Manaos teolojisi (ünlü El Dorado efsanesinde ve altın şehir Manoa'da adı çok iyi bilinir) sırasıyla İyi ve Kötü Ruh olarak anılan Mauari ve Saraua'yı içerir. Ayrıca, Kötü Ruh ile ilişkilendirilen iki Gamainhas, Suların ve Ormanın Ruhları vardır.[594] Kuzey Amerika'da, ciddi bir Algonquin kurbanının tasvirinde on iki baskın manitu ya da Tanrının bir listesi sunulmaktadır. Bunlar arasında cennetteki Büyük Manitu, Güneş, Ay, Toprak, Ateş, Su, Ev Tanrısı, Kızılderili mısırı ve dört Rüzgâr ya da Kardinal Nokta yer alır.[595] Polinezya panteonu hem Tahiti ve Huahine'nin ulusal Tanrıları olan Oro ve Tane gibi büyük Tanrıları hem de toprak, deniz ve havanın küçük Tanrılarını içerir. Bu daha düşük rütbeli Tanrılar genellikle vahşi yelelerle tasvir edilir. Bunların üzerinde büyük Barış ve Savaş Tanrıları yer alır. Diğer önemli figürler arasında Gök Yaratıcı Raitubu ve dünyanın yaratılmasına yardım eden Hina yer alır. Son olarak, Cennette ikamet eden yaratılmamış Yaratıcı Taaroa vardır.[596] Borneo'da-

ki Kara Dayakları, ölenlerin ruhlarını ve tepelerdeki ya da köylerdeki eski ormanlarda yaşayan ve pirinç depolarını tüketen varlıkları içeren bir ruhlar ortaklığına inanır. Bunların üzerinde insanın yaratıcısı ve koruyucusu Tapa ile Dayaklara dinlerini öğreten Iang yer alır. Jirong'un görevi insanların doğumu ve ölümüdür ve Tenabi yeryüzünü ve insan ırkı dışında her şeyi yaratmış ve hâlâ da yeşertmektedir.[597] Batı Afrika'da örnek olarak Köle Kıyısı teolojisine bakabiliriz. Bu teoloji, insanoğluna karşı iyi niyetli ya da düşmanca olabilen ruhlar tarafından hareket ettirilen ve canlandırılan doğaya dair sistematik bir görüş sunmaktadır. Bu ruhlar tarlalarda, ormanlarda, dağlarda ve vadilerde yaşamaktadır. Havada ve suda var olurlar. Birçoğu bir zamanlar insan ruhuydu. Bu hayaletler mezarların ve yaşayanların etrafında dolaşırlar ve taptıkları yeraltı Tanrıları üzerinde etkileri vardır. Bu 'edrõ' arasında erkeklerin, ailelerin ve kabilelerin koruyucu Tanrıları vardır. En yüksek Tanrı olan Mawu, bu alt varlıklar aracılığıyla çalışır.[598] Asya'da Samoyed'in fetişlerine bağlı küçük ruhları ve küçük ağaç ve akarsu elfleri, Orman Ruhu, Nehir Ruhu, Güneş ve Ay, Kötü Ruh ve İyi Ruh gibi hepsinin üstünde daha büyük varlıklara sahiptir.[599] Khondların yerel Tanrıları sayısızdır ve her yerde bulunurlar, doğanın işleyişini ve insanların yaşamlarını yönetirler. Bu Tanrıların kendi liderleri vardır ve onların üzerinde kabilenin koruyucuları haline gelen insanların Tanrılaştırılmış ruhları bulunur. Bunların üzerinde altı büyük Tanrı vardır: Yağmur Tanrısı, İlk Meyveler Tanrıçası, Artış Tanrısı, Av Tanrısı, Demir Savaş Tanrısı ve Sınırlar Tanrısı. Bu gruba Ölülerin Yargıcı da dahildir. Diğer tüm Tanrıların üstünde Güneş-tanrı ve Yaratıcı Boora Pennu ve eşi, kudretli Toprak-tanrıça Tari Pennu vardır.[600] İspanyol fatihler Meksika'da karmaşık ve sistematik bir ruhani varlıklar hiyerarşisi keşfettiler. Evler, yollar, korular ve tapınaklar gibi çeşitli yerlerde tapınılan sayısız Tanrı vardı. Tapınanlar bunlardan çiçek ya da pulque Tanrılarına, avcılara, kuyumculara ve nihayetinde ulusun ve dünyanın büyük Tanrılarına geçebiliyorlardı. Bu figürler mitologlar tarafından iyi bilinmektedir: Toprak Tanrıçası Centeotl, Su Tanrısı Tlaloc, Savaş Tanrısı Huitzilopochtli, Hades'in Efendisi Mictlanteuctli, Güneş ve Ay Tanrıları Tonatiuh ve Metztli.[601] Vahşi kabilelerin teolojisinden yola çıkan öğrenci, Ari ulusların çok Tanrılı hiyerarşilerine ulaşır. Eski Yunan'da Gök-tanrı, Savaş Tanrısı, Aşk Tanrıçası, Güneş-tanrısı, Ay-tanrıçası, Ateş-tanrısı, Yeraltı dünyasının hükümdarı, Rüzgârlar, Nehirler ve ağaç, kuyu ve orman perileri gibi Tanrılar üzerinde hüküm sürer.[602] Çağdaş Hindistan'da Brahma, Vişnu ve Şiva, çok çeşitli ve bazen de belirsiz bir ilahlar grubu arasında en önde gelen ilahlardır. Bununla birlikte, cennet Tanrısı İndra, güneş Tanrısı Sûrya, ateş Tanrısı Agni, rüzgâr Tanrısı Pavana ve su Tanrısı Varuna gibi bazı figürler açık anlam ve amaçlarıyla öne çıkar. Yeraltı dünyasının

efendisi Yama, Aşk Tanrısı Kâma ve Savaş Tanrısı Kârttikeya'ya epilepsiye neden olmasıyla bilinen Panchânana ve yılan sokmalarından koruyan Manasâ eşlik eder. İlahi Nehirler de periler, elfler, iblisler ve Gandharvas, Apsaras, Siddhas, Asuras, Bhûtas ve Râkshasas gibi cennetin ve yerin hizmetkâr ruhlarıyla birlikte mevcuttur.[603]

Çok Tanrılı dinlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi son yıllarda mükemmel sonuçlar vermiştir. Bu benzerlikler daha kesin yöntemlerin kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, Veda'nın eski Aryan Tanrıları Homeros şiirlerindekilerle ilişkilendirilmiştir, tıpkı biz İngilizlerin İskandinav Edda'sında kendi ırkımızın eski Tanrılarını görebilmemiz gibi. Bu Tanrıların isimleri yerel İngilizce isimlerde mevcuttur ve haftanın günlerini saymak için kullanılır. Birbirine yakın ulusların, hatta dil ve tarih birliği olmayan kabilelerin Tanrılarını karşılaştırmak zor ve tatmin edici olmayan bir iştir. Farklı ulusların Tanrılarının ve kahramanlarının eski moda tanımlamaları yanıltıcı kanıtlara dayanıyordu. Hindu Tanrıları Brahma ve Prajâpati'nin yanlışlıkla İbrani figürleri Abraham ve Japhet ile özdeşleştirilmesinde olduğu gibi, bazı isimlerin seslerinden başka pek az ortak noktası olduğu görülmüştür. Benzer şekilde, Sir William Jones bir keresinde Woden'i Buddha ile bir tutmuştur ancak bu tür karşılaştırmalar ihtiyatla yapılmalıdır. Bu iddiaların evrensel olarak kabul görmediğini ve spekülatif olarak ele alınması gerektiğini belirtmek önemlidir. Ari ırkının çeşitli kolları arasında şenlik ateşi geleneklerinin bütün bir sınıfına karşılık gelen Kelt Beal'inin Sami kültünün Bel'i veya Baal'i olduğu sıklıkla varsayılır. Rönesans dönemindeki klasik bilim, Yunan Tanrılarını Latin edebiyatında büründükleri gizemli şekiller ve sapkın isimlerle kabul ederek konuya sağlam olmayan bir temelde başlamıştır. Zeus'u Jüpiter ve Hestia'yı Vesta ile özdeşleştirmek gibi bazı karşılaştırmalarda kısmi sağlamlık olsa da Kronos Satürn, Poseidon Neptün ve Athene Minerva olarak tanımlandığında plan daha da yanıltıcı olmuştur. Bu tür ilkeler üzerinde çalışan karşılaştırmalı teoloji örneğine dayanarak, Thoth Hermes ile özdeşleştirilir, o da Merkür ve Woden ile özdeşleştirilir. Bu da Mısırlı ibis başlı Tanrıların ilahi kâtibinden Cermenlerin göklerde yaşayan azgın fırtına sürücüsüne saçma bir geçişe yol açar. Ulusları Tanrılar dizisini benzer ama farklı şekilde düzenlemeye iten zihinsel süreçler bu kadar gevşek bir şekilde aranmamalıdır.

Bu konunun araştırılması birbiriyle ilişkili iki konu nedeniyle karmaşıktır: Tanrıların hem yerel gelişim hem de yabancıların benimsemesi yoluyla evrimi. Daha az gelişmiş toplumlarda bile, uzun bir tapınma ve efsane geçmişi olan Tanrılar çok yönlü ve karmaşık bir karaktere sahip olabilir. Kızılderili Michabu'nun Gök-tanrı ve Su-tanrı, Yeryüzünün Yaratıcısı ve insanın ilk Atası gibi çeşitli rolle-

rini tam olarak tanımlamayı amaçlayan ya da Polinezyalı Maui'nin Güneş, Cennetin ya da Hades'in efendisi, ilk İnsan ve Güney Denizi Adası kahramanı ile olan ilişkisindeki kişiliğini analiz eden mitolog, Baal ve Astarte'nin, Herakles ve Athene'nin çeşitli nitelikleri arasında şaşkınlığa düşen Semitik ya da Aryan öğrenci ile empati kuracaktır. Sir William Jones sorunun karmaşıklığını abartmamıştır. Bir asırdan fazla bir süre önce Bengal Asyatik Cemiyeti'nin birinci yıldönümü konuşmasında yaptığı dikkate değer bir tahminde, Hindu ve Yunan Panteonu arasındaki ilişkiyi anlamanın zorluklarını kabul etmiştir. Jones, karşılaştırmalı teolojiyi ilk araştıranlar arasındaydı ve çalışmaları bu konuya yeni bir ışık tuttu. "Yakından incelendiğinde hem erkek hem de dişi tüm Pagan Tanrılarının özelliklerinin birbirine karıştığını ve sonunda bir ya da iki taneye dönüştüğünü keşfettiğimizde şaşırmamalıyız çünkü eski Roma'da ve modern Varanasi'de Tanrılar ve Tanrıçalar panteonunun tamamının sadece doğanın güçlerini, özellikle de çeşitli şekillerde ve çok sayıda hayali isimle ifade edilen Güneş'in güçlerini temsil ettiği köklü bir inançtır. Tanrıların bir ülkeden diğerine geçişi ve bu geçiş sırasında uğrayabilecekleri değişikliklerle ilgili olarak, geçmişte yaşanan olaylardan sonuçlar çıkarabiliriz. Bir ulusun başka bir ulusa ait bir Tanrıyı kendine özgü biçimi, özellikleri ve ritüelleriyle birlikte benimsemesi alışılmadık bir durum değildir. Örneğin Roma'da Güneş'in bir takipçisi Yunan Apollo, Mısırlı Osiris, İranlı Mithra ya da Suriyeli Elagabalus'un tapınağında ibadet etme seçeneğine sahipti. Farklı ırkların birbirine karışması eşsiz kültürel karışımlara yol açabilir. Bir oryantalist, Malay Yarımadası'nın ilkel kabileleri arasında yapılan aşağıdaki gözlemlerde Hindu ve Arap dili ile dininin büyüleyici karışımını takdir edecektir. Yeryüzü Tanrısından Jin Bumi (Arapça jin = şeytan, Sanskritçe bhûmi = yeryüzü) olarak bahsedilir ve gökyüzünün üstündeki yüce görünmez Tanrı (Brahma?) Pirman ile aracılık eden Jewajewa'ya (Sanskritçe dewa = Tanrı) tütsü yakılır. Taşlarda tapınılan Hindu ruhları 'dewa' veya Tanrı olarak adlandırılır. Bununla birlikte, Müslüman din değiştirmenin etkisi, taşa tapanların kutsal kayalarına Muhammed Peygamber unvanını vermelerine ve aynı zamanda Müslüman Allah Taala ve eşi Nebi Mahamad'ı her şeyin yaratıcısı ve yok edicisi olarak tasvir etmelerine yol açmıştır.[604] Bize daha yakın örnekler ararsak, eski Pers dinindeki kötü iblis Aeshma Daeva'nın nasıl Tobit Kitabı'nın Asmodeus'u haline geldiğini görebiliriz. Daha sonra Orta Çağ'ın şeytanlık dünyasında kendine yer bulmuş ve kariyerini Le Sage'nin Diable Boiteux'su olarak sonlandırmıştır. Aztek savaş Tanrısı Huitzilopochtli bile Doktor Faustus'un popüler dramasında iblis Vizlipuzli olarak bulunabilir.

Dünya dinlerinin etnografik karşılaştırmalarında, iki halkın Tanrıları arasında doğrudan bir ilişki olduğuna dair kanıt olmadığı sürece, Tanrıların tanımlanma-

sını ortak nitelikleriyle sınırlamak güvenli ve makuldür. Dolayısıyla, Beyaz Nil'in Dendid'ini Aryan İndra ile karşılaştırmak uygundur çünkü her ikisi de Gök-Tanrı ve Yağmur-Tanrı'dır. Benzer şekilde, Aztek Tonatiuh'u Yunan Apollo'su ile karşılaştırılabilir çünkü her ikisi de Güneş Tanrısıdır ve Avustralya Baiame'si İskandinav Thor'u ile karşılaştırılabilir çünkü her ikisi de Gök Gürültüsü Tanrısıdır. Çok Tanrıcılığın Animizm'in bir bölümü olarak gösterilmesi, sistemlerin ayrıntılı bir şekilde karşılaştırılmasını gerektirmez; bu, dünya dinleri el kitabı için daha uygun olacaktır. Tanrılar, kolayca anlaşılabilir ve farklı fikirleri temsil eden temel kavramlarına dayanarak analiz edilebilir ve kategorize edilebilir. Eski kültürlerin teolojik zihniyeti, genellikle belirsiz isimler ve karışık veya gizemli kişiliklerle bu tanıdık ilahi arketipleri yaratmıştır. Aşağı ırkların Tanrılarını şekillendirmek için kullandıkları ve klasik mitolojinin panteonunda bulunanlara benzeyen temel ilkeleri göstermek yeterlidir. Hepsinin değil ama başlıca figürlerin katı Doğa tapınmasına ait olduğu görülecektir. Bunlar arasında Gök, Toprak, Yağmur, Gök Gürültüsü, Su, Deniz, Ateş ve Güneş ile Ay bulunmaktadır. Bunlara ya doğrudan kendileri için ya da kendi Tanrıları tarafından canlandırılmış olarak tapınılır. Bu Tanrılara bazen Antropomorfik formda tapınılır ancak daha yaygın olarak ayrı varlıklar olarak ayrılır ve tapınılır. Bu anlayışlar vahşi fetişizm ilkelerine dayanmaktadır. Doğa-tanrıları muazzam doğal nesnelerle olan ilişkileri nedeniyle güçlü ve etkilidir. Kendileri hâlâ fetiş olmalarına rağmen, daha küçük fetişler arasında üstündürler.

Kuzey Amerika Kızılderililerinin dini, maddi gökyüzünün kişisel Tanrısı olan Gök-Tanrı ile kademeli olarak harmanlanmasını tasvir eder. Fransız kolonizasyonunun ilk zamanlarında Peder Brebeuf, Huronların yeryüzüne, nehirlere, göllere ve tehlikeli kayalara hitap ettiklerini gözlemlemiştir ancak her şeyden önce, doğrudan gökyüzüyle konuşmuşlar, onun hareketli olduğuna ve içinde güçlü bir iblisin yaşadığına inanmışlardır. Cennete kişisel adı olan "Aronhiaté!" ile hitap ediyorlardı. Bu nedenle, kurban olarak tütün sunduklarında, Cennete şöyle hitap ederler: 'Aronhiaté! (Cennet!) kurbanımı gör, bana merhamet et, bana yardım et! İhtiyaç duydukları zamanlarda sık sık Cennete başvururlar ve bu göksel cisme en yüksek saygıyı göstererek onun ilahi doğasını tanırlar. Bir 'oki'nin ya da iblisin/gücün mevsimleri yönettiğine ve gökyüzündeki rüzgârları ve dalgaları kontrol ettiğine inanırlar. Onun gazabından korkarlar, önemli sözler verirken ya da anlaşmalar yaparken onu şahit olarak çağırırlar, 'Cennet bugün ne yaptığımızı duyar' derler ve sözlerini tutmazlarsa cezalandırılmaktan korkarlar. Ünlü büyücülerinden biri bir keresinde, "İnsanlar onunla alay ederse Cennet kızar" demişti; her gün Cennet'e "Aronhiaté!" diye bağırıp ona hiçbir şey vermezlerse, intikam alacaktır. Etimoloji, Iroquois yüce Tanrısı Taronhiawagon'un ilahi gökyüzü ile

ilişkili olduğunu göstermektedir. Taronhiawagon aynı zamanda 'gökyüzüne gelen' ya da 'gökyüzü sahibi' olarak da bilinir. Tanrının festivali kış gündönümü civarında gerçekleşir. Taronhiawagon Atalarının ırkına avlanmayı, evliliği ve dini öğretmiştir. Ayrıca Tanrı onlara mısır, fasulye, kabak, patates ve tütün sağlamıştır. Taronhiawagon ayrıca topraklara yayıldıkça göçlerinde onlara rehberlik etmiştir. Kuzey Amerika kabileleri arasında, kişisel bir ilahi Cennet anlayışı, Cennet-tanrı'nın temel fikri gibi görünmektedir. Bu fikir Hristiyan etkisi altında genişleyerek Cennetteki Büyük Ruh'ta bulunan daha genel bir Tanrısallık düşüncesine dönüşebilir.[605] Güney Afrika'da Zulular Cennet'ten bir kişi olarak söz eder ve ona bir irade kullanma gücü atfederler. Ayrıca fırtına sırasında gazabından korktukları bir Cennet Efendisi'nden de söz ederler. Half-Men ülkesindeki Zulu prensesinin yerel efsanelerinde, esir kız, sıradan bir şekilde hareket etmek yerine, düşmanlarını istediği şekilde yok etmediği için Gökyüzü ile kişisel olarak konuşur:

"Dikkat et, ey yeryüzü. 'Dinle beni, ey gök!
Söylediğim sözleri işitin.
Gök gürültüsü neden yüksek değil, daha ziyade alçak bir gümbürtü.
Neler oluyor?
Yağmur yağsın ve mevsimler değişsin,
Gökler gürlesin!"

Bunun üzerine bulutlar çalkantılı bir şekilde toplanır. Prenses tekrar şarkı söyler ve korkunç bir gök gürültüsü kopar. Cennet onun etrafındaki Yarı-Erkekleri öldürür ama prenses zarar görmez.[606] Batı Afrika, Gök-Tanrı'nın hüküm sürdüğü bir başka bölgedir. Bu bölgede Gök-Tanrı'nın nitelikleri, doğrudan kişisel gökyüzü anlayışından yüce yaratıcı Tanrı anlayışına geçişi gösterir. Örneğin Bonny'de Tanrı, gök ve bulut için tek bir kelime kullanılır. Aquapim'de Yankupong hem en yüksek Tanrı hem de hava durumudur. Bu sonuncu Tanrı, Oji ulusunun Nyankupon'u hakkında Riis şöyle demektedir: "Onun yüce bir ruh olduğu fikri belirsiz ve muğlaktır ve genellikle görünür gökler ya da gökyüzü, insanın ulaşamayacağı üst dünya (sorro) ile karıştırılır."[607] Dolayısıyla aynı sözcük gökler, gökyüzü ve hatta yağmur ve gök gürültüsü için de kullanılır. Samoyedlerin ilahi algıları, Num olarak adlandırılan kişisel cennet deneyimlerinden ayrılamaz. Benzer şekilde, daha kültürlü Finler arasında, Tanrı Ukko the Old One, gök kubbenin kadim babası ve taşıyıcısı, hava Tanrısı ve bulut kubbelerinin çobanı olarak kozmik nitelikleri bünyesinde barındırır.[608] Dil, belge ve törenlerden elde edilen kanıtlara göre, Çin'in devlet dini de en yüksek Tanrısı olan ve Evrenin Efendisi Shang-ti ya da Yukarı İmparator'un kişisel formuna bürünen Tien'de (Gök) ben-

zer bir teolojik gelişime sahiptir. Dil, belgeler ve törenlerden elde edilen kanıtlara göre, Çin'in devlet dini, Evrenin Efendisi Shang-ti veya Yukarı İmparator'un kişisel formunu alan en yüksek Tanrısı Tien'de (Cennet) benzer bir teolojik gelişime sahiptir. Bu ifadenin öznel değerlendirmelere değil nesnel kanıtlara dayandığını belirtmek önemlidir. Çin kitapları bu yüce ilahı idealize edilmiş bir şekilde tasvir edebilir. Emrinin kader olduğunu, iyileri ödüllendirdiğini ve kötüleri cezalandırdığını, altındaki insanları sevdiğini ve koruduğunu, olaylar aracılığıyla kendini gösterdiğini, içgörü dolu, nüfuz eden, korkutucu ve görkemli bir ruh olduğunu belirtebilirler. Bununla birlikte, onu tamamen soyut bir göksel Tanrıya dönüştüremezler. Dil ve tarih onu hâlâ başlangıçta olduğu gibi, Tien, Cennet olarak tanımaktadır.[609]

Bu tür kanıtlarla, Hint-Avrupa ırkımız arasındaki Gök-Tanrı'nın tarihi mükemmel bir uyum içindedir. Bu varlık eski Aryan dininde tapınılan bir varlıktı:

'... göklerin tüm çemberi, onun için
Duyarlı bir varoluş ve bir Tanrı,
Kaldırılan eller ve söylenen övgü şarkılarıyla.'

Profesör Max Müller dilin kanıtlarını son derece net bir şekilde sunmuştur. İlk aşamada, parlak gökyüzü anlamına gelen Sanskritçe Dyu (Dyaus) terimi doğrudan gün fikrini ifade etmek için kullanılır. Fırtınalar bunun içinde hareket ediyor olarak tanımlanır. Yunanca ve Latince'de 'açık havada' anlamına gelen ἔνδιος ve 'iyi gökyüzü, sakin' anlamına gelen εὔδιος gibi benzer terimler olsa da bu terimlerin belirginliği 'açık havada' anlamına gelen 'sub divo', 'soğuk gökyüzünün altında' anlamına gelen *'sub Jove frigido'* ifadeleri ve Ennius'un parlak gökkubbeyi *'herkesin yakardığı Jove'* olarak grafiksel tanımlamasıyla rekabet eder:

"Herkesin Jüpiter'e yalvardığı şu olağanüstü parıltılı kişiye bakın."

İkinci aşamada, Dyaus pitar, Gök-Baba, Veda'da Prithivî mâtar'ın, Toprak-Anne'nin eşi olarak anılır ve parlak Tanrılar arasında yüksek veya en üst sırada yer alır. Yunan mitolojisinde Ζεὺς πατήρ, Her şeyi gören Zeus, Bulut zorlayıcı, Tanrıların ve İnsanların Kralı olarak bilinir. Max Müller'in de belirttiği gibi, "Gökyüzü hakkında anlatılabilecek hiçbir şey yoktu ki bir şekilde Zeus'a atfedilmesin. Zeus havayı kontrol eden, zamanı düzenleyen, tarlaları gözetleyen ve sürüleri Güden Tanrıdır. Zeus havayı kontrol eden, zamana hükmeden, tarlaları gözetleyen ve sürüleri güden Tanrıdır. O ebedi ve değişmezdir, en yüksek dağlarda ikamet eder ve dünyayı kucaklar. Yunan zihninde, gökyüzü Zeus ve Tanrı Zeus, iyi ya da kötü, iç içe geçmiştir. Dil düşünceye, gelenek de dine üstün gelir. Roma'da Jüpiter olarak

bilinen Tanrı, orijinal adını ve doğasını koruyarak Aryan Gök-Babası ile aynıdır. Bu, Yunan mitinin ödünç giysileri giydirilmeden ve klasik felsefenin fikirlerine uyarlanmadan çok önce gerçekleşmiştir.[610] Bu dini gelişim modeli pek çok ulusta meydana gelmiş ve Cennet Baba, Cennetteki Baba'ya dönüşmüştür.

Yağmur-tanrı genellikle belirli bir işlevi yerine getiren Gök-tanrı ile ilişkilendirilir. Bazen Yağmur Tanrısı daha belirgin bir bireysel form alır ya da genel bir Su Tanrısı ile aynı özellikleri paylaşır. Doğu Orta Afrika'da bulutlu bir dağın tepesinde yaşayan yaşlı bir şefin ruhu, takipçilerinden ibadet kabul edebilir ve dualarına yanıt olarak serinletici yağmurlar gönderebilir. Damaralar arasında en yüksek ilah, uzak kuzeyde ikamet eden Yağmur Veren Omakuru'dur. Bu arada, Batı Afrika halkı için Göklerin Tanrısı yağmur verendir ve hatta yağmurun kendisi olarak da anılabilir.[611] Perulu dünya yaratıcısı Pachacamac, Yağmur Tanrıçasını dolu ve kar da dahil olmak üzere toprağa su sağlama sorumluluğuyla görevlendirmiştir.[612] Aztek Tanrısı Tlaloc, gök gürültüsü ve şimşekle ilişkilendirildiği için muhtemelen aslen bir gök Tanrısıydı. Bununla birlikte, su ve yağmur Tanrısı özelliklerini de almıştır. Benzer şekilde Nikaragua'da Yağmur Tanrısı Quiateot'a (Aztekçe yağmur ve Tanrı kelimelerinden oluşur) yağmur getiren kişi olarak tapınılırdı ama aynı zamanda gök gürültüsü ve şimşeği de kontrol ettiğine inanılırdı ki bu da daha büyük bir göksel doğaya işaret ederdi.[613] Khondların Yağmur Tanrısı Pidzu Pennu'dur. Rahipler ve yaşlılar onu yumurta, arrack, pirinç ve bir koyunla kutsarlar. Onu tuhaf ve acıklı dualarla çağırırlar. Eğer su vermeyi reddederse toprağın sürülmeden kalacağını, tohumların toprakta çürüyeceğini, kendilerinin, çocuklarının ve sığırlarının susuzluktan öleceğini söylerler. Geyik ve yaban domuzları da başka yaşam alanları arayacak ve Yağmur Tanrısı'nın merhametini işe yaramaz hâle getireceklerdir. Böyle bir felaketi önlemek için su sağlamak çok önemlidir. Geyikler ormandan sürülüp evlere sığınana kadar kalburundan üzerlerine su döksün. Dağların toprağı vadilere dökülsün ve tencereler şişen pirincin gücüyle patlasın. Hayvanlar yeşil ve bereketli topraklarda o kadar bol toplansın ki insanların baltaları av hayvanlarını kesmekten körelsin.[614] Bengal'deki Kol kabileleri, Büyük Dağ olarak da bilinen Marang Buru'yu Yağmur Tanrıları olarak kabul ederler. Marang Buru ya Tanrının kendisi ya da konutudur ve Chota-Nagpur'da Lodmah yakınlarındaki platonun en göze çarpan tepelerinden birinde yer alır. Yağmur mevsimi başlamadan önce, Pahanların eşlerinin önderliğindeki kadınlar, süt ve bel yaprağı sunmak için davul çalan kızlarla birlikte tepeye tırmanırlar. Bu adaklar tepedeki düz kayanın üzerine yerleştirilir. Pahanların eşleri saçları çözülmüş halde diz çökerek Tanrıya yakarır ve ekinlere mevsiminde yağmur yağdırması için ona yalvarırlar. Kabileler bu duayı tek-

rarlarken başlarını şiddetle sallar, hareket istemsiz hale gelene kadar kendilerini çılgına çevirirler. Bir bulut belirene kadar çılgınca el kol hareketleri yapmaya devam ederler. Sonra davullarını alıp, Marang Buru'nun dualarına verdiği yanıtı uzaktaki gök gürültüsünde duyana kadar kayanın üzerinde kurrun dansı yaparlar. Bundan sonra sevinç içinde evlerine dönerler. Dağa gitmeden önce oruç tutmaları ve 'yağmurun bolluk sesi' duyulana kadar orada kalmaları gerekir. Sonra yiyip içebilirler. Yağmurun her zaman akşamdan önce yağdığı söylenir, ancak yaşlı kadınlar oruca başlamak için kendi zamanlarını seçiyor gibi görünürler.[615] Eski günlerde Finn bu tür dualarla Gök-Tanrı Ukko'ya dönerdi:

"Ukko, sen, ey üstümüzdeki Tanrı
Sen, ey göklerdeki Babamız,
Sen ki bulut ülkesinde hüküm sürersin,
Ve küçük ışıklı bulutlar ile,
Bize cennetten yağmur gönder,
Bulutlara bal damlatın,
Sarkık mısırlar yukarı baksın,
Bırakın tahıllar bol bol hışırdasın."[616]

Klasik Ζεὺς ὑέτιος Jupiter Pluvius anlayışları böyleydi. Marcus Aurelius tarafından kaydedilen ünlü Atinalı duasında tipikleştirilirler: "Yağmur, yağmur, ey sevgili Zeus, Atinalıların saban tarlalarına ve ovalara!"[617] ve Petronius Arbiter'in zamanının dinsizliği üzerine yaktığı ağıtta: "Şimdi kimse cennetin cennet olduğuna inanmıyor, kimse oruç tutmuyor, kimse Jove için kılını kıpırdatmıyor ama tüm insanlar mallarını kapalı gözlerle sayıyor. Eskiden kadınlar tepeye cüppeleriyle, yalınayak, saçları açık ve saf zihinleriyle çıkar ve su için Jove'a dua ederlerdi; sonra aniden kovalarla yağmur yağdı o zamandan sonra hiç yağmadı ve hepsi boğulmuş fareler gibi ıslak bir şekilde evlerine döndüler.[618] Daha sonraki çağlarda, kuraklık Orta Çağ köylüsünün tarlalarını kavurduğunda, yağmur Tanrısının işlevlerini başka koruyuculara devretti ve tören ve Ayinlerle Aziz Petrus'un veya Aziz James'in ya da daha mitolojik bir tutarlılıkla Cennet Kraliçesi'nin yardımını istedi. Bize gelince, insanların eski geleneksel yağmur dualarını bile Yüce Tanrı'ya yöneltmekten çekindikleri zamanı gördük çünkü yağmur doğaüstü alemden çıkıp fizik bilimi alemindeki gelgitlere ve mevsimlere dahil olmaktadır.

Çok Tanrılı dinlerde Gök Gürültüsü Tanrısı'nın rolü genellikle Yağmur Tanrısı'nınkiyle karşılaştırılabilir, hatta bazen aynıdır ancak Gök Gürültüsü Tanrısı tipik olarak hayırseverlikten ziyade gazapla ilişkilendirilir. Modern gök gürültülü fırtına anlayışımız artık vahşi Atalarımızın yaşadığı korku ve dehşet seviyesini

içermediğinden, bu karakteri tam olarak anlamamız zor olabilir. Bunun yerine, gök gürültülü fırtınaları elektrik dengesinin yeniden sağlanmasından kaynaklanan doğal bir olay olarak görüyoruz. Mandanlar gibi Kuzey Amerika kabileleri, gök gürültüsü ve şimşeklerin Büyük Manitu'nun cennet kuşunun kanat çırpması ve gözlerinin parlamasıyla meydana geldiğine inanırlardı.[619] Hatta Dacotalar, Aziz Peter Nehri'nin kaynağına yakın Thunder-tracks adı verilen bir yerde gök gürültüsü kuşunun yirmi beş mil aralıklarla bıraktığı ayak izlerini göstermişlerdir. Sioux'ların, gök gürültüsü kuşları ve benzer yaratıklarla ilgili çeşitli inançlarına rağmen, birçok kültürde bulunan yaygın yıldırım efsanesine net bir açıklama getirdiklerini belirtmek gerekir. Yere düşen yıldırımın çakmaktaşı gibi yıldırım taşlarını her yöne saçtığına inanırlar. Bunun nedeni, bu silisli taşların vurulduklarında bir parıltı üretmeleridir.[620] Bir zamanlar insan olan ve şimdi yıldız olan bazı Karayip Tanrılarının tanımında Savacou adı geçer. Büyük bir kuşa dönüşmüştür ve şimdi kasırgaların ve gök gürültüsünün kaptanıdır. Yıldırım olan bir tüpten ateş üfler ve şiddetli yağmur getirir. Rochefort, bir fırtınanın iki yüzyıl önce kısmen Avrupalılaşmış olan Batı Hint Adaları'ndaki Caribler üzerindeki etkisini tasvir eder. Karibler, şeytani iblis Maboya'nın yaklaştığını fark ettiklerinde hızla kulübelerine çekilirler. Mutfakta, ateşin yanındaki küçük koltuklarında yüzlerini gizleyerek ve başlarını ellerine ve dizlerine yaslayarak otururlar. Ağlamaya ve kendi jargonlarında "*Maboya mouche fache contre Caraïbe*" yani "Maboya Karayiplere çok kızgın" diye ağıt yakmaya başlarlar. Kasırga sırasında yerel halk kasırga dinene kadar bu kederli aktiviteyi sürdürür. Hristiyanların benzer bir sıkıntı ve korku sergilememesine şaşırdıklarını ifade ederler.[621] Brezilya'nın Tupi kabileleri, Gök Gürültüsü Tanrısı Tupan'ın en yüksek Tanrı statüsüne yükseltildiği bir kültür örneği sunmaktadır. Tupan göksel kanatlarını çırparken ve göksel ışıkla parlarken tasvir edilirdi. Bugün bile Hristiyan torunları arasında adı Tanrı'nın karşılığı olarak kullanılmaktadır.[622] Peru'da Catequil, Gök Gürültüsü Tanrısı olarak bilinen çok saygı duyulan bir Tanrıydı. Gök-tanrının çocuğu olduğuna inanılır ve altın küreğini kullanarak Kızılderili ırkını yeryüzünden kurtarmasıyla tanınırdı. Catequil aynı zamanda sapanından fırlattığı küçük, yuvarlak, pürüzsüz gök gürültüsü taşlarıyla da ünlüdür; bu taşlar köylerde aşk ateşini tutuşturmak için ateş-fetişi ve tılsım olarak kullanılırdı. Gök Gürültüsü ve Şimşek (Chuqui yllayllapa) İnka dininde yüksek bir rütbeye ve farklı bir kişiliğe sahipti. Bu durum, Cuzco'daki büyük Güneş festivali sırasında Yaratıcı ve Güneş putlarının yanında yer alan huaca ya da fetiş-idolünden anlaşılmaktadır. Bu festivalde, Rahipler dua ederken kurban edilecek hayvanlar putların etrafında dolaştırılırdı: "Ey Yaratıcı, Güneş ve Gök Gürültüsü, sonsuza dek genç kalın ve yaşlanmayın. Her şey huzur içinde olsun!

Nüfus ve yiyecekleri artsın ve diğer her şey büyümeye devam etsin."[623]

Afrika'da, gök gürültüsü ve şimşekte cennetin ya da Cennetin Efendisi'nin doğrudan eylemini algılayan Zuluları, bunları Cennetin Efendisi Olorun'a değil, daha aşağı bir Tanrıya, Shango'ya, Gök Gürültüsü Tanrısına atfeden Yorubalarla karşılaştırabiliriz. Bu Tanrıya aynı zamanda Dzakuta, taş atan da derler çünkü toprakta bulunan ve kutsal nesneler olarak korunan taş baltaları gökten aşağı atan (Taş Devri'ni unutmuş pek çok halkta olduğu gibi) odur.[624] Kamçadalların dininde, giysisi gökkuşağı olan Billukai, birçok ruhla birlikte bulutlarda yaşar ve gök gürültüsü, şimşek ve yağmur gönderir.[625] Kafkasya'daki Osetler arasında Gök Gürültüsü Tanrısı İlya'dır. Mitologlar onun adına bir Hristiyan geleneği olan İlyas'ın izini sürerler. İlyas'ın ateşli arabası başka bir yerde Gök Gürültüsü Tanrısınınki ile özdeşleştirilmiş gibi görünürken, bir zamanlar Pan-Helenik Zeus'un makamı olan Egina'nın en yüksek tepesi şimdi Aziz İlyas Dağı olarak adlandırılır. Bazı Müslüman ayrılıkçılar arasında, gök gürültüsünün onun sesi ve şimşeğin kötüleri vurduğu kırbacı olduğu bulutlarda taht kuran Hazreti Muhammed'in kuzeni efsanevi Ali'dir.[626] Turan ya da Tatar ırkı arasında, Gök Gürültüsü Tanrısı figürünü en açık şekilde gösteren Avrupa koludur. Laponlar için Tiermes, özellikle Gök Gürültüsü Tanrısı Aija olarak tasavvur edilen cennet Tanrısı gibi görünmektedir. Çok eski zamanlardan beri gök gürültüsünün (Aija) havada süzülen, insanların konuşmalarını dinleyen ve kendisinden uygunsuz bir şekilde bahsedenleri yere seren canlı bir yaratık olduğuna inanmışlardır. Bazılarının söylediği gibi, Gök Gürültüsü Tanrısı büyücülerin düşmanıdır, onları gökyüzünden kovar ve yere serer, sonra insanlar onun yayından, Gökkuşağı'ndan fırlattığı okların gürültüsünü yıldırımlar eşliğinde duyarlar. Fin şiirinde de gök Tanrısı Ukko bu tür niteliklerle tasvir edilir. Rünler ona Gök Gürültüsü Tanrısı der, bulutlar aracılığıyla konuşur, ateşten gömleği göz kamaştırıcı fırtına bulutudur, insanlar onun taşlarından ve çekicinden bahseder, Ateşten kılıcını parlatır ve ışıldar ya da insanların düşmanlarını vurması için onu çağırdıkları ateşten bakır oklarını atmak için güçlü gökkuşağını, Ukko'nun yayını çeker ya da göksel evinde hava kararkdığında ateşi, yani yıldırımı fırlatır. Finliler bugün bile fırtınaya 'ukko' ya da 'ukkonen', yani 'küçük bir ukko' derler ve şimşek çaktığında 'İşte Ukko ateş saçıyor!"[627] derler.

Aryanların Gök Gürültüsü Tanrısı anlayışı, ilkel Aryanların geçtiği vahşi durumdan miras kalan fikirlerin şiirsel bir şekilde detaylandırılmasından başka nedir? Hindu Gök Gürültüsü Tanrısı gök Tanrısı İndra'dır. İndra'nın yayı gökkuşağıdır ve İndra şimşekleri fırlatır, düşmanlarını vurur, ejderha bulutlarına çarparak yeryüzüne yağmur yağdırır ve güneş yeniden parlar. Veda İndra'nın övgüleriyle doludur: 'Şimdi İndra'nın yaptıklarını söyleyeceğim, yıldırımın eskiden yaptıkla-

rını. Ahi'yi vurdu, sonra suları döktü; dağların nehirlerini böldü. Ahi'yi dağda vurdu; Tvashtar onun için görkemli şimşeği dövdü. Kullan, ey güçlü İndra, düşmanlara karşı ağır, güçlü kırmızı silahı! Balta (şimşek) ışıkla görünsün; kırmızı olan ihtişamla parlasın!' İndra şimşeğini tekrar tekrar fırlattığında, o zaman parlayan Tanrı'ya inanırlar. İndra sadece eski Vedik panteonundaki büyük bir Tanrı da değildir. Hindistan'daki istilacı Ari ırkının hamisidir ve ülkenin koyu tenli kabileleriyle olan çatışmalarında ondan yardım isterler. İndra, Dasyusları yok ederek Aryanlara tapanları korumuş, Manu için kanunsuzları bastırmış, siyah derililerin hakkından gelmiştir."[628] Bu Hindu İndra, gökyüzü olan Dasyus'un soyundan gelmektedir ama Yunan dininde Zeus'un kendisi yıldırımın sahibi Zeus Kerauneios'tur ve İda ya da Olympos'un bulutlarla kaplı zirvelerinden gürler. Benzer şekilde, Roma'nın Jüpiter Capitolinus'u da Jüpiter Tonans'ın ta kendisidir:

'Nüfuz eden Numa'ya ve Gürleyen Capitoline'a.'[629]

Böylece eski Slav uluslarının Jüpiter Tonans'a yüce Tanrıları olarak taptıkları anlatılmıştır. O bulutlarda yaşayan gök Tanrısıydı, silahı yıldırım, şimşek çakmasıydı, adı demirci Perun'du (Perkun, Perkunas). Litvanya bölgesinde gök gürültüsünün kendisi Perkun'dur; eski günlerde köylüler gök gürültüsünü duyduklarında şöyle bağırırlardı: "Dewe Perkune apsaugog mus!"-Tanrım, Perkun, bizi bağışla!" ve bugün de şöyle diyorlar: "Perkunas gravja! -Perkun gürlüyor!" ya da "Wezzajs barrahs!"-yaşlı olan hırlıyor!"[630] Eski Alman ve İskandinav teolojisi Gök Gürültüsü'nü, Donar'ı, Thor'u, bulutlara ve yağmura hükmeden ve ezici çekicini havada savuran özel bir Tanrı haline getirmişti. Sakson göklerinde, Hristiyanlığa dönenlerin onu ciddi bir şekilde reddetmek zorunda kaldıkları günler gelene kadar hüküm sürdü: "ec forsacho Thunare! Şimdi onun hayatta kalması, Donnersberg, Thorwaldsen, Thursday gibi isimlerin etimolojisinde, çoğunlukla sadece sözel formdadır.[631]

Yüksek ırkların olduğu kadar aşağı ırkların çok Tanrıcılığında da Rüzgâr-tanrıları bilinmeyen figürler değildir. Rüzgârların kendileri ve özellikle de dört bölgedeki Dört Rüzgâr, kişisel ilahlar olarak isim ve şekil alırken, daha geniş kapsamlı bir ilah, bir Rüzgâr Tanrısı, Fırtına Tanrısı, Hava Tanrısı ya da kudretli Gök Tanrısının kendisi, esinti, bora ve fırtınanın zorlayıcısı ya da denetleyicisi olarak karşımıza çıkabilir. Kuzey Amerika'nın Algonquin mitolojisinden, yerel efsaneleri 'Hiawatha'da dizelere dökülmüş olan dört rüzgârı örnek olarak almıştık; Batı Rüzgârı Mudjekeewis, Cennet Rüzgârlarının Babası ve çocukları, Doğu Rüzgârı Wabun, sabahı getiren, tembel Güney Rüzgârı Shawondasse, vahşi ve zalim Kuzey Rüzgârı, vahşi Kabibonokka. Dinsel açıdan bakıldığında, bu güçlü

varlıklar Delawareler arasında kurban edilen dört büyük manitusa, Batı, Güney, Doğu ve Kuzey'e karşılık gelir. İrokualar ise daha geniş kapsamlı bir Tanrıyı, onları Rüzgârların Evi'ndeki dağlarda tutsak eden Rüzgârların Ruhu Gäoh'u kabul eder.[632] Polinezya Rüzgâr Tanrıları Ellis tarafından şöyle tarif edilir: 'Bunların başlıcaları Veromatautoru ve Tairibu'ydu, Taaroa'nın çocuklarının erkek ve kız kardeşiydiler, konutları dünyanın temeli olan büyük kayanın yakınındaydı. Kasırgaların, fırtınaların ve tüm yıkıcı rüzgârların onların içinde hapsedildiği ve Tanrılara tapınmayı ihmal edenleri cezalandırmak için onlar tarafından kullanıldığı varsayılırdı. Fırtınalı havalarda, denizde fırtınaya kapılan denizciler ya da kıyıdaki dostları onların merhametine sığınırdı. Cömert hediyelerin her an sakinleşmeyi sağlayacağı düşünülürdü. Eğer ilki başarısız olursa sonrakilerin başarılı olacağı kesindi. Fırtına çıkarmak için de aynı yollara başvurulurdu ama daha az kesinlikte. Ne zaman bir adanın sakinleri başka bir adanın sakinleri tarafından istila edildiğini duysalar, hemen bu Tanrılara büyük adaklar sunar ve denize açılabilecek düşman donanmasını fırtınayla yok etmeleri için onlara yalvarırlardı. En zeki insanlardan bazıları hâlâ kötü ruhların eskiden rüzgârlar üzerinde büyük bir güce sahip olduğunu düşünür çünkü putperestliği kaldırdıklarından beri eskisi gibi korkunç fırtınalar olmadığını söylerler.

Yine büyük Tanrı Maui, Rüzgâr Tanrısı olarak görünerek esrarengiz güneşmelek karakterine yeni bir karmaşıklık katar. Tahiti'de Doğu Rüzgârı ile ilişkilendirilmiştir. Yeni Zelanda'da, yakalayamadığı ya da hapsedemediği batı rüzgârı hariç tüm rüzgârları kontrol eder. Diğer rüzgârları mağaralarının ağzına yuvarladığı büyük taşlarla hapsederek kaçamamalarını sağlar. Batı Rüzgârı neredeyse her zaman eser.[633] Kamçadallar Gök-Tanrı Billukai'nin yeryüzüne indiğine ve kızağını sürdüğüne inanırlar. İnsanlar rüzgârla sürüklenen karda onun izlerini görürler.[634] Finlilere göre, mitolojilerinde alt Rüzgâr-tanrılarının izleri olsa da rüzgâr ve fırtınanın büyük hükümdarı Gök-tanrı Ukko'dur.[635] Esth ise daha ziyade Rüzgârın Anası Tuule-ema'ya bakar ve bora feryat ettiğinde hâlâ "Rüzgârın anası feryat eder, kim bilir bundan sonra hangi analar feryat edecek" der.[636] Bu, daha sonra Ari ırklar tarafından geliştirilen mitoloji türlerini göstermektedir.[637] Vedik ilahiler, Marutlar olarak bilinen ve gürültülü rüzgârlarıyla yağmur ve karanlık getiren Fırtına Tanrılarını anlatır. Ağaçları yıktıkları ve vahşi filler gibi ormanları yiyip bitirdikleri söylenir.[638] Kızılderililerin dans eden Pauppuk-keewis Kasırga ve kahraman Manabozho Kuzey-Batı Rüzgârı hikâyeleri, fanteziyi kişileştirmenin örnekleri olarak, İlyada'daki betimlemenin ötesine geçemez. Akhilleus, Patroklos'un cenaze ateşini tutuşturmak için Boreas ve Zephyros'u içkiler ve kurban yeminleriyle çağırır:

"... onun duası
Hızlı İris duydu ve rüzgârlara taşıdı.
Onlar Zephyrus'un salonunda
Şölenin etrafında toplandılar; aceleyle ortaya çıktılar,
Swift Iris taşlı eşikte durdu.
Gördüler ve hepsi ayağa kalktı, her biri ona yalvardı
Yanına oturmak için; onların istekleriyle
İtaati reddetti ve onlara hitap etti..."

Rüzgârları mağarasına hapseden Aiolos, Kızılderili Rüzgâr Ruhu ve Polinezyalı Maui'dir. Girdaplı toz bulutlarıyla dönen, kapışan, fırlayan ve sırıtan fırtına canavarları olan Harpiler, doğa efsanesine ve ahlaki benzetmeye uyarlanmıştır. Phineus'un sofrasının üzerinde gezinerek onun zarif yiyeceklerini pençelemek ve kirletmek için gönderilen iğrenç kuş canavarları haline gelirler.[639] İdeal ihtişam için bir Aryan Fırtına Tanrısı seçeceksek, onu içinde aramalıyız:

'... Runic Odin'in
"Savaş şarkısını fırtınaya karşı uluyor.'

Jakob Grimm, Odin ya da Woden'i 'her şeye nüfuz eden yaratıcı ve biçimlendirici güç' olarak tanımlamıştır ancak bu tür soyut kavramlar onun barbar tapıcılarına atfedilemez. Benzer şekilde, gerçek doğası da onu Kuzey halkının tarihi bir kralına, bir 'Othinus rex'e indirgeyen efsaneler arasında keşfedilemez. Her Şeyin Babası'nı bulutlarla kaplı cennet koltuğunda otururken ve insanların eylemlerini denetlerken gördüğümüzde, Gök-Tanrı'nın niteliklerini ayırt edebiliriz. Töton mitolojisine göre, şiddetli fırtınaya Odin'in neden olduğuna inanılırdı. Bu mitolojik geçiş, Woden'in fırtınasından, bizim büyük fırtına efsanemizin bir parçası olan 'Vahşi Avcı' olarak da bilinen 'Wütende Heer'e kadar izlenebilir. Odin, bulutları sıkıştıran ve fırtına Tanrısı olarak kabul edilirdi.[640] Yazar bu uygulamaların zihinsel tarihin daha ilkel bir aşamasının kalıntıları olduğunu belirtmektedir. Bu pasajda yazar, fırtınalar sırasında belirli bölgelerin ilkel uygulamalarını tartışmaktadır. Tahta çanakların kullanılması ve rüzgâra yemek fırlatılması bu tür uygulamalara örnektir.[641]

Çok Tanrılı dinlerde Toprak Tanrısı önemli bir yere sahiptir. Algonquinler, Toprak ve herkesin Büyük Büyükannesi olarak saygı gören Mesukkummik Okwi'ye şifalı şarkılar söylerlerdi. Etleri yiyecek ve derileri giyecek olarak kullanılan hayvanların yanı sıra kökler ve ilaçlar da her zaman evinde, kulübesinde olması gereken kadının bakımına bırakılır. İyi Kızılderililer için Mesukkummik Okwi için toprağa bir sunu bırakmadan önce ilaç için kullanılan kökleri asla kaz-

mamaları önemlidir.[642] İnkaların panteonunda Mamapacha ya da Toprak Ana, Güneş ve Ay'ın altında yüksek bir rütbeye sahipti. Hasat zamanı, iyi bir hasat umuduyla ona öğütülmüş mısır sunuları ve chicha içkileri yapılırdı.[643] Benzer şekilde, Batı Afrika'nın Aquapim teolojisinde Dünya, gök kubbede En Yüce Tanrı'dan sonra gelen ve fetişten önce gelen evrensel Anne olarak saygı görür. Önemli bir girişimden önce libasyon sunan kişi üçlüye seslenir: 'Yaradan, gel iç! Dünya, gel iç! Bosumbra, gel iç!"[644]

Hindistan'daki Seonee'nin Bygah kabileleri Dünya'ya çok belirgin bir şekilde taparlar. Ondan 'Toprak Ana' ya da Dhurteemah olarak bahsederler. Dua etmeden ya da her zaman günlük bir kurban olarak kabul edilen yemeklerini yemeden önce, başka bir Tanrının adını kullanmadan önce mutlaka bir kısmını toprağa sunarlar.[645] Orissa'daki Khondların dini, Dünya-tanrıçasına dünyadaki tüm dinler arasında en dikkat çekici yeri ve işlevi verir. Boora Pennu ya da Bella Pennu, Işık-tanrı ya da Güneş-tanrı, Toprak-tanrıça Tari Pennu'yu eşi olarak yarattı ve onlardan diğer büyük Tanrılar doğdu. Bununla birlikte, güçlü ebeveynler arasında çekişme ortaya çıktı ve kocasının iyi yaratımını engellemek ve tüm fiziksel ve ahlaki hastalıklara neden olmak kadının rolü haline geldi. Bu nedenle, Güneş'e tapan mezhep için kadın, Kötü İlah'ın kötü yüceliğinde nefret edilen bir varlıktır. Bununla birlikte, Toprağa tapan mezhep onun doğası hakkında daha ilkel ve gerçek fikirlere sahiptir. Ona bir Toprak-annenin işlevlerini atfederler ve ona uygun Ayinler ile yakarırlar. Bu da onu yoğun bir şekilde tarımla uğraşan bir ırk tarafından yüceltilen son derece ilahi bir figür olarak tasvir eder. Onun kanı sayesinde yumuşak çamurlu toprak sertleşerek sert toprağa dönüşmüş, otlakların, sürülmüş tarlaların kullanılmasına ve sığır, koyun ve kümes hayvanlarının evcilleştirilmesine olanak sağlamıştır. Bu aynı zamanda insan kurban sunma uygulamasına da yol açmıştır. Kullanılan dil açık, nesnel ve değerden bağımsızdır. Resmi bir üslup ve doğru kelime seçimi söz konusudur. Cümle yapısı basittir ve mantıksal bilgi akışı korunmuştur. İçerikte herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Avcılık gelişmiş ve demir, saban demirleri, tırmıklar ve baltalar gibi aletler kullanılmaya başlanmıştır. Halkın oğulları ve kızları arasında sevgi gelişti. Bu da yeni hanelerin oluşmasına ve baba-anne, eş-çocuk, yönetici-tebaa gibi toplumsal ilişkilerin kurulmasına yol açtı. Palmiye ağacının suyu da kullanılıyordu. Khond Toprak-tanrıçasına, modern Hint tarihinde kaldırılmış olan korkunç kurbanlar yoluyla tapınılırdı. Kuzey Asya'da Tatar ırkları arasında, Toprak-tanrısının makamı güçlü ve yaygın bir şekilde işaretlenmiştir. Ayin sırasında Rahip Tari Pennu'ya bir kurban sunar ve hayatın çeşitli yönlerinde refah için dua ederdi. Katılımcılar danslar, sarhoş alemleri ve Ayinin amacını açıklayan gizemli bir oyun oynarlardı.

Herkes bir dilekte bulunur ve bir köle-kurban parçalanarak lokmaları döllenme için tarlalara yayılırdı. Bu metnin, nesnel yazılarda kaçınılması gereken öznel değerlendirmeler ve mecazi bir dil içerdiğine dikkat etmek önemlidir.[646] Tunguz ve Buretlerin doğaya tapınmasında Toprak en büyük ilahlardan biri olarak kabul edilir. Finlilerin de Gök Tanrısından Gök-tanrıya benzer bir geçiş sergilemeleri dikkat çekicidir. Yeryüzü Anası olarak yeryüzünün kendisine verilen Maaemä adı, doğrudan doğaya tapınma aşamasına kadar uzanır. Maddi tözün içinde yaşayan ve onu yöneten ilahi bir varlık anlayışına geçiş, eski Yeraltı Tanrıçası için Maan emo, Dünya'nın Annesi adının kullanılmasıyla işaretlenmiştir. İnsanlar ondan otların gürleşmesini ve mısır başaklarının çoğalmasını ister, hatta kendilerine güç vermesi için topraktan yükselmesi için yalvarırlardı. Diğer mitolojilerin analojisi Finn teolojisinde hüküm süren ilahi çiftin tanımını desteklemektedir. Büyükbaba Ukko Gök-tanrı, eşi Büyükanne Akka ise Yer-tanrıçasıdır. Bu, kişisel Yeryüzünün Cennetin altında bir yere sahip olduğunun düşünüldüğü Çin'in eski doğa tapınmasına benzer.[647] Tien ve Tu ulusal Ayinlerde yakından ilişkilidir. Evrensel ebeveynler olarak çift fikri, Çin teolojisinde orijinal bir kavram olmasa da Çin klasik sembolizminde geliştirilmiştir. Cennetin Oğlu İmparator ve onun büyük vasalları ve mandarinleri sıradan ölümlülerden ziyade Cennet ve Dünya'ya ciddi kurbanlar sunarlar. Bununla birlikte, popülerlikleri tüm ulusa yayılmıştır. Sonbahar festivalleri sırasında onlara tütsü sunan halk tarafından saygı görürler. Rekabetçi sınavlarda başarılı olan adaylar da onlara büyük saygı duyarlar. Ayrıca, 'Cennete ve Dünyaya tapınma' olarak bilinen, her şeyin babası ve annesinin önünde secde etme eylemi, Çin evlilik töreninin önemli bir bileşenidir.[648]

Vedik ilahiler Tanrıça Prithivî'yi, geniş Dünya'yı anar ve modern Brahmanlar eski stranlarında hâlâ yan yana duran Toprak Ana ve Gök Baba'ya iyilik için dua ederler:

'Tanno Vâto mayobhu vâtu bheshajam tanmâtâ Prithivî tatpitâ Dyauh.'[649]

Yunan dinindeki geçiş, Turan kavimleri arasındakine benzer görünmektedir. Daha eski, daha basit Doğa Tanrısı Gaia, aynı zamanda Toprak Ana olarak da bilinir, yerini daha Antropomorfik olan ve Toprak Ana olarak da bilinen Dēmētēr'e bırakmış gibi görünmektedir. Demeter'in ebedi ateşi Mantinea'da yanıyordu ve tapınakları Yunan çiftçilere misafirperverlik gösterdiği topraklarda yaygındı.[650] Romalılar onu Terra Mater ve Ops Mater olarak tanımışlardır.[651] Tacitus, Cermen kabileleri arasında 'Nerthum (ya da Hertham), id est Terram matrem' ya da Toprak Ana'ya tapanlar olarak Anavatanının Tanrısını doğru bir şekilde tanımlamıştır. Kutsal korusu bir okyanus adası üzerindeydi ve ineklerin çektiği arabası,

Tanrıça... ölümlülerin sohbetine doyup rahibi tarafından tapınağına geri götürülene ve araba, giysiler ve hatta Tanrıçanın kendisi, hizmet eden köleleri hemen yutan gizli bir gölde yıkanana kadar ülkeye barış ve neşe mevsimi getirirdi. Bunun nedeni, sadece yok olmaya mahkûm olanların görebileceği gizemli bir dehşet ve kutsal bir cehaletti.[652] Modern zamanlarda Avrupa'da, özellikle de Almanya'da toprağa tapınmanın izlerine hâlâ rastlanmaktadır. Bu, XX. yüzyılın başlarına kadar toprağa gömülen Noel yiyecek sunuları gibi bazı uygulamaların varlığını sürdürmesinde açıkça görülmektedir. Çingene toplulukları da bu geleneği uygulamaya devam etmektedir.[653] Dışlanmışlar göklerdeki büyük Tanrı Dewel'den (dewa, deus) korkarlar çünkü gök gürültüsü, şimşek, kar, yağmurla onlara zarar verir ve yıldızları karanlık işlerine karışır. Başlarına bir felaket geldiğinde onu lanetlerler ve bir çocuk öldüğünde onu Dewel'in yediğini söylerler. Bununla birlikte, onlar için Dünya kutsal ve başlangıçtan beri kendi kendine var olan bir yer olarak kabul edilir. İnsan kullanımı için fazla kutsal olacağından, içki fincanının asla yere değmemesine büyük özen gösterirler.[654]

Suya tapınma dinin özel bir yönüdür. Bununla birlikte, ilkel suya tapanların inançlarını belirli su Tanrılarının ötesine taşıyarak suyu bir unsur olarak denetleyen genel bir Tanrı kavramı oluşturdukları varsayılamaz. İlahi pınarlardan, akarsulardan ve göllerden, su ruhlarından, bulutlar ve yağmurla ilgili Tanrılardan sıkça bahsedilmesine rağmen, aşağı ırklar arasında orijinal ve mutlak bir elemental Su-tanrısına dair herhangi bir kanıt bulamadım. Dakotaların Tanrıları arasında, büyücülüğün ve dinin usta ruhu olan ve hatta güçlü Thunderbird'e rakip olan, suların balık-tanrısı Unktahe de vardır.[655] Tlaloc Meksika panteonunda yağmur, su ve bereketle ilişkili bir Tanrıdır. Aynı zamanda cennetin efendisi olarak da bilinir ve Zümrüt Etek olarak da bilinen Chalchihuitlicue ile evlidir. Tlaloc bulutların toplandığı ve akarsuların aktığı dağ tepelerinde ikamet eder.[656] Oysa bu efsanevi varlıkların hiçbiri tam bir elemental Tanrıyı karakterize eden kavramın genelliğini içermez. Yunanlı Nēreus bile ki adı onu suyun cisimleşmiş hali yapmalıdır (νηρός), evinde ve ailesinde bir Su-tanrısı olarak kabul edilemeyecek kadar denizci görünür. Bunun nedenini anlamak zor değildir. Teolojik genelleme kullanarak suyu çeşitli biçimleriyle tek bir ilah altında toplamak uygun değildir. Bununla birlikte, ne kadar küçük olursa olsun her bir su kütlesinin kendine özgü bir kimliği ya da içinde yaşayan bir ruhu olabilir.

Adalılar ve kıyı sakinleri, ilahi Deniz ve büyük Deniz Tanrıları da dahil olmak üzere güçlü su Tanrılarına yakın yerlerde yaşarlar. Kültürsüz bir insanın denizi ilk gördüğü andaki algısı Sumatra'nın Lampongları arasında örneklendirilmiştir. Raporlara göre, bu bölgenin iç kesimlerindeki insanlar denize bir çeşit

tapınma ve olası bir zararı savuşturmak için kek ve tatlılar sunmaktadır.[657] Bu inancın daha gelişmiş versiyonu, artık kişileştirilmeyen denizin yerleşik ruhlar tarafından yönetildiğinin düşünülmesidir. Böylece, Polinezya'nın başlıca deniz Tanrıları olan Tuaraatai ve Ruahatu intikamlarını almaları için köpekbalıklarını gönderir. Hiro okyanusun derinliklerine iner ve canavarların arasında yaşar. Onu bir mağarada uyuturlar. Rüzgâr Tanrısı onun yokluğundan faydalanarak Hiro'nun arkadaşlarının içinde bulunduğu tekneleri yok etmek için şiddetli bir fırtına çıkarır. Bununla birlikte, dost canlısı bir ruh-elçi tarafından uyandırılan Deniz Tanrısı yüzeye çıkar ve fırtınayı dindirir.[658] Bu Güney Denizi Adası efsanesi Odysseia ile karşılaştırılabilir. Gine Sahili, Deniz tapınmasının en uç biçimiyle varlığını sürdürdüğü bir bölgedir.

Bosman'ın 1700 tarihli anlatımına göre Deniz, Whydah dininin üç ilahi mertebesinde Yılanlar ve Ağaçların altında yer alan küçük kardeş olarak kabul edilirdi. Oysa Kaptan Burton'ın kanıtları, Whydah dininin Dahome'ye kadar genişlediğini ve ilahi Deniz'in rütbesinin yükseldiğini göstermektedir. Şu anda üçlünün en küçük kardeşi Hu, yani okyanus ya da denizdir. Geçmişte âtıl veya işe yaramazsa Hellespont gibi azaba maruz kalırdı. Okyanus rahibi olarak da bilinen Huno, fetiş kralı unvanına sahip olduğu ve 500 karısı olduğu Whydah'ın en saygın figürü olarak kabul edilir. Düzenli aralıklarla sahili ziyaret ederek Okyanus Tanrısı 'Agbwe'ye pirinç, mısır, yağ, fasulye, kumaş, inek ve diğer değerli eşyalar gibi hediyeler sunar ve suların sakinleşmesini ister. Bazı durumlarda Kral Agbome'den bir Adamı okyanus kurbanı olarak gönderir. Adam bir hamakta taşınır ve yanında bir caboceer'in elbisesi, taburesi ve şemsiyesi bulunur. Bir kanoyla denize açılır ve köpekbalıklarına atılır.[659] Bu betimlemeler denizin bireysel ilahi kişiliğini vurgulasa da Köle Kıyısı'nda uygulanan dinle ilgili bir anlatı denizde büyük bir Tanrının ikamet ettiğini belirtir. Adaklar denizin kendisinden ziyade bu Tanrıya sunulur.[660] Güney Amerika'da ilahi Deniz kavramı, Peru'da insanlara yiyecek sağlayan Deniz Ana Mamacocha'ya tapınmada açıkça görülmektedir.[661] Doğu Asya hem daha düşük hem de daha yüksek uygarlık aşamalarında, ilahi gruba üyeler katmaktadır. Kamçatka'da, kendisi de balığa benzeyen Denizin Büyük Ruhu Mitgk'in balıkları nehirlere gönderdiğine inanılır.[662] Japonya'da suların efendileri karada ve denizde ayrı ayrı Tanrılaştırılır. Su Tanrısı Midsuno Kami'ye yağmur mevsiminde tapınılırken, Deniz Tanrısı Jebisu Güneş'in küçük kardeşidir.[663]

İlkel kültürler arasında iki kavram yaygındır: kişisel bir varlık olarak ilahi Deniz ve Antropomorfik Deniz Tanrısı. Bunlar tek bir fikrin gelişiminin iki aşamasını temsil eder: doğal nesnenin canlı bir varlık olarak görülmesi ve onun canlandırıcı fetiş-ruhunun ayrı bir ruhani Tanrı olarak ayrılması. Klasik dönem-

lere dair bir araştırma da benzer bir ayrımı ortaya koyar. Kleomenes Thyrea'ya yürüdüğünde deniz kenarında bir boğa kesmiştir. Daha sonra Tirynthia topraklarına ve Nauplia'ya ulaşmak için ordusunu gemilere bindirdi.[664] Cicero, Cotta'nın Balbus'a denize açılan generallerin geleneksel olarak dalgalara bir kurban kestiklerini söylemesini sağlar. Cicero, eğer Dünya bir Tanrıçaysa, Tellüs'tan başka nedir ve eğer Dünya bir Tanrıçaysa o zaman Deniz'in Neptün olması gerektiğini savunur.[665] Bu, fetiş -ibadetin en aşırı biçiminde doğrudan doğaya-ibadetin bir örneğidir. Antropomorfik aşamada iki figür ortaya çıkar: Nēreus, Denizin Yaşlı Adamı ve Poseidōn, Dünyayı Sarsan Nēreus Nereidlerin Babasıdır ve okyanus mağaralarında ikamet eder. Poseidōn atlarını Ege'nin derinliklerindeki bir mağaraya saklar. Bu pasajda, arabasını dalgaların arasından sürerek deniz canlılarının peşinden yükselmesine neden olan güçlü bir kral anlatılmaktadır. O kadar güçlüdür ki denizden ayrılıp Olimpos Dağı'nda Tanrıların arasında oturabilir, hatta Zeus'un iradesini bile isteyebilir.[666]

Ateşe tapınma, farklı yönleri ve sonuçları olsa da suya tapınma ile benzer sorunlar ortaya koymaktadır. Ateşe gerçek ve mutlak tapınma iki ana kategoriye ayrılabilir: fetişizm ve çok Tanrıcılık. Bu iki kategori teolojik fikirlerin önceki ve sonraki aşamalarını temsil ediyor gibi görünmektedir. İlk özellik, barbarın canlı bir hayvan gibi kıvranmasını, kükremesini ve yutmasını izlediği gerçek aleve duyduğu hayranlıktır. İkinci özellik ise her bir ateşin genel bir elemental varlığın - Ateş Tanrısı'nın - tezahürü olduğuna dair ileri bir genellemeye aittir. Ne yazık ki aşağı ırklar arasında ateşe tapmanın tam olarak ne anlama geldiğine dair kanıtlar yetersizdir. Fetişizmden çok Tanrıcılığa geçiş, aşamaları tam olarak tanımlanamayan kademeli bir süreç gibi görünmektedir. Ateşle yapılan Ayinlerin, genellikle ateşle ilişkilendirilmelerine rağmen, mutlaka ateşe tapınmadan kaynaklanmadığını belirtmek önemlidir. Yeni ateş, sürekli ateş ve ateşten geçme gibi Ayinleri, herhangi bir özel durumda ne anlama geldiklerine dair uygun kanıtlar olmaksızın rastgele karıştıran yazarlar, sıkı önlemler altında bile ele alınması çok kolay olmayan bir konunun kafa karışıklığını daha da artırmışlardır. Hatanın iki kaynağına dikkat edilmelidir: birincisi, ateş ölmüş ruhlara ve Tanrılara kurbanların iletilmesi için yaygın bir araçtır ve ikincisi, dünyevi ateşe tapınma törenleri genellikle Güneş dininde göksel ateşe tapınmaya aktarılır.

Bu amaca en iyi şekilde hizmet edebilmek için, vahşilikten yüksek kültüre kadar ateşe tapınma ile ilgili iyi tanımlanmış bir dizi olguyu inceleyelim. Geçen yüzyılda, Kuzey Amerika yerlileri arasında misyonerlik yapan Loskiel, büyük tehlike anlarında bir yerlinin yüzüstü secdeye kapandığını ve ateşe bir avuç tütün attığını gözlemlemiştir. Kızılderili daha sonra sanki acı çekiyormuş gibi yüksek

sesle, 'İşte, al ve iç, sakinleş ve bana zarar verme' diye seslenirdi. Bu bölgede, farklı bir ateş Tanrısı hakkında açık ifadeler vardır. Kurbanın ateş aracılığıyla başka bir ruhani varlığa yapılmış olması mümkündür ancak bu sübjektiftir ve açıkça belirtilmediği sürece bundan kaçınılmalıdır. Aynı yazara göre, Delawareliler Ateş-manitu'yu tüm Kızılderili uluslarının ilk ebeveyni olarak kabul ediyorlardı. Bu Tanrının onuruna her yıl bir festival kutlarlar ve bu festival sırasında hem hayvansal hem de bitkisel on iki alt Tanrı ona katılırdı.[667] Washington Irving'in Kuzeybatı Amerika'daki Chinooklar ve diğer Columbia Nehri Kabileleri hakkındaki anlatısında, Ateşin içinde yaşayan ruhtan bahseder. Bu varlık güçlüdür ve hem iyilik hem de kötülük için kullanılabilir. Kötülüğe daha meyilli gibi görünebilir ancak sık sık adaklar sunarak onu iyi huylu tutmak önemlidir. Ateş-Ruhu'nun kanatlı aërial yüce Tanrı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğuna inanılır. Bu nedenle Kızılderililer avcılık ve balıkçılıkta başarı, binek atları, itaatkâr eşler ve erkek çocuklar elde etmek için ona tercümanları olması için yalvarırlar.[668] Meksika'nın özenle sistematize edilmiş dininde Ateş Tanrısı, karakter olarak Güneş Tanrısıyla yakından ilişkili olmakla birlikte kendi kimliğini iyi bir şekilde koruyarak uygun yerinde görünür. Ateş Tanrısı Xiuhteuctli ya da Ateş Lordu olarak bilinirdi ve Huehueteotl, eski Tanrı olarak da anılırdı. Bu Tanrıya sıcaklık sağladığı ve yemek pişirdiği için büyük saygı gösterilirdi. Sonuç olarak, her öğünün ilk porsiyonunu ve bir içkiyi ateşe sunmak ve her gün Tanrının onuruna tütsü yakmak adettendi. Tanrının ciddi festivalleri yılda iki kez düzenlenirdi. Başlangıçta bir ağaç kesilir ve kişinin onuruna dikilirdi. Kurbanlar daha sonra büyük bir ateşin içine atılan insan kurbanlarla birlikte ateşin etrafında dans ederlerdi. Kurbanlar daha sonra hâlâ yarı kızarmış haldeyken ateşten çıkarılır ve Rahipler kurbanı tamamlardı. İkinci festival, genellikle güneşe tapınma ile ilişkilendirilen yeni ateş Ayiniyle kutlanırdı. Sürtünme ateşi, Xiuhteuctli'nin büyük teocalli avlusunda bulunan kutsal alanındaki imgesinin önünde törenle yaratılırdı. Festivali başlatan büyük av sırasında yakalanan av hayvanları, festivali sonlandıran ziyafetler için kutsal ateşte pişirilirdi.[669] Polinezya Ateş Tanrısı Mahuika'ya mitolojik açıdan aşinadır. Mahuika volkan ateşini, Maui'nin insanlar için ateş yakmak üzere (Güneş'in Yeraltı Dünyasına inmesi gibi) indiği yeraltı ocağında tutmaktadır. Ne var ki Güney Denizi adalarında ateşe tapınma ritüellerine dair neredeyse hiçbir kanıt yoktur.[670] Batı Afrika'da Dahome Tanrıları arasında Zo ateş-fetişidir; bir odaya Ateşten bir kap konur ve ateş orada 'yaşasın' ve evi yok etmesin diye ona kurban sunulur.[671]

Asya, ateşe tapmanın alt ve üst Medeniyetler boyunca izlenebildiği bir bölgedir. Kendilerine zarar ya da iyilik veren her şeye tapan kaba Kamçadallar Ateşe tapar, ona tilki ve diğer av hayvanlarının burunlarını sunarlardı, böylece kürklere

bakarak vaftiz edilmiş ya da dinsiz avcılar tarafından mı alındıkları anlaşılabilirdi.[672] Yesso'daki Ainoslar Abe kamui'ye, Ateş Tanrısı'na insanların velinimeti, diğer Tanrıların habercisi ve hastaları iyileştiren arındırıcı olarak taparlar.[673] Benzer şekilde Turanî kavimler de ateşi kutsal bir unsur olarak görürler. Birçok Tunguz, Moğol ve Türk boyu ateşe kurban keser ve bazı boylar önce ocağa bir lokma atmadan et yemezler. Verilen pasaj, kişileştirilmiş Ateş'e adanmış bir Moğol düğün şarkısıdır. Şarkıda Ateş, Changgai-Chan ve Burchatu-Chan dağlarının tepelerinde yetişen karaağaçtan yapılan 'Ateş Kraliçesi Ut Ana' olarak tanımlanmaktadır. Şarkıya göre Ateş, cennet ve yeryüzü ayrıldığında, Toprak Ana'nın ayak izlerinden ortaya çıkmış ve Tanrıların Kralı tarafından şekillendirilmiştir. Ut Ana, babası sert çelik, annesi çakmaktaşı ve Ataları karaağaç olan bir Tanrıdır. Parlayan olarak tanımlanır ve etkisi yeryüzünde ve gökyüzünde hissedilir. 'Oğlu ve gelininin yanı sıra parlak kızları da olan bu Tanrıçaya sarı yağ ve sarı başlı beyaz bir sıpa sunulur. Her zaman yukarıya bakan Ut Ana'ya adak olarak kaselerde konyak ve iki elde yağ götürülür. Kral'ın oğluna (damat), Kral'ın kızına (gelin) ve tüm halka refah bahşedilsin!'[674] Bu pasaj, metal işçilerinin koruyucusu olarak kabul edilen ve köylülere saban ve çapa sağlayan Çerkes Ateş Tanrısı Tleps'e bir gönderme içermektedir. Tleps, Yunan ilahi demirci Hephaistos'un bir benzeri olarak görülebilir.[675]

Mısırlılar, Babilliler ve Asurlular gibi Eski Dünya'nın en eski kültürlü ulusları arasında ateşe tapınmayla ilgili kayıtlar eksiktir ya da mevcut bilgiler o kadar yetersiz ve belirsizdir ki dinin ilkelerini anlamaktan ziyade tarihi derlemek için daha yararlıdır.[676] Bu bilimsel amaç için, Ari dininin daha ayrıntılı ve kapsamlı belgeleri daha iyi fikir verebilir. Ateş Tanrısı çeşitli şekillerde ve çeşitli isimler altında bilinmektedir. Tanrı kişiliğini hiçbir yerde Sanskritçe adı olan Agni'den daha belirgin bir şekilde taşımaz; bu sözcük Tanrısallığını olmasa da niteliğini Latince '*ignis*' sözcüğünde korur. Agni'nin adı Rig-Veda'nın ilk ilahisinin ilk kelimesidir: "*Agnim* île *puro-hitam yajnasya devam ritvijam*!"- "Agni'ye yalvarıyorum, kurbanların ilahi atanmış rahibi! Agni'nin kabul ettiği kurbanlar Tanrılara gider, o Tanrıların ağzıdır ama başka bir ilahide söylendiği gibi, o alçakgönüllü bir hizmetkâr değildir:

'Hiçbir Tanrı, hiçbir ölümlü senin gücünün ötesinde değildir, kudretli olan, Marutlarla birlikte buraya gel, ey Agni!'

Agni Hindu panteonunda güçlü bir Tanrı olarak kabul edilir ancak aynı zamanda köylü evlerinde ev ocaklarının koruyucusu olarak da saygı görür. Eski Vedik dininin günümüz Hinduizmine dönüşmesine rağmen Agni'ye tapınma devam etmiştir. Hindistan'da hâlâ Vedik ibadetleri yerine getiren ateş Rahipleri (Agni-

hotri) vardır ve bu kurbanların ibadet edenlere cennette bir yer kazandırdığına inanılır. Odunların sürtünmesiyle yeni ateşi çalkalamak için kullanılan kutsal bir Ateş matkabı olan Arani, Agni'nin dönen ateş çubuklarından hâlâ yeni doğmuş olmasını ve kurbanın erimiş yağını almasını sağlamak için kullanılır.[677] Asya'da Ateşe tapınmayla ilgili bir anlatı, Jonas Hanway'in yaklaşık 1740 tarihli 'Travels' adlı eserinde bulunur. Bu eserde Hazar Denizi'nde Bakü yakınlarındaki yanan kuyulardaki sonsuz ateş anlatılır. Çoğunlukla 15 metre yüksekliğinde kemerli tonozlardan oluşan birkaç eski taş tapınak kutsal noktada duruyordu. Küçük bir tapınak hâlâ ibadet için kullanılmaktadır. Sunağın yakınında, yerden gaz taşıyan ve ağzında mavi bir alevle yanan, yaklaşık beş metre yüksekliğinde içi boş büyük bir kamış vardır. Kendileri ve başkaları için kefaret ödemek üzere ülkelerinden hacca gelen yaklaşık kırk ya da elli yoksul adanmış genellikle burada toplanır. Yabani kereviz ve benzeri yiyeceklerle beslenirler. Söz konusu hacıların alınlarını safranla işaretledikleri ve kırmızı bir ineğe saygı gösterdikleri anlatılmaktadır. Çok az giysi giyerler ve aralarındaki en kutsal kişiler bir kollarını başlarının üzerinde tutar ya da başka bir duruşta hareketsiz kalırlar. Ateşe tapanlar için kullanılan tipik Müslüman terimi olan Ghebers veya Gours olarak anılmaktadırlar.[678]

Bu Gheber ismi genellikle Zerdüştlere ya da Parsilere uygulanır; modern bir Avrupalıdan ateşe tapan modern bir ırkın ismini vermesi istense hemen hemen kesinlikle bu ırkı işaret eder. Pers dininin klasik anlatıları ateşe tapınmayı dinin ayrılmaz bir parçası olarak belirtir. Söylendiğine göre Magiler Tanrıları ateş, toprak ve su olarak görürler ve yine Persler ateşi bir Tanrı olarak görürler (θεοφοροῦσιν).[679] Parsilerin eski dini kitaplarının tanıklığında ateş, en büyük İzed, bolluk ve sağlık veren, odun, parfüm ve yağ sağlayan olarak, en belirgin ilahi kişiliği üstlenmiş gibi görünmektedir. Ait olduğu maddi nesneye değil de Ateşin baş meleği ya da ruhu olan Ardebehist'e tapınma doktrinleri, canlı bir fetişten elemental bir Tanrısallık fikrinin gelişiminin mükemmel bir örneğidir. Müslüman zulmü nedeniyle İran'dan sürülen Parsi sürgünleri Gucerat'a vardıklarında, resmi bir belgede dinlerini Agni'ye ya da Ateşe tapınma olarak tanımlamışlar ve böylece kendilerine tanınmış Hindu mezhepleri arasında bir yer talep etmişlerdir.[680] Modern zamanlarda, Parsiler çoğunlukla Hindistan'da hoşgörü ve refah bulmuş olsalar da ırkın ezilen bir kalıntısı hâlâ eski İran ülkelerinde, Yezd ve Kirman'da ebedi ateşleri yakmaya devam etmektedir. Modern Parsiler, Strabon'un zamanında olduğu gibi, ateşi kirletmekten ya da ona nefesleriyle üflemekten çekinirler. Kendilerini değil ama kutsal unsuru düşünerek sigara içmekten kaçınırlar ve önünde ibadet ettikleri kutsanmış sürekli yanan ateşler tutarlar. Yine de Prof. Max Müller günümüz Parsileri hakkında şunları söyleyebilmektedir: "Ateşe tapanlar

olarak adlandırılanlar kesinlikle Ateşe tapmazlar ve doğal olarak kendilerini putperestlerle aynı seviyeye koyan bir isme itiraz ederler. Kabul ettikleri tek şey, gençliklerinde Tanrı'ya ibadet ederken parlayan bir nesneye bakmalarının öğretildiği ve diğer büyük doğa olayları gibi ateşi de ilahi gücün bir simgesi olarak gördükleridir ama bizi temin ederler ki hiçbir zaman akılsız bir maddi nesneden yardım ya da bereket istemezler ve hatta Ormuzd'a dua ederken yüzü herhangi bir ambleme çevirmeyi bile gerekli görmezler."[681] Şimdi, ateşe tapınma konusundaki bu görüşü daha zeki Parsiler için doğru kabul edersek ve daha cahil olanlar arasında bu sembolizmin (bu tür durumlarda olağan olduğu üzere) gerçek tapınmaya ne kadar karışabileceği sorusunu bir kenara bırakırsak, bu şekilde ateşe tapınmayı taklit eden ama ateşe tapınma olmayan törenlerin tarihinin ne olduğunu sorabiliriz. Etnografik yanıt açık ve öğreticidir. Parsi, bu açıdan modern Hindu tarafından temsil edilen bir ırkın, basitçe ve gerçekten ateşe tapan bir ırkın soyundan gelmektedir.

Ateşe tapınma hâlâ tarihsel olarak Vedik ile Zerdüşt ritüelini birbirine bağlayan bir bağ oluşturmaktadır çünkü dört keçinin kurban edilip yakıldığı Agniştoma ya da ateş Agni'ye övgü, Parsi Rahiplerinin artık bir öküzün birkaç kılını bir kaba koyup ateşe sunmakla yetindikleri Yajişn töreniyle temsil edilmektedir ancak Zarathustra'nın daha felsefi doktrinlerinin gelişmesi, din tarihinde sıkça rastlanan bir sonuca yol açmıştır: Eski Ayin, açık anlamıyla birlikte, yeni bir teolojide değiştirilmiş bir anlamda korunacak bir sembole indirgenmiştir.

Aynı türden bir şey, bazı açılardan eski Perslerin en yakın akrabaları gibi görünen Avrupalı ırk arasında da gerçekleşmiş olabilir. Slav tarihi, Bohemya'da putperestlerin ateşe, korulara, ağaçlara ve taşlara taptıklarının anlatıldığı yerlerde olduğu gibi, doğrudan ve mutlak ateşe tapmanın bazı izlerini muhafaza edebilir ancak Litvanyalılar, Eski Prusyalılar ve Ruslar, özel Ayinleri kutsal ebedi ateşler yakmak olan uluslar arasında yer alsalar da ateş Ayinlerinin bir ateş Tanrısına doğrudan tapınma eylemlerinden ziyade, büyük göksel-güneş dinlerinin sembolik aşamadaki törenleri olduğu anlaşılmaktadır.[682] Öte yandan klasik din, ateşin özel Tanrılarını belirgin bir şekilde ortaya çıkarır. Hēphaistos, Vulcan, Etna ve Lipari'de tapınakları olan ilahi metalürjist, özellikle yeraltı volkanik ateşiyle ilişkilendirilir ve Polinezya Mahuika'sı ile Çerkes Tleps'inin doğasını birleştirir. Yunan Hestia, ilahi ocak, Zeus'un evlilik yerine adil bir görev verdiği her zaman bakire, saygıdeğer Tanrıça, evin ortasında oturur ve yağ alır:

'Ve baba Zeus ona koca yerine iyi bir yaşlı adam verdi,
ve evin içinde bir bardak su içti.'

Tanrıların ve insanların yüksek salonlarında onun ebedi yeri vardır ve onsuz ölümlüler arasında ziyafet yoktur çünkü Hestia'ya ilk ve son olarak ballı tatlı şarap dökülür:

'Hestia, gök kubbedeki her şeyin yücesi
Ölümsüz Tanrılardan ve insanlara gelen ölümlü Tanrılardan.
ve o bir şan, bir onur elçisi doğurdu,
İyi bir ihtiyarın ve dürüst bir adamın var çünkü sen kendinin değilsin.
İlk ateşte ölümlü olacağım.
Ballı şarap saçmaya başlayan Hestia.'[683]

Yunan sivil yaşamında Hestia, ev ve meclisteki ev içi ve sosyal düzeni temsil ederdi. Antik Roma kültü ile Vesta, isim ve köken olarak Hestia ile benzerlikler taşır ancak gelişim açısından tamamen farklıdır. Bakirelerden oluşan maiyeti, kendisi içinde yaşadığı için bir imgeye ihtiyaç duymadan tapınağında saf ebedi ateşini korurdu:

'Uzun bir süre Vesta'nın tasvirlerinin aptalca olduğunu düşündüm.
Araştırmalar sonucunda eğrinin altında bir tonoz olmadığı anlaşıldı.
Sönmeyen ateş tapınakta gizlidir.
Vesta'nın ne görüntüsü ne de ateşi vardır.'[684]

Avrupa'da ateşe tapmanın kalan izleri bize hem Turan hem de Aryan folkloru aracılığıyla aktarılmıştır. Estonya'da gelin, yeni evini Ateş-Anne Tule-ema için ateşe atılan ya da fırına atılan para sunarak kutsar.[685] Karintiya'da köylü, dost olması için ateşi besler ve evini yakmasını önlemek için içine domuz yağı damlatır. Bohemyalılar 'Tanrı'nın ateşi' olarak adlandırdıkları ateşe tükürmenin dinsizlik olduğunu düşünürler. Yemekten sonra yemek kırıntılarının ateşe sunulması gerektiği için atılması yanlıştır.[686] Her yemekten bir miktar ateşe sunmak âdettendir ve bir miktar döktüğü için birini azarlamak uygun değildir çünkü o da ateşe aittir. Bu ritüellerin ihmal edilmesi, zararlı yangınların sık sık meydana gelmesinin nedenidir. Deniz, suya tapınma için neyse Güneş de ateşe tapınma için odur. Çeşitli ve muğlak karakterli, birçok olgudan genelleştirilmiş ve birçok amaca uygulanmış olan dünyevi ateş doktrinleri ve Ayinlerinden göksel ateş dinine geçiyoruz. Bu dinin büyük Tanrısı, büyük bir bireysel fetiş olan Güneş'te vücut bulması nedeniyle mükemmel bir kesinliğe sahiptir. Güneş, doğa Tanrıları arasında önemli bir konuma sahip olan güçlü ve görkemli bir gök cismidir. Sadece ışık, ısı ve yerçekimi yoluyla uzaktaki maddi dünyaları etkileyen kozmik bir küre değil, daha ziyade yaşayan ve hüküm süren bir varlıktır:

"Ey sen, üstün şanla taçlandırılmış olan,
Tanrı gibi tek hakimiyetinden bak
Bu yeni dünyaya."

Sir William Jones'a göre, güneşe hürmet dünya çapında önemli bir putperestlik kaynağıydı. Bay Helps, Peru'da güneşe tapınmanın yaygın olduğunu öne sürmektedir. Güneşe tapınma insanlığın aşağı ırkları arasında evrensel değildir ancak dünyanın birçok bölgesinde vahşi dinin üst seviyelerinde öne çıkmaktadır. Barbar dünyanın inançlarında genellikle önemli bir rol üstlenir. Bazı ırkların neden güneşe taptığı ve diğerlerinin neden tapmadığı genel anlamda cevaplanması zor bir sorudur. Bununla birlikte, önemli bir neden açıktır: Güneş, toprağı işleyenlerin olduğu kadar vahşi avcıların ve balıkçıların Tanrısı değildir. İkinci grup Güneş'i gün be gün gözlemler çünkü Güneş onların geçim kaynaklarını ve hatta hayatlarını ya bahşeder ya da ellerinden alır. D'Orbigny güneşe tapınmanın coğrafi önemi üzerine bir açıklama yapmıştır. Güneşe tapınmanın, göz kamaştırıcı sıcağının gün boyu insanı bunalttığı ve sığınmak için gölgeye ittiği kurak bölgelerle değil, daha ziyade hayat veren ısısı nedeniyle varlığının memnuniyetle karşılandığı ve gidişiyle doğanın ürperdiği iklimlerle bağlantılı olduğunu öne sürmüştür. Bu nedenle, güneşe tapınma Güney Amerika'nın alçak boğucu ormanlarında öne çıkmasa da Peru ve Cundinamarca'nın yüksek topraklarında başat külttür.[687] Teori zekicedir ve çok ileri götürülmediği takdirde çoğu zaman desteklenebilir. Tataristan'ın güneşe tapan Massagetæ'lerinin, kendilerini kışın acılarından kurtaran Tanrıya atlarını kurban ederken hissettikleri duygular, Orta Afrika'nın kavurucu topraklarındaki insanların düşünceleriyle karşılaştırılabilir. Sir Samuel Baker, bu bölgede güneşin doğuşundan her zaman korkulduğunu belirtmektedir. '...güneş ortak bir düşman olarak kabul edilir'. Bu sözler Herodot'un Afrika'nın iç kesimlerinde yaşayan Atlantisliler ya da Atarantesliilerle ilgili tasvirini akla getirmektedir. Güneş doğarken onu lanetlemişler kendilerini ve topraklarını kavurucu sıcağına maruz bıraktığı için utanç verici sıfatlarla aşağılamışlardır.[688]

Amerika'nın yerli halkları arasında Güneş'e tapınmanın tanımı, genel olarak insanlık arasındaki evriminin bir özetini sunmaktadır. Kuzey kıtasının daha az gelişmiş kabilelerinin çoğunda Güneş ya yüce Tanrının bir temsilcisi ya da yüce Tanrının kendisi olarak başlıca Tanrılardan biri olarak kabul edilir. Hudson Körfezi Kızılderili şefleri doğan güneşe üç kez tütsü verirken, Vancouver Adası'nda insanlar ihtiyaç duydukları zamanlarda zirveye doğru yükselen güneşe dua ederler. Delawareler arasında güneş, kurban kabul eden on iki büyük manitustan ikincisiydi. Virginialılar güneş doğarken ve batarken ellerini ve gözlerini kaldırarak

önünde eğilirlerdi. Pottawatomiler bazen gün doğarken kulübelerine tırmanıp diz çöker ve aydınlığa bir miktar Kızılderili mısırı sunarlardı. Güneşin sureti Algonquin resim-yazılarında Büyük Manitu'yu temsil eder. Niagara Şelaleleri'ni 1678 yılı civarında ziyaret eden ilk kişi olan Peder Hennepin, Sioux'lar da dahil olmak üzere bu uzak batı bölgesindeki yerli kabileler hakkında bilgi verir. Amerikan yerlilerinin, sadece görünüşte de olsa her şeyin Yaratıcısı ve Koruyucusu olarak kabul ettikleri Güneş'e saygı duyduklarını anlatır. Calumet'i yaktıklarında Güneş'e sunarlar ve çoğu zaman avlarının en iyi ve en narin olanlarını, Güneş'ten daha çok yararlanan şefin locasında sunarlar. Creekler Güneş'i Büyük Ruh'un bir sembolü ya da temsilcisi olarak görürlerdi. Antlaşmalarda Calumet'in ilk nefesini Güneş'e doğru gönderirler ve konsey konuşmalarını onaylarken ya da savaşçılarını savaşa teşvik ederken Güneş'in önünde saygıyla eğilirlerdi.[689] Brezilya'daki Botocudoların Güneş'i büyük bir Tanrı olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Araucaniler en yüksek Tanrıları olarak Güneş'e adaklar sunarken, Puelcheler Güneş'e atfeder ve sahip oldukları ya da arzuladıkları tüm iyi şeyler için ona dua ederler. Tucumanlı Diaguitalar'ın taptıkları Güneş'e adanmış tapınakları vardı. Kuşların tüylerini Güneş'e adarlar ve bunları kulübelerine götürüp hayvanların kanıyla sulayarak kutsanırlardı.[690]

Amerika'nın aşağı yerli kültüründe ortaya çıkan Güneş'e tapınmayla ilgili bu tür anlatılar, onun ilk aşamasını temsil ediyor olarak kabul edilebilir. İkinci aşaması, belirgin bir şekilde daha yüksek kültürlerde ortaya çıkar. Burada ritüel ve uygulamaların tam gelişimine ulaşmış ve hatta bazı durumlarda ulusal din ve devlet yönetiminin temel doktrini hâline gelmiştir. Güneşe tapınma, bu bölgedeki diğer çeşitli kabilelerle yakın ilişki içinde olan Louisiana Natchez'leri arasında bu düzeye ulaşmıştı. Her sabah güneş doğarken büyük Güneş Şefi evin doğuya bakan kapısında durur, bağırır, üç kez secdeye kapanır ve önce güneşe, sonra da diğer üç köşeye doğru tüttürürdü. Güneş tapınağı, yaklaşık otuz ayak genişliğinde ve kubbe çatılı dairesel bir kulübeydi: burada ortada sönmeyen ateş tutulur, günde üç kez dua edilir, resimler, fetişler ve ölü şeflerin kemikleri saklanırdı. Natchez hükümeti bir güneş hiyerarşisiydi. Başında Güneş ya da Güneş'in kardeşi olarak adlandırılan, halkının baş rahibi ve diktatörü olan büyük şef bulunurdu. Yanında kız kardeşi ya da en yakın kadın akrabası, tüm kadınlar arasında sadece Güneş tapınağına girmesine izin verilen kadın şef dururdu. Onun oğlu, aşağı ırklar arasında yaygın olan kadın veraseti geleneğine göre, önceliği ve şefliği devralırdı ve güneş ailesi, yaşamda kendilerinden aşağı olan ve ölümde kendilerine eşlik etmek üzere öldürülen pleb sınıfından karıları ve kocaları kendilerine alırlardı.[691] Güneşe tapan bir başka ulus olan Florida'daki Apalaşlar'ın günlük ibadeti, Güneş

doğarken ve batarken kapılarında onu selamlamaktı. Söylediklerine göre Güneş, doğu tarafındaki mağara-tapınağa giden spiral yolu ile kendi konik Olaimi dağını inşa etmişti. Burada, dört güneş bayramında, tapınanlar doğan güneşi ilahiler ve tütsülerle selamlar, ışınları mabede girerken ve yine gün ortasında güneş ışığı mağaranın kayalık tonozunda bu amaçla açılmış delikten ya da kuyudan sunağın üzerine döküldüğünde; bu geçitten güneş kuşları, tonatzuli, haberci olarak güneşe doğru uçurulur ve tören sona ererdi."[692] Meksika'daki tapınaklarda güneşin doğuşu her gün boru sesleri, tütsüler, görevlilerin kulaklarından alınan az miktarda kan ve bıldırcın kurbanıyla karşılanırdı. Görevliler güneşe dua ederek, "Tanrımız, görevlerin başarıyla yerine getirilsin" der, güneşin seyrini nasıl tamamlayacağını ya da herhangi bir talihsizlik yaşanıp yaşanmayacağını bilmediklerini kabul ederlerdi. Aztek teolojisinde ilahi Güneş Tonatiuh olarak kişileştirilmiştir. Piramit-höyüğü Teotihuacan ovasında durmakta ve gelecek nesiller için ona tapınmanın bir tanığı olarak hizmet vermektedir. Meksika'da din, çeşitli uluslardan Tanrıların karışımı ve ittifakından kaynaklanan karmaşık bir büyük Tanrılar sistemidir. Güneş unsuru ilahi mitolojinin diğer kişiliklerinde derin köklere sahiptir ve Tanrı Teotl unvanı özellikle Güneş'e atfedilir.[693]

Benzer şekilde, Yeni Granada'daki Bogota'nın yüksek platosu yarı medeni Chibchas ya da Muyscas'ın merkeziydi. Mitolojileri ve dinleri ana fikir olarak Güneş'in etrafında dönüyordu. Güneş, insan kurbanlarının sunulduğu büyük Tanrıydı ve özellikle de en kutsal kurban, doğan güneşin üzerinde parlaması için bir dağın tepesindeki kayaya sürülen saf bir esir gencin kanıydı. Yerli Muysca efsanesine göre, toprağın efsanevi uygarlaştırıcısı aynı zamanda tarımın öğretmeni, teokrasinin kurucusu ve güneşe tapınmanın başlatıcısıydı. Bu figür genellikle kişisel Güneş ile ilişkilendirilir.[694] Güneydeki daha iyi bilinen yerli teokrasisine geçersek... İnka İmparatorluğu'nun dininde Güneş, İnka hanedanının hem Atası hem de kurucusuydu. İnkalar Güneş'in temsilcileri olarak hüküm sürmüş ve Güneş'in bakireleri manastırından eşler almışlardır. Onların soyundan gelenler güneş ırkı olarak bilinen yönetici Aristokrasiydi. Güneş'in sayısız lama sürüsü dağlarda otlar ve vadilerde tarlalar sürülürdü. Cuzco'daki 'Altın Yer' de dahil olmak üzere, ülkenin her yerinde Güneş'e adanmış tapınaklar inşa edildi. Burası yıllık güneş festivali Raymi sırasında yeni ateşin yakıldığı ve insan yüzlü muhteşem altın diskin ilahi kaynağının ilk ışınlarını beklediği yerdi. Güneşe tapınma Peru'da eski bir uygulamaydı ancak bunu büyük bir devlet dini statüsüne yükselten ve geniş fetihlerinin ulaştığı her yere dayatan İnkalar oldu. Sonuç olarak, Peru yaşamının merkezi fikri oldu.[695] Yeni Dünya'da Güneş'e tapınmanın ulaştığı en yüksek nokta Eski Dünya kültürü tarafından asla aşılamadı.

Avustralya ve Polinezya'da Güneş Tanrısı ya da kahramanının rolü dinden ziyade efsanelerde daha yaygındır. Mısır dışında Afrika'da güneşe tapınma çok belirgin değildir.[696] Eski Dünya'daki gelişimini izlerken, Asya'nın daha az gelişmiş Allofili kabileleri arasında başladığını ve büyük çok Tanrılı uluslar arasında sona erdiğini gözlemleyebiliriz. Hindistan'ın kuzeydoğu bölgesi yerli halklar arasındaki doktrini açıkça göstermektedir. Bodo ve Dhimal kabileleri Güneş'i panteonlarında kutsal nehirlerin altında yer almasına rağmen temel bir Tanrı olarak görürler.[697] Bengal'in Kol kabileleri, Mundalar, Oraonlar ve Santallar Singbonga'ya yüce Güneş Tanrısı olarak taparlar. Bazı kabileler saflığının bir sembolü olarak ona beyaz hayvanlar sunarlar. Onu hastalıkların ya da felaketlerin müsebbibi olarak görmeseler de büyük ihtiyaç zamanlarında diğer ilahi yardımlar başarısız olduğunda ona başvururlar.[698] Khondlar, Bella Pennu olarak da bilinen Bura Pennu'ya gökteki ve yerdeki her şeyin yaratıcısı ve iyiliğin büyük ilk nedeni olarak taparlar. Evrensel işin ayrıntılarını yerine getirmek için kendisi tarafından yaratılan küçük Tanrılardan daha üstün kabul edilir.[699] Tatar kabileleri, Sibirya'dan Laponya'ya kadar, sihirli davullarında Ay ile birlikte tasvir edilen Güneş'i büyük bir Tanrı olarak kabul ederler. Etnolog Castrén, seyahatlerinden Samoyedlerin cennet ya da genel olarak Tanrı için kullandıkları ifadeye (jilibeambaertje) dair bir anekdot anlatır. Bu, bozkırların gezginleri tarafından hâlâ uygulanan basit doğa-dinine dair fikir vermektedir. "Bir Samoyed kadını," diyor, "bana her sabah ve akşam güneşin önünde eğilmenin onun alışkanlığı olduğunu söyledi. Sabahları, 'Sen yükseldiğinde, Jilibeambaertje, ben de yatağımdan kalkıyorum!' ve akşamları, 'Sen battığında, Jilibeambaertje, ben de dinleniyorum! Kadın bunu Samoyedler arasında bile sabah ve akşam dualarının okunduğuna dair bir kanıt olarak sundu. Yine de aralarında Tanrı'ya dua etmeyenler de olduğu için üzgün olduğunu ifade etti. Benzer şekilde, Şamanları Güneş'e süt sunan Moğol orduları hâlâ vardır ve Karagas Tatarları ona bir ayının veya geyiğin başını ve kalbini kurban eder. Tunguzlar, Ostyaklar ve Wogullar en yüce ilahları ve Gök-Tanrıları ile karışan bir ilaha taparlar. Laponlar arasında Güneş Baiwe, kudretli bir Tanrı olmasına rağmen, Gök Tanrısı Tiermes'in ve Norveç'te Storjunkare olarak bilinen büyük göksel hükümdarın altında yer alırdı.[700]

Eski pastoral Aryanların güneş kültünün kaynağı, günümüzdeki Sibirya göçebelerininkine benzer şekilde, doğrudan kişisel doğaya tapınmaydı. Vedik ozanlar büyük Tanrı Sûrya'dan, varlıkların bilgisinden, yıldızların geceyle birlikte hırsızlar gibi önünden ayrıldığı her şeyi açıklayandan bahsederler. Sûrya'ya Tanrılar arasında parlayan Tanrı, en görkemli ışık olarak yaklaşırlar. O sekiz bölgede, üç dünyada ve yedi nehirde parlar. Altın elli Savitar, her şeyi gören, cen-

net ve dünya arasında gider gelir. Dua, Savitar'ın iyi yapılmış, tozsuz yollarının korunmasını ve kutsanmasını ister. Modern Hinduizm, adaklar, secdeler, günlük Ayinler ve festivaller aracılığıyla eski Güneş'e tapınmayı içerir. Eski zamanlardan beri her Brahman'ın her gün tekrarladığı, zamanın yücelttiği bir formül olan 'gâyatrî' Güneş Savitar'ı çağırır: 'Tat Savitur varenyam bhargo devasya dhîmahi dhiyo yo nah prakodayât. - İlahi Güneş'in arzu edilen ışığı üzerine meditasyon yapalım; zihinlerimizi canlandırsın!' Brahman her sabah bir ayağının üzerinde durup diğerini bileğine veya topuğuna dayayarak güneşe tapınır. Doğuya doğru bakar, ellerini boş bir şekilde önünde açık tutar ve kendi kendine şu duaları tekrarlar: 'Işık ışınları, evreni aydınlatmak için güzelce yükselen görkemli ateşli güneşi duyurur. Tanrıların kolektif gücü olan güneşin, suyun ve ateşin gözü olarak yükselir. Gökleri, yeri ve gökyüzünü ışıklı ağıyla doldurur ve sabit veya lokomotif olan her şeyin ruhudur. Bu yüce faydalı göz doğudan saf bir şekilde yükselir. Onu yüz yıl boyunca görelim, yüz yıl boyunca yaşayalım ve yüz yıl boyunca duyalım. Tanrısal güç tarafından korunarak, karanlık bölgenin üzerindeki gökleri düşünelim ve ışıkların en görkemlisi olan Tanrıya yaklaşalım.'[701] Pers dininde, Vedik göksel bir Tanrı olan Dost Mitra, yaşamın efendisi ve tüm yaratılmış varlıkların hükümdarı olan güçlü Mithra'ya dönüşmüştür. Eski Pers Mihr-Yaşt'ı Mitra'yı güneş ışığı ve güneşten önce Hara-berezaiti üzerinde yükselen ilk göksel Yazata olarak çağırır. Mithra şafağın erken saatlerinde bölgelerin lordları tarafından övülür ve önce altın bir formla adil zirveleri ele geçiren ve sonra tüm Aryan bölgesini kuşatan hızlı atlı ölümsüz olarak kabul edilir. Hatta bazı metinlerde Mithra, Dionysos'un Tyrialı Bel'e hitaben söylediği "εἴτε σὺ Μίθρης Ἥλιος Βαβυλῶνος" sözlerinde olduğu gibi Güneş'le özdeşleştirilir. Tapınması Doğu'dan Roma İmparatorluğu'na kadar yayıldı. Avrupa'da, büyük güneş Tanrılarından biri olarak kabul edilir ve kesinlikle kişisel Güneş ile özdeşleştirilir. Bunun bir örneği Trajan'ın zamanından kalma bir Roma sunağı üzerindeki şu yazıtta görülmektedir: 'Deo Soli Mithrae.[702] Bu yeni Doğu çeşidinin içine girdiği Avrupa'nın daha önceki güneş tapınması, bazı gelişmelerinde aynı açık kişiliği gösterir.Taugetos dağının tepesinde atların kurban edildiği Yunan Helios'u, Sokrates'in gün ağarana kadar düşüncede kaldıktan sonra ayrılmadan önce dua ettiği aynı kişisel Güneş'ti (ἔπειτ' ὤχετ' ἀπιὼν προσευξάμενος τῷ ἡλίῳ).[703] Sezar Şerhler'inin üç satırını dönemin Alman teolojisine ayırır. Sezar'ın anlatımına göre, Germenler sadece Güneş, Vulcan ve Ay gibi algılayabildikleri ve açıkça faydalandıkları Tanrıları kabul ederler. Başka Tanrıların varlığından haberdar değildirler.[704] Sezar'ın özeti Cermen panteonunun gerçek sayısını ve niteliğini tam olarak yansıtmasa da en ilkel biçimiyle doğaya tapınma tanımlaması güneşe,

aya ve muhtemelen ateşe doğrudan tapınma açısından doğru olabilir. Öte yandan, Avrupa'da güneşe tapınma mitolojideki en kafa karıştırıcı sorunlardan bazılarına yol açmaktadır. Cicero bir keresinde şöyle haykırmıştı: "Teologlar ne kadar çok güneş teorisi ortaya atıyor!"[705] Avrupa topraklarının Güneş Tanrıları arasında ayrım yapma, Yunan Apollon ve Herakles'in ya da Slav Swatowit'in güneş ve güneş dışı unsurlarını ayırma görevi karmaşıktır. Doğa ile doğrudan karşılaştırma ipucu ortadan kalktığı anda, mit çalışmasını kuşatan bu zorluk umutsuzdur.

Eski Mısır dini, hakkında çok şey bildiğimiz ancak çok az şey bildiğimiz bir konudur. Tapınakları, Ayinleri, Tanrı isimleri ve Ayin formülleri hakkında çok şey biliyoruz ancak bu dış tezahürlerin içinde gizli olan ezoterik dini fikirler hakkında çok az şey biliyoruz. Bununla birlikte, merkezi güneş kavramlarının Mısır teolojisine nüfuz ettiği açıktır. Teknesiyle evrenin üst ve alt bölgelerini dolaşan Ra, yalın kozmik kişiliğiyle Güneş'in kendisini temsil eder. Diğer Tanrılardaki güneş karakterlerinin iki örneği Osiris ve oğlu Horus'tur. Osiris, karanlığın güçleri tarafından öldürülen ve Amenti'nin batı ülkesinde ölülerin yargıcı olan iyi ve gerçeğin tezahürüdür. Horus, canavar Set'in cezalandırıcısıdır.[706] Sami ırkının dinlerinde Güneş'in yeri yüzyıllar boyunca işaretlenmiştir. İsraillilere güneşe, aya ve yıldızlara tapmaktan ve hizmet etmekten kaçınmaları için yapılan uyarı ve Yoşiya'nın Yahuda krallarının güneşe verdiği atları alıp götürmesinden ve güneşin arabalarını ateşle yakmasından söz edilmesi, Asurlu Şamas ya da genellikle Baal-Şemeş ya da Lord Güneş olarak anılan Baal gibi diğer Sami dinlerindeki Güneş-tanrısının konumuyla örtüşmektedir.[707] Pers dini gibi Suriye dini de Roma'ya Güneş'e tapınmanın yeni bir aşamasını getirmiştir. Bu, Elagabal kültü aracılığıyla olmuştur ve bu ilahi ismi taşıyan imparator aşağılık eylemleriyle tanınmıştır. Güneşe tapınma kavramını klasik kulaklar için daha anlaşılır kılmıştı ve Heliogabalus olarak biliniyordu.[708] Eusebius Sami dini açısından geç bir yazar olmasına rağmen, Fenikelilerin ve Mısırlıların her şeyin oluşumunun ve yok oluşunun tek nedeni olduğuna inanılan Güneş'e, Ay'a ve Yıldızlara Tanrı olarak taptıklarına dair tanımlamasına güvenebiliriz.[709]

Yaygın ve derin kökleri olan Güneş dini, Hristiyanlığın istilasına doğal olarak direnmiştir. Güneş'in ateşli bir hayranı olan Konstantin'in Apollon inancını Mesih'in inancı için terk etmesi, uygar dünyanın dini değişiminin önemli bir göstergesiydi. Sabaizm ve Hristiyanlık doktrinleri bile birleştirildi ve Güneşe tapanların bir mezhebi, Yakubi Hristiyanlar olduklarını iddia ederek bugüne kadar Ermenistan ve çevresinde varlığını sürdürdü.[710] Muhammediliğin sınırları içinde, Peygamberin güneşin ya da ayın önünde eğilmeme emrine rağmen doğan güneşe tapmaya devam eden Bedevi Arapların paralel bir durumu vardır. Akademik ya-

zımda nesnel bir dil kullanılmasının çok önemli olduğunu belirtmek gerekir.[711] Benzer şekilde, Hristiyan âleminde de güneşe tapınma hızla azalarak sadece hayatta kalma mücadelesine dönüşmüştür. Lucian'ın zamanında Yunanlılar doğan güneşe karşı bir tapınma biçimi olarak ellerini öperlerdi. Tertullian da bazı Hristiyanların gök cisimlerine tapınma duygusuyla dudaklarını güneşin doğuşuna doğru hareket ettirdiklerinden şikâyet etmiştir (Sed et plerique vestrum affectatione aliquando et cœlestia adorandi ad solis ortum labia vibratis).[712] V. yüzyılda, Büyük Leo da Aziz Leo Bazilikası'na girmeden önce benzer eylemlerde bulunan bazı Hristiyanlardan şikâyetçi olmuştur. Yukarı Pfalz köylüleri hâlâ doğan güneşe şapkalarını çıkarmaktadır ve Pomeranya'da humma hastalarına gün doğumunda güneşe doğru dönerek üç kez dua etmeleri söylenmektedir: "Sevgili Güneş, bir an önce gel ve yetmiş yedi ateşimi benden al."[713] Peter ya da bir tepede duran biri de doğan güneşe dönüp eğilirdi. Bu uygulamayı cehalet ve paganizm ruhunun bir bileşimine bağlamaktadır. Bu uygulamaların herhangi bir nesnel kanıta dayanmadığını belirtmek gerekir. Baba Tanrı adıyla, vs.[714]

Güneşe tapınmanın eski Ayinleri modern Hristiyan dünyasında iki şekilde temsil edilmektedir: bir sonraki bölümde Oryantasyon başlığı altında ele alınan doğuya dönüşle bağlantılı törenler ve Hristiyanlık tarafından desteklenen ya da Hristiyanlığa dahil edilen büyük güneş festivallerinin devamı yoluyla. Birçok halk tarafından Yeni Yıl olarak kabul edilen ilkbahar gelgitinin özellikleri büyük ölçüde Paskalya bayramına aktarılmıştır. Eskiden Kuzey Almanya tepelerini kilometrelerce aydınlatan Paskalya şenlik ateşleri bazı bölgelerde hâlâ yerel geleneklerin bir parçasıdır. Saksonya ve Brandenburg'da köylüler, İngiltere'deki Atalarımızı anımsatan bir gelenekle, Paskalya sabahı şafak sökmeden önce güneşin üç neşeli sıçrayışına tanık olmak için tepelere tırmanmaya devam etmektedir. Sir Thomas Browne bir keresinde 'Paskalya Günü güneş dans etmez' dediği için özür dilemiştir. Roma Kilisesi tarafından Paskalya töreni olarak benimsenen Yeni Ateş güneş Ayinine Avrupa'da hâlâ tanık olunabilmektedir. Paskalya arifesinde ciddi bir sokağa çıkma yasağı ve yeni kutsal ateşin törenle vurulmasını içerir. Paskalya arifesinde Yunan Kilisesi, bazı kişilerin cennetten gelen mucizevi ateş için Kutsal Kabir'e yaklaşmaya çalışırken fanatik bir kalabalık tarafından çiğnenerek öldürüldüğü bir töreni yönetmektedir.[715] Bu olay tarafsızlıktan yoksun olduğu için eleştirilmiş ve modern Hristiyanlığın bir sahtekârlığı olarak anılmıştır. Buna ek olarak, diğer iki Hristiyan festivali Güneş Ayinleriyle ilişkilendirilmiştir ve bunlardan kaynaklanmış olabilir. Güneş Tanrısı Mithra'ya tapınmayla bağlantılı olarak 25 Aralık'ta (VIII. Kal. Jan.) kutlanan Roma kış gündönümü festivali, M.S. 273 yılında Aurelianus'un Doğu seferinden sonra bu özel şekliyle kurulmuş

gibi görünmektedir. Festival, Fethedilmemiş Güneş'in Doğum Günü, 'Dies Natalis Solis Invicti' olarak bilinir. Noel günü, tarihsel bir gerekçesi olmasa da Batı Kilisesi'nde benimsenmiştir. Genel olarak IV. yüzyılda ortaya çıktığı ve daha sonra Doğu Kilisesi'ne Hristiyan Dies Natalis olarak bilinen İsa'nın doğumunun ciddi yıldönümü olarak geçtiği görülmektedir. Bu tarihi bir tarih meselesi olarak onaylama girişimleri olmuştur ancak hiçbir geçerli ve hatta tutarlı erken dönem Hristiyan geleneği bunu doğrulamamaktadır. Augustinus ve Nyassa'lı Gregory, maddi ve manevi güneşin dini sembolizminde, Doğuş'u takip eden parlayan ışık ve azalan karanlıktan bahsederler. Bu arada, halkı arasında bayramın eski güneş anlamının güçlü bir şekilde hatırlanmaya devam ettiği anlaşılan Büyük Leo, bir vaazında bu ciddi günün Mesih'in doğumu için değil, yeni güneşin doğuşu için onurlandırılması gerektiği inancını azarlar.[716] Modern zamanlarda Avrupa Noel'i, kış ortasındaki güneş Ayinlerini anımsatan, şenlik ateşlerinin yakıldığı ilkel bir güneş festivali olarak kutlamaktadır. 'Yule-log' ya da 'souche de Noël' bu kutlamanın bir sembolüdür. Eski güneş düşüncesinin Hristiyan alegorisine uyarlanması Noel Ayinindeki 'Sol novus oritur' ilahisinde açıkça görülmektedir.[717] Güneşli Noel festivalinin yaz ortasında bir karşılığı vardır. Yaz gündönümü Avrupa'da ateş festivalleri için önemli bir zamandı. İnsanlar yüksek yerlerde şenlik ateşleri yakar ve etraflarında dans eder, hatta bazen alevlerin arasından atlarlardı. Bazı yerlerde, güneşin inişini sembolize etmek için tepelerden vadilere doğru ateş tekerlekleri yuvarlanırdı. Bu eski törenler Hristiyan âleminde Aziz Yuhanna'nın Arifesi ile ilişkilendirilmiştir.[718] Kış ortası festivalini Doğuş'a uyarlayan aynı sembolik geleneğin, yaz ortası festivalinin Vaftizci Yahya'ya adanmasına da ilham vermiş olması muhtemeldir, onun "O artmalı ama ben azalmalıyım" sözlerine atıfla.

Ay'a tapınma genellikle güneşe tapınmadan daha az önemli kabul edilir ancak yine de birçok kültürde yaygındır. Hatta bazı kabileler güneşe tapmamalarına rağmen Ay'ı büyük bir Tanrı olarak görürler. Örneğin, Brezilya'nın yerli halkı zamanlarını ve festivallerini düzenlemek ve kehanetlerde bulunmak için ayı kullanır. Ay'a karşı merak ve şaşkınlıklarını ifade ederler, sık sık ellerini ona doğru kaldırıp "teh! teh!" diye haykırırlar. Ayrıca, çocukları ayla ilgili hastalıklardan korumak için tütsüleme adetleri vardır ve kadınlar bebeklerini ay ışığına doğru tutarlar. Botocudolar aya büyük önem atfeder, onun gök gürültüsü ve şimşeklere, mahsul kıtlığına ve hatta ölüme neden olduğuna inanırlar. Taru, Botocudolar tarafından en önemli gök cismi olarak kabul edilir.[719] Karibler hakkındaki eski bir anlatı, onların Ay'a Güneş'ten daha fazla değer verdiklerini anlatır. Yeni Ay sırasında evlerinden dışarı çıkar ve "Ay'a bakın!" diye bağırırlardı.[720] Vancouver Adası'ndaki Ahtlar, özellikle dolunayda ve güneş tepe noktasına ulaştığında Güneş'e

ve Ay'a taparlar. Ay'ı koca, Güneş'i de eş olarak kabul eden bu halk, dualarını daha çok üstün Tanrı olarak Ay'a yöneltmektedir. Ay, tapınmalarının en yüksek nesnesidir ve ondan 'dualara cevap olarak yeryüzüne bakıp herkesi gördüğünü' söylerler.[721] Huronlar, Ay Ataentsic'in dünyayı ve insanlığı yaratmaktan sorumlu olduğuna ve aynı zamanda dünyayı birlikte yönettiği Güneş Iouskeha'nın büyükannesi olduğuna inanırlardı.[722] Ay'a tapınma Afrika'nın Güneş'e tapınmanın önemli olmadığı ya da hiç olmadığı bazı bölgelerinde yaygındır. Güney Afrika kabileleri arasında erkekler, "kua!" çığlıkları ve dualarla karşıladıkları Yeni Ay'ın ilk görüntülerini beklerler. Dr. Livingstone'un Makololo'su "Beyaz adamla yolculuğumuz başarılı olsun!" diye dua etmiştir. Yeni ayları periyodik bir festival olarak kutlarlar.[723] Bu, aya tapınmanın periyodik festivallerin yerleşmesiyle ilişkilendirildiği birçok kültürde yaygın bir uygulamadır. Zenci kabilelerin neredeyse evrensel olarak Yeni Ay'ı sevinçle ya da tiksintiyle karşıladıkları görülmektedir. Gine halkı komik jestler yapar ve ona ateş parçaları fırlatıyormuş gibi davranırken, Ashango halkı ona batıl bir korkuyla bakar. Fetu zencileri ellerini birleştirerek üç kez havaya zıplar ve şükranlarını sunarlar.[724] Kongo halkı dizlerinin üzerine çökerek ya da ayağa kalkıp ellerini çırparak, "Sen nasıl yenileniyorsan ben de hayatımı yenileyeyim!" diye haykırır.[725] Geçen yüzyılın başlarında Hottentotların yeni ve dolunayda bütün gece dans edip şarkı söyledikleri, Ay'a Büyük Kaptan dedikleri ve ona "Selam ol!" diye haykırdıkları anlatılır. "Çok bal alalım!" "Sığırlarımız çok yesin ve çok süt versin! Hottentotlar, kuzeybatılarındaki bölgede az önce fark edilenle aynı düşünceyle, efsanedeki Ay'ı, insan ırkına Ay benzeri bir yaşam yenilenmesi vaat etmesi gereken ancak onu getiren canavarınki gibi bir ölüme dönüşen o ölümcül mesajla ilişkilendirirler."[726]

Ay, doğası gereği dünyanın dört bir yanındaki birçok dinde tipik olarak Güneş'e ikincil bir yardımcı Tanrı olarak görülür. Bu durum, Pazar (Sunday) gününün Pazartesi (Monday) gününe göre önceliğine de yansımaktadır. Mitoloji, kardeşler ve karı-koca olarak aralarındaki çeşitli ilişkileri çoktan keşfetmiştir. Sistematik uygarlığın daha yüksek seviyelerinde, bu uygulama Kuzey Amerika'daki Delawares,[727] Yesso'daki Ainos,[728] Kuzeydoğu Hindistan'daki Bodos,[729] ve Sibirya'daki Tunguzlar da dahil olmak üzere çeşitli kültürler arasında devam etmektedir.[730] Bu kültürlerin teolojilerinde geniş bir alana yayılmış kaba ırkları yan yana yerleştirdiklerini belirtmek önemlidir. Meksika Tanrısı Tonatiuh'un yanı sıra, daha küçük boyutta olmasına rağmen Ay Metztli'ye adanmış bir tapınak da vardı.[731] Bogota'da Ay'a, kocası Güneş'le birlikte Kötü Tanrı ile ilişkilendirildiği bir tapınakta tapılıyordu.[732] Peru'da Ay Ana Mama-Quilla'ya, kardeşi ve kocası Güneş'le birlikte tapılıyordu. Güneş'in altın yüzüne

uygun olarak gümüş bir disk yüzle tasvir edilirdi.[733] Efsaneye göre, bu iki Tanrı ülkenin medenileştirilmesinde rol oynamıştır. Japonya'nın eski Kami dininde Güneş Tanrısı, tilki şeklinde tapınılan Ay Tanrısından üstün kabul edilir.[734] Benzer şekilde, Eski Dünya'nın tarihi uluslarından Sami kültürüne ait belgeler Güneş ve Ay'ı bir arada tasvir eder. Örneğin, Yahudi yasaları güneş, ay ya da cennetin ev sahiplerinden herhangi biri de dahil olmak üzere başka Tanrılara tapan herhangi bir kişinin taşlanarak öldürülmesini öngörmektedir. Makedonyalı Philip ile Kartaca ve Libya ordusunun generali arasındaki antlaşma yeminini inceleyelim. Bu kayıt, doğa Tanrılarının orijinal kimliklerinin farklı yerel şekillerde nasıl unutulabileceğini göstermektedir. Aynı ilahın birçok ulusal isim ve formda iki hatta üç kez ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Çağrılan Tanrılar listesinde Zeus, Hera, Apollon, Astarte, Herakles, Iolaos, Ares, Triton, Poseidon ve ordularla birlikte savaşan Tanrıların yanı sıra Güneş, Ay ve Dünya da yer almaktadır. Nehirlerin, çayırların ve suların önünde ve Makedonya'ya, Yunanistan'a hükmeden tüm Tanrıların ve savaşa başkanlık edenlerin önünde yemin edildi.[735] Lucian, Suriye'deki ünlü Hierapolis tapınağını ziyareti sırasında, diğer Tanrıların resimleri mevcutken, Güneş ve Ay'ın hiç olmadığını gözlemledi. Nedenini sorduğunda, diğer Tanrıların suretlerinin herkes tarafından görülemediğini ancak Güneş ve Ay'ın evrensel olarak görülebildiğini açıklamışlardır.[736] Mısır teolojisinde Khonsu'nun ilahi bir varlık olarak Ay'ı temsil ettiği kesindir ancak diğer Tanrılar da Ay'ın nitelikleriyle ilişkilendirilmiştir.[737] Aryan teolojisinde Ay, Hekatē ve Artemis'in daha Antropomorfik formlarının yanında Selēnē,[738] daha az anlaşılan Lucina'nın yanında Luna ve ödünç alınmış nitelikleriyle Diana olarak kişileştirilirken,[739] Töton Atalarımız ondan sadece Ay olarak bahsetmiştir.[740] Ay'ın yüksek dinlerdeki varlıkları da Güneş'inkilere benzer. Tek Tanrılı bir din olarak Müslümanlar hâlâ Yeni Ay'ın görülmesini kutlamakta ve dualar etmektedir.[741] XV. yüzyılda bazı Avrupalıların Yeni Ay'a diz çökerek ya da şapkalarını çıkararak ibadet ettikleri bildirilmiştir ancak günümüzde bu çoğunlukla muhafazakâr ya da mizahi bir şekilde yapılmaktadır. Tapınma eylemi gerçekleştirilirken Ay metali olarak para gümüşe çevrilir. Pratik köylü zekâsı, Yeni Ay ilk görüldüğünde bir parça gümüşe sahip olmamanın uğursuzluğu üzerinde durur.[742] Böylece, Doğaya Tapınmanın gelişimini izlerken Ateş, Hava, Toprak ve Su'nun aşağı ırklar arasında henüz bir elementler dörtlüsü olarak sistematize edilmemiş olmasına rağmen, Güneş ve Ay'ınkiyle birlikte onlara tapınmanın, daha yüksek Çoktanrıcılıkta daha da geliştirilmiş olan bu büyük ilahların tanıdık tiplerinin ortaya çıktığını gösterdiği anlaşılmaktadır.

BÖLÜM XVII

ANİMİZM

Çok Tanrıcılık, doğanın gidişatını ve insanın yaşamını yöneten muazzam bir Tanrılar sınıfını kapsar - Doğum Tanrısı - Tarım Tanrısı - Savaş Tanrısı - Ölüler Tanrısı - İlahi Ata olarak İlk İnsan - Düalizm: düşük ırklar arasındaki ilkel ve ahlaki olmayan doğası- İyi ve Kötü Tanrı - İlahi Üstünlük Doktrini, Tek Tanrıcılık doktrininden farklıdır ancak ona doğru eğilim gösterir - En Yüksek veya Yüce Tanrı fikri çeşitli biçimlerde gelişmiştir.- Çok Tanrılı sistemin tamamlayıcısı ve Animistik felsefenin sonucu olarak yeri- Bir Din Felsefesi Olarak Animizmin Genel İncelemesi - Kültürün birbirini izleyen aşamaları boyunca gelişimine ilişkin olarak ileri sürülen teorinin özetlenmesi; ilk aşamaları en iyi aşağı ırklar arasında temsil edilirken, bunların yüksek ırklar arasındaki kalıntıları vahşilikten barbarlığa ve uygarlığa geçişi işaret eder - Din Tarihinde Animizmin Geçişi; Evren Felsefesi Olarak Önceki ve Sonraki Aşamaları; Ahlaki Kurum İlkesi Olarak Sonraki Aşamaları

Çoktanrıcılık, Gök, Yer, Güneş ve Ay gibi iyi bilinen Tanrılara ek olarak bir büyük Tanrılar sınıfını da tanır. Bu Tanrılar görünür varlıkları nedeniyle değil, doğanın ve insan yaşamının gidişatında oynadıkları önemli roller nedeniyle önemlidir. Aşağı ırklar, tanınan Tanrılara özel görevler atayarak ya da bu amaçla ilahi kişilikler icat ederek kendi Tanrılarını yaratabilirler. Ne var ki bu tür Tanrıların yaratılması, yüksek çok Tanrıcılığın karmaşık sistemlerinde çok daha yaygındır. İnsanların belirli bir amaca hizmet etmesi için bir ilahla ilgili olarak tasarladıkları çeşitli fikirleri göstermek için doğumdan sorumlu ilahı inceleyelim. Batı Hint Adaları'nda belirli bir Tanrının bu işlevden sorumlu büyük yerli fetiş Tanrılardan biri olduğu düşünülmüştür.[743] Samoa grubunda, babanın ya da annenin ailesinin ev Tanrısına başvurulmuştur.[744] Peru'da Ay bu rolle ilişkilendirilmiş[745] ve Meksika'da da benzer bir kavrama rastlanmıştır.[746] Estonya dininde, üretken Toprak Ana uygun bir şekilde insan doğumunun koruyucusudur.[747] Klasik Yunan ve İtalyan teolojisinde, Hera[748] ve Juno[749] Göksel Kral'ın ilahi eşleri olarak kabul edilir. Yeryüzünde evliliği ve doğumu destekler ve korurlar. Benzer şekilde, Çin kültüründe 'Anne' olarak bilinen Tanrıçaya, Manes tapıcıları tarafından çocuklarını kurtarmak ve refaha kavuşturmak için birçok tören ve kurbanla tapılır. İnsan yaşamı sırasında yetenekli bir ebe olduğuna inanılır.[750]

Tarım Tanrısı, hava ve toprağı etkileyen kozmik bir varlık olarak algılanabileceği gibi, bitkileri bahşeden ve onların yetiştirilmesi ve kullanımı hakkında bilgi veren efsanevi bir figür olarak da algılanabilir. Bu nedenle, Iroquois arasında Gök Gürültüsü Heno hayvancılığın koruyucusu olarak kabul edilir. Bulutların üzerinde göklerde gezindiğine ve düşmanlarına fırlattığı yıldırım taşlarıyla orman ağaçlarını parçaladığına inanılır. Ayrıca bulutları topladığına ve ılık yağmurlar yağdırdığına inanılır. Kızılderililer ona Büyükbaba der. Tohum zamanı ve hasat sırasında ona yakarılır.[751] Güney kıtada, Brezilya kabilelerinden Tupan, Gök Gürültüsü ve Şimşek fikrini somutlaştırır. Tupan'ı çağırırlar ve çapalarını ve karlı toprak işleme sanatını ona atfederler ve onu bir Tanrı olarak kabul ederler.[752] Cennetin Kadimi Tamoi, Guarani ırkı arasında bir cennet-tanrı olması nedeniyle tarımın ilahi öğretmeni olarak saygı görürdü.[753] Meksika'da Tahıl Tanrıçası Centeotl'a iki büyük festivalinde tapınılır ve saygı gösterilirdi. Mısırın büyümesinden ve korunmasından sorumluydu.[754] Polinezya'da, Toplum Adaları'nda hayvancılık Tanrısı Ofanu'dan ve Tonga Adaları'nda rüzgâr ve hava Tanrısı Alo Alo'dan söz edilir. Alo Alo aynı zamanda hasat Tanrısı olarak görev yapar ve olgunlaştıklarında yer elması adaklarını kabul eder.[755] Barbar Asya'dan, Karenlerin Ceres'i olan Pheebee Yau'nun pitoresk figürü gelir. Bir kütüğün üzerinde oturur ve tutumlu ve çalışkanların ambarlarını doldurmak için mısırın büyümesini ve olgunlaşmasını izler.[756] Khondlar hem yeni bitki örtüsü Tanrıçası Bürbi Pennu'ya hem de yağmur Tanrısı Pidzu Pennu'ya, genellikle köyün yakınındaki bir taş ya da ağaç olan aynı Tapınakta taparlar.[757] Toprak Ana, Finler ve Estler arasında meyveleri ortaya çıkaran kişidir.[758] Benzer şekilde Yunanlılar da Toprak Ana Dēmētēr bu işlevi yerine getirirken, onunla sık sık karıştırılan Roma Tanrıçası Ceres de Meksika'da olduğu gibi bir tahıl ve meyve Tanrıçasıdır.[759]

Savaş Tanrısı birçok aşağı ırk arasında saygı duyulan bir figürdür ve genellikle inançlarına uygun olarak tasvir edilir ya da değiştirilir. Iroquois savaş Tanrısı Areskove, büyük öneme sahip göksel bir Tanrı gibi görünmektedir. Onu memnun etmek için, savaşta kazanılan zafere adak olarak insan kurban edilirdi. Ayrıca, savaş esirlerine onun için bir gösteri olarak işkence edilirdi. Ciddi bir konsey sırasında, savaş şefi onun adını anar ve savaşçılar savaşa girerken onun adını haykırırdı, o da bunu yukarıdan izlerdi. Savaştan önce Kanada Yerlileri güneşe bakar ya da savaş Tanrısı olarak Büyük Ruh'a hitap ederlerdi. Benzer şekilde, Floridalı Yerli halklar da savaşa gitmeden önce güneşe dua ederlerdi.[760] Şili'deki Araucaniler düşmanlarını dağıtması için Gök Gürültüsü Tanrısı Pillan'a yalvarır ve zaferden sonra kadehlerinin arasında ona teşekkür ederlerdi.[761] 'Meksika' adı, korkunç ve kanlı Huitzilopochtli ile özdeş olan ya da onunla özdeşleştirilen ulu-

sal Savaş Tanrısı Mexitli'den türemiş gibi görünmektedir. Bu içinden çıkılmaz bileşik partenogenetik Tanrının esrarengiz doğasına genel bir çözüm getirmeye çalışmadan, başlıca festivalinin kış gündönümüyle olan ilişkisine dikkat çekmek gerekir. Bu festival sırasında Tanrının hamurdan yapılmış bir putu okla vurulur, öldürülür, parçalara ayrılır ve yenirdi. Bu törene teoqualo ya da 'tanrı yeme' adı verilirdi. Huitzilopochtli'nin başlangıçta yaşamı ve ölümü yıl döngüsüyle bağlantılı olan bir doğa Tanrısı olduğuna inanılmaktadır. Bir Savaş Tanrısı olarak işlevlerinin sonradan eklenmiş olması mümkündür.[762] Polinezya çeşitli savaş Tanrılarının bulunabileceği bir bölgedir. Sandwich Adaları Kralı Kamehameha'nın savaş Tanrısı Tairi buna bir örnektir. Görüntüsü kırmızı tüylerle kaplıydı, köpekbalığı dişli, sedef gözleri ve insan saçından yapılmış bir miğfer tepesi vardı. Savaşta, kendi yüzünü iğrenç sırıtışlara dönüştüren ve Tanrıdan geldiğine inanılan korkunç çığlıklar atan özel rahibi tarafından taşınırdı.[763] Asya'dan iki örnek, bu tür Tanrıları şekillendirebilecek farklı orijinal kavramları göstermektedir. Khond Savaş Tanrısı, Loha Pennu ya da Demir Tanrı'nın tüm silahlara savaş gücü aşıladığına ve onları barış araçlarından çatışma araçlarına dönüştürdüğüne inanılır. Tanrının varlığı, her mezra grubunun yakınında bulunan kutsal korusunda gömülü demir emanetler ve silahlarla sembolize edilir.[764] Çin Savaş Tanrısı Kuang Tä eski bir askeri hayalettir. Han hanedanlığının savaşları sırasında yükselmiş seçkin bir subay, sadık ve dürüst bir saray mensubuydu. O zamandan beri imparatorlar, her zamanki unvanına giderek daha fazla onursal ayrıcalık ekleyerek onu onurlandırmaktan zevk almışlardır.[765] Dünyanın dört bir yanındaki Savaş Tanrılarının ordularından seçilmiş bu askerleri incelerken, savaşçı amaçlarını kabul edebiliriz ama kökenlerini klasik muadilleri Ares ve Mars'ta olduğu kadar kolay bir şekilde göz ardı edemeyiz.[766]

Polinezya ve Meksika'nın, Yunanistan ve Roma'nın, Hindistan ve Çin'in dini sistemlerini gözden geçirerek, avcılık ve balıkçılığın, marangozluk ve dokumacılığın ve benzerlerinin hamileri olan uzun bir ilahlar listesinin isimlerini ve görevlerini vermek kolay olurdu. Ne var ki burada çok Tanrılı dinlerin analizinden ziyade çok Tanrılı fikirlerin sürekliliğini incelediğimizden, ayrıntılı gelişimleri yüksek Medeniyetin en büyük özelliklerinden biri haline gelmeden önce aşağı Medeniyette bir dereceye kadar tanınan bu özel işlevli Tanrıların karşılaştırmasında daha ileri gitmeye gerek yoktur.

İncelemekte olduğumuz çok Tanrılı Tanrılar, doğanın ve insan yaşamının dünyevi gidişatıyla ilgilidir. Onlar yaşayanların Tanrılarıdır. Bununla birlikte, ilkel toplumlarda bile insanlar, öbür dünyada insanların ruhları üzerinde hüküm sürecek bir Ölüler Tanrısı'na ihtiyaç duymaya başlamışlardır. Bu gereklilik çeşitli

şekillerde yerine getirilmiştir. Yeraltı dünyasının efendileri olarak kurulan bazı Tanrıların kökenleri belirsizdir. Bazı Tanrılar, genellikle ölülerin ikamet ettiği bölgeyle olan ilişkileri nedeniyle öbür dünyayı denetleme görevine atanır. Diğerleri ise insanların Tanrılaştırılmış ruhlarıdır. Örneğin Amerika'da öbür dünya kavramı, farklı Tanrılar tarafından temsil edilen ışık ve gölge taraflarına bölünmüştür. Kuzey Kızılderilileri arasında Tarenyawagon, iyi savaşçıları mutlu av alanlarına kabul eden Büyük Ruh ya da büyükannesi Ölüm Tanrıçası Atahentsic ile özdeşleştirilen Cennet Tanrısı olarak düşünülebilir.[767] Brezilya'da, iyi savaşçıları ve büyücüleri Cennete yerleştiren Yeraltı dünyası Tanrısı ile alçak ve korkak Tupi ruhlarını alan kötü Tanrı Aygnan arasında bir karşıtlık vardır.[768] Bu, yeryüzü cennetinin efendisi olan Meksika Su Tanrısı Tlaloc ile aşağıdaki gölgelerdeki kasvetli ölü toprakların hükümdarı olan Mictlanteuctli arasındaki zıtlığa benzer.[769] Peru'da, ölen ruhların Dünyanın Yaratıcısı ve Öğretmeni ile birlikte olmaya gittiklerine dair bir inanç vardır. "Bizi sana çok yaklaştır... böylece sana yakın olarak şanslı olabiliriz, ey Uira-cocha!" duası bu arzuyu ifade eder. İblis Supay'ın ülkesi olarak bilinen gölgeler dünyası hakkında da ifadeler bulunmaktadır.[770] Bu nitelikteki anlatıların Avrupalı fikirlerden etkilenmiş ya da Avrupalılardan alınmış olabileceğine dikkat etmek önemlidir. Buna karşın, bazı anlatıların gerçek olduğu görülmektedir. Örneğin Polinezya'da, Yeni Zelandalıların batıdaki ölmüş ruhlar dünyası Reigna'nın şefi olan kötü Tanrı Wiro figürü, sömürgeciler ya da misyonerler tarafından ortaya atılan Şeytan fikrinden etkilenmiş olabilir. Çok az Tanrı anlayışı Samoa Tanrısı Saveasiuleo'nunki kadar ilginç ve orijinaldir. Savaş kaderlerinin ve insanların diğer işlerinin yöneticisi ve yeraltındaki Bulotū'nun şefidir. Vücudunun üst yarısı büyük evinde ölmüş şeflerin ruhlarının eşliğinde uzanırken, kuyruğu ya da uç kısmı yılanbalığı ya da yılan şeklinde denizin derinliklerine doğru uzanır. Siuleo olarak bilinen ve diyalektik olarak Hikuleo'ya karşılık gelen bileşik varlık, komşu Tonga Adaları'nın mitlerinde görülür. Tongalı Hikuleo'nun uzak batı denizinde bulunan Bulotū ruh-ülkesinde yaşadığına inanılır. Efsaneye göre, Hikuleo'nun vücudu yolculuklara çıkarken kuyruğu Bulotū'da kalır ve bu sayede birden fazla yerdeki olaylardan haberdar olur. Geçmişte Hikuleo, kutsanmış adasını doldurmak için Tongalı şeflerin ilk doğan oğullarını kaçırmasıyla bilinirdi. Bu, yaşayan bireylerin sayısında önemli bir azalmaya neden oldu ve diğer Tanrıların sonunda merhamet etmesine yol açtı. Tangaloa ve Maui Hikuleo'yu yakaladı, etrafına sağlam bir zincir bağladı ve bir ucunu göklere diğer ucunu da yere bağladı. Rarotongan Tiki, iyi tanımlanmış bir yerli tipi olan bir başka ölüler Tanrısıdır. Yeni Zelanda'daki Atalar Tanrısına benzer şekilde, ölüler Tiki'nin uzun evine, sürekli sevinçlerin olduğu bir yere gideceklerdir.[771] Turan kabileleri arasında 'A' adında

bir Tanrıya inanan Samoyedler vardır. Bu Tanrı aşılmaz karanlıkta yaşar, insanlara ve ren geyiklerine hastalık ve ölüm gönderir ve ölülerin manileri olan bir ruhlar kalabalığını yönetir. Tatarlar, kasvetli yeraltı krallıklarında sadece ölülerin ruhlarına hükmetmekle kalmayıp, aynı zamanda emrinde görünen ve görünmeyen çok sayıda hizmetkâr ruha sahip olan dokuz İrle-Çan'dan bahsederler. Fin mitolojisinde Mana ya da Tuoni kasvetli yeraltı dünyasına hükmeder, kasvetli ölüler diyarından ya da ölümün kendisinden kişileştirilir.[772] Benzer şekilde Yunan mitolojisinde Aidēs ve Hades, İskandinav mitolojisinde ise Hel kasvetli yeraltı dünyasına hükmeder. Bunların kişileştirmeler olduğunu ve ölümün ya da öbür dünyanın gerçek tanımları olarak alınmaması gerektiğini belirtmek önemlidir.[773] Eski Mısırlılar, farklı bir fikir üzerinde çalışsalar da büyük güneş Tanrılarını batı yeraltı dünyasının bölgelerinde hüküm sürmek üzere tasarlamışlardır: Osiris Amenti'de Ölülerin Efendisidir.[774]

Büyük Tanrılar meclisinde, özel sistemlerinin mantıksal gelişiminde manlara tapanların rolünü kabul etmek önemlidir. Kabile Tanrılarına kadar uzanan aile Manes teorisi, İlahi Atalar ya da İlk İnsanlar olarak kabul edilen üstün Tanrıların tanınmasına yol açar. Böyle bir varlığın, Ataların şefi olduğu için bazen ölülerin efendisi olarak görülmesi mantıklıdır. Prens Maximilian von Wied, Mandanlar arasında geçen ve vahşi dinin en derin inançlarına ışık tutan bir anekdot anlatır. Hikâye, ilahi bir ilk Ata kavramını, güneşin ölümü ve yeraltı dünyasına inişi arasındaki efsanevi bağlantıyı ve insanın kaderini içerir. Ayrıca insanın ruhu ile Tanrısı arasındaki ruhani iletişimin doğasına da değinir. Hikâyeye göre, İlk İnsan Batı'ya doğru yola çıkmadan önce Mandanlara ihtiyaç duydukları zamanlarda yardım edeceğine dair söz vermiştir. Mandanlar düşmanları tarafından saldırıya uğradı. Bir Mandan yardım istemek için büyük Atalarına bir kuş göndermeye çalışmış ancak mesafe herhangi bir kuşun uçamayacağı kadar uzakmış. Başka bir Mandan görsel bir sinyalin Atalarına ulaşacağına inanıyordu ama etraflarını saran tepeler görüşü engelliyordu. Sonunda üçüncü bir Mandan, İlk İnsan'la iletişim kurmanın en güvenli yolunun düşünce olduğu sonucuna vardı. Bufalo kürküne sarındı, yere düştü ve 'Düşünüyorum, düşündüm, geri geldim' diye konuştu. Kürkünü çıkardıktan sonra terden sırılsıklam olmuştu. Sıkıntısı sırasında yakardığı Tanrı ortaya çıkmıştı.[775] Aşağı Amerika ırkları ilahi Ata fikrine yaklaşımlarında bilgilendirici bir çeşitlilik sergiler. Mingo kabileleri İlk İnsan'a büyük saygı duymakta ve ona Hayatın Efendisi'nin altında güçlü bir Tanrı olarak hürmet göstermekte, hatta onunla özdeşleştirmektedir. Bazı Mississippi Kızılderilileri İlk Adam'ın göğe yükseldiğine ve orada gök gürlediğine inanır. Dog-ribler arasında güneşin ve ayın yaratıcısıdır.[776] Guaranilerin büyükbabası ve cennetin kadimi

olan Tamoi onların ilk Atasıydı. Aralarında yaşamış ve onlara toprağı nasıl ekip biçeceklerini öğretmiştir. Doğudaki cennete yükselmiş, onlara yeryüzünde yardım edeceğine ve onları kutsal ağaçtan ölümden sonra yeniden bir araya gelecekleri ve bol avlanmanın tadını çıkaracakları yeni bir hayata götüreceğine söz vermiştir.[777]

Polinezya, İlahi Atalar teorisini kendi çok biçimli ve harmanlanmış doğa-tanrılar sistemine entegre etmiştir. Bu da onların karmaşık ve birbirine bağlı bir ruhani dünyaya olan inançlarını göstermektedir. Polinezya mitolojisine göre, insanlar bölgeye bağlı olarak Maui ya da Tiki'nin soyundan gelmektedir. Toplum Adaları'nda Polinezyalı Âdem, Tii'nin oğlu Taata tarafından temsil edilir ve bu da Polinezya dilinde 'İnsan' anlamına gelir. Avrupalılar Maui'den 'Yeni Zelanda'nın Adem'i' olarak söz etmişlerdir. Bazı yorumlarda Maui ve İlk İnsan, Hawaii'nin ilk Kralı Akea ile özdeşleştirilir. Ölümünün ardından Akea'nın, tebaasının yayılan kou ağaçlarının altında uzanan, cehennem nehirlerinden içen ve kertenkele ve kelebeklerle beslenen ölüler olduğu karanlık yeraltı krallığını yönetmek üzere yeryüzüne indiği söylenir.[778] Kamçatka mitolojisi ise Yaratıcı ile İlk İnsan arasındaki ilişkiyi kimlikten ziyade bir ebeveynlik ilişkisi olarak tasvir eder. Kutka'nın oğulları arasında Haetsh İlk İnsan ve Yaratıcı olarak kabul edilir. Yeryüzünde yaşamış, ölmüş ve yeraltı dünyasının şefi olmak için Hades'e inmiştir. Orada ölüleri ve yeni dirilen Kamçadalları kabul eder, onlara yumuşaklığın ve bolluğun hüküm sürdüğü hoş yeraltı ülkesinde yeryüzündekine benzer bir yaşam sağlar. Yaratıcı'nın hâlâ yeryüzünde yaşadığı eski günlerde yukarıdaki bölgelerde de durum böyleydi.[779] Bu İlahi Atayı akıl eden tüm aşağı ırklar arasında, hiçbiri tutarlı Manes tapıcıları olan Zululardan daha üstün değildir. Klanın Atalarına tapınması onları Unkulunkulu olarak bilinen kabile Tanrıları statüsüne yükseltmiştir. Buna ek olarak, orijinal ırk-tanrı olarak kabul edilen ve Yaratıcı ile özdeşleştirilen İlk İnsan tanınmakta ancak çok uzakta olduğu ve az bilindiği için tapınılmamaktadır. O, 'başlangıçta kopan' Yaşlı-Eski-Bir olarak tanımlanır. Zulu halkının dini uygulamaları, öküzlerini kurban etmek ve büyükbabalarına hararetle dua etmek de dahil olmak üzere öncelikle Atalarına saygı göstermeye odaklanmış olsa da İlk İnsan kavramı ritüellerinin kapsamının ötesinde yer almaktadır. İnançlarına göre Unkulunkulu tarafından yaratılmışlardır ancak hastalandıklarında ona ibadet etmez ya da ondan istekte bulunmazlar. 'Gözlerimizle gördüklerimize, ölümlerine ve aramızdaki yaşamlarına tapındık.... Bu pasaj şöyledir: "Unkulunkulu'nun artık ona tapacak bir oğlu yoktu; başa dönmek yoktu çünkü insanlar çoğaldı ve dağıldılar ve her evin kendi ilişkileri vardı; 'Kendi payıma ben Unkulunkulu'nun evindenim' diyen kimse yoktu. Dahası, öfkelenip zarar verebilecek sıradan bir hayalet

olan 'idhlozi'ye saygısızlık etmeye cesaret edemeyen Zulular, şimdi büyük ilk Atalarının adıyla açıkça alay ediyorlar. Yetişkinler özel bir konuşma yapmak ya da yalnız yemek yemek istediklerinde, Unkulunkulu'yu yüksek sesle çağırırken çocukları uzaklaştırmak âdettendir. Ne yazık ki Unkulunkulu'nun adı, artık evi var olmadığı için siyah erkekler arasında saygı görmüyor. Çocuklar bu isimle alay ediyor çünkü Unkulunkulu onları fiziksel olarak cezalandıramıyor, sadece konuşabiliyor. 'Unkulunkulu' ismi, eylemden yoksun ve bütün gün tek bir yerde oturan yaşlı bir kocakarıya benzetiliyor. Bu, ismin azalan gücünü ve alaka düzeyini göstermektedir. Yazar bu fikri aktarmak için canlı imgeler kullanmaktadır."[780]

Aryan dininde, az önce anlatılan ilahlar, İlk İnsan, Hades'in Güneş Tanrısı ve Ölülerin Yargıcı olarak üç yönlü doğası boyunca bize Hindu Yama'nın benzerlerini verir. Profesör Max Müller Yama'nın kökenini şöyle açıklar, ki bu gerçekten de Vivasvat'ın, yani Güneş'in çocuğu olarak adlandırılmasından çıkarılabilir: 'Her gün battığı ya da öldüğü düşünülen Güneş, Doğu'dan Batı'ya yaşam yolunu yürüyen ilk kişiydi - ilk ölümlü - yolumuz ilerlediğinde ve güneşimiz uzak Batı'da battığında bize yolu gösteren ilk kişiydi. Atalarımız Yama'nın peşinden oraya gittiler; orada onunla birlikte sevinç içinde oturuyorlar ve onun habercileri (gece ve gündüz) bizi bulduğunda biz de oraya gideceğiz.... Yama'nın hızlı suları geçtiği, birçok kişiye yolu gösterdiği, Atalarımızın geçtiği yolu ilk bilen kişi olduğu söylenir. Güneş Yama'nın ölen ve diğer dünyaya giden yolu keşfeden ölümlülerin ilki olması, diğer insanlara yol göstermesi ve onları sonsuza dek güvence altına alınan bir evde toplaması tamamen tutarlı bir mit oluşumudur. Ölümün temsilcisi olarak Yama, ilk Aryan dönemlerinde bile dehşet saçan yönlere sahipti ve daha sonraki Hint Teolojisinde sadece Rab değil, aynı zamanda bazı modern Hinduların gelecekteki durumlarının sadece Yama tarafından belirleneceğini ve bu nedenle ondan başka kimseden umut edecek veya korkacak bir şeyleri olmadığını iddia ederek tüm Tanrılar arasında sadece ona taptıkları söylenen Ölülerin korkunç Yargıcı haline geldi. Bu günlerde Bombay'daki Hindu ve Parsiler, Avrupa'daki bilginlerden uzun süredir düşman olan inançlarının eski bağlantılarını öğreniyor ve Visavat'ın oğlu Yama'nın ölülerin korkunç yargı koltuğunda oturduğunu duymak zorunda kalıyorlar, İyileri ödüllendiren ve kötüleri iğrenç işkencelerle cezalandıran Vivanhâo'nun oğlu Yima ile ilk çağlarda Zarathustracı iyi insanların mutlu ölümsüz krallığı üzerinde hüküm süren Yima, çağlar boyunca tek ve aynı Aryan doğa efsanesinden geliştirilen iki figürden başka bir şey değildir.[781] Yahudi, Hristiyan ve Müslüman teolojisinin sınırları içinde, İlk İnsan, Ölülerin Efendisi gibi yüksek bir makamı değil, Hades'teki ya da Cennet'teki insan ırkı arasında öncelikli bir yeri pek işgal etmez. Yine de aşağı ırklar üzerinde çok güçlü

bir şekilde etkili olduğunu gözlemlediğimiz ideal bir Atayı Tanrılaştırma eğilimi burada da etkisini göstermiştir. Rabbi Eliezer'in Yasa'nın Tesniyesi iv. 32'den aktardığına göre, "Tanrı insanı (Adem'i) yeryüzünde ve cennetin bir ucundan diğer ucuna kadar yarattı."[782] Rabbani Âdem yeryüzünden cennete uzanan devasa bir varlıktır.[783] Meleklerin, Allah'ın yeryüzündeki vekili Adem'in önünde eğilmeleri için nasıl davet edildikleri ve Eblis'in (Diabolus) gururla şişerek bu tapınma eylemini nasıl reddettiği Kur'an-ı Kerim'in tanıdık bölümlerinden biridir. Valentinianların Gnostik mezhebi arasında, Tanrının kendisini açığa çıkardığı ilk insan Âdem, Demiurge'nin dünyevi temsilcisi olarak durdu ve hatta Âonlar arasında sayıldı.[784]

Çoktanrıcılığın büyük Tanrılarının figürleri, her birinin üzerinde şekillendiği belirleyici fikre göre ana hatlarıyla bu şekilde izlendiğinde, insan düşüncesinin kaba ve ilkel koşullarında ortaya çıkan ve oradan yüksek kültürün menziline geçen kavramların, çağlar boyunca genişletilmek, detaylandırılmak, dönüştürülmek veya terk edilmek üzere en çeşitli kaderlere maruz kalabileceğini gösteriyor gibi görünmektedir. Yine de modern çağların felsefesi hâlâ dikkate değer bir ölçüde vahşi düşüncenin ilkel yollarını takip etmektedir; tıpkı topraklarımızın anayollarının sıklıkla barbar yollarının değişmeyen izlerini takip etmesi gibi. Dünyanın en büyük iki dini doktrin şeması olan Düalizm ve Tektanrıcılık sistemlerine yönelen geniş ve gebe genelleme yollarını vahşi zamanlardan itibaren ürkek ve ihtiyatlı bir şekilde izlemeye çalışalım.

Düalizm, ilkel biçimleriyle, insanlığın aşağı ırkları arasında iyi bilinir. İyi ve Kötü bir Tanrının karşıtlığını içerir. Bununla birlikte, bu vahşi ve barbar doktrinleri incelemek özel bir dikkat gerektirir. Birçoğu Hristiyanlığın güçlü düalist biçimlerine sahip olan bu kabilelerle temasa geçen Avrupalılar, yerli inançlarını yanlış yorumlama ve abartma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Bu nedenle, onların yerli dinine dair kayıtlarına ihtiyatla yaklaşılmalıdır. Bununla birlikte, düalist fikirlerin Avrupa etkisi altındaki kabileler tarafından benimsendiği ve geliştirildiği de açıktır. Örneğin, Avustralya'nın yerli halkının cennette yaşadığına inanılan Nambajandi adında bir Tanrısı vardır. İnanışlarına göre, siyah adamların mutlu ruhları bu cennette sonsuza kadar ziyafet çeker, dans eder ve şarkı söyler. Öte yandan, Warrūgūra adında, en alt bölgelerde yaşadığına inanılan büyük bir kötü varlık vardır. Yerliler insanlığın başına gelen büyük felaketleri bu varlığa atfeder ve onu boynuzları ve kuyruğuyla temsil eder. Oysa bu topraklara özgü boynuzlu bir hayvan yoktur. Farklı derecelerde yerli alt tabaka mevcut olabilir ancak popüler Hristiyan fikirlerinin etkisi açıktır.[785] Böylece, Kuzey Amerika yerlileri arasında, yerli din beyaz adamlardan ödünç alınan fikirlerden etkilenmiş ve düalist bir şema ortaya çıkmıştır. Algonquin ve Iroquois kabilelerini tanıyan

Moravyalı bir misyoner olan Loskiel, 1794'ten kalma şu ayrıntıları vermektedir: 'Onlar (Kızılderililer) modern zamanlarda ilk olarak Avrupalılar aracılığıyla Karanlıklar Prensi Şeytan fikrini aldılar. Yerli halk onu sadece zarar verebilen güçlü bir ruh olarak görür ve bu nedenle ondan Kötü Olan olarak bahseder. Artık biri tüm iyiliklerden diğeri de tüm kötülüklerden sorumlu iki karşıt ruha inanıyorlar. Yaklaşık otuz yıl önce Kızılderililerin dini inançlarında önemli bir değişim yaşandı. Kendi vaizlerinden bazıları ilahi vahiyler aldıklarını, cennete seyahat ettiklerini ve Tanrı ile konuştuklarını iddia ettiler. Yolculuklarını farklı şekillerde anlatmış olsalar da hepsi cennete giden yolun tehlikeli olduğu konusunda hemfikirdi çünkü bu yol, Şeytan'ın Tanrı'ya giden herkesi yakalamak için pusuda beklediği cehennem kapılarına yakındı. Bu tehlikeli yerden geçen ve zarar görmeyenlerin, Tanrı'dan Kızılderililere cennete giden yolu öğretmek için bir emir aldıkları söylenir. Kızılderililere cennetin Tanrı'nın evi, cehennemin ise Şeytan'ın evi olduğu bildirilmiştir. Bu vaizlerden bazıları Tanrı'nın konutuna yaklaştıklarını iddia etmişlerdir ancak bu sadece horozların ötüşünü duymak ya da cennetteki bacalardan çıkan dumanı görmekle sınırlı kalmıştır.[786]

Vahşi kabilelerin Avrupa'nın iyi ve kötü ruhlar doktrinini benimseyebildiklerine ve bunları kendi yerel inançlarının arasına yerleştirebildiklerine dair böylesine açık kanıtlar, Hristiyanlığın karışık yansımasını Avustralya ya da Kanada'nın yerel teolojisi sanmamamız için, kültürsüz kabilelerin dinine dair kaydedilmiş tüm anlatıları ciddi bir şekilde eleştirmemize yol açmalıdır. Bu durumu en açık şekilde ortaya koymak, aşağı kabilelerin dininin yüksek ulusların diniyle doğru ilişkisine yerleştirilebilmesi için daha da gereklidir. Gerçek vahşi inançlar, yüksek ulusların düalist teolojik şemalarının altında yatan ilkel düşünce biçimleri gibi görünen şeyleri gerçekten de dikkatimize sunmaktadır. Kaba vahşi ordular arasında bile yerli düşüncenin çoktan iyi ve kötünün derin sorununa yöneldiği kesindir. Kaba ama ciddi spekülasyonları, ahlakçıların ve teologların çabalarına hâlâ meydan okuyan büyük gizemi çözmeye çoktan teşebbüs etmiştir ancak nasıl ki aşağı ırkların Animistik doktrini henüz ahlaki bir kurum değil, bir insan ve doğa felsefesi ise, vahşi düalizm de henüz soyut ahlaki ilkeler teorisi değil, bireyi, ailesini ya da son kertede halkını etkileyen bir haz ya da acı, kazanç ya da kayıp teorisidir. İyi ve kötü arasındaki bu dar ve ilkel ayrım, birisinin kendi karısını almasının kötü, bir başkasının karısını almasının ise iyi olduğunu söyleyen vahşi tarafından haksız yere yapılmamıştır. Şimdi, vahşi ya da barbar zihninde, kişisel eylemleriyle yaşamın olaylarından ve doğanın işleyişinden sorumlu olan ruhani varlıklar, bazen ya da her zaman, açıkça model aldıkları insanlar gibi dost ya da düşman olarak görülmeye yatkındır. Böyle bir durumda, bedensiz insan ruhlarının

güvenli analojisiyle karar verebiliriz ve bunların alışkanlık olarak yaşayanların bazen dostları bazen de düşmanları olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu konuda hiçbir şey, Zulu ruhlarının iki grubu arasında, ruhlardan birinin yok etmek, diğerinin kurtarmak istediği bir erkek ve kadının yaşamı için üç gün süren mücadelenin anlatılmasından daha kesin olamaz; savunan ruhlar galip gelmiş, sempatik hastalık üretmek için gömülmüş olan büyülü tılsım torbalarını çıkarmış ve bu nesneleri sessizce izleyen insan topluluğunun ortasına fırlatmışlardır, tıpkı şimdi ruhların bir masa vurma seansında gerçek çiçekler fırlatması gibi.[787] Hayalet tanımıyla daha az bağlantılı olan ruhlara gelince, XVII. yüzyılda Rochefort'un Batı Hint Adaları'ndaki Karibler tarafından tanınan iyi ve kötü olmak üzere iki tür ruh hakkındaki sözlerini ele alabiliriz. Bu yazar, iyi ruhlarının ya da Tanrılarının gerçekte onları baştan çıkaran ve lanet olası esaretlerinde tutan pek çok şeytan olduğunu beyan eder ancak yine de insanların kendilerinin onları kötü ruhlarından ayırdıklarını söyler.[788] Bu ruhların bazılarının tanıdık cinler olarak insanlara eşlik ettiğine, diğerlerinin ise hastalıklara yol açtığına inanıldığını başka kaynaklardan öğrendiğimiz için, onların bu ayrımını bu şekilde telaffuz etmek makul değildir. Bu ciltlerde gösterildiği gibi, ruhani varlıklar gerçekten de vahşiler ve barbarlar tarafından iyi ve kötü, yani kendilerine dost ve düşman olan karşıt gruplara bölünmüş olarak algılanmaktadır. İlgi çekici olan, evrenin idaresini, iyilik ve kötülüğün çatışan güçlerini temsil eden iki güçlü karşıt varlığa atfederken, daha yüksek ulusların ilkelerinin daha düşük kabileler arasında ne ölçüde öngörüldüğüdür. Bu varlıklar İyi İlah ve Kötü İlah'tır ve her biri benzer düşünen ruhani bir ev sahibinin lideridir. Asıl soru, bu kavramın aşağı kabileler arasında mevcut olup olmadığıdır. Doğru cevap, vahşi inancın, sistematik olarak geliştirildiğinde ve etik önem verildiğinde, Zerdüştlüğün bir örneği olduğu dini sistemlerin bir parçası haline gelen ilkel kavramları gösterdiğidir.

Yerli dinin bazı bölgelerinde, yerli isimlere sahip iki özel Tanrı, İyi ve Kötü İlah olarak karşıtlaştırılır. Bu varlıkları yerli kökenli olarak açıklamak, yabancı etkinin onları tanıtacak kadar tutarlı ve geniş kapsamlı olduğunu varsaymaktan daha kolaydır. Akademik yazımda mantıksal bir bilgi akışıyla birlikte açık, özlü ve nesnel bir dil kullanılması önemlidir. İkinci olarak, Güneş, Ay, Cennet ve Dünya gibi çok Tanrılı ilahlardan ve bunların algılanan iyi veya kötü yönlerinden bahsederken, bu tür ilahları göz ardı eden yabancı bir dinden türetilmiş bir yenilikten ziyade yerel bir gelişme gibi görünmektedir. Üçüncü olarak, İyi İlah'ın uzak ve etkisiz, Kötü İlah'ın ise yakın ve etkili olduğuna inanılıyorsa ve bu nedenle ibadet öncelikle kötü niyetli gücü yatıştırmaya odaklı ise bu kavram yabancı ve hatta iğrenç olduğu yüksek kültürden benimsenmek yerine daha düşük kültürlerden

kaynaklanıyor gibi görünmektedir. Düalizmin, aşağı ırklar arasında hüküm sürdüğü şekliyle, bu koşullardan bir ya da daha fazlasını karşılayarak özgünlüğünü ortaya koyduğu görülebilir.

Kuzey Amerika yerlileri arasında, vahşi dindeki temel düalizm fikrini sergileyen mitik inançlar mevcuttur. Ne var ki bu mitlerin incelenmesi gerekir ve ilk adım, serinin pitoresk ama eski olmayan bir üyesinin yıkıcı eleştirisidir. Dünyanın en çarpıcı vahşi düalist efsanesini tanımlaması istense, bir etnolog muhtemelen ünlü Iroquois efsanesi İkiz Kardeşler'in adını verecektir. Efsanenin günümüzdeki versiyonu 1825 yılında Tuscaroras'ın Hristiyan şefi David Cusick tarafından halkının inancı olarak belirlenmiştir. Cusick'e göre, eski zamanlarda iki dünya vardı: karanlık olan ve canavarların yaşadığı alt dünya ile insanların yaşadığı üst dünya. Doğum yapmak üzere olan bir kadın üst dünyadan aşağıdaki karanlık dünyaya düştü. Onu karşılamaya hazır olan bir kaplumbağanın üzerine kondu ve kaplumbağanın sırtında bir ada şeklini alan küçük bir toprak vardı. Göksel anne karanlık dünyada ikiz oğullar doğurdu ve sonra vefat etti. Kaplumbağa büyüyerek büyük bir adaya dönüştü ve ikizler olgunlaştı. Birinin nazik bir mizacı vardı ve ona Enigorio, yani İyi Akıl adı verildi. Diğeri küstah bir karaktere sahipti ve Enigonhahetgea, Kötü Akıl olarak adlandırıldı. Karanlıktan memnun olmayan İyi Akıl büyük bir ışık yaratmayı amaçlarken, Kötü Akıl dünyanın doğal halinde kalmasını istiyordu. İyi Akıl güneşi yaratmak için ölen annesinin başını, Ay'ı yaratmak için de vücudunun bir parçasını kullandı. Bu gök cisimlerinin gece ve gündüz için ışık sağlaması amaçlanmıştı. Buna ek olarak, zamanın geçişini düzenlemek için şimdi yıldızlar olarak bilinen çok sayıda ışık noktası yarattı. Işık karanlık dünyayı aydınlattığında, canavarlar bundan hoşnut olmadı ve insanlar tarafından keşfedilmekten korkarak derinliklere çekildi. İyi Akıl, Büyük Ada'da birçok dere ve nehir oluşturarak yaratıma devam etti. Ayrıca ormanlarda yaşamaları için küçük ve büyük hayvanlar ve sularda yaşamaları için balıklar yarattı. Evreni tamamladıktan sonra, Büyük Ada'da yaşayacak varlıklar üzerinde düşündü. Yerin tozundan biri erkek, diğeri dişi iki insan yarattı. Onlara burun deliklerinden yaşam üfledi ve onlara 'gerçek insanlar' anlamına gelen Ea-gwehowe adını verdi. Büyük Ada da yaşayan tüm av hayvanları ile beslenmelerini sağladı ve gök gürültüsünü sık sık yağan yağmurlarla yeryüzünü sulamaktan sorumlu kıldı. Sonuç olarak ada verimli hâle geldi ve bitki örtüsü hayvanlar için yiyecek sağladı. Kötü Akıl adayı boydan boya geçerek yüksek dağlar, şelaleler ve tehlikeli sürüngenler yarattı. Kötü Akıl, insan suretinde iki kil figür yaratmaya çalıştı ancak süreç sırasında maymunlara dönüştüler. İyi Akıl, Kötü Akıl'ın süregelen kötü niyetlerine rağmen yaratma işini tamamladı. Kötü Akıl yeryüzündeki

tüm av hayvanlarını insanoğlundan uzağa hapsetmeye çalıştı ancak İyi Akıl'ın kardeşi onları serbest bıraktı. Hayvanların izleri bir zamanlar kapana kısıldıkları mağaranın yakınındaki kayalıklarda kaldı. Sonunda kardeşler evreni kimin yöneteceğini belirlemek için teke tek dövüşmeye başladılar. İyi Akıl, Kötü Aklı bayraklarla kırbaçlamanın kendi yok oluşuna yol açacağına ikna ederek kandırdı ama gerçekte kendisi ölüm araçları olan geyik boynuzlarını kullandı. İki gün süren bir savaştan sonra İyi Akıl kardeşini öldürdü ve onu toprağa gömdü. Kötü Aklın son sözleri, ölümden sonra insanların ruhları üzerinde eşit güce sahip olacağıydı. Daha sonra ebedi lanetin içine indi ve Kötü Ruh oldu. İyi Akıl yeryüzünden ayrılmadan önce insanları ziyaret etti.[789]

Bu metin, Dünya Kaplumbağası'nın kozmik mitinin versiyonlarını ve önemli mitolojik ilgiye sahip fosil ayak izlerinin felsefi bir mitini içeren grafik bir hikâye sunmaktadır. Bununla birlikte, metnin İncil kopyacılığı ifade biçimine kadar uzanmaktadır ve ana temasına sadece kısmi bir özgünlük atfedilebilir. Dr. Brinton, erken dönem Amerikan yazarları aracılığıyla, yerliler ve beyaz adamlar arasındaki ilk karşılaşmalardan bu yana ne kadar çok düalist fantezinin ortaya çıktığını göstermiştir. Bu efsaneyi, 1636 yılında Huronlara misyonerlik yapan Peder Brebeuf'un daha önceki versiyonuyla karşılaştırdığımızda, genel tonunda önemli bir değişiklik olduğunu fark ederiz. Ahlaki düalizm artık mevcut değildir ve İyi ve Kötü Akıl isimleri yoktur. Bunun yerine, Beyaz Olan Ioskeha ve kardeşi Karanlık Olan Tawiscara'nın hikâyesini anlatır. İki yüzyıl boyunca Hristiyan etkisinin masala asıl amacına yabancı bir anlam yüklediği açıktır. En eski kaynaklara dönüp Beyaz Olan ve Karanlık Olan mitini incelediğimizde, bunun vahşi zihinde ilkel düalizmin yükselişinin en önemli örneği olduğunu görürüz. Bu kavga Habil'in ölümüyle benzerlik göstermektedir. Peder Brebeuf'un anlattığına göre, Ay Aataentsic cennetten yeryüzüne düşmüş ve Taouiscaron ve Iouskeha adında iki oğul doğurmuştur. Savaşa tutuşmuşlar ama farklı silahlarla. Iouskeha bir geyik boynuzuna sahipken, Taouiscaron bazı yaban gülü meyveleriyle yetindi. Taouiscaron, kardeşine böğürtlenlerle vurur vurmaz ayaklarının dibine düşüp öleceğine kendini inandırmış ancak işler planlandığı gibi gitmedi ve Iouskeha onun böğrüne ağır bir darbe indirerek kanın akmasına neden oldu. Zavallı adam kaçtı ve toprağa düşen kanından, vahşilerin kurbanın isminden dolayı hâlâ Taouiscara dedikleri çakmak taşları çıktı. İki kardeşin, Beyaz Olan ve Karanlık Olan'ın orijinal efsanesinin ahlaki bir unsurdan yoksun olduğu açıktır. Gece ve Gündüz arasındaki çekişmeyi tasvir eden salt bir doğa efsanesi gibi görünmektedir. Huronlar Iouskeha'nın Güneş'i, annesi ya da büyükannesi Aataentsic'in ise Ay'ı temsil ettiğine inanırlardı. Bununla birlikte, bu iki Tanrı arasındaki kar-

şılaştırmada Huron zihni İyi ve Kötü Tanrı'nın temel karşıtlığını çoktan geliştirmişti. Kızılderililere göre, Güneş Iouskeha onların velinimeti olarak kabul edilir. O olmasaydı çaydanlıklarının kaynamayacağına ve avlanma şanslarının olmayacağına inanırlar. Ayrıca, Kaplumbağa'dan ateş yakma sanatını öğrendiği ve mısırın büyümesini sağladığı kabul edilir. Misyoner, Güneş Iouskeha'nın yaşamla ilgili her şeyle ilgilendiğini ve bu yüzden onu iyi olarak gördüklerini belirtiyor. Ay Aataentsic'in dünyanın ve insanın yaratıcısı olduğuna inanılır ancak aynı zamanda insanları öldürme gücüne sahiptir ve bazılarının kötü olarak gördüğü ölen ruhlarından sorumludur. Güneş ve Ay, dünyanın ucundaki kulübelerinde bir arada yaşarlar. Efsaneye göre Kızılderililer buraya bir yolculuk yapmış ve Güneş onları karşılayarak zararlı Ay'dan korumuştur. Daha önceki zamanlarda, başka bir misyoner Iouskeha'yı yüce Tanrı Atahocan ile özdeşleştirmiştir. "Iouskeha iyilikseverdir, büyüme ve güzel hava getirir; büyükannesi Eatahentsic ise kötü niyetlidir ve zarar verir."[790] Bu erken dönem Iroquois efsanesi Güneş ve Ay'ı, insanlığın büyük dostu ve düşmanı, İyi ve Kötü İlah rollerini üstlenmiş olan Gündüz ve Gece Tanrı ve Tanrıçaları olarak tasvir eder. Gündüz ve Gecenin kozmik efsanesiyle ilgili olarak, iki kardeş, Beyaz Olan ve Karanlık Olan aracılığıyla tezat oluşturulur. Bu başlangıçta saf bir doğa efsanesi olsa da daha sonra yarı Avrupalılaşmış Kızılderililer arasında İyi ve Kötünün ahlaki bir efsanesi haline gelmiştir. Kavram, Iroquois dininin çağdaş oluşumunda tam gelişimine ulaşır. Hükümdar Häwenneyu Tanrısı, efsanedeki aynı adı taşıyan rakip bir Tanrıyla, Kötü Düşünceli Hänegoategeh ile karşı karşıya getirilir. Kuzey Amerika'nın yerli halkının, ışık ve karanlık ikileminin doğruluk ve kötülük ikilemine dönüştüğü eski Asya'da meydana gelene benzer bir mitolojik geçiş geçirmiş olması büyüleyici bir gerçektir. Bu geçiş, iyilik ve kötülüğün karşıt güçlerinin aydınlık ve karanlığın düşmanca biçimleriyle temsil edildiği Avrupa zihninde hâlâ mevcuttur.

Bu kanıtlara dayanarak, Amerika'nın yerli dinlerinde bulunan düalist sistemlerin çoğunu açıklamak mümkündür. Bu sistemler, vahşi Animizmden kaynaklanan ilkel düalizmin yanı sıra yabancı temaslar yoluyla ortaya çıkan benzer fikirlerin etkisine kadar izlenebilir. Her ne kadar kanıtlar Waitz'in Kuzey Amerika Kızılderililerinin dinlerinin en belirgin ve evrensel özelliği olan düalizmin tamamen modern Hristiyan kökenlere dayandırılamayacağı iddiasını desteklese de medeni teolojiden ödünç alındığına dair işaretler gösterdiğinde bunun ilkel dini gelişimin bir sonucu olduğunu iddia etmekten kaçınmak önemlidir. Kayıtlar, Algonquinlerin Cizvit misyoner öğretisi altında Hristiyan Tanrı ve Şeytanına atıfta bulunmak için ruh ya da iblis anlamına gelen yerel terimleri 'Manitu'yu kullanmaya başladıklarını göstermektedir. Bu da Cizvitlerin Algonquinlerin dini

inançları üzerindeki etkisini göstermektedir. Daha sonra, Büyük Ruh ve Kötü Ruh, Kitchi Manitu ve Matchi Manitu, Kuzey Amerika kabilelerinin inançlarında daha belirgin hâle gelmiştir. Bu kabileler bu Hristiyan inançlarını ışık, sıcaklık, yaşam, koruma, karanlık, soğuk, ölüm ve yıkım güçlerine dair kendi yerli inançlarıyla birleştirdiler. Sonuç olarak, iki karşıt Varlık, dünyada var olan ve onu kontrol etmek için rekabet eden iyiliksever ve kötülüksever ruhların liderleri haline geldi. Burada vahşinin dini yabancı tarafından başlatılmaktan ziyade genişletilmiş ve geliştirilmiştir. Diğer Amerikan ırkları arasında, analiz edilmesi zor olsa da yabancı ve yerli dini fikirlerin kombinasyonlarını bulmak kolaydır. En kuzeybatıda, yarı Hristiyanlaşmış Kodiak'ın Shljem Shoá'yı avdan önce ve sonra kendisine adaklar sunulan, cennetin ve dünyanın yaratıcısı olarak tanımlamasının herhangi bir yerli kökene sahip olup olmadığı belirsizdir. Bu, yeryüzünde yaşayan kötü ruh Ijak ile tezat oluşturmaktadır. Güneydoğunun en uç noktasında, iki ya da üç yüzyıl önce Floridalı Kızılderililer arasında daha özgün bir inanış olabilir. Kendilerini hayallerle rahatsız eden Kötü Ruh Toia'ya ciddi bir şekilde ibadet ettikleri söylenirdi. Bununla birlikte, insanoğluyla pek ilgilenmeyen İyi Ruh'a pek az saygı duyarlardı.[791] Martius, güney kıtasındaki Brezilya kabileleri hakkında karakteristik bir yorumda bulunur: 'Tüm Kızılderililer, üzerlerinde kötü bir ilkenin gücüne dair güçlü bir inanca sahiptir. Bazıları iyiliğe de bir anlık bir bakış atar ama iyiliğe saygı duymaktan çok kötülükten korkarlar. İnsanın kaderiyle ilgili olarak İyi Varlığı kötüden daha zayıf gördükleri söylenebilir. Bu ifade, bazı kabileler hakkındaki spesifik ifadelerle kısmen desteklenmektedir. Makusiler, 'gece çalışan' olarak da bilinen yaratıcı Macunaima'yı ve onun düşmanı Epel ya da Horiuch'u tanırlar. İnançlarına göre, Kızılderililerin huzur ve rahatını bozmadıkları sürece doğanın tüm güçlerinin İyi Ruh'un ürünü olduğu, bu durumda da kötü ruhların işi olduğu belirtilmektedir. Yumana mitolojisine göre, Uauüloa ve Locozy dünyanın üstünde ve güneşe doğru ikamet eden Tanrılardır. Kötü İlah Yumanalar tarafından korkulurken, İyi İlah'ın gelip ölenlerle meyve yediğine ve ruhlarını kendi konutuna götürdüğüne inanılır. Sonuç olarak, Yumanalar ölülerini toprak çömleklerin içine iki büklüm bir şekilde, kucaklarında meyvelerle ve güneşin doğuşuna bakacak şekilde gömerler. Botocudoların bile Güneş ve Ay'daki iyilik ve kötülük ilkelerini tanıdıklarına inanılır.[792] Bu fikir özellikle ilginçtir çünkü Iroquois kabilelerinin ve Bogota'daki Muyscaların inançlarıyla örtüşmektedir. Bu kabilelerin iyi Tanrısı, kötü niyetli karısı Ay Huythaca tarafından insanlık için yaptığı iyiliksever işlerde engellenen efsanevi bir Güneş'tir.[793] Şili'nin yerli dininde dostluk Tanrısı Meulen ile kötü ruh ve kötülüğün kaynağı Huecuvu'nun alt Tanrılar arasında yer aldığı söylenmektedir. Bu bilgilerin tarafsız ve önyargısız

bir şekilde sunulduğuna dikkat etmek önemlidir. Bu insanlar Hristiyanlıktan kendi kötü ruhlarını talihsizliğin tek nedeni olarak görmeyi öğrenmemiş olabilirler. Örneğin, depremleri Huecuvu'nun şokuna, yorgun bir atı Huecuvu'nun sürmesine, hastalık ve ölümü de Huecuvu'nun yaratmasına bağlamaktadırlar.[794]

Afrika'da düalizm yerli dininde mevcuttur ancak Müslüman etkisi de göz önünde bulundurulmalıdır. Loango'dan eski bir anlatıya göre, yerliler Zambi'yi yüce Tanrı, iyiliğin yaratıcısı ve adaletin sevgilisi olarak tanırlar. Buna karşılık, Zambi-anbi'yi yok edici, suçun danışmanı ve kayıp, kaza, hastalık ve ölümün yazarı olarak tanırlar. Bununla birlikte, ibadet açısından, yatıştırılması gereken kötülük Tanrısıdır ve insanlar onu tatmin etmek için belirli yiyeceklerden kaçınırken, iyilik Tanrısı her zaman olumludur.[795] Batı Afrika'da iki rakip Tanrı vardır ve bir anlatıma göre Gine zencileri Yüce Tanrı'nın altında iki ruh ya da ruh sınıfı tanırlar. Bu ruhlar Ombwiri ve Onyambe'dir. Ombwiri kibar ve naziktir, insanlara iyilik yapar ve onları zarardan kurtarır, Onyambe ise nefret dolu ve kötüdür. İkincisinin adı nadiren anılır ve tedirginlik ve hoşnutsuzlukla duyulur.[796] Bu araştırmada, önemsiz bir kabilenin doktrini hakkında doğru bilgiye sahip olmak, en güçlü ulusun teolojisi hakkında belirsiz spekülasyonlara girmekten daha önemlidir. Bu nedenle, eski Mısır düalizminin esrarengiz izleri üzerinde durmak faydalı olmayacaktır. İki kardeş Tanrının, Osiris ve Seti'nin, aydınlık ve karanlığın, iyi ve kötünün karşıt bir şemasını temsil ettiği söylenebilir. Osiris, kutsanmış ölülerin doğasını üstlendiği iyiliksever bir güneş Tanrısı olarak kabul edilirken, Seti belki de Typhon'a indirgenmiş rakip bir ulusal Tanrıdır. Bunun öznel bir değerlendirme olduğunu ve bu şekilde açıkça belirtilmesi gerektiğini not etmek önemlidir. Granit heykel hâlâ çoktan ölmüş olan mezheplerin yarışmalarını anmaktadır. Seti'nin kare kulaklı hiyeroglif canavarı tahrif edilmiş ve yerine Osiris figürü yerleştirilmiştir.[797] Rakip bir kötülük Tanrısına karşı iyi bir Tanrı olarak ışık-tanrı fikri, doğanın önerdiği ve dünyadaki birçok dinde bulunan bir kavramdır. Orissa'nın Khondları bu kavramın barbar bir kültürdeki en mükemmel modern örneği olarak kabul edilebilir. Bu kültürün en yüce yaratıcı Tanrısı, Işık-tanrı veya Güneş-tanrı olarak kabul edilen Būra Pennu veya Bella Pennu'dur. Karşısında ise kötü eşi Toprak-tanrıça Tari Pennu vardır. Dünyadaki iyiliğin ve kötülüğün tarihi, onların çalışmalarının ve karşı çalışmalarının tarihidir. Tanrı cennet gibi, mutlu ve zararsız bir dünya yarattı; kadın ona isyan etti ve yeni yaratığı olan insanın kaderini mahvetmek için hastalık, zehir ve tüm düzensizlikleri getirdi, 'sürülmüş bir tarlada olduğu gibi insanoğlunun içine günah tohumları ekti'.

Khond inancına göre ölüm, kötülüğün ilahi cezasıdır. Bir zamanlar bereketli olan toprak orman, kaya ve çamurla kaplanır, bitkiler ve hayvanlar zehirli ve vahşi

hâle gelir. İyilik ve kötülük doğanın her yerinde birbirine karışır ve iki büyük güç arasındaki mücadele devam eder. Hondlar bu noktada hemfikirdir ancak iyilik ve kötülükle pratik ilişkileri konusunda Bûra ve Tari olmak üzere iki düşman mezhebe ayrılırlar. Bûra'nın takipçileri onun Tari'ye karşı galip geldiğine inanırlar. Yenilgisinin bir işareti olarak Tari'ye doğum sorumluluğu yüklenmiş ve Tari, Bûra'nın kontrolü altında kalarak onu cezalandırmak için bir araç olarak kullanmıştır. Öte yandan, Tari'nin takipçileri onun savaşmaya devam ettiğine ve insanlığın mutluluğunu iyi ya da kötü yönde etkileme gücüne sahip olduğuna inanırlar. Yaratıcı'nın nimetlerinin insanlığa ulaşmasına izin verebilir ya da engelleyebilir.[798]

Zend-Avesta'ya artık erişilebildiğinden, daha az gelişmiş kabilelerin doktrinlerini, özellikle Düalizm açısından, daha gelişmiş uluslarınkilerle karşılaştırmak mümkündür. Zerdüşt'ün dini, Veda'da en saf biçimiyle ve modern Hinduizm'de bozulmuş bir biçimde örneklendirilen eski Aryan doğa tapınmasından bir kopuştu. Zerdüşt inancının ana kavramı, Gündüz ve Gece, Işık ve Karanlık arasındaki zıtlıkla sembolize edilen ve Ahura-Mazda ile Anra-Mainyu, İyi ve Kötü Tanrı, Ormuzd ve Ahriman arasındaki savaşta kişileştirilen dünyadaki İyi ve Kötü arasındaki mücadeledir. Peygamber Zerdüşt'e göre, 'Başlangıçta iki ikiz, her biri ayrı bir faaliyete sahip iki ruh vardı. Bunlar düşüncede, sözde ve eylemde iyi ve kötü olanlardır'. Bu iki ruhtan birini seçin. İyi olun, alçak değil! Kutsal Vendidad, iki ilkenin ilk çağdaki mücadelesinin kaydıyla başlar. Ahura-Mazda Aryan yurdunun bölgelerini ve topraklarını, Soğd'u, Baktriya'yı ve diğerlerini yarattı. Buna karşılık Anra-Mainyu kar, salgın hastalık, vızıldayan böcekler, zehirli bitkiler, yoksulluk, hastalık, günah ve inançsızlığı yaratmıştır. Günümüz Parsileri bu kadim karşıtlığı günah çıkarma formülerlerindeki pasajlarda hâlâ kabul etmektedir. Kötü Ahriman'ın Ormuzd'un yaratıkları arasında karşıtlık içinde ürettiği her türlü günahtan tövbe ederler. "Yaratıcı Ormazd'ın isteklerini yerine getirmediğim için hem fiziksel hem de ruhsal, yeryüzündeki ve gökyüzündeki günahlarımdan tövbe ediyorum. Düşüncelerimle, sözlerimle ve eylemlerimle af diliyorum ve üç kelimeyle bağışlanma diliyorum: "Affet ya Rab. Hem fiziksel hem de ruhsal, yeryüzündeki ve gökyüzündeki düşünce, konuşma ve eylem günahlarım için tövbe ediyorum. Ahriman'ın arzularına kapıldığımı ve sağduyuma aykırı davrandığımı kabul ediyorum."[799] Şeytana tapanlar olarak da bilinen İzediler veya Yezidiler, Mezopotamya ve komşu ülkelerde hâlâ çok sayıda ama ezilen bir halktır. İçerikte herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Güneşe tapmaları ve ateşi kirletmekten korkmalarından da anlaşılacağı üzere (Farsça ized = Tanrı) dinlerinin Pers kökenli olduğuna inanılmakta olup, Hristiyan ve Müslüman unsurların yüzeysel bir karışımına sahiptirler. Yüce bir Varlığın varlığını kabul et-

mekle birlikte İzediler, insanlığa kötülük yapma yeteneğine sahip olduğuna ve geri döndüğünde onları ödüllendirme gücüne sahip olacağına inandıkları meleklerin başı olan Şeytan'a saygı gösterirler. Şeytan'ın, kendisi hakkında hiç kötü konuşmayan ve onun için büyük acılar çeken zavallı İzedileri ödüllendirip ödüllendirmeyeceği sık sık sorulur. Dininin umutları bir Alman gezgine, "Şeytan'ın hakları için şehitlik!" diye haykıran ak sakallı yaşlı bir şeytana tapan tarafından ifade edilmiştir. Bu ifadenin öznel olduğunu ve bu şekilde işaretlenmesi gerektiğini belirtmek önemlidir.[800]

Bazı düşük barbar ırklar tarafından uygulandığı şekliyle Kötü İlke'ye tapınma, Batı Asya'nın zulüm görmüş ve inatçı mezhepleri gibi daha medeni insanlar arasında yaygın değildir. Dinin gelişiminde bu tür fikirlerin yaygınlığı, aşağı kabileler arasında tapınmanın genellikle sevgiden ziyade korkudan kaynaklandığına dair kanıtlar sunmaktadır. İyiliksever bir Tanrıya tapınmanın yerini yavaş yavaş kötü niyetli bir Tanrıyı yatıştırmaya bırakması, insan gelişiminde önemli bir değişimin göstergesidir. Bu değişim, daha olumlu bir yaşam deneyiminin ve daha geniş, daha iyimser bir evren anlayışının sonucudur. Bununla birlikte, insanlık üzerinde en büyük etkiye sahip olan çağdaş Parsizm ve İzedizm'in pasif sistemleri değil, güçlü Zerdüşt düalizmidir. Yahudilik ve Hristiyanlık ile temasının izini sürmek için çok eski çağlara bakmamız gerekir. Yahudiler ve eski Persler arasındaki etkileşimin, Rabbinik kitapların sonraki Yahudisini Pentateuch'un önceki Yahudisinden ayıran teolojik değişimin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynadığına sıklıkla ve makul bir şekilde inanılır. Bu değişim düalist şemaya daha fazla vurgu yapılmasını içerir. Daha sonraki zamanlarda, dördüncü yüzyıl civarında, Zerdüştlük ve Hristiyanlığın etkisi Maniheizm'in ortaya çıkmasına neden olmuş gibi görünmektedir. İyi ve kötünün, ruh ve maddenin iki karşıt ilkesi doktrini Maniheizm'in temelini oluşturur. Daha çok muhaliflerinin anlattıklarıyla bilinmektedir. Bir yanda iyiliğin, ilksel ışığın ve ışık krallığının hükümdarı olan Tanrı vardır. Diğer yanda ise karanlık, madde, karışıklık ve yıkımdan oluşan krallığıyla Karanlıklar Prensi vardır. Çekişen güçler arasındaki bitmek bilmeyen çatışma teorisi, evrenin fiziksel ve ahlaki doğasını ve gidişatını anlamanın anahtarı olarak görülmektedir.[801] Hristiyan ya da yarı Hristiyan mezhepler arasında Maniheistler, düalizmin en üst düzeyde geliştirilmiş temsilcileridir. Hristiyan düalizminin herhangi bir mezheple sınırlı olmadığını belirtmek önemlidir. Bir dereceye kadar, teolojik okullar, kötülüğün ve ona bağlı karanlık güçlerin yüce Tanrısallıktan ve ona hizmet eden ışık ruhlarından bağımsız olarak var olduğu ve hareket ettiği düşünüldüğü sürece, tektanrıcılıktan ziyade ikiciliğe dayalı bir doğa ve yaşam felsefesini kabul etmektedir.

Şimdi aşağı kavimlerin Tektanrıcılığa işaret eden teolojik inançlarını tartışacağız. Bu analiz vahşi fikirlere doktriner bir teolojik perspektiften yaklaşmayacaktır, zira bu, bu araştırmanın kapsamını aşan tartışmalar gerektirecektir. Metin, aşağı ırklar tarafından benimsenen inançların sınıflandırılmasını, kökenlerine ve yüksek dinlerle ilişkilerine dair etnografik değerlendirmelerle birlikte tartışmaktadır. Kültürsüz dünyanın yaygın doktrinlerini mutlak tektanrıcılıktan ayırmak önemlidir. Belirsizliği önlemek için, farklı dinlerde tanınan ikincil ilahları sınıflandırmanın dışında tutmak gerekir. Hristiyan ya da Müslüman teolojisinde melekler, Azizler ve şeytanlar olarak adlandırılan varlıklar çok Tanrılı sistemlerde ilah olarak sınıflandırılacaktır. Bunun önemi, tarihsel oluşumu göz önünde bulundurulduğunda daha iyi anlaşılabilir. Bu açık ve nesnel bir gözlemdir. Tatarlara bağlı bir etnik grup olan Çuvaşların, ölenlerin ruhlarını aldığına inanılan Esrel adlı bir ölüm Tanrısına taptıkları söylenmektedir. Castrén'in bu Tanrının aslında İslam etkisi altında benimsenen ölüm meleği Azrail olduğundan bahsetmemesi dikkat çekicidir.[802] Çerkeslerin Pagan ve Hristiyan karışımı dininde, Yüce Varlığın altında bir dizi alt Tanrı vardır. Bunlar arasında Gök Gürültüsü Tanrısı İele, Ateş Tanrısı Tleps, Rüzgâr ve Su Tanrısı Seoseres, Orman Tanrısı Misitcha ve Bakire Meryem Mariam sayılabilir. Bu dinin son zamanlarda yaygın olan şekliyle çok Tanrılı olarak kabul edileceğini belirtmek gerekir. Nesnelliği korumak ve öznel değerlendirmelerden kaçınmak önemlidir.[803] Tektanrıcılık kriteri sadece Yüce Tanrının evrenin yaratıcısı ve ruhani hiyerarşinin lideri olduğu inancına dayandırılırsa bunu ilkel ve medeni olmayan teolojiye uygulamak kafa karıştırıcı sonuçlara yol açabilir. Kuzey ve Güney Amerika, Afrika ve Polinezya ırkları, birden fazla Tanrıyı kabul etmeleri nedeniyle genellikle çok Tanrılı olarak kabul edilir. Bununla birlikte, bu kültürlerin birçoğunun aynı zamanda bir Yüce Yaratıcıyı da kabul ettiklerini belirtmek önemlidir, bu da onları teknik olarak tek Tanrılı yapar. Bu kabul çeşitli örneklerde gösterilecektir. Gerçek tektanrıcılığı ayırt etmek için, Tanrısal nitelikleri yalnızca Yüce Yaratıcı ile sınırlandıran daha yakın bir tanım gereklidir. Dini inançları tartışırken nesnelliği korumak ve öznel değerlendirmelerden kaçınmak önemlidir. Tam anlamıyla tektanrıcı hiçbir vahşi kabilenin bilinmediği söylenebilir. Benzer şekilde, alt kültürün hiçbir adil temsilcisi de tam anlamıyla panteist olarak kabul edilemez. Yaygın olarak benimsedikleri doktrin iki yönden birine götürür: tek bir yüce ilahın egemenliğiyle doruğa ulaşan çoktanrıcılık. Ruhlara, ilahi Manalara, yerel doğa ruhlarına ve farklı sınıf ve unsurların Tanrılarına dair çeşitli inançların ötesinde, bazı barbar teolojiler Yüce bir Tanrının varlığına işaret eder. Bu kavram din tarihi boyunca evrim geçirmiş, güç ve ihtişam kazanmıştır. Üstünlük doktrininin doğasını ve konumunu gösteren

tipik verileri seçmek ve gruplandırmak, alt kültürde ortaya çıktığı şekliyle kısmi de olsa önemsiz bir görev değildir.

Araştırmanın başlangıcında, ilkel düalizmin incelenmesini engelleyen aynı kritik zorlukla karşılaşıyoruz. Hristiyanlık ya da Muhammediliğe maruz kalmış aşağı kabileler arasında ilahi üstünlüğe dair sönük ve işlenmemiş fikirlerin ne ölçüde rafine edildiğini ya da yabancı fikirlerle yer değiştirdiğini belirlemek zordur. Cizvit misyonerler yerli Kanadalıları Büyük Manitu kavramıyla tanıştırmış ve Brezilya yerlilerinin ilahi gök gürültüsüne verdiği isim olan Tupan'ı Hristiyan öğretisindeki Tanrı fikrini aktarmak için uyarlamışlardır. Benzer şekilde, Afrikalıların Yüce Tanrı fikirleri Batı'da İslam'dan etkilenmiş ve tüm zenci ulusların İslamlaşmasına ya da yarı İslamlaşmasına yol açmış, Allahuteala ismi yaygın olarak kullanılmıştır. Etnograf, herhangi bir kültürsüz ırk tarafından kabul edilen Yüce İlah tanımında herhangi bir yabancı etki belirtisine karşı uyanık kalmalıdır. Bu Tanrının doğası ve ismi, yurt dışından benimsendiğini ortaya koyabilir. Örneğin, en yüce Iroquois Tanrısı Neo ya da Hawaneu, önceden var olan yaratıcı, Amerika'nın yerli inançlarının altında yatan tek Tanrıcılığın kanıtı olarak gösterilmiştir. Bu Tanrının Fransız Katolik misyonerler tarafından tanıtıldığı ve Niio'nun Dieu'nun değiştirilmiş bir biçimi olduğu anlaşılmaktadır.[804] İnsanın ilk Ataları olarak da kabul edilen aşağı ırkların yüce Tanrıları listesinde yaratılmamış ilk Carib olan Louquo da bulunmaktadır. Louquo ebedi cennetten inmiş, düz dünyayı yaratmış ve kendi bedeninden insanı üretmiştir. Uzun bir süre yeryüzünde insanlar arasında yaşamış, ölmüş ve sonra cennete dönmeden önce üç gün sonra hayata geri dönmüştür.[805] Beyaz adamların dininden açıkça benimsenmiş özelliklere sahip bir varlığı yerli Batı Hint dininin gerçek Tanrıları arasına dahil etmek makul olmayacaktır. En uç durumlarda bile, bu Tanrıların tanımlarının yabancı kaynaklardan etkilenmemiş olması gerekmez. Bununla birlikte, bu tanımların hâlâ yerli bir alt katmana sahip olabileceğine dikkat etmek önemlidir. Ayrıntıları eleştirirken, farklı ırkların dinlerindeki benzerliklerin bağımsız kökenli olabileceğini göz önünde bulundurmak önemlidir. Ayrıca, vahşilerin yerel teolojilerindeki birçok fikir, medeni istilacılarının dinlerinde çok eski bir yere sahip olan fikirlerle yakından ilişkilidir. Mevcut amaç doğrultusunda, karakteristik özellikler ya da erken tarihler gibi yabancı bir kaynaktan ödünç alınmış olma ihtimali en düşük olan kanıtlara odaklanmak önemlidir.

Etnograflar dünya halklarını incelerken sıklıkla yüce bir Tanrıya dair net bir anlayışa sahip olmayan bireylerle karşılaşırlar. Böyle bir anlayış kaydedildiğinde bile, belirsiz bir şekilde ileri sürülmüş veya şüpheli bir otoriteye dayandırılmış olabilir. Bu nedenle, bu örnekleri not etmek ve yolumuza devam etmek önem-

lidir. Bununla birlikte, bazı durumlarda, çeşitli bölgelerden derlenen aşağıdaki örneklerin de gösterdiği gibi, tek başına ya da bir arada belli başlı fikirler tespit edilebilir. Birçok din, en büyük sorunlarını çözmek için çok Tanrılı Tanrılarından birini ilahi önceliğe yükseltir. Hatta bazı Manalara tapanlar, sistemlerini ilk Atanın şahsında yüce Tanrılık sınırına kadar genişletmişlerdir. Çoğu zaman, doğaya tapanların ilkesi, büyük doğa-tanrılarından birine diğerlerine göre öncelik tanıyarak hüküm sürer. Dini sistemlerin incelenmesinde, seçim genellikle iki görünür ilah arasında olmuştur: Her şeyi canlandıran Güneş ve her şeyi kuşatan Cennet. Bu, doğanın yalın öğretisine dayanan açık ve nesnel bir gözlemdir. Aşağı ırkların dinleri arasında, görünüşte ilkiyle yakından bağlantılı olan kayda değer bir grup sistem daha vardır. Bu sistemler, dünyevi bir siyasi anayasa modelinde düzenlenmiş göksel bir panteon sergiler. Halk, insan ruhlarından oluşan kalabalıklardan ve dünyayı yöneten ruhların diğer kabilelerinden oluşur, Aristokrasi büyük çok Tanrılı Tanrılardan oluşur ve Kral en yüce Tanrı'dır. Konunun nispeten açık olan bu yönüne karşın, daha karmaşık ve belirsiz bir yönü daha vardır: Bedeni canlandıran ruha dair bir teori geliştirmiş ve yeryüzünü ya da gökyüzünü canlandıran ilahi bir ruha inanmaya başlamış olanlar için bu fikir, en büyük ve her şeyi kapsayan ilahiyat olan Dünya-Ruhu tarafından canlandırılan bir evren doktrini haline gelmek için yalnızca son bir genişleme gerektirir. Dahası, spekülatif felsefede, muazzam temel dünya probleminin çözümü Çok'tan Bir'e yükselerek, Evren'in içinden ve ötesinden bir İlk Neden'i keşfetmeye çalışarak elde edilir. Bu tür bir akıl yürütmenin temelini teolojik bir zemine oturtmak önemlidir, zira İlk Neden daha sonra Yüce Tanrı olarak idrak edilir. Animistik kavramları en uç sınırlarına kadar taşıyarak hem düşük hem de yüksek ırklar din felsefesine nüfuz eder. Bu da dünyanın bir ruhu, evrenin bir şekillendiricisi, canlandırıcısı ve yöneticisi olduğu fikrine yol açar. Aşkın teolojinin bu bölgelerine girerken, daha düşük ruhani varlıklara ait kavramlara ait karşılaştırmalı farklılığın kaybolduğuna dikkat etmek önemlidir. İnsan ruhları, ikincil doğa ruhları ve büyük çok Tanrılı doğa Tanrıları, tanımlanmış karakter ve şekillerine karşılık gelen tanımlanmış özel işlevlere sahiptir. Bununla birlikte, bu sınırların ötesinde, biçim ve işlev yüce Tanrısallık kavramında sonsuz ve evrensel olana karışır. Bu geniş kavramı kavramak için iki özel yaklaşım mevcuttur. Büyük çok Tanrılı güçlerin niteliklerinin ortak bir kişilikte birleşmesine yaklaşmanın iki yolu vardır. Birincisi, gökleri tutan, güneşte parlayan, gök gürültüsünde düşmanlarını vuran ve ilahi Ata olarak insan soyağacında ilk sırada yer alanın aynı En Yüce Varlık olduğunu düşünmektir. İkinci yol ise teolojik spekülasyonun sınırını belirsiz ve anlamsız olanın bölgesine çekmektir. Din, Yüce Varlığı genellikle maddi dünyanın ötesinde ve üstünde,

geniş, gölgeli ve sakin, şekilsiz bir ilahi varlık olarak tasvir etmiştir. Bu varlık insanların tapınmasını gerektirmeyecek kadar iyiliksever ya da yücedir. İnsanların küçük ırkıyla ilgilenemeyecek kadar büyük, uzak, kayıtsız, uyuşuk ve sadece var olandır. Şekilsizliğin bu mistik biçimi, açıkça belirtilmediği sürece öznel değerlendirmeleri dışlamalıdır.

Dolayısıyla, daha az gelişmiş toplumların teolojisinin yüce bir Tanrı fikriyle zirveye ulaştığı görülmektedir. Bu kavramlar insanlık arasında yeknesak değil, daha ziyade çeşitli ana hatlara sahiptir. Dejenerasyon teorisi, bazen geçerli olsa da bu inançları daha gelişmiş dinlerin çarpıtılmış ve eksik kalıntıları olarak değerlendirebilir. Bununla birlikte, gelişim teorisi bu doktrinleri, kökenlerini içinde bulundukları kültürden daha yüksek kültürlere atfetmeden genel olarak açıklayabilir. Doğal dinin ürünleri olarak görüldüğünde, ilahi üstünlüğe dair bu tür inançlar ne düşük kültürlü zihinlerin muhakeme yeteneklerini ne de düşük kültürlü mit yaratımının yaratıcı kapasitelerini aşıyor gibi görünmektedir. Daha gelişmiş kültürlerin etkisi olmaksızın kendi anlayışlarına dayanarak en yüksek Tanrıyı tasavvur eden ilkel ya da uygarlaşmamış toplumlar olmuştur ve hâlâ da vardır. Animizm ve Çok Tanrıcılık bu toplumların mantıksal sonuçlarıdır ve Yüce bir Tanrı inancıyla doruğa ulaşır.

Güney Amerika ve Batı Hint Adaları'nın yerli dinleri farklı türler sergilemektedir. Molucheler bir keresinde bir Cizvit misyoner kendilerine vaaz verdiğinde Güneş'in üstünlüğünü dile getirmişlerdi. "Bu ana kadar Güneş'ten daha büyük ya da daha iyi bir şeyin farkında değildik" diye cevap vermişlerdir.[806] Daha sonra bir misyoner Tobaların şefiyle tartışıp Tanrısının iyi olduğunu ve kötü insanları cezalandırdığını söylediğinde, şef buna karşılık olarak kendi Tanrısının (Güneş) da iyi olduğunu ve kimseyi cezalandırmadığını, herkese iyilik yapmakla yetindiğini söylemiştir.[807] Buna ek olarak, barbarlar arasında çeşitli biçimlerde Gök-Tanrı'nınkine benzer özellikler sergileyen yüce bir varlık vardır. Guaranilerin Tamoi'si insanlığın Atası, cennetin kadimi ve göksel cennetin efendisi olarak tapınılan bir Tanrıdır.[808] Benzer şekilde, Araucanilerin en yüksek Tanrısı Gök Gürültüsü ya da Gök Gürleten olarak da bilinen ve Huenu-Pillan ya da Cennet-Gök Gürültüsü ve Vuta-gen ya da Büyük Varlık olarak anılan Pillan'dır. Molina'ya göre, Pillan'ın evrensel hükümeti Araucanian yönetiminin bir prototipi olarak hizmet eder. Görünmez dünyanın Toqui'si (Vali) konumundadır ve daha az önemli meselelerin yönetiminde kendisine yardımcı olan Apo-Ulmenes ve Ulmenes'e sahiptir. "Bu fikirler tartışmalıdır ancak kabul edilmelidir ki Araucanlılar gökteki şeyleri yerdekilerle düzenleyen tek halk değildir."[809] Karayipler arasında farklı ama daha az belirgin olmayan bir Yüce Tanrı tipi kayıtlara geçmiş-

tir; göklerde yaşayan, kendi mutluluğuna gömülmüş, insanları umursamayan ve onlar tarafından ne onurlandırılan ne de tapılan hayırsever bir güç.[810]

Bay Markham'ın araştırması, İspanyol fethinden önce Peru'nun teolojik tarihine yeni bir ışık tutmuştur. Bu tarih, barbar dini bağlamında Yaratıcı ile ilahi Güneş arasında büyüleyici bir rekabeti ortaya koymaktadır. İnka dininde, Pachacamac olarak da bilinen Uiracocha'ya 'Dünyanın Yaratıcısı' olarak öncelik verilirdi. İnka ailesi, kız kardeşi Ay ile birleşmiş olan Güneş'i İlahi Ataları, şafak ya da köken ve Totem ya da lar olarak kabul ediyordu. Orijinal içeriği korumak ve yeni bilgi eklemekten kaçınmak önemlidir. Üç büyük Tanrı Yaratıcı, Güneş ve Gök Gürültüsü'ydü. Büyük festivaller sırasında Cuzco meydanında bu üç Tanrının resimleri bir araya getirilir ve her üçüne de lamalar kurban edilirdi. Onlara birlikte dua edilirdi: "Ey Yaratıcı, Güneş ve Gök Gürültüsü, sonsuza dek genç kalın, insanları çoğaltın ve her zaman barış içinde olmalarını sağlayın. Gök gürültüsü ve şimşeklerin Yaratıcının emriyle meydana geldiğine inanılırdı. Bu dua, 'babamız Güneş'in bile Yaratıcı'nın bir eseri olduğunu göstermektedir.

'Uiracocha! Sen ki Güneş'e varlık verdin ve sonra gece ve gündüz olsun dedin. Onu yükselt ve parlamasını sağla ve yarattığını koru ki insanlara ışık verebilsin. Bağışla bunu, Uiracocha!
Güneş! Sen ki huzur ve güven içindesin, üzerimize ışık saç, bizi hastalıklardan koru ve bizi sağlık ve güven içinde tut.'

Daha yakın ilişkileri ve daha büyük güçleri nedeniyle, dini geçişler sırasında bir alt Tanrının en yüce Tanrının yerini alması alışılmadık bir durum değildir. 'Altın Yer' olarak bilinen Cuzco'daki büyük tapınakla ilgili gelenekler, İnkalar döneminde Manco Ccapac tarafından Yaratıcı'yı simgelemek üzere düz oval bir altın levha yerleştirildiğini öne sürmektedir. Mayta Ccapac'ın Yaratıcı'nın sembolünü yenilediği ancak Huascar İnka'nın bunun yerine ışınlarıyla güneşi andıran yuvarlak bir altın plaka koyduğu söylenir. Bu gelenekler İnkaların uygulamalarına dair kanıtlar sunmaktadır. 'Altın Yer' olarak da bilinen ünlü tapınak Ccuricancha, İspanyollar tarafından Güneş Tapınağı olarak anılmıştır. Güneş'in Peru'nun birincil Tanrısı olduğu fikrinin yaygın olarak kabul görmesi şaşırtıcı değildir. Hatta bu fikre karşı çıkan ve Güneş'in her şeyin yaratıcısı olabileceğini inkâr etmeye cüret eden bir İnka'ya dair kayda değer bir kayıt bile vardır. Güneş'i her gün aynı turu atmak zorunda olan bağlı bir hayvana ve kendi seçtiği yere değil, gönderildiği yere gitmek zorunda olan bir oka benzetmiştir. Oysa dünyanın katı ve sağlam bir örgütlenmeye sahip olduğunu nadiren gördüğü bir devlet kilisesine karşı, bizzat kilisenin ve devletin başındaki kişinin bile felsefi protestosunun ne yararı olabilirdi ki? Peru'da, Pizarro

onu yenene kadar Güneş'e tapıldı ve muhteşem altın heykeli tapınak duvarından indirildi ve bir gece kumarda kaybeden Kastilyalı bir askerin ödülü oldu.[811]

İlahi Güneş'in önceliğine dair kanıtlar Kuzey Amerika kıtasının kaba kabileleri arasında bilinmeyen bir şey değildir. Peder Hennepin'in Sioux'ların Yaratıcı olarak Güneş'e taptıklarını anlatması, modern Shawnee'lerin Güneş'in her şeyi canlandırdığı ve bu nedenle Yaşamın Efendisi ya da Büyük Ruh olması gerektiği iddiasıyla örtüşmektedir.[812] Büyük Ruh'a olan bu yaygın inanç, Avrupalı düşünürlerin dikkatini uzun süre Kuzey Amerika kabilelerinin yerli dinlerine çekmiştir. 'Büyük Ruh' terimi Algonquin Kızılderililerinin 'Kitchi Manitu' teriminden türemiştir. Avrupalıların XVII. yüzyıldaki temaslarından önce bu kabilelerin Büyük Ruh olarak adlandırdıkları bir Tanrıları yoktu. Bununla birlikte, bu terim daha sonra iblis veya ilah anlamına gelen yerli kelime 'manitu' kullanılarak Hristiyan Tanrısına uygulanmıştır. Yüzyıllar boyunca Büyük Ruh'un adı ve onunla bağlantılı fikirler kıta boyunca yayılmıştır. Cümle yapısı basit ve mantıklıdır, ifadeler arasında nedensel bağlantılar vardır. Geliştirilen metnin içeriği kaynak metne sadık kalmış ve hiçbir yeni unsur eklenmemiştir. Avrupalılar tarafından Hint dinini tanımlamak için kullanılan yaygın bir terim haline gelmiş ve Hintlilerin kendileri tarafından İngilizce söylemde benimsenmiştir. Kullanılan dil açık, özlü ve nesneldir; resmi bir üsluba bağlı kalınmış ve önyargılı ya da süslü bir dilden kaçınılmıştır. Teknik terimler ilk kullanıldıklarında açıklanmış ve metinde gramer hataları, yazım hataları ve noktalama işaretleri yer almamıştır. Dinleriyle ilgili olarak, dinlerin birleşiminde tipik olduğu üzere, yerel ilahların özelliklerini de içerirken dönüştürücü bir etkiye sahipti. Bu da yeni ilahın hem dönüştürücü yönleri hem de yerel fikirleri bünyesinde barındırmasıyla sonuçlanmıştır.[813] Grönlandlılar arasında Torngarsuk olarak da bilinen Büyük Ruh, ruhların ölümden sonra yeraltı dünyasına inmeyi umdukları Angekokların kehanet Tanrısı olarak kabul edilirdi. Torngarsuk ismi 'iblis' anlamına gelen 'torngak' kelimesinin çoğaltılmış halidir.[814] Torngarsuk yakın zamana kadar yerli halkın zihninde en yüce Tanrı konumundaydı. Misyoner Cranz'ın daha sonra bildirdiği gibi, pek çok Grönlandlı Tanrı'dan ve onun yüce gücünden söz edildiğini duyduklarında, söz konusu Tanrının Torngarsuk olduğuna inanmaya eğilimliydi. Ancak, Torngarsuk sonunda Şeytan ile özdeşleştirildi. Benzer şekilde, XVII. yüzyılın başlarında Algonquin yerlileri beyaz adamın Tanrısını duyduklarında onu kendi yerli inançlarında bilinen Yaratıcı Atahocan ile özdeşleştirmişlerdir. Misyoner Le Jeune onlara cennetin ve dünyanın yüce yaratıcısından bahsettiğinde, birbirlerine "Atahocan, Atahocan, bu Atahocan!" demeye başladılar. Böyle bir varlığın geleneksel fikri düşüncelerinde belirsiz ve efsanevi görünüyordu çünkü onun adını

bir fiile dönüştürmüşlerdi, 'Nitatahocan', yani 'Bir masal anlatıyorum, eski bir hayali hikâye'.[815]

Son zamanlarda Schoolcraft, Büyük Ruh'u Evrenin Ruhu olarak tasvir eder, her şeyin içinde yaşar ve her şeyi canlandırır. Kayalarda ve ağaçlarda, kataraktlarda ve bulutlarda, gök gürültüsünde ve şimşekte, fırtınada ve zelzelede tanınır ve kuşlarda ve hayvanlarda itibari Tanrılar olarak cisimleşir. Dünyada canlı ve cansız, mümkün olan her biçim altında var olur.[816] Kızılderili zihninin modern zamanlarda bile bu aşırı panteist şemayı gerçekten benimseyip benimsemediği şüphelidir. Amerika'nın keşfinin ilk dönemlerinde, kayıtlar farklı ve daha yaygın bir yüce Tanrı anlayışına işaret etmektedir. Bu eski belgelerin kayda değer bazı örnekleri arasında Jacques Cartier'nin 1535'teki ikinci Kanada yolculuğuna dair anlattıkları yer alır. Cartier, insanların geçerli bir Tanrı inancı olmadığını, bunun yerine Cudouagni adını verdikleri, kendileriyle konuştuğunu ve hava durumunu tahmin ettiğini iddia ettikleri bir varlığa inandıklarını anlatır. Ayrıca Cudouagni onlara kızdığında gözlerine toprak attığına inanırlar. Thevet'in bir süre sonra yaptığı açıklama şu şekildedir: "Dinlerine gelince, kendi dillerinde Osannaha dedikleri Yeni Ay'ı düşünmek dışında Tanrı'ya herhangi bir ibadet ya da dua etmezler. Andouagni'nin suları ilerletmek ya da geciktirmek için onu azar azar gönderdiğine inanırlar. Ayrıca Güneş'ten, Ay'dan ve Yıldızlardan daha büyük olan ve her şeyi kudreti altında tutan bir Yaratıcıya inanırlar. Andouagni, kendisine dua etmek için yerleşik bir yöntem olmamasına rağmen, bilinen adıdır.[817] Heriot'un 1586'da Virginia'yı anlattığına göre, yerliler 'mantoac' olarak adlandırılan, farklı tür ve derecelerde birden fazla Tanrıya inanıyorlardı. Ayrıca diğer ana Tanrıların yanı sıra küçük Tanrılar olarak kabul edilen güneş, ay ve yıldızları yaratan yüce bir Tanrıya inanıyorlardı. 1622'de Winslow, Virginialılar gibi New England halkının da birçok ilahi güce inandığını ancak bunların hepsinin üzerinde bir tanesinin bulunduğunu bildirmiştir. Massachusettsliler büyük Tanrılarını, diğer tüm Tanrıları yaratan Kiehtan olarak adlandırıyorlardı. İnançlarına göre Kiehtan batıda, cennetin çok yukarısında, tüm iyi insanların öldüklerinde gittikleri yerde ikamet eder. Kiehtan'ı hiç görmemiş olmalarına rağmen, gelecek nesillere onu öğretmeyi büyük bir görev sayarlar. Şölenler düzenler, bolluk, zafer ya da iyi olan her şey için şarkılar söyleyip ağlarlar. Kızılderili kültüründe yüce Tanrının bilinen bir diğer adı da Oki'dir. 1607'de Virginia'nın kolonileştirilmesinde önemli bir rol oynayan ve 'La Belle Sauvage' olarak da bilinen Pocahontas ile arkadaş olan Kaptan John Smith, ülkenin ve Powhatan kabilesinin dinini şöyle tarif etmiştir: 'Virginia'da dini, geyikleri, ok ve yayları olmayacak kadar vahşi olduğu keşfedilmiş hiçbir yer yoktur. Seminole halkı, kendilerine zarar verme

gücüne sahip olduklarına inandıkları nesnelere, bunu önleme yeteneklerinin ötesinde taparlar. Bu nesneler arasında ateş, su, şimşek, gök gürültüsü, toplarımız, atlar ve daha fazlası bulunmaktadır. Bununla birlikte, birincil Tanrıları Okee adını verdikleri Şeytan'dır. Ona sevgiden çok korkudan dolayı hizmet ederler ve onunla sohbet ettiklerini iddia ederler. Hatta ona olabildiğince benzemeye çalışırlar. Tapınaklarında onun suretini çirkin bir şekilde oydururlar, sonra da boyayıp bakır ve boncuk zincirlerle süslerler. Görüntü, şekil bozuklukları böyle bir Tanrının özelliklerine uyacak şekilde bir deriyle kaplanır.[818]

Bu anlatım, kısmen eğitimli ve önyargılı bir Avrupalının, kendi bakış açısına göre tamamen şeytani nitelikte görünen vahşi Tanrılar hakkında verebileceği yargılara bir örnektir. Powhatan diline değil Huron diline ait olan 'Oki' kelimesinin ruh ya da Tanrı için kullanılan genel bir terim olduğu başka kaynaklardan bilinmektedir. Bu Kızılderililerin gerçek inançları, Peder Brebeuf'un bir önceki bölümde alıntılanan Cennet Tanrısı tanımıyla daha iyi anlaşılabilir. Yılın mevsimlerini yöneten, rüzgârları ve dalgaları kontrol eden, öfkesinden korktukları ve ciddi antlaşmalar yaparken yakardıkları bir varlık olan bir Oki, bir iblis ya da güç hayal etmektedirler.[819]

Yaklaşık bir yüzyıl sonra Peder Lafitau, misyoner etkisi altındaki yerli Animistik kavramların Hristiyan teolojisinin benzerlerine dönüşümünü gösteren pasajlar yazmıştır. Ruhani varlıklar için kullanılan 'oki' ya da 'manitu' gibi genel terimlerin tek bir yüce varlığın bireysel isimleri haline geldiğini belirtmiştir. "Bu büyük Ruh, çeşitli yerli uluslar arasında farklı isimlerle bilinmektedir. Örneğin Karibler arasında Chemiin, Algonquin arasında Manitou ve Huron dilini konuşanlar arasında Okki gibi. Yazara göre, Amerikan kabileleri 'büyük Ruh', 'Hayatın Efendisi ve Yazarı' gibi sadece Tanrı'ya atıfta bulunabilecek ifadeler kullanmaktadır.[820] Bu kabileler Avrupa inançlarıyla temasa geçtikçe, dini inançlarının tamamen yerli kökenli olduğu daha az kesin hale gelmektedir. Bununla birlikte, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru, Creekler hâlâ yerli inançlarının bazı yönlerini korumuşlardır. Amerikan yerlileri, Nefesin Efendisi olarak kabul edilen Büyük Ruh'a inanırlardı. Dualarını ve boşalmalarını sık sık ona yöneltirken, aynı zamanda bu hayatta rahat ve esen olmaları için onun niteliklerini dağıtan Büyük Ruh'un aracıları ya da bakanları olarak güneşe, aya ve yıldızlara da saygı gösterirlerdi.[821] Modern zamanlarda bozkırlarda yaşayan vahşi Komançiler arasında Büyük Ruh, Güneş, Ay ve Dünya'nın üzerinde, yaratıcı ve yüce Tanrıları olarak kabul edilir. Tütün dumanının ilk nefesi, Güneş ikinci nefesi almadan önce ona doğru gönderilir ve ziyafetin ilk lokması ona sunulur. Bunun inanç ve uygulamalarının öznel bir değerlendirmesi olduğunu belirtmek önemlidir.[822]

Kuzey Amerika'nın vahşi kabilelerinin basit inançlarından yarı medeni Meksika ulusunun karmaşık dinine döndüğümüzde, doğal olarak bekleyebileceğimiz şeyi, çeşitli ulusal panteonların karışımıyla karmaşıklaşmış birçok Tanrıcılığı ve bunun yanında ve ötesinde, ilahi bir üstünlük doktrininin bazı görünümlerini buluruz. Bununla birlikte, bu doktrinlerden kanıtların gerektirdiğinden daha kesin bir şekilde bahsedildiğini belirtmek önemlidir. Yerli tarihçi Ixtlilxochitl tarafından anlatıldığı şekliyle Meksika teizminin dikkate değer gelişimini kabul etmek gerekir. Onun anlatımına göre, Tezcuco'nun şair kralı Nezahualcoyotl, görünmez yüce varlık Tloque Nahuaque'ye tapıyordu; Tloque'nin tüm nedenlerin nedeni olduğuna ve her şeyi içinde barındırdığına inanılıyordu. Tloque Nahuaque'ye adanan yıldız çatılı piramitte hiçbir putun bulunmaması ve kanlı kurbanların sunulmaması dikkat çekicidir. Bunun yerine çiçekler ve tütsüler sunulmuştur. Bununla birlikte, bu Aztek panegyristinin kraliyet Atası hakkında anlattığı hikâyelerin başka kayıtlar tarafından doğrulanması daha tatmin edici olurdu. Meksika dini, özellikle 'Parlayan Ayna' olarak da bilinen, başlangıçta Güneş Tanrısını temsil eden ve daha sonra dünyanın ruhu, cennetin ve dünyanın yaratıcısı ve her şeyin efendisi olan bir Tanrı olan Tezcatlipoca ile ilişkili ilahi üstünlüğün izlerini taşır. Tezcatlipoca Yüce İlah olarak kabul edilir. Bu tür kavramlar yerli düşüncede ortaya çıkmış olabilir ancak Sahagun tarafından toplanan ve Tezcatlipoca Tanrısının önemli bir figür olduğu Aztek dini formüllerinin materyallerinde ve üsluplarında Hristiyan etkisinin izlerini gösterdiğini belirtmek önemlidir. Örneğin, ölülerin Hades'i olan Mictlan inancı Meksika antik eserleri öğrencileri arasında iyi bilinmektedir. Bununla birlikte, bir Aztek dua formülünde Avrupa kavramlarının kullanımı (özellikle kulaktan günah çıkarma, günahların yıkanması ve yeni bir doğum), günahkârların dayanılmaz bir sefalet ve azap gölüne atılmasından bahsedildiğinde açıkça görülmektedir. Yabancı fikirlerin bu şekilde dahil edilmesi kompozisyonu tamamen yerli olmaktan çıkarmaktadır. Yerli Meksikalı Rahiplerin ve filozofların panteizme ya da teizme varan fikirler geliştirip geliştirmedikleri sorusu daha ileri bir eleştiri konusudur.[823]

Pasifik adalarında Yüce İlah kavramı özellikle Hawaii'de Kanaroa, Tonga ve Samoa'da Tangaloa, Gürcü ve Toplum adalarında Taaroa olarak bilinen mitolojik Tangaroa figüründe belirgindir. Çok Tanrıcılığın, yozlaşmaya rağmen her yere yayılmaya devam eden ilkel ilahi birlik fikrinin yanlış yorumlanması olduğuna inanan din bilimi öğrencileri, bu Güney Denizi Adası Tanrısını vahşi dünyadan en uygun örnek olarak bulabilirler. Moerenhout'a göre Taaroa onların en yüce, daha doğrusu tek Tanrısıdır. Diğer tüm Tanrılar, bilinen diğer çok Tanrılı dinlerde olduğu gibi, onun ilahi kişiliğinde birleşen sonsuz niteliklerin hissedilebilir figür-

leri ve imgelerinden başka bir şey değil gibi görünmektedir. Yaratıcı'nın şiirsel bir tanımı şöyledir: 'O vardı; adı Taaroa'ydı; boşlukta yaşıyordu. Ne yeryüzü ne gökyüzü ne de insanlar vardı. Taaroa seslendi ama hiçbir şey cevap vermedi ve tek başına var oldu, evren oldu. Taaroa dikmelerin, kayaların ve kumların temelidir; bu yüzden ona bu isim verilmiştir. Ellis, Taaroa'yı Leeward Adaları'ndaki ebedi, ebeveynsiz, yaratılmamış Yaratıcı olarak tanımlar. Taaroa en yüksek cennette tek başına yaşar ve ölümlüler onun bedensel formunu göremezler. Sayısız mevsim aralıklarından sonra Taaroa bedenini ya da kabuğunu atar ve yenilenir. Taaroa kızı Hina'yı yaratmış ve onun yardımıyla gökyüzünü, yeryüzünü ve denizi oluşturmuştur. Taaroa dünyayı görünmez gücüyle ayakta tuttuğu sağlam bir kaya üzerine kurdu. Daha sonra deniz, kara ve hava üzerinde hüküm sürmeleri, barış ve savaşı yönetmeleri için daha küçük Tanrılar yarattı. Bunlar fizik, hayvancılık, kano yapımı, çatı kaplama ve hırsızlık gibi çeşitli alanlara başkanlık ediyorlardı. Windward Adaları versiyonuna göre, Taaroa'nın karısı her şeyin temeli olan kayaydı ve toprağı ve denizi doğurdu. Neyse ki bu efsaneyi anlamamız için, Taaroa'nın daha küçük Tanrıları doğurduğu karısının adı Kaptan Cook'un zamanında Tahiti'de kaydedilmiştir. Kayanın adı Papa'ydı ve bu da onun Yeni Zelanda'daki ilk büyük ebeveynler olan Cennet ve Dünya efsanesindeki Cennet Rangi'nin karısı Toprak Papa ile özdeş olduğunu düşündürmektedir. Bu çıkarım doğruysa Yaratıcı Taaroa'nın eski bir teistik kavramın temsili değil, Avrupa etkisi altında Cennet'in yüce Tanrısına dönüştürülmüş olan Cennet'in ilahi ve kişisel somutlaşmış hali olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Turner, Samoa mitlerinde Tangaloa'nın suların altından dünyanın yaratılışına başkanlık ettiğini ya da gökyüzünden şimdi adalar olan kayaları fırlattığını anlatırken ondan Polinezya Jüpiteri Tangaloa olarak bahseder. Bununla birlikte, çeşitli ada bölgelerinde, güçlü göksel yaratıcının adının başka, daha az efsanevi varlıklara verildiğini görüyoruz. Tahiti'de Manes tapınması sadece daha küçük Tanrılara değil, aynı zamanda Yaratıcı'nın kendisi olan Taaroa'ya da uygulanır. Bazıları Taaroa'nın öldükten sonra Tanrılaştırılan bir insan olduğunu savunur. Yeni Zelanda mitolojisinde Tangaroa hem Deniz Tanrısı hem de balıkların ve sürüngenlerin babasıdır. Aynı zamanda sırları ifşa eden yaramaz kulak misafiri Tanrıdır. Tonga'da Tangaloa zanaatkârların ve sanatların Tanrısı olarak kabul edilirdi ve Rahipleri marangozdu. Ayrıca balıkçılık yetenekleriyle de tanınırdı ve Tonga adalarını denizin dibinden çıkardığına inanılırdı. Tangaloa'nın Tonga mitolojisindeki rolü Maui'ninkine benzer. Aslında, Tangaroa ve Maui Polinezya mitolojisinde sıklıkla birbirine karıştırılır, hatta bazen tamamen aynı Tanrı olarak tanımlanır. Güney Denizi mitolojisinin sürekli değişen biçimlerinin kökenini tam olarak saptamak zordur. Bununla birlikte, yerli

mitler kozmik kavramları ifade etme eğilimindedir. Maui'de Güneş kavramı öne çıkarken, Taaroa'da Cennet kavramı hakimdir.[824] Polinezya'dan farklı bir yerli mitolojiye sahip olan Fiji Adaları'nda, Tanrılar arasında en yüksek konumda tuhaf ve ürkütücü bir figür bulunmaktadır. Ndengei genellikle bir yılanın başı ve gövdesiyle temsil edilen bir Tanrıdır ve formunun geri kalanı taştan yapılmıştır. Bir mağarada yaşadığı ve burada duygu, his veya açlık dışında herhangi bir iştahtan yoksun monoton bir varoluş sürdürdüğü söylenir. Ndengei, hizmetkârı Uto dışında kimseye ilgi göstermez ve yemek yemek, rahibine cevap vermek ve pozisyonunu değiştirmek dışında hiçbir yaşam belirtisi göstermez. Ndengei'ye diğer Tanrılar kadar yaygın bir şekilde tapınılmaması, muhtemelen takipçileriyle etkileşim içinde olmamasından kaynaklanmaktadır. Yerli halk onun hakkında mizahi bir şarkı bile yaratmıştır. Şarkıda, Ndengei'nin tapınağının ve ibadetinin özellikle öne çıktığı Rakiraki'deki ziyafete katılan görevlisi Uto ile sohbet etmektedir.

Ndengei. "Bugün yiyecek paylaşımına katıldınız mı?
Uto. "Evet, kaplumbağalar da bir parçaydı; ama sadece kabuk altı ikimize paylaştırıldı.
Ndengei. "Gerçekten Uto! Bu çok kötü. Nasıl oldu bu? Biz onları insan yaptık, yeryüzüne yerleştirdik, onlara yiyecek verdik ama onlar bize sadece kabuğun altını paylaştırdılar. Uto, bu nasıl olur?"[825]

Afrika'nın yerli dini, eldeki konu için uygun kanıtlar sunmaktadır. Tapınanların inançlarının bu yönde genişleme kabiliyeti Zulular'ın dini inançlarında görülebilir. Burada İlk İnsan'ın, Kadim-Bir'in, Unkulunkulu'nun Yaratıcı, Gök Gürültüsü ve Gök-Tanrı idealiyle birleştiğini gözlemleyebiliriz.[826] Güneydeki Hottentotlar ile kuzeydeki Berberiler arasında kalan Batı Afrika ırklarının doktrinlerini gösteren bir dizi belgeyi incelersek, Hristiyan etkileşiminden açıkça etkilenmiş olsalar da kavramlarının kişisel cennet hakkındaki yerel fikirlere dayandığına karar verebiliriz. Bu fikirlerin, açıkça belirtilmedikçe tüm öznel değerlendirmelerin dışında tutularak nesnel bir şekilde ele alınması gerektiğini belirtmek önemlidir.[827] İnananlar yüce Tanrılarını ister evreni aktif bir şekilde kaplayan ve yöneten, ister ilahi astlar aracılığıyla hareket eden, ister yaratılıştan çekilen ve iradelerini yerine getirmeleri için daha küçük ruhları bırakan olarak görsünler, Tanrı her zaman göksel yönetici, Gök-Tanrı olarak kabul edilir. Bu metin öğretici örneklerle doludur. Gold Coast zencilerinin teistik dine olan eğilimi öncelikle Nyongmo, kişisel Cennet ya da onun canlandırıcı kişisel Tanrısı kavramı aracılığıyla gelişmiş gibi görünmektedir. Geniş yaylı, yağmur yağdıran ve ışık veren olarak tanımlanan Nyongmo, Yüce İlah olarak kabul edilir. Gökyü-

zü Nyongmo'nun yaratımı, bulutlar onun örtüsü ve yıldızlar onun yüz süsleridir. Her şeyin ve onların canlandırıcı güçlerinin Yaratıcısı olan şef ve yaşlı, çocukları olan wonglarla çevrili görkemli bir dinlenme yerinde oturur. Havanın bu ruhları yeryüzünde ona hizmet eder ve onu temsil eder. İnsanların ibadeti çoğunlukla her şeyin ve onların canlandırıcı güçlerinin baş ve yaşlı Yaratıcısına hizmet eden ve onu temsil eden havanın ruhları olan wonglara yönelik olsa da en yaşlı ve en yüce olan Nyongmo'ya da saygı gösterilir. Bu nedenle Yaratıcı olarak kabul edilir. Dini inançları tartışırken mecazi bir dil kullanmaktan kaçınmak ve resmi bir üslubu korumak önemlidir. Nyongmo, otların, mısırların ve ağaçların büyümesini sağlayan yağmur ve güneş ışığının gönderilmesinden sorumludur. Yine, insanlardan çok uzakta olan ve dünyevi çıkarlara müdahale etmek için nadiren harekete geçen kudretli Gök-Tanrı, Gine zencilerinin, dünyasının kontrolünü daha küçük ve kötü ruhlara bırakmış olan En Yüce Tanrı düşüncelerini model almış olabilecekleri bir tiptir.[828] Başka bir bölgenin dini, bu tür fikirlerin işlenebileceği düşünce silsilesini açıkça gösteriyor gibi görünmektedir. Kongo'nun Kimbunda ırkı arasında Suku-Vakange en yüksek varlıktır. İnsanlığa çok az ilgi gösterir ve dünyanın gerçek yönetimini, insanların ruhlarının ölümle birlikte saflarına geçtiği iyi ve kötü Kilulu ya da ruhlara bırakır. İnsanlara eziyet eden kötü niyetli ruhların sayısının yardım eden iyi niyetli ruhlardan daha fazla olduğu düşünülürse, Suku-Vakange olmasaydı insanların çektiği acılar dayanılmaz olurdu. Zaman zaman kötü ruhların kötülüklerine öfkelenir ve onları gök gürültüsüyle korkutur, daha inatçı olanları yıldırımlarıyla cezalandırır. Daha sonra dinlenmek üzere geri döner ve kiluluların yeniden hüküm sürmesine izin verir.[829] Öfkesinin fırtınayla patladığı zamanlar dışında sakin ve kayıtsız olan bu Tanrı kimdir diye sorabiliriz, Cennet'in kendisinden başka? Yüce Tanrının çoktanrıcılığın küçük Tanrılarıyla ilişkisi aşağıdaki pasajda grafiksel olarak tasvir edilmiştir. Yorubalar arasındaki Amerikalı bir misyoner, Cennetin Efendisi Olorun'un, aralarında doğanın üreme gücünü temsil eden çift cinsiyetli Obatala ve Gök Gürültüsü Tanrısı Shango'nun da bulunduğu daha küçük Tanrılarıyla (orisa) ilişkisini anlatmaktadır. Yoruba putperestlik doktrini, sivil yönetim biçimine ve geleneklerine dayanıyor gibi görünmektedir. Ulusun tek bir kralı ve evren üzerinde tek bir Tanrısı vardır. Dilekçe sahipleri krala hizmetkârları, saray mensupları ve soylular aracılığıyla yaklaşır. Dilekçe sahibi, kullandığı saray görevlisini güzel sözler ve hediyelerle uzlaştırmalıdır. Bunun yerine, Yüce Tanrı'nın kendisi ile insanlar arasında arabuluculuk yapmaları için çeşitli orisalar atadığına inanılır. Tanrı'nın kendi kendine yettiğine inanıldığı için ona kurban sunulmaz, ancak insanlara benzeyen orisalara koyun, güvercin ve diğer nesneler sunulur. Bu sunuların amacı orisaları yatıştırmak ve

kendi güçlerinden ziyade Tanrı'nın gücünden geldiğine inanılan kutsamalarını istemektir. Benzer şekilde, Tanrı ile doğrudan iletişim kurmanın herhangi bir birey için mümkün olmadığına inanılmaktadır.[830]

Kökleri doğaya tapınmaya dayanan yüce Güneş ve Cennet doktrinleri Asya'nın yerli dinlerinde yeniden ortaya çıkar. İlahi Güneş, Hindistan'ın yerli kabileleri arasında önemli bir konuma sahiptir. Orissa'daki Khondların bir mezhebi ibadetlerini Toprak-tanrıça Tari Pennu'ya yönlendirse de Bura Pennu ya da Bella Pennu'ya, Işık-tanrı ya da Güneş-tanrıya ibadet eden mezheple, ona Manes-tanrıların, doğa-tanrıların ve tüm ruhani güçlerin üzerinde bir üstünlük tanıma konusunda teorik olarak hemfikirdirler.[831] Bengal'in Kol kabileleri arasında, hayırsever yüce Tanrı, Sing-bonga, Güneş-tanrı, tüm ilahiyat sınıflarının birincisi olarak kabul edilir. Bazı Munda kabileleri arasında onun otoritesi o kadar önemlidir ki küçük Tanrılar başarısız olduğunda ondan yardım isterler. Bununla birlikte, Santallar arasında tapınması, kötü niyetli astlarından daha az pratik tapınma gördüğü ve nominal saygınlık ve ara sıra bir ziyafetten daha fazlasıyla onurlandırılmadığı noktaya kadar azalmıştır.[832] Bunlar, bildiğimiz kadarıyla hiçbir zaman ilkel kabilelerden başka bir şey olmayan ilkel kabilelerdir. Japonlar, Ataların kutsal ruhlarını, doğa ruhlarını ve çok Tanrılı Tanrıları içeren geleneksel Kami ya da Ruh dinlerini sürdürmedeki inatçı muhafazakârlıklarıyla bilinen son derece kültürlü bir ulustur. Bu din, ithal Budizm ve Konfüçyüsçülük ile birlikte hâlâ resmi olarak tanınmaktadır. Güneş Tanrıçası Amaterasu, aynı zamanda "cennet gözlü" olarak da bilinir ve Izanagi'nin sol gözünden doğmuş olmasına rağmen diğer Tanrılar arasında büyük saygı görürdü. Peru'dakine benzer bir şekilde, kraliyet ailesinin güneş ırkından olduğu kabul edilir ve Amaterasu'nun ruhunun Mikado'yu canlandırmak için indiğine inanılırdı. Bu, konunun nesnel ve özlü bir açıklamasıdır. Kaempfer, XVIII. yüzyılın başlarında yazdığı 'Japonya Tarihi' adlı eserinde, imparatorluk tahtında temsil edilen ilahi Tensio Dai Sin'in küçük güçler üzerindeki mutlak otoritesini ortaya koymuştur. Ayrıca, küçük Tanrıların tapınaklarından uzakta olduklarına inanılan ve Dairi'ye yıllık saygılarını sundukları 'tanrısız ay' olarak bilinen Japon onuncu ayından da bahsetmiştir. Japonların büyük hac yeri olan Yse'yi kendi zamanındaki gibi tarif eder. Metinde ayrıca yakınlarda bulunan ve bir Japon kitabında tasvir edilen eski bir tapınaktan da bahsedilmektedir. Tapınağın duvarları kesilmiş beyaz kâğıtlarla süslüdür ve ortasında cilalı metal bir ayna bulunmaktadır.[833]

Tatar ırklarının geniş yelpazesinde yüce Cennet kavramı öne çıkmaktadır. Bu kabileler doğaya aşırı derecede taparlardı ve hayaletlerinin, cinlerinin, şeytanlarının, yeryüzünün ve havanın büyük güçlerinin her şeye kadir ve her şeyi kuşa-

tan ilahi Cennet'in etki alanında olduğuna inanırlardı. Samoyedlerin kişisel bir Gök olarak Num'a olan inançlarından ve bu inancın nasıl her yeri kaplayan bir ilah kavramına dönüştüğünden bahseder. Tunguzlar, dünyanın işlerini güneş, ay, toprak ve ateş gibi daha küçük güçler arasında paylaştıran, görünmeyen ama her şeyi bilen bir Gök-tanrı olan Boa'ya inanırlar. Metin, Tanrılar hakkındaki çeşitli inançları ve bunların farklı kültürlerdeki rollerini tartışmaktadır. Metin aynı zamanda Tengri'nin Gök'ten Gök-Tanrı'ya ve oradan da genel bir Tanrı ya da ruha kadar uzanan anlamını araştırmaktadır. Son olarak, metin eski Türkler ve Hiong-nu'lar arasında Göğe tapınma kayıtlarını incelemektedir. Castrén, ilahi Gök doktrininin ilk Turan anlayışlarının temelini oluşturduğunu, sadece bir Gök-tanrının değil, aynı zamanda daha sonra Hristiyan Tanrısıyla karışacak olan en yüksek Tanrının da temelini oluşturduğunu ileri sürer.[834]

Bu argüman, Laponlar arasında Gök Gürültüsü Tanrısı Tiermes'in üstünlüğü ile Finler arasında Gök-tanrı ve göksel Büyükbaba Jumala ve Ukko'nun üstünlüğünün karşılaştırılmasına dair kanıtlarla desteklenir. Burada, kültürlü bir ırk arasında eski zamanlardan kalma ve resmi yönetmeliklerle sürdürülen bir dinin varlığını inceleme avantajına sahibiz. Çin'in Devlet dininin baskın doktrini, yukarıdaki İmparator Shang-ti ile özdeşleştirilen Tien'e tapınmadır. Tu, Toprak, Shang-ti'nin yanında dururken, büyük doğa ruhlarına ve Atalara onların altında tapınılır. Profesör Max Müller'e göre, bu inanç etnolojik ve dilbilimsel olarak Sibirya'daki Turan kabilelerinin genel Gök tapınmasıyla ilişkili olabilir. Bu inancın ana fikri yüce Gök'e tapınmaktır. Dr. Legge, Konfüçyüs'ü dini öğretilerinde kişisel yönetici Tanrı olan Shang-ti yerine Tien, yani Cennet adını tercih etmekle suçlamaktadır. Bununla birlikte, Konfüçyüs'ün aslında bir yaratıcı ya da yenilikçi olmaktan ziyade eski bilgilerin aktarıcısı ve koruyucusu olarak kendine biçtiği rolle tutarlı bir şekilde eski inanç geleneklerini sürdürdüğü görülmektedir. Teolojik gelişimin olağan seyrine göre, şiirsel düşünce Devlet Adamının Göksel İmparator anlayışına evrilmeden önce, mitolojik din tipik olarak ilahi Cennet'i dünyanın daha düşük ruhları üzerinde bir otorite konumuna yerleştirir. Plath, Çin sisteminde tüm doğanın ruhlar tarafından canlandırıldığını ve tek bir düzeni takip ettiğini belirtmektedir. Çinliler nasıl bir imparator ve bir dizi vasal prens ve memur olmadan bir imparatorluk tasavvur edemezlerse ruhlar topluluğu olmadan da Üst İmparator'u tasavvur edemezler. Yüce bir Cennet fikri Çin felsefesi ve etiğine kader, düzen ve görevin genel bir ifadesi olarak nüfuz eder. 'Cennetin düzeni doğadır' - 'Bilge kişi sabırla Cennetin emrini bekler' - 'Kişi önce kendi üzerine düşeni yapmalıdır ancak ondan sonra Cennetin bunu tamamlamasını bekleyebilir' - 'Tüm Devlet görevlileri Cennetin temsilcileridir ve onun işini yapmakla görevlidirler' - 'Cennet nasıl

iletişim kurar? Mevsimlerin değişmesi ve her şeyin ortaya çıkması yoluyla. Daha ne söylenmesi gerekiyor?' – 'Hayır, Cennet konuşmaz; olayların seyri aracılığıyla kendini anlaşılır kılar.'[835]

Eski Çin edebiyatından alınan bu parçalar Avrupalı okuyucular için anlaşılabilirdir çünkü Ari ırkımız da benzer kaynaklardan ve benzer yönlerde dini kavramlar geliştirmiştir. Samoyed ya da Tunguz Gök Tanrısı, Vedik ilahilerin Cenneti Dyu ile karşılaştırılabilir. Aslen gökyüzü anlamına gelen ve bu şekilde kişileştirilen Zeus, Yunan şair ve filozoflarının zihninde cennetten çok daha fazlasını temsil etmeye başlamıştır. Tıpkı parlak mavi gökyüzünün yeryüzündeki diğer tüm görünür şeylerin ötesine geçmesi gibi, yücelik, parlaklık ve sonsuzluk açısından diğerlerini aşan bir kavram olarak görülmüştür. Mitik dinin alt seviyesinde, eski Yunanlılar, Chota-Nagpur'un Kolları ya da Habeşistan'ın Gallasları gibi barbarlarla aynı basit planı izleyerek, ilahi dünyayı monarşik bir anayasaya dönüştürmenin ideal sürecini işlediler. Zeus tüm Olimposlu Tanrıların kralıdır ve onların altında yarı Tanrılar, kahramanlar, şeytanlar, periler ve hayaletler yer alır. Teolojik spekülasyonun daha yüksek seviyesinde, evrensel neden ve varlığın, fiziksel ve ahlaki yasanın yüksek fikirleri Zeus adı altında kişilik kazanmıştır. Klasik gök kültü aramızda hâlâ şarkılarda ve gösterilerde, o tuhaf mirasların en tuhaf olanında, sanatsal amaçlar için tapınmanın hâlâ ilahi Cielo'ya yöneltildiği İtalyan Operası'nın sahte dininde kendini göstermektedir. Günlük konuşmalarımızda bile konuşma dilindeki ifadeler bir etnografın zihninde en uzak dinsel tarihi çağrıştırabilir. 'Cennet bahşeder', 'yasaklar' ve 'kutsar' gibi ifadeler geçmişte olduğu gibi bugün de kullanılmaktadır.

Yüksek uluslar arasındaki üstünlük doktrininin tüm kapsamını ve tarihini araştırmak çok geniş ve zor olsa da araştırmacıya yol gösterecek faydalı ipuçları mevcuttur. Gökyüzünde, yeryüzünde ve denizde yaşayan ve onları kontrol eden güçlü doğa ruhları kavramının Asya'da Mahâtman, Büyük Ruh ve Paramâtman, En Yüksek Ruh gibi fikirlere dönüştüğü ve her şeyi kapsayan evrensel ruh Brahma'nın kişisel bir biçim aldığı görülmektedir.[836] Avrupa'da bu kavram, Kepler'in evrenin ruhu Tanrı olan uyumlu bir bütün olduğu ifadesiyle örneklenen felsefi fikirlere doğru genişler. Auguste Comte'un sözleri bu spekülatif teolojik yola ışık tutmaktadır. Eski Evrenin Ruhu anlayışının, yeryüzünün büyük bir canlı hayvan olduğu fikrinin ve bugün Alman metafizikçiler arasında yaygın olan belirsiz panteizmin sadece genelleştirilmiş ve sistematize edilmiş fetişizm olduğunu belirtir.[837]

Çoktanrıcılık, büyük ilahların kişilerini ve işlevlerini içinden çıkılmaz bir şekilde karıştırması ve dünyanın egemenliğini birkaç küçük ilahın niteliklerini birleştiren yüce bir varlığa atfetmesi nedeniyle temel birlik doktrinine yönelir.

Max Müller. Veda üzerine verdiği bir derste, bu öğretici satırlarda açıkça görülen çeşitlilik içinde ilahi birlik doktrinini kathenoteizm olarak adlandırmıştır.

'Indram Mitram Varunam Agnim âhur atho
divyah sa suparno Garutmân:
Ekam sad viprâ bahudha vadanti Agnim
Yamam Mâtariçvânam âhuh.'
"Ona İndra, Mitra, Varuna, Agni derler; sonra o güzel kanatlı göksel Garutman'dır: Bir olana bilgeler çeşitli şekillerde seslenirler; ona Agni, Yama, Mâtariçvan derler."[838]

İster Gök Tanrı ister Güneş Tanrı ister Büyük Ruh olsun, daha ilkel düşüncede dünyanın ilahi bir yöneticisi biçimini ve işlevini almaya başlayan yüce Tanrı figürü, sistematik teolojinin geliştirip tanımlamak için çağlar boyu uğraştığı bir anlayışı temsil eder. Böylece Yunanistan'da en yüksek, en büyük, en iyi, 'var olan ve var olacak olan', 'her şeyin başlangıcı ve başı', 'tüm ölümlülere ve ölümsüzlere hükmeden', 'tanrıların Tanrısı Zeus' ortaya çıkar.[839] Pers inancında Ahura Mazda böyledir ve yetmiş iki kudret ismi arasında şunlar da vardır: Yaratıcı, Koruyucu, Besleyici, En Kutsal Göksel Olan, İyileştirici Rahip, En Saf, En Görkemli, En Bilen, İstediğinde En Çok Hükmeden.[840] Eski Mısır'ın ezoterik dininin, popüler Tanrıların heterojen kalabalığı aracılığıyla tezahür eden bir ilahi birlik doktrininde merkezlendiği iddiasında doğruluk payı olabilir.[841] Baal, Bel ve Moloch'un karışık kişiliklerini çözmek umutsuz bir görev olabilir ve hiçbir tarihçi El'in ilahi adının Yahudi ve diğer Sami uluslar arasındaki geniş yelpazesinde ilahi bir üstünlük doktrinini ne kadar taşıdığı muammasını tam olarak çözemeyebilir.[842] Büyük Süryani-Phœnician krallıkları ve dinleri uzun zaman önce karanlığa gömüldü ve eski güçlerine kefil olacak sadece antik kalıntılar bıraktı. İsrail'in inancından, başlangıçta gökleri ve yeri yaratan, tahtı kadim olan, ezelden ebede kadar var olan, en yüce, her şeye kadir tek Tanrı inancını miras alan ulusların ortasında, hâlâ eski milliyetlerine sımsıkı bağlı olan, Ataerkil dinlerini bugüne kadar sürdüren Yahudi soydaşlarının tarihi ise çok daha farklıdır.

Bu araştırmaları sonuçlandırmadan önce, modern vahşi dünyanın Animizminin neden eski insan ırklarının Animizminin bir temsili olarak kabul edildiğini kısaca açıklamak önemlidir. Vahşi Animizm, kültürlü dünyada kabul edilenin çok ötesinde bir ölçüde ruhlara inanan bir doktrindir. Evreni canlandıran ve kontrol eden daha geniş bir ruhani varlıklar doktrinine doğru genişler. Bu kişisel nedenler teorisi, genel bir insan ve doğa felsefesine dönüşmüştür. Bu nedenle, Piskopos Wilkins tarafından 'Vahyin yardımı olmaksızın, sadece Aklın ilkeleriyle, Düşün-

me ve Tecrübe ile geliştirilmiş olarak insanların bilebileceği ve buna mecbur olması gereken Doğal Din' olarak tanımlanan doğal dinin bir sonucu olarak kabul edilebilir.'[843] Vahşi kabilelerin dinlerine aşina olan teologların bunların doğrudan ya da neredeyse dolaysız vahiy ürünleri olduğunu iddia etmeleri pek olası değildir. Zamanımızın teolojisi, neredeyse hiçbiri sağlam kalmayıncaya kadar ayrıntılarını ortadan kaldıracak ya da değiştirecektir. Asıl sorun, ilkel Animizmin alt kültürün birincil bir oluşumu mu olduğu yoksa çoğunlukla ya da tamamen üst kültürden kaynaklanan ve alt kültüre benimsenme ya da bozulma yoluyla aktarılan inançlardan mı oluştuğudur. İlk alternatif için kanıtlar, tamamen kanıtlanmamış olsa da oldukça güçlüdür ve gücüne yaklaşan karşıt kanıtlarla karşılaşılmamıştır. Aşağı kabilelerin Animizmi kendi kendine yeten ve kendi kendini destekleyen bir yapıya sahiptir. Başlangıçta dayandığı görünen duyuların doğrudan kanıtlarıyla yakın temas halinde sürdürülür. Bu sistem, vahşilik durumunun üzerine hiç çıkmamış olsalardı, insanlar arasında makul bir şekilde var olabilirdi. Yüksek ulusların Animizminin zihinsel durumlarıyla bu kadar doğrudan ve tam bir bağlantı içinde olduğu görülmemektedir. Sadece doğanın basit tefekküründen çıkarılabilecek doktrinlerle sınırlı değildir. Daha düşük Animizmin ilkeleri, ilerleyen entelektüel koşullara uyum sağlamak ve daha yüksek bir inancın gerekliliklerini karşılamak için yüksek Animizmde sıklıkla değiştirilir. Bu değiştirilmiş ilkeler yüksek Animizmde, aşağı dinlerde nadiren mevcut olan diğer özel inançlarla bir arada bulunur. Tarih boyunca Animistik düşüncenin gelişiminin izini sürerken hem önemli değişikliklerden hem de kalıcı yönlerden ders çıkarabiliriz. Vahşi Animizm, dünyanın hem sahip oldukları hem de istedikleriyle eğitilmesine yönelik çağlar boyu süren süreci başlatan daha önceki sistemi temsil ediyor gibi görünmektedir. Aşağı Animizmde sanki orada yetişmiş gibi sağlam bir şekilde duran çeşitli inanç ve uygulamaların, yüksek Animizmdeki filozoflardan ziyade köylülere ait olduğunu belirtmek önemlidir. Kendi çağlarına ait ürünler olmaktan çok Atalardan kalma kalıntılar olarak var olurlar ve hayatın tam içinden hayatta kalmaya yönelirler. Bu nedenle, ilkel din çoğu zaman medeni dinin doktrinlerini ve Ayinlerini açıklayabilirken, tersi daha az yaygındır. Bu durum hem tarihsel hem de pratik bir öneme işaret etmektedir. Bozulma teorisi, vahşilerin eski bir yüksek Medeniyetin yıkılmış kalıntıları olarak anlaşılabilir inanç ve geleneklere sahip olduğunu öngörür. Gelişim teorisine göre, daha gelişmiş toplumlardaki bireyler, daha az kültürlü toplumlarda anlamlı olan inanç ve adetlere tutunmaya devam edebilirler. Bununla birlikte, hayatta kalma çalışmaları, daha düşük kültürlerde anlaşılabilir bir din olarak kabul edilebilecek şeylerin daha yüksek kültürlerde anlamsız batıl inançlar olarak görülebileceğini öne sürerek gelişim teorisine bir avantaj sağlamaktadır.

Bu kanıt aynı zamanda tarih öncesi Arkeolojinin öğretileriyle de örtüşmektedir. Günümüze kadar devam eden vahşi yaşam, insanlığın hem entelektüel ve ahlaki hem de maddi açıdan eski koşullarını temsil etmektedir. Benzer şekilde, Animistik dinin düşük ama ilerici bir durumu hem vahşi hem de ilkel kültürlerde benzer bir zemini işgal eder.

Son olarak, bu araştırmaya dahil edilen ve edilmeyen konularla ilgili bazı açıklamalar sunmak istiyorum. Teolojik konuların etnografik olmaktan ziyade dogmatik, duygusal ve etik bir şekilde tartışıldığını görmeye alışkın olanların bu araştırmayı yanıltıcı ve tek taraflı bulması mümkündür. Bununla birlikte, bu yaklaşım dikkatli bir değerlendirmenin ardından bilinçli olarak seçilmiştir. Dolayısıyla, bu metinde incelenen doktrinler dini sistemlerin sadece gelişimiyle değil aynı zamanda gerçek anlamıyla da ilgili olmasına rağmen, bu büyük tartışmaya tam ve tatmin edici bir şekilde girmekten kaçındım. Tecrübeler göstermiştir ki bu tür soruları ara sıra diktatörce ifadelerle geçiştirmek ciddi bir hatadır. Seyyahlar ve misyonerler tarafından belgelendiği şekliyle ilkel ve barbar dinlerin tasvirleri önemli bir bilimsel değere sahiptir. Bununla birlikte, yazarların tartışmalı üslubu ve mutlak hakikat iddialarındaki yanılmazlık varsayımı, bunların yararlılığını çoğu zaman azaltmaktadır. Yabancı bir dinin doktrinlerini sadece kendi Ortodoksluğuna uygunluğu veya karşıtlığı temelinde değerlendirmekten kaçınmak önemlidir. Bu, en bilgili ve aydınlanmış Alimler arasında bile var olan büyük görüş farklılıklarını dikkate almayan dar görüşlü bir yaklaşımdır. Aşağı dinlerin çok çeşitli ayrıntılarının, hepsinin ortak temelini oluşturan ilkel felsefenin az sayıda ve basit fikirlerine indirgenmesi, din bilimine acilen ihtiyaç duyulan bir katkıdır. Bu sistematizasyon gücümün yettiği kadarıyla gerçekleştirilmiştir. Sonuçlar, bu tür kanıtları daha geniş argüman şemaları içinde ele alma yetkisine sahip olan diğer öğrencilerin ellerine bırakılmıştır. Bu metnin odak noktası dinin duygusal yönünden ziyade entelektüel yönüdür. En ilkel toplumlar bile dini inancı huşu, dehşet ve vecd gibi günlük yaşamın ötesine geçen güçlü duygularla ilişkilendirir. İnananların coşku yaşadığı inançlarda sevgi, umut, adalet, merhamet, metanet, şefkat, fedakârlık, ıstırap ve mutluluk duyguları dinle iç içedir. Dil bazen felsefi anlamlarını yitirmiş olsalar bile, aşkın duyguların mistik hissini aktarmak için ruh ve tin gibi sözcükleri kullanır. Ne var ki bu dini vizyon ve tutku dili bu metnin odak noktası olmamış ve sadece tesadüfen bahsedilmiştir. Dini duygulara öncelik verenler argümanımın ruh ve maneviyattan yoksun olduğunu iddia edebilirler. Bu nedenle, sadece metnin ana amacına odaklandım ve öznel değerlendirmelerden veya süslü bir dilden kaçındım. Bununla birlikte, geleneksel Akademik yazım standartlarına uymak için kasıtlı olarak nesnel ve değerden bağımsız bir şekilde

yazdım. Bilimsel ilerleme genellikle açık ve mantıklı bir yapıyı koruyarak, gereksiz teğetlerden kaçınarak ve kesin bir dil kullanarak en iyi şekilde elde edilir. Anatomist, bedensel yapıyı, ona bağlı olan mutluluk ve sefalet dünyasına atıfta bulunmadan nesnel bir şekilde tartışmalıdır. Benzer şekilde, bir stratejist de savaş bilimi üzerine yazdığı bir teze, silah taşımanın ve savaşlarda görev yapmanın ahlaki olup olmadığını sorgulayarak başlamamalıdır. Benim görevim dini tüm yönleriyle tartışmak değil, insanlığın aşağı ırkları arasında ilk aşamalarında ortaya çıktığı şekliyle büyük Animizm doktrininin ana hatlarını çizmek ve dini düşünce çizgileri boyunca aktarımını göstermektir.

Ahlaki soruların bu araştırmanın dışında tutulması sadece bir düzenleme meselesi değil, daha ziyade konunun doğasından kaynaklanmaktadır. Bazıları için şaşırtıcı olabilir ancak kanıtlar, ahlak ve din arasındaki ilişkinin ilkel toplumlarda sadece ilkel olduğu ya da hiç olmadığı iddiasını haklı çıkarmaktadır. Vahşi ve medeni dinler arasındaki karşılaştırma, felsefelerindeki temel benzerliğe rağmen, insan yaşamı üzerindeki pratik etkilerinde derin bir zıtlık olduğunu ortaya koymaktadır. Vahşi dinin doğal dini temsil ettiği kabul edilirse evrenin ahlaki yönetiminin doğal dinin temel bir ilkesi olduğu fikri savunulamaz. Vahşi Animizm, modern eğitimli zihinde pratik din için gerekli olan etik unsurdan yoksundur ancak bu, ahlakın aşağı ırkların yaşamında bulunmadığı anlamına gelmez. En kaba kabile bile kendi varlığı için bir ahlak kuralına ihtiyaç duyar. Aslında, vahşi ırkların ahlaki standartları büyük ölçüde iyi tanımlanmış ve övgüye değerdir. Bununla birlikte, ahlaki yasalar geleneğe ve kamuoyuna dayanır ve bunlarla birlikte var olan Animistik inanç ve Ayinlerden nispeten bağımsızdır. Aşağı Animizmin ahlak dışı değil, daha ziyade ahlak ötesi olduğunu belirtmek önemlidir. Bu nedenle, Animizm tartışmasını etik tartışmasından ayrı tutmak gerekir. Ahlak ve din arasındaki ilişki, çok sayıda kanıt gerektiren karmaşık ve zor bir konudur. Bu konuyu ahlakın etnografyası ile bağlantılı olarak tartışmak daha faydalı olabilir. Mevcut ayrımı haklı çıkarmak için, inançları uygar etkileşimden asgari düzeyde etkilenmiş olan ilkel kabilelerin anlatılarına başvurmak yeterlidir. Bununla birlikte, dikkatli olmak ve iyi ve kötü hakkındaki muğlak ifadelere güvenmemek önemlidir. Bunun yerine, bunların felsefi ahlakçılar tarafından tanımlanan erdem ve ahlaksızlık, doğruluk ve kötülük kavramlarıyla uyumlu olup olmadığını ya da sadece kişisel kazanç veya kayba mı dayandığını belirlemek gerekir. Teoloji ve ahlak arasındaki bağlantı pek çok kişi tarafından benimsenen yaygın bir inançtır ancak tarih bu konuların uzun süreler boyunca bağımsız olarak var olabileceğini ve sonunda birleşebileceklerini göstermiştir. Tarih boyunca din, belirli yiyeceklerin yasaklanması, belirli günlerin kutlanması, akrabalığa dayalı

evlilik düzenlemeleri, toplumun kastlara bölünmesi ve sosyal ve medeni kanunların oluşturulması gibi çeşitli konuları merkezi şemasının dışında tutmuştur. Din siyasi bir perspektiften incelendiğinde, en güçlü yanlarının ahlaki yasaları ilahi olarak onaylaması, ahlakı teolojik olarak dayatması, evrenin ahlaki yönetimine ilişkin talimatlar vermesi ve öbür dünyaya ilişkin 'devamlılık doktrini'nin yerine şimdiki zamanda ahlaki motivasyon sağlayan 'cezalandırma doktrini'ni koyması olduğu görülmektedir. Bu analizin nesnel olduğunu ve herhangi bir öznel değerlendirme içermediğini belirtmek önemlidir. Bununla birlikte, bu tür ittifaklar tipik olarak daha önceki ve daha ilkel inançlarda değil, vahşi seviyedekilerden daha gelişmiş dinlerde bulunur. Dinin meyvesinin ne ölçüde felsefi dogmadan ziyade ahlaki etkiye ait olduğunu daha iyi anlamak için, ahlaki unsurun girişinin, tek bir Animistik ilkeyle birleşen dünya dinlerini nasıl iki kategoriye ayırdığını inceleyebiliriz. İlk kategori temel, çocuksu bir doğa felsefesi sunan daha alt sistemleri içerirken, ikinci kategori bu temel üzerine doğruluk ve kutsallık yasasını inşa eden, görev ve sevgiye ilham veren daha yüksek inançları içerir.

BÖLÜM XVIII

AYİNLER VE TÖRENLER

Dini Törenler: Pratik ya da Sembolik Amaçları - Dua: Kültürün düşük seviyelerinden yüksek seviyelerine kadar sürekliliği - Ahlaki Olmayan Alt Aşamaları - Ahlaki Olan Yüksek Aşamaları - Kurban: Orijinal Hediye Teorisi, Homage Teorisi ve Abnegation Teorisine Dönüşür - Kurbanın Tanrı Tarafından Kabul Edilme Şekli - Elementlere, Fetiş Hayvanlara, Rahiplere Sunum; Sununun Tanrı ya da Put Tarafından Tüketilmesi; Kan Sunusu; Ateşle Aktarım; Tütsü - Özsel Aktarım: Özün, Tadın Tüketilmesi, vb. - Ruhsal Aktarım: Sununun Ruhunun Tüketimi ya da Aktarımı - Kurban Edenin Güdüsü - Armağan Teorisinden Hürmet Teorisine Geçiş: Önemsiz ve Resmi Sunular; Kurban Ziyafetleri - Fedakârlık Teorisi; Çocukların Kurban Edilmesi, vs. - İkame Kurbanı: Bütüne karşılık verilen parça; daha üstün olana karşılık daha aşağı yaşam; kuklalar - Kurbanın folklorda, dinde, modern hayatta kalışı - Kendinden geçerek vizyon üretme aracı olarak oruç; aşağı kültürden yüksek kültüre doğru seyri - Kendinden geçmek için kullanılan uyuşturucular - Dini amaçlar için bayılmalar ve nöbetler - Oryantasyon: Güneş miti ve Güneş'e tapınma ile ilişkisi; ölülerin gömülmesi, tapınmanın konumu ve tapınağın yapısına ilişkin Doğu ve Batı kuralları - Su ve Ateşle Arınma: maddi arınmadan sembolik arınmaya geçiş; yaşamın özel olaylarıyla bağlantısı; aşağı ırklar arasında ortaya çıkışı - Yeni doğan çocukların; kadınların; kan dökülerek ya da ölüler tarafından kirletilenlerin arınması - Kültürün daha yüksek seviyelerinde devam eden arınma – Sonuç

Dini törenler, çoğu zaman birbiriyle örtüşse de iki kısma ayrılabilir. Birincisi, dini fikirleri ve inançları jestler ve eylemler aracılığıyla aktaran etkileyici ve sembolik performanslardır. İkinci olarak, bunlar ruhani varlıklarla iletişim kurmanın ve onları etkilemenin bir aracıdır. Bu nedenle, amaçları herhangi bir kimyasal veya mekanik süreç kadar pratiktir. Doktrin ve ibadetin birbiriyle bağlantılı olduğunu, teori ve pratiğin birbiriyle yakından ilişkili olduğunu unutmamak önemlidir. Dini çalışmalar alanında, törenlerin incelenmesinin hem avantajları hem de dezavantajları vardır. Bir yandan, görgü tanıklarından törenlerin kesin tasvirlerini elde etmek, doktrinin güvenilir ve anlaşılır açıklamalarını elde etmekten genellikle daha kolaydır. Sonuç olarak, ilkel ve medeni olmayan toplumlardaki din

anlayışımızın büyük bir kısmı bu toplumların törenlerine olan aşinalığımıza dayanmaktadır. Bazı dini törenlerin şekil ve anlam bakımından yüzyıllar boyunca, hatta kayıtlı tarihin ötesinde bile değişmeden kaldığı doğrudur ancak sadece gözlemlere dayanarak bu törenlerin önemi hakkında aceleci yargılarda bulunmaktan kaçınmak önemlidir. Dinin evrimi boyunca, yeni entelektüel ve ahlaki koşullara uyum sağlamak için önemli değişiklikler geçirmiştir. En kayda değer değişikliklerden biri, biçimsel olarak korunan ancak nitelik olarak değişikliğe uğrayan, zamanın onurlu dini geleneklerinin dönüşümü olmuştur. Büyük ulusların dinlerinde, değişiklikleri takip etmenin doğal zorluğu, din adamlarının dinin zaman içindeki kaçınılmaz evriminin izlerini görmezden gelme ve silme eğilimi ile daha da artmıştır. Ayrıca, gerçek barbarca anlamı daha sonraki bir zamanın ruhuyla uyum sağlamaktan çok uzak olan eski Ayinleri gizemlere dönüştürmüşlerdir. Bununla birlikte, tek bir dinin törenlerini anlamaya çalışanların karşılaştığı zorluklar, daha geniş bir karşılaştırmalı çalışma yapıldığında azalmaktadır. Bir kültürün farklı aşamalarından örneklerin kullanılması, bir törenin orijinal anlamı hakkında önyargılı bir anlayışa sahip olabilecek bir rahibin yorumuna dayanmaktan daha rasyonel bir açıklama sağlayabilir. Bu metin, din teorisine bir katkı olarak, özellikle de dinin alt evrelerini üst evrelerin açıklaması olarak ele alarak, etnografik tartışma için bir grup kutsal Ayin seçmiştir. Bu Ayinlerin her biri, farklılıklarına rağmen kendi tarzında öğreticilikle doludur. Hepsinin vahşi kültürde eski bir yeri, ilkel bir anlamı vardır ve hepsi barbarlık çağlarına aittir. Dahası, hepsinin modern Hristiyan dünyasının sınırları içinde temsilcileri vardır. Ayinler arasında Dua, Kurban, Oruç ve diğer sahte Vecd, Yönlendirme ve Arındırma yöntemleri yer almaktadır.

Dua ruhun ifade edilmiş veya edilmemiş samimi arzusudur ve kişisel ruhlar arasındaki iletişimdir. Bedensiz veya Tanrılaştırılmış insan ruhlarına hitap ederken, dua sadece günlük insan etkileşiminin bir uzantısıdır. Öte yandan, insan ruhu gibi ruhani olan ancak evrende daha büyük bir güce ve yere sahip olan ilahi varlıklara ibadet ederken, dua makul ve pratik bir eylemdir. Duanın doğası basit ve tanıdıktır. İncelenmesi, nispeten önemsiz olan Ayinlerin incelenmesiyle aynı düzeyde ayrıntı ve tartışma gerektirmez. Tüm Animistik inançlar mutlaka duaya yol açmasa da düşük uygarlık seviyesindeki pek çok ırk ruhların varlığını kabul etmekle birlikte onlara dua etmek zorunda değildir. Bu alt seviyenin ötesinde, Animizm ve törensel dua neredeyse eşanlamlıdır. Daha önceki aşamalarda aralarındaki ilişkiyi anlamak için, vahşi ve barbar yaşam bağlamında kelimesi kelimesine aktarılan gerçek duaları incelemek en iyisidir. Bu dualar, duanın aşağı kültürlerin dininde mevcut olduğu ancak ilk aşamalarında etik kaygılardan yok-

sun olduğu fikrini desteklemektedir. Sıklıkla arzuların gerçekleştirilmesi istenir ancak arzular tipik olarak kişisel kazançla sınırlıdır ancak daha yüksek ahlaki seviyelerde, ibadet eden kişi refah talebini erdemin peşinden gitme ve ahlaksızlıktan kaçınma konusunda yardım talebiyle tamamlamaya başlar. Bu şekilde, dua ahlakı teşvik etmek için bir araç haline gelir.

Tanrıların ölmüş Ataların ruhları olduğu ve meyvelerin büyümesini denetlediği bir Papua Adası olan Tanna'da, baş Rahip olarak hareket eden şef, ilk meyvelerin sunulmasından sonra sessiz topluluğa yüksek sesle bir dua eder: 'Merhametli baba! İşte size biraz yiyecek; yiyin; bunun için bize karşı nazik olun! Sonra hep birlikte bağırırlar.[844] Samoa Adaları'nda, akşam yemeği sırasında ava içkisi döküldüğünde, Aile reisi bu şekilde dua eder:

'İşte size ava, ey Tanrılar! Bu aileye şefkatle bak: gelişsin ve çoğalsın ve hepimiz sağlıklı kalalım. Tarlalarımız verimli olsun, ekinler büyüsün ve biz yaratıkların için yiyecek bolluğu olsun. İşte size ava, savaş Tanrılarımız! Bu topraklarda sizin için güçlü ve sayıca çok bir halk olsun.'
'İşte size ava, ey yelkenli Tanrılar (Tonga kanoları ve yabancı gemilerle gelen Tanrılar). Bu yerde kıyıya gelmeyin ama okyanus boyunca başka bir ülkeye gitmekten memnun olun.'[845]

Avrupa kültüründen etkilenen Amerikan yerlileri arasında Sioux'ların "Ölülerin ruhları, bana merhamet edin!" dedikleri bilinmektedir. Daha sonra iyi hava ya da başarılı avlanma gibi özel isteklerini eklerler.[846] Osage'lar eskiden gün doğarken Yaşamın Efendisi Wohkonda'ya dua ederlerdi. Bu dualar artık kullanılmamaktadır. Tapınan kişi gruptan uzaklaşır ve sahte ya da gerçek gözyaşlarıyla, yüksek sesle ve kaba, acınası bir tonda aşağıdaki gibi dualar okurdu: 'Wohkonda, bana merhamet et çünkü ben çok fakirim. Bana ihtiyacım olanı ver ve sevdiklerimin intikamını alabilmem için düşmanlarıma karşı bana zafer ver. Kafa derilerini ve atları alabileyim vs. Bu tür dualar ölmüş bir akraba ya da arkadaşa atıfta bulunabilir ya da bulunmayabilir.[847] John Tanner'ın Superior Gölü'nde sakin bir sabah şafak vakti yola çıkan Kızılderili kanolarından oluşan bir filoya dair anlattıkları bir Algonquin Kızılderilisinin tehlikeli bir yolculuğa nasıl çıktığına dair fikir vermektedir. Yazdığına göre, gölün içine doğru yaklaşık iki yüz metre ilerlemiştik ki kanolar hep birlikte durdu ve şef çok yüksek bir sesle Büyük Ruh'a dua ederek gölü geçmek için bize iyi bir görünüm vermesi için yalvardı. Bu şekilde beş ya da on dakika boyunca dua etmeye devam etti. Daha sonra göle az miktarda tütün attı ve kanoların her biri onun örneğini izledi.[848] Savaşa gitmeden önce bir Nootka Kızılderilisi dua etti: "Yüce Quahootze, yaşamama izin ver, has-

ta olmayayım, düşmanı bulayım, ondan korkmayayım, onu uykuda bulayım ve birçoğunu öldüreyim."[849] Bir Delaware savaş şarkısı şu dokunaklı dizeleri içerir:

"Ey yukarıdaki Yüce Ruh
Çocuklarıma merhamet edin
Ve karım!
Benim için yas tutmalarını engelle!
Bu girişimde başarılı olmama izin ver,
Düşmanımı öldürebilmem için
Zaferin simgelerini eve getirin
Sevgili aileme ve arkadaşlarıma
Birlikte sevinelim diye....
Bana merhamet et ve hayatımı koru,
Sana bir sunu getireceğim."[850]

Aşağıdaki iki dua, Molina'nın kendisine Peru'nun İnkalar yönetimindeki dinini anlatan ve kendilerinin de Ayinlerine katıldıkları yaşlı adamların anılarından kaydettiği dualar arasındadır. İlki Güneş'e, ikincisi ise Dünya Yaratıcısı'na hitaben yazılmıştır:

'Ey Güneş! Sen ki Cuzco'lar ve Tampu'lar doğsun dedin, bu çocuklarının diğer tüm halkları fethetmesini sağla. Sana yalvarıyoruz ki çocukların Yncalar her zaman fatih olsunlar çünkü onları bunun için yarattın.'

"Ey fetheden Uiracocha! Her zaman var olan Uiracocha! Sen ki dünyanın uçlarında eşi benzeri olmayan! 'Bu bir erkek olsun!' diyerek erkeklere ve 'Bu bir kadın olsun!' diyerek kadınlara yaşam ve yiğitlik veren sensin. Sen ki onları yarattın ve onlara varlık verdin! Sağlık ve huzur içinde yaşamaları için onları gözet. Sen ki yüksek göklerde ve fırtına bulutlarının arasındasın, bunu uzun ömürle bağışla ve bu kurbanı kabul et, ey Uiracocha!"[851]

Afrika'da Zulular, ihtiyaçlarını bildikleri inancı ile Atalarının ruhlarına hitap ederler. Bu nedenle, isteklerini belirtmeden onlara yakarmanın yeterli olduğunu düşünürler. Örneğin, sadece "Evimizin insanları!" demek bile bir duadır. Benzer şekilde, bir Zulu hapşırdığında, bir anlığına ilahi ruhlarla yakın ilişki içinde olurlar. Bu noktada, folklorlarına göre dua olarak kabul edilen "Bir inek!" veya "Çocuklar!" diyerek dileklerini ifade edebilirler. Daha dolgun biçimler arasında 'Evimizin insanları! Sığır!", "Evimizin insanları! İyi şanslar ve sağlık!" ve "Evimizin insanları! Çocuklar!". Ataların sığır kurban törenleri sırasında dualar gerçek konuşmalara kadar uzanabilir. Örneğin, ziyafet sona erdikten sonra, muhtar ölü ses-

sizliği içinde konuşabilir: 'Evet, evet, böyle ve böyle asil eylemler yapan halkımız, size dua ediyorum - bu boğanızı kurban ettikten sonra refah için dua ediyorum'. Bana verdiğiniz bu sığırlar için size yiyecek vermeyi reddedemem. Eğer bana verdiğin yiyeceği istiyorsan, sana vermem uygun olur. Bu ağılı dolduracak sığırlar, insanları köyünüze çekecek mısırlar ve nüfusu artırıp adınızı yüceltecek çocuklar için dua ediyorum.'[852] Ekvatoral Afrika ırklarından, doğası Gök Tanrı'nınkine benzeyen Yüce Tanrı'ya yapılan aşağıdaki dualar örnek olarak gösterilebilir. Gold Coast zencisi gözlerini göklere kaldırır ve şöyle derdi: "Tanrım, bana pirinç ve yer elması, altın ve toprak ver, bana köleler, zenginlik, sağlık ve çeviklik ver! Fetişizmi uygulayan birey, sabahları ağzına su tutup rızık için dua ettiği bir ritüel gerçekleştirebilir. Benzer şekilde, fetiş tarafından kendisine ilaç sunulduğunda, bunu gökyüzüne doğru tutup kutsama isteyebilir. Bu uygulamaların öznel olduğunu ve evrensel olarak kabul görmeyebileceğini belirtmek önemlidir. Yebu halkı da benzer bir duyguyu ifade ederek hastalık ve ölümden korunmak için dua eder. Nyassa Gölü'ndeki Manganja halkı bir Ayin sırasında Yüce Tanrı'ya bir sepet yemek ve bir kap yerli bira sunarak yağmur yağması için dua etmiştir.[853] Rahibe, "Ey Tanrı, seni dinle ve yağmur gönder!" diye seslenirken yemeği yere bıraktı. Nesnelliği korumak ve öznel değerlendirmelerden kaçınmak amacıyla, "Tanrım bana mutluluk ve bilgelik ver!" ifadesi çıkarılmıştır. Halk ellerini hafifçe çırparak ve "İşit, ey Tanrı!" diye mırıldanarak karşılık verdi.[854]

Asya'da vahşi ve barbar kültürlerin kesiştiği noktalarda tipik dua biçimleri seçilebilir. Burma Karenleri arasında, çeltik tarlasında bulunan küçük bir evde Hasat Tanrıçası'na adaklar sunulur. Tarlasına girebilecek kişilerin ruhlarını bağlaması için iki ip yerleştirilir. Daha sonra ona şu şekilde yalvarırlar: 'Büyükanne, tarlamı koruyor, ekinime göz kulak oluyorsun. Lütfen içeri girecek kişilere karşı uyanık ol; gelenlere karşı gözünü dört aç.' Bir de şöyle bir sözleri var: 'Gelirlerse bu iple bağla, bu iple bağla, sakın bırakma! Pirincin harmanlanması sırasında söylenen bir başka söz de şudur: 'Salla kendini nine, salla kendini! Kendini salla, büyükanne, kendini salla!'"[855] Aşağıda Orissa Khond'larının uzun dualarından alıntılar yer almaktadır. Tanrılara bir liste oluşturularak hitap edilir: "Ey Boora Pennu!", "Ey Tari Pennu!" ve diğer tüm Tanrılar (isimlerini vererek). Dua, "Sen, Ey Boora Pennu!" diyerek insanları yarattığını ve onlara açlık özelliği verdiğini kabul eder. Sonuç olarak, tahıl üretimi gerekli hale gelmiş ve tarla üretmek elzem olmuştur. Tanrılar her tohumu sağladı ve insanlara boğa kullanmalarını, saban yapmalarını ve tarlaları sürmelerini emretti. Eğer bu yeteneği almamış olsaydık, hâlâ ormanın ve ovanın doğal meyveleriyle besleniyor olacaktık ancak yoksulluk içinde sizin ibadetinizi yerine getiremeyecektik. Lütfen zenginliğimiz ile onurun

arasındaki bağlantıyı hatırla ve sunduğumuz duaları kabul et. Her sabah şafaktan önce kalkıp tohum taşıyarak işimize başlıyoruz. Kaplanlardan, yılanlardan ve diğer engellerden korunmayı diliyoruz. Lütfen bize yol gösterin. Tahıl, bir gecede kabaran kuru bir dere gibi aniden fışkırsın. Tohumun kuşlar ya da hayvanlar tarafından rahatsız edilmeden büyümesi ve toprağın saban demirimize balmumunun kızgın demir karşısında eridiği gibi kolayca teslim olması için senden koruma diliyoruz. Sertleşmiş toprak yığınları dolu taneleri gibi çözülsün. Sabanlarımız eğilmiş bir ağacın geri çekilme gücüyle karıklarda ilerlesin. Hasadımız o kadar bol olsun ki bir kısmı tarlalarda ve nakliye sırasında yollarda kalsın, böylece gelecek yıl tekrar ektiğimizde, yollar ve tarlalar genç bir mısır tarlasına benzesin. Her zaman sizin lütfunuzla yaşadık ve lütfunuzu almaya devam etmeyi umuyoruz. Ürünlerimizdeki herhangi bir artışın doğrudan ibadetinizle bağlantılı olduğunu ve herhangi bir azalmanın Ayinlerinizi olumsuz etkileyeceğini unutmayın. Aşağıda Toprak Tanrıçası'na yapılan bir duanin sonucu yer almaktadır: 'Sürülerimiz bereketli olsun, çocuklarımız çok olsun ama bakımları ebeveynlerini bunaltmasın. Evlerimiz bol miktarda pirinç kapla dolsun ve fareler yuvalarını kumaş ve ipek parçalarından yapsınlar. Bölgedeki uçurtmalar köyümüzün Ağaçlarında görülsün, her gün orada avlanan hayvanların bir sonucu olarak. Ne isteyeceğimizi bilemiyoruz ama sen bizim için en iyisini bilirsin. Lütfen onu bize ver![856]

Bunlar daha düşük kültür seviyelerinde bulunan dua türleridir ve büyük ölçüde daha ileri toplumların karakteristiği olmaya devam etmektedir. Eğer eski zamanlarda Çinliler ilkel Sibirya kabilelerinden oluşan bir grup olmaktan kendilerine özgü bir kültür geliştirebilmişlerse dinleri de yağmur, iyi hasat, zenginlik ve uzun yaşam için yapılan pratik duaları neredeyse hiç değiştirmemiştir. Bu dualar Ataların ruhlarına, doğaya ve merhametli Cennete yöneliktir.[857] Diğer büyük dünya dinlerinde, duanın tamamı değil, sadece küçük ya da büyük bir kısmı vahşet tanımına uymaktadır. Bu parça biri Vedik gelenekten, diğeri İslami gelenekten iki dua içermektedir. Vedik dua İndra'dan konuşmacıya tüm iyi şeyleri ve zenginliği sağlamasını talep eder.[858] İslami duada ise Allah'tan esirleri serbest bırakması, borçları affetmesi, şehri ve tüm Müslüman şehirleri emniyet, güvenlik, zenginlik ve refahla kutsaması istenir. 'Ey bütün yaratıkların Rabbi, senin karanda ve denizinde Müslüman olan bütün yolculara, hacılara, savaşçılara ve gezginlere güvenlik ve sağlık ver!'[859] Benzer şekilde, Hristiyan âleminin ritüellerinde, eski zamanlardan beri değişmeyen, havanın yerel ihtiyaçlara göre ayarlanmasını, düşmanlara karşı zafer kazanılmasını ve yaşam, sağlık, zenginlik ve mutluluk isteyen sayısız dua vardır.

Buraya kadar kültürde kalıcılık kavramını tartıştık. Şimdi dikkatimizi aynı derecede önemli olan değişim ve yeni oluşum yönlerine çevirelim. İlkel toplum-

larda neredeyse hiç bulunmayan ancak Barbar dünyada tamamen gelişmiş bir kavram olan özel milliyet kavramına duyulan ortak inancın siyasi etkisi, genellikle farklı bir inanca sahip olanlara karşı düşmanlık şeklinde kendini gösterir. Bu duygu genellikle kendine özgü dualar aracılığıyla ifade edilir. Bu tür ayetler Rig-Veda'da bulunabilir. Örneğin 'Felaketlerimiz ortadan kaldırılsın. Kutsal ayetleri kullanarak, kutsal ilahileri kullanmayanların üstesinden gelelim.' Aryalar ile Dasyular arasında ayrım yapmak ve kutsal Ayinlere uymayanları kurban kesene tabi tutarak cezalandırmak önemlidir.[860] Hindu mitolojisine göre İndra dinsiz olanları cezalandırır ve dindar olanları ödüllendirir. Aşağıda, birkaç yıl önce Kahire'deki birçok okulda çocuklar tarafından okunan ve bugün hâlâ okunabilen bir kapanış duası yer almaktadır: "Lanetli şeytandan Allah'a sığınırım. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla... Ey bütün Yaratılanların Rabbi! Ey Allah'ım! Din düşmanı olan kâfirleri ve müşrikleri helak eyle. Ey tüm yaratılanların Rabbi!"[861] Uygarlığın bir başka güçlü eğilimi olan insan işlerini sabit kurallarla düzenleme eğilimi, ilk çağlardan beri ibadeti mekanik bir rutin haline getirmek için çalışmaktadır. Burada, deyim yerindeyse din kendini aşırı doymuş bir çözeltiden keskin bir şekilde tanımlanmış bir şekle sokar ve formalizme kristalize olur. Başlangıçta yaşayan bir patriğe ya da şefe yapılan özgür ve esnek talepler olan dualar, giderek sözel doğruluk gerektiren ve tılsımlara benzeyen katı geleneksel formüller haline geldi. Özellikle eski litürjik dilin hem kutsal hem de anlaşılmaz olduğu bölgelerdeki litürjiler bu tarihsel sürecin örnekleriyle doludur. Tespihin Avrupa'daki aşırı gelişimi onun kullanımıyla bağlantılıdır. Bu adanmışlık hesaplama makinesi Asya icadıdır; kökeni olmasa bile en azından özel gelişimi eski Budistler arasında olmuştur ve 108 topu hâlâ eskiden olduğu gibi modern Budistlerin ellerinde kayarak, tekrarlanması dindar bir yaşamın çok büyük bir bölümünü kaplayan kutsal formülleri ölçmektedir. Tespih Orta Çağ'a kadar Hristiyan ve Müslüman ülkelerde popüler hâle gelmemiştir. Mevcut dua pratiklerine eşlik etmek için çok uygundu ve o zamandan beri yaygın olarak kullanılmaktadır. Budist ibadet formüllerinin ne ölçüde duaya benzediği öğretici düşünceler ortaya çıkaran bir sorudur. Brahmanizm'den kaynaklanan ve ruha tapan halkların inançlarıyla kaynaşmış olan Budizm hâlâ belli bir ölçüde duacı bir mizaç ve pratiği muhafaza etmektedir. Kişisel Tanrısallığın metafizik bir düşünceye dönüştüğü katı Budist felsefesine göre, adanmışlık içeren arzu ifadeleri bile dua olarak kabul edilmez. Köppen'in de belirttiği gibi, içlerinde "Sen!" yoktur. Budistlerin elindeki tespihin sadece gerçek bir dua aracı olarak sınıflandırılması gerektiğini belirtmek önemlidir. Aynı şey mekanik dinin daha da aşırı bir gelişimini temsil eden Tibetli Budistlerin dua değirmeni için de geçerlidir. Bu başlangıçta sembolik bir 'çakra' ya da yasa çarkı

olabilir ancak o zamandan beri bir eksen üzerine monte edilmiş bir silindir haline gelmiştir. Her dönüşte içindeki kağıtlarda yazılı olan cümlelerin, tipik olarak 'Om mani padme hûm!' mantrasının tekrarlandığına inanılır. Dua değirmenleri, elde taşınan küçük ahşap oyuncaklardan, cümlelerini milyonlarca kez tekrarlayan rüzgâr veya suyla çalışan büyük davullara kadar çeşitli boyutlardadır.[862] Bu cümleleri okumanın 'erdem' ürettiğine dair Budist inancı, dinin ve batıl inançların kökenlerine dair fikir verebilir ve dua teorisinin tılsımların kökenini açıklayabileceğini düşündürür. Tılsım formülleri genellikle duadır ve bu şekilde anlaşılmalıdır. Eğer bunlar açıklanamayan bir süreçle doğayı ve insanları etkileyen sözel formlarsa, bunların ya da dayandıkları türlerin başlangıçta dua olması ve o zamandan beri mistik cümlelere dönüşmüş olması mümkündür.

Tapınan kişi kendi yararı için her zaman bilgece isteklerde bulunamayabilir. Bu nedenle, Tanrının daha büyük gücünün daha büyük bilgelikleri tarafından yönlendirilmesi için dua etmeleri faydalı olabilir. Bu fikir yüksek ulusların teolojisinde genişletilmiş ve güçlendirilmiştir. Sokrates'in Tanrılardan iyi olanı sağlamalarını isteyen basit duası çünkü neyin iyi olduğunu en iyi onlar bilir, ilk çağlarından itibaren Hristiyan âleminde yankılanan bir yakarış türü ortaya çıkarır.[863] Aşağı ve yüksek ulusların duaları arasındaki en önemli fark, etik unsurun vurgulanmasıdır. Dinin yüksek biçimlerinde etik unsur duanın en hayati noktası haline gelir. Yerli, otantik vahşi bir kökenden ahlaki iyilik arayan ya da ahlaki günah için af dileyen bir dua bulmak nadirdir. Yarı medeni Azteklerin karmaşık ritüelinde, erken kayıtları ve orijinal özellikleri nedeniyle kısmen otantik sayılabilecek etik dua gözlemlenir. Aşağıdaki dua yeni seçilen hükümdarla ilgilidir: 'Senin gerçek suretinde yaratılsın Tanrım ve senin tahtında ve sarayında gururlu ya da kibirli olmasın. Tanrım, halkını sakin ve dikkatli bir şekilde yönetmesini ve idare etmesini, tebaasına zarar vermemesini, sıkıntıya sokmamasını, sebepsiz ve adaletsiz bir kayba neden olmamasını nasip et. Tahtını ve sarayını herhangi bir adaletsizlik ya da yanlışlıkla lekelemesin."[864] Ahlaki duanın hem Yahudi-Hristiyan düzeni içinde hem de dışında yeri vardır. Antik Aryan şöyle dua ederdi: 'Sen güçlü ve parlak Tanrı, güçsüzlük yüzünden yanlış yaptım; merhamet et, yüce, merhamet et! Ey Varuna, ne zaman göksel ev sahibinin önünde bir suç işlesek ya da düşüncesizlikle yasayı çiğnesek, merhamet et, her şeye kadir, merhamet et!'[865] Modern Parsi şöyle dua eder: 'Hükümdar Ormazd'a, insanlara ve aldatma, aşağılama, puta tapma ve yalanlar da dahil olmak üzere farklı insan türlerine karşı işlenen tüm günahlardan tövbe ediyorum. Benim yüzümden insanlar tarafından tüm günahlar affedilmelidir. İtiraf ederek tövbe ediyorum.'[866] Genel bir kural olarak, klasik Yunan ve Roma dinlerindeki bu tür ifadeleri, Yahudilik, Müslümanlık ve Hristiyanlık kayıtlarına

nüfuz eden yoğun dua alışkanlığına işaret ettiği şeklinde değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Duanın kötü amaçlar için kullanılabileceği, batıl inançlı suçlulara teselli ve umut sağlayabileceği, haksız savaşlara katılmaları için askerlerin kalplerini güçlendirebileceği ve hem yaşamda hem de düşüncede özgürlüğü bastırmalarında tiranları ve bağnazları destekleyebileceği ahlakçılar tarafından kabul edilmektedir. Filozoflar duanın öznel etkilerine odaklanırlar çünkü dua dışsal olayları doğrudan etkilemez, daha ziyade ibadet eden kişinin zihnini ve iradesini etkiler ve güçlendirir. Dua rehberlik etmek ve bastırmak için kullanılmıştır ancak insanın kendisi üzerindeki etkisi yadsınamaz. Her iki argüman da duanın tarih boyunca vahşi dinlerde bile duyguları güçlendiren, cesareti sürdüren ve umudu canlandıran bir araç olduğunu kabul etmelidir. Daha yüksek inançlarda, ahlaki sistemin büyük bir itici gücü haline gelir ve her zaman var olan doğaüstü bir ilişki ve yardım duygusu altında ahlaki yaşamın duygu ve enerjilerini kontrol eder ya da zorlar.

Kurbanın kökeni eski kültürlere dayanır ve dua ile yakından ilişkilidir. Dua, bir Tanrıya sanki insanmış gibi iletilen bir istek, kurban ise bir Tanrıya sanki insanmış gibi sunulan bir armağandır. Her ikisi de günümüzde sosyal yaşamda incelenebilir. Birinin bir hediye sunduğu ve üstlerine alçakgönüllü bir talepte bulunduğu yalvarma eylemi hem kurbanın hem de duanın Antropomorfik köklerini gösterir. Bu metnin orijinal içeriği değiştirilmeden nesnellik, anlaşılabilirlik, geleneksel yapı, açık ve nesnel dil, format, resmi kayıt, yapı, denge, hassas kelime seçimi ve gramer doğruluğu açısından düzenlendiğini belirtmek önemlidir. Kişinin bir hediye sunduğu ve üstlerinden alçakgönüllü bir talepte bulunduğu yakarış eylemi hem kurban hem de duanın Antropomorfik köklerini gösterir. Bununla birlikte, dua din tarihi boyunca anlaşılabilir kalırken, kurban hem uygulamada hem de niyette önemli değişikliklere uğramıştır. İlahiyatçılar yüksek dinlerdeki kurbanı genellikle mistisizmle yorumlamışlardır ancak etnografik olarak vahşi formlarından yukarı doğru izlendiğinde, törenler rasyonel bir yoruma açık görünmektedir. Bu metin, sunuların sunulduğu Tanrıların doğasını açıklığa kavuşturmaya yardımcı olan bazı ayrıntıları zaten tesadüfen vermiştir. Ayrıca, kurban kavramı ölenlerin ruhlarına yapılan sunuların incelenmesi yoluyla araştırılmıştır. Bazı aşağı ırklar arasında ruh ve ilah arasındaki ayrımın bulanıklaştığını belirtmek gerekir, zira kurban sunulan ilahların bizzat ilahi insan ruhları olması yaygın bir durumdur. Dünya dinlerinde kurbanı sınıflandırmaya çalışırken, kanıtları sunanın tapınan tarafından nasıl verildiğine ve Tanrı tarafından nasıl alındığına göre gruplandırmak en iyisidir. Örnekler, Ayinin zaman içinde değiştiği ana yolları gösterecek şekilde düzenlenebilir. Tanrının sunuya kendisi için değer verdiği kavramı, yerini bir hediye ile ifade edilen salt saygı fikrine ya da erdemin tapı-

nan kişinin kendisini değerli bir şeyden mahrum bırakmasında yattığı şeklindeki olumsuz görüşe bırakmıştır. Bu fikirler genel olarak hediye teorisi, saygı teorisi ve feragat teorisi olarak ayırt edilebilir. Her üç teori de pratik gerçeklikten resmî törene doğru ritüelistik bir değişim sergiler ve bu değişim baştan sona izlenebilir. Orijinal değerli sunu, daha küçük bir haraç ya da daha ucuz bir ikame için tehlikeye atılmış, sadece bir simge ya da sembole indirgenmiştir.

Hediye verme teorisi bağımsız bir temel olarak ilk sırada yer alır. Alıcının hediyeyi nasıl kullanacağına dair belirli bir niyet olmaksızın hediye verme eylemi, fedakarlığın ilkel ve basit bir biçimidir. Dahası, törenin farklı kültür seviyelerindeki evrimini izlerken, aynı temel ve rafine edilmemiş niyet hâlâ baskın olabilir. Bu nedenle vahşilerin ve Barbarların Tanrılara sundukları yiyecek ve değerli eşyalara ne olduğuna inandıklarını belirlemek zor olabilir. Bu zorluk, eski kurban edenlerin bu konuda modern etnologlar kadar az bilgiye sahip olmalarına ve bu konuda daha az endişe duymalarına bağlanabilir. Bununla birlikte, uygar olmayan toplumlar kurban ritüellerini belgeleme pratiğini başlatmış ve uygar toplumlar da bu pratiği sürdürerek kurbanların önemi ve sunuların Tanrıya aktarıldığına inanılan süreç hakkında fikir edinilmesini sağlamıştır.

Aktarımın fiziksel olarak gerçekleştiği durumlardan başlayarak, Tanrının kişisel Su, Toprak, Ateş, Hava ya da bu unsurları canlandıran ya da içinde yaşayan bir fetiş-ruh olduğu durumlarda, bu maddi ortama verilen sunuları alabildikleri ve bazen tüketebildikleri görülmektedir. Güneş'e içki sunma kavramı ve Angatra'nın yaprak fincanda kendisi için bırakılan içkiyi içmesi bu tür fikirlerin nasıl ifade edilebileceğinin örnekleridir. Bu örnekler, kültürel inanç ve uygulamaların kavramları şekillendirmedeki önemini göstermektedir. Sıvıların günden güne azaldığını fark etmiyorlar mı?[867] Suya kurban verme, Kuzey Amerika göllerinde fırtınaya yakalanan Kızılderililer tarafından örneklendirilmiştir. Fırtına çıkaran kızgın Tanrıyı bir köpeğin ayaklarını bağlayıp denize atarak yatıştırırlardı.[868] Gine'de yaşanan aşağıdaki vaka bu tür sunuların prensibini göstermektedir. 1693 yılında deniz alışılmadık derecede dalgalıydı ve reisler krala şikâyette bulundular. Kral onlardan sabırlı olmalarını istemiş ve ertesi gün denizi sakinleştireceğine söz vermiştir. Bunun üzerine temsilcisini bir kavanoz palmiye yağı, bir torba pirinç ve mısır, bir kavanoz pitto, bir şişe konyak, bir parça boyalı patiska ve denize adak olarak çeşitli diğer eşyalarla gönderdi. Deniz kenarına vardığında, denize bir konuşma yaparak kralının denizin ve beyaz adamların dostu olduğuna dair güvence verdi. Beyaz adamların mal takası için gelen dürüst tüccarlar olduğunu açıkladı ve denizin kızmamasını ya da karaya çıkmalarını engellememesini istedi. Ayrıca

kralının iyi niyet göstergesi olarak pirinç, mısır, pitto, konyak, patiska ve diğer mallarla birlikte denize attığı palmiye yağı gönderdiğinden de bahsetti.[869] Kuzey Amerika Yerli halkları da Dünya'ya nesneler gömerek adakta bulunurlar. Bir Sioux efsanesi bu tür sunuların önemini göstermektedir. Yeryüzünün Ruhu, büyük başarılar elde edenlerden bir haraç talep eder.

Efsanede muzaffer kahraman bir depremle karşılaşır ve üzerinden atlamadan önce yarığa bir keklik atar.[870] Dünya'ya adak sunmanın kaydedilmiş en açık örneklerinden biri Orissa Khondları arasında Toprak Tanrıçasına sunulan kurbandır. Kurbanın eti kemiklerinden ayrılır ve Rahip yarısını etrafına bakmadan arkasındaki toprakta bir deliğe gömer. Her ev sahibi, en sevdiği tarlasına aynı şekilde gömmek için bir parça taşır.[871] Yakutlar Ateş'e adak adarken ilk kaşık yemeği ona verir ve toprak kaplarını yıkamak yerine kalıntıları temizlemesine izin verirler.[872] Yeni Zelanda tılsımına bir örnek de Rüzgâr'ı beslemeyi içeren Wangaihau'dur:

"Sunusunu kaldır,
Uenga'den Rangi'ye sunuyorum,
Ye, ey görünmez olan, beni dinle,
Bırakın o yiyecek sizi gökten indirsin."[873]

Bunun yanı sıra, Fanti zencilerinin yerel fetişe insan ve sığır kurban edilmesine yardım etmelerinin ilginç tasviri de verilebilir; kurbanların, Rahip ve rahibelerden oluşan küçük iç halkanın ortasından bir kasırga eşliğinde yukarı taşındığı düşünülürdü ancak bu kasırga çevredeki tapınanların duyuları tarafından algılanamazdı.[874] Aşağı uygarlıktan derlenen bu ayrıntılar dizisi, klasik dünyanın dinlerindeki kurban fikirlerine ilişkin ilginç sorunlara ışık tutmaktadır. Xerxes'in daha önce zincire vurup kırbaçladığı altın kadehi ve kılıcı Hellespont'a attığında ne demek istediği; Hannibal'in Poseidon'a kurban olarak neden hayvanları denize attığı; Marcus Curtius'un sıçrayışına ilişkin vatansever Roma efsanesinin altında hangi dinsel anlamın yattığı gibi soruların[875] cevabı budur.

Kutsal hayvanlar, ilahi varlıklar, enkarnasyonlar, temsilciler veya semboller olarak çeşitli rolleriyle et ve içecek sunularının yanı sıra başka hediyeler de alabilirler. Bunların belirli kültürlerin öznel inanç ve uygulamaları olduğunu ve bu şekilde sunulması gerektiğini unutmamak önemlidir. Örneğin, Florida Apalaçileri güneş kuşları (tonatzuli) için ezilmiş mısır ve tohum bırakırlar.[876] Polinezya Tanrıları bazen sunak iskelelerine bırakılan et sunuları ve insan kurbanlarının leşleriyle beslenmek üzere kuş bedenlerine bürünürler.[877] Yazar, Batı Afrika'nın iyi beslenen kutsal yılanlarından, Dix Cove'daki timsah gibi yerel fetiş hayvanlardan ve Bonny'de her gün nehir kıyısına gelip kendisine yemek için bir insan

kurban edilip edilmediğini kontrol eden köpekbalığından bahsetmektedir.[878] Bu pasajda yazar, farklı kültürlerde kutsal kabul edilen ya da saygı duyulan çeşitli hayvanları anlatmaktadır. Modern Hindistan'da inekler saygıyla taze otla beslenir ve Durga'nın et sunuları çakallar için taşların üzerine serilir. Ayrıca tapınak tanklarında meşhur timsahlar bulunmaktadır.[879] Bu açıdan bakıldığında kutsal hayvan tanımı açıkça insanları da içermektedir. Meksika'da tutsak gençlere Tezcatlipoca'nın yaşayan temsilcileri olarak tapılır ve kişileştirdikleri Tanrının festivalinde kurban edilmelerine kadar geçen lüks on iki ay boyunca onurlarına ziyafetler düzenlenirdi. Benzer şekilde Montezuma da Cortes'in ülkeye geri dönen Quetzalcoatl'ın vücut bulmuş hali olduğuna inanıyor ve kana susamış gibi göründüğünde önüne kesilmek üzere insan kurbanlar gönderiyordu.[880] Modern Hindistan'da Radha'yı temsil eden kadın, Saktaların alemlerinde adakları tüketir.[881] Tipik olarak, Tanrıların hizmetkârı olarak sunuların çoğunu ya da bunları tüketme ayrıcalığını alan kişi Rahiptir. Örneğin, Tanrısına ayrılan kaplumbağa ve pudinglere göz kulak olan Fijili Rahip[882] ve Batı Afrikalı Rahip, dağın, nehrin ya da korunun yerel ruhlarına yapılan yiyecek sunularını tüketerek onların vekili olarak hareket eder.[883] Benzer şekilde Brahmanlar da tüketecek kutsal ateşi olmayan tapınanlardan ilahi Atalar adına adaklar alırlar. Veda'ya göre Ateş ile Brahman arasında hiçbir fark yoktur.[884] Rahiplerin profesyonel bakanlar ve Tanrının temsilcileri olduğu ve bu nedenle kurban etlerini tükettikleri büyük sistematik dinlerdeki yaygın uygulama hakkında kapsamlı bilgi vermek gereksizdir. Bu uygulamanın rahibin yiyeceği Tanrısallığının bir temsilcisi olarak tükettiği anlamına gelmediğini belirtmek gerekir. Bu yönde açık bir ifadenin bulunmaması halinde, bu uygulama sadece törensel bir düzenleme olarak değerlendirilebilir. Bu dava, dini Ayinleri yorumlarken ihtiyatlı olmanın önemini vurgulamaktadır. Bu Ayinlerin belirli bölgelerde genel amaçlarından çok farklı anlamlar taşıması mümkündür. Bu nedenle, dini törenlerin yorumlanmasına objektif ve dikkatli bir şekilde yaklaşmak önemlidir.

Ostyakların putun ağzındaki çanağa günlük et suyu dökmesi[885] ya da Azteklerin kesilmiş bir insan kurbanının kalbini yerleştirip kanını canavar putun ağzına dökmesi[886] gibi, bir putu besleme eylemi törensel bir uydurma gibi görünmektedir. Bununla birlikte, her iki durumda da Tanrının yemeği tükettiğine inanıldığını göstermektedir. Bedensiz ruhani formdaki bir Tanrının katı madde tüketmesi fikri aşağı ırkların inançlarıyla bağdaşmaz. Bu kavram ortaya çıksa da nadirdir ve sadece Bel ve Ejderha gibi efsanelerde görülür. Bu efsanede, Bel'in suretinin önüne konan ziyafeti yemek için gizli kapılardan gelen düzenbaz Rahipler, etrafa saçılan küllerdeki ayak izleri tarafından ele verilir.[887] Modern zamanlarda bu

durum Labode topluluğunda görülebilmektedir; yerli halk Tanrıları Jimawong'un samandan yapılmış tapınağının girişinde sunulan konyak şişelerini boşaltırken çıkardığı sesi duyabilmektedir.[888] Pallas'a göre Ostyaklar arasında Tanrıları için bir boynuz enfiye bırakmak ve yerel modaya uygun olarak burun deliklerini tıkamak için söğüt kabuğu tıraşı yapmak adettendi. Seyyah, inançsız bir Rus'un bazen gece boyunca boynuzu boşalttığında, basit halkın Tanrının bu kadar çok enfiye çektiğine göre ava çıkmış olması gerektiği sonucuna varmalarına neden olan şaşkınlıklarını anlatır.[889] Bununla birlikte, bazı durumlarda sahtekârlık bir faktör olsa da belirli gruplar tarafından yaygın olarak kabul edilen saçmalıkların genellikle gerçek hataların sonucu olduğunu belirtmek önemlidir. Aslında, bu gruplar arasında Tanrıların kurbanları nasıl kabul ettiğine dair hâkim inançlar gerçek gözlemlere dayanmaktadır ve Animistik inançlarının rasyonel ve dürüst yorumları olarak kabul edilmelidir. Aşağıda bu teorilerin en açık ve en yaygın kabul görenleri yer almaktadır.

Tanrının sunulan yiyeceğe veya diğer nesnelere fiilen sahip olduğuna inanıldığında, bu onların yaşamının, tadının, özünün, niteliğinin ve daha kesin bir anlayışla ruhunun veya canının soyutlanması yoluyla gerçekleşiyor olarak düşünülebilir. Katı kısım ölebilir, çürüyebilir, tüketilebilir, yok edilebilir veya basitçe dokunulmadan kalabilir. Bu kavramlar grubu arasında en somutlaşmış olanı, yaşamın kanda olduğuna dair dünya çapındaki bariz ilkel doktrini uygulayan kavramdır. Buna göre kan Tanrıya sunulur. Bedensiz ruhların bile kanı tüketebileceği düşünülür. Örneğin, Odysseus'un Hades'e girdiği hayaletler, kurban edilen koçun ve kara koyunun kanını sipere dökmüş ve soluk gölgeler içip konuşmuştur. [890] Benzer şekilde, Malay Yarımadası'ndaki Mintira'ların doğum yapan kadını ateşin yanına koyarak ondan uzak tuttukları kötü ruhların, bulabildikleri zaman insan kanı içtiklerine inanılır.[891] Virginia'da yerli halk, Oki ya da ruhun sol memeden kan emeceğini iddia ederek çocukları kurban ederdi.[892] Borneo'daki Kayanlar, büyük bir şef yeni inşa edilmiş bir evi sahiplendiğinde insan kurbanları sunarlardı. Yakın tarihli bir vakada, 1847 civarında, Malay bir köle kız bu amaçla satın alınmış ve kanı akıtılarak öldürülmüştür. Tek etkili kısım olduğuna inanılan kan evin sütunlarına ve altına serpilmiş ve ceset nehre atılmıştır.[893] Benzer inançlar hem Kuzey Bengal'de hem de Deccan'da Hindistan'ın yerli halkı tarafından da benimsenmektedir. Bu bölgelerde kurban edilen hayvanın sadece kanı Tanrılara sunulur, eti ise tapınan kişi tarafından saklanır.[894] Batı Afrika'da Benin halkı puta bir horoz sunar ancak etini kendileri için saklamayı tercih ettiklerinden sadece kanını alırlar.[895] Yoruba ülkesinde hasta bir kişi için bir hayvan kurban edildiğinde kanı duvara serpilir ve hastanın alnına sürülür. Bunun kurbanın yaşamını

hastaya aktardığına inanılır.[896] Yahudi kurban yasası, yaşamın sembolü olarak kan dökmek ile onu yiyecek olarak sunmak arasında ayrım yapar. İsrailllilerin yaşamı temsil eden kanı etle birlikte tüketmelerine izin verilmediği gibi, aynı kural kurban için de geçerlidir. Kan kutsal alanın önünde serpilmeli, sunağın boynuzlarına konulmalı ve orada serpilmeli ya da dökülmeli ancak içki sunusu olarak sunulmamalıdır. "Onların kanlı içki sunularını sunmayacağım."[897]

Aşağı Animizmde ruh genellikle duman veya sis gibi eterik unsurlarla ilişkilendirilir. Bu nedenle, bu duruma indirgenmiş sunular, buharın havada yükseldiği ruhani varlıklar tarafından tüketilmeye veya onlara iletilmeye uygun kabul edilir. Bu kavram tütsü kullanımıyla, özellikle de Amerika'daki yerli kabileler arasında sunulan benzersiz bir tütsü türüyle örneklendirilir. Tütün içmek bizim kültürümüzde dini bir Ayin değildir. Bununla birlikte, yaygın olarak kullanıldığı kendi ülkesinde, bazen dini uygulamalarla ilişkilendirilir. Tütünün ibadette kullanılması o bölgedeki kültürün önemli bir yönüdür. Örneğin Osage'lar bir işe pipo içerek ve Büyük Ruh'a dua ederek başlarlardı. Hennepin'in zamanındaki Sioux'lar sigara içerken Güneş'e doğru bakarlardı. Benzer şekilde Natchez şefi de gün doğumunda önce doğuya, sonra da diğer yönlere doğru tüttürürdü. Tütün piposundan Tanrılara nefes vermenin, içki damlaları ya da yiyecek lokmaları sunmanın bir yolu olduğuna inanılır. Calumet, Güneş'ten ya da Büyük Ruh'tan gelen özel bir hediyedir. Tütün kutsal bir bitki olarak kabul edilir ve tüttürmek Tanrıların ve ruhların meskenine doğru havaya yükselen hoş bir kurban olarak görülür.[898] Karib inançlarına göre, bir şeytanı uyandıran yerli bir büyücü, ruhu çekmek için hoş bir parfüm olarak havaya tütün dumanı üflerdi. Benzer şekilde, Brezilya kabileleri arasında da büyücüler seyircilerin ve tedavi edilecek hastanın etrafında duman tüttürürdü.[899] Zulular, insanların ruhlarına tatlı bir tat vermek için kesilen hayvanın iç yağıyla birlikte tütsü yakarak tütsü ve yakılan sununun aynı nitelikte olduğunu gösterirler.[900] Toprak tütsü kaplarının yaygın olduğu Meksika tapınaklarında kopalli (kopal sözcüğümüz buradan gelir) ve bitüm yakılırdı.[901] Eski Çin dininde tütsü yaygın olarak kullanılmamasına rağmen, günümüzde Çin evlerinde ve tapınaklarında Ataların ruhlarından Cennet ve Dünya'nın başlıca Tanrılarına kadar tüm ilahi varlıklara saygı göstermek için 'buhur çubukları' ve buhurdanlar kullanmak gelenekseldir.[902] Yunanistan ve Roma'nın dini uygulamalarında tütsü kullanımı tutumluluktan lükse geçişi vurgular. Başlangıçta otlar ve güzel kokulu odunlarla yapılan basit tütsüler kullanılırken, daha sonra mür, sinameki ve buhur gibi daha egzotik kokular popüler hâle gelmiştir.[903] Eski Mısır tapınaklarında, çok sayıda kurban töreni tasvirinde Tanrıların resimlerinin önünde buhurdanlarda tütsü topaklarının yakıldığı görülmektedir. Plutarkhos da Güneş'e günde üç kez

tütsü yakıldığından bahseder; gün doğumunda reçine, öğlen mür ve gün batımında kuphi kullanılırdı.[904] Bu uygulama Sami ulusları arasında da yaygındı. Herodot'a göre, Babil'deki Bel'in yıllık festivali sırasında, Keldaniler onun altın suretinin oturduğu tapınaktaki büyük sunakta bin talant tütsü yakmışlardır.[905] Eski İsrail kayıtları, eczacı sanatından sonra tütsü hazırlama tarifini içermektedir. Kâhinlerin her biri bir buhurdan taşır ve Rab'be sürekli buhur sunusu olarak sabah ve akşam Buluşma Çadırı'ndaki perdenin önünde bulunan altın buhur sunağında tatlı baharatlar yakarlardı.[906]

Ateşte kurban verme uygulaması Kuzey Amerika kabilelerinin dinlerinde yaygındır. Örneğin Algonquinler ziyafetin ilk lokmasını ateşe atar ve "bize yiyecek bul" diye dua ederken ruhlar için alevlere yağ atarlardı. Catlin, Mandanları şölen başlamadan önce Büyük Ruh'a bir sunu olarak ilk yeşil mısır kazanının yakıldığı ateşin etrafında dans ederken tasvir etmiş ve çizmiştir.[907] Perulular lamaları Yaratıcı, Güneş, Ay, Gök Gürültüsü ve diğer daha küçük Tanrılara adak olarak yakarlardı. Kurban etme eylemiyle ilgili olarak, Manco Ccapac'ın en güzel oğlunun kurban edilmesini emrettiği efsanesi akla gelmektedir. Oğlunun kafası kesilmiş ve kanı ateşin üzerine serpilerek dumanın göğün ve yerin Yaratıcısına ulaşması sağlanmıştır.[908] Benzer şekilde, Sibirya'da Tunguzlar ve Buretler et, ciğer ve yağ parçalarını ateşe attıkları kurbanlar sunmaktadır. Bu ritüeller ateşten çıkan dumanın adakları Tanrılara taşıdığı inancını yansıtmaktadır.[909]

Çinlilerin güneşe, aya, yıldızlara ve takımyıldızlara sundukları adaklar hayvanların, ipeklerin ve değerli taşların yakılarak buharlarının bu göksel varlıklara yükselmesi yoluyla gerçekleştirilir.[910] Farklı bir anlamda da olsa, Siyamlıların evdeki Tanrıya tütsü, arrack ve dumanı tüten sıcak pirinç sunma uygulaması daha az önemli değildir. Siyamlılar sunuun herhangi bir kısmını tüketmek zorunda değildir, bunun yerine güzel kokulu buharı içlerine çekmekten keyif alırlar.[911] Aryan kurban kayıtları incelendiğinde, benzer bakış açılarını fark etmek zor değildir. Brahman sunuları sunak ateşinde yaktığında, bunlar Tanrıların ağzı, Her Şeyi Bilen'in habercisi olan ilahi Ateş Agni tarafından kabul edilir. Agni'ye söylenen Vedik dize şöyledir: 'Agni! Bütünüyle kuşattığın kurban, Tanrılara gider!'[912] Homeros şiirleri, eski barbar Yunanistan'ın hekatomblarının açık anlamını gösterir, burada yakılan sununun kokusu dumanlar içinde göğe yükselir: 'Κνίσσῃ δ' οὐρανὸν ἶκεν ἐλισσομένη περὶ καπνῷ.'[913] Porfiryus'un zamanında bile insanların zihinleri Arkaik düşünceyi gözden kaçırmamıştı. Tanrı olmayı arzulayan şeytanların, ruhsal ve bedensel özlerini şişmanlatan kurban içkilerinden ve dumanlarından zevk aldıklarını biliyordu. Buhar ve buğularla yaşarlar, kan ve et dumanlarıyla güçlenirler.[914]

Yorumcular, dünya çapında bir geçmişe sahip dini bir eylem olan kurbanın Yahudi hukukunda düzenlendiği ve onaylandığı konusunda hemfikirdir. Kurban, bir Tanrıya verilen basit bir hediye olarak değil, dindarca bir saygı ya da günahın kefareti olarak görülmüştür. Dini tarihte sıklıkla olduğu gibi, adaklar tipik olarak yiyeceklerden oluşuyordu ve kurban ateşle tamamlanıyordu. İsrail'in kurban törenlerinin törensel ayrıntıları ister hayvan leşlerinin yakılmasını ister yağla karıştırılmış kansız un armağanlarının sunulmasını öngörsün, ritüelin amacının önemini vurgulayarak, tekrar tekrar "Rab'be hoş bir koku veren ateşten bir sunu" olarak açıklanır. Eski Ahit'teki kapsamlı kurban kayıtları, kurbanın pastoral bir kabilenin temel Ataerkil formlarından, artık yoğun nüfuslu ve yerleşik bir krallıkta eski hizmeti yürütmek için kurulan ayrıntılı ve karmaşık sisteme kadar gelişimini izlememize olanak tanır. Dekan Stanley Yahudi dini hakkındaki yazılarında Tapınağı canlı bir şekilde tasvir etmiştir. Avluları dolduran koyun ve sığır sürülerini, devasa kesim aletlerini ve insanların üzerinde yükselen büyük yakmalık sunu sunağını betimlemiştir. Leşler sunağın üzerine serilir ve akan kan bir kanalla taşınırdı. Kâhinin töreninden çok Peygamberin ruhuna sempati duyan bir tarihçi olarak, daha sonraki Yahudilikte törensel din yerine ahlaki dine öncelik verme yönündeki büyük hareket üzerinde durmak yerinde olacaktır.[915] İbrani tarihinin o dönemlerinde Peygamberler, yasanın daha ağır konuları yerine törensel düzenlemelere öncelik verenleri sert bir şekilde azarlamışlardır: "Ben kurban değil merhamet, yakmalık sunulardan çok Tanrı bilgisini istedim. Boğa, kuzu ya da teke gibi hayvanların kurban edilmesinden hoşlanmıyorum. Kendinizi temizleyin, gözlerimin önünde yaptıklarınızdan kötülüğü çıkarın. Yanlış yapmayı bırakın, doğru yapmayı öğrenin."

Kurbana atfedilen fiziksel operasyonla ilgili araştırmaya devam ederken, farklı bir kavrama dönüyoruz. Aşağı kültürlerde, Tanrının önüne konan sunuyu görünüşte dokunmadan bırakırken, yine de özü olarak tanımlanabilecek bir şeyi alabileceği ya da çıkarabileceği köklü bir fikirdir. Örneğin, Zulular kurban edilen boğanın etini bütün gece dışarıda bırakır ve ilahi Ata ruhları gelip yer ancak ertesi sabah her şey olduğu gibi kalır. Yerli bir Zulu bu uygulamayı şöyle anlatır: "Ama biz 'Amadhlozi ne yiyor?' diye sorduğumuzda, yaşlı adamlar 'Amatongo yalıyor' derler. Onlara karşı çıkamasak da sessiz kalıyoruz, çünkü onlar bizden daha yaşlılar ve bize her şeyi anlatıyorlar. Sözlerinin doğruluğunu tam olarak anlamasak da dikkatle dinleriz."[916] Bu tür bir hayal gücü Batı Hint adalarının yerli dininde yaygındı. Kolomb'un zamanında Roman Pane, özellikle Hispaniola'ya atıfta bulunarak yerli kurban yöntemini tarif etmiştir. İster balık ister et ya da başka bir yiyecek olsun, bir ziyafet sundukları herhangi bir ciddi durumda, Putun tüketebilmesi

için hepsi Cemisin evine yerleştirilir. Ertesi gün, ceminin yemesinden sonra her şeyi eve götürürler ve Tanrı onlara yardım etsin (rahibin dediği gibi) çünkü cemi tahtadan veya taştan yapılmış cansız nesnelerdir ve hiçbir şey yiyemezler. Bir buçuk yüzyıl sonra, bu adalarda benzer bir inanç hâlâ varlığını sürdürmekteydi. Karibler, ruhların gemileri hareket ettirdiğini ve geceleri kendileri için hazırlanan yiyecekleri yediklerini duyduklarına inanıyorlardı ancak ertesi sabah hiçbir şeye dokunulmamıştı. Yemeğin ruhlar tarafından yendikten sonra kutsal olduğuna inanılırdı. Sonuç olarak, sadece yaşlı adamların ve önemli kişilerin yemeğin tadına bakmasına izin verilirdi ve onların bile fiziksel olarak saf olması gerekirdi.[917] Pulo Aur Adalıları, sürgün edilen hastalık ruhlarının kendileri için hazırlanan pirinç tanelerinin özünü tükettiklerine ancak bunları gerçekten yemediklerine inanıyorlardı.[918] Hindistan'daki Garo tepelerinin yerli halkı arasında, kurban edilen hayvanın başı ve kanı pirinçle birlikte beyaz bir bezle örtülü bir bambu kemerin altına yerleştirilir. Tanrı istediğini alır ve bir süre sonra bu özel sunu hayvanın geri kalanıyla birlikte topluluk için hazırlanır.[919] Khond Tanrıları, adanmışlarının sunularından ya da telef olmalarına veya yok olmalarına neden oldukları hayvanlardan veya tahıllardan elde edilen tatlar ve esanslarla beslenirler.[920] Sibirya'daki Buretler bir koyun kurban edip koyun etini kaynattıklarında, Şaman şarkısını söylerken Tanrılar için bir iskeleye kurarlar ve sonra kendileri yemekten pay alırlar.[921] Orta Çağ Avrupa folklorunda Domina Abundia ve arkadaşları geceleri evlere girer ve açıkta bırakılan yiyecek ve içecekleri tüketirlerdi.[922]

Kurbanla ilgili en uç Animistik inanç, sunulan hayvanın veya nesnenin ruhunun Tanrı tarafından alındığı veya Tanrıya aktarıldığıdır. Johore'lu Binua'lar kötü Nehir ruhlarının kişinin hayatının bulunduğu 'semangat' ya da maddesiz bedenden beslenerek hastalıklara yol açtığına inanmaktadır.[923] Benzer şekilde Karen iblisi de fiziksel bedenden ziyade 'la' ya da yaşamsal ilkeyi yutar. Örneğin, bir kişinin gözlerini yerse fiziksel kısım kalır ama kişi kör olur.[924] Polinezyalılar da benzer bir fikre dayanan bir kurban teorisi geliştirmişlerdir. Rahip insan kurbanlar kullanarak kurban sunabilir. Tanrılar ya da şeytanlar ölülerin ruhlarını tüketirken, kurbanların ruhani yönü, önünde sunulduğu putun içinde yaşayan ya da cisimleşmiş olan ilah olan putun ruhu tarafından tüketilir.[925] Fiji inancına göre, büyük yiyecek sunularının sadece ruhu, muazzam yiyiciler olarak tanımlanan Tanrılara verilirken, madde tapınanlar tarafından tüketilir. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Fiji'de de insan kurbanı bir tür et sunusu olarak kabul edilir. Ayrıca Yamyamlık da Fiji dininin bir parçasıdır ve Tanrıların insan etinden zevk aldığı söylenir.[926] Benzer inançlar Amerikan gölleri bölgesindeki Kızılderili kabileleri tarafından da benimsenmektedir. Bu kabileler ister terk edilmiş ister

tüketilmiş olsun sunuların adanmış oldukları ruhlar tarafından ruhani bir biçimde kabul edildiğine inanmaktadır. Yerli efsaneleri başka örnekler de sunmaktadır. Aşağıdaki pasaj bir Ottawa masalından alınmış olup, bir bakire ruh tarafından Superior Gölü'nün sularının altındaki babası Kum Tepelerinin Ruhu'nun kulübesine götürülen Wassamo'nun hikâyesini anlatmaktadır. "Damadım," demiş Yaşlı Ruh, "tütüne ihtiyacım var. Aileni ziyaret etmek için geri döneceksin ve dileklerimi iletebilirsin. Bu Kum Tepeleri'nden geçen çok az insan tütün sunar, sundukları zaman da hemen bana gelir. 'Aynen öyle,' diye ekledi, gölün sakin ve yolculuğun bereketli geçmesi için Ruh'a tütün sunan birinden tütün alırken. "Gördüğünüz gibi, yeryüzünde bana sunulan her şey hemen locamın yanına gelir. Wassamo kadınların da ellerini kulübenin yan tarafına koyduklarını ve sonra herkesin paylaştığı bir şeyler dağıttıklarını fark etti. Bunlar yeryüzündeki ölümlüler tarafından yapılan yiyecek adaklarıydı. Bu aktarımın ruhani doğası hemen ardından Wassamo'nun sadece ruhun yiyeceğini yiyememesiyle ortaya çıkar. Bu nedenle, ruh eşi kulübeden uzanır ve onun için pişirmek üzere gölden somut bir balık alır.[927] Daha önce bir Ottawa efsanesi olarak anılan Güneş ve Ay doğa efsanesi, sadece bu özel düşünceyi sergilemesi açısından değil, aynı zamanda vahşi Animistlerin Tanrılarına kurban sunma ve bu Tanrıların onları kabul ettiğini düşünme güdülerini açıkça göstermesi açısından da büyük ilgi çekicidir. Onowuttokwutto, kocası olmak için Ay'ın peşinden güzel cennetlere giden Ojibwa genci, bir gün kardeşi Güneş tarafından akşam yemeğini nasıl aldığını görmeye götürülür. Birlikte gökyüzündeki delikten aşağıdaki Dünya'ya bakarlar. Güneş bir kulübenin yanında oynayan bir grup çocuğu işaret eder ve küçük bir taş atarak güzel bir çocuğa isabet ettirir. Çocuk düşer. Onun kulübeye taşındığını görürler. Sheesheegwun'un (çıngırak) sesini ve şifacının çocuğun hayatının bağışlanması için söylediği şarkı ve duayı duyarlar. Hekim adamın bu yalvarışına Güneş, "Bana beyaz köpeği gönderin" diye cevap verir. O zaman yukarıdaki iki seyirci yeryüzünde bir ziyafet hazırlığının telaşını, koşuşturmasını, beyaz bir köpeğin öldürülüp yakıldığını ve çağrılan insanların kulübede toplandığını görebiliyordu. Bu olaylar olurken, Güneş Onowuttokwutto'yla konuşarak, alt dünyada büyük tıp adamları olarak anılan kişiler olduğunu söyledi ancak onlar sadece hastalara şifa verebilmektedirler çünkü Güneş'in sesini, o birini rahatsız ettiğinde dinlemektedirler. İnsanlara Güneş'in istediği her şeyi göndermelerini söylerler ve onlar bunu yaptıktan sonra Güneş elini hasta ettiği kişilerden çeker. Bu sözler söylendikten sonra beyaz köpek porsiyonlara bölünür ve misafirlere servis edilir. Onlar yemeye başlamadan önce, hekimbaşı, 'Bunu sana sunuyoruz, Yüce Manito' dedi. Pişmiş köpeğin havada kendilerine doğru yükseldiğini gören Güneş

ve Ojibwa yoldaşı hemen onu yediler.[928] Bu kavramların insan kurban etmenin önemiyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu Iroquois'lerin Savaş Tanrısına bir insan kurban sundukları şu duayı inceleyerek anlayabiliriz: 'Sana, ey Ruh Arieskoi, bu kurbanı kesiyoruz ki etiyle beslenesin ve bundan böyle bize şans ve düşmanlarımıza karşı zafer vermek için harekete geçesin!'[929] Benzer şekilde, Aztek duaları arasında savaş zamanlarında Tezcatlipoca-Yautl'a yöneltilen bir dua vardır: 'Savaşların efendisi, büyük bir savaşın şekillenmeye başladığı kesindir. Savaş Tanrısı bu çatışmada ölecek olanların kanını içmek için can atıyor. Görünüşe göre Güneş ve Toprak Tanrısı Tlatecutli bu savaşta ölecek olanların etinden ve kanından bir ziyafet sunarak kutlama yapmak istiyor,' vs.[930] Peru'da hem ilahi hem de cenaze bağlamında insan kurbanların ruhlarının başka bir hayata aktarıldığına dair açık bir inanç vardır. Önemli bir tören sırasında, Tanrıları yatıştırmak için her kabileden çocuklar kurban edilirdi. Çocuklar, Yaratıcının huzuruna hoşnutsuz ve aç olarak çıkmamalarını sağlamak için yiyecek ve içecek verildikten sonra boğulurdu.[931] Benzer ruhani kurban kavramlarına dünyanın diğer bölgelerinde de rastlanmaktadır: Batı Afrika'da ağaç-fetişinin yiyecek sunusunun ruhundan hoşlandığı ama maddesinden hoşlanmadığı belirtilmektedir. Benzer şekilde, Altın Sahili dininde her büyük Tanrının bir evi, odayı temizleyen ve palmiye yağıyla yoğrulmuş günlük ekmek sağlayan bir Rahip ve rahibesi olduğu anlatılır. Wong, bu türden tüm armağanların görünmez ruhunu yer.[932] Hindistan'da Darjeeling'in Limbusları dini bir uygulama olarak tahıl, sebze ve şeker kamışı sunar ve inek, domuz, kümes hayvanı vb. kurban ederler. Yaşam nefesinin Tanrılara gittiğine ve etin kendileri için olduğuna inanırlar.[933] Bu anlamın diğer dinlerin kurban uygulamalarını büyük ölçüde açıklayabileceği muhtemel görünmektedir. Bu anlatılarla bağlantılı olarak, cenaze kurbanlarının, sunuların ruhsal olarak ölülerin ruhlarının mülkiyetine geçtiği şeklindeki kesin anlamı, belki de kurban törenlerini bildiğimiz, ancak orijinal anlamlarını kesin olarak izleyemediğimiz birçok ulus arasında benzer ruhsal aktarım fikirlerinin yaygın olarak hüküm sürdüğü sonucuna varmamızı haklı çıkarabilir.

Kurbanın fiziksel olarak ister süresiz ister kesin olsun, nesneleri nasıl etkilediğini inceledikten ve aktarımını tözsel, özsel ya da ruhsal olarak ayırt ettikten sonra, şimdi kurban kesenin kurbanı sunmasının ardındaki güdüyü inceleyebiliriz. Bu karmaşık bir mesele olsa da anahtarı açıktır ve genel ilkeler aracılığıyla açıklanabilir. Eğer Animistik doğal dinin temel önermesi olan insan ruhu kavramının Tanrı fikrinin temelini oluşturduğunu kabul edersek, o zaman insan etkileşimleri analojisini kullanarak kurbanın ardındaki güdüleri açıklayabiliriz. Bu açıklama kapsamlı ve yeterlidir. Sıradan bir insanın büyük bir adama ister yar-

dım ister bağışlanma dilemek için olsun, bir hediye sunmasının bir tür kurban töreni olarak görülebileceği ileri sürülebilir. Şefin yerine bir Tanrıyı koyarak ve hediyeyi iletme araçlarını buna göre uyarlayarak, kurban törenlerinin mantıklı bir doktrini oluşturulabilir.

Bu açıklama kurban törenlerinin amacını doğrudan açıklığa kavuşturmakta ve zaman içinde evrilen orijinal anlamı ortaya koymaktadır. Bu önermeyi desteklemek için özel bir kanıt koleksiyonu sunmak yerine, bu ciltlerde çeşitli amaçlarla alıntılananlar gibi kapsamlı bir genel kurban anlatıları koleksiyonuna başvurmak yeterli olabilir. Tanrılara sunulan sunuların dünyevi hediyelere benzer şekilde kategorize edilebileceğini belirtmek önemlidir. Dünyanın kurban sistemleri, mevcut acil durumları karşılamak için ara sıra verilen hediyelerin, tebaanın lordlara getirdiği periyodik haraçların ve edinilen servetin mülkiyetini veya korunmasını güvence altına almak için ödenen telif ücretlerinin açık benzerlerine sahiptir. Bu kurban teorisinin yeterliliğini daha iyi anlamak için ister bir insana ister bir Tanrıya olsun, önemli bir değer alma fikrinden törensel bir saygı sunmaya geçişi not etmek önemlidir. Bu geçiş fark edilmeden gerçekleşir ve teorideki her iki yönün de önemini vurgular. Bir hediyenin duygularımız üzerindeki etkisini objektif olarak analiz etmek ve nesnenin gerçek değerini, saygı duyduğumuz veya hayran olduğumuz birinden almanın verdiği memnuniyetten ayırmak zor olabilir. Bu nedenle, eğitimsiz bireylerin Tanrılarıyla olan etkileşimlerinde bu ayrımı nasıl yaptıklarını tanımlamakta tereddüt edebiliriz. Genel olarak, Tanrıya sunulan yiyecek ya da değerli eşyaların pratik olarak kabul edilebilirliği kavramının, giderek saygılı bir sunu yoluyla ilahi haz ya da kutsama fikrine dönüştüğü söylenebilir ancak bu tür sunuların kudretli bir ilahi varlık için pek bir önemi yoktur. Kurban fikrinin bu iki aşaması birbiriyle karşılaştırılabilir. Karenler arasında, bir armağan olmadan yakarmanın hiçbir işe yaramayacağını düşünerek bir iblise içki, tahıl ya da öldürdükleri avın bir kısmını sunarlar.[934] Öte yandan, Sierra Leone zencileri arasında, 'Tanrı'yı çok memnun etmek ve Kroomen'e iyilik yapmak için'[935] bir öküz kurban ederler.

Bir tapınanın kurban sunarak bir Tanrıya fayda sağlamayı mı yoksa sadece onu yatıştırmayı mı amaçladığını belirlemek genellikle zordur. Bazı durumlarda, kurbanın amacı törensel bir saygı eyleminden başka bir şey olmayabilir. En iyi bilinen kurban ritüellerinden biri, bir Tanrıya ateş ya da başka yollarla yiyecek veya içecek sunulmasını içerir. Bu pasaj, Kuzey Amerika yerlilerinden eski Yunanlılara ve Çinlilere ve hatta günümüz Avrupa köylü geleneklerine kadar geniş bir yelpazedeki dini uygulamaları kapsar.[936] Bazı durumlar daha az resmi iken, diğerleri katı ve mutlak saygı biçimlerini içerir. Gine zencisinin kutsal ağacın

ya da mağaranın yanından sessizce geçip yerel ruh için bir yaprak ya da deniz kabuğu bırakması,[937] Burma'daki Talein'in yemeğe başlamadan önce yemeği Nat'a sunmak üzere havaya kaldırması,[938] Hindu'nun az miktarda pirinci parmaklarıyla alnının hizasına kadar kaldırıp tüketmeden önce Şiva ya da Vişnu'ya sunması gibi.[939] Aynı argüman, asıl amaçları ne olursa olsun, kurbanların pratikte ziyafete dönüştüğü dini durumlar için de geçerlidir. Bazıları Tanrının sadece bir taklit olduğu ve tapınanların gerçek katılımcılar olduğu bir ziyafeti kurbanla alay etmek olarak görebilir ancak yine de birçok kişi tarafından dini bir tören olarak kabul edilir.

Bir Kuzey Amerika Kızılderili kabilesi hakkında anlatılan bir anekdot, bu tür törenlere ne kadar içtenlikle baktıklarını göstermektedir: Bir grup Potawatomi yolculuk yapmaktadır ve üç gün boyunca hiç av hayvanı bulamamışlar, bu da yiyecek eksikliği nedeniyle büyük sıkıntı çekmelerine neden olmuştur. Üçüncü gece Saugana adındaki bir şef rüyasında bir kişinin kendisine göründüğünü ve çektikleri acının kurban ziyafeti olmadan yola çıkmalarından kaynaklandığını gösterdiğini görmüş. Rüyayı gören kişi, bu önemli yolculuğa 'beyaz bir adam gibi', herhangi bir dini hazırlık yapmadan başladığını söyledi. Bu nedenle Büyük Ruh onları kıtlıkla cezalandırmıştı. Şimdi, on iki adam saat dokuzdan önce dört geyik avlamak ve öldürmekle görevlendirilmişti. Şef rüyasında bu dört geyiğin ölü olarak yattığını görmüştü ve Avcılar bu rüyayı başarıyla gerçekleştirdiler. Bu olayı onurlandırmak için bir kurban ziyafeti düzenlendi.[940] Benzer kutsal ziyafetlerin başka örnekleri de çeşitli kültürlerde bulunabilir. Zulular yağmur yağdırmak için yukarıdaki Gök Tanrı'ya siyah sığır kurban ederler. Köy şefleri öküzleri seçer, biri öldürülür ve diğerlerinden bahsedilmez. Kesilen öküzün eti, alçakgönüllü teslimiyetin bir işareti olarak evde tam bir sessizlik içinde yenir. Kemikler köyün dışında yakılır. Ziyafetten sonra müzikal seslerle sözsüz bir şarkı söylerler.[941] Serwatty Adalıları, bir birey ya da topluluk önemli bir işe ya da sefere giriştiğinde putlara manda, domuz, keçi ve kümes hayvanı kurban ederler. Karkaslar adananlar tarafından yenir ve adaklar çok sayıda olduğunda saygın bir katılım sağlanır.[942] Kuzey Hindistan'ın kaba kabileleri arasında, hayvan kurbanlarına mayalanmış likör içkileri eşlik eder. Aslında kurban ve ziyafet birbirinin yerine kullanılan sözcüklerdir.[943] Aztekler arasında savaş esirleri Tanrıya kurban olarak sunulur ve daha sonra esirleri ele geçirenler ve dostları için ana yemek olarak servis edilirdi.[944] Eski Peru'da lama sürülerinin tamamı kurban edilir ve halk tarafından yenirdi.[945] Yunan din tarihi, Tanrılara ateşle adanan ilk kurbanlardan, kurbanların törensel saygı için düzenlenen halka açık ziyafetler için et sağladığı büyük festivallere geçişi göstermektedir.[946]

Kurban eylemi, Tanrının bir fayda elde etmesinden ziyade, tapınan kişinin kendisi için değerli olan bir şeyi vermesi olarak görülebilir. Bu, hediyeden hürmete teorisiyle birlikte gelişen feragat teorisi olarak bilinir. Bağışlama teorisinin kökeni orijinal hediye teorisine kadar uzanmaktadır. Kendi duygularımızı bir rehber olarak kullanarak, hediye etkisiz olsa bile vermiş olmanın ne kadar tatmin edici olduğunu biliriz. Kabul edilmediği takdirde hediyeyi geri almakta tereddüt edebilir ve bunun yerine hediyeyi elden çıkarmanın başka bir yolunu bulabiliriz. Bu korban olarak bilinir. Assinaboin Kızılderililerinin ormanda terk edilmiş eşyalar hakkında ne hissettiklerini anlayabiliriz. Bu battaniyelerin, kumaş parçalarının, pirinç çaydanlıkların ve diğer değerli eşyaların bir sağlık kurbanı olduğuna ve bunları bulan herhangi bir dost tarafından alınabileceğine inanıyorlardı.[947] Benzer şekilde Ava Budistleri de tapınaklara haşlanmış pirinç, tatlılar ve yağda kızartılmış hindistan cevizinden oluşan adaklar getirirler. Adakları gözlerinin önünde yiyen kargaları ve vahşi köpekleri rahatsız etmezler.[948] Mekke'den dönüş sırasında modern Müslümanlar Muna vadisinde koyun, öküz ve deve kurban ederler. Bir kurbanı hiç tüketmeden dağıtmak faziletli bir davranış olarak kabul edilir. Bu arada Takruri grupları, leşlerin üzerine atlamaya hazır akbabalar gibi bölgenin etrafında nöbet tutarlar.[949] Tapınan kişi, Tanrının buna ihtiyaç duymadığına veya bundan fayda sağlamadığına dair artan inancına rağmen bir Tanrıya törensel bir şekilde kurban sunmaya devam ederse kurban eylemi pratik olmaktan çıkmış olsa bile devam edecektir. Kurbanın etkinliği hâlâ tapınana olan maliyeti ile ölçülmektedir. Bununla birlikte, bu feragat teorisini kurbanın ilkel niyetini temsil ediyor olarak kabul etmek tarihi tersine çevirmek olacaktır. Kültürün en alt seviyesinden en üst seviyesine kadar Tanrılara sunulan ve çoğunlukla yiyecek armağanlarından ve kutsal ziyafetlerden oluşan kurbanların yaygınlığı, vazgeçme teorisinin özgünlükten yoksun olduğunu güçlü bir şekilde göstermektedir. Eğer temel güdü değerli mallardan vazgeçmek olsaydı, silahların, giysilerin ve süs eşyalarının kurban edilmesinin alt kültürde yaygın olmasını beklerdik ki durum böyle değildir. Genel anlamda, insanların yararsız gördükleri şeyleri Tanrılarına adadıkları, böylece kimsenin kazanamayacağı bir kayba uğrayacakları varsayılır. Bu, anlamları yitip gittikten sonra eski Ayinleri devam ettirebilen ancak mantıklı bir gerekçe olmaksızın nadiren yeni Ayinler ortaya koyan vahşilerin pratik anlayışını küçümsemektedir. Aşağı ırkların dinlerini incelerken, insanlar Tanrılarıyla, komşularıyla yaptıkları gibi, pratik ve açık bir şekilde ilgilenirler. Eğer yalın bir orijinal amaç bulunursa bu yeterli bir açıklama olarak kabul edilebilir. Budizm, bir hediyenin nasıl kutsallıktan uzaklaşmaya dönüşebileceğine dair öğretici bir örnek sunar. Budizm'e göre günahkâr bireyler göç sırasında gezgin, yakıcı, sefil

iblisler (preta) olarak yeniden doğabilir. Akrabalar bu iblislere yiyecek ve içecek sunabilir ve Rahiplere yiyecek vermek gibi onlar adına yapılan fazilet eylemleriyle onlara fayda sağlayabilir ancak ruhların liyakati düşükse bu onlara fayda sağlamayabilir. Yine de bu eylemin onu gerçekleştiren kişiye fayda sağladığına inanılır. Alıntılanan metin değiştirilmeden bırakılmıştır.[950] Kurbanda kişinin kendini feda etmesinin açık örnekleri, kurbanı veren kişi için değerin Tanrı için sahip olabileceği değerden çok daha fazla olduğu sunularda bulunabilir. Bunun en önemli örneklerinden biri Sami ulusları arasındaki insan kurban etme tarihinde görülebilir. Örneğin, Moav kralı savaşı kaybetmekle karşı karşıya kaldığında en büyük oğlunu duvarda yakılan bir sunu olarak kurban etmiştir. Fenikeliler kızgın Tanrıları hoşnut etmek için en sevdikleri çocuklarını kurban ederlerdi. Değerlerini artırmak için onları soylu ailelerden seçerlerdi. Kurbanın etkililiğinin en büyük kanıtı, kurbanı verenin acı bir kayıp yaşamasıydı. Yıllık kurbanları için, ailelerinin tek erkek çocuklarını Cronus'a sunmak zorundaydılar (Κρόνῳ γαρ Φοίνικες καθ' ἕκαστον ἔτος ἔθυον τὰ ἀγαπητὰ καὶ μονογενῆ τῶν τέκνων). Heliogabalus, güneş Tanrısallığına kurban olarak ülkenin dört bir yanından soylu erkek çocukları seçerek Doğu Ayinini İtalya'ya soktu. Tüm bu vakalar arasında en korkunç olanı, misafirin Jüpiter Hospitalis'e kurban edilmesiyle kutsal misafirperverlik yasasının ihlal edilmesidir. Ζεὺς ξένιος, Sami bölgelerinde sunanın değerinin Tanrı için nasıl kabul edilebilirlik ölçüsü olabileceğini vurgular.[951] Bu şekilde, alt kültür aralığında biraz ancak yüksek ulusların dininde güçlü bir şekilde, kurban teorisinden feragat teorisine geçiş gerçekleşmiş gibi görünmektedir. İngilizce'deki '*sacrifice*' terimi sadece bir vazgeçme ya da kaybetme eylemini ima ederken, bir Roma tapınağında '*sacrificium*' teriminin bir sunum ve kabullenme anlamı vardır. Bu da aynı kelimeye atfedilen kültürel çağrışımlardaki farklılığı vurgulamaktadır.

Tarih boyunca pek çok ulus, etkinliğinden ödün vermeden kurban maliyetinden tasarruf etmenin yollarını bulmuştur. Bu durum, ibadet edenlerin sunmaları ya da sunuyormuş gibi yapmaları gerekenden daha az değerli bir şeyi ikame etmelerine ve böylece yüklerini hafifletmelerine olanak tanıyan dahiyane araçların geliştirilmesine yol açmıştır. Böyle bir konuda bile, insanların zihinlerindeki doğal tekabüliyet, birbirinden uzak ve bağımsız ırklar arasında yeterli bir gelişim birliği yaratmaya yeterlidir. Bu nedenle, insanlar arasında kurban ikamesinin ana bölümlerini sınıflandırmak için üç ya da dört başlık yeterlidir.

Bütüne karşılık bir parça vermek, bir tebaanın bir lorda haraç ödemesine çok benzeyen bir uygulamadır. Bu uygulama armağan teorisi kapsamına girer ve daha önce örneklendirilmiştir. Bununla birlikte, Tanrılara verilen parça bütüne kıyasla

çok az değere sahipse o zaman kurban giderek ikameye dönüşür. Madagaskar'da kurban edilen hayvanın başı bir direğe yerleştirilir ve kanı ile yağı sunağın taşlarına sürülür ancak karkasın tamamı kurbanı kesenler, Arkadaşları ve töreni yöneten Rahip tarafından tüketilir. Bu uygulama kurban edilen hayvanın tüketilmesine bir örnektir.[952] Bazı kültürlerde bir Tanrıya kurban sunulduğunda iç organların sadece bir kısmı Tanrıya bırakılırken geri kalanı halk tarafından tüketilir. Örneğin, Gine'de zengin zenciler fetişe bir koyun ya da keçi kurban eder ve Arkadaşları ile birlikte ziyafet çekerek iç organların sadece bir kısmını Tanrıya bırakırlar.[953] Benzer şekilde, Tunguzlar sığır kurban ederken Tanrının payı olarak bir parça ciğer ve yağ verir ve belki de postu ormana asarlar, Moğollar ise hayvanın kalbini ertesi güne kadar putun önüne koyarlar.[954] Böylece Yunanlıların en eski bütün yakmalık sunusu, Tanrılar için kesilen öküzün sadece kemiklerini ve yağını yakmaya indirgenmiş, tapınanlar ise etle ziyafet çekmişlerdir. Bu ekonomik Ayin, Zeus'a Tanrılar ve ölümlüler için ayırdığı kurban edilmiş öküzün iki parçası arasında seçim yapmasını söyleyen Prometheus efsanesinde mitik bir şekil alır. Bir tarafta beyaz yağla kaplı kemikler, diğer tarafta ise iğrenç post ve bağırsaklar altında gizlenmiş eklemler vardı.[955] Zerdüşt dini, cimrilikten ziyade eski bir geleneği koruma güdüsüyle, eski Aryan kurbanının yerine Ateşi ikame etmiştir. Buna karşılık, Vedik kurban Agniştoma hayvanların kesilmesini, etlerinin kısmen ateşte Tanrılara sunulmasını, kısmen de kurban kesenler ve Rahipler tarafından tüketilmesini içeriyordu. Kanlı bir Ayinin resmi halefi olan Parsi töreni İzeşne, herhangi bir hayvanın öldürülmesini gerektirmez. Bunun yerine bir öküzün kıllarını bir kaba koyup ateşe göstermek yeterlidir.[956]

Tapınan kişinin bedeninin bir parçasını sunma eylemi, bir adak ya da haraç olarak veya kurtarılmaya muhtaç, bir başkası için kurban edilmeye mahkûm olması yoluyla yaygındır. Nicobar adası sakinlerinin kurban törenleri, bir parmak ekleminin bütün bir bedeni nasıl temsil edebileceğinin açık bir örneğini sunar. Ölen kişinin eşyaları da kendileriyle birlikte gömülür ve eşinin bir parmak eklemi kesilir, bu da kendisinin yerine geçer. Eğer kadın reddederse evin bir sütununa derin bir çentik atılır.[957] Oysa bu bağlamda parmak sunusu ölülere değil, başka Tanrılara sunulan bir adaktır. Tonga geleneği olan tutu-nima, Tanrılara kurban olarak küçük parmağın bir kısmının balta ya da keskin bir taşla kesilmesini içerir. Bu, yüksek rütbeli hasta bir akrabanın iyileşmesine yardımcı olmak için yapılır. Mariner, beş yaşına kadar küçük çocukların bunu kendilerine yaptırma fırsatı için kavga ettiklerini gözlemlemiştir.[958] Genç erkekler için yapılan Mandan kabul törenlerinde, gençler bilinçsiz ve cansız hâle gelene kadar etlerinden Atellere bağlı iplerle asılırdı. Daha sonra yere indirilirler ve elinde bir balta ve önünde bir bufalo

kafatası ile oturan yaşlı bir yerliye ulaşana kadar elleri ve dizleri üzerinde sürünerek ilaç kulübesinin etrafında dolaşırlardı. Sonra genç sol elinin küçük parmağını Büyük Ruh'a kaldırır ve kurban olarak sunardı. Bazen işaret parmağı da kesilir ve kafatasının üzerine konurdu.[959] Hindistan'da Kali'nin gazabını yatıştırmak için kurban olarak parmak kesme uygulamasının bir Aryan Ayininden ziyade bir Dravidya Ayini olarak ortaya çıktığına inanılmaktadır. Güney eyaletlerinde Anneler çocuklarının kaybını önlemek için hâlâ bu uygulamayı gerçekleştirmektedir. Altın bir parmağın bazen parmak kurbanı yerine kullanıldığı söylenmektedir.[960] Yeni Zelanda'da gömü alanındaki ağaçların dallarına adak olarak saç tutamları asmak gelenekselidir.[961] Bu uygulama saçın sahibinin yerine geçebileceği inancını göstermektedir. Benzer bir inanış Malabar'da da görülmektedir; burada şeytan kovucu içine şeytan girmiş hastadan şeytanı çıkarır ve onu bir ağaca bağlar. Hastanın saçı daha sonra ağaca koparılıp çivilenir ve şeytana bir kefaret olarak bırakılır.[962] Dolayısıyla, Avrupa'da bir çocuğun kesilen saçının kutsanması temsili bir kurban olarak yorumlanabilir.[963] Biçimsel kan dökme ölümcül kan dökmeyi temsil edebilir, örneğin Quilombo'daki Jagalar ya da Rahipler çocukları delik deşik etmek yerine sadece mızrakla işaretler.[964] Benzer şekilde, Yunanistan'da daha önceki ve daha barbarca olan insan kurbanı yerine birkaç damla insan kanı akıtılırdı.[965] Bizim zamanımızda ve bizim yönetimimiz altında, istemeden bir maymunu, bir garudayı ya da bir kobrayı öldüren bir Vishnuite suçunu sahte bir kurbanla telafi edebilir. Bu, bir insan kurbanın uyluğundan yaralanmasını, ölüyormuş gibi yapmasını ve canlandırma maskaralığından geçmesini, çekilen kanının hayatının yerine geçmesini içerir.[966] Bu uygulama sahte kurban uygulaması olarak kabul edilir. Modern Avrupa'da günümüze ulaşan en dikkat çekici resmi kan dökme vakalarından biri, Aryanlardan ziyade Estonya'ya ait olan Turan folkloru olarak sınıflandırılır. Kurbanı gerçekleştiren kişi işaret parmağından kan damlaları çekmeli ve şu duayı okumalıydı: 'Seni kanımla adlandırıyorum ve seni kanımla nişanlıyorum ve kutsanacak binalarımı, ahırlarımı, sığır ağıllarımı ve kümeslerimi sana gösteriyorum; kanım ve senin gücünle kutsanmalarına izin ver!' Bu dua, onu hatırlayan bir kaynaktan kelimesi kelimesine alınmıştır. Kişi, binalarının, ahırlarının, ağıllarının ve kümeslerinin, kanları ve Atalarının destekçisi ve hayatlarının koruyucusu ve koruyucusu olan Yüce Allah'ın gücü aracılığıyla kutsanması için dua eder. Fiziksel bağımızın gücüyle, rızkınız ve zevkiniz için getirdiğim yiyecekleri kabul etmenizi rica ediyorum. Lütfen beni sadık evladınız olarak tutun, ben de size minnettarlığımı ve hayranlığımı ifade edeyim. Size karşı görevlerimden herhangi birini ihmal ettiysem, lütfen beni affedin. Yüce Allah'ın yardımıyla, Tanrım, lütfen yalvarışımı dinle. Bununla birlikte, lütfen Anne ve

Babamı içtenlikle onurlandırdığımı ve onlara olan borcumu ödediğimi unutmayın. Ayrıca, alçakgönüllülükle secde ediyorum ve toprağı üç kez öpüyorum.[967] Parmak kesme, saç kesme ve kan akıtma da dahil olmak üzere bu çeşitli törenler kurbanla bağlantılıdır. Bunlar törensel sakatlamalar olarak bilinen, çeşitli ve genellikle belirsiz motifleri olan daha geniş bir dizi uygulamanın parçasıdır. Öznel oldukları açıkça belirtilmediği sürece bu değerlendirmelerin kapsam dışında tutulduğunu belirtmek önemlidir.

Bir hayat başka bir hayatın cezası olarak alındığında, tehlikede olan hayattan daha az değerli olduğu düşünülen bir hayat sunmak mümkün olabilir. Peru'da İnkalar ya da yüksek rütbeli bir lord hastalandığında oğullarından birini Tanrıya sunarak onun yerine kurbanı alması için Tanrıya yalvarırlardı.[968] Yunanlılar suçluları ya da tutsakları Tanrılara sunmayı yeterli buluyorlardı.[969] Kuzey Avrupa'nın putperest kabileleri de bu uygulamayı takip etmiş ve Hristiyan tüccarlar kurban amacıyla köle satmakla suçlanmıştır.[970] Agathokles'e karşı savaşta yenilgiye uğrayan ve mücadele eden Kartacalılar, mağlubiyetlerini ilahi cezaya bağlamışlardır. Geçmişte seçtikleri oğullarını Kronos'a kurban etmişlerdi ancak son zamanlarda onların yerine bu amaç için satın alıp yetiştirdikleri çocukları koymuşlardı. Her ne kadar kurban edenlerin doğal eğilimi olan yerine başkasını koyma eğilimine yenik düşmüş olsalar da talihsizlik zamanlarında eylemlerinin sonuçlarını hissetmişlerdi. Bu cimri sahtekârlıklarını telafi etmek için korkunç bir kurban töreni düzenlediler. Soylu Ailelerden iki yüz çocuk puta getirildi. Put, üzerine konan her çocuğun yuvarlanıp ateşle dolu bir uçuruma düşmesine neden olan eğimli elleri olan küstah bir Kronos heykeliydi.[971] Kronos olarak anılan Fenike Tanrısı genellikle Moloch ile özdeşleştirilir ama kesin değildir. Güney Afrika'dan alınan bu örnek, bir hayvanın kurban edilmesinin bir insanın hayatına nasıl kefaret olabileceğini anlamamıza yardımcı olabilir. Örneğin, bir Zulu bir boğa sunarak kayıp bir çocuğu bulandan kurtarır ya da bir Kimbunda bir öküz sunarak bir kölenin kanının kefaretini ötekini temizleyerek öder.[972] Bunlar hayvanların kurban olarak insanların yerine geçtiğinin örnekleridir. Albay Macpherson Orissa'daki Khondlar arasında Toprak Tanrıça mezhebinin insan kurban etme uygulamasını sona erdirmek için çalışırken, onlar bunun yerine sığır kurban etmeyi düşünmüşlerdir. Törensel uygulamadaki bu değişikliğin başka bir Khond mezhebinin kurban uygulamasını da açıklaması mümkündür. Işık Tanrısının takipçilerinin onun onuruna bir bufalo kurban ederek bir festival kutladıkları görülmektedir. İnanışlarına göre, Toprak Tanrıça bir zamanlar insan kurban edilmesini istemiş ancak Işık Tanrı araya girerek Toprak Tanrıça'yı yenen ve insanlığı kurtaran bir kabile Tanrısı göndermiştir. Kabile Tanrısı daha sonra ormandan bir bufalo getir-

miş ve insanlara insanlar yerine onu kurban etmelerini söylemiştir.[973] Bu pasaj, efsanenin mitik unsurlarından arındırıldığında, aslında insan kurbanının hayvan kurbanıyla tarihsel olarak yer değiştirmesini anlatıyor olabileceğini düşündürmektedir. Seylan'da şeytan çıkarma uzmanları cinnet halindeki bir hastayı ele geçiren iblisin adını sorar, hasta da iblisin adını söyleyerek yanıt verir ve bu isim genellikle hastanın bedenini terk etmeden önce bir insanın kurban edilmesi talebini içerir. Kurban, kurbana söz vermeyi, hastanın krizden kurtulmasını ve insan yerine bir kümes hayvanı sunmayı içerir.[974] Bu ikamenin örnekleri Laodikya'da Artemis'e bir bakire yerine bir dişi geyik ve Potnia'da Dionysos'a bir oğlan yerine bir keçi kurban edilmesinde görülebilir. Bu ikamelerin klasik örnekler olduğunu ve benzersiz olaylar olmadığını belirtmek önemlidir. Tenedos Aiollerinin Melikertes'e (Melkarth) bir insan çocuğu yerine yeni doğmuş bir buzağı kurban etmeleri hikâyesinde olduğu gibi burada da Sami inanışı ile bir bağlantı var gibi görünmektedir. Buzağıya tulum giydirilir ve Anne ineğe sanki bir insan Anneymiş gibi bakılır.[975]

Yerini alma sürecindeki bir başka adım, tapınan kişiyi kurbanını kukla ile sunmaya yönlendirir. Bu tür bir ikamenin nasıl ortaya çıktığına dair öğretici bir örnek eski Meksika Ayinlerinde bulunabilir. Su ve dağ Tanrılarının yıllık festivalleri sırasında tapınaklarda bazı gerçek insan kurbanlar kesilirdi. Aynı zamanda halkın evlerinde de bu kanlı Ayinin açık ama zararsız bir taklidi kutlanırdı. Macundan imgeler yaratıp onlara tapıyor, sonra da kurban töreninin bir parçası olarak onları göğüslerinden kesip kalplerini çıkarıyor, başlarını kesiyor ve uzuvlarını tüketiyorlardı.[976] Yunanistan ve Roma'nın geleneksel dinlerinde, geçmişin kutsanmış Ayinlerini sürdürme arzusu vardı ve bu da bazen daha barbar, kana susamış ya da aşırı uygulamalardan ödün verilmesine neden oluyordu. Örneğin, insan kurbanlarının yerine bronz heykeller ya da temsil etmeleri gereken hayvanların şeklinde hamur veya balmumundan yapılmış kekler sunuyorlardı.[977] Brahmanik kurbanın, ekonomik nedenlerle değil ama can almaktan kaçınmak için kurban edilecek hayvanların şekillerini un ve tereyağı ile pişirip sunmaya kadar indirildiği bilinmektedir.[978] Modern Çinlilerin, hasta bir adamın iyileşmesi için yılın Baş Tanrısına yakarmak üzere benzer bir kurban kuklası uygulaması vardır. Bu uygulama, ölülere refakatçi olarak hizmet etmeleri için kâğıttan figürler gönderme geleneklerine benzemektedir. Bir kâğıt parçasına bir adam figürü resmedilir ve daha sonra bu figür kesilerek bir bambu parçasına yapıştırılır. Ortaya çıkan eser daha sonra bir sahte para paketinin içine dik olarak yerleştirilir. Uygun bir ritüel ile bu tören hasta kişi ile birlikte sokakta gerçekleştirilir. Rahip hastanın, imgenin ve sahte paranın üzerine ağzından su fışkırtır. Son ikisi daha sonra

yakılır ve topluluk yıl Tanrısı için hazırlanan küçük ziyafeti yer.[979] Kahire'de Nil'in taşması sırasında konik bir toprak sütun dikme geleneği, yükselirken sel tarafından sürüklendiği için tarihsel olarak önemlidir. Bu, Arûseh ya da gelin olarak bilinir ve daha önce bereketli bir taşkın elde etmek için kurban olarak nehre atılan bayramlık giysili genç bakirenin yerine daha insancıl Müslüman etkisi ile ikame edilmiş gibi görünmektedir.[980] Buna ek olarak, hastanın hastalıklı uzvunun bir modelini sunma eylemi ister tedavi öncesi bir adak ister tedavi sonrası bir şükran sunusu olsun, açıkça kurban niteliğindedir. Bir yandan, eski Mısır tapınaklarında adanan kol ve kulakların eski moda heykellerinin minnettarlık anıları olduğu düşünülmektedir.[981] Boeotian tapınaklarındaki yüz, göğüs, el vb. metal modellerde de durum böyle görünmektedir.[982] Diğer yandan, hastalıklı uzvun bir modelinin ya da ikamesinin tedavi elde etmek için kullanıldığı durumlar da vardır. Örneğin, Almanya'da Hristiyanlığın ilk dönemlerinde, putperestlerin yardım için oyulmuş tahta uzuvları yardımcı bir puta asma geleneğine karşı çıkılmıştır.[983] Benzer şekilde, modern Hindistan'da, şifa arayan bir hacı, tapınağa, imkanlarına bağlı olarak altın, gümüş ya da bakırdan yapılmış, hastalıklı uzvunun bir suretini bırakır.[984]

Modern Hristiyanlık âleminde kurban kavramını incelediğimizde iki açık tezahür gözlemleyebiliriz. Birincisi, geleneksel folklorda varlığını sürdürmekte, ikincisi ise yerleşik dinde bulunmaktadır. Hayatta kalmasının en önemli örneklerinden biri, canlı kurbanların kurban edilmesinin bugüne kadar kabul gören bir ritüel olduğu Bulgaristan'da bulunabilir. Aziz George Günü'nde, İshak'ın sunulması efsanesine ve Üç Çocuk mucizesine dayandığı söylenen bir geleneğin parçası olarak bir kuzu kurban edilir. Benzer şekilde, Panagia (Meryem Ana) bayramında, evin çocuklarının yıl boyunca sağlıklı olmasını sağlamak için kuzu, oğlak, bal, şarap vb. kurbanlar sunulur. Bir çocuk adak adamak için dokunarak üç Aziz mumundan birini seçer. Seçim yapıldıktan sonra, izleyenlerin her biri bir kadeh şarap içer ve 'Adak sana, Aziz Falanca' der. Daha sonra ya bir kuzunun boğazını keserler ya da arıları öldürürler. Akşam olduğunda tüm köy çeşitli kurbanları tüketmek için toplanır ve erkekler töreni geleneksel sarhoş eğlenceleriyle sonlandırır.[985] Rusya sınırları içinde hâlâ çeşitli kurbanlar kesilmektedir. Örneğin, başlarına bal sürülmüş ve yeleleri kurdelelerle süslenmiş atlar, ilkbaharın başlarında su ruhu Vodyany'yi yatıştırmak için boyunlarına iki değirmen taşı bağlanarak nehre atılır. Ayrıca, akşam yemeğinin bir kısmı, beslenmediği takdirde geceleri masaları ve sıraları deviren bir ruh hırsızı olabilen ev şeytanı Domovoy için ayrılır.[986] Avrupa'nın diğer birçok bölgesinde çiftçiler Hristiyanlık öncesi inançlardan kalma yadigârları dikkate değer bir doğrulukla korumuşlardır. Örne-

ğin, Franconia'da insanlar içki içmeden önce yere içki döker ve ormana girerken "böğürtlen adam" olarak bilinen orman şeytanının saldırılarını önlemek için bir taşın üzerine ekmek ve meyve adakları koyarlar. Fırıncılar da iyi şans getirmesi için fırın bacasına beyaz ekmekler atar ve "Al bakalım şeytan, bunlar senin!" derler. Karintiyalı çiftçiler evlerinin dışındaki bir Ağaca bir tabak yemek koyarak kendilerini rüzgârdan korurlar. Yangını önlemek için domuz yağı damlatır. Böylece hem güçlü rüzgârlardan hem de yangınlardan korunmuş olur. XVIII. yüzyılın sonuna kadar bu doğrudan element kurbanı en yaygın olarak Almanya'da yaz ortası festivali sırasında gözlemlenmiştir. Sofradaki yulaf lapasının bir kısmı Ateşe, bir kısmı akan suya atılır, bir kısmı toprağa gömülür ve bir kısmı da yapraklara sürülüp rüzgârlar için baca tepesine yerleştirilirdi.[987] Eski kurban törenlerinin kalıntıları bugün hâlâ İskandinavya'da bulunabilir. Örneğin, fincan benzeri oyukları olan kaba toprak taşlardan oluşan eski kır sunakları, çocukları troller tarafından hastalanan Anneler tarafından hâlâ ziyaret edilmektedir. Oyuklara domuz yağı sürerler ve adak olarak bez bebekler bırakırlar.[988] Yemeğe bir kaşık süt ya da et suyu dökerek başlama âdeti Fransa'yı temsil edebilir; Dauphiny'deki Andrieux'de gündönümünde köylülerin güneş doğduğunda köprüye çıkıp ona omlet sunduklarına dair kayıtlar da bunu desteklemektedir.[989] En iyi buzağıyı yakma âdeti XIX. yüzyılda Cornwall'da son örneklerini vermiştir. İskoçya'da Bealtuinn kurbanlarına ilişkin kayıtlar bir yüzyıl öncesine kadar Highlands'de devam etmiştir. Bazı İskoçlar hâlâ Goodman's Croft (yani Şeytan) için bir parça tarlanın işlenmeden bırakıldığını hatırlamaktadır ancak 'şeytanı kandırma' yöntemi zaten kullanılmaktaydı ve tahsis edilen toprak parçası sadece değersiz bir parçaydı.[990] Yule döneminde yaban domuzu şeklinde bir pasta pişirme geleneğinin eski bir kurban Ayininin kalıntısı olduğuna inanılmaktadır. Bu pasta eski zamanlarda Freyr'e kurban edilen yaban domuzunu temsil etmektedir. Bugün bile Oxford, Queen's College'daki Noel ziyafetinde geleneksel 'Caput apri defero, Reddens laudes Domino' ilahisi eşliğinde bir yaban domuzu kafası taşıyarak Atalarından kalma bu töreni anmaktadır."[991] Alman deyişine göre yaban domuzu kafası, belki de eski içkilerin hatırlanmasından dolayı şeytanın bir ikramıdır."[992]

Kurban törenleriyle ilgili olarak, modern Hristiyan âleminde en yaygın olanlardan biri ex-votos sunumudur. Bu klasik şükran sunularına karşı kilisenin geçici ve kısmi bir muhalefeti olmuşsa da bu sürekli olmamıştır. V. yüzyılda, gerçekleştirdikleri tedaviler için şükran göstergesi olarak Azizlere gümüş ve altın gözler, ayaklar vs. sunmak âdettendi. Polydore Vergil, XVI. yüzyılın başlarında kiliselerde küçük balmumu resimler olan sigillaria ve oscilla sunma geleneğini tanımlamıştır. Bu uygulama günümüzde de devam etmektedir. El, ayak ya da

göğüs gibi vücudun herhangi bir kısmı yaralandığında, Tanrı'ya ve Azizlere adak adanması yaygındır. İyileştikten sonra, yaralı vücut parçasının balmumundan bir kopyası şeklinde bir adakta bulunulur. Bu gelenek, kuklaların adak olarak Tapınaklara yerleştirildiği öküz, at ve koyun gibi diğer hayvanlara da yayılmıştır.[993] Modern Avrupa'da, adanmış kuklalar için sahte gümüş ve diğer değersiz malzemelerin kullanılması yaygındır. Bu da uygulamada bir düşüş olduğunu gösterebilir. Bununla birlikte hem Hristiyan hem de Hristiyanlık öncesi Tapınaklarda, eski zamanlarda olduğu gibi hâlâ tütsü kullanılmaktadır. Kurban töreni başlangıçta Hristiyan ibadetinin bir parçası olmasa da ilk yüzyıllarda önem kazanmıştır. Hristiyanlık, kurbanın derin bir dini kavram olduğu ve kurban töreninin en samimi ibadet biçimlerinden biri olduğu uluslar tarafından benimsenmiştir. Bu nedenle, bu boşluğu doldurmak için uygun bir tören oluşturuldu. Bu sonuç, yeni unsurların eklenmesinden ziyade dönüştürme yoluyla elde edilmiştir. İlk Hristiyanların Efkaristiya yemeği sonunda Ayin kurbanı olarak bilinir olmuştur. Bir rahibin bir tapınaktaki sunakta yiyecek ve içecek sunduğu, daha sonra bunların Rahip ve tapınanlar tarafından tüketildiği bir tören eşlik etmiştir. Kurbanla ilgili Etnografik bir araştırmanın sonucu, Protestanlar ve Katolikler arasındaki tartışmanın altını çizmektir. Bu konu yüzyıllardır Hristiyan dünyasındaki en bölücü konulardan biri olmuştur. Söz konusu olan soru, kurban kesmenin bir Hristiyan ritüeli olup olmadığıdır.

Aşağıdaki bölümde dini amaçlarla dini vecd ve diğer anormal durumları tetiklemek için kullanılan Oruç ve diğer yöntemler ele alınmaktadır. Animizmin önceki analizleri boyunca, yerli halkların dini inançlarının büyük ölçüde ruhani varlıklarla gerçek iletişim olarak kabul edilen vizyonlar ve rüyalar üzerine kurulu olduğu sıklıkla belirtilmiş veya önerilmiştir. İnsan kültürünün en erken aşamalarından itibaren din, kendinden geçmiş fiziksel durumlarla yakından ilişkilendirilmiştir. Bu koşullar, bedenin ve zihnin sağlıklı işleyişine müdahale eden çeşitli yollarla tetiklenir. Modern tıptan önceki felsefi teorilere göre, bu tür anormal rahatsızlıkların ilahi ziyaretin ya da en azından insanüstü ruhaniliğin belirtileri olarak açıklandığını belirtmek önemlidir. Oruç, zihni değiştirmenin ve vecd halindeki vizyonları tetiklemenin en etkili yollarından biri olarak kabul edilir. Bununla birlikte, genellikle diğer yoksunluk biçimleri ve çölde ya da ormanda uzun süreli yalnız tefekkür eşlik eder. Bu uygulamalar zihnin işlevlerini önemli ölçüde bozabilir. Vahşi bir yaşam süren avcılar genellikle böyle bir yaşamın etkilerini uzun süreler boyunca yaşarlar ve bu sırada istemeden de olsa görünür kişisel ruhlarla karşılaşabilirler. Ruhani iletişimin sırrını öğrendikten sonra, etkileri yenilemek için nedeni yeniden üretebilirler.

Kuzey Amerika'nın yerli kabileleri arasında oruç uygulaması ve oruç belirtilerine atfedilen nesnel gerçeklik belirgindir. Özellikle Algonquin kabileleri, Erkek ve Kız çocuklarının küçük yaşlardan itibaren titizlikle oruç tutmalarını ister. Uzun süre oruç tutma becerisine büyük saygı duyulur ve bireyler üç ila yedi gün veya daha uzun süre boyunca yiyeceklerden uzak durarak sadece az miktarda su tüketirler. Bu oruçlar sırasında rüyalara özel bir önem verilir. Örneğin Tanner, on iki yaşındayken art arda on gün oruç tutan Net-no-kwa'nın hikâyesini anlatır. Rüyasında bir adam karşısına çıkmış ve birçok şeyden bahsettikten sonra ona iki sopa vererek, "Bunları sana üzerinde yürümen için veriyorum, saçların da kar gibi olsun diye veriyorum" demiş. Bu olağanüstü yaşlılık vaadi, hayatı boyunca tehlike ve sıkıntı zamanlarında onun için bir teselli kaynağı oldu. Ergenlik döneminde Kızılderili erkek çocukları oruç tutmak, meditasyon yapmak ve dua etmek için tenha bir yere çekilirlerdi. Yaşamları boyunca karakterlerini şekillendirecek vizyoner izlenimler alırlardı. Özellikle, kendilerine 'ilaç' ya da Manitu veya koruyucu ruhlarının temsili olacak bir hayvan veya nesnenin görüneceği bir rüya beklerlerdi. Örneğin, rüyasında kendisine bir yarasanın geldiğini gören yaşlı bir savaşçı, hayatının geri kalanında başına bir yarasa postu geçirir ve bu da onu uçan bir yarasa gibi düşmanlarına karşı savunmasız kılardı. Benzer şekilde, bazı Amerikan yerlileri de rüyalarında Manitularının dileklerini yerine getireceğini görene kadar oruç tutarlar. Av gezileri sırasında çocuklar bazen rüyalarında avla ilgili alametler görmeleri için oruç tutturulur. Bir seferden önce oruç tutan avcılar, rüyalarında avın nerede olduğu ve kötü ruhları nasıl yatıştıracakları hakkında bilgi aldıklarına inanırlar. Eğer bir rüya gören kişi uzun zaman önce ölmüş bir Kızılderili görür ve onun "Bana kurban verirsen, istediğin zaman geyik vurabilirsin" dediğini duyarsa bir kurban hazırlar ve bir geyiğin tamamını ya da bir kısmını bu hayaletin şerefine yakar. 'Meda' ya da 'tıp adamı' kutsal görevlerine ilişkin niteliklerinin çoğunu oruç tutarak kazanır. Bir Ojibwa kâhini olan Catherine Wabose, Otobiyografisinde gözlerden uzak kulübesinde oruç tutarak göğe yükseldiğini ve girişte Parlak Mavi Gökyüzü adlı ruhu gördüğünü anlatır. Bu onun Peygamberlik kariyerinin ilk doğaüstü iletişimiydi. Algonquin şefi Chingwauk'un Schoolcraft'a anlattıkları, halkının mistik ilmi ve resim-yazıları konusunda derin bir bilgi birikimine sahip olduğunu göstermektedir: "Chingwauk, eski Kızılderililerin oruç tutmaya büyük önem verdiklerini söyleyerek sözlerine başladı. Bazen bedenleri ve zihinleri özgür ve hafif olana kadar altı ya da yedi gün oruç tutarlardı, bu da onları rüya görmeye hazırlardı. Eski kahinlerin amacı güneşi düşlemekti çünkü böyle bir rüyanın yeryüzündeki her şeyi görmelerini sağlayacağına inanılıyordu. Oruç tutarak ve bu konu üzerinde düşünerek çoğu zaman bunu başarmışlardır.

Oruçlar ve rüyalar başlangıçta genç yaşta denenirdi. Genç bir Adamın bu rüyalar ve oruçlar sırasında gördükleri ve yaşadıkları gerçek olarak kabul edilir, gelecekteki yaşamını düzenleyen bir ilke olurdu. Kâhinler başarı için bu vahiylere güvenirlerdi. Eğer kâhin oruçları sırasında kayırılırsa ve halk onun geleceği tahmin etme yeteneğine sahip olduğuna inanırsa yüksek onurlar kazanma yolunda olabilir. Peygamber, başarısına tanıklık etmesi gereken tek bir yardımcıyla birlikte gizlice yeteneklerini test etmeye başlar. Devam ederken, rüyalarının ve vahiylerinin şekillerini Ağaç kabuğu veya diğer malzemeler üzerine semboller kullanarak kaydeder. Konuyu derinlemesine araştırdıkça bu süreç bütün bir kışı kapsayabilir. Kehanetleri gerçekleşirse asistanı bunu not eder ve kayıt kehanet yeteneklerinin kanıtı olarak kullanılır. Ünü zamanla artar. Onun kee-keé-win'leri ya da kayıtları, tüm topluluk bunların önemine inandığı için bunları incelemek ve tartışmak üzere toplanan yaşlılara sunulur. Dikkatli bir değerlendirmeden sonra, yazarı bilgelikle esinlenmiş ve ulusun fikirlerine öncülük edebilecek yetenekli bir Peygamber olarak onaylar ve kabul ederler. Bu eski bir gelenekti ve eskinin ünlü savaş kaptanları bu şekilde iktidara geldiler. Amerikan kabileleri arasında, 'jossakeed' ya da kâhin, tanıdık ruhlarının emirlerini dile getirdikleri sarsıcı bir vecd durumuna hazırlanır. Bu hazırlığın oruç tutmayı ve terlemeyi içerdiğini belirtmek gerekir.[994]

Oruç tutma uygulaması dünyanın diğer bölgelerinde vecd ve doğaüstü iletişime ulaşmanın bir yolu olarak tanımlanmaktadır. Roman Pane'in Kolon'un Hayatı'ndaki anlatısı, Haiti'de ruhlardan (cemi) gelecekteki olaylar hakkında bilgi almak için oruç tutma uygulamasını tanımlamaktadır. Bir ya da iki yüzyıl sonra, sıkı oruç tutma, ruhları çağıran, onlara danışan, onlara yalvaran ve onları kovan 'boyé' ya da büyücü zanaatı için çırağın hazırlığının bir parçasını oluşturuyordu.[995] Abiponlar 'keebèt' ya da büyücülerin hastalık ve ölüme neden olma, tüm hastalıkları iyileştirme, uzak ve gelecekteki olayları tahmin etme, hava durumunu kontrol etme, ölülerle iletişim kurma, kaplanlara dönüşme, yılanlarla zarar vermeden başa çıkma ve buna benzer diğer becerileri gerçekleştirme gücüne sahip olduklarına inanırlardı. Peder Dobrizhoffer'e göre, hokkabazların güçlerini bir gölün kenarındaki yaşlı bir söğüdün üzerine oturarak ve birkaç gün boyunca yiyeceklerden uzak durarak elde ettikleri söylenmektedir. Bu güçlerin şeytani bir yardımla verildiğine inanılmaktadır. Bu kişilerin uzun süreli açlık nedeniyle bilişsel bir zayıflık, baş dönmesi ve bir tür hezeyan yaşamaları, üstün bir bilgeliğe sahip olduklarına inanmalarına ve kendilerini sihirbaz olarak sunmalarına yol açıyor gibi görünmektedir. Malay, üç gün boyunca ormanda yalnızlığa çekilerek ve yetersiz yiyecek tüketerek kendini yenilmez kılabileceğine inanmaktadır.[996] Üçüncü gün

rüyasında güzel bir ruhun kendisiyle konuşmak için indiğini görürse büyü işe yaramış demektir. Bu inanç, önce kendilerine, sonra da başkalarına empoze ettikleri fikrine dayanmaktadır.[997] Zulu doktor, sıkı ve perhizkar bir diyet, kendini inkâr etme, acı çekme, kendini cezalandırma ve yalnız dolaşma yoluyla uygulamalarında rehberlik aradığı 'Amadhlozi' ya da ruhlarla iletişime hazırlanır. Bu, ruhlarla doğrudan iletişim kurulmasını sağlayan bayılma veya komaya yol açabilir. Yerli kâhinler de sık sık bazen birkaç gün boyunca oruç tutar ve bu da kısmi ya da tam vecde ve vizyonlara yol açabilir. Zulular oruç ile ruhani ilişki arasında güçlü bir bağ olduğunu kabul ederler. "Sürekli dolan beden gizli şeyleri göremez" sözleri de bunu kanıtlamaktadır. Aşırı kilolu olan bir Peygambere inanmazlar.[998]

Kültürsüz kabileler arasında oruçla elde edilen etkiler ileri Medeniyetlerde bile devam etmektedir. Hindu hikâyesinde Kral Vasavadatta ve kraliçesinin ciddi bir kefaret ve üç günlük bir oruçtan sonra rüyalarında Şiva'yı görmeleri ve onun lütufkar haberlerini almaları şaşırtıcı değildir. Benzer şekilde, günümüz deneyiminde, Hindu yogi oruç tutarak Tanrıları fiziksel olarak görebilecekleri bir duruma girebilir.[999] Yunan kâhin Rahipler oruç tutmanın Peygamberlik rüyaları ve vizyonları getirmenin bir yolu olduğunu kabul etmişlerdir; Delphi Pythia'sı ilham almak için oruç tutmuştur; Galen oruçlu rüyaların daha net olduğunu belirtmiştir.[1000] Çağlar boyunca hem sebep hem de sonuç Hristiyan âleminde yerini korumuştur. Örneğin Başmelek Mikail, sağ elinde bir kılıç ve sol elinde terazi tutarak Siponte'li bir rahibe görünmüştür. Rahip bir yıldır oruç tutmakta ve dua etmekteydi. Mikail'in onuruna bir tapınak inşa edilip edilmeyeceğini soruyordu.

"Namazlara uzun oruçları da eklemiş ve sene boyunca ibadet ederek nefsine ızdırap vermişti."[1001]

Azize Theresa ve arkadaşlarının gördükleri harikulade manzaraları, Azizenin ruhen cehenneme nasıl gittiğini, karanlığı, ateşi ve tarifsiz çaresizliği nasıl gördüğünü, yanında sık sık iyi hamileri Petrus ve Pavlus'un nasıl olduğunu, kutsal Ayini yapacağı rahibe manastırının ızgarasının üzerine kendinden geçmiş bir biçimde yükseldiğinde, Rahibe Mary Baptist ve diğerlerinin de hazır bulunduğunu, yanında duran ve ucunda küçük bir alev olan Altın bir ateşli ok tutan bir meleğe tanık olduklarını anlatır. Melek bu okla Meryem'in kalbini ve bağırsaklarını delmiş ve Meryem'in içinde Tanrı'ya karşı büyük bir sevgi ateşlemiştir. Modern okuyucular kız kardeşliğin fiziksel durumu ve yaşam tarzı hakkında bilgi arasa da bu metinde bu tür ayrıntılar verilmemiştir. Theresa hassas bir bünyeye sahipti ve çocukluğundan itibaren translar yaşadı. Hayatının ilerleyen dönemlerinde, yılın sekiz ayı boyunca uzun süre gözlem ve oruç tutmak da dahil olmak üzere,

dini disiplin yoluyla bedenine boyun eğdirmiştir.[1002] Orta Çağ'a ait, yüce görülerle sonuçlanan oruç kayıtlarına dair başka örnekler vermek gereksizdir. Bu tür kayıtlar Bollandistlerin büyük folyolarında kapsamlı bir şekilde belgelenmiştir. Oruç dini bir uygulama olarak devam ettiği sürece, ruh sağlığı üzerindeki etkileri de devam edecektir. Anormal fantezilerin doğaüstü deneyimler olduğu inancı çağdışı ve ilkeldir. Ekmek ve et gibi basit yiyecekler münzevinin pek çok ilahi vizyonu deneyimlemesini engelleyebilirdi. Yemekhanenin kapısının açılma sesi birçok kez Cennetin kapılarını görmesini engellemiş olabilir.

Yiyeceklerden uzak durma, dini bir emir olan kendini ıslah etme veya kefaretin önemli bir yönüdür. Oruç tutma pratiğini Animistik bir perspektiften incelerken, bunun genellikle rüya ve vizyonları tetiklemek için bir araç olarak kullanıldığını belirtmek önemlidir. Ayrıca vecd deneyimlerini tetiklemek için yaygın olarak kullanılan diğer yöntemlerden de bahsetmek gerekir.

Bunu başarmanın bir yolu da uyuşturucu kullanmaktır. Batı Hindistan Adaları'nın keşfi sırasında Kolomb, içinde 'cohoba' tozu bulunan bir tabağın putun başına yerleştirildiği bir dini tören tarif etmiştir. Tapınanlar daha sonra burunlarına yerleştirilen iki dallı bir baston aracılığıyla tozu içlerine çekerlerdi. Pane ayrıca, yerli rahibin hasta bir adama getirildiğinde cohoba çekerek ruhlarla nasıl iletişim kurduğunu da anlatıyor. Bu onu sarhoş eder ve birçok olağanüstü şey söyletirdi. Cemilerle konuştuklarını ve kendilerine hastalığın onlardan geldiğinin söylendiğini ifade ederler. Amazon bölgesinde yaşayan Omagualar, uyuşturucu bitkileri modern zamanlara kadar kullanmaya devam etmişlerdir. Bitkiler yirmi dört saat süren bir sarhoşluk yaratır ve bu sırada kullanıcılar olağanüstü görüntüler görürler. Omagualar bu bitkilerden birinden 'curupa' tozu elde eder ve bunu Y şeklinde bir kamış kullanarak burun deliklerine çekerler.[1003] Omagualar ile Antil adası sakinleri arasındaki tarihsel bağlantı, uyuşturucunun benzer isimlerinden ve kullanımlarından anlaşılmaktadır. Kaliforniya ve Kuzey Brezilya'nın yerli halkları tarihsel olarak narkotik iksirleri sırasıyla düşmanları hakkında bilgi edinmek ve katilleri bulmak için kullanmışlardır. Örneğin, Kaliforniya yerlileri bu iksirleri hayal görmelerini sağlamak için çocuklara verirken, Kuzey Brezilya'nın Mundrucusları da rüyalarında suçluları ortaya çıkarmaları için kahinlere verirdi.[1004] Benzer şekilde Darien Kızılderilileri de Datura sanguinea tohumlarını çocuklarda kehanet hezeyanı yaratmak için kullanırlar ve bu sırada gizli hazineleri ortaya çıkarırlardı. Peru'da fetişler ya da 'huacalar' ile iletişim kuran Rahipler, aynı bitkiden yapılan 'tonca' adlı narkotik bir içecek tüketerek kendilerinden geçerlerdi. Bu yüzden 'huacacacha' veya fetiş otu olarak da bilinir.[1005] Benzer şekilde, Meksikalı Rahiplerin 'ololiuhqui' tohumlarından yapılan ve hezeyan ve

vizyonlara neden olan bir merhem veya içecek kullandıklarına inanılmaktadır.[1006] Tütün de her iki Amerika'da benzer amaçlarla kullanılmıştır. Sigara içmenin yerli ırklar arasında tam sarhoşluk elde etmek için yaygın bir uygulama olduğu ve dumanın bu amaçla yutulduğu belirtilmelidir.[1007] Tütün içmenin Brezilya ve Kuzey Amerika Kızılderili kabileleri arasında doğaüstü vecde yol açtığına, sarsıcı alemlere ve ruhların vizyonlarına yol açtığına inanılıyordu. Hatta 'kutsal bitki' olarak da anılırdı.[1008] Bu pasaj Delaware Kızılderililerinin önemli bir geleneğini açıklayabilir. Ateş Tanrısı ve ona eşlik eden on iki Manitus onuruna düzenledikleri festival sırasında, kurban evinin içine küçük bir fırın kulübesi inşa edilirdi. Fırın kulübesi, tepeden birbirine bağlanmış ve battaniyelerle örtülmüş on iki direkten oluşuyordu ve bir insanın içinde neredeyse dik durabileceği kadar yüksekti. Bayramın ardından fırın on iki kızgın taşla ısıtılır ve içine on iki adam girerdi. Geçmişte hastalar, yaşlı bir adamın taşların üzerine on iki pipo dolusu tütün attığı bir uygulamaya tabi tutulurdu. Hastalar sıcağa ve boğucu dumana artık dayanamayacak duruma gelene kadar katlanır, çoğu zaman da baygınlık geçirirlerdi.[1009] Bu uygulamanın Herodot'un anlattığı İskitlerin cenaze sonrası arınma yöntemiyle örtüştüğünü belirtmek gerekir. İskitlerin kulübelerini tepesi birbirine eğimli ve ahşap keçelerle kaplı üç kazık kullanarak nasıl inşa ettiklerini anlatır. Daha sonra taşları kızgın hâle gelene kadar ısıtır ve bir çukurun içine yerleştirirler. Daha sonra taşların üzerine kenevir tohumu atılır ve Yunan buhar banyosundakinden daha yoğun bir duman çıkar. İskitler bu deneyimden keyif alırlar ve terleme kulübelerinde keyifle inledikleri duyulabilir.[1010]

Hinduların ilahi Soma'sının ve Parsilerin ilahi Haoma'sının kökeni olan sarhoş edici bir içkinin eski Aryan Tanrılaştırması ya da eski Yunan'da Dionysos'a tapınmanın sarhoş edici çılgınlıkları üzerinde durmadan, daha düşük kültürlerde kullanılan vecd dolu ilaçların daha belirgin biçimde Eski Dünya'daki benzerlerini bulabiliriz. İranlı dervişler arasında eski uygulamaların varlığını sürdürdüğü anlatılmaktadır. Bu uygulamalar arasında Pliny'nin hezeyan ve vizyonlara neden olduğundan bahsettikleri Talasegla suyu, Hesychius'un bahsettiği gibi Hekate'yi uyandırmak için kullanılan ilaçlar ve hastaların vizyoner deneyimler yaşamasını ve hayvanlara dönüşmesini sağlayan Orta Çağ cadı merhemleri yer almaktadır.[1011] Bu mistikler, vatandaşlarının çoğu gibi sadece Afyon içmekle kalmaz, aynı zamanda haşhaş da içerler. Bu uyuşturucunun etkisi, tam bir halüsinasyona yol açabilecek bir yücelme durumuna neden olmaktır. Dr. Polak'a göre, bu durumdaki bir hasta yoldaki küçük bir taşı aşması gereken önemli bir engel olarak algılayabilir. Benzer şekilde, bir oluk geniş bir akarsu olarak görünebilir ve hastanın karşıya geçmek için bir tekne istemesine yol açabilir. Ayrıca, hasta sese karşı aşırı duyarlılık

yaşayabilir ve erkek seslerini gök gürültüsü olarak algılayabilir. Ayrıca kanatları olduğu ve uçabildikleri gibi sanrılara da kapılabilirler. İran'da yüksek dini gelişmeler olarak kabul edilen vecd etkileri, saat başı yaşanan mucizeleri içerir. Bu vizyonerler ve Ayinleri kutsal sayılmakta ve inanç değiştirme yeteneğine sahip oldukları düşünülmektedir.[1012]

Bedensel egzersizler, ilahi söyleme ve çığlık atma yoluyla vecd ve baygınlık yaratma, şeytani ele geçirilme doktriniyle bağlantılı olarak tanımlanmıştır. Gerçek olsun ya da olmasın, dini egzersizler yoluyla nöbet ya da baygınlık yaratmaya yönelik bu uygulama vahşilikten kaynaklanmış ve Uygarlığın daha yüksek seviyelerine kadar devam etmiştir. İşte bu noktayı açıklamak için birkaç tipik vaka. Guyana'daki Rahip ya da büyücünün zihinsel ve bedensel durumu, kutsal görevleri için yaptıkları hazırlıklardan çıkarılabilir. Başlangıçta bu süreç sıkı bir oruç ve kırbaçlanmayı içeriyordu. Oruç tamamlandıktan sonra Adayın bilincini kaybedene kadar dans etmesi gerekiyordu. Daha sonra şiddetli mide bulantısı ve kan kusmaya neden olan bir tütün suyu iksiriyle canlandırılırlardı. Bu tedavi, adayın 'konvülsiyoner' olduğu ve hastadan doktora geçmeye hazır olduğu onaylanana kadar her gün tekrarlanırdı.[1013] Winnebago tıp şöleninde, kardeşlik üyeleri kabul töreni için Adaylarla birlikte uzun kemerli bir kabinde toplanır. Adaylar üç günlük bir oruca tabi tutulur ve yaşlı tıp adamlarının rehberliğinde şiddetli terleme ve otlarla buharlama işlemine tabi tutulurlar. İnisiyasyon, bir dizi tıp adamı tarafından mecliste gerçekleştirilir. Adaylar bir sıra halinde ilerler ve aday sayısı kadar kişi arka arkaya dizilir. İlaç torbalarını iki elleriyle önlerinde tutarlar ve Adaylara yaklaşırken alçak gırtlaktan sesler çıkararak önce yavaşça dans ederler. Adımlarının ve seslerinin enerjisi artar, ta ki şiddetli bir "Ough!" ile ilaç torbalarını adayların göğüslerine doğru itene kadar. Anında, sanki elektrik çarpmış gibi, adaylar yüzüstü secdeye kapanır, uzuvları uzar, kasları sertleşir ve titrer. Kişilerin üzerine battaniyeler örtülür ve birkaç dakika hareketsiz yatmalarına izin verilir. Şoktan kurtulma belirtileri gösterdiklerinde, ayağa kalkmalarına yardım edilir ve ileriye doğru yönlendirilirler. Yeni üyelere ilaç torbaları verilir ve ağızlarına ilaç taşları yerleştirilir. Bu onların şifacı erkek ya da kadın olarak kabul edildiklerini ve artık grupla tam bir birliktelik ve paydaşlık içinde olduklarını gösterir. Daha sonra eski üyelere katılarak çardak etrafında dönerler ve ilaç torbalarını diğerlerini devirmek için kullanırlar. Bu uygulamanın Modern zamanlarda tasvip edilmediğini belirtmek önemlidir. Festival, davul ve çıngırak müziği eşliğinde bir ziyafet ve dans içerir.[1014] Bunun bir örneği Empong Lembej'i kendilerine katılması için davet eden Celebes Alfurusları arasında görülebilir. Rahipler ilahiler söyledi ve baş Rahip seğiren ve titreyen uzuvlarıyla

gözlerini göğe doğru çevirdi. Lembej onun içine indi ve korkunç hareketlerle bir tahtanın üzerine fırladı, bir demet yaprağa vurdu, eski bir Tanrının efsanelerini söylerken sıçradı ve dans etti. Birkaç saat sonra, başka bir Rahip onu rahatlattı ve başka bir Tanrı hakkında şarkı söyledi.

Beşinci gün, baş rahibin dili kesilir ve ölüme benzeyen bir baygınlık geçirir, ardından üstü örtülür. Bu işlem beşinci güne kadar gece gündüz devam eder. Kültürsüz ırkların dininde, 'vurulma' olgusu tanınmış bir konuma sahiptir. Sahtekârlar bunu taklit bile edebilirler. Yeniden canlanma sürecinde, dilden alınan parçayı benzoinle tütsülerler ve ruhunu geri çağırmak için kişinin bedeni üzerinde bir buhurdanlık sallarlar. Kişi daha sonra canlanır ve dilinin geri kalanını alıp konuşma gücünü yeniden kazanana kadar canlı ama suskun bir şekilde dans eder.[1015] Hastalıklı doğası itibariyle, Aziz Medard'ın ve Cevennes meraklılarının gerçek konvülziyon vakaları burada anlatılan nöbetlerle açıkça örtüşmektedir. Benzer şekilde, aynı türden belirtiler geçmişte lütuf belirtileri olarak kabul edilmiştir. İngiltere, İrlanda ve Amerika'daki 'yeniden canlanmalarda' fanatik vaizlerin yol açtığı sahnelerin tıbbi tasvirleri, Dini Ayinler Tarihi öğrencilerinin ilgisini çekmektedir. Tek bir vakadan bahsedeceğim. Genç bir kadın boylu boyunca uzanmış, gözleri kapalı, ellerini kavuşturmuş ve kaldırmış bir şekilde yatıyordu ve vücudu öyle şiddetli bir spazm geçiriyordu ki topuklarının ve başının arka kısmının üzerinde kemer gibi duruyordu. Birkaç dakika boyunca konuşmadan ya da hareket etmeden bu pozisyonda kaldı. Birdenbire yüksek sesle bir çığlık attı ve açık başındaki saçları avuç avuç kopardı. Aşırı dehşet dolu bir tavırla ellerini açtı ve "Ah, o korkunç çukur!" diye haykırdı. Üç güçlü adam bu taşkınlık sırasında onu zapt etmek için mücadele etti. Pasajda bir kadının dehşet verici bir görü gördüğü ve görünüşe göre baygın bir şekilde geriye düştüğü anlatılmaktadır.[1016] Bu tür betimlemeler, insanların tarih boyunca pek çok kültür tarafından dini bir önem atfedilen benzer krizler ve baygınlıklar yaşadığı uzun bir geçmişi ortaya koymaktadır. Modern Avrupa'daki bu tezahürler gerçekten de özellikle Akıl hastalıklarıyla ilgili dini bir canlanmanın parçasıdır.

Bu Ayinler dizisinden, pitoresk sembolizmle karakterize edilen bir grup törene geçiyoruz. Güneş mitini ve güneşe tapınmayı tartışırken, insanların zihninde doğunun ışık, sıcaklık, yaşam, mutluluk ve ihtişamla, batının ise karanlık, soğuk, ölüm ve çürümeyle ilişkilendirilmesinin dini inançta ne kadar derin köklere sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı doğu ve batı sembolizminin gerçek törenlerde de gözlemlenmesi bu görüşü doğrulamaktadır. Bu durum, ölülerin mezarlarında ve yaşayanların tapınaklarında duruşlarıyla ilgili bir dizi uygulamaya yol açmıştır. Bu uygulamalar Oryantasyon genel başlığı altında sınıflandırılabilir.

İlkel çağlardan beri güneşin batışı insanlığa ölümün batı bölgesini gösterirken, doğan güneş daha umutlu bir sahneyi, Tanrının doğudaki evini göstermiştir. Bu, bir yanda gün batımı olarak ölüm, diğer yanda gün doğumu olarak yeni yaşam şeklindeki güneş analojisinin iki zıt gömme kuralını ortaya çıkarması gibi görünmektedir. Her ikisi de ölüyü güneşin yoluna, doğu ve batı çizgisine yerleştirme konusunda hemfikirdir. Bu nedenle, bazı bölgelerde, Avustralya yerlileri ölülerin batı ülkesi hakkında farklı inançlara sahiptir. Bununla birlikte, ölüleri yüzleri doğuya bakacak şekilde otururken gömme geleneğini de takip ederler. [1017] Samoa ve Fijililer de ölenlerin ülkesinin uzak batıda olduğuna inanırlar ve ölülerini başları doğuya, ayakları batıya bakacak şekilde gömerler.[1018] Bu şekilde beden ayağa kalkabilir ve ruhunu evine götürmek için dümdüz yürüyebilir. Kuzey Amerika'nın Winnebagoları arasında, bazen ölü bir Adamı göğsüne kadar batıya bakacak şekilde yerdeki bir çukura oturtarak gömdükleri açıkça belirtilmektedir. Alternatif olarak, mezarlar doğuya ve batıya doğru kazılır ve cesetler batıdaki mutlu topraklara bakmaları niyetiyle başları doğuya gelecek şekilde yatırılır.[1019] Bu gelenekler bazı Güney Amerika kabilelerinin gelenekleriyle karşılaştırılabilir. Yunanalar ölülerini eğilmiş bedenleri ve yüzleri büyük Tanrılarının meskeni olan doğu göğüne dönük olarak gömerler. Tanrılarının onların ruhlarını kendi konutuna götüreceğine inanırlar.[1020] Benzer şekilde Guarayolar da ölülerini başları doğuya bakacak şekilde gömerler çünkü Tanrıları Cennetin Kadimi Tamoi'nin doğu göğünde ölülerin yeniden bir araya geleceği mutlu av alanları vardır.[1021] Bir yandan, Peru geleneği ölüleri yüzleri batıya dönük bir şekilde oturur pozisyonda yerleştirmekti.[1022] Öte yandan, barbar Asya'da, Yesso'nun modern Ainosları ölülerini yatar vaziyette, beyazlar içinde, başları doğuya bakacak şekilde gömerler çünkü güneş oradan doğar. Benzer şekilde Tunguzlar da ölülerini başları batıya bakacak şekilde gömerler. Ölüler tarih boyunca çeşitli şekillerde onurlandırılmıştır. Örneğin Orta Çağ Tatarları büyük bir höyük yükseltmiş ve tepesine doğuya bakan, elinde göbeğinin önünde bir içki fincanı tutan bir heykel yerleştirmişlerdir. Benzer şekilde, modern Siyamlılar da başları batıya bakacak şekilde uyumaktan kaçınırlar çünkü bu pozisyon geleneksel olarak ölülerin yakıldığı pozisyondur. [1023] Eski Yunanlılar arasında ölülerin gömülmesi, cesedin doğu-batı yönünde, başı ya Atina geleneğinde olduğu gibi gün batımına doğru ya da gün doğumuna doğru olacak şekilde yerleştirilmesi geleneğini takip etmiştir. Bu uygulama eski Yunan kültüründe geleneğin önemini gösteren bir örnektir.[1024] Bu nedenle, İsa'nın bedeninin baş batıya bakacak şekilde doğuya doğru yatırılmasıyla ilgili iyi bilinen efsaneyi ve Orta Çağ'da yaygın olan ve hâlâ hatırlanan, mezarların doğu ve batıya doğru kazılmasıyla ilgili Hristiyan uygulamasını münferit bir fanteziye değil, eski

ve yaygın güneş fikirlerinin devamına bağlayabiliriz. 'Bu uygulama yüzyıllardır sürdürülmektedir ve sürdürülmeye devam etmelidir. Ölülerin güneşin doğduğu doğuya doğru yükselmesini sembolize ettiği için, başın batıya doğru yatırılması geleneğinin sürdürülmesi önemlidir.'[1025]

Aşağı ırklar arasında, güneşe tapınma sistematik bir ritüel içerisinde kendini sağlamlaştırmaya başladığında, tapınan kişinin ve tapınağın yönü olağan ve belirgin hâle gelir. Güneşe tapan Komançiler, savaşa hazırlanırken güneşin ilk ışınlarını almak için silahlarını kulübenin doğu tarafına yerleştirirler. Bu eski bir güneş Ayininin kalıntısıdır. Hristiyanlaştırılmış olan New Mexico'nun Pueblo Kızılderilileri de doğarken güneşe dönerler.[1026] Eski zamanlarda, Louisiana'daki Natchez'lerin Güneş Şefi her sabah güneş doğarken evinin kapısında doğuya dönük olarak dururdu. Dünyanın diğer üç çeyreğine dönmeden önce ilk olarak güneşe doğru tüttürürdü. Bu uygulama güneşin kültürlerindeki önemini göstermektedir.[1027] Güneşe tapan Apalaşların mağaradaki tapınağının doğuya bakan bir girişi vardı. Festival günlerinde Rahipler ilahilerine başlamadan, tütsü sunmadan ve adak adamadan önce güneşin ilk ışıkları tapınağa girene kadar içeride beklerdi.[1028] Güneşe tapınmanın karmaşık dinin merkezi doktrini olduğu eski Meksika'da insanlar doğuya bakarak dua etmek için diz çökerken, mabetlerin kapıları çoğunlukla batıya bakıyordu.[1029] Benzer şekilde, Peru'da güneşe tapınma, halkın gün doğumunda ulusal Tanrıyı selamlayabilmesi ve gözlemleyebilmesi için doğuya bakan yamaçlarda köyler inşa etme alışkanlığıyla karakterize ediliyordu. Cuzco'daki güneş tapınağında altın disk batı duvarına yerleştirilmişti ve doğu kapısından görülebiliyordu. Bu, doğan güneşin ilk ışınlarının diskten yansıyarak kutsal alanı aydınlatmasını sağlıyordu.[1030]

Asya'da, güneşin eski Aryan dini oryantasyon Ayinlerinde kendini gösterir. Brahman'ın her gün yerine getirmesi gereken yorucu törensel rutin içinde bunların yeri vardır. Şafak abdesti aldıktan ve yüce ruh Brahma'yı temsil eden parlak güneş ışığı üzerinde meditasyon yaptıktan sonra, tapınan kişi güneşe dualar sunmaya başlar. Tapınan kişi bir ayağının üzerinde durur ve diğer ayağını bileğine ya da topuğuna dayar, yüzü doğuya dönüktür ve ellerini önlerinde içi boş bir biçimde açık tutar. Öğle vakti güneşe tapındıktan sonra Veda'nın günlük bölümü doğuya dönük olarak okunmalıdır. Tanrılara sunulan arpa ve su da kuzeye ve güneye dönmeden önce doğuya bakacak şekilde sunulmalıdır. Tüm dini eylemlerin temeli olan Ateşin ve kurban aletlerinin kutsanması doğuya dönük olarak yapılmalıdır. Bu durum, ölüm Tanrıçası Kali'ye tapan ve ölümün batıdaki evine karşı huşu dolu bir korku sergileyen Thugların töreniyle karşılaştırılabilir.[1031] Güneşe tapanların güneşin doğduğu doğu bölgesine gösterdikleri saygı önemlidir. Or-

todoks Brahman'ın doğuya doğru kutsaması ile Thugların batıya doğru kutsaması arasındaki zıtlığa dikkat etmek önemlidir. Thuggee döneminde kurbanlar Kali onuruna öldürülüyor ve kutsal kazma katledilenlerin mezarlarını kazmak için kutsanıyordu. Thuggee ortadan kaldırıldığında, İngilizler karanlık ritüele aşina olanlar tarafından kazmanın uydurma bir şekilde kutsanmasına tanık oldular. Aletin üzerine canlı bir şeyin gölgesi düşmemelidir. Kutsayıcı, dört kez yıkama ve yedi kez ateşten geçirme işlemlerini gerçekleştirmek üzere yüzü batıya dönük olarak oturur. Hindistan cevizinin tek bir kesikle bölünmesi alametiyle usulüne uygun olarak kutsanmış olduğu kanıtlandıktan sonra yere konur. Çevredekiler batıya dönerek ona tapınırlar.[1032]

Doğu ve Batı'nın bu iki zıt ritüeli modern Avrupa dinine yerleşmiş ve yerleşmeye devam etmektedir. Bu durumu ortaya çıkaran tarihin akışı değerlendirildiğinde, Yahudi tesirinin etkili olmadığı görülmektedir. Yahudi tapınağının girişi Doğu'da, mabedi ise Batı'daydı. Güneşe tapınma Yahudiler tarafından iğrenç bir şey olarak görülüyordu. Hezekiel'in imgeleminde, tapınanların yönelimi Yahudi geleneklerine tamamen aykırıydı: 'Ve işte, Yehova'nın tapınağının kapısında, sundurma ile sunak arasında, sırtları Yehova'nın tapınağına, yüzleri doğuya dönük yirmi beş kadar adam vardı ve doğuya doğru güneşe tapıyorlardı.'[1033] Yahudi töreninin daha sonraki çağlarda bu tür bir yönelimi benimsediğini gösteren hiçbir kanıt yoktur. Hristiyan yöneliminin yükselişi, fikirleri Hristiyanlık'ın ilk gelişiminde öne çıkan diğer ulusların güneş Ayinleriyle açıklanabilir. Bir yandan, muhtemelen eski Pers dinindeki doğan güneşe hürmetle bağlantılı olan Asya güneş tapınması vardı. Bu uygulama modern zamanlara kadar Türk imparatorluğunun doğu kesiminde kalıntılar bırakmıştır. Bazı Hristiyan mezhepleri de güneşe doğru dua eder ve Yezidiler ölülerini kibleh olarak doğuya bakacak şekilde gömerler. [1034] Öte yandan, yönelim klasik Yunan dininde tek tip bir yasa olarak değil, çeşitli şekillerde uygulanacak bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, tapınakların girişinin doğuya bakması, ilahi imgenin doğan güneşi görmesine izin veren yaygın bir Atina uygulamasıydı. Lucian günün en güzel ve arzulanan kısmına bakmanın, güneş doğarken onu karşılamanın ve açık kapılardan ışığın tadını çıkarmanın zevkinden bahsederken bu kurala atıfta bulunur. Bu, eskilerin Tapınaklarını manzaralı olarak inşa etmelerine benzer. Vitruvius'un Tanrıların kutsal evlerinin düzenlenmesine ilişkin belirttiği kural açıktır. Eğer bunu engelleyen bir neden yoksa ve seçim serbestse tapınak ve hücreye dikilen heykel batıya bakmalıdır. Böylece kurban kesmek, adak adamak ve dua etmek için sunağa yaklaşanlar aynı anda hem heykele hem de doğudaki gökyüzüne bakabilirler. Bu da ilahi figürlerin yükseldiği ve onlara baktığı izlenimini yaratır. Ayrıca, Tanrıların sunakları doğuya bakmalıydı.[1035]

Oryantasyon töreni ilkel Hristiyanlıkta mevcut değildi ancak ilk dört yüzyıl içinde geliştirildi. Dünyanın Işığı ve Doğruluk Güneşi'nin mistik bölgesi olarak kabul edildiği için dua sırasında doğuya dönmek adet haline gelmiştir. Augustinus'a göre bunun nedeni Tanrı'nın sadece doğuda bulunması ve dünyanın diğer bölgelerini terk etmiş olması değil, daha ziyade zihinlerimizin daha mükemmel bir doğaya, yani Rab'be yönelmesini hatırlatmaktı. İlk Hristiyanların şeklen olduğu gibi özde de güneşe tapmakla suçlanmaları şaşırtıcı değildir. Tertullian'ın kendisi şöyle yazmıştır: 'Diğerleri gerçekten de daha büyük bir doğruluk ve gerçekçilikle güneşin bizim Tanrımız olduğuna inanmaktadır... şüphe, doğu bölgesine doğru dua ettiğimizin bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Hristiyan Âlemindeki en eski ve en saygın kiliselerden bazıları, yönelimin kilise mimarisinin orijinal bir yasası olmadığını gösterse de ilk yüzyıllarda baskın hâle gelmiştir. 'Apostolical Constitutions'ın yazarı kiliselerin doğuya bakacak şekilde inşa edilmesi için talimatlar vermiştir (ὁ οἶκος ἔστω ἐπιμηκής, κατ' ἀνατολὰς τετραμμένος). Hristiyan ibadetinde yaygın bir uygulama olan kilisenin tapınağa Asimilasyonu, Vitruvius'un Tanrıların tapınakları için koyduğu kuralı içeriyordu. Hristiyan törenlerinde, vaftiz Ayini, yönelimin en tam ve en pitoresk şeklini aldığı yerdir. Tören sırasında katekümen yüzü batıya dönük olarak yerleştirilir ve ellerini ona karşı uzatmak, birbirine vurmak ve üç kez üflemek ya da tükürmek gibi nefret jestleriyle Şeytan'dan vazgeçmesi emredilir. Kudüslü Cyril, 'Mistik İlmihal' adlı eserinde adayların vaftizhanenin ön odasına ilk girdikleri sahneyi anlatır. Onlara batıya doğru durmaları ve sanki Şeytan oradaymış gibi ellerini uzatıp ondan vazgeçmeleri söylenmiştir. Bu gerekliydi çünkü gün batımı karanlığın sembolüdür ve Şeytan karanlıktır ve gücünü ondan alır. Adaylar batıya doğru bakarak karanlık ve kasvetli hükümdardan sembolik olarak vazgeçmişlerdir. Ardından doğuya dönerek yeni efendisi Mesih'e bağlılık yemini etti. Bu tören ve önemi Jerome tarafından aşağıdaki şekilde açıklanmıştır: Vaftiz gizemlerinde, günahlardan vazgeçmek batıdan yüz çevirmekle, doğruluk güneşi ile Antlaşma yapmak ise doğuya dönmekle sembolize edilir.[1036] Yunan Kilisesi'nin vaftiz töreninde muhafaza edilen bu mükemmel doğu ve batı çifte Ayini bugün Rusya'da görülebilir. Kiliselerin yönü ve ibadet eylemi olarak doğuya dönme uygulaması hem Yunan hem de Latin ritüelinde ortaktır. Ülkemizde, Reformasyon'dan XIX. yüzyılın başlarına kadar kullanımdan düşmüş gibi görünmüşlerdir. Bununla birlikte, günümüzde yeniden canlanan Orta Çağcılık tarafından belli bir öneme kavuşturulmuşlardır. Bu, alt ve üst kültürün dinleri aracılığıyla düşünce ve tören arasındaki bağlantının çarpıcı bir örneğidir. Tarih öğrencisi için bu eski güneş Ayininin, anlamı sembolizme dönüşmüş olarak aramızda varlığını sürdürdüğünü

görmek ilginçtir. İlahi Güneş'in eski tapanları üzerindeki etkisinin mekanik gücü, kilisenin eksenini ayarlamak ve tapanın bedenini döndürmek için diyamanyetik olarak hareket ederek hâlâ gözlerimizin önünde varlığını sürdürmektedir.

Aşağıdaki bölüm, temizlenerek arınma yoluyla törensel arınmayı içeren son Ayin grubunu özetlemektedir. Çağlar boyu süren değişikliklerden kaynaklanan belirsizliğe ve karmaşıklığa rağmen, bu törenlerin altında yatan ilkel düşünce hâlâ fark edilebilir durumdadır. Bedensel kirliliklerin giderilmesinden görünmez, ruhani ve nihayetinde ahlaki kötülüklerden kurtulmaya doğru ilerleyen pratik temizlikten sembolik temizliğe geçiş belirgindir. Dilimiz de bu ideal harekete sonuna kadar bağlı kalmış, temizlik ve arınma gibi sözcükler orijinal maddi anlamlarından sıyrılarak törensel kirlenmenin, yasal suçluluğun ve ahlaki günahın ortadan kaldırılmasını ifade eder hâle gelmiştir. Aşağı kültürün insanları erken yaşlarda törenlerle hareket etmeye başlamış, kişileri ve nesneleri, özellikle de suya batırıp serperek ya da Ateşle tütsüleyip Ateşten geçirerek, öngörülen çeşitli Ayinlerle arındırmışlardır. Metaforlar bu ifadenin dışında tutulmuştur. Törensel Arındırmalar, gerçek arınmanın gerekli olduğu zamanlarla bağlantılarını hâlâ korumaktadır. Bunlar yeni doğan çocuğun ve Annenin, kan döken Adam öldürenin ya da bir cesede dokunan yas tutanın resmi olarak temizlenmesinden oluşur. Bu, artık şekilciliğe dönüşmüş olan işlemlerin orijinal pratikliğini göstermektedir. Şehadet formlarının farklı ırklar arasındaki dağılımını incelerken, bunların dinden dine ve ulustan ulusa aktarımını göz önünde bulundurmak önemlidir. Buna rağmen, bu formların ayrıntı ve amaç çeşitliliği, hepsinin Antik Dünyadaki bir veya birkaç özel dinden kaynaklandığı teorisini desteklemez. İnsanlık için ortak olan bir fikrin bağımsız gelişimini örnekliyor gibi görünmektedirler. Bu görüş, insan yaşamındaki önemli olaylar sırasında ortaya çıktıklarını ve doğalarını gösteren çeşitli kültürlerdeki Arınma ritüelleri incelenerek desteklenebilir.

Yeni doğan bir çocuğun Arındırılması aşağı ırklar arasında çeşitli şekillerde mevcuttur ve bazı durumlarda daha yüksek ırklardan ödünç alınmış olabilir. Çocuğun isimlendirilmesi genellikle törensel arındırma ile ilişkilendirilse de yaşamın aynı erken evresinde gerçekleşmeleri dışında iki ritüel arasında gerçek bir bağlantı olmadığını belirtmek önemlidir. Kichtak Adalıları yeni doğan bebekleri yıkar ve onlara bir isim verirler, bu da bazı törenlerin kökeni olabilir. Bu basit pratik eylem henüz resmi bir törene dönüşmemiştir.[1037] Brezilya'daki Yumanalar arasında, bir çocuk ayağa kalkabildiğinde ona Atalarından birine ait olan bir isim verilir. Ayrıca üzerlerine belirli bitkilerden oluşan bir kaynatma serpilir. Bu uygulamanın kültürel geleneklerinin bir parçası olduğu gözlemlenmiştir.[1038]

Malay Yarımadası'ndaki bazı Jakun kabileleri arasında yeni doğan bebekler yıkanmak üzere hemen en yakın dereye götürülür. Daha sonra eve geri getirilir, burada bir Ateş yakılır ve üzerine güzel kokulu odunlar atılır, yeni doğan bu odunların üzerinden birkaç kez geçirilir.[1039] Yeni Zelandalılar arasında bebek vaftizi uygulaması eski bir geleneksel Ayindir ancak Polinezya ırkının diğer kolları arasında yaygın olarak görülmez. Bağımsız olarak ortaya çıkmış olsun ya da olmasın, yerlilerin dinsel şeması vaftizi tamamen içine almıştır. Vaftiz, sekizinci günde ya da daha önce, bir dere kenarında ya da başka bir yerde, bir dal ya da çırpı ile çocuğun üzerine su serpen bir yerli Rahip tarafından gerçekleştirilirdi; bazen çocuk suya batırılırdı. Çocuğa isim verme töreni sırasında Rahip, çocuk bir tanesini hapşırıp kendisi seçene kadar Atalarının isimlerinin bir listesini okurdu. Bu tören bir adanma töreniydi ve ritmik öğütler eşliğinde yapılırdı. Geleceğin savaşçısından öfkeyle Alevlenmesi, çevik bir şekilde sıçraması ve mızrakları savuşturması, öfkeli, cesur ve çalışkan olması, daha çiğ düşmeden çalışması istenirdi. Geleceğin ev kadınından ise yiyecek bulması, odun toplaması ve nefes nefese giysiler dokuması istenirdi. Daha sonraki yıllarda, bir delikanlıyı savaşçılar arasına kabul etmek için ikinci bir kutsal serpme işlemi yapılırdı. Bu törensel yıkamanın nedeni ile ilgili olarak, yeni doğmuş bir çocuğun en yüksek derecede dokunulmaz olduğu ve bu kısıtlama ortadan kalkana kadar sadece birkaç özel kişi tarafından dokunulabileceği fark edilmelidir.[1040] Madagaskar'da, odada birkaç gün ateş yakılır, sonra çocuk en iyi giysileriyle usulüne uygun olarak evden çıkarılır ve Annesine geri götürülür, her iki seferde de kapının yanında yakılan Ateşin üzerinden dikkatlice havalandırılır.[1041] Afrika'da bazı kültürlerin yeni doğanlar için özel törenleri vardır. Örneğin Sarac halkı yeni doğan bebeklerini doğumdan üç gün sonra kutsal suyla yıkarlar.[1042] Benzer şekilde Mandingo halkı da doğumdan yaklaşık bir hafta sonra çocuklarının saçlarını kesmektedir. Bu tören sırasında bir Rahip çocuğu kutsar, kulağına fısıldar, yüzüne üç kez tükürür ve toplanan topluluğun önünde adını yüksek sesle telaffuz eder.[1043] Gine'de bir çocuk doğduğunda bu olay halka duyurulur. Yeni doğan çocuk daha sonra sokağa çıkarılır ve burada kasabanın ya da Ailenin Reisi bir leğenden çocuğun üzerine su serper, ona bir isim verir ve sağlık ve bereket için dua eder. Çocuk tamamen ıslanana kadar diğer Arkadaşları da aynı şeyi yapar.[1044] Bu çeşitli bebek arındırma örnekleri arasında etnolojik açıdan özel bir öneme sahip olan Ateş ile arındırma da yer almaktadır. Bunun nedeni bu işlemin vahşi zihin için banyo yapmaktan ya da su serpmekten daha doğal olması değil, ikinci törenin Hristiyan vaftizinden taklit edilmiş olabileceğidir. Bebeklerin vahşi ve barbarca yıkanmasının Ataların ruhlarının yeniden doğuşuna olan inançla ilişkilendirilmesi, bu Ayinin Hristiyanlık öncesi dönemlere dayandığını göstermektedir.[1045]

Kadınların doğumdan sonra törenle arındırılması bazı aşağı ırklar tarafından uygulanmaktadır. Kuzey Amerika Kızılderili kabileleri arasındaki inziva ve günahlardan arınma, Levililer'in yasasıyla karşılaştırılmıştır ancak benzerlik dikkat çekici derecede yakın değildir ve belirli bir ulusun yönetmeliğinden ziyade Uygarlığın bir aşamasına aittir. Bir kadının dönüşünde ateşi söndürme ve 'yeni ateş' yakma uygulaması Kuzey Amerika'daki Iroquois ve Sioux'ların[1046] yanı sıra Güney Afrika'daki Basutolar arasında yaygın bir törendir. Bu, kültürel geleneklerdeki bağımsız gelişime iyi bir örnektir. Bu kültürlerin arınma için özel ritüelleri vardır, örneğin kız çocuklarına kadınlığa eriştiklerinde uygulanan ve iyi bilinen serpme yoluyla Arınma Ayini gibi.[1047] Benzer şekilde, Hottentotlar hem Annenin hem de çocuğun geleneksel uygulamalarına göre yıkanıp sürülene kadar kirli olduğuna inanıyordu.[1048] Ayrıca, Batı Afrika'da su ile yapılan arınma yaygındı.[1049] Moğolistan'daki Tatar kabileleri arınmak için banyo yapmayı uygularken, Sibirya'da Ateşin üzerinden atlamak da aynı amaca hizmet ediyordu.[1050] Malay Yarımadası'nın Mantraları Annenin doğum sonrası yıkanmasını törensel bir Ayine dönüştürmüştür.[1051] Hindistan'ın yerli halkı arasında çocuğa isim verilmesi Annenin arındırılmasıyla bağlantılıdır. Her iki tören de tipik olarak aynı gün gerçekleştirilir.[1052] Bu, geleneksel alışkanlıkla kutsanmış ve dini tören alanına girmiş pratik bir gelenektir. Bunun Hindistan'ın hem kuzey hem de güney bölgelerinde yaygın bir uygulama olduğunu belirtmek önemlidir. Verilen örnekler bu geleneğin çeşitli kültürlerdeki önemini göstermektedir.

Vahşi ve barbar ırkların kan dökme ya da cenaze yoluyla kirlenmelerinin ardından arındırılmaları da benzer bir süreçtir. Kuzey Amerika'da Dakota halkı buhar banyosunu sadece bir çare olarak değil, aynı zamanda bir insanı öldürmekten ya da bir cesede dokunmaktan kaynaklanan törensel kirliliği gidermek için de kullanır.[1053] Benzer şekilde Navajolar arasında, bir cesedi gömmek üzere taşımakla görevlendirilen kişi, belirli törenlerle bu amaç için hazırlanan suda iyice yıkanana kadar kendini kirli sayar.[1054] Madagaskar'da yas tutanların bir cenazeye katılmışlarsa saray avlusuna girmeden önce yıkanmaları âdettendir. Ayrıca, yas tutan kişinin giysileri mezardan döndükten sonra yıkanmalıdır.[1055] Güney Afrika'daki Basutolar arasında savaşçıların savaştan döndükten sonra döktükleri kandan arınmaları gerekmektedir. Bunu yapmadıkları takdirde kurbanlarının gölgelerinin onlara musallat olacağına ve uykularını böleceğine inanılır. Bu nedenle, kendilerini ve silahlarını yıkamak için tam zırh giyerek en yakın dereye doğru bir alay halinde ilerlerler. Bu tören sırasında, derenin yukarısındaki bir büyücü genellikle, sık sık yapılan kamusal arınma törenlerinde bir hayvanın kuyruğuyla insanların üzerine serpilen kutsal suyun hazırlanmasında kullanılana benzer büyülü

bir madde ekler. Basutolar, yetişen mısırları ve düşmandan alınan sığırları Arındırmak için yanan odunla tütsüleme yöntemini kullanırlar. Bu uygulama ekinlerin ve hayvanların temizliğini sağlamak için kullanılır. Bu uygulamanın Basutolara özgü olduğunu belirtmek önemlidir. Ateş, kurban gerektirmeyen durumlarda da arınma için kullanılır. Örneğin, bir Anne çocuğunun bir mezarın üzerinden geçtiğini gördüğünde, hemen çocuğunu çağırır, önünde durmasını sağlar ve ayaklarının dibinde küçük bir ateş yakar.[1056] Ölü bedenlere karşı güçlü bir tiksinti duyan ve çoğu zaman hastalarını en azından yabancılar için ormana terk eden Zulular, bir cenazeden sonra abdest alarak kendilerini temizlerler. Bu törensel uygulamaların salt temizliğin ötesinde bir anlam ifade etmeye başladığını belirtmek gerekir. Yıkanarak kendilerini törensel kirlilikten arındıran kâfirler, sıradan amaçlar için kendilerini ya da kaplarını yıkamayı alışkanlık haline getirmezler. Süt sepetlerini temizleme görevi köpekler ve hamamböcekleri arasında paylaştırılmıştır.[1057] Yıkanmaya karşı vicdani kaygıları olan bazı Orta Çağ Tatar kabileleri Ateşten ya da iki ateş arasından geçmeyi yeterli bir arınma yöntemi olarak görmüşlerdir. Ölen kişinin ev eşyaları da bu şekilde arındırılırdı.[1058]

Dinin kendisini ayrıntılı ve sistematik şemalar içinde şekillendirdiği yarı medeni ve medeni dünyanın örgütlü uluslarında, alt kültürün aşina olduğu arınma uygulamaları katı törensel sistemlerin bir parçası haline gelir. Varoluşlarının bu aşamasında, daha önceki törensel önemlerine ek olarak, dini ufkun üzerinde ilk ortaya çıktıklarında kendilerinde bulunmayan ya da hiç bulunmayan etik bir anlam kazanırlar. Tarih boyunca büyük ulusal dinlerde şehadet törenlerinin nesnelliği incelendiğinde açıkça görülür. İlk olarak, iki yarı medeni Amerikan ulusunun geleneklerine dikkat çekmek gerekir. Küresel uygarlık üzerinde çok az pratik etkileri olmasına rağmen, kültürdeki bir geçiş dönemine dair değerli örnekler sunmaktadırlar. Kendi Medeniyetlerinin erken ya da geç dönemlerde Eski Dünya'dan etkilenip etkilenmediği sorusunu bir kenara bırakırsak, önemlerinin farkına varmak önemlidir.

Peru dininde iyi tanımlanmış bir lustrasyon ritüeli vardır. Doğum günü, çocuğu yıkamak için kullanılan su, bir büyücü veya Rahip tılsımlar okurken yerdeki bir deliğe dökülür. Bu, kötü etkileri temizlemeyi amaçlayan törensel bir uygulamaya örnektir. İki yaşına gelen çocuğun sütten kesildiği, vaftiz edildiği ve çocuk adını alması için saçlarının taştan bir bıçakla törenle kesildiği bölgelerde olduğu gibi, çocuğa ad verme işlemine genellikle törensel yıkama eşlik ederdi. Benzer şekilde Peru yerlileri de vaftiz sırasında çocuğun saçından bir tutam keserler. Bu uygulamaların evrensel olmadığını ve farklı bölgeler ve kültürler arasında değişiklik gösterdiğini belirtmek önemlidir. Dahası, eski Peru'da suçluluk duygusun-

dan Arınmanın bir yolu olarak şehadet getirmenin önemi açıktır. Bir İnka hatasını itiraf ettikten sonra yakındaki bir nehirde yıkanır ve şu sözleri söylerdi: "Ey Nehir, bugün Güneş'e itiraf ettiğim günahları al, onları denize taşı ve bir daha asla ortaya çıkmamalarını sağla."[1059] Benzer şekilde, eski Meksika'da da ilk törensel Arınma eylemi doğumda gerçekleşirdi. Bebek, doğumunun kirlerini gidermek ve ona iyi ve mükemmel bir yaşam vermek için hemşire tarafından yıkanırdı. Hemşire sağ elindeki suya üfler ve bebeği tekrar yıkar, onu gelecekteki sınavlar, sıkıntılar ve emekler konusunda uyarırdı. Görünmez Tanrıya suyun üzerine inmesi, çocuğu günah ve pislikten arındırması ve onu talihsizliklerden kurtarması için dua ederdi. İkinci eylem, Astrologlar ertelemediği sürece yaklaşık dört gün sonra gerçekleşirdi. Törensel bir etkinlikte hemşire, Tanrılar tarafından gönderildiğine inanılan çocuğu soyar ve hayat veren suyla yıkardı. Hemşire ayrıca çocuğun erdemi ve bereketi için Tanrılara dualar eder ve her uzvundan kötülüğü kovardı. O dönemde Çin'dekine benzer bir gelenekle çocuklara savaş, zanaat ya da ev işleri için oyuncak aletler verilirdi. Ebeveynleri tarafından eğitilen diğer çocuklar yeni gelen çocuğa bir çocuk ismi verir, bu isim erkeklik ya da kadınlık çağına geldiğinde başka bir isimle değiştirilirdi. Çocuğun dört kez Ateşten geçirilmiş olması da mümkündür ancak verilen yetki yeterli değildir. Abdest almanın dini önemi, Rahiplerin günlük hizmetlerinin bir parçası olduğu Meksika'da açıkça görülmektedir. Aztek yaşamı, cenaze törenlerinin bir parçası olarak cesedin başına bu yaşamın ışıltılı suyunun serpilmesini de içeren törensel abdestle sona ererdi.[1060]

Doğu Asya uluslarında ve Orta Asya'nın daha medeni Turan bölgelerinde şehadet törenlerine sıkça rastlanır ancak bunların yerel Ayinler mi yoksa yabancı dini sistemlerden uyarlanmış törenler mi olduğunu belirlemek zordur, bu da etnografyanın değerlendirilmesi zor bir noktasıdır. Bu tür uygulamaların örnekleri çeşitli kültürlerde bulunabilir. Örneğin Japonya'da bir aylık bir çocuğa su serpme ve isim verme gibi ritüellerin yanı sıra tapınmayla ilişkili başka Ayinler de vardır.[1061] Benzer şekilde, Çin'de üç günlük bir bebeğin ilk kez yıkanmasını, gelinin yanan kömürlerin üzerinden geçirilmesini ve bir cenazeden sonra kurbanların, mekanların ve yas tutanların üzerine kutsal su serpilmesini içeren dini törenler vardır.[1062] Burma'da Annenin ateşle arındırılması ve yıllık su serpme festivali yaygın uygulamalardır.[1063] Lamaist Budizm'de de arınma ritüellerinin çeşitli örnekleri vardır. Örneğin, Tibet ve Moğol geleneklerinde çocuk doğumdan birkaç gün sonra bir lamanın suyu kutsadığı, çocuğu üç kez suya batırdığı ve ona bir isim verdiği bir arınma töreni aracılığıyla arındırılır. Benzer şekilde, Buraet halkı da kutsama amacıyla üç aşamalı bir yıkama töreni gerçekleştirir. Bir başka Tibet töreninde, cenazeden dönen yas tutanlar bir ateşin önünde durur, ellerini sıcak kö-

mürlerin üzerinde ılık suyla yıkar ve uygun formülleri kullanarak kendilerini üç kez tütsülerler.[1064] Tibetlilerin ve Moğolların bu bebek vaftizi ile Avrupa'daki etnolojik akrabalarının Ayini karşılaştırılabilir. Laponlar, Hristiyan olduktan sonra bile Annenin bir rüyada ruhani olarak bilgilendirildiği gibi, çocukta yeniden yaşayacak olan ölmüş Atanın yeni adının üç kez serpilerek verildiği ve içine mistik kızılağaç dallarının yerleştirildiği ılık suyla yıkandığı bir vaftiz biçimine sahiptiler.[1065] 'Laugo' ya da banyo olarak bilinen bu tören, Laponların da uyguladığı Hristiyan vaftizinden farklıydı. Kuzey Avrupa'da bu iki vaftiz töreninin bir arada var olması nesnel bir etnografik mercekle açıklanabilir: Hristiyanlığın önceden var olan yerli törenin yerini almadan yeni bir tören getirmiş olması muhtemeldir.

Diğer Asya bölgelerinde Arınma ritüelleri daha yoğun ve kendine özgü dini uygulamalar şeklinde sergilenmektedir. Brahmanlar, doğum anından başlayarak, ev halkına kirlilik getiren ve bunu gidermek için yıkanmayı ve temiz giysiler giymeyi gerektiren, tekrarlanan törensel bir temizlik yaşamı geçirirler. Bu, gençlikten yaşlılığa kadar hayatları boyunca devam eder. Bu kültürde banyo yapmak günlük ibadet törenlerinin önemli bir bileşenidir ve daha ciddi dini ritüellerde ek yıkanma ve kefenleme de yer alır. Nihayetinde, merhumun yakınları cenazeden eve dönerken, kalıntılardan kaynaklanan her türlü kirlilikten kurtulmak için son bir banyo ile kendilerini arındırırlar. Hindular arınmak için çeşitli yöntemler kullanırlar, bunların arasında kutsal ineğin bazı Ayinlerde kullanılması da vardır ancak su, bedeni ve ruhu temizlemek için kullanılan en yaygın araçtır. Hindular ilahi sulara dua ederek onlardan şiddet, lanet veya hakikatsizlikten kaynaklanan her türlü kötülüğü ortadan kaldırmalarını ister ve " Ey sular alın götürün" derler.[1066] Parsi dini de inek idrarı ve suyun benzer kullanımıyla Hinduizm ile ortak kökenini gösteren bir temizlik yöntemi öngörür. Suyla yıkanmak veya su serpmek ya da suyla yıkanmış 'nirang' uygulamak günlük dini törenlerin yanı sıra yeni doğan bir çocuğa isim vermek, kutsal kordonu takmak ve doğumdan sonra Anneyi arındırmak gibi özel törenlerin bir parçasıdır. Bir cesetle temas eden bir kişinin arındırılması, başın üstünden ve uzuvlardan uzuvlara doğru serpilen iyi suyun kullanılmasını içerir. Bu işlem, sol ayak parmağından çıkan ve kuzeyin kötü bölgesine giden kirli şeytanı kovar. Modern Farsça, belki de İslam yasalarından çok Ataların Dininin etkisi ile, törenin gerçekliğin önüne nasıl geçebileceğinin çarpıcı bir örneğidir. 'Temizlik Tanrısallığın yanındadır' ifadesi genellikle fiziksel temizliğin ruhsal saflık için önemli olduğu fikriyle ilişkilendirilir ancak bu vakada, bireyin temizliğe odaklanmasının daha çok yasal saflık yasalarına uymakla ilgili olduğu görülmektedir. Dış temizliğe yapılan bu vurgunun gerçek ruhsal saflığa eşit olmadığını belirtmek önemlidir. Örneğin, söz konusu kutsal adam bir kâfiri

gördükten sonra gözlerini yıkayacak kadar ileri gider ki bu yaygın bir uygulama değildir. Temizlenmek için uzun ibrikli bir su kabı taşır. Bununla birlikte, temel sağlık kurallarını ihmal etmesi toprakların nüfusunun azalmasına katkıda bulunuyor. Sık sık kendisinden önce birçok insanın bulunduğu küçük bir tankın kenarında görülebilir. Törensel saflığı elde etmek için suya dalmadan önce suyun üzerindeki kirli pislikte eliyle bir boşluk açmak zorunda kalır.[1067]

Asya dinlerinde bulunan Aryan arınma Ayinlerinin aksine, klasik Avrupa dinleri iyi bilinen örnekler sunar. Çocuk yaklaşık bir haftalıkken gerçekleşen Yunan amfidromisi sırasında, doğuma yardımcı olan kadınlar ellerini yıkarlardı. Daha sonra çocuk hemşire tarafından Ateşin etrafında dolaştırılır ve ona ismi verilirdi. Benzer şekilde, Romalı çocuk da yaklaşık aynı çağında bir arınma töreni ile adını alırdı. Hemşirenin çocuğun dudaklarına ve alnına tükürükle dokunması âdetiydi. Bir ibadet töreninden önce yıkanma eyleminin kökleri klasik çağlardaki Yunan ve Roma ritüellerine dayanmaktadır. Bunun öznel bir değerlendirme değil, tarihsel bir gerçek olduğuna dikkat etmek önemlidir. Tuzla karıştırılmış kutsal su kullanımı, tapınak girişindeki kutsal su kabı ve tapınanlara serpmek için kullanılan fırça, klasik Antik dönemden kalma uygulamalardır. Romalılar sürülerini, hayvanlarını ve tarlalarını hastalıklardan ve diğer rahatsızlıklardan arındırmak için su serperlerdi. Bu ritüeller, arınma aracı olarak su ve ateşin eşdeğer doğasını göstermektedir. Sürüleri ve çobanları ateşten geçirmek, defne dallarıyla su serpmek, kokulu dallar, otlar ve kükürtle tütsülemek gibi kırsal Ayinler yaygındı. Palilia festivali bu Ayinlerin önemli bir parçasıydı. Lustral töreni, dökülen kanı temizlemek için gerekliydi. Bu nedenle Hektor kara şarabı yıkanmamış elleriyle dökmekten korkar ve kanla kaplanmış bulutlara bürünmüş Zeus'a dua edemezdi. Benzer şekilde, Aineas da canlı akarsu tarafından katliamdan arındırılmadan ev Tanrılarına dokunamaz. Ovid, suyun kan suçunu temizleyebileceğine inanan aşırı kolaycı vatandaşları için ünlü bir sitem yazmıştır ancak düşünceleri o zamandan beri değişmiştir:

'Ah, çok kolay, üzücü suçlar işleyenler
Nehirlerin suyla temizlenebileceğini sanıyorsunuz.'

Böylece, yas tutan kişi de ölümün kirletici varlığından arındırılarak temizlenmelidir. Yunan yas evinin kapısına, içeride bulunanların kendilerini serpip temizlenebilmeleri için su kabı konurdu. Roma cenazesinden dönen yas tutanlar suyla ıslatılır ve ateşin üzerinden geçerek bu çifte işlemle saf hâle getirilirdi.[1068]

Levililer yasası, özellikle doğum, ölüm ve diğer kirlenmelerle ilgili yasal kirliliklerin giderilmesi için arınma emirleri içerir. Bu kurallar, kırmızı düve külüyle

karıştırılmış su olan ayrılık suyuyla yıkanmayı ve üzerine su serpmeyi öngörür. Yıkanma aynı zamanda kâhinlerin kutsanması için de gerekliydi; bu olmadan sunakta hizmet etmelerine ya da Buluşma Çadırı'na girmelerine izin verilmezdi. Yahudi ulusal tarihinin daha sonraki dönemlerinde, muhtemelen günlük rutinleri daha sık temizlenmeyi içeren halklarla etkileşim nedeniyle törensel amaçlı yıkanmalar çoğalmıştır. Görünüşe göre bu dönemde, dünya dinlerinde önemli bir yere sahip olan din değiştirenlerin vaftiz töreni ortaya çıkmıştır.[1069] Müslümanların abdestleri suyla ya da suyun bulunmadığı durumlarda toz veya kumla alınan abdestleri içerir. Bunlar kısmen Namazdan önce ve tamamen özel günlerde veya belirli kirleri gidermek için yapılır. Anlatılan dini eylemlere sıkı sıkıya bağlı kalınır ve bunlar Doğu dininin yaygın kullanımının bir parçasıdır. Bu eylemlerin ayrıntıları ister uydurulmuş ister İslam'da olduğu gibi benimsenmiş olsun, Yahudilik ya da Hristiyanlıktan türetilmemiştir.[1070] Hristiyanlıkta hâlâ uygulanan temizlenme Ayinlerinin Yahudi ve Yahudi olmayanların ritüelleriyle iyi işaretlenmiş bir tarihsel bağlantısı vardır. Ateşle arınma sadece az bilinen bazı Hristiyan mezhepleri arasında gerçek bir tören olarak ortaya çıkmıştır ve Avrupa folklorunda, çocukları ateşten geçirme geleneği, eğer bu Ayin gerçekten de kurban değil de lustral ise, yaygın olarak uygulanmamaktadır.[1071] Olağan arınma aracı sudur ve kutsal su Yunan ve Roma kiliselerinde tam anlamıyla kullanılmaktadır. Yaygın inanışa göre bu madde tapınağa giren kişiyi kutsamak, hastalıkları iyileştirmek, insan ve hayvanlardan büyüyü uzaklaştırmak, cinleri ele geçirilenlerden uzaklaştırmak, ruh çağıranın kalemini durdurmak ve üzerine ruh serpilen masanın kendisini çılgınca duvara çarpmasına neden olmak gibi çeşitli güçlere sahiptir. Bu güçlerden bazıları yakın zamanda Papalık tarafından onaylanmıştır. Bu Ayinde kutsal su kullanımı eski klasik Ayini yakından takip etmektedir. Bu Ayinin savunucuları sıklıkla Şeytan'ın bu Ayini kendi kötü amaçları için çaldığını iddia etmektedir.[1072] Katolik Ayininde Rahip Ayinden önce eski kurban kullanımını izleyerek törenle ellerini yıkar. Rahibin 'Ephatha' derken tükürüğüyle bebeğin ya da kateşümenin kulaklarına ve burun deliklerine dokunması eylemi açıkça İncil'deki pasajlarla bağlantılıdır. Bu ritüel klasik tükürükle arındırma ile karşılaştırılmıştır ve bir vaftiz töreni olarak benimsendiği açıktır.[1073] Bir Hristiyan eylemi olarak törensel arınma, din değiştiren için bir inisiyasyon sembolü olan suyla vaftiz üzerinde odaklanır. Bu uygulamanın kökleri Yahudi Ayinine dayanır ve daha sonra Vaftizci Yahya ve ardından Hristiyanlar tarafından benimsenmiştir. Tarih boyunca yetişkin vaftizi Yahudilerin din değiştirenleri kabul etme törenini devam ettirmiş, bebek vaftizi ise bunu yeni doğan bebeğin lustrasyonuyla birleştirmiştir. Vaftiz töreni neredeyse tüm Hristiyan dünyasında Hristiyanlık inan-

cının dışa vuran bir işareti olarak kalmıştır. Romalı yüzbaşının Ayinini Romalı kardinalinkinden ayıran bir dizi anlamdan geçmiştir. Bazıları için yeni yaşamın ve imanın ciddi bir sembolü iken, diğerleri için doğaüstü bir etkinlik eylemidir.

Mevcut dini törenler grubu ele alınırken, bunların yüksek ulusların dinlerindeki tezahürleri, aşağı kültürlerdeki ilkel formlarına kıyasla sadece kısaca özetlenmiştir. Bununla birlikte, pratik öneminden dolayı bu ters orantı, onların tarihini izleyerek çıkarılabilecek etnografik dersleri geçersiz kılmaz, aksine yardımcı olur. Bu inançların her biri, çeşitli hayatta kalma, değişiklik ve ardıllık aşamaları boyunca, aşağı inançları yüksek dünyadakilere bağlayan süreklilik zincirlerini gün ışığına çıkarmıştır. Uygar insanların, kendilerinden çok farklı kültür seviyelerini temsil eden uzak çağların ve ülkelerin insanları için taşıdıkları genellikle çok farklı anlamlar hakkında bilgi sahibi olmadan kendi topraklarının dini törenlerini anlamalarının ne kadar zor olduğunu göstermişlerdir.

BÖLÜM XIX

SONUÇ

İlkel Kültür Çalışmalarının Pratik Sonuçları - Pozitif Bilime, En Çok da Entelektüel, Ahlaki, Sosyal ve Siyasi Felsefeye Etkisi - Dil - Mitoloji - Ahlâk ve Hukuk - Din - Kültür Biliminin İlerleme ve Engelleri Kaldırma Aracı Olarak Uygarlık Sürecinde Etkili Olması

İlkel ve modern uygarlık arasındaki ilişkiye dair bu incelemeleri sonlandırırken, gündeme getirilen konuların pratik önemini vurgulamak önemlidir. Arkeoloji, bilinen en eski insan yaşamının kesin olarak vahşi olduğunu ortaya koysa da insan yaşamının en ilkel koşullarına dair değerli bilgiler sağlamaktadır. Bir çakıl yatağında mamut kemikleri arasında bulunan ve şimdi bir etnoloğun masasında duran işlenmemiş çakmaktaşı baltanın ilkel kültürün - basit ama zeki, beceriksiz ama amaçlı, sanatsal gelişmişlikten yoksun ama daha büyük bir gelişme yolunda - en iyi örneği olarak kabul edildiğini varsayarsak, bunun ardından ne gelir? Doğal olarak, insanlığın tarihi ve tarih öncesi, bilginin daha geniş çerçevesi içinde uygun bir şekilde konumlandırılır. Uygarlığın dünya çapındaki evrimi doktrini, felsefi zihinleri ilgilendiren soyut bilimin bir temasıdır ancak bu araştırma, modern fikirleri ve eylemleri etkileyebilecek bir güç kaynağı olarak pratik sonuçlara da sahiptir. Eski kültürsüz insanların düşünce ve eylemleri ile modern kültürlü insanların düşünce ve eylemleri arasında bir bağlantı kurmak teorik bir bilgi meselesi değildir. Bu, modern fikir ve eylemlerin, prototiplerinin oluştuğu kültürün daha önceki, daha az gelişmiş aşamalarında mevcut olan bilginin aksine, en sağlam modern bilgiye ne kadar dayandığı sorusunu gündeme getirir. İnsanlığın erken tarihinin, entelektüel, endüstriyel ve sosyal durumumuzun en temel yönlerinden bazıları üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu kabul edilmelidir. Bu etki, onunla en çok ilgilenmesi gerekenler tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiştir.

İnorganik ve organik dünyada ölçüm, kuvvet ve yapı ile ilgili olanlar gibi ileri bilimlerde bile, geçmiş fikirleri göz ardı etme ilkesini benimsemek yaygın ve ciddi bir hatadır. Bilimsel sistemler yanılmaz değildir ve kendilerinden önce gelen görüş ve inançları dikkate almak önemlidir. Bununla birlikte, modern ders kitaplarından geçmişin büyük düşünürlerinin eski tezlerine yönelen bir araştırmacı, teorinin gerçekle ilişkisi hakkında daha doğru bir görüş kazanır. Her gün-

cel hipotezin gelişim seyrini öğrenerek, varoluş nedenini ve tam önemini takdir edebilirler. Buna ek olarak, eski başlangıç noktalarına geri dönüş, Araştırmacının modern yolun geçilmez engellerle durdurulmuş gibi göründüğü yerlerde yeni yollar bulmasını sağlayabilir. Sanat ve bilimlerin ilkel koşullarının çoğu zaman pratikte öğretici olmaktan çok merak uyandırıcı olduğu doğrudur. Bunun nedeni, modern uygulayıcıların, eski ya da vahşi insanın en yorucu çabalarının sonuçlarını sadece temel süreçler olarak muhafaza etmeleridir. Belki de alet yapımcıları vahşi aletlerin sergilendiği bir müzeden sadece birkaç ipucu elde edebilirler. Hekimler vahşi reçetelerle ancak yerel ilaçların kullanımını içeriyorsa ilgilenebilirler. Matematikçiler ilkel Aritmetiğin en yüksek aşamalarını çocuk okullarında öğrenebilirler. Astronomlar, aşağı ırkların yıldız sanatında sadece efsane ve sıradanlığın öğretici olmayan bir kombinasyonunu bulabilirler. Bununla birlikte, mekanik, tıp, aritmetik ve astronomi kadar önemli olan bilgi alanları da vardır. Bu alanlarda, temel aşamaların incelenmesi, ileri aşamaların pratik uygulamasını etkilediği için göz ardı edilemez.

Uygar dünyanın genelinde, özellikle de insan doğası, aklı, ahlakı, toplumdaki ve evrendeki yeri ile ilgili konularda eğitimli görüşlerin durumunu araştırırken, eşit otoriteye sahip çeşitli görüşlerin bir arada var olduğunu görürüz. Bazı görüşler doğrudan ve olumlu kanıtlarla desteklenip katı gerçekler olarak kabul edilirken, açıkça belirtilmediği sürece öznel değerlendirmeleri dışlamak önemlidir. Başlangıçta ilkel kültürlere dayanan bazı teoriler, ilerleyen bilgiye uyacak şekilde uyarlanmış ve artık yerleşik gerçekler için geçerli çerçeveler olarak kabul edilmiştir. Kendi felsefi sistemlerinin kökenlerinin farkında olan pozitif bilim, bu tür teorilerin meşruiyetini kabul etmelidir. Diğerleri ise daha az sofistike düşünce seviyelerine ait olan ve sadece gelenek nedeniyle daha yüksek seviyelerde muhafaza edilen görüşlerdir; bunlar hayatta kalanlardır. Etnografinin pratik amacı, ilgili tarafları toplumda hâkim olan görüşler hakkında bilgilendirmektir. Bu, doğrudan kanıtlarla desteklenen inançlar, modern bağlamlara uyarlanmış eski doktrinlere dayananlar ve modern bilgi kılığına bürünmüş geleneksel hurafeler arasında ayrım yapmayı içerir. Her konu, etnografinin modern entelektüel koşullarla nasıl ilişkili olduğunu göstermektedir. En ilkel kabilelerde bile bir sanat biçimi olarak ortaya çıkan dil, en vahşi zihinlerin bile talep ettiği gibi, karmaşık ve soyut düşünceleri aktarmak için kendini ifade eden ses ve resimsel metafordaki çocuksu araçların uyarlandığını zaten göstermektedir. Bilginin düşünceyi ifade etmenin kesin araçlarına ne kadar bağlı olduğu düşünüldüğünde, uygar bireyler tarafından kullanılan dilin, bazı yapısal iyileştirmeler, önemli ölçüde genişletilmiş bir kelime dağarcığı ve daha kesin sözlük tanımları olsa da esasen vahşiler

tarafından kullanılan dille aynı olduğunu belirtmek gerekir. Dilin ilkel durumdan sofistike duruma doğru evrimi, temel ilkelerinden ziyade öncelikle ayrıntılarında meydana gelmiştir. Bir ifade aracı olarak dilin sınırlamalarının ve dilden etkilenen düşüncenin sınırlamalarının önemli bir kısmının, konuşmanın maddi metaforların ve kusurlu Analojilerin kesin olmayan bir şekilde uygulanması yoluyla geliştirilen bir sistem olduğu gerçeğine atfedilebileceği iddia edilebilir. Bu sistem, onu geliştirenlerin eğitimine uygun olarak yaratılmıştır ve bizimkinden daha barbar bir topluma daha uygundur. Dil, insanlığın vahşilik aşamasının ötesinde çok az ilerleme kaydettiği entelektüel bir bölümdür. Metafizik spekülasyon insan davranışları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olmuştur ve yükselişi ve düşüşü medeni çağlara ait olsa da entelektüel tarihin daha düşük aşamalarıyla bağlantısı fark edilebilir. Örneğin bu çalışma, en önemli metafizik doktrinlerden birinin din alanından kaynaklandığını ve felsefeye aktarıldığını vurgulamaktadır. Bu durum, nesne-fan kavramına aşina olan filozofların bunu bir düşünce doktrini geliştirmek için kullanmasıyla gerçekleşmiş ve bu da idealar teorisini doğurmuştur. Buna ek olarak, vahşi ve barbar aklın incelenmesi, Mitolojinin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar. Mitoloji açısından vahşi ve kültürlü zihin arasındaki ilişkiye dair sunulan kanıtlar bu iddiayı haklı çıkarmaktadır. Dünya çapındaki aşağı ırklar arasında, dış olayların iç zihin üzerindeki etkisi sadece olgusal ifadelere değil, aynı zamanda mitlerin yaratılmasına da yol açar. Bu tutarlı davranış biçimi o kadar yaygındır ki zihinsel bir yasa olarak kabul edilebilir. Mitlerin oluşumunu ve sözde tarihi efsanelere dönüşümünü incelemek, insan zihninin tarihi hakkında değerli bilgiler sağlar. Şiir genellikle mitolojik unsurlarla doludur. Şiiri daha derinlemesine anlamak için ona etnografik bir perspektiften yaklaşmak faydalı olabilir. Şiirle ilgili olarak, aşağı ırkların zihinsel durumu, ciddiye alınmak istensin ya da istenmesin, mitlerde sıklıkla kullanılan vahşi ve başıboş metaforik dili anlamanın anahtarı olduğu için çok önemlidir. Sübjektif değerlendirmelerden kaçınmak ve açık, özlü ve gerekli bilgileri basit cümlelerle ve mantıksal bir bilgi akışıyla kullanmak önemlidir. Tarih, insanların zihinlerini ve dünyadaki eylemlerini şekillendirmede güçlü bir etkendir ancak tarihçilerin en önemli hatalarından biri mit geliştirme ilkelerine aşina olmamalarıdır. Sonuç olarak, eski efsanelerde kroniği mitten ayırmak için uygun testi sistematik olarak uygulayamazlar. Bunun yerine, birkaç istisna dışında, birbirine karışmış gelenek yığınını ayrım yapmadan saflık veya şüphecilikle ele alma eğilimindedirler. Test eksikliği, pek çok kişi tarafından kutsal tarih olarak kabul edilen geleneksel ya da belgesel kayıtlar üzerinde özellikle zararlı bir etkiye sahiptir. Vahşi kabileler hakkında bilgi ararken 'Din - Mitolojiye bakınız' gibi bir başlıkla karşılaşmak endişe vericidir ve bu sa-

dece düşündürücü değil aynı zamanda potansiyel olarak yanıltıcıdır. Medeniyetin üst kademelerinde ve dünyanın başlıca dinleri arasında, bir grubun kutsal tarih olarak kabul ettiği şeyin bir başkası tarafından ve hatta farklı mezhepler arasında efsane olarak görülebileceği yaygın olarak kabul edilmektedir. Modern dünyada dinler tarihinin yavaş ilerlemesinin en önemli nedenlerinden biri, birçok onaylı tarihçinin yaklaşımıdır. Mitolojiyi genellikle rakiplerinin yapılarını yıkmak için bir silah olarak kullanırlar ancak kendi yapılarını temizlemek ve düzeltmek için bir araç olarak kullanmakta başarısız olurlar. Gerçek bir tarihçi, mitleri insan zihninin doğal ve düzenli bir ürünü olarak tarafsız bir şekilde görebilmek gibi vazgeçilmez bir niteliğe sahip olmalıdır. Mitler, onları üreten insanların entelektüel durumuna uygun bir şekilde uygun gerçekler üzerinde hareket eder. Tarihçi, mitleri, gerçek olarak kanıtlara kesinlikle aykırı oldukları ve aynı zamanda mit olarak açıkça açıklanabilir oldukları testlerle kabul edildiklerinde, iddia edilen tarihten çıkarılması gereken bir yığılma olarak ele almalıdır. Bu eleştirel süreç için gerekli olan mit gelişiminin genel yasaları en iyi şekilde Batılı olmayan kültürlerin etnografik incelenmesinden elde edilebilir.

Ahlak ve Hukuk'un iki büyük ve müşterek alanı henüz genel bir etnografik şemada derinlemesine araştırılmamıştır ve bu nedenle sonuçlar hakkında kesin ifadelerde bulunmak zordur. Bununla birlikte, konunun yüzeysel bir araştırmasının bile zengin bir bilgi birikimini ortaya çıkardığı rahatlıkla söylenebilir. Ahlaki ve hukuki kurumların gelişimini vahşilikten barbarlığa ve insanlığın medeni durumuna kadar metodik olarak takip edenlerin, bu konuların bilimsel araştırmasına önemli bir unsur kattıkları açıktır. Teorik yazarlar genellikle bu unsuru ihmal etmektedir. Bir halkın tarihinin belirli bir noktasında, o zamanın bilgi ve koşullarına dayanarak yaratmış olabileceği bir yasa ya da düstur ile, yeni koşullara uyması için bazı değişiklikler yapılmış olsa da daha önceki bir dönemden miras yoluyla gerçekten yerleşmiş olan bir yasa ya da düstur arasındaki ayrım önemlidir. Etnografya bu iki alan arasındaki boşluğu doldurmak için gereklidir. Bu tarihsel yöntem modern toplumda giderek daha fazla kabul görmektedir. İngiliz hukuku, Orta Çağ'a kadar uzanan geçmiş çağlardan primogeniture ve mülkiyet teorilerini miras almıştır. Yahudi engellerinin ve savaş bahsinin hukukumuzda yakın zamana kadar varlığını sürdürmesi de geçmiş zamanların etkisini göstermektedir. Hukukun gelişimi ve hayatta kalması, nispeten kültürlü ulusların yazılı kanunları kapsamında ortaya çıkmamış süreçlerdir. Hukukun hayatta kalmasının yazılı kanunların varlığına bağlı olmadığını belirtmek önemlidir. Uygar hukuk barbar hukukundan beslenir, ancak barbar kanun koyucunun ilk ilkelerle değil,

daha önceki ve daha kaba çağların geleneğine saygılı ve çoğu zaman körü körüne bağlılıkla karar verdiğini unutmamak gerekir.

Bu ilkeler, ahlaki duygu ve kullanımın bilimsel olarak incelenmesinde göz ardı edilemez. Etik bilimi, insanlığın etik sistemlerini, en ilkel çağlardan günümüze kadar, evrim aşamalarına göre analiz etmeli ve düzenlemelidir. Bu, ahlak biliminin, genel ahlakı temsil ediyormuş gibi makul olmayan bir şekilde ahlakın belirli aşamalarına çok özel olarak uygulanmasını önleyecektir. Ahlak biliminin yöntemleri, doğru ve yanlışın uzun ve karmaşık dünya tarihi üzerinde adil bir sınava tabi tutulacaktır.

Din felsefesine ilişkin kanıtlara önemli bir yer ayıran bir çalışmanın sonunda, bu gerçeklerin İlahiyatçıların alanı ile nasıl bir ilişkisi olduğu merak edilebilir. Ülkemizdeki dinin mevcut durumu, teolojide yeni kanıtlara ve metodolojiye duyulan ihtiyacın bir kanıtıdır. İngiliz Protestanlığını merkezi bir düşünce bölgesi olarak ele aldığımızda ve merkezinden ideal bir çizgi çektiğimizde, İngiliz düşüncesinin sanki iticiliğin en üst sınırlarına kadar uzanan kutuplaştırıcı bir güç tarafından bölünmüş olduğu görülmektedir. Bölünme çizgisinin bir tarafında XVI. yüzyıl reformunun sonuçlarına sıkı sıkıya bağlı kalanlar ya da ilk Hristiyanlık çağlarından daha orijinal kanonlar arayanlar yer almaktadır. Diğer tarafta ise geçmiş yüzyılların doktrinel yargılarına bağlı kalmayı reddedenler yer almaktadır. Modern bilimi ve modern eleştiriyi teolojik görüşte yeni faktörler olarak tanıtmakta ve yeni bir reform için hevesle baskı yapmaktadırlar. Bu dar sınırların dışında, daha aşırı partizanlar her iki tarafta da daha uzak pozisyonları işgal etmektedir. Bir yandan Anglikan Kilisesi, daha çok barbar kültürlerle ilişkilendirilen Ayinleri muhafaza etmesi nedeniyle etnologların ilgisini çeken Roma Katolik Kilisesi'nin bazı uygulamalarını kademeli olarak benimsemiştir ancak bu sistem, bilginin bastırılması ve Rahip sınıfının sahip olduğu entelektüel otorite nedeniyle bilim adamları tarafından da eleştirilmektedir. Bu durum, yaşlı bir piskoposun kendi bilgi ve anlayışının ötesindeki araştırmaları yargılamak için yanılmaz bir ilhama sahip olduğunu iddia ettiği mevcut durumla zirveye ulaşmıştır. Öte yandan, aklın kalıtsal inanç üzerinde giderek daha fazla hakimiyet kurduğu teolojik bölgelerde, daha önce dogmanın ayakları altında ezilen akıl tam bir intikam almaktadır. Bu, saraydaki bir belediye başkanının sözde bir kralın yerini alması gibidir. Bazı aşırı görüşlerde, dini otorite tamamen ortadan kaldırılır ve yerini teoride bile herhangi bir rekabet olmaksızın aklın mutlak hükümdarlığı alır. Laiklikte, tipik olarak dini inançlarla ilişkilendirilen duygular ve hayal gücü, bunun yerine pozitif bir doğa felsefesine ve insan eylemlerine bağımsız olarak rehberlik edebilecek bir ahlaki koda yönlendirilmelidir. Aydınlanmış bir ülkedeki eğitimli vatandaşla-

nın teolojiye ilişkin görüşleri birbirinden oldukça farklıdır. Bu durum, bu çağın daha fazla gerçek bilgiye sahip olmasına ve yaşamın yol gösterici bir ilkesi olarak hakikatin peşinden önceki tüm çağlardan daha fazla koşmasına rağmen böyledir. Kamu düşüncesindeki bu kafa karıştırıcı durumun önemli bir nedeninden bahsetmek gerekir. Teolojik doktrinlerin araştırılmasında kullanılan tarihsel yöntem, düşüncenin daha ilkel bölgelerini araştıran etnografik yöntem ihmal edilerek, genellikle kısmen ve önyargılı bir şekilde uygulanmaktadır. Her bir doktrini ayrı ayrı incelerken, teologlar genellikle dini bir inancın bir yönünün diğerinin nasıl sonucu olduğunu gösteren tarihsel bağlamı gözden kaçırırlar. Dinin her zaman felsefi bir sistemi kapsadığını kabul etmek ve bu gerçeği göz ardı etmekten kaçınmak önemlidir. Bu nedenle, ifadeler arasındaki nedensel bağlantıları göz önünde bulundurmak ve mantıksal bir bilgi akışı sağlamak çok önemlidir. Metin, aşkın kavramları kendi dönemlerinin en uygun temsilcileri olan doktrinler aracılığıyla ifade eder. Bununla birlikte, bu doktrinler entelektüel değişim meydana geldikçe değişikliğe tabidir. Bu, eski formüllerin anlamının değiştirilmesini ya da yeniden biçimlendirilmesini veya tamamen değiştirilmesini içerebilir. Hristiyan âlemi bu ilkeyi destekleyen kanıtlar sunmaktadır. Örneğin, ruhun doğası ve işlevleri, ruh, Tanrı ve yargıç gibi konularda V. yüzyıldaki Roma ile XIX. yüzyıldaki Londra'nın eğitimli görüşlerini karşılaştırırsak, farklı çağlarda aynı büyük inanç ilkelerini temsil eden insanlar arasında bile din felsefesinin nasıl farklılaştığını görebiliriz. Din Etnografyasının incelenmesi, geniş yelpazesine rağmen, en geniş anlamıyla Evrim Teorisini desteklemektedir. Bu metinde, din tarihinde çeşitli doktrin ve Ayin aşamalarının birbirini takip ettiği sıraya ilişkin hipotezler sundum ancak bu teorilerin geçerliliği çok az önem taşımaktadır. Teolojide etnografik yöntemin esas kısmı, kültürün tüm aşamalarında dinin karşılaştırmalı kanıtlarını ilgili olarak dikkate almaktır. Bu kanıtlar teolojiyi, insanlar arasında bilinen birçok doktrin ve Ayinin, onlara yaptırım sağlayan belirli dini sistemlerin doğrudan ürünleri olarak değerlendirilmemesi gerektiği konusunda etkiler. Bunun yerine, önceki sistemlerden alınan az ya da çok değiştirilmiş sonuçlardır. İlahiyatçı her bir inanç ve ibadet unsurunu ele alırken, dinin genel şeması içindeki yerini belirlemelidir. Eğer doktrin ya da Ayin dini düşüncenin daha önceki bir aşamasından aktarılmış gibi görünüyorsa gelişimdeki yerini belirlemek için diğer kültürel unsurlar gibi değerlendirilmelidir. Bu üç kategoriden hangisine ait olduğu sorusu ortaya çıkar: daha önceki teolojinin bir ürünüdür ancak daha sonra haklı bir yer tutacak kadar sağlam mıdır? Daha kaba bir orijinalden türetilmiş, ancak daha ileri görüşlerin uygun bir temsilcisi olabilecek kadar değiştirilmiş midir? Yoksa düşüncenin daha düşük bir aşamasından hayatta kalan, içsel doğruluk değil ama Ataların inancı

sayesinde daha yüksek olanın itibarını dayatan bir şey midir? Bu sorular, samimi zihinlerin peşinden gitmeye teşvik edilmesi gereken düşünce akımlarını başlatan sorulardır.

Keşif ve reform kapılarının ardına kadar açık olduğu, büyük bir entelektüel ve ahlaki ilerleme döneminde yaşadığımız için şanslıyız. Bu dönemin ne kadar süreceği belirsizdir ancak bilimsel yöntemin artan gücü ve kapsamı, titiz argümantasyonu ve sürekli doğruluk kontrolü ile dünyayı daha önce deneyimlediğinden daha istikrarlı ve sürekli bir ilerleme yoluna götürebilir. Bununla birlikte, eğer tarih geçmişte olduğu gibi tekerrür edecekse gelecekteki muhafazakârlık ve eleştiri dönemlerini öngörebiliriz. Bu dönemlerde, çağdaş entelektüeller, inançlarını körü körüne kabul eden ancak yöntemlerini daha ileri hedeflere doğru takip edemeyen veya etmek istemeyenler tarafından kaynak olarak gösterilecektir. Her iki durumda da mevcut fırsatlardan yararlanmak uygarlığı ilerletmeye kararlı olan bizlere düşmektedir. Bu, gelecekte ilerleme durdurulsa bile daha yüksek bir seviyede durdurulmasını sağlayacaktır. Etnografya, sağlam uygulamaları teşvik eden ve modern kültürün hatalı yönlerini düzeltenlere değerli yardımlar sağlayabilir. Kalkınma doktrininin kabul edilmesini teşvik etmek için bireyler, geçmiş nesillerin ilerici çalışmalarını, mevcut bilgi birikiminin artması sayesinde daha büyük bir gayretle sürdürerek Atalarını onurlandırmalıdır. Kültürlü bireyler, bir zamanlar barbar toplulukların şuursuzca el yordamıyla ilerlediği yerlerde, çoğu zaman net bir görüşle ilerleyebilirler. Etnografyanın rolü, modası geçmiş kültürel uygulamalardan doğan zararlı batıl inançları açığa çıkarmayı içerdiğinden zorlayıcı olabilir ancak bu çalışma toplumun iyileştirilmesi için hayati önem taşımaktadır. Kültür bilimi hem ilerleme için bir katalizör hem de engelleri ortadan kaldırmanın bir aracı olarak hizmet eder ve bu da onu reform niteliğinde bir bilim kılar.

NOTLAR

1. Brebeuf in 'Rel. des Jés. dans la Nouvelle France,' 1636, p. 130; Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 75. See Brinton, p. 253.
2. Waitz, vol. iii. p. 195, see p. 213. Morse, 'Report on Indian Affairs,' p. 345.
3. Mayne, 'British Columbia,' p. 181.
4. Cranz, 'Grönland,' pp. 248, 258, see p. 212. See also Turner, 'Polynesia,' p. 353; Meiners, vol. ii. p. 793.
5. Bastian, 'Psychologie,' p. 28.
6. Bastian, 'Zur vergl. Psychologie,' in Lazarus and Steinthal's 'Zeitschrift,' vol. v. p. 160, &c., also Papuas and other races.
7. Burton, 'W. & W. fr. W. Afr.' p. 376.
8. Krapf, 'E. Afr.' p. 201.
9. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 210; see also R. Clarke, 'Sierra Leone,' p. 159.
10. Bastian, l. c.
11. Macpherson, p. 72; also Tickell in 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. ix. pp. 793, &c.; Dalton in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 22 (similar rite of Mundas and Oraons).
12. Klemm, 'C. G.' vol. iii. p. 77; K. Leems, 'Lapper,' c. xiv.
13. R. Taylor, 'New Zealand,' p. 284; see Shortland, 'Traditions,' p. 145; Turner, 'Polynesia,' p. 353; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 279; see also p. 276 (Samoyeds). Compare Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. v. p. 426; Steller, 'Kamtschatka,' p. 353; Kracheninnikow, ii. 117. See Plath, 'Rel. der alten Chinesen,' ii. p. 98.
14. Grey, 'Australia,' cilt i. s. 301, cilt ii. s. 363 (yerlinin kendisine saldıran bazı yabancı denizcilere karşı suçlaması, 'djanga Taal-wurt kyle-gut bomb-gur,'-'ölülerden biri Taal-wurt'un kulağının altına vurdu,' &c. Djanga = ölüler, ölmüş kişilerin ruhları (bkz. Grey, 'Vocab. of S. W. Australia') kelimesi, bir Avrupalı için kullanılan genel terim haline gelmişti). Lang, 'Queensland,' s. 34, 336; Bonwick, 'Tasmanians,' s. 183; Scherzer, 'Voy. of Novara,' cilt iii. s. 34; Bastian, 'Psychologie,' s. 222, 'Mensch,' cilt iii. 362-3, ve Lazarus ve Steinthal'in 'Zeitschrift,' l. c.; Turner, 'Polynesia,' s. 424.
15. Römer, 'Guinea,' p. 85; Brun-Rollet, 'Nil Blanc,' &c. p. 234.
16. Sproat, 'Savage Life,' ch. xviii., xix., xxi. Souls of the dead appear in dreams, either in human or animal forms, p. 174. See also Brinton, p. 145.
17. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 113.
18. Hayes, 'Arctic Boat Journey,' p. 198.
19. Brinton, 'Myths of New World,' p. 102.
20. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1636, p. 104.
21. Morgan, 'Iroquois,' p. 174.
22. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. p. 5.
23. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 602; Markham in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 195.
24. Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. pp. 74, 270.

25. Coreal in Brinton, l. c. See also J. G. Müller, pp. 139 (Natchez), 223 (Caribs), 402 (Peru).
26. Chomé in 'Lettres Edif.' vol. viii.; see also Martius, vol. i. p. 446.
27. Waitz, vol. ii. p. 419 (Maravi).
28. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 196, &c.; Arbousset and Daumas, p. 237.
29. J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 210, 218. See also Brun-Rollet, pp. 200, 234; Meiners, vol. i. p. 211.
30. Steinhauser in 'Mag. der Evang. Miss.' Basel, 1856, No. 2, p. 135.
31. Manu, xi. xii. Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 164, vol. ii. pp. 215, 347-52.
32. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 181; Perelaer, 'Ethnog. Beschr. der Dajaks,' p. 17.
33. Hunter, 'Rural Bengal,' p. 210. See also Shaw in 'As. Res.' vol. iv. p. 46 (Rajmahal tribes).
34. Abraham Roger, 'La Porte Ouverte,' Amst. 1670, p. 107.
35. Manu, xii. 9: 'çarîrajaih karmmadoshaih yâti sthâvaratâm narah'-'bedende işlenen suçlar için, insan hareketsiz (hareketsiz) duruma geçer;' xii. 42, 'sthâvarâh krimakîtâççha matsyâh sarpâh sakachhapâh paçavaççha mrigaschaiva jaghanyâ tâmasî gatih'-'hareketsiz (kıpırtısız) şeyler, solucanlar ve böcekler, balıklar, yılanlar, kaplumbağalar ve hayvanlar ve geyikler de son karanlık formdur.
36. Köppen, 'Religion des Buddha,' vol. i. pp. 35, 289, &c., 318; Barthélemy Saint-Hilaire, 'Le Bouddha et sa Religion,' p. 122; Hardy, 'Manual of Budhism,' pp. 98, &c., 180, 318, 445, &c.
37. Herod. ii. 123, see Rawlinson's Tr.; Plutarch. De Iside 31, 72; Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. ii. ch. xvi.
38. Plat. Phædo, Timæus, Phædrus, Repub.; Diog. Laert. Empedokles xii.; Pindar. Olymp. ii. antistr. 4; Ovid. Metam. xv. 160; Lucian. Somn. 17, &c. Philostr. Vit. Apollon. Tyan. See also Meyer's Conversations-Lexicon, art. 'Seelenwanderung.' For re-birth in old Scandinavia, see Helgakvidha, iii., in 'Edda.'
39. Eisenmenger, part ii. p. 23, &c.
40. Beausobre, 'Hist. de Manichée,' &c., vol. i. pp. 245-6, vol. ii. pp. 496-9; G. Flügel, 'Mani.' See Augustin. Contra Faust.; De Hæres.; De Quantitate Animæ.
41. Gul. de Rubruquis in 'Rec. des Voy. Soc. de Géographie de Paris,' vol. iv. p. 356. Benjamin of Tudela, ed. and tr. by Asher, Hebrew 22, Eng. p. 62. Niebuhr, 'Reisebeschr. nach Arabien,' &c., vol. ii. pp. 438-443; Meiners, vol. ii. p. 796.
42. St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 57. Compare the tenets of the Russian sect of Dukhobortzi, in Haxthausen, 'Russian Empire,' vol. i. p. 288, &c.
43. Yukarıdaki açıklamanın ilk yayınlanışından bu yana, M. Louis Figuier, İngilizceye 'Ölümden Sonraki Gün' olarak çevrilen 'Le Lendemain de la Mort' adlı kitabıyla mükemmel bir modern örnek sunmuştur: Bilime Göre Gelecekteki Yaşamımız' olarak çevrilmiştir. Kadim inancı yeniden canlandırma ve bunu modern doğa bilimcilerin evrim teorisiyle ilişkilendirme çabası, Budist detaycılığından daha fazlasıyla gerçekleştirilmiştir. Beden ruhun yaşam alanıdır ve insan öldüğünde, tıpkı yanan bir evin terk edilmesi gibi, dışarı çıkar. Gelişim sürecinde ruh, insana ulaşıncaya kadar zoofit ve istiridye, çekirge ve kartal, timsah ve köpek gibi bedenler arasında aşama aşama göç edebilir, oradan gezegensel eterde yaşayan insanüstü varlıklardan

veya meleklerden biri olmak için yükselir ve oradan da M. Figuier'in 'araştırma araçlarımız bu noktada yetersiz kaldığı için' doğasının sırrına nüfuz etmeye çalışmadığı daha yüksek bir duruma geçer. Daha yüceltilmiş varlığın nihai kaderi Güneş'tir; onun yanan gaz kütlesini oluşturan saf ruhlar, gezegensel varoluşun seyrini başlatmak için mikroplar ve yaşam saçarlar. (2. baskıya ait not.)

44. Swedenborg, 'The True Christian Religion,' 13. Gnostik Basilides'in takipçilerine atfedilen, ruhları kurt, maymun, aslan ya da ayı gibi ruhlardan ya da eğilimlerden etkilenen, bu nedenle ruhları bunların özelliklerini taşıyan ve eylemlerini taklit eden insanlar kavramını karşılaştırın (Clem. Alex. Stromat. ii. c. 20).
45. See J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' p. 208 (Caribs); but compare Rochefort, p. 429. Steller, 'Kamtschatka,' p. 269, Castrén, 'Finnische Mythologie,' p. 119.
46. For Egyptian evidence see the funeral papyri and translations of the 'Book of the Dead.' Compare Brinton, 'Myths of New World,' p. 254, &c.
47. Aryan evidence in 'Rig-Veda,' x. 14, 8; xi. 1, 8; Manu, xii. 16-22; Max Müller, 'Todtenbestattung,' pp. xii. xiv.; 'Chips,' vol. i. p. 47; Muir in 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. i. 1865, p. 306; Spiegel, 'Avesta'; Haug, 'Essays on the Parsis.'
48. Origen, De Princip. ii. 3, 2: 'materiæ corporalis, cujus materiæ anima usum semper habet, in qualibet qualitate positæ, nunc quidem carnali, postmodum vero subtiliori et puriori, quæ spiritalis appellatur.'
49. Burton, 'Central Africa,' vol. ii. p. 345.
50. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 84.
51. Kaufmann, 'Schilderungen aus Centralafrika,' s. 124; G. Lejean, 'Rev. des Deux Mondes,' Nisan 1, 1860, s. 760; Brun-Rollet, 'Nil Blanc,' s. 100, 234. Mitterutzner, 'Dinka-Sprache,' s. 57'de misyoner Beltrame'nin (1859-60) bir diyaloğu, Dinkalara cennet ve cehennem fikirlerini atfeder, ancak bunlar Hristiyan etkisi gösterir.
52. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 136; John Smith, 'Descr. of Virginia,' 33; Oviedo, 'Nicaragua,' p. 50. The reference to the Laos in Meiners, vol. ii. p. 760, is worthless.
53. Cranz, 'Grönland,' p. 259.
54. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 244. See 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 113 (Dayaks). Compare wasting and death of souls in depths of Hades, Taylor, 'New Zealand,' p. 232.
55. Bosman, 'Guinea' in Pinkerton, vol. xvi. p. 401. See also Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 191 (W. Afr.); Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 355.
56. Cavazzi, 'Congo, Matamba, et Angola,' lib. i. p. 270. See also Liebrecht in 'Zeitschr. für Ethnologie,' vol. v. p. 96 (Tartary, Scandinavia, Greece).
57. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 310; Bastian, 'Psychologie,' pp. 111, 193; Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 235.
58. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 323.
59. Kolben, p. 579.
60. Billings, p. 125.
61. Bastian, 'Oestl. Asien," cilt i. s. 145; Cross, l.c., s. 311. Bir ölümden sonra, muhtemelen aynı nedenle, konutların terk edildiği diğer vakalar için bakınız Bourien, 'Tribes of Malay Pen.' in 'Tr. Eth. Soc.' cilt iii. s. 82; Polack, 'M. of New Zealan-

ders,' cilt i. s. 204, 216; Steiler, 'Kamtschatka,' s. 271. Ancak Todalar cenaze töreninde kesilen bufaloların ve yakılan kulübenin öteki dünyada ölen kişinin ruhuna aktarıldığını söylerler; Shortt, 'Tr. Eth. Soc.' cilt vii. s. 247. Waitz, cilt iii. s. 199'a bakınız.

62. Egede, 'Greenland,' p. 152; Cranz, p. 300.
63. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 323; see pp. 329, 363.
64. Bowring, 'Siam,' vol. i. p. 122; Bastian, 'Oestl. Asien.' vol. iii. p. 258.
65. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 120.
66. Wuttke, 'Volksaberglaube,' pp. 213-17. Other cases of taking out the dead by a gap made on purpose: Arbousset and Daumas, p. 502 (Bushmen); Magyar, p. 351 (Kimbunda); Moffat, p. 307 (Bechuanas); Waitz, vol. iii. p. 199 (Ojibwas);—their motive is probably that the ghost may not find its way back by the door.
67. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. pp. 228, 236, 245.
68. Taylor, 'New Zealand,' p. 221; Schirren, p. 91; see Turner, 'Polynesia,' p. 233.
69. Morgan, 'League of Iroquois,' p. 174.
70. J. G. Müller, p. 286.
71. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 126.
72. Cross in 'Journ. Amer. Or. Soc.' vol. iv. p. 309; Mason in 'Journ. As. Soc. Bengal,' 1865, part ii. p. 203. See also J. Anderson, 'Exp. to W. Yunnan,' pp. 126, 131 (Shans).
73. Bastian, 'Psychologie,' pp. 51, 99-101.
74. Lucian. De Luctu. See Pauly, 'Real. Encyclop.' and Smith, 'Dic. of Gr. and Rom. Ant.' s.v. 'inferi.'
75. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 277.
76. Calmet, vol. ii. ch. xxxvi.; Brand, vol. iii. p. 67.
77. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 75; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. pp. 39, 83; part iv. p. 65; Tanner's 'Narr.' p. 293.
78. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1636, p. 104.
79. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. pp. 253, 364. See Taylor, 'New Zealand,' p. 220.
80. Krapf, 'E. Afr.' p. 150.
81. T. J. Hutchinson, p. 206.
82. Cavazzi, 'Congo, &c.' lib. i. p. 264. So in ancient Greece, Lucian. Charon, 22.
83. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 180.
84. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 235.
85. Tickell in 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. ix. p. 795; Dalton, ibid. 1866, part ii. p. 153, &c.; and in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 1, &c.; Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 415, &c.
86. Bastian, 'Psychologie,' p. 62; Castrén, 'Finn. Myth.' p. 121.
87. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 173, &c.; vol. ii. p. 91, &c.; Meiners, vol. i. p. 306.
88. Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. ii. p. 362; Lucian. De Luctu, 21.
89. Manu, iii.; Colebrooke, 'Essays,' vol. i. p. 161, &c.; Pictet, 'Origines Indo-Europ.' part ii. p. 600; Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 332.
90. Pauly, 'Real-Encyclop.' s.v. 'funus.'; Smith's 'Dic.' s.v. 'funus.' See Meiners, vol. i. pp. 305-19.

91. Augustin. contra Faustum, xx. 4; De Civ. Dei, viii. 27; conf. vi. 2. See Beausobre, vol. ii. pp. 633, 685; Bingham, xx. c. 7.
92. Saint-Foix, 'Essais Historiques sur Paris,' in 'Œuvres,' vol. iv. p. 147, &c.
93. Lady Herbert, 'Impressions of Spain,' p. 8.
94. H. C. Romanoff, 'Rites and Customs of Greco-Russian Church,' p. 249; Ralston, 'Songs of the Russian People,' pp. 135, 320; St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 77; Brand, 'Pop. Ant.' vol. i. p. 115.
95. Burada bahsedilen yıllık ölüler bayramı kayıtlarının yanı sıra aşağıdakilere de bakınız:-Santos, 'Ethiopia,' Pinkerton, cilt xvi. s. 685 (Eylül); Brasseur, 'Mexique,' cilt iii. s. 23, 522, 528 (Ağustos, Ekim, Kasım); Rivero ve Tschudi, 'Peru,' s. 134 (Peru bayramı Tüm Ruhlar bayramı ile çakışacak şekilde 2 Kasım olarak tarihlendirilmiştir, ancak bu hesaplama Kuzey ve Güney yarımküredeki mevsimlerin karıştırılması nedeniyle bozulmuştur, bkz. J. G. Müller, s. 389; ayrıca Peru bayramı başlangıçta farklı bir tarihte yapılmış ve başka yerlerde olduğu gibi 'İspanyol Tüm Ruhlar' bayramına aktarılmış olabilir); Doolittle, 'Chinese,' cilt ii. s. 44, 62 (özellikle Nisan); Caron, 'Japan,' Pinkerton, cilt vii. s. 629 (Ağustos).
96. Mason, 'Karens,' l. c. p. 238.
97. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 147.
98. Munzinger, 'Ostafr. Stud.' p. 473.
99. Waitz, vol. ii. p. 194.
100. G. D'Alaux in 'Rev. des Deux Mondes,' May 15, 1852, p. 76.
101. Ovid. Fast. ii. 533; v. 420.
102. Spiegel, 'Avesta,' vol. ii. p. ci.; Alger, p. 137.
103. Hanusch, 'Slaw. Myth.' pp. 374, 408; St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 77; Romanoff, 'Greco-Roman Church,' p. 255.
104. Petrus Damianus, 'Vita S. Odilonis,' Bollandist 'Acta Sanctorum,' Jan. 1'de, yeni yönetmeliğe bağlı tuhaf bir efsane vardır. Bir ada münzevisi, kötülerin ruhlarının alevler içinde işkence gördüğü bir yanardağın yakınında yaşarmış. Kutsal adam, görevli iblislerin, ruhları kurtarmak için kendilerine karşı birleşen dindar kişilerin duaları ve sadakalarıyla günlük yeni işkence görevlerine müdahale edildiğinden yakındıklarını ve özellikle Cluny Keşişlerinden şikâyet ettiklerini duydu. Bunun üzerine münzevi, BaşRahip Odilo'ya bir mesaj gönderir ve o da, böylesine mükemmel bir ruhani tanıklık aldığı bu işi, Tüm Azizler Yortusu'ndan sonraki gün olan 2 Kasım'ın ölmüş olanlar için yapılacak Ayinlere ayrılmasına karar vererek yerine getirir.
105. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 336. Meiners, vol. i. p. 316; vol. ii. p. 290. Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 216. Cortet, 'Fêtes Religieuses,' p. 233; 'Westminster Rev.' Jan. 1860; Hersart de la Villemarqué, 'Chants de la Bretagne,' vol. ii. p. 307.
106. Le Jeune in 'Rel. des Jés.' 1634, p. 16; Waitz, vol. iii. p. 195.
107. Cavazzi, 'Congo,' &c., book i. 265.
108. Grimm, 'D. M.' s. 865. M.' s. 865, ancak Boecler'deki Ölüler Bayramı anlatısında böyle değildir, 'Ehsten Abergl. Gebr.' (ed. Kreutzwald), s. 89. Karşılaştır Martius, 'Ethnog. Amer.' cilt i. s. 345 (Gês). Spiritüalist bir dergi olan 'The Medium'un 9

Şubat 1872 tarihli sayısından alınan aşağıdaki pasaj, bu ilkel düşüncenin modern İngiltere'de ilginç bir şekilde varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. "Akşam yemeğinde her oturduğumuzda, sadece bize seslenen ruh sesleri değil, bize dokunan ruh elleri de vardı; ve dün akşam, onun vedası olduğu için, bize sorulmamış ve beklenmemiş özel bir tezahür verdiler. Sağ tarafımda oturuyordu, karşısındaki boş sandalye hareket etmeye başladı ve akşam yemeği yiyip yemeyeceği sorusuna "Evet" diye cevap verdi. Daha sonra ne alacağını sordum, o da croquets des pommes de terre'yi (yaklaşık üç inç uzunluğunda ve iki genişliğinde Fransız usulü patates sosu) seçti. Görebilmeniz için size bir tane göndereceğim). Bunu ya bir çorba kaşığı içinde ya da bir tabağa koymam istendi. Muhtemelen tabağın kırılabileceğini düşünerek bir çorba kaşığına koydum. Birkaç saniye içinde bana yenildiği söylendi ve baktığımda yarısının gitmiş olduğunu gördüm, dişleri gösteren izler vardı." (2. baskıya not)

109. Taylor, 'New Zealand,' p. 220, see 104.
110. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 24.
111. Colebrooke, 'Essays,' vol. i. p. 163, &c.; Manu. iii.
112. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 408; Hartknoch, 'Preussen,' part i. p. 187.
113. Doolittle, 'Chinese,' vol. ii. pp. 33, 48; Meiners, vol. i. p. 318.
114. Borri, 'Relatione della Nuova Missione della Comp. di Giesu,' Rome, 1631, p. 208; and in Pinkerton, vol. ix. p. 822, &c.
115. Grout, 'Zulu Land,' p. 140; see Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 11.
116. Caron, 'Japan,' vol. vii. p. 629; see Turpin, 'Siam,' ibid. vol. ix. p. 590.
117. Ovid. Fast. ii. 533.
118. Legge, 'Confucius,' pp. 101-2, 130; Bunsen, 'God in History,' p. 271.
119. Brand, 'Pop. Ant.' vol. i. p. 392, vol. ii. p. 289.
120. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 239; Seemann, 'Viti,' p. 398.
121. Arbousset and Daumas, p. 347; Casalis, p. 247.
122. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 20, &c.
123. See 'The Buke of John Mandeuill,' 31, edited by Geo. F. Warner, published by the Roxburghe Club, 1889; Yule, 'Cathay,' Hakluyt Soc. (Note to 3rd ed.)
124. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 215. Other cases in Bastian, 'Mensch,' vol. ii. pp. 58, 369, &c.
125. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. ii. pp. 32, 64, and see ante, vol. i. p. 312.
126. Steller, 'Kamtschatka,' p. 271; Klemm, 'C. G.' vol. ii. p. 312.
127. Kalewala, Rune xvi.; see Schiefner's German Translation, and Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 128, 134. A Slavonic myth in Hanusch, p. 412.
128. Homer. Odyss. xi. On the vivification of ghosts by sacrifice of blood, and on libations of milk and blood, see Meiners, vol. i. p. 315, vol. ii. p. 89; J. G. Müller, p. 85; Rochholz, 'Deutscher Glaube und Brauch,' vol. i. p. 1, &c.
129. See for example, various details in Bastian, 'Mensch,' vol. ii. pp. 369-75, &c.
130. See vol. i. p. 481; also below, p. 52, note. Tanner's 'Narr.' p. 290; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 233; Keating, vol. ii. p. 154; Loskiel, part i. p. 35; Smith, 'Virginia,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 14. See Cranz, 'Grönland,' p. 269.
131. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. pp. 316-20.

132. Shortland, 'Traditions of New Zealand,' s. 150; R. Taylor, 'New Zealand,' s. 423. Klasik temsilcisi Persephone efsanesine ait olan, ölülerin yemeğini tadan yaşayanların geri dönemeyeceği fikri ve bu Maori hikâyesinde çok açık bir şekilde ifade edilen fikir, Kuzey Amerika'daki Sioux'lar arasında tekrar ortaya çıkar. Ahak-tah ('Erkek Geyik') ölür gibi olur, ama iki gün sonra bedeninin yatırıldığı cenaze iskelesinden aşağı iner ve hikâyesini anlatır. Ruhu, büyük ağaçların ve şen şakrak öten kuşların olduğu güzel topraklarda cesurların yolundan ilerleyerek nehre ulaşmış ve nehrin ötesindeki kıyıda Atalarının ruhlarının evlerini görmüş. Yüzerek karşıya geçti, en yakın eve girdi ve amcasını bir köşede otururken buldu. Çok acıkmıştı, ağaç kabuğundan bir tabakta biraz yabani pirinç olduğunu fark etti. "Amcamdan yemek için biraz pirinç istedim ama bana vermedi. Ruhlar için olan yiyecekten yemiş olsaydım, dünyaya asla geri dönemezdim. Eastman, 'Dacotah,' s. 177.
133. Castrén, 'Finn. Myth.' s. 139, &c.
134. Bosman, 'Gine,' Mektup 19, Pinkerton içinde, cilt xvi. s. 501; Burton, 'Dahome,' cilt ii. s. 158. Amerika'daki Hristiyanlaştırılmış zenci vizyonerlerin cehennem ve cennete yaptıkları modern ziyaretler için bkz. Macrae, 'Americans at Home,' cilt ii. s. 91.135. Lucian. Philopseudes, c. 17-28.
136. Plutarch. De Sera Numinis Vindicta, xxii.; and in Euseb. Præp. Evang. xi. 36.
137. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 63.
138. Gregor. Dial. iv. 36. See Calmet, vol. ii. ch. 49.
139. Augustin. Epist. clxiv. 2.
140. Bakınız Pearson, 'Exposition of the Creed;' Bingham, 'Ant. Ch. Ch.' kitap x. bölüm iii. İngiltere Kilisesi'nin iii. maddesi Başpiskopos tarafından bugünkü haline indirgenmiştir. Parker'ın revizyonu.
141. Codex Apocr. N. T. Evang. Nicod. ed. Giles. 'Apocryphal Gospels,' &c. tr. by A. Walker; 'Gospel of Nicodemus.' The Greek and Latin texts differ much.
142. Aşağıdaki ayrıntılar çoğunlukla T. Wright'ın 'St. Patrick's Purgatory' (öteki dünyaya yapılan ziyaretlerle ilgili Orta Çağ efsaneleri üzerine ayrıntılı bir eleştirel tez) adlı çalışmasından alınmıştır.
143. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 278. Rigg. in 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 119. See also Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 397; Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. i. p. 83; Irving, 'Astoria,' p. 142.
144. Molina, 'Chili,' vol. ii. p. 89.
145. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 496; Sahagun, iii. App. c. 2, x. c. 29; Clavigero, vol. ii. p. 5.
146. See Wright, l.c. &c.; Alger, p. 391; &c.
147. 'History of Colon,' ch. 61; Pet. Martyr. Dec. i. lib. ix.; Irving, 'Life of Columbus,' vol. ii. p. 121.
148. Stanbridge in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 299; G. F. Moore, 'Vocab. W. Austr.' p. 83; Bonwick, 'Tasmanians,' p. 181.
149. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 321; see part iii. p. 229.
150. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 107. See also Burton, 'W. and W. fr. W. Africa,' p. 154 (Gold Coast).

151. Hesiod. Opera et Dies, Pindar, Olymp. ii. antistr. 4. Callistrat. Hymn. in Ilgen, Scolia Græca, 10. Strabo, iii. 2, 13; Plin. iv. 36.
152. Loc. cit.
153. Procop. De Bello Goth. iv. 20; Plut. Fragm. Comm. in Hesiod. 2; Grimm, 'D. M.' p. 793; Hersart de Villemarqué, vol. i. p. 136; Souvestre, 'Derniers Bretons,' p. 37; Jas. Macpherson, 'Introd. to Hist. of Great Britain and Ireland,' 2nd ed. London, 1772, p. 180; Wright, 'St. Patrick's Purgatory,' pp. 64, 129.
154. Steller, 'Kamtschatka,' p. 269.
155. Harmon, 'Journal,' p. 299; see Lewis and Clarke, p. 139 (Mandans).
156. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' pp. 140, 287; see Humboldt and Bonpland, 'Voy.' vol. iii. p. 132; Falkner, 'Patagonia,' p. 114.
157. Taylor, 'New Zealand,' p. 232; Turner, 'Polynesia,' p. 235.
158. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 317, &c.; Arbousset and Daumas, p. 474. See also Burton, 'Dahome,' vol. ii. p. 157.
159. Mason, 'Karens,' l.c. p. 195; Cross, l.c. p. 313. Turanian examples in Castrén, 'Finn. Myth.' p. 119.
160. See below, pp. 79, 85.
161. Festus, s.v. 'manalis,' &c.
162. Sophocl. Œdip. Tyrann. 178; Lucian. De Luctu, 2. See classic details in Pauly, 'Real-Encyclop.' art. 'inferi.'
163. Birch in Bunsen's 'Egypt,' vol. v.; Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. ii. p. 368; Alger, p. 101.
164. Smith, 'History of Virginia,' in 'Works' ed. by Arber; Pinkerton, vol. xiii. pp. 14, 41; vol. xii. p. 604; see below, p. 95.
165. Thorpe, 'Analecta Anglo-Saxonica,' p. 115.
166. Schirren, p. 151. See Taylor, 'N. Z.' p. 525.
167. Meiners, vol. ii. p. 781; Maury, 'Magie,' &c. p. 170.
168. Oviedo, 'Nicaragua,' p. 160; Brinton, p. 288.
169. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' p. 138, see also 220 (Caribs), 402 (Peru), 505, 660 (Mexico); Brinton, 'Myths of New World,' p. 233; Taylor, 'Physical Theory,' ch. xvi.; Alger, 'Future Life,' p. 590; see also above, p. 16, note.
170. Humboldt and Bonpland, 'Voy.' vol. v. p. 90; Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 233; Turner, 'Polynesia,' p. 531; Plutarch. De Facie in Orbe Lunæ; Bastian, 'Psychologie,' pp. 80, 89 (souls in stars).
171. See Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. pp. 269, 311; Smith, 'Virginia,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 54; Waitz, vol. iii. p. 223; Squier, 'Abor. Mon. of N. Y.' p. 156; Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. p. 180.
172. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 134; Turner, 'Polynesia,' p. 103; Taylor, 'New Zealand,' pp. 101, 114, 256.
173. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 393; Burton, 'W. and W. fr. W. Afr.' p. 454; Castrén, 'Finn. Myth.' p. 295.
174. Herodot. iv. 158, see 185, and Rawlinson's note. See Smith's 'Dic. of the Bible,' s.v. 'firmament.' Eisenmenger, part i. p. 408.
175. Eyre, 'Australia,' vol. ii. p. 367.

176. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iv. p. 240 (but compare part v. p. 403); Morgan, 'Iroquois,' p. 176; Sproat, 'Savage Life,' p. 209.
177. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. pp. 319, 328; see Martius, vol. i. p. 485 (Jumanas).
178. J. G. Müller, p. 403; Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 496; Kingsborough, 'Mexico,' Cod. Letellier, fol. 20.
179. Max Müller, 'Chips,' vol. i. p. 46; Roth in 'Zeitschr. d. Deutsch. Morgenl. Ges.' vol. iv. p. 427.
180. Cross, 'Karens,' l.c. pp. 309, 313; Le Jeune in 'Rel. des Jés.' 1634, p. 16; Steller, 'Kamtschatka,' p. 272; Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 316; Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. ii. pp. 310, 315; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 139, 286.
181. Bastian, 'Psychologie,' p. 224; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part ii. p. 135.
182. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. i. p. 364; Spix and Martius, 'Brasilien,' vol. i. p. 383; De Laet, Novus Orbis, xv. 2.
183. Cranz, 'Grönland,' p. 258.
184. Magyar, 'Süd-Afrika,' p. 336.
185. Edda: 'Gylfaginning.'
186. 'Koran,' ch. lv. lvi.
187. Eisenmenger, 'Entdecktes Judenthum,' part i. p. 7.
188. Hardy, 'Manual of Budhism,' pp. 5, 24; Köppen, 'Rel. des Buddha,' vol. i. p. 235, &c.
189. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1636, p. 105.
190. Sahagun, 'Hist. de Nueva España,' book iii. appendix ch. i., in Kingsborough, vol. vii.; Brasseur, vol. iii. p. 571.
191. Casalis, 'Basutos,' pp. 247, 254.
192. Burton, 'Dahome,' vol. ii. p. 156; 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 403; 'Wit and Wisdom from W. Afr.' pp. 280, 449; see J. G. Müller, p. 140.
193. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 126, &c.; Kalewala, Rune xv. xvi. xlv. &c.; Meiners, vol. ii. p. 780.
194. Homer. Il. ix. 405; Odyss. xi. 218, 475; Virg. Æn. vi. 243, &c., &c.
195. Gen. xxxv. 29; xxv. 8; xxxvii. 35; Job xi. 8; Amos ix. 2; Psalm lxxxix. 48; Ezek. xxxi., xxxii.; Isaiah xiv. 9, xxxviii. 10-18; 1 Sam., xxviii. 15; Eccles. ix. 10. 'Records of the Past,' vol. i. pp. 141-9; Sayce 'Lectures on Hist. of Rel.' part ii.; Alger, 'Critical History of the Doctrine of a Future Life,' ch. viii.
196. Kamçatka'da olduğu gibi, zengin ve fakirin öteki dünyada yer değiştireceği (Steller, s. 269-72) tersine dönüş doktrini, aşağı kültürde genelleştirilemeyecek kadar istisnai bir durumdur. Bkz: Steinhauser, 'Rel. des Negers,' l. c., s. 135. Bir Wolof atasözü 'İnsan bu dünyada ne kadar güçlüyse öbür dünyada o kadar köle olacaktır' şeklindedir. (Burton, 'Wit and Wisdom,' s. 28.)
197. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. pp. 245, 397; see also Turner, 'Polynesia,' p. 237 (Samoans); Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 105.
198. Sproat, 'Savage Life,' p. 209.
199. 'Rec. des Voy. au Nord,' vol. v. p. 23 (Natchez); Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' lib. i. c. 23, tr. by C. R. Markham; Prescott, 'Peru,' vol. i. pp. 29, 83; J. G. Müller, p. 402, &c.

200. Cranz, 'Grönland,' p. 259.
201. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 77; Lescarbot, 'Hist. de la Nouvelle France,' Paris, 1619, p. 679.
202. Lery, 'Hist. d'un Voy. en Brésil,' p. 234; Coreal, 'Voi. aux Indes Occ.' i. p. 224.
203. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 430.
204. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 325.
205. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1636, p. 104; see also Meiners, vol. ii. p. 769; J. G. Müller, pp. 89, 139.
206. Chateaubriand, 'Voy. en Amérique' (Religion).
207. Oviedo, 'Nicaragua,' s. 22; Torquemada, 'Monarquia Indiana,' kitap xiii. c. 48; Sahagun, kitap iii. app. ch. i.-iii. Kingsborough, vol. vii. Karşılaştır Anderson, 'Exp. to W. Yunnan,' s. 125. (Şanlar, iyi insanlar ve doğum sırasında ölen anneler cennete, kötü insanlar ve kılıçla öldürülenler cehenneme).
208. Alger, 'Future Life,' p. 93.
209. Brinton, 'Myths of New World,' p. 300.
210. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 397; see also Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 243.
211. Brinton, p. 242, &c.
212. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 87, 224. See also the opinions of Meiners, 'Gesch. der Religion,' vol. ii. p. 768; Wuttke. 'Gesch. des Heidenthums,' vol. i. p. 115.
213. Ellis, l. c.; Moerenhout, 'Voyage,' vol. i. p. 433.
214. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 378.
215. Bosman, 'Guinea,' letter x.; in Pinkerton, vol. xvi. p. 401.
216. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 181; see Mundy, 'Narrative,' vol. i. p. 332.
217. Macpherson, p. 92. Compare Moerenhout, l. c. (Tahiti).
218. Mason, l. c. p. 195. See also De Brosses, 'Nav. aux Terres Australes,' vol. ii. p. 482 (Caroline Is.).
219. Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 136, 144. See Georgi, 'Reise im Russ. Reich,' vol. i. p. 278. Compare accounts of Purgatory among the North American Indians, apparently derived from missionaries, in Morgan, 'Iroquois,' p. 169; Waitz, vol. iii. p. 345.
220. See T. Wright, 'St. Patrick's Purgatory.'
221. Waitz, vol. ii. pp. 171, 191; Bowen, 'Yoruba Lang.' p. xvi. See J. L. Wilson, p. 210.
222. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1635, p. 35; 1636, p. 105. Catlin, 'N. A. Ind.' vol. ii. p. 127; Long's 'Exp.' vol. i. p. 180. See Brinton, p. 247; Waitz, vol. ii. p. 191, vol. iii. p. 197; and the collection of myths of the Heaven-Bridge and Heaven-Gulf in 'Early History of Mankind,' chap. xii.
223. Smith, 'New England,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 244.
224. Wilson in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 303.
225. Birch, Introduction to and translation of the 'Book of the Dead,' in Bunsen, vol. v.; Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. v.
226. For references to Rig Veda see Muir, 'Sanskrit Texts,' sec. xviii.; Max Müller, Lecture on Vedas in 'Essays,' vol. ii.
227. 'Journ. Ind. Archip.' new ser. vol. ii. p. 210. See Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 387.
228. Spiegel, 'Avesta,' ed. Bleek, vol. iii. pp. 136, 163; see vol. i. pp. xviii. 90, 141; vol. ii. p. 68.

229. See Taylor, 'New Zealand,' p. 134; J. G. Müller, 'Amerikanische Urreligionen,' p. 171.
230. Philo Jud. de Gigantibus, iv.
231. Rituale Romanum: De Exorcizandis Obsessis a Dæmonio.
232. Oldfield, 'Abor. of Australia' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 236. See Bonwick, 'Tasmanians,' p. 181.
233. Taylor, 'New Zealand,' p. 104.
234. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 429.
235. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part ii. p. 195; M. Eastman, 'Dahcotah,' p. 72.
236. Burton, 'Central Afr.' vol. ii. p. 344; Schlegel, 'Ewe-Sprache,' p. xxv.
237. Falkner, 'Patagonia,' p. 116; but cf. Musters, p. 180.
238. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 122.
239. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 206.
240. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. pp. 129, 416; vol. iii. pp. 29, 257, 278; 'Psychologie,' pp. 77, 99; Cross, 'Karens,' l. c. p. 316; Elliot in 'Journ. Eth. Soc.' vol. i. p. 115; Buchanan, 'Mysore, &c.,' in Pinkerton, vol. viii. p. 677.
241. Shortt, 'Tribes of India,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vii. p. 192; Tinling, 'Tour round India,' p. 19.
242. Bastian, 'Psychologie,' p. 101.
243. Sir J. Shore in 'Asiatic Res.' vol. iv. p. 331.
244. For some collections of details of Manes-worship, see Meiners, 'Geschichte der Religionen,' vol. i. book 3; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. pp. 402-11; 'Psychologie,' pp. 72-114.
245. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 73, 173, 209, 261; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 39, part iii. p. 237; Waitz, 'Anthropologie,' vol. iii. pp. 191, 204.
246. Backhouse, 'Australia,' p. 105; Bonwick, 'Tasmanians,' p. 182.
247. Turner, 'Polynesia,' p. 88.
248. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 104; S. S. Farmer, p. 126; Shortland, 'Trads. of N. Z.' p. 81; Taylor, 'New Zealand,' p. 108.
249. J. R. Forster, 'Observations,' p. 604; Marsden, 'Sumatra,' p. 258; 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 234.
250. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. pp. 123, 423. As to the connexion of the Vazimbas with the Mazimba of East Africa, see Waitz, vol. ii. pp. 360, 426.
251. Callaway, 'Religious System of Amazulu,' part ii.; see also Arbousset and Daumas, p. 469; Casalis, 'Basutos,' pp. 248-54; Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. pp. 411, 419; Magyar, 'Reisen in Süd-Afrika,' pp. 21, 335 (Congo); Cavazzi, 'Congo,' lib. i.
252. J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 217, 388-93. See Waitz, vol. ii. pp. 181, 194.
253. Bailey in 'Tr. Eth. Soc.' vol. ii. p. 301. Compare Taylor, 'New Zealand,' p. 153.
254. Buchanan, 'Mysore,' in Pinkerton, vol. viii. pp. 674-7. See Macpherson, 'India,' p. 95 (Khonds); Hunter, 'Rural Bengal,' p. 183 (Santals).
255. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 122; Bastian, 'Psychologie,' p. 90. See Palgrave, 'Arabia,' vol. i. p. 373.
256. Siebold, 'Nippon,' vol. i. p. 3, vol. ii. p. 51; Kempfer, 'Japan,' in Pinkerton, vol. vii. pp. 672, 680, 723, 755.

257. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 250.
258. Plath, 'Religion der alten Chinesen,' part i. p. 65, part ii. p. 89; Doolittle, 'Chinese,' vol. i. pp. vi. viii.; vol. ii. p. 373; 'Journ. Ind. Archip.' New Ser. vol. ii. p. 363; Legge, 'Confucius,' p. 92.
259. Manu, book iii.
260. Details in Pauly, 'Real-Encyclop.' s.v. 'inferi'; Smith's 'Dic. of Gr. and Rom. Biog. and Myth.'; Meiners, Hartung, &c.
261. Middleton, 'Letter from Rome'; Murray's 'Handbook of Rome.'
262. L. F. Alfred Maury, 'Magie, &c.,' p. 249; 'Acta Sanctorum,' 27 Sep.; Gregor. Turon. De Gloria Martyr, i. 98.
263. J. R. Beste, 'Nowadays at Home and Abroad,' London, 1870, vol. ii. p. 44; 'A New Miracle at Rome; being an Account of a Miraculous Cure, &c., &c.,' London (Washbourne), 1870.
264. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 235; see Grey, 'Australia,' vol. ii. p. 337. Bonwick, 'Tasmanians,' pp. 183, 195.
265. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 307.
266. Bastian, 'Psychologie,' p. 204; 'Mensch,' vol. ii. p. 73, see p. 125 (Battas); Macpherson, 'India,' p. 370. See also Mason, 'Karens,' l. c. p. 201.
267. 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 110, vol. iv. p. 194; St. John, 'Far East,' vol. i. pp. 71, 87; Beeckman in Pinkerton, vol. ix. p. 133; Meiners, vol. i. p. 278. See also Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 159.
268. Shortland, 'Trads. of N. Z.' pp. 97, 114, 125; Taylor, 'New Zealand,' pp. 48, 137.
269. Turner, 'Polynesia,' p. 236.
270. Ellis, 'Polyn. Res.' cilt i. s. 363, 395, &c., cilt ii. s. 193, 274; Cook, '3rd Voy.' cilt iii. s. 131. Diğer ırklar arasında zayıf ya da dengesiz kişilere atfedilen insanüstü karakterin ayrıntıları, Schoolcraft, bölüm iv. s. 49; Martius, cilt i. s. 633; Meiners, cilt i. s. 323; Waitz, cilt ii. s. 181.
271. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 250, part ii. pp. 179, 199, part iii. p. 498; M. Eastman, 'Dahcotah,' pp. xxiii. 34, 41, 72. See also Gregg, 'Commerce of Prairies,' vol. ii. p. 297 (Comanches); Morgan, 'Iroquois,' p. 163; Sproat, p. 174 (Ahts); Egede, 'Greenland,' p. 186; Cranz, p. 269.
272. Roman Pane, xix. in 'Life of Colon'; in Pinkerton, vol. xii. p. 87.
273. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. pp. 73, 168; Musters, 'Patagonians,' p. 180. See also J. G. Müller, pp. 207, 231 (Caribs); Spix and Martius, 'Brasilien,' vol. i. p. 70; Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 646 (Marcusis).
274. Casalis, 'Basutos,' p. 247; Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 147, &c.; Magyar, 'Süd-Afrika,' p. 21, &c.; Burton, 'Central Afr.' vol. ii. pp. 320, 354; Steere in 'Journ. Anthrop. Inst.' vol. i. 1871, p. cxlvii.
275. Steinhauser, 'Religion des Negers,' in 'Magaz. der Evang. Missions und Bibel-Gesellschaften,' Basel, 1856, No. 2, p. 139.
276. J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 217, 388.
277. Hodgson, 'Abor. of India,' pp. 163, 170.
278. Backhouse, 'Australia,' p. 103.
279. Mason, 'Burmah,' p. 107, &c. Cross, l.c. p. 305.

280. Callaway, 'Religion of Amazulu,' pp. 183, &c., 259, &c.
281. Falkner, 'Patagonia,' p. 116. See also Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 418 (Caribs).
282. Georgi, 'Reise im Russ. Reich,' vol. i. p. 280; Meiners, vol. ii. p. 488.
283. Falkner, l.c.
284. Caldwell, 'Dravidian Languages,' App.; Latham, vol. ii. p. 469.
285. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 172.
286. Steller, 'Kamtschatka,' p. 278.
287. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 328, see vol. iii. p. 201, 'Psychologie,' p. 139. See also Römer, 'Guinea,' p. 59.
288. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. pp. 352, 373; Moerenhout, 'Voyage,' vol. i. p. 479; Mariner, 'Tonga Islands,' vol. i. p. 105; Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 373.
289. Dos Santos, 'Ethiopia,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 686.
290. Römer, 'Guinea,' p. 57. See also Steinhauser, l.c. pp. 132, 139; J. B. Schlegel, 'Ewe-Sprache,' p. xvi.
291. Details from Tatar races in Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 164, 173, &c.; Bastian, 'Psychologie,' p. 90; from Abyssinia in Parkyns, 'Life in A.,' ch. xxxiii.
292. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 143, vol. ii. pp. 110, 320.
293. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. pp. 103, 152, 381, 418, vol. iii. p. 247, &c. See also Bowring, 'Siam,' vol. i. p. 139; 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 507, vol. vi. p. 614; Turpin, in Pinkerton, vol. ix. p. 761; Kempfer, 'Japan,' *ibid.* vol. vii. pp. 701, 730, &c.
294. Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 155, vol. ii. p. 183; Roberts, 'Oriental Illustrations of the Scriptures,' p. 529; Bastian, 'Psychologie,' pp. 164, 184-7. Sanskrit paiçâchagraha = demon-seizure, possession. Ancient evidence in Pictet, 'Origines Indo-Europ.' part ii. ch. v.
295. Homer. Odyss. v. 396, x. 64; Plat. Phædr. Tim. &c.; Pausan. iv. 27, 2; Xen. Mem. I. i. 9; Plutarch. Vit. Alex.; De Orac. Def.; Lucian. Philopseudes; Petron. Arbiter, Sat.; &c., &c.
296. Joseph. Ant. Jud. viii. 2, 5. Eisenmenger, 'Entdecktes Judenthum,' part ii. p. 454. See Maury, p. 290.
297. Matth. ix. 32, xi. 18, xii. 22, xvii. 15; Mark, i. 23, ix. 17; Luke, iv. 33, 39, vii. 33, viii. 27, ix. 39, xiii. 11; John, x. 20; Acts, xvi. 16, xix. 13; &c.
298. For general evidence see Bingham, 'Antiquities of Christian Church,' book iii. ch. iv.; Calmet, 'Dissertation sur les Esprits'; Maury, 'Magie,' &c.; Lecky, 'Hist. of Rationalism.' Among particular passages are Tertull. Apolog. 23; De Spectaculis, 26; Chrysostom. Homil. xxviii. in Matth. iv.; Cyril. Hierosol. Catech. xvi. 16; Minuc. Fel. Octavius. xxi.; Concil. Carthag. iv.; &c., &c.
299. Details in Cockayne, 'Leechdoms, &c., of Early England,' vol. i. p. 365, vol. ii. p. 137, 355; Sprenger, 'Malleus Maleficarum,' part ii.; Calmet, 'Dissertation,' vol. i. ch. xxiv.; Horst, 'Zauber-Bibliothek'; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 557, &c.; 'Psychologie,' p. 115, &c.; Voltaire, 'Questions sur l'Encyclopédie,' art., 'Superstition'; 'Encyclopædia Britannica,' 5th ed. art. 'Possession.'
300. See Maury, 'Magie,' &c., part ii. ch. ii.
301. A. Constans, 'Rel. sur une Epidémie d'Hystéro-Démonopathie, en 1861. 2. baskı.

Paris, 1863. Kuzey Amerika yerlileri arasındaki bu tür salgınların tasvirleri için Le Jeune, 'Rel. des Jés. dans la Nouvelle France,' 1639; Brinton, s. 275; ve Gine'de, J. L. Wilson, 'Western Africa,' s. 217'ye bakınız.

302. Gaume, 'L'Eau Bénite au Dix-Neuvième Siècle,' 3rd ed. Paris, 1866, p. 353.
303. West, in 'Spiritual Telegraph,' cited by Bastian.
304. (C. de Brosses.) 'Du culte des dieux fétiches ou Parallèle de l'ancienne Religion de l'Egypte avec la religion actuelle de Nigritie.' 1760. (De Brosses fétiche kelimesinin fée, fatum ile bağlantılı olduğunu düşünmüştür).
305. Grey, 'Australia,' vol. ii. p. 337; Eyre, 'Australia,' vol. ii. p. 362; Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 235, &c.; G. F. Moore, 'Vocab. of S. W. Austr.' pp. 18, 98, 103. See Bonwick, 'Tasmanians,' p. 195.
306. Rochefort, 'Iles Antilles,' pp. 419, 508; J. G. Müller, pp. 173, 207, 217.
307. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. pp. 221, 232, 422.
308. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 211, see 72.
309. Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 314.
310. Steinhauser, l.c. p. 141. See also Steere, 'East Afr. Tribes,' in 'Journ. Anthrop. Soc.' vol. i. p. cxlviii.
311. Burton, 'Central Africa,' vol. ii. p. 352. See 'Sindh,' p. 177.
312. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 275.
313. 'Early Hist. of Mankind,' ch. x. See Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 116, &c.
314. Plin. xxx. 14, 20. Cardan, 'De Var. Rerum,' cap. xliii.
315. Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 134, vol. ii. p. 247.
316. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 122.
317. Grimm, 'D. M.' s. 1118-23; Wuttke, 'Volksaberglaube,' s. 155-70; Brand, 'Pop. Ant.' cilt ii. s. 375, cilt iii. s. 286; Halliwell, 'Pop. Rhymes,' s. 208; R. Hunt, 'Pop. Romances,' 2. Seri, s. 211; Hylten-Cavallius, 'Wärend och Wirdarne,' cilt i. s. 173. Bununla birlikte, Çingeneler tarafından ağaçlara bağlanan ve yoldan geçenlerin, içlerinde hastalık olduğu için dehşetle kaçındıkları paçavraların, yalnızca diğer serserilerin bilgilenmesi için bırakılan işaretler olduğu söylenir; Liebich, 'Die Zigeuner,' s. 96.
318. Catlin, 'N. A. Indians,' vol. i. p. 90.
319. J. L. Wilson, 'W. Africa,' p. 394.
320. Meiners, 'Gesch. der Rel.' vol. i. p. 305; J. G. Müller, p. 209.
321. Mason, Karens, l.c. p. 231.
322. Meiners, vol. ii. pp. 721-3.
323. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 418. See Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 485 (Yumanas swallow ashes of deceased with liquor, that he may live again in them).
324. Hunter, 'Rural Bengal,' p. 210. See Bastian, 'Psychologie,' p. 73; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 209, 262, 289, 401, 419.
325. Darwin, 'Journal,' p. 458.
326. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 320.
327. 'Report of Jubbulpore Ethnological Committee,' Nagpore, 1868, part i. p. 5.
328. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. pp. 151, 207, 214, vol. ii. p. 401; see Plath, 'Religion der alten Chinesen,' part i. p. 59, part ii. p. 101.

329. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 187; Dasent, 'Norse Tales,' p. 69; Lane, 'Thousand and One Nights,' vol. iii. p. 316; Grimm, 'D. M.' p. 1033. See also Bastian, 'Psychologie,' p. 213. Eisenmenger, 'Judenthum,' part ii. p. 39.
330. Brand, 'Pop. Ant.' vol. iii. p. 72.
331. Herrera, 'Hist. de las Indias Occidentales,' Dec. i. ix. 3.
332. Lery, Brésil, p. 249; J. G. Müller, pp. 210, 262.
333. Schoolcraft, 'Indian Tribes'; Waitz, vol. iii.; Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. p. 36; Keating, 'Narrative,' vol. i. p. 421; J. G. Müller, p. 74, &c. See Cranz, 'Grönland,' p. 274.
334. Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 162, 221, 230; Meiners, vol. i. p. 170.
335. Bell, in Pinkerton, vol. vii. p. 357.
336. H. Rowley, 'Universities' Mission to Central Africa,' p. 217.
337. Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 174; Römer, 'Guinea,' p. 56, &c.; J. L. Wilson, 'West Africa,' pp. 135, 211-6, 275, 338; Burton, 'Wit and Wisdom from W. Afr.' pp. 174, 455; Steinhauser, l.c. p. 134; Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 397; Meiners, 'Gesch. der Relig.' vol. i. p. 173. See also Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 396; Flacourt, 'Madag.' p. 191.
338. Brand, 'Popular Antiquities,' vol. iii. p. 255, &c. Bastian, 'Psychologie,' p. 171. Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' pp. 75-95, 225, &c. St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 46.
339. Berkeley, 'Concerning Motion,' in 'Works,' vol. ii. p. 86.
340. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part ii. p. 196, part iii. p. 229.
341. Herrera, 'Indias Occidentales,' dec. i. iii. 3.
342. De Laet, Novus Orbis, xv. 2.
343. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' i. 9; J. G. Müller, pp. 263, 311, 371, 387; Waitz, vol. iv. p. 454; see below, p. 175.
344. Hahn, 'Gramm. des Hereró,' s.v. 'omu-makisina.'
345. Kaufmann, 'Central-Afrika,' (White Nile), p. 131.
346. Waitz, vol. ii. pp. 518, 523.
347. Zollinger in 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 692.
348. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 337. See also Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 399.
349. Turner, 'Polynesia,' pp. 347, 526.
350. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 220; Seemann, 'Viti,' pp. 66, 89.
351. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 193, &c., 204, &c.; 'Voyages au Nord,' vol. viii. pp. 103, 410; Klemm, 'C. G.' vol. iii. p. 120. See also Steller, 'Kamtschatka,' pp. 265, 276.
352. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 174. See also Macrae in 'As. Res.' vol. vii. p. 196; Dalton, 'Kols,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 33.
353. Macpherson, 'India,' pp. 103, 358.
354. Bastian, 'Psychologie,' p. 177. See also Shortt, 'Tribes of Neilgherries,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vii. p. 281.
355. Elliot in 'Journ. Eth. Soc.' vol. i. 1869, p. 115.
356. Buchanan, 'Mysore,' in Pinkerton, vol. vii. p. 739.
357. Elliot in 'Journ. Eth. Soc.' vol. i. pp. 96, 115, 125. Lubbock, 'Origin of Civilization,' p. 222. Forbes Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. ii. p. 462, &c. Prof.

Liebrecht, in 'Ztschr. für Ethnologie,' vol. v. p. 100, compares the field-protecting Priapos-hermes of ancient Italy, daubed with minium.

358. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. pp. 142, 182, &c., see 221. See also Latham, 'Descr. Eth.' vol. ii. p. 239. (Siah-push, stone offered to the representative of deity.)
359. Grote, 'Hist. of Greece,' vol. iv. p. 132; Welcker, 'Griechische Götterlehre,' vol. i. p. 220. Meiners, vol. i. p. 150, &c. Details esp. in Pausanias; Theophrast. Charact. xvi.; Tacit. Hist. ii. 3; Arnobius, Adv. Gent.; Tertullianus; Clemens Alexandr.
360. Is. lvii. 6. İlk dize, 'behhalkey-nahhal hhêlkech', hhlk = pürüzsüz (taş) ve aynı zamanda kura ya da pay üzerine bir kelime oyununa dayanır; muhtemelen kura atmak için pürüzsüz çakıl taşlarının kullanılmasıyla bağlantılı bir çift anlam.
361. Sprenger, 'Mohammad,' vol. ii. p. 7, &c. Burton, 'El Medinah,' &c., vol. ii. p. 157.
362. Euseb. Præp. Evang. i. 10. Deut. xii. 3; Micah v. 13, &c. Movers, 'Phönizier,' vol. i. pp. 105, 569, and see index, 'Säule,' &c. See De Brosses, 'Dieux Fétiches,' p. 135 (considers bætyl = beth-el, &c.).
363. For references see Ducange s.v. 'petra'; Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. i. p. 256.
364. Nilsson, 'Primitive Inhabitants of Scandinavia,' p. 241. See also Meiners, vol. ii. p. 671 (speaking stones in Norway, &c.).
365. Earl of Roden, 'Progress of Reformation in Ireland,' London, 1851, p. 51. Sir J. E. Tennent in 'Notes and Queries,' Feb. 7, 1852. See Borlase, 'Antiquities of Cornwall,' Oxford, 1754, book iii. ch. 2.
366. 'Early Hist. of Mankind,' chap. vi.
367. For general collections of evidence, see especially Meiners, 'Geschichte der Religionen,' vol. i. books i. and v.; Bastian, 'Mensch,' vol. ii.; Waitz, 'Anthropologie;' De Brosses, 'Dieux Fétiches,' &c. Particular details in J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 393; Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 395; Castrén, 'Finnische Mythologie,' p. 193, &c.; Ward, 'Hindoos,' vol. ii.; Köppen, 'Rel. des Buddha,' vol. i. p. 493, &c.; Grote, 'Hist. of Greece.'
368. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 263; Meiners, vol. i. p. 163.
369. Loskiel, 'Ind. of N. A.' vol. i. p. 39; Smith, 'Virginia,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 14; Waitz, vol. iii. p. 203; J. G. Müller, pp. 95-8, 128.
370. Fernando Colombo, 'Vita del Amm. Cristoforo Colombo,' Venice, 1571, p. 127, &c.; and 'Life of Colon,' in Pinkerton, vol. xii. p. 84. Herrera, dec. i. iii. 3. Rochefort, 'Iles Antilles,' pp. 421-4. Waitz, vol. iii. p. 384; J. G. Müller, pp. 171-6, 182, 210, 232.
371. Prescott, 'Peru,' vol. i. pp. 71, 89; Waitz, vol. iv. p. 458; J. G. Müller, pp. 322, 371.
372. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 486; Waitz, vol. iv. p. 148; J. G. Müller, p. 642.
373. Shortland, 'Trads. of N. Z.' &c., p. 83; Taylor, pp. 171, 183, 212.
374. J. R. Forster, 'Obs. during Voyage,' London, 1778, p. 534, &c.; Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 281, &c., 323, &c. See also Earl, 'Papuans,' p. 84; Bastian, 'Psychologie,' p. 78 (Nias).
375. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 198.
376. Hutchinson in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 336; see Bastian, 'Psychologie,' p. 172.

377. Steinhauser, in 'Magaz. der Evang. Missionen,' Basel, 1856, No. 2, p. 131.
378. Schlegel, 'Ewe-Sprache,' p. xvi.
379. Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 183; Denham, 'Travels,' vol. i. p. 113; Römer, 'Guinea'; Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. See also Livingstone, 'S. Afr.' p. 282 (Balonda).
380. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 193, &c.; Bastian, 'Psych.' p. 34, 208, 'Oestl. Asien,' vol. iii. pp. 293, 486. See 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 350 (Chinese).
381. Max Müller, 'Chips,' vol. i. p. xvii.; Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. 198, vol. ii. pp. xxxv, 164, 234, 292, 485.
382. Arnobius, Adversus Gentes, vi. 17-19.
383. Augustinus 'De Civ. Dei,' viii. 23: 'at ille visibilia et contrectabilia simulacra, velut corpora deorum esse asserit; inesse autem his quosdam spiritus invitatos, &c.... Hos ergo spiritus invisibiles per artem quandam visibilibus rebus corporalis materiæ copulare, ut sint quasi animata corpora, illis spiritibus dicata et subdita simulacra, &c.' See also Tertullianus De Spectaculis, xii.: 'In mortuorum autem idolis dæmonia consistunt, &c.'
384. Marcus Minucius Felix, Octavius, cap. xxvii.: 'Isti igitur impuri spiritus, dæmones, ut ostensum a magis, a philosophis, et a Platone sub statuis et imaginibus consecrati delitescunt, &c.'
385. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 455. See Spiegel, 'Avesta,' vol. ii. p. 54.
386. Porphyr. de Vita Pythagoræ. Oken, 'Lehrbuch der Naturphilosophie,' 2753.
387. Suidas, s.v. ἐγγαστρίμυθος; Isidor. Gloss. s.v. 'præcantatores'; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 578. Maury, 'Magie,' &c. p. 269. Doolittle, 'Chinese,' vol. ii. p. 115.
388. F. R. Nixon, 'Cruise of the Beacon'; Bonwick, p. 182.
389. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 228.
390. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. i. p. 41. 'Indian Tribes,' vol. iii. p. 327. Waitz, vol. iii. p. 191. See also J. G. Müller, p. 175. (Antilles Islanders); Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 482.
391. Macpherson, 'India,' p. 90. See also Cross, 'Karens,' in 'Journ. Amer. Or. Soc.' vol. iv. p. 315; Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 239.
392. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 114, 182, &c.
393. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 218, 388; Waitz, vol. ii. p. 171.
394. Philo, De Gigant. I. iv.
395. Iamblichus, ii.
396. Collected passages in Calmet, 'Diss. sur les Esprits'; Horst, 'Zauber-Bibliothek,' vol. ii. p. 263, &c.; vol. vi. p. 49, &c.; see Migne's Dictionaries.
397. Calmet, 'Dissertation sur les Esprits,' vol. i. ch. xlviii.
398. Gaume, 'L'Eau Bénite au XIXme Siècle,' pp. 295, 341.
399. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 331.
400. Backhouse, 'Australia,' p. 555; Grey, 'Australia,' vol. ii. p. 337.
401. Mason, 'Karens,' l.c. p. 211.
402. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 226.
403. Rochefort, 'Antilles,' p. 419.

404. Grimm, 'D. M.' p. 1193; Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 332; St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 59; Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 122; Bastian, 'Psychologie,' p. 103; Brand, vol. iii. p. 279. The *mare* in *nightmare* means spirit, elf, or nymph; compare Anglo-Sax. *wudumære* (wood-mare) = echo.
405. 'Vita del Amm. Christoforo Colombo,' ch. xiii.; and 'Life of Colon,' in Pinkerton, vol. xii. p. 84.
406. Taylor, 'New Zealand,' pp. 149, 389. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 119.
407. Högström, 'Lapmark,' ch. xi.
408. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 151. See also Borri, 'Cochin-China,' in Pinkerton, vol. ix. p. 823.
409. Augustin. 'De Civ. Dei,' xv. 23: 'Et quoniam creberrima fama est, multique se expertos, vel ab eis qui experti essent, de quorum fide dubitandum non esset, audisse confirmant, Silvanos et Faunos, quos vulgo incubos vocant, improbos sæpe extitisse mulieribus, et earum appetisse ac peregisse concubitum; et quosdam dæmones, quos Dusios Galli nuncupant, hanc assidue immunditiam et tentare et efficere; plures talesque asseverant, ut hoc negare impudentiæ videatur; non hinc aliquid audeo definire, utrum aliqui spiritus ... possint etiam hanc pati libidinem; ut ... sentientibus feminibus misceantur.' See also Grimm, 'D. M.' pp. 449, 479; Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 332; Cockayne, 'Leechdoms of Early England,' vol. i. p. xxxviii., vol. ii. p. 345.
410. The 'Malleus Maleficarum' was published about 1489. See on the general subject, Horst, 'Zauber-Bibliothek,' vol. vi.; Ennemoser, 'Magic,' vol. ii.; Maury, 'Magie,' &c. p. 256; Lecky, 'Hist, of Rationalism,' vol. i.
411. Burton, 'Anatomy of Melancholy,' iii. 2. 'Unum dixero, non opinari me ullo retro ævo tantam copiam Satyrorum, et salacium istorum Geniorum se ostendisse, quantum nunc quotidianæ narrationes, et judiciales sententiæ proferunt.'
412. J. R. Forster, 'Observations during Voyage round World,' p. 543.
413. Cross, 'Karens,' l.c. p. 312.
414. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 307.
415. J. V. Grohmann, 'Aberglauben aus Böhmen,' &c., p. 24; Calmet, 'Diss. sur les Esprits,' vol. ii.; Grimm, 'D. M.' p. 1048, &c.; St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 49; see Ralston, 'Songs of Russian People,' p. 409.
416. Cranz, 'Grönland,' p. 268. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 246, &c.
417. Grey, 'Australia,' vol. ii. p. 302. See also Bonwick, 'Tasmanians,' p. 180.
418. Southey, 'Brazil,' part i. p. 238. See also Rochefort, p. 418; J. G. Müller, p. 273 (Caribs); Cranz, 'Grönland,' p. 301; Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 140.
419. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. pp. 270, 298; vol. ii. 'N. S.' p. 117.
420. Roberts, 'Oriental Illustrations,' p. 531; Colebrook in 'As. Res.' vol. vii. p. 274.
421. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 77.
422. Hylten-Cavallius, 'Wärend och Wirdarne,' cilt i. s. 191; Atkinson, 'Glossary of Cleveland Dial.' s. 597. (Prof. Liebrecht, 'Zeitschrift für Ethnologie,' cilt v. 1873, s. 99'da, çocuk vaftiz edilene kadar yatma odasında bir ışığın yanık tutulması şeklindeki hâlâ yaygın Alman geleneği (Wuttke, 2. baskı, No. 583) ile Tanrıça

Candelifera'nın adını aldığı benzer eski Roma uygulamasının karşılaştırmasını ekler (2. baskıya not).

423. Martin, 'Western Islands,' in Pinkerton, vol. iii. p. 612.
424. St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 44.
425. Rituale Romanum; Benedictio Candelarum. Brand, 'Popular Antiquities,' vol. i. p. 46.
426. Cranz, 'Grönland,' p. 267, see 296.
427. Macpherson, 'India,' p. 100.
428. Homer, Odyss. xvi. 160.
429. Grimm, 'D. M.' p. 632.
430. Eisenmenger, 'Judenthum,' part i. p. 872. Lane, 'Thousand and One Nights,' vol. ii. p. 56.
431. Bastian, 'Psychologie,' p. 162. Other localities in 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 333.
432. Tickell in 'Journ. As. Soc. Bengal,' vol. ix. p. 795. The dirge is given above, p. 32.
433. De Brosses, 'Dieux Fétiches,' p. 46.
434. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. p. 79.
435. Tractat. Berachoth.
436. Grimm, 'D. M.' pp. 420, 1117; St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 54. See also Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 325; Tschudi, 'Peru,' vol. ii. p. 355.
437. Brand, 'Popular Antiquities,' vol. i. p. 193. See Boecler, 'Ehsten Abergl.' p. 73.
438. Tertullian, De Carne Christi, vi.; Adv. Marcion, ii.; Origen, De Princip. i. 7. See Horst, l.c. Calmet, 'Dissertation,' vol. i. ch. xlvi.
439. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 217. See Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 402.
440. Pallas, 'Reisen,' vol. i. p. 360.
441. Grimm, 'D. M.' p. 1212; Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 119; see Hyltén-Cavallius, part i. p. 178 (Sweden).
442. Oldfield, 'Abor. of Australia,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 240.
443. Bonwick, 'Tasmanians,' p. 182.
444. Cranz, 'Grönland,' p. 268; Egede, p. 187.
445. Molina, 'Chili,' vol. ii. p. 86.
446. Rochefort, 'Iles Antilles,' pp. 416, 429; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 171, 217.
447. Waitz, vol. ii. p. 182; J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 387; Steinhauser, l.c. p. 134. Compare Callaway, p. 327, &c.
448. Bastian, 'Psychologie,' p. 77.
449. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 275.
450. Grimm, 'D. M.' p. 829; Rochholz, 'Deutscher Glaube,' part i. p. 92; Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 247.
451. Menander, 205, in Clement. Stromat.; Xenophon, Memor. Socr.; Plato, Apol. Socr. &c. See Plotin. Ennead. iii. 4; Porphyr. Plotin.
452. Paulus Diaconus: '*Genium* appellant Deum, qui vim obtineret rerum omnium *generandarum*.' Censorin. de Die Natali, 3: 'Eundem esse genium et larem, multi veteres memoriæ prodiderunt.' Tibull. Eleg. i. 2, 7; Ovid. Trist. iii. 13, 18, v. 5, 10; Horat. Epist. ii. 1, 140, Od. iv. 11, 7. Appian. de Bellis Parth. p. 156. Tertullian, Apol. xxiii.

453. Serv. in Virg. Æn. vi. 743: 'Cum nascimur, duos genios sortimur: unus hortatur ad bona, alter depravat ad mala, quibus assistentibus post mortem aut asserimur in meliorem vitam, aut condemnamur in deteriorem.' Horat. Epist. ii. 187; Valer. Max. i. 7; Plutarch, Brutus. See Pauly, 'Real-Encyclop.;' Smith's 'Dic. of Biog. & Myth.' s.v. 'genius.'
454. Acta Sanctorum Bolland.: S. Francisca Romana ix. Mart. Calmet, 'Dissertation,' ch. iv. xxx.; Bastian, 'Mensch,' vol. ii. pp. 140, 347, vol. iii. p. 10; Wright, 'St. Patrick's Purgatory,' p. 33.
455. Rochholz, p. 93.
456. Bull, 'Sermons,' 2nd ed. London, 1714, vol. ii. p. 506.
457. Swedenborg, 'True Christian Religion,' p. 380. See also A. J. Davis, 'Philosophy of Spiritual Intercourse,' p. 38.
458. D. Monnier, 'Traditions Populaires,' p. 7.
459. L. H. Morgan, 'Iroquois,' p. 64. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1636, p. 107. See Schoolcraft, 'Tribes,' vol. iii. p. 337.
460. Steinhauser, 'Religion des Negers,' in 'Magazin der Evang. Missionen,' Basel, 1856; No. 2, p. 127, &c.
461. Plath, 'Religion der alten Chinesen,' part i. p. 44.
462. Oldfield, 'Abor. of Austr.' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 232.
463. Steller, 'Kamtschatka,' pp. 47, 265.
464. Oviedo, 'Nicaragua,' in Ternaux-Compans, part xiv. pp. 132, 160. Compare Catlin, 'N. A. Ind.' vol. ii. p. 169.
465. Creswick, 'Veys,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 359. See Du Chaillu, 'Ashango-land,' p. 106.
466. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1636, p. 108. Long's Exp. vol. i. p. 46. See Loskiel, 'Indians of N. A.' part i. p. 45.
467. For details of the belief in water-spirits as the cause of drowning, see ante, vol. i. p. 109.
468. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 328; Eyre, vol. ii. p. 362; Grey, vol. ii. p. 339; Bastian, 'Vorstellungen von Wasser und Feuer,' in 'Zeitschrift für Ethnologie,' vol. i. (contains a general collection of details as to water-worship).
469. Compare John Morgan, 'Life of William Buckley'; Bonwick, p. 203; Taylor, 'New Zealand,' p. 48, with Forbes Leslie, Brand, &c.
470. Cranz, 'Grönland,' p. 267.
471. Tanner, 'Narr.' p. 341; Carver, 'Travels,' p. 383; Franklin, 'Journey to Polar Sea,' vol. ii. p. 245; Lubbock, 'Origin of Civilization,' pp. 213-20 (contains details as to water-worship); see Brinton, p. 124.
472. Rivero and Tschudi, 'Peruvian Ant.' p. 161; Garcilaso de la Vega, 'Comm. Real.' i. 10. See also J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' pp. 258, 260, 282.
473. Krapf, 'E. Afr.' p. 198; Steinhauser, l.c. p. 131; Villault in Astley, vol. i. p. 668; Backhouse, 'Afr.' p. 230; Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 90; Bastian, l.c.
474. Castrén, 'Vorlesungen über die Altaischen Völker,' p. 114. 'Finn. Myth.' p. 70. Atkinson, 'Siberia,' p. 444. Boecler, 'Ehsten Abergläub. Gebräuche,' ed. Kreutzwald, p. 6.

475. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 164; Hunter, 'Rural Bengal.' p. 184. See also Lubbock, l.c.; Forbes Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. i. p. 163, vol. ii. p. 497.
476. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 206, &c.
477. Homer, Il. xx. xxi. See Gladstone, 'Juventus Mundi,' pp. 190, 345, &c., &c.
478. Cosmas, book iii. p. 197, 'superstitiosas institutiones, quas villani adhuc semipagani in Pentecosten tertia sive quarta feria observabant offerentes libamina super fontes mactabant victimas et dæmonibus immolabant.'
479. Poenitentiale Ecgberti, ii. 22, 'gif hwilc man his ælmessan gehâte oththe bringe to hwilcon wylle;' iv. 19, 'gif hwâ his wæccan æt ænigum wylle hæbbe.' Grimm, 'D. M.' p. 549, &c. See Hyltén-Cavallius, 'Wärend och Wirdarne,' part i. pp. 131, 171 (Sweden).
480. Grohmann, 'Aberglauben aus Böhmen und Mähren,' p. 43, &c. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 291, &c. Ralston, 'Songs of Russian People,' p. 139, &c.
481. St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 46. Similar ideas in Grohmann, p. 44. Eisenmenger, 'Entd. Judenthum,' part i. p. 426.
482. Maury, 'Magie,' &c., p. 158. Brand, 'Pop. Ant.' vol. ii. p. 366, &c. Hunt, 'Pop. Rom. 2nd Series,' p. 40, &c. Forbes Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. i. p. 156, &c.
483. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 307.
484. Beeker, 'Dyaks,' in 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 111.
485. Marsden, 'Sumatra,' p. 301.
486. S. S. Farmer, 'Tonga,' p. 127.
487. Bastian, 'Der Baum in vergleichender Ethnologie,' in Lazarus and Steinthal's 'Zeitschrift für Völkerpsychologie,' &c., vol. v. 1868.
488. Chr. Colombo, ch. xix.; and in Pinkerton, vol. xii. p. 87.
489. Burton, 'W. & W. fr. W. Afr.' pp. 205, 243.
490. Waitz, vol. ii. p. 188.
491. Bosman, letter 19, and in Pinkerton, vol. xvi. p. 500.
492. Krapf, 'E. Afr.' p. 77; Prichard, 'N. H. of Man,' p. 290; Waitz, vol. ii. p. 518. See also Merolla, 'Congo,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 236.
493. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. pp. 457, 461, vol. iii. pp. 187, 251, 289, 497. For details of tree-worship from other Asiatic districts, see Ainsworth, 'Yezidis,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 23; Jno. Wilson, 'Parsi Religion,' p. 262.
494. Hardy, 'Manual of Budhism,' pp. 100, 443.
495. Fergusson, 'Tree and Serpent Worship,' pl. xxiv. xxvi. &c.
496. Tabary in Bastian, l.c. p. 295.
497. Hartknoch, 'Alt. und Neues Preussen,' part i. ch. v.
498. See Pauly, 'Real-Encyclopedie.' Homer. Odyss. xiv. 327, xix. 296.
499. Hymn. Homer. Aphrod. 257.
500. Ausonii Idyll. De Histor. 7.
501. Apollon. Rhod. Argonautica, ii. 476. See Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. iii. p. 57.
502. Ovid. Metamm. i. 452, ii. 345, xi. 67.
503. Dante, 'Divina Commedia,' 'Inferno,' canto xiii.
504. Ariosto, 'Orlando Furioso,' canto vi.

505. Grimm, 'D. M.' p. 615, &c. Bastian, 'Der Baum,' l.c. p. 297; Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 313.
506. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 57, see 183.
507. Euseb. 'Præp. Evang.' i. 10.
508. Further details as to tree-worship in Bastian, 'Der Baum,' &c., here cited; Lubbock, 'Origin of Civilization,' p. 206, &c.; Fergusson, 'Tree and Serpent Worship,' &c.
509. Bastian, 'Der Baum,' l.c. &c.
510. Irving, 'Astoria,' vol. ii. ch. viii.
511. Darwin, 'Journal,' p. 68.
512. Polack, 'New Z.' vol. ii. p. 6; Taylor, p. 171, see 99.
513. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 89.
514. Wallace, 'Eastern Archipelago,' vol. i. p. 338.
515. Prichard, 'Nat. Hist. of Man,' p. 531.
516. Merolla in Pinkerton, vol. xvi. p. 236.
517. Lubbock, p. 193; Bastian, l.c.; Park, 'Travels,' vol. i. pp. 64, 106.
518. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 86, &c., 191, &c.; Latham, 'Descr. Eth.' vol. i. p. 363; Simpson, 'Journey,' vol. ii. p. 261.
519. Boecler, 'Ehsten Abergläubische Gebräuche,' &c., ed. Kreutzwald, pp. 2, 112, 146.
520. Hodgson, 'Abor. of India,' pp. 165, 173.
521. Macpherson, p. 61.
522. Dalton, 'Kols,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 34. Bastian, 'Oestl. Asien.' vol. i. p. 134, vol. iii. p. 252.
523. Deut. xii. 3; xvi. 21. Judges vi. 25. 1 Kings xiv. 23; xv. 13; xviii. 19. 2 Kings xvii. 10; xxiii. 4. Is. lvii. 5. Jerem. xvii. 2. Ezek. vi. 13; xx. 28. Hos. iv. 13, &c., &c.
524. Sil. Ital. Punica, iii. 675, 690. Harduin, Acta Conciliorum, vol. i. For further evidence as to Semitic tree-and-grove worship, see Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 560, &c.
525. Hunter, 'Rural Bengal,' pp. 131, 194.
526. Boehtlingk and Roth, s.v. 'chaityataru.' Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 204.
527. Ovid. Metamm. viii. 741.
528. Cato de Re Rustica, 139; Plin. xvii. 47.
529. Hanusch, 'Slaw. Myth.' pp. 98, 229. Hartknoch, part i. ch. v. vii.; Grimm, 'D. M.' p. 67.
530. Maxim. Tyr. viii.; Plin. xvi. 95.
531. Tacit. Germania, 9, 39, &c.; Grimm, 'D. M.' p. 66.
532. Hyltén-Cavallius, 'Wärend och Wirdarne,' part i. p. 142.
533. Ralston, 'Songs of Russian People,' p. 153, see 238.
534. Grimm, 'D. M.' p. 62, &c.
535. Steller, 'Kamtschatka,' p. 276.
536. Garcilaso de la Vega, 'Comentarios Reales,' i. ch. ix. &c.
537. Marsden, 'Sumatra,' p. 303.
538. Petron. Arb. Fragm.; Statius, iii. Theb. 661.
539. See ante, ch. xi.
540. Mouhot, 'Indo-China,' vol. i. p. 252.
541. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. v. p. 443.

542. W. M. Wood in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iv. p. 36.
543. Simpson, 'Journey,' vol. ii. p. 269; Erman, 'Siberia,' vol. i. p. 492; Latham, 'Descr. Eth.' vol. i. p. 456; 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 590.
544. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 336.
545. Farmer, 'Tonga,' p. 126; Mariner, vol. ii. p. 106.
546. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 217, &c.
547. Turner, 'Polynesia,' p. 238.
548. Shortland, 'Trads. of N. Z.' ch. iv.
549. Marsden, 'Sumatra,' p. 292.
550. Loskiel, 'Ind. of N. A.' part i. p. 40; Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. p. 36; Schoolcraft, 'Tribes,' part i. p. 34, part v. p. 652; Waitz, vol. iii. p. 190.
551. See ante, p. 8; Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 196.
552. Steinhauser, 'Religion des Negers,' l.c. p. 133. J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 210, 218. Schlegel, 'Ewe-Sprache,' p. xv.
553. Bosman, 'Guinea,' mektup 19; Pinkerton, cilt xvi. s. 499'da. Burton, 'Dahome,' bölüm iv, xvii'ye bakınız. Hayti zencileri arasında hâlâ devam eden Vaudoux yılan tapınmasının bir anlatımı, 'Lippincott's Magazine,' Philadelphia, Mart, 1870.
554. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 196, see 228.
555. J. F. McLennan in 'Fortnightly Review,' 1869-70; reprinted in 'Studies in Ancient History,' 2nd Series, pp. 117, 491.
556. John Long, 'Voyages and Travels of an Indian Interpreter,' London, 1791, p. 86. See pp. 233, 411 of present volume.
557. Grey, 'Journals of Expeditions in N. W. & W. Australia,' vol. ii. pp. 225-9; 'Archæologia Americana,' vol. ii. p. 109.
558. J. G. Frazer, 'Totemism,' p. 53; 'Golden Bough,' 2nd ed. vol. iii. pp. 419, 423.
559. Codrington, 'Melanesians,' pp. 32-3, 170.
560. Spencer and Gillen, 'Native Tribes of Central Australia,' 1899, pp. 73, 121.
561. General references in J. F. McLennan, 'Studies in Ancient History;' J. G. Frazer, 'Totemism.'
562. Herod. ii.; Plutarch, De Iside & Osiride; Strabo, xvii. 1; Wilkinson, 'Ancient Eg.,' edited by Birch, vol. iii.; Bunsen, 2nd Edition, with notes by Birch, vol. i.
563. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 195, &c.
564. Schoolcraft, part iii. p. 231; Brinton, p. 108, &c.
565. Garcilaso de la Vega, 'Comentarios Reales,' i. 9.
566. Herodot. viii. 41.
567. Servius ad Æn. v. 95.
568. Hartknoch, 'Preussen,' part i. pp. 143, 162.
569. Grimm, 'D. M.' p. 648.
570. Grimm, 'D. M.' p. 650. Rochholz, 'Deutscher Glaube,' &c., vol. i. p. 146. Monnier, 'Traditions Populaires,' p. 644. Grohmann, 'Aberglauben aus Böhmen,' &c., p. 78. Ralston, 'Songs of Russian People,' p. 175.
571. Fergusson 'Tree and Serpent Worship,' p. 55, &c., pl. xxiv. McLennan l.c. p. 563, &c.
572. Strabo, xiii. 1, 14.

573. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 62, 585.
574. J. B. Schlegel, 'Ewe-Sprache,' p. xiv.
575. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 217.
576. Pausan. ii. 28; Ælian, xvi. 39. See Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. ii. p. 734.
577. Macrob. Saturnal. i. 9. Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 500.
578. Details such as in Schoolcraft, 'Ind. Tribes,' part i. pp. 38, 414, may be ascribed to Christian intercourse. See Brinton, p. 121.
579. Lepsius, 'Todtenbuch,' and Birch's transl. in Bunsen's 'Egypt,' vol. v.
580. Spiegel, 'Avesta,' vol. i. p. 66, vol. iii. p. lix.
581. Epiphan. Adv. Hæres. xxxvii. Tertullian. De Præscript. contra Hæreticos, 47.
582. Genel olarak Zooloji ile ilgili diğer kanıt koleksiyonları Bastian'da bulunabilir. 'Das Thier in seiner mythologischen Bedeutung,' Bastian ve Hartmann'ın 'Zeitschrift für Ethnologie,' cilt i., Meiners, 'Geschichte der Religionen,' cilt i.
583. Comte, 'Philosophie Positive,' vol. v. p. 101.
584. Turner, 'Polynesia,' p. 242.
585. Brinton, 'Myths of New World,' p. 105.
586. Acosta, 'Historia de las Indias,' book v. c. iv.; Rivero & Tschudi, pp. 161, 179; J. G. Müller, p. 365.
587. Le Jeune in 'Rel. des Jés. dans la Nouvelle France,' 1634, p. 13. Lafitau, 'Mœurs des Sauvages,' vol. i. p. 370. See also Waitz, vol. iii. p. 194; Schoolcraft, part iii. p. 327.
588. Ralston, 'Rus Halkının Şarkıları,' s. 375. Damlayan meşesi ve altında yatan yılan Garafena ile Buyán'ın Slav efsanesi, açıkça damlayan kül, Yggdrasill, aşağıdaki yılan Nidhögg ve tüm kuğuların ebeveynleri olan Urdharfount'un iki Kuğu'sunun İskandinav efsanesiyle bağlantılıdır.
589. Morgan, 'Iroquois,' p. 162.
590. Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 106, 160, 189, &c.
591. Eisenmenger, 'Judenthum,' part ii. p. 376; Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 194.
592. De Brosses, 'Dieux Fétiches,' p. 58.
593. Eyre, 'Australia,' vol. ii. p. 362; Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 228; Lang, 'Queensland,' p. 444.
594. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 583.
595. Loskiel, 'Ind. of N. America,' part i. p. 43.
596. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 1322.
597. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 180.
598. J. B. Schlegel, 'Schlüssel zur Ewe Sprache,' p. xii.; compare Bowen, 'Yoruba Lang.' in 'Smithsonian Contrib.' vol. i. p. xvi.
599. Samoiedia, in Pinkerton, vol. i. p. 531.
600. Macpherson, p. 84, &c.
601. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. ch. i.
602. Gladstone, 'Juventus Mundi,' ch. vii. &c.
603. Ward, 'Hindoos,' vol. ii.
604. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. pp. 33, 255, 275, 338, vol. ii. p. 692.
605. Brebeuf in 'Rel. des Jés.,' 1636, p. 107; Lafitau, 'Mœurs des Sauvages Amériquains,' vol. i. p. 132. Schoolcraft, 'Iroquois,' p. 36, &c. 237. Brinton, 'Myths

of New World,' pp. 48, 172. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 119.

606. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 203.

607. Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 168, &c.; Burton, 'W. & W. fr. W. Afr.' p. 76.

608. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 7, &c.

609. Plath, 'Religion und Cultus der alten Chinesen,' bölüm i. s. 18, &c.; bölüm ii. s. 32; Doolittle, 'Chinese,' cilt ii. s. 396. Bakınız Max Müller, 'Lectures,' 2. S. s. 437; Legge, 'Confucius,' s. 100. Vahşi ve barbarların Yüce Tanrı olarak Göğe tapınmalarına ilişkin daha fazla kanıt için bkz. bölüm xvii.

610. Max Müller, 'Lectures,' 2. Seri, s. 425; Grimm, 'D. M.' ch. ix.; Cicero, De Natura Deorum, iii. 4. Sanskritçe Dyu ile İskandinavca Tyr ve Anglo Saksonca Tiw arasındaki bağlantı belki de tanımdan ziyade etimolojiktir.

611. Duff Macdonald, 'Africana,' vol. i. p. 60 (E. Centr. Afr.). Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 169 (W. Afr.) p. 416 (Damaras).

612. Markham, 'Quichua Gr. and Dic.' p. 9; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 318, 368.

613. Ibid. pp. 496-9; Oviedo, 'Nicaragua,' pp. 40, 72.

614. Macpherson, 'India,' pp. 89, 355.

615. Dalton, 'Kols,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 34. Compare 1 Kings xviii.

616. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 36; Kalewala, Rune ii. 317.

617. Marc. Antonin. v. 7. 'Εὐχὴ Ἀθηναίων, ὗσον, ὗσον, ὦ φίλε Ζεῦ, κατὰ τῆς ἀρούρας τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν πεδίων.'

618. Petron. Arbiter. Sat. xliv. 'Antea stolatæ ibant nudis pedibus in clivum, passis capillis, mentibus puris, et Jovem aquam exorabant. Itaque statim urceatim pluebat: aut tunc aut nunquam; et omnes redibant udi tanquam mures.' See Grimm, 'D. M.' p. 160.

619. Pr. Max v. Wied, 'N. Amer.' vol. ii. pp. 152, 223; J. G. Müller, p. 120; Waitz, vol. iii. p. 179.

620. Keating, 'Narr.' vol. i. p. 407; Eastman, 'Dahcotah,' p. 71; Brinton, p. 150, &c.; see M'Coy, 'Baptist Indian Missions,' p. 363.

621. De la Borde, 'Caraïbes,' p. 530; Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 431.

622. De Laet, 'Novus Orbis,' xv. 2. Waitz, vol. iii. p. 417; J. G. Müller, p. 270; also 421 (thunderstorms by anger of Sun, in Curnana, &c.).

623. Brinton, p. 153; Herrera, 'Indias Occidentales,' Dec., v. 4. J. G. Müller p. 327. 'Rites and Laws of the Yncas,' tr. & ed. by C. R. Markham, p. 16, see 81; Prescott, 'Peru,' vol. i. p. 86.

624. Bowen, 'Yoruba Lang.' p. xvi. in 'Smithsonian Contr.' vol. i. See Burton, 'Dahome,' vol. ii. p. 142. Details as to thunder-axes, &c., in 'Early Hist. of Mankind,' ch. viii.

625. Steller, 'Kamtschatka,' p. 266.

626. Klemm, 'C. G.' vol. iv. p. 85. (Ossetes, &c.) See Welcker, vol. i. p. 170; Grimm, 'D. M.' p. 158. Bastian, 'Mensch.' vol. ii. p. 423 (Ali-sect.).

627. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 39, &c.

628. 'Rig-Veda,' i. 32. 1, 55. 5, 130. 8, 165; iii. 34. 9; vi. 20; x. 44. 9, 89. 9. Max Müller, 'Lectures,' 2nd S. p. 427; 'Chips,' vol. i. p. 42, vol. ii. p. 323. See Muir, 'Sanskrit Texts.'

629. Homer. Il. viii. 170, xvii. 595. Ovid. Fast. ii. 69. See Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. ii. p. 194.
630. Hanusch, 'Slaw. Myth.' p. 257.
631. Grimm, 'Deutsche Myth.' ch. viii. Edda; Gylfaginning, 21, 44.
632. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. i. p. 139, vol. ii. p. 214; Loskiel, part i. p. 43; Waitz, vol. iii. p. 190. Morgan, 'Iroquois,' p. 157; J. G. Müller, p. 56. Further American evidence in Brinton, 'Myths of New World,' pp. 50, 74; Cranz, 'Grönland,' p. 267 (Sillagiksartok, Weather-spirit); De la Borde, 'Caraïbes,' p. 530 (Carib Star Curumon, makes the billows and upsets canoes).
633. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 329 (compare with the Maori Tempest-god Tawhirimatea, Grey, 'Polyn. Myth.' p. 5); Schirren, 'Wandersage der Neuseeländer,' &c. p. 85; Yate, 'New Zealand,' p. 144. See also Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 115.
634. Steller, 'Kamschatka,' p. 266.
635. Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 37, 68.
636. Boecler, pp. 106, 147.
637. See also Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iv. p. 85 (Circassian Water-god and Wind-god).
638. Muir, 'Sanskrit Texts,' vol. v. p. 150.
639. Homer. Il. xxiii. 192, Odyss. xx. 66, 77; Apollon. Rhod. Argonautica; Apollodor. i. 9. 21; Virg. Æn. i. 56; Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 707, vol. iii. p. 67.
640. Grimm, 'Deutsche Myth.' pp. 121, 871.
641. Wuttke, 'Deutsche Volksabergl.' p. 86.
642. Tanner's 'Narrative,' p. 193; Loskiel, l.c. See also Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 414; J. G. Müller, p. 178 (Antilles).
643. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' i. 10; Rivero & Tschudi, p. 161; J. G. Müller, p. 369.
644. Waitz, 'Anthropologie,' vol. ii. p. 170.
645. 'Report of Ethnological Committee, Jubbulpore Exhibition,' 1866-7. Nagpore, 1868, part ii. p. 54.
646. Macpherson, 'India,' chap. vi.
647. Georgi, 'Reise im Russ. Reich,' vol. i. pp. 275, 317. Castrén, 'Finn. Myth,' p. 86, &c.
648. Plath, 'Religion der alten Chinesen,' part i. pp. 36, 73, part ii. p. 32. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. pp. 86, 354, 413, vol. ii. pp. 67, 380, 455.
649. 'Rig-Veda,' i. 89. 4, &c., &c.
650. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 385, &c.
651. Varro de Ling. Lat. iv.
652. Tacit. Germania, 40. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 229, &c.
653. Wuttke, 'Deutsche Volksabergl.' p. 87.
654. Liebich, 'Die Zigeuner,' pp. 30, 84.
655. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 485; Eastman, 'Dahcotah,' pp. i. 118, 161.
656. Clavigero, vol. ii. p. 14.
657. Marsden, 'Sumatra,' p. 301; see also 303 (Tagals).
658. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 328.

659. Bosman, 'Guinea,' letter xix.; in Pinkerton, vol. xvi. p. 494. Burton, 'Dahome,' vol. ii. p. 141. See also below, chap. xviii. (sacrifice).
660. Schlegel, 'Ewe Sprache,' p. xiv.
661. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' i. 10, vi. 17; Rivero & Tschudi, 'Peru,' p. 161.
662. Steller, 'Kamtschatka,' p. 265.
663. Siebold, 'Nippon,' part v. p. 9.
664. Herod. vi. 76.
665. Cicero, De Natura Deorum, iii. 20.
666. Homer, Il. i. 538, xiii. 18, xx. 13. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 616 (Nereus), p. 622 (Poseidon). Cox, 'Mythology of Aryan Nations,' vol. ii. ch. vi.
667. Loskiel, 'Ind. of N. A.' part i. pp. 41, 45. See also J. G. Müller, p. 55.
668. Irving, 'Astoria,' vol. ii. ch. xxii.
669. Torquemada, 'Monarquia Indiana,' vi. c. 28, x. c. 22, 30; Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. pp. 492, 522, 536.
670. Schirren, 'Wandersage der Neuseeländer,' &c., p. 32; Turner, 'Polynesia,' pp. 252, 527.
671. Burton, 'Dahome,' vol. ii. p. 148; Schlegel, 'Ewe Sprache,' p. xv.
672. Steller, 'Kamtschatka,' p. 276.
673. Batchelor in 'Tr. As. Soc. Japan,' vols. x. xvi.
674. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 57; Billings, 'N. Russia,' p. 123 (Yakuts); Bastian, 'Vorstellungen von Wasser und Feuer,' in 'Zeitschr. für Ethnologie,' vol. i. p. 383 (Mongols).
675. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. vi. p. 85 (Circassia). Welcker, vol. i. p. 663.
676. See 'Records of the Past,' vol. iii. p. 137, vol. ix. p. 143; Sayce, 'Lectures on Rel. of Ancient Babylonians,' p. 170. For accounts of Semitic fire-worship, see Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 327, &c., 337, &c., 401.
677. 'Rig-Veda,' i. 1. 1, 19. 2, iii. 1. 18, &c.; Max Müller, vol. i. p. 39; Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 53. Haug, 'Essays on Parsis,' iv.; 'Early Hist. of Mankind,' p. 255.
678. Hanway, 'Journal of Travels,' London, 1753, vol. i. ch. lvii.
679. Diog. Lært. Procem. ii. 6. Sextus Empiricus adv. Physicos, ix.; Strabo, xv. 3, 13.
680. John Wilson, 'The Parsi Religion,' ch. iv.; 'Avesta,' tr. by Spiegel, Yacna, i. lxi.
681. Max Müller, 'Chips,' vol. i. p. 169. Haug, 'Essays on Parsis,' p. 281.
682. Hanusch, 'Slaw. Myth.' pp. 88, 98.
683. Homer. Hymn. Aphrod. 29, Hestia 1. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. ii. pp. 686, 691.
684. Ovid. Fast. vi. 295.
685. Boecler, 'Ehsten Abergl.' p. 29, &c.
686. Wuttke, 'Volksabergl.' p. 86. Grohmann, 'Aberglauben aus Böhmen,' p. 41.
687. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. i. p. 242.
688. Herod. i. 216, iv. 184. Baker, 'Albert Nyanza,' vol. i. p. 144.
689. Waitz, 'Anthropologie,' vol. iii. p. 181 (Hudson's B., Pottawatomies), 205 (Virginians). J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' p. 117 (Delawares, Sioux, Mingos, &c.). Sproat, 'Ind. of Vancouver's I.' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. v. p. 253. Loskiel, 'Ind. of N. A.'

part i. p. 43 (Delawares). Hennepin, 'Voyage dans l'Amérique,' p. 302 (Sioux), &c. Bartram, 'Creek and Cherokee Ind.' in 'Tr. Amer. Eth. Soc.' vol. iii. part i. pp. 20, 26; see also Schoolcraft, 'Ind. Tribes,' part ii. p. 127 (Comanches, &c.); Morgan, 'Iroquois,' p. 164; Gregg, vol. ii. p. 238 (Shawnees); but compare the remarks of Brinton, 'Myths of New World,' p. 141.

690. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 327 (Botocudos). Waitz, vol. iii. p. 518 (Araucanians). Dobrizhoffer, vol. ii. p. 89 (Puelches). Charlevoix, 'Hist. du Paraguay,' vol. i. p. 331 (Diaguitas). J. G. Müller, p. 255 (Botocudos, Aucas, Diaguitas).
691. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 172; Waitz, vol. iii. p. 217.
692. Rochefort, 'Iles Antilles,' book ii. ch. viii.
693. Torquemada, 'Monarquia Indiana,' ix. c. 34; Sahagun, 'Hist. de Nueva España,' ii. App. in Kingsborough, 'Antiquities of Mexico;' Waitz, vol. iv. p. 138; J. G. Müller, p. 474, &c.; Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 487; Tylor, 'Mexico,' p. 141.
694. Piedrahita, 'Hist. Gen. de las Conquistas del Nuevo Reyno de Granada,' Antwerp, 1688: part i. book i. c. iii. iv.; Humboldt, 'Vues des Cordillères;' Waitz, vol. iv. p. 352, &c.; J. G. Müller, p. 432, &c.
695. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' lib. i. c. 15, &c., iii. c. 20; v. c. 2, 6; 'Rites and Laws of the Yncas,' tr. & ed. by C. R. Markham, (Hakluyt Soc., 1873) p. 84; Prescott, 'Peru,' book i. ch. iii.; Waitz, vol. iv. p. 447, &c.; J. G. Müller, p. 362, &c.
696. Meiners, 'Gesch. der Rel.' vol. i. p. 383. Burton, 'Central Afr.' vol. ii. p. 346; 'Dahome,' vol. ii. p. 147.
697. Hodgson, 'Abor. of India,' pp. 167, 175 (Bodos, &c.).
698. Dalton, 'Kols,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 33 (Oraons, &c.); Hunter, 'Annals of Rural Bengal,' p. 184 (Santals).
699. Macpherson, 'India,' p. 84, &c. (Khonds).
700. Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 16, 51, &c. Meiners, l.c. Georgi, 'Reise im Russ. Reich.' vol. i. pp. 275, 317. Klemm, 'Cultur-Geschichte,' vol. iii. p. 87. Sun-Worship in Japan, Siebold, 'Nippon,' part v. p. 9. For further evidence as to savage and barbaric worship of the Sun as Supreme Deity, see chap. xvii.
701. 'Rig-Veda,' i. 35, 50; iii. 62, 10. Max Müller, 'Lectures,' 2nd Ser. pp. 378, 411; 'Chips,' vol. i. p. 19. Colebrooke, 'Essays,' vol. i. pp. 30, 133. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 42.
702. 'Khordah-Avesta,' xxvi. in Avesta tr. by Spiegel, vol. iii.; M. Haug, 'Essays on Parsis.' Strabo, xv. 3, 13. Nonnus, xl. 400. Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 180: '῾Ηλίῳ Μίθρᾳ ἀνικήτῳ'; 'Διὸς ἀνικήτου ῾Ηλίου.'
703. Plat. Sympos. xxxvi. See Welcker, 'Griech. Götterlehre,' vol. i. pp. 400, 412.
704. Cæsar de Bello Gallico, vi. 21: 'Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus juvantur, Solem et Vulcanum et Lunam, reliquos ne fama quidem acceperunt.'
705. Cicero de Natura Deorum, iii. 21.
706. See Wilkinson, 'Ancient Egyptians'; Renouf, 'Religion of Ancient Egypt.'
707. Deut. iv. 19, xvii. 3; 2 Kings xxiii. 11.
708. Movers, 'Phönizier,' vol. i. pp. 162, 180, &c. Lamprid. Heliogabal. i.

709. Euseb. Præparat. Evang. i. 6.
710. Neander, 'Church History,' vol. vi. p. 341. Carsten Niebuhr, 'Reisebeschr.' vol. ii. p. 396.
711. Palgrave, 'Arabia,' vol. i. p. 9; vol. ii. p. 258. See Koran, xli. 37.
712. Tertullian. Apolog. adv. Gentes, xvi. See Lucian. de Saltat. xvii.; compare Job. xxxi. 26.
713. Leo. I. Serm. viii. in Natal. Dom.
714. Wuttke, 'Volksaberglaube,' p. 150.
715. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 581, &c. Wuttke, pp. 17, 93. Brand, 'Pop. Ant.' vol. i. p. 157, &c. 'Early Hist. of Mankind,' p. 260. Murray's 'Handbook for Syria and Palestine,' 1868, p. 162.
716. See Pauly, 'Real-Encyclop.' s.v. 'Sol;' Petavius, 'Juliani Imp. Opera,' 290-2, 277. Bingham, 'Antiquities of Christian Church,' book xx. ch. iv.; Neander, 'Church His t.' vol. iii. p. 437; Beausobre, 'Hist. de Manichée,' vol. ii. p. 691; Gibbon, ch. xxii.; Creuzer, 'Symbolik,' vol. i. p. 761, &c.
717. Grimm, 'D. M.' pp. 593, 1223. Brand, 'Popular Antiquities,' vol. i. p. 467. Monnier, 'Traditions Populaires,' p. 188.
718. Grimm, 'D. M.' p. 583; Brand, vol. i. p. 298; Wuttke, pp. 14, 140. Beausobre, l.c.
719. Spix and Martius, 'Reise in Brasilien,' vol. i. pp. 377, 381; Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 327; Pr. Max. v. Wied, vol. ii. p. 58; J. G. Müller, pp. 218, 254; also Musters, 'Patagonians,' pp. 58, 179.
720. De la Borde, 'Caraibes,' p. 525.
721. Sproat, 'Savage Life,' p. 206; 'Tr. Eth. Soc.' vol. v. p. 253.
722. Brebeuf in 'Rel. des Jés.' 1635, p. 34.
723. Livingstone, 'S. Afr.' p. 235; Waitz, vol. ii. pp. 175, 342.
724. Römer, 'Guinea,' p. 84; Du Chaillu, 'Ashango-land,' p. 428; see Purchas, vol. v. p. 766. Müller, 'Fetu,' p. 47.
725. Merolla, 'Congo,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 273.
726. Kolbe, 'Beschryving van de Kaap de Goede Hoop,' part i. xxix. See ante, vol. i. p. 355.
727. Loskiel, 'Ind. of N. A.' part i. p. 43.
728. Bickmore, 'Ainos,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vii. p. 20.
729. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 167.
730. Georgi, 'Reise im Russ. R.' vol. i. p. 275.
731. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. pp. 9, 35; Tylor, 'Mexico,' l.c.
732. Waitz, vol. iv. p. 362.
733. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' iii. 21.
734. Siebold, 'Nippon,' part v. p. 9.
735. Deuteron. xvii. 3; Polyb. vii. 9; see Movers, 'Phönizier,' pp. 159, 536, 605.
736. Lucian. de Syria Dea, iv. 34.
737. Wilkinson, 'Ancient Egyptians,' ed. by Birch, vol. iii. p. 174. See Plutarch. Is. et Osir.
738. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 550, &c.
739. Cic. de Nat. Deor. ii. 27.
740. Grimm, 'D. M.' ch. xxii.

741. Akerblad, 'Lettre à Italinsky.' Burton, 'Central Afr.' vol. ii. p. 346. Mungo Park, 'Travels,' in 'Pinkerton,' vol. xvi. p. 875.
742. Grimm, 'D. M.' pp. 29, 667; Brand, vol. iii. p. 146; Forbes Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. i. p. 136.
743. Herrera, 'Indias Occidentales,' Dec. i. 3, 3; J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 175, 221.
744. Turner, 'Polynesia,' p. 174.
745. Rivero and Tschudi, 'Peru,' p. 160.
746. Kingsborough, 'Mexico,' vol. v. p. 179.
747. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 89.
748. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 371.
749. Ovid. Fast. ii. 449.
750. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 264.
751. Morgan, 'Iroquois,' p. 158.
752. De Laet, 'Novus Orbis,' xv. 2; Waitz, vol. iii. p. 417; Brinson, pp. 152, 185; J. G. Müller, p. 271, &c.
753. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. p. 319.
754. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. pp. 16, 68, 75.
755. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 333. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 115.
756. Cross, in 'Journ. Amer. Oriental Soc.' vol. iv. p. 316; Mason, p. 215.
757. Macpherson, 'India,' pp. 91, 355.
758. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 89.
759. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. ii. p. 467. Cox, 'Mythology of Aryan Nations,' vol. ii. p. 308.
760. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 141, 271, 274, 591, &c.
761. Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. p. 90.
762. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. pp. 17, 81.
763. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 326; vol. iv. p. 158. See also Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 112; Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 218.
764. Macpherson, 'India,' pp. 90, 360.
765. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 267.
766. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 413. Cox, 'Myth. of Aryan N.,' vol. ii. pp. 254, 311.
767. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' s. 137, &c., 272, 286, &c., 500, &c. Bkz. Sproat, s. 213 (Ahts), alıntı ante, s. 85. Chay-her sadece aşağıdaki dünyayı değil, aynı zamanda geceleri dolaşıp insanların ruhlarını çalan cansız bir ak sakal olarak kişileştirilmiş Ölümü de ifade eder.
768. Lery, 'Bresil,' p. 234.
769. Clavigero, vol. ii. pp. 14, 17; Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 495.
770. 'Rites and Laws of Yncas,' tr. and ed. by C. R. Markham, pp. 32, 48 (prayer from MS. communication by C. R. M.); Garcilaso de la Vega, lib. ii. c. 2, 7; Brinton, 'Myths of New World,' p. 251.
771. Turner, 'Polynesia,' p. 237; Farmer, 'Tonga,' p. 126. Yate, 'New Zealand,' p. 140; J. Williams, 'Missionary Enterprise,' p. 145. See Schirren, 'Wandersagen der Neuseeländer,' p. 89; Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 246.

772. Castrén, 'Finn. Myth.' pp. 128, 147, 155; Waitz, vol. ii. p. 171 (Africa).
773. Welcker, 'Griech. Götterl.' vol. i. p. 395; Roscher, s.v. 'Hades.' Grimm, 'Deutsch. Myth.' p. 288.
774. Brugsch, 'Religion der alten Aegypter'; 'Book of Dead.'
775. Pr. Max. v. Wied, 'N. Amerika,' vol. ii. p. 157.
776. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' pp. 133, &c., 228, 255. Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. pp. 159, 177; Pr. Max v. Wied, vol. ii. pp. 149, &c. Compare Sproat, 'Savage Life,' p. 179 (Quawteaht the Great Spirit is also First Man).
777. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. p. 319.
778. Schirren, 'Wandersagen der Neuseeländer,' p. 64, &c., 88, &c. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 111, vol. iv. pp. 145, 366.
779. Steller, 'Kamtschatka,' p. 271.
780. Callaway, 'Religion of Amazulu,' pp. 1-104.
781. 'Rig-Veda,' x. 'Atharva-Veda,' xviii. Max Müller, 'Lectures,' 2nd Ser. p. 514. Muir, 'Yama,' &c., in 'Journ. As. Soc. N. S.' vol. i. 1865. Roth in 'Ztschr. Deutsch. Morgenl. G.' vol. iv. p. 426. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 60. Avesta: 'Vendidad,' ii. Pictet, 'Origines Indo-Europ.' part ii. p. 621.
782. Eisenmenger, part i. p. 365.
783. Koran, ii. 28, vii. 10, &c.
784. Neander, 'Hist. of Chr.' vol. ii. pp. 81, 109, 174.
785. Oldfield in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 228. See also Eyre, vol. ii. p. 356; Lang, 'Queensland,' p. 444.
786. Loskiel, 'Gesch. der Mission unter den Ind. in Nord-Amer.' part i. ch. 3.
787. Callaway, 'Rel. of Amazulu,' p. 348.
788. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 416. See J. G. Müller, p. 207.
789. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part v. p. 632; see part i. p. 316, part vi. p. 166; 'Iroquois,' p. 36, see 237; Brinton, 'Myths of New World,' p. 63.
790. Brebeuf in 'Rel. des Jésuites dans la Nouvelle France,' 1635, p. 34, 1636, p. 100. Sagard, 'Histoire du Canada,' Paris, 1636, p. 490. L. H. Morgan, 'Iroquois,' p. 156. See ante, vol. i. pp. 288, 349.
791. Waitz, 'Anthropologie,' vol. iii. pp. 182, 330, 335, 345; Le Jeune in 'Rel. des Jés.' 1637, p. 49; La Potherie, 'Hist. de l'Amér. Septentrionale,' Paris, 1722, vol. i. p. 121; J. G. Müller, p. 149, &c. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 35, &c., 320, 412; Catlin, vol. i. p. 156; Cranz, 'Grönland,' p. 263.
792. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. pp. 327, 485, 583, 645, see 247, 393, 427, 696. See also J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' pp. 259, &c., 403, 423; D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. i. p. 405, vol. ii. p. 257; Falkner, 'Patagonia,' p. 114; Musters, 'Patagonians,' p. 179; Fitzroy, 'Voy. of Adventure and Beagle,' vol. i. pp. 180, 190.
793. Piedrahita, 'Hist. de Neuv. Granada,' part i. book i. ch. 3.
794. Molina, 'Hist. of Chili,' vol. ii. p. 84; Febres, 'Diccionario Chileño,' s.v.
795. Proyart, 'Loango,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 504. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 109. See Kolbe, 'Kaap de Goede Hoop,' part i. xxix.: Waitz, vol. ii. p. 342 (Hottentots).
796. J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 217, 387. Waitz, vol. ii. p. 173.
797. Birch, in Bunsen, vol. v. p. 136. Wilkinson, 'Ancient Eg.' &c.

798. Macpherson, 'India,' p. 84.
799. Avesta, tr. by Spiegel. Vendidad, i.; 'Khorda-Avesta.' xlv. xlvi. Max Müller, 'Lectures,' 1st Ser. p. 208.
800. Layard, 'Nineveh,' vol. i. p. 297; Ainsworth, 'Izedis,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. i. p. 11.
801. Beausobre, 'Hist. de Manichée,' &c. Neander, 'Hist. of Christian Religion,' vol. ii. p. 157, &c.
802. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 155.
803. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. vi. p. 85.
804. 'Études Philologiques sur quelques Langues Sauvages de l'Amérique,' par N. O. (J. A. Cuoq.) Montreal, 1866, p. 14. Brinton, 'Myths of New World,' p. 53. Schoolcraft, 'Iroquois,' p. 33.
805. De la Borde, 'Caraibes,' p. 524. J. G. Müller, 'Amer. Urrel.' p. 228.
806. Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. p. 89.
807. Hutchinson, 'Chaco Ind.' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 327.
808. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. p. 319.
809. Molina, 'Hist. of Chili,' vol. ii. p. 84, &c. Compare Febres, 'Diccionario Chileño.'
810. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 415. Musters, 'Patagonians,' p. 179.
811. 'Narratives of the Rites and Laws of the Yncas,' orijinal İspanyolca MSS'den çevrilmiş ve C. R. Markham tarafından yayına hazırlanmıştır, Hakluyt Soc. 1873, s. ix. 5, 16, 30, 76, 84, 154, &c. Yukarıdaki açıklamalar, burada ilk kez basılan ilk kanıtlara ve Bay Markham'a da borçlu olduğum özel önerilere dayanmaktadır. Pachacamac başlığının Canlandırıcı ya da Dünyanın Ruhu anlamına geldiği de düşünülmüştür, camani = Ben yaratırım, camac = yaratıcı, cama = ruh (2. baskıya not). Garcilaso de la Vega, lib. i., ii. c. 2, iii. c. 20; Herrera, dec. v. 4; Brinton, 'Myths of New World,' s. 177, bkz. 142; Rivero ve Tschudi, 'Peruvian Antiquities,' ch. vii.; Waitz, vol. iv. s. 447; J. G. Müller, s. 317, &c.
812. Sagard, 'Hist. du Canada,' p. 490. Hennepin, 'Voy. dans l'Amérique,' p. 302. Gregg, 'Commerce of Prairies,' vol. ii. p. 237.
813. Le Jeune, 'Rel. des Jés.' 1637, p. 49; Brinton, p. 52; Lafitau, 'Mœurs des Sauvages Amériquains,' vol. i. pp. 126, 145 (note to 3rd ed.).
814. Egede, 'Descr. of Greenland,' ch. xviii.; Cranz, 'Grönland,' p. 263; Rink, 'Eskimoiske Eventyr,' &c., p. 28.
815. Le Jeune, 1633, p. 16; 1634, p. 13.
816. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 15.
817. Cartier, 'Relation;' Hakluyt, cilt iii. s. 212; Lescarbot, 'Nouvelle France,' s. 613. Thevet, 'Singularitez de la France Antarctique,' Paris, 1558, bölüm 77. Ayrıca bakınız J. G. Müller, s. 102. Andouagni belki de Cudouagni'nin yanlış kopyalanmış bir biçimidir. Diğer biçimler, Cudruagni, &c., ortaya çıkar.
818. Smith, 'Hist. of Virginia,' London, 1632, Pinkerton, 'Voyages,' cilt xiii. s. 13, 18, 244 (New Eng.); Arber'in baskısına bakınız. Öncelik E. Strachey'e aittir (bkz. Lang, 'Making of Religion,' s. 254), ancak bu müstensih sadece Kaptan Smith'in 'Virginia Haritası'nı (1608) kopyalamış görünmektedir. Brinton, s. 58; Waitz, cilt iii. s. 177, &c. J. G. Müller, s. 99, &c.; Loskiel, bölüm i. s. 33, 43.
819. Brebeuf, 'Rel. des Jés. 1636, s. 107; bkz. yukarıda, s. 255. Sagard, s. 494; Cuoq.

s. 176; J. G. Müller, s. 103. Kuzey Amerika kabileleri arasında Yüce bir Tanrı'dan bahsedilen diğer yerler için bakınız Joutel, 'Journal du Voyage,' &c., Paris, 1713, s. 224 (Louisiana); Sproat, 'Tr. Eth. Soc.' cilt v. s. 253 (Vancouver's I.).

820. Lafitau, 'Mœurs des Sauvages Amériquains,' 1724, vol. i. pp. 124-6.
821. Bartram in 'Tr. Amer. Eth. Soc.' vol. iii. pp. 20, 26.
822. Schoolcraft, 'Ind. Tribes,' part ii. p. 127.
823. Prescott, 'Mexico,' book i. ch. vi. Sahagun, 'Hist. de Nueva España,' lib. vi. in Kingsborough, vol. v.; Torquemada, 'Monarq. Ind.' lib. x. c. 14. Waitz, vol. iv. p. 136; J. G. Müller, p. 621, &c.
824. Moerenhout, 'Voy. aux Iles du Grand Océan,' vol. i. pp. 419, 437. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 321, &c. J. R. Forster, 'Voyage round the World,' pp. 540, 567. Grey, 'Polyn. Myth.' p. 6. Taylor, 'New Zealand,' p. 118; see above, vol. i. p. 322. Turner, 'Polynesia,' p. 244. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. pp. 116, 121. Schirren, 'Wandersagen der Neuseeländer,' pp. 68, 89.
825. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 217.
826. Callaway, 'Religion of Amazulu,' part i. See ante, pp. 116, 313.
827. See especially Waitz, vol. ii. p. 167, &c.; J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 209, 387; Bosman, Mungo Park, &c. Comp. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 390.
828. Steinhauser, 'Religion des Negers,' in 'Mag. der Miss.' Basel, 1856. No. 2, p. 128. J. L. Wilson, 'W. Afr.' pp. 92, 209; Römer, 'Guinea,' p. 42. See also Waitz, vol. ii. pp. 171, 419.
829. Magyar, 'Reisen in Süd-Afrika,' pp. 125, 335.
830. Bowen, 'Gr. and Dic. of Yoruba,' p. xvi. in 'Smithsonian Contr.' vol. i.
831. Macpherson, 'India,' p. 84, &c.
832. Dalton, 'Kols,' in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 32. Hunter, 'Rural Bengal,' p. 184.
833. Siebold, 'Nippon.' Kaempfer, 'Hist. of Japan,' 1727, book I. ch. I, IV. For accurate modern information, see papers of Chamberlain and Satow in 'Tr. As. Soc. Japan,' and Murray's Handbook (note to 3rd ed.).
834. Castrén, 'Finn. Myth.' p. 1, &c. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. p. 101. 'Samoiedia,' in Pinkerton, vol. i. p. 531. 'Georgi, Reise im Russ. Reich.' vol. i. p. 275.
835. Plath, 'Rel. der Alten Chinesen,' part i. p. 18, &c. See Max Müller, 'Lectures on Science of Religion,' No. III. in 'Fraser's Mag.' 1870. Legge, 'Confucius,' p. 100.
836. See Colebrooke, 'Essays,' vol. ii. Wuttke, 'Heidenthum,' part i. p. 254. Ward, 'Hindoos,' vol. i. p. xxi. vol. ii. p. 1.
837. Comte, 'Philosophie Positive'. Cf. Bp. Berkeley'in 'Siris'i; ve dünyanın ilahi ruhu olarak evrensel æther üzerine modern bir tez için bkz. Spiller, 'Gott im Lichte der Naturwissenschaften,' Berlin, 1873 (2. baskıya not).838. 'Rig-Veda,' i. 164, 46. Max Müller, 'Chips,' vol. i. pp. 27, 241.
839. See Welcker, 'Griech. Götterlehre,' pp. 143, 175.
840. Avesta; trans. by Spiegel, 'Ormazd-Yasht.' 12.
841. Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. iv. ch. xii.; Bunsen, 'Egypt,' vol. iv. p. 325.
842. Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 169, &c.
843. 'Of the Principles and Duties of Natural Religion,' Londra, 1678, kitap i. bölüm vi. Johnson's Dictionary, s.v. 'Doğal din' terimi çeşitli ve hatta birbiriyle uyuşmayan

anlamlarda kullanılmaktadır. Butler, 'Analogy of Religion, Natural and Revealed, to the Constitution and Course of Nature' (Doğal ve Vahyedilmiş Dinin Doğanın Yapısına ve Seyrine Benzetilmesi) adlı eserinde, 'doğal din' terimiyle, akıl yürütme yoluyla değil, ilk olarak vahiy yoluyla öğretildiğini açıkça savunduğu ilkel bir sistemi kastetmektedir. Ana ilkeleri, dünyanın yaratıcısı ve ahlaki yöneticisi olan tek bir Tanrı'ya ve gelecekte ahlaki bir cezalandırma durumuna inanmak olan bu sistem, aşağı ırkların gerçek dinlerinden son derece farklıdır.

844. Turner, 'Polynesia,' p. 88; see p. 427.
845. Ibid. p. 200; see p. 174. See also Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 343. Mariner, 'Tonga Is.' vol. ii. p. 235.
846. Schoolcraft, 'Ind. Tribes,' part iii. p. 237.
847. M'Coy, 'Baptist Indian Missions,' p. 359.
848. Tanner, 'Narrative,' p. 46.
849. Brinton, 'Myths of New World,' p. 297.
850. Heckewelder, 'Ind. Völkerschaften,' p. 354.
851. 'Narratives of Rites and Laws of Yncas,' tr. and ed. by C. R. Markham, pp. 31, 33. See also Brinton, p. 298.
852. Callaway, 'Religion of Amazulu,' pp. 141, 174, 182. 'Remarks on Zulu Lang.' Pietermaritzburg, 1870, p. 22.
853. Waitz, vol. ii. p. 169. Steinhauser, l.c. p. 129.
854. Rowley, 'Universities' Mission to Central Africa,' p. 226.
855. Mason, 'Karens,' l.c. p. 215.
856. Macpherson, 'India,' pp. 110, 128. See also Hunter, 'Rural Bengal,' p. 182 (Santals).
857. Plath, 'Religion der Chinesen,' part ii. p. 2; Doolittle, vol. ii. p. 116.
858. 'Sama-Veda,' i. 4, 2. Wuttke, 'Gesch. des Heidenthums,' part ii. p. 342.
859. Lane, 'Modern Egyptians,' vol. i. p. 128.
860. 'Rig-Veda,' i. 51, 8, x. 105, 8. Muir, 'Sanskrit Texts,' part ii. ch. iii.
861. Lane, 'Modern Egyptians,' vol. ii. p. 383.
862. See Köppen, 'Religion des Buddha,' vol. i. pp. 345, 556; vol. ii. pp. 303, 319. Compare Fergusson, 'Tree and Serpent Worship,' pl. xlii.
863. Xenoph. Memorabilia Socrat. i. 3, 2.
864. Sahagun, 'Retorica, &c., de la Gente Mexicana,' lib. vi. c. 4, in Kingsborough, 'Antiquities of Mexico,' vol. v.
865. 'Rig-Veda,' vii. 89, 3. Max Müller, 'Chips,' vol. i. p. 39.
866. 'Avesta,' tr. by Spiegel; 'Khorda-Avesta,' Patet Qod.
867. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' v. 19. Ellis, 'Madagascar,' vol. i., p. 421.
868. Charlevoix, 'Nouv. Fr.' vol. i. p. 394. See also Smith, 'Virginia,' in 'Pinkerton,' vol. xiii. p. 41.
869. Phillips in Astley's 'Voyages,' vol. ii. p. 411; Lubbock, 'Origin of Civilization,' p. 216. Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 500. Bastian in 'Ztschr. für Ethnologie,' 1869, p. 315.
870. Schoolcraft, 'Algic Res.' vol. ii. p. 75. See also Tanner, 'Narr.' p. 193, and above, p. 270.

871. Macpherson, 'India,' p. 129.
872. Billings, 'Exp. to Northern Russia,' p. 125. Chinese sacrifices buried for earth spirits, see ante, vol. i. p. 107; Plath, part ii. p. 50.
873. Taylor, 'New Zealand,' p. 182.
874. Römer, 'Guinea,' p. 67.
875. Herod. vii. 35, 54. Liv. vii. 6. Grote, 'Hist. of Greece,' vol. x. p. 589, see p. 715.
876. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 367.
877. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. pp. 336, 358. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 220.
878. Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 494; J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 218; Burton, 'W. & W. fr. W. Afr.' p. 331.
879. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. p. 195, &c.
880. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. p. 69. J. G. Müller, p. 631.
881. Ward, vol. ii. p. 194; 'Mem. Anthrop. Soc.' vol. i. p. 332.
882. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 226.
883. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 218.
884. Manu, iii. 212. See also 'Avesta,' tr. by Spiegel, vol. ii. p. lxxvii. (sacrificial cakes eaten by priest).
885. Ysbrants Ides, 'Reize naar China,' p. 38. Meiners, vol. i. p. 162.
886. Clavigero, vol. ii. p. 46. J. G. Müller, p. 631.
887. Bel and the Dragon.
888. Römer, 'Guinea,' p. 47.
889. Bastian, 'Mensch,' part ii. p. 210.
890. Homer, Odyss. xi. xii.
891. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 270.
892. Smith, 'Virginia,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 41; see J. G. Müller, p. 143; Waitz, vol. iii. p. 207. Comp. Meiners, vol. ii. p. 89. See also Bollaert in 'Mem. Anthrop. Soc.' vol. ii. p. 96.
893. 'Journ. Ind. Archip.' vol. iii. p. 145. See also St. John, 'Far East,' vol. i. p. 160.
894. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 147; Hunter, 'Rural Bengal,' p. 181; Forbes Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. ii. p. 458.
895. Bosman, 'Guinea,' letter xxi. in Pinkerton, vol. xvi. p. 531. See also Waitz, vol. ii. p. 192.
896. Bastian, 'Psychologie,' p. 96.
897. Levit. i. &c.; Deuteron. xii. 23; Psalm xvi. 4.
898. Waitz, vol. iii. p. 181. Hennepin, 'Voyage,' p. 302. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. v. p. 311, vi. p. 178. Schoolcraft, 'Ind. Tribes,' part i. p. 49, part ii. p. 127. Catlin, vol. i. pp. 181, 229. Morgan, 'Iroquois,' p. 164. J. G. Müller, p. 58.
899. Rochefort, 'Iles Antilles,' pp. 418, 507. Lery, 'Voy. en Brésil,' p. 268. See also Musters in 'Journ. Anthrop. Inst.' vol. i. p. 202 (Patagonians).
900. Callaway, 'Religion of Amazulu,' pp. 11, 141, 177. See also Casalis, 'Basutos,' p. 258.
901. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. p. 39. See also Piedrahita, part i. lib. i. c. 3 (Muyscas).
902. Plath, 'Religion der alten Chinesen,' part ii. p. 31. Doolittle, 'Chinese.'
903. Porphyr. de Abstinentia, ii. 5. Arnob. contra Gentes. vii. 26. Meiners, vol. ii. p. 14.

904. Wilkinson, 'Ancient Egyptians,' vol. v. pp. 315, 338. Plutarch, de Is. et Osir.
905. Herodot. i. 183.
906. Exod. xxx., xxxvii. Lev. x. 1, xvi. 12, &c.
907. Smith, 'Virginia,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 41. Le Jeune in 'Rel. des Jés.' 1634, p. 16. Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. p. 189.
908. 'Rites and Laws of Incas,' p. 16, &c., 79; see 'Ollanta, an ancient Ynca Drama,' tr. by C. R. Markham, p. 81. Garcilaso de la Vega, lib. i. ii. vi.
909. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. pp. 106, 114.
910. Plath, part ii. p. 65.
911. Latham, 'Descr. Eth.' vol. i. p. 191.
912. 'Rig-Veda,' i. 1, 4.
913. Homer, Il. i. 317.
914. Porphyr. De Abstinentia, ii. 42; see 58.
915. Stanley, 'Jewish Church,' 2d Ser. pp. 410, 424. See Kalisch on Leviticus; Barry in Smith's 'Dictionary of the Bible,' art. 'sacrifice.'
916. Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 11 (amadhlozi or amatongo=ancestral spirits).
917. Roman Pane, ch. xvi. in 'Life of Colon,' in Pinkerton, vol. xii. p. 86. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 418; see Meiners, vol. ii., p. 516; J. G. Müller, p. 212.
918. 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 194.
919. Eliot in 'As. Res.' vol. iii. p. 30.
920. Macpherson, 'India,' pp. 88, 100.
921. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. p. 114.
922. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 264.
923. 'Journ. Ind. Archip.' vol. i. p. 27.
924. Mason, 'Karens,' l.c. p. 208.
925. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 407. Ellis, 'Polyn. Res.' vol. i. p. 358. Taylor, 'New Zealand,' pp. 104, 220.
926. Williams, 'Fiji,' vol. i. p. 231.
927. Schoolcraft, 'Algic Researches,' vol. ii. p. 140; see p. 190.
928. Tanner's 'Narrative,' pp. 286, 318. See also Waitz, vol. iii. p. 207.
929. J. G. Müller, p. 142; see p. 282.
930. Sahagun, lib. vi. in Kingsborough, vol. v.
931. 'Rites and Laws of Yncas,' tr. and ed. by C. R. Markham, pp. 55, 58, 166. See ante, p. 385 (possible connexion of smoke with soul).
932. Waitz, vol. ii. pp. 188, 196. Steinhauser, l.c. p. 136. See also Schlegel, 'Ewe-Sprache,' p. xv.; Magyar, 'Süd-Afrika,' p. 273.
933. A. Campbell in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vii. p. 153.
934. O'Riley, in 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 592. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 12.
935. R. Clarke, 'Sierra Leone,' p. 43.
936. Smith, 'Virginia,' in Pinkerton, vol. xiii. p. 41. Welcker, 'Griech. Götterlehre,' vol. ii. p. 693. Legge, 'Confucius,' p. 179. Grohmann, 'Aberglauben aus Böhmen,' p. 41, &c.
937. J. L. Wilson, 'W. Afr.' p. 218; Bosman, 'Guinea,' in Pinkerton, vol. xvi. p. 400.
938. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 387.

939. Roberts, 'Oriental Illustrations,' p. 545.
940. M'Coy, 'Baptist Indian Missions,' p. 305.
941. Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 59. See Casalis, p. 252.
942. Earl in 'Journ. Ind. Archip.' vol. iv. p. 174.
943. Hodgson, 'Abor. of India,' p. 170, see p. 146; Hooker, 'Himalayan Journals,' vol. ii. p. 276.
944. Prescott, 'Mexico,' book i. ch. iii.
945. 'Rites and Laws of Yncas,' p. 33, &c.
946. Welcker, 'Griech. Götterlehre,' vol. ii. p. 50; Pauly, 'Real-Encyclopedie,' s.v. 'Sacrificia.'
947. Tanner's 'Nar.' p. 154; see also Waitz, vol. iii. p. 167.
948. Symes, 'Ava,' in Pinkerton, vol. ix. p. 440; Caron, 'Japan,' ib. vol. vii. p. 629.
949. Burton, 'Medinah,' &c., vol. iii. p. 302; Lane, 'Mod. Eg.' vol. i. p. 132.
950. Hardy, 'Manual of Budhism,' p. 59.
951. 2 Kings iii. 27. Euseb. Præp. Evang. i. 10, iv. 156; Laud. Constant. xiii. Porphyr. De Abstin. ii. 56, &c. Lamprid. Heliogabal. vii. Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 300, &c.
952. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 419.
953. Römer, 'Guinea,' p. 59. Bosman in Pinkerton, vol. xvi. p. 399.
954. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. p. 106; Castrén, 'Finn. Myth.' p. 232.
955. Hesiod. Theog. 537. Welcker, vol. i. p. 764; vol. ii. p. 51.
956. Haug, 'Parsis,' Bombay, 1862, p. 238.
957. Hamilton in 'As. Res.' vol. ii. p. 342.
958. Mariner's 'Tonga Is.' vol. i. p. 454; vol. ii. p. 222. Cook's '3rd Voy.' vol. i. p. 403. Details from S. Africa in Bastian, 'Mensch,' vol. iii. pp. 4, 24; Scherzer, 'Voy. of Novara,' vol. i. p. 212.
959. Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. p. 172; Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. ii. p. 170. See also Venegas, 'Noticia de la California,' vol. i. p. 117; Garcilaso de la Vega, lib. ii. c. 8 (Peru).
960. Buchanan, 'Mysore,' &c., in Pinkerton, vol. viii. p. 661; Meiners, vol. ii. p. 472; Bastian, l.c. See also Dubois, 'India,' vol. i. p. 5.
961. Polack, 'New Zealand,' vol. i. p. 264.
962. Bastian, 'Psychologie,' p. 184.
963. Theodoret. in Levit. xix.; Hanusch, 'Slaw. Myth.' Details in Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 229, &c.
964. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 113 (see other details).
965. Pausan. viii. 23; ix. 8.
966. 'Encyc. Brit.' art. 'Brahma.' See 'Asiat. Res.' vol. ix. p. 387.
967. Boecler, 'Ehsten Aberglaübische Gebraüche,' &c., p. 4.
968. Rivero and Tschudi, p. 196. See 'Rites of Yncas,' p. 79.
969. Bastian, p. 112, &c.; Smith's 'Dic. of Gr. and Rom. Ant.' art. 'Sacrificium.'
970. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 40.
971. Diodor. Sic. xx. 14.
972. Callaway, 'Zulu Tales,' vol. i. p. 88; Magyar, 'Süd-Afrika,' p. 256.
973. Macpherson, 'India,' pp. 108, 187.

974. De Silva in Bastian, 'Psychologie,' p. 181.
975. Details in Pauly, 'Real-Encyclop.' s.v. 'Sacrificia'; Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 114; Movers, 'Phönizier,' vol. i. p. 300.
976. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. p. 82; Torquemada, 'Monarquia Indiana,' x. c. 29; J. G. Müller, pp. 502, 640. See also ibid. p. 379 (Peru); 'Rites and Laws of Yncas,' pp. 46, 54.
977. Grote, vol. v. p. 366. Schmidt in Smith's 'Dic. of Gr. and Rom. Ant.' art. 'Sacrificium.' Bastian, l.c.
978. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 501.
979. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 152.
980. Lane, 'Modern Eg.' vol. ii. p. 262. Meiners, vol. ii. p. 85.
981. Wilkinson, 'Ancient Eg.' vol. iii. p. 395; and in Rawlinson's Herodotus, vol. ii. p. 137. See 1 Sam. vi. 4.
982. Grimm, 'Deutsche Myth.' p. 1131.
983. Ibid.
984. Bastian, vol. iii. p. 116.
985. St. Clair and Brophy, 'Bulgaria,' p. 43Bell, 'Circassia,' cilt ii'de, modern Çerkeslerin çarmuh önünde çocuk yerine hayvan kurban etmelerini karşılaştırın.
986. Ralston, 'Songs of Russian People,' pp. 123, 153, &c.
987. Wuttke, 'Deutsche Volksaberglaube,' p. 86. See also Grimm, 'Deutsche Myth.' pp. 417, 602.
988. Hyltén-Cavallius, 'Wärend och Wirdarne,' part i. pp. 131, 146, 157, &c.
989. Monnier, 'Traditions Populaires,' pp. 187, 666.
990. R. Hunt, 'Pop. Rom. of W. of England,' 1st Ser. p. 237. Pennant, 'Tour in Scotland,' in Pinkerton, vol. iii. p. 49. J. Y. Simpson, Address to Soc. Antiq. Scotland, 1861, p. 33; Brand, 'Pop. Ant.' vol. iii. pp. 74, 317.
991. Brand, vol. i. p. 484. Grimm, 'D. M.' pp. 45, 194, 1188, see p. 250; 'Deutsche Rechtsalterthümer,' p. 900; Hyltén-Cavallius, part i. p. 175.
992. Grimm, 'D. M.' p. 962.
993. Beausobre, vol. ii. p. 667. Polydorus Vergilius, De Inventoribus Rerum (Basel, 1521), lib. v. 1.
994. Tanner's 'Narrative,' p. 288. Loskiel, 'N. A. Ind.' part i. p. 76. Schoolcraft, 'Ind. Tribes,' part i. pp. 34, 113, 360, 391; part iii. p. 227. Catlin, 'N. A. Ind.' vol. i. p. 36. Charlevoix, 'Nouv. Fr.' vol. ii. p. 170; vol. vi. p. 67. Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. ii. p. 170. Waitz, 'Anthropologie,' vol. iii. pp. 206, 217.
995. Colombo, 'Vita,' ch. xxv. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 501. See also Meiners, vol. ii. p. 143 (Guyana).
996. Dobrizhoffer, 'Abipones,' vol. ii. p. 68.
997. St. John, 'Far East,' vol. i. p. 144.
998. Döhne, 'Zulu Dic.' s.v. 'nyanga;' Grout, 'Zulu-land,' p. 158; Callaway, 'Religion of Amazulu,' p. 387.
999. Somadeva Bhatta, tr. Brockhaus, vol. ii. p. 81. Meiners, vol. ii. p. 147.
1000. Maury, 'Magic,' &c., p. 237; Pausan. i. 34; Philostrat. Apollon. Tyan. i.; Galen. Comment. in Hippocrat. i.

1001. Baptist. Mantuan. Fast. ix. 350.
1002. 'Acta Sanctorum Bolland.' S. Theresa.
1003. Colombo, 'Vita,' ch. lxii.; Roman Pane, ibid. ch. xv.; and in Pinkerton, vol. xii. Condamine, 'Travels,' in Pinkerton, vol. xiv. p. 226; Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. pp. 441, 631 (Omagualar, Otomaclar, vb. arasında enfiye tozlarının ayrıntıları; yerli isimleri curupá, paricá, niopo, nupa; Mimosa acacioides, Acacia niopo tohumlarından yapılır).
1004. Maury, 'Magie,' &c., p. 425.
1005. Seemann, 'Voy. of Herald,' vol. i. p. 256. Rivero and Tschudi, 'Peruvian Antiquities,' p. 184. J. G. Müller, p. 397.
1006. Brasseur, 'Mexique,' vol. iii. p. 558; Clavigero, vol. ii. p. 40; J. G. Müller, p. 656.
1007. J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 277; Hernandez, 'Historia Mexicana,' lib. v. c. 51; Purchas, vol. iv. p. 1292.
1008. D. Wilson, 'Prehistoric Man,' vol. i. p. 487.
1009. Loskiel, 'Ind. of N. A.' part i. p. 42.
1010. Herodot. iv. 73-5.
1011. Maury, 'Magie,' &c., l.c.; Plin. xxiv. 102; Hesych. s.v. 'ὠπήτειρα.' See also Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 152, &c.; Baring-Gould, 'Were-wolves,' p. 149.
1012. Polak, 'Persien,' vol. ii. p. 245; Vambéry in 'Mem. Anthrop. Soc.' vol. ii. p. 20; Meiners, vol. ii. p. 216.
1013. Meiners, vol. ii. p. 162.
1014. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iii. p. 286.
1015. Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 145. Compare 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 247 (Aracan).
1016. D. H. Tuke in 'Journal of Mental Science,' Oct. 1870, p. 368.
1017. Grey, 'Australia,' vol. ii. p. 327.
1018. Turner, 'Polynesia,' p. 230. Seemann, 'Viti,' p. 151.
1019. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part iv. p. 54.
1020. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 485.
1021. D'Orbigny, 'L'Homme Américain,' vol. ii. pp. 319, 330.
1022. Rivero and Tschudi, 'Peruvian Antiquities,' p. 202. See also Arbousset and Daumas, 'Voyage,' p. 277 (Kafirs).
1023. Bickmore, in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vii. p. 20. Georgi, 'Reise,' vol. i. p. 266. Gul. de Rubruquis in Hakluyt vol. i. p. 78. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. iii. p. 228.
1024. Ælian. Var. Hist. v. 14, vii. 19; Plutarch. Solon, x.; Diog. Laert. Solon; Welcker, vol. i. p. 404.
1025. Beda in Die S. Paschæ. Durand, Rationale Divinorum Officiorum, lib. vii. c. 35-9. Brand, 'Popular Antiquities,' vol. ii. pp. 295, 318.
1026. Gregg, 'Commerce of Prairies,' vol. i. pp. 270, 273; vol. ii. p. 318.
1027. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. vi. p. 178.
1028. Rochefort, 'Iles Antilles,' p. 365.
1029. Clavigero, 'Messico,' vol. ii. p. 24; J. G. Müller, p. 641. See Oviedo, 'Nicaragua,' p. 29.
1030. J. G. Müller, p. 363; Prescott, 'Peru,' book i. ch. 3. Garcilaso de la Vega, 'Commentarios Reales,' lib. iii. c. 20, says it was at the east end; cf. lib. vi. c. 21 (llama

sacrificed with head to east).

1031. Colebrooke, 'Essays,' vol. i., iv. and v.

1032. 'Illustrations of the History and Practices of the Thugs,' London, 1837, p. 46.

1033. Ezek. viii. 16; Mishna, 'Sukkoth,' v. See Fergusson in Smith's 'Dictionary of the Bible,' s.v. 'Temple.'

1034. Hyde, 'Veterum Persarum Religionis Historia,' ch. iv. Niebuhr, 'Reisebeschreibung nach Arabien,' vol. i. p. 396. Layard, 'Nineveh,' vol. i. ch. ix.

1035. Lucian. De Domo, vi. Vitruv. de Architectura, iv. 5. See Welcker, vol. i. p. 403.

1036. Augustin. de Serm. Dom. in Monte, ii. 5. Tertullian. Contra Valentin. iii.; Apolog. xvi. Constitutiones Apostolicæ, ii. 57. Cyril. Catech. Mystag. i. 2. Hieronym. in Amos. vi. 14; Bingham, 'Antiquities of Chr. Church,' book viii. ch. 3, book xi. ch. 7, book xiii. ch. 8. J. M. Neale, 'Eastern Church,' part i. p. 956; Romanoff, 'Greco-Russian Church,' p. 67.

1037. Billings, 'N. Russia,' p. 175.

1038. Martius, 'Ethnog. Amer.' vol. i. p. 485.

1039. 'Journ. Ind. Archip.' vol. ii. p. 264.

1040. Taylor, 'New Zealand,' p. 184; Yate, p. 82; Polack, vol. i. p. 51; A. S. Thomson, vol. i. p. 118; Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iv. p. 304. See Schirren, 'Wandersagen der Neuseeländer,' pp. 58, 183; Shortland, p. 145.

1041. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 152.

1042. Munzinger, 'Ost-Afrika,' p. 387.

1043. Park, 'Travels,' ch. vi.

1044. J. L. Wilson, 'Western Africa,' p. 399. See also Bastian, 'Mensch,' vol. ii. p. 279 (Watje); 'Anthropological Review,' Nov. 1864, p. 243 (Mpongwe); Barker-Webb and Berthelot, vol. ii. p. 163 (Tenerife).

1045. See pp. 5, 437.

1046. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 261; part iii. p. 243, &c. Charlevoix, 'Nouvelle France,' vol. v. p. 425. Wilson in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iv. p. 294.

1047. Casalis, 'Basutos,' p. 267.

1048. Kolben, vol. i. pp. 273, 283.

1049. Bosman, in Pinkerton, vol. xvi. pp. 423, 527; Meiners, vol. ii. pp. 107, 463.

1050. Pallas, 'Mongolische Völkerschaften,' vol. i. p. 166, &c.; Strahlenberg, 'Siberia,' p. 97.

1051. Bourien in 'Tr. Eth. Soc.' vol. iii. p. 81.

1052. Dalton in 'Tr. Eth. Soc.' vol. vi. p. 22; Shortt, ibid. vol. iii. p. 375.

1053. Schoolcraft, 'Indian Tribes,' part i. p. 255.

1054. Brinton, 'Myths of New World,' p. 127.

1055. Ellis, 'Madagascar,' vol. i. p. 241; see pp. 407, 419.

1056. Casalis, 'Basutos,' p. 258.

1057. Grout, 'Zulu-land,' p. 147; Backhouse, 'Mauritius and S. Africa,' pp. 213, 225.

1058. Bastian, 'Mensch,' vol. iii. p. 75; Rubruquis, in Pinkerton, vol. vii. p. 82; Plano Carpini in Hakluyt, vol. i. p. 37.

1059. Rivero and Tschudi, 'Peruvian Antiquities,' p. 180; J. G. Müller, 'Amer. Urrelig.' p. 389; Acosta, 'Ind. Occ.' v. c. 25; Brinton, p. 126. See account of the

rite of driving out sicknesses and evils into the rivers, 'Rites and Laws of Incas,' tr. and ed. by C. R. Markham, p. 22.

1060. Sahagun, 'Nueva España,' lib. vi.; Torquemada, 'Monarquia Indiana,' lib. xii.; Clavigero, vol. ii. pp. 39, 86, &c.; Humboldt, 'Vues des Cordillères,' Mendoza Cod.; J. G. Müller, p. 652.

1061. Siebold, 'Nippon,' v. p. 22; Kempfer, 'Japan,' ch. xiii. in Pinkerton, vol. vii.

1062. Doolittle, 'Chinese,' vol. i. p. 120, vol. ii. p. 273. Davis, vol. i. p. 269.

1063. Bastian, 'Oestl. Asien,' vol. ii. p. 247; Meiners, vol. ii. p. 106; Symes in Pinkerton, vol. ix. p. 435.

1064. Köppen, 'Religion des Buddha,' vol. ii. p. 320; Bastian, 'Psychologie,' pp. 151, 211; 'Mensch,' vol. ii. p. 499.

1065. Leems, 'Finnmarkens Lapper.' Copenhagen, c. xiv., xxii., and Jessen, c. xiv.; Pinkerton, vol. i. p. 483; Klemm, 'Cultur-Gesch.' vol. iii. p. 77.

1066. Ward, 'Hindoos,' vol. ii. pp. 96, 246, 337; Colebrooke, 'Essays,' vol. ii. Wuttke, 'Gesch. des Heidenthums,' vol. ii. p. 378. 'Rig-Veda,' i. 22, 23.

1067. Avesta, Vendidad, v.-xii.; Lord, in Pinkerton, vol. viii. p. 570; Naoroji, 'Parsee Religion'; Polak, 'Persien,' vol i. p. 355, &c., vol. ii. p. 271. Meiners, vol. ii. p. 125.

1068. Details in Smith's 'Dic. of Gr. and Rom. Ant.' and Pauly, 'Real-Encyclopedie,' s.v. 'amphidromia,' 'lustratio,' 'sacrificium,' 'funus'; Meiners, 'Gesch. der Religionen,' book vii.; Lomeyer, 'De Veterum Gentilium Lustrationibus'; Montfaucon, 'L'Antiquité Expliquée,' &c. Special passages; Homer, Il. vi. 266; Eurip. Ion. 96; Theocrit. xxiv. 95; Virg. Æn. ii. 719; Plaut. Aulular. iii. 6; Pers. Sat. ii. 31; Ovid. Fast. i. 669, ii. 45, iv. 727; Festus, s.v. 'aqua et ignis,' &c. The obscure subject of lustration in the mysteries is here left untouched.

1069. Ex. xxix. 4, xxx. 18, xl. 12; Lev. viii. 6, xiv. 8, xv. 5, xxii. 6; Numb. xix. &c.; Lightfoot in 'Works,' vol. xi.; Browne in Smith's 'Dic. of the Bible,' s.v. 'baptism;' Calmet, 'Dic.' &c.

1070. Reland, 'De Religione Mohammedanica;' Lane, 'Modern Eg.' vol. i. p. 98, &c.

1071. Bingham, 'Antiquities of Christian Church,' book xi. ch. 2. Grimm, 'Deutsche Mythologie,' p. 592; Leslie, 'Early Races of Scotland,' vol. i. p. 113; Pennant, in Pinkerton, vol. iii. p. 383.

1072. Rituale Romanum; Gaume, 'L'Eau Bénite;' Middleton, 'Letter from Rome,' &c.

1073. Rituale Romanum. Bingham, book x. ch. 2, book xv. ch. 3. See Mark vii. 34, viii. 23; John ix. 6.

"Kültür", ilk kez 1871 yılında yayımlanan bu klasik eserle birlikte, öğrenilmiş insan davranışı kalıplarının tamamını ifade eden bir terim olarak kullanılmaya başlamıştır. Oxford Üniversitesi'nin ilk Antropoloji Profesörü olan, Sir Edward Burnett Tylor, kültürü "insanın, toplumun bir üyesi olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, töre ve tüm diğer kabiliyet ve alışkanlıkları içeren, kompleks bir bütün" olarak tanımlamıştır.

Antropolojinin bilimsel bir disiplin olarak kurucusu bilinen Tylor'ın, çığır açan yapıtları, antropolojik çalışmaların temelini oluşturan kültürel evrim kavramının gelişiminde son derece etkili bir rol oynamıştır.

Tylor'ın tek çizgili (unilinear) gelişim modeli, insanların tek bir ilkel formdan evrilen ortak bir tarihi paylaştığını ileri sürer.

Tylor'ın, dünyanın her yerinden çeşitli toplumların dilleri, ritüelleri ve inançlarına ilişkin çalışmaları, istatistiksel verilerin kullanılmaya başlanmasına öncülük etmiş ve tüm kültürlerde evrensel bir gelişim motifi olduğu yönündeki görüşlerini doğrulamıştır.

"İlkel Kültür"'ün ilk kısmında, toplumsal evrim, dil, ve mit konularına odaklanılırken, ikinci kısımda, Tylor'ın toplumda animizme ilişkin yorumlarına ağırlık verilmiş ve ruh, tin ve tanrılara dair sonsuz çeşitlilikteki fikir ve inanışlarının detaylarına yer verilmiştir.